

CERCETĂRI ISTORICE

VII

1980

MUZEUL DE ISTORIE A MOLDOVEI

CERCETĂRI ISTORICE

(SERIE NOUĂ)

XI

IAŞI — 1980

CULEGERE DE LUCRĂRI ŞTIINŢIFICE

Editată de Muzeul de istorie a Moldovei
str. Palat nr. 1 Iaşi.

SUMAR

MUZEOLOGIE

RESTAURARE—CONSERVARE

ARHEOLOGIE

ISTORIE

Pag.

DOCUMENTE

EVOCĂRI

RECENZII

MUSÉE D'HISTOIRE DE LA MOLDAVIE – IASSY

DES RECHERCHE HISTORIQUE. RECUEIL, D'ETUDES ET MATERIAUX D'HISTOIRE ET DE MUSÉOLOGIE

IASSY – 1980

SOMMAIRE

MUSEOLOGIE

RESTAURATION–CONSERVATION

ARCHEOLOGIE

HISTOIRE

Pag.

DOCUMENTS

EVOCATIONS

COMPTE RENDUS

DIN ISTORIA UTILIZĂRII CURENTULUI ELECTRIC LA IAŞI

EUGENIA URSESCU, CONSTANTIN OSTAP

Iaşul — acest oraş bogat în mărturii ale trecutului glorios al neamului nostru, oraş al monumentelor istorice, al culturii, dar şi al industriei, a fost tot atît de receptiv în promovarea unor mari acte de cultură cît şi în adoptarea noutăţilor tehnice ale vremii, după cum reiese din documentele de epocă comentate în cele ce urmează.

În lucrarea de faţă ne propunem să arătăm începuturile şi momentele de răscruce din evoluţia utilizărilor electricităţii la Iaşi, marcate în contextul general al dezvoltării acestui important domeniu al ştiinţei şi tehnicii.

Dacă ne gîndim la marile servicii pe care curentul electric le-a adus omenirii, nu putem să nu amintim mai întîi o invenţie, care a pus la dispoziţie ştiinţei un mijloc de progres, a cărui mare valoare abia în perspectiva istoriei s-a putut vedea. Este vorba de prima sursă de curent electric — pila electrică — inventată de Volta în anul 1800, pe baza observaţiilor ştiinţifice făcute de Luigi Galvani în 1786[1].

Pornind de la această invenţie, care pe parcurs se perfecţionează, mari fizicieni vor dezvălui, de-a lungul timpului, numeroase efecte şi proprietăţi fundamentale ale curentului electric, care vor contribui la progresul general al ştiinţei şi tehnicii, la evoluţia societăţii în secolul al XIX-lea. Amintim astfel descoperirile din domeniul electromagnetismului (Oersted — 1819) şi al inducţiei electromagnetice (Faraday — 1831), legile curentului electric (legea lui Ohm — 1824, legea lui Ampère — 1820, legea lui Joule — 1826), cîmpul electromagnetic (elaborat teoretic de Faraday în 1846 şi demonstrat matematic de Maxwell în 1864) pentru ca să numim doar pe cele mai însemnate, care au pus bazele electrotehnicii[2].

O aplicaţie deosebit de importantă a curentului electric, care a deschis mari perspective telecomunicaţiilor, a fost telegraful electric, inventat de Samuel Morse, în 1840.

În 1844, se realizează prima linie telegrafică de utilitate publică din lume, între oraşele Washington şi Baltimore, avînd o lungime de 63 km.

Seminificativ pentru noi este faptul că, la numai 10 ani de la această premieră mondială, telegraful electric este introdus şi în ţara noastră[3].

Iaşul este printre primele oraşe ale ţării care a fost racordat în circuitul telegrafic european. Această realizare este legată de numele lui Costache Negri — Director al Departamentului Lucrărilor Publice din Moldova.

Prima linie telegrafică din Moldova a fost construită în colaborare cu autorităţile austriece, interesate să aibă o legătură directă între Viena şi principalele centre ale Europei. Nota adresată la 2 octombrie 1854 Sfatului Administrativ arată „importanţa de a se uni politia (oraşul) Iaşi cu Cernăuţi... prin care Iaşii vor intra în nemijlocită comunicaţie ,tele-

---

[1] Bucur, I.N. şi alţii, *Din istoria electricităţii*, Edit. ştiinţifică 1966, Bucureşti.
[2] *Ibidem*.
[3] *Pe urmele primului telefon*, în Revista „Flacăra", nr. 14 (566) din 2.VI, 1966.

Fig. 1 — Iluminatul cu lămpi cu petrol la Iași, în 1830 (după tabloul „Podu Verde" — de M. N. Worobieff).

Fig. 2 — C. Negri și raportul din 1854 privind construirea liniei telegrafice Viena—Iași.

grafică cu Viena, Berlinul, Parisul şi Londra" şi prin care „visteriei statului se va deschide un izvor nu puţin însemnătoriu de venituri"[4]. În raportul din 16 decembrie 1854 a lui Costache Negri adresat domnitorului Grigore Al. Ghica se apreciază că realizarea liniei telegrafice Cernăuţi-Iaşi este „o măsură prea potrivită cu ceea ce se cere astăzi de la ţara noastră", propunînd însă prelungirea ei prin Vaslui şi Tecuci pînă la Galaţi „spre a putea trage din ea un folos din care toată ţara să se împărtăşească".

Prin aceasta, „s-ar putea împrăştie cu ştafeta la locurile învecinate atît poruncile ocărmuirii cît şi particulare înştiinţări".

Dar marele patriot vedea un scop mai înalt în această lucrare.

El menţionează: „Dacă însă megieşita (învecinata) ocărmuire a Valahiei ar face asămine o linie telegrafică care ar veni la Focşani, atunci ar mai trebui prelungită linia noastră şi de la Tecuci la Focşani".

Este evidenţiată dorinţa de a realiza şi pe această cale o legătură cu Muntenia, ca un simbol al mult aşteptatei Uniri a celor două ţări surori, eveniment ce avea să se realizeze în 1859.

În urma tratativelor de la Cernăuţi între reprezentanţii Imperiului austro-ungar şi cei ai statului Moldovei s-a ajuns la un acord privind construirea primei linii telegrafice Cernăuţi — Iaşi — Galaţi. Construcţia acestei linii, cu o lungime de 185 km, începe la sfîrşitul anului 1854, iar la 14 februarie 1855, într-o adunare festivă, la care participă şi domnitorul Moldovei, are loc deschiderea oficială a biroului telegrafic din Iaşi. Aparatele telegrafice au fost instalate în vechea curte domnească, pe ruinele căreia s-a construit între 1906 şi 1925, Palatul administrativ şi de justiţie, actualul Palat al culturii[5].

Linia din Iaşi se prelungeşte ulterior pînă la Tecuci şi Focşani.

Introducerea telegrafului în principalele oraşe din Moldova a avut un rol foarte important pe plan economic şi politic. Populaţia ieşeană a început să fie informată „la zi" cu ultimele ştiri internaţionale publicate în „Gazeta de Moldavia" de la Iaşi.

Liniile telegrafice care s-au construit ulterior au fost realizate cu bani adunaţi prin subscripţie publică, la care s-au adăugat fonduri din veniturile Direcţiei telegrafului. La sfîrşitul anului 1857 existau birouri telegrafice în următoarele oraşe din Moldova: Iaşi, Galaţi, Tecuci, Focşani, Bîrlad, Roman, Fălticeni, Bacău, Piatra Neamţ şi Vaslui. Treptat, telegraful pătrunde pînă în cele mai îndepărtate colţuri ale ţării.

Introducerea telegrafului electric a însemnat o etapă foarte importantă în utilizarea sistemelor de telecomunicaţie din lume, avînd un rol important în rezolvarea unor probleme economice şi politice din fiecare ţară, cît şi în cadrul convenţiilor dintre state. Totuşi dezvoltarea rapidă a oraşelor, ritmul de viaţă tot mai intens, impuneau adoptarea unui mijloc de comunicaţie directă între oameni. Succesul de pînă atunci al telegrafiei a deschis drum ideii de a transmite prin fir sunetele şi vocea omenească.

Acest mijloc de comunicaţie nu întîrzie să-şi facă apariţia sub forma telefonului, inventat de către americanii Graham Bell şi Elisha Grey, independent unul de altul şi brevetat în aceeaşi zi (14 februarie 1876) la o diferenţă de două ore[6].

Merită de remarcat faptul că numai după doi ani de la brevetarea telefonului, se semnalează existenţa în Bucureşti a unui post telefonic, montat la fabrica de aparate telegrafice.

Prima relatate oficială despre existenţa în ţară a unui post telefonic apare în Monitorul oficial din martie 1886, dată la care în Bucureşti exista o singură linie telefonică între poştă şi Ministerul de Interne.

În Moldova, primul oraş în care se introduce telefonul şi printre primele din ţară, este Iaşul. Primele telefoane din Iaşi au fost instalate în locul aparatelor telegrafice, care nu mai satisfăceau exigenţele timpului.

După cum se arată într-un referat din septembrie 1898 al serviciului tehnic al primăriei, „...chestiunea înfiinţării şi întreţinerii posturilor telefonice comunale se agită încă de la 1882, cînd s-au înlocuit aparatele telegrafice de la secţiile poliţieneşti, cu aparate telefonice...". Pe de altă parte, într-o adresă din iulie 1896 a Inspectoratului circumscripţiei a IV-a telegrafo-postală din Iaşi către primărie, se menţionează că în anul 1887 au fost înlocuite alte 14 posturi telegrafice cu posturi telefonice ...„pe la comisii, poliţie şi la unul sau două posturi de pompieri"...[7].

---

[4] Arhivele Statului Iaşi, Dosarul Secretariatului de stat, 1854.

[5] Boicu L., *Introducerea telegrafului în Moldova*, în „Studii şi cercetări istorice", an. VIII, fasc, 2, 1957.

[6] Bucur I.N. şi alţii, *op. cit.*

[7] Ursescu E., Garabedeanu A., Nica M., *Din istoria telecomunicaţiilor în Moldova*, în „Cercetări istorice" nr. 6, Complexul muzeistic Iaşi, 1975.

NOI

ГРИГОРІЕ АЛ. ГИКА ВВ.

КѸ МИЛА ЛѸИ ДѸМНЕЗЕѸ

ДОМН...

Fig. 3 — „Anafora" din 1855 privind darea în funcțiune a liniei telegrafice.

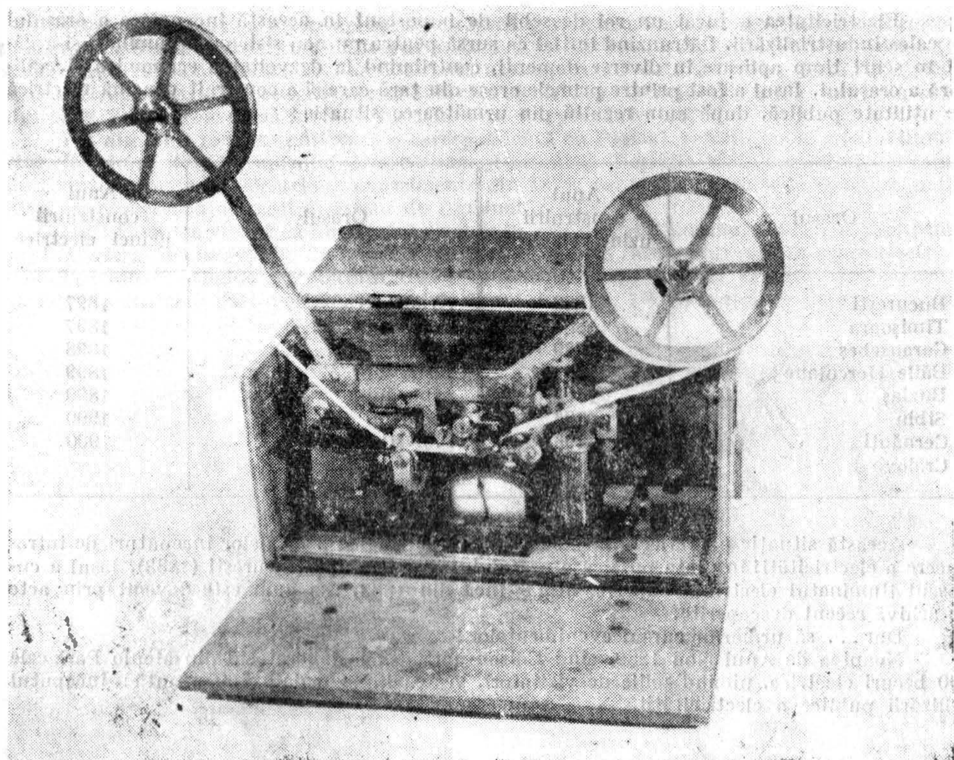

Fig. 4 — Aparat telegrafic Morse (începutul secolului al XX-lea). Colecția Muzeului politehnic Iași.

Putem concluziona că, primele telefoane din Iași au fost instalate în anul 1882, în locul vechilor aparate telegrafice; în 1887, se introduc și alte telefoane la diferite instituții iar în 1896 începe instalarea rețelei telefonice pentru public. O etapă foarte importantă în dezvoltarea telefoniei o constituie introducerea telefoniei automate care se realizează la Iași în anul 1936.

Dar cea mai spectaculoasă aplicație a electricității a fost în domeniul iluminatului electric, care a constituit o atracție chiar de la primele încercări. Acest „miraj" al unei noi tehnici, pe care însăși viața o impunea în mod insistent, explică faptul că folosirea electricității în țara noastră s-a făcut „înaintea altor nevoi de salubritate și edilitate publică și, poate, în detrimentul lor", după cum arăta D. Hurmuzescu în 1919, într-o conferință despre „Viitorul electricității" [8]. Această afirmație se confirmă pentru cazul orașului Iași, într-o perioadă de declin economic și edilitar al vechii capitale a Moldovei.

Astfel, în ședința Consiliului Comunal din 23 octombrie 1883 se arăta: „Iașul merge scăzînd și în privința populației și în privința generalei stări economice a populației" [9], principala cauză fiind considerată lipsa apei potabile.

Din acest motiv nu se prevedea acestui oraș decît o dezvoltare „ca oraș de comerț și școli".

Totuși consilierul D. Ornescu pleda pentru îndreptarea Iașului către „o cale industrială, singura care poate fi ținta și scopul indispensabil pentru viitorul acestui oraș" [10], idee dezvoltată de A. D. Xenopol, dar realizată deplin numai în anii construcției socialismului.

---

8 Bucur I.N. și alții, *op. cit.*

9 Arhivele statului Iași, Monitorul comunal al Primăriei Iași, 1883.

10 *Ibidem.*

Electricitatea a jucat un rol deosebit de important în această îndrumare a oraşului pe calea industrializării. Pătrunzînd iniţial ca sursă pentru un nou sistem de iluminat, şi-a găsit în scurt timp aplicare în diverse domenii, contribuind la dezvoltarea economică şi edilitară a oraşului. Iaşul a fost printre primele oraşe din ţară care şi-a construit o uzină electrică de utilitate publică, după cum rezultă din următoarea situaţie:

Oraşul	Anul construirii uzinei electrice	Oraşul	Anul construirii uzinei electrice
Bucureşti	1883	Arad	1897
Timişoara	1884	Constanţa	1897
Caransebeş	1889	Brăila	1898
Băile Herculane	1993	Iaşi	1899
Buziaş	1894	Alba Iulia	1899
Sibiu	1896	Galaţi	1900
Cernăuţi	1896	Ploieşti	1900
Craiova	1896		

Această situaţie nu reflectă însă şi ordinea cronologică a primelor începuturi de introducere a electricităţii în viaţa publică a oraşului, întrucît, după Bucureşti (1883), Iaşul a cunoscut iluminatul electric — experimental — încă din 1883, aşa cum este dovedit prin acte de arhivă recent descoperite.

Dar... să urmărim cursul evenimentelor!

Noaptea de Anul Nou 1880, cînd Edison aprindea la laboratorul din Menlo Park cele 700 becuri electrice, uimind miile de vizitatori, vestea lumii o dată importantă: începutul utilizării publice a electricităţii.

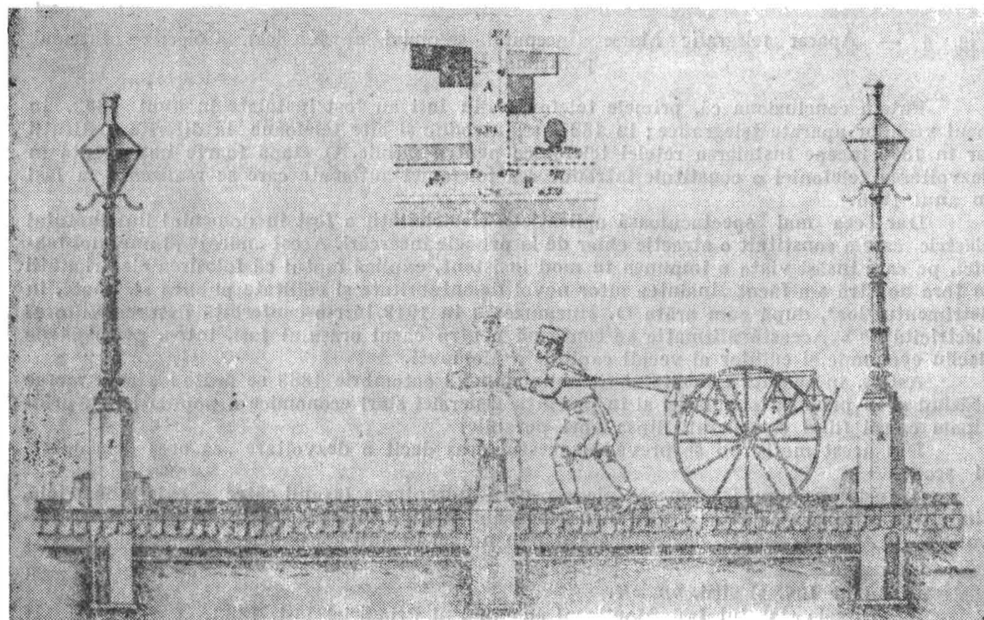

Fig. 5 — Propuneri pentru modernizarea iluminatului cu petrol (1882).

Iaşul, a urmărit cu interes progresele rapide şi spectaculoase ale aplicaţiilor noii forme de energie. Dovada o constituie păstrarea în arhiva primăriei oraşului a buletinelor Societăţii continentale Edison, editate la Paris. Primul număr, avînd data 24 iunie, 1882, conţinea, între altele, şi informaţii asupra primei centrale electrice orăşeneşti din lume: centrala oraşului New York, ce avea să intre în funcţiune la 4 septembrie 1882[11].

Tot din anul 1882, se păstrează o corespondenţă cu Parisul, referitoare la stadiul iluminatul electric al străzilor oraşului. Din răspunsul primit la 3 aprilie 1882 rezultă că, în capitala Franţei, iluminatul electric se experimenta din 1878, dar nu se ajunsese la concluzii definitive asupra eficienţei acestui sistem de iluminat public.

Mult timp s-a crezut că iluminatul electric în Iaşi datează din anul 1896. Un anunţ din ziarul „Curierul de Iassy" din 26 ianuarie 1873 menţionează iluminatul cu „un soare electric" al unui patinoar. Studiile regretatului Gh. Ungureanu, fostul director al Arhivelor Statului din Iaşi, valorificate post-mortem, în revista Cronica (iunie, 1977), indică de asemenea utili

Fig. 6 — Vasile Pogor, unul dintre susţinătorii introducerii iluminatului electric la Iaşi.

Fig. 7 — Nicolae Gane — primarul oraşului — care a contractat iluminatul electric al Pieţii teatrului (1896).

zarea unei lămpi electrice în Iaşi, la data de 5 iunie 1883. Acel „soare electric"[12], cum îl numeau ziarele de epocă, adică o lampă cu arc, a luminat grădina Copou, în cadrul festivităţilor ocazionate de inaugurarea statuii lui Ştefan cel Mare.

Interesul stîrnit de această demonstraţie a determinat Consiliul comunal să decidă, la 10 august 1883, trimiterea lui Leon Negruzzi — primarul oraşului, la expoziţia de electricitate de la Viena „...pentru a observa progresul pe care l-a făcut electricitatea în ceea ce priveşte eclerajul oraşelor"[13].

[11] Arhivele Statului Iaşi, Dosarul 302/1894 — Fond Teatrul Naţional.
[12] Arhivele Statului Iaşi, Dosarul 154/1883 — Fond Primărie.
[13] Arhivele Statului Iaşi, Monitorul comunal al Primăriei Iaşi, 1883.

Fig. 8 — Clădirea uzinei electrice a Teatrului Național (1896).

Poate ar părea ciudat că, la Iași, un jurist și literat se ocupa de problemele tehnice. Vom vedea însă, că introducerea iluminatului electric și a tramvaielor electrice se datorește unor personalități ale vieții culturale și politice din acele timpuri, ca V. Pogor, N. Gane, L. Negruzzi, care alături de oameni de știință ca P. Poni, D. Hurmuzescu, au contribuit efectiv la adoptarea celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii. Datorită acestor personalități Iașul a adoptat, chiar de la început, iluminatul și tracțiunea electrică, în timp ce la București se optase pentru iluminatul cu gaze și tramvaiele cu cai. Leon Negruzzi este, desigur, un precursor. Raportul său, din 23 septembrie 1883, dovedește o surprinzătoare aprofundare a problemelor tehnice, menționînd cu lux de amănunte, descoperirile lui Davy, Volta, Edison, Iablocikov, Foucault, Siemens. Sînt descrise cu exactitate principiile de funcționare a lămpilor cu arc și cu filament de cărbune, precum și performanțele acestora. Raportul relatează ușurința de manevrare a instalațiilor electrice, la care „... prin atingerea unui singur bumbișor, care stă în comunicație cu mașina electrică, se deschide drumul curenților și orașul întreg este luminat într-o clipală, fără fanaragii, scări și chibrituri"[14].

Găsim în acest raport informații despre stadiul lucrărilor din orașul Timișoara, primul oraș din Europa, care avea să introducă iluminatul electric al străzilor (la 12 noiembrie 1884).

Cu bun simț, L. Negruzzi avertizează asupra inerentelor greutăți de adoptare a noilor metode, întrucît, zice el „...tipicul este un adversar ce nu este de disprețuit, căci prinde rădăcini în capitale și trebuiește putere de convingere pentru a lupta contra deprinderilor"[15].

Tot Leon Negruzzi menționa în „Raportul asupra administrației și trebilor comunei Iași pe 1883–1884": „Ni s-a făcut propunerea pentru introducerea de ecleraj cu gaz aeroform, dar două piedici s-au opus la introducerea lui : scumpetea sa și apoi grija de a nu rămîne un șir îndelungat de ani cu un ecleraj pe care descoperiri nouă și perfecționate au să-l condamne peste cîțiva ani"[16]. Vom vedea cîtă dreptate a avut acest entuziast susținător al progresului tehnic, care a decedat (1890) înainte de a vedea realizate idealurile sale.

---

[14] Arhivele Statului Iași, Dosarul 112/1881 — Fond Primărie.

[15] *Ibidem.*

[16] Negruzzi L., *Raport asupra administrației și a trebilor comunei Iași pe anii 1883 și 1884*, Tipografia Națională, Iași, 1885.

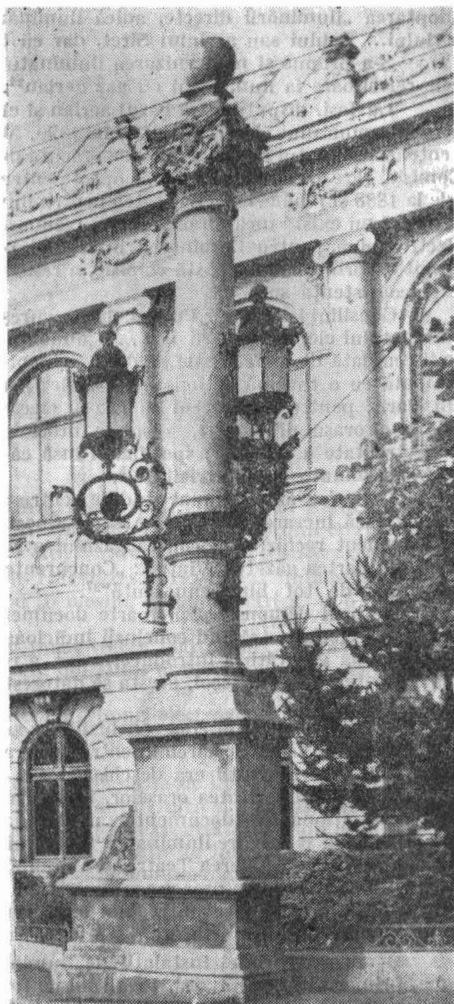

Fig. 9 — Candelabre electrice în faţa Universităţii ieşene (1897).

Se ştie că Iaşul a cunoscut, încă din 1776, un început de iluminat public cu luminări de seu. În 1832, s-a dispus montarea a 500 finare şi angajarea a 40 de „fanaragii"[17].

Din anul 1858, s-au montat felinare cu petrol, care s-au menţinut pînă la introducerea iluminatului electric.

Acest sistem de iluminat era defectuos ca şi modul de organizare al serviciului respectiv, din care cauză un raport din 1883 menţiona despre fanaragii, că aceştia „...îşi fac datoria aşa cum o înţeleg ei, adică nu şi-o facu de locu"[18].

Se impunea adoptarea unui sistem de iluminat mai bun şi preocupări în acest sens au fost numeroase. Astfel, un document din anul 1891 arăta că, de la 1869, s-au înregistrat peste 300 de oferte pentru modernizarea iluminatului străzilor, dar nici una nu a fost acceptată" din cauza lipsei de seriozitate a proprietarilor"[19]. De pildă, o ofertă din 1885 propunea

[17] Ungureanu G., *Din istoria iluminatului public al oraşului Iaşi,* Revista „Cronica" nr. 30, 29.VII., 1977.

[18] Arhivele Statului Iaşi, Dosarul 181/1891 — p. I şi II, Fond Primărie.

[19] Arhivele Statului Iaşi, Dosarul 181/1881 — p. I, II, III, Fond Primărie.

adoptarea „iluminării directe, adică iluminarea cu acumulatori", utilizînd energia hidraulică a rîului... Bahlui sau a rîului Siret, dar cu transportarea acumulatorilor cu trenul la Iași"[20].

S-a propus și modernizarea iluminatului cu petrol. Cele mai insistente oferte erau însă cele referitoare la iluminatul cu gaz aerian[21].

La Iași, disputa între gazul aerian și electricitate a fost dîrză și a întîrziat mult introducerea iluminatului electric. Astfel, în 1890, Ministerul de Interne recomandă adoptarea ofertei pentru „iluminatul cu gaz aeroform", făcută de Emil Delon, „licențiat în drept și inginer civil"[22]. Comisia, care a examinat oferta, a optat pentru acest sistem, deoarece — se menționa în raport — „de la 1888 și pînă azi electricitatea pentru iluminatul orașelor n-a făcut nici un progres simțitor, astfel că nu există încă un oraș mare, recunoscut, care să fi îndrăznit să adopte în mod definitiv electricitatea pentru iluminarea întregului oraș"[23]. Este semnificativ faptul că Petru Poni, numit de primărie în această comisie, a refuzat să semneze raportul, fiind — desigur — convins de inconsistența sa.

Consiliul Lucrărilor Publice din București a avizat favorabil raportul, motivînd scumpetea iluminatului electric pentru Iași ..." „unde nu se are la îndemînă o forță motrice naturală, cum ar fi cea dată de o cădere de apă"[24]. Evident, se făcea referire la uzina de la Grozăvești (1891) echipată cu o turbină acționată de apele Dîmboviței. O nouă ofertă din 1891, a firmei Giorgi din Paris, pentru iluminatul cu gaz și electricitate, amînă luarea unei decizii. Vasile Pogor, primar al orașului, în 1893, dispune întocmirea unui caiet de sarcini pentru iluminarea cu gaz și electricitate a străzilor, specificînd însă că principalele instituții precum și străzile centrale să fie iluminate cu electricitate[25].

La Iași, s-au continuat studiile pentru adoptarea iluminatului electric. În arhiva orașului se păstrează lucrarea lui G.B. Assan, „Chestiunea iluminatului capitalei Bucuresci" (1894)[26], un vehement rechizitoriu contra gazului aerian, datorită ineficienței acestui sistem, prilej de ironii din partea gazetei „Viața" : „Concurența pe care o fac becurile companiei cu gaz anticelor candele e de tot bine cunoscută"[27].

Autorul demonstrează, foarte documentat, avantajele și progresul făcut în Europa de iluminatul electric, trăgînd concluzii judicioase : „Dar dacă un ce necunoscut și care întîmpină în totdeauna greutăți la introducerea lui, a reușit să subplanteze în așa grad pe un concurent a lui ce datează de un secol, acesta se datorește numai avantagiilor care le are cel d-întîi asupra celui de al doilea[28]".

Se pare că Iașul a tras concluziile ce se impuneau : la 10 august 1895, Primăria dispune întocmirea unui caiet de sarcini pentru „eclerajul electric al orașului"[29].

Calea electricității era deschisă !

Ca și în majoritatea orașelor, în Iași au existat mai multe uzine electrice. Prima dintre acestea, menționată în documentele de epocă, este uzina Spitalului „Sf. Spiridon" (1894), de la care trebuie să se asigure iluminatul Teatrului „Sidoli", în care se dădeau spectacolele Teatrului Național, după incendierea Teatrului Mare de la Copou[30].

Edilii orașului se preocupau însă, așa cum s-a văzut, de constituirea unei uzine electrice, care să asigure iluminatul întregului oraș. La 20 decembrie 1895, Primăria se adresează la 30 orașe din Europa cerînd informații asupra modernizării iluminatului public[31].

Realizarea primei instalații de iluminat public electric îi revine junimistului Nicolae Gane, primar al orașului Iași. Profitînd de faptul că se începuse construirea noii clădiri a Teatrului Național, prevăzută cu o uzină electrică, el încheie — la data de 13 noiembrie 1896 — un contract cu firma A.E.G., executanta uzinei electrice a Teatrului, pentru iluminatul Pieții Teatrului[32].

---

20 Arhivele Statului Iași, Dosarul 91/1892 — Fond Teatrul Național.
21 Arhivele Statului Iași, Dosarul 264/1888 — Fond Primărie.
22 Arhivele Statului Iași, Dosarul 181/1881 — p. I, II, III, Fond Primărie.
23 *Ibidem*.
24 *Ibidem*.
25 Arhivele Statului Iași, Dosarul 181/1891, p. I și II, Fond Primărie.
26 *Ibidem*.
27 *Ibidem*.
28 *Ibidem*.
29 Arhivele Statului Iași, Dosarul 196/1897 — Fond Primărie.
30 Arhivele Statului Iași, Dosarul 91/1892 — Fond Primărie.
31 Arhivele Statului Iași, Dosarul 181/1881 — pl. I, II, III — Fond Primărie.
32 Arhivele Statului Iași, Dosarul 568/1896 — Fond primărie.

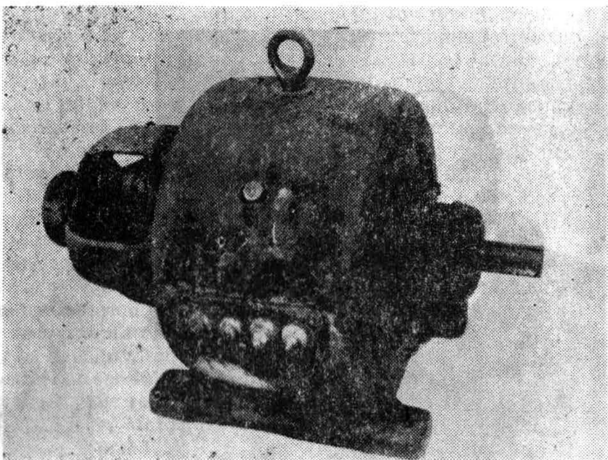

Fig. 10 — Unul din dinamurile folosite la uzina electrică a Universităţii (1897). Colecţia Muzeului politehnic din Iaşi.

Astfel, la 1 decembrie 1896, cînd s-a inaugurat festiv noul edificiu, în Piaţa Teatrului au fost aprinse 12 lămpi electrice cu arc de 12 amperi. Amintim că uzina teatrului era prevăzută cu două grupuri electrogene de curent continuu 108 volţi, fiecare grup avînd o putere de 54 Kw[33].

În luna februarie 1897, profesorul Dragomir Hurmuzescu realizează iluminatul electric al clădirii Liceului Internat „C. Negruzzi, utilizînd „o maşină dinamoelectrică" şi o baterie de acumulatori[34].

În anul 1897, în luna octombrie, o dată cu inaugurarea noii clădiri a Universităţii, se realizează iluminatul electric exterior al acesteia prin doi stîlpi ornamentali, prevăzuţi cu cîte trei candelabre electrice care se păstrează şi astăzi[35].

Uzina electrică a Universităţii era dotată cu două grupuri electrogene, acţionate cu abur, de cîte 65 Kw, fiecare. Unul din dinamurile acestei instalaţii se păstrează in colecţia Muzeului politehnic Iaşi.

În anul 1898, Primăria Iaşului, pentru a devansa lucrările de iluminare cu electricitate a oraşului, contractează execuţia instalaţiei de iluminat a Pieţii Unirii şi a străzii Golia (actuala stradă Cuza Vodă), montînd 24 lămpi cu arc. Instalaţia a fost executată „în mod gratuit" [36] de către Uzina centrală de electricitate , care îşi începuse lucrările în luna iunie 1898. Această uzină, denumită sugestiv de către locuitorii Iaşului „Uzina de lumină", are o istorie interesantă, atît în ceea ce priveşte primele începuturi şi evoluţia sa pînă în zilele noastre, cît şi prin rolul pe care l-a jucat în viaţa cotidiană a oraşului, nu numai sub aspect strict economic. Uzina este menţionată în diverse lucrări beletristice legate de oraşul Iaşi. Recitind „La Medeleni", reţinem un dialog între Olguţa şi Monica, referitor la uzina electrică şi la unchiul Olguţei :

„— Olguţa, de ce-i spui tu Herr Direktor, E neamţ ?

— Ţţ — ţî — ţî ... E fratele tatei !

— E director de şcoală ?

— Cum poţi să spui aşa ceva ? Nu l-aş putea suferi. E directorul unei societăţi foarte mari ... ceva cu electricitate şi cu nemţi ..." [37] „Her Direktor" nu e altcineva decît inginerul Laurenţiu Teodoreanu, fratele lui Oswald Teodoreanu (alias Domnul Deleanu) şi deci unchiul scriitorului Ionel Teodoreanu. El a fost primul director al uzinei electrice a oraşului Iaşi (1898—1907). „Societatea cu nemţi" era Societatea din Nürnberg (Continentale Gesselschaft für Elektrische Unternehmungen), care a executat instalaţiile electrice din Iaşi, în calitate de concesionar al acestor lucrări. Inginerul Teodoreanu a făcut studiile în Germania şi a fost angajat la Iaşi, la

[33] Arhivele Statului Iaşi, Dosarul 302/1894 — Fond Teatrul Naţional.

[34] * * * Patruzeci de ani ai Liceului Internat „C. Negruzzi" Iaşi. Institutul de arte grafice Iaşi, 1937.

[35] Arhivele Statului Iaşi, Dosarul nr. 4/1897 — 1898.

[36] Arhivele Statului Iaşi, Dosarul 606/1898, Fond Primărie.

[37] Teodoreanu, I., *La Medeleni*, vol. I, p. 120, Bucureşti, 1943.

Fig. 11 — Inginerul Laurențiu Teodoreanu (Herr Direktor), primul director al uzinei electrice a orașului (alături, nepotul său, scriitorul Ionel Teodoreanu).

Fig. 12 — Piața Palatului administrativ și de justiție (Palatul culturii) luminată cu lămpi cu arc electric.

Fig. 13 — Aspect din sala de mașini a „Uzinii de lumină“ (1889).

Serviciul tehnic al Primăriei ca „inginer comunal". Împreună cu șeful său direct, inginerul șef al orașului Charles Chaigneau, a contribuit la realizarea în Iași a celor mai bune instalații energetice pentru acele timpuri. El a întocmit primul proiect de iluminat electric al Iașului, aprobat de Consiliul Comunal la 27 ianuarie 1897, contribuind totodată la întocmirea caietului de sarcini pentru concesionarea iluminatului public. Concomitent a luat parte la lucrările pentru concesionarea tramvaiului electric. În raportul său din 9 septembrie 1897, propune începerea din anul 1898, a lucrărilor, astfel ca „... la aurora secolului XX transformarea Iașului prin tranvaiul și eclerajul electric să fie un fapt împlinit"[38].

La sugestiile celor doi specialiști, la Iași s-a adoptat, încă de la început, sistemul de distribuție în curent alternativ de înaltă tensiune, sistem descoperit de Deprez (1881) și a cărui importanță o intuise Fr. Engels care scria încă din anul 1883 : „Iar noua descoperire a lui Deprez, constînd în faptul că energia electrică de înaltă tensiune poate fi transportată pe un simplu fir telegrafic pînă la distanțe nevisate pînă acum ... are o importanță colosală ... Pînă la urmă ea va fi cea mai puternică pîrghie de înlăturare a contradicțiilor dintre oraș și sat"[39].

Putem menționa, de asemenea, adoptarea in Iași, din anul 1899, a sistemului de distribuție într-o schemă denumită „strîns buclată", schemă ce se preconizează in prezent să fie utilizată în zonele urbane cu mari densități de sarcini. Totodată, au existat chiar de la început instalații de telesemnalizări în diverse puncte ale rețelei electrice[40].

Uzina electrică construită pe strada Moțoc (astăzi Uzinei), in incinta actualei I.R.E. Iași, a fost dată in funcțiune la data de 6 mai 1899. Era dotată cu trei mașini de abur Lrste — Brünner de 400 CP, antrenînd generatoare de tip Schuckert 285 Kva, 3 000 v (monofazat).

Rețeaua de 3 000 v, executată în cablu, alimenta, în 1899, 36 posturi de transformare de 3 000/300/150 v, prevăzute cu transformatoare fără ulei (in aer) de 7÷85 KvA.

Rețeaua de joasă tensiune de 300/150 v era în majoritate în cablu.

Iluminatul public utiliza lămpi cu arc, reglabile, de 10—12 amperi, 30 v, montate pe stîlpi metalici ornamentali, care erau confecționați — în parte — la Școala de Arte și Meserii din Iași.

Apariția ulterioară a rețelelor aeriene de înaltă și joasă tensiune a displăcut cetățenilor. Locuitorii din strada Veche (C. Negri) reclamau in anul 1899 — că strada lor „este condamnată la eclerajul cu cablu aerian, care se va lăsa pe ea ca o pînză de paiangăn, spre a o intuneca mai mult decît a o lumina"[41].

Adoptarea curentului alternativ de înaltă tensiune a permis o extindere apreciabilă a rețelei electrice pînă în cele mai îndepărtate străzi ale orașului. În 1899, existau 10,8 km de rețea 3 000 v și 20,4 km rețea de joasă tensiune, numărul de lămpi cu arc fiind 171.

Extinderea rețelei electrice a permis și alimentarea cu energie electrică a unor întreprinderi industriale. Astfel, în anul 1909, se menționa existența la Fabrica de țesături Socola (actuala Țesătura) a unui motor electric de 150 C.P., consemnîndu-se că „punerea sa în mișcare și mersul său provoacă mare înriurire asupra întregii distribuții în timpul iluminării orașului"[42].

Lumina electrică a fost adoptată ulterior de locuitorii orașului. De la 239 abonați existenți în anul 1899, numărul lor a crescut la 1 086 în 1909. Prima locuință în care s-a introdus lumina electrică a fost casa V. Pogor (actualul Muzeu de literatură al Moldovei), cunoscută în Iași sub denumirea de „casa cu ferestre luminate". Curînd au fost racordate numeroase instituții, ceea ce a dus la scoaterea din funcțiune a uzinelor electrice ale Teatrului (1900) și Universității (1906).

Creșterea continuă a consumului de energie a impus amplificări ulterioare ale uzinei electrice. Astfel, în anul 1907, s-a montat primul grup electrogen cu motor Diesel vertical de 225 C.P. Pînă în 1913, s-au mai montat două grupuri Diesel de 420, respectiv, 750 C.P. și au fost comandate in Germania încă două grupuri — Diesel MAN de 800 C.P., care însă nu au mai sosit din cauza evenimentelor internaționale.

Din anul 1902, s-au utilizat becuri cu incadescență în rețeaua de iluminat public, înlocuindu-se treptat becurile cu arc a căror întreținere era greoaie și costisitoare[43].

Supravegherea funcționării iluminatului străzilor în timpul nopții era asigurată de „lampiști", care inspectau călări zonele respective. Dintr-o plîngere adresată Primăriei, în anul 1899,

---

[38] Arhivele Statului Iași, Dosarul 568/1896 — Fond Primărie.
[39] Bucur I.N. și alții, *op. cit.*
[40] Ostap C., *Uzina electrică a orașului Iași*, în Anuarul Muzeului tehnic, București, 1975.
[41] Arhivele Statului Iași, Dosarul 166/1899, p. I și II — Fond primărie.
[42] Arhivele Statului Iași, Dosarul 166/1909, Fond Primărie.
[43] Arhivele Statului Iași, Dosarul 246/1911 Fond primărie.

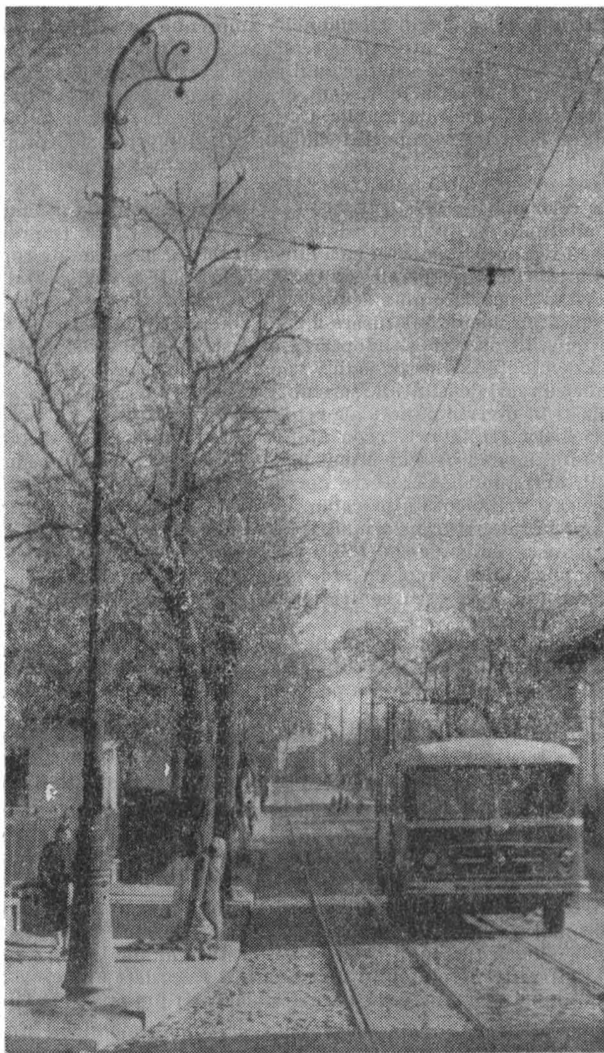

Fig. 14 — Stîlp metalic din 1899, pe strada Păcurari.

înţelegem cît de greu era acest serviciu : „... Dar apoi este timp de iarnă, e frig, plouă, ninge şi e gheţuş, încît bucăţica de pîine ce mi-aţi dat-o să mă hrănesc e cu sînge" [44].

În timpul primului război mondial (1916—1918), uzina electrică a intrat în stăpînirea statului român, fiind administrată de Departamentul Industriei şi Comerţului din cadrul Ministerului de Interne.

Reţelele electrice s-au extins de-a lungul anilor astfel încît în 1920, situaţia se prezenta astfel :

— reţele de 3 000 v	24,3 km
— reţele de joasă tensiune	54,7 km

[44] Arhivele Statului Iaşi, Dosarul 181/1891 — p. I şi II, Fond primărie.

— posturi de transformare	52
— lămpi cu arc	290
— lămpi cu incadescenţă	734
— abonaţi	1 200

În anul 1920, uzina este trecută în administrarea Comunei Iaşi. Din 1921, uzina electrică şi uzina de tramvaie s-au unit, formînd o singură direcţie. A fost cea mai grea perioadă din întreaga istorie a uzinei electrice. Grupurile electrogene, care în timpul războiului au funcţionat şi pentru nevoile armatei, au ajuns într-un stadiu de uzură avansată. Practic, se lucra numai cu vechile maşini cu abur. În 1923, uzina funcţiona numai 8 ore pe zi, cu mari restricţii la consumatori. S-a ajuns în situaţia cînd o parte din becurile electrice au fost înlocuite cu lămpi cu petrol, montate pe suporţii reţelei electrice[45].

Fig. 15 — Bulevardul Copou prevăzut cu candelabre electrice şi stîlpi de iluminat public (1909).

Personalul uzinei electrice a luat parte la mişcările muncitoreşti ce au avut loc în oraşul Iaşi în perioada 1919—1921. După o situaţie întocmită de chestură, la uzina electrică s-au înregistrat cele mai multe reve, muncitorii cerînd majorarea salariilor în raport cu preţurile de pe piaţă. Astfel, în anul 1920, în urma grevelor, s-a obţinut majorarea salariilor cu 30—40%[46].

Starea uzinei ajunsese extrem de precară. „Suntem ameninţaţi în orice clipă să rămînem fără lumină şi fără tramvai", menţiona un raport din anul 1923. În altă parte se arăta : „În urma războiului din 1916, cum era şi firesc, au rămas multe ruine. Între acestea se numărau şi Uzinele de electricitate din Iaşi"[47].

Preţul energiei electrice a crescut de la 0,80 lei/Kwh în 1916 la 2,2 lei/Kwh în 1920 şi la 9 lei Kwh în 1923.

Singura soluţie era refacerea uzinei. În acest scop s-a înfiinţat la 8 iunie 1924, Societatea Comunală de Electricitate Iaşi (SCEI) care a elaborat şi realizat proiectul de refacere a instala-

---

[45] Arhivele Statului Iaşi, Dosarul 166/1920, p. I, II, III — Fond primărie.
[46] Arhivele Statului, Dosarul 166/1920, p. I, III, III — Fond primărie.
[47] Arhivele Statului Iaşi, Dosarul 246/1921 — Fond primărie.

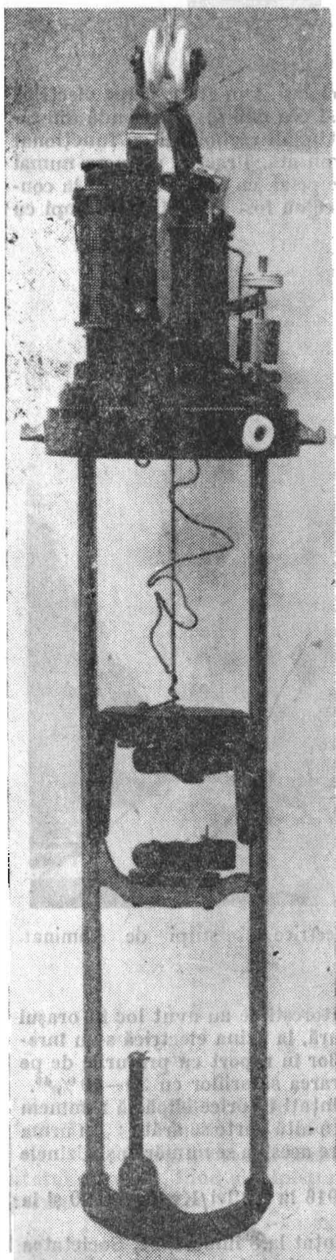

Fig 16 — Lampă electrică cu arc folosită la Iaşi în primii ani ai secolului nostru.

ţiilor electrice la un nivel calitativ superior ceea ce a permis dezvoltarea economică şi social-edilitară a oraşului Iaşi.

De la iluminatul electric să trecem la altă mare invenţie tehnică aplicată la Iaşi : tramvaiul electric.

Dacă celelalte utilizări ale electricităţii s-au introdus în ţara noastră la intervale relativ scurte faţă de momentul invenţiei respective, nu acelaşi lucru putem spune despre tramvaiul electric (inventat în Germania — 1879). Aceasta din cauze legate de interesele societăţilor care exploatau alte sisteme de transport în comun, de exemplu tramvaie cu cai, care, în Bucureşti, erau folosite încă din anul 1871. Deşi prima linie de tramvai electrică se dă în folosinţă la Bucureşti în 1894, manevrele concesionarilor au împiedicat lucrările de introducere a noilor linii de tramvai pînă în anii 1911—1912 (în 1929, mai existau încă tramvaie cu cai)[48].

Iaşul a făcut întrucîtva excepţie de la această situaţie, trecînd de la primitivele omnibuze direct la tramvaiul electric.

În 1848, se consemnează existenţa la Iaşi a unei linii de omnibuze tractată cu cai, care făceau curse între „Tuffli" şi „Grădina Peşter" (aproape de Şcoala normală „Vasile Lupu").

Preocupări pentru organizarea transportului în comun în interiorul oraşului rezultă din „Dosarul drumurilor de fer americani ci au a se construi în această urbie Iassy" (1874). La 21 ianuarie 1874, s-a primit oferta firmei „English Tramway Company" pentru construirea în Iaşi a tramvaielor cu cai. Acest mijloc de transport în comun urban exista la New-York din 1859 de unde s-a răspîndit apoi în Europa, (Timişoara — 1864, Paris şi Viena 1865, Bucureşti — 1872).

Oferta a fost studiată cu seriozitate, Nicolae Gane, primarul oraşului, dispunînd obţinerea caietelor de sarcini de la Viena şi Bucureşti, în baza cărora s-a întocmit caietul de sarcini pentru oraşul Iaşi.

În 1887, se primeşte o nouă ofertă din partea unei firme din Viena, nefinalizată însă[49].

Este probabil că „mirajul electricităţii" determină pe edilii oraşului să urmărească progresele făcute de tracţiunea electrică.

Între anii 1894—1897, se primesc la primăria Iaşului numeroase oferte cu privire la lucrările de introducere a tracţiunii electrice, cea mai convenabilă fiind găsită oferta Societăţii „Algemeine Electricitaets Gesellschaft (A.E.G.) din Berlin căreia i se acordă, în 1897, concesiunea pentru construirea, întreţinerea şi exploatarea unei reţele de tramvaie la Iaşi, pe timp de 40 de ani. Pentru alimentarea cu energie electrică a tramvaielor societatea respectivă construieşte o uzină care avea trei grupuri electrogene cu maşini cu abur de cîte 160 C.P. Alimentarea tramvaielor s-a făcut atunci, ca şi astăzi, în curent continuu la tensiunea de 550 v. Lucrările au

[48] Cebuc Al., şi Mocanu C., *Din istoria transportului de călători în România*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti 1967.

[49] Arhivele Statului Iaşi, Dosarul 196/1897 — Fond primărie.

MINISTERUL DE INTERNE
Direcțiunea poliției și siguranței generale
Brigada specială de siguranță
— IAȘI — 0022

Tablou

De numărul grevelor declarate în orașul Iași în cursul lunei Ianuar 1919

	Arătarea Instituției, fabricei sau lucrătorilor unde s-a produs greva	Începerea grevei: Luna	Începerea grevei: Ziua	Terminarea grevei: Luna	Terminarea grevei: Ziua	Observații
1	Lucrătorii C.F.R.	Ianuar	14	Ianuar	16	[illegible]
2	Funcționarii C.F.R.	"	16	"	18	
3	Lucrătorii de la Arsenalul Armatei	"	15	"	24	
4	Lucrătorii Brutari		14		15	
5	Tramvaiul Electric	"	17	"	18	
6	Lucrătorii R.M.S.	"	17	"	24	
7	Fabrica [illegible]	"	17	"	24	
8	Fabrica Metalurgică [illegible]	"	16	"	24	
9	Uzina Electrică	"	15	"	23	

Se certifică de noi exactitatea prezentului tablou.

Comisar

1919 Iulie 4

Fig. 17 — Acțiuni greviste la uzina electrică (1919).

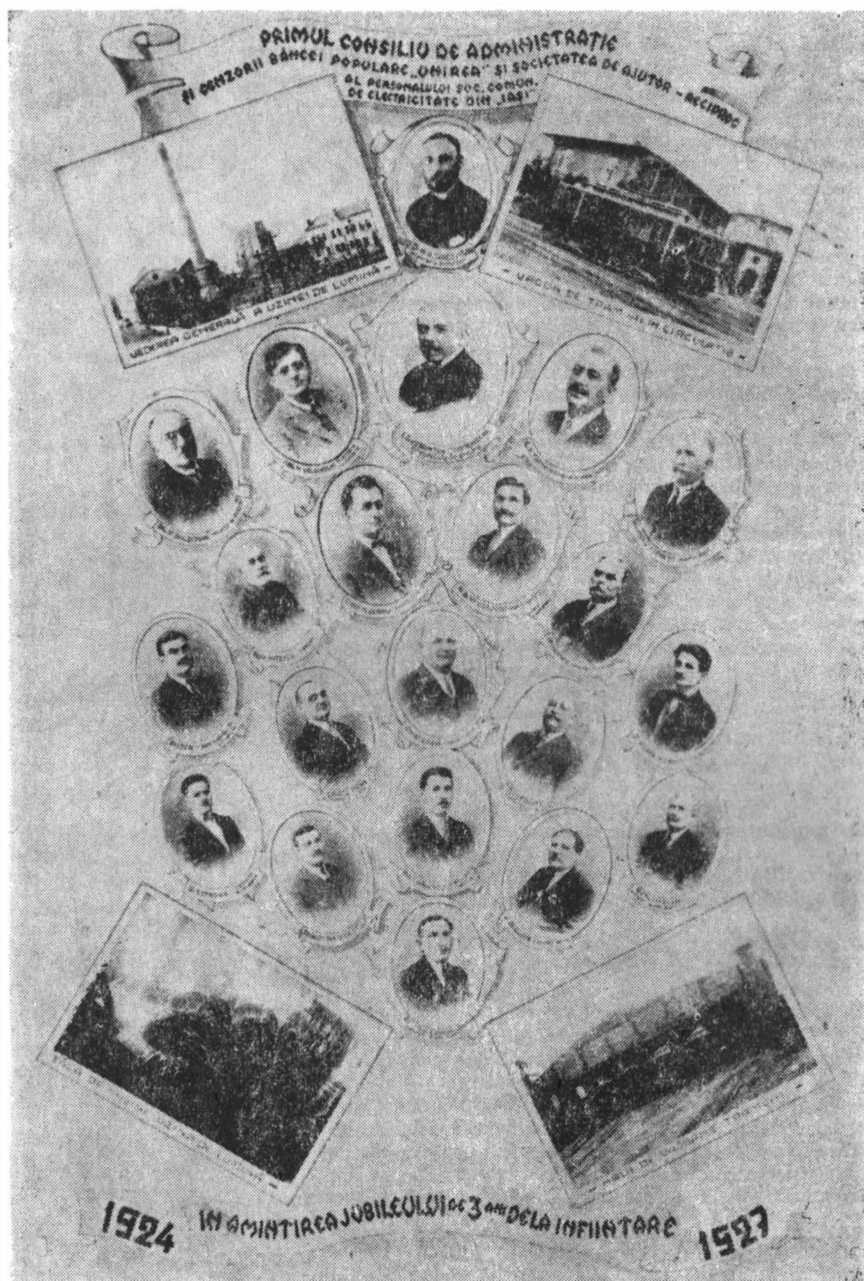

Fig. 18 — Jubileul Societăţii comunale de electricitate Iaşi (1927).

început în 1899, iar la 1 martie 1900 a fost inaugurată prima linie de tramvai din Iaşi pe traseul gară—hală.

Instalarea tramvaielor la Iaşi a fost primită cu satisfacţie de populaţia oraşului. Într-o scrisoare din 23 mai 1899, cetăţenii străzii Sărăriei îşi exprimau nemulţumirea că pe această stradă nu era prevăzută linie de tramvai menţionînd: „noi credem că tramvaiul are de scop, în prima linie, de a inlesni transportul clasei mijlocii a locuitorilor cum sînt micii funcţionari, profesorii, pensionarii, cărora mijloacele nu le permit a locui în centrul oraşului sau pe străzile de elită ... Apoi mai credem că va servi la înflorirea străzilor laterale a oraşului, unde nu numai că nu e nici o staţie de trăsuri, dar chiar birjarii refuză a veni prin această stradă, riscind a-şi sfărîma trăsura" [50].

În acelaşi sens au protestat şi locuitorii străzilor Nicolina, tîrguşorul Nicolina, Frumoasa cerind instalarea liniei de tramvai pe strada Nicolina.

Chiar de la înfiinţare, reţeaua de tramvaie avea patru artere principale care străbăteau oraşul de un capăt la altul. Viteza de circulţie nu trebuia să treacă de 12 Km/oră în oraş şi 30 Km/oră în afara oraşului.

După cum se poate constata, reţeaua de tracţiune electrică a suferit foarte puţine modificări pe parcurs, cu excepţia introducerii tramvaielor moderne începînd din anul 1959 şi mici schimbări de trasee. Am asistat în anii 1978—1979 la o modernizare esenţială a acestei reţele şi la introducerea tramvaielor silenţioase, care, prin construcţia lor robustă permit o mărire substanţială a vitezei.

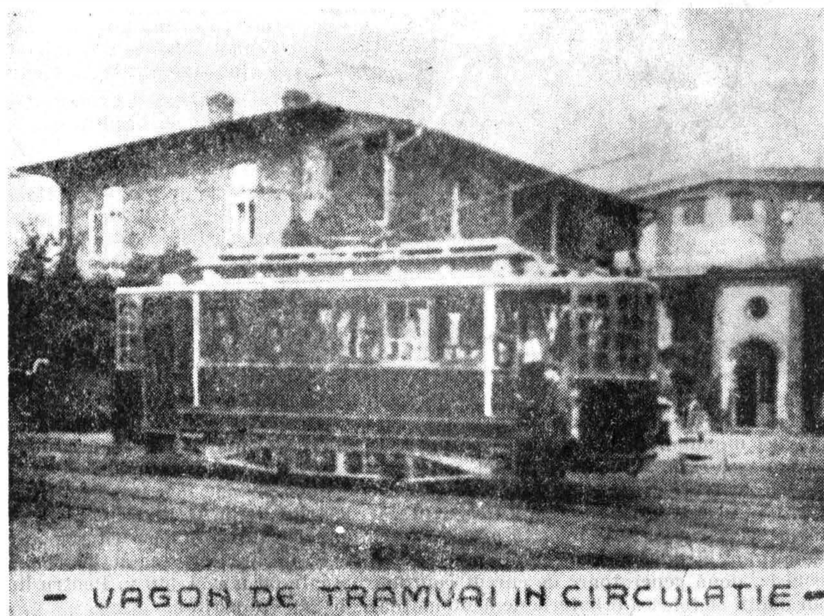

Fig. 19 — Tramvai electric la Iaşi (1927).

Revenind la problema producerii energiei electrice la Iaşi menţionăm că, înainte de primul război mondial, Uzina centrală de electricitate era folosită mai mult la iluminat. Întreprinderile din oraş erau acţionate în general cu maşini cu abur, care, prin transmisii, acţionau utilajele necesare şi aceasta din următoarele motive:

— societatea concesionară vindea scump energia electrică;

— puterea instalată a uzinei devenise insuficientă;

— motoarele electrice monofazate nu se răspîndiseră suficient, avînd funcţionarea nesatisfăcătoare.

---

[50] Arhivele Statului Iaşi, Dosarul 196/1906 — Fond primărie.

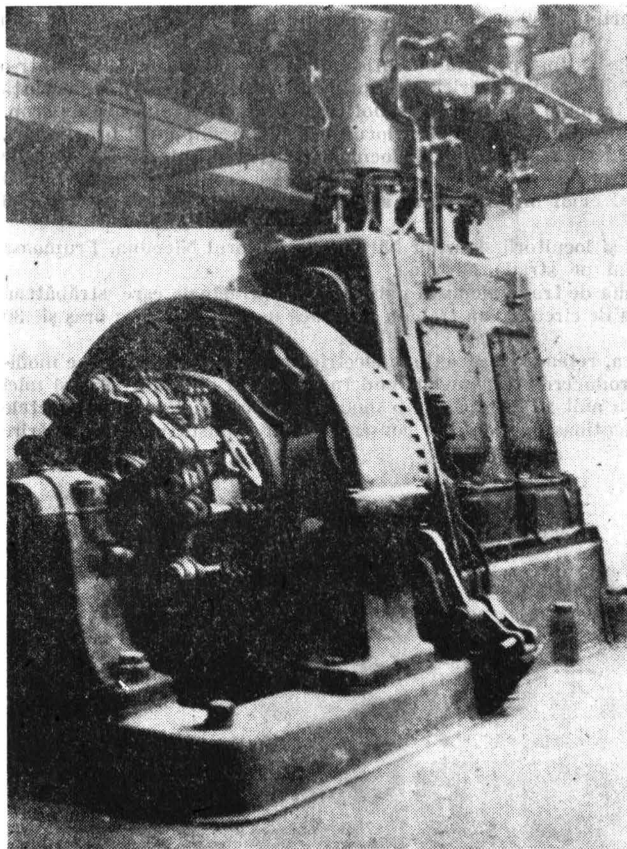

Fig. 20 — Grup electrogen de la vechea centrală a Palatului Culturii (1925).

Aceste motive, precum și situația grea în care se afla Uzina centrală de electricitate după primul război mondial, au determinat multe întreprinderi mai mari și unele instituții din oraș să-și construiască centrale proprii. Astfel, într-o perioadă relativ scurtă, apare un număr mare de uzine sau centrale proprii din care vom menționa doar pe cele mai importante.

Cea mai veche dintre acestea a fost Centrala electrică de la Atelierele C.F.R.—Nicolina, instalată în 1905, care a fost folosită atît pentru iluminatul întreprinderii cît și pentru forță. Inițial, s-au montat două mașini cu abur de cîte 100 C.P. fiecare ; acestea acționau prin curele de transmisie, două generatoare de curent continuu de cîte 60 Kw și 440 v. Pentru iluminatul în timpul nopții se folosea o baterie de acumulatoare de 260 Amperioră.

Din 1906, încep să se monteze și motoare Diesel ajungîndu-se prin amplificări succesive la o putere de 1 870 C.P. în 1944[51].

O interesantă centrală electrică s-a montat la Palatul administrativ și de Justiție (actualmente Palatul Culturii) din Iași, acesta fiind singura dintre centralele vechi din oraș a căror grupuri electrogene se mai păstrează și astăzi, exact pe locurile unde au fost inițial instalate[52].

Vechea clădire a Palatului administrativ era prevăzută a fi alimentată cu energie electrică de la Uzina centrală de electricitate încă din anul 1900, cu 470 lămpi cu incadescență, alimentate de la un post de transformare ce urma să se monteze într-una din încăperile Palatului.

În anul 1909, arhitectul I.D. Berindei, însărcinat cu lucrările de construcție a noului Palat, înaintează spre aprobare Ministerului de Justiție, planurile unei centrale electrice pentru

---

[51] * * * Monografia uzinei mecanice Nicolina (manuscris).

[52] Arhivele Statului Iași, Dosarul 166/1909 — Fond primărie.

iluminarea clădirii. Deși în 1909 Consiliul tehnic al Ministerului Lucrărilor Publice optează pentru racordarea noului Palat la rețeua urbană, asistăm totuși în 1925 la darea în folosință a centralei proprii a acestui important edificiu. Construirea unei uzine separate se explică prin importanța instituțiilor existente în Palat (Prefectura, Justiția, Telegraful) care necesitau o alimentare sigură și permanentă cu energie electrică; ori la acea vreme după cum s-a văzut, situația uzinei centrale de electricitate din Iași era precară.

Centrala din Palat a fost de curent continuu, cu baterie de acumulatoare. Aburul produs de patru cazane aquatubulare acționau două mașini cu abur, de cîte 120 C.P. fiecare. După destinderea în mașini, aburul era folosit la încălzirea încăperilor (avem astfel de a face cu prima instalație de termoficare din Iași). Mașinile cu abur acționau fiecare cîte un generator de curent continuu de 320 volți și 280 amperi. Bateria de acumulatoare de mare capacitate (728 amperi oră, 320 volți) furniza energie electrică suficientă pentru iluminatul în timpul nopții, precum și pentru acționarea electromotoarelor necesare funcționării pompelor de alimentare a cazanelor. Palatul a folosit uzina proprie pînă în mai 1944, cînd s-a făcut ultima încărcare a bateriei.

După 23 August 1944, s-a renunțat la uzina proprie a Palatului și instalația electrică a fost racordată la rețeaua orășenească.

Alte uzine electrice vechi, pe care dorim să le menționăm aici, sint:

— Uzina electrică de la Fabrica de țigarete, construită in 1923, cu o putere instalată inițial de 260 C.P.;

— Uzina electrică de la Fabrica „Textila Roșie" construită in 1927, avînd puterea inițială de 350 C.P.;

— Uzina de la Fabrica „Țesătura", construită in 1927, cu puterea instalată de 560 C.P. (aici ar fi existat și o centrală mai veche, cu mașini cu abur, montată prin 1908, dar nu există documente care să ateste existența acesteia).

Caracteristica acestor uzine este că aveau grupuri electrogene cu motoare Diesel; la acea epocă nu se mai utilizau decît foarte rar mașini cu abur.

Totodată, menționăm că aceste uzine furnizau curent alternativ trifazat (380 v/220 v) ceea ce a permis ca în perioadele dificile ale Uzinei centrale de electricitate (incediul din 1941), orașul să poată fi alimentat parțial de la uzinele menționate iar ulterior să fie interconectate cu sistemul energetic local.

Se cunoaște că problema energiei electrice ca factor primordial al dezvoltării economice constitnie pe plan internațional un indice important de apreciere al gradului de civilizație al fiecărei țări.

Raportînd orașul nostru la dezvoltarea generală a țării, vom menționa în continuare cîteva date privind preocupările în timp pentru dezvoltarea energeticii ieșene pe baze moderne. De aceea vom relua firul evenimentelor legate de funcționarea uzinii centrale de electricitate din Iași.

În 1924, s-au analizat mai multe variante de refacere a uzinei electrice a orașului, adoptîndu-se soluția cu grupuri electrogene Diesel de curent alternativ trifazat 6 000 v.

Este interesant că această soluție, propusă de inginerul Mircea Volanschi — directorul uzinei, întrevedea încă de atunci încadrarea uzinei ieșene în ansamblul unui sistem energetic național unic.

Cităm din raportul său din 1924: „Dacă peste cițiva ani am căpăta curent produs de căderile de apă (*e vorba să se facă o astfel de uzină pe Bistrița*), am putea face față oricăror eventualități, deranjarea liniei sau altele, căci în cîteva minute am putea pune uzina noastră în funcțiune" [53].

Evident, se făceau referiri la studiile inginerului Dimitrie Leonida, care văzuse „cu ochii minții", încă din 1908 hidrocentrala de la Bicaz, lucrare ce a constituit tema diplomei sale de absolvire a Școlii Politehnice de la Charlottenbrug și care a fost realizată în anii socialismului[54].

Proiectul de refacere a uzinei prevedea montarea noilor grupuri electrogene in vechea uzină.

La data de 4 decembrie 1925, a intrat în funcțiune primul grup Diesel de 800 C.P., realizîndu-se înlocuirea sistemului monofazat 3 000/150 v cu sistemul trifazat 6 000/400/220 v. Era începutul unei noi epoci a energeticii ieșene.

În etapa 1925—1940, uzina a fost în continuă dezvoltare, impusă de creșterea cerințelor de energie electrică ale orașului. Tot în această perioadă (1927), se desființează uzina electrică

[53] Arhivele Statului Iași, Dosarul 263/1922 — Fond primărie.
[54] Ostap C., lucrarea citată.

Fig. 21 Inginerul M. Volanschi care a organizat şi extins uzina electrică din Iaşi.

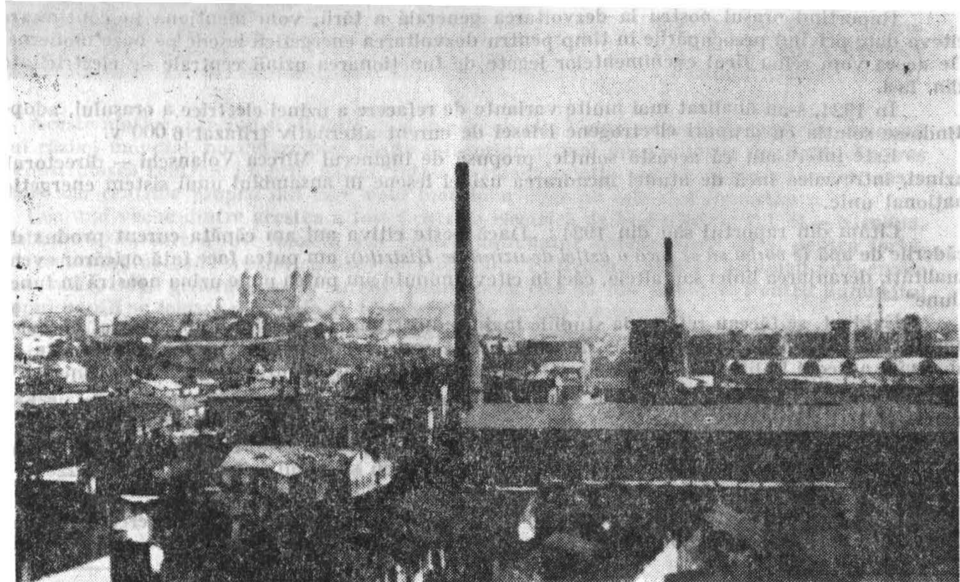

Fig. 22 — Vedere generală a „Uzinei de lumină" (prim plan dreapta) şi a celei de tramvaie (1922).

pentru tramvaie, la uzina centrală montîndu-se un redresor cu mercur care preia sarcina alimentării cu curent continuu a celor 31 de tramvaie care circulau în acea perioadă.

Puterea maximă a uzinei a evoluat de la 400 Kw în 1924 la 2 700 Kw în 1930 și la 3 800 Kw în 1938.

Comparativ cu consumurile actuale aceste cifre par extrem de mici, dar raportate la etapa respectivă și la cifrele realizate în alte orașe ale țării ele sînt semnificative.

În 1941, uzina a suferit grave avarii în urma unui puternic incendiu, timp de cîteva luni orașul fiind alimentat cu energie electrică de la uzinele întreprinderilor „Țesătura", „Textila" și Atelierele C.F.R. Nicolina.

În continuare, destinul uzinei electrice se împletește cu acel al orașului Iași; rănile suferite de acesta în ultimul război afectează și uzina electrică.

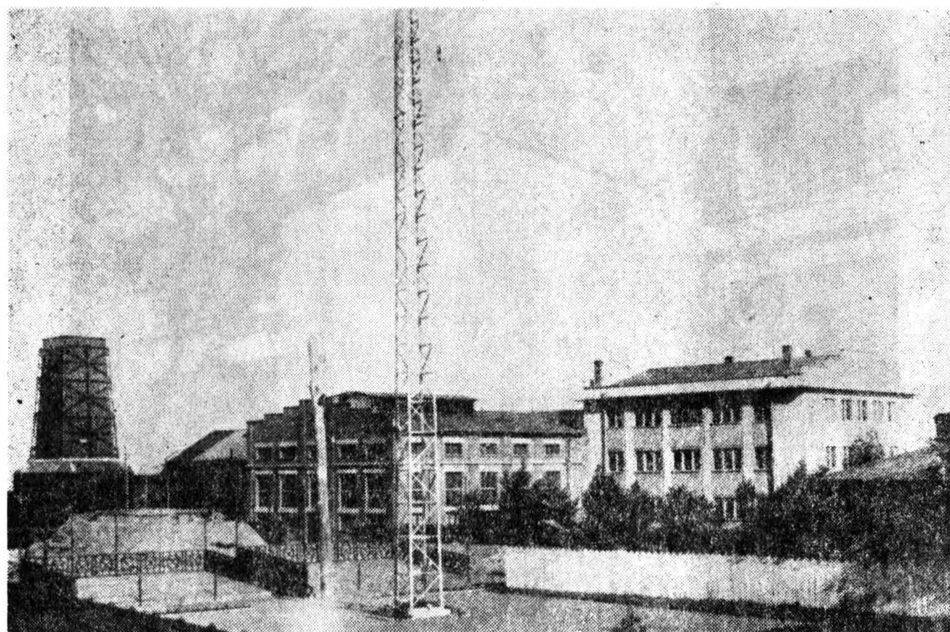

Fig. 23 — Uzina electrică reorganizată și extinsă (1929).

Zorile eliberării găsesc uzina într-o situație grea. Dar chiar din primele zile după 23 August 1944, muncitorii și personalul tehnic trec cu hotărîre la refacerea instalațiilor grav afectate, așa cum rezultă din corespondența uzinei cu Primăria orașului, datată 28 august 1944[55].

A urmat o perioadă de eforturi deosebite, în condiții grele, pentru menținerea în stare de funcționare a uzinei și de satisfacere a nevoilor de energie electrică a orașului. Abia după naționalizare încep lucrările pentru noi amplificări ale uzinei electrice. Iată succint evoluția puterilor instalate între 1950—1956, practic însemnînd dublarea puterii instalate din 1949:

Anul	Puterea instalată C.P.
1950	500
1950	500
1950	500
1951	2 800
1955	2 800
1956	2 800
Total =	9 900 C.P.

[55] Arhivele Statului Iași, Dosarul 17/1945 — Fond primărie.

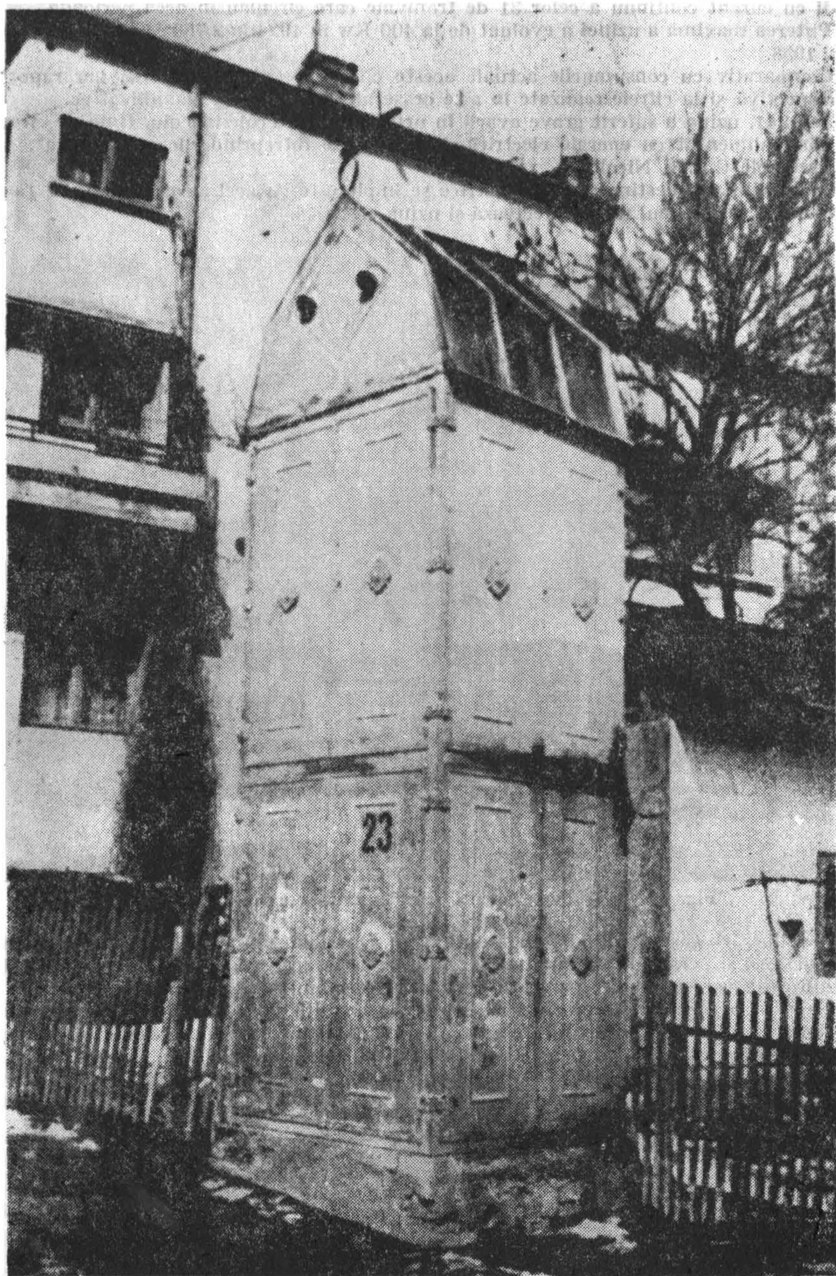

Fig. 24 — Post de transformare metalic folosit în perioada anilor 1924—1935.

La 27 decembrie 1957 s-au realizat — după 33 de ani — previziunile din 1924 : interconectarea uzinei electrice a oraşului Iaşi cu sistemul energetic naţional, prin linia de 110 Kv, Roman— Iaşi, şi staţia de 110/6 Kv Iaşi 1. Energetica ieşeană intra într-o nouă fază de dezvoltare, superioară şi capabilă să asigure dezvoltarea oraşului, propulsat — prin grija Partidului — pe calea industrializării „singura care poate fi ţinta şi scopul indispensabil pentru viitorul acestui oraş", cum visau înaintaşii noştri luminaţi în 1882.

Vechile instalaţii îşi făcuseră din plin datoria, fiind necesar să facă loc — conform legii progresului tehnic — unor noi instalaţii, superioare din punct de vedere al parametrilor de eficienţă tehnico-economică. Conform studiilor întreprinse în etapa 1959—1962, s-a construit în Iaşi noua centrală electrică de termoficare (C.E.T.), care a intrat în funcţiune în anul 1966, cu 2 turbogeneratoare de câte 25 MW—6 Kv, fiind amplificată, în 1975, cu un nou grup de 50 MW—10 Kv de construcţie românească.

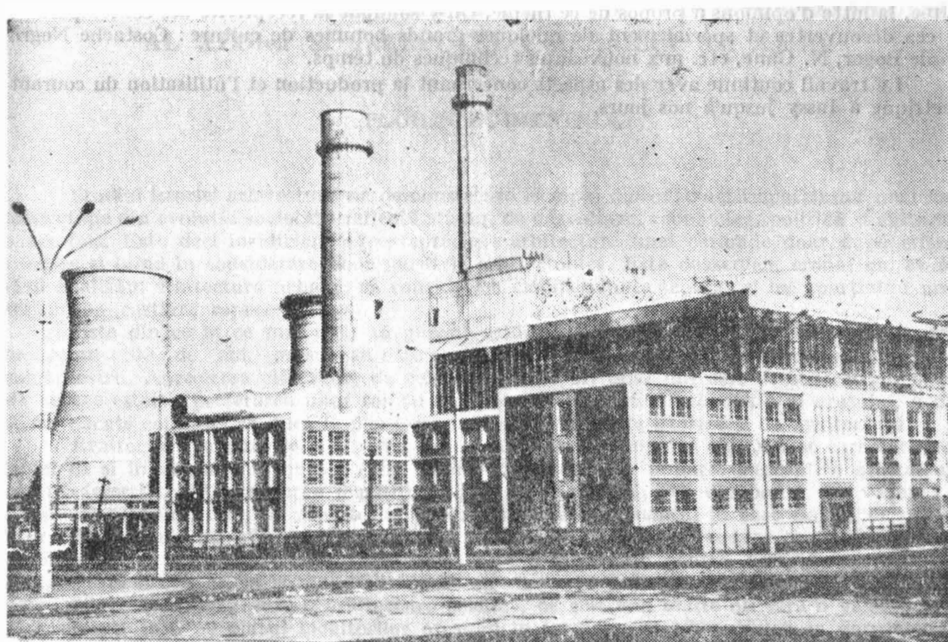

Fig. 25 — Centrala electrică de termoficare de la Iaşi (C.E.T.).

Deoarece vechea uzină centrală şi-a încetat funcţionarea în 1974, noua centrală electrică a primit denumirea de „Uzina electrică Iaşi".

Anul 1974 marchează racordarea oraşului Iaşi la sistemul naţional 220 Kv, prin staţia 220/110 Kv I.A.I., dată în funcţiune la data de 30 martie 1974.

Iaşul va cunoaşte în etapa 1980—1981 performanţe şi mai ridicate pe această direcţie, prin racordarea la sistemul naţional de 400 Kv.

Aşa cum reiese din cele prezentate, istoria utilizării curentului electric la Iaşi, s-a împletit armonios cu evoluţia oraşului din punct de vedere politic, economic şi social, energia electrică fiind un factor primordial şi dinamizator în realizarea progresului general, în imprimarea amprentei de oraş al civilizaţiei moderne, puternic ancorat în contemporaneitatea socialistă.

DE L'HISTOIRE DE L'UTILISATION DU COURANT ÉLECTRIQUE À IASSY

Résumé

Le travail présente chronologiquement les moments les plus importants de l'utilisation du courant électrique à Iassy regardes en ensemble — dans le cadre national et mondial du développement de l'électronique et de l'énergétique.

Ayant comme point de départ la pyle électrique de Volta (1800) — la première source de courant électrique— les auteurs font une énumération des principales découvertes scientifiques qui, plus tard, ont conduit à l'invention du télégraphe électrique (1840), du téléphone (1876), du tramway électrique (1879), de l'illumination électrique (1882).

On y suit le contexte dans lequel on a introduit ces inventions dans notre pays, respectivement à Jassy (le télégraphe électrique, en 1855, le téléphone, en 1882, la première centrale électrique, en 1894, l'illumination publique, en 1896, le tramway électrique, en 1900) et, de même, la lutte d'opinions à propos de ce thème. On y souligne la réceptivité des contemporains de ces découvertes et spécialement de quelques grands hommes de culture : Costache Negri, Vasile Pogor, N. Gane, etc. aux nouveautés techniques du temps.

Le travail continue avec des aspects concernant la production et l'utilisation du courant électrique à Iassy jusqu'à nos jours.

UN ASPECT AL URBANISMULUI LA IAŞI LA SFÎRŞITUL SECOLULUI AL XIX-lea ŞI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-lea

FLORIN BUIMESTRUC

Studiul istoriei arhitecturii ne demonstrează că tipul de construcţii aparţinînd unei anumite etape din evoluţia societăţii reflectă stadiul de dezvoltare, economică, politică şi culturală a acesteia. Este deci insuficient să se aprecieze arhitectura unei perioade doar după criterii estetice şi luînd în considerare doar reuşitele arhitectonice. Este deasemeni eronat ca, atunci cînd analizăm arhitectura urbană, să considerăm clădirile luate separat şi nu aparţinînd unor străzi sau cartiere reprezentative.

Este din ce în ce mai greu să găseşti astăzi la Iaşi locuri care să-ţi sugereze oraşul de acum 100 de ani, oraşul în care au trăit şi muncit atîtea mari personalităţi ale poporului nostru. Aprecierea clădirilor, de cele mai multe ori doar din atît de subiectivul punct de vedere estetic, preferarea unor soluţii mai comode în studiul urbanistic al oraşului, a dus şi din păcate continuă să ducă la pierderea multor monumente istorice şi de arhitectură.

Arhitectura ieşeană de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. XX se caracterizează la fel ca şi în celelalte oraşe ale ţării, printr-o încercare de înnoire. Perceptele arhitecturii casei boiereşti tradiţionale erau depăşite în prag de secol XX, atît din punct de vedere al structurii planului, cît şi al repertoriului decorativ. Este momentul în care clasele de mijloc, în avînt economic, îşi afişează prosperitatea prin construcţii relativ reduse ca dimensiuni dar decorate cu o mare cantitate de stucaturi. Este caracteristic pentru această perioadă ca structura unei case vechi să fie „îmbrăcată" cu elemente decorative aparţinînd celor mai diverse stiluri. Rezultatul este o arhitectură ecletică, de cele mai multe ori fără o valoare estetică, ce este însă pe placul locuitorilor oraşului în jurul anilor 1900. Valoarea documentară a acestor construcţii, în studiul epocii respective, este însă de netăgăduit, mai ales atunci cînd ele se păstrează grupate, pe străzi sau cartiere.

Un exemplu concret de ceea ce înseamnă arhitectura ieşeană de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX îl constituie clădirile de pe strada Anastasie Panu[1]. Casele de pe această stradă sînt construcţii datînd din prima jumătate, şi sfîrşitul secolul al XIX-lea[2] şi începutul sec. XX. Dintre clădirile veacului trecut puţine sînt cele ocolite de moda „înnoirilor", marea majoritate fiind astăzi greu de recunoscut între construcţiile de după 1900.

Înnoirile nu se rezumă numai la ornamentaţii, în această perioadă efectuîndu-se şi lucrări ce urmăreau sporirea gradului de confort. Acestea constau în reorganizarea spaţiilor — păstrînd structura vechii clădiri—introducerea de apă curentă, ulterior construindu-se şi cîte o cameră de baie.

---

[1] În cazul clădirilor pe care nu le-am găsit menţionate înainte de 1900 am apreciat data construcţiilor lor: a) după criterii arhitectonice, b) considerînd că imobilul care nu are o autorizaţie de construcţie înregistrată la Primărie după 1900 este ridicat înainte de această dată, cunoscîndu-se stricteţea supravegherii construcţiilor din Iaşi în acea perioadă.

[2] Ne vom referi la clădirile ce mai există astăzi pe str. A. Panu, de la nr. 4 la nr. 20.

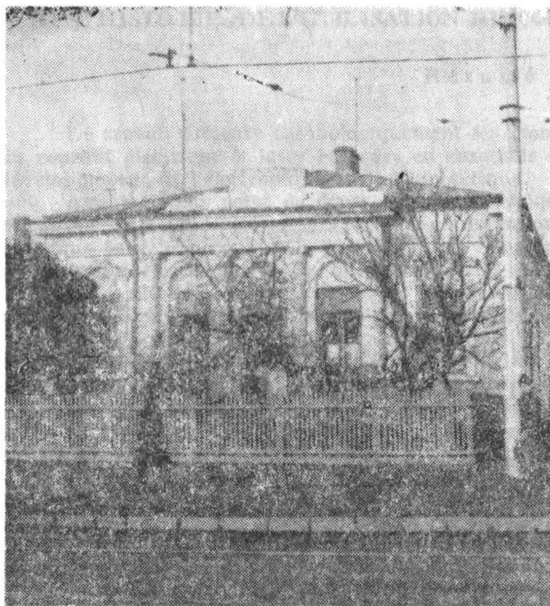

Fig. 1

Caracteristică este și structura socială a proprietarilor de pe această stradă situată în zona centrală, a II-a, a orașului, în jurul anului 1900: comercianți, medici, farmaciști, avocați și militari.

Dintre inginerii și arhitecții care au lucrat la începutul secolului XX, la construcția sau prefacerea caselor de pe strada A. Panu, îi găsim mai des menționați pe ing. A. Klepper L. Goldemberg, H. Nacht, arh. G. Micul.

Studiind arhiva construcțiilor de pe str. A. Panu, nu putem să nu evidențiem consecvența cu care primăria sancționa orice abatere de la legislația urbanistică. Astfel, în dorința de a proteja aliniamentul străzilor, „construcțiile care se vor face cu ieșire din alinierea decretată sau contra dispozițiunilor regulamentare și fără autorizațiunea privitoare la construcțiuni, vor fi demolate“ [3] și, în aceeași idee, „nu se vor permite lucrări de consolidare la clădiri ieșite din aliniere pe o stradă a cărui plan de aliniere este decretat“ [4]. În dorința de a da orașului un aspect cît mai civilizat, controlul se exercita deasemeni și asupra regimului de înălțime al clădirilor, precum și al materialelor de construcție; astfel, „în zona II-a nu sînt permise reparații radicale la orice construcții de lemn sau acoperișurile existente din material arzător“ [5].

Deși valoarea arhitectonică a clădirilor de pe str. A. Panu este diferită, datorită importanței ce o prezintă întreg ansamblul, am preferat prezentarea caselor în ordinea în care sînt așezate, începînd dinspre str. Elena Doamna spre Hală.

Casa de la nr. 4 este o construcție de la sfîrșitul sec. al XIX-lea, pe care o găsim menționată pentru prima oară în 1907 ca fiind proprietatea avocatului H. G. Niculeanu [6]. În timp, clădirea își va schimba proprietarii, aparținînd pe rînd, în 1917, doctorului E. Savini, în 1918, lui C-tin Federber, în 1921 lui H. Spigler.

Acesta din urmă obține în 1933 un certificat de proprietate din care reiese că imobilul avea la acea dată „5 odăi de locuit, sală de baie și antret [7].

[3] Art. 97, din „Legea de organizare a Comunei Urbane“, Arh. Stat. Iași, d. 431/6.
[4] art. 98, idem.
[5] art. 98, din „Regulamentul de construcție al Primăriei“, Arh. Stat. Iași, d. 431/6.
[6] Arh. Stat. Iași, d. 431/4.
[7] Idem.

Fig. 2

În cursul vremii clădirea a suferit o serie de reparații mai mici sau mai mari. Dintre cele mai importante, în 1917, se repară „un calcan dinspre str. Adamache ieșit puternic din verticală, cu dislocări serioase, ce amenință a se prăbuși“ [8], iar în 1925 se înlocuiește zidăria umedă cu cărămidă nouă.

Apartenența acestei clădiri la categoria caselor boierești construite în Iași la sfîrșitul sec. al XIX-lea este susținută și de tipul planului. Acesta, bazat pe principiul simetriei, cu intrarea în axul median, are încăperile dispuse în jurul unui vestibul. Fațadele sînt tratate în stil neoclasic cu intrarea încadrată de coloane cu capitel compozit, ce susțin un fronton triunghiular. Același tip de coloane decorează și fațadele dinspre stradă, alcătuind o ordonanță ce încadrează ușile salonului ce se deschid spre o terasă barocă (fig. 1).

Casa de la nr. 5 este o clădire construită în 1845 de către spătarul Mihalache Idieru, pe locul cumpărat de la hanul Afendului[9]. Caracteristicile arhitectonice ale acestei case sînt specifice caselor boierești construite la Iași în prima jumătate a sec. al XIX-lea. „Îmbunătățirile“ aduse de diverșii proprietari nu au afectat structura planului, care, bazat pe principiul simetriei, are încăperile dispuse de o parte și de alta a unei săli mediane. Salonul, situat spre stradă, este marcat în fațadă prin ieșirea în rezalid. De partea cealaltă a clădirii există un cerdac pe sub care se intră în pivniță.

Fațadele sînt trate unitar, în stil neoclasic, elementul dominant reprezentîndu-l pridvorul de pe fațada sudică. Acesta este marcat de un fronton triunghiular, susținut de două perechi de coloane dorice.

Valoarea documentară a acestei case, monument de arhitectură[10], este incontestabilă, dacă ținem seama și de faptul că la Iași nu mai există nici o altă clădire de acest tip, păstrată atît de aproape de forma originală. Demolarea ei însă este un exemplu privind superficialitatea cu care sînt tratate monumentele ce se mai păstrează încă la Iași (fig. 2–3).

Casa de la nr. 6 este o construcție care, prin caracteristicile arhitectonice, o putem considera ca aparținînd sfîrșitului secolului al XIX-lea. Pentru prima dată o găsim menționată în 1912, ca proprietate a lui I. Pincu, comerciant, reprezentantul „Fabricii și rafinăriei de zahăr Ripiceni“ din București[11].

---

[8] *Ibidem.*

[9] Stoicescu N., *Repertoriul bibliografic Moldova*, Buc., 1974, p. 417.

[10] Casa este inclusă în „Lista oficială a monumentelor istorice și de arhitectură în R.S.R.“, la nr. 1496.

[11] Arh. Stat. Iași, d. 431/6.

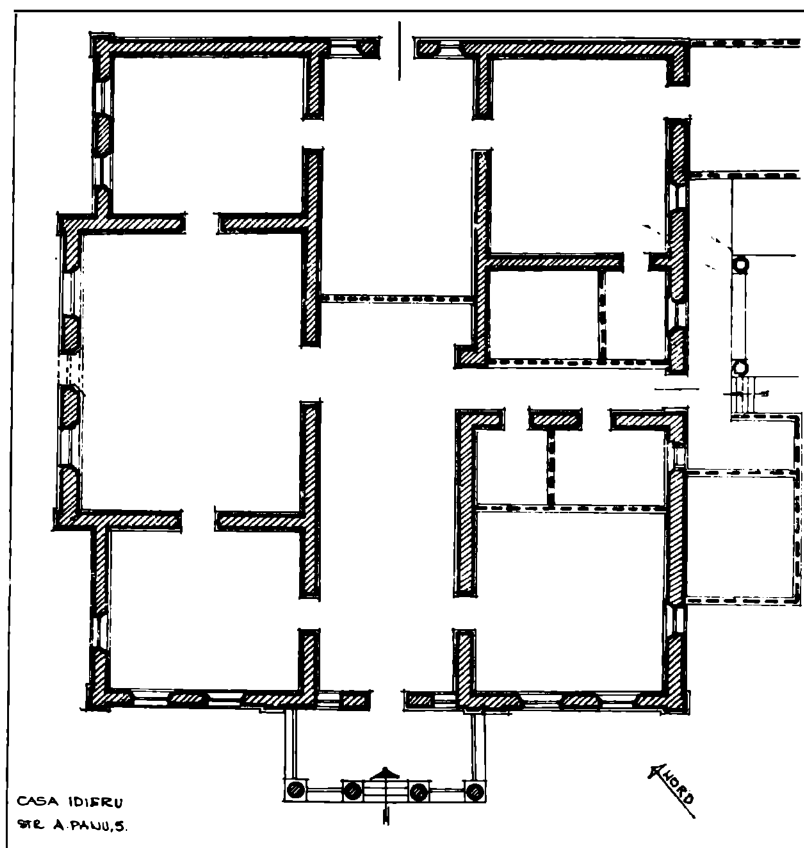

Fig 3

Reparată deseori în cursul vremii, clădirea a suferit doar două modificări mai importante; în 1925, pivniței i s-au adus îmbunătățiri, fiind transformată în depozit de spirt, iar în 1937 pe fațada sudică s-au adăugat două încăperi.

Clădirea se încadrează în tipul caselor cu parterul supraînălțat, cu intrarea plasată în axul median, avînd încăperile grupate în jurul unui vestibul. Noul intervine doar în repertoriul decorațiilor, folosindu-se, alături de elemente de factură neoclasică și elemente specifice barocului, ca în cazul pridvorului și rampei scării, tratate într-o manieră specifică arhitecturii ieșene din jurul anului 1900 (fig. 4).

Casa de la nr. 7 o găsim menționată în 1904 ca aparținînd lui N. Nicolaide[12], iar într-un act din 1924 se specifică faptul că este o clădire cu etaj[13]. Dacă pînă în 1926 imobilul suferă doar mici reparații, la această dată este necesară refacerea zidurilor, prin înlocuirea unor cărămizi vechi cu altele noi.

Clădirea, avînd planul identic la parter și etaj, are încăperile dispuse în jurul casei scării. Tratarea mai puțin generoasă a acestei clădiri ne face să apreciem că, de la început, a fost construită în ideea împărțirii spațiului în apartamente și, avînd o parte a parterului rezervată pentru comerț (cu intrare separată, dinspre stradă).

---

[12] Arh. Stat. Iași, d. 431/7.
[13] Idem.

Fig. 4

Fig. 5

Deşi cu etaj, avînd faţadele decorate în stilul eclectic specific epocii, această construcţie nu afectează armonia străzii (fig. 5).

Casa de la nr. 8 este şi ea o clădire de la sfîrşitul secolului al XIX-lea. În 1915 clădirea necesita lucrări de consolidare a zidurilor, proprietarul G. C. Anastasiu solicitînd la acea dată autorizaţia necesară—eliberată de Primărie[14]. În 1921, noul proprietar, J. Grünspan, instalează o baie, iar în anul următor, construieşte un „geamlic" din zidărie[15].

[14] Arh. Stat. Iaşi, d. 431/8.
[15] Idem.

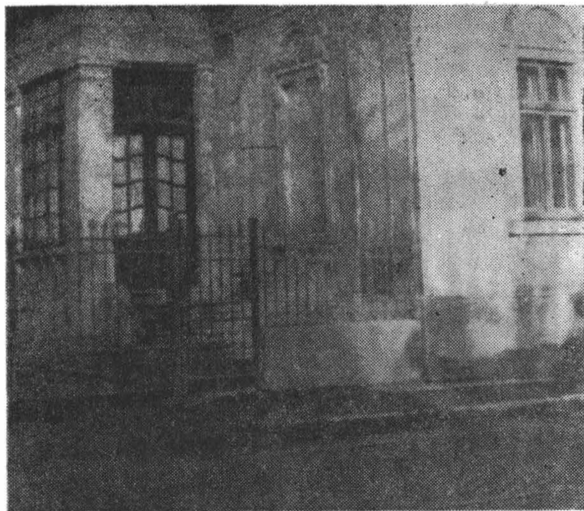

Fig. 6

Fig. 7

Dispoziţia încăperilor este cea obişnuită, grupate fiind în jurul unui mic vestibul.

Tendinţa vremii de a „înfrumuseţa" faţadele vechilor case, îl va face pe proprietar ca, în 1924, să apeleze la serviciile ing. A. Klepper. Acesta, folosind elemente de factură neoclasică, dă casei aspectul pe care îl vedem şi astăzi (fig. 6).

Casa de la nr. 9, construită deasemeni în sec. al XIX-lea, o găsim menţionată în 1909 ca fiind proprietatea lui I. Fenerştein[16]. În 1916, Creditul Financiar Urban din Iaşi,

[16] Arh. Stat. Iaşi, d. 431/9.

răspunzînd la o somaţie a Primăriei, precizează că acest imobil a fost temporar în administraţia sa, trecînd prin vînzare publică în proprietatea Băncii Iaşilor[17].

Dintre reparaţiile mai importante, o menţionăm pe acea din 1909 cînd proprietarul solicită o autorizaţie „voind a construi din nouă antretul scărilor precum şi schimbarea lor cu altele, de material nearzător, de a face reparaţiuni de întreţinere la întreg imobilul"[18]. În urma aceastei intervenţii, planul casei avînd încăperile dispuse de o parte şi de alta a unui vestibul, rămîne neschimbat.

Faţadele sînt tratate uniform, în stil neoclasic.

Casa de la nr. 10 a fost construită în anul 1932 de către L. Diamant lucrările fiind executate de firma „Construcţii de întreprinderi tehnice şi Construcţiuni : ing. L. Goldemberg & H. Nacht" [19]. Cu parte şi subsol, clădirea are planul compus din 10 încăperi.

Faţadele sînt tratate folosind elemente decorative asemănătoare cu cele folosite la casele învecinate, cu faţada principală marcată de o ordonanţă de coloane cu capitel compozit (fig. 7).

Casa de la nr. 11 a fost construită în 1922 de către Societatea Filantropică „Steaua" pentru a adăposti „Şcoala normală şi profesională de fete" [20].

Fig. 8

Funcţiunea pentru care a fost proiectată a impus aerul auster, atît în tratarea planului-identic pentru parter şi etaj — cît şi al faţadelor. Plastica acestora se rezumă la utilizarea cărămizilor aparente pentru marcarea ancadramentelor de la ferestre.

Casa de la nr. 12 o găsim menţionată într-un document din 1890, cînd proprietarul de atunci, V. Govinu, „plăteşte o taxă de 10 bani pentru casa din str. A. Panu" [21]. După o reparaţie mai importantă în 1896, cînd i se reface tîmplăria uşilor şi ferestrelor precum şi acoperămîntul, în 1926 clădirea capătă o nouă înfăţişare. Noul proprietar, dr. E. Savini (fost proprietar şi al casei de la nr. 4), în urma unei reparaţii radicale, a „ridicat faţada princi-

[17] Idem.
[18] *Ibidem.*
[19] Arh. Stat. Iaşi, d. 431/11.
[20] Arh. Stat. Iaşi, d. 431/11.
[21] Arh. Stat. Iaşi, d. 431/12.

Fig. 9

pală cu modificarea acoperişului şi înlocuirea uşilor şi ferestrelor, înlocuirea geamlîcului de lemn cu unul din cărămidă" [22].

Structura planului rămîne însă aceeaşi, cele 5 încăperi fiind dispuse în jurul unui mic vestibul.

Dintre modificările mai importante suferite de faţade, semnalăm apariţia unei frize ce înconjoară clădirea pe două laturi şi noul aspect al geamlîcului datorită formei ce i se dă acoperişului (fig. 8).

Casa de la nr. 13 a fost construită în 1935 de către doctorul H. Poplicher după planurile arh. G. Micul, lucrările fiind executate de „Antrepriza I. Schleier — Gr. Hirsch" [23].

Clădirea se compune din subsol, parter, etaj şi mansardă, avînd 48 de încăperi. Prin noua concepţie asupra împărţirii spaţiului şi al tratării plastice, această construcţie este una dintre primele clădiri cu adevărat moderne ce s-au ridicat la Iaşi în prima jumătate a secolului XX.

Casa de la nr. 14. Într-o recipisă din 1896 se arată că L. Vaisman a plătit „suma de 10 bani 02 pentru o clădire cu etaj, zona II, în suprafaţă de 20,05 mp" [24], descriere ce nu corespunde casei cu parter ce există astăzi. Faptul că în intervalul 1900—1936 nu s-a eliberat nici o autorizaţie de construcţie, iar planul din 1936 corespunde cu cel de azi, ne îndreptăţeşte să considerăm intervalul 1896—1900 ca perioadă în care a fost ridicată această casă.

Dintre lucrările de întreţinere mai importante menţionăm introducerea instalaţiei de apă în 1929 şi subzidirea zidurilor în 1936. Planul, avînd încăperile dispuse în jurul unui „antret", a fost afectat de desele reorganizări ale spaţiului ce s-au efectuat în timp.

Puţinele elemente decorative sînt grupate pe faţada principală, avînd ferestrele marcate prin ancadramente de factură barocă (fig. 9).

La nr. 15 a existat o casă, care, la 1899 era proprietatea A. Krakel. În jurul anului 1900, N. Moruz, chiriaş, transformă dependinţele în fabrică pentru pungi din hîrtie [25].

[22] Idem.
[23] Arh. Stat. Iaşi, d. 431/13.
[24] Arh Stat. Iaşi, d. 431/14.
[25] Arh. Stat. Iaşi, d. 431/15.

Fig. 10

Fig. 11

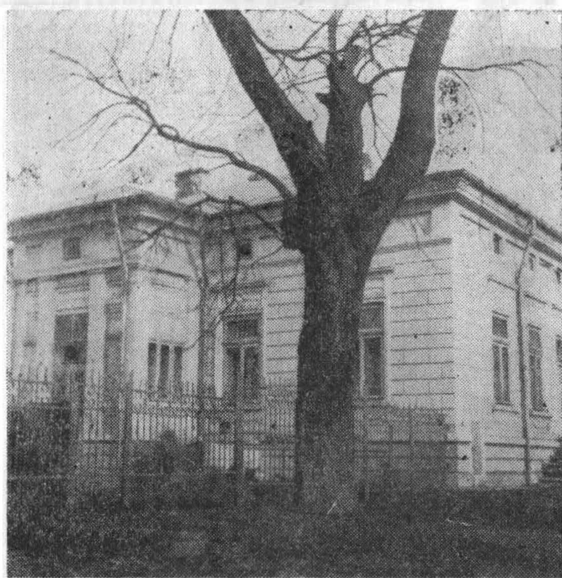

Fig. 12

Clădirea nu mai există astăzi.

Casa de la nr. 16, construcție din sec. al XIX-lea, o găsim menționată în 1904 cind proprietarul de atunci, N. Duduică, primește o autorizație de reparație[26]. La această dată clădirea este destul de șubrezită necesitind urgente lucrări de consolidare a unor ziduri cu cărămizile măcinate din cauza umezelii.

Moda „înnoirii" fațadelor îl determină pe noul proprietar din 1924, farmacistul A. Engel, să „transforme acoperișul formînd o mansardă, cu acoperămînt din tablă de fier" [27]. Deasemeni, ferestrelor de pe fațada principală li se adaugă ancadramente de factură neoclasică. Dispoziția planimetrică rămîne neschimbată, încăperile fiind dispuse de o parte și de alta a unui vestibul (fig. 10).

Casa de la nr. 17 este tot o construcție din secolul al XIX-lea pe care o găsim menționată în 1906 ca fiind proprietatea lui I. Agușțain[28]. De-a lungul anilor clădirea suferă o serie de reparații și lucrări de întreținere, mai importante fiind cele din 1911, cînd noul proprietar, A. Gheorghiade, comerciant, introduce canalizarea și apa curentă și cea din 1915 cînd se schimbă ușile, ferestrele și dușumelele, se pune „tablă nouă plumbată", și „reconstruiește balconul din lemn prin tablier de beton susținut prin traverse de fier dublu T avînd parapet de fier" [29].

Într-un certificat de proprietate, eliberat în 1934 lui I. G. Popovici, se specifică : „Această clădire principală se compune din parter și etaj, avînd 7 odăi, 3 săli, un hol și o pivniță. La etaj — 2 scări cu 8 odăi și o sală" [30].

Fațadele sînt tratate în stil neoclasic, cu un restrîns repertoriu al elementelor decorative.

Este menționată existența, la 1911, a unui mic han, compus din 6 odăi, situat în grădina „cu copaci și iarbă care se coase" [31] a acestei case (fig. 11).

Casa de la nr. 18 a fost construită la jumătatea sec. al XIX-lea de către poetul Dimitrie Anghel, „pe un loc viran, lîngă a fraților Pavel și Hristache (Zarifopol n.n.)" [32].

---

26 Arh. Stat. Iași, d. 431/16.
27 Idem.
28 Arh. Stat. Iași, d. 431/17.
29 Idem.
30 *Ibidem*.
31 *Ibidem*.
32 Bogdan N. G., *Trecutul comerțului în Moldova*, p. 103.

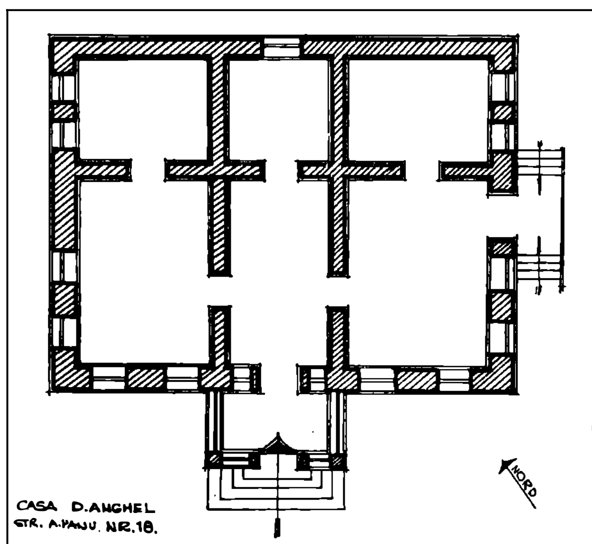

Fig. 13

De-a lungul anilor casa a suferit o serie de reparații și transformări care i-au modificat în parte, forma. Astfel, dacă in 1902 J. Marcovici nu face decit să înlocuiască „cărămizile umede cu altele uscate“ [33], în 1904, noul proprietar, A. Gheorghiu, va „repara zidul de la intrare, înlocuirea stilpilor de lemn care susțin acoperișul deasupra scărilor prin stilpi de zid, înlocuirea scărilor de lemn cu scări de piatră, înlocuirea dușumelelor putrede, facerea de pardoseli din beton, (...), repararea tencuielilor și înlocuirea cărămizilor măcinate, (...), repararea crăpăturilor din pereți ,(...), facerea din nou a cîtorva uși și ferestre, (...), repararea geamlicului inlocuindu-se materialele putrede“ [34].

Nici planul nu a fost ferit de adaptarea la necesitățile diverșilor proprietari care au reîmpărțit spațiile existente sau au adăugat noi încăperi. Totuși, datorită structurii pe ziduri portante, structura de bază s-a păstrat, relevind un plan tipic pentru casele boierești de la începutul sec. al XIX-lea, cu pridvor situat în axul median și încăperile dispuse de o parte și de alta a unei săli vestibul.

Fațadele, tratate în stil neoclasic, au suferit și ele modificări datorită reparațiilor suferite în timp (fig. 12—13).

Casa de la nr. 20 este o construcție care, prin caracteristicile arhitectonice, se situează în grupul clădirilor din secolul al XIX-lea, deși o găsim menționată abia în 1920, cind aparținea lui V. Pella[35]. La acea dată clădirea se afla într-o stare care îl determină pe proprietar să solicite o autorizație pentru reparații radicale. Tot V. Pella va mofidica și fațadele care în 1922 vor căpăta aspectul, neoromantic, pe care il vedem și astăzi (fig. 14).

Tipul de plan, tipic pentru construcțiile din secolul trecut, este bazat pe principiul simetriei, avînd încăperile grupate în jurul vestibulului.

Sistemul constructiv pe ziduri portante, cu tavane drepte, precum și materialele folosite la construcția și mai apoi la repararea și modificarea acestor clădiri sint în general aceleași. Astfel, la fundații este utilizată piatra și mai tirziu betonul, zidoria este executată din cărămidă, iar șarpanta este din lemn cu o învelitoare din tablă. Timplăria ușilor și ferestrelor ce s-a mai păstrat la unele case, are decorații întîlnite la majoritatea caselor construite în secolul al XIX-lea în Iași.

---

[33] Arh. Stat. Iași, d. 431/18.
[34] Idem.
[35] Arh. Stat. Iași, d. 431/20.

Fig. 14

Studiul construcţiilor de pe strada A. Panu ne relevă aspectul arhitectonic al oraşului Iaşi la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, caracteristic prin tipul de clădiri modeste ca volum şi tratare plastică şi nu prin cel al palatelor sau a marelor case boiereşti. Neglijarea acestui aspect, datorat în mare măsură şi comparaţiei cu arhitectura altor timpuri şi civilizaţii, a creat opinia, eronată, că arhitectura secolului al XIX-lea este lipsită de orice valoare. Dar, diferitele aspecte ale dezvoltării unui oraş, a organizării sale (cum ar fi de pildă legile urbanistice ce limitau la un moment dat la 8 numărul tipurilor de case ce se puteau construi în Iaşi), nu pot fi studiate şi valorificate decît prin păstrarea acestor clădiri „in situ", pe străzi sau cartiere constituite.

Acest aspect, subliniat şi la Congresul de la Zürich, privind conservarea monumentelor istorice, din 1974, ar trebui să stea la baza studiului urbanistic al oraşelor centre istorice, cum este şi cazul oraşului Iaşi.

UN ASPECT D'URBANISME À IASSY À LA FIN DU XIXe SIÈCLE ET LE BUT DU XXe SIÈCLE

Résumé

On présente un aspect de l'architécture de la ville de Iassy de la fin du XIXe siècle et le but du XXe siècle; les maisons situées sur la rue A. Panu. Cettes constructions, de dimensions réduites, décorées aux stucatures, sans valeur ésthétique charactéristiques pour toute l'architécture de Iassy, ont une grande importance historique et documentaire. Elles ont été construites par l'ordre des représentants de la moyenne classe, essor économique dans l'époque; des comercants, des employés, des médicins et pharmaciens, des avocats et militaires. L'auteur présent cettes maisons après leur emplacement en relévant la valeur de tout l'ensemble architécturale.

On souligne la nécesité de conserver telles constructions qui garde l'image de Iassy il y a une centaine d'annes.

RELAŢII PRIVIND UN TABLOU ISTORIC DE CONSTANTIN LECCA

VIRGINIA VASILOVICI

Se pare că pictorul român Constantin Lecca, pentru tablourile cu teme din istoria Moldovei, pe care le-a realizat printre primii la noi, îşi afla în publicaţiile şi imaginile difuzate de Gheorghe Asachi, o preferată sursă inspiratoare[1].

Ne conduce spre această afirmaţie şi un document pe care am avut ocazia să-l examinăm, cu cîţiva ani în urmă, la Biblioteca universitară din Cluj-Napoca, într-o mapă cu desene şi stampe de Gheorghe Asachi şi de fiul său Alexandru Asachi.

Între desenele colorate din respectiva mapă[2], am reperat o compoziţie istorică miniaturală, intitulată „Panahida eroilor moldoveni„ (fig. 1) — realizată nu de Gheorghe ci mai probabil de Alexandru Asachi[3] — care prezintă similitudini cu tabloul din muzeul nostru, pictat de Constantin Lecca în 1857 şi înscris sub un acelaşi titlu „Panahida de la Războieni"[4] (fig. 2).

Oferind o identică schemă a ansamblului, tabloul nostru, faţă de schiţa-proiect a lui Asachi, diferă doar puţin în ce priveşte grupajul şi cromatica. Astfel elementele compoziţionale din jumătatea stîngă sînt inversate cu cele din dreapta iar coloritul, mai sobru la Lecca, dominat de gri şi de albastru, pare mai adecvat reprezentării. Culorile vii, de acuarelă şi guaşă, conferă eboşei lui Asachi un caracter frust, de rusticitate, la care concurează şi desenul mai liber, necăutat.

Dată fiind asemănarea dintre cele două lucrări, ne-am propus să urmărim filiera pe care a putut ajunge modesta schiţă a lui Asachi în atenţia atelierului de creaţie al lui Lecca.

Piesa originală, păstrată la Cluj, pentru noi de un real interes documentar, se găseşte reprodusă, alb-negru, în almanahul calendarului editat de Gh. Asachi în anul 1855, acolo unde se expune nuvela „Valea Albă" şi „Panahida eroilor moldoveni"[5],

---

[1] După cum se ştie, Gh. Asachi deţinea importante materiale documentare „atingătoare de istoria patriei". Pornind de la astfel de izvoare, de a căror valoare era conştient, el a căutat să facă ştiută, prin nenumărate publicaţii însoţite cu reproduceri, istoria neamului, — chipurile şi faptele glorioase ale strămoşilor —.

[2] Mapa provine în biblioteca clujeană prin donaţia moldoveanului G. Sion.

[3] Antrenat de tată, Alexandru Asachi a desfăşurat pe la mijlocul secolului trecut, ca grafician şi ca pictor, o muncă asiduă, meritorie, rămasă însă puţin cunoscută şi cîteodată confundată cu activitatea artistică a lui Gheorghe Asachi şi aceasta numai parţial studiată şi uneori greşit etichetată. Desenul în discuţie, fără a fi semnat, îl atribuim lui Alex. Asachi întrucît prezintă trăsături comune cu alte nenumărate crochiuri ale sale, realizate şi parte din ele reproduse în publicaţii într-o aceeaşi epocă în care Gh. Asachi, bătrîn, încetase să se mai manifeste ca desenator.

[4] „Panahida de la Războleni", ulei de pînză, 48,5×63,5, semnat şi datat dr. jos, cu alb : Lecca 1857 ; nr. inv. M.I. 160. Provine prin transfer, în anul 1952, de la Muzeul de artă al R.S.R. (inv. P.N. 1798) ; a aparţinut anterior colecţiei Dr. C. Angelescu.

[5] Calendar pentru români cu Almanah de învăţătură şi petrecere pe anul 1855 (anul XIV), Iaşi, Instit. Albinei, p. 120 Valea Albă, p. 132 Panahida eroilor moldoveni.

Se spune în cuprinsul nuvelei că Ştefan cel Mare în anul 1496, într-un moment de răgaz, a dorit ca, printr-un act public, să consfinţească memoria eroilor căzuţi pentru patrie la Valea Albă cu 20 de ani în urmă, la 1476, şi rămaşi neîngropaţi. La această pomenire au venit părinţi cu „amintarul" (pomelnicul) celor căzuţi; s-au adunat în jurul pavilionului domnesc ostaşi cu taberele lor precum şi văduve, orfani şi părinţi ai celor ucişi. După ceremonie, oştenii, pe locul indicat de Ştefan, acolo unde fusese cea mai crîncenă luptă, au săpat temelia unei biserici, aşezînd osemintele sub temelie. „Adevărat măreţ şi unic spectacol au fost acesta a vedea un popor întreg îngropînd deodată pe un alt popor" (spune Asachi, în încheierea povestirii). Dorinţa de a vedea transpus în imagine plastică un atare impresionant episod şi-a manifestat-o Asachi şi mai înainte, încă prin anul 1840[6].

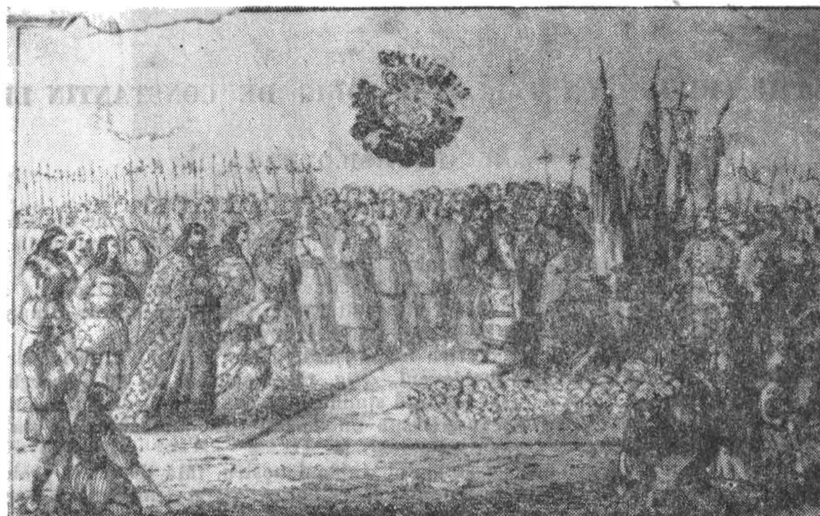

Fig 1. Alexandru Asachi. Panahida eroilor moldoveni. Colecţia Bibliotecii Centrale universitare Cluj-Napoca.

Desenul de la Cluj, făcut de Alexandru evident după ideile părintelui său, se poate deduce că, prin intermediul calendarului, ajunge să fie cunoscut de artistul ardelean căruia, dimpreună şi cu sugestivul text al nuvelei, îi va servi drept sursă de inspiraţie, jalonîndu-i schema tabloului din anul 1857.

Fantezia şi experienţa creatoare a lui Lecca, desigur mai avansată decît cea a lui Asachi, adaugă compunerii un plus de elemente (cortul voievodului, amplasat în dreapta; şirul colinelor din arierplan, menite a sugera perspectiva şi poate chiar a localiza imaginea etc.) sau alte elemente le modifică (fizionomii, vestimentaţie etc.) şi adaptează întregului o serie de culori din paleta personală. Cîteva amănunte de recuzită din tablou ne conduc să credem că pictorul ar fi putut să ţină seamă, în interpretarea temei, şi de unele sugestii ale lui M. Kogălniceanu, servite în anul 1840[7], atunci cînd Asachi anunţa, între proiectele sale viitoare, realizarea şi a unui astfel de cadru istoric.

---

[6] În Albina românească din 17 martie 1840, Gh. Asachi anunţa într-un prospect, intenţia de a da la lumină, prin Institutul Albinei şi cu concursul celor mai buni zugravi, încă şase stampe printre care şi „Pompa seau ţeremonia de înmormîntare serbată de Ştefan cel Mare pentru oştenii moldoveni ucişi la 1476 în crunta bătălie de la Valea Albă şi aşăzarea temeliei unei biserici monumentale".

[7] M. Kogălniceanu, în Dacia literară din 1840, p. 301, sfătuia ca cel ce va zugrăvi, potrivit prospectului lui Asachi, scena înmormîntării ostaşilor de la Războieni, „să înfăţişeze după natură locurile" şi „să nu se depărteze în nimică de portul adevărat al lui Ştefan... şi a norodului". Cf. Remus Niculescu, Gh. Asachi şi începuturile litografiei în Moldvoa, în Studii şi cercetări de bibliologie, I/1955, p. 110.

Fig. 2. Constantin Lecca. Panahida de la Războieni.

Pictura, aşa cum a definitivat-o Lecca, este cromolitografiată în acelaşi an, 1857, la Viena — prin intermediul librarului bucureştean Gh. Ioanid [8]—, iar litografia se va bucura de o largă circulaţie, împlinindu-şi astfel rostul didactic mobilizator, pentru care a fost gîndită iniţial [9]. Ţinînd cont şi de această piesă imprimată la Viena, se poate susţine că nu numai două, — cum s-a arătat pînă acum —[10], ci de fapt trei din cele şase „tabele" cu subiect naţional, propuse de Asachi, în 1840, a fi multiplicate, au ajuns să vadă lumina zilei. La cel de al treilea cadru, apărut abia 17 ani mai tîrziu, îşi va aduce contribuţia, (chiar dacă şi fără ştirea lui Asachi), într-adevăr unul din „cii mai buni zugravi" [11] ai timpului, care era pe atunci Const. Lecca.

Interesant că Muzeul de artă din Iaşi deţine în patrimoniu şi celelalte două picturi ale lui Lecca, cu subiecte din istoria Moldovei, în care se recunoaşte influenţa unor desene şi litografii iniţiate şi răspîndite de vajnicul Asachi. Este vorba de compoziţia „Dragoş şi zimbrul", datînd din anul 1867 [12] şi portretul „Ştefan cel Mare", realizat în 1830 [13].

---

[8] Barbu Theodorescu, Constantin Lecca, Buc. Impr,. naţională, 1938, p. 48.

[9] Exemplare din tiraj se păstrează pînă azi şi la Iaşi, unul la Biblioteca universităţii iar altul la Arhivele Statului (litografie pe pînză, 65×77, Viena 1857).

[10] S-au semnalat pînă acum ca realizate, conform proiectului lui Asachi, primele două şi anume : în anul 1845 litografia „Lupta moldovenilor cu cavalerii teutoni", întocmită de Gh. Panaiteanu după pictura polonezului Al. Lessler iar în anul 1851 litografia „Lupta de la Baia" de Alex. Asachi. Cf. Remus Niculescu, *op. cit.*, p. 110 ; H. Blazian, Gh. Asachi. ESPLA (1956), p. 32,86 şi repr. 48 şi 49.

[11] Pentru compunerea şi litografierea celor şase stampe, Gh. Asachi îşi propunea să apeleze la „cii mai buni zugravi". Vezi şi nota 6.

[12] „Dragoş vodă la vînătoare", ulei pe pînză, 92×71,5, semnat şi datat dr. jos, cu roşu : Lecca 1867 ; nr. inv. M.I. 159. Achiziţionat de Minist. Instr. Publice în anul 1868 şi transmis Pinacotecii ieşene în acelaşi an.

[13] „Ştefan cel Mare", ulei pe pînză, 97,5×74, semnat în cirilice şi datat, stg. jos, cu ocru : K. Leka 1830 ; nr. inv. M.I. 158. Donat de artist, în anul 1830, Gimnaziului vasilian Iaşi ; transmis Pinacotecii, la data înfiinţării, în anul 1860.

În tabloul „Dragoş şi zimbrul", aşa cum relevă şi B. Theodorescu, biograful lui Lecca, „peisajul romantic cu munţi şi pădure apare ca în unele litografii aparţinînd lui Asachi"[14]. Într-adevăr găsim aceste elemente cvasifantastice de cadru, (la care face aluzie B. Theodorescu), în litografia „Zîna Dochia şi Traian", imprimată la 1839, după indicaţiile şi prin strădania lui Asachi[15]. Aceleaşi elemente peisagistice din fundal le aflăm încă şi mai departe într-un desen inedit al litografiei, păstrat la muzeul nostru, exemplar preţios compus de Alex. Asachi[16]

Al doilea tablou, portretul lui „Ştefan cel Mare", zugrăvit de Lecca în faza de debut pare să aibă la origine o veche litografie, interpretată de Gh. Asachi, prin anii 1822—1823 după o efigie a domnului existentă la Putna[17]. Geneza acestei picturi o prezintă pe larg istoricul de artă Remus Niculescu[18].

Aşadar se poate afirma că artistul Lecca, pentru tablourile sale menite a reflecta istoria Moldovei, recurge preferenţial spre documentare, la Gheorghe Asachi.

Cele de mai sus atestă, pe de o parte, aria largă de răspîndire şi de influenţare a publicaţiilor şi imaginilor cu conţinut educativ-patriotic, iniţiate şi puse în circulaţie de Gh. Asachi ; şi, pe de altă parte, evidenţiază impresionant acea consonanţă de idealuri care-i solidariza în actele lor, pe doi compatrioţi, din colţuri opuse ale ţării, pe ardeleanul Constantin Lecca de mai vîrstnicul animator cultural al Moldovei Gheorghe Asachi, a cărui activitate complexă şi-a luat-o ca îndreptar[19].

În slujba aceleiaşi cauze, semnificativ de o pilduitoare ţinută ne apare gestul lui Lecca de a dărui Iaşului, la 1830, tabloul „Ştefan cel Mare", cu specificarea de „a servi la educaţia tineretului" tot aşa cum avea să doneze, în aceeaşi epocă, la 1829, Şcoalelor naţionale din Bucureşti, compoziţia „Uciderea lui Mihai". Artistul înţelegea astfel să contribuie la cultivarea sentimentului patriotic şi la susţinerea luptei pentru unitatea românilor.

INFORMATIONS CONCERNANT UN TABLEAU HISTORIQUE DE CONSTANTIN LECCA

Résumé

À base de documents, on peut affirmer que le peintre roumain C. Lecca, pour ses tableaux, traitant des sujets de l'histoire moldave, découvre dans les publications de George Asachi, une source inspiratrice préférée.

Ainsi on démontre que le tableau de Lecca, trouvé dans le Musée d'art de Iassy, intitulé „Requiem de Războieni" (Commémoration des morts de la bataille de Războieni), realisé en 1857, a comme point de départ, des matériaux documentaires diffusés par G. Asachi, deux ans auparavant, en 1855, dans son Calendrier. Il s'agit d'un dessin-miniature, „Requiem des héros moldaves", reproduit à la page 132, dans ce calendrier, illustrant une nouvelle historique ayant le même titre. L'original de cette reproduction est conservé à la Bibliothèque centrale universitaire de Cluj-Napoca dans un carton à dessins contenant des estampes de George Asachi et de son fils Aléxandre Asachi.

Au Musée d'art de Iassy il y a encore deux peintures historiques de Lecca, les tableaux „Etienne le Grand" et „Dragoş à la chasse", qui font de même remarquer l'influence des publications et des images répandues par G. Asachi.

On peut donc conclure que l'activité propagandistique militante du moldave George Asachi a constituée un vif exemple pour le plus jeune compatriote transilvain Constantin Lecca dans ses créations artistiques dédiées aux mêmes élevées aspirations — l'éducation et le relèvement du peuple, le développement du sentiment national.

---

[14] Barbu Theodorescu, *C. Lecca*, Buc. Meridiane, 1969, p. 18.

[15] „Zîna Dochia şi Traian", litografie, 55×39, realizată de K. F. Hoffmann după desenul lui G. Schiavoni. Un exemplar la Cabinetul de stampe al Academiei R.S.R., inv. nr. 547. Cf. Remus Niculescu, *op. cit.*, p. 105 şi repr. p. 108; H. Blazian, op. cit. p. 30, 32, şi repr. 44.

[16] „Dochia şi Traian", peniţă şi laviu tuş, 54×38, sub chenar, dr. jos, cu tuş, inscripţia de mînă : Compus de Colonel Asaky. Sub imagine, scris de mînă, o strofă din legenda lui Gh. Asachi : DOCHIA ŞI TRAIAN/Legenda Populară de pe muntele Pionul... ; nr. inv. M.I. 372. Achiziţionat din col. Lucreţia Ioan ; a aparţinut anterior pictorului Gh. Popovici.

[17] „Ştefan cel Mare", tablou pictat de Vasile Popovici în 1797 (Mănăst. Putna). Cf. Remus Niculescu, op. cit. p. 75—77, repr. p. 76.

[18] Remus Niculescu, *op. cit.*, p. 73—80.

[19] Vezi şi Barbu Theodorescu, *C. Lecca*, 1969, p. 12—13.

PICTURA PE LEMN DIN SECOLUL AL XVII-LEA DE LA STOLNICENI PRĂJESCU

NUŞA SUHAR

Pe teritoriul comunei Stolniceni-Prăjescu, jud. Iaşi, în vechiul cimitir al fostului sat Purcileşti, se află biserica de lemn „Naşterea Maicii Domnului", monument de arhitectură din secolul al XVIII-lea, valoros nu atît prin forma sa arhitecturală, cît prin bunurile mobile pe care le adăposteşte. Satul Purcileşti este menţionat, pentru prima dată, la 10 ianuarie 1429, cînd Alexandru cel Bun, întăreşte lui Crăciun Purcelescu acest sat, „unde este casa lui şi jumătate din moşia sa"[1].

Despre actuala biserică, ridicată probabil pe locul uneia mai vechi, la 1758, se ştie că a fost refăcută între anii 1888—1889[2].

De semnalat aici, pentru studiu şi cercetare, pictura pe lemn care prezintă elemente caracteristice ce o încadrează în timp în veacul al XVII-lea. Este rodul efervescenţei creaţiei artistice a secolului, cînd din varietatea orientărilor se disting elemente tradiţionale alături de cele noi (elemente de influenţă renascentistă sau barocă).

Pictura pe lemn de aici este rodul unei „şcoli" care continuă linia tradiţională a veacului al XVI-lea, lucru evident prin modul de tratare plastică a întregului iconostas, prin accente predominant grafice, specifice şi uneori cu tendinţa de redare a volumelor, acest ultim element încadrîndu-se în reprezentările artistice ale secolului al XVII-lea.

Se pare că actualul iconostas a fost comandat sau a aparţinut unui alt spaţiu decît celui prezent. Poalele de icoană, uşile împărăteşti, icoanele praznicare, apostolii şi profeţii aparţin, evident, secolului al XVII-lea, afirmaţia bazată pe analiza elementelor de tehnică, reprezentare plastică, tip de ornament, organizare etc.

Datarea exactă a execuţiei picturii nu este posibilă datorită faptului că pe nici una dintre aceste icoane nu se află o inscripţie în acest sens ; singurele datate sînt cele patru icoane împărăteşti realizate mult mai tîrziu, la 1806.

Privite în ansamblu, scenele pictate se încadrează în seria reprezentărilor similare de la monumentele de secolul al XVII-lea din zonă (Şcheia, Jigoreni ş.a.). Pictura este caracterizată prin compoziţie plană, rareori pe două sau trei registre (Înălţarea lui Isus), reprezentări bidimensionale, alături de tendinţa de redare a volumelor, linii grafice puternice.

Din punct de vedere cromatic, într-o gamă restrînsă, sînt variate tonuri de roşu-cinabru (vermillon), ocru-brun, verde-pămîntiu (folosit pentru fond).

Redusă la un raport cromatic, întreaga pictură este un acord complementar (roşu-verde) punctat de tonuri neutre ce îl susţin. Supunîndu-se unor rigori de perspectivă cromatică, culorile, ca şi accentele grafice, sînt aplicate „ton pe ton" în straturi puţine. Este pus în evidenţă permanent roşul-cinabrul care dă viaţă tuturor reprezentărilor. Acelaşi acord cromatic urmăreşte motivul decorativ de pe stîlpişori, rame, arce.

---

[1] *Documente privind Istoria României veac. XIV—XV, A, Moldova*, p. 74, doc. 85.

[2] *Anuarul Administraţiei Casei Bisericii*, Bucureşti, 1909, p. 367.

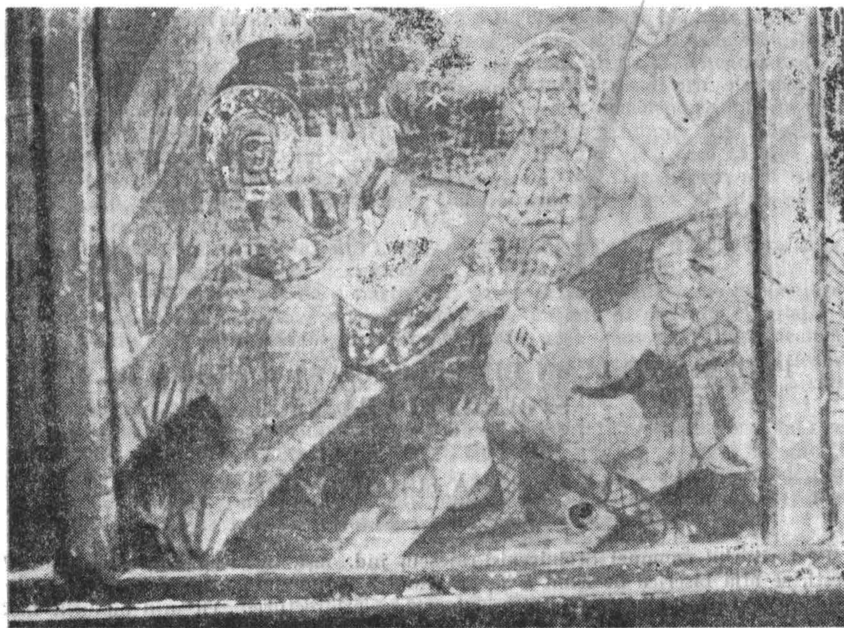

Fig. 1 — Icoana „Nasterea Domnului"

Fig. 2 — Icoana „Bunavestire"

Fig. 3 — Icoana „Învierea lui Isus"

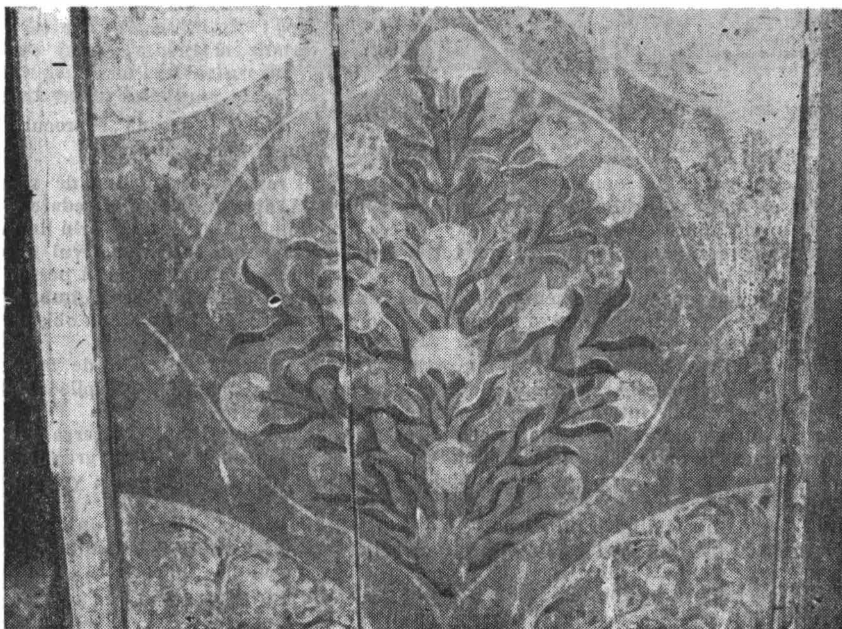

Fig. 4 — Poală de icoană

Fig. 5 — Icoana „Prorocul David"

Fantezia meşterului anonim depăşeşte uneori cadrul restrîns al modulul de reprezentare. Astfel, în afara decorului cu arhitectură convenţională, apar încercări de redare a peisajului, un exemplu în acest sens fiind icoana „Naşterea Domnului" (Fig. 1), unde prin linii diagonale, ondulate, sînt sugerate dealuri cu vegetaţie săracă, ce repetă ca formă motivul decorativ de pe poalele de icoană (laleaua şi garoafa). Simplitatea liniei, numărul redus al personajelor conferă picturii un aspect monumental (se remarcă atitudinea calmă a Mariei, îmbrăcată în maforion roşu, în faţa pruncului Isus, atitudine care ne duce cu gîndul la o scenă obişnuită din viaţa de familie).

Remarcabil reprezentată este „Bunavestire" (Fig. 2) unde pe un fundal de arhitectură convenţională se detaşează Arhanghelul Gavriil, în veşmînt roşu-cinabru, cu aripile tratate decorativ, cu brun şi alb, într-o atitudine sugerînd avîntul mişcării.

Ieşind din cadrul compoziţiilor statice, convenţionale, este scena „Învierea lui Isus" (Fig. 3), compusă pe două diagonale subliniate de mişcarea personajelor (vezi grupul apostolilor-stînga). Deosebit de frumoase sînt sublinierile grafice „ton pe ton", de pe veşmîntul lui Isus (alb) şi mandorală.

La icoanele apostolilor separate între ele prin stîlpişori simpli ce susţin un arc în plincîntru, decorat cu motivul lalelei, se remarcă încercarea de diferenţiere a fizionomiilor. Se folosesc aceleaşi linii simple (brun) ce urmăresc contururile elementelor de portret, cu sublinieri grafice „ton pe ton" la veşminte.

Grupul de icoane reprezentînd profeţii, cu inscripţii în slavonă, vădesc aceeaşi preocupare pentru echilibrul liniei şi culorii. Elementele decorative sînt puţine; feţele personajelor sînt tratate conform tipologiei iconografice tradiţionale.

Se distinge icoana reprezentîndu-l pe „David" (Fig. 4) caracterizată prin forța de expresie a liniilor portretului (barba și mustățile sînt tratate cu alb cenușiu, pus în tușe mici, valorate fin pe fondul brun).

Panourile suport ale picturilor sînt din lemn de tei, dintr-un singur blat cu dimensiuni aproximativ egale (32/31 cm.), icoanele fiind separate prin stîlpișori simpli. Pe fața panourilor s-a aplicat un strat de grund subțire pe care a fost pensulat un alt strat intermediar vermillon. Lipsesc ornamentele aurite, în relief, ca element decorativ folosindu-se laleaua stilizată, pictată cu tempera pe stîlpișori și rame.

Poalele de icoană (Fig. 5) au aceleași elemente decorative, încadrate într-un romb. Pictura nu pare să fi suferit intervenții ulterioare.

Icoanele sînt, sub aspectul conservării, într-o stare generală bună, exceptînd unele exfolieri parțiale, de mici dimensiuni, ce afectează stratul de culoare și, uneori, suportul pictural pînă la lemn.

Din scurta prezentare de mai sus s-au putut desprinde cîteva concluzii privind pictura pe lemn de la Stolniceni-Prăjescu, de aici și necesitatea unei cercetări mai ample care să o pună în valoare, cu atît mai mult, cu cît starea generală relativ bună în care se prezintă pictura este în măsură să ofere rezultate pozitive în cadrul acțiunii de conservare și restaurare.

LA PEINTURE SUR BOIS DU XVII-ème SIÈCLE DE STOLNICENI PRĂJESCU

Résumé

On decrit la peinture de l'Iconostase de l'église „La Naissance de la Vièrge" de Stolniceni Prăjescu-dép. de Iassy.

Le styl de la peinture apparient au XVII-ème siècle (l'influence de la Renaissance et du Baroque) en continuant de la tradition du XVI-ème siècle et prouvant l'existence et la continuité d' une école autochotone de peinture réligieuse.

Ils sont représentatifs l'équilibre compositionnel, la chromatique réduite aux accords primaire (rouge et vert) la charactèr prépondérant grafique et la décoratif réduit aux motifs végétals peints sur la structure de l' Iconostase, qui confère a la peinture de Stolniceni Prăjescu une certe valeur artistique.

CONSIDERAŢII ASUPRA ANSAMBLULUI DE ARTĂ DE LA SCHEIA

DOINA MUNTEANU

Ctitorie a lui Vasile Lupu, puţin înainte de 1636[1], biserica „Sf. Gheorghe" din Scheia[2] — judeţul Iaşi, construcţie din lemn de plan dreptunghiular [3] păstrează, ca multe edificii religioase din această perioadă, un valoros ansamblu de artă.

Semnalăm, mai întîi, iconostasul — ca structură arhitectonică şi decoraţie —, apoi pictura pe lemn aferentă acestuia, în special friza de icoane praznicare şi, în fine, două icoane mari, care, aşa cum se va vedea, ridică probleme deosebite — de reconstituire şi datare.

Structura arhitectonică a iconostasului bisericii din Scheia tipică pentru iconostasele româneşti cu trei frize de icoane, se modifică datorită supraînălţării frizei centrale (icoanele apostolilor), sporind astfel efectul de verticalitate şi monumental (vezi fig. 9). Elementele decorative ale iconostatului sînt subordonate funcţionalului, reducîndu-se doar la spaţiile strict intermediare picturii ; repertoriul ornamental, dispus prin repetiţie cu efect de continuitate se limitează la elemente florale şi vegetale stilizate, obţinute prin excizie şi creînd, în general, un efect plat (Fig. 1, 2). Structura arhitectonică[4] a iconostasului se caracterizează printr-un *parapet de tip I*, cu arhitrava sprijinită direct pe colonete, *arhitrava* fiind decorată numai cu motive vegetale, deci *de tip II*, apoi prin *frize de icoane, tot de tip II* (tranziţia între arhitravă şi grindă este de formă unei "balustrade" cu motive decorative vegetale), prin *timpane de tip I*, cu decoraţie vegetală şi, în fine, printr-un *coronament de tip I* (avînd o parte centrală şi două părţi laterale). În general, putem aprecia că repertoriul şi ponderea ornamentului la bisericile moldoveneşti ale secolului XVII sînt ceva mai reduse decît ale celor din Muntenia, aparţinînd aceleiaşi perioade ; iconostasele din Moldova îşi păstrează aspectul funcţional, dînd prioritate spaţiului pictat. Datorită faptului că pictura iconostasului de la Scheia a suferit repictări pe toate trei frize de icoane, la care se adaugă şi starea avansată de degradare a icoanelor praznicare, analiza stilistică integrală a scenelor este dificilă. Cercetînd ceea ce s-a păstrat din vechea pictură, evi-

---

[1] Victor Simion, Ana Dobjanschi, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, ed. Meridiane, Bucureşti, 1979, p. 105.

[2] Despre satul Scheia vezi : Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, vol. X (Studii şi documente cu privire la familia Răşcanu), Iaşi, 1915, p. 161—164.

M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Bogdan 1504—1517*, Bucureşti, 1940, p. 35.

[3] G. Panait, T. Eliad, *Monumente de artă bisericească din Moldova*, în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", nr. 7—9/1969, p. 482.

* * * *Anuarul Administraţiei Casei Bisericii*, 1909, p. 442 (se aminteşte repararea bisericii de lemn în 1886).

[4] Pentru tipologii şi structuri de iconostase vezi : Florentina Dumitrescu, *Sculptura în lemn brîncovenească*, în „Pagini de artă veche românească", III, ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1974, p. 147.

Fig. 1 — Uşile împărăteşti de la biserica „Sf. Gheorghe", Schela

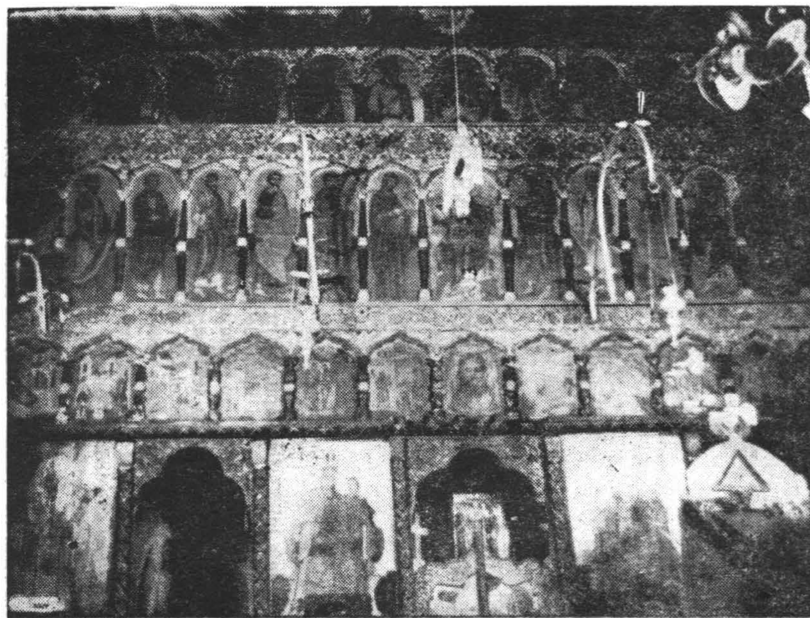

Fig. 2 — Iconostasul

Fig. 3 — Detaliu icoana „Răstignirea"

Fig. 4 — Detaliu icoana „Naşterea Fecioarei"

Fig. 5 — Icoana „Isus Christos“

Fig. 6 — Icoana „Maica Domnului“

Fig. 7 — Icoana „Nașterea lui Isus Christos"

Fig. 8 — Icoana „Călătoria regilor magi"

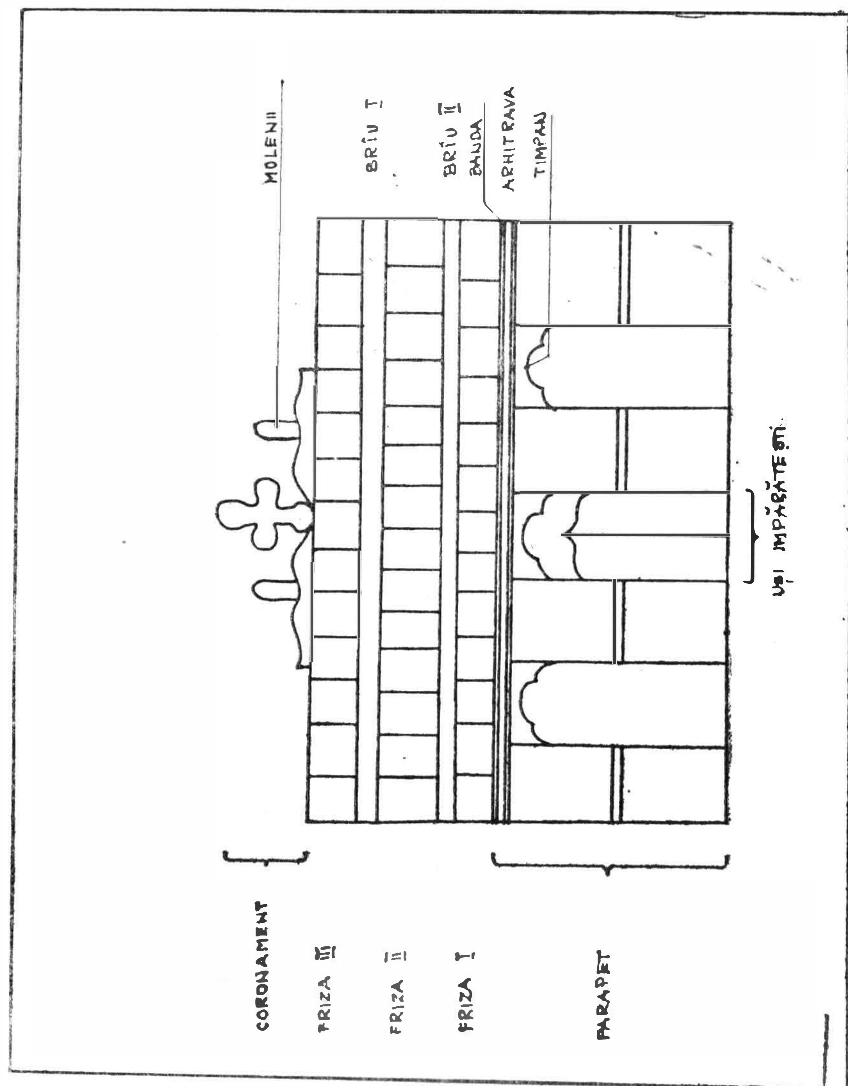

Fig. 9 — Structura arhitectonică a iconostasului de la Scheia

dențiem următoarele : rezolvări perspectivale de tip renascentist, dispoziția simetrică și hieratismul personajelor subliniat și de caracterul preponderent grafic al scenelor (Fig. 3).

Încercările de portretizare și individualizare a unor personaje precum și rezolvările plastice ale detaliilor arhitecturale sînt elemente care conduc la afirmația că, în plin secol al XVII-lea, independent de programul iconografic, pictura comportă elemente laice și autohtone (Fig. 4).

Toate acestea, ca și gama cromatică restrînsă (fond auriu, roșu, ocru, verde — aplicate pe un strat fin de grund) sint argumente ce plasează pictura de la Scheia in prima jumătate a secolului al XVII-lea.

În biserica „Sf. Gheorghe" de la Scheia, provenind probabil de la altă biserică, se mai găsesc alte două icoane mari — Maica Domnului și Isus Christos (98 × 70 cm) — și șase iconițe (17,5 × 15,9 cm) acestea din urmă decupate din părțile laterale ale icoanei Maicii Domnului.

După amploarea realizării scenelor, în sensul reprezentării cît mai complete a erminiei, după modul de rezolvare a volumelor, apoi a diferenţierilor tonale prin uşoare modulări, în fine, după un plus de decorativism — apreciem că aceste două icoane mari şi evident, cele şase iconiţe pot fi datate spre sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea. Din inscripţia existentă la partea inferioară a icoanei lui Isus Christos aflăm că pictura a fost realizată de Ioan Paisian, fără să se indice şi anul.

Din grupul de icoane mici[5] menţionăm icoana „Naşterea Maicii Domnului" pentru prezenţa elementului laic — cei doi copii amplasaţi lateral grotei — şi icoana „Călătoria regilor magi" — ca exemplu de compoziţie circulară închisă şi de redare a mişcării (Fig. 7, 8).

Deosebit de important prin valoarea sa artistică şi istorică, cu referire directă la epoca lui Vasile Lupu, ansamblul de artă de la Scheia poate fi considerat ca moment reprezentativ, de referinţă în evoluţia artei româneşti.

CONSIDÉRATION SUR L'ANSAMBLE D'ART DE SCHEIA

Résumé

L'iconostase de l'église Saint George de Scheia — dép. Iassy présent des éléments de composition, de décoration et de peinture qui appartient, du point de vue de l'histoire d'art roumain, au XVII-ème siècle. Il y a encore deux icônes signées par Ioan Paisian, plus décoratives que celles de l'iconostase, probablement situées à la limite entre le XVII-ème siècle et de XVIII-ème siècle.

On peut dire que le monument de Scheia est un important ansamble d'art pour l'étude de l'évolution artistique de la Moldavie.

[5] Iconiţele au următoarele scene: Bunavestire, Adoraţia Magilor, Naşterea lui Isus Christos, Acoperămîntul Maicii Domnului, Călătoria regilor magi şi Asediul Constantinopolului.

CONTRIBUŢII LA CUNOAŞTEREA CENTRULUI DE CERAMICĂ NEAGRĂ POIANA, COMUNA DELENI, JUDEŢUL IAŞI

VICTORIA SEMENDEAEV

Satul Poiana-Deleni, judeţul Iaşi — unul dintre cele mai importante centre producătoare de ceramică neagră din Moldova — este situat la o distanţă de 15 km de oraşul Hîrlău, pe coasta de vest a dealului Cerbătoarea sau Gîlgîitoarea[1], într-un cadru natural de un pitoresc deosebit.

Prima menţiune documentară cunoscută, referitoare la această aşezare, o oferă planul moşiei Rădeni-Boscoteni-Feredieni, ridicat în anul 1841[2], în care vechea vatră a satului Poiana, marcată la punctul 59 pe moşia Feredienilor[3], apare sub denumirea de Poiana Sardarului, denumire sub care este menţionată şi în planul întocmit în anul 1882 pentru moşia Rădeni cu Boscoteni[4] (fig. 14, 15).

Ca centru ceramic, această localitate se conturează în timp, în preajma unor sate la care catagrafiile din secolele trecute menţionează nume de olari. Astfel, chiar în satul Feredieni, pe teritoriul căruia s-a format această aşezare, recensămîntul populaţiei Moldovei din anul 1774 înregistra un număr de 2 olari[5]. În anul 1838 în statul alăturat Unsa, între 25 birnici este amintit un olar[6], iar în localitatea Deleni cu cătunele : Slobozia, Pîrcovaciu şi Sîngeapu, între 393 de

---

[1] *Marele dicţionar geografic al României*, V, Bucureşti, 1902, p. 29.

[2] Plan executat la scara de 1 500 stînjeni domneşti, de inginerul statului Leon von Braun, căminar, în anul 1841, noiembrie 9 şi legalizat în 18 noiembrie 1841, de către postelnicul Petru Asachi (Arh. St. Iaşi, plan nr. 1).

[3] Localitatea este pomenită în documentul din anul 1840, mai 12, în legătură cu o moară dăruită de Ştefan cel mare voievod, mănăstirii Putna.

[4] Plan întocmit în anul 1882, ianuarie 20, de către inginerul hotarnic Alfred Dausch — Botoşani (Arh. St. Iaşi, plan nr. 314) ; în anul 1872, Dicţionarul topografic şi statistic al României, consemnează Poiana ca sat component al comunei Feredieni, plasa Coşula, judeţul Botoşani (Dimitrie Frunzescu, *Dicţionar topografic şi statistic al României*, Bucureşti, 1872, p. 367). Pe baza împărţirii administrative din anul 1906, satul intră în componenţa comunei Rădeni, de care la acea dată aparţineau şi satele : Feredeni, Boscoteni şi Unsa (*Dicţionarul statistic al României, întocmit pe baza rezultatelor definitive ale recesămîntului general al populaţiunii din 19.XII.1912*, vol. I, Bucureşti, 1914, p. 116).

[5] *Moldova din epoca feudalismului*, vol. VII, partea I, Chişinău, 1975, p. 233.

[6] Arhivele Statului Iaşi, Fd. Visteria, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1173, Catagrafia Ţinutului Botoşani, Ocol Coşula, anul 1838, f. 42—44. Despre Schitul Unsa, aflat pe moşia cu acelaşi nume, există numeroase documente începînd de la 1719. Vezi N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor medievale din Moldova*, Bucureşti, 1974, p. 893.

birnici, apar 9 nume de olari[7], cinci dintre aceştia fiind semnalaţi şi în catagrafia anului 1845[8]. În acest din urmă an, în satul Feredieni erau 3 olari[9], iar la sfîrşitul secolului al XIX-lea comuna Feredieni în componenţa căreia intrau satele Feredieni, Poiana şi Unsa, număra 29 de olari[10]. În aceeaşi perioadă, în Poiana sînt citaţi 15 meseriaşi, după toate probabilităţile aceştia fiind tot olari[11].

Informaţia documentară lacunară, nu permite urmărirea în continuare a situaţiei producţiei ceramice din aceste localităţi. În prezent olăritul se practică numai în Poiana, singurul centru activ de ceramică neagră din judeţul Iaşi. Localitatea dispune de zăcăminte de argilă de bună calitate, care se exploatează din locurile numite „După vie" sau „De la păşune".

Lutul se supune operaţiunilor obişnuite de prelucrare[12], frămîntatul făcîndu-se cu piciorul.

Modelarea vaselor se execută la roata de picior[13], cu mîna şi cu ajutorul fichieşului[14].

Cuptorul pentru ars vasele, numit şi „horn", este plasat în apropierea casei, de obicei în grădină, fiind săpat în pămînt în formă de butoi, cu vatra organizată cu unul sau doi „cai" (proeminețe paralelipipedice din pămînt cruţat sau construite din piatră ori cărămidă)[15]: intervalele dintre „cai" şi pereţii cuptorului, pe unde „joacă focul", poartă denumirea de „hrube". Capacitatea cuptorului este de cca. 300—400 de vase, în funcţie de dimensiunea acestora (fig. 13).

După cum se ştie, culoarea ceramicii negre se datorează unei arderi speciale — inoxidante, reducătoare. De fapt este vorba de o ardere dublă : a) *arderea propriu-zisă* care este oxidantă (la roşu), ca pentru orice produs ceramic şi durează 8—10 ore şi b) *înăbuşirea* adică astuparea pînă la etanşeitate a gurilor cuptorului (cea de încărcare şi cea de ardere) în momentul în care vasele au devenit incandescente, „s-au limpezit", a ars cu flacără puternică ultimul braţ de lemne subţiri de plop „drăguleţi" şi nu se mai vede nici o urmă de fum. Produsele rămînînd în cuptor încă 8—12 ore sau chiar mai mult, într-un mediu cu temperatură ridicată, lipsit de oxigen şi încărcat cu bioxid de carbon, îşi schimbă culoarea din roşie în neagră de diferite nuanţe (în funcţie de gradul de etanşeitate a cuptorului în faza a doua de ardere, de calitatea combustibilului cît şi de compoziţia argilei). Cînd se descopere gura cuptorului, vasele cele mai bine arse au o culoare argintie, iar olarii spun că sînt „albastre de arse". Dacă rămîne în cuptor cîte un tăciune nears şi se depune fum pe pereţii oalelor, acestea ies mai negre, iar dacă nu s-au astupat bine gurile cuptorului (cu pămînt şi bălegar de vită), produsele capătă o culoare cenuşie deschisă şi sînt de calitate mai proastă, la aceasta contribuind cîteodată şi vremea ploioasă sau vîntul puternic.

Faptul că olăria din Poiana este mult solicitată, permite meşterilor să desfăşoare o activitate permanentă, redusă doar în lunile de iarnă.

---

[7] Arh. St. Iaşi, Fd. Visteria, tr. 1316, op. 1488, nr. 1173, Catagrafia Ţin. Botoşani, Ocol Coşula, anul 1838, f. 56—77. Satul Deleni este amintit în documentul din 7 iulie 1430, prin care Alexandru voievod, întăreşte împărţeala satelor boierului Ion Jumătate, între fiii acestuia (*Documente privind istoria României*, seria A, Moldova, sec. XIV, XV, vol. I, p. 89).

[8] „Ion sin Ştefan Olariul, Ion Olari, Toader Olari, Vasile Olari, Nichita Olariul" (Arh. St. Iaşi, Fd. Visteria, Tr. 1423, op. 1619, nr. 857, Catagrafia Ţin. Botoşani, Ocol Coşula, anul 1854).

[9] „Ion sin Vasile Olari, Iordache a lui Ion Olari, Constantin a lui Ion Olari" — după nume s-ar părea că sînt fii de ai olarilor din Deleni (Arh. St. Iaşi, Fd. Visteria, Tr. 1423, op. 1619, nr. 857, Catagrafia din. Botoşani, Ocol. Coşula, anul 1845).

[10] *Marele dicţional geografic al României*, III, Bucureşti, 1900, p. 348—349.

[11] *Ibidem*, V, Bucureşti, 1902, p. 29.

[12] Argila se depozitează afară sau în casă, într-o ladă sau îngrăditură de scînduri, numită „hambar". Se mărunţeşte cu sapa şi cu mîna, se udă cu apă, se lasă la dospit 2—6 zile, se calcă cu piciorul, se „hăcuie" cu sîrma (se taie în felii) se aleg impurităţile, se mai frămîntă cu mîna şi apoi se împarte în „boţuri" potrivite cu mărimea vaselor. Datorită plasticităţii deosebite a pastei lutului nu se practică operaţiunea baterii cu maiul.

[13] Părţile componente ale roţii olarului poartă denumirile de: *talger* — discul superior pe care se modelează vasele şi *roata mare* — roata de jos care este acţionată cu piciorul (ambele fiind confecţionate din lemn de fag sau stejar); *fus* — axul metalic ce leagă roţile între ele; *jug* — piesa de lemn sau metal care fixează fusul de masă. La baza fusului, pentru a-i asigura mobilitatea, se pune o ţîţînă de cremene, sau mai recent rulment.

[14] Scîndurica de formă trapezoidală, cu care se dă formatul vasului şi se face „feţuiala".

[15] Vezi Florea Bobu Florescu, *Evoluţia cuptoarelor de ceramică din Moldova*, *Studii şi cercetări de etnografie şi artă populară*, Bucureşti, 1965, pag. 164—166 ; idem, *Ceramica neagră lustruită de la Marginea*, Bucureşti, 1958.

Desfacerea produselor se face la tîrgurile comunale organizate în unele localități cum sînt : Hîrlău, Șipote (județul Iași), Nicolae Bălcescu, Călărași, Hlipiceni, Todireni, Albești (județul Botoșani) ș.a. sau prin diferite sate „de la cîmp" din județele Iași și Botoșani (fig. 16). Marfa se transportă cu căruța, fiind desfăcută cu bani sau în schimb pe cereale „o dată plină" (echivalentul capacității vasului). În trecut la vînzarea produselor interveneau și intermediari — proprietari de căruțe sau mici negustori de la oraș — care preluau marfa „la hurtă" (cu grămada, cu toptanul) în condiții dezavantajoase pentru olari.

a

b

Fig. 1 a) oală cu o toartă ; b) oală cu două torți pentru fiert sarmale.

Nota caracteristică a ceramicii din Poiana o constituie bombarea accentuată a pîntecelui vaselor, indiferent de destinația acestora. Producția cuprinde toate categoriile de obiecte specifice ceramicii negre, dintre cele mai răspîndite forme fiind oalele pentru lapte — „ulcioare pentru lapte", „ladușe", „lăptărețe", cu gîtul lung și gura ușor evazată (fig. 4 b, c ; 11 a, b, c) și oalele pentru fiert alimente, de tip globular, prevăzute cu una două torți, în funcție de capacitatea acestora (fig. 1a, b), la care se adaugă capacele „pocrișele" (fig. 5 b). Se mai confecționează : ulcioare cu gîtul strîmt (fig. 3 a, b), „chiupuri" — vase de transportat mîncare la cîmp, care se folosesc și pentru umplut borș, cu gîtul cilindric, mai larg și pîntecele bombat (fig. 4a), borcane cu două torți, de dimensiuni mari, asemănătoare ca formă chiupurilor (fig. 2 a, b, c) ; „hîrgaie" — vase joase cu pereții ușor rotunjiți, avînd două torți (fig. 5b) ; scăcițe pentru pisat usturoi (fig. 5a) ; „răvare", „tăvăli" — străchini de dimensiuni mari (fig. 6 a) ; gavanoase pentru flori (ghivece), cu pereții drepți sau rotunjiți, avînd buza dreaptă sau creață (fig. 8 a, b) ; fierbători pentru vin ; tuburi pentru canalizare denumite și „durnele" ori burlane pentru cișmea (fig. 7 a) ; burlane pentru sobe (fig. 7 b) ; coșuri pentru hogeag (fig. 7 c) ; calupuri pentru făcut căciuli (fig. 7 d) ; casete (fig. 9 a, c) etc. În trecut se executau și „captare", adică capace pentru acoperit stupii primitivi (fig. 6 b). Este cunoscută și forma cornului de vînătoare, asemănătoare unui corn de vită. Dintre produsele intrate mai recent în fabricație, amintim: oalele cu fundul lat, adaptate pentru aragaz ; servicii de țuică, cuprinzînd : ceșcuțe, ulcioraș și tabla ; servicii de vin, cu cănițe, cană și tabla ; servicii de cafea, compuse din : ceșcuțele cu farfurioare și tabla ; seturi de pahare pentru vin și păhărele pentru țuică, cu ulcioraș ; vaze pentru flori (fig. 9 d) etc.

Figurine și fluierici nu se confecționează, în schimb se produc cantități mari de miniaturi de vase, care sînt folosite drept „bibelouri" sau jucării, purtînd denumirea de „pichi" sau „pichișori" (fig. 9 b)[16].

[16] Vasele de dimensiuni reduse indiferent de forma lor sînt denumite „pichi" sau „pichișori" ; olițele cu o toartă, avînd capacitatea de 0,500 l — 1,500 litri, intră în categoria *„puișori"* iar cele de mărime potrivită poartă denumirile de : *ulcică* — 2 litri și *mijlocică* sau *mijloacă* de

Fig. 2. Borcane cu două torţi.

Fig. 3. Ulcioare.

Olarii în general țin seama de solicitările cumpărătorilor, dictate de anotimp sau diferite ocazii: astfel, primăvara se confecționează mai multe oale pentru lapte și chiupuri de dus mîncare la cîmp, iar toamna în sezonul nunților și praznicelor, oale mari cu două torți, pentru fiert sarmale. Pentru zilele de pomenire a morților, se fac vase de mică capacitate (0,500 l — 1 l), denumite „moșoaice" (ulcele, lăptărașe, chiupurele), la care se acordă o deosebită importanță decorului (fig. 10 a, b, c, d, e, f ; 11 a, b, c).

Modalitatea obișnuită de ornamentare a ceramicii din Poiana, este lustruirea, executată pe vasele ușor jilave — înainte de ardere — cu o piatră de rîu sau chiar cu muchia paharului, operațiune denumită „dat în piatră". Motivul decotativ caracteristic este linia în zigzag, care se desfășoară pe întreaga suprafață a vasului, în cazuri mai rare apar dungi oblice paralele (fig. 2 a) sau linii întretăiate în rețea (fig. 3 a ; 5 b). La formele mai înalte, decorul este dispus în două registre, pe gît și pîntece ((fig. 2 a, b, c ; 4 a, b, c).

Incizia se practică într-o măsură mai mică, realizîndu-se linii vălurite — „șinătău", „șărchișori" (fig. 5 b ; 6 a ; 9 a, d), linii în zigzag, puncte (fig. 9 d) și cercuri concentrice (fig. 9 a, c), executate cu colțul fichieșului, cu vîrful unui cuțit sau cu ajutorul unui chibrit, ornamentele fiind plasate pe gîtul și umărul vasului.

3—4 litri ; *oalele cu două torți*, au capacitatea de 5—12 litri, ajungînd uneori pînă la 15 litri. Părțile componente ale vaselor sînt denumite : gură, buză (cioc), gît, toartă, pîntece, fund, mărgică ((inelul ușor reliefat ce apare la limita dintre perete și fundul vasului, servind la o mai ușoară mînuire a obiectului — la așezatul în cuptor, ornamentare, smălțuire).

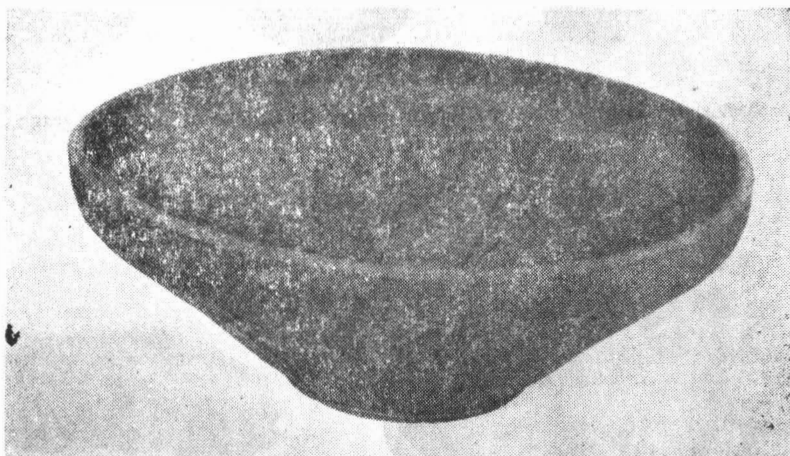

Fig. 4. a) Chiup ; b) Lăptăreţ ; c) Lăptăreţ cu buză.

Fig. 5. a) Scăciță pentru pisat usturoi ; b) Hîrgău cu pocriș.

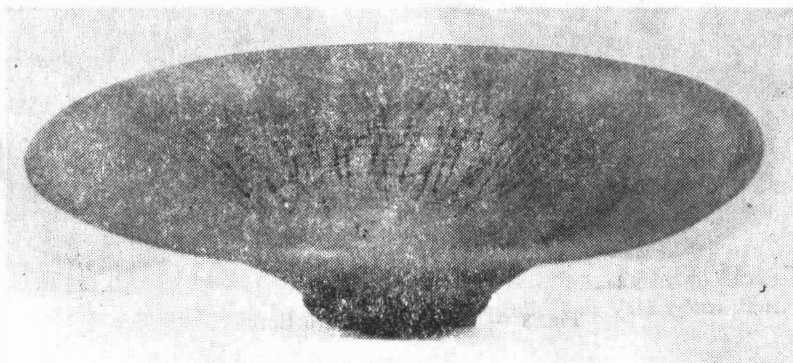
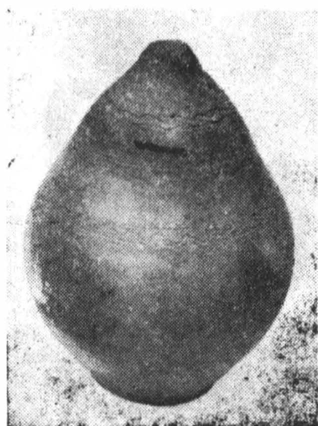

Fig. 6 — a) Răvar (strachină) ; b) Captar (capac pentru stup primitiv de albine).

a b c d

Fig. 7 — a) Burlan pentru cişmea ; b) Burlan pentru sobă ; c) Coş pentru hogeag ; d) Calup pentru făcut căciuli.

Fig. 8 — Gavanoase pentru flori.

a

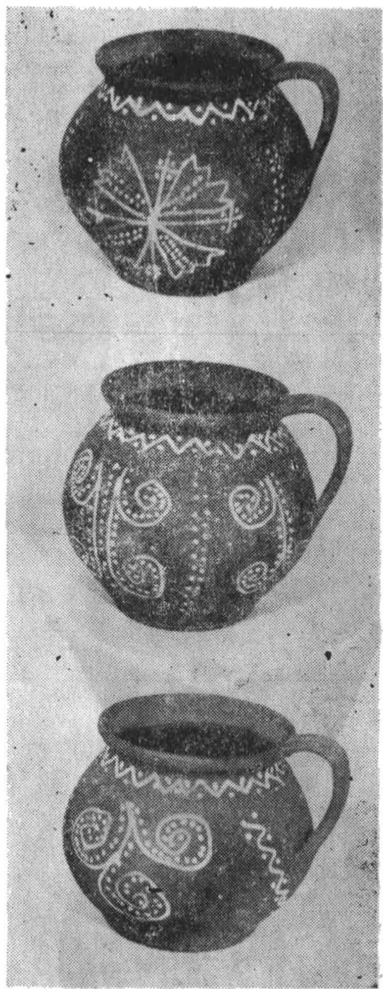

b

c

d

Fig. 9 — a) Puşculiţă ; b) Pichişori : c) Puşculiţă ; d) Vază pentru flori.

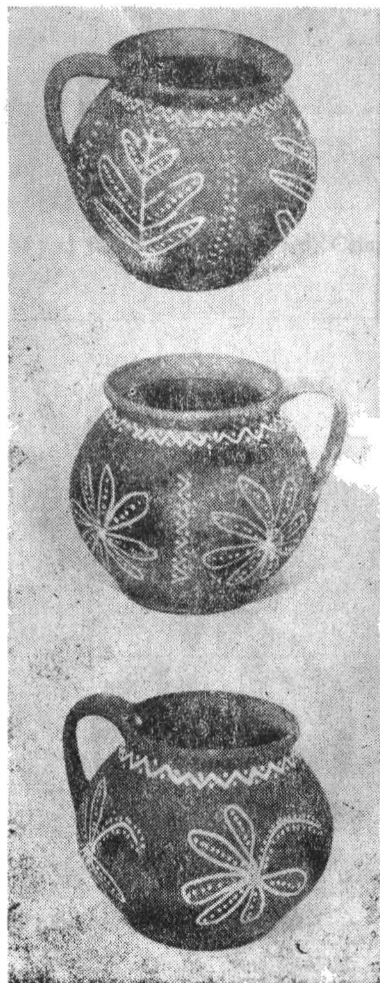

Fig. 10 — Moşoaice rotunde închistrite cu var.

a

b

c

d

Fig. 11 — Lăptăreţe închistrite cu var (a, b, c), Poiana — Deleni ; d) Moşoaică din ceramică roşie nesmălţuită, închistrită cu var, din Zgura, comuna Olteneşti, jud. Vaslui.

Fig. 12 — a) Ceşcuţă pentru cafea cu farfurioară; b, c) Pahare pentru vin; d) Pahare pentru ţuică.

Roliţa nu s-a folosit.

În cazul vaselor confecţionate pentru sărbătoarea moşilor, legată de cultul morţilor, se practică pictarea cu var, cu paiul sau trestia „inchistritul", „increstitul", care imprimă o notă sărbătorească acestei categorii de obiecte.

Decorul cuprinde în mod obişnuit ornamente vegetale: păstăi sau frunză de răchită, frunză de stejar, flori ori brăduţ, care evoluează in mod diferit alături de culbeci (spirale), gîtul raţei (motiv asemănător literei N), puncte, cruciuliţe, steluţe, linii circulare simple, vălurite sau în zigzag, asociate cu puncte ş.a. (fig. 10 a, b, c, d, e, f; 11 a, b, c,).

Motivele ornamentale sînt organizate în compoziţii ce acopăr în întregime corpul vasului[17].

Această modalitate de decorare, deşi s-ar crede că este de dată recentă, stăruie şi în amintirea celor mai vîrstnici olari. De altfel nu este un fenomen singular. Pictarea cu culoare albă (var sau caolin), cu paiul, trestia, sau cornul, a olăriei negre ori roşii nesmălţuite, confecţionată special pentru sărbătoarea moşilor, s-a practicat şi se mai practică în diferite centre ceramice din Moldova, de pildă: Iezărel, Gologofta, Poiana Alexe, Zgura (fig. 11 d), din judeţul Vaslui, Ireşti-Vrancea, ş.a.[18]. Nicăiri însă nu s-au obţinut realizări artistice remarcabile ca în Poiana Deleni, unde măiestria meşterilor reuşeşte să atingă perfecţiunea, atît în ce priveşte proporţia echilibrată a formelor de vase, cît şi desăvîrşita armonie a decorului.

---

[17] În legătură cu ceramica pictată cu var din Poiana — Deleni, vezi şi Florea Bobu Florescu, Rosvith Pastior Capesius, *Die schwarze bemalte keramik aus Poiana*, *Revue roumaine d'histoire de l'art*, tom. III, 1966, Bucureşti, p. 89—96.

[18] De remarcat faptul că două dintre motivele ornamentale (spirala şi brăduţul) apar cu regularitate.

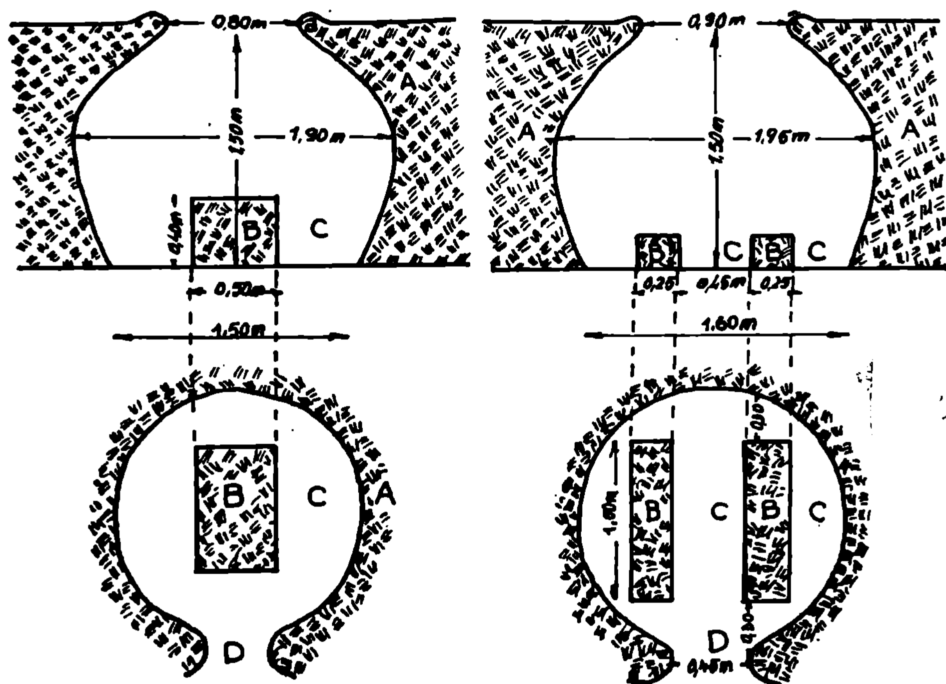

Fig. 13 — Cuptor de ars ceramică din Poiana — Deleni, județul Iași, cu vatra prezentînd unul sau doi cai.
A — perete din lut natural ; a) colacul ; B, B′ — caii ; C, C′ — hrube ; D — gura de foc. (Reproducere după F. B. Florescu, *Evoluția cuptoarelor de ceramică din Moldova.* Studii și cercetări de etnografie și artă populară, București, 1965, p. 165).

Dintre cei 7 meșteri olari care lucrează în prezent îm Poiana, numai doi dintre ei mai lustruiesc vasele (Nica Toader și Andrei N. Gheorghe), folosind într-o mai mică măsură și tehnica incizici, practicată și de alți olari (Andrei N. Alexandru și Ailenei Dumitru). Trei meșteri de obicei nu decorează produsele (Ursu Alexandru, Nica C. Toader, Nica C. Dumitru), dar toți șapte practică în mod curent pictarea cu var, în cazul moșoaicelor.

Este remarcabil faptul că acestei podoabe trecătoare care la prima întrebuințare a vasului dispare, artistul popular îi acordă toată importanța, la fel ca și în cazul decorării unei alte categorii de obiecte din plastica populară, cum sînt ouăle încondeiate. De altfel, atît tehnica de lucru, instrumentele de tip tubular, denumirea cu același termen a operațiunii — „încrestare", „închistrire", modul de rezolvare a compoziției, chiar și motivele decorative ce prezintă similitudini, sînt tot atîtea trăsături comune ale unor creații populare de genuri diferite, care evidențiază o dată în plus, atît perenitatea cît și unitatea în varietate a bogatei noastre arte populare.

Olarii din Poiana, participanți la diferite competiții pe plan județean și republican, au culcs numeroase distincții, în deosebi în ultimul deceniu.

Astfel, Andrei N. Gheorghe (n. 1938), meșter olar în plină afirmare, receptiv la nou și preocupat continuu de îmbogățirea sortimentelor ceramice, a fost distins în anul 1967 cu premiul II, la expoziția bienală de artă populară, faza republicană.

Nica Teodor (n. 1917), unul dintre cei mai înzestrați meșteri ceramiști din Poiana, continuator a celor mai bune tradiții ale acestui meșteșug — care îndeplinește și funcția de instructor la clasa de ceramică a Școlii populare de artă din Iași[19] — în ultima perioadă a fost laureat a

[19] Activitatea se desfășoară în satul Poiana.

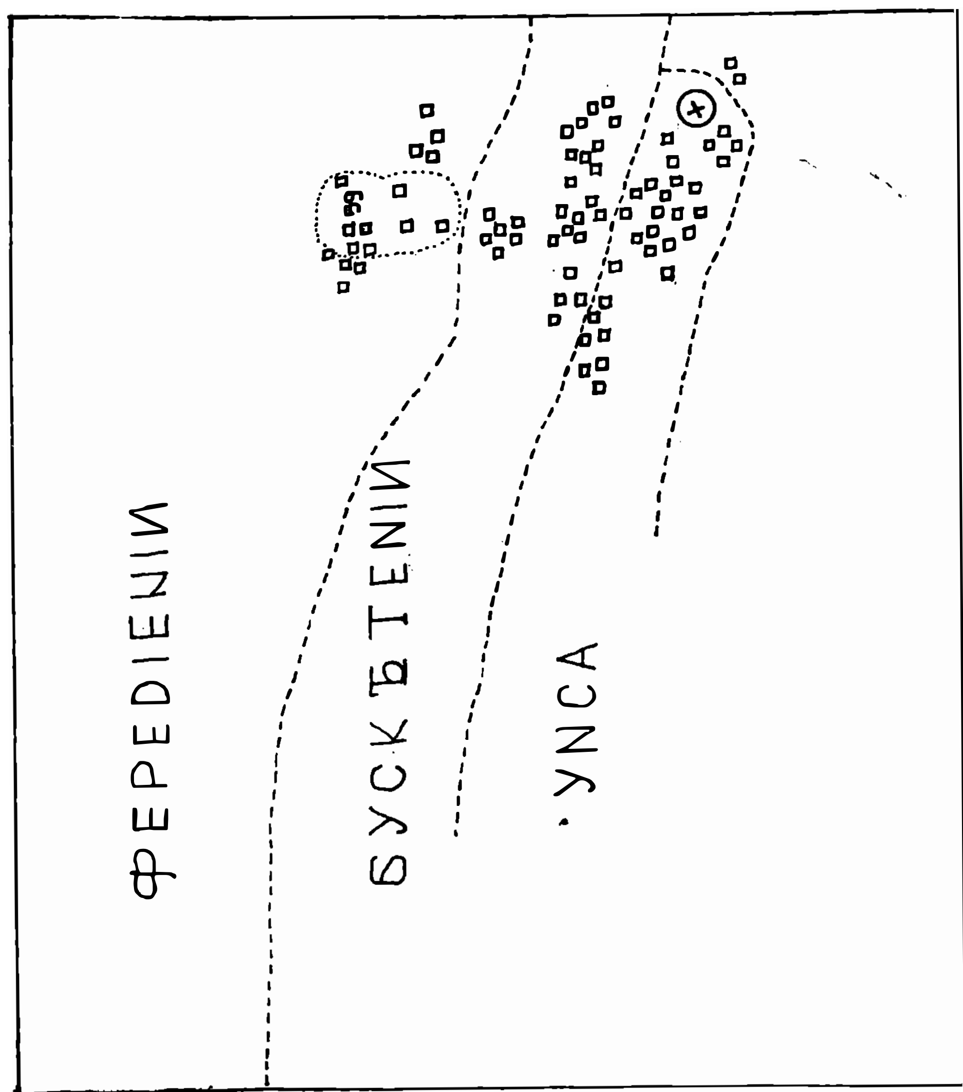

Fig. 14 — Planul moşiei Rădeni — Boscoteni — Feredieni, întocmit în anul 1841 (detaliu).

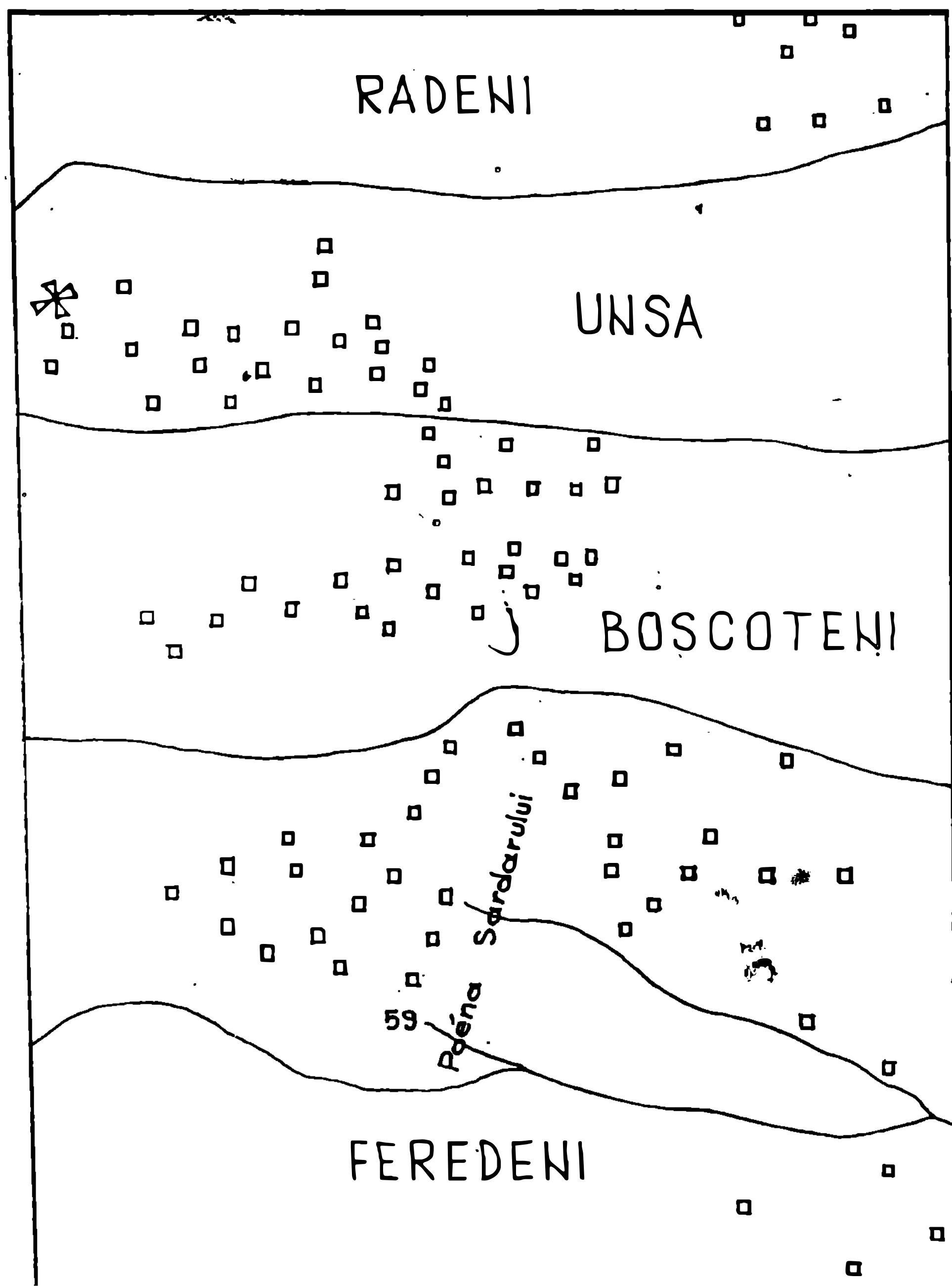

Fig. 15 — Planul moşiei Rădeni cu Boscoteni, executat în anul 1882 (detaliu).

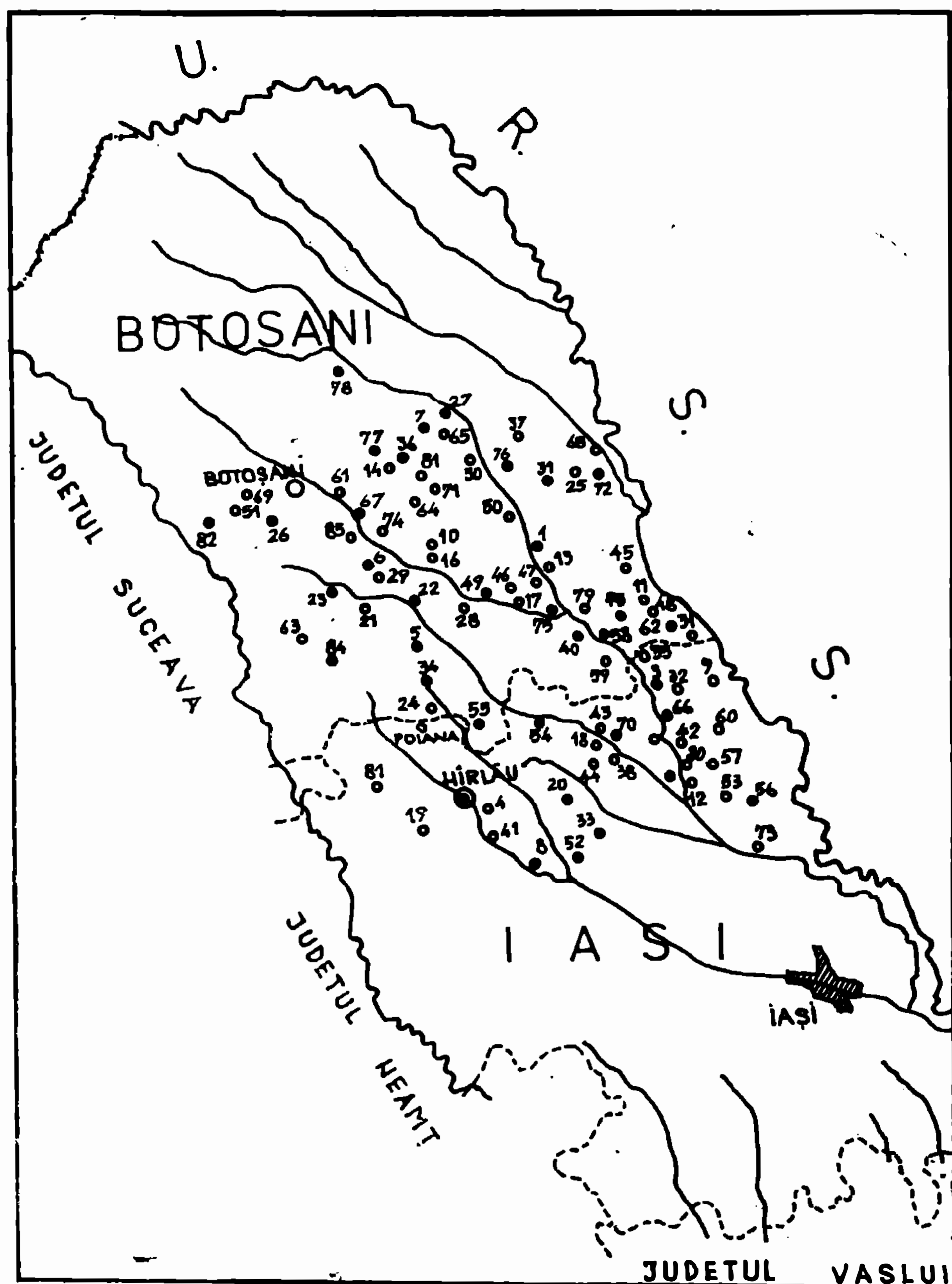

Fig. 16 — Aria de răspîndire a ceramicii din Poiana — Deleni, jud. Iași.

1 Albeşti	30 Drislea	58 Răuseni
2 Alexandru cel bun	31 Durneşti	59 Rediu
3 Andrieşeni	32 Fîntînele	60 Roşcani
4 Bădeni	33 Focuri	61 Roşiori
5 Nicolae Bălcescu	34 Frumuşica	62 Santa Mare
6 Băluşeni	35 Glăvăneşti	63 Sarafineşti
7 Bătrîneşti	36 Gorbăneşti	64 Silişcani
8 Belceşti	37 Guranda	65 Socrujeni
9 Bivolari	38 Hălceni	66 Spineni
10 Blîndeşti	39 Hîrlău	67 Stăuceni
11 Bogdăneşti	40 Hlipiceni	68 Stînca
12 Borşa	41 Hodora	69 Stînceşti
13 Buimăceni	42 Iacobeni	70 Şipote
14 Burleşti	43 Iazul Nou	71 Şoldăneşti
15 Călăraşi	44 Iazul Vechi	72 Ştefăneşti
16 Cerchejeni	45 Ilişeni	73 Ţigănaşi
17 Cerneşti	46 Iureşti	74 Tocileni
18 Chişcăreni	47 Jijia	75 Todireni
19 Cireşeni	48 Libertatea	76 Truşeşti
20 Coarnele Caprei	49 Lunca	77 Unţeni
21 Coşula	50 Măşcăteni	78 Ungureni
22 Copalău	51 Mănăstirea Doamnei	79 Victoria
23 Cristeşti	52 Munteni	80 Vîlcele
24 Cîmpeni	53 Perieni	81 Vînători
25 Cucuteni	54 Plugari	82 Vlădeni
26 Curteşti	55 Prăjeşti	83 Vlădeni
27 Dingeni	56 Probota	84 Vorona
28 Dracşani	57 Rădeni	85 Zăiceşti
29 Draxini		

patru concursuri pe plan republican[20]. De altfel, fiecare participare a olarilor din această localitate la o manifestare competiţională de prestigiu a fost răsplătită cu cîte o distincţie. Aceasta confirmă încă o dată valoarea creaţiei meşterilor olari din Poiana-Deleni, atît ca realizare artistică în sine, cît şi ca revalorificare contemporană a unei vechi tradiţii meşteşugăreşti în domeniul producţiei ceramice.

CONTRIBUTIONS À LA CONNAISSANCE DU CENTRE DE LA CÈRAMIQUE NOIRE DE POIANA, DE LA COMMUNE DELENI, DEPARTEMENT DE IASSY

Résumé

Le village Poiana—Deleni, district de Iassy, situé a une distance de 15 km de la ville de Hîrlău, est un des plus importants centres de la céramique noire de la Moldavie.

Cette localité s'est développée comme centre ceramique dans le XIX-é siècle, aux alentour des certains villages, dont jadis ont pratiqué ce metier.

[20] Între numeroasele distincţii obţinute menţionăm: premiul II la faza republicană a celei de a V-a expoziţii bienale de artă populară, Bucureşti, 1969 ; Premiul II şi medalia de argint, la etapa finală a expoziţiei de artă populară organizată în cinstea celei de a 30-a aniversare a eliberării patriei de sub jugul fascist, Bucureşti, 1974 ; premiul II la expoziţia republicană de artă populară organizată în cinstea Congresului Educaţiei Politice şi al Culturii Socialiste, Bucureşti, 1976 ; premiul I, la Concursul de artă populară în cadrul etapei judeţene a Festivalului „Cîntarea României", Iaşi, 1977 şi premiul I în cadrul etapei interjudeţene Iaşi, 1979 ; premiul III, la Concursul de artă populară în cadrul etapei republicane a Festivalului Naţional al Educaţiei şi Culturii Socialiste „Cîntarea României", Bucureşti, 1977 ; premiul de autenticitate acordat de Muzeul satului şi de artă populară Bucureşti, în cadrul Concursului „Cocoşul de Horez", ediţia IX, 1979.

La matière première, était transformée, d'après les méthodes traditionelles (marché l'argile aux pieds et le modelage avec la roue à pied).

Le four pour cuire les vases est creusé en terre, en forme de tonneau, ayant sur l'âtre, une ou deux proéminences parallélépipèdiques, denommées „cheveaux".

L'auteur fait quelques remarques concernant la cuisson des vase. Les vases mieux cuits ayant un aspect métallique, sont dénommées par les potiers, vases blues.

Une caractèristique de la ceramique de Poiana est le gonflement accentué du corp des vases. On travaille à Poiana touts sortes des vases comme : des pots au lait, des vases pour bouillir les aliments, „chiupuri" (des vases pour transporter les aliments aux travailleurs des champs), bocals a deux anses, „hirgale" (vases type soupière a deux anses, des pots à fleurs, des tubes pour la canalisation, des vases avec le fond large, adaptés pour les fourneaux des cuisines modernes, des services pour le vin, l'eau de vie et du café. On n'a pas confectionnés des figurines sifflantes mais on. a produit en échange des vases miniatures.

Comme décoration on avait pratiqué trois systhèmes : a) le polissage avec la pierre, le motif ornamental caracteristique étant la ligne zigzagué (moin fréquent les lignes obliques paraléles ou les lignes entercoupées) ; la technique de l'incision, réalisée par des lignes en zigzag ou par vagues, des cercles concentriques, des points, des spirales, ecc. ; la peinture à chaux avec de la paille où du roseau, des vases dénommés „moșoaice", confectionnés a l'occasion de la fête de la commémoration des morts „Moșii". Ils sont ornés habituellement avec des motifs vegetals : des cosses, des feuilles du saule, des feuilles de chênes, de sapin, des fleurs combinées avec des points, des motifs en forme de croix, des petits étoiles, des spirales, des lignes en zigzag, ecc. Ce procédé d'ornamentation a était pratiqué également en autres centres ou on travailler la céramique en Moldavie (Chircești, Iezerel, Poiana Alexa, Zgura, Irești, ecc.).

L'auteur nous présente certains aspects communs entre la technique de la peinture au chaux, au caolin, des vases noires ou rouges non émaillés et celle d'ornamentation des oeufs.

Les potiers de Poiana—Deleni qui ont participés aux compétitions ont obtenu de nombreuses distinctions, surtout dans la dernière période.

INSTALAŢIILE TEHNICE POPULARE : INTEGRAREA SAU DEZINTEGRAREA LOR ÎN VIAŢA SATULUI ROMÂNESC CONTEMPORAN

(Com. Ponoare, jud. Mehedinţi)

GH. BODOR

I. AŞEZAREA GEOGRAFICĂ

Comuna Ponoarele este aşezată în partea de nord a judeţului, în podişul carstic mehedinţean, la 60 km. de Drobeta-Turnu Severin şi la 5 km de Baia de Aramă — oraşul cel mai apropiat. Ocupînd o suprafaţă de 44 km p., cele 14 sate[1] componente ale comunei sînt pulverizate pe dealuri, văi şi ponoare, oferind vizitatorului o imagine tipică a aşezărilor mehedinţene din zona Cloşanilor.

Populaţia comunei numără la 1 iulie 1970, 2 749 locuitori.

Ocupaţia principală a locuitorilor o constituie creşterea vitelor şi agricultura, comuna dispunînd de o suprafaţă agricolă de 1 831 ha. din care 1 170 ha păşuni şi fineţe naturale (64 % 515 ha teren arabil, 146 ha livezi şi vii precum şi 1 930 ha fond forestier.

Agricultura nu este cooperativizată „În economia comunei, industria (sic) este reprezentată prin *3 rîşniţe de apă*" (s.n.G.B.)[2]

---

[1] Satele care formează comuna Ponoarele sînt următoarele :
— *Ponoarele*, reşedinţa comunei
— *Bîrîiacu*
— *Brînzeni*
— *Buicani*
— *Cepturenì*
— *Cracu Muntelui*
— *Delureni*
— *Gărdăneasa*
— *Gheorgheşti*
— *Ludu*
— *Proiteşti*
— *Răiculeşti*
— *Şipotu*
— *Valea Ursului*

[2] *Localităţile judeţului Mehedinţi*, editată de Comitetul judeţean pentru cultură şi educaţie socialistă Mehedinţi, f.a. p. 212. (datele cuprinse în volum se opresc la anul 1971, deci lucrarea a fost tipărită după acest an).

II. DIN ISTORICUL AŞEZĂRII

Ponoarele, satul care a devenit reşedinţa comunei este atestat documentar încă din anul 1720[3]. Numele lui descrie forma sau aspectul exterior al locului, însemnînd „coastă prăpăstioasă formată prin prăbuşirea, ruperea sau alunecarea unor straturi". bg. sb. *ponor*[4].

Numărul satelor care formează această comună, precum şi numărul locuitorilor ei variază în timp. Astfel, după statistica din 1859, care a stat la baza cunoscutei lucrări a lui Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română din judeţul Mehedinţi*, Ponoarele erau compuse din 8 sate[5]. În anul 1894 erau 12 sate[6], în 1912 14[7], iar în 1947 iarăşi 8 sate[8]. Credem însă că în toate aceste statistici este vorba de aceleaşi sate care compun şi astăzi comuna numai că nu întotdeauna ele au fost luate în evidenţă datorită micimii lor. De altfel, în 1912 o parte dintre aceste sate mai mici erau recenzate la „cătune"[9], iar în anul 1947 la „mahalale"[10].

Populaţia a oscilat în acest timp în felul următor :

Anul 1894	1 500 locuitori[11]
Anul 1912	2 252 locuitori[12]
Anul 1947	1 384 locuitori[13]
Anul 1970	2 749 locuitori[14]

Pentru a ne edifica mai bine asupra drumului parcurs de comuna Ponoarele pe distanţa unui secol şi mai bine, cu deosebire după eliberare, ne îngăduim să facem apel la două documente : unul din anul 1868, iar altul din anul 1970.

Iată ce scria, în anul 1868, Ion Ionescu de la Brad, referindu-se la această comună rurală :

„Pămîntul cultivabil este pre dealuri, văi, coaste şi ponoare, şi dupre doi sau trei ani nu mai este bun de nimica, căci surfacia arabilă este prea subţire şi subsolul ei este de stîncă pre care ploile în curînd o scot afară. Cu toate că pămînturile sunt aşa de rele, slabe de tot şi apoi şi sărace, moşnenii, cari şi aici ca în toate satele din munţi sunt cu mult mai numeroşi decît pămînturile ce le au spre a se hrăni, nu se ocupă decît cu agricultura, *dorind deschiderea minelor pentru ca să aibă unde munci mai cu spor decît cu plugăria* ((s.n.G.B.).

„Plugăria este ingrată de tot, chiar şi pentru cel ce are vite mai gloată, necum pentru cel ce nu are decît numai cîteva capete.

„Se cultivă numai porumb, care abia dă 300 de oca la pogon, cînd se face bine. Grîul este prea puţin şi acesta numai de primăvară şi nu dă mai mult de 200 oca la pogon". Iar în continuare, referindu-se la slaba productivitate a păşunilor şi fînaţelor, marele învăţat scria :

„... şi neavînd fîn mult, nu poţi ţinea vite multe şi neavînd vite nu poţi avea bălegar ; şi neavînd bălegar nu poţi face pîine (cereale), căci pre aici nimic nu se face fără îngrăşare. Aşa, îmbunătăţirea principală a locuitorilor din munţi nu este şi nici nu poate fi alta decît aceea de a produce fîn, şi fîn mult ; cu fînul se ţin vitele, cu vitele se produce bălegarul, şi cu bălegarul se sporeşte roadele pămîntului" [15].

Şi-acuma să cităm din monografia *Localităţile judeţului Mehedinţi*, apărută după anul 1971 :

---

[3] *Dicţionarul statistic al României întocmit pe baza rezultatelor definitive ale recensămîntului general al popualţiei din 19 decembrie 1912*, vol. II, Buc., 1915, p. 564–565.

[4] *Dicţionarul limbii române moderne*, Editura Acad. R.S.R., 1958, p. 641, col. I ; Iorgu Iordan, *Nume de locuri în Republica populară română*, Editura Acad. R.P.R., vol. I, p. 24.

[5] Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română din judeţul Mehedinţi*, Bucureşti, 1868, p. 110.

[6] N. D. Spineanu, *Dicţionar geografic al judeţului Mehedinţi*, Bucureşti, 1994, p. 234.

[7] *Dicţionarul statistic al Romîniei întocmit...*, vol. II, Bucureşti, 1915, p. 565.

[8] C. Pajură, *Dicţionar geografic, istoric şi topografic al judeţului Mehedinţi*, Tr. Severin 1947, p. 127.

[9] *Dicţionarul statistic al României, întocmit...*, vol. II, Buc., 1915, p. 565.

[10] C. Pajură, *op. cit.*, p. 127.

[11] N. D. Spineanu, *op. cit.*, p. 234.

[12] *Dicţionarul statistic al României, întocmit,...* vol. II, Bucureşti 1915, p. 564–565.

[13] C. Pajură, *op. cit.*, p. 127.

[14] *Localităţile judeţului Mehedinţi*, p. 212.

[15] Ion Ionescu, *op. cit.*, p. 402–404.

„Pășunile și finețele naturale, care dețin circa 64% sin suprafața agricolă a comunei, constituie baza dezvoltării zootehniei. La începutul anului 1971, efectivul de animale era de 1 071 bovine, 561 porcine, 4 434 ovine, peste 5 370 păsări și 230 familii de albine.

„Rețeaua comercială a cooperației de consum este formată din 5 magazine mixte.

„Serviciile prestate populației se asigură de 3 unități cooperatiste : o croitorie, o cojocărie și un atelier de tîmplărie.

„În anul 1970 în unitățile din comună lucrau circa 116 salariați, 15 meșteșugari necooperativizați (2 croitori, un cizmar, 2 cojocari, 5 dulgheri, 3 tîmplari, 2 fierari).

„Pentru instruirea copiilor de vîrstă școlară și preșcolară, pe raza comunei funcționează 10 școli generale în care în anul școlar 1970/1971 erau cuprinși 501 elevi, activitatea de învățămînt fiind asigurată de 28 cadre didactice.

„În comună își desfășoară activitatea 5 cămine culturale, o bibliotecă publică și un cinematograf cu bandă îngustă.

„În anul 1970 existau 80 abonamente la radio (în anul 1974, existau deja și un număr de televizoare ca urmare a amplasării în zonă a unui releu de televiziune n.n.G.B.).

„Pentru ocrotirea sănătății populației există o circumscripție medico-sanitară, deservită de un medic și 6 cadre cu pregătire medie și elementară.

„La sfîrșitul anului 1970, comuna era electrificată“ [16]

La acestea mai adăugăm noi că, în anul 1974, trei dintre satele comunei, Bulcani, Gheorghești și Proitești aveau aducțiune de apă, prin cădere liberă, de la unele izvoare aflate la altitudine mai mare decît satele respective[16].

Pentru a ne da mai bine seama cu ce viteză s-a inscris astăzi comuna Ponoarele pe traiectoria civilizației și culturii, vom arăta, după același Ion Ionescu de la Brad, că în anul 1867, în toată plasa Cloșani, de care aparțineau Ponoarele, existau de abia 18 școli cu 491 elevi, iar în întregul județ Mehedinți doar 107. (Este vorba de școli în mediul rural n.n.G.B.). Raportul copiilor ce mergeau la școală în 1867, față de numărul familiilor din județ era de un copil pentru fiecare sută de familii de săteni[17].

III. MORILE DE APĂ. GENERALITĂȚI

Morile de tot felul, dar mai ales cele de apă au jucat un rol important în economia județului Mehedinți. După statistica din anul 1859, folosită de Ion Ionescu de la Brad, existau în județ 677 mori „din cari 655 pe ape mai toate mici, 10 de vînt și 14 cu cai, care aduceau visteriei județene un venit anual de 7 467 galbeni. Aceasta înseamnă că morile se situau din acest punct de vedere pe locul 3, după țarine (158 398 galbeni) și vii (10 308), cu mult înaintea veniturilor după crișme (5 840 galbeni) și păduri (2 275 galbeni)“ [18].

Cu toate acestea, savantul era nemulțumit în special de faptul că erau prea puține mori de vînt, a cărui putere ieftină nu era folosită. „Vîntul este puterea cea mai ieftină din toate“. ...și cu toate acestea vîntul bate în județul Mehedinți *fără ca să fie mori pe care să le poarte* (s.n. G.B.). Muncitorii (țăranii) mai bine rișnesc ei singuri decît să puie vîntul ca să le macine“ [19]

Sursele de informații de mai tîrziu, nu mai oferă date exacte despre mori. Astfel, N.D . Spineanu, în al său *Dicționar geografic al județului Mehedinți* (Buc. 1891) se mulțumește doar să afirme existența în județ a ...“ mai multe mori de măcinat, așezate pe ape ...“ [20]. La fel procedează și C. Pajură autorul altui *Dicționar geografic, istoric și topografic al județului Mehedinți* (Tr. Severin, 1947).

„Industria, afirmă C. Pajură, e concentrată în T. Severin ... *Morăritul ocupă un loc de frunte* (s.n.G.B.) avem 33 mori sistematice cu valț... și un număr infinit de mori țărănești, începînd cu cele ce utilizează motoare și sfîrșind cu morile mai mari de pe Motru și mai ales cu minusculele mori de la munte (Izverna, Orzești etc.)“ [21].

---

[16] *Monografia județului Mehedinți*, p. 212–214.
[17] Ion Ionescu, *op. cit.*, p. 258.
[18] *Ibidem*, p. 142.
[19] *Ibidem*, p. 307.
[20] N. D. Spineanu, *op. cit.*, p. 186, col. I.
[21] C. Pajură, *op. cit.*, p. 101, col. II.

În ceea ce privește comuna Ponoarele, informațiile privitoare la acest domeniu sînt cu totul vagi și incomplete. Astfel, după datele pe care le deținem pînă în prezent, pentru prima dată sînt atestate 3 mori la Rălculești, în anul 1912[22]. La recensămîntul din 1930, era indicată existența unei întreprinderi „comerciale" și industriale, care trebuie să fi fost tot o moară[23].

Cercetările efectuate la Ponoare, în septembrie 1974, ne-au confirmat existența între cele două războaie mondiale și imediat după cel de-al doilea război a unui număr mult mai mare de mori, deși ne-am limitat, din motive de timp, doar la cercetarea a două cursuri de apă : Ponori și Ogașu Suliți sau Valea morilor. În prezent funcționează pe aceste pîraie 3 mori : una pe Ponori și două pe Valea morilor. Toate morile din această zonă au fost cu roata orizontală, înscriindu-se într-o arie care la noi cuprinea zona de la poalele Carpaților, de la Porțile de Fier pînă în Vrancea, Banatul și sud-vestul Transilvaniei. Tipul acesta de moară este cunoscut de asemenea, in tot sud-estul Europei, în peninsula Iberică și Scandinavică, în Caucaz și în centrul Asiei[24].

Dintre cele 3 mori, în funcțiune la Ponoare, una a fost transformată în moară cu roată verticală. Ne vom opri asupra primului tip.

IV. STRUCTURA MORII CU CIUTURĂ

În general, părțile componente ale „rîșniței", cum este denumită o asemenea moară, din cauza pietrelor foarte mici, sînt asemnănătoare cu cele din bazinul superior ai Bahnei din același județ, publicate de Monica Budiș și Petre Idu[25] cu deoasebirea că la Ponoare aducțiunea apei se face prin „butoi", terminologia fiind și ea în unele cazuri diferită. Apa este adusă la moară pe un canal amenajat special, numit *ierugă*. Din ierugă apa trece într-un *jgheab*, confecționat dintr-o jumătate de trunchi de fag, lung de 3—4 m,. Aceasta are față de ierugă o ușoară înclinare, încît apa prinde viteză. Din jgheab apa trece în *butoi*, un trunchi scobit, lung de 4—6 m. Butoiul are o înclinație de peste 60%. „Butoiul cu cît este sculat mai în picioare, cu atît apa are presiune mai mare"[26]. Butoiul se sprijină cu buza în jos pe o grindă din lemn de gorun, numită *urs*. Din sau de sub urs pleacă o crăcană, numită, furcă, care susține *ciutura*.

Ciutura așezată sub moară, este formată din palete în formă de lingură, numite *scafe* sau *aripi*, butucul în care sînt înfipte scafele, numit și *bucium* precum și *fusul*. Acesta din urmă este din lemn, dar la cele două capete se termină cu porțiuni din metal. Partea de jos se numește *călcîiul fusului*. Acesta se învîrtește într-o *broască*, tot din metal, înfiptă în furca de sub ciutură. Partea metalică de sus a fusului se numește *stei*. Steiul trece prin piatra fixă, numită *zăcătoare* și se termină în *părpăriță*, fixată în piatra de de-asupra — *alergătoare*, cu ajutorul căreia se învîrtește.

Pietrele morii sînt așezate pe un postament, numit *patul morii* sau mai frecvent *posadă*. Pietrele sînt înconjurate de un cerc din scoarță de nuc sau din tablă, numit *ocol*. Tot pe posadă este fixat și *jugul*, care susține coșul morii.

Coșul morii, de formă tronconică, se termină cu *postăviță* și *guriță*. Postăvița este prinsă sus de jugul coșului cu un șurub. Strîngînd șurubul, postăviță se ridică și cad boabe mai puține la piatră, iar desfăcînd șurubul, postăvița coboară permițînd să cadă o cantitate mai mare de grăunțe. Reglarea aceasta se face în funcție de debitul apei. *Postăvița* este legată de *ciocol*, al căruia capăt se ține pe piatra alergătoare și are rolul de a transmite trepidații postăviței înlesnind căderea boabelor în *guriță* și apoi la piatra alergătoare.

Făina cade pe un *jgheab* într-o covată, numită *postavă*. De aici făina este pusă cu *lopățica* în traista celui care a adus la măcinat.

Întrucît debitul de apă pe ambele pîraie este în perioada de vară și iarnă foarte mic, la partea de jos a butoiului se aplică un fund avînd o deschidere mică (15—20 cm. în diametru),

---

[22] *Dicționarul statistic al României, întocmit...* vol. II, București, 1915, p. 564—565.

[23] *Indicatorul statistic al satelor și unităților administrative din România cuprinzînd rezultatul recensămîntului general al populației din 29 decembrie 1930*, Buc., 1932, p. 227.

[24] *Valer Butură, Morile cu roata orizontală în sud-vestul Europei* în *Sesiunea de comunicări științifice a muzeelor de etnografie și artă populară*. Buc., dec. 1966, volum șapilografiat, București, 1972, p. 280—284 ; Cf. aceleași autor, *Die Siebenbürgischen Turbiben — mühlen*, în *Ethnographica*, Brno, I, 1959, p. 19—26.

[25] Monica Budiș și Petre Id., *Mori cu ciutură și pive din bazinul superior al Bahnei*, în Cibinium, 1967—1968, p. 217—229.

[26] Informator : *Gheorghescu Luca Nicolae*, născut la 5 oct. 1899, 4 cl. primare.

numit *fundoni*. În acest fundoni se aplică apoi nişte cornuri din lemn, avînd diametre diferite numite *găleţi*, cu ajutorul cărora orificiul de evacuare poate fi redus ca dimensiune, prin aceasta crescînd forţa jetului de apă[27].

Morile sînt construite din bîrne amplasate pe stîlpi de lemn sau pe zid de piatră şi sînt de dimensiuni foarte mici (1,5 m × 1,5 m cea mai mică, iar cea mai mare 4 m × 4 m). Au acoperişul în patru ape, iar cele mai multe au fost compuse dintr-o singură încăpere, cu intrarea direct de afară. Unele au avut şi un cerdac cam de 1 m lăţime, dispus pe latura morii unde era uşa, de intrare.

V. FORMA DE PROPRIETATE

Morile cu ciutură din comuna Ponoare au fost proprietate colectivă, bazată pe comunitatea de rudenie „de neam". Ele se şi numeau „mori de neamuri". Toate rudele coproprietare aveau aceleaşi obligaţii (la reparat, ferecat etc.) dar şi aceleaşi drepturi la măcinat. Fata care se căsătorea şi pleca în alt „neam" continua să aibă dreptul de a măcina la moara neamului din care a plecat. De aceea, treptat, treptat, aceste mori au devenit ale satului întreg[28]. Pe apa Ponori au funcţionat asemenea mori, proprietate colectivă, numire după numele neamului sau satului respectiv :

— *Băluceni* (2 bucăţi) proprietatea celor din Bălucea ;
— *Ponorenilor* — proprietatea satului Ponori ;
— *Răiculeasca* — proprietatea satului Răiculeşti ;
— *Nebunilor* — proprietatea „neamului numit Nebunu" ;
— *Martineasca* — proprietatea celor din cătunul Mărtineşti ;
— *Tihoiasca* — proprietatea cătunului Tihoi ;
— *Crăcucenilor* — proprietatea satului Cracu Muntelui ;
— *Andrieşienilor* — proprietatea celor din „neamul" lui Andrei.

La toate morile proprietate colectivă nu se percepea uium, ceea ce constituia un avantaj material, dat fiind faptul că în cele mai multe cazuri porumbul era cumpărat de la şes, cel din producţie proprie fiind aproape la toate familiile neîndestulător. De altfel, aceste mori nici nu aveau morar. Grăunţele erau aduse şi turnate în coş de către cel care avea rîndul la măcinat. Tot el pornea moara, după care pleca la alte trebuie de unde se întorcea cînd aprecia că s-au terminat grăunţele din coş.

Capacitatea de măcinat a unei asemenea mori era de 150—250 kg în 24 de ore, în funcţie de debitul apei.

VI. FENOMENUL DE DEZINTEGRARE

Mutaţiile generale pe care socialismul le determină în viaţa satului românesc contemporan, au schimbat profund, cum era şi firesc şi această aşezare din nordul Mehedinţilor. Existenţa în comuna Ponoare a 10 şcoli generale, la care învaţă un număr mai mari de copii (501) decît învăţau în toată plasa Cloşani, de care aparţinea Ponoarele, în anul 1866 (491), existenţa a 5 cămine culturale şi a unei biblioteci, la care se adaugă radioul şi televizorul, sînt tot atîţia factori de educaţie a căror influenţă se simte foarte pregnant, nu numai în rîndul generaţiei tinere şi medii dar chiar şi la generaţia vîrstnică, îndeobşte mai conservatoare, mai puţin sensibilă la nou. Pe acest fundal, în viaţa Ponoarelor s-au petrecut cîteva fapte obiective, care au dus şi duc la eliminarea acestor instalaţii din viaţa satului.

1. Cam prin anii 1958—59 s-a creat în comună o întovărăşire iar Primăria a reluat morile. Lucru firesc. Conducerea primăriei a numit un responsabil la mori care percepea uium

[27] Herbert Hoffman, *Un dispozitiv de ameliorare a admisiei la mori „butoiul"*, în *Cibinium*, 1967—1968, p. 275—280.

[28] Informaţiile referitoare nu numai la acest capitol, al proprietăţii morilor, ci în general despre mori, inclusiv părţile lor componente, ne-au fost furnizate de către *Gheorghescu, Luca Nicolae*, citat şi mai sus, *Tudorescu Gh. Nicolae*, 57 ani şi *Gheorghescu Ion*, pădurar, 56 ani.

[29] Informator *Tudorescu Gh. Nicolae*.

de la cei care veneau la măcinat, de fapt de la satul întreg care fusese proprietarul acestor mori. Fără îndoială că la început oamenii au înțeles greu acest lucru. La aceasta s-a mai adăugat și o carență administrativă. Responsabilul pus să vegheze asupra morilor „avea grijă de vamă, nu de moară". În această situație morile s-au degradat, iar primăria, neputînd realiza nici un venit, a restituit prin 1966 satului morile. Obștea însă le-a părăsit.

2. Părăsirea morilor a fost înlesnită și de un alt factor : existența în comună a 5 magazine mixte de unde populația se aprovizionează cu piine, făină de grîu și de porumb, la discreție. În această situație nu se mai cumpără porumb de la „șes", iar cel produs în comună este folosit cu precădere la hrana animalelor (porci și păsări) pentru care numai o mică parte trebuie măcinat.

3. Existînd posibilități de aprovizionare cu făină de porumb prin intermediul cooperației de consum suprafețele însămînțate cu acest produs, care după cum s-a mai arătat, dau o recoltă slabă în această zonă, au scăzut simțitor, locul lor fiind luat de livezi și chiar de vii, care aduc venituri mult mai mari.

4. La rîșnița clasică de mînă i s-a adăugat un angrenaj metalic, de tipul roții verticale de la morile de apă, care i-a sporit foarte mult randamentul. În felul acesta gospodarul își rîșnea acasă pentru el și pentru animale, nemaifiind nevoit să meargă la moară, unde i se percepea „vamă". Nu trebuie să uităm că deobicei nu se rîșneau mai multe grăunțe decît cît erau necesare pentru o mămăligă. Așa că în timp ce gospodina fierbea apa pentru mămăligă, bărbatul sau un alt membru mai voinic din familie măcina grăunțele. (O asemenea rîșniță s-a achiziționat pentru Muzeul „Porților de fier").

5. Electrificarea comunei a dat posibilitatea locuitorilor să-și procure „mori electrice", „moară cu curent" cum sînt numite, fabricate la Timișoara. În comună sînt vreo 40 asemenea mecanisme, care macină cam 60 kg boabe pe oră. Toată instalația costă circa 2 000—2 500 lei.

Toate cele enumerate mai sus au contribuit la părăsirea morilor de pe pîrîul Ponoare. În loc de 9 cîte erau mai înainte, în septembrie 1974 mai măcina doar una, proprietatea unei singure familii, Tudora Andrei[30].

Pe Valea morilor au existat 4 mori, toate proprietatea cîte unei singure familii. Două din ele au fost părăsite, una prin 1959, iar a doua cam prin 1969. În 1974 mai funcționau două :

— moara cu ciutură, proprietatea lui Gheorghiescu Luca Nicolae și

— moara cu roată verticală, cu transmisie, la care se adaugă și un darac, proprietatea familiei Enășescu. Moara a fost mai întîi cu ciutură și a fost construită înainte de primul război mondial. După al doilea război, a fost „modernizată", înlocuindu-se ciutura cu roata verticală cu transmisie. Mai tîrziu i s-a adăugat daracul. Este moara care deservește populația din cîteva sate ale comunei, percepînd uium. Moara cu ciutură a lui Gheorghiescu L. Nicolae nu este autorizată să funcționeze. Ea deservește, în exclusivitate, familia proprietarului.

În ceea ce privește dispariția morilor de pe acest pîrîu, la cauzele enumerate mai sus, privind părăsirea morilor, de pe pîrîul Ponoare, se mai adaugă una specifică. Și anume :

Ogașu Suliți sau Valea morilor izvorăște din locul numit „Fîntîna lui Stanciu", după numele proprietarului acelui loc. Izvorul are un debit foarte mare, fapt ce explică, de altfel, înlocuirea ciuturii la moara Enășescu cu roata verticală cu transmisie care, după cum se știe, nu poate fi pusă în funcțiune decît cu o cantitate mai mare de apă.

În 1972—1973 locuitorii satului Gheorghiești și Buicani au hotărît să-și aducă în gospodării apa de la acest izvor, apă care ajunge în sat prin cădere liberă. Instalația a fost deja realizată, aproape toate gospodăriile avînd apă „la robinet". Pe pîrîu a mai rămas apă puțină, așa că în curînd își vor înceta activitatea și ultimele două mori.

VII. ÎN LOC DE CONCLUZII

Cele relatate pînă aici, cuprind implicit concluzia dezintegrării acestui tip de instalații tehnice populare din viața în curs de modernizare a comunei Ponoarele. Fără îndoială materialul de față nu are pretenția de a fi epuizat argumentele pro și contra acestei concluzii. O adîncire a problemei ar putea, desigur, să aducă noi argumente în sprijinul acestui proces pe care îl credem ireversibil.

---

[30] În timpul cercetării noastre, moara nu funcționa din lipsă de apă, iar proprietarul ei nu a vrut să ne dea nici un fel de relații, evitîndu-ne.

LES INSTALLATIONS TECHNIQUES POPULAIRES : L'INTEGRATION OU LEURS DESINTEGRATION DANS LA VIE DU VILLAGE ROUMAIN CONTEMPORAIN

(La commune Ponoare, département Mehedinţi)

Résumé

L'auteur a étudié, pendant l'année 1974, les moulins à eau situés sur deux ruiseaux de cette commune.

L'ouvrage est structuré par quelques petits chapitres : la site geographique ; l'histoire de l'habitat ; les moulins à eau, généralités ; la structure du moulin avec la roue horizontale „clutură" ; sur la propriété des instalations ; sur la phénomène de la disparations (desintegration) des moulins.

Dans l'ouvrage on s'insiste sur la structure de cette moulin à eau, etudie en rapport avec ceux qui ont été étudiés dans l'entier bassin hidrographique de Bahna, de ce departement, en remarquent les similitudes et soulignant les éléments specifiques.

L'auteur explique en detail les causes qui ont conduit an phénomène de desintegration et d'abandon de cettes installations téchniques populaires.

TRATAREA PIESELOR DIN BRONZ FĂRĂ MIEZ METALIC CU RĂȘINI SCHIMBĂTOARE DE IONI (I).

M. MĂCĂRESCU

Deoarece o parte din piesele arheologice din bronz sau transformat în totalitate în produși minerali, datorită condițiilor în care au zăcut se impune restaurarea acestora fără tratament chimic. Restaurarea acestor piese se execută prin consolidare cu benzotriazol și apoi, impregnare cu rășini expoxidice. În multe cazuri, datorită unor prăbușiri, o parte din fragmente se suprapun, acestea trebuind să fie desprinse. Pentru a putea desprinde aceste fragmente fără a le deteriora am experimentat metoda de tratare a pieselor din bronz mineralizat cu schimbători de ioni.

Schimbătorii de ioni sint substanțe naturale sau sintetice care au proprietatea de a schimba ionii lor cu ionii din soluția cu care vin in contact și în care nu se dizolvă. Ca schimbători de ioni naturali se cunosc zeoliții.

Schimbătorii de ioni sintetici organici sint rășini de policondensare cu grupe active: sulfonice, carboxilice, fenolice sau aminice. Rășinile cu caracter acid sint cation-active (schimbă cationii pe care ii conțin, inclusiv H^+, cu cationii din soluția cu care vin în contact).

Rășinile cu caracter bazic sint anion-active (schimbă anionii lor cu anionii din soluția cu care vin in contact).

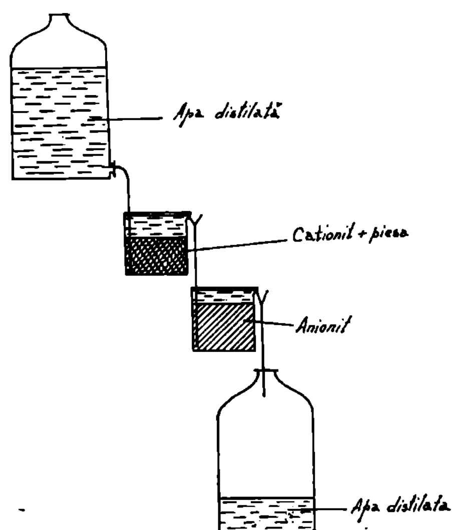
Reprezentanții cei mai cunoscuți ai cationiților sint : Wofatit P, Wofatit KS, Wofatit C, Amberlit IR 124 etc. ; iar al anioniților : Amberlit IR 45, Ambertit IRA 400, Dowex 1, Ambertit IR 4 B etc.

În lucrările practice efectuate am folosit cationit Amberlit IR 124 și amionit Amberlit IR 45.

Amberlit IR 124 este o rășină cationică sulfonată adică are gruparea activă SO_3H grefată pe Stiren și 12% divinil benzen. Această structură conferă o stabilitate chimică mare a materialului de bază pină la 100 °C și o reactivitate mare.

Amberlit IR 45 este o rășină anionică cu grupare activă aminică grefată pe Polistiren, poliamină, divinil benzen. Această structură conferă o stabilitate chimică mare a materialului de bază pină la 100 C și o reactivitate medie a capacității de schimb.

Scopul tratării pieselor din bronz mineralizat este pentru îndepărtarea sărurilor active solubile in apă, care în timpul operației de consolidare a rețelei cristaline cu benzotriazol, ar putea produce o serie de reacții ce ar duce la distrugerea fragmentelor. Sărurile solubile cum ar fi $CaCl_2$, $CuCl_2$, $CaSO_4$, $MgCl_2$, $MgSO_4$, și altele sint antrenate de pe suprafață și interiorul piesei cu un curent de apă distilată. Sărurile dizolvate in apă vor reacționa cu cationitul punind în libertate acid clorhidric sau sulfuric care v-a fi îndepărtat prin trecerea apei prin anionit unde va fi reținut apa fiind reintrodusă in proces. Piesele se vor introduce intr-un vas in cationit iar apa va curge prin rășină astfel incit să creeze un curent care să îndepărteze de piese anioni formați. Apa cu anioni acizi formați se va trece printr-o coloană cu anionit. Pentru a contracara reactivitatea anionitului se va mări inălțimea coloanei de anionit pină la 2/3 din înălțimea vasului.

Schema instalației de tratare cu rășini schimbătoare de ioni.

Această operație este foarte simplă dacă se poate aranja o instalație simplă în cascadă apa recirculîndu-se așa cum reiese din schema alăturată :

Pentru a mări solubilitatea sărurilor de pe piese se va folosi apă distilată sau desalinată încălzită pînă la 50 °C, progresiv după care se va folosi apa la temperatura camerei.

Operația de tratare a acestor piese se va controla prin efectuarea analizelor apelor de spălare din vasul cu cationit. Atunci cînd se constată lipsa anionilor in apă se înrerupe procesul. Se scot piesele din cationit, se clătesc cu apă disalinată pentru a se îndepărta cationitul de pe suprafața pieselor și apoi se imersează în alcool etilic absolut pentru indepărtarea apei. Se repetă și apoi se scot piesele și se întind pe o foale de hirtie de filtru pentru a se usca complet. Operația de tratare cu schimbători de ioni poate dura de la cîteva ore pînă la cîteva zile, aceasta depinzind de mărimea piesei, de structura ei, de grosimea și de numărul fragmentelor.

Uscarea durează cca 8 ore și se interzice uscarea la surse de căldură cum ar fi radiații infraroșii sau razele de soare pentru a nu se produce deteriorări ale fragmentelor.

După terminarea operației de tratare și scoaterea pieselor se va face regenerarea rășinilor cu soluție de HCl 7% pentru cationit și NaOH 4% pentru anionit. După care se face spălarea cu apă distilată pînă la indepărtarea excesului de regenerant. Se va păstra rășina în vederea refolosirii in vase închise, în mediu umed.

Toate aceste considerații practice și teoretice vor fi folosite la restaurarea porții sfărîmate de la Histria care este confecționată din bronz mineralizat și care face obiectul părții a II-a a lucrării.

BIBLIOGRAFIE

1 T. Ionescu, *Schimbători de ioni*, Ed. Tehnică, 1972.
2 *Arbeitblästter für Restauratoren*, Nr. 2, 1974.

LE TRAITEMENT DES PIÈCES DE BRONZE MINÉRALISÉ (SANS NOYAU MÉTALLIQUE AVEC DES ÉCHANGEURS D'IONS)

Résumé

Les résines échangeantes d'ions sont des substances naturelles ou synthétiques qui ont la propriété d'échanger leurs ions avec les ions de la solutions avec laquelle ils viennent en contact et où ils ne se dissolvent pas.

Les résines à caractère acide sont cation-actives (elles echangent les cations qu'elles contiennent, y inclus H^+ avec les cations de la solution avec laquelle elle viennent en contact), celle à caractère basique sont anion-actives (elles échangent les anions). Les représentants des cations sont: Wofatit P ; Wofatit KS ; Wofatit C et Amberlit JRA 124 et des anions : Amberlit JR-4B, Amberlit JRA-400 Amberlit JR-45, Dowe 1. Excépté ceux-ci, il y a aussi des échangeurs d'ions de la production interne que nous allons tester en avenir.

Dans les travaux pratiques effectués, nous avons employé comme échangeurs d'ions Amberlit JRA 124 (échangeurs de cations) et JR 45 (échangeurs d'anions).

Parce que la recherche de l'action de ces échangeurs d'ions n'a pas été élargie à des pièces composées de fer et cuivre, fer et bronze, bronze et argent, la méthode de travail n'a pas été parfaitement définitivée. Nous avons appliqué cette méthode à des bronzes à noyau métalique et sans noyau métallique.

Au cas des bronzes à noyau métallique, l'intensification des sels insolubles, tout comme le carbonate de calcium, les carbonates des métaux composantes des bronzes, se fait par le traitement avec une solution de HCl 2 %, après, on les introduit dans l'échangeur d'anions. Pendant cette intervalle, quand la pièce est immersée dans l'échangeur d'anions. on échange l'eau distillée, ou on maintient un courant permanent d'eau distillée. Quand on constate que l'eau distillée aura un pH constant (il s'agit du pH de l'eau distillée passée par l'échangeur d'anions sans la pièce) on tire la pièce et on l'immerse dans l'échangeur de cations ; on continue le passage du courant d'eau.

On peut considérer le traitement fini quand le pH de l'eau distillée sera constant. On fait l'analyse de l'eau distillée en vue de déceler les restes de Ca, Mg, etc.

Après avoir fini le traitement, nous constatons que la surface de la pièce était couverte d'oxyde de cuivre sous la forme d'une poussière fine qui a été purifiée en la lavant dans un jet d'eau distillée. Le temps du traitement a été de 15 jours, sans intervention mécanique.

Au cas des pièces à patine noble, qui doit être gardée, le traitement des pièces est fait en introduisant la pièce dans l'échangeur d'anions et en la laissant dans un jet d'eau distillée. C'est ainsi qu'on élimine toutes les substances actives.

Au cas des pièces sans noyau métallique, on applique le même traitement qu'aux pièces à patine noble. La différence consiste dans le fait qu'on les introduit tout d'abord dans l'échangeur de cations pour activer les produits de corrosion et puis on les introduit dans l'échangeur d'anions pour écarter le groupement carbonique et le chlore qui persiste dans le noyau non-métallique de la pièce.

O METODĂ DE CONSOLIDARE A DOCUMENTELOR CU SUPORT DE HÎRTIE DUPĂ EXPERIENŢA SPECIALIŞTILOR DANEZI

ELENA PÎRĂU

Cu ocazia vizitei de documentare pe care am efectuat-o în Danemarca în luna martie 1980, pe lingă alte probleme şi aspecte interesante de care am luat cunoştinţă, am avut ocazia să mă familiarizez cu o metodă de restaurare care poate fi aplicată cu rezultate bune la o anumită categorie de lucrări cu suport de hîrtie în a căror restaurare apar dificultăţi prin tehnicile obişnuite aplicate la noi.

Metoda, pe care am experimentat-o la Laboratorul de hîrtie de la Arhivele naţionale din Copenhaga, sub îndrumarea lui Mr. L. Mortensen, este o metodă de consolidarea a hîrtiei prin tehnica caşerării umede[1]. Este aplicabilă în cazul hărţilor, documentelor de format mare şi a lucrărilor de grafică care nu suportă presarea. Metoda se execută în timp standard, ordinea fazelor de lucru este strictă.

Pentru caşerat se foloseşte hîrtia japoneză, iar ca liant, un amestec de pastă de amidon de orez şi alcool polivinilic la care se adaugă o soluţie de 1% timol.

Vom încerca să vă prezentăm restaurarea a două hărţi în această tehnică. Nu prezentăm conţinutul ştiinţific al lucrărilor, ci acţiunea de. restaurare

Prima este o copie după o hartă din 1840 şi reprezintă centrul oraşului Copenhaga (fig. 1). Gradul de dificultate îl constituie solubilitatea culorilor (culoarea roşie).

Harta numărul 2 este o litografie executată de litograful Al. Roşculescu (1904). Se află în patrimoniul Muzeului de istorie al Moldovei din Iaşi (cu nr. de inventar 2 980). Reprezintă noua împărţire administrativă şi căile de comunicaţie a judeţului Iaşi la începutul secolului XX (fig. 2). Este de format dreptunghiular, încadrată de un chenar cu motive geometrice de culoare neagră. Prezintă fisuri pe linia pliurilor, colţul drept inferior lipseşte pe o porţiune de 12/3,5 cm, pete de natură neindentificate în centrul lucrării (detaliul de la fig. 2).

După dezinfecţia şi investigarea lucrărilor, s-a trecut la dimensionarea lor înainte de începerea procesului de restaurare (a se vedea tabelul anexat).

Operaţia următoare a fost testarea solubilităţii culorilor în apă şi alcool etilic. La prima lucrare, culoarea roşie a migrat la testul cu apă, iar cea de-a doua a răspuns pozitiv la test.

S-a trecut la fixarea culorii roşii, cu o soluţie de 2% nylon solubil (Maranyl), în alcool etilic, aplicată prin pensulare la lumina infraroşie, care ajută la o polimerizare mai bună a fixativului termoplastic.

Următoarele faze ale procesului restaurării au decurs identic pentru ambele lucrări.

Curăţirea uscată am efectuat-o mecanic folosind radierele, „Magic Pad" (tampoane magice) care conţin pulbere de vinil şi Pelikan U.G. 200. Pentru caşerarea primei lucrări, am folosit hîrtia numită Bunko Shi 98/60 cm, produsă de o firmă daneză. Cu ajutorul papşerului, am tăiat hîrtia cu 2 cm mai mare decît originalul. La cea de-a doua lucrare, am folosit hîrtia japoneză

1 Arne Moller-Pedersen, *Konservierung und restaurierung von Karten und Zeichungen im landesarchiv für Seeland,* Kopenhagen, 1977.

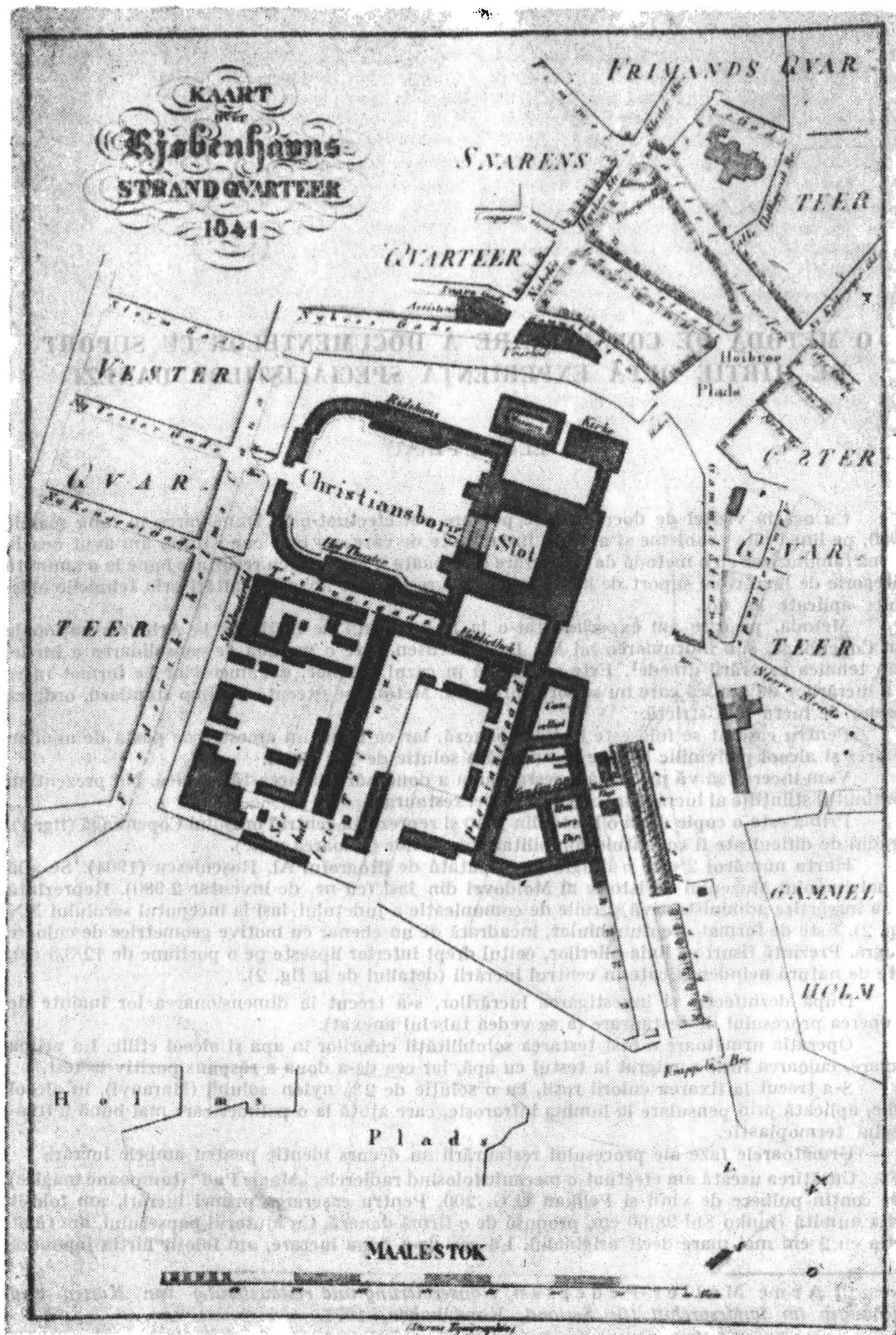

Fig. 1 — Aspect după restaurare.

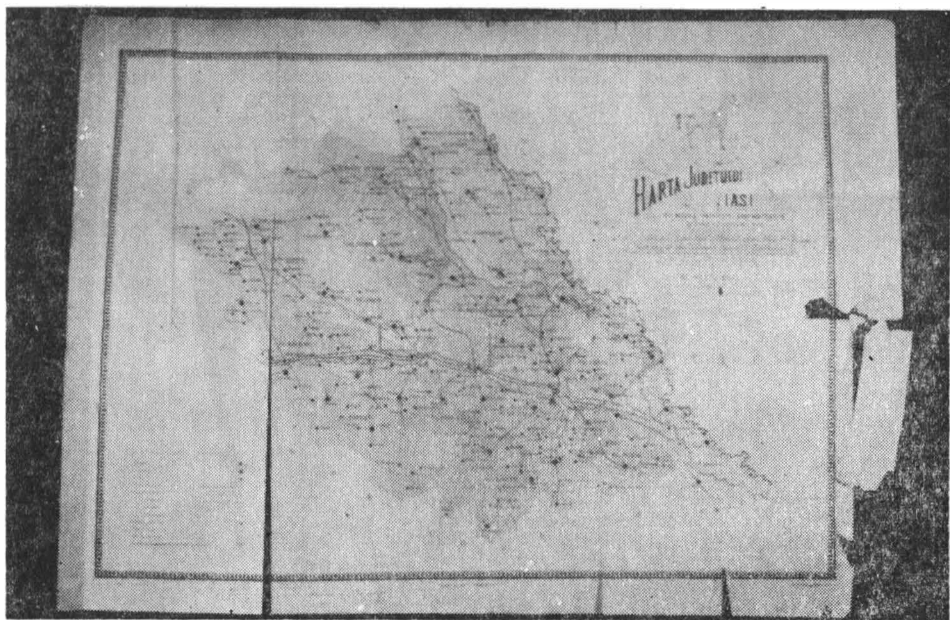

Fig. 2 — Aspect înainte de restaurare.

de 60/79 cm şi grosimea de 15 mμ. Pentru protejarea marginilor lucrărilor, am executat un passe-partout din aceeaşi hirtie pe care am folosit-o la caşerarea hărţilor. Am aşezat apoi lucrarea pe masa cu lumină, deasupra căreia am întins hirtia japoneză, avînd în vedere ca direcţia fibrelor să fie identică cu cea a originalului. Cu vîrful unui instrument de tipul ansei, în poziţie înclinată, am trasat rama cu 2 cm mai mare decît originalul, apoi am decupat. În acelaşi mod, am executat şi completarea părţilor lipsă. Hărţile au fost umezite cu ajutorul unui burete umed şi introduse în folii de polietilenă. Am folosit apă caldă de 40 °C, la care am adăugat o soluţie de 1% IRGASAN (tetrasalcilanilid). Am pregătit un suport de lemn (poate fi şi din acril sau placaj), o ţesătură din nylon (poate fi şi terilenă, şi un adeziv preparat dintr-un amestec de amidon de orez şi alcool polivinilic, după următoarea reţetă :

130 gr de orez şi 30 gr alcool polivinilic

2 l apă + 1% timol în alcool etilic.

Am preparat mai întîi pasta de amidon (amidonul se dizolvă în 1,7 l de apă distilată, apoi se fierbe pe baia de apă timp de 10 min.).

Alcoolul polivinilic se dizolvă în 0,3 l apă distilată. Se agită, apoi se fierbe la baia de apă timp de o oră, 1 oră 1/2. Din jumătate în jumătate de oră se agită. După răcire, gelurile se amestecă, adăugînd o soluţie de 1% timol în alcool etilic. Pe suportul de lemn am aplicat cu pensula în strat subţire adezivul. În continuare, pînza de nylon a fost umezită în prealabil în apă cu adaos de IRGASAN şi aşezată pe suportul de lemn. Cu ajutorul buretelui, s-a întins bine pentru a nu exista bule de aer. Am aplicat radial cu pensula adezivul în strat subţire peste care am aşezat hirtia japoneză umezită, care a servit pentru caşerat. Am întins bine hirtia cu ajutorul unui rulou foto, apoi am aplicat adezivul, am aşteptat 5 minute, după care, lucrarea protejată de folia de polietilenă, care a servit ca suport în timpul lucrului, a fost fixată pe hirtia japoneză. Am completat şi părţile lipsă cu materialul pregătit odată cu rama. Harta protejată de folia de polietilenă s-a întins cu ruloul foto. Passe-partout-ul umezit s-a pensulat cu adezivul amintit şi s-a fixat pe marginile lucrării (fig. 3). În final, am pensulat hărţile cu o soluţie de 0,5% metil celuloză şi 1% IRGASAN cu rol de stabilizator.

Fig. 3 — Detalii de la fig. 2.

Fig. 4 — Aspect din timpul restaurării.

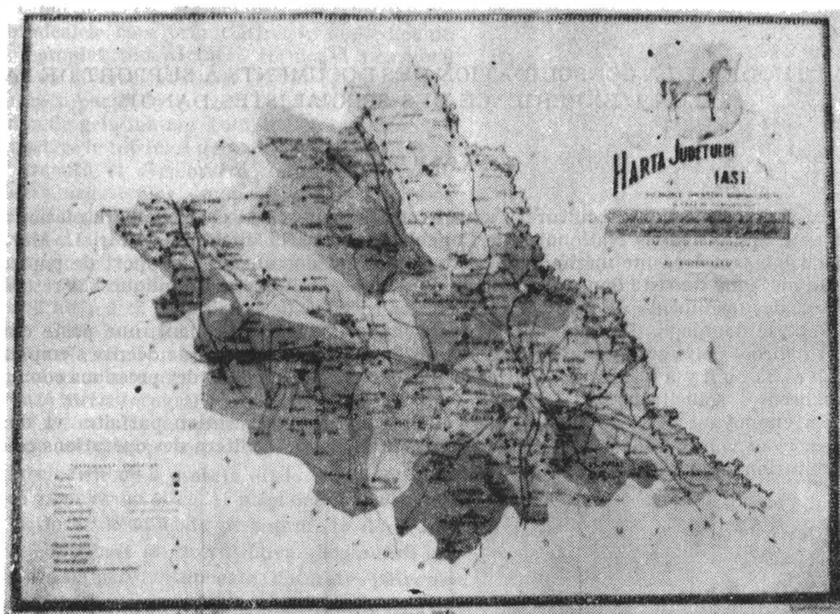

Fig. 5 — Aspect după restaurare.

Conform datelor din literatura de specialitate, metilceluloza are o acțiune bacteriostatică și fungistatică, iar în timpul dizolvării, ea absoarbe o mare cantitate de apă pe care o cedează în timp hîrtiei pe care se aplică[2].

După 48 ore, lucrarea plasată pe suport s-a uscat, încît componentele au fost înlăturate (nylonul a fost îndepărtat de pe suportul de lemn, iar hîrtia japoneză, de pe nylon) (fig. 4).

Harta restaurată, consolidată pe revers și cu passe-partout-ul pentru protejarea marginilor, se păstrează rulată într-un cilindru căptușit cu hîrtie japoneză. Se poate obține o restaurare perfectă și în timp scurt cu această metodă. Considerăm că metoda își găsește aplicabilitatea mare în arhive, acolo unde există colecții mari de hărți și unde acest gen de lucrări suportă tensionări ca urmare a numeroaselor solicitări.

Metoda descrisă se bazează pe experiența specialiștilor danezi aplicată la condițiile noastre (cu referire la aparatură și materiale).

Considerăm că adoptarea acestei metode (poate în parte cunoscută) va ușura operațiile de restaurare curente aplicate la documentele amintite.

DIMENSIONAREA HĂRȚILOR

Harta nr. 1		Harta nr. 2	
Înainte de restaurare	După restaurare	Înainte de restaurare	După restaurare
A—B 21,8 cm	22,1 cm	65,0 cm	65,2 cm
B—C 32,3 cm	32,4 cm	35,8 cm-	47,8 cm
C—D 21,6 cm	22,0 cm	62,3 cm	65,2 cm
D—A 32,2 cm	32,2 cm	47,6 cm	47,8 cm
A—D 38,8 cm	39,0 cm	76,8 cm	80,6 cm
B—D 38,9 cm	39,0 cm	80,4 cm	80,5 cm

UNE MÉTHODE DE LA CONSOLIDATION DES DOCUMENTS À SUPPORT DE PAPIER SELON L'EXPERIENCE DES SPECIALISTES DANOIS

Résumé

Au cadre des echanges culturels, nous avons fait une visite en Danemark où nous avons expérimenté aux Archives Nationales de Copenhague, sous la direction de Mr. L. Mortensen, le chef du labotratoire, une méthode de restauration des documents à support de papier.

La méthode consiste dans la technique du doublage humide et s'applique à la restauration des cartes, des documents de format grand et des travaux de graphique.

Pour le doublage, on emploie le papier japonais et, comme liant, une paste d'amidon de riz et d'alcool polyvinylique avec addition de Tymol 1%. La méthode décrite s'emploie dans les archives, là où il y a de grandes collections de cartes qui subissent des pressions comme suite des nombreuses sollicitations.

En employant cette méthode, on peut obtenir une restauration parfaite et dans peu de temps. Nous considérons que l'adoption de cette méthode facilitera des opérations courantes de restauration appliquées aux documents cités.

[2] W a c h t e r, O t t o, *Restaurierung und Erhaltung von Buchern, Arhivalien und Graphiken* Viena, 1975.

CU PRIVIRE LA RESTAURAREA FOTOGRAFIEI DE EPOCĂ

DOINA VERONICA MANEA

În anii care s-au scurs de la apariția imaginii fotografice, fotografia a îndeplinit un adevărat rol de cronicar al timpurilor, procedeul fotografic devenind cel mai precis și rapid mijloc de documentare. Reproducerea rapidă și largile posibilități de multiplicare, și de difuzare a imaginilor înregistrate urmau să facă din fotografie un fidel letopiseț al vremurilor.

Fotografia reprezintă tehnica fixării imaginilor pe un strat fotosensibil prin reacțiile fotochimice produse în substanța sensibilă din acest strat.

Se știe că imaginile fotografice iau naștere printr-un proces chimic. Dacă laboratorul produce diferitele faze ale acestui proces într-un mod superficial și lipsit de acuratețe, atunci produsele obținute vor purta în ele germenul viitoarelor distrugeri. Chimicalele care prin clătirea în multe ape nu au fost complet îndepărtate, formează ocazional împreună cu diverse substanțe chimice din atmosferă sau cu suporții lipsiți de puritate chimică ai straturilor de gelatină noi combinații chimice care vor da naștere la tot felul de pete. Tot în acest cont trebuie trecută și decolorarea multor fotografii. Degradarea negativelor sau pozitivelor fotografice prin apariția de pete sau decolorarea imaginilor poate avea și alte cauze legate de condițiile de depozitare, de grija cu care sint manipulate și caracteristicile chimice ale acestor categorii de materiale Se observă adesea că degradarea unor fotografii se datorează unei înrămări incorecte, ca și lipirii în albume cu cleiuri necorespunzătoare preparate cu ajutorul unor solvenți. O ramă de lemn netratat deteriorează hirtia fotografică prin oxidarea rășinilor și ligninei, iar ramele de metal care s-au oxidat cu timpul creează pete pe suprafața fotografiei.

Încercările de a proteja unele fotografii prin etanșarea ramelor cu sticlă și plăci de lemn neuscat sau cu hirtie acidă aplicate pe suprafața dorsală a pozei, au contribuit la accentuarea degradării lor prin apariția de pete întunecate datorate pătrunderii bioxidului de carbon printre interstițiile lemnului crăpat sau prin apariția petelor de umezeală absorbită de hirtia acidă.

Fig. 1 — Fotografie înainte de restaurare.

Fără pretenţia de epuiza problemele sau de a face un studiu complet, voi prezenta cazul unei fotografii degradate şi metodele prin care aceasta a fost restaurată. Este vorba de o fotografie din anul 1920 făcută la Paris.

Observaţia vizuală ne permite să constatăm aspecte de degradare cum ar fi pete de muşte şi alte alterări cromatice. Se observă unele pete de bacterii care s-au dezvoltat pe terenul nutritiv pe care il oferă gelatina.

Analiza microscopică evidenţiază starea avansată de degradare a stratului de gelatină care este foarte uscată şi prezintă numeroase crăpături. Astfel, microfotografia (2) care reprezintă ochiul sting al personajului (diafragma 6, mărire 10,2 × 0,63) evidenţiază stratul de gelatină care este foarte subţire şi crăpat incit nu acoperă textura hirtiei (se văd foarte bine fibrele) celulozice care compun hirtia suport). Se văd craclurile ridicate în relief. Microfotografia (3) făcută cu o mărire de 10, 2 × 4 şi diafragmă 5 evidenţiază şi mai accentuat aceste cracluri în relief a căror prezenţă sint o dovadă a stadiului avansat de degradare a emulsiei de gelatină.

Aceste observaţii preliminare au permis alegerea unei metode adecvate de restaurare.

Prima operaţie este curăţirea suprafeţei imaginii de orice impurităţi sau pete grase şi îndepărtarea stratului de lac astfel incit soluţiile folosite pentru restaurare să poată pătrunde nestingherite la particulele de argint. Petele grase s-au îndepărtat uşor cu tetraclorură de carbon cu un adaos de 10% triclorură de etil.

Întărirea emulsiei de gelatină împiedică o acţiune uniformă a chimicalelor în timpul tratamentului de restaurare. De aceea, am îmbăiat fotografia într-o soluţie de amoniac 2—3% şi am ţinut-o în baie pină cind gelatina s-a umflat îndeajuns. De asemenea, această baie a dus

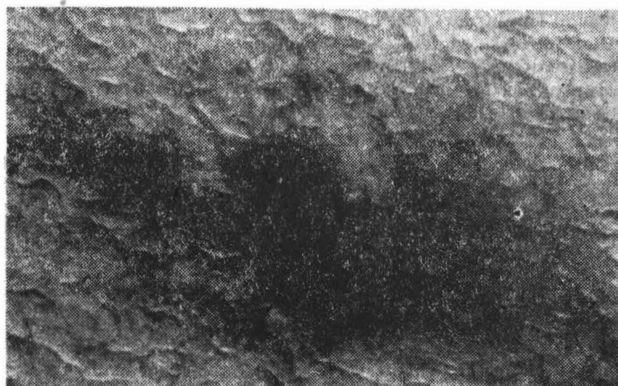

Fig. 2

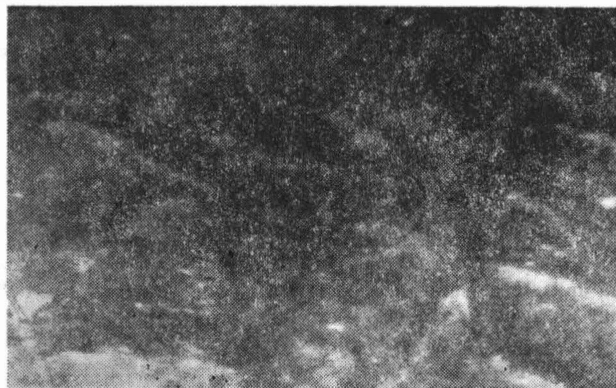

Fig. 3

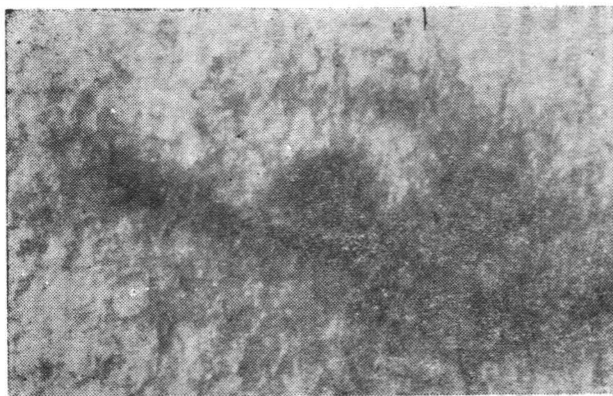

Fig. 4

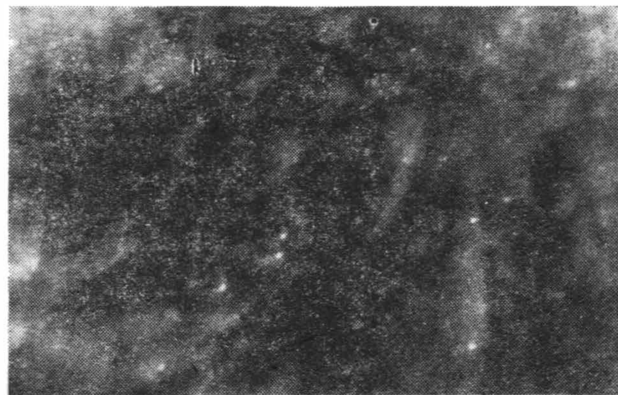

Fig. 5

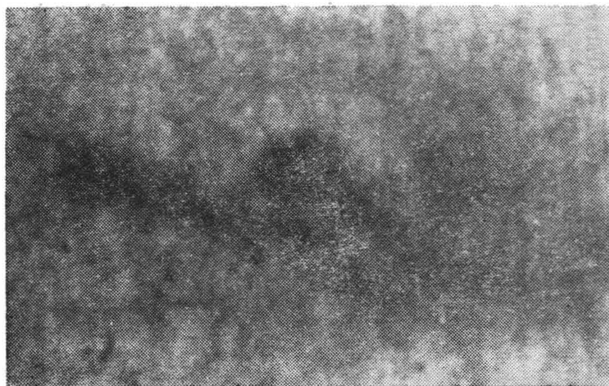

Fig. 6

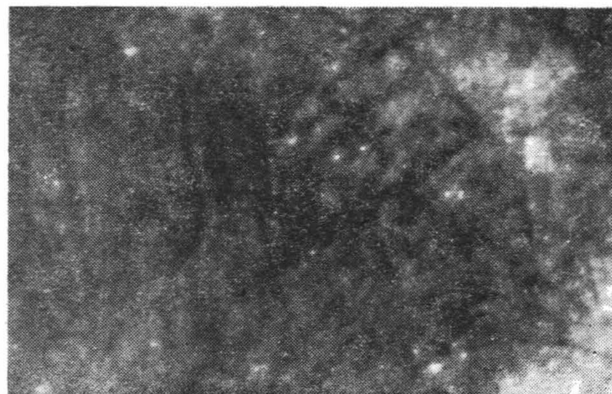

Fig 7

şi la curăţirea unor pete cum ar fi cele de muşte. Am spălat apoi bine fotografia şi am introdus-o într-o soluţie fixatoare acidă proaspătă (apă 80°C, tiosulfat de natriu, metabisulfit de potasiu) pentru a consolida imaginea şi a putea efectua tratamentul în continuare. Apoi am procedat la o tanare a gelatinei necesară înaintea unor prelucrări mai îndelungate şi mai delicate a materialului fotosensibil. Deci după spălarea fotografiei timp de un minut, aceasta a fost introdusă în bala de tanare (apă, formol, carbonat de natriu) unde a fost menţinută 2, 3 minute şi apoi bine spălată.

Am trecut la operaţia de albire pentru îndepărtarea petelor. Baia de albire a fost preparată prin amestecarea în volume egale a următoarelor două soluţii :

A { apă 1000 ml
permangat de potasiu 5 gr

B { apă 1000 ml
clorură de sodiu 75 gr
acid sulfuric 16 ml

Se trece apoi fotografia prin apă şi se decolorează într-o soluţie de bisulfit de sodiu 1 %.

Se spală din nou timp de 10 min. Am redevelopat imaginea într-un revelator cu amidonul preparat în momentul întrebuinţării :

{ apă 1000 ml
sulfit de natriu 25 gr
amidol 7 gr
bromură de potasiu soluţie 10 %, 2 ml.

După developarea, am spălat şi am fixat imaginea, după care a urmat spălarea finală.

Examinînd fotografia, am observat o îmbunătăţire evidentă a aspectului imaginii — dispariţia aproape completă a petelor.

În final, avînd în vedere tehnica sepia în care era realizată fotografia în original, pentru o îmbunătăţire a contrastului imaginii, am procedat şi la o tratare cu o soluţie de virare sepia (apă, tiosulfat de natriu, alaun de potasiu, azotat de argint, clorură de Na).

Examinînd însă structura intimă a imaginii prin analiză microscopică, se constată că emulsia de gelatină nu şi-a revenit la structura normală. Se observă în continuare acele cracluri ridicate, fisuri prin care se pune în evidenţă strctura fibrilară a hîrtiei suport (microfoto 4 şi 5). Această constatare duce la concluzia că se impune un tratament de refacere a suportului de gelatină. Acest tratament a constat în pensularea imaginii fotografice cu o soluţie de gelatină preparată prin dizolvarea în apă caldă şi fierbere pe baie de apă a gelatinei, căreia i-am adăugat timol pentru prevenirea unui eventual atac biologic. După uscare se observă că imaginea s-a îmbunătăţit calitativ. Această constatare este întărită de examinarea microscopică care pune în evidenţă refacerea suportului de gelatină. Se observă o suprafaţă compactă fără fisuri şi cracluri (microfoto 6 şi 7).

Descrierea acestui caz este departe de a epuiza problemele care se pot ivi în tratarea diferitelor cazuri de fotografii degradate. Sperăm că vom putea prezenta cît mai curînd noi metode de restaurare pentru astfel de cazuri.

QUELQUES PROBLÈMES CONCERNANT LA RESTAURATION DE LA PHOTOGRAPHIE D'ÉPOQUE

Résumé

Dans la première partie du travail, nous présentons quelques aspects concernant les causes de la dégradations des photographies.

Ensuite, nous écrivons le cas d'une photo dégradée et les méthodes d'investigations et de restaurations de celle-ci.

BIBLIOGRAFIE

Valentin Tepordei, *Laboratorul fotoamatorului*, Ed. tehnică, Buc. 1969.
C. Pivniceru, M. Mioc, *Rețetar pentru laboratorul foto-film*, Ed. tehnică, București
Karl Sütterlin, *Retuș cînd și cum*, Ed. tehnică, Buc. 1974.
Mircea Novac, *Fotografia de la A la Z*, Ed. tehnică, București.
G. D. N. Cunha *Conservation of Library Materials*, în *Probleme de patologie a cărții*, vol. 8, Buc., 1973.

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DE LA TRESTIANA, COM. GRIVIŢA, JUD. VASLUI.

EUGENIA POPUŞOI

Necesitatea salvării de la distrugere a unor complexe de locuire aparţinînd culturii Criş[1], precum şi aprofundarea aspectelor acestei culturi în Moldova, a determinat programarea săpăturilor arheologice în staţiunea de la Trestiana, com. Griviţa, jud. Vaslui.

Satul Trestiana este situat la circa 5 km sud de oraşul Bîrlad, pe partea stîngă a şoselei naţionale Iaşi — Bîrlad — Galaţi.

Punctul „Trestiana", se inscrie în seria „teraselor inferioare ce mărginesc lunca din stînga rîului Bîrlad"[2], aflîndu-se la circa 50 m nord de satul Trestiana şi circa 3 km sud de oraşul Bîrlad. Marginea sudică a aşezării este secondată de pîrîul cu acelaşi nume, care desparte vechea aşezare neolitică de actualul sat.

Săparea staţiunii a început în anul 1964[3], printr-un şanţ longitudinal (S.L. 1964), de 115 m × 2 m, orientat V — E, a cărui prelungire ulterioară să permită extinderea în susul pantei, în vederea stabilirii laturii estice a aşezării. În campaniile care au urmat (1965 — 1974), secţionarea suprafeţei a fost făcută prin şanţuri perpendiculare şi paralele cu S.L. 1964[4], efectuîndu-se în acelaşi timp şi lărgirile necesare, prin casete, pentru stabilirea formei şi dimensiunilor complexelor de locuire, precum şi pentru dezvelirea mormintelor semnalate în timpul săpăturilor.

În felul acesta, la sfîrşitul anului 1974, suprafaţa sondată la Trestiana este de peste 2 700 m², descoperindu-se 16 locuinţe, 38 de morminte (încadrate cronologic în etape istorice diferite), 4 vetre, în afara complexelor de locuire, un cuptor şi două alveolări ale terenului folosit pentru depozitarea resturilor menajere. În afară de acestea, ar fi de menţionat o zonă (posibil un depozit) de unde s-au colectat boabe de cereale carbonizate.

Stratigrafia terenului şi a depunerilor arheologice, aşa cum ne-o oferă S.L. 1964, se prezintă astfel:

1. Solul vegetal actual, gros în medie de circa 0.20 m, conţine foarte multe fragmente ceramice de tip Criş, datorate unor lucrări agricole mai vechi[5].

---

[1] Aşezarea neolitică Criş de la Trestiana a fost descoperită în anul 1960, de către colectivul muzeului din Bîrlad, cînd s-au adunat de la suprafaţa solului numeroase fragmente ceramice scoase la iveală prin săparea fundaţiei grajdurilor C.A.P. Griviţa şi prin gropi pentru lutul folosit de locuitorii satului la construcţiile actuale.

[2] V. Tufescu, *Revista geografică*, 1940, 3, p. 9.

[3] La cercetările din anul 1964 a participat din partea Institutului „A. D. Xenopol" Iaşi, Marilena Florescu.

[4] Orientarea şanţurilor a fost determinată de construcţiile actuale şi furajele depozitate pe suprafaţa aşezării.

[5] Din informaţiile primite de la locuitorii satului Trestiana rezultă faptul că terenul a fost cultivat cu ani în urmă.

2. Humus negru măzăros, a cărui grosime este, în medie, de 0,35. La baza acestuia se găsesc resturile celui de al doilea nivel de locuire caracterizat prin locuinţe de suprafaţă.

3. Stratul brun-cafeniu, relativ compact, gros în medie de 0,15 m. În acest strat se găsesc resturile nivelului 1 de locuire, reprezentat de locuinţe semibordei.

4. Stratul galben argilos, cu concreţiuni calcaroase, gros în medie de 0,35 m. Este stratul care prezintă puternice perturbări, uneori urcînd şi întrerupînd solul brun-cafeniu. Conţine foarte rare fragmente ceramice de tip Criş, pătrunse prin gangurile de rozătoare. În acest strat pătrund gropile mormintelor descoperite aici.

5. Strat galben nisipos, steril din punct de vedere arheologic.

Observaţiile stratigrafice ne obligă să facem unele sublinieri. Astfel, succesiunea stratigrafică înregistrată, datorită perturbărilor pe verticală a stratului galben argilos cu concreţiuni calcaroase, indică diferenţe de grosime (pe toată lungimea), a fiecărui strat şi uneori la imposibilitatea de a surprinde, pe suprafeţe relativ mari, a unora dintre acestea. Totodată, perturbăriie amintite, au determinat vălurirea suprafeţei de călcare pentru neoliticii aşezaţi aici.

Cît priveşte depunerile arheologice, remarcăm prezenţa a două niveluri stabilite, cu precizie, prin suprapunerea semnalată în sectorul vestic al aşezării, unde L. 3 (semibordei) este suprapus, parţial, de L. 2 (locuinţă de suprafaţă), între cele două niveluri existînd un strat cenuşos, gros de 8—10 cm (fig. 1).

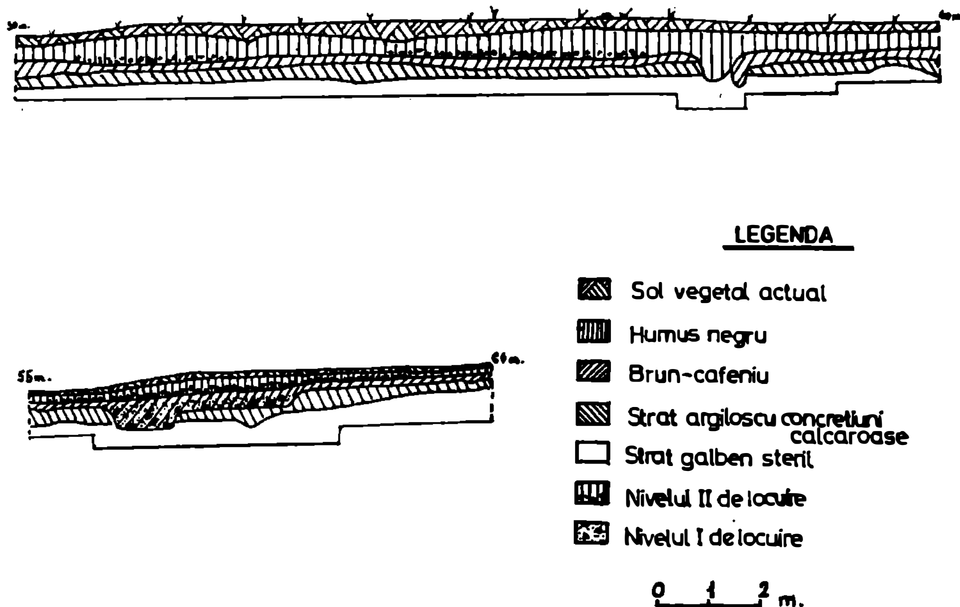

Fig. 1 — Trestiana. Secţiuni profil.

Locuinţele şi vetrele.

Nivelul I, cuprinde o locuinţă semibordei (L. 3). de formă relativ rectangulară, de 3,80 m × 2,60 m. Groapa semibordeiului coboară pînă la adîncimea de 0,60 m faţă de solul actual. Neprezentînd nici o urmă de podea, delimitarea ei s-a făcut pe baza resturilor de cultură materială, amestecate cu cenuşă şi împrăştiate pe toată suprafaţa. De asemeni, remarcăm prezenţa resturilor de la o vatră, în colţul de nord-vest al semibordeiului, din care s-a păstrat, nederanjat, doar colţul de vest. În rest, lipiturile acesteia zăceau răsturnate, în apropiere, pe un strat de cenuşă. Vatra, construită direct pe sol, are o culoare gălbuie-albicioasă, folosindu-se pentru lipirea ei un amestec cu mult nisip. Spărturile vetrei nu depăşesc 4—5 cm grosime.

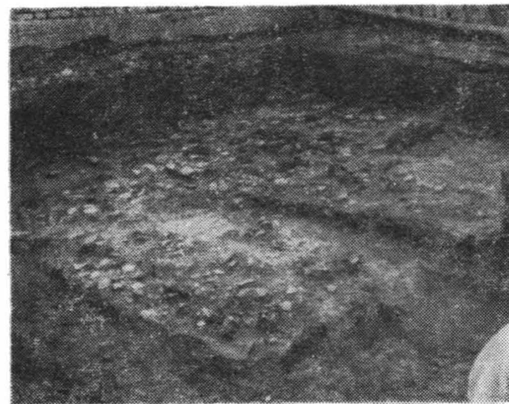
2

1

4

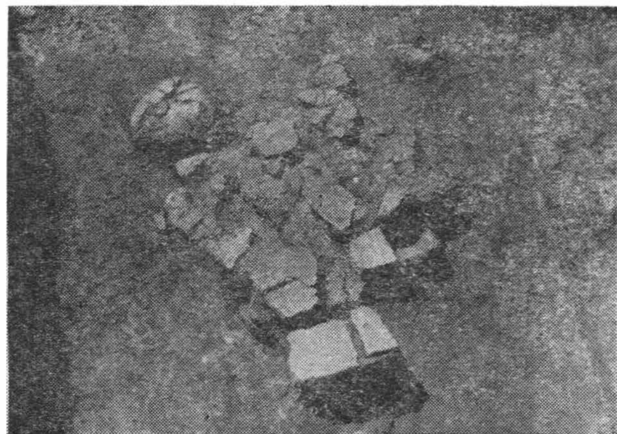

3

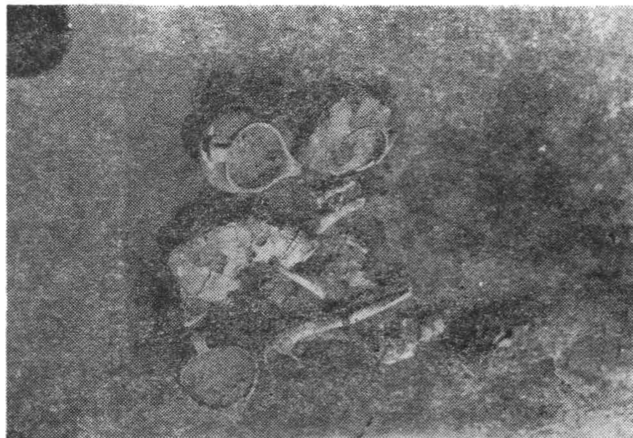
Fig. 2 — Trestiana " 1. Cuptor ; 2. Vatră ; 3. L 11 (detaliu) ; 4. L 12.

1

3

2

Fig. 3 — **Trestiana** : 1. Mormîntul 26 ; 2. Mormîntul 35 ; 3. Mormîntul 32.

Lingă vatră, spre sud, a fost surprinsă o groapă ovală (1,30 m × 0,60 m) care coboară, față de nivelul semi-bordeiului cu 0,50 m. În jurul vetrei, dar mai ales în groapa din apropiere, s-a găsit o mare cantitate de cenușă în care erau amestecate numeroase fragmente ceramice, oase de animale, unelte din silex și obsidiană, topoare șlefuite, un fragment de idol zoomorf și unul antropomorf etc.

Vetre similare, cu groapă în apropiere, s-au întilnit la Balș „Valea Părului"[6] și la Leț[7].

Nivelului I îi poate fi atribuită și L. 10 (1969), din care s-a păstrat doar latura vestică, pe o porțiune ce înainta spre interiorul locuinței cu 1,10 m. Colțul de S—V al locuinței a fost suprapus de colțul de N—V al L. 11 (1969), nivelul II, distrusă, la rîndul ei, de aceeași construcție actuală (fig. 2/3).

Cîteva fragmente de lipitură, ce indicau o vatră, au fost găsite în colțul de N—V al L. 10, unde s-au semnalat și cîteva fragmente de chirpic. Distrugerea locuinței nu ne-a permis alte observații.

Aceluiași nivel îl atribuim și celor trei vetre (V 2 ; V 3 ; V 4), descoperite în afara locuinței pe latura de sud a așezării.

V. 2 descoperită în 1970 pe S. 39, la adîncimea de 35 m, la baza solului brun-cafeniu, este o construcție simplă, fără o amenajare specială. Focul s-a făcut pe o fățulală subțire, aplecată direct pe sol. Forma vetrei este ovală cu diametrele de 0,62 m × 0,40 m. În jurul ei, urmele focului se extind cu încă 10—15 cm (fig. 2/2 ; fig. 5/1). Pe vatră și în jurul ei nu s-a găsit nici un material arheologic.

V. 3 a fost descoperită în 1970 pe S. 38, la adîncimea de 0,35 m, la baza solului brun-cafeniu. Din punct de vedere al construcției și formei se aseamănă cu *V. 2*, avînd dimensiuni ceva mai mici (fig. 5/2). Pe vatră și în jurul ei nu s-au găsit nici un fel de materiale.

V. 4, descoperită în 1973 pe S. 66 a, la adîncimea de 0,25 m, de formă ovală, cu dimensiunile de 0,70 m × 0,60 m, se aseamănă cu *V. 2* și *V. 3*.

În imediata apropiere a vetrei 4, spre sud, solul prezintă urme de ardere pe o suprafață de 1,37 m. Arsura, de formă lenticulară, groasă, în medie, de circa 10 cm pătrunde în solul galben cu concrețiuni calcaroase. Din pămîntul scos de pe această suprafață, au fost colectate semințe de graminee[8] (fig. 4).

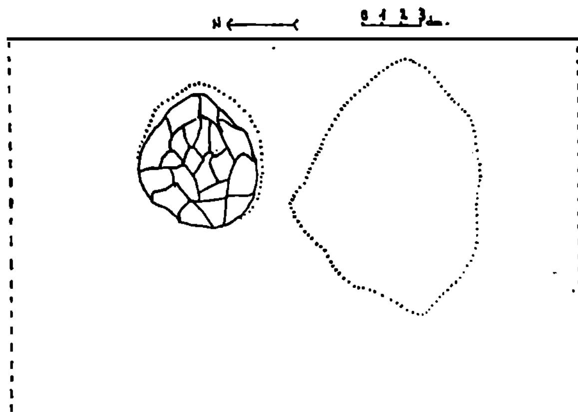

Fig. 4 — Trestiana : Vatra 4.

Nivelul al II-lea.

Acestui nivel îi atribuim 14 locuințe, plasate din punct de vedere stratigrafic, la baza solului brun. Adîncimea la care au fost surprinse diferă din cauza puternicei vălurîri a terenului

[6] Eugenia Popușol, *Sondajul arheologic de la Balș—„Valea Părului"*, sub tipar.
[7] Eugenia Zaharia, *Dacia*, N. S., 6, 1962, p. 12.
[8] Semințele au fost date spre determinare.

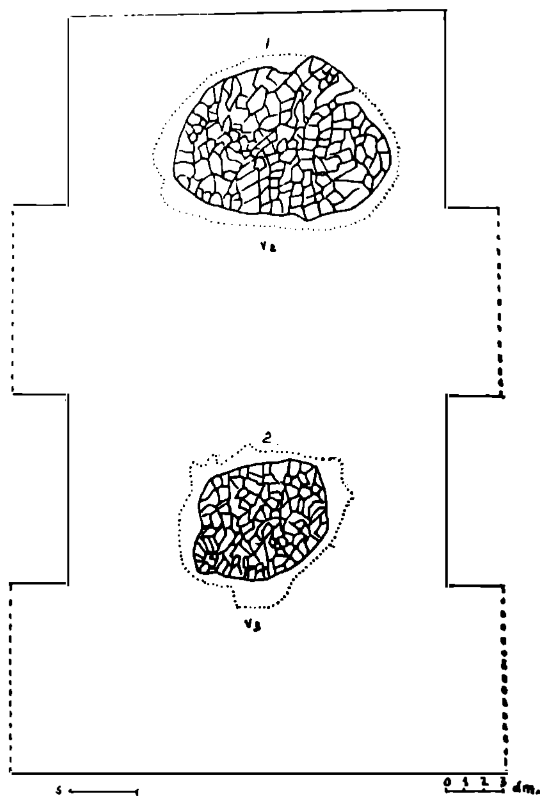

Fig. 5 — Trestiana : vatra 2 şi 3.

şi a spălării pantei. Astfel, L. 2, se află la adîncimea de 0,20 m. în timp ce L. 12 este la adîncimea de 0,65 m celelalte complexe culturale fiind plasate între aceste limite.

Dintre complexele acestui nivel, L. 4 ; L. 11 ; L. 13 ; L. 14 ; L. 16 au fost distruse în mare măsură.

Locuinţele, păstrate în întregime (L. 1 ;L. 2 ; L. 5 ; L. 6 ; L. 7 ; L. 8 ; L. 9 ; L. 12 ; şi L. 15), se încadrează în tipul cunoscutelor colibe de suprafaţă, întîlnite în aria culturii Starčevo-Criş[9]. Dimensiunile acestora au fost greu de stabilit, datorită lipsei oricărei urme de podea iar resturile de la pereţi sînt foarte puţine şi de mici dimensiuni. Astfel, criteriile pe care le-am luat în consideraţie în stabilirea formei şi dimansiunilor locuinţelor, se referă la aglomerarea masivă, a resturilor de cultură materială (în cadrul cărora predomină ceramica), amestecate cu sumare resturi de la pereţi, precum şi a resturilor de la vetre.

În felul acesta, precizăm că locuinţele au avut o formă aproximativ rectangulară, cu deosebiri considerate în ceea ce priveşte dimensiunile (acestea inscriindu-se intre 12 m², locuinţa 12 şi 16 m² locuinţa 16). Pereţii locuinţelor erau foarte subţiri, construiţi din nuiele, a căror diametru nu depăşeşte 2 — 3 cm, care s-a aplicat un strat subţire de lut amestecat cu multă pleavă.

Revenind asupra resturilor de vatră din interiorul locuinţelor, remarcăm faptul că din ele se păstrează nederanjate porţiuni foarte mici, care nu ne dau posibilitatea să le precizăm forma. Constatăm însă faptul că ele erau construite direct pe sol, dintr-un lut cu foarte mult nisip în compoziţie.

---

[9] Vl. Milojčic, în *P. Reineke Festschrift Main*, 1950, p. 17 ; Ida Kutzian, *A Körös-Kultura, Diss Pann*, II, 23, p. 91—92 ; Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 11—14 ; Gh. Lazarovici, *ActaMN*' 6, 1969, p. 21, ; I. Nestor, *SCIV*, 1, 1950, 1, p. 28 ; N. Vlassa, *ActaMN*, 3, 1966, p. 17.

Spărturile lor sînt adesea întoarse cu fața în jos, în locul unde au fost construite, rareori fiind împrăștiate pe suprafața locuinței (L. 1, L. 5, L. 11). Porțiunile nederanjate ne permit să stabilim locul în care au fost situate în interiorul locuinței și să precizăm că nu există o orientare anume pentru amplasarea lor. În acest sens, menționăm că în L 1, vatra se află în colțul de nord-vest; în L 2, spre interior; în L 5, în colțul de sud-vest; în L6, în colțul de nord-vest; în L. 7, în colțul de nord-est; în L. 12, spre mijlocul laturei de nord.

Fenomen întîlnit adesea în aria culturii Starčevo-Criș[10], distrugerea și răvășirea vetrelor poate fi legată de momentul părăsirii așezărilor de către locuitorii lor.

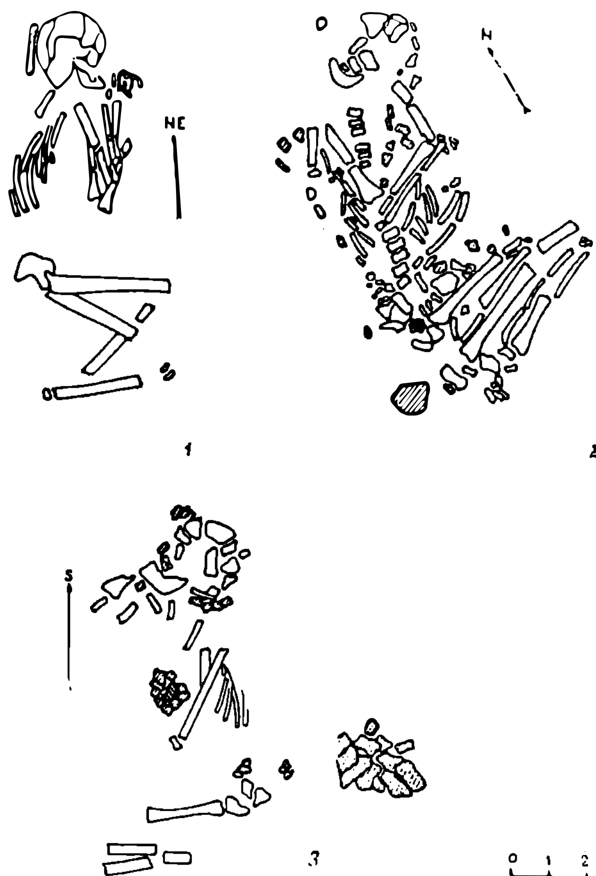

Fig. 6 — Trestiana: 1. M. 6; 2. M. 9; 3. M. 30.

Aceluiași nivel, îi atribuim și o vatră (*V. 1*), semnalată la 2 m sud de L. 1, asemănătoare, din punct de vedere al construcției, cu vetrele descoperite în interiorul locuințelor. Vatra a fost distrusă în mare măsură de groapa M. 1. O mică porțiune păstrată, ne-a permis să precizăm forma, relativ rotundă, a acesteia. Pe vatră și în jurul ei, s-au găsit cîteva fragmente ceramice, din specia grosieră, a culturii Starčevo-Criș.

[10] Ida Kutzian, *op. cit.*, p. 91; N. Ursulescu, *Săpăturile arheologice din așezarea Criș de la Suceava*, manuscris.

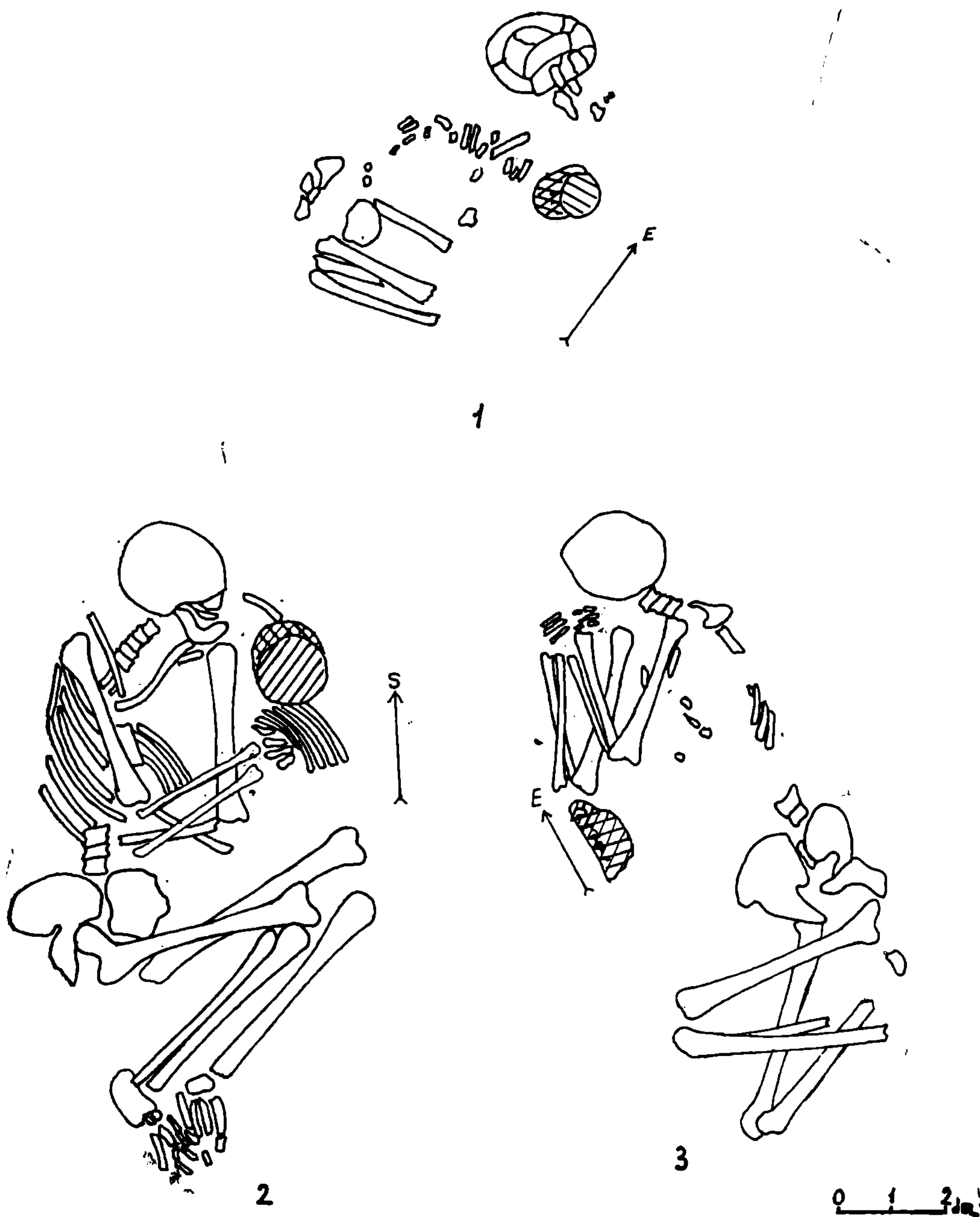
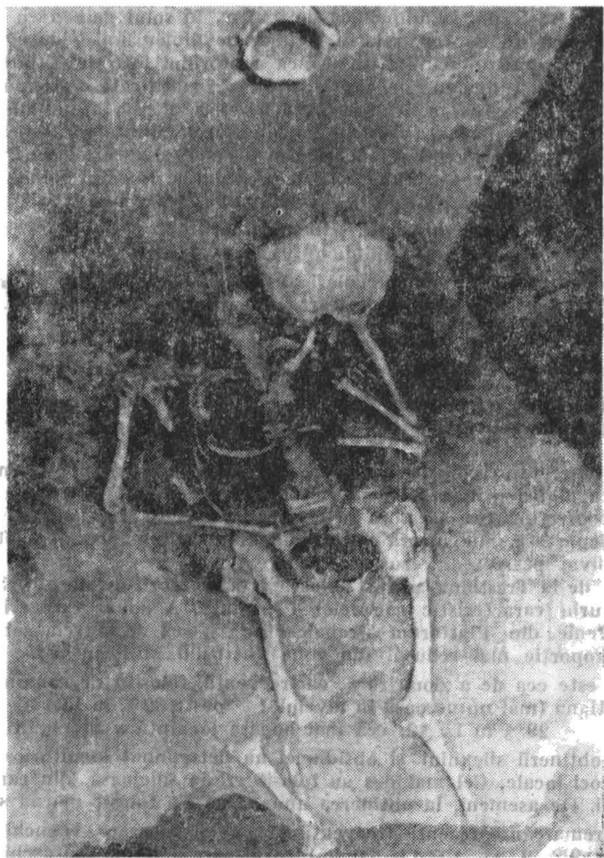

Fig. 7 — Trestiana 1. Mormîntul 1 ; 2. Mormîntul 24 ; 3. Mormîntul 23.

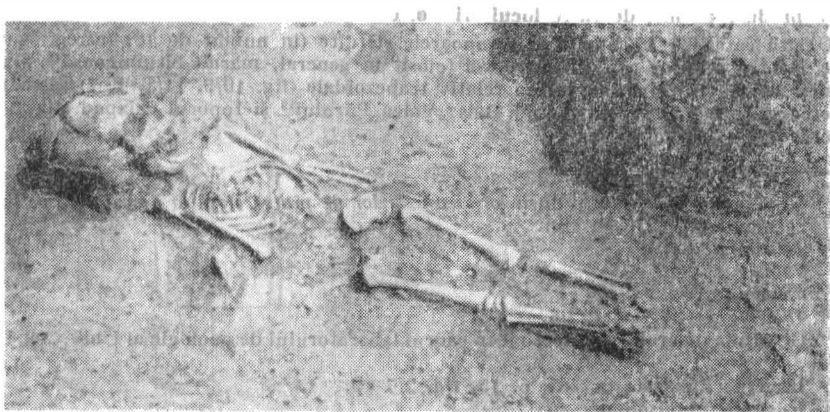

Fig. 8 — Trestiana : 1. Mormîntul 14 ; 2. Mormîntul 33.

În anul 1974, pe S. 68, la adîncimea de 0,97 m, în solul galben cu concrecţiuni calcaroase, a fost descoperit un cuptor, relativ rotund, de dimensiuni reduse (0,70 m × 0,60 m). Cuptorul avea bolta scobită în pămînt. Înălţimea cuptorului este de 0,15 m—0,17 m. Baza şi pereţii lui au fost făţuiţi. Lîngă cuptor, spre est, a fost identificată o groapă, aproape rotundă, cu diametrele de 1,35 m × 1,55 m, a cărei bază n-a fost atinsă, ajungîndu-se numai pînă la adîncimea de 1,85 m de la suprafaţa actuală a solului datorită infiltrării apei. Groapa porneşte de la baza solului brun (nivelul II de locuire de aici) şi este legată de cuptor printr-un mic canal (0,20 m lăţime), care a servit, posibil, la scobirea, în solul galben calcaros, a cuptorului (fig. 2/1). În interiorul cuptorului s-a găsit numai cenuşă şi cîţiva cărbuni.

Dimensiunile reduse ale cuptorului şi modul îngrijit în care se prezintă ne face să credem că era folosit, probabil, la coptul pîinii.

Ar mai fi de menţionat două alveolări ale solului, una la vest de L. 1 şi una la vest de L. 2, care au fost folosite pentru depozitarea resturilor ce nu mai prezintau interes (oale sparte, oase de animale, cîteva aşchii din silex etc.).

Uneltele din piatră cioplită şi şlefuită.

În interiorul complexelor de locuire din cele două niveluri, precum şi în spaţiul dintre locuinţe, a fost găsit un numeros material litic, care prezintă o mare varietate de forme şi utilităţi.

Neexistînd diferenţe tipologice esenţiale şi nici în ceea ce priveşte materia primă folosită, vom prezenta global utilajul litic întîlnit. Un loc deosebit îl ocupă uneltele din piatră cioplită, pentru confecţionarea acestora utilizîndu-se diferite roci, aflate în zone mai apropiate sau mai îndepărtate. Silexul era cel mai des folosit fiind apreciat pentru calităţile sale: duritate mare, clivaj perfect şi retuşare facială[11].

În aşezarea de la Trestiana au fost folosite trei categorii de silex. Prima categorie, este silexul negru-fumuriu caracteristic carierelor Prutului[12]. A doua categorie, este silexul de culoare gălbui-cafeniu din Platforma Prebalcanică[13] şi cea de a treia categorie, silexul alb transparent, în proporţie mai redusă, din zona Nistrului Mijlociu[14].

Obsidiana, este cea de a doua rocă, ca frecvenţă, folosită de comunităţile ambelor niveluri de la Trestiana (mai numeroasă în nivelul I — peste 32% în L. 1 — şi ceva mai redusă în nivelul al II-lea — 29% în L. 12, cea mai bogată locuinţă a nivelului superior).

Greutatea obţinerii silexului şi obsidianei au determinat locuitorii de la Trestiana să folosească unele roci locale. Cel mai des au folosit gresia silicioasă, din care însă n-au putut obţine decît aşchii. De asemeni, la obţinerea unor lame s-a folosit marna şi opalitul.

Tipologic, remarcăm prezenţa frecventă a lamelor retuşate, trunchiate la unul sau la ambele capete (fig. 9/3, 9, 11, 12, 14, 21, 25), răzuitoare pe lame sau aşchii, cu partea activă convexă (fig. 9/4), lame neretuşate (fig. 9/16, 22), lame cu scobitura retuşată (9/12) precum şi un trapez (nivelul I) cu capetele neparalele, retuşate de netă tradiţie tardenoisiană.[15]

Numărul mare de aşchii şi nuclee descoperite, ne îndreptăţesc să afirmăm că acestea erau produse pe loc, de către locuitorii colectivităţii de la „Trestiana".

O altă categorie de unelte sînt topoarele şlefuite (în număr de 18) întregi sau fragmentare, pentru a căror confecţionare s-a folosit în general, marna bituminoasă[16]. Ca forme se întîlnesc topoarele trapezoidale sau relativ trapezoidale (fig. 10/9, 11/1, 4, 7) asemănătoare celor descoperite la Leţ[17], Succava[18], Balş „Valea Părului[19] şi toporul calapod (fig. 11/3) de tipul celui descoperit la Perleni[20].

---

[11] Al. Păunescu, *Evoluţia uneltelor şi a armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, Bucureşti, 1970, p. 83.

[12] *Ibidem* p. 84.

[13] *Ibidem*.

[14] *Ibidem*.

[15] *Ibidem*, p. 37, fig. 22/6.

[16] Determinarea rocii s-a efectuat în cadrul laboratorului de geologie al Univ. „Al. I. Cuza" din Iaşi.

[17] Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 15, fig. 2/7—9.

[18] Eugenia Popuşoi, *op. cit.*

[19] N. Ursulescu, *op. cit.*

[20] M. Petrescu-Dîmboviţa, *Materiale*, 3, 1957, p. 73, fig. 2—3, 13.

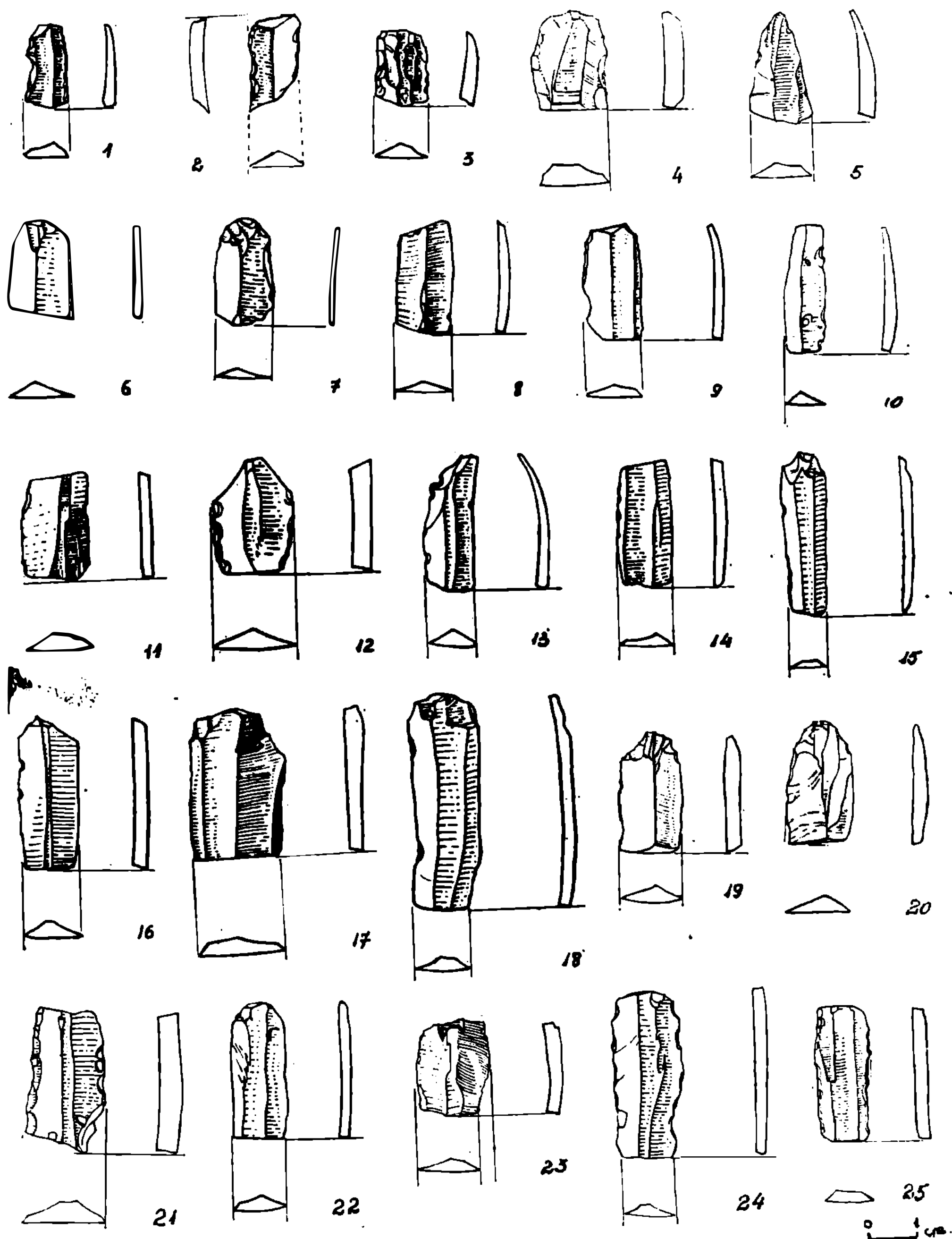

Fig. 9 — Trestiana. Unelte de silex.

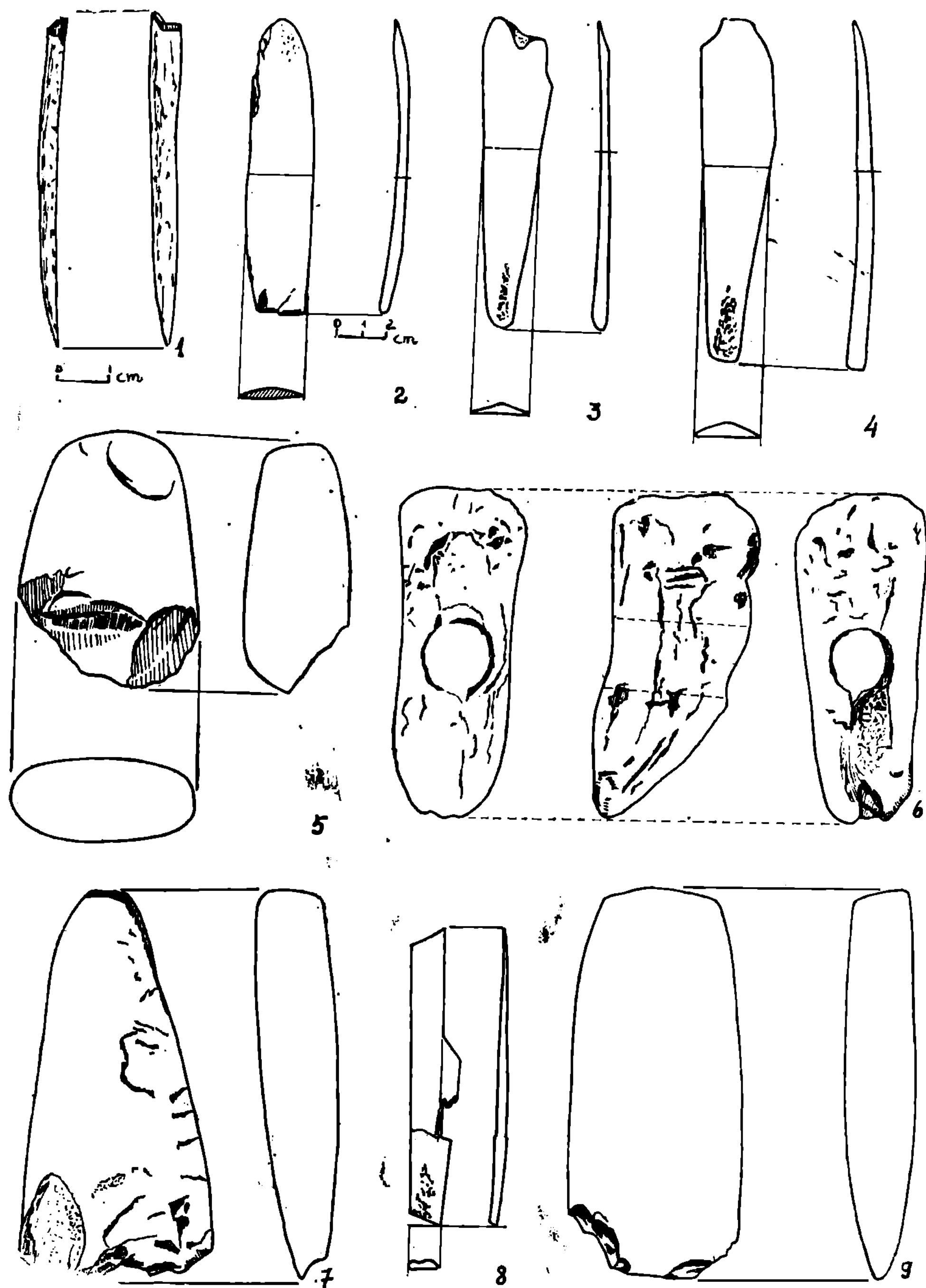

Fig. 10 — Trestiana : 1—4, 6, 8. Unelte din os ; 5, 7, 9. Topoare.

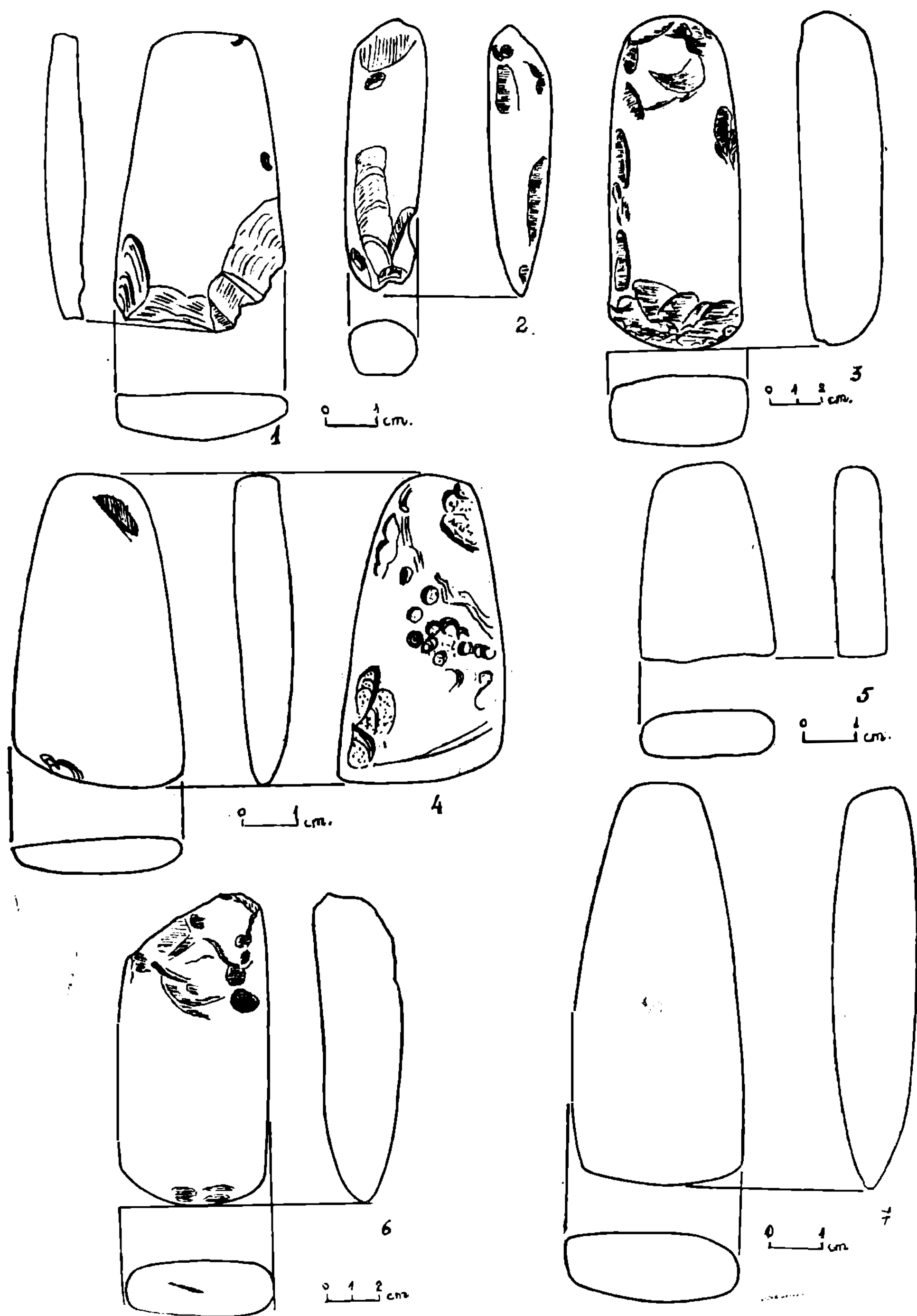

Fig. 11 — Trestiana : topoare.

În seria uneltelor şlefuite, remarcăm şi prezenţa a două dăltiţe (fig. 11/2) cu o faţă uşor bombată, iar cealaltă plată şi cu muchia şi tăişul convexe. Ele sînt obţinute din aceeaşi rocă moale, marna, care a determinat deteriorarea lor, în timpul folosirii.

Mai sînt de menţionat topoarele în curs de prelucrare (fig. 11/3), ceea ce indică că şi această categorie de unelte se executa în aşezarea de la „Trestiana".

Tot inventarului din piatră i se încorporează două rişniţe întregi şi mai multe fragmente de formă ovală, cu dimensiuni mici şi mijlocii, descoperite în interiorul sau în afara locuinţelor.

Obiectele de os şi corn

Cu prilejul săpăturilor s-au recoltat 6 spatule, un împungător, o amuletă şi o piesă a cărei utilitate nu a putut fi stabilită.

Spatulele au fost realizate din omoplaţi (fig. 10/3—4) sau din oase lungi despicate (fig. 10/2, 8). Ele sînt lustruite pe ambele feţe, mai puternic spre vîrf. Excepţie face un exemplar, descoperit în L. 12, lustruit în întregime pe o faţă, iar pe cealaltă numai spre vîrf (fig. 10/2).

Împungătorul (L. 12), oval în secţiune, este executat dintr-o lamă de os, puternic lustruit (fig. 10/1). El este asemănător unor exemplere descoperite în sud-estul Transilvaniei[21] şi în Banat[22].

Amuleta, descoperită în zona L. 12, este obţinută dintr-un colţ de mistreţ, şlefuită pe ambele feţe. Piesa a fost prevăzută cu două perforaţii, fiind ruptă în dreptul celei de a doua.

Din corn de cerb, a fost găsită o singură unealtă care reprezintă o săpăligă (fig. 10/6). Lungă de 13,4 cm ea prezintă o perforaţie circulară transversală. Vîrful piesei este puternic lustruit şi ştirbit din cauza folosirii. Pe ceafă, prezintă urme de lovire care ne fac să credem că avea o dublă utilitate.

Menţionăm faptul că nu cunoaştem, pînă în prezent, nici un exemplar asemănător în aria culturii Criş.

Ceramica.

Inventarul cel mai numeros de la Trestiana îl constituie ceramica, care prin tehnica pastei, forme şi decor se asociază categoriilor ceramice caracteristice culturii Starčevo-Criş. Astfel, în cele două niveluri de la Trestiana, ceramica poate fi împărţită în trei categorii[23]: specia grosieră (A), specia semifină (B) şi specia fină (C) care cuprinde şi grupa ceramicii pictate.

A) *Ceramica grosieră.* Lipsa unor elemente esenţiale care să diferenţieze tehnic şi tipologic ceramica grosieră, din cele două niveluri, ne impune prezentarea globală a acestei categorii. Pasta are în compoziţie multă pleavă, paie tocate şi nisip. Arderea incompletă face ca pereţii vaselor să păstreze, în spărtură, un miez de culoare neagră. Ambele suprafeţe sînt cărămizii sau cenuşii-gălbui. Se întîlnesc şi exemplare cu suprafaţa exterioară gălbuie-cărămizie şi cu cea interioară (foarte bine netezită) cenuşie şi chiar neagră.

Categoria în discuţie utilizează cîteva forme :

Vasele borcan[24], de dimensiuni mari şi mijlocii, cu corpul bombat şi pereţii groşi, cu gîtul înalt sau scund, cilindric şi rar uşor oblic spre interior. Buza vaselor este dreaptă şi de aceeaşi grosime cu gîtul (fig. 12/10). Există însă şi buza subţiată (fig. 12/1, 6) sau îngroşată spre margine. Fundul acestor vase este, de cele mai multe ori, masiv ca un soclu, avînd aceeaşi grosime în spărtură (fig. 14/7, 8, 9, 10). Există şi funduri subţiate spre mijloc[25]. *Vasul butoi*[26], de dimensiuni mari, cu pereţii groşi (2—3 cm), cu corpul puternic arcuit şi cu un diametru mic al gurii şi al fundului. Buza vaselor este uşor răsfrîntă spre exterior, iar fundul masiv.

Decorul prezent pe vase este realizat prin tehnica impresiunilor, a proeminenţelor şi mai rar a inciziilor. Impresiunile executate cu unghia, rezervînd pe margine pasta, sînt dispuse pe tot corpul vasului sau numai în anumite regiuni ale acestuia. Adînciturile sînt izolate,

---

21 Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 16.
22 N. Lazarovici, *op. cit.*, p. 6, fig. 3/16, 29, 40.
23 Eugen Comşa, *Aluta*, 1970, 1, p. 36.
24 M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 69 ; Eugen Comşa, *op. cit.* p. 36 ; N. Vlassa, *op. cit.*, p. 20 ; Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 11.
25 Eugen Comşa, *op. cit.*, p. 36.
26 Ida Kutzian, *op. cit.*, pl. 4/4 ; pl. 20/1—5 ; Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 6.

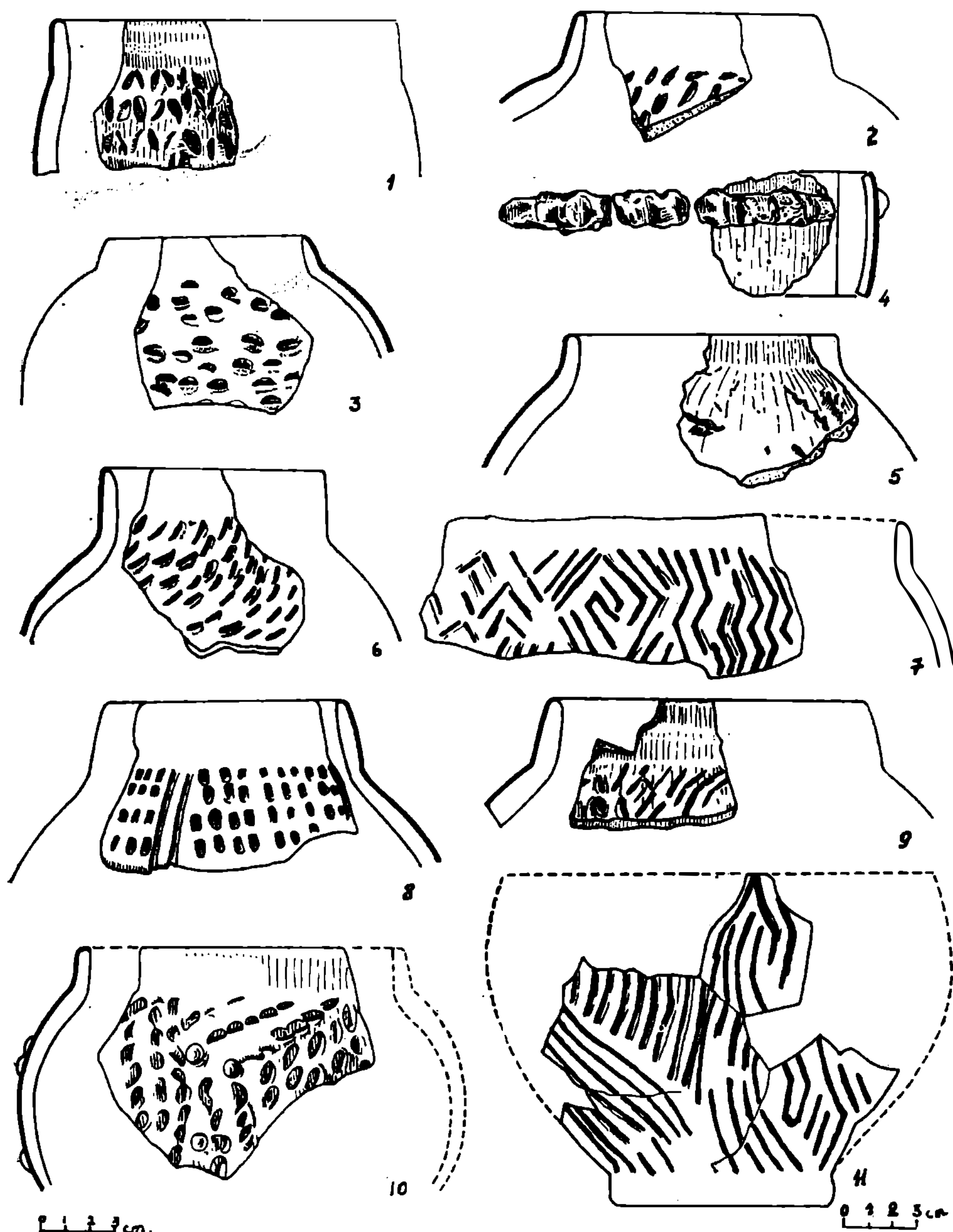

Fig. 12 — Fragmente ceramice (nivelul I și II).

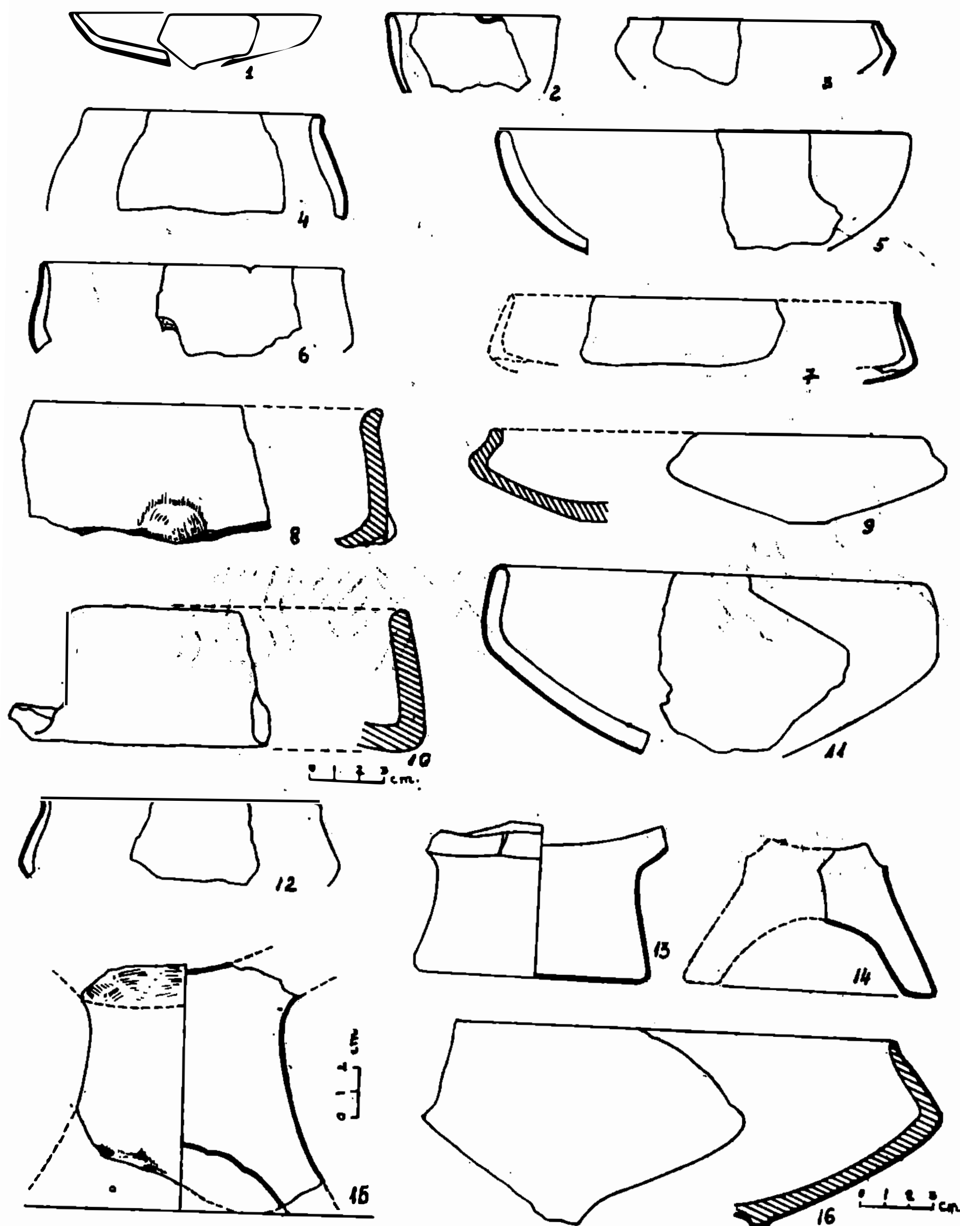

Fig. 13 — Trestiana. Fragmente din vase (nivelul I, II).

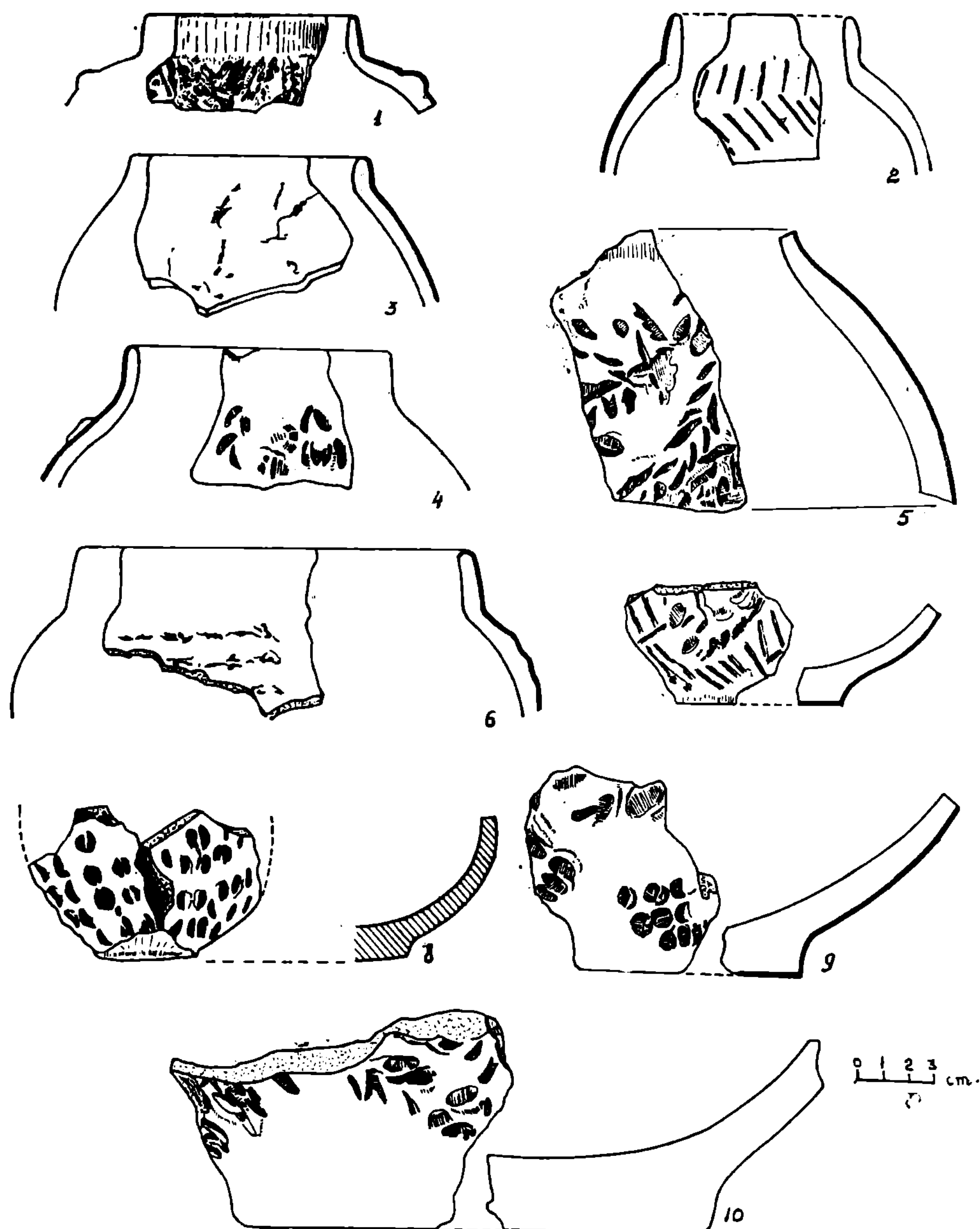

Fig. 14 — Trestiana. Fragmente ceramice (nivelul I, II).

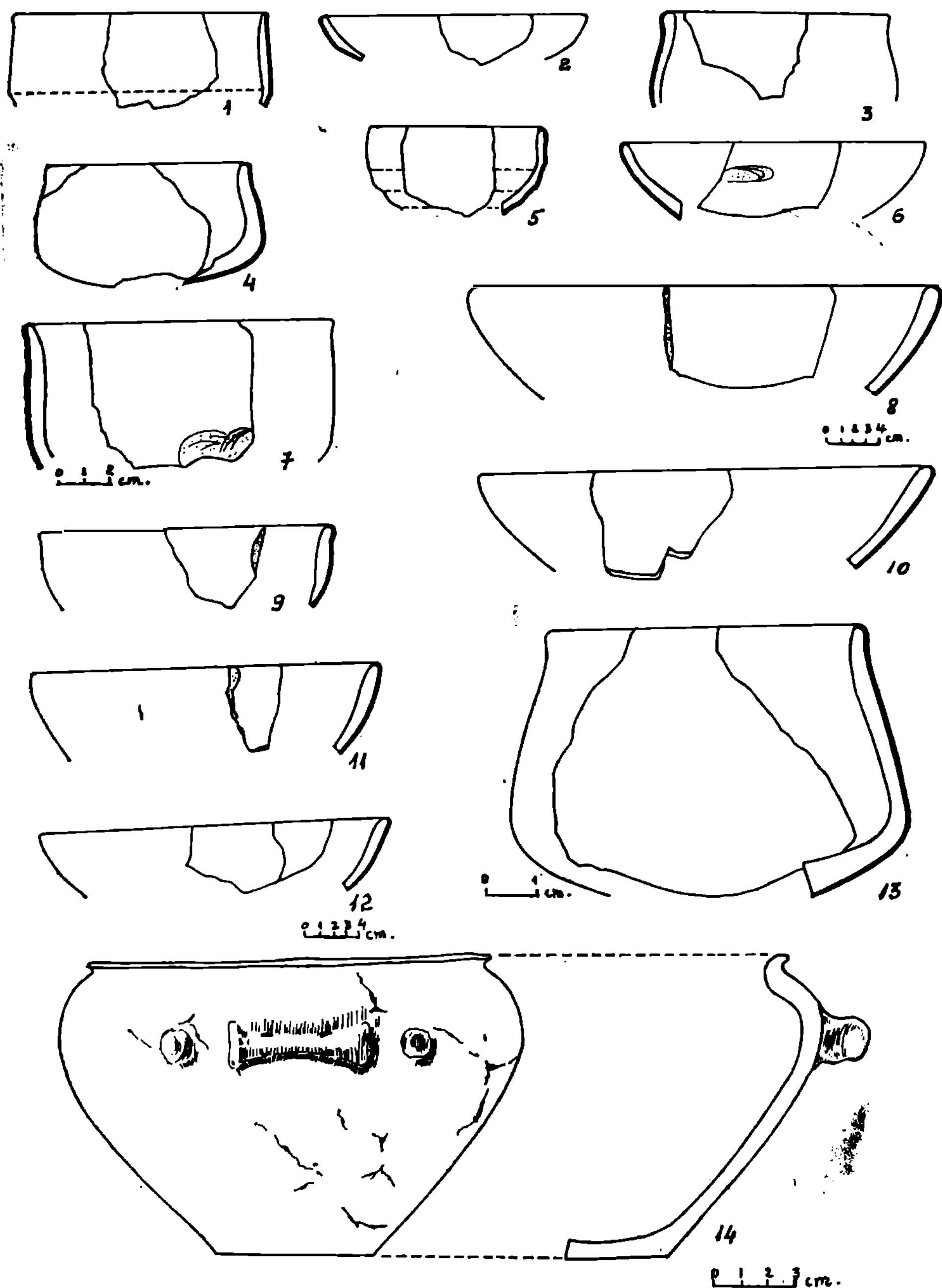

Fig. 15 — Trestiana. Vase din nivelul I şi II.

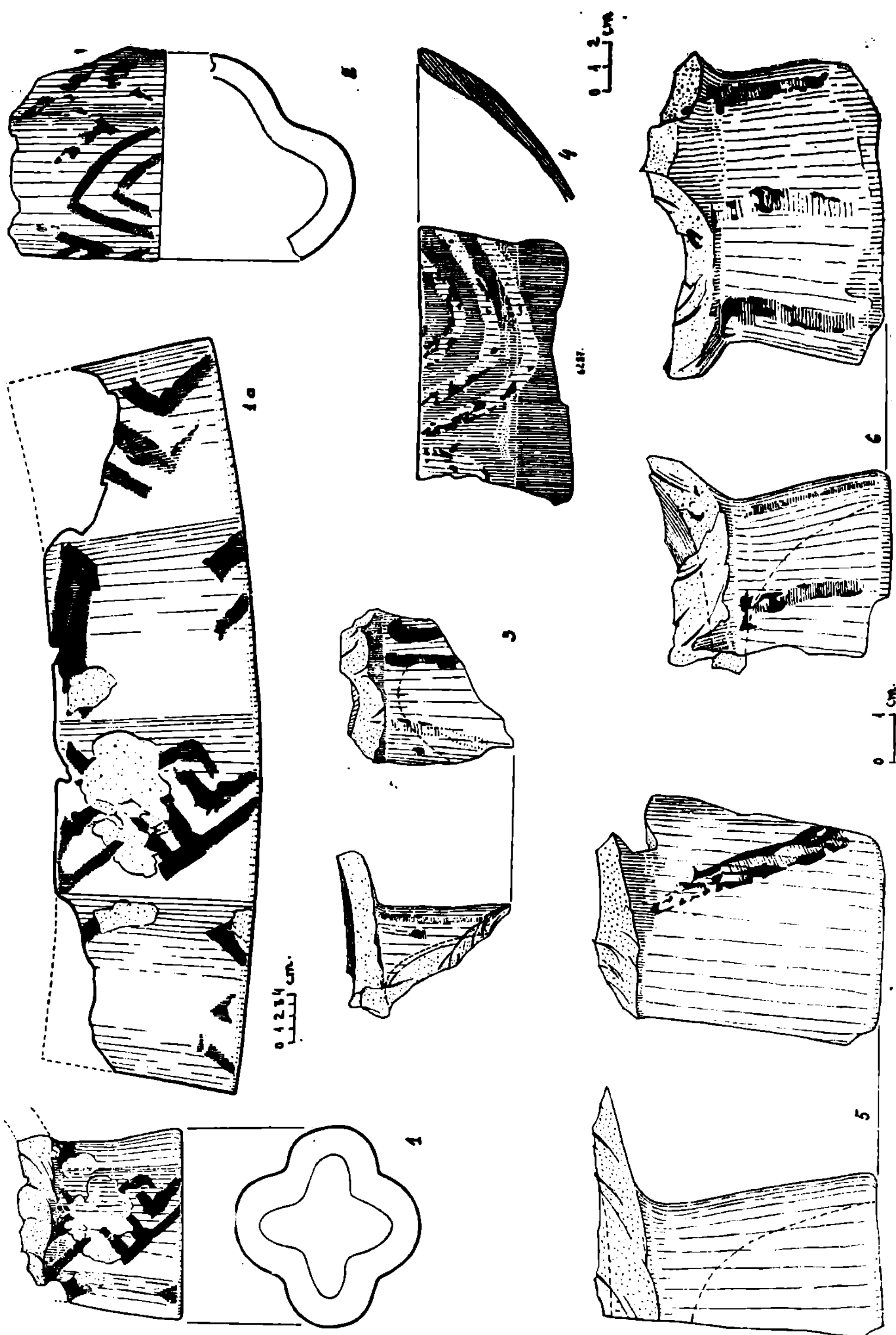

Fig. 16 — Trestiana. Ceramică pictată (nivelul I şi II).

în şiruri duble, „în spic" etc. Rar întîlnit neasociat, decorul prin proieminenţe este format din brîuri alveolate, aplicate după modelarea peretelui vasului (fig. 12/4). Se întîlnesc şi proeminenţele perforate. Cel mai frecvent se foloseşte asocierea decorului din impresiuni cu proeminenţe conice sau plate (fig. 12/10), ori impresiuni asociate cu brîuri alveolate, dispuse în formă de potcoavă sau în zig-zag. De asemenea, este prezentă asocierea impresiuni-incizii (fig. 12/9). Frecvent se întîlneşte şi barbotina, aplicată pe toată suprafaţa vasului sau rezervînd gîtul, care este slipuit şi lustruit. Marea cantitate de ceramică grosieră, întîlnită în cele mai multe aşezări Starčevo-Criş, ne face să renunţăm la analogii.

B. *Ceramica semifină*, caracterizată prin vase cu pereţii subţiri, modelaţi dintr-o pastă mai îngrijită, cu pleavă puţină în compoziţie. În schimb, în compoziţia acestei categorii ceramice se întîlneşte mai mult nisipul. În ruptură păstrează un miez, uneori foarte îngust, de culoare neagră. Vasele sînt gălbui-cărămizii şi cenuşii, pe ambele feţe sau numai la exterior, interiorul fiind, frecvent, cenuşiu închis.

În *nivelul I*, se întîlnesc: *vasele borcan*, de dimensuni mijlocii şi mici, cu pereţii subţiri şi suprafeţele netezite. Unele exemplare au fost chiar slipuite şi uşor lustruite. Vasele cu gîtul cilindric, adesea mai scund şi mai rar înalt, cu buza de aceeaşi grosime cu peretele vasului, foarte rar îngroşată şi uşor evazată spre exterior. Fundul lor este mai puţin masiv, plat, în genere de aceeaşi grosime cu toată suprafaţa, rar subţiindu-se spre mijloc. Decorul vaselor se compune din mici proeminenţe conice, dispuse, cîte una sau cîte două, pe umărul vasului şi din mici proeminenţe perforate orizontal.

Strachina semisferică este rar întîlnită. Un exemplar, găsit în groapa din interiorul L. 3, are peretele de aceeaşi grosime pe toată înălţimea şi fundul plat. Strachina are culoarea gălbuie, este slipuită dar nelustruită şi prezintă pe corp un decor de linii incizate, în zig-zag, dispuse vertical. Aceeaşi formă se întîlneşte şi la Beşenova-Veche[27].

Cupa semisferică este modelată dintr-o pastă cu puţină pleavă în compoziţie, cu pereţii îngrijit modelaţi, slipuiţi şi uşor lustruiţi. Deosebit este un fragment de cupă care prezintă pe corp, în partea inferioară un decor din trei caneluri dispuse orizontal (fig. 15/5).

Nivelul al II-lea, prezintă următoarele forme:

Vasul borcan are umărul pronunţat, culoarea gălbuie-cărămizie şi uneori cenuşie. Pereţii vaselor sînt subţiri, doar spre fund prezintă o uşoară îngroşare. Gîtul cilindric este de cele mai multe ori scund, cu buza de aceeaşi grosime ori uşor subţiată (dinspre interior sau exterior). Fundul vaselor-borcan este plat, mai puţin masiv ca în categoria A.

Decorul vaselor se compune din impresiuni, proeminenţe şi incizii. Elementele decorului din impresiuni cu unghia, simple sau duble, „în spic" precum şi a proeminenţelor, nu diferă de acelea întîlnite în grupa A. Se remarcă însă înmulţirea elementelor incizate în zig-zag (fig. 14/2) şi a reţelei incizate. Deosebite ni se par şi elementele de decor formate din linii incizate adînci şi late care, prin dispunerea în unghiuri haşurate şi în zigzag amintesc decorul de pe vasele Vinča de la Verbicioara[28]. Pe partea superioară a unui vas, întîlnim un decor incizat, dispus în registre, compus din benzi verticale în zigzag, benzi de spirale (formate din linii frînte) şi benzi de unghiuri succesive cu vîrful în sus (fig. 12/7). În fine, se remarcă un fragment de vas-borcan, care poartă un decor format din benzi verticale de gropiţe dreptunghiulare intercalate de cîte două linii incizate, adînci şi late (fig. 12/8).

Castronul este reprezentat de un singur exemplar descoperit în L. 5 (fig. 15/14). Vasul de culoare cenuşie, are umărul proieminent şi corpul tronconic. Buza este uşor îngroşată şi răsfrîntă spre exterior şi fundul plat. Pe umăr, vasul are o toartă orizontal-prelungă, perforată vertical în două locuri. Toarta este flancată de cîte un buton aplatizat. Folosit drept capac pentru un vas de provizie, castronului de la Trestiana, nu are pînă în prezent, corespondenţe în aria complexului Starčevo-Criş.

Străchinile, cu partea inferioară orizontală[29] (fig. 13/10), modelate dintr-o pastă mai bună, au partea superioară aproape verticală şi buza uşor evazată spre exterior. Culoarea lor este cenuşie pe ambele feţe.

C. *Ceramica fină,* ocupă un loc important, numeric şi tipologic, în aşezarea de la Trestiana.

---

[27] Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 3, fig. 7/11.

[28] D. Berciu, *Contribuţii la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, Bucureşti, 1961, p. 31, fig. 3/4.

[29] M. Nica, *SCIV*, 22, 1971, 4, p. 551, fig. 3–5, 12.

Pasta din care sînt modelate vasele acestei specii, în ambele nivele, este obţinută dintr-un lut foarte fin, avînd ca degresant nisipul, cu granula foarte fină, şi rar pleava[30]. În cea mai mare măsură însă, pasta acestei categorii nu conţine nici un ingredient în compoziţie, manieră cunoscută frecvent în aria culturii Starčevo-Criş. În spărtură, peretele vasului păstrează un miez foarte subţire de culoare neagră, în timp ce supafeţele slipuite şi bine lustruite, prezintă o gamă foarte largă de nuanţe, de la gălbui la cărămiziu şi roşu şi de la cenuşiu la negru. Culoarea gălbui-roşiatică de pe unele vase, poate fi dată şi de degradarea culorii roşii, aplicată ca fond pictural, ca urmare a acţiunii mediului în care s-a păstrat. Acest fenomen poate fi urmărit pe un fragment de cupă, cu picior înalt, descoperit în L. 3 (fig. 17/1).

Dacă din punct de vedere al pastei diferenţele între cele două niveluri sînt foarte mici şi aceasta dacă luăm în consideraţie frecvenţa mai mică a ceramicii cenuşii şi negre în nivelul I faţă de nivelul al II-lea, formele vaselor şi decorul acestora impun o discuţie separată.

Formele de vase întîlnite în nivelul I.

Străchinile tronconice[31] (fig. 15/12), găsite în număr destul de mare, sînt de dimensiuni mijlocii şi mari. Ele au peretele oblic, uşor arcuit în partea superioară, avînd în genere aceeaşi grosime pe toată înălţimea sa. Rar buza este subţiată sau îngroşată. Străchinile tronconice au fundul inelar sau sînt prevăzute cu picior înalt. Culoarea lor este cenuşie-gălbuie. Unele exemplare reprezintă elemente de pictură.

Străchinile bitronconice[32], de dimensiuni mijlocii, sînt de culoare gălbuie şi mai rar cenuşie sau neagră. Caracteristic pentru aceste vase este bitronconismul slab, trecerea de la partea inferioară la cea superioară făcîndu-se lin. Buza lor este dreaptă şi de aceeaşi grosime cu peretele vasului. Mai adesea se întîlnesc exemplarele de străchini cu buza uşor evazată spre exterior.

Cupele bitronconice[33] sînt modelate din aceeaşi pastă şi au aceleaşi nuanţe ca şi străchinile. Spre deosebire însă de străchini, cupele sînt de dimensiuni mai mici dar există cupe cu partea superioară mai dezvoltată decît partea inferioară, căpătînd forma de pahar (fig. 15/13). Există şi exemplare care au cele două părţi ale corpului aproximativ egale. Buza cupelor are aceeaşi grosime cu peretele vasului sau este îngroşată şi uşor evazată spre exterior. Cupele au picior înalt sau fund inelar. Remarcăm faptul că şi cupele bitronconice prezintă o trecere lină de la partea inferioară la cea superioară. Unele exemplare de cupe bitronconice sînt pictate.

Castroanele bitronconice[34], găsite într-un număr mai mic ca celelalte vase bitronconice, se detaşează prin lărgime şi adîncime mult mai mare. Castroanele au peretele de aceeaşi grosime pe toată înălţimea şi buza dreaptă sau uşor evazată spre exterior. Fundul lor este plat sau inelar.

Altăraşele de cult au fost semnalate numai în primul nivel, şi aici într-un număr redus (2 picioruşe). Picioruşele sînt modelate din pastă fină, au culoarea gălbuie şi au fost slipuite şi lustruite. Ele sînt arcuite, ovale în secţiune, cu şănţuire mediană, longitudinală (fig. 18/7). Unul dintre picioruşe păstrează baza vasului. Altăraşe asemănătoare s-au găsit în nivelul al doilea de la Leţ[35], ele fiind semnalate şi în Iugoslavia şi Ungaria.

În afara formelor prezentate, remarcăm existenţa cîtorva fragmente de picioare înalte, de formă cilindrică, uşor tronconică, lobate şi chiar un exemplar „mosor". Piciorul „mosor" este acoperit, pe toată suprafaţa, cu o culoare roşie aplicată înainte de ardere. Dealtfel, pe unele dintre exemplarele descoperite, se întîlneşte şi pictura.

Decorul ceramicii fine, din primul nivel, rar întîlnit, se compune din linii incizate în zigzag, mici proeminenţe şi elemente picturale.

În cel de-al doilea nivel, se întîlnesc forme de vase care continuă evoluţia celor întîlnite în nivel I, dar şi alte forme inexistente, sau foarte puţin sesizabile în nivelul anterior.

Străchinile tronconice, găsite în număr mare, au peretele de aceeaşi grosime pe toată înălţimea sa (fig. 13/5). Există însă şi exemplare cu o uşoară subţiere (fig. 15/12) sau îngroşare (fig. 15/8) a marginii superioare. Spre deosebire de nivelul I, remarcăm la unele exemplare o arcuire, mai pronunţată în partea superioară (fig. 13/11 ; fig. 15/6) şi chiar a unor exemplare a căror parte superioară capătă o poziţie verticală, printr-o arcuire puternică (fig. 15/2). Străchinile tronconice sînt prevăzute cu picior înalt ori scund sau au fundul inelar şi plat. Ele sînt

---

30 Eug. Zaharia, *op. cit.*, p. 18 ; Eug. Comşa, *Acta Arch Carpathica*, 1, 1959, 2, p. 179 ; N. Vlassa, *op. cit.*, p. 19 ; Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 14.

31 Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 20, fig. 7/1—3, 11—17.

32 *Ibidem*, p. 20—22, fig. 4/1—3 ; Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 11 ; idem, *ActaMN*, 8, 1971, p. 410, fig. 3 ; Ida Kutzian, *op. cit.*, p. 53.

33 Eug. Zaharia, *op. cit.*, p. 20—22.

34 Eugen Comşa, *Aluta*, 1, 1970, p. 36, pl. 1/17, 18.

35 Eug. Zaharia, *op. cit.*, p. 34, fig. 7/18, 19.

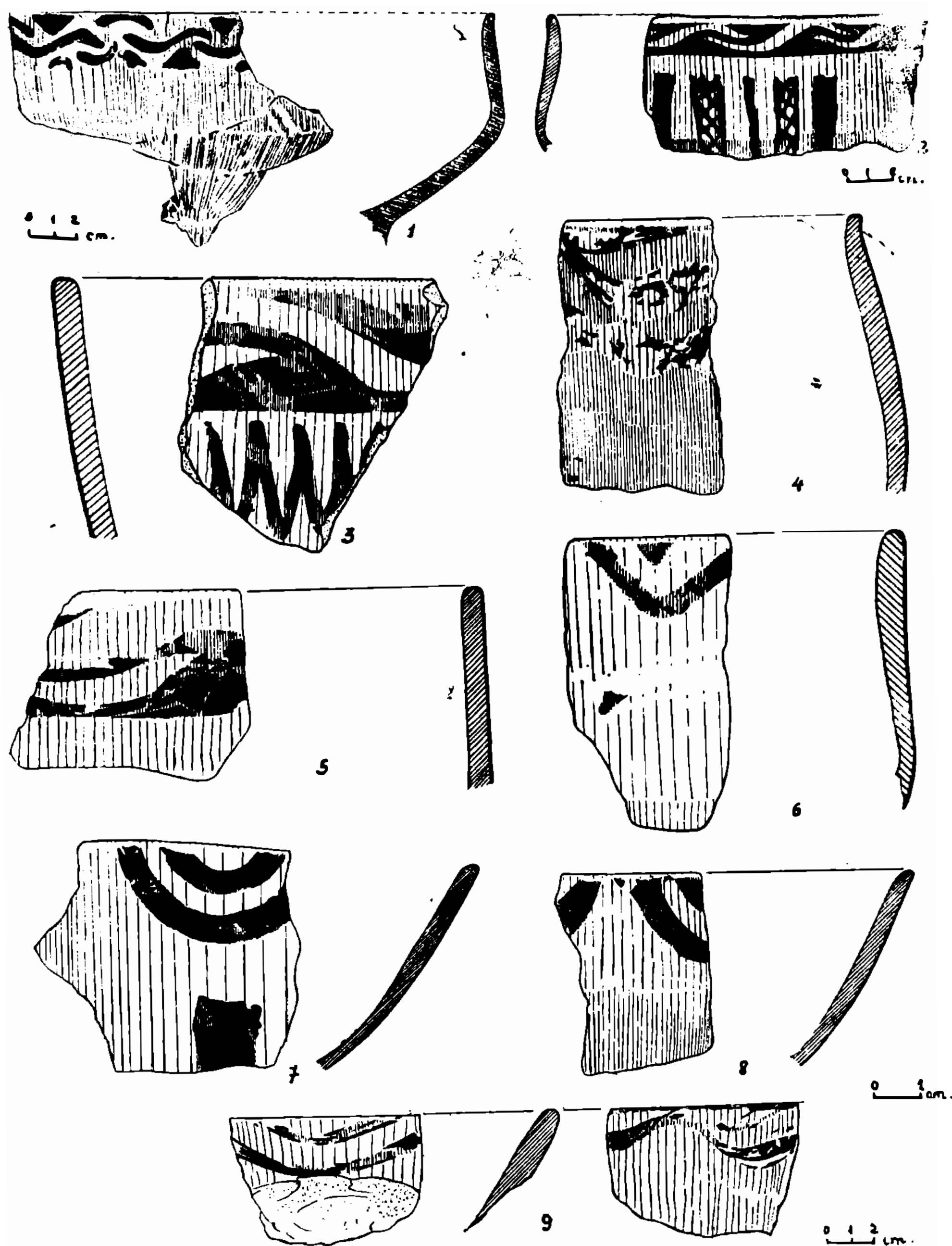

Fig. 17 — Trestiana. Ceramică pictată (nivelul I şi II).

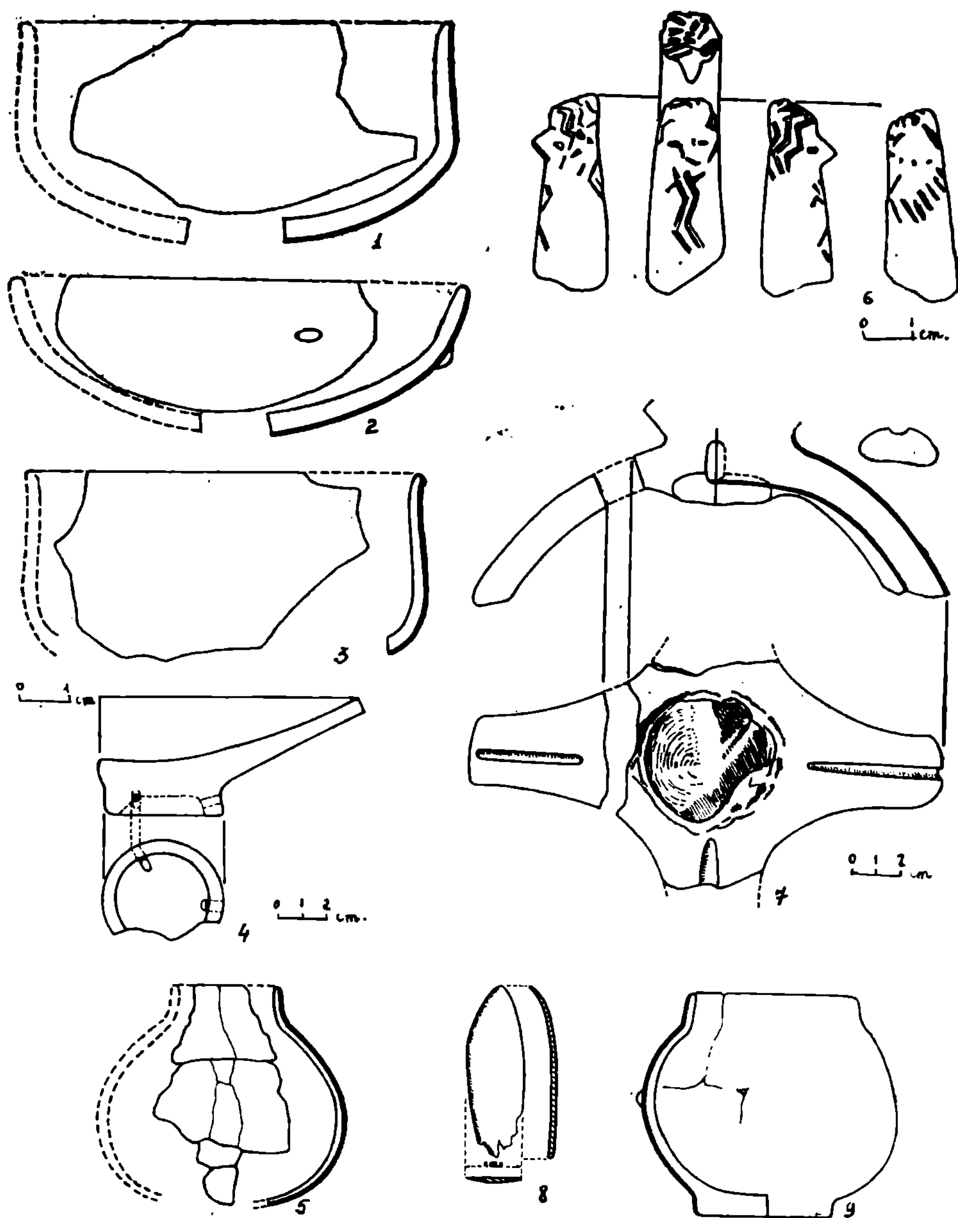

Fig. 18 — Trestiana. 1—5. Ceramică din M. 30; 6. Idol antropomorf; 7. Fragment din altăraş; 8. Spatulă din os; 9. Vas.

de culoare gălbuie cărămizie şi cenuşie. Foarte rar sînt acoperite cu o culoare roşie. Cele mai multe analogii pentru această formă se găsesc în aşezarea de la Leţ[36].

Străchinile bitronconice, prezintă două variate : străchinile cu un bitronconism slab şi străchinile cu un bitronconism puternic pronunţat.

Prima variantă prezintă o trecere lină de la partea inferioară la cea superioară. Peretele are aceeaşi grosime pe întreaga înălţime. Buza este dreaptă sau uşor evazată spre exterior. Fundul străchinilor este plat, inelar sau cu un picior scund.

Cea de a doua variantă, nesesizată în nivelul I, prezintă o trecere bruscă de la partea inferioară la cea superioară, formînd un unghi (fig. 13/7, 8, 9, 16). Carenarea puternică se realizează, uneori, prin îngroşarea peretelui vasului la exterior. Se remarcă de asemeni, o mai pronunţată dezvoltarea a părţii inferioare a corpului, care prezintă şi o îngroşare mai mare. Buza vaselor este evazată spre exterior, avînd aceeaşi grosime cu peretele, uşor subţiată sau îngroşată. Fundul străchinilor este plat sau inelar. Cele mai multe exemplare din această variantă au o culoare cenuşie, mai rar neagră sau cenuşie gălbuie. Prezenţa acestei forme este semnalată în aşezări aparţinînd fazei a IV a culturii Starčevo-Criş[37].

Cupele bitronconice (fig. 15/3, 7), de culoare gălbuie-cărămizie şi cenuşie neagră, modelate dintr-o pastă foarte fină, au fost găsite în număr mare. Remarcăm prezenţa cupelor cu partea inferioară şi cea superioară aproape egale şi a cupelor cu partea inferioară mai dezvoltată. Buza cupelor este dreaptă sau uşor evazată spre exterior, avînd aceeaşi grosime cu peretele sau fiind uşor subţiată. Ele sînt prevăzute cu fund inelar, plat sau cu picior înalt, uneori lobat. Cupe asemănătoare apar mai ales la Leţ[38], Beşenova Veche[39], precum şi într-o serie de aşezări Starčevo tîrzii[40].

Castroanele bitronconice, destul de numeroase, sînt modelate dintr-o pastă de bună calitate cu pereţii lustruiţi, de culoare cenuşie-gălbuie. Bitronconismul castroanelor este uneori mai slab, alteori puternic. Vasele sînt largi şi adînci, au pereţii subţiri şi buza de aceeaşi grosime cu peretele sau puţin îngroşată, dreaptă sau puţin evazată spre exterior. Fundul lor este plat sau inelar. Forme asemănătoare s-au găsit şi în aşezările de la Suceava[41], Hărman[42], Leţ[43], Beşenova Veche[44].

În nivelul al II-lea, au fost găsite şi un număr destul de mare de picioare de vase mai înalte sau mai scunde, care păstrează, de cele mai multe ori, baza vaselor. Forma lor este uşor tronconică (fig. 13/19), lobată (în număr mai mic) şi forma „mosor" scund fig. 13/14). Piciorul „mosor", destul de rar la Trestiana (două exemplare), fără a ajunge la zvelteţea celui de la Leţ[45], este menţionat şi în aşezarea de la Suceava[46], în cea de la Hărman[47] şi în zone mai îndepărtate cuprinse în aria acestui vast complex cultural[48].

Decorul existent pe ceramica fină din cel de al II-lea nivel, se compune din incizii în zig-zag sau în reţea şi din proeminenţe dispuse pe carenarea vaselor (fig. 13/8).

Ceramica pictată, se întîlneşte în ambele niveluri de la Trestiana. Luînd în consideraţie numărul mic al locuinţelor din primul nivel, remarcăm o frecvenţă mai mare a ceramicii pictate decît în nivelul al II-lea.

Nivelul I prezintă pictura pe două forme : străchinile tronconice şi cupele bitronconice cu picior înalt. Elementele picturale, cu negru sau brun şi foarte rar cu alb, sînt aplicate pe un fond roşu, special pregătit sau direct pe fondul gălbui al vasului. Aplicarea picturii se făcea înainte de arderea vaselor.

Pe fructiere, se întîlnesc motivele din cîte două şi trei semicercuri concentrice, de culoare neagră sau brună[49] (fig. 17/7, 8), dispuse sub buza vaselor.

---

[36] *Ibidem*, p. 24.

[37] Gh. Lazarovici, *ActaMN*, 8, 1971, p. 410, fig. 3/A, 2, 3, 5—8 ; Eug. Zaharia, *op. cit.*, p. 24, fig. 6/11, 12.

[38] Eug. Zaharia, *op. cit.*, p. 20 ; N. Vlassa, *op. cit.*, p. 20.

[39] Gh. Lazarovici, *ActMN*, 6, 1969, p. 11.

[40] St. Dimitrjevic, *Starčevačka Kultura*, 1968, p. 13.

[41] N. Ursulescu, *op. cit.*

[42] Eug. Comşa, *op. cit.*, p. 36—38.

[43] Eug. Zaharia, *op. cit.*, fig. 5/12.

[44] Gh. Lazarovici, *ActaMN*, 6, 1969, p. 11.

[45] Eugenia Zaharia, *SCIV*, 15, 1964, 1, p 29—30, fig. 8/9.

[46] N. Ursulescu, *op. cit.*

[47] Eug. Comşa, *Aluta*, 1, 1970, p. 39.

[48] Gh. Lazarovici, *ActaMN*, 8, 1971, fig. 3/10.

[49] Eug. Zaharia, *Dacia*, N.S., VI, 1962, fig. 10/9; fig. 12/8.

Pe un fragment de strachină, motivele pictate sînt aplicate atît pe fața exterioară cît și pe cea interioară[50] (fig. 17/9).

Pe cupele bitronconice, motivele picturale sînt mai variate. Un fragment de cupă prezintă, sub buză, o bandă formată din unghiuri, cu vîrful în jos și cu cîte un triunghi mic în interior (fig. 17/6), decor întîlnit și la Leț[51].

Pe un alt fragment de cupă, banda decorativă este formată din mici triunghiuri și fragmente de arcuri intercalate cu cîrlige spiralice (fig. 17/1). Aceleași cîrlige spiralice sînt obținute, pe un alt fragment, prin rezervarea fondului roșu, ca și acelea întîlnite în unele așezări din Transilvania[52] și Banat[53]. Motivul benzilor negre în zig-zag, întîlnit la Leț[54], apare și pe un fragment ceramic de la Trestiana. Mai semnalăm partea inferioară a unei cupe, care prezintă un mănunchi de linii înguste de culoare neagră, alternînd cu linii de culoare albă.

Picioarele, tronconice sau ovale, prezintă motive pictate cu negru, formate din unghiuri succesive sau îmbucate (fig. 17/1, 1 a) și din linii verticale (fig. 17/6).

Nivelul al II-lea, a dat o cantitate mai mică de ceramică pictată (avînd în vedere numărul mare al locuințelor) decît primul nivel. Se pictează cu negru sau cu brun pe fondul gălbui bine lustruit al vasului sau pe un fond de culoare roșie. Pictura cu alb lipsește cu desăvîrșire. Forma de vas pe care se aplică pictura este cupa bitronconică și foarte rar strachina tronconică.

Un fragment de cupă, prezintă sub buză o bandă orizontală de culoare neagră, care rezervă, din fondul roșu al vasului, cîrlige spiralice. Pe corp prezintă, în trei registre care împart proporțional vasul, cîte două benzi late care flanchează două benzi de rețea, despărțite la rîndul lor, de o linie subțire, toate de culoare neagră (fig. 17/2).

Un alt fragment prezintă sub buză aceleași cîrlige spiralice, rezervate din fondul vasului, ca și precedentul. Pe corp însă, prezintă o bandă verticală cu aceleași cîrlige spiralice rezervate.

Un al treilea fragment are sub buză, aceleași motive, iar pe corp, linii late verticale de culoare neagră.

Străchinile tronconice sînt foarte rar pictate. Se remarcă lipsa cu desăvîrșire a motivelor decorative, prezente pe aceeași formă din nivelul I.

Cîteva picioare înalte de vase au un decor format din unghiuri succesive dispuse vertical (fig. 17/2), sau din linii verticale late sau înguste.

Plastica

Deși intens cercetată, așezarea de la Trestiana a dat doar un fragment de idol antropomorf și unul zoomorf.

Figurina antropomorfă (fig.18/6), descoperită în L. 3, se încadrează în rîndul idolilor în formă de coloană, cu gîtul lung și fața redată printr-o proeminență — nasul și două împunsături — ochii. Se remarcă redarea părului prin incizii verticale, în zig zag. Unele analogii se întîlnesc în Banat[55] și în Iugoslavia[56].

Fragmentului de idol zoomorf îi lipsesc picioarele și capul fapt care nu ne permite să stabilim animalul pe care-l reprezintă.

Mormintele

Luînd în considerație inventarul existent, s-a putut stabili că 5 morminte aparțineau comunităților neolitice Starčevo-Criș din așezare, 5 morminte aparțineau culturii Noua, 3 Hallstattului și unul migrațiilor. Restul de morminte (pînă la 38), neconținînd nici un fel de inventar nu ne-au permis încadrarea lor cronologică.

Mormintele culturii Starcevo-Criș.

M.6[57], (fig. 6/1), adult, descoperit în imediata apropiere a L. 2 circa 0,20 m. est de aceasta, la adîncimea de 0,25 m, în solul galben. Scheletul, prost conservat, avea o poziție chircită,

---

50 Maniera pictării vaselor pe ambele fețe se întîlnește numai în nivelul I de la Trestiana
51 Eug. Zaharia, *op. cit.*, fig 12/3.
52 *Ibidem*, fig. 12/9.
53 Gh. Lazarovici, *Acta MN*, 6, 1969, p. 14, fig. 9/1—2.
54 Eug. Zaharia, *op. cit.*, fig. 10/10.
55 Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 18, fig. 10/1—2.
56 J. Nandriș, *Man*, 5, 1970, 2, p. 209, fig. 1
57 Scheletul a fost determinat antropologic ca aparținînd tipului mediteranoid gracil. (O. Necrasov, *Ann. Romm. Anthrop.*, 1965, II. p. 9 ; O. Necrasov și Serafina Antoniu, *Contribuții la studiul antropologic al populațiilor vechi care au trăit în trecut în zona orașului Bîrlad („Trestiana")*, comunicare susținută la sesiunea jubiliară din nov. 1974, Bîrlad (sub tipar)

cu mîinile puternic îndoite, aduse sub bărbie. Mortul a fost aşezat cu capul spre nord[58], culcat pe partea stîngă şi privirea spre est. Ceafa mortului se sprijinea pe un fragment ceramic, provenit din partea inferioară a unui vas mare de provizie.

M. 9 (fig. 6/2) a fost descoperit în apropierea L. 1, spre nord, la adîncimea de 0,65 m, în solul galben cu concreţiuni calcaroase. Scheletul, în poziţie chircită, avea mîna dreaptă îndoită spre cotul mîinii stîngi, iar mîna stîngă întinsă pe lingă corp. Craniul, sfărmat, era împrăştiat de rozătoare. Mortul a fost aşezat cu capul spre nord, culcat pe partea stîngă, cu privirea spre est. În spatele mortului şi sub el, s-au găsit multe fragmente ceramice Starčevo-Criş.

M. 18, adult, a fost descoperit la adîncimea de 0,57 m, în stratul galben cu concentraţii calcaroase. Mortul, chircit moderat, a fost culcat pe partea stîngă, avînd capul spre est. Lîngă umărul stîng, s-a găsit o piatră de dimensiuni mici. Pe schelet şi sub acesta au fost găsite fragmente ceramice de factură Starčevo-Criş.

M. 30 (fig. 6/3), adult, a fost descoperit la adîncimea de 0,50 m, în solul galben. Mormîntul se afla la circa 4 m vest de L. 12. Scheletul, prost conservat, avea o poziţie chircită, fiind aşezat pe partea dreaptă, cu privirea spre est şi cu capul orientat spre sud. Sub cap s-au găsit fragmente ceramice. Partea superioară a mortului era acoperită cu fragmente ceramice provenite de la vase (fig. 18/1, 3, 4) similare celor găsite în complexele Criş din aşezare. La spate, la circa 20 cm, în dreptul bazinului au fost găsite jumătăţi de vas (fig. 18/2, 5) care acopereau restul de ofrandă.

M. 32, (fig. 3/3) a fost descoperit la adîncimea de 0,70 m, în solul galben. Din schelet s-au păstrat craniul şi fragmente ale oaselor mîinilor; capul orientat spre sud. Mortul era acoperit cu fragmente ceramice Criş de la vase mari de provizie. Fragmente de aceeaşi factură s-au găsit şi sub cap. Starea extremă de degradare a ceramicii nu ne-a permis reconstituirea nici unui profil. Acoperirea parţială a corpului mortului, a fost semnalată şi în alte descoperiri aparţinînd acestui complex cultural. Remarcăm faptul că, la Valea Lupului, în mormîntul dublu de înhumaţie, scheletele erau acoperite, în partea superioară, cu mai multe fragmente ceramice[59], iar la Leţ, scheletului unui copil avea faţa acoperită cu cioburi Criş[60].

Morminte aparţinînd culturii Noua.

M. 1 (fig. 7/1), adult, descoperit la adîncimea de 0,35 m, suprapunea V. 1. Scheletul în poziţie chircită, culcat pe partea stîngă, avea capul orientat spre est. În dreptul mîinilor, a fost găsit un vas (fig. 19/2).

M. 23 (fig. 7/3), adult, a fost descoperit la adîncimea de 0,43 m, în solul galben cu concreţiuni calcaroase. Mortul, în poziţie chircită cu mîinile sub bărbie, a fost culcat pe partea dreaptă şi orientat cu capul spre est. Lîngă coate a fost găsit un vas (fig. 19/4).

M. 24 (fig. 7/2), adult, a fost descoperit la adîncimea de 0,43 m, în solul galben cu concreţiuni calcaroase. Scheletul bine păstrat, se afla în poziţie chircită, culcat pe partea stîngă şi capul orientat spre sud. Pe mîini a fost găsit un vas (fig. 19/1), iar sub acesta cîteva oase foarte sfărîmicioase.

M. 35 (fig. 3/2), adult, a fost descoperit la adîncimea de 0,35 m, la baza solului cafeniu. Scheletul, în poziţie chircită, culcat pe partea stîngă, şi orientat cu capul spre sud, se păstrează foarte prost. În dreptul capului au fost găsite trei vase — două în faţă şi unul la ceafă (fig. 19/3).

Vasele descoperite în mormintele încadrate de noi la cultura Noua, prin pastă, formă şi decor, îşi găsesc similitudini în aşezările de la Truşeşti[61], Hoghiz-Ugra[62], Teiuş[63] etc.

Mormintele hallstattiene.

M. 14[64] (fig. 8/1), adult, a fost descoperit la adîncimea de 0,60 m. în solul galben cu concreţiuni calcaroase. Scheletul, în poziţie întinsă, avea mîna dreaptă pe bazin, iar mîna stîngă

---

[58] În aşezarea de la Trestiana, mormintele nu au aceeaşi orientare,. Cu capul spre nord este orientat şi mormîntul de la Sf. Gheorghe-Bedehaza (*Materiale*, II, 1956, p. 17, fig. 8).

[59] Eug. Comşa, în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, Bucureşti, 1960, p. 85 ; Ion Nestor, *SCIV*, 2, 1951, 1, p. 65.

[60] I. Nestor, *Materiale*, III, 1957, p. 62 ; Eug. Comşa, în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, p. 85.

[61] M. Petrescu-Dîmboviţa, *SCIV*, 3, 1952, p. 78 ; Adrian C. Florescu, *SCIV*, 5, 1954, 1—2, p. 22.

[62] K. Horedt, *Materiale*, I, 1953, p. 802 şi urm.

[63] *Ibidem*.

[64] Eug. Popuşoi, *Carpica*, 1969, p. 87—92.

Fig. 19 — Trestiana : vase din morminte.

adusă mult spre bărbie şi craniul sfărmat. Orientat cu capul spre sud. Inventarul mormîntului se compunea dintr-o cană cu torţi supraînălţate, două fibule cu placa piciorului în formă de „scut beotic" şi o fusaiolă.

M. 26 (fig. 3/1), adult, descoperit la adîncimea de 0,65 m, în solul galben cu concreţiuni calcaroase. Scheletul, în poziţie întinsă cu mîna stîngă pe bazin, era orientat cu capul spre sud. Pe piept s-a găsit o fibulă cu placa în formă de scut beotic.

M. 28 adult, descoperit la adîncimea de 0,65 m, în solul galben cu concreţiuni calcaroase s-a păstrat foarte prost. Poziţia întinsă, cu capul orientat spre sud. La cap s-a găsit un vas (fig. 19/5).

Vasele descoperite în mormintele hallstattiene de la Trestiana, prin pastă şi formă îşi găsesc similitudini la Bîrseşti[65], în timp ce fibulele cu scut beotic se alătură celor descoperite la Balta Verde şi Gogoşu[66], Ferigile[67] şi Glasinac[68].

Epoca migraţiilor

Acestei etape îi atribuim un singur mormînt (M. 33), determinat ca atare pe baza studiului antropologic[69], mormîntul neconţinînd nici un element de inventar. Scheletul în poziţie întinsă, cu braţele întinse pe lîngă corp, a fost aşezat cu capul spre est. Mortul se afla la adîncimea de 0,65 m, în solul galben cu concreţiuni calcaroase (fig. 8/2).

* * *

Anticipînd asupra rezultatelor pe care le vom prezenta integral în monografia aşezării, după epuizarea săpăturilor şi prelucrarea întregului material din cele două niveluri de la Trestiana, putem face cîteva observaţii.

Existenţa celor două niveluri de locuire de aici a putut fi stabilită, aşa cum reiese din cele arătate mai sus, atît pe baza sistemelor de construcţie (semibordeie, în primul nivel şi locuinţe de suprafaţă în cel de al II-lea nivel), cît şi a materialului arheologic rezultat.

Deşi asupra inventarului nu putem stărui prea mult, totuşi studiul sumar, cu precădere a ceramicii, ne permite să deosebim două etape în dezvoltarea culturii, din cuprinsul aşezării de la Trestiana.

Prima etapă, pe care o stabilim prin ansamblul materialului ceramic în interiorul căruia distingem formele străchinilor şi cupelor bitronconice cu picior înalt, simplu sau lobat şi „mosor" a străchinilor tronconice şi semisferice, a altăraşelor cu patru picioare, pe de o parte, iar pe de altă parte, prin specia fină roşie-cărămizie, neagră sau cenuşie (mai rar), bine lustruită, precum şi grupa ceramicii pictate (motive geometrice brune, negre sau albe şi uneori rezervate din fondul vasului), cu analogii concludente în sud-estul Transilvaniei[70] şi în Banat[71], poate fi fixată cronologic la sfîrşitul fazei a III-a a culturii Starčevo—Criş (Vl. Milojčić)[72].

În ceea ce priveşte etapa a II-a are drept caracteristici: înmulţirea ceramicii dintr-o pastă cu nisip şi pietricele în compoziţie; împuţinarea speciei ceramicii fine; dispariţia unor forme prezente în primul nivel (strachina semisferică) şi apariţia străchinilor cu un bitroconism accentuat; dispariţia totală a elementelor picturale albe şi menţinerea picturii cu negru sau brun, pe fondul roşu (de cele mai multe ori motivele fiind rezervate din fondul vasului). Remarcăm faptul că pentru întreg repertoriul ceramic din acest nivel, întîlnim analogii abundente în unele aşezări din Moldova[73], Transilvania[74] şi Banat[75] aparţinînd etapei tîrzii a culturii Starčevo-Criş, fapt care ne permite fixarea acestui orizont în faza a IV-a a culturii Starčevo (Vl. Milojčić).

---

[65] S. Morintz, *Materiale*, V, p. 355.

[66] D. Berciu şi Eug. Comşa, *Materiale*, II, 1956, p. 266.

[67] Alexandru Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, Bucureşti, 1967, p. 20.

[68] A. Benéc şi B. Covác, *Glasinac*, 2, pl. 25/1—3.

[69] Olga C. Necrasov şi Serafina Antoniu, comunicarea amintită.

[70] Eug. Zaharia, *Dacia*, N. S., VI, 1962, cu precădere în nivelurile I şi II.

[71] Gh. Lazarovici, *ActaMN*, VI, 1969, p. 22.

[72] Vl. Milojčić, *Chronologie der Jüngeren Steinzeit Mittel-und Südosteuropas*, Berlin, 1949, p. 38, 74.

[73] M. Petrescu-Dîmboviţa, *Acta ArchHung*, 9, 1958, 1—4, p. 55.

[74] Eugenia Zaharia, *op,. cit.*, p. 24—26.

[75] Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 22—23; Idem, *ActaMN*, 8, 1971, p. 409 şi urm.

O altă problemă importantă pe care o ridică așezarea de la Trestiana este cea a aspectului pe care-l prezintă.

Procedind prin asociere și excludere, remarcăm caracterul unitar al materialului arheologic de aici, cu acela intilnit in sud-estul Transilvaniei și Banat și unele diferențe care pot fi sesizate intre aceasta și așezările din nordul Moldovei[76]. Credem că ne aflăm in fața a două aspecte ale aceleeași culturi in Moldova: unul care păstrează mai multe elemente starčeviene (ceramica fină, ceramica pictată, străchinile și cupele cu picior inalt), rare sau inexistente in așezările din nordul Moldovei, unde elementele Criș, sint mai evidente, cum ar fi, de exemplu vasele cu mai multe piciorușe[77], inexistente in Trestiana.

Asupra ritului de inmormintare[78], practicat de neoliticii de la Trestiana, remarcăm că in toate cazurile este inhumația in poziție chircită, in interiorul așezării, in imediata apropiere a locuințelor. Precizăm faptul că nu există un „canon“ in ceea ce privește direcția in care sint orientați morții, insă in toate cazurile, culcați pe dreapta sau pe stinga, ei sint cu privirea spre est. Inventarul mormintelor foarte sărac, se referă doar la ceramică și rar ofrande.

Ținind cont de cadrul restrins al prezentării descoperirilor de la Trestiana, renunțăm să aducem in discuție și alte probleme importante ridicate de această așezare.

Unele dintre acestea vor constitui obiectul unor materiale separate.

Continuarea cercetărilor va stabili intinderea așezării (fixindu-se și latura sa estică), planul de dispunere al locuințelor in interiorul ei, precum și noi precizări asupra problemelor esențiale cu care se prezintă această cultură in jumătatea sudică a Moldovei, in contextul ei general.

LES FOUILLES ARCHÉOLOGIQUES DE TRESTIANA, LA COMMUNE DE GRIVIȚA, LE DÉPARTEMENT DE VASLUI

Résumé

Entre 1964—1974 on a fait des fouilles archéologiques dans l'habitat néolitique de type Criș de Trestiana, la commune de Grivița, le département de Vaslui. A cette ocasion, on a sondé une surface de plus de 2700 m², en établissant la présence de deux niveaux d'habitation. Sur la surface examinée on a identifié 16 habitations, 38 tombes, 4 âtres excepté les complexes d'habitation et un four.

Le premier niveau est caractérisé par des habitations semihuttes (L. 3 et L. 10). On remarque la présence d'un riche matériel archéologique : des outils sculptés en silex, obsidienne et grès ; des outils ciseles ; un riche matériel céramique dont on remarque la céramique fine rouge, noire ou grise, très jolie et la céramique peinte (en employant des motifs géometriques obtenus par la couleur brune, noire et blanche sur le fond rouge préparé ou sur le fond du vase). On rencontre les vases-local, les vases-barrique, les écuelles demispherique et tronconiques, les écuelles et les coupes bitronconiques, à fond annulaire, plat on à pied haut.

Le premier niveau de Trestiana s'encadre chronologiquement, à la fin de la III-e phase de la culture Starčevo-Criș.

Le deuxieme niveau est caractérisé par des habitations de surface, de forme rectangulaire, de dimensions grandes ou petites (L. 1, 2, 4, 9, 11—16). De l'intérieur des complexes d'habitation on a acumulé un riche matériel archéologique, des outils taillés en silex, obsidienne, grès marne ; des haches polies, trapézoïdal et embauchoirs des outils en os, (des spatules, des insstruments à piquer) ; un nombreux matériel céramique qui se remarque par l'augmentation de la catégorie avec du sable et parfois de petites pierres dans la composition, de la céramique fine dont on distingue, comme forme inexistente dans le premier niveau, l'ecuelle à un bitronconisme

[76] Ne referim mai ales la așezarea de la Suceava.

[77] N. Ursulescu, *op. cit.*, manuscris.

[78] Riturile de inmormintare ale comunităților Criș, pe baza descoperirilor de la Trestiana, constituie obiectul unui alt articol.

prononcé la reduction de la céramique peinte (qui emploie seulement la peinture avec du noir ou brun). Le II-e niveau de Trestiana correspond à l'horizon chronologique Starčevo-Criş-IV.

Les 38 tombes découvertes à Trestiana indiquent la pésence des 5 tombes appartenant à la culture Criş (M 6 ; M 9 ; M 18 ; M 30 ; M 32), 5 tombes appartenant à la culture Noua (M 1 ; M. 23 ; M. 24 ; M. 35 ; M. 37) ; deux tombes appartenant à Hallstatt (M. 14 ; M. 27 ; M. 28) et une tombe de l'époque des migrations.

L'EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1 Trestiana — Section profil. Fig. 2 Trestiana — 1 four, 2 âtre, 3 L. 11 (detail) 4 L. 12. Fig. 3 Trestiana — 1 M. 36 ; 2 M 35 ; 3 M 32. Fig. 4 Trestiana — L'atre nr. 4. Fig. 5 Trestiana — L'atre nr. 2 et nr. 3. Fig. 6 Trestiana — 1 M 6 ; 2 M 9 ; 3 M 30. Fig. 7 Trestiana — 1 M 1 ; 2 M 24 ; 3 M 23. Fig. 8 Trestiana — 1 M 14 ; 2 M 33. Fig. 9 Trestiana — Outils de silex. Fig. 10 Trestiana — 1—4, 6, 8, outils en os ; 5, 7, 9, haches ciselées. Fig. 11 Trestiana — Haches ciselées. Fig. 12 Trestiana — Fragments céramiques (niveaux I et II). Fig. 13 Trestiana — Fragments de vases (niveaux I et II). Fig. 14 Trestiana — Fragments ceramiques (niveaux I et II). Fig. 15 Trestiana — 1—13 fragments de coupes et bols ; 14 vase-bol. Fig. 16 Trestiana — Céramique peinte. Fig. 17 Trestiana — Céramique peinte. Fig. 18 Trestiana — 1—5 ceramique de M ; 6 idoles (anthropomorphes) ; 7 petit autel ; 8 spatule en os ; 9 vase de L 12. Fig. 19 Trestiana — 1—4 vases (la culture „Noua") ; 5 vase (Hallstatt).

CRITERII ACTUALE PENTRU CLASIFICAREA COMPLEXELOR CERAMICII ŞI PERIODIZAREA ETAPELOR CULTURII CUCUTENIENE

ANTON NIŢU

II. PERIOADELE PRECUCUTENI ŞI CUCUTENI A

Aplicarea la studiul perioadelor cucuteniene, Precucuteni, Cucuteni A, AB şi B, a datelor privitoare la criteriile de clasificare şi periodizare, obţinute prin cercetarea arheologică din aria cucuteniană dintre Carpaţi şi Prut şi expuse în prima parte a acestui studiu[1], arată un *proces de dezvoltare unitară şi continuă* între Carpaţi şi bazinul Nistrului, inclusiv afluenţii din Galiţia şi V. Podoliei, care poate fi urmărit pentru perioadele Precucuteni = etapa Tripolie A şi Cucuteni A = etapa Tripolie BI pînă în bazinul mijlociu al Bugului, unde intervine breşa produsă de lacuna corespunzătoare perioadei Cucuteni AB = etapa Tripolie B II.

Datele obţinute de cercetarea românească între Carpaţi şi Prut, oricît de insuficiente şi chiar lacunare, permit să se întrevadă datele corespunzătoare obţinute de cercetarea arheologică sovietică în bazinul Nistrului[2], oricît de imperfecte ne apar ele în publicaţiile curente, în genere atît de sumare.

Pe de altă parte, această evoluţie a ceramicii şi culturii Cucuteni—Tripolie comportă clar un proces repetat de *difuzare din aria cucuteniană în aria tripoliană*, care determină un *decalaj constant între etapele celor două arii*, a căror racordare nu poate fi asigurată totdeauna numai prin *metodele arheologiei* şi deci necesită metoda obligatorie a *datărilor cu* C_{14}. Proiectarea unui tabel sinoptic din perspectiva ariei tripoliene şi pe baza datărilor cu C_{14} a orizonturilor tripoliene ar prefigura o imagine cu totul diferită de aceea a sistemului actual al periodizării tripoliene.

Evoluţia aspectelor formale ale decorului ceramicii cucuteniene şi tripoliene este însă uniformă şi comportă aceleaşi *faze stilistice*, care se suprapun în acelaşi mod peste etapele culturii Cucuteni—Tripolie.

Datele etapelor culturii Cucuteni—Tripolie sînt proiectate în cele două tabele sinoptice (Tabel I şi II) evident din perspectiva ariei cucuteniene, prin prelungirea etapelor cucuteniene în aria tripoliană şi racordarea lor cu etapele tripoliene. Operaţia inversă, a proiectării unor tabele sinoptice din perspectiva ariei tripoliene a fost prematură, deoarece a precedat rezultatele cercetării româneşti postbelice şi în consecinţă nu erau posibile nici subdivizarea etapelor tripoliene, nici racordarea lor cu etapele perioadelor cucuteniene[3].

Prelungirea etapelor cucuteniene în aria tripoliană comportă necesitatea remanierii etapelor sistemului actual al periodizării tripoliene, cu toate inovaţiile survenite în ultimii ani, din

---

[1] A. Niţu, CI, IX—X, 1978—1978, p. 93 urm.

[2] T. S. Passek, *Rannezemledel'českie (tripol'skie) plemena Podnestrov'ja*, MIA, 84, Moscova, 1961.

[3] Idem, *Periodizacija tripol'skich poselenij*, MIA, 10", Moscova—Leningrad, 1949.

cauza decalajelor între etapele celor două arii. Aceste remanieri nu pot fi decît indicate în acest studiu și numai în raport cu etapele sistemului actual al periodizării tripoliene; Perfectarea lor chiar în cadrul etapelor tripoliene actuale, nu se poate face decît pe baza datelor cercetării arheologice din aria tripoliană. Soluția radicală și ideală rămîne însă efortul comun de adoptare a unui *sistem unitar de periodizare a culturii Cucuteni — Tripolie*, așa cum a fost inițiat de H. Schmidt.

*

Cele trei etape principale, numerotate I — III, ale complexului *Precucuteni*[4], cu valoarea de *faze*, determinate de categoriile ceramice majore, corespunzătoare celor trei componente ale complexului precucutenian : *ceramica cu decor excizat* de factură Boian — Giulești și Boian — Vidra in fazele I — II, *ceramica cu decor adîncit* sau *incizat* de origine liniară în fazele I — III și *ceramica pictată cu alb liniar* sau cu *fond de culoare albă* de origine Vinča — Turdaș în fază III[5], au rămas nedivizate în etape secundare chiar în monografia culturii precucuteniene, deși ele au fost preconizate de la primele încercări de definire și periodizare a complexului precucutenian[6]. Deoarece nu s-a publicat integral materialul rezultat din săpăturile precucuteniene, subdivizarea celor trei faze ale acestei perioade rămîne o operație viitoare.

Apare însă evident că aspectele decorului cu zone plisate de caracter Boian — Bolintineanu ale ceramicii de la *Sf. Gheorghe* se deosebesc de zonele canelate de origine Boian — Giulești pe ceramica Precucuteni I de la *Eresteghin* (Brașov) și *Traian — Dealul Viei* (Piatra Neamț) și aparțin unei etape inițiale a acestei faze ; de asemenea, continuarea unei proporții mici de „ceramică cu decor excizat" de factură Boian — Giulești și Vidra, alături de „ceramica cu decor adîncit" preponderentă, nu indică o „etapă de tranziție" Precucuteni II — III la *Mîndrișca* (Sascut), ci comportă acea imbricare a categoriilor ceramice de la o etapă la alta și determină o etapă inițială în cadrul fazei Precucuteni III, definită în etapa tîrzie numai prin categoria „ceramicii cu decor adîncit" la *Traian — Dealul Fîntînilor*, la care se adaugă categoria „ceramicii pictate cu alb liniar" la *Tîrpești II* sau acoperită cu „fond de culoare albă" peste decorul adîncit la *Tg. Negrești* ; în ambele cazuri este indicată posibilitatea subdivizării etapelor I și III în *subfaze*, Precucuteni I*a* — I*b* și III*a* — III*b*[7], în care se pot repartiza așezările caracteristice (Tabel 1). Posibilitatea determinării *secvențelor* corespunzătoare așezărilor apare clară pentru cele trei faze[8], deși n-a fost perfectată în monografie.

În cele două depresiuni ale Carpaților orientali, a Oltului și a Bistriței, complexul Precucuteni I comportă un decalaj inevitabil, prin formarea și evoluția acestui aspect în SE Transilvaniei, la Sf. Gheorghe și Eresteghin, ca un proces de *polarizare a culturii ceramicii liniare față de componentele ceramicii Boian — Giulești și Vinča — Turdaș*, și prin pătrunderea și dezvoltarea lui în Depresiunea subcarpatică a Moldovei, la Traian — Dealul Viei și *Borlești*[9], ca un proces de *polarizare a culturii ceramicii liniare direct față de complexul Precucuteni I*. Decalajul între etapele fazei Precucuteni I în cele două depresiuni subcarpatice implică un paralelism al primei etape din SE Transilvaniei cu ceramica liniară din Depresiunea subcarpatică a Moldovei, care se prelungește și la începutul etapei din Depresiunea subcarpatică a Moldovei, prin conviețuirea complexului Precucuteni I cu ceramica liniară. Această conviețuire este măsurată de datele C_{14}[10] ale ceramicii liniare cu capete de note de la *Tîrpești* și marcată prin contaminarea ei cu decorul excizat de factură Boian — Giulești, „benzi late mărginite cu șiruri de dinți de lup" sau „tabla de șah cu carouri mari"[11], preluat prin contactul direct cu complexul ceramicii Precucuteni I, în care era implicată componenta ceramicii Boian — Giulești. De asemenea, elementele ceramicii Vinča — Turdaș, atît de pregnante și persistente pe ceramica precucuteniană, nu puteau fi transmise din S Transilvaniei decît prin intermediul complexului Precucuteni I din SE Transilvaniei.

---

[4] Vl. Dumitrescu, SCIV, 14, 1963, 1, p. 53 urm.

[5] A. Nițu, *op. cit.*, fig. 2 ; 4.

[6] H. Dumitrescu, SCIV, 8, 1957, 1 — 4, p. 69 ; S. Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974, p. 147.

[7] A. Nițu, *Reconsiderarea Ariușdului*, SC — Sf. Gheorghe, 1973, p. 71 și n. 89 — 92.

[8] S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, p. 147.

[9] *Idem*, p. 128, 155.

[10] *Ibidem*, p. 140 (4295 ± 100 și 4220 ± 100).

[11] *Ibidem*, p. 118 — 19 ; idem, *Quelques aspects du problème de la contribution de la céramique rubanée à la formation de la civilisation Précucuteni I*, Alba Regia, 12, 1971, p. 169, fig. 1/1 ; 2/6.

Inexistenţa unor aşezări de tip Boian—Giuleşti şi de tip Vinča—Turdaş, ca în S Transilvaniei, exclude geneza simultană a complexului Preeucuteni I în Depresiunea subcarpatică a Moldovei, prin *sinteza directă* a celor trei componente, şi în consecinţă participarea acestei regiuni la aria *originară* de formare a acestui complex. Singura aşezare de tip Boian—Giuleşti descoperită pe teritoriul Moldovei este aceea din nivelul inferior al staţiunii de tip — Stoicani Aldeni de la Suceveni (Galaţi)[12], situată deci la limita de nord a ariei de formare şi răspîndirea complexului fazei Boian—Giuleşti în Cîmpia română şi la limita de sud a ceramicii liniare a cărei răspîndire în NE Munteniei fusese lichidată odată cu formarea complexului fazei precedente, Boian—Bolintineanu. Pătrunderea directă a complexului Boian—Giuleşti în S Moldovei, nu numai în Platforma Covurluiului, ci şi în S Depresiunii subcarpatice, în Piemontul putnean, paralel cu pătrunderea în SE Transilvaniei, nu putea determina geneza simultană a complexului Precucuteni I de o parte şi alta a cotului Carpaţilor orientali[13], nu atît din cauza slăbirii mediului local al ceramicii liniare în această zonă, cît a absenţei ceramicii Vinča—Turdaş, componentă hotărîtoare pentru sinteza complexului Precucuteni I sub raportul *structurii decorului ceramicii precucuteniene*[14]. Sinteza ceramicii liniare cu componenta Boian—Giuleşti a necesitat un *liant*, al cărui rol l-a jucat componenta Vinča—Turdaş şi acest fapt se explică prin elementele ceramicii liniare implicate în sinteza ceramicii Vinča—Turdaş. Pătrunderea eventuală şi posibilă a complexului Boian—Giuleşti în S Depresiunii subcarpatice putea veni în contact direct cu complexul Precucuteni I din Depresiunea subcarpatică a Moldovei şi putea accentua componenta ceramicii excizate a complexului Precucuteni I în zona sudică a Depresiunii subcarpatice. Este posibil ca în această zonă să se descopere aşezări pure de tip Boian—Giuleşti şi aşezări de tip Precucuteni I cu ceramică excizată de aspect pur Boian—Giuleşti.

Procesul formării complexului Precucuteni I în Depresiunea subcarpatică a Moldovei este determinat de contaminarea ceramicii liniare cu complexul Precucuteni I şi de paralelismul lor parţial şi reprezintă o *sinteză succesivă* în cadrul fazei Precucuteni I, care constă în dizolvarea mediului local al ceramicii liniare prin *adoptarea sintezei originare a complexului Precucuteni I din SE Transilvaniei.*

Cele două condiţionări ale acestui proces formativ limitat la Depresiunea subcarpatică: paralelismul integral al complexului fazei Precucuteni I cu ceramica liniară de la E de Siret şi contaminarea ceramicii liniare din nivelul inferior al aşezării Precucuteni II de la *Floreşti* pe Răut[15] cu zone plisate sau direct canelate şi prevăzute pe creste cu alveole corespunzătoare capetelor de note[16], rămîn active şi explică formarea complexului fazei Precucuteni II ca o *sinteză repetată şi rapidă* în întreg spaţiul dintre Siret şi bazinul Nistrului, prin *adoptarea sintezei complexului Precucuteni I din Depresiunea subcarpatică*, în care este implicată şi o evoluţie a complexului ceramic prin epurarea componentei ceramicii excizate, manifestă în toate aşezările Precucuteni II, atît la *Izvoare I 1* în Depresiunea subcarpatică, cît şi la Larga—Jijia în Depresiunea Prutului sau la Floreşti în bazinul Nistrului.

Acest proces evolutiv continuă prin eliminarea treptată a componentei Boian—Giuleşti în cele două etape ale fazei Precucuteni III (fără a şti dacă prima etapă este limitată numai la Depresiunea subcarpatică), definite prin proporţia redusă a „ceramicii excizate" în aşezările *Tîrpeşti I* în Depresiunea subcarpatică şi Mîndrişca în Piemontul putnean şi prin categoria „ceramicii cu decor adîncit" în aşezările Izvoare I 2, Traian—Dealul Fîntînilor şi Tîrpeşti II în Depresiunea subcarpatică, Tg. Negreşti în Podişul central, *Andrieşeni* în Depresiunea Prutului, *Ciorani* pe Siret şi *Bogdăneşti* pe Prut în S Moldovei. Eliminarea treptată şi gradată a „ceramicii excizate" de factură Boian-Giuleşti se explică prin osmoza parţială şi apoi totală a complexului Precucuteni I şi II cu fondul „ceramicii liniare", care constituie rădăcina originară a ceramicii precucuteniene.

Amploarea ariei de formare şi răspîndire a complexului fazei Precucuteni II explică suficient amplitudinea expansiunii complexului fazei Precucuteni III în aria estică tripoliană pînă în bazinul Niprului şi în aria sudică din Cîmpia munteană pînă la confluenţa Argeşului.

Absenţa „ceramicii excizate" în aşezările tripoliene arată că expansiunea lor s-a produs în etapa a doua a fazei Precucuteni III, dar nu este de crezut că ea a putut acoperi din primu

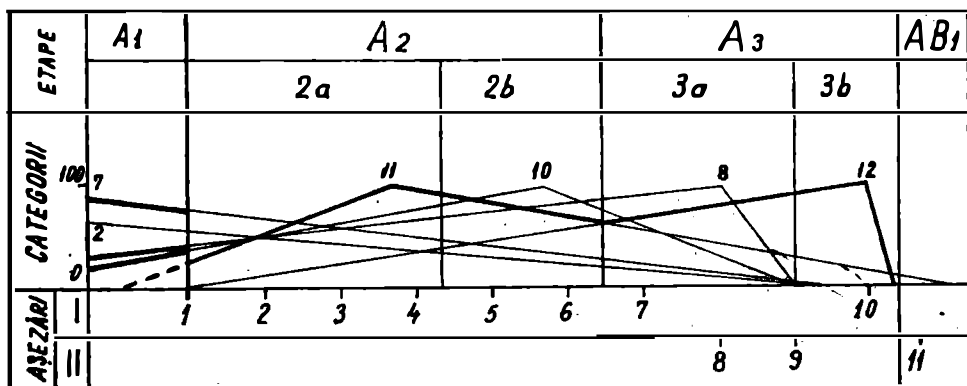
[12] I. T. Dragomir, *Aspectul cultural Stoicani—Aldeni în lumina săpăturilor de la Lii-coteanca, Băneasa şi Suceveni*, MemAntiq, 2, 1970, p. 26, fig. 1/11—12.

[13] E. Comşa, *Probleme privind cercetarea Neo—Eneoliticului de pe teritoriul României*, SCIVA, 29, 1978, 1, p. 14—5, 18.

[14] A. Niţu, *op. cit.*, p. 73—4.

[15] T. S. Passek, *Rannezemledel. plemena Podnestr.*, p. 194.

[16] S. Marinescu Bîlcu, *Cultura Precucuteni*, p. 119 şi n. 64.

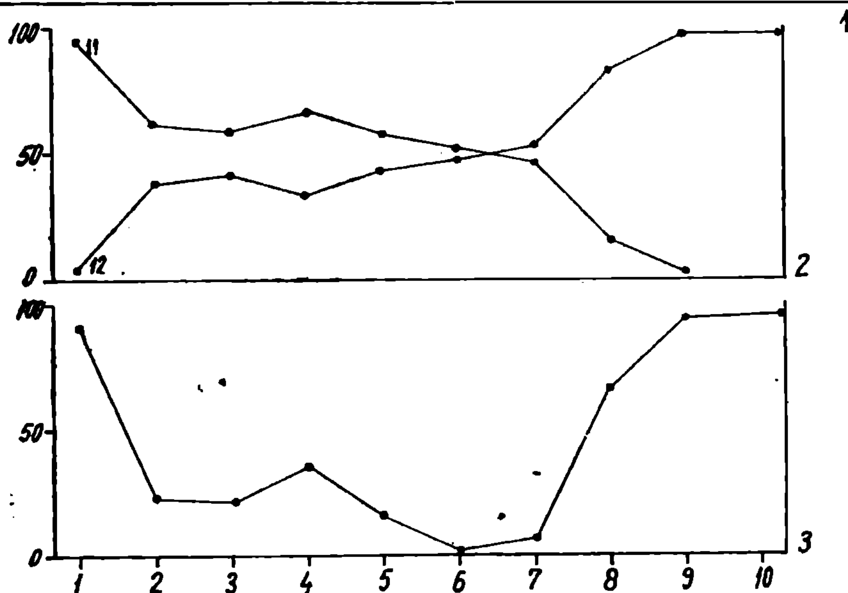

Fig. 1

moment întreg spațiul dintre bazinul Nistrului și al Niprului, ci s-a efectuat treptat, pînă în bazinul Bugului și apoi al Niprului (Tabel I). În cazul acesta, etapa Tripolie A este echivalentă, dar nu poate fi sincronizată global cu faza Precucuteni III[17] : limita inferioară a etapei Tripolie A în bazinul Bugului comportă sigur un decalaj față de prima etapă a fazei Precucuteni III din Depresiunea subcarpatică și posibil un decalaj față de etapa a doua a acestei faze din bazinul Nistrului, iar limita superioară a etapei Tripolie A poate de asemenea depăși succesiv în bazinul Bugului și al Niprului sfîrșitul fazei Precucuteni III. Așezările cu „ceramică cu decor adîncit" de tip *Savrani* din bazinul Bugului[18] pot fi sincronice sau posterioare așezărilor fazei Precucuteni III din bazinul Nistrului (*Holercani, Solonceni I*, etc.)[19]. Aceste decalaje ale etapei Tripolie A în raport cu faza Precucuteni III nu pot fi confirmate decît prin datele C_{14}, dar limita lor su-

[17] *Ibidem*, p. 113, 126, 130.
[18] T. S. Passek, *Period. tripol. posel.*, p. 34 urm., fig. 4—6.
[19] Idem, *Rannezemled. plemena Podnestr.*, p. 42 urm., fig. 4—10 ; 13—15 ; 17—18.

Faze	Așezări	Niveluri	Total Tricromă	Tricromă fond brun	Procentaj	Tricromă fond alb	Procentaj	Diferență categorii	Procentaj
A3	IZ.	II 2	—	—	—	—	—	—	—
	R	—	35	1	2,86	34	97,14	33	94,28
	H	—	336	54	16,07	282	83,93	228	67,85
	G	—	168	78	46,43	90	53,57	12	7,14
A2	F	II	83	42	50,60	41	49,40	1	1,20
	C	—	33	19	57,57	14	42,43	5	15,15
	F	I	113	75	66,37	38	33,62	37	32,74
	O	—	32	19	59,38	13	40,62	6	18,74
	A	VII	13	8	61,54	5	38,46	3	23,07
	B	2	22	21	95,45	1	4,55	20	91,00
A1	—	—	—	—	—	—	—	—	—

1

Stațiuni	Secțiuni	Tricromă fond brun					Tricromă fond alb					Total tricromă	Diferența categorii
		Nivel I	Nivel II	Fără nivel	Total	Procentaj	Nivel I	Nivel II	Fără nivel	Total	Procentaj		
F	I	1	3				—	1					
	II_1	3	1				5	2					
	II_2	5	3				15	6					
	II_3	—	2				—	—					
	III	1	—				1	—					
		10	9	98	117	59,70	21	9	49	79	40,30	196	38
C					19	57,57				14	42,43	33	5

2

Niveluri	Tricromă fond brun 98							Tricromă fond alb 49						
	Inițial	Repartiție 1/2	Total	Peparliție 1/4	Total	Repartiție 1/3	Total	Inițial	Repartiție 1/2	Total	Repartiție 1/4	Total	Repartiție 1/3	Total
II	9	49	58	25	34	33	42	9	25	34	36	45	32	41
I	10	49	59	73	83	65	75	21	24	45	13	34	17	38

3

Fig. 2

perioară poate fi stabilită arheologic prin evoluția complexului Precucuteni III și Tripolie A în ariile respective. Este clar că această evoluție decupează din etapa Tripolie A durata complexului de tip Precucuteni III în aria tripoliană, ca primă etapă, *Tripolie A I*, a acestei perioade.

Cercetarea Precucutenianului a însemnat determinarea unui *orizont al ceramicii cu decor adîncit*, care precede apariția și răspîndirea ceramicii bicrome și tricrome în întreg spațiul culturii Cucuteni — Tripolie și în funcție de care se desfășoară continuitatea evoluției decorului geometric al ceramicii pictate cucuteniene[20]. Ceramica cu decor adîncit continuă ca o categorie secundară, păstrînd factura decorului ceramicii precucuteniene, de-a lungul perioadei Cucuteni A—Tripolie BI, paralel cu ceramica pictată bicromă a fazei Cucuteni AI și apoi tricromă a fazelor Cucuteni A 2—A 3, dar dispare, treptat, la începutul subfazei A 3 în Depresiunea Prutului și la sfîrșitul acestei subfaze în bazinul Nistrului și al Bugului. În bazinul Nistrului, ea supraviețuiește în unele așezări de la începutul fazei AB I[21].

*

În mod evident (Tabel I), limita superioară a fazei Precucuteni III în spațiul dintre Siret și Nistru este fixată prin constituirea și răspîndirea complexului faciesului *Stoicani—Aldeni* în NE Munteniei și S Moldovei, ca facies de sinteză a două componente, complexul Gumelnița A 1 și complexul Protocucuteni, adică complexul Precucuteni III intrat într-o etapă de evoluție locală. Pozițiile stratigrafice și cronologice ale faciesului Stoicani—Aldeni, atît în interiorul ariei cît și în ariile culturale vecine — în raport cu fazele Precucuteni III și Cucuteni A_2 — A_3 sau cu fazele Gumelnița A 1 și A 2 și în funcție de întretăierile fazelor Precucuteni III sau Cucuteni A 2—A 3 respectiv cu fazele Gumelnița A 1 sau A 2 în Cîmpia română — sincronizează faciesul Stoicani—Aldeni cu faza Gumelnița A 1 și delimitează clar, între Precucutenianul III și Cucutenianul A 2—A 3, un *interval spațial și temporal*, în care se desfășoară paralel evoluția faciesului Stoicani—Aldeni în S Moldovei și evoluția complexului Protocucuteni la N de acest facies, în întreg spațiul ocupat de complexul Precucuteni III — Tripolie AI între Carpați și Bug[22].

Etapa *Protocucuteni* nu poate fi anulată, deoarece, pe de o parte, ca corespunde cronologic intervalului decupat de faciesul Stoicani—Aldeni între fazele Precucuteni III și Cucuteni A 2—A 3, dar pe care ea îl depășește prin decalaje prelungite treptat pînă la limita inferioară a fazelor Cucuteni A 2 în Depresiunea subcarpatică și Podișul central moldovenesc și Cucuteni A 3 în Depresiunea Prutului și aria tripoliană, iar pe de altă parte evoluția paralelă a complexului protocucutenian comportă aceeași evoluție a ceramicii pictate bicrome, realizate de componenta protocucuteniană a faciesului Stoicani—Aldeni. Fără acest *orizont al ceramicii bicrome* (fig. 1/1, categ. 7—8, 10)[23], care precede ceramica tricromă a perioadei Cucuteni A și justifică integrarea acestei etape ca *fază Cucuteni A 1*, nu se poate explica logic și organic evoluția ceramicii pictate de la pictura „bicromă cu alb liniar" a ceramicii Precucuteni III la pictura „tricromă pe fond brun" a fazei Cucuteni A 2[24].

Totuși, evoluția picturii ceramice de la pictura „bicromă cu alb întins pe roșu" a ceramicii protocucuteniene la pictura „tricromă pe fond brun" s-a putut petrece în etapa finală a fazei Cucuteni A 1 (fig. 1/1, categ. 11 porțiunea punctată). Prin această etapă finală, faza A 1 ar depăși limita superioară a faciesului Stoicani—Aldeni chiar în Depresiunea subcarpatică și N Podișul central moldovenesc (Tabel I).

Evoluția complexului Precucuteni III, integrată ca componentă protocucuteniană în complexul Stoicani—Aldeni, este subordonată sintezei acestui facies, dar elementele originale ale complexului Precucuteni III rămîn pregnante în această sinteză și evoluția lor paralelă poate fi urmărită la N de faciesul Stoicani—Aldeni, în aria pură protocucuteniană și aria tripoliană. De evoluția complexului protocucutenian se leagă de fapt procesul formării complexului fazei Cucuteni A 1, ca prim aspect al complexului perioadei Cucuteni A în raport cu complexul fazei Cucuteni A 2. Însă un complex material, al cărui complex ceramic să cuprindă numai ce-

---

[20] A. Nițu, CI, 9, 1978, fig. 2/1—2, categ. 2, în aria cucuteniană.

[21] N. M. Vinogradova, *Pamjatniki perechodnogo etapa Tripol'ja BI—BII v Podnestrov'je* SA, 1972, 1, p. 53, fig. 4/9—10 (Soloncenl II — nivelul II).

[22] A. Nițu, SC — Sf. Gheorghe, 1973, p. 75 urm. și n. 119—144.

[23] Graficul reprezintă forma simplificată a graficului din prima parte a acestui studiu și cuprinde numai categoriile care servesc drept criterii de clasificare și periodizare (A. Nițu CI, 9, 1978, fig. 2/1—2, categ. 7—10).

[24] *Ibidem*, p. 48 urm., fig. 4/4; 5/1; 6/3—5.

ramică bicromă, nu s-a descoperit încă în nici o aşezare din Depresiunea subcarpatică şi N Podişului central moldovenesc, pentru a putea analiza structura şi procesul lui formativ, încît definirea complexului fazei A1 nu se poate face decît prin reconstituirea lui după punctele de reper oferite de datele şi conexiunile complexelor culturale intrate în competiţie şi de reflectarea lor în aria protocucuteniană prelungită pînă în aria tripoliană.

Evoluţia ceramicii pictate de la ceramica bicromă pre- şi protocucuteniană la ceramica tricromă cucuteniană s-a produs evident în aria protocucuteniană limitată la aria ceramicii tricrome pe fond brun a fazei Cucuteni A 2 în Depresiunea subcarpatică şi N Podişului central moldovenesc. Posibilitatea acestei evoluţii este indicată, pe de o parte, de existenţa „ceramicii bicrome cu alb liniar sau întins" pe suprafaţa cenuşie a vasului în aşezările Precucuteni III din Depresiunea subcarpatică, la Tîrpeşti (nivelul II), iar pe de alta de continuitatea ei în toate aşezările din faza Cucuteni A 2, pictată pe suprafaţa brună-roşie a vasului la Frumuşica sau neagră la Izvoare (nivelurile II 1 *a*—1 *b*) şi Calu (fig. 4/2)[25]. Aspectele decorative sau tratarea unor detalii transpuse identic de pe ceramica cu decor adîncit Precucuteni III de la Izvoare I 2[26] sau Tîrpeşti II[27] pe ceramica bicromă Cucuteni A2 la Izvoare II 1 şi Frumuşica nu sînt cunoscute pe ceramica bicromă protocucuteniană a faciesului Stoicani—Aldeni, încît transmisiunea lor indică o continuitate în Depresiunea subcarpatică.

Descoperirile cunoscute[28] ar documenta această continuitate în etapa şi aria protocucuteniană, dacă fragmentele de ceramică bicromă cu „alb pe roşu" din nivelul Precucuteni III de la Traian—Dealul Fîntînilor[29] sînt sigur de caracter protocucutenian şi nu provin din faciesul Stoicani—Aldeni, iar pentru paharul fragmentar pictat cu „alb liniar pe suprafaţa cenuşie" de la Izvoare s-ar fi putut preciza poziţia stratigrafică între nivelurile Izvoare I 2 (Precucuteni III) şi II 1 *a* (primul nivel Cucuteni A 2)[30].

În funcţie de această categorie primordială a ceramicii bicrome (fig. 1/1, categ. 7 ; 4/2) s-au creat şi celelalte două categorii ale ceramicii bicrome, prin introducerea picturii bicrome pe ceramica cu decor canelat sau adîncit (fig. 1/1, categ. 8), toate trei existente în proporţie mică, deoarece ele au fost integrate ca zone decorative variate pe „ceramica cu zone decorative sintetice", caracteristică fazei Cucuteni A2 (fig. 1/1, categ. 10) în toate aşezările din Depresiunea subcarpatică, ca în nivelurile Izvoare II 1 *a*—1 *b* (fig. 4/5—7) sau Frumuşica I—II (fig. 6). Însă, nici o descoperire nu atestă procesul formării lor în aria şi etapa protocucuteniană. În schimb, acest proces s-a desfăşurat paralel şi progresiv, în funcţie de ceramica pictată cu „alb pe roşu" a componentei protocucuteniene şi în opoziţie cu ceramica pictată cu „alb pe negru" a componentei gumelniţene, în complexul ceramicii Stoicani—Aldeni şi discriminează clar filiaţia şi continuitatea ceramicii bicrome între cele două complexe şi faze[31], dar nu ca o transmisiune directă şi globală între ele, ci prin înrudirea ceramicii bicrome a faciesului Stoicani—Aldeni cu aceea din aria proprie protocucuteniană.

Chiar dacă procesul formării complexului fazei Cucuteni A2 a fost iniţiat în aria protocucuteniană dintre Carpaţi şi Prut, el a putut antrena în Podişul central moldovenesc şi o parte a ariei faciesului Stoicani—Aldeni, tocmai din cauza identităţii ceramicii bicrome în cele două arii. În tot cazul, complexul fazei Cucuteni A2 s-a extins de la început în toată Depresiunea subcarpatică şi peste Podişul central, deoarece este greu de admis că aşezările Bonţeşti (Rîmnicul Sărat) şi Tofilea (Tg. Nicoreşti) s-au răspîndit în NE Munteniei şi la S de Podişul central

[25] R. Vulpe, *Izvoare*, Bucureşti, 1957, p. 122, fig. 88/3.

[26] *Ibidem*, p. 56, fig. 35/3 : fund de strachină decorată cu „zigzagul cu laturi arcuite şi prevăzute cu barbeluri oblice la exteriorul unghiurilor inferioare"; acelaşi decor este pictat cu linii albe pe fond brun-roşu pe un fragment descoperit ulterior săpăturilor, cu ocazia montării unei conducte de apă, în depunerile inferioare ale stratului Izvoare II 1 (MPN).

[27] S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, fig. 58/9 : strachină cu caneluri orizontale pe gît şi decorată în zona corpului cu „spirala continuă , dar cu pîlnille interspaţiului ramificate fin ca un pămătuf la subsuoara buclelor ; procedeul se repetă în decorul cu „spirale agăţate" pictat cu alb liniar în zona gîtului pe paharul cu caneluri pe umăr de la Frumuşica, reprodus în prima parte a acestui studiu (A. Niţu, *loc. cit.*, fig. 6/1).

[28] A. Niţu, SC—Sf. Gheorghe, 1973, p. 77 şi n. 131.

[29] H. Dumitrescu, SCIV, 4, 1953, 1—2, p. 53 ; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 36 n.4.

[30] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 142, fig. 115/1 : paharul a fost descoperit în secţiunea I, în care solurile şi depunerile arheologice sînt răvăşite ; paharul, descoperit la o adîncime mai mică, a putut fi dislocat din nivelul Izvoare I 2, ca şi celelalte fragmente precucuteniene ajunse în nivelul Izvoare II 1*a* (*Ibidem*, p. 27).

[31] A. Niţu, *op. cit.*, p. 80 urm., fig. 7/1—2 ; 8/1 ; 9/1—2 ; idem, CI, 9, 1978, fig. 5/1, 3.

direct din Depresiunea Bistriţei şi N Podişului central. Absorbţia parţială a faciesului Stoicani—Aldeni şi răspîndirea rapidă a complexului fazei Cucuteni A2 în cele două regiuni explică, pe de o parte, pătrunderea enclavei Ariuşd pe valea Trotuşului în SE Transilvaniei, iar pe de alta dispariţia faciesului Stoicani—Aldeni în S Moldovei şi NE Munteniei, după cum arată depunerile cu fragmente de ceramică tricromă pe fond brun sau alb din cele două staţiuni eponime, Stoicani şi Aldeni[32]. Dispariţia faciesului Stoicani—Aldeni s-a răsfrînt inevitabil şi în restul ariei dintre Prut şi Nistru, deşi ceramica şi cultura Cucuteni A nu s-au răspîndit în această zonă de stepă.

Absorbţia parţială, sub raportul ariei, sau totală, sub raportul elementelor protocucuteniene din complexul Stoicani—Aldeni, ar explica direct *transmisiunile* faciesului Stoicani—Aldeni în complexul Cucuteni A2 şi persistenţa lor pînă în faza Cucuteni A3, prin *contactul celor două complexe în aria Stoicani—Aldeni*. Aceste transmisiuni se pot însă explica indirect, prin *circulaţia elementelor complexului Stoicani—Aldeni în aria protocucuteniană şi aria corespunzătoare tripoliană*, de unde au fost integrate în procesul de formare a complexului Cucuteni A2 în aria protocucuteniană sau preluate de complexul Cucuteni A3 în momentul răspîndirii în Depresiunea Prutului şi bazinul Nistrului.

Nu este necesar să se enumere şi analizeze aici aceste *transmisiuni*[33], deoarece elementele pe care le comportă nu sînt implicate în criteriile de clasificare şi periodizare ale fazelor Cucuteni A1 — A3 între Carpaţi şi Nistru, deşi la E de Nistru circulaţia acestor elemente demarchează clar începutul etapei *Tripolie AII*, corespunzătoare fazei Cucuteni A1.

Totuşi, între aceste transmisiuni trebuie menţionată specia *ceramicii bicrome pictate cu dungi sau benzi roşii* pe fond alb sau mai rar pe lustrul brun al suprafeţei, care este prezentă în aşezările fazei A2, Ariuşd, Izvoare II 1 sau Tîrpeşti, şi ale fazei A3, Mitoc — Pîrîul lui Istrate sau Polivanov-jar III[34] (Tabel I, specia 7'). Această modalitate picturală cu motive pozitive de culoare roşie nu se încsrie în evoluţia picturii bicrome şi apoi tricrome a ceramicii cucuteniene încît existenţa ei în complexele ceramice ale fazelor A2 şi A3 pune problema originii ei. Această specie bicromă pictată pe fond alb este frecventă în ceramica pictată a faciesului Stoicani—Aldeni şi ea poate fi considerată ca o influenţă a „ceramicii bicrome pictate cu dungi roşii pe fond crem" a culturii Petreşti din S Transilvaniei[35], care se putea exercita direct şi în aria protocucuteniană la N de faciesul Stoicani—Aldeni. Singura descoperire a acestei specii s-a făcut în spaţiul dintre Prut şi Nistru, în nivelul I al aşezării Ruseştii Noi I[36]: fragmentul, pictat cu „dungi roşii pe lustrul cenuşiu al suprafeţei", indică suficient orizontul protocucutenian căruia îi aparţine, dar asocierea lui cu fragmente pictate cu „linii albe pe lustrul negru" de factură Stoicani—Aldeni[37] indică clar provenienţa lui din acest facies, chiar dacă pictura cu dungi roşii a fost aplicată pe pasta cenuşie a ceramicii cu decor adîncit de tradiţie precucuteniană.

Elementele de *circulaţie* cunoscute în aria protocucuteniană sînt infime şi limitate la fragmentele ceramice de factură „gumelniţeană" descoperite în nivelul Precucuteni III de la Traian—Dealul Fîntînilor şi Tîrpeşti II[38], atribuite la Tîrpeşti fazei Gumelniţa A 1, ceea ce constituie un argument în plus pentru provenienţa lor din faciesul Stoicani—Aldeni şi pentru pătrunderea acestor elemente în aria protocucuteniană chiar din momentul formării acestui facies. În schimb, în bazinul Nistrului elementele complexului Stoicani—Aldeni, răspîndite în timpul acestui facies sau persistente după dispariţia lui, apar în complexele materiale ale

---

[32] Idem SC—Sf. Gheorghe, 1973, p. 78—9.

[33] *Ibidem*, p. 79 şi n. 145.

[34] F. Laszlo, *Les types des vases peints d'Ariuşd (Erösd)*, Dacia, I, 1924, p. 20, pl. X/1; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 123, 125, 128, fig. 89/2; 97 c; S. Marinescu-Bîlcu, SCIV, 19, 1968, 3, p. 414; T. S. Passek, *op. cit.*, p. 110, fig. 21/9; V. Chirica şi P. Şadurschi, *Descoperiri paleolitice şi postpaleolitice de la Mitoc — Pîrîul lui Istrate*, Anuarul Muzeului Botoşani, 1978 (sub tipar).

[35] A. Niţu, *Vase antropomorfe ale ceramicii Stoicani-Aldeni din S Moldovei*, CI, 2, 1971, p. 86.

[36] V. I. Markevič, *Mnogosloinoe poselenie Novye Ruseşty I*, KS, 123, 1970, p. 61, fig. 13/15.

[37] *Ibidem*, fig. 13/10, 16.

[38] H. Dumitrescu, SCIV, 8, 1957, 1—4, p. 69; S. Marinescu Bîlcu, *op. cit.*, p. 407; idem, *Cultura Precucuteni*, p. 139, fig. 69/6: fragmente provenite de la „vase cu jgheab" caracteristice ceramicii gumelniţene, dar în complexul Stoicani-Aldeni ele nu putut continua şi accentua o tradiţie Precucuteni III, ilustrată prin vasul etajat cu jgheab din nivelul Izvoare I 2 (R. Vulpe, *op. cit.*, p. 68, fig. 34).

aşezărilor, definind orizonturi tipologice şi cronologice sau fiind determinate cronologic prin nivelurile stratigrafice. Complexul material (uneltele, ceramica şi plastica) al aşezărilor din etapa Precucuteni III — Tripolie A I nu putea continua paralel cu faciesul Stoicani — Aldeni, răspîndit pînă la Nistru, şi cu faza Cucuteni A2, limitată la Depresiunea subcarpatică şi Podişul central moldovenesc, fără să manifeste nici o evoluţie şi fără să sufere nici o influenţă a complexului Stoicani—Aldeni şi chiar a fazei Cucuteni A 2. Această evoluţie evidentă a complexului cultural al etapei Tripolie A[39] depăşeşte diferenţierile unor etape la nivelul fazei Precucuteni III[40] şi acoperă etapa Tripolie AII — Protocucuteni.

În aşezarea Tripolie A de la Luka—Vrubleveţkaia (Podolia)[41], diversele categorii ale complexului cultural de caracter Precucuteni III prezintă elemente caracteristice complexului Stoicani—Aldeni sau apropiate de acelea ale complexului perioadei Cucuteni A, manifestate prin topoarele de rocă dură perforate, ca la Suceveni (Galaţi) şi Dodeşti (Bîrlad); askosurile zoomorfe asemănătoare celor ornitomorfe de la Stoicani şi Dodeşti; ceramica nepictată considerată „necaracteristică ceramicii Tripolie A", dar influenţată de ceramica nepictată Stoicani—Aldeni; figurinele plasticii antropomorfe de tipul gumelniţean sau de tipul cucutenian din faciesul Stoicani—Aldeni, sau direct de tip Cucuteni A prin dimensiunile, silueta şi decorul lor adîncit; posibil şi vasele cu suport prevăzut cu o faţă umană, ca vasele similare din fazele Gumelniţa A1 — A2 şi Cucuteni A 3; ceramica cu decor adîncit de tip Tripolie A decorată cu motive terminate cu alveole rotunde, rare pe ceramica precucuteniană sau frecvente şi alungite în formă de „cîrlig" pe ceramica cu decor adîncit protocucuteniană din faciesul Stoicani— Aldeni (fig. 11/1)[42].

Dacă aceste elemente evolutive sînt repartizate uniform în complexele de habitaţie, atunci complexul material al aşezării Luka—Vrublevetkaia este unitar şi trebuie clasat în întregime după faza Precucuteni III, paralel cu etapa timpurie a faciesului Stoicani—Aldeni. În caz contrar, în complexul acestei aşezări se desprind două orizonturi tipologice şi cronologice (Luka—Vrublevetkaia I şi II): primul la nivelul fazei Precucuteni III — Tripolie A I, cu „ceramica caracteristică Tripolie A=Precucuteni III" şi cu figurinele antropomorfe de tipul şi dimensiunile plasticii precucuteniene, dar şi cu decorul alveolat tipic tripolian; al doilea la nivelul faciesului Stoicani—Aldeni, cu elementele evoluate semnalate, alături de care continuă şi ceramica cu decor adîncit de factură Precucuteni III, dar fără apariţia ceramicii bicrome. Acest orizont de răspîndire a elementelor complexului Stoicani—Aldeni *iniţiază etapa Protocucuteni — Tripolie AII în bazinul Nistrului şi Bugului.*

Dacă nu s-a descoperit încă nici o aşezare numai cu ceramică bicromă în Depresiunea subcarpatică sau Podişul central moldovenesc, era inevitabil ca acest orizont să nu fie surprins la E de Prut, din cauza decalajelor etapei protocucuteniene în raport cu faza Cucuteni A 2 şi chiar în cadrul fazei A 3, şi anume în aşezarea Ruseştii Noi I pe Botna în bazinul Nistrului şi în aşezarea Borisovka în bazinul Bugului.

Complexul ceramic din nivelul inferior de la *Ruseştii Noi I* (*I*) reprezintă *primul orizont numai cu ceramică bicromă de caracter cucutenian* în bazinul Nistrului şi aparţine perioadei Protocucuteni = faza Cucuteni A1, limitată de faza A2 în Depresiunea subcarpatică şi de faza A3 în spaţiul estic. Complexul ceramic[43], definit ca Tripolie A *tîrziu*, evident din cauza ceramicii bicrome pictate cu „linii albe pe lustrul negru" şi considerate de caracter „gumelniţean", denumire adoptată pentru faciesul Stoicani—Aldeni, cuprinde însă şi „ceramică cu decor adîncit şi pictură bicromă cu roşu pe alb" de caracter protocucutenian, reprezentată cu deosebire printr-un

---

[39] A. Niţu, *op. cit.*, p. 88 şi n. 191.

[40] S. N. Bibikov, KS-Kiev, 6, 1956, p. 13 urm.

[41] Idem, *Rannetripol'skoe poselenie Luka — Vrublevečkaia na Dnestre,* MIA, 38", Moscova—Leningrad, 1953, pl.20 (topoare-ciocan perforate de rocă dură de tip Stoicani—Aldeni); 34—40, 60—64, 70 (ceramică cu decor adîncit şi canelat sau cu incrustaţie de ocru de factură Precucuteni III); 46 (askos zoomorf); 65—69, 73 *b* (ceramică de factură Luka-Vrublevetkaia = Precucuteni III evoluată sau de factură Stoicani—Aldeni); 77—78 (figurine antropomorfe cu decor tripolian alveolat de tip Luka-Vrublevetkaia = Precucuteni III); 82—86 (figurine antropomorfe de tip Luka-Vrublevetkaia = Precucuteni III); 80 *a*, 92, 93*b* (figurine antropomorfe de tipul gumelniţean din faciesul Stoicani—Aldeni); 94, 101—111 (figurine antropomorfe de tipul cucutenian din faciesul Stoicani—Aldeni).

[42] *Ibidem*, pl. 67*a*; M. Petrescu Dîmboviţa, Materiale, I, 1953, p. 41, 53, fig. 16/1; 20/3; 38/1.

[43] V. I. Markevič, *op. cit.*, p. 56, 61, 63, 65, fig. 13/10, 16.

suport (fig. 11/6)[44] care poate fi atribuit direct perioadei Cucuteni A. Chiar „ceramica cu decor canelat și combinat cu șiruri de puncte adîncite"[45] are o factură identică cu aceea din nivelul II[46], care aparține, prin „ceramica tricromă pe fond alb"[47], fazei Cucuteni A3, ambele specii ale ceramicii cu decor adîncit cu sau fără pictură bicromă din cele două niveluri avînd analogii perfecte cu aceiea din complexul ceramicii de la Hăbășești.

Cu toate că „ceramica cu decor adîncit și pictură bicromă cu alb pe roșu" apare în complexul Stoicani—Aldeni, suportul cu decor adîncit și pictat bicrom din nivelul I nu este vehiculat din aria Stoicani—Aldeni, împreună cu ceramica pictată cu dungi roșii sau albe caracteristică acestui facies. Forma direct cucuteniană a suportului, derivată și evoluată din suporturile fazei Precucuteni III, n-a fost descoperită în nici o așezare a faciesului Stoicani—Aldeni, care a preferat formele suporturilor scunde, încît evoluția formei s-a petrecut în aria protocucuteniană sau s-a perfectat direct în faza Cucuteni A2. Decorul adîncit al suportului manifestă același caracter cucutenian ca pe celelalte forme ceramice cu decor adîncit și fără pictură bicromă din acest nivel. Pictura bicromă a suportului, cu „roșu pe alb", analizată în prima parte a acestui studiu, este inversă decît aceea a ceramicii cu decor adîncit din faciesul Stoicani—Aldeni, dar obișnuită ca specie decorativă în cadrul ceramicii cu decor adîncit a fazei Cucuteni A3 în Depresiunea Prutului și chiar dezvoltată sub influența procedeelor picturale ale ceramicii tricrome pe fond alb. Cu toată prezența ceramicii de caracter Stoicani—Aldeni, data C_{14} a nivelului I de la Ruseștii Noi I[48] depășește datele mai ridicate ale așezării Mărgineni pentru începutul fazei Cucuteni A2 în Depresiunea subcarpatică.[49]

Acest suport demonstrează clar, pe de o parte, că forma și decorul lui adîncit se explică prin evoluția proprie a ceramicii cu decor adîncit spre aspectele cucuteniene, care s-a desfășurat și în spațiul dintre Nistru și Bug, fără influențele faciesului Stoicani—Aldeni și fără introducerea picturii bicrome, iar pe de altă parte că adoptarea așa de tîrzie a picturii bicrome s-a putut face plecînd direct de la ceramica bicromă și tricromă a fazei A2 din Depresiunea subcarpatică și Podișul central moldovenesc.

Aceste condiționări ale ceramicii bicrome din complexul nivelului I definesc totodată caracterul protocucutenian și poziția lui cronologică, ca etapă finală a fazei Cucuteni A1 în bazinul Nistrului și sincronică cu etapa inițială a fazei A2 din Depresiunea subcarpatică și Podișul central. În cadrul evoluției ceramicii cu decor adîncit sau canelat și adîncit, aceeași pictură bicromă s-a difuzat și în bazinul Bugului, la *Borisovka* (fig. 11/4), marcînd la fel orizontul final al etapei Tripolie AII, dar sincronic cu etapa inițială a fazei Cucuteni A3 din bazinul Nistrului, și anticipînd astfel difuzarea treptată a „ceramicii tricrome pe fond alb" a etapei Cucuteni A3 — Tripolie BI în întreg spațiul estic cucutenian și tripolian.

Apariția categoriei majore a „ceramicii cu decor adîncit și pictură bicromă" în etapa finală a fazei Cucuteni A1 — Tripolie AII nu este rezultatul unei evoluții locale, în spațiul estic cucutenian și tripolian, și deci paralele cu aceea din spațiul vestic al ariei protocucuteniene, ci al unui proces de difuziune din *aria originară a evoluției ceramicii bicrome și tricrome din Depresiunea subcarpatică și Podișul central moldovenesc*. Deși „ceramica cu decor adîncit și pictură bicromă" continuă ca o categorie secundară în complexul fazei Cucuteni A3 în Depresiunea Prutului și bazinul Nistrului, ea nu a contribuit nici la evoluția ceramicii tricrome în acest spațiu, deoarece evoluția ceramicii tricrome în Depresiunea subcarpatică a început cu categoria „ceramicii tricrome pe fond brun" preponderentă în faza A2 și a fost continuată de categoria „ceramicii tricrome pe fond alb" predominantă în faza A3. La acest nivel cronologic, complexul fazei A3 în spațiul estic se constituie prin același proces de difuziune a „ceramicii tricrome pe fond alb" în Depresiunea Prutului pînă în bazinul Nistrului. În etapa tîrzie a acestei faze, ea se difuzează în spațiul nord-estic, în V Podoliei și bazinul Bugului.

Situația de discontinuitate între cele două orizonturi, al ceramicii bicrome și al ceramicii tricrome pe fond alb, apare clară în suprapunerea celor două niveluri Cucuteni A de la Ruseștii Noi I (I—II). Cele două niveluri, deosebite prin tipul locuințelor, bordeie în nivelul inferior și platforme în nivelul superior, și separate prin depunerile de deasupra bordeielor, deși apropiate prin cele două specii ale ceramicii cu decor adîncit, cu sau fără pictură bicromă, și prin prezența

---

44 *Ibidem*, p. 61, fig. 13/2.
45 *Ibidem*, fig. 13/11, 13.
46 *Ibidem*, p. 65, fig. 14/2, 6.
47 *Ibidem*, p. 67, fig. 14/13—14, 16.
48 *Ibidem*, p. 65 (3620 ± 100).
49 D. Monah, SCIVA, 29, 1978, 1, p. 37 (3675 ± 50 și 3660 ± 55). Așezarea, numită „Cetățuie", se află pe teritoriul com. Mărgineni.

elementelor „gumelnițene" ale ceramicii Stoicani—Aldeni, nu sînt consecutive. Chiar dacă nivelul inferior ar reprezenta secvența finală a etapei protocucuteniene în Depresiunea Prutului și bazinul Nistrului, în nivelul superior lipsește specia „ceramicii cu decor adîncit și pictură tricromă cu brun-negru" de la Trușești, care reprezintă orizontul cel mai vechi al fazei Cucuteni A 3 în Depresiunea Prutului.

Vasul antropomorf din nivelul II[50] are forma caracteristică acestor vase în faciesul Stoicani—Aldeni și ar fi putut fi transmisă local și direct prin complexul nivelului I, dar ea se întîlnește în dimensiuni mari sau miniaturale la Trușești, sau Drăgușeni—Săveni, iar decorul lui adîncit și pictat bicrom are factura decorului de pe vasul antropomorf cu fund ascuțit de tip Izvoare II 1 de la Trușești[51] și de pe ceramica cu decor adîncit și pictură bicromă de la Hăbășești. Deci, acest vas se integrează, ca formă, decor și origine, complexului ceramic al fazei A 3, indiferent de elementele originare de transmisiune din faciesul Stoicani — Aldeni în complexul ceramic al fazei Cucuteni A2, ca la Izvoare II1, și de persistența lor în complexul fazei A3, ca la Ghelăiești. Tipul vasului și modelul decorului sînt generice și nu puteau fi create paralel la Rușeștii Noi I, cu toate elementele de caracter „gumelnițean" de proveniență Stoicani—Aldeni din nivelul II și identitatea motivelor cu "ove„ pe figurinele din nivelul I. Dovada o constituie al doilea vas antropomorf din nivelul II de la Rușeștii Noi I[51a], de formă înaltă și cu decor tricrom pe fond alb tipice pentru vasele antropomorfe de la Hăbășești.

Singurul proces evolutiv al complexului ceramicii în spațiul estic se desfășoară în funcție de categoria principală a „ceramicii cu decor adîncit sau canelat și adîncit" și a „ceramicii cu decor canelat" în faza Cucuteni A1 — Tripolie AII și acest fapt explică, pe de o parte, crearea categoriei „ceramicii bicrome cu decor adîncit" în etapa finală a acestei faze, caracteristică Depresiunii Prutului și bazinului Nistrului în etapa timpurie a fazei A3, iar pe de altă parte persistența „ceramicii cu decor adîncit" fără pictură bicromă în bazinul Nistrului și al Bugului în etapa tîrzie a fazei A3, după dispariția acestei categorii, cu sau fără pictură bicromă, în Depresiunea Prutului.

În spațiul dintre Nistru și Bug, evoluția ceramicii cu decor adîncit sau canelat în etapa Tripolie AII, plecînd de la ceramica fazei Precucuteni III — Tripolie AI a așezărilor de tip Holercani și Soloncenì I pe Nistru sau Savrani în bazinul Bugului, a dus la aspectele ei decorative din așezările de tip *Ozarinți* pe Nistru sau *Krasnostavka* pe Bug (fig. 11/2, 7)[52] și la acest nivel, ca la *Borisovka* (fig. 11/3,5)[53], apare și pictura bicromă în bazinul Bugului. Grupa acestor așezări, din cauza identității aspectelor lor decorative cu aceiea ale ceramicii cu decor adîncit sau canelat din așezările cu „ceramică tricromă pe fond alb" ale fazei Cucuteni A 3 — Tripolie BI, Polivanov-jar III sau Darabani I (fig. 12/1—4)[54] în bazinul Nistrului și Sabatinovka I (fig. 12/5—10)[55] în bazinul Bugului, este însă trecută, ca variantă culturală locală, la începutul etapei Tripolie B I[56].

Chiar dacă proporția ceramicii tricrome în raport cu ceramica cu decor adîncit este mai mică la Sabatinovka I, ea crește la Darabani I, iar în așezările din V Podoliei, Kadievți și Kudrinți (fig. 13/1—4,7), există numai ceramica tricromă, discriminînd clar cele două orizonturi cu ceramică pictată, bicromă sau tricromă, din aria tripoliană.

Astfel, așezarea Borisovka este echivalentă cu nivelul I de la Rușeștii Noi I, dar mai tardivă. Ceramica cu decor adîncit este identică în așezările de tip Borisovka sau Sabatinovka I, dar apariția ceramicii pictate, bicromă la Borisovka și tricromă pe fond alb la Sabatinovka I, le clasează în etape diferite, deși apropiate, Tripolie *AII* finală, sincronică cu faza Cucuteni A3 inițială, sau Tripolie BI=faza Cucuteni A3 finală.

Complexele așezărilor Luka—Vrublevețkaia și Borisovka impun subîmpărțirea etapei Tripolie A în două *etape principale* : *AI*, corespunzătoare fazei Precucuteni III, și *AII*, cores-

[50] V. I. Markevič, *op. cit.*, p. 66—7, fig. 14/1 ; A. Nițu, *op. cit.*, p. 84—5, fig. 12/1. Tipul vasului, cu decor spiralic tricrom sau cu ove canelate, există la Trușești și Drăgușeni (A. Crîșmaru, *op. cit.*, fig. 38/2,4).

[51] A. Nițu, *op. cit.*, p. 83—4 și n. 39, 43, fig. 11/4.

[51a] V. I. Markevič, *op. cit.*, p. 67, fig. 14/9.

[52] T. S. Passek, *Period. tripol. posel.*, p. 37 urm., fig. 3 ; 10 (menținute în etapa Tripolie A) ; idem, *Céramique tripolienne*, Moscova—Leningrad, 1935, pl. VI/1—4.

[53] Idem, *Period. tripol. posel.*, p. 36 urm., fig. 8—9 (menținută tot în etapa Tripolie A) ; E. K. Černyš, *Mesto poselenij Borisovskogo tipa v periodizacii tripol'skoj kul'tury*, KS, 142, 1975, p. 5, fig. 2a/2.

[54] T. Passek, *Cér. tripol.*, pl. color de la p. 86 ; pl. XVI—XVII/1—2 ; idem, *Period. tripol. posel.*, p. 114 urm., fig. 63/5—6, 8—12 ; 64/5—9 ; 65.

[55] Idem, *Period. tripol. posel.*, p. 48 urm., fig. 19—20.

[56] E. K. Černyš, *op. cit.*, p. 4—5, fig. 1.

punzătoare faciesului Stoicani—Aldeni și fazelor Cucuteni A1 tîrzie și A3 timpurie din bazinul Nistrului, care poate avea la rîndul ei o etapă timpurie fără ceramică pictată, cu sau fără elemente Stoicani—Aldeni, ca la Luka—Vrublevețkaia, sau Krasnostavka și o etapă tîrzie cu „ceramică cu decor adîncit și pictură bicromă" de caracter net Cucuteni A, ca la Borisovka ca *etape secundare AII 1—AII 2*.

Criteriul ceramicii majore definește și delimitează perioada Protocucuteni, prin evoluția *ceramicii bicrome*, diversificînd categoriile după regiunile geografice, cu deosebire „ceramica bicromă cu zone decorative sintetice" în aria originară a evoluției ceramicii pictate în Depresiunea subcarpatică și Podișul central sau „ceramica cu decor adîncit și pictură bicromă" în Depresiunea Prutului și spațiul estic, și eventual prin trecerea la *ceramica tricromă pe fond brun* în etapa finală, pînă la apariția „ceramicii tricrome pe fond alb" a fazei Cucuteni A 2. Deci, această perioadă poate fi integrată ca fază A1 a perioadei Cucuteni A, dar numai păstrîndu-și totalitatea depunerilor stratigrafice și tipologice și posibilitatea repartizării lor în etape secundare. Chiar în aria tripoliană, etapa Tripolie AII corespunzătoare acestei faze este definită prin apariția ceramicii bicrome cu decor adîncit, care precede imediat apariția ceramicii tricrome pe fond alb a etapei Tripolie BI = faza Cucuteni A3.

Cele două categorii de *ceramică tricromă*, pe fond brun și pe fond alb, ale perioadei *Cucuteni A*, în care sînt incluse toate așezările considerate de caracter Cucuteni A (fig. 1/1, categ. 11—12), coexistă de-a lungul întregii perioade, categoria pe fond alb în așezările cu ceramică tricromă pe fond brun din Depresiunea subcarpatică, la Izvoare II1 (fig. 4/1,3—4,8)[57] sau Frumușica AI—II (fig. 5)[58], și categoria pe fond brun în așezările cu ceramică tricromă pe fond alb din Depresiunea subcarpatică, la Ghelăiești sau Gura Văii (fig. 7/1—2,5—6)[59], și Depresiunea Prutului, la Trușești (fig. 8/2—5)[60] sau Hăbășești (Anexa IV). Deci, cele două categorii tricrome descriu grafice evolutive inversate prin creșterea și descreșterea proporției lor (fig. 1/2—3), al căror punct de intretăiere divide această perioadă numai în două etape principale, corespunzătoare la *două faze, A2—A3*, determinate de preponderența succesivă a celor două categorii, pe fond brun în prima fază și pe fond alb în a doua fază, și condiționate stratigrafic prin suprapunerea celor două niveluri Cucuteni A în stațiunea Izvoare (II1 și II2).

Succesiunea celor două orizonturi ale ceramicii tricrome pe fond brun și pe fond alb însumează ciclul complet al evoluției ceramicii tricrome în aria originară a ceramicii pictate din Depresiunea subcarpatică și Podișul central moldovenesc. Depresiunea Prutului și aria tripoliană prezintă numai orizontul ceramicii tricrome pe fond alb, dar decalajul acuzat între aria tripoliană și cucuteniană[61] nu poate fi real decît pentru etapa finală a fazei A3, adică de la limita absenței ceramicii cu decor adîncit și pictură tricromă sau bicromă de tip Cucuteni A, care reprezintă etapa inițială a fazei A3 în Depresiunea Prutului și bazinul Nistrului.

Toate secvențele determinate de complexele ceramice diferențiate prin variația proporției celor două categorii de ceramică tricromă, prin diversificarea speciilor lor decorative și prin jocul asocierii categoriilor și speciilor ceramicii principale și secundare, sînt incluse în două faze corespunzătoare acestor două orizonturi ale ceramicii tricrome și nu pot fi repartizate decît în etape secundare, corespunzătoare subfazelor. Pozițiile acestor secvențe sînt condiționate stratigrafic, tipologic și cronologic de complexe ceramice suprapuse în nivelurile stațiunilor cu stratigrafie verticală sau repartizate între așezările cu un singur nivel.

Complexele ceramice diferențiate în orizontul ceramicii tricrome pe fond brun, prin ritmul variației proporției celor două categorii tricrome, determină *secvențe inițiale*, prin apariția categoriei tricrome pe fond alb în nivelul *Bonțești 2* (fig. 1/1—2, punct. 1) și prin creșterea proporției categoriei pe fond alb în nivelul *Ariușd VII* (fig. 1/1—2, punct. 2), în nivelul unic de la *Olteni* (fig. 1/1—2, punct. 3), echivalent în medie, prin proporția celor două categorii de ceramică tricromă și a ceramicii bicrome, cu nivelurile *Ariușd IV* și *Izvoare II 1b*[62], și în nivelul *Fru-*

---

[57] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 157—58, 179, fig. 136 ; 139/2 ; 169/2 ; 175/2.

[58]. C. Matasă, *Frumușica*, București, 1946, p. 51—2, 96—7, 100, 109, 138, 141—43, 147, pl. 6/16 ; 13/85, 90 ; 15/120, 124 ; 16/123 ; 18/91, 93 ; 24/178.

[59] A. Nițu, C. Buzdugan și C. Eminovici, Carpica, 4, 1971, p. 53 urm., 57 urm., fig. 14/2 ; 17/3.

[60] Inedite (IIA I).

[61] Vl. Dumitrescu, SCIV, 14, 1963, 1, p. 72. Însă, etapa Tripolie BI nu poate fi echivalată cu etapa A3 (Hăbășești—Cucuteni), definită prin asocierea ceramicii tricrome cu „ceramica bicromă cu decor adîncit", ci cu etapa A4 (Ruginoasa), caracterizată prin dispariția ceramicii bicrome cu decor adîncit în Depresiunea Prutului și pe Nistru și continuarea „ceramicii cu decor adîncit" în bazinul Nistrului și al Bugului.

[62] A. Nițu, SC—Sf. Gheorghe, 1973, p. 64, fig. 3—4.

muşica I (fig. 1/1—2, punct. 4), sau *secvenţe finale*, prin echilibrarea propoziţiei celor două categorii de ceramică tricromă în favoarea categoriei pe fond brun, în nivelul *Frumuşica II* şi nivelul unic de la *Calu* (fig. 1/1—2, punct. 5—6). Secvenţele acestui orizont se caracterizează în acelaşi timp prin *descreşterea continuă a proporţiei pe fond brun*, determinată de creşterea proporţiei categoriei pe fond alb, şi prin *predominarea categoriei pe fond brun*.

În orizontul ceramicii tricrome pe fond alb, variaţia propoziţiei celor două categorii de ceramică tricromă este simetric inversată şi determină de asemenea *secvenţe iniţiale*, prin echilibrarea proporţiei celor două categorii în favoarea categoriei pe fond alb la *Ghelăieşti* şi *Gura Văii* (fig. 1/1—2, punct. 7), sau *secvenţe finale*, prin creşterea proporţiei categoriei tricrome pe fond alb în nivelul *Izvoare II2* în Depresiunea subcarpatică (fig. 1/1—2, punct. 10) şi în aşezările *Truşeşti, Hăbăşeşti, Cucuteni* şi *Ruginoasa* în Depresiunea Prutului (fig. 1/1—2, punct. 8—9). Secvenţele acestui orizont sînt caracterizate net prin *predominarea categoriei pe fond alb*.

Secvenţele diferenţiate în cadrul celor două faze, corespunzătoare celor două orizonturi ale ceramicii tricrome, prin *creşterea continuă a proporţiei ceramicii tricrome pe fond alb*, sînt grupate, de o parte şi alta a punctului de întretăiere a graficelor celor două categorii tricrome, în două etape simetrice şi inversate, una finală în primul orizont şi alta iniţială în al doilea orizont, determinînd astfel cîte *două subfaze* pentru fiecare orizont, respectiv subfazele *A2a—A2b* şi *A3a—A3b*. Poziţia simetrică a etapelor A2*b* (Calu-Frumuşica II) şi A3*a* (Ghelăieşti-Gura Văii) ar apărea clară prin introducerea aşezării Gura Văii în grafic, dacă s-ar calcula proporţia categoriilor ceramicii tricrome[63].

Proporţiile celor două categorii de ceramică tricromă (fig. 2 ; anexele I—IV) sînt evaluate în funcţie de numărul exemplarelor întregi sau fragmentare ilustrate în publicaţii, în genere în mod selectiv, nu total[64], dar cifrele îşi păstrează valoarea lor definitivă, deoarece pentru aceste aşezări, în afară de Izvoare, săpăturile nu mai pot fi reluate. *Izvoare* reprezintă prima staţiune, în care complexele ceramice ale nivelurilor suprapuse au fost definite în funcţie de proporţia categoriilor principale şi secundare ale ceramicii dar apreciată cantitativ, nu numeric. Deoarece publicarea ceramicii în monografie s-a făcut pe categoriile ceramice considerate în ansamblul celor trei niveluri, fără indicarea în legenda figurilor a repartiţiei ceramicii pe niveluri, nu se poate face evaluarea numerică a proporţiei categoriilor pentru fiecare nivel. În schimb, pe baza tipologiei, nivelul Izvoare II 1*b* poate fi echivalat cu complexul aşezării *Olteni* şi nivelul *Ariuşd IV*, a căror proporţie numerică poate fi indicată în grafic, pentru moment cu o valoare simbolică, dar în viitor cu o valoare chiar numai pe baza materialului din săpăturile vechi, date fiind condiţiile acestor săpături şi inventarierea riguroasă a ceramicii.[65].

De asemenea, pentru cele două niveluri Cucuteni A de la *Frumuşica* evaluarea proporţiei celor două categorii de ceramică tricromă nu poate fi stabilită decît parţial, în funcţie de indicarea nivelului în inventarul final (= Apendicele *II*) din monografie (fig. 2/2 ; anexa I). Pentru restul ceramicii, proporţia celor două categorii tricrome, evaluată global pentru ambele niveluri prin numărarea planşelor (fig. 2/2 ; anexa II), poate fi repartizată între cele două niveluri, dar numai printr-o repartiţie de 1/3 în nivelul II pentru categoria pe fond brun sau în nivelul I pentru categoria pe fond alb, ţinînd seama de descreşterea sau creşterea categoriei respective între nivelurile I şi II (fig. 2/3). Prin această repartiţie de 1/3, proporţia celor două categorii tricrome asigură preponderenţa categoriei pe fond brun în cele două niveluri şi le păstrează ca secvenţe în cadrul fazei A2 (fig. 1 ; 2/1), după cum indică diferenţa proporţiei celor două categorii evaluată global şi comparaţia cu aşezarea similară de la *Calu* (fig. 2/2 ; anexa III/1).

---

[63] Descrierea ceramicii din această aşezare s-a făcut pe baza materialului curăţat şi restaurat în momentul publicării, restul fiind inaccesibil din cauza depozitării lui provizorii. Proporţia celor două categorii tricrome va trebui însă stabilită pentru graficul definitiv.

[64] Din cauza practicii curente a selectării fragmentelor ceramice, prin trierea lor pe şantier în vederea restaurării sau a recoltării mostrelor pentru forme sau decor, iar uneori chiar prin eliminarea în laborator, după restaurare, în vederea depozitării şi publicării lor, deci în ambele cazuri înainte de orice evaluare a proporţiei categoriilor şi speciilor în complexele de habitaţie sau cel puţin în ansamblul nivelului aşezării, cum s-a procedat chiar în cazul săpării integrale a aşezării Truşeşti, nu avem proporţia reală a categoriilor şi speciilor ceramicii cel puţin într-un singur raport preliminar în urma unei singure campanii de săpături. Dar, admiţînd că şansa sau neşansa acestor două operaţii a fost egală pentru majoritatea complexelor de habitaţie, proporţiile categoriilor ceramicii tricrome vor trebui calculate la publicarea monografiei, pentru ca aşezarea Truşeşti să poată fi înscrisă în grafic înaintea tuturor aşezărilor din faza A3 a Depresiunii Prutului.

[65] Muzeul din Sf. Gheorghe.

Pentru staţiunile cu ceramica nepublicată, ca *Ariuşd*, s-a recurs la procedee similare pentru stabilirea unor *valori simbolice*, care să indice variaţia numerică a proporţiei celor două categorii tricrome între nivelurile VII-II[66]. Singura aşezare, in care s-a calculat numeric procentajul ceramicii tricrome, bicrome şi cu decor adincit, este aceea de la *Drăguşeni-Săveni*, dar prin raportarea în bloc a ceramicii tricrome pe fond alb şi pe fond brun la totalul categoriilor ceramicii[67]. Deci, lipseşte tocmai procentajul fiecăreia din cele două categorii tricrome, pentru înscrierea lor în graficul variaţiei proporţiilor. Deşi ceramica aparţine unei singure gropi, situate în zona gropilor de olari („Dealul lutăriei") din afara aşezării din „Ostrov", groapa constituie totuşi un complex închis, încît proporţia celor două categorii tricrome ar fi putut defini pentru moment complexul ceramic al acestei aşezări şi determina secvenţa ei în cadrul fazei A3.

Studiul prezent vrea să fundamenteze ca metodă de cercetare a Cucutenianului A *graficul variaţiei proporţiei celor două categorii ale ceramicii tricrome*, dar prin procedee de calcul simple şi rapide, care pot fi proiectate numeric în grafice simplificate şi totodată pot fi apreciate cantitativ chiar pe şantier, în timpul săpăturii. În consecinţă, *procentajul fiecăreia din cele două categorii de ceramică tricromă trebuie calculat direct în raport cu totalul lor.* Dealtfel, este inutil să se calculeze proporţia categoriilor tricrome în raport cu totalitatea complexului ceramic, adică să se introducă în calcul categoriile ceramicii poroase sau cu decor adincit etc., care nu servesc niciodată la stabilirea criteriilor clasificării şi periodizării.

De asemenea, în graficele proiectate măsurarea momentelor succesive şi a duratei secvenţelor este indicată convenţional prin echidistanţe, dar evaluarea lor reală poate fi stabilită prin datările cu C_{14}, care vor transforma şi cronologia lor relativă în cronologie pozitivă. *Datarea prin C_{14} devine metodă obligatorie* pentru perfectarea graficului real al poziţiilor tipologice şi cronologice ale aşezărilor Cucuteni A. Datele pozitive ale C_{14} vor stabili în acelaşi timp, *direct* şi *exact*, chiar în cazul unor complexe ceramice definite incomplet prin sondaje reduse, *cronologia relativă a complexelor ceramice* care definesc aşezările şi etapele sau secvenţele corespunzătoare. Totodată aceste date de cronologie relativă şi pozitivă vor stabili *sincronismele* culturii cucuteniene în cadrul culturilor neo-eneolitice carpato-dunărene şi se vor înscrie în seria continuă a decalajelor cronologice ale orizonturilor neo-eneolitice dintre Orient şi Europa centrală[68].

Graficul dublu al celor două categorii de ceramică tricromă (fig. 1/2) este proiectat de-a ungul celor două orizonturi din segmente *de raport*, corespunzătoare secvenţelor determinate de aşezările din cele două regiuni, Depresiunea subcarpatică şi Depresiunea Prutului. Dar procedeul este inevitabil pentru moment, din două motive. Pe de o parte, dacă secvenţele primului orizont (faza A2) nu pot aparţine decit Depresiunii subcarpatice şi Podişului central moldovenesc, iar în prima parte a etapei timpurii din al doilea orizont (subfaza A3*a*) nu avem în prezent decit aşezările din această regiune, pentru etapa tîrzie din al doilea orizont (subfaza A3*b*) nu dispunem decit de o singură aşezare în Depresiunea subcarpatică (nivelul Izvoare II2), în timp ce numeroasele aşezări din Depresiunea Prutului se înscriu în a doua parte a etapei timpurii (subfaza A3*a*) şi în etapa tîrzie din al doilea orizont (subfaza A3*b*). Pe de altă parte, aceste aşezări sînt singurele care permit în prezent, pe baza publicării ceramicii, calcularea proporţiei celor două categorii tricrome. Însă, această proiectare este necesară pentru exemplificarea metodei grafice şi de fapt ea va servi în continuare pentru înscrierea celorlalte aşezări şi completarea acestui grafic, pînă cînd numărul aşezărilor săpate va fi suficient de mare pentru proiectarea graficelor pe regiuni şi sintetizarea lor în graficul general al evoluţiei culturii şi ceramicii cucuteniene.

Graficele celor două categorii de ceramică tricromă sînt perfect simetrice şi inverse, inevitabil şi explicabil, deoarece proporţia categoriei pe fond brun descreşte continuu, exact în măsura în care creşte continuu proporţia categoriei pe fond alb. Depresiunea variaţiei proporţiei ambelor categorii tricrome între Bonţeşti şi Frumuşica I, la Ariuşd IV şi Olteni (fig. 1/2, punct. 2—3), se explică prin faptul că proporţia lor la Ariuşd şi Olteni n-a putut fi calculată pe baza proporţiei totale a celor două categorii, ci numai parţial în funcţie de exemplarele întregi indicate în tabelul formelor ceramice din aceste aşezări[69]. Prin calcularea proporţiei reale a categoriilor tricrome, ca şi prin introducerea în grafic a unor noi aşezări, poziţia secvenţelor corespunzătoare acestor două aşezări va fi urcată şi respectiv coborîtă la alt procentaj şi traseul

66 A. Niţu, *op. cit.*, p. 59 urm., fig. 4.

67 Vl. Dumitrescu, ZfA, 7, 1973, 2, p. 188, 194 n. 17 (groapa 14); Idem, în *Din trecutul Judeţului Botoşani*, Botoşani, 1974, p. 39 şi n. 19.

68 H. Quitta, *Der Balkan als Mittler zwischen Vorderem Orient und Europa*, în *Evolution und Revolution im Alten Orient und in Europa*, Berlin, 1971, tabelul de la fig. 3.

69 F. László, *op. cit.*, p. 4, pl. XV; A. Niţu, *op. cit.*, p. 61—2, fig. 3.

graficului va reda exact descreşterea sau creşterea uniformă a curbei proporţiei celor două categorii tricrome.

În realitate, ritmul variaţiei proporţiei celor două categorii tricrome şi deci numărul secvenţelor indicate putînd fi diferit în cele două regiuni geografice, graficul celor două categorii tricrome trebuie proiectat separat pentru fiecare regiune şi apoi redus la un grafic comun ambelor regiuni, în funcţie de numărul şi durata etapelor organice indicate de secvenţele diferitelor aşezări pentru orizontul ceramicii tricrome pe fond alb din cele două regiuni (faza A3). Graficul regional devine cu atît mai necesar pentru Podişul central moldovenesc, deoarece ritmul secvenţelor se desfăşoară în ambele orizonturi ale ceramicii tricrome (fazele A2—A3) şi pentru fiecare orizont el poate fi diferit în raport cu Depresiunea subcarpatică şi Depresiunea Prutului.

Lungimea inegală a etapelor etajate (faze şi subfaze) în grafice (fig. 1/1—2) nu este un simplu efect al proiectării aşezărilor într-un singur plan, el este determinată de numărul diferit al aşezărilor, care marchează secvenţele acestor etape în cuprinsul celor două orizonturi. Faptul arată că etapele nu pot fi determinate de o singură secvenţă, că secvenţele nu pot fi determinate de o singură aşezare şi că numărul secvenţelor în etape nu poate creşte pe măsura înmulţirii aşezărilor cercetate.

Etapele sînt ierarhic suprapuse şi juxtapuse şi sînt determinate real de numărul secvenţelor, dar secvenţele în cuprinsul etapelor sînt determinate nu de numărul infinit al aşezărilor extinse „în armonică" pe orizontală, ci de numărul aşezărilor *grupate* în aceeaşi secvenţă după echivalenţa proporţiilor ceramicii şi datele C_{14} ale aşezărilor. Este evident că *cifrele proporţiilor categoriilor ceramice şi ale datelor cronologice ale aşezărilor unei secvenţe vor avea o limită de variaţie.*

Graficul dublu (fig. 1/2) necesită însă două serii de calcul, pentru procentajul proporţiei fiecăreia din cele două categorii tricrome, pe fond brun şi pe fond alb, calculat în raport cu totalul ceramicii tricrome (fig. 2/1). Deoarece graficele celor două categorii tricrome sînt simetric inverse, este clar că ele pot fi reduse la proiectarea unui *grafic unic* (fig. 1/3), în funcţie de *procentajul direct al diferenţei proporţiilor celor două categorii tricrome*, calculat în raport cu totalul ceramicii tricrome echivalent cu un procentaj 100% (fig. 2/1).

Traseul graficului unic redă fidel variaţia proporţiei categoriilor tricrome în cele două orizonturi, descreşterea proporţiei categoriei pe fond brun în primul orizont (faza A2) şi creşterea proporţiei categoriei pe fond alb în al doilea orizont (faza A3). Limita dintre cele două orizonturi, indicată în graficul dublu prin întretăierea traseelor celor două categorii tricrome, se înscrie în graficul unic pe segmentul care indică schimbarea de direcţie a celui de al doilea orizont, între punctele 6—7, determinată de proporţia preponderentă a categoriei pe fond alb. Această limită între cele două faze A2—A3 va fi fixată tipologic de secvenţa aşezării, sau grupului de aşezări, în care proporţia celor două categorii tricrome este echivalentă, iar cronologic prin data pozitivă a C_{14} din această aşezare.

Graficul unic trebuie de asemenea proiectat întîi separat pentru fiecare regiune. Graficul secvenţelor din Podişul central, prin poziţia intermediară între Depresiunea subcarpatică şi Depresiunea Prutului şi prin elementele comune cu fiecare din cele două regiuni, va asigura racordarea secvenţelor din aceste trei regiuni şi comprimarea lor în etape echilibrate şi echivalente tipologic şi cronologic. Această racordare va permite proiectarea unui *grafic comun* pentru întreaga arie cucuteniană, care să stabilească etapele organice ale evoluţiei unitare a ceramicii tricrome, în funcţie de complexul tipologic şi durata acestor etape. Echidistanţele grafice ale secvenţelor şi consecutiv ale etapelor vor fi înlocuite prin *etape real inegale*, dar real definite şi datate, tipologic prin gruparea secvenţelor corespunzătoare complexelor ceramice ale aşezărilor şi cronologic prin durata lor între limitele fixate prin datele C_{14}.

Etapele secundare (subfazele A2*a* — A2*b* şi A3*a* — A3*b*), în care sînt grupate secvenţele determinate de variaţia proporţiei categoriilor ceramicii tricrome, sînt parţial susţinute de jocul speciilor decorative ale categoriilor tricrome (analizate în prima parte a acestui studiu). Specia tricromă pe fond brun cu „benzi înguste şi interspaţiu larg de culoare albă întinsă" lipseşte la Bonţeşti, dar apare la Ariuşd şi este prezentă în toate aşezările din cele două subfaze ale fazei A2 şi din prima subfază a fazei A3 în Depresiunea subcarpatică (fig. 4/8), lipsind deci în ultima subfază, deoarece nu este menţionată în nivelul Izvoare II2. În Depresiunea Prutului, această specie durează pînă la sfîrşitul fazei A3, deoarece apare la *Fedeleşeni* şi continuă în prima fază a perioadei AB la Corlăteni, dar cu alb liniar (fig. 10/4). Această variantă cu albul interspaţiului trasat liniar apare la *Şipeniţi*[70] şi indică formarea ei recentă în cadrul categoriei

[70] O. Kandyba, *Schipenitz*, „Bücher zur Ur- und Frühgeschichte, 5", Viena, 1937, p. 23, fig. 157, 163.

tricrome cu benzi brune şi interspaţiu tratat cu alb liniar de la Cucuteni, Drăguşeni-Săveni şi Şipeniţi[71], deci paralel cu specia cu benzi înguste şi alb pozitiv a categoriei tricrome pe fond alb în etapa finală a fazei A3 (fig. 9/3, 5 ; 10/2). Specia cu benzi brune-roşii înguste rămîne subiacentă categoriei tricrome pe fond brun şi proporţia ei desigur variază în complexele ceramice de-a lungul etapelor Cucuteni A, atingînd la *Tîrpeşti* cea mai mare proporţie faţă de celelalte aşezări din Depresiunea subcarpatică[72], dar fără a susţine ritmul variaţiei proporţiei categoriilor majore.

Specia cu „decor liniar tricrom sau bicrom pe fond brun sau alb", deci în ambele categorii tricrome, frecventă în faza A2 şi subfaza A3*a* (fig. 4/3 zona sup.), apare rar în subfaza A3*b*, ca decorul spiralic cu linii negre pe fond brun în interiorul străchinii de la Chetreşti (fig. 10/1). În subfaza A3*b*, devine însă frecventă şi caracteristică specia cu „interspaţiul tratat cu culoare neagră întinsă sau liniară" în decorul exterior cu benzi medii sau înguste, ca la Scînteia, şi în decorul interior simplificat, ca la Chetreşti (fig. 9/2 ; 10/5), dar mai ales în aşezările Kudrinţi şi Kadievţi-Bavki din V Podoliei (fig. 13/4, 7).

În schimb, speciile decorative ale categoriei tricrome pe fond alb se diversifică mai clar în raport cu etapele secundare ale celor două faze, atît prin lăţimea şi tehnica benzilor motivelor şi a culorii albe, cît şi prin proporţia lor în complexele ceramice ale aşezărilor. Specia clasică, cu benzile negative pe fondul de pictură alb, tratează „benzile medii cu alb pozitiv" în fazele A2—A3 în Depresiunea subcarpatică, la Frumuşica I (fig. 5/2, 4), Calu şi Izvoare II2 (fig. 7/4)[73], şi în faza A3 în Depresiunea Prutului şi Podişul central moldovenesc, la Truşeşti, Secăreşti Tinosul (fig. 9/4) sau Scînteia-La Nuci. Paralel, se dezvoltă de-a lungul etapelor celor două faze speciile cu benzi înguste sau foarte înguste.

În Depresiunea subcarpatică, specia cu „benzi înguste şi alb pozitiv" se întîlneşte în proporţie mică la Frumuşica (fig. 5/9) sau Calu în subfaza A2*b*, iar alături de ea apare în proporţie mică şi specia cu „benzi înguste şi alb pozitiv" la Gura Văii (fig. 7/5—6) în subfaza A3*a*, dar nici una din specii nu este menţionată în nivelul Izvoare II2.

În Depresiunea Prutului, specia cu „benzi medii şi alb pozitiv" şi aceea cu „benzi înguste şi alb pozitiv" apar din subfaza A3*a* la Truşeşti şi Cucuteni şi continuă pînă la sfîrşitul fazei A3 la Secăreşti (fig. 9/3, 5) şi Fedeleşeni, cu aspecte decorative ca la *Chetreşti* în Podişul central moldovenesc (fig. 10/2). Însă, proporţia speciei cu „benzi înguste şi alb pozitiv" devine preponderentă în subfaza A3*b* la *Secăreşti — Dealul Tinosul* (fig. 9/3, 5), situată pe latura opusă a platoului „Cetăţuiei" de la Cucuteni, şi Fedeleşeni, în Poarta Tg. Frumos, sau la *Scînteia — La Nuci* în N Podişului central, ale căror complexe ceramice cuprind numai ceramică tricromă, fără ceramică secundară bicromă sau cu decor adîncit. În etapa finală a subfazei A3*b* apare frecventă şi specia cu „benzi foarte înguste şi alb pozitiv", la *Chetreşti* (fig. 10/5)[74] şi *Fedeleşeni*[75]

La S de Podişul central, în N Regiunii colinelor Tutovei, complexul aşezării *Toflea* (Tg. Nicoreşti)[76] prezintă cele două categorii ale ceramicii tricrome, asociate cu cele două categorii ale ceramicii bicrome, cu zone decorative sintetice ca în Depresiunea subcarpatică sau cu decor adîncit ca în Depresiunea Prutului. Categoria tricromă pe fond alb comportă speciile cu „benzi medii sau înguste cu alb pozitiv", cu forme ceramice şi aspecte decorative identice cu ale ceramicii de la Izvoare II2. Poziţia acestei aşezări în cuprinsul subfazei A3*a* rămîne să fie stabilită prin proporţiile categoriilor ceramicii tricrome şi ale speciilor decorative ale categoriei tricrome pe fond alb.

Speciile cu „alb pozitiv", cu benzi medii, înguste sau foarte înguste, dezvoltă cu predilecţie trei aspecte decorative identice în cele trei regiuni geografice, cu „spirale în *S*", reduse frecvent la „volute" secţionate (fig. 7/6 ; 9/3 ; 10/2—3) sau unite în *C*, şi „spirale în *Z*", cu corpul alungit şi prevăzut cu benzi de legătură (fig. 7/4—5 ; 9/4—5 ; 10/5).

Speciile decorative ale categoriei tricrome pe fond alb păstrează însă şi tehnica „benzilor medii sau înguste negative (rezervate)". Complexele ceramice echivalente ale aşezărilor *Ru-*,

---

[71] *Ibidem*, p. 23, fig. 158 ; H. Schmidt, *Cucuteni*, Berlin—Leipzig, 1932, p. 31, pl. 5/6 ; A. Crişmaru, *Drăguşeni*, Botoşani, 1977, fig. 42/7—8.

[72] S. Marinescu Bîlcu, SCIV, 19, 1968, 3, p. 414, fig. 11/2.

[73] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 186, 204, fig. 172/1.

[74] A. Niţu, *op. cit.*, p. 66, fig. 12/2—3.

[75] Confirmare I. Nestor : ambele specii, cu benzi medii sau înguste, şi cu aceleaşi aspecte decorative.

[76] Asupra săpăturilor nu s-a publicat încă nici un raport preliminar. Materialul la Muzeul din Tecuci.

ginoasa şi *Iaşi—Splaiul Bahlui*[77] cuprind numai ceramică tricromă, fără ceramică bicromă dar categoria tricromă pe fond alb clasică prezintă o proporţie redusă de „benzi late" [78], o proporţie predominantă de „benzi medii" [79] şi o proporţie foarte redusă de „benzi înguste" [80] (Anexa III/2).

La *Şipeniţi* există de asemenea specia cu „benzi înguste negative şi interspaţiul tratat cu brun liniar" [81], deci inversul speciei cu „benzi înguste brune şi interspaţiul tratat cu alb liniar"[82]. Acest fapt poate indica desprinderea unui *orizont al ceramicii tricrome cu banda îngustă* în etapa finală a fazei A3 atît în N Depresiunii Prutului, cît şi în Podişul Sucevei şi al Hotinului, deoarece el există şi în V Podoliei[83].

Această evoluţie a ceramicii tricrome pe fond alb se repetă în bazinul Nistrului şi al afluenţilor din Galiţia şi V. Podoliei. Pe ceramica „tricromă pe fond alb" de la *Darabani I* în Podişul Hotinului (fig. 12/1, 4)[84] decorul are „benzi late" libere sau cu nervură roşie, de factura aceluia de la Ruginoasa, iar pe ceramica de la *Kadievţi — Burakovka* în Podolia (fig. 13/1—3)[85] apar, alături de „benzile late" cu nervură roşie, „benzi medii" libere şi linii negre haşurate în interspaţiu. În aşezările galiţiene de tip *Nezviska*[86], decorul prezintă „benzi medii sau înguste", libere, iar interspaţiul are intervalele libere sau haşurate cu linii negre. În aşezările podoliene de la *Kudrinţi* (fig. 13/7) şi *Kadievţi — Bavki* (fig. 13/4)[87], decorul are „benzi medii" predominante şi o proporţie crescută de „benzi înguste" libere, a căror tratare cu „alb pozitiv" apare clar în planşele colorate, ca la Secăreşti şi Scînteia (fig. 9/3—5). Factura decorului, cu benzile frecvent decorate cu una sau două nervuri roşii şi cu intervalele interspaţiului umplute sau haşurate cu culoare neagră (fig. 13/4), se apropie de aceea a decorului ceramicii tricrome de la Drăguşeni-Săveni şi Şipeniţi[88] din etapa precedentă.

În aşezările podoliene, Kudrinţi şi Kadievţi-Bavki, ceramica tricromă apare singură, dar la Darabani I (fig. 12/2—3) şi Nezviska este asociată cu o proporţie mai mare sau mai mică de „ceramică cu decor adîncit" [89], care însoţeşte în proporţie variată, dar redusă, categoria „ceramicii bicrome cu decor adîncit" în subfaza precedentă. Ambele categorii secundare se sting însă treptat la începutul subfazei A3*b* : la Ruginoasa, în Poarta Tg. Frumos, apar numai cîteva fragmente de ceramică cu decor adîncit[90], iar la Kadievţi-Burakovka, în V Podoliei, persistă o proporţie mică de ceramică cu decor adîncit fără pictură sau cu urme de pictură neagră

[77] C. Martiniuc, V. Chirica şi A. Niţu, *Poziţia geomorfologică şi cultural-cronologică a aşezării Cucuteni A de la Iaşi—Splaiul Bahlui*, SCIVA, 28, 1977, 2, p. 191 urm.

[78] Vl. Dumitrescu, Dacia, 3—4, 1927—1932, p. 75 urm., pl. III—IV.

[79] *Ibidem*, pl. V—VI.

[80] *Ibidem*, pl. V/1.

[81] H. Schmidt, *op. cit.*, p. 109—10, pl. 38/1, 3, interpretată însă în raport cu procedeele grupelor de stil AB.

[82] I. Nestor, *Céramique peinte de style ancien à Şipeniţ*, Dacia, 5—6, 1936, p. 129, 131, fig. 3—6. Ambele specii cu benzi înguste, albe sau brune, sînt la fel interpretate şi desemnate cu siglele grupei α.

[83] De aceea situarea aşezării Drăguşeni—Săveni, cu ceramică tricromă cu benzi late şi medii şi cu proporţia atît de mare de ceramică bicromă, ca orizont final al fazei A3 în Depresiunea Prutului contrazice toate datele cunoscute ale fazei A3 în aria cucuteniană şi tripoliană şi această situaţie trebuie clarificată prin cercetarea sistematică a acestei zone nordice deopotrivă în bazinul Prutului şi Nistrului.

[84] T. Passek, *Cér. tripol.*, p. 87 urm., pl. color de la p. 86 ; idem, *Period. tripol. posel.*, p. 43, 113 urm., fig. 63/8, 10—11 ; 64/5—9.

[85] Idem, *Cér. tripol.*, p. 83 ; idem, *Period. tripol. posel.*, p. 118, fig. 66/3—7, 9.

[86] Idem, *Period. tripol. posel.*, p. 46, fig. 16/1, 3 (Nezviska), 5 (Fridrivcy).

[87] Idem, *Cér. tripol.*, p. 80, 83, pl. color de la p. 48 şi 64, pl. IV/1—7 şi V/1—9 (Kudrinţi) ; IV/8—10 şi V/10 (Kadievţi—Bavki) ; idem, *Period. tripol. posel.*, p. 46—7, fig. 15/4, 8—11 (Kadievţi—Bavki) ; 18 (Kudrinţi).

[88] O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 168.

[89] T. Passek, *Cér. tripol.*, p. 101, 106, pl. XVI—XVII/1—2 (Darabani I) ; idem, *Period. tripol. posel.*, fig. 16/4, 6 (Nezviska) ; 63/5—6, 9, 12 ; 65 (Darabani I).

[90] H. Dumitrescu, Dacia, 3—4, 1927—1932, p. 75, fig. 16/6.

considerată însă de tip Vladimirovka[91]. Categoria ceramicii „Cucuteni C", care poate fi denumită „ceramica C tripoliană", menționată la Kudrinți[92], aparține mai curînd orizontului Cucuteni B1 din cele două așezări podoliene. În așezările din bazinul Nistrului se constată, pe de o parte, absența categoriilor secundare cu pictură bicromă și chiar cu decor adîncit, în acord cu aria cucuteniană, iar pe de altă parte continuarea și creșterea proporției categoriei cu decor adîncit în unele așezări, în acord cu aria tripoliană.

Astfel, *diversificarea speciilor ceramicii tricrome pe fond alb* susține creșterea proporției acestei categorii în secvențele subfazelor A2*b* — A3*a* și preponderența speciei cu „benzi înguste" caracterizează subfaza A3*b*. Creșterea proporției categoriei tricrome pe fond alb în această subfază este realizată de „speciile decorative" cu benzi medii, înguste sau foarte înguste, negative sau cu alb pozitiv. Deci, *proporția speciilor decorative* determină de fapt *secvențele* subfazei A3*b*.

Complexele ceramice definite prin decorul negativ cu „benzi late" la Darabani I sau cu „benzi late sau medii" la Ruginoasa, Iași—Splaiul Bahlui și Kadievți—Burakovka, caracteristic subfazei precedente (A3*a*), se înscriu ca *secvențe inițiale* ale subfazei A3*b* în Poarta Tg. Frumos, Podișul Hotinului și V Podoliei. Creșterea proporției decorului cu „benzi medii sau înguste negative sau cu alb pozitiv" în așezările Secărești—Tinosul și Scînteia sau Nezviska, Kudrinți și Kadievți—Bavki determină *secvențele intermediare*, care caracterizează această subfază și definesc orizontul ceramicii tricrome cu bandă îngustă din etapa finală a Cucutenianului A în Poarta Tg. Frumos și Podișul central moldovenesc sau în Galiția și Podolia. Frecvența decorului cu „benzi foarte înguste și alb pozitiv" în așezările Fedeleșeni și Chetrești marchează *secvențele finale* ale subfazei A3*b* în Poarta Tg. Frumos și Podișul central moldovenesc.

Criteriul categoriilor secundare pentru etapele perioadei Cucuteni A poate fi limitat la categoriile ceramicii bicrome specifice fiecărei regiuni sau zone, definite în prima parte a acestui studiu. În Depresiunea subcarpatică, *asocierea ceramicii tricrome cu ceramica bicromă cu zone sintetice* (fig. 1/1, categ. 10) se întîlnește în ambele etape ale orizontului ceramicii tricrome pe fond brun (subfazele A2*a*—A2*b*), ca la Izvoare II 1 sau Frumușica AI—II (fig. 4/5—7 ; 6/1—4)[93], și în prima etapă a orizontului ceramicii tricrome pe fond alb (subfaza A3*a*), ca la Gura Văii (fig. 7/3)[94] sau Toflea, dar numai în Depresiunea subcarpatică și Podișul central moldovenesc. Proporția ceramicii bicrome (necalculată în publicații) urmează regula creșterii proporției categoriei tricrome pe fond alb în secvențele inițiale ale orizontului ceramicii tricrome pe fond brun (subfaza A2*a*), de la Bonțești (1 exemplar)[95] la Ariușd VII și IV (respectiv 9 ex. și 20 ex.), Olteni (54 ex.)[96], Izvoare II 1*a* (covîrșitoare față de ceramica tricromă) și II 1*b* (egală cu tricroma)[97], apoi se comportă uniform în secvențele mediane și finale ale orizontului ceramicii tricrome pe fond brun, de la Frumușica AI (subfaza A2*a*) la Calu și Frumușica AII (subfaza A2*b*), prin proporția ei ridicată la Frumușica (79 ex. în ansamblul celor două niveluri) (Anexele I—II), care se menține, dacă nu cumva crește, în secvențele inițiale ale orizontului ceramicii tricrome pe fond alb, în *prima parte a subfazei A3a*, la Ghelăiești și Gura Văii.

Speciile decorative ale acestei categorii de ceramică bicromă pot fi repartizate diferit între așezări, dar, ca și proporția acestei categorii, prezența sau absența diferitelor specii decorative nu pot determina alte secvențe în cadrul subfazelor, ci numai variază și nuanțează aspectele generale ale ceramicii bicrome și ale complexelor ceramice în diferitele așezări.

În subfaza finală, A3*b*, nici una dintre categoriile ceramicii bicrome din Depresiunea subcarpatică nu este menționată în nivelul *Izvoare II2*, al cărui complex ceramic este definit prin exclusivitatea ceramicii tricrome, cu o frecvență a decorului cu „benzi medii și alb pozitiv" [98]. Deoarece prezența „benzilor înguste cu alb pozitiv" nu este precizată, secvența Izvoare II2 se înscrie mai curînd în etapa inițială decît finală a subfazei A3*b* (fig. 1/1—3, punct. 10).

---

[91] T. Passek, *Cér. tripol.*, p. 101.
[92] Idem, *Period. tripol. posel.*, fig. 17.
[93] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 125, 127—128, 133, fig. 90 ; 94/1—2 ; C. Matasă, *op. cit.*, p. 115—16, 118—19, 149—50, vigneta de la p. 93, pl. 28/219 ; 29/227 ; 33/233. Vasul nr. 1 (pl. 29/227) poate fi atribuit nivelului I, deoarece a fost găsit împreună cu exemplarele similare de la pl. 28/226 și 29/228 în secțiunea II 1 în complexul vetrelor 1 și 3 la adîncimea de — 1,60 m (*Ibidem*, p. 24 și profilul fig. 8).
[94] A. Nițu, C. Buzdugan și C. Eminovici, *op. cit.*, p. 39 urm., 47 urm., fig. 18/1.
[95] Vl. Dumitrescu, Dacia, 3—4, 1927—1932, p. 109, fig. 19.
[96] A. Nițu, *op. cit.*, p. 63, fig. 3.
[97] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 157, 206, 343.
[98] *Ibidem*, p. 206, 344.

În Depresiunea Prutului, *asocierea ceramicii tricrome cu ceramica bicromă cu decor adîncit* (fig. 1/1, categ. 8) în majoritatea aşezărilor dintre Siret şi Prut, Truşeşti, Hăbăşeşti, Cucuteni AI-II, sau *cu ceramica bicromă cu decor canelat* în aşezările de tip Drăguşeni — Săveni din N Depresiunii Prutului, limitează repartizarea acestor aşezări în a *doua parte a subfazei A3a*, prin proporţia net şi constant predominantă a ceramicii tricrome pe fond alb (fig. 1/1—3, punct. 8). Dar, ritmul *dispariţiei treptate a speciilor decorative ale ceramicii cu decor adîncit şi pictură tricromă sau bicromă* de la o aşezare la alta sau între etapele de locuire succesive în cuprinsul unei aşezări întinse[99] poate determina *secvenţe* reale în cadrul acestei subfaze, care sînt confirmate prin suprapunerea lor în cele două niveluri A I— II de pe „Cetăţuia" de la Cucuteni (specia tricromă sau bicromă cu brun-negru sau cu negru în secvenţele Truşeşti-Drăguşeni Cucuteni AI şi speciile bicrome numai cu roşu şi alb în secvenţele Hăbăşeşti-Cucuteni AII).

Aşezările Ruginoasa şi Iaşi-Splaiul Bahlui de la începutul subfazei A3*b* cuprind numai ceramică tricromă, fără ceramica bicromă caracteristică subfazei A3*a*, în afară de cîteva fragmente cu decor adîncit la Ruginoasa[100]. În aşezarea Fedeleşeni de la sfîrşitul acestei subfaze nu este menţionată nici una din categoriile ceramicii secundare.

Astfel, în ambele regiuni se ajunge la aceeaşi cezură, prin secvenţa stratigrafică şi tipologică a aşezărilor Ruginoasa şi Izvoare II2, care poate determina subdivizarea orizontului ceramicii tricrome pe fond alb direct în funcţie de categoriile ceramicii pictate secundare, prin prezenţa ceramicii bicrome în subfaza A3*a* şi prin *absenţa ceramicii bicrome în subfaza A3b* (fig. 1/1—3, punct. 9). Categoria „ceramicii cu decor adîncit", — care în subfazele precedente din cele două regiuni însoţeşte în proporţii reduse categoriile ceramicii bicrome, încît poate fi considerată ca specia elementară a categoriei bicrome cu decor adîncit (fig. 8/1)[101], iar în subfaza A3*b* dispare în Depresiunea Prutului şi continuă în proporţii crescute numai în bazinul Nistrului —, nu contribuie la clasificarea complexelor ceramice în vederea determinării etapelor sau secvenţelor lor în cuprinsul celor două orizonturi ale ceramicii tricrome, dar constituie o caracteristică a complexelor ceramice din subfaza A3*b* în bazinul Nistrului şi aria tripoliană în raport cu Depresiunea Prutului.

Dispariţia categoriilor ceramicii bicrome caracteristice subfazei A3*a* în Depresiunea Prutului nu înseamnă dispariţia completă a ceramicii bicrome în subfaza A3*b*. La Fedeleşeni se semnalează o „specie nouă de pictură bicromă" cu linii albe pe fond brun-roşu, care este identificată cu aceea de la Drăguşeni—Săveni[102] şi în consecinţă nu poate reprezenta decît specia elementară şi primordială a ceramicii pictate cu „alb pe brun-roşu sau negru" (fig. 4/2) din fazele precedente în diferitele regiuni geografice (fig. 1/1, categ. 7).

În subfaza A3*a*, aşezările din cele două regiuni se grupează în prima sau a doua parte a acestei subfaze, în funcţie de secvenţele determinate de echilibrarea proporţiilor celor două categorii de ceramică tricromă în prima parte şi de preponderenţa netă a proporţiei categoriei tricrome pe fond alb în a doua parte (fig. 1/1—3, punct. 7—8). În Depresiunea subcarpatică, numărul mic al aşezărilor cunoscute face posibilă descoperirea unor aşezări din a doua parte a acestei subfaze, care vor restabili curba continuă a evoluţiei categoriei tricrome pe fond alb, anulind posibilitatea subdivizării fazei A3 sau a subfazei A3*a* la acest nivel, în simetrie cu subfazele fazei A2. Hotărîtoare pentru cezura fazei A3 rămîne prezenţa sau absenţa ceramicii bicrome caracteristice Depresiunii subcarpatice în fiecare din cele două subfaze, ca la Ghelăieşti şi Gura Văii în prima subfază sau la Izvoare II2 în a doua subfază.

---

[99] Ca la Truşeşti, unde, cu toată trierea prealabilă a fragmentelor ceramice, este posibilă stabilirea unor secvenţe prin jocul speciilor decorative ale ceramicii secundare în complexele de habitaţie juxtapuse în zone contigui, pe măsura extinderii aşezării, sau suprapuse în spaţiile libere, de-a lungul duratei aşezării, dar în ambele cazuri în etape succesive de locuire.

[100] Complexul aşezării Ruginoasa determină criteriul de clasificare şi periodizare a etapei A4 în sistemul periodizării din 1963 (Vl. Dumitrescu, SCIV, 14, 1963, 1, p. 69, 73).

[101] M. Petrescu-Dîmboviţa, PZ, 41, 1963, p. 177, fig. 6 ; Vl. Dumitrecu, *Arta preistorică în România*, „Mari epoci de artă, I", Bucureşti, 1974, fig. 135 (atribuit greşit aşezării Drăguşeni—Săveni).

[102] Vl. Dumitrescu, în *Din trecutul Judeţului Botoşani*, p. 41 ; idem, ZfA, 7, 1973, 2, p. 188, fig. 4/1. Pe baza acestei specii bicrome s-a preconizat chiar o etapă finală, A5 (Idem, SCIV, 14, 1963, 1, p. 69, 74), care însă a căzut în desuetudine în remanierile ulterioare ale periodizării, deşi complexul Drăguşeni—Săveni a fost trecut, pe baza ceramicii considerate de „stil AB", ca etapă finală a Cucutenianului A, după etapa A4 — Ruginoasa (Idem, ZfA, 7, 1973, 2, p. 189, 191, 193).

În schimb, dintre numeroasele așezări din Depresiunea Prutului nici una nu poate fi repartizată în prima parte a subfazei A3a. În consecință, *etapa de racordare a orizontului ceramicii tricrome pe fond alb din Depresiunea Prutului* la ciclul complet al evoluției celor două orizonturi ale ceramicii tricrome din Depresiunea subcarpatică se stabilește în funcție de *decalajul etapei avansate a subfazei A3a din Depresiunea Prutului în raport cu etapa timpurie din Depresiunea subcarpatică.*

Comportarea ceramicii cu decor adîncit, cu sau fără pictură bicromă, în așezările din bazinul Nistrului nu schimbă criteriile clasificării și periodizării stabilite pentru etapele fazei A3 din Depresiunea Prutului. Evoluția ceramicii dinfaza A3 a Depresiunii Prutului se desfășoară unitar pină în bazinul Nistrului. Complexele ceramice din nivelul inferior de la *Polivanov-jar III*[103] și nivelul superior de la *Ruseștii Noi I (II)*[104] cuprind deopotrivă categoria tricromă și categoriile secundare, cu decor adîncit cu sau fără pictură bicromă sau cu decor canelat, și corespund așezărilor Trușești, Hăbășești și Cucuteni din etapa avansată a subfazei A3a. Ceramica de la Polivanov-jar are factura aceleia de la Trușești, dar categoria cu decor adîncit nu mai prezintă specia tricromă cu brun-negru, ci numai speciile bicrome. Ceramica de la Ruseștii Noi I are factura aceleia de la Hăbășești. Ambele așezări marchează clar *secvențe* în raport cu așezările subfazei A3a din Depresiunea Prutului.

Complexul ceramic de la Darabani I este echivalent, prin factura ceramicii tricrome pe fond alb cu benzi late și proporția ceramicii cu decor adîncit fără pictură bicromă, cu acela al așezării *Sabatinovka I* (fig. 12/5—10)[105], considerată ca paradigmă pentru etapa *Tripolie BI* din bazinul mijlociu al Bugului, și deci stabilește clar *decalajul și etapa de racordare a ceramicii de stil A tripoliene la nivelul subfazei Cucuteni A3b.*

Evoluția ceramicii de stil A în cele trei așezări podoliene, Kadievți-Burakovka, Kudrinți și Kadievți-Bavki, acoperă suficient etapa Tripolie BI, corespunzătoare subfazei Cucuteni A3b, și este succedată de ceramica de stil AB tîrzie, grupa δ, de la Krutoborodinți I (fig. 13/10—12), care trebuie repartizată în consecință etapei Tripolie BII din Podolia. În bazinul mijlociu al Bugului, această evoluție și durata ei nu sînt precizate, cu atît mai mult cu cît etapa Tripolie BII rămîne descoperită, prin lipsa așezărilor din prima etapă a ceramicii de stil AB și necesitatea de a repartiza așezările de tip Vladimirovka, din cauza ceramicii de stil B grupa ε, în etapa Tripolie CI. *Continuarea ceramicii tricrome de stil A din etapa Tripolie BI în etapa BII* devine inevitabilă, dacă în bazinul mijlociu al Bugului nu se vor descoperi așezări cu ceramică de stil AB timpurie (grupele α—β).

Datele C_{14} sînt extrem de puține nu numai pentru perioada Cucuteni A, ci pentru toate etapele cucuteniene și tripoliene, încît ele vor fi expuse la sfîrșitul acestui studiu.

Această încercare de fundamentare teoretică a metodei de cercetare, prin proiectarea graficului în funcție de datele cronologiei relative și pozitive ale complexelor ceramice, stabilite prin metodele arheologiei și datările cu C_{14}, arată clar cît de insuficiente sînt datele oferite de cercetarea practică actuală a perioadei Cucuteni A, prin numărul mic al așezărilor săpate și modul sumar al interpretării și publicării rezultatelor, atît în rapoartele preliminare sau ample, cît și în studiile monografice.

III. PERIOADELE CUCUTENI AB ȘI B

Pentru perioadele *Cucuteni AB* și *B*, evoluția uniformă și generală a ceramicii de stil AB între Carpați și Nistru sau de stil B în întreg spațiul culturii Cucuteni-Tripolie determină secvențe clare și general valabile pentru subîmpărțirea acestor perioade. Unitatea stilistică a grupelor clasice ale ceramicii de stil AB și B depășește diferențierea unor aspecte decorative în cadrul acestor grupe între cele două mari arii culturale, cucuteniană și tripoliană, sau între regiunile și zonele fiecărei arii.

Criteriul major al ceramicii pictate, prin jocul variat al grupelor ceramice, este suficient pentru a asigura subîmpărțirea celor două perioade în etape principale și secundare (faze și

[103] T. S. Passek, *Rannezemled. plemena Podnestr.*, p. 134, 137, tabel p. 135, fig. 21/1—6 (ceramica cu decor adîncit), 7 (ceramică cu decor canelat), 9 (ceramică bicromă cu „roșu pe alb"), 10—11 (ceramică tricromă pe fond alb și pe fond brun); 22/1, 4 (ceramică cu decor canelat); 28/3—6, 8—9 (ceramică cu decor adîncit), 7 (ceramică cu decor adîncit și pictură bicromă), 10 (ceramică cu decor canelat); 29/1, 3 (ceramică tricromă pe fond alb).

[104] V. I. Markevič, *op. cit.*, p. 66—7, fig. 14.

[105] T. S. Passek, *Period. tripol. posel.*, p. 47 urm., fig. 19 (ceramică cu decor adîncit); 20/1—8, 10 (ceramică tricromă pe fond alb), 9 (specia cu decor liniar brun-roșu).

subfaze). Diferenţierile procedeelor decorative ale categoriei secundare a ceramicii Cucuteni C se înscriu, dar fără corespondenţe riguroase, în etapele determinate de evoluţia ceramicii pictate (fig. 3, categ. C).

Geneza succesivă a grupelor ceramice de stil AB, α—δ, sau de stil B, ε—ζ, (fig. 3), determină *asocierile succesive ale grupelor ceramice* în etapele organice ale evoluţiei celor două stiluri, corespunzătoare etapelor principale ale celor două perioade : grupele α—β în *faza AB1* şi γ—δ în *faza AB2* ; grupa ε în *faza B1* şi grupele ε—ζ în *faza B2*.

Complexele ceramice, definite tipologic şi cronologic prin aceste asocieri, sînt condiţionate stratigrafic în complexele de habitaţie ale aşezărilor cu stratigrafie orizontală şi verticală. Cele 11 locuinţe din aşezarea Corlăteni cuprind numai grupele α—β (fig. 3, punct. 3), iar locuinţele din nivelul AB de pe „Cetăţuia" de la Cucuteni şi din secţiunea III de la Frumuşica (fig. 15) cuprind numai grupele γ—δ (fig. 3, punct. 8, 24). De asemenea, aşezările „Stînca Doamnei" de la Stînca—Ştefăneşti, Şipeniţi şi Petreni prezintă numai grupa ε, ca în nivelul B1 de la Cucuteni—Cetăţuie (fig. 3, punct. 9, 12, 12', 35), iar aşezările B de la Truşeşti, Glăvăneştii Vechi, Valea Lupului II, Podei, Gura Văii şi Ştefăneşti — Stîrcea prezintă ambele grupe ε—ζ, ca în nivelurile B2 de la Cucuteni—Cetăţuie (fig. 3, punct. 13—17, 30—31). Acestea sînt asociaţiile şi secvenţele stabilite clar prin săpăturile metodice şi în funcţie de care pot fi reconsiderate secvenţele corespunzătoare din săpăturile vechi. Aceste secvenţe sînt suficiente pentru determinarea etapelor principale ale perioadelor AB şi B în aria cucuteniană.

Apariţia succesivă a grupelor ceramice nu împiedică *imbricarea grupelor între etapele celor două stiluri AB şi B*, determinînd etapele secundare corespunzătoare subfazelor (fig. 3). În cadrul *fazelor AB1—AB2*, asocierea grupelor α—β şi γ în locuinţele de la interiorul şanţului de apărare la Cucuteni—Dîmbul Morii (fig. 3, punct. 1) determină o secvenţă posterioară acelcia de la Corlăteni, care a fost semnalată şi la Traian—Dealul Fîntînilor (fig. 3, punct. 22')[106] ; asocierea grupelor β—γ în unele locuinţe din afara şanţului de apărare la „Dîmbul Morii" indică secvenţa unei alte etape de locuire (fig. 3, punct. 6) ; ambele secvenţe sînt indicate ca posibile, prin prezenţa sporadică a a grupelor α, β, γ şi pe „Cetăţuia" de la Cucuteni (fig. 3, punct. 5, 7) ; asocierea grupelor β—γ şi δ în sondajul din aşezarea de la Huşi indică posibilitatea unei alte secvenţe posterioare acelora de la „Dîmbul Morii" (fig. 3, punct. 33). Secvenţele de la „Dîmbul Morii" sînt singurele care se sprijină pe poziţii stratigrafice şi tipologice certe, în timp ce pe „Cetăţuie" ele nu sînt confirmate în complexe de habitaţie, iar în secvenţa de la Huşi nu numai proporţia grupei β este discutabilă[107], ci chiar prezenţa acestei grupe nu este încă certă. Însă tocmai aceste secvenţe determinate de jocul grupelor β—γ sînt necesare pentru a putea subîmpărţi fazele AB1—AB2.

În funcţie de aceste secvenţe, cele două faze pot fi subdivizate în cîte *două subfaze* simetrice sau asimetrice : faza AB1 este iniţiată de grupele α—β la *Corlăteni* şi *Drăguşeni—Săveni* (fig. 14/1—5)[108] ca primă subfază, *AB1a*, iar apariţia grupei γ la *Dîmbul Morii* ar determina etapa finală, subfaza *AB1b* ; faza AB1 rămîne definită prin grupele α—β şi limitată la prezenţa grupei α ; faza AB2 este definită prin grupele γ—δ în etapa finală, la *Cucuteni—Cetăţuie* şi *Frumuşica* (subfaza *AB2b*), dar supravieţuirea grupei β şi apariţia grupei δ ar determina etapa ei iniţială (subfaza *AB2a*) ; asocierea succesivă a grupelor β—γ la *Dîmbul Morii*, sau β—γ şi δ la *Huşi*, ar determina chiar *secvenţele* etapei iniţiale. Numai prin apariţia grupei δ înaintea dispariţiei grupei β se poate explica stilistic subgrupa δ1. Din contra, formarea subgrupei δ1 explică dispariţia grupei β, deoarece procedeele şi aspectele decorative ale acestei grupe au fost preluate de subgrupa δ1.

Aşezarea *Traian—Dealul Fîntînilor,* prin durata ei în etape de locuire marcate prin două şanţuri distanţate şi prin prezenţa celor patru grupe α—δ, va contribui, confirmînd sau

---

[106] Vl. Dumitrescu, Dacia, 9—10, 1941—1944, p. 101, ceea ce indică posibilitatea unor secvenţe diferite în cadrul etapelor AB1—AB2, ca în celelalte aşezări. Pentru a putea defini aria de formare şi apoi de evoluţie a stilului AB este cu totul necesar să se precizeze, dacă în aşezările din etapa AB1 din Depresiunea Prutului şi Depresiunea subcarpatică secvenţa iniţială a acestei etape este aceea de la Corlăteni (grupele α—β) sau aceea de la Cucuteni — Dîmbul Morii şi Traian — Dealul Fîntînilor (grupele α—γ). Secvenţa de la Corlăteni şi Drăguşeni — Săveni în bazinul Prutului se leagă de aşezările din bazinul Nistrului, ca Vygnanka în Galiţia, şi poate să aparţină ariei mai nordice de formare, în timp ce secvenţa de la „Dîmbul Morii" ar aparţine ariei mai sudice de răspîndire şi evoluţie.

[107] A. Niţu şi V. Bazarciuc, *Consideraţii cu privire la ceramica Cucuteni AB pe baza descoperirilor recente*, AM, 9, 1980, p. 25, fig. 2/1 (subgrupa β1).

[108] A. Crîşmaru, *op. cit.*, p. 92 urm., fig. 64/2 ; 72/3, 11 ; 73/1, 4 (săpături nesistematice).

ETAPE	CUC. A		CUCUTENI A B				CUCUTENI B				USATOVO		
	A3		AB1		AB2		B1		B2		B3		
	3a	3b	1a	1b	2a	2b	1a	1b	2a	2b	I	II	III

CATEGORII ȘI GRUPE CERAMICE: C, C', M, ζ2, ζ1, ε2, ε1, δ, γ, β, α, 12, 11

AȘEZĂRI

I: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 12' 13 14 15 14' 16 17 18 19 20 21

II: 22 23 22' 24 25 26 27 28 29 30 31 32

III: 32' 33 33' 34 35 35' 36 37

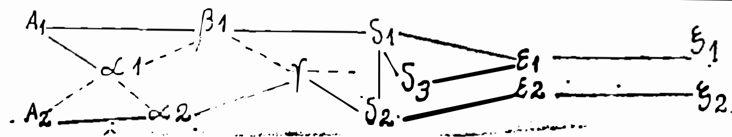

Fig. 3

infirmînd secvenţele intermediare, la clarificarea secvenţelor reale, cel puţin pentru Depresiunea subcarpatică, de-a lungul celor două faze AB1—AB2, deoarece contemporaneitatea, chiar parţială, a celor patru grupe de stil AB, afirmată insistent [109], este în contradicţie cu secvenţele clare şi diferite ale celor două faze în celelalte aşezări de tip AB. Prezenţa celor patru grupe arată că cele două faze AB1—AB2 sînt sigure la Traian (fig. 3, punct. 22, 25). Aceeaşi situaţie se repetă la *Calu*. Prezenţa grupei α la *Frumuşica*[110], dar în alte secţiuni (Anexa V), indică şi existenţa fazei AB1 (fig. 3, punct. 23).

Pentru interpretarea evoluţiei şi determinarea etapelor ceramicii de stil AB în spaţiul nord-estic, cercetarea practică şi teoretică trebuie să plece de la situaţiile clare şi hotărîtoare pentru stabilirea *modalităţilor de asociere a grupelor în complexele ceramice corespunzătoare etapelor*, în acord cu metoda de cercetare şi în raport cu rezultatele din aria cucuteniană. Aria de răspîndire a aşezărilor cu ceramică de stil AB suprapune exact aria aşezărilor din faza Cucuteni A3 în bazinul Nistrului, adică al afluenţilor din masivul Corneşti, Galiţia şi V Podoliei, în timp ce aşezările cu ceramică de stil AB timpurie lipsesc în bazinul mijlociu al Bugului.

Deci, etapele Cucuteni A3 şi AB sînt prelungite organic prin etapa Tripolie BI în bazinul Nistrului şi Bugului şi prin etapa Tripolie BII în bazinul Nistrului. Cele trei aşezări podoliene de la Kudrinţi şi Kadievţi cu ceramică tricromă de stil A, cu bandă lată sau îngustă, acoperă suficient durata corespunzătoare subfazei Cucuteni A3*b*=etapa Tripolie BI, iar orizonturile ceramicii de stil AB de la Vygnanka şi Zaleščiki in Galiţia, cu grupele α—β şi δ, sau de la Krutoborodinţi I în Podolia, cu grupa δ, acoperă etapele Cucuteni AB1—AB2=Tripolie BII.

În consecinţă, chiar din punctul de vedere al periodizării tripoliene, nu este necesar să se introducă o „etapă de tranziţie" Tripolie BI—BII, după modelul etapei Cucuteni AB, pentru aşezările cu ceramică de stil AB din bazinul Nistrului[111] şi cu atît mai puţin pentru bazinele Bugului şi Niprului[112], deoarece etapa Tripolie BII in acest spaţiu rămîne descoperită prin absenţa orizontului timpuriu al ceramicii de stil AB (grupele α—β) şi prin repartizarea aşezărilor clasice ale acestei etape, de tip Vladimirovka şi Kolomijščina II, care cuprind ceramică de stil B grupa ε, în etapa Tripolie C1=faza Cucuteni B1.

Inexistenţa grupei γ în toate aşezările din bazinul Nistrului[113] nu impiedică totuşi repartiţia clară a celorlalte trei grupe în două etape corespunzătoare fazelor Cucuteni AB1—AB2 în aşezările cu o singură etapă de locuire, deoarece la *Vygnanka* în Galiţia apar numai grupele α—β[114], ca la Corlăteni, iar la *Floreşti—Zagotzerno* pe Răut şi la *Krutoborodinţi I* în Podolia (fig. 13/10—12) există numai grupa δ[115], suplinind asocierea grupelor γ—δ de la Cucuteni—Cetăţuie, Frumuşica şi Traian.

Însă, majoritatea aşezărilor prezintă cele trei grupe, α—β şi δ, ca la *Zaleščiki* în Galiţia, unde ele apar singure, sau la *Polivanov—jar II* (fig. 13/5—6, 8) şi *Solonceni II* (*II*) pe Nistru, unde alături de ele continuă ceramica de stil A sau apare ceramica de stil B, grupa ε (fig. 13/9)[116].

---

[109] Vl. Dumitrescu, *Cu privire la periodizarea fazei Cucuteni AB*, SCIV, 23, 1972, 3, p. 445: grupa considerată cea mai veche, ABα, apare in complexele ceramice cu grupa γ, ceea ce constituie cea mai bună dovadă că această grupă nu este decît o variantă decorativă a subgrupei δ2*a*.

[110] C. Mătasă, *op. cit.*, pl. C2—4.

[111] N. M. Vinogradova, SA, 1972, 1, p. 36 urm.

[112] Idem, *Pamjatniki perechodnogo etapa Tripol'ja BI—BII v Pobuž'je i Podneprov'je* KSIA, 134, p. 20 urm.

[113]. Vl. Dumitrescu, Dacia, 9—10, 1941—1944, p. 101 şi n. 1: determinarea greşită a subgrupei γ2*b* pentru varianta decorativă a subgrupei δ2*a* de la Krutoborodinţi I, cu benzi acoperite cu „motive în X" pictate cu linii albe pe fond brun şi cu interspaţiul umplut cu negru întins (T. S. Passek, *Cér. tripol.*, pl. titlului color şi pl. 1/7, 9—10), a fost acceptată fără critică în publicaţiile recente cu privire la aşezările cu ceramică de stil AB din bazinul Nistrului. Prezenţa acestei variante şi a aspectelor decorative ale subgrupei δ1*a* de la Krutoborodinţi I în nivelul Polivanov — jar II (N. M. Vinogradova, SA, 1972, 1, fig. 3/7, 10) arată legătura directă a orizontului AB din V. Podoliei cu bazinul Nistrului.

[114] H. Schmidt, *op. cit.*, p. 109.

[115] T. Passek, *Cér. tripol.*, pl. 1/1—4 (subgrupa δ1*a*), 9—14 (subgrupa δ2*a*) (*Krutoborodinţi I*); N. M. Vinogradova, SA, 1972, 1, p. 53, fig. 5/9 (subgrupa δ1*b*, deoarece factura motivelor aparţine grupei γ de la Traian), 10 (subgrupa δ3*a*) (*Floreşti—Zagotzerno*).

[116] T. S. Passek, *Rannezemledel. plemena Podnestr.*, p. 134, 137, tabel p. 135, fig. 29/2, 4 (subgrupa δ3); 30/1 (subgrupa α1), 2, 5—6 (subgrupa ε1*a*), 3 (subgrupa δ3), 4 (subgrupa β1 sau δ1*a*), 7—10 (subgrupa δ1*a*) (*Polivanov -- jar II*); N. M. Vinogradova, *op. cit.*, p. 43

Este greu de admis că nivelul II de la Polivanov-jar şi cu atît mai mult stratul II de la Solonceni II, cu o grosime medie de 1,80 m şi locuinţe de tipuri diferite, de suprafaţă sau semibordele, cuprind un complex ceramic unitar şi corespunzător unei singure etape de locuire, atît timp cît nu se va dovedi asocierea constantă a acestor categorii şi grupe stilistice în complexele de habitaţie. În ambele aşezări, complexul ceramic şi etapa corespunzătoare nu pot fi determinate în ansamblul depunerilor cu ceramică de stil AB din stratul respectiv şi nici una din aşezări nu poate fi repartizată global unei singure etape, Solonceni II în etapa AB1 şi Polivanov-jar în etapa AB2.

Categoria tricromă şi categoriile secundare cu decor adîncit sau canelat de stil A pot continua în etapa AB1 alături de grupele α—β la Polivanov-jar sau Solonceni II, ca la Corlăteni (fig. 10/4), dar ele dispar la Zaleščiki, ca la Cucuteni — Dîmbul Morii, şi nu supravieţuiesc alături de grupa δ la Krutoborodinţi I, ca în toate aşezările cu grupele γ—δ din etapa AB2, Cucuteni—Cetăţuie, Frumuşica şi Traian. Cu atît mai mult ceramica de stil A nu poate fi asociată cu grupa ε la Polivanov-jar. De asemenea, trebuie dovedită asocierea grupelor α—β cu grupa δ la Polivanov-jar şi Solonceni II, dar atunci aceste aşezări nu mai pot fi repartizate în etape diferite, AB1 sau AB2, ci direct în etapa AB2. Însă, nicăieri în aria cucuteniană dintre Carpaţi şi Prut grupa α nu apare în complexele cu grupa δ, adică în etapa AB2, ci numai în complexele cu grupa γ, adică în etapa AB1 de la Cucuteni—Dîmbul Morii şi Traian, şi în nici un caz grupele α—β nu supravieţuiesc pînă la apariţia grupei ε, prezentă la Polivanov-jar.

Este clar că aceste aşezări comportă etape succesive de locuire, cu complexe ceramice determinate de succesiunea şi asocierea celor patru grupe, în cadrul etapelor AB1 (grupele α—β) şi AB2 (grupa δ) de la Vygnanka şi Krutoborodinţi I, iar la Polivanov-jar apariţia grupei ε implică asocierea ei cu grupa δ şi determină o etapă Cucuteni B1*a*, ca la Cucuteni—Cetăţuie şi Prigorenii Mici..

Suprapunerea etapei AB1 în întreg bazinul Nistrului, reprezentată prin grupele α—β şi frecvenţa variantei de culoare roşie a subgrupei β1*a*, ca la Corlăteni, include acest spaţiu în aria de formare a stilului AB. Absenţa grupei γ în etapa AB2 arată însă că evoluţia stilului AB a continuat pe o arie restrînsă, între Carpaţi şi Prut, începînd cu apariţia grupei γ în etapa finală a subfazei AB1 la Cucuteni—Dîmbul Morii şi Traian — Dealul Fîntînilor. De aceea este de presupus că etapa AB2 în bazinul Nistrului, Galiţia şi Podolia reprezintă o difuzare a ceramicii din etapa AB2, redusă la grupa δ, ca la Krutoborodinţi I. Pentru o evoluţie paralelă în bazinul Nistrului, ar fi greu de explicat formarea subgrupelor $\delta_1 - \delta_3$ şi a aspectelor lor decorative numai în funcţie de grupele α şi β, chiar în cazul supravieţuirii grupei α pînă la apariţia grupei δ, atît cît se poate aprecia după ceramica de la Floreşti—Zagotzerno[117] şi Solonceni II[118]. Acest proces nu exclude apariţia pe ceramica de stil AB din bazinul Nistrului, începînd cu grupele α—β, a unor aspecte decorative cu totul diferite de acelea din restul ariei cucuteniene, anticipînd practica constantă a variantelor decorative pe ceramica de stil B, grupa ε, din aria tripoliană.

---

urm., fig. 2/1 (α1), 2 (β1*a*), 3—4, 6 (δ1*b*), 5 (α1 + β1), 7 (δ1*a*); 3/1—2 (β1*a*), 4—5 (α2); 5/1 (α2) (*Zaleščiki*); p. 47 urm., fig. 3/7 (δ2*a*), 8 (ceramică tricromă de stil A, confundată cu grupele AB), 10 (δ1*a*); 4/1 (α2 + β2*a*), 3 (α1), 4 (δ3*a*), 5 (δ2*a*); 5/2 (β1*a*), 3 (α1), 4 (β2*a*), 5 (β1) (*Polivanov-jar*); p. 50 urm., fig. 4/9 (ceramică cu decor adîncit de stil A), 10 (ceramică tricromă de stil A); 5/6 (δ2*a*), 7 (α2 dacă există şi alte aspecte ale acestei grupe, sau δ1*b*); 6/1 (ceramică tricromă de stil A, confundată cu grupele de stil AB), 4—5 (δ3*a*) (*Solonceni II*). În aceste note, subgrupele sînt denumite după definiţiile binare ale lui H. Schmidt şi deci desemnate cu sigle proprii, *a* sau *b*, după clasificaţia din articolele noastre citate în acest studiu.

[117] N. M. Vinogradova, SA, 1972, 1, p. 53, fig. 5/9—10: aspectul cu „bucle spiralice agăţate" al variantei picturale tricrome a subgrupei δ1*b*, atribuit însă subgrupei α1, are factura decorului grupei γ de la Traian, iar aspectele decorului eliptic al subgrupei δ3*a* sînt identice ca în grupa δ de la Traian.

[118] *Ibidem*, p. 50, 52, fig. 5/6—7; 6/6: decorul „în labirint" cu dungi roşii pe fond alb, atribuit subgrupei α1, aparţine subgrupei δ1*b*, deoarece acest decor, creat în subgrupa β1, este transpus în stilul subgrupelor δ1—δ3 la Traian; aspectul cu „bucle unite în formă de *C* şi prevăzute cu benzi exterioare" transpuse în stilul subgrupei δ1*a* decorul identic realizat în stilul subgrupei γ2 pe craterul de la Frumuşica (C. Mătasă, *op. cit.*, pl. 37/295 zona umărului); aspectul cu „benzi albe cu contur negru" pe fond brun, acceptat ca grupă ABα, reprezintă una din variantele decorative ale subgrupei δ2*a* la Traian şi Huşi (A. Niţu şi V. Bazarciuc, *op. cit.*, p. 29, 31, fig. 2/4*b*; 6/2, 4*a*), care nu este reductibilă la formulele grupelor α—β ci a fost adoptată direct de pe ceramica cucuteniană.

Echivalarea etapelor Cucuteni AB1—AB2 cu etapele din aria tripoliană, cel puţin pentru Galiţia şi V Podoliei, nu se poate face decît la nivelul etapei *Tripolie BII*, pe care o subdivid în *două faze, BII 1* şi *BII 2* (Tabel II). În consecinţă, această etapă trebuie să rămînă rezervată orizontului cu ceramică de stil AB şi în bazinele Bugului şi Niprului, după cum ar indica aşezarea *Klišćev* în bazinul superior al Bugului, în care este menţionată ceramica de stil AB de la Polivanov-jar II şi Krutoborodinţi I[119].

Însă, aşezarea Klišćev a fost echivalată cu aşezarea *Pjaniškovo* din bazinul mijlociu al Bugului şi ambele au fost repartizate, ca şi aşezările corespunzătoare *Škarovka* şi *Veremje* din bazinul Niprului, etapei a doua a perioadei de tranziţie (Tripolie BI—BII)[120]. Prin această operaţie, ele au fost separate de celelalte aşezări din etapa clasică Tripolie BII din bazinele Bugului şi Niprului, de tip Vladimirovka sau Kolomijščina II[121].

Toate aceste aşezări sînt caracterizate prin ceramica cu decor adîncit, cu sau fără pictură bicromă sau tricromă, de un tip nou şi diferit de acela al categoriei cu decor adîncit din etapele Cucuteni A3 (Darabani I pe Nistru) şi Tripolie BI (Sabatinovka I pe Bug), indiferent de filiaţia lor genetică[122]. Separarea aşezărilor între cele două etape s-a făcut deci în funcţie de ceramica pictată, cu pictură tricromă sau bicromă de stil AB atribuită grupei δ şi etapei de tranziţie, sau cu pictură bicromă de stil B atribuită grupei ε şi etapei BII clasice.

Dacă în aşezările de tip Veremje pe Nipru ceramica pictată prezintă suficiente elemente deltoide (pictură cu brun-roşu pe fond alb; perle ogivale sau îngemănate) şi ar putea aparţine strict subgrupei δ_1[123], ea prezintă totodată suficiente elemente ale grupei ε (pictură cu brun, ca nuanţă pentru negru, pe fond alb; pictură cu negru pe fond crem, ca nuanţă pentru fondul alb; elipse legate cu benzi orizontale; rozete petaliforme; puncte mari dispuse în elipse, perle sau interspaţiu), care ar indica cel puţin o contaminare a grupei δ cu decorul grupei ε, într-o etapă posterioară nu numai etapei de tranziţie, ci chiar etapei BII.

La Pjaniškovo pe Bug, unde ceramica pictată este în proporţie foarte mică, nu există aceste aspecte deltoide[124], nici decorul pictat cu negru pe fond alb sau brun al grupei ε[125]. Singurul vas reprodus este vasul piriform cu „motive în 8", dar descris ca pictat bicrom, cu brun închis, ca nuanţă pentru culoarea neagră, pe fond alb[126], care poate fi atribuit direct grupei ε. În cazul acesta, aşezarea Pjaniškovo, unică pe Bugul mijlociu, rămîne solidară cu aşezările din etapa BII de pe Bug şi Nipru, prin identitatea ceramicii cu decor adîncit şi prezenţa grupei ε, care în celelalte aşezări prezintă factura obişnuită cu pictură neagră pe fond alb[127], ca în etapa Tripolie CI.

În consecinţă, etapa Tripolie BII2 rămîne deschisă în bazinul mijlociu al Bugului, pînă la descoperirea unui orizont cu ceramică de stil AB2. Existenţa acestui orizont şi a acestei etape în bazinul Niprului, prin difuzarea ceramicii de stil AB2 din V Podoliei direct în bazinul Niprului, ar fi posibilă, după cum ar indica poziţia intermediară între Bugul superior şi Nipru a aşezării Škarovka, dar, pe de o parte această aşezare este totodată intermediară între

---

119 I. I. Zaec, *Drevnie zemledel'cy srednego tečenija Južnogo Buga vo 2-j polovine IV tysjačeletija do n.e.* (autoreferatul tezei, fără ilustraţii), Moscova, 1975, p. 11.

120 N. M. Vinogradova, KSIA, 134, p. 27.

121 T. S. Passek, *Period. tripol. posel.*, p. 54 urm., fig. 34.

122 *Ibidem*, p. 55, 68, 73, 99, fig. 26, 28, 34, 53; N. M. Vinogradova, *op. cit.*, p. 22—3, fig. 2, 4; M. Himner, *Etude sur la civilisation prémycénienne dans le bassin de la Mer Noire*, Światowit, XIV, 1933, p. 82 urm., pl. XXIII urm.

123 N. M. Vinogradova, *op. cit.*, p. 23—4, fig. 3/1—2, 4, 6, 9—10. În aceste aşezări, fragmentele atît de asemănătoare cu ceramica tricromă de stil A (*Ibid.*, fig. 3/5, 7) pot aparţine grupei δ (subgrupa δ2*a*), numai dacă culoarea albă a motivelor este pictată *peste* fondul brun-roşu. Dacă culoarea brună din interspaţiu este pictată peste fondul alb, cum indică fragmentul de la Tripolie (*Ibid.*, p. 24, fig. 3/7), aceste fragmente reprezintă tocmai acea ceramică tricromă de stil A a etapei Tripolie BI prelungită în etapa BII.

124 *Ibidem*, p. 23, fig. 3/8: acest vas piriform cu „motive în 8" este descris ca pictat tricrom, cu negru şi brun-roşu pe fond alb, şi deci atribuit subgrupei δ1 prin interspaţiul haşurat cu linii de aceeaşi culoare.

125 M. Himner, *op. cit.*, pl. XII/7: legenda planşei este evident greşită, deoarece la T. S. Passek, *op. cit.*, fig. 67/10—11, paharul pictat de stil ε şi cupele cu picior sînt atribuite aşezării Popudnja.

126 *Ibidem*, p. 82, 96 urm., pl. XIX.

127 T. S. Passek, *Period. tripol. posel.*, p. 68, 72, fig. 34 (Kolomijščina II); p. 102, fig. 59—61 (Vladimirovka).

Bugul mijlociu și Nipru, iar pe de altă parte contaminarea ceramicii de stil AB2 cu grupa ε indică numai că așezările de tip Veremje sînt mai timpurii decît așezarea Kolomijščina II, evident în cadrul aceleiași etape, Tripolie CI timpurie. Pentru soluționarea acestor situații, descoperirile existente de ceamică de stil AB și publicarea lor sînt cu totul insuficiente.

Cu toată precaritatea ceramicii de stil A în bazinele Bugului mijlociu și al Niprului, persistența ceramicii tricrome sau numai a ceramicii secundare cu decor adîncit devine inevitabilă de-a lungul etapei Tripolie BII. Un asemenea decalaj al etapei Tripolie BI în acest spațiu nu ar putea fi confirmat pentru eventualele așezări cu ceramică de stil A decît prin datările cu C_{14}.

*

În cadrul *fazei B1*, imbricarea grupelor de stil AB, γ—δ, cu grupa ε, de stil B, definește complexele ceramice din complexele de habitație ale așezărilor *Ghelăiești* (fig. 16; 17/1,5)[128] și *Văleni—Roman* în Depresiunea subcarpatică, sau *Cucuteni—Cetățuie* (fig. 19/1—2,6)[129], și *Frigorenii Mici* (fig. 19/3—5)[129a] în Depresiunea Prutului, și determină riguros etapa inițială a acestei faze (fig. 3, punct. 9—10, 26—27), în opoziție cu complexele ceramice definite numai prin prezența grupei ε în așezările *Ripiceni—Gura Hîrtopului* (fig. 20/6—10)[130], *Stînca—Ștefănești* (fig. 22/3, 7—8)[131], *Șipenifi* (fig. 21)[132] și *Petreni* (fig. 22/1, 4—6)[133] din etapa finală. Acestor două etape secundare în cadrul fazei B1 nu li se poate acorda decît valoarea cronologică a *două subfaze, B1a* și *B1b*.

În așezarea *Calu*, ceramica de stil B cuprinde numai grupa ε : alături de străchinile și paharele de stil ε pur (fig. 17/2,7)[134], străchinile prezintă aspectele deltoide ale decorului eliptic[135] de la Ghelăiești și Drăgușeni—Fălticeni, iar amforele au decorul cu „benzi în *X*" cu liniile întrețesute[136] ca la Ghelăiești (fig. 16/4) și Drăgușeni—Fălticeni, sau decorul cu „elipse flancate de perle"[137] ca la Petreni[138]. Ultimul motiv apare pe un singur fragment, care este unicul în toată Depresiunea subcarpatică, deoarece în etapele următoare el dispare din decorul grupei ε din această regiune. Dată fiind proporția grupelor de stil AB, γ—δ, este evident că ele erau parțial asociate cu grupa ε, ca la Ghelăiești. Pentru aceste considerente, orizontul B de la Calu aparține subfazei *B1a*.

În complexul ceramic al așezării *Drăgușeni—Fălticeni*, datat prin grupa ε (fig. 20/1—3), numai trei fragmente pot fi atribuite grupei δ, primul decorat cu o volută înfășurată[139] ca pe ceramica de la Traian sau Frumușica (fig. 15/3), al doilea cu „motive în *X* și unghiuri imbricate"[140] ca pe ceramica de la Ghelăiești (fig. 17/5) și al treilea cu o „buclă spiralică cu diagonală" și interspațiile hașurate cu linii încrucișate[141] ca pe ceramica de la Ghelăiești[142],

---

[128] A. Nițu, Șt. Cucoș și D. Monah, *op. cit.*, p. 38 urm., 45 urm., fig. 5/1 ; 15 bis ; 20/1—2 ; Șt. Cucoș, *Un complex ritual cucutenian descoperit la Ghelăiești (Neamț)*, SCIV, 24, 1973, 2, p. 207, 209, fig. 2/2 ; 3/2—3 ; idem, *Noi reprezentări antropomorfe pictate pe ceramica cucuteniană*, Carpica, 1972, p. 91, fig. 1/1 ; 2.

[129] H. Schmidt, *op. cit.*, p. 38, 40, 74, pl. 17/3, 7 ; M. Petrescu-Dîmbovița, *Cucuteni*, fig. 21 stînga ; A. Nițu, AM, 8, 1975, p. 39, 75, fig. 32/11.

[129a] N. Berlescu, *Așezările cucuteniene de la Războieni și Prigorenii Mici*, SCȘ — Filiala Iași, 6, 1955, 3—4, p. 157 urm., fig. 4—6/1. ;

[130] V. Chirica, *Cercetări arheologice de teren în Județul Botoșani*, Carpica, 4, 1971, p. 306 urm., fig. 3—5. Așezarea și orizontul cucutenian sînt determinate prin cercetările de suprafață și cantitatea materialului ceramic colectat în urma surpării marginii terasei Prutului de-a lungul pîrîului Hîrtop.

[131] A. Nițu, P. Șadurschi și E. Popovici, *Săpăturile așezărilor Cucuteni B de la Stînca și Ștefănești—Botoșani* (sub tipar).

[132] O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 20, 22, 32, 64, 81, 100.

[133] T. S. Passek, *Tripil'ska kul'tura*, Kiev, 1941, fig. 22/6 ; idem, *Cér. tripol.*, pl. IX/5 = XXIX/1—2 ; XXII/1—2 ; XXIV/1—2.

[134] R. Vulpe, Dacia, 7—8, 1937—1940, p. 40—1, fig. 24/8 ; 25 ; 26/3.

[135] *Ibidem*, p. 41, fig. 24/3—4.

[136] *Ibidem*, fig. 24/6.

[137] *Ibidem*, fig. 20/2.

[138] A. Nițu, AM, 8, 1975, p. 19, fig. 5/5.

[139] Vl. Dumitrescu, Dacia, 3—4, 1927—1932, p. 139, fig. 15/7.

[140] *Ibidem*, fig. 18 bis.

[141] *Ibidem*, fig. 15/13.

[142] Șt. Cucoș, *Ceramică neolitică din Muzeul arheologic Piatra Neamț*, p. 52, fig. 76.

indicînd o secvenţă finală a grupelor de stil AB în cadrul subfazei B1*a*. Apartenenţa la această subfază o arată şi aspectele deltoide ale decorului spiralic (fig. 20/1) sau eliptic al străchinilor grupei ε de la Drăguşeni[143], la fel ca pe străchinile de la Ghelăieşti[144] sau de la Calu, citate mai sus.

Cu toate elementele de stil AB, grupele γ—δ, cele două străchini de la *Viişoara* (Tg. Ocna)[145] şi Ghelăieşti[146], decorate identic cu „spirale conjugate" proiectate concentric şi acoperite cu culoare albă peste fondul brun deschis, aparţin grupei ε: tratarea interspaţiului cu benzi liniare negre paralele cu volutele pe ambele străchini şi cu benzi liniare negre marginale în intervalele triunghiulare pe strachina de la Ghelăieşti se întîlneşte pe amforele cu acelaşi decor de la Podei[147]. Complexul aşezării Viişoara cuprinde numai grupa ε şi se înscrie între secvenţele subfazei *B1b*.

Săpăturile reluate în aşezarea *Văleni—Piatra Neamţ* au dezvelit locuinţe numai cu grupa ε, precizînd astfel etapa finală (subfaza B1*b*) a acestei grupe descoperite în săpăturile anterioare (fig. 17/3—4, 6)[148].

De asemenea, reconsiderarea poziţiilor stratigrafice şi tipologice ale repartiţiei grupelor de stil AB şi B în diferitele secţiuni de la *Frumuşica* (Anexa V) stabileşte clar că nivelul B din secţiunea III, determinat prin vetre *in situ* (vatra 17) la adîncime de — 1 m, cuprinde numai grupa ε (fig. 18/2—4), în timp ce grupele de stil AB, γ—δ, aparţin exclusiv nivelului inferior AB, cu vetre *in situ* (vatra 15) la adîncimea de — 1,30 m (fig. 15). O groapă săpată din nivelul B pînă la baza nivelului AI, la adîncimea de — 2 m, cuprinde ceramica grupei ε, dar a antrenat şi un vas δ2 prin străpungerea nivelului AB[149]. Deci, grupa ε, a fazei B1 la Frumuşica aparţine subfazei B1*b* (fig. 18/1—5)[150].

Aşezarea *Valea Lupului* a fost considerată şi repartizată în bloc fazei B2, dar două fapte, rămase neobservate şi neinterpretate, arătau de la început că complexul ei ceramic nu este unitar: existenţa unor locuinţe (locuinţa 2) cuprinzînd numai grupa ε (fig. 20/2); prezenţa decorului zoomorf cu „siluete negre" (fig. 20/4), caracteristic grupei ε în toate aşezările din faza B1 (fig. 17/1, 4; 18/1; 21/2—3; 22/1) şi înlocuit prin decorul cu „siluete roşii" al grupei ζ (fig. 23/1—2, 4) în toate aşezările cu ceramică ε şi ζ din faza B2. Această situaţie discriminează clar două orizonturi Cucuteni B în această aşezare cu stratigrafie aparent orizontală, care trebuie desingate cu sigle diferite (Valea Lupului I şi II). Procedeul „albului secundar" în decorul grupei ε (fig. 20/2), ca la Drăguşeni—Fălticeni (fig. 20/3), dară fără grupa δ, arată că orizontul B1 de la Valea Lupului I aparţine unei secvenţe iniţiale a subfazei B1*b* (fig. 3, punct. 11), deoarece grupa ε la Şipeniţi, Petreni şi Stînca—Ştefăneşti prezintă numai decorul clasic al acestei grupe (fig. 21—22).

Existenţa celor două orizonturi B1—B2 la Valea Lupului impune reconsiderarea lor în complexul celor două aşezări din bazinul Nistrului, *Bilce—Zlote* I şi II în Galiţia (fig. 29/1,4) şi *Varvarovca XV* (I şi II) în bazinul Răutului (fig. 29/3, 6)[151]. În ambele aşezări, primul orizont aparţine subfazei B1*b*, (fig. 3, punct. 35).

Cele două faze B1—B2, subfazele lor şi chiar unele secvenţe în cadrul subfazelor, sînt diferenţiate şi prin *repartizarea variantelor subgrupei ε2* (fig. 3, subgrupa ε2). Aceste variante decorative în cadrul grupei ε din Depresiunea subcarpatică n-au fost cunoscute de H. Schmidt şi ele pun problema subdivizării acestei grupe, care a fost precizată în partea introductivă a acestui studiu.

În Depresiunea subcarpatică, varianta cu motivele decorului dublate cu „benzi exterioare albe libere" apărută în subfaza B1*a* la Ghelăieşti (fig. 16/3) se întîlneşte şi în subfaza B1*b* la Văleni—Piatra (fig. 17/3). Varianta cu „benzile motivelor acoperite cu culoare albă" din

---

143 Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 135—37, fig. 10/2; 18/1.

144 A. Niţu, Şt. Cucoş şi D. Monah, *op. cit.*, p. 45—6, fig. 14/5; 16/1.

145 A. Niţu şi C. Buzdugan, *Aşezarea cucuteniană de la Viişoara (Tg. Ocna)*, Carpica, 4, 1971, p. 103, 111, fig. 9.

146 A. Niţu, Şt. Cucoş şi D. Monah, *op. cit.*, p. 45, fig. 17/6; Şt. Cucoş, *op. cit.*, p. 55—6, fig. 84.

147 C. Matasă, AM, 2—3, 1964, fig. 14/6, 9—12; 22/2; 26/3; Şt. Cucoş, *op. cit.*, p. 63, fig. 106.

148 H. Dumitescu, SCIV, 1, 1950, 2, p. 36 urm., fig. 10/1; 11/1, 3; 14/1.

149 C. Mătasă, *Frumuşica*, p. 129, 154, pl. 37/290.

150 *Ibidem*, p. 129—32, 153—55, pl. 35/289*a*—*b*; 38/302, 312; 40/310, 322.

151 A. Niţu, AM, 8, 1975, p. 18, 20, 32—4 şi n. 19, 28, 46, 119, 131, fig. 4/1—2, 4—5; 18/1—2; 19/2—3.

faza B1, la Ghelăiești, Văleni—Piatra și Frumușica (fig. 16/4 ; 17/6 ; 18/2—3), continuă singură în subfaza B2*a*, la Podei (fig. 24/3—4 ; 25/3) și Gura Văii, dar nu știm dacă ea a continuat și în subfaza B2*b*. Această subfază constituie o lacună a cercetării, deoarece nu s-a descoperit pînă în prezent nici o așezare posterioară Podeiului. Nu se poate admite că, pe de o parte, așezarea Podei se situează în etapa finală a fazei B2, căci atunci lacuna s-ar intercala între orizontul B1*b* de la Frumușica și Podei, adică în locul subfazei B2*a*, sau, pe de altă parte, că aspectele decorative de la Podei (fig. 24/5 ; 25/1—2) au durat pînă la sfîrșitul fazei B2, deoarece în Depresiunea Prutului aceste aspecte apar în așezări din etapa inițială (fig. 26/5) sau finală (fig. 26/3 ; 27/2), dar însumînd o evoluție stilistică.

În Depresiunea Prutului, în subfaza B1*a* se întîlnește de asemenea varianta cu „benzile motivelor pictate cu alb", redus la o bandă mediană pe corpul spiralelor, la Prigorenii Mici (fig. 19/4), iar în subfaza B1*b* varianta cu „alb secundar", sub forma unui „șir de puncte albe", la Valea Lupului I (fig. 20/2). În Podișul Sucevei, varianta cu „alb secundar" apare din subfaza B1*a* la Drăgușeni — Fălticeni (fig. 20/3).

Aceste variante de culoare albă în cadrul subgrupei ε2 sînt preluate din subgrupa δ 2 (fig. 15/3 ; 19/3). Procedeul „albului secundar" nu se mai întîlnește pe ceramica ε la Șipenți sau Petreni, încît așezarea Valea Lupului I reprezintă o secvență inițială a subfazei B1*b*. În schimb prezența albului secundar" la Drăgușeni—Fălticeni, ca secvență finală a subfazei B1*a*, pune problema apariției acestui procedeu în secvențele inițiale ale acestei subfaze, chiar dacă procedeul este caracteristic Podișului Sucevei și Depresiunii Prutului, deoarece el nu apare pe ceramica ε de la Ghelăiești. În adevăr, el are un corespondent în procedeul cu „negru secundar", sub forma „șirului de puncte negre", pe ceramica ε a subfazei B1*a* la Cucuteni—Cetățuie (fig. 19/2) și a subfazei B1*b* la Văleni—Piatra (fig. 17/4), fiind de asemenea preluat de la subgrupa δ1.

La fel, decorul cu „benzi exterioare albe libere" este limitat la ceramica ε din faza B1 a Depresiunii subcarpatice (fig. 16/3 ; 17/3). Numai decorul cu benzi albe libere" este caracteristic grupei ε în ambele depresiuni în faza B1 (fig. 16/4 ; 17/6 ; 18/3 ; 19/4), dar continuă din faza B1 în subfaza B2*a* numai în Depresiunea subcarpatică (fig. 24/3—4 ; 25/3). Grupa ε din subfaza B2*b* a Depresiunii Prutului nu mai prezintă variantele de culoare albă.

Imbricarea grupelor de stil AB cu grupa ε în etapa inițială a fazei B1 generează asocieri succesive, ε + γ — δ sau ε + δ, prin prezența ambelor grupe γ—δ în complexele așezărilor de tip Ghelăiești (fig. 16/1—2) și prin *dispariția grupei* γ în complexul din nivelul B1 de la Cucuteni—Cetățuie și din așezarea Prigorenii Mici, care prezintă numai grupa δ (fig. 19/3). Dispariția ultimei grupe se face treptat, prin *descreșterea proporției grupei* δ în complexul așezării Drăgușeni —Fălticeni în raport cu nivelul B1 de pe „Cetățuia" de la Cucuteni. Aceste momente se înscriu ca *secvențe ale subfazei B1a*, marcate prin ritmul *jocului grupelor* γ—δ în complexele așezărilor din cele trei regiuni (fig. 3, punct. 26—27, 9—10, 34). Aceste secvențe ar putea fi susținute de variația proporției variantelor de culoare albă ale grupei ε în așezările din fiecare regiune.

După dispariția grupelor de stil AB, varianta cu „alb secundar" a subgrupei ε2 de la Valea Lupului I determină o *secvență inițială* a subfazei B1*b*, dar această variantă decorativă dispare în celelalte așezări cunoscute în Depresiunea Prutului. La fel, în Depresiunea subcarpatică, varianta cu „benzi exterioare albe libere" a subfazei B1*b* la Văleni—Piatra marchează o secvență inițială față de varianta cu „benzi albe libere" de la Frumușica.

În consecință, *secvențele subfazei B1b* în Depresiunea Prutului urmează a fi determinate, posibil, numai de jocul *aspectelor decorative ale subgrupei ε1*. Cu toate elementele comune ale decorului grupei ε1, inerente prin procesul formării acestei grupe și prin evoluția ei de-a lungul fazei B1, aspectele decorative ale așezărilor din bazinele Prutului și Nistrului, Ripiceni — Gura Hirtopului, Stînca—Ștefănești, Șipenți, Petreni și Varvarovca XV(I), se deosebesc de acelea ale așezărilor din Depresiunea Prutului și Depresiunea subcarpatică (fig. 18 ; 20/2, 4), dar totodată au prelungiri în așezările din Galiția și V Podoliei sau din bazinul mijlociu al Bugului.

În cele cinci așezări dintre Prut și Nistru lipsesc aspectele cu culoare albă ale subgrupei ε2 de la Văleni—Piatra și Frumușica (fig. 18/2—3), după cum aspectele cu „elipse și tangente orizontale" de la Șipenți sau Petreni (fig. 20/6 ; 21/6 ; 22/3, 6) lipsesc în Depresiunea subcarpatică, iar decorul spiralic cu „buclele barate cu benzi liniare" de la Petreni lipsește în aria cucuteniană dintre Carpați și Prut.

Factura decorului spiralic cu benzi libere conturate și cu interspațiul de culoare neagră de la Cucuteni—Cetățuie (fig. 26/6) nu este cunoscut pe ceramica celor cinci stațiuni, dar el apare identic pe ceramica din Podolia și la Vladimirovka pe Bug[152]. Așezarea Ripiceni — Gura Hirtopului se leagă direct, prin predominarea aspectului decorului spiralic cu benzi libere și interspațiul

[152] T. Passek, *Cér. tripol.*, pl. XXVIII/1—4.

umplut cu negru întins (fig. 20/8, 10), de aşezarea Kudrinţi în Podolia[152 a]. Şipeniţi se leagă direct, prin aspectele decorului eliptic cu volute anexe (fig. 21/4) şi decorul zoomorf cu siluete negre în decorul spiralic sau eliptic (fig. 21/2—3), de Bilce—Zlote I (orizontul Cucuteni B1 cu siluete negre) în Galiţia (fig. 29/1), iar aspectele cu „elipse şi volute anexe" sînt de asemenea caracteristice la Staraja Buda pe Bug[153]. Petreni se leagă direct, prin aspectele decorului spiralic sau eliptic cu „benzi exterioare liniare" (fig. 22/4), sau prin decorul spiralic cu „bucle agăţate, alăturate şi barate cu benzi liniare", de aşezările Vladimirovka, Staraja Buda sau Popudnja pe Bug[154].

Diferenţele aspectelor decorative între cele cinci aşezări dintre Prut şi Nistru nu împiedică prezenţa aspectelor lor comune, continuate de asemenea în V Podoliei şi în bazinul mijlociu al Bugului. Aspectele cu „elipse şi tangente orizontale" sînt comune pe amforele de la Şipeniţi, Petreni, Stînca—Ştefăneşti şi Varvarovca XV (I)[155] (fig. 21/6 ; 22/3, 6), pe vasele-binoclu de la Kadievţi—Bavki şi Kudrinţi în Podolia[156] şi pe amforele de la Vladimirovka, Popudnja şi Staraja Buda pe Bug[157] ; aspectele cu „motive cruciforme cu braţele petaliforme" sau reduse la două braţe şi introduse în elipse sau perle se întîlnesc pe ceramica de la Ripiceni—Gura Hîrtopului, Stînca—Ştefăneşti şi Şipeniţi[158] (fig. 20/6—7, 9 ; 22/3 stînga), sau de la Kudrinţi şi Vladimirovka[159] ; cele două aspecte cu „volute în vîrtej" sau cu „elipse şi perle" în interiorul străchinilor de la Stînca—Ştefăneşti (fig. 22/7—8) se găsesc la Şipeniţi[160] şi Petreni[161], ca şi în aşezările din Podolia[162] şi din restul ariei tripoliene[163].

În restul ariei cucuteniene, numărul aşezărilor din subfaza B1*b*, cercetate şi mai ales publicate, este încă prea mic pentru a putea confirma şi defini secvenţele grupei ε. Unele aspecte decorative sînt cunoscute, dar puţin frecvente : decorul spiralic de la Ripiceni—Gura Hîrtopului apare identic la Cucuteni—Cetăţuie (fig. 19/6) şi decorul eliptic are aceeaşi factură la Frumuşica (fig. 18/5). Altele apar din subfaza precedentă, B1*a*, sau continuă în subfaza următoare, B2*a* : aspectele cu „elipse şi tangente orizontale" pe amforele de la Cucuteni—Cetăţuie în subfaza B1*a*[164] şi pe amforele şi paharele de la *Miorcani* (Botoşani) în subfaza B1*b*[165] ; aspectele cu „motive cruciforme în formă de aster" de la Şipeniţi (fig. 21/5) pe ceramica ε de la Truşeşti (fig. 22/2 şi aspectele cu „elipse şi perle" pe străchinile grupei ζ din această aşezare, în subfaza B2*a*[166] ; aspectele diferite ale decorului spiralic cu benzi libere conturate şi cu interspaţiu negru de la Cucuteni—Cetăţuie din subfaza B2*a* (fig. 26/6) sînt continuate din faza B1, deoarece ele apar identice în Podolia şi la Vladimirovka pe Bug.

Decorul grupei ε clasice (subgrupa ε1) comportă evident o evoluţie stilistică de la faza B1 la faza B2 (fig. 21/1 ; 26/2, 6 ; 27/5), care a început desigur din subfaza B1*b*, deoarece este manifestă între aşezările mai numeroase din bazinul Bugului repartizate în etapele Tripolie BII şi CI. Diferenţierile aspectelor decorative ale grupei ε în acesle aşezări nu se pot datora numai unor preferinţe locale, în funcţie de influenţele venite din bazinul Nistrului şi de inovaţiile create în aşezările din bazinul Bugului, ci ele însumează o evoluţie stilistică atît de marcată e la aspectele din aşezarea Vladimirovka la aspectele din aşezările Popudnja şi Staraja Buda şi la

---

[152a] *Ibidem*, pl. III/2—4, 7.
[153] *Ibidem*, pl. XXVI²/1—4.
[154] *Ibidem*, pl. VIII/2, 4—6 ; XII/1—2, 4 ; XXI/3—6, 9—10 ; XXII ; XXIV/1—4 ; XXVI¹/1—6.
[155] A. Niţu, *op. cit.*, p. 35, fig. 19/3.
[156] T. Passek, *op. cit.*, pl. II/1, 7.
[157] *Ibidem*, pl. XXIX/7—8 (Staraja Buda) ; idem, *Period. tripol. posel.*, fig. 60/4 (Vladimirovka) ; tabel sinoptic fig. 67/6 (Popudnja şi Staraja Buda).
[158] O. Kandyba, *op. cit.*, p. 74, fig. 84.
[159] T. Passek, *Cér. tripol.*, pl. II/2 ; III/5 ; VIII/1, 3.
[160] O. Kandyba, *op. cit.*, p. 82 urm., fig. 105 urm., 250—254.
[161] T. Passek, *op. cit.*, pl. VII/4—5, 9 ; XXXIII/2, 4.
[162] *Ibidem*, pl. II/3—4, 8 (Kudrinţi) ; VII/1—3, 6 ; XXXIII/1 (Kudrinţi), 3.
[163] *Ibidem*, pl. XII/5—10 (Staraja Buda şi Tomaševka) ; idem, *Period. tripol. posel.*, fig. 61/2, 5—6 (Vladimirovka) ; tabel fig. 67/7 (Popudnja, Staraja Buda şi Tomaševka).
[164] M. Petrescu—Dîmboviţa, *Cucuteni* (subfaza B1*a*).
[165] A. Niţu, *Ceramica Cucuteni B de la Miorcani (Botoşani)*, MemAntiq, 1, 1969, p. 280, 282, fig. 2/3—4.
[166] Inedite (IIAI).

aspectele din așezările Tomašcvka și Vasilkovo[167], incit ultimele două pot fi trecute în etapa următoare, Tripolie γI = faza Cucuteni B2, deoarece această etapă tripoliană prezintă lacune mari. Prin aspectele decorative, oricît de sumar enumerate și definite, toate aceste așezări cucuteniene, galițiene și tripoliene apar înrudite stilistic și aparțin unor etape și secvențe corespondente între cele două mari arii.

În așezarea podoliană *Kadievți—Bavki*, grupa ε prezintă aspecte cu „elipse și tangente orizontale" identice cu acelea de pe ceramica de la *Kudrinți*, dar totodată aspecte deltoide cu interspațiul acoperit cu hașuri întretăiate și chiar benzi conturate cu linii albe subțiri, după procedeul „albului secundar" al subgrupei δ2*a*[168], ca în așezările Drăgușeni—Fălticeni și Valea Lupului I (fig. 20/2—3). Aceste două așezări podoliene se înscriu deci ca secvențe în subfaza Cucuteni B1*b* și anume Kadievți—Bavki ca secvență inițială, iar Kudrinți alături de așezarea galițiană *Bilce—Zlote I*.

Așezările de tip *Veremje* din bazinul Niprului, prin aspectele deltoide ale grupei ε considerate mai sus, se înscriu de asemenea ca secvențe inițiale în raport cu așezările Kolomijščina II sau I[169], care prezintă numai aspectele tipice ale grupei ε, ca și așezările de tip Vladimirovka sau Popudnja din bazinul Bugului.

Toate aceste așezări cuprind numai grupa ε, fără grupe de stil AB, și trebuie deci repartizate unei singure etape, Tripolie CI, corespunzătoare fazei Cucuteni B1. Complexele lor ceramice sînt însă diferențiate prin aspectele deltoide sau clasice ale grupei ε, prin prezența sau absența ceramicii cu decor adîncit cu sau fără pictură bicromă sau tricromă și prin evoluția stilistică a ceramicii cu decor adîncit fără pictură. Cu toată filiația ei genetică cu ceramica cu decor adîncit cu sau fără pictură bicromă de tip Cucuteni A3 — Tripolie BI, prelungită inevitabil în bazinele Bugului și Niprului paralel cu etapele Cucuteni AB1—AB2, această categorie de ceramică secundară este o creație nouă a etapei Tripolie CI. Contaminarea decorului ceramicii cu decor adîncit a etapelor Cucuteni A — Tripolie BI cu decorul ceramicii pictate de stil A se completează acum prin contaminarea decorului ceramicii cu decor adîncit a etapei Tripolie CI cu decorul ceramicii pictate de stil AB și B.

În sistemul periodizării tripoliene, așezările din bazinele Bugului și Niprului sînt repartizate între două etape nedivizate, Tripolie BII și CI[170], concepute în raport cu cele două culturi definite de V. V. Chvoiko în bazinul Niprului: „cultura A" (așezările de tip Veremje) și „cultura B" (așezările de tip Chalepje)[171]. Repartizarea celorlalte așezări din bazinul Bugului sau al Niprului în raport cu fiecare din cele două culturi s-a făcut evident în funcție de tipul categoriei ceramicii secundare: în etapa BII „ceramica cu decor adîncit cu sau fără pictură bicromă sau tricromă" de tip Veremje în așezările Pjaniškovo și Vladimirovka în bazinul Bugului sau în așezarea Kolomijščina II în bazinul Niprului; în etapa CI „ceramica cu decor adîncit", fără pictură și cu motive noi, de tip Chalepje în așezarea Kolomijščina I pe Nipru. Însă, la această schemă s-au adăugat, pentru ambele etape, așezări care cuprind numai grupa ε, fără ceramică cu decor adîncit, evident din cauza aspectelor identice ale acestei grupe în toate așezările din bazinele Bugului și Niprului, Sipeniți și Petreni în etapa BII[172], Popudnja și Staraja Buda în etapa CI.

În felul acesta, ambele etape devin totodată compozite, prin prezența sau absența ceramicii cu decor adîncit, și unitare, prin prezența grupei ε, însă identitatea aspectelor decorative ale acestei grupe — între așezările Kolomijščina II și I în cele două etape pe Nipru; între așezările Vladimirovka, Popudnja și Staraja Buda în cele două etape pe Bug; sau între așezările de tip Chalepje, Popudnja și Staraja Buda în cele două etape pe Bug și pe Nipru — integrează toate aceste așezări într-o singură etapă, *Tripolie CI*. Prin absența grupelor de stil AB2 alături de grupa ε în toate așezările, echivalarea etapei Tripolie CI nu s-ar putea face riguros decît la nivelul subfazei Cucuteni B1*b*, a cărei durată în acest spațiu nu se poate prelungi, deoarece este succedată în bazinele Nistrului și Bugului de etapa Tripolie γI = faza Cucuteni B2.

Prezența sau absența *ceramicii cu decor adîncit* în complexele definite prin grupa ε devine pentru prima oară *criteriu de clasificare și periodizare*, care impune subîmpărțirea etapei Tripolie

---

[167] T. Passek, *Cer. tripol.*, pl. XII/5—6, 8—10; XIII; XXV/5—12; XXVI¹/7—8; XXVI²/5—10; XXX; XXXI/5—8; idem, *Period. tripol. posel.*, p. 127—28, fig. 67.

[168] Idem, *Cér. tripol.*, p. 46 și n. 2, pl. II/1; III/1, 6.

[169] Idem, *Period. tripol. posel.*, p. 142, fig. 76/3, 6; 77/1—4 (ceramică cu decor adîncit); 78 (grupa ε): amfora bicromă nr. 3 este identică cu cea tricromă de la Kolomijščina II (*Ibid.*, fig. 34/9).

[170] *Ibidem*, tabelele fig. 34 și 67.

[171] *Ibidem*, p. 55, 120.

[172] *Ibidem*, p. 102 urm., 107, harta de la fig. 1 (punct 31—32).

CI în două subetape, *CI 1* și *CI 2* (Tabel II). Totodată, evoluția aspectelor ceramicii cu decor adîncit, de la așezările Veremje și Kolomijščina II la așezările Chalepje și Kolomijščina I pe Nipru, sau de la așezarea Pjaniškovo la așezarea Vladimirovka pe Bug, marchează clar *secvențele subetapei CI 1* în cele două bazine. Este însă posibil ca evoluția atît de marcată a ceramicii cu decor adîncit în așezările de tip Chalepje — Kolomijščina I să se fi produs paralel cu așezările Popudnja și Staraja Buda, numai în bazinul Niprului.

Dealtfel, etapa Tripolie BII fiind ocupată în bazinul Nistrului de așezările cu ceramică de stil AB, cu Vygnanka și Krutoborodinți I rămîne rezervată și în bazinul Bugului. În consecință, așezările de tip *Vladimirovka* pe Bug și *Kolomijščina II* pe Nipru, cu ceramică cu decor adîncit, trebuie trecute din etapa BII în *etapa CI 1*, în timp ce așezările de tip *Popudnja* și *Staraja Buda* pe Bug, fără ceramică cu decor adîncit, rămîn repartizate în etapa *CI2*. Alături de așezările de pe Bug din această subetapă este repartizată *Suškovka*[172a], dar decorul zoomorf cu siluete negre al grupei ε la *Tripolie*[172b] indică un orizont corespunzător acestei subetape.

Absența unui orizont cu ceramică de stil AB face imposibilă geneza locală a grupei ε în bazinul Bugului mijlociu, dar se poate admite că această grupă formată în toată aria de răspîndire a așezărilor cu ceramică de stil AB între Carpați și bazinul Nistrului s-a difuzat imediat în restul ariei tripoliene chiar de la sfîrșitul subfazei Cucuteni B1*a* sau la începutul subfazei B1*b*, după cum ar indica aspectele deltoide ale grupei ε din așezarea Kadievți — Bavki în V Podoliei sau din așezările de tip Veremje pe Nipru.

Un paralelism riguros între etapele Cucuteni AB2*b* (grupele γ—δ). — Tripolie BII2 (grupa δ) și între etapele Cucuteni B1*b* — Tripolie CI (grupa ε) lasă descoperită etapa corespunzătoare subfazei Cucuteni B1*a* (grupele γ—δ, ε) în întreaga arie tripoliană. Evoluția ceramicii pictate arată însă că etapele ei s-au produs pe arii extinse treptat și că procesul difuzării ei în spațiul tripolian a fost continuu. Pentru anularea acestei lacune și echivalarea convenabilă a etapei Tripolie CI—Cucuteni B1, este suficient să se considere, pe de o parte, că difuzarea ceramicii de stil AB2 (grupa δ) în zona periferică la Krutoborodinți I în Podolia s-a făcut într-o etapă mai tîrzie decît sfîrșitul etapei AB2 în aria cucuteniană, adică la începutul etapei B1*a*, iar pe de altă parte că ea a fost succedată imediat, la sfîrșitul etapei B1*a*, de difuzarea grupei ε cu aspecte deltoide, dar neînsoțită de grupele de stil AB. În consecință, așezările cu ceramică ε cu aspecte deltoide, Kadievți — Bavki în Podolia sau Veremje pe Nipru, pot fi repartizate la sfîrșitul etapei Cucuteni B1*a*.

Astfel, pe de o parte, aceste așezări succed imediat așezările Drăgușeni — Fălticeni (grupele δ—ε cu sau fără aspecte deltoide) din Podișul Sucevei și Polivanov-jar II (grupele δ — ε) de pe Nistru, iar pe de altă parte etapa Tripolie CI devine echivalentă cu faza Cucuteni B1 (*etapa finală a subfazei B1a și subfaza B1b*). În bazinele Bugului și Niprului, etapa Tripolie BII se prelungește pînă la limita etapei CI și nu poate fi ocupată decît de eventualele așezări cu ceramică de stil AB, ca la Kliščev pe Bugul superior, și prin continuarea ceramicii de stil A a etapei Tripolie BI pînă la apariția ceramicii de stil AB pe Bugul mijlociu și pe Nipru. Aceste decalaje nu pot fi confirmate decît prin datările cu C_{14}.

Ceramica cu decor adîncit de tip Tripolie CI creată în acest spațiu este deci *posterioară* ceramicii de stil AB, încît „benzile liniare pictate" ale grupelor ceramicii de stil AB cucuteniene nu puteau fi influențate de „benzile liniare adîncite" ale ceramicii nepictate tripoliene, cum s-a presupus în cercetarea arheologică românească.

*

Diferențierea unor etape secundare în cuprinsul *fazei B2* este posibilă numai prin apariția categoriei secundare a ceramicii denumite *varianta Monteoru* (fig. 28) în așezările *Sărata—Monteoru, Podei* și *Gura Văii* în Depresiunea subcarpatică sau *Cucuteni—Cetățuie* (nivelurile B2—II—III) și *Ștefănești—Stîrcea* în Depresiunea Prutului, determinînd astfel etapa finală corespunzătoare *subfazei B2b* (fig. 3, categ. M, punct. 14, 16—17, 30—32). În ambele regiuni, această categorie lipsește în majoritatea așezărilor din faza B2, la *Trușești, Glăvăneștii Vechi, Valea Lupului II, Cucuteni—Cetățuie* (nivelul B2—I) sau *Frumușica*, care rămîn astfel grupate în etapa inițială, corespunzătoare *subfazei B2a* (fig. 3, punct. 13—15, 29).

Variația proporției grupei ζ în complexele ceramice indică secvențe certe în cadrul subfazei B2*a*, condiționate tipologic în complexele așezărilor cu un singur nivel și confirmate stratigrafic în cele trei niveluri B2 de pe „Cetățuia" de la Cucuteni. În monografia stațiunii

---

[172a] *Ibidem*, p. 121, harta fig. 1.
[172b] A. Nițu, AM, 8, 1975, p. 20, 24, fig. 6/1—3; 8/2.

fazelor stilistice ale evoluţiei decorului ceramicii, care se suprapun, fără corespondenţe riguroase, stilurilor ceramicii şi etapelor culturale şi deci trebuie formulate după categoriile teoriei artei.

Pe de o parte, marile etape corespunzătoare perioadelor sînt definite prin cele trei stiluri ale ceramicii tricrome, A, AB şi B, după accepţia lui H. Schmidt, completate cu stilul ceramicii cu decor adîncit al perioadei Precucuteni şi stilul ceramicii bicrome al perioadei Protocucuteni (= faza Cucuteni A1). Succesiunea stilurilor şi etapelor este determinată de variaţia continuă a procedeelor tehnice şi a aspectelor decorative în cadrul fiecărui stil şi de la un stil la altul, în funcţie exclusiv de factorii interni ai structurii decorului, după concepţia lui H. Schmidt, sub raportul concepţiei fundamentale a decorului, al elementelor formale privitoare la motive şi compoziţie şi al regulilor stilistice care dirijează derivaţia aspectelor decorative. Caracterul acestei definiri conferă stilurilor ceramicii sensul unor *categorii arheologice* necesare şi suficiente pentru cercetarea sistematică curentă.

Pe de altă parte, amplificarea tuturor acestor procedee decorative în cuprinsul aceluiaşi stil sau de la un stil la altul (multiplicarea formulelor picturale în grupele de stil AB, sau amploarea aspectelor decorative ale grupelor de stil B, sau schimbarea *aspectelor formale* ale aspectelor decorative pe ceramica tricromă de stil A sau pe grupele de stil B) scapă stringenţei factorilor tehnici (trecerea de la tehnica adîncită a decorului precucutenian la tehnica picturii bicrome a decorului precucutenian şi protocucutenian, sau trecerea de la pictura bicromă protocucuteniană la pictura tricromă Cucuteni A) şi a factorilor structurali (regulile stilistice ale variaţiei formulelor picturale şi aspectelor decorative pe categoriile şi grupele celor trei stiluri ale ceramicii A, AB şi B, care constituie cadrele organice ale evoluţiei stilistice a ceramicii cucuteniene şi tripoliene, în sensul demonstraţiei lui H. Schmidt) şi se explică prin *factorii stilistici* ai înnoirii formale a stilurilor, după concepţia „fazelor stilistice" ale marilor stiluri la H. Focillon[189] şi a succesiunii unor „structuri permanente de artă" la H. van Lier[190]. Crearea aspectelor decorative în cadrul stilurilor operează cu aceleaşi motive principale şi secundare, dar aspectele formale ale motivelor şi modurile lor de combinare sînt mereu reînnoite de la un stil la altul, ca principiu al vieţii formelor şi al succesiunii fazelor stilistice. Succesiunea stilurilor ceramicii de-a lungul perioadelor Precucuteni şi Cucuteni A, AB şi B condiţionează material şi structural *viziunea modelării formelor* necesitată de succesiunea „fazelor stilistice", sub raportul facturii motivelor principale, al facturii şi funcţiei structurale sau decorative a motivelor anexe în aspectele decorative, al compoziţiei aspectelor decorative şi chiar al funcţiei decorative a culorilor. Aspectele formale ale modelării definesc real *categorii stilistice*, care denumesc fazele corespunzătoare.

Stilul ceramicii cu decor adîncit al perioadei Precucuteni, cu care începe evoluţia stilistică a decorului ceramicii cucuteniene, şi stilul ceramicii bicrome al perioadelor Precucuteni şi Protocucuteni, cu care începe evoluţia ceramicii pictate cucuteniene, reprezintă *faza formativă* sau *experimentală*, de inventivitate şi cristalizare a concepţiei fundamentale a decorului negativ, sub raportul procedeelor tehnice, mecanice sau picturale, al elementelor formale, motive şi compoziţie, şi al regulilor stilistice pentru variaţia şi derivaţia aspectelor decorative. Ceramica cu decor adîncit precucuteniană a creat un ciclu complet, dar scurt, al variaţiei şi derivaţiei aspectelor decorative, care va fi reluat pe ceramica pictată bicromă şi amplificat la maximum pe ceramica tricromă cucuteniană.

Stilul ceramicii tricrome al perioadei Cucuteni A corespunde *fazei clasice* de echilibru şi maturizare a picturii ceramice, dar a cărei uniformitate, din cauza aspectelor statice cu benzi late de culoare rezervate pe fondul de pictură, şi a cărei tehnică greoaie, din cauza pictării de două ori a vasului prin acoperirea fondului iniţial de pictură cu culoarea întinsă a interspaţiului, trebuia să ducă la căutarea formulelor de variaţie a aspectelor decorative şi mai ales de reîntoarcere la concepţia originară şi dinamismul decorului liniar precucutenian, însă fără a renunţa la valoarea picturală a culorii, ca un bun cîştigat definitiv pentru decorul ceramicii.

În sensul acestei transformări trebuie înţeles caracterul de tranziţie şi maniera complicată a procedeelor decorative, care caracterizează *faza manieristă* a stilului ceramicii Cucuteni AB, înlocuind treptat benzile libere şi etalarea culorii din stilul pictural al ceramicii A prin benzile liniare ale desenului colorat din stilul ceramicii AB. Formulele multiple de căutare, exprimate prin procedeele picturale şi aspectele decorative ale grupelor succesive $\alpha-\gamma$, trebuiau să găsească formula finală a grupei δ, ca punct de plecare pentru geneza grupelor $\varepsilon-\zeta$ de stil B.

Stilul ceramicii Cucuteni B realizează în acelaşi timp formula definitivă a decorului pictat şi izbucnirea *fazei baroce* a aspectelor decorative pe ceramica pictată cucuteniană şi tripoliană :

---

189 H. Focillon, *La vie des formes*, Paris, 1934, *passim*.

190 H. van Lier, *Les arts de l'espace*, „Synthèses contemporaines", Tournai, 1960 p., 159, 163, 169, 245.

un decor geometric transformat definitiv într-un desen colorat şi desprins de culoarea fondului, care păstrează însă valorile celor două fonduri, alb sau brun, pentru policromia picturii ceramice ; proliferarea motivelor anexe şi amplitudinea maximă a jocului regulilor stilistice pentru derivaţia şi variaţia aspectelor decorative.

Slăbirea inventivităţii creatoare şi a rigorii derivaţiei aspectelor decorative este inevitabilă şi faza barocă sfîrşeşte în exagerarea expresiei elementelor formale a *fazei expresioniste* a decorului geometric pe ceramica finală cucuteniană, galiţiană şi tripoliană şi pe ceramica pictată de stil Gorodsk—Usatovo[191].

*

Studiile de interpretare şi aplicare a *datelor C_{14}* pentru datarea etapelor culturii cucuteniene[192] se referă pentru moment la unele etape şi la cîteva aşezări, dar se pot sprijini pe datele din ariile şi culturile vecine (Anexa VI). Chiar considerarea directă, fără interpretare, a *datelor pozitive* ale C_{14} arată concordanţa perfectă cu *cronologia relativă* a complexelor ceramice în cadrul etapelor şi cu *sincronismul* etapelor cucuteniene în raport cu culturile vecine, stabilite prin metodele arheologici. Metoda interpretării datelor C_{14} necesită însă serii de probe, deoarece datele izolate apar aberante. Din cauza numărului mic al datelor C_{14}, fixarea *limitelor etapelor* este o operaţie cu totul prematură. Metodele arheologiei determină clar *secvenţe iniţiale* sau *finale* în cadrul subfazelor şi în funcţie de datarea lor prin C_{14} se pot obţine direct limitele etapelor.

Cele două date ale *ceramicii liniare* cu capete de note de la *Tîrpeşti*, 4295±100 şi 4220±100, datează totodată atît începutul fazei *Precucuteni I* în Moldova, adică pătrunderea în Depresiunea subcarpatică a aspectului Zăneşti caracteristic acestei faze, cît şi sincronismul parţial dintre cele două culturi. Ceramica liniară cu capete de note constituie mediul local, în care a pătruns aspectul Zăneşti format în SE Transilvaniei, şi contaminarea lor implică o convieţuire, marcată de datele ceramicii liniare de la Tîrpeşti, cel puţin ca etapă iniţială a fazei Precucuteni I în Depresiunea subcarpatică a Moldovei.

Data 3580±85 a nivelului *Precucuteni III* de la *Tîrpeşti* nu este concludentă pentru sfîrşitul acestei faze şi nu poate fi raportată direct la data 3620±100 a nivelului Tripolie A final de la Ruseştii Noi I pe Botna, în sensul succesiunii acestor două aşezări în ordinea numerică a cifrelor în etapa finală a fazei Precucuteni III. Datele izolate ale acestor două aşezări se comportă ca date coborîte în cadrul unor faze diferite, Precucuteni III sau Protocucuteni, şi fiecare trebuie raportată la datele fazei respective. Complexul ceramic al nivelului Tripolie A tîrziu de la Ruseştii Noi I este cu mult posterior acelui din nivelul Precucuteni III de la Tîrpeşti.

Data de la Tîrpeşti se comportă la fel ca datele coborîte ale fazei Boian— Spanţov de la Căscioarele, 3 700±100 şi 3 620±100, care depăşesc nu numai faza Gumelniţa A1, ci coboară chiar sub datele mai ridicate obţinute pentru începutul fazei Gumelniţa A2. Faza Boian—Spanţov (IV) nu poate fi prelungită paralel cu faza Gumelniţa A1, chiar dacă la Căscioarele aceasta n-a fost determinată, deoarece la Tangîru ea este suprapusă de faza Boian—Tangîru (V), la care s-a renunţat fiind atribuită fazei Gumelniţa A1.

Datele ridicate ale fazei *Boian—Spanţov* de la Căscioarele, 4035 ± 120 — 3905 ± 80 sînt pe de o parte confirmate de data 3930 ± 70 a fazei *Hamangia III* de la *Baia—Hamangia*, sincronică cu faza Boian III şi începutul fazei Boian IV, iar pe de alta parte sînt limitate de datele fazei Gumelniţa A1, indicate la N Dunării prin data 3840 ± 150 a faciesului Stoicani—Aldeni de la Vulcăneşti, iar la S Dunării prin datele 3890 ± 100 — 3680 ± 150 ale culturii Mariţa din stratul Karanovo V.

Datele medii ale fazei Boian —Spanţov, 3815 ± 100 — 3755 ± 80, rămîn deasupra sau limitate de datele mai ridicate ale fazei Gumelniţa A 2 de la Căscioarele, 3725 ± 100, sau

[191] A. Niţu, *op. cit.*, p. 149 urm., 166, 170. Analiza detaliată a aspectelor formale ale ultimelor două faze stilistice, *barocă* şi *expresionistă*, pe ceramica pictată Cucuteni—Tripolie şi Gorodsk—Usatovo.

[192] H. Quitta şi G. Kohl, *Neue Radiocarbondaten zum Neolithikum und zur frühen Bronzezeit Südosteuropas und der Sowjetunion*, ZfA, 3, 1969, *passim* ; Vl. Dumitrescu, *Încă o dată C_{14} pentru cultura Cucuteni*, Carpica, 1972, p. 80—1 ; idem, *La cronologia dell'eneolitico Romeno alla luce degli esami C_{14}*, în *Atti del Simposio Internazionale sulla Antica Età del Bronzo in Europa, Verona—Lazise—Trento, 1972*, Preistoria Alpina, 10, 1975, p. 101—102, tabel p. 104 ; idem, *Cronologia absolută a Eneoliticului românesc în lumina datelor C_{14}*, *Apulum*, 12, 1974, p. 23 urm., tabel 1 ; S. Marinescu—Bîlcu, *Cultura Precucuteni*, p. 131 urm., 140—41 ; D. Monah, *Datarea prin C_{14} a etapei Cucuteni A2*, SCIVA, 29, 1978, 1, p. 35—9 ; I. I. Zaec, *op. cit.*, p. 19, data C_{14} a aşezării Kliščev (Autoreferatul tezei).

de la Gumelnița, 3765 ± 70, și indică date valabile pentru faza Gumelnița A1. Datele coborîte ale fazei Boian—Spanțov, 3700 ± 100 și 3620 ± 100, aparțin direct fazei Gumelnița A 2 și nu pot fi valabile.

Sincronismele fazei Precucuteni II în cadrul culturilor Boian și Gumelnița se stabilesc cu faza Boian—Spanțov și începutul fazei Gumelnița A1, prin fragmentele de ceramică Precucuteni III descoperite în nivelurile Boian V de la Tangîru sau prin fragmentele și vasele întregi ale acestei ceramici limitate la depunerile inferioare ale fazei Gumelnița A1 de la Măgurele. Ceramica Precucuteni III nu putea să se răspîndească în Cîmpia română pînă la confluența Argeșului chiar de la formarea ei în Moldova, încît faza Precucuteni III nu poate începe după faza Boian—Spanțov, în cursul fazei Gumelnița A1, și nu poate dura pînă la începutul fazei Gumelnița A2. Fragmentele de ceramică Stoicani—Aldeni din depunerile avansate ale fazei Gumelnița A1 la Măgurele și din nivelul Gumelnița A1 la Glina fixează sfîrșitul fazei Precucuteni III la începutul fazei Gumelnița A1 și paralelizează faciesul Stoicani—Aldeni cu restul fazei Gumelnița A1.

Aceleași poziții stratigrafice și cronologice sînt stabilite pentru faza Precucuteni III în Moldova, în raport cu faciesul Stoicani—Aldeni și faza Cucuteni A2. Prezența ceramicii de factură Precucuteni III, sub raportul formelor și decorului adîncit, ca componentă cucuteniană în complexul Stoicani—Aldeni, alături de componente ceramicii Gumelnița A1, arată că faza Precucuteni III precede geneza faciesului Stoicani—Aldeni și că ceramica precucuteniană a evoluat, sub raportul pastei, formelor și al picturii ceramice, spre aspectele ceramicii bicrome a fazei Cucuteni A2. Suprapunerea ceramicii tricrome în nivelul superior de la Aldeni și Stoicani și a așezării Cucuteni A2 din nivelul superior de la Bonțești peste nivelurile Stoicani—Aldeni fixează sfîrșitul faciesului Stoicani—Aldeni înainte de secvența inițială a fazei Cucuteni A2 și-l limitează la etapa Protocucuteni = faza Cucuteni A1. Aceste raporturi cronologice determină clar sincronismul fazei Gumelnița A2 cu faza Cucuteni A2, care poate fi extins și asupra fazei Cucuteni A3, pînă la etapa căreia îi aparține ceramica Cucuteni A descoperită în așezările Gumelnița, Căscioarele și Brăilița, care nu poate fi determinată prin ea însăși, ci prin datarea cu C_{14} a nivelurilor respective.

De asemenea, elementele de caracter Stoicani—Aldeni semnalate în partea superioară a nivelului Precucuteni III de la Traian—Dealul Fîntînilor, fragmente ceramice cu pictură bicromă protocucuteniană sau fragmente cu pastă și forme interpretate de caracter „gumelnițean", limitează nivelul Precucuteni III și indică răspîndirea elementelor faciesului Stoicani—Aldeni în aria protocucuteniană, a căror persistență se poate urmări și în fazele Cucuteni *A2 A3*[193].

Complexul ceramicii din nivelul Precucuteni III de la Tîrpești nu manifestă prin nimic această evoluție a ceramicii precucuteniene în cadrul faciesului Stoicani—Aldeni, cu deosebire sub raportul picturii bicrome cu „alb liniar sau întins pe roșu", fără care nu se poate explica apariția ceramicii „tricrome pe fond brun" a fazei Cucuteni A2, încît el nu poate fi paralelizat cu întreaga durată a acestui facies, care precede faza Cucuteni A2 a Depresiunii subcarpatice. Data izolată 3580 ± 85 a nivelului Precucuteni III de la Tîrpești apare extremă și aberantă și nu poate fi acceptată pentru sfîrșitul fazei Precucuteni III, deoarece coboară sub data faciesului Stoicani—Aldeni de la Vulcănești, 3840 ± 150, și sub datele ridicate ale fazei Cucuteni A2 de la Mărgineni, 3675 ± 50 și și 3660 ± 55.

Intervalul de timp, care corespunde faciesului Stoicani și se intercalează între fazele Precucuteni III și Cucuteni A2 în aria originară a evoluției picturii ceramicii cucuteniene, N Podișului central moldovenesc și Depresiunea subcarpatică, nu poate fi anulat și nu poate fi acoperit decît de etapa *Protocucuteni = faza Cucuteni A1*, al cărei complex ceramic a dezvoltat pictura ceramicii bicrome paralel cu ceramica bicromă de caracter protocutenian din faciesul Stoicani—Aldeni, chiar dacă s-ar admite că ea s-a produs exclusiv sub influența acestui facies. Tocmai existența ceramicii bicrome, și eventual a ceramicii tricrome pe fond brun, a căror evoluție continuă în faza Cucuteni A2, justifică integrarea acestei etape ca fază Cucuteni A1. Faza Cucuteni A1 nu poate fi nici ipotetică, nici contopită cu faza Cucuteni A2, nici paralelizată cu faza Precucuteni III: chiar prin aceste două operații, intervalul de timp care îi corespunde rămîne liber.

Realitatea acestui orizont protocucutenian este însă evidentă în spațiul estic, în Depresiunea Prutului și aria tripoliană, unde acest interval de timp se prelungește paralel cu faza

---

[193] Cu privire la succesiunea, sincronismele și transmisiunile culturale ale etapelor Precucuteni III și Stoicani—Aldeni în raport cu fazele Cucuteni A1—A2, cu indicarea bibliografiei: A. Nițu, SC—Sf. Gheorghe, 1973, p. 76—79.

Cucuteni A2, pînă la faza Cucuteni A3 = etapa Tripolie BI. Complexul material (uneltele, ceramica şi plastica) al etapei Tripolie A = faza Precucuteni III nu putea continua paralel cu faciesul Stoicani—Aldeni, răspîndit pînă la Nistru, şi cu faza Cucuteni A2, limitată la Depresiunea subcarpatică şi Podişul central moldovenesc, fără să manifeste nici o evoluţie şi fără să sufere nici o influenţă a complexului Stoicani—Aldeni şi chiar a fazei Cucuteni A2. Această evoluţie a complexului cultural al etapei Tripolie A, evidentă la Luka—Vrublevetkaia şi Ruseştii Noi I în bazinul Nistrului sau la Borisovka în bazinul Bugului, depăşeşte diferenţierile unor etape la nivelul fazei Precucuteni III şi acoperă etapa corespunzătoare Protocucutenianului în spaţiul estic.

Complexul ceramic din nivelul inferior de la *Ruseştii Noi I* reprezintă *primul orizont numai cu ceramică bicromă de caracter cucutenian* şi aparţine perioadei Protocucuteni = faza Cucuteni A1, limitată de faza Cucuteni A2 în Depresiunea subcarpatică şi de faza Cucuteni A3 în spaţiul estic. Data acestui nivel, 3620 ± 100, trebuie raportată la data 3840 ± 150 de la *Vulcăneşti*, din etapa iniţială a faciesului *Stoicani—Aldeni* şi fazei Cucuteni *A1*, şi la datele ridicate de la *Mărgineni*, 3675 ± 50 şi 3660 ± 55, care datează faza *Cucuteni A2* a Depresiunii subcarpatice. Indiferent care este secvenţa aşezării Mărgineni în cadrul fazei A2 datele acestei aşezări indică etapa finală a faciesului Stoicani—Aldeni în S Moldovei şi a fazei A1 în Depresiunea subcarpatică. Data nivelului inferior de la Ruseştii Noi I coboară sub aceste date, dar poate rămînea valabilă pentru datarea secvenţei acestui nivel în cadrul etapei Protocucuteni = faza Cucuteni A1 în spaţiul estic, care trebuie prelungită paralel cu faza Cucuteni A2 pînă la faza Cucuteni A3.

În bazinul mijlociu al Bugului, evoluţia ceramicii cu decor adîncit de factură Precucuteni III—Tripolie A iniţial din aşezările de tip Savrani duce la factura şi aspectele decorative din aşezările de tip Borisovka şi în acest moment adoptă şi pictura bicromă. Ceramica cu decor adîncit cu acelaşi aspect continuă în etapa Tripolie BI, dar este însoţită de ceramica tricromă pe fond alb de la Sabatinovka I. Astfel, aşezarea *Borisovka* este echivalentă cu nivelul I de la Ruseştii Noi I, dar mai tardivă, aparţinînd etapei Tripolie A finală, paralelă cu faza Cucuteni A3 iniţială prin „ceramica bicromă cu decor adîncit" de caracter net Cucuteni A, fără elemente de ceramică pictată Stoicani—Aldeni, şi limitată de etapa Tripolie BI = faza Cucuteni A3 finală cu ceramică tricromă. Pentru acest ultim decalaj, datarea cu C_{14} devine indispensabilă.

Datele de la *Mărgineni* pentru faza *Cucuteni A2*, atît cea mai ridicată cît şi cea mai coborîtă, 3675 ± 50 şi 3535 ± 60, sînt date noi şi au o importanţă considerabilă: ele confirmă *anterioritatea orizontului ceramicii tricrome pe fond brun*, care defineşte această fază, în raport cu data cea mai ridicată, 3405 ± 100 de la Drăguşeni—Săveni, a orizontului ceramicii tricrome pe fond alb, caracteristic fazei A3 din Depresiunea Prutului. Aceste date concordă cu datele ridicate şi medii ale fazei *Gumelniţa A2*, 3670 ± 120—3535 ± 120 la *Căscioarele*.

Datele atîtde strînse obţinute pentru orizontul ceramicii tricrome pe fond alb al fazei *Cucuteni A3* din Depresiunea Prutului, *Drăguşeni—Săveni* 3405 ± 100 şi *Hăbăşeşti* 3390 ± 80, nu trebuie considerate prea apropiate, ci din contra uimitor de concordante, deoarece ele confirmă pentru această regiune *secvenţele strînse ale complexelor ceramice în cadrul unei subfaze (A3a)*, definite prin diferenţierile minimale determinate de jocul speciilor decorative ale „ceramicii cu decor adîncit şi pictură tricromă sau bicromă", ca un proces de la o generaţie la alta. Aceste secvenţe ar fi confirmate de datele aşezării Truşeşti şi ale celor două niveluri AI—II de la Cucuteni—Cetăţuie. Secvenţa aşezării Truşeşti ar data totodată orizontul cel mai vechi şi deci începutul fazei A3 în Depresiunea Prutului. Această dată ar putea coincide cu datele coborîte ale fazei *Gumelniţa A2*, 3450 ± 120 la *Căscioarele* şi 3450 ± 90 la *Gumelniţa*, în timp ce data cea mai coborîtă a acestei faze, 3410 ± 70 la *Vărăşti*, rămîne sincronică cu etapa iniţială a subfazei Cucuteni A3*a*. Datele aşezărilor cucuteniene din această fază nu sînt definitive pentru secvenţele respective, deoarece pe măsura înmulţirii aşezărilor datele se vor grupa, cu o limită de variaţie, în fiecare din secvenţele definite de complexele ceramice din Depresiunea Prutului.

Secvenţa aşezării *Leca—Ungureni* (*Bacău*) se intercalează între secvenţele Depresiunii Prutului. Complexul ei ceramic nu este definit în text şi nu poate fi determinat pe baza planşelor insuficiente, dar data 3395 ± 100 se poate înscrie între datele subfazei *A3a* din Podişul central moldovenesc şi Depresiunea subcarpatică.

Pentru fazele Cucuteni AB1—AB2 în aria cucuteniană nu există nici o dată C_{14}. În schimb data obţinută la *Klišĉev* pe Bugul superior, 3150 ± 50, comportă un decalaj prea mare în raport cu aria cucuteniană, dacă această aşezare prezintă numai ceramică de stil AB2. Însă, dacă alături de grupa δ apare şi grupa ε atunci această aşezare trebuie repartizată alături de aşezările de tip Pjaniškovo şi Vladimirovka de pe Bugul mijlociu în etapa Tripolie CI 1 = subfaza Cucuteni B1*a* finală sau B1*b* iniţială. În felul acesta, data de la Klišĉev poate fi valabilă şi pentru faza *Cucuteni B1* în aria cucuteniană.

Pentru faza *Cucuteni B2* nu există decît data 2980 ± 60 a așezării *Valea Lupului II*, atît de contestată, dar fără motiv, deoarece această așezare se situează la mijlocul fazei și corespunde secvenței finale a subfazei B2*a*, încît după ea urmează grupul de așezări al subfazei B2*b*, nivelul B2—III de la Cucuteni—Cetățuie și așezarea Ștefănești—Stîrcea ca secvențe tîrzii și așezarea Sadoveni ca secvență finală, pentru care trebuie să se obțină în săpăturile viitoare datele C_{14}.

În aria tripoliană este indicată numai data 2920 ± 100 a așezării Čapaevo, atribuită însă etapei Tripolie CI. Această dată concordă cu data așezării Valea Lupului II și indică decalajul posibil al acestei etape față de faza Cucuteni B1 sau apartenența acestei așezări mai curînd la etapa Tripolie γI, în sensul succesiunii absolute a acestor două etape tripoliene (Tripolie CI = faza Cucuteni B1; Tripolie γI = faza Cucuteni B2).

Aceste date vor fixa exact sfîrșitul fazei B2 și implicit al culturii Cucuteni și vor acoperi sensibil intervalul de timp pînă la data 2450 ± 100 a așezării *Majaki*, care aparține culturii *Gorodsk—Usatovo = Horodiștea — Foltești*, și pînă la datele ridicate, 2600 ± 100 și 2400 ± 100, ale așezării și culturii *Cernavoda I* din perioada de tranziție.

Este necesar ca datele cercetării practice și teoretice cu privire la clasificarea și periodizarea complexelor ceramice din stațiunile cu stratigrafie verticală și așezările cu un singur nivel în cadrul etapelor pe care le determină în cele două arii, cucuteniană, și tripoliană, să fie sintetizate în tabele sinoptice (Tabelele I—II).

LEGENDA FIGURILOR

Fig. 1. 1: Graficul simplificat al evoluției categoriilor ceramicii tricrome și bicrome, în funcție de procentajul lor pe verticală (necalculat din cauza neindicării în publicații), de-a lungul etapelor perioadei Cucuteni A; 2: Graficul evoluției celor două categorii ale ceramicii tricrome pe fond brun și pe fond alb, în funcție de procentajul lor pe verticală (calculat după tabelul de la Fig. 2/1), de-a lungul etapelor celor două faze Cucuteni A2 și A3; 3: Graficul unic al evoluției celor două categorii ale ceramicii tricrome pe fond brun și pe fond alb, în funcție de procentajul diferenței proporțiilor lor (calculat după tabelul de la Fig. 2/1), de-a lungul etapelor celor două faze Cucuteni A2 și A3;

Categorii ceramice: 2. Ceramica cu decor adîncit, categorie secundară din faza A1 pînă la începutul subfazei A3*b* în Depresiunea Prutului (fig. 8/1); 7. Ceramica bicromă pictată cu „alb liniar sau întins pe roșu sau negru", categorie principală în faza A1 și categorie secundară pînă în subfaza A3*b* (fig. 4/2); 8. Ceramica cu decor adîncit și pictură tricromă sau bicromă, categorie principală în faza A1 și categorie secundară pînă la sfîrșitul subfazei A3*a*, caracteristică Depresiunii Prutului și spațiului estic (fig. 11/4, 6); 10. Ceramica pictată cu zone decorative sintetice, categorie principală în faza A1 și categorie secundară pînă în subfaza A3*a*, caracteristică Depresiunii subcarpatice și Podișul central moldovenesc (fig. 4/5—7; 6; 7/3); 11. Ceramica tricromă pe fond brun, categorie principală în faza A2 și categorie subiacentă în faza A3 (fig. 4/1, 4, 8; 5/1, 6—8; 7/2; 8/5); 12. Ceramica tricromă pe fond alb, categorie subiacentă în faza A2 și categorie principală în faza A3 (fig. 4/3; 5/2—5, 9; 7/1, 4—6; 8/2—4; 9; 10/2—3, 5). Ceramica tricromă continuă în proporție mică la începutul fazei AB1 (fig. 10/4);

Așezări: I — Depresiunea subcarpatică; II — Depresiunea Prutului; 1 — Bonțești; 2 — Ariușd VII; 3 — Izvoare II 1*b* = Ariușd IV = Olteni; 4 — Frumușica I; 5 — Calu; 6 — Frumușica II; 7 — Ghelăiești; 8 — Hăbășești; 9 — Ruginoasa; 10 — Izvoare II2; 11 — Corlăteni.

Fig. 2.1: Variația procentajului proporțiilor celor două categorii ale ceramicii tricrome în așezările din fazele Cucuteni A2 și A3: A—Ariușd; B—Bonțești; C—Calu; F—Frumușica; G—Ghelăiești; H—Hăbășești; Iz—Izvoare; O—Olteni; R—Ruginoasa; 2: Repartiția ceramicii tricrome pe fond brun și pe fond alb între cele două niveluri Cucuteni A de la Frumușica (după indicațiile inventarului din monografie) și în nivelul unic de la Calu (după numărul exemplarelor ilustrate în publicație); 3: Probabilitatea repartiției între nivelurile Cucuteni A de la Frumușica a celor două categorii de ceramică tricromă fără indicarea nivelului de proveniență.

Fig. 3. 1: Proiectarea orizontală a imbricării categoriilor și grupelor ceramice în ordinea apariției lor în complexele ceramice ale așezărilor cu stratigrafie verticală sau orizontală determinînd stratigrafic și tipologic etapele perioadelor Cucuteni AB și B; 2: Ordinea succe-

siunii şi filiaţia grupelor ceramice de stil AB şi B în funcţie de condiţionările lor stratigrafice, tipologice şi cronologice în complexele etapelor perioadelor Cucuteni AB şi B;

Categorii şi grupe: 11—12, categoriile ceramicii tricrome pe fond alb şi pe fond brun din faza finală a perioadei Cucuteni A (fig. 9) şi din faza iniţială a perioadei AB (fig. 10/4); α—δ, grupele de stil AB din fazele perioadei Cucuteni AB = etapa Tripolie BII (fig. 13/5—6, 8; 14—15) şi din etapa iniţială a fazei Cucuteni B1 = etapa Tripolie CI (fig. 16/1—2; 17/5; 19/3); ε—ζ, grupele de stil B din fazele perioadei Cucuteni B = etapele Tripolie CI — γ1 (fig. 16/3—4; 17/1—4, 6—7; 18; 19/1—2, 4—6; 20—27; 29—30) şi din etapele perioadei de tranziţie Gorodsk—Usatovo (fig. 31); M, ceramica variantei Monteoru, categorie secundară în etapa finală a fazei Cucuteni B2 (fig. 28/1—7, 9); C, ceramica Cucuteni C, categorie secundară din faza finală a perioadei A pînă în etapa iniţială a perioadei de tranziţie (fig. 28/8); C', ceramica nepictată Gorodsk—Usatovo, categorie principală a perioadei de tranziţie;

Aşezări: I — Depresiunea Prutului; II — Depresiunea subcarpatică; III — Podişul central moldovenesc, Podişul Sucevei şi Hotinului, Galiţia şi Podolia; 1 — Drăguşeni—Săveni; 2 — Fedeleşeni; 3 — Corlăteni; 4, 6 — Cucuteni—Dîmbul Morii; 5, 7—9, 18, 20 — Cucuteni—Cetăţuie; 10 — Prigorenii Mici; 11 — Valea Lupului I; 12 — Stînca—Ştefăneşti; 12' — Petreni; 13 — Truşeşti; 14—14' — Cucuteni—Cetăţuie (nivelurile B2—I şi II); 15 — Valea Lupului II; 16 — Cucuteni—Cetăţuie (nivelul B2—III); 17 — Ştefăneşti — Stîrcea; 19, 21 — Erbiceni I — II; 22—22', 25 — Traian—Dealul Fîntînilor; 23—24, 28—29 — Frumuşica; 26 — Ghelăieşti; 27 — Văleni—Roman; 30 — Podei; 31 — Gura Văii; 32 — Sărata—Monteoru; 32' — Vygnanka şi Soloncenî II (II); 33 — Huşi; 33' — Krutoborodinţi I şi Soloncenî II (II); 34 — Drăguşeni—Fălticeni; 35 — Varvarovca XV (I), Şipeniţi şi Bilce—Zlote I; 35' — Varvarovca XV (II) şi Krutoborodinţi II; 36 — Darabani II şi Bilce—Zlote II şi 37—Sadoveni şi Koşilovţe.

Fig. 4. Ceramică Cucuteni A2. Subfaza A2*a*. Secvenţele Izvoare II 1: 1, 4, ceramica tricromă pe fond brun; 2, ceramică bicromă cu „alb liniar pe negru"; 3, ceramică tricromă pe fond alb (zona inf.) şi specia cu decor liniar bicrom (zona sup.); 5—7, ceramică bicromă cu zone decorative sintetice; 8, ceramică tricromă pe fond brun, specia cu benzi înguste şi interspaţiu larg de culoare albă.

Fig. 5. Ceramică Cucuteni A2. Subfazele A2*a*—A2*b*. Secvenţele Frumuşica I—II: 1, 6, 8, ceramică tricromă pe fond brun; 2—5; ceramică tricromă pe fond alb; 7, tricromă pe fond brun, specia cu benzi înguste şi interspaţiu larg de culoare albă; 9, tricromă pe fond alb, specia cu „benzi înguste şi alb pozitiv". 1—4, 8, nivelul I; 5—7, nivelul II.

Fig. 6 — Ceramică Cucuteni A2. Subfazele A2*a*—A2*b*. Secvenţele Frumuşica I—II: 1—4, ceramică bicromă cu zone decorative sintetice. 1—3, nivelul I; 4, nivelul II.

Fig. 7 — Ceramică Cucuteni A3. Subfazele A3*a*—A3*b*. Secvenţele Gura Văii şi Izvoare II2 (4): 1, ceramică tricromă pe fond alb; 2, ceramică tricromă pe fond brun; 3, ceramică bicromă cu zone decorative sintetice; 4—6, tricromă pe fond alb, speciile cu „benzi medii sau foarte înguste şi alb pozitiv",.

Fig. 8 — Ceramică Cucuteni A3. Subfaza A3*a*. Secvenţa Truşeşti: 1, ceramică cu decor adîncit; 2—4, ceramică tricromă pe fond alb; 5, ceramică tricromă pe fond brun.

Fig. 9 — Ceramică Cucuteni A3. Subfaza A3*b*. Secvenţele Secăreşti—Dealul Tinosul şi Scînteia—La Nuci (2): 1—5, ceramică tricromă pe fond alb: 1, cu benzi negative late (exterior) şi medii (interior); 2, specia cu interspaţiul umplut cu culoare neagră; 3, 5, specia cu „benzi înguste şi alb pozitiv"; 4, specia cu „benzi medii şi alb pozitiv".

Fig. 10 — Ceramică Cucuteni A3. Subfaza A3*b*, secvenţa Chetreşti, şi subfaza AB1, secvenţa Corlăteni (4): 1, 5 (interior), ceramică tricromă pe fond brun sau pe fond alb, specia cu decor liniar bicrom; 2—3, 5 (exterior), ceramică tricromă pe fond alb şi interspaţiul cu brun liniar, speciile cu „benzi medii negative" (3), sau cu „benzi înguste sau foarte înguste şi alb pozitiv" (2,5); 4, ceramică tricromă pe fond brun, specia cu „benzi înguste şi interspaţiul larg cu alb liniar".

Fig. 11 — Ceramică Cucuteni A1 — Tripolie AII. Etapa Tripolie AII timpurie, secvenţa Luka—Vrublevetkaia (1), şi tîrzie, secvenţele Krasnostavka (2, 7) şi Borisovka (3—5). Faza Cucuteni A1 tîrzie, secvenţa Ruseştii Noi I(I) (6): 1, ceramică cu decor adîncit de factură Stoicani—Aldeni; 2, 5, 7, ceramică cu decor adîncit; 3, specia cu decor adîncit şi canelat; 4, 6, ceramică cu decor adîncit şi pictură bicromă cu „roşu pe alb".

Fig. 12 — Ceramică Cucuteni A3 — Tripolie BI. Subfaza Cucuteni A3*b*, secvenţa Darabani I (1—4), şi etapa Tripolie BI, secvenţa Sabatinovka I (5—10): 1, 4, 8, 10, ceramică tricromă pe fond alb cu benzi late sau medii; 2—3, 5—6, ceramică cu decor adîncit sau adîncit şi canelat; 9, tricromă pe fond alb, specia cu decor liniar bicrom.

Fig. 13 — Ceramică Tripolie BI = subfaza Cucuteni A3*b*, secvențele Kadievți — Burakovka (1—3), Kadievți — Bavki (4) și Kudrinți (7). Ceramică Tripolie BII = subfaza Cucuteni AB1*a*, secvența Polivanov — jar II (5—6). Ceramică Tripolie BII = subfaza Cucuteni AB2*b* secvențele Polinanov — jar II (8) și Krutoborodinți I (10—12). Ceramică Tripolie CI = = subfaza Cucuteni B1*a*, secvența Polivanov — jar II (9): 1—4, ceramică tricromă pe fond alb cu benzi negative late, medii sau înguste; 4, specia cu interspațiul tratat cu culoare neagră; 7, specia cu „benzi medii sau înguste și alb pozitiv"; 5, subgrupa α2; 6, subgrupa β1*a*; 8, 12, subgrupa δ2*a*; 11, subgrupa δ2*a*, cu „alb secundar"; 10, subgrupa δ1*a*; 9, subgrupa ε1.

Fig. 14 — Ceramica Cucuteni AB1. Subfaza AB1*a* (grupele α—β), secvența așezărilor de la Drăgușeni—Săveni și Podriga (Drăgușeni). Subfaza AB1*b* (grupele α—β, γ), secvența Cucuteni—Dîmbul Morii: 1, 3, subgrupa α1; 4—5, subgrupa β1; 2, 6, subgrupa β1*a*. 1, Podriga—Valea Boului; 2, Drăgușeni—Ocoale; 3—4, Drăgușeni—Movila din Sărături; 5, Drăgușeni—La Moară; 6, Cucuteni—Dîmbul Morii.

Fig. 15 — Ceramică Cucuteni AB2. Subfaza AB2*b* (grupele γ—δ). Secvența Frumușica: 1, subgrupele γ1 (exterior) și δ1*a* (interior); 2, subgrupele γ1 (zona gurii și a corpului), γ2 (zona superioară a umărului) și δ3*a* (zona inferioară a umărului); 3, subgrupele δ2*a* (zona superioară și inferioară) și δ1*a* (zona mediană).

Fig. 16 — Ceramică Cucuteni B1. Subfaza B1*a* (grupele ε, γ—δ). Secvența Ghelăiești: 1, subgrupele γ3 și γ1; 2, subgrupele δ2*a* (zona inf. a umărului), γ2 (zona sup. a umărului) și γ1 (zona gurii și a corpului); 3—4, subgrupa ε2.

Fig. 17 — Ceramică Cucuteni B1. Subfaza B1*a*, secvența Ghelăiești (1, 5) și Calu (2, 7), și subfaza B1*b* (grupa ε), secvența Văleni—Piatra Neamț (3—4, 6): 1—2, 4, 7, subgrupa ε1*a*; 3, 6, subgrupa ε2; 5, subgrupa δ2*a*.

Fig. 18 — Ceramică Cucuteni B1. Subfaza B1*b*. Secvența Frumușica: 1, 4—5, subgrupa ε1*a*; 2—3, subgrupa ε2.

Fig. 19 — Ceramică Cucuteni B1. Subfaza B1*a* (grupele ε, δ). Secvența Cucuteni—Cetățuie (1—2, 6) și Prigorenii Mici (3—5): 1—2, 5—6 subgrupa ε1*a*; 3, subgrupa δ2*a*; 4, subgrupa ε2.

Fig. 20 —Ceramică Cucuteni B1. Subfaza B1*a*, secvența Drăgușeni—Fălticeni (1, 3, 5), și subfaza B1*b*, secvențele Valea Lupului I (2, 4) și Ripiceni—Gura Hîrtopului (6—10): 1,4—10, subgrupa ε1*a*; 2—3, subgrupa ε2.

Fig. 21 — Ceramică Cucuteni B1. Subfaza B1*b*. Secvența Șipeniți: 1—5, subgrupa ε1*b*; 6, subgrupa ε1*a*.

Fig. 22 — Ceramică Cucuteni B1. Subfaza B1*b*, secvențele Petreni (1, 4—6) și Stînca—Ștefănești (3, 7—8). Subfaza B2*a*, secvența Trușești (2): 1—8, subgrupa ε1*a*.

Fig. 23 — Ceramică Cucuteni B2. Subfaza B2*a* (grupele ε—ζ). Secvențele Frumușica (1), Trușești (2—3) și Valea Lupului II (4—6): 1—5, subgrupa ζ1*a*; 6, subgrupa ε1*a*.

Fig. 24 — Ceramică Cucuteni B2. Subfaza B2*b* (grupele ε—ζ și „Varianta Monteoru") Secvența Podei: 1, subgrupa ε1*a*; 2, 5—7, subgrupa ζ1*a*; 3—4, subgrupa ε2.

Fig. 25 — Ceramică Cucuteni B2. Subfaza B2*b*. Secvența Podei: 1—2, subgrupa ζ1*a*; 3, subgrupa ε2.

Fig. 26 — Ceramică Cucuteni B2. Subfazele B2*a* (1, 4, 6) și B2*b* (2—3, 5, 7). Secvențele Cucuteni—Cetățuie: 1, subgrupa ζ1*b*; 2, 6, subgrupa ε1*a*; 3—5, 7, subgrupa ζ1*a*. 1, 4, 6, nivelul I; 2, 5, nivelul II; 3, 7, nivelul III.

Fig. 27 — Ceramică Cucuteni B2. Subfaza B2*b*. Secvențele Ștefănești—Stîrcea (1—4) și Darabani II (5): 1—4, subgrupa ζ1*a*; 5, subgrupa ε1*a*.

Fig. 28 — Ceramică Cucuteni B1 (8) și B2, subfaza B2*b* (1—7, 9). Secvențe diferite: 1—7, 9, ceramica „variantei Monteoru"; 8, ceramica „Cucuteni C". 1, 3, 6, Podei; 2, Sărata-Monteoru; 4, Gura Văii; 5, 9, Ștefănești—Stîrcea; 7—8, Cucuteni—Cetățuie.

Fig. 29 — Ceramică Cucuteni B1, subfaza B1*b*, secvențele Bilce—Zlote I (1) și Varvarovca XV (I) (3). Ceramică Cucuteni B2, subfaza B2*a*, secvențele Krutoborodinți II (2), Bilce—Zlote II (4) și Varvarovca XV (II) (5): 1, 3, subgrupa ε1*a*; 2, subgrupa ζ1*b*; 4—5, subgrupa ζ1*a*.

Fig. 30 — Ceramică Cucuteni B2. Subfaza B2*b*, secvența finală Sadoveni: 1—2, subgrupa ζ1*b*.

Fig. 31 — Ceramică pictată Gorodsk—Usatovo (Horodiștea—Foltești). Secvențele Vîhvatinți (1—2), Horodiștea (3) și Usatovo-tumul I (4): 1, 3, grupa ε; 2, 4, grupa ζ.

Tabel I și II — Repartiția complexelor ceramice ale așezărilor cu stratigrafie verticală și orizontală în etapele determinate în ariile cucuteniană galițiană și tripoliană (categoriile și grupele definesc compexele ceramice în aria cucuteniană).

Etape: Perioade	Etape: Faze	Etape: Faze stilistice	Etape: Subfaze	Criterii: Complexe ceramice (Categorii, specii)	Regiuni geografice: Depresiunile subcarpatice	Podiș. Sucevei Podiș. Central Colin. Tutovei Plat. Covurlui	Depresiunea Prutului	Podiș. Hotinului Depres. Bălți Masiv Cornești Bugeac	Podolia Galiția	Ucraina	Etape: Subfaze	Etape: Faze	Etape: Perioade
Cucuteni A	A 3	Clasica	3 b	Ceramica tricromă pe fond alb (12) Sp. cu benzi înguste sau foarte înguste și alb pozitiv (12') Ceramica tricromă pe fond brun (11) Sp. cu benzi înguste și interspațiu cu alb întins sau liniar (11') Ceramica cu fond de culoare albă (5) Ceramica Cucuteni C	Izvoare II 2	Chetrești Scînteia—La Nuci	Fedeleșeni Secărești—Tinosul Iași—Splaiul Bahlui Ruginoasa	Darabani I	Kudrincy Kadievcy—Bavki Nezviska Kadievcy—Burakovka	Sabatinovka I			Tripolie B I
			3 a	Ceramica tricromă pe fond alb (12) Ceramica tricromă pe fond brun (11) Ceramica tricromă sau bicromă cu decor adîncit (8) Ceramica bicromă cu decor canelat (9) Ceramica bicromă cu alb liniar sau întins (7), sau cu roșu liniar (7') Ceramica cu fond de culoare albă (5) Ceramica cu decor adîncit (2)	Gura Văii Ghelăiești		Cucuteni—Cetățuie II Hănășești 3 390 ± 80 Cucuteni—Cetățuie I Drăgușeni—Săveni 3 405 ± 100 Trușești	Ruseștii Noi (III) Polivanov—Iar (III)	Ozarincy	Borisovka	A II 2	A II	Tripolie A
	A 2		2 b	Ceramica tricromă pe fond brun (11) Sp. cu benzi înguste și interspațiu cu alb întins (11') Ceramica tricromă pe fond alb (12) Ceramica bicromă cu zone sintetice (10) Ceramica bicromă cu alb liniar sau întins (7) Ceramica cu decor adîncit (2)	Frumușica II Calu					Krasnostavka			
			2 a	Ceramica tricromă pe fond brun (11) Sp. cu benzi înguste și interspațiu larg cu alb întins (11') Ceramica tricromă pe fond alb (12) Ceramica bicromă cu zone sintetice (10) Ceramica bicromă cu alb liniar sau întins (7), sau cu roșu liniar (7')	Frumușica I 3 660 ± 55 Mărgineni 3 675 ± 50 Izvoare II 1 *a—b* Ciorani Bonțești			Ruseștii Noi I (I) 3 620 ± 100			A II 1		
	AI (PROTO—)	Formativă		Ceramica bicromă cu alb liniar sau întins (7), sau cu roșu liniar (7') Ceramica bicromă cu zone sintetice (10) Ceramica bicromă cu decor adîncit (8) Ceramica bicromă cu decor canelat (9) Ceramica cu decor adîncit (2) Ceramica tricromă pe fond brun (?)	Ciorani	STOICANI—ALDENI Dodești	Stoicani I Stoicani VI	Vulcănești 3 840 ± 150	(Luka—Vrubleveckaja II) Luka—Vrubleveckaja				
Precucuteni	III		b	Ceramica bicromă cu alb liniar (7) Ceramica cu fond de culoare albă (5) Ceramica cu decor adîncit (2)	Traian—Dealul Fîntînilor Tîrpești (II) (3 580 ± 100) Ciorani Izvoare I 2	Suceava—Șipot Tg. Negrești	Andrieșeni Bogdănești	Solonceni I Holercani	(Luka—Vrubleveckaja I) Braga	Savrani		A I	
			a	Ceramica cu decor adîncit (2) Ceramica excizată (1)	Tîrpești (I) Mîndrișca				Isakovcy (?) Bernašovka (?)				
	II			Ceramica cu decor adîncit (2) Ceramica excizată (1)	Izvoare I_1		Larga—Jijia	Florești (II)	Torskoe				Liniar
	I		b	Ceramica excizată (1)	Traian—Dealul Viei			Florești (I)					
			a	Ceramica cu decor adîncit (2)	Eresteghin Sf. Gheorghe Tîrpești 4 220 ± 100 4 295 ± 100								
LINIAR				Ceramica liniară cu note									

——— Limita între Liniar și Precucutenian
Limitele Protocucutenianului = faza Cucuteni A 1

- - - - - Limita faciesului Stoicani—Aldeni

Tabel

Perioade	Faze	Faze stilistice	Subfaze	Criterii: Complexe ceramice (Categorii, grupe)	Regiuni geografice: Depresiunea subcarpatică	Podiș. Sucevei / Podiș. Central	Depresiunea Prutului	Podișul Hotinului / Depresiunea Bălți / Masivul Cornești	Galiția	Podolia	Ukraina: Pobujia	Ukraina: Podneprovia	Faze	Perioade
Gorodsk–Horodiștea	II	Expresionistă		Ceramica nepictată Gorodsk–Usatovo (C') Ceramica pictată Gorodsk–Usatovo			Cucuteni–Cetățuie Erbiceni II							Tripol. C II
Gorodsk–Horodiștea	I	Expresionistă		Ceramica nepictată Gorodsk–Usatovo (C') Ceramica pictată Gorodsk–Usatovo Ceramica pi tată Cucuteni B 2 Ceramica Cucuteni C			Cucuteni–Cetățuie Erbiceni I Horodiștea I–II	Gordinești	Zavišnja			Gorodsk		Tripol. C II
Cucuteni B	B 2	Barocă	2 b	ε–ζ Varianta Monteoru (M)	Sărata–Monteoru Gura Văii Podei		Sadoveni Ștefănești–Stircea Cucuteni–Cetățuie (III) Cucuteni–Cetățuie (II)	Darabani II	Koszylowce Bilcze–Zlote II		Kasenovka Vasilkovo		γI 2	Tripolie γI
Cucuteni B	B 2	Barocă	2 a	ε+ζ	Frumușica		Cucuteni–Cetățuie (I) Valea Lupului II 2 980±60 Trușești	Varvarovca XV (II)		Krutoborodincy II	Tomaševka (?)	Tripolie	γI 1	Tripolie γI
Cucuteni B	B 1	Barocă	1 b	ε	Frumușica Văleni–Piatra		Stinca–Ștefănești Valea Lupului I	Varvarovca XV (I) Șipeniți Petreni	Bilcze–Zlote I	Kudrincy Kadiecvy–Bavki	Suškovka Staraja Buda Popudnja	Tripolie Kolomijščina I Chalepje	CI 2	Tripolie CI
Cucuteni B	B 1	Barocă	1 a	δ–ε γ–δ, ε	Văleni–Roman Ghelăiești	Drăgușeni-Fălticeni	Prigorenii Mici Cucuteni–Cetățuie	Polivanov–jar (II)		Klišcev 3 150±50	Vladimirovka Pjaniščovo	Kolomijščina II Tripolie Veremje	CI 1	Tripolie CI
Cucuteni AB	AB 2	Manieristă	2 b	γ–δ	Frumușica Traian–Dealul Fintinilor		Cucuteni–Cetățuie	Polivanov–jar (II) Solonceni II(II) Florești–Zagotzerno	Zaleščiki	Krutoborodincy I			B II 2	Tripolie B II
Cucuteni AB	AB 2	Manieristă	2 a	β–γ, δ β–γ		Huși	(Cucuteni–Cetățuie) Cucuteni–Dimbul Morii						B II 2	Tripolie B II
Cucuteni AB	AB 1	Manieristă	1 b	α–β, γ	Traian–Dealul Fintinilor		(Cucuteni–Cetățuie) Cucuteni–Dimbul Morii						B II 1	Tripolie B II
Cucuteni AB	AB 1	Manieristă	1 a	α–β Ceramică tricromă de stil A (11–12)	Frumușica Traian–Dealul Fintinilor		Corlăteni	Polivanov–jar (II) Solonceni II (II)	Zaleščiki Vygnanka				B II 1	Tripolie B II

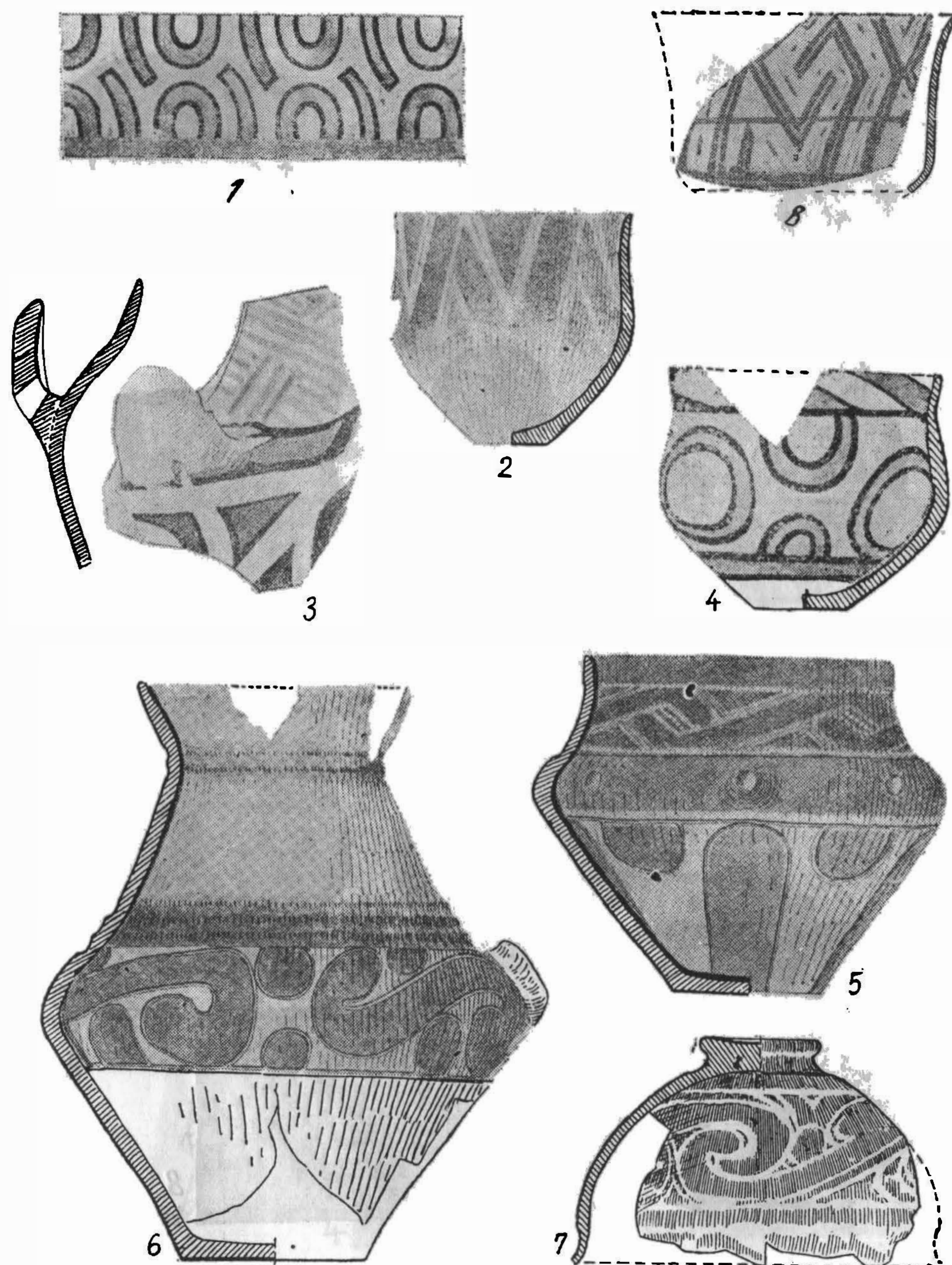

Fig. 4

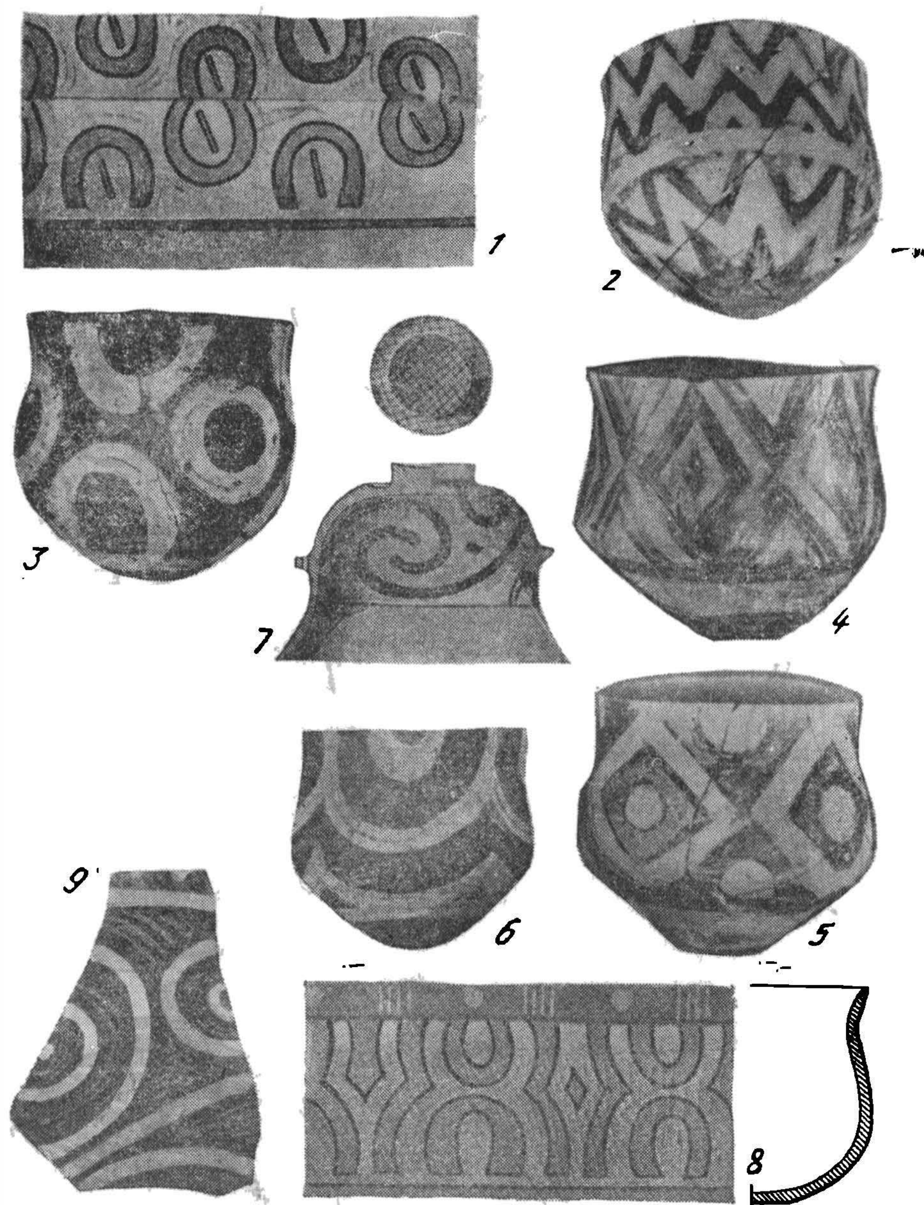

Fig. 5

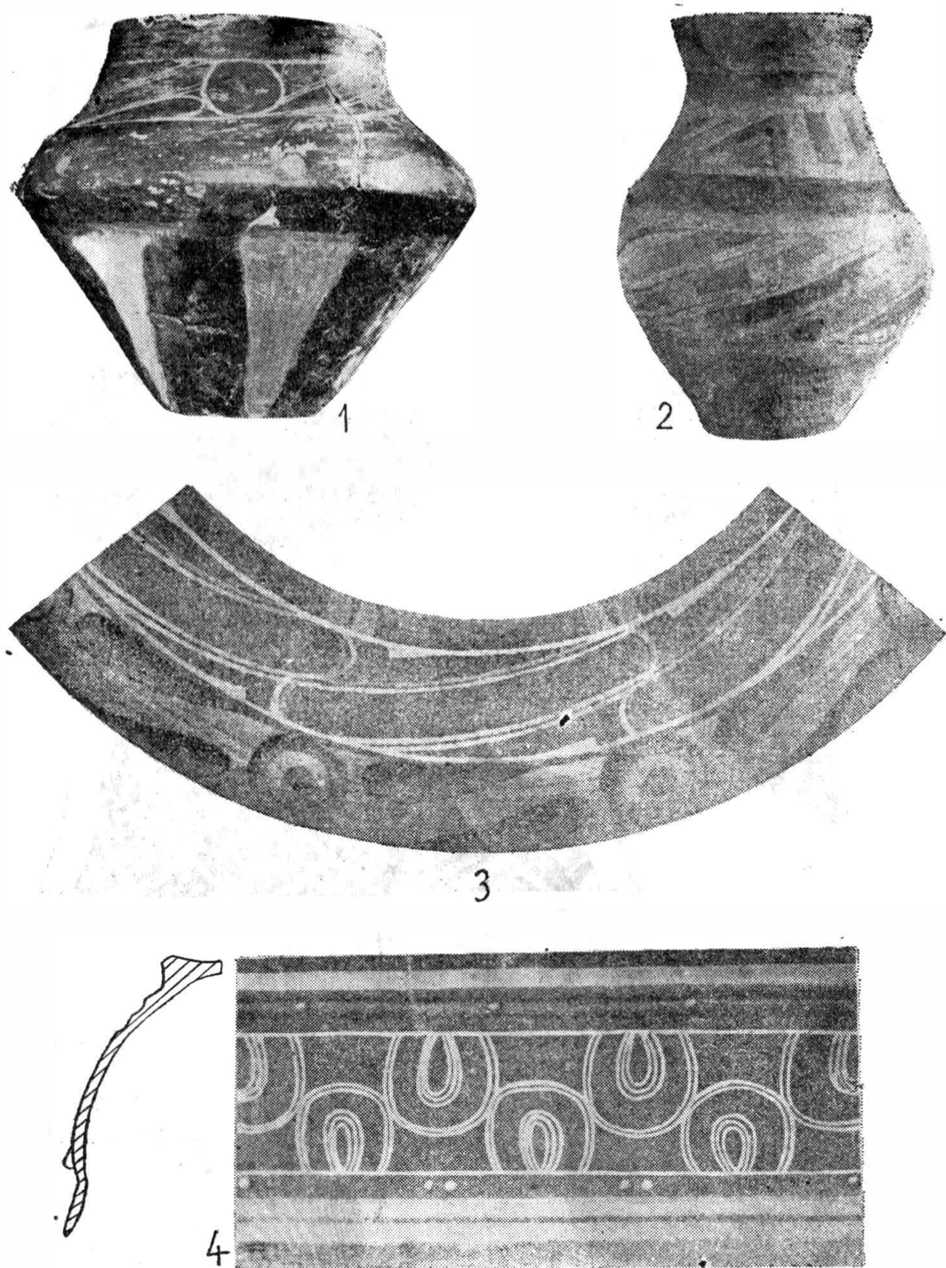

Fig. 6

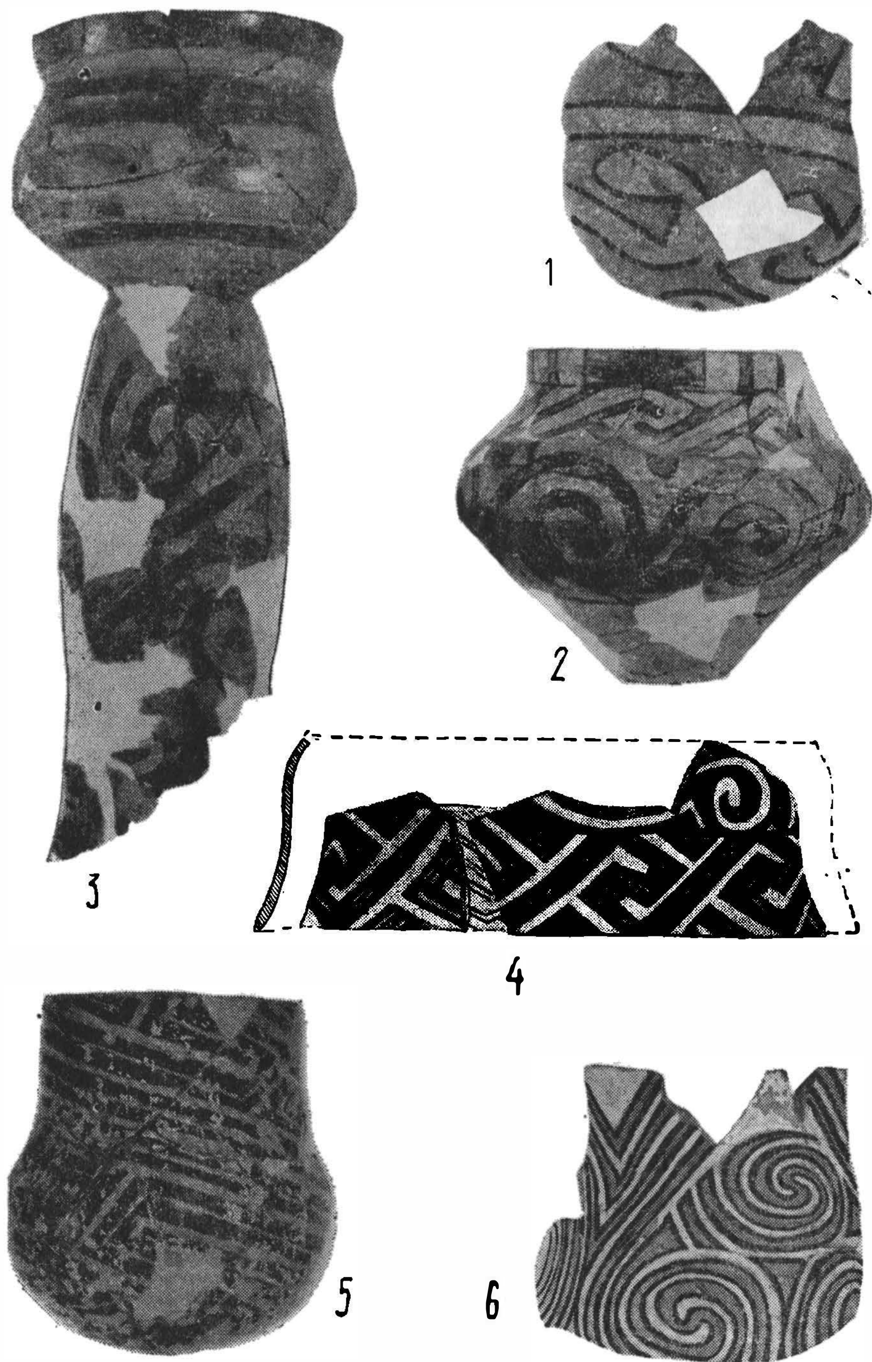

Fig. 7

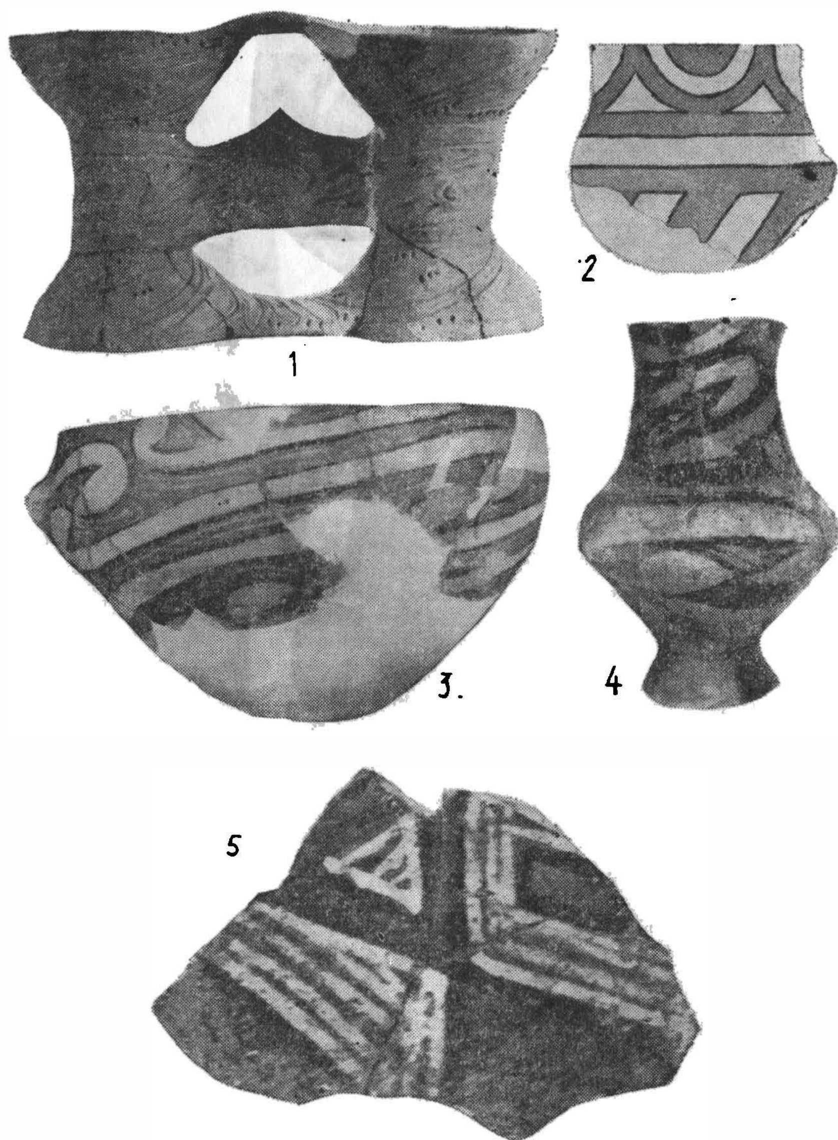

Fig. 8

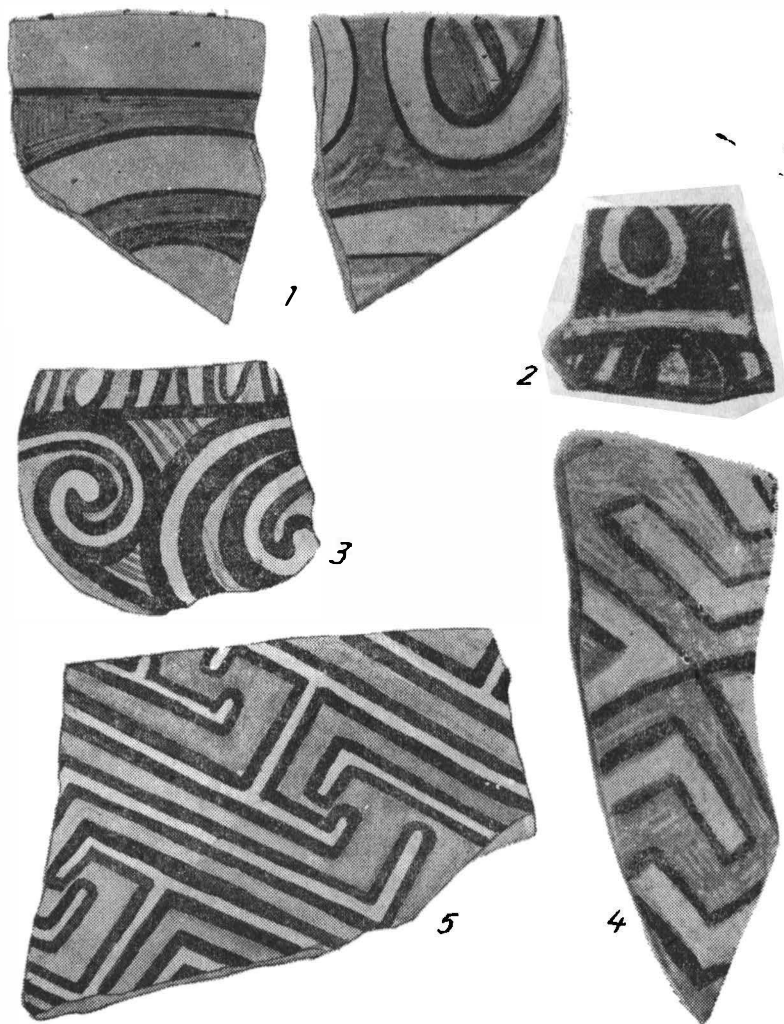

Fig. 9

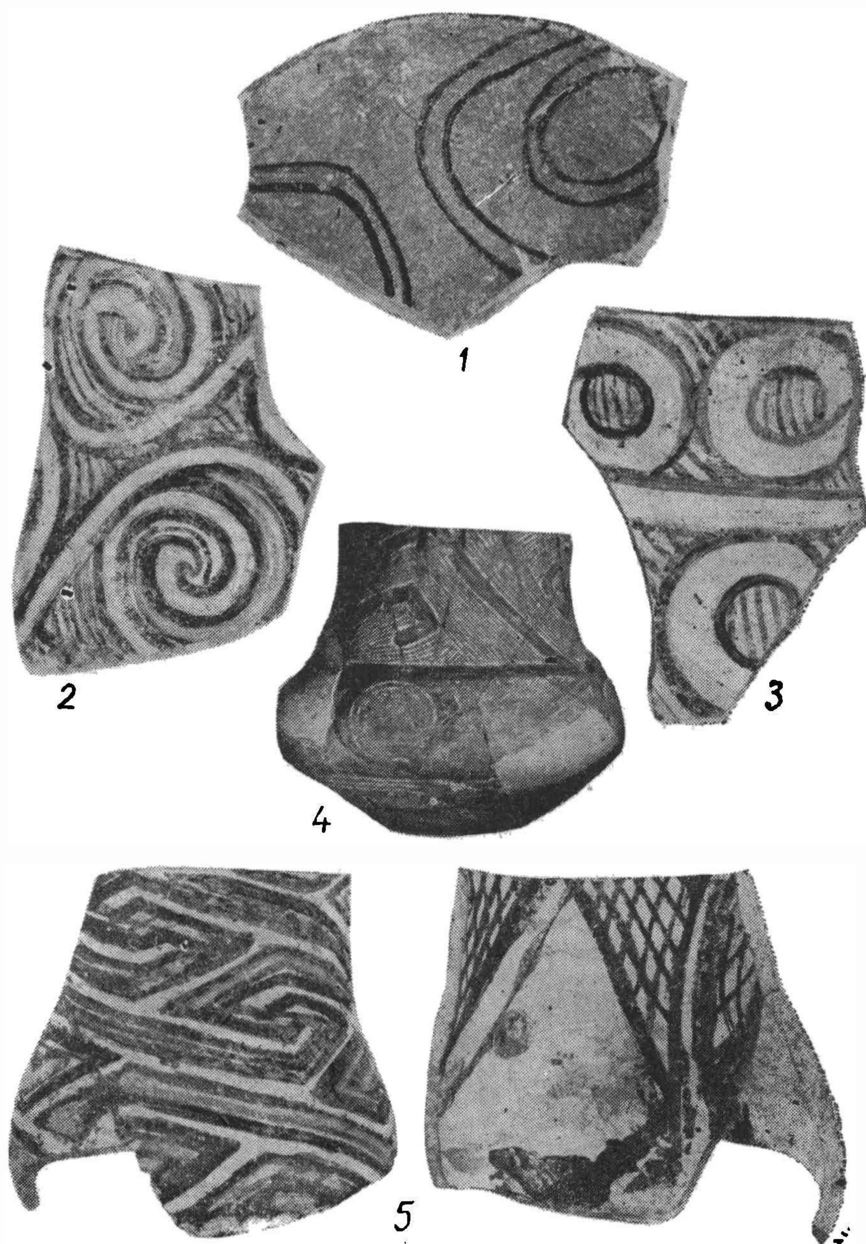

Fig. 10

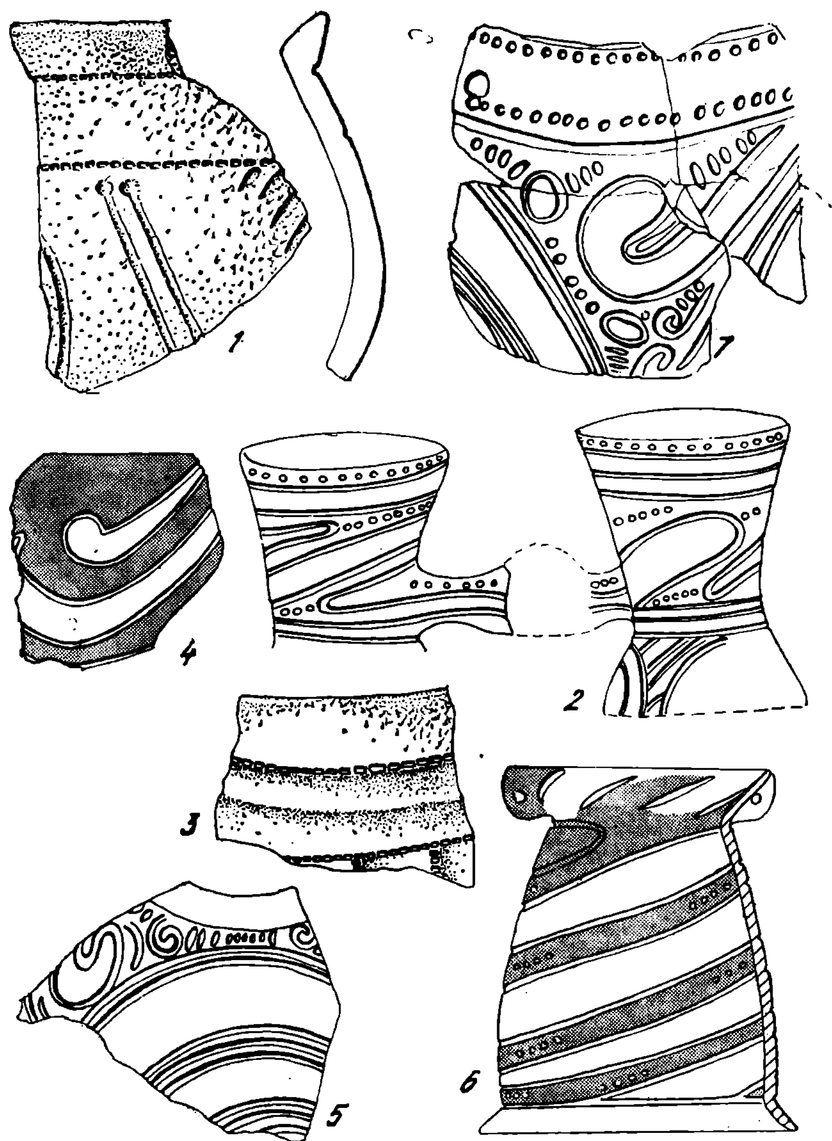

Fig. 11

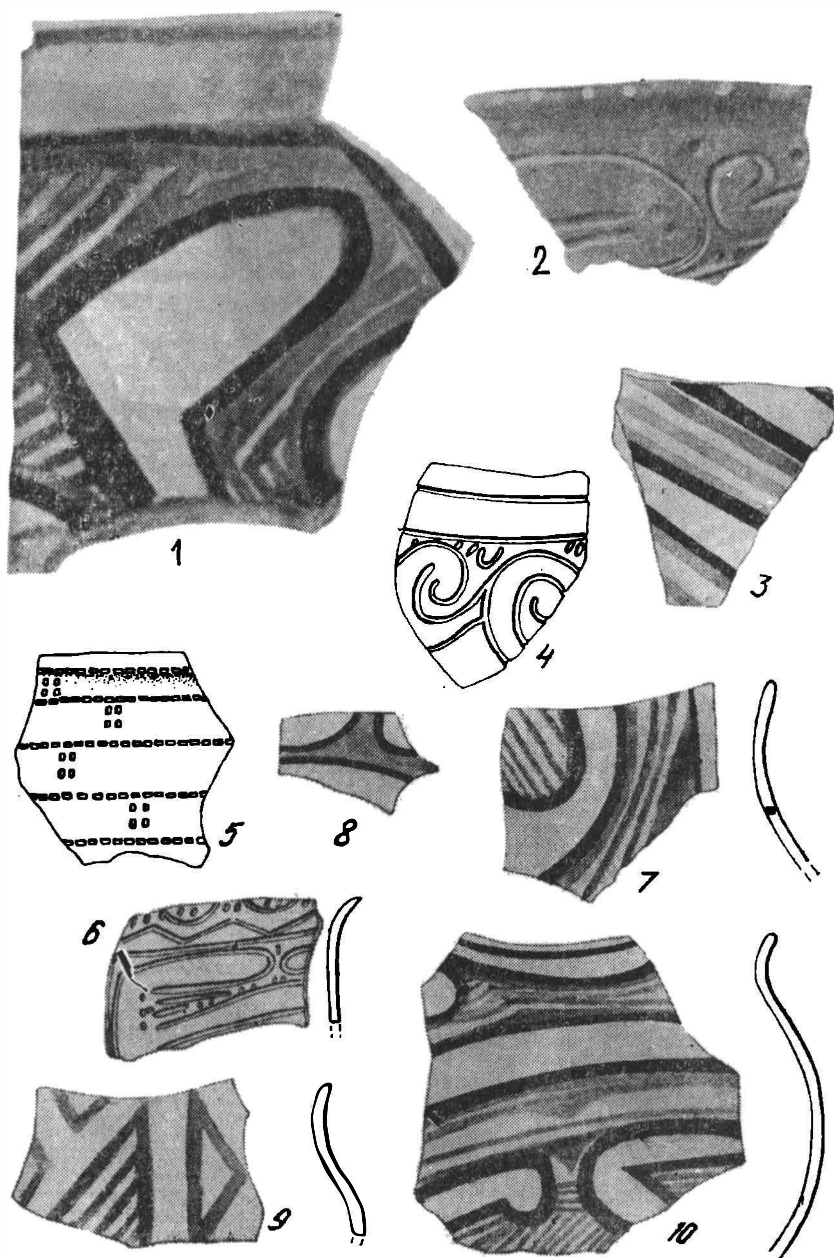

Fig. 12

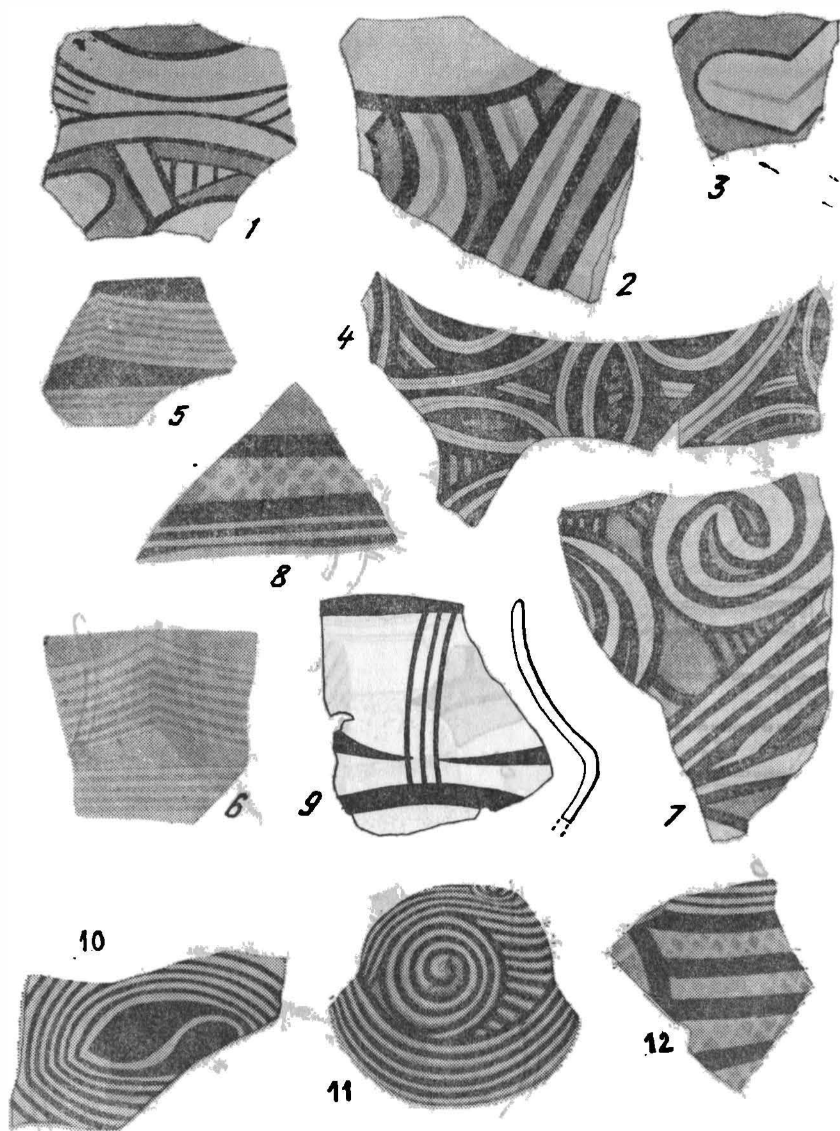

Fig. 13

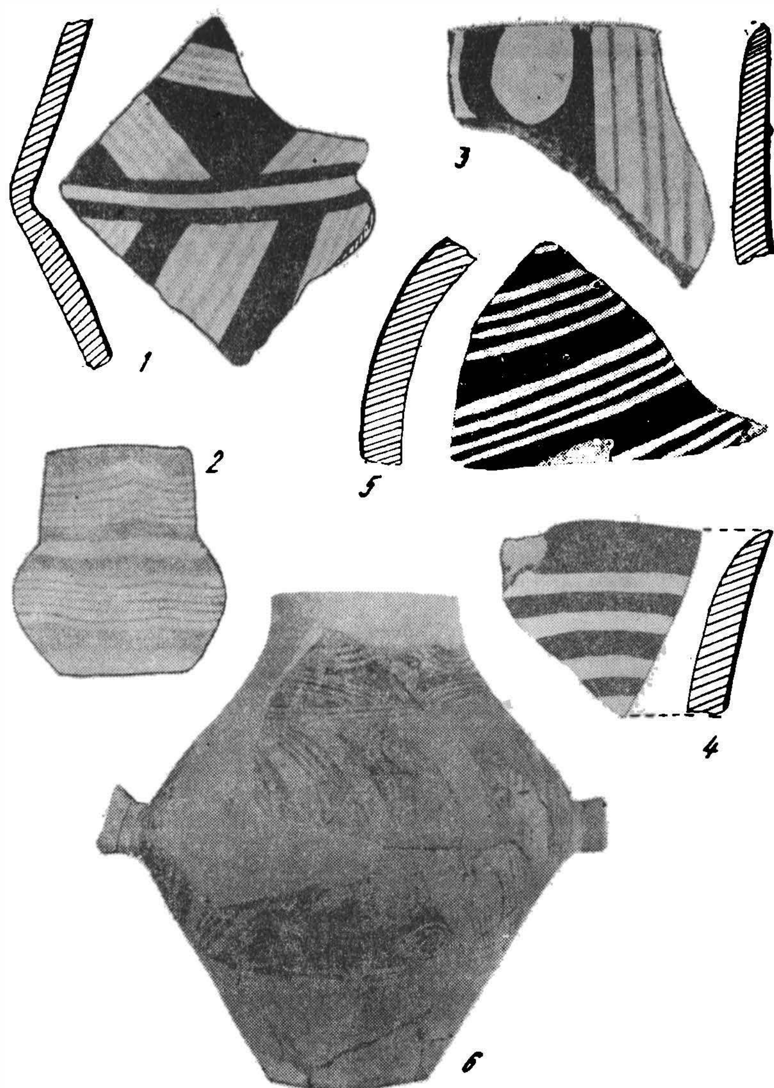

Fig. 14

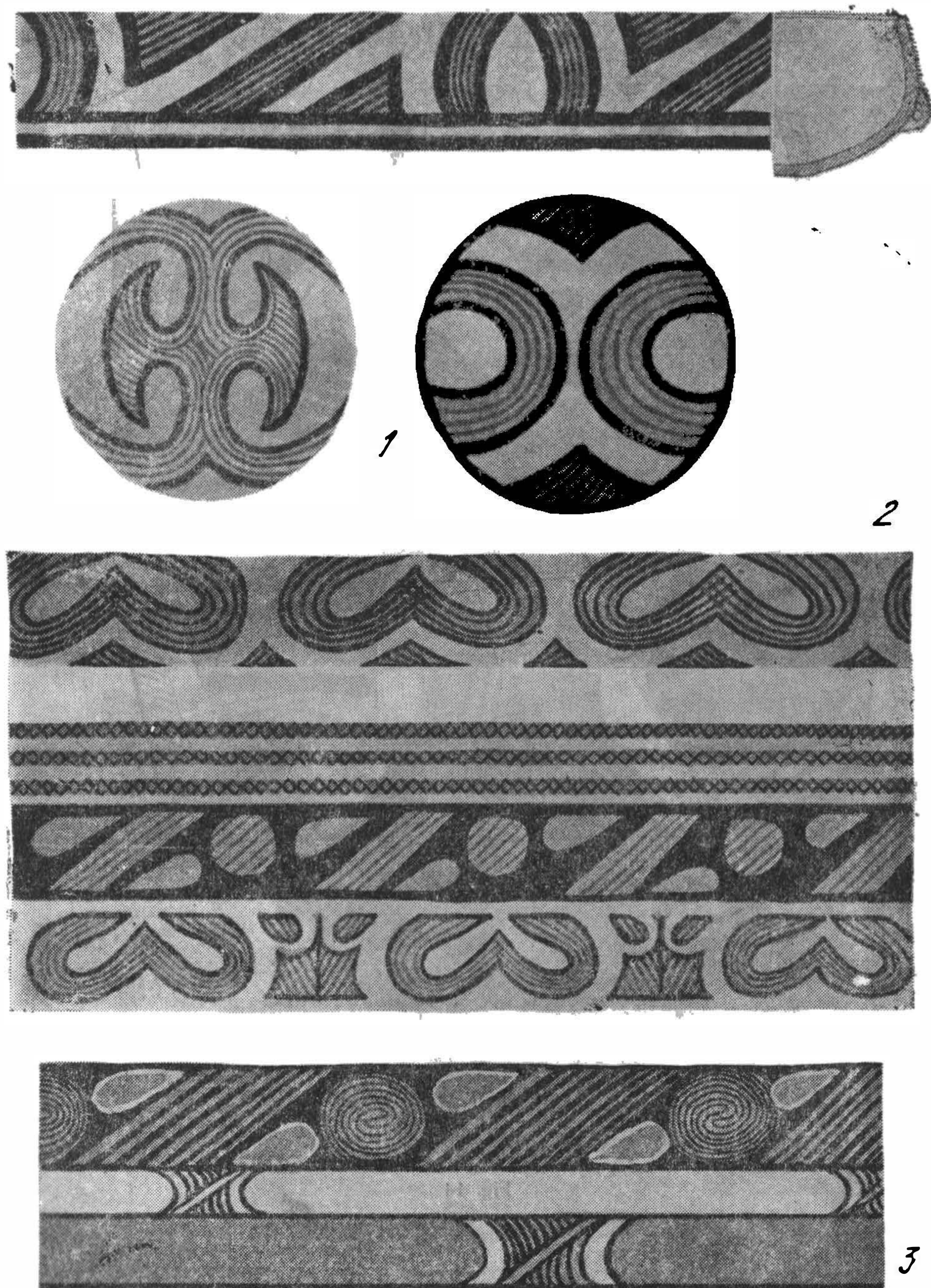

Fig. 15

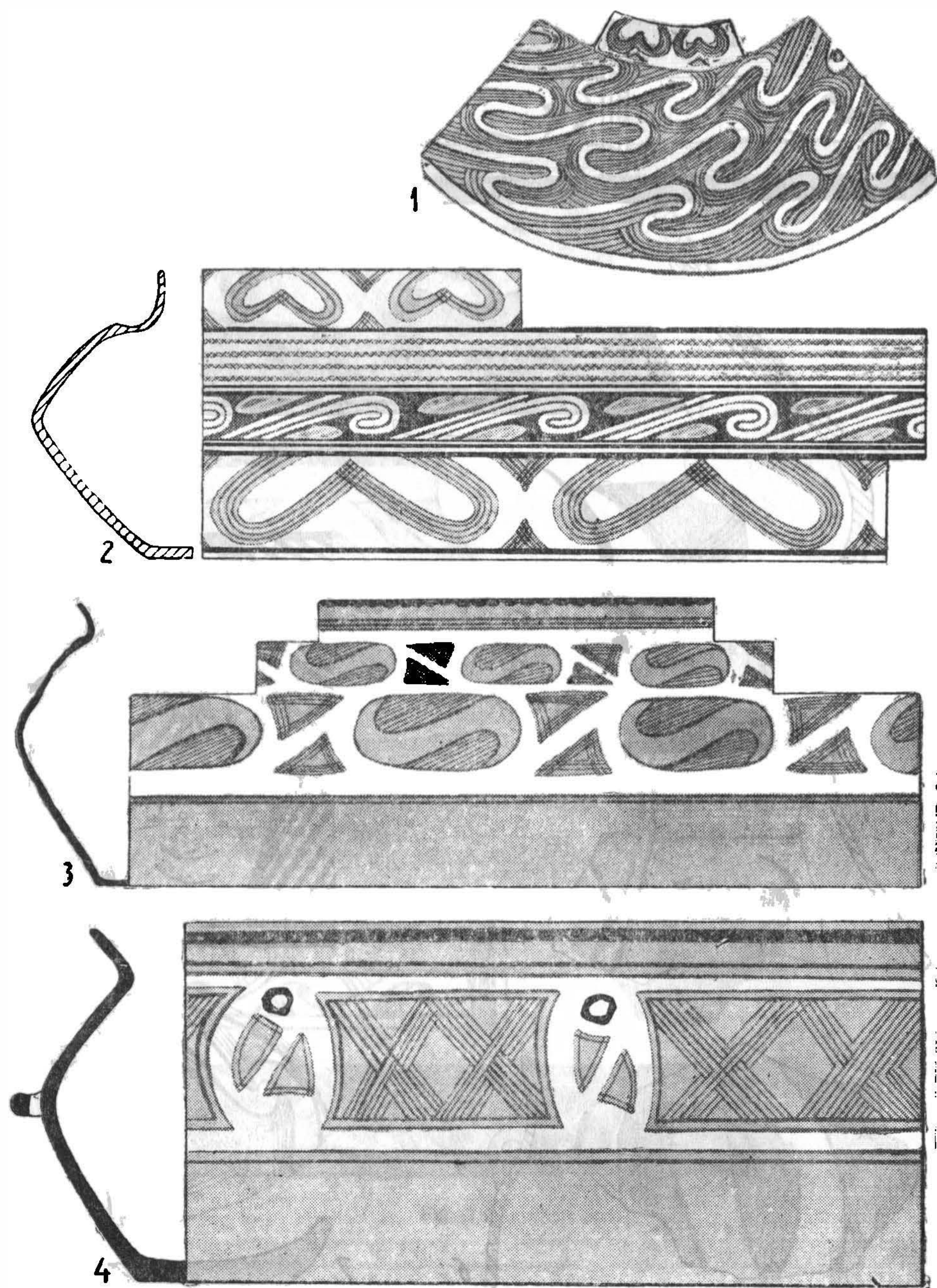

Fig. 16

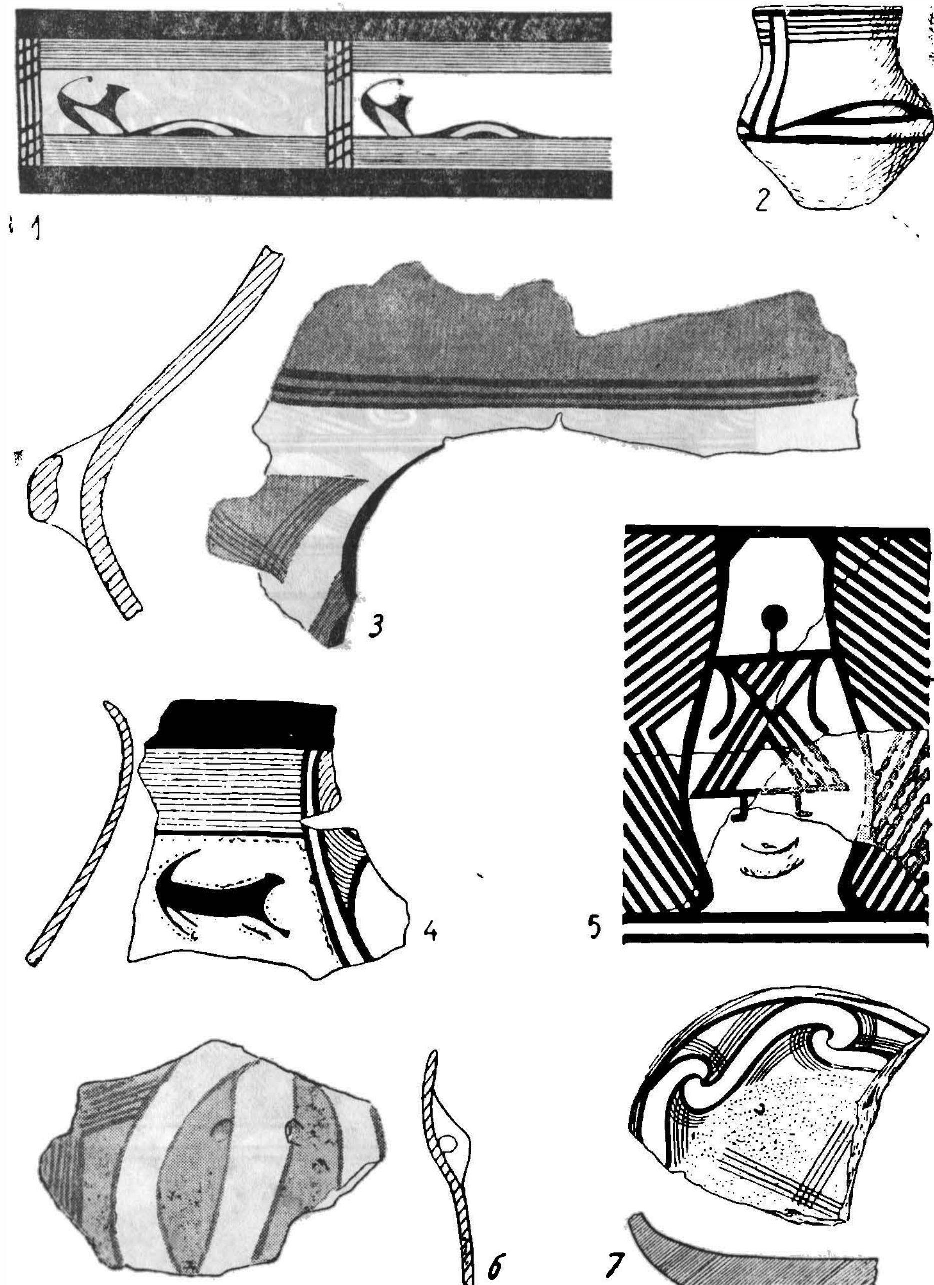

Fig. 17

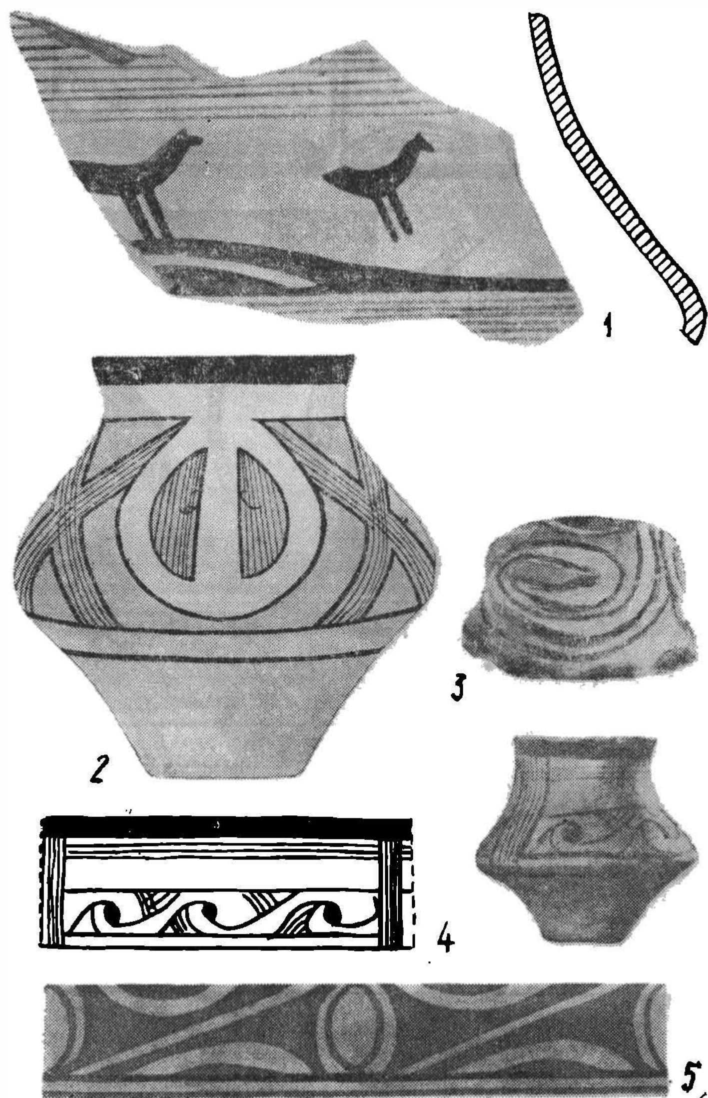

Fig. 18

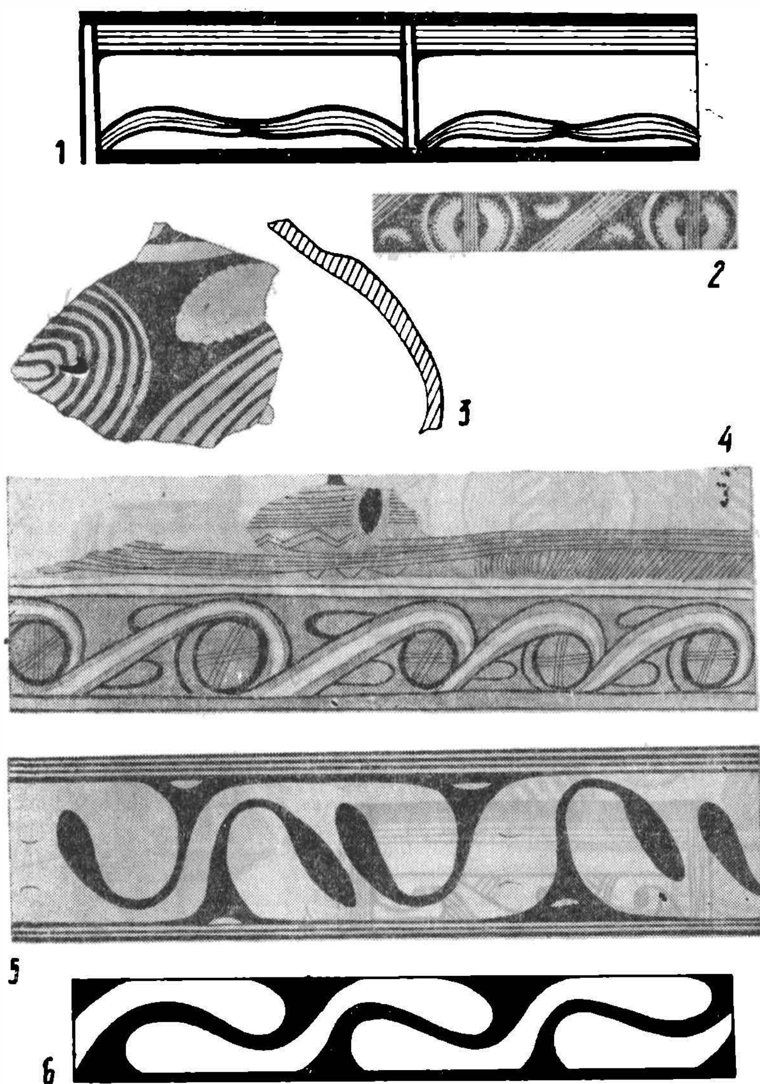

Fig. 19

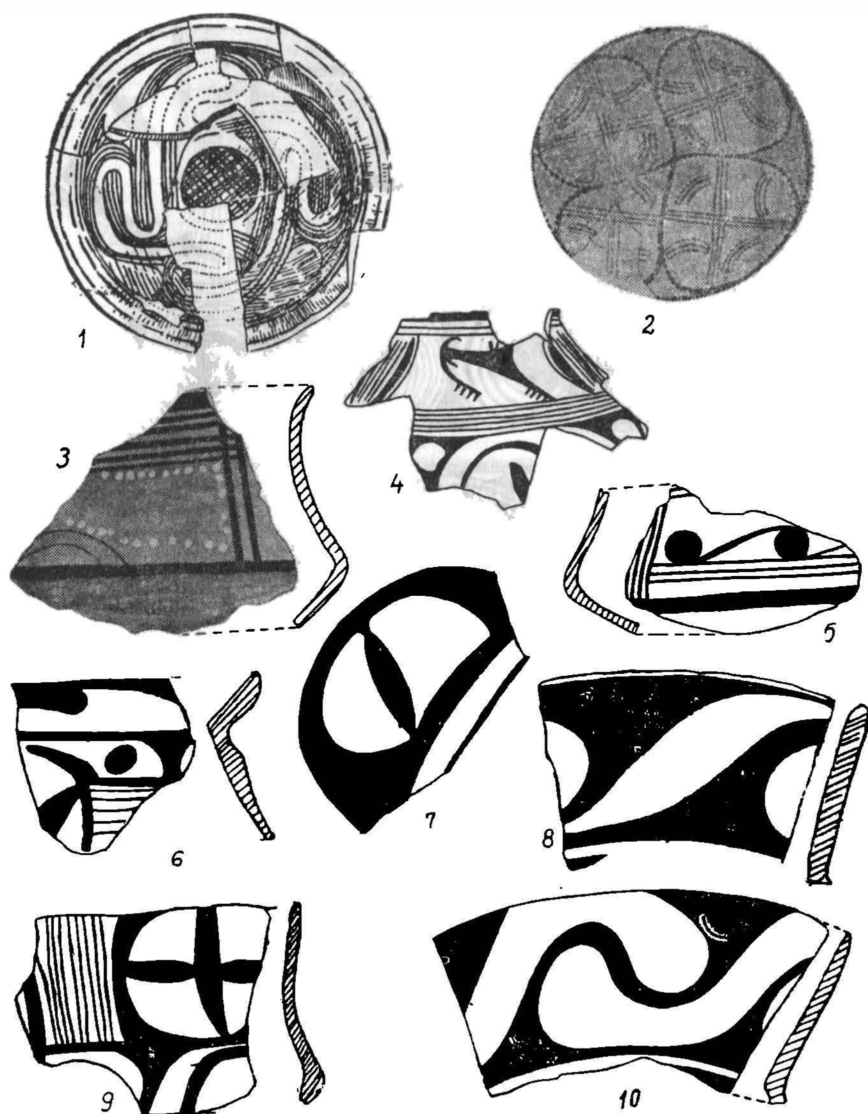

Fig. 20

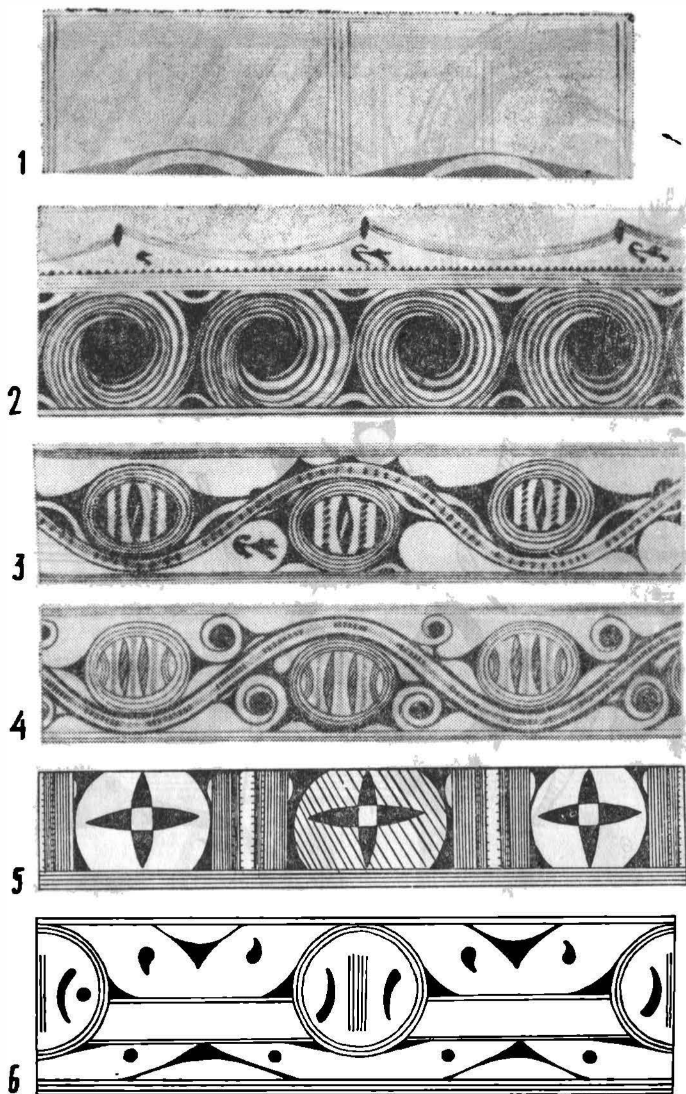

Fig. 21

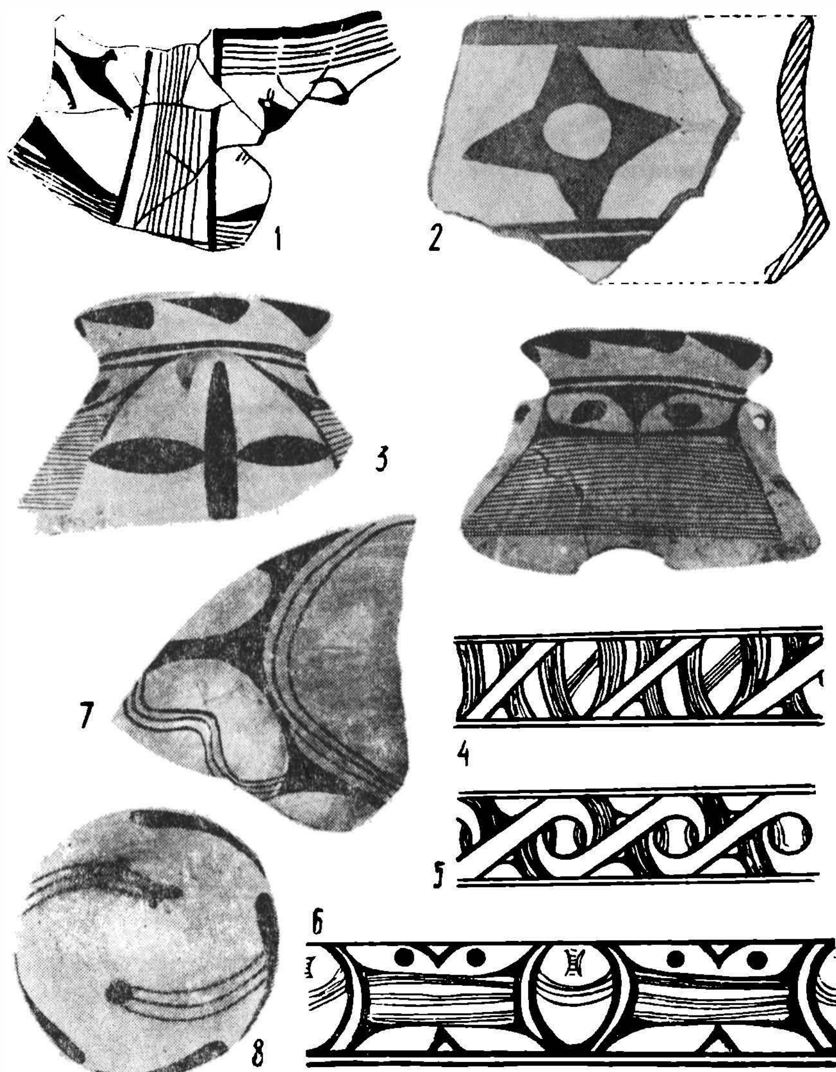

Fig. 22

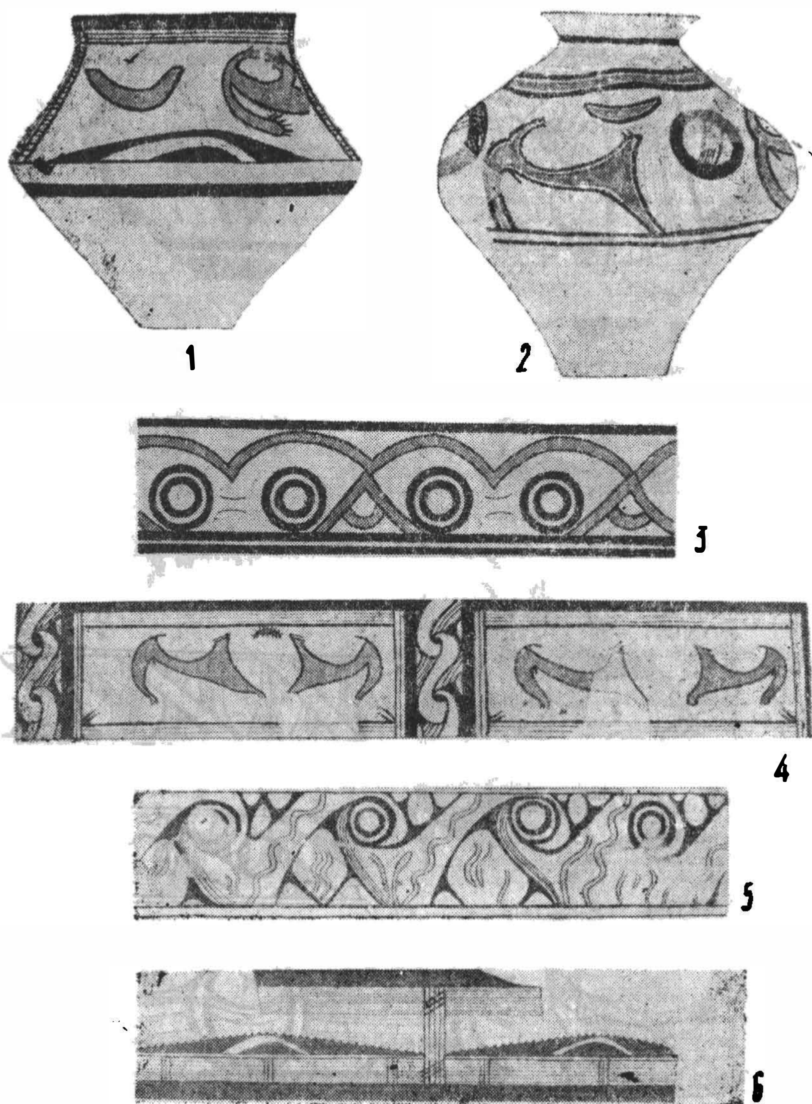

Fig. 23

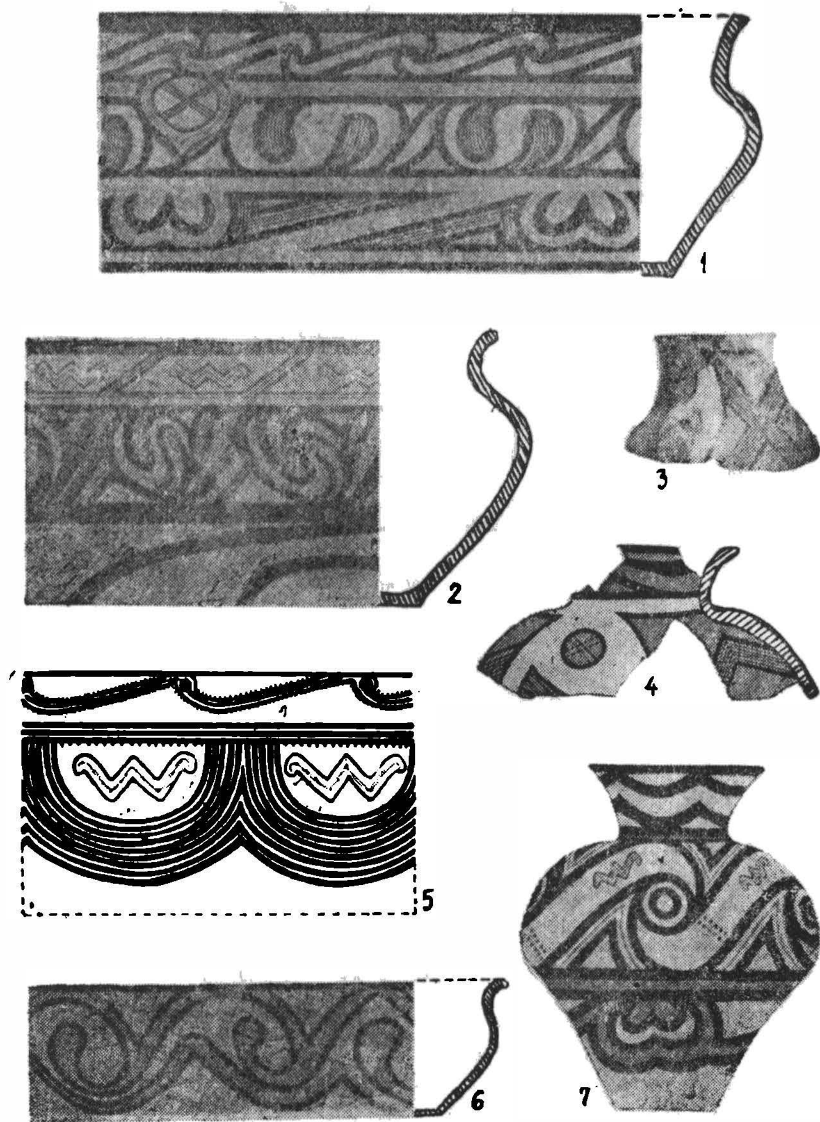

Fig. 24

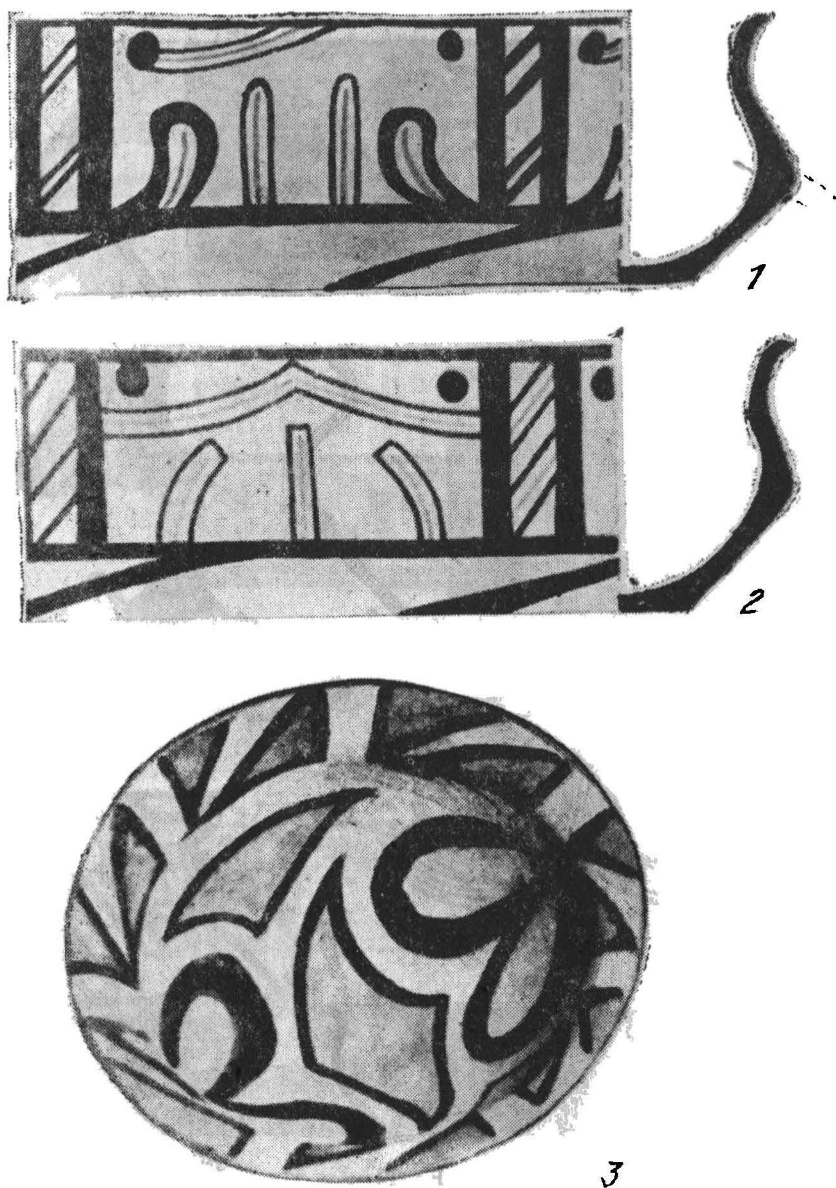

Fig. 25

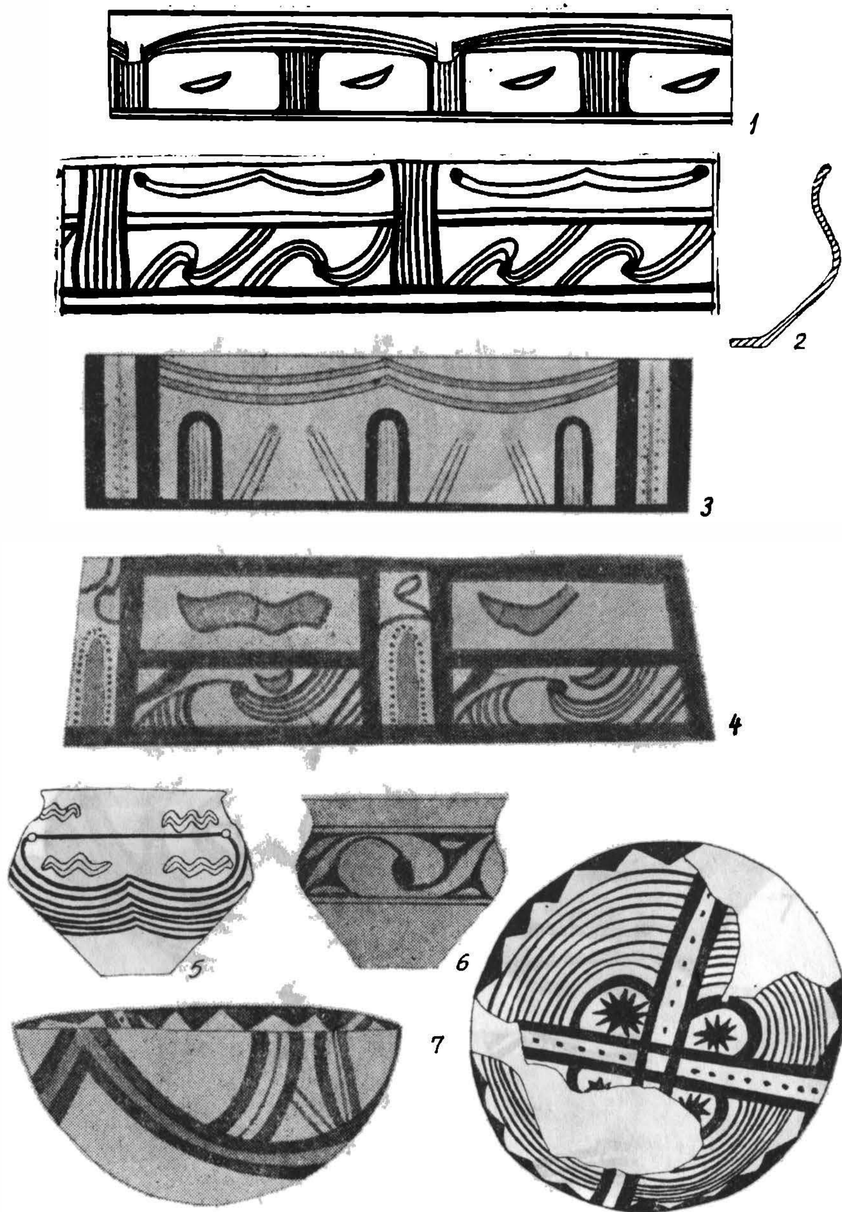

Fig. 26

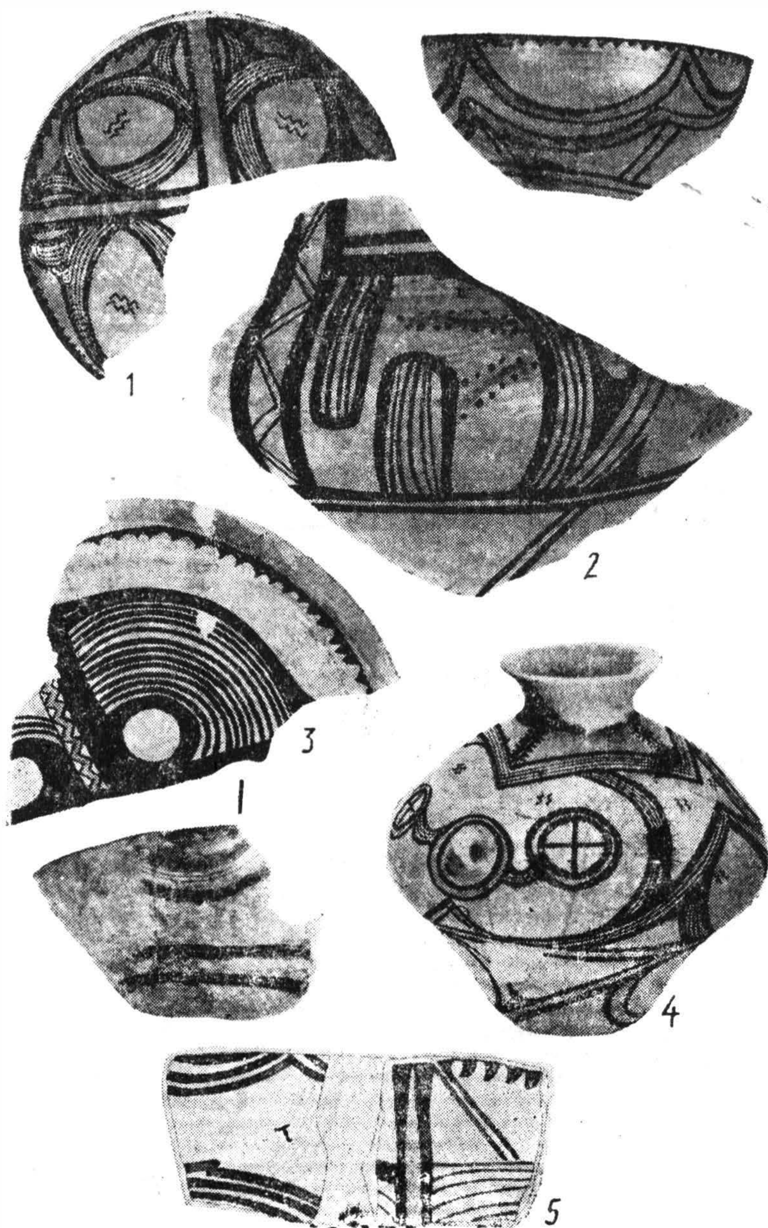

Fig. 27

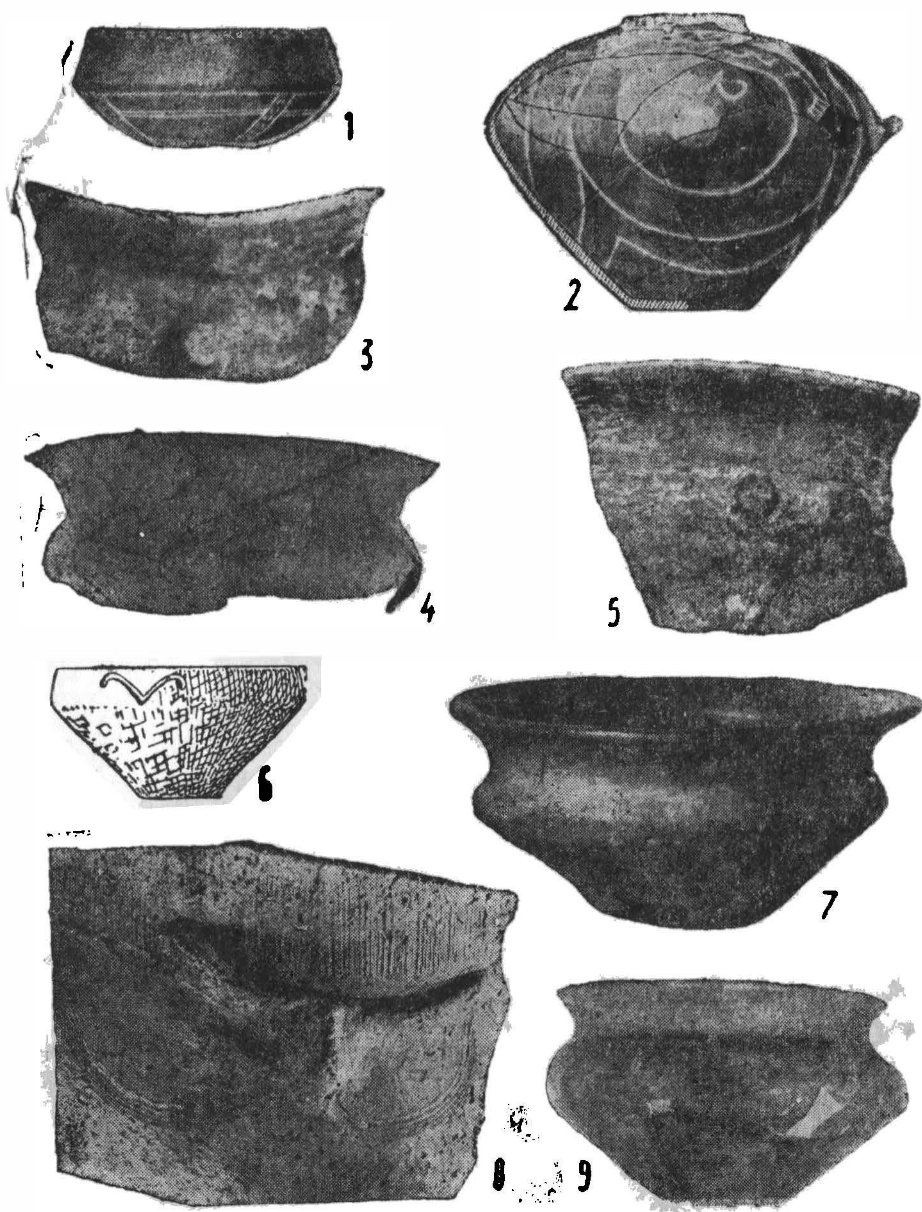

Fig. 28

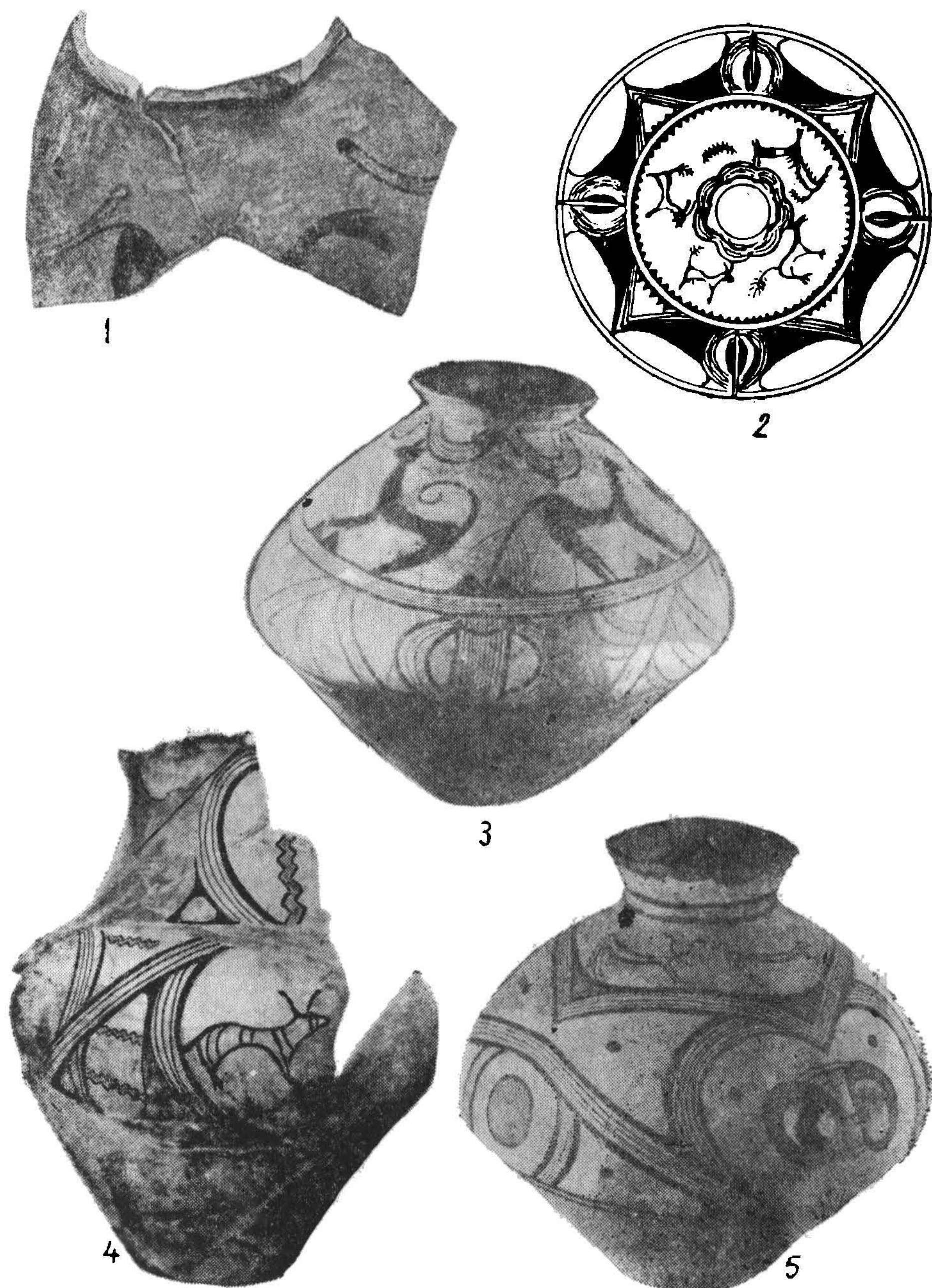

Fig. 29

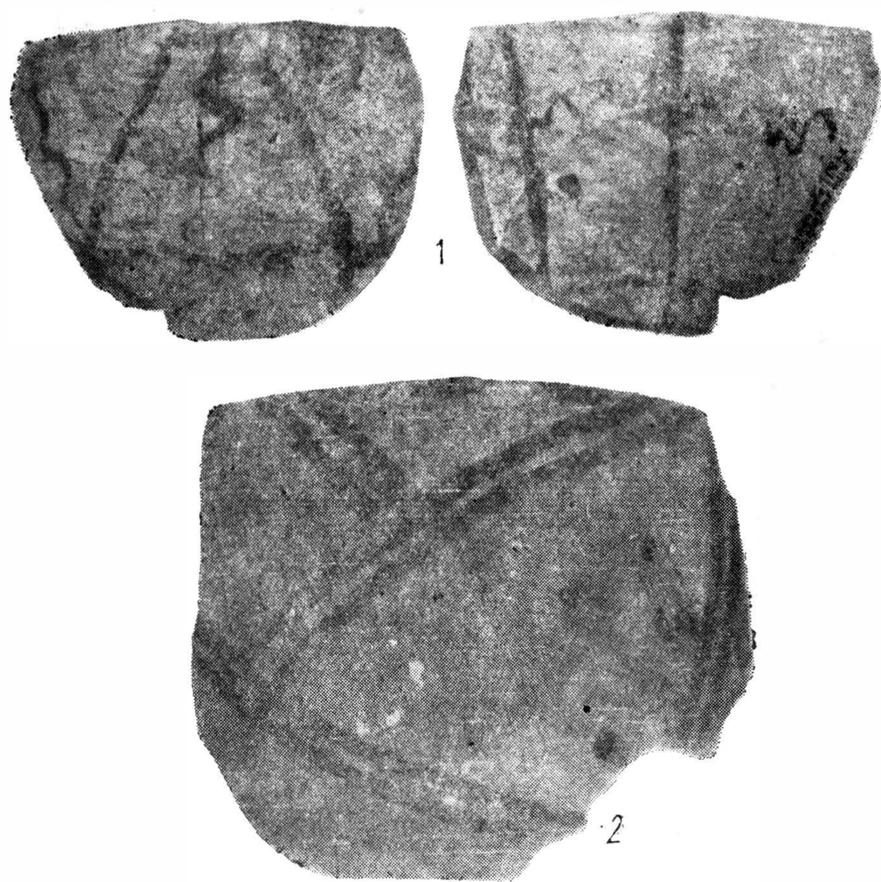

Fig. 30

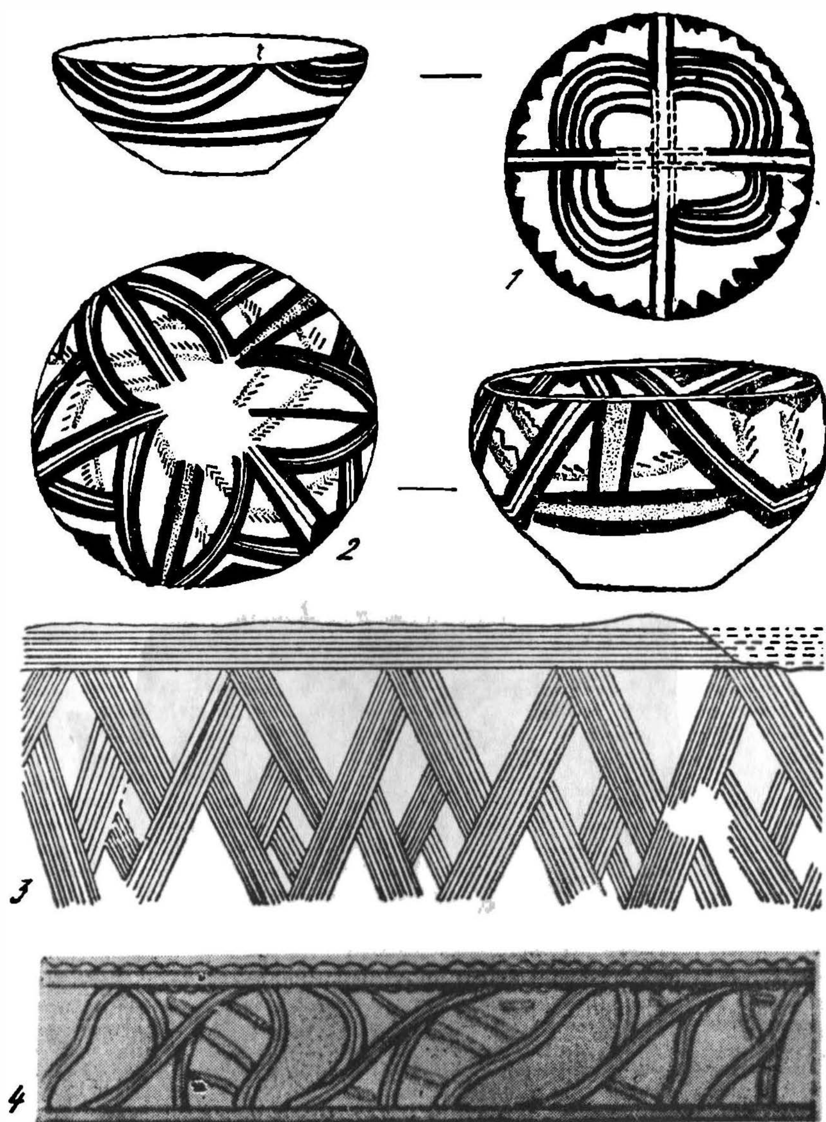

Fig. 31

Anexa 1

REPARTIŢIA CATEGORIILOR CERAMICII TRICROME ŞI BICROME ÎN CELE DOUĂ NIVELURI CUCUTENI A DE LA FRUMUŞICA

(după *Inventarul=Apendicele II* din monografie)

Inventar planşe	Secţiune	Tricromă fond brun		Tricromă fond alb		Bicromă	
		Nivel I	Nivel II	Nivel I	Nivel II	Nivel I	Nivel II
78/17	I	1,20 m					
88/13			0,70 m				
91/18			0,70				
138/21			0,70				
123/16					0,50 m		
215/27							0,80 m
217/28							0,50
218/33							0,50
249/27							0,90
96/14	II$_1$	1,40					
155/19			0,65				
168/22		1,40					
172/22		1,80					
79/13				1,70 m			
80/13					0,50		
150/21					1,00		
171/20				1,80			
173/22				1,80			
174/22				1,80			
175/21				1,50			
219/28						1,60 m	
221/28						1,70	
222/28						1,30	
226/28						1,70	
242/29						1,80	
245/29						1,50	
73/13	II$_2$	2,00					
84/17		2,00					
90/13			0,80				
129/23		2,00					
136/24		2,00					
139/21			0,60				
170/20		1,70					
74/13				1,70			
76/13					0,40		
77/17				1,70			
81/13				1,60			
83/17					0,40		
85/13				2,10			
86/13				1,70			
87/13				2,10			
97/14					0,40		
98/14					0,50		
111/18				2,00			
115/14				2,00			
120/15				2,00			
121/16				2,00			
122/15				2,00			

Inventar planșe	Secțiune	Tricromă fond brun		Tricromă fond alb		Bicromă	
		Nivel I	Nivel II	Nivel I	Nivel II	Nivel I	Nivel II
124/15				2,00			
127/16				2,00			
145/19				2,00			
152/21				1,90			
153/21					0,90		
252/30					1,00		
190/31							0,50
194/26						1,20	
195/26						1,40	
198/31						1,10	
201/32						1,10	
202/26							0,80
220/28							0,40
230/29							0,80
234/28							0,40
243/30							0,40
93/18	II_3		1,00				
147/19			1,00				
178/24			0,40				
224/32							1,00
229/93 vign.							1,00
233/33							1,00
184/22	III			2,40			
285/35		1,50					
Total		10	9	21	9	10	12

Anexa II

PROPORȚIA CATEGORIILOR CERAMICII TRICROME ȘI BICROME DIN STRATUL CUCUTENI A DE LA FRUMUȘICA

(după *Inventarul=Apendicele II* din monografie)

Nr. crt. (Total)	Tricromă fond brun		Tricromă fond alb		Bicromă	
	Inventar planșe	Secțiune	Inventar planșe	Secțiune	Inventar planșe	Secțiune
1	89/17	I	130/19	I	187/26	I
2	92/14		165/20		188/26	
3	101/14		166/25		205/31	
4	116/14		126/16	II	206/31	
5	117/16		179/20		207/31	
6	131/23		253/30		211/27	
7	132/19		151/21	II_1	213/32	
8	133/23		75/13	II_2	214/27	
9	134/23		146/19		216/31	

Nr. crt. Total	Tricromă fond brun		Tricromă fond alb		Bicromă	
	Inventar planşe	Secţiune	Inventar planşe	Secţiune	Inventar planşe	Secţiune
10	137/24		176/21		231/29	
11	140/21		177/21		237/33	
12	162/20		13/6		238/33	
13	164/20		14/6		265/30	
14	167/25		16/6		266/30	
15	169/24		17/6		267/30	
16	180/20		18/6		268/29	
17	182/21		19/7		212/27	II
18	186/25		21/7		264/29	
19	251/30		29*a*/9		227/29	II_1
20	119/16	II	31/9		228/29	
21	102/15	II_1	31/9		241/34	
22	103/15		82/18		247/29	
23	104/15		99/14		199/31	II_2
24	105/15		135/21		200/31	
25	106/15		157/25		255/29	
26	107/15		158/22		23/8	
27	108/15		159/20		24/8	
28	109/15		181/24		25/8	
29	110/15		185/22		26/8	
30	154/22		256/30		29/9	
31	163/22		344/43		30/9	
32	100/15	II_2	348/42		31/9	
33	113/14		348/42		189/26	
34	114/14		348/42		191/26	
35	144/19		349/44		192/32	
36	149/22		350/43		193/26	
37	160/24		353/44		196/31	
38	161/20	II_3	353/44		197/31	
39	183/22		353/44		203/26	
40	12/6		353/45		204/26	
41	15/7		353/45		208/27	
42	20/8		353/45		209/32	
43	22/8		353/48		210/27	
44	31/9		3/A		232/29	
45	31/9		4/A		235/35	
46	31/9		5/A		236/33	
47	31/9		6/A		239/34	
48	31/9		7/A		240/34	
49	31/9		1/B		246/34	
50	37/10		49		248/34	
51	44/11				250/29	
52	95/14				262/28	
53	112/18				263/29	
54	118/14				2/B	
55	125/16				3/B	
56	128/23				4/B	
57	141/24				5/B	
58	142/24				57	
59	143/25					
60	148/19					

Nr. crt. (Total)	Tricromă fond brun		Tricromă fond alb		Bicromă	
	Inventar planșe	Secțiune	Inventar planșe	Secțiune	Inventar planșe	Secțiune
61	257/30					
62	258/30					
63	259/30					
64	260/30					
65	261/30					
66	345/43					
67	351/44					
68—76	352/42					
77	353/44					
78	353/45					
79—84	353/46					
85—89	353/47					
90—97	353/48					
98	8/A					
	98					

Anexa III

PROPORȚIA CATEGORIILOR CERAMICII TRICROME DIN STRATUL CUCUTENI A DE LA CALU

(după numărul exemplarelor publicate în *Dacia*, VII—VIII)

Tricromă fond brun		Tricromă fond alb		Incerte	
Nr. crt.	Figura	Nr. crt.	Figura	Nr. crt.	Figura
1	13/2	1— 2	11/1—2	1—2	16/2,5
2	14	3— 4	13/1,3	3	18/2
3— 6	15/1,3,5—6	5	15/4		
7—10	16/1,3,7,9,	6— 8	16/4,6,8		
11—14	12—13,16	9—11	11,14—15		
15	19/2	12—13	18/1,4		
16	20/9	14	29/1		
17—19	29/2—4				
Total	19	14		3	

1

PROPORŢIA CATEGORIILOR CERAMICII TRICROME LA RUGINOASA
(după numărul exemplarelor publicate în *Dacia*, III — IV)

Tricromă fond alb				Tricromă fond brun	
Nr. crt.	Figura planşă	Nr. crt.	Figura planşă	Nr. crt.	Figura planşă
1— 4	14/1—3,5,7,	17	15/6=V/3	1	I/1
5— 7	7,9—10	18—22	17/1—4,6		
8	14/4=VI/4	23	17/5—V/1		
9	14/6=III/3	24	18/4		
10—11	14/8,11=V/2,4	25—26	22—23		
		27—28	I/2—3		
12—14	15/2,4—5	29	II		
15	15/1=III/1	30—31	III/2,4		
16	15/3=IV	32—34	VI/1—3		
Total		34		1	

2

Anexa IV

PROPORŢIA CATEGORIILOR CERAMICII TRICROME LA HĂBĂŞEŞTI
(după numărul exemplarelor publicate în monografie)

Tricromă fond alb				Tricromă fond brun	
Nr. crt.	Figura	Nr. crt.	Figura	Nr. crt.	Figura
1— 4	75/2—4,6	157—161	92/1—2,4—6	1— 2	75/1,5
5—18	76/1—14	162—166	94/1—3,5—6	3	77/4
19—21	77/1—3,	167—174	95/1,3,5—10	4— 5	78/5,14
22—34	5—16	175—179	96/4—7,10,	6— 8	79/13,16,18
35—38	78/1—4	180—185	14—19	9	80/14
39—46	6—13	186—193	97/1,4—10	10—11	81/6,13
47—49	15—17	194—197	12—15	12—13	84/9—10
50—59	79/1—9,12	198—199	17—18	14	87/7
60—62	14—15,17	200—202	98/5,7,9,	15—16	88/7,9
63—64	19—20	203—205	10,13,15	17—19	89/1,10,13,
65—73	80/1—8,12,	206—217	100/1—11,13	20—21	15,18
74—75	16—17	218—224	101/2—8	22—23	91/9,14
76—80	81/1—5,	225—229	12—16	24	92/3
81—86	7—12	230—231	102/1—2,	25—26	94/4,8
87—89	14—16	232—242	4—14	27—28	95/3—4
90—91	84/1,3	243—245	103/1,3,5,	29—31	97/3,11,19
92—99	85/1—8	246—248	7— 9	32—37	98/1—4,6,8,
100—104	86/1—3,5—6,	249—256	104/1—8,	38—39	11—12
105—110	9—14	257—259	13—15,	40—41	101/1,17
111—114	16—18,20	260—261	17—18	42—43	102/3,15
115—120	87/1—6,	262—265	105/3,7,9,12	44—46	103/2,4,6
121—124	8—11	266—269	106/1,3,5—6	47—49	104/9—10,19
125—131	88/1—6,8	270—275	107/1—4,6,9,	50—53	105/1,6,8,11
132—136	89/2,4,6—8,	276—280	11—14,16	54	106/2
137—139	12,16—17,	281	109/1		
140—143	19—22	282	113/13		
144—148	91/1—3,5—6,				
149—153	8,10—13,				
154—156	15—17				

Anexa **V**

POZIŢIA STRATIGRAFICĂ A GRUPELOR CERAMICII CUCUTENI AB ŞI B LA FRUMUŞICA

(după *Inventarul=Apendicele II* din momografie)

Inventar planşe	Secţiune	Grupe AB	Nivel		
			Groapă	Vetre	Remaniat
278/35	II_2	α 2			0,35 m
277/36	III	γ 1+ δ 1			0,40
279/35		γ 1		1,50 m	
280/35		δ 1		1,30	
281/35		δ 2+γ 1		1,30	
282/36		δ 2+γ 1		1,30 v.15	
283/36		δ 2+δ 1		1,30 v.15	
284/35		δ 2		1,30 v.15	
288/37		δ 2+ γ 3	—	—	—
290/37		δ 2	1,80 m		
296/37		γ — δ		1,30— 1,50 v.15	

Inventar planşe	secţiune	Grupe B	Nivel		
			Groapă	Vetre	Remaniat
306/38	II_2	ε	1,80 m		
289/35	III	ε		0,80 m	
302/38		ε		1,00	
303/38		ε		1,00 v.17	
304/38		ε	—	—	—
305/38		ε	2,00 m		
307/38		ε	2,00		
311/38		ε	—	—	—
312/38		ε	2,00		
313/38		ε	—	—	—
314/39		ε		0,70	
315/39		ε		0,80	
316/39		ε		1,00	
317/39		ε		1,00	
318/39		ε		0,80	
321/40		ε		0,80	
322/40		ε	—	—	—
323/39		ε		0,50	
324/39		ε		0,60	
325/39		ε		0,60	
300/38	II	ε		0,3	
301/38		ε	—	—	—
309/38—40		ζ	—	—	—

DATELE C_{14} ALE ETAPELOR CULTURII CUCUTENI—TRIPOLIE ŞI ALE CULTURILOR SINCRONICE

Sincronisme			Cultura Cucuteni—Tripolie		
Faze culturale	Aşezări	Date C^{14}	faze—subfaze	Aşezări	Date C^{14}
Liniară cu note	Tîrpeşti	Bln—801 =4 295±100 Bln— 800=4 220±100	Precucuteni I		
Hamangia III	Baia Hamangia	Grn—3 930=3 930± 70			
Boian—Spanţov	Căscioarele	Bln— 335=4 035±120 Bln— 798=4 030±100 Bln— 336=3 945±100 Bln— 598=3 905± 80 Bln— 799=3 815±100 Bln— 334=3 800± 80 Bln— 533=3 790±120 Bln— 602=3 755± 80 Bln— 599=3 700±100			
		Bln— 796=3 620±100	Precucuteni III	Tîrpeşti	3 580± 85
Stoicani—Aldeni	Vulcăneşti	3 840±150			
			Cucuteni A 1	Ruseştii Noi I	Bln—590 3 620±100
Gumelniţa A 2	Căscioarele	Bln— 332=3 915±150 Bln— 605=3 725±100 Bln— 344=3 670±120 Bln— 604=3 630±100 Bln— 607=3 610±100 Bln— 345=3 605±150 Bln— 606=3 595±100 Bln— 343=3 535±120 Bln— 608=3 450±120	Cucuteni A 2	Mărgineni	Bln—1 536=3 675± 50 Bln—1 534=3 660± 55 Bln—1 535=3 535± 60
	Gumelniţa	Grn—3 025=3 765± 70 Grn—3 028=3 450± 90			

Sincronisme			Cultura Cucuteni—Tripolie		
Faze culturale	Aşezări	Date C^{14}	Faze—subfaze	Aşezări	Date C^{14}
	Vărăşti	Grn—1 968=3 410± 70	Cucuteni A 3	Drăguşeni— Săveni	Bln—1 060=3 405±100 Bln— 795=3 395±100
				Leca—Ungureni	Grn—1 985=3 390± 80
			Cucuteni B 1	Hăbăşeşti	Lng— =3 150± 50
			(Tripolie CI)	Kliščev	Grn—1 982=2 980± 60
			Cucuteni B 2	Valea Lupului II	Bln— 631=2 920±100
			Tripolie CI	Čapaevo	
Perioada de tranziţie	Cernavodă I	Bln— 61a=2 600±100 Bln— 61 =2 400±100 Bln— 62 =2 320±100	Gorodsk-Usatovo	Majaki	Bln— 629=2 450±100 2 350± 56

CRITÈRES ACTUELS POUR LA CLASSIFICATION DES COMPLEXES DE LA CÉRAMIQUE ET LA PÉRIODISATION DES ÉTAPES DE LA CULTURE CUCUTÉNIENNE

Résumé

II. LES PÉRIODES PRÉCUCUTENI ET CUCUTENI A

L'application à l'étude des périodes Précucuteni, Cucuteni A, AB et B des données concernant les critères de classification et de périodisation, obtenues par la recherche archéologique dans l'aire cucuténienne entre les Carpates et le Prut et exposées dans la première partie de cette étude, montre un *processus de développement unitaire et continu* entre les Carpates et le bassin du Dniester, la Galicie et l'Ouest de la Podolie, qui peut être suivi pour les périodes Précucuteni = l'étape Tripolie A et Cucuteni A = l'étape Tripolie BI jusqu'au bassin moyen du Bug, où intervient la césure produite par la lacune correspondante à la période Cucuteni AB = l'étape Tripolie BII.

D'autre part, cette évolution de la céramique et de la culture de Cucuteni — Tripolie comporte clairement un processus répété de *diffusion de l'aire cucuténienne à l'aire tripolienne*, qui détermine un *décalage constant entre les étapes des deux aires*, dont le raccordement ne peut être assuré toujours seulement par les *méthodes de l'archéologie* et nécessité la méthode obligatoire des *datations par le* C_{14}.

Les données des étapes de la culture de Cucuteni — Tripolie sont projetées dans les deux tableaux synoptiques (Tableaux I—II) évidemment de la perspective de l'aire cucuténienne, par le prolongement des étapes cucuténiennes dans l'aire tripolienne et par leur raccordement. À cause des décalages entre les deux aires, cette opération impose le remaniement des étapes du système actuel de la périodisation tripolienne, malgré les innovations survenues, et aussi leur subdivision. Dans cette étude, on ne peut qu'indiquer ces remeniements et seulement par rapport aux étapes du système actuel de la périodisation tripolienne. Mais, la solution radicale et idéale reste l'effort commun d'adopter un *système unitaire de périodisation de la culture de Cucuteni-Tripolie*, tel qu'il a été initié par H. Schmidt.

•

Les *phases I—III* de la période *Précucuteni* ont été déterminées par les catégories principales de la céramique, correspondantes aux trois composantes du complexe précucuténien, la *céramique à décor excisé* de caractère Boian-Giuleşti et Vidra aux phases I—II, la *céramique à décor incisé* d'origine linéaire aux phases I—III et la *céramique peinte au blanc linéaire* ou recouverte d'un *fond de couleur blanche* d'origine Vinča—Turdaş dans la phase III. Les aspects du décor à zones plissés de caractère Boian—Bolintineanu de *Sf. Gheorghe* dans la Dépression de l'Olt transylvain diffèrent des zones cannelées de caractère Boian—Giuleşti d'*Eresteghin* (Braşov) et de *Traian—Dealul Viei* dans la Dépression de Bistriţa et appartiennent à une étape initiale de la phase I. De même, la continuation d'une proportion réduite de „céramique à décor excisé“, à côté de la „céramique à décor incisé“ prépondérante, à *Tîrpeşti I* dans la Dépression sous-carpatique et à *Mîndrişca* (Sascut) détermine une étape initiale dans le cadre de la phase III; l'étape tardive de cette phase est définie seulement par la „céramique à décor incisé“ à *Traian — Dealul Fîntînilor*, à laquelle s'ajoute la „céramique peinte du blanc linéaire“ à *Tîrpeşti II* ou à „fond de couleur blanche“ à *Tg. Negreşti* dans le Plateau central de la Moldavie. Ainsi est indiqué la possibilité d'une subdivision des étapes principales I et II en deux *sous-phases*, I*a*—I*b* et III*a*—III*b* (Tableau I).

Dans les deux dépressions, de l'Olt et de Bistriţa, le complexe de la *phase Précucuteni I* comporte un décalage inévitable, par sa formation et son évolution dans le SE de la Transylvanie, comme un processus de polarisation de la céramique linéaire avec le céramique des cultures Boian—Giuleşti et Vinča—Turdaş, et par sa pénétration et son développement dans la Dépression sous-carpatique de la Moldavie, comme un processus de polarisation de la culture à céramique linéaire directement avec le complexe Précucuteni I. Ce décalage implique un parallélisme de l'étape initiale, I*a*, du SE de la Transylvanie avec la céramique linéaire de la Dépression de Bistriţa, continué au début de l'étape I*b*, par la coexistence du complexe précucuténien avec la céramique linéaire de la Dépression de Bistriţa, et prolongé jusqu'à la fin de l'étape tardive, I*b*, par le parallélisme du complexe Précucuteni I avec la céramique linéaire répendue à l'Est du Siret jusqu'au bassin du Dniester.

Ces deux conditionnements du processus formatif, du complexe Précucuteni I, le parallélisme avec la céramique linéaire et la contamination de la céramique linéaire avec la céramique précucuténienne, comme dans le niveau I de Florești dans le bassin du Dniester, restent actifs et expliquent la formation du complexe de la phase *Précucuteni II*, comme un processus répété et rapide dant tout l'espace entre le Siret et le Dniester, par l'absorbtion du complexe Précucuteni I de la Dépression sous-carpatique et l'épuration de la „céramique à décor excisé", manifeste à *Izvoare II* dans la Dépression sous-carpatique, à *Larga Jijia* dans la Dépression du Prut et dans le niveau II de *Florești* dans le bassin du Dniester.

L'évolution du complexe de la phase *Précucuteni III* continue par l'élimination de la „céramique excisée" dans la sous-phase III*b* et par l'adoption de la peinture céramique à couleur blanche. L'élimination de la céramique de caractère Boian dans tous les établissements entre les Carpates et le Dniester, *Izvoare I2*, *Tîrpești II*, *Andrieșeni*, *Ciorani*, et *Bogdănești*, s'explique par l'osmose du complexe Précucuteni I et II avec le fond de la „céramique linéaire", qui constitue la racine originaire de la céramique précucuténienne.

L'ampleur de l'aire de formation du complexe Précucuteni III explique suffisamment l'amplitude de l'expansion du complexe de la phase Précucuteni III à l'est et au sud, dans l'aire tripolienne jusqu'au bassin du Dniéper et dans la plaine danubienne jusqu'à la confluence de l'Argeș. L'absence de la „céramique excisée" dans les établissement tripoliens montre que leur expansion s'est produit dans la deuxième sous-phase, III*b*, et par étapes jusqu'au bassin du Bug et puis du Dniéper. De la sorte, l'étape *Tripolie A* est équivalente, mais ne peut être synchronisée en entier avec la phase Précucuteni III de l'aire cucuténienne, parce qu'elle comporte assurément un décalage par rapport à la première sous-phase, III*a*, de la Dépression sous-carpatique et possible des décalages répétés aux bassins du Bug et du Dniéper par rapport à la sous-phase III*b* du bassin du Dniester. Les établissements à „céramique incisée" de type *Savrani* du bassin du Bug peuvent être en partie synchroniques ou entièrement postérieurs à ceux de la phase Précucuteni III du bassin du Dniester, *Holercani* ou *Solonceni I*. La limite supérieure des décalages peut être établie par l'évolution du complexe Précucuteni III — Tripolie A dans l'aire tripolienne. Il n'est que trop clair que cette évolution découpe de l'étape Tripolie A la durée du complexe de type Precucuteni III dans l'aire tripolienne, comme première étape, *Tripolie A1*.

*

De toute évidence, la limite supérieure de la phase Précucuteni III entre le Siret et le Dniester est fixée par la constitution et la diffusion du faciès Stoicani — Aldeni dans le NE de la Munténie et le S de la Moldavie, comme faciès de synthèse des deux composantes, le complexe Gumelnița A1 et le complexe Protocucuteni, c'est-à-dire le complexe Précucuteni III entré dans une étape d'évolution locale. Les positions stratigraphiques et chronologiques du faciès Stoicani—Aldeni, tant à l'intérieur de l'aire que dans les aires culturelles voisines, par rapport aux phases Précucuteni III et Cucuteni A2—A3 ou aux phases Gumelnița A1 et A2, synchronisent le faciès Stoicani—Aldeni avec la phase Gumelnița A1 et délimitent clairement, entre les phases Précucuteni III et Cucuteni A2—A3, un *intervalle spatial et temporel*, dans lequel se développe parallèlement l'évolution du facies Stoicani—Aldeni au S de la Moldavie et du complexe Protocucuteni au N de ce faciès, dans tout l'espace occupé par le complexe Précucuteni III — Tripolie A1 entre les Carpates et le Bug.

L'étape *Protocucuteni* ne peut être annulée : d'une part, elle corresponde à l'intervalle découpé par le faciès Stoicani-Aldeni entre les phases Précucuteni III et Cucuteni A2—A3, qu'il dépasse par des décalages prolongés graduellement jusqu'à la limite inférieure des phases Cucuteni A2, dans la Dépression sous-carpatique et le Plateau central de la Moldavie, et Cucuteni A3, dans la Dépression du Prut et l'aire tripolienne ; d'autre part, le développement parallèle du complexe protocucuténien comporte la même évolution de la *céramique bichrome peinte du blanc linéaire ou étalé* que manifeste la composante protocucuténienne du faciès Stoicani-Aldeni et qui explique d'une manière organique et logique l'évolution de la céramique peinte en partant de la „peinture à blanc linéaire" de la céramique Précucuteni III, en passant par la „peinture à blanc étalé sur rouge" de la céramique protocucuténienne pour aboutir à la „peinture trichrome sur fond brun" de la phase Cucuteni A2 dans la Dépression sous-carpatique et le Plateau central. Cette evolution de la peinture céramique justifie l'intégration de cette étape comme *phase Cucuteni A1* (Tableau 1).

Dans le bassin du Dniester, le complexe culturel de l'étape Précucuteni III — Tripolie A1 ne pouvait pas continuer parallèlement au faciès Stoicani—Aldeni et à la phase Cucuteni A2 sans manifester aucune évolution et sans subir aucune influence de ce facies ou de la phase Cucuteni A2. Cette évolution du complexe Tripolie A1, évidente à *Luka—Vrubleveckaja*

par les éléments répandus du faciès Stoicani—Aldeni, sauf la céramique peinte, initie l'étape *Protocucuteni — Tripolie AII* dans l'aire tripolienne.

Si on n'a pas encore découvert aucun établissement seulement à céramique bichrome dans la Dépression sous-carpatique et la Dépression du Prut, il était inévitable que ce horizon ne soit pas surpris à l'Est du Prut, à cause des décalages de l'étape protocucuténienne par rapport aux phases Cucuteni A2 et A3. Le niveau I de l'établissement de *Ruseştii Noi I* dans le bassin du Dniester contient à la fois la céramique peinte de caractère Stoicani—Aldeni et la *céramique à décor incisé et à peinture bichrome* de caractère Cucuteni A2 (fig. 11/6).

Entre le Dniester et le Bug, l'évolution de la céramique à décor incisé ou cannelé à l'étape Tripolie AII, mais sans les éléments du faciès Stoicani—Aldeni, en partant de la céramique de la phase Précucuteni III — Tripolie AI des établissements de type Holercani et Soloncenі I sur le Dniester ou Savrani du bassin du Bug, aboutit aux aspects décoratifs des établissements de type *Ozarincy* sur le Dniester ou *Krasnostavka* sur le Bug (fig. 11/2, 7). À ce niveau, la „céramique à décor incisé et à peinture bichrome" de caractère Cucuteni A3 fait son apparition, comme à *Borisovka* dans le bassin du Bug (fig. 11/4). Les établissements de Ruseştii Noi I (I) et de Borisovka marquent l'étape finale de la phase Protocucuteni—Tripolie AII dans les bassins du Dniester et du Bug, qu'ils subdivisent en deux sous-phases, *Tripolie AII 1—AII 2*.

*

Le critère des deux catégories principales de la *céramique trichrome sur fond brun* ou sur *fond blanc* (fig. 1/1, catég. 11—12) est décisif tant pour la subdivision de la période *Cucuteni A* en étapes principales, correspondantes aux phases, et en étapes secondaires, correspondantes aux sous-phases, que pour la détermination des séquences correspondantes aux établissements repartis dans ces étapes.

Les deux catégories coexistent dans tous les établissements à céramique trichrome de style A de la Dépression sous-carpatique (fig. 4—5, 7) et de la Dépression du Prut (fig. 8—10), mais elles décrivent des graphiques évolutifs inversés par la *croissance et la décroissance de leurs proportions* (fig. 1/2—3), dont le point d'intersection subdivise cette période en *deux phases*, A2—A3, définies respectivement par la prépondérance successive des deux catégories trichromes à fond brun ou à fond blanc et conditionnées stratigraphiquement par leur superposition dans les deux niveaux Cucuteni A de la station Izvoare (II1 et II2). La succession des deux catégories renferme le cycle complet de l'évolution de la céramique trichrome de style A dans l'aire originaire de la Dépression sous-carpatique et le Plateau central de la Moldavie. La Dépression du Prut et l'aire tripolienne présentent seulement l'horizon de la céramique trichrome à fond blanc, qui peut être raccordé par des décalages successifs au cycle évolutif de la Dépression sous-carpatique (Tableau I).

Les séquences correspondantes aux complexes céramiques différenciés par la variation de la proportion des deux catégories trichromes dans les établissements repartis dans la *phase A2* se caractérisent à la fois par la décroissance continue de la proportion de la catégorie à fond brun et par la *prédominance de la catégorie à fond brun.* Dans les *séquences initiales,* la proportion de de la catégorie sur fond blanc est infime à *Bonţeşti* (niveau 2), mais elle croît graduellement à *Ariuşd* (niveaux VII, IV), *Olteni* (niveau équivalent avec les niveaux Ariuşd IV et Izvoare II 1*b*) et *Frumuşica* (niveau AI) (fig. 1/1—2, points 1—4). Les *séquences finales* se caractérisent par l'équilibrage de la proportion des deux catégories trichromes en faveur de la catégorie sur fond brun, *à Frumuşica* (niveau A II) et *Calu* (fig. 1/1—2, points 5—6).

La variation de la proportion des deux catégories trichrome dans la *phase A 3* est symétriquement inverse et détermine de même des *séquences initiales,* par l'équilibrage de la proportion des deux catégories, mais en faveur de la catégorie sur fond blanc à *Gheläieşti* et *Gura Văii* (fig. 1/2—1, point 7), ou des *séquences finales,* par la croissance de la proportion de la catégorie sur fond blanc dans le niveau *Izvoare II 2* dans la Dépression sous-carpatique (fig, 1/1—2, point 10) et dans les établissements de *Truşeşti, Hăbăşeşti, Cucuteni-Cetăţuie* (niveaux I—II) et *Ruginoasa* dans la Dépression du Prut (fig. 1/1—2, points 8—9). Les séquences de cette phase sont nettement caractérisées par la *prédominance de la catégorie trichrome sur fond blanc.*

Les séquences différenciées dans le cadre des deux phases, correspondantes aux deux horizons de la céramique trichrome, par la *croissance continue de la proportion de la catégorie trichrome sur fond blanc,* sont grupées d'une part et l'autre du point d'intersection des graphiques des deux carégories trichromes, en deux étapes symétriques, l'une finale dans le premier horizon et l'autre initiale dans le deuxième horizon, en déterminant de la sorte les *deux sous-phases* pour chacun des deux horizons, A2*a*—*A2b* et *A3a*—*A3b*. Dans la sous-phase A3*a*, les établissements des deux régions se groupent dans la première ou la seconde partie de cette

sous-phase, en fonction des séquences déterminées par l'équilibrage de la proportion des deux catégories trichromes dans la première partie de la sous-phase dans les établissements de la Dépression sous-carpatique, Ghelăieşti et Gura Văii, et par la prépondérance nette de la proportion de la catégorie sur fond blanc dans la seconde partie de la sous-phase dans les établissements de la Dépression du Prut, Truşeşti, Hăbăşeşti, Cucuteni AI-II (fig. 1/1—3, points 7—8). Par conséquant, *l'étape de raccord de l'horizont de la céramique trichrome sur fond blanc de la Dépression du Prut* au cycle complet de l'évolution des deux horizons de la céramique trichrome de la Dépression sous-carpatique s'établie en fonction du *décalage de l'etape avancée de la sous-phase A 3a de la Dépression du Prut par rapport à l'étape précoce de la Dépression sous-carpatique.*

Le critère des catégories secondaires pour les étapes de la période Cucuteni A peut être limité aux catégories de la céramique bichrome spécifiques pour chaque région. Dans la Dépression sous-carpatique, *l'association de la céramique trichrome avec la céramique bichrome à zones synthétiques* (fig. 1/1, catég. 10) se rencontre dans les deux sous-phases, A 2*a*—A 2*b*, de l'horizon de la céramique trichrome sur fond brun, à *Izvoare II 1* ou à Frumuşica AI—II (fig. 4/5—7; 6/1—4), et dans la première partie de la sous-phase A 3 *a* de l'horizon de la céramique trichrome sur fond blanc, à Ghelăieşti et à Gura Văii (fig. 7/3). Dans la sous-pbase finale, A 3*b*, aucune des catégorles de la céramique bichrome n'est pas mentionnée dans le niveau Izvoare II 2.

Dans la Dépression du Prut, *l'association de la céramique trichrome avec la céramique bichrome à décor incisé* (fig. 1/1, catég. 8) dans la majorité des établissements entre le Siret et le Prut, Truşeşti, Hăbăşeşti, Cucuteni AI—II, etc., ou *avec la céramique bichrome à décor cannelé* au N de la Dépression du Prut, comme à Drăguşeni—Săveni, limite leur repartition à la *deuxième partie de la sous-phase A 3a.* Le rythme de la disparition graduelle des espèces décoratives de la céramique à décor incisé et à peinture trichrome ou bichrome détermine des *séquences* réelles dans le cadre de cette sous-phase, confirmées par leur superposition dans les deux niveaux AI—II de Cucuteni—Cetăţuie (l'espèce trichrome au brun-noir dans les séquences Truşeşti—Drăguşeni—Cucuteni AI, ou les espèces bichrome au rouge et blanc dans les séquences Hăbăşeşti—Cucuteni A II). Les établissements Ruginoasa et Iaşi—Splaiul Bahlui du début de la sous-phase A 3*b* présentent seulement de la céramique trichrome.

Dans les deux régions on aboutit à la séquence stratigraphique et typologique des établissements *Izvoare II 2* et *Ruginoasa*, qui déterminent la subdivision directe de l'horizon de la céramique trichrome sur fond blanc en fonction des catégories secondaires de la céramique peinte, par la présence de la céramique bichrome dans la sous-phase A 3*a* et par *l'absence de la céramique bichrome caractéristique* dans la sous-phase A 3*b* (fig. 1/1—3, point 9). La catégorie primordiale de la „céramique à décor incisé", aux aspects décoratifs de l'étape précédente, à Ozarincy, Krasnostavka et Borisovka, continue dans les établissmenets de l'est, à Darabani I sur le Dniester et à Sabatinovka I sur le Bug (fig. 12/2—3, 5—6), mais elle ne sert plus de critère de classification et de périodisation. D'ailleurs, cette catégorie, avec ou sans peinture, disparait dans les établissements de l'Ouest de la Podolie, Kadievcy et Kudrincy.

Dans le bassin du Dniester, les complexes céramiques du niveau inférieur de *Polivanov-jar (III)* et du niveau supérieur de *Ruseştii Noi I (II)* contiennent en même temps la catégorie trichrome sur fond blanc et la catégorie bichrome à décor incisé ou cannelé. Elles correspondent aux établissement de Truşeşti, Hăbăşeşti et Cucuteni de l'étape avancée de la sous-phase A 3*a* et marquent, par l'absence de l'espèce à décor incisé et à peinture trichrome au brun-noir (à Polivanov-jar III) et par le caractère identique de la céramique à décor incisé et à peinture bichrome avec celle de Hăbăşeşti (à Ruseştii Noi I), des *séquences* par rapport aux établissements de la Dépression du Prut.

Le complexe céramique de *Darabani I* est équivalent, par le caractère de la céramique trichrome à bandes larges et la proportion de la céramique à décor incisé sans peinture bichrome, avec le complexe de *Sabatinovka I* (fig. 12/5—10), considéré comme paradigme pour l'étape *Tripolie BI* du bassin moyen du Bug. Ils établissent avec clarté le *décalage et l'étape de raccordement de la céramique de style A tripolienne au niveau de la sous-phase Cucuteni A 3b* (Tableau I).

L'évolution de la céramique de style A dans les trois établissements de l'Ouest de la Podolie, *Kadievcy—Burakovka*, *Kudrincy* et *Kadievcy—Bavki* (fig. 13/1—4, 7), recouvre suffisamment l'étape Tripolie BI = la sous-phase Cucuteni A 3 *b* et est suivie par la céramique de style AB 2 de Krutoborodincy I (fig. 13/10—12), qui doit être repartie à l'étape Tripolie B II de la Podolie.

Les *séquences* des établissements de la sous-phase A 3*b* sont marquées aussi par la *diversification des espèces décoratives de la céramique trichrome sur fond blanc*, les espèces aux „bandes moyennes ou étroites négatives" et surtout les espèces aux „bandes moyennes, étroites ou trè étroites avec du blanc positif", qui apparaissent en petite proportion dès les étapes précédentes, les sous-phases A 2*b*—A 3*a* (fig. 5/2, 4, 9; 7/5—6), mais dont la proportion croit graduellement

et devient prépondérante à l'étape finale de cette sous-phase, à *Secăreşti—Tinosul* et *Fedeleşeni* dans la Dépression du Prut (fig. 9/3—5) ou à *Scînteia—La Nuci* et à *Chetreşti* dans le Plateau central de la Moldavie (fig. 10/2, 5). Cette évolution de la céramique trichrome sur fond blanc se répète dans les établissements de la Galicie et la de Podolie, comme à *Kadievcy—Burakovka* (fig. 13/1—3), *Kudrincy* (fig. 13/7) et *Kadievcy—Bavki* (fig. 13/4). Le décor aux „bandes larges ou moyennes négatives" à Ruginoasa, Darabani I, Sabatinovka 1 et Kadievcy—Burakovka détermine des *séquences initiales*, le décor aux „bandes moyennes ou étroites au blanc positif" à Secăreşti—Tinosul, Scinteia, Kadievcy—Bavki et Kudrincy détermine les *séquences intermédiaires* et le décor aux „bandes étroites et très étroites au blanc positif" à Fedeleşeni et à Chetreşti détermine les *séquences finales* de cette sous-phase. En même temps devient fréquente l'espèce à l'interstice traité avec la couleur noire étalée ou linéaire", à Scînteia et à Chetreşti (fig. 9/2 ; 10/5 intér.) ou à Kudrincy et à Kadievcy—Bavki (fig. 13/4, 7).

Les séquences correspondantes aux complexes céramiques différenciés typologiquement, par l'association des catégories principales et secondaires de la céramique, et conditionnés stratigraphiquement, par leur repartition entre les établissements à un seul niveau ou par leur superposition dans les stations à stratigraphie verticale, s'inscrivent dans les étapes déterminées par la variation de la proportion des deux catégories de la céramique trichrome. Par conséquent, le *graphique de la variation de la proportion des deux catégories de la céramique trichrome* s'impose comme méthode de recherche de l'étape Cucuteni A, mais par des procédés de calcul simples et rapides, qui peuvent être évalués quantitativement même sur le chantier, pendant la fouille : le pourcentage de la proportion des deux catégories trichromes doit être calculé *directement par rapport avec leur tout*, pour ne pas inclure dans le calcul les catégories céramiques qui ne servent pas de critère de classification et de périodisation. La projection du *graphique double* des deux catégories trichromes (fig. 1/2) nécessite toutefois deux séries de calcul, pour le pourcentage de la proportion de chacune des deux catégories (fig. 2/1). Par le fait que les graphiques des deux catégories trichromes sont symétriquement inverses, ils peuvent être remplacés par la projection d'un *graphique unique* (fig. 1/3), en fonction du *pourcentage direct de la différence des deux catégories trichromes*, calculé par rapport au tout de la céramique trichrome équivalé avec un pourcentage de 100% (fig. 2/1). Le tracé du graphique unique rend fidèlement la variation de la proportion des deux catégories trichromes dans deux les horizons, la décroissance de la proportion de la catégorie sur fond brun au premier horizon (la phase A 2) et la croissance de la proportion de la catégorie sur fond blanc au deuxième horizon (la phase A 3).

Les *séquences* des étapes (phases et sous-phases) ne seront pas déterminées par le nombre infini des établissements étendus „en accordéon", mais par le *groupage* des établissement dans une même séquence d'après l'équivalence des proportions des catégories de la céramique et les dates du C_{14}. Les chiffres des proportions et des datations des établissements d'une séquence auront une *limite de variation* et détermineront des *étapes réelles et inégales*. Les dates du C_{14} confirmeront la *chronologie relative des complexes céramiques* et à la fois fixeront la *chronologie positive des étapes*.

III. LES PÈRIODES CUCUTENI AB ET B

Pour les périodes *Cucuteni AB* et *B*, l'évolution uniforme et générale de la céramique de style AB entre les Carpates et le Dniester ou de style B dans tout l'espace de la culture de Cucuteni—Tripolie détermine des séquences claires et généralement valables pour la subdivision de ces périodes (Tableau II).

Le critère majeur de la céramique peintre, par le jeu varié des groupes céramiques, suffit à assurer la subdivision des deux périodes en étapes principales et secondaires (phases et sous-phases). La genèse des groupes céramiques de style AB, $\alpha-\delta$, ou de style B, $\varepsilon-\zeta$ (fig. 3), détermine les *associations successives des groupes céramiques* dans les étapes organiques de l'évolution des deux styles, correspondantes aux étapes principales des deux périodes : les groupes $\alpha-\beta$ dans la *phase AB 1* et les groupes $\gamma-\delta$ dans la *phase AB* 2 ; le groupe ε dans la *phase B 1* et les groupes $\varepsilon-\zeta$ dans la *phase B 2*.

Les complexes céramiques, définis typologiquement et chronologiquement par ces associations, sont conditionnés stratigraphiquement dans les complexes d'habitat (habitations, fosses) des établissements à stratigraphie horizontale ou verticale. Les 11 habitations de Corlăteni (Dorohoi) contiennent seulement les groupes $\alpha-\beta$ (fig. 3, point 3), tandis que les habtations du niveau AB de Cucuteni—Cetăţuie et de la section III de Frumuşica (Anexe V ; fig. 15) contiennent seulement les groupes $\gamma-\delta$ (fig. 3, points 8, 24). De même, les établissements de Stinca—Ştefăneşti, Şipeniţi et Petreni présentent seulement le groupe ε, comme dans le niveau B 1 de Cucuteni—Cetăţuie (fig. 3, points 9, 12, 12', 35), et les établissements B de Truşeşti,

Glăvăneştii Vechi, Valea Lupului II, Podei, Gura Văii et Ştefăneşti—Stircea présentent les deux groupes ε—ζ, comme dans les niveaux B 2 de Cucuteni—Cetățule (fig. 3, points 13—17 30—31). Ce sont les associations et les séquences établies avec clarté par les fouilles méthodiques et en fonction desquelles peuvent être reconsidérées les séquences correspondantes des fouilles plus anciennes. Ces séquences sont suffisantes pour déterminer les étapes principales (phases) des périodes AB et B dans l'aire cucuténienne.

L'apparition successive des groupes céramiques n'empêche point *l'imbrication des groupes entre les étapes des deux styles AB et B*, en déterminant les *séquences* des étapes secondaires (sous-phases). Dans le cadre des *phases AB 1—AB 2*, l'association des groupes α—β et γ dans les habitations à l'intérieur du fossé de défense à Cucuteni—Dimbul Morii et dans certaines habitations de Traian—Dealul Fîntînilor détermine une séquence postérieure à celle de Corlăteni (fig. 3, points 4, 22'); l'association des groupes β—γ dans certaines habitations à l'extérieur du fossé de défense à Cucuteni—Dimbul Morii indique la séquence d'une autre étape d'habitat (fig. 3, point 6); l'association des groupes β—γ et δ dans le sondage de Huşi indique la possibilité d'une autre séquence postérieure à celle de „Dimbul Morii" (fig. 3, point 33). Ce sont précisémment ces séquences déterminées par le jeu des groupes β — γ qui sont nécessaires pour pouvoir subdiviser les phases AB 1—AB 2.

La *sous-phase AB 1a*, initiée par les groupes α—β à *Corlăteni* et à *Drăguşeni—Săveni* (fig. 14/1—5), et la *sous-phase AB 1b*, caractérisée par l'apparition du groupe γ à *Cucuteni—Dîmbul Morii* et à *Trăian—Dealul Fîntînilor*; la *sous-phase AB 2a*, déterminee par la survivance du groupe β et l'apparition du groupe δ à *Cucuteni—Dîmbul Morii* (les groupes β—γ) et à *Huşi* (les groupes β—γ, δ), et la *sous-phase AB 2b*, définie par les groupes γ—δ à *Cucuteni—Cetăţuie* et à *Frumuşica*. La présence des quatre groupes α—δ montre que les deux phases AB 1—AB 2 sont certes à *Trăian—Dealul Fîntînilor* et à *Calu* (fig. 3, points 22, 25), mais les séquences qui peuvent les subdiviser ne sont pas encore établies. La présence du groupe α à *Frumuşica*, mais dans d'autres sections (Anexe V), indique aussi l'existence de la phase AB 1 (fig. 3, point 23).

L'aire de dispersion des établissements à céramique de style AB superpose exactement l'aire des établissements de la phase Cucuteni A 3 dans le bassin du Dniester, la Galicie et l'Ouest de la Podolie, tandis que les établissements à céramique de style AB précoce (groupes α—β) manquent dans le bassin moyen du Bug. Donc, les étapes Cucuteni A 3 et AB sont prolongées organiquement par l'étape Tripolie BI dans les bassins du Dniester et du Bug et par létape Tripolie B II dans le bassin du Dniester. Par conséquent, même du point de vue de la périodisation tripolienne, il n'est pas nécessaire à introduire une „étape de transition" Tripolie BI—BII, d'après le modèle de l'étape Cucuteni AB, pour les établissements à céramique de style AB du bassin du Dniester et d'autant moins pour les bassins du Bug et du Dniéper, étant donné que dans cet espace l'étape Tripolie BII reste découverte par l'absence de l'horizon précoce de la céramique de style AB et par la nécessité de transférer les etablissements classiques de cette étape, de type Vladimirovka et Kolomijščina II, qui contiennent la céramique de style B, groupe ε, à l'étape Tripolie CI = la phase Cucuteni BI.

L'inexistence du groupe γ dans tous les établissements du bassin du Dniester n'empêche point la repartition claire des autres trois groupes en deux étapes correspondentes aux deux phases Cucuteni AB1—AB2 dans les établissements à une seule étape d'habitat, parce qu'à *Vygnanka* en Galicie apparaissent seulement les groupes α—β, comme à Corlăteni, tandis qu'à *Floreşti—Zagotzerno* dans le Massif de Corneşti et à *Krutoborodincy I* en Podolie (fig. 3, point 33'; 13/10—12) n'existe que le groupe δ, suppléant l'association des groupes γ—δ de Cucuteni—Cetăţuie, Frumuşica et Traian—Dealul Fîntînilor. Mais, la majorité des établissements présentent les trois groupes, α—β et δ, comme à *Zaleščiki* en Galicie, où elles apparaissent seules, et à *Polivanov-jar II* (fig. 13/5—5, 8) et *Solonceni II* (*II*) sur le Dniester, où à côté d'elles continue aussi la céramique de style A ou apparaît la céramique de style B, groupe ε (fig. 13/9). On ne peut pas déterminer le complexe céramique et l'étape correspondante dans l'ensemble des couches superposées dans ces deux stations, pour les repartir ensuite à une seule étape, respectivement Solonceni II (II) à l'étape AB1 et Polivanov-jar II à l'étape AB2 (fig. 3, points 32', 33'). Les catégories de la céramique de style A peuvent continuer dans l'étape AB1 à coté des gropes α—β à Solonceni II ou à Polivanov-jar, comme à Corlăteni (fig. 10/4), mais elles disparaissent à Zaleščiki, comme à Cucuteni—Dimbul Morii, et ne survivent à l'étape AB2 à côté du groupe δ à Krutoborodincy I, comme dans tous les établissements aux groupes γ—δ de l'aire cucuténienne. L'association des groupes α—β avec le groupe δ à Polivanov-jar II et à Solonceni II (II) doit être prouvée, mais alors ces établissements ne peuvent plus être repartis à des étapes différentes, AB1 ou AB2, mais ensemble et directement à l'étape AB2. En aucun cas les groupes α—β ne survivent jusqu'à l'apparition du groupe ε à Polivanov-jar, qui indi-

que l'étape initiale de la phase Cucuteni B1, comme à Cucuteni—Cetăţuie et à Prigorenii Mici. Il n'est que trop clair que ces établissements comportent des étapes d'habitat superposées, avec des complexes céramiques déterminés par la succession et l'association des groupes de style AB, dans le cadre des étapes AB1 (groupes α—β) de Vygnanka et AB2 (groupe δ) de Krutoborodincy I, tandis que l'apparition du groupe ε implique son association avec le groupe δ dans le cadre de l'étape Cucuteni B1*a*.

L'équivalence des étapes Cucuteni AB1—AB2 avec les étapes de l'aire tripolienne, au moins pour la Galicie et l'Ouest de la Podolie, ne peut être établie qu'au niveau de l'étape *Tripolie BII*, qu'elles subdivisent en deux sous-phases, *BII 1* et *BII 2* (Tableau II). Par conséquent, cette étape doit rester reservée à l'horizon de la céramique de style AB aussi dans les bassins du Bug et du Dniéper. Malgré la précarité de la céramique de style A dans ces bassins, la persistence de la céramique trichrome ou seulement de la céramique secondaire à décor incisé ou cannelé de type Sabatinovka I devient inévitable le long de l'étape Tripolie BII. Un tel décalage ne saurait être confirmé que par les datations du C_{14}.

*

Dans le cadre de la *phase Cucuteni B1*, l'imbrication des groupes de style AB, γ—δ, avec le goupe ε, de style B, définie les complexes céramique des complexes d'habitat dans les établissements de *Ghelăieşti* (fig. 16 ; 17/1, 5) et de *Văleni—Roman* dans la Dépression sous-carpatique, ou de *Cucuteni—Cetăţuie* (fig. 19/1—2, 6) et de *Prigorenii Mici* (fig. 19/3—5) dans la Dépression du Prut, et déterminent l'étape initiale, la *sous-phase B1a* (fig. 3, points 9—10, 26—27), en opposition avec les complexes céramiques définis seulement par la présence du groupe ε dans les établissements de *Frumuşica* (Anexe V ; fig. 18/1—5) et de *Văleni—Piatra* (fig. 17/3—4, 6) dans la Dépression sous-carpatique, ou de *Ripiceni—Gura Hîrtopului* (fig. 20/6—10) et de *Stînca—Ştefăneşti* (fig. 22/3, 7—8) dans la Dépression du Prut, ou de *Şipeniţi* (fig. 21) et de *Petreni* (fig. 22/1, 4—6) dans la Dépression de Bălţi et le Plateau de Hotin, tous de l'étape tardive, la *sous-phase B1b*. La reconsidération des complexes céramiques des etablissements de *Valea Lupului* de la Dépression du Prut (fig. 20/2, 4), de *Varvarovca XV* du bassin du Dniester (fig. 29/3, 5) et de *Bilcze—Zlote* en Galicie (fig. 29/1, 4) discrimine avec clarté deux horizons, Cucuteni B1 et B2, qui doivent être désignés avec les sigles I et II. Dans ces établissements, le premier horizon appartient à la sous-phase B1*b* (fig. 3, points 11, 35).

Les *séquences* de la sous-phase B1*a* sont marquées par le rythme du *jeu des groupes de style AB*, la présence des groupes γ—δ à Ghelăieşti, la disparition du groupe γ à Cucuteni—Cetăţuie, la proportion infime du groupe δ à *Drăguşeni—Fălticeni* (fig. 3, points 9—10, 26—27, 31). Les séquences sont indiquées aussi par la repartition des *variantes de couleur blanche du sous-groupe ε2* : la variante aux „bandes extérieures blanches libres", caractéristique à la sous-phase B1*a* à Ghelăieşti (fig. 16/3), continue à Văleni—Piatra dans la sous-phase B1*b* (fig. 17/3) et détermine une séquence *antérieure* ou même initiale par rapport à la „variante aux bandes blanches libres" de Frumuşica (fig. 18/2—3) ; la variante au „blanc secondaire" de Drăguşeni—Fălticeni à la fin de la sous-phase B1*a* (fig. 20/3) continue à Valea Lupului I (fig. 20/2) et détermine une séquence *initiale* de la sous-phase B1*b*, parce que ce procédé disparait sur le groupe ε dans tous les établissements de cette sous-phase dans l'aire cucuténienne et tripolienne.

Par la disparition des variantes de couleur blanches du sous-groupe ε2 dans la Dépresssion du Prut et leur absence dans l'aire tripolienne, les séquences de la sous-phase B1*b* restent à être établies seulement en fonction de l'*évolution des aspects décoratifs du sous-groupe ε1* (le groupe ε, classique). Cette évolution n'est que trop manifeste dans les établissements, plus nombreux du bassin du Bug, repartis dans les étapes Tripolie BII et CI, des aspects de Vladimirovka à ceux de Popudnja et Staraja Buda et surtout à ceux de Tomaševka et Vasilkovo, de sorte que les derniers peuvent être passés à l'étape suivante, Tripolie γI = la phase Cucuteni B2, étant donné le nombre petit des établissements de cette étape. Par les aspects décoratifs, les établissements cucuténiens, galiciens et tripoliens s'apparentent comme style et appartiennent à des étapes et séquences correspondentes entre les deux grandes aires.

Dans les établissements de l'Ouest de la Podolie, le groupe ε à *Kadievcy—Bavki* présente des aspects à „ellipses et tengentes horizontales" identiques à ceux de *Kudrincy*, mais en même temps des aspects deltoïdes par l'interstice couvert de hachures entrecroisees et même par les bandes des motifs contourées de lignes blanches d'après le procede du „blanc secondaire", comme dans les établissements cucuténiens de Drăguşeni—Fălticeni et Valea Lupului I (fig. 20/2—3). Ces deux établissements s'inscrivent comme des séquences de la sous-phase Cucuteni B1*b*, Kadievcy—Bavki comme *séquence initiale* et Kudrincy à côté de Ripiceni—Gura Hîrtopului, par les aspects identiques du décor spirale aux bandes libres et l'interstice rempli de couleur

noire (fig. 20/8, 10), et à côté de *Bilcze—Zlote I* de la Galicie, dont les aspects décoratifs sont identiques à ceux de Sipenitl (fig. 21 ; 29/1).

Dans le bassin du Dniéper, les établissements de type *Veremje* s'inscrivent de même, par les aspects deltoïdes du groupe ε, comme des *séquences initiales* par rapport aux établissements Kolomijščina II ou I, qui présentent seulement les aspects typiques du groupe ε, tout comme les établissements de type Vladimirovka ou Popudnja du bassin du Bug.

Tous ces établissements continnent seulement le groupe ε, sans des groupes de style AB, et donc ils doivent être repartis à une seule étape, *Tripolie CI*, correspondante à la phase Cucuteni B1. Mais, leur complexes céramique sont differenciés par les aspects deltoïdes ou classiques du groupe ε, par la présence ou l'absence de la „céramique à décor incisé avec ou sans peinture trichrome ou bichrome" de type Vladimirovka—Kolomijščina II et par l'évolution de la „céramique à décor incisé sans peinture" de type Kolomijščina. I. Malgré sa filiation génétique avec la „céramique à décor incisé avec ou sans peinture bichrome" de type Cucuteni A3-Triopolie BI, prolongée inévitablement dans les bassins du Bug et du Dniéper parallèlement avec les étapes Cucuteni AB1—AB2, cette catégorie nouvelle de céramique secondaire est une création de l'étape Tripolie CI. La présence ou l'absence de la *céramique à décor incisé* dans les complexes définis seulement par le groupe ε devient pour la première fois *critère de classification et de périodisation*, qui impose la subdivision de l'étape Tripolie CI en deux sous-phases, *CI 1* et *CI 2* (Tableau II).

En conséquence, les établissements de type *Vladimirovka* sur le Bug et *Kolomijščina II* sur le Dniéper, à céramique à décor incisé, doivent être passés de l'étape BII à *l'étape CI 1*, tandis que les établissements de type *Popudnja* et *Staraja Buda* sur le Bug, sans céramique à dècor incisé, restent repartis dans *l'étape CI 2*. Il este pourtant possible que l'évolution des aspects du décor incisé, des établissements Veremje et Kolomijščina II aux établissements *Chalepje* et *Kolomijščina I* sur le Dniéper, ait arrivé parallèlement aux établissements de Popudnja et de Staraja Buda, mais seulement dans le bassin du Dniéper, à *l'étape CI 2*. Question à résoudre par la datation avec le C_{14}.

Un parallélisme rigoureux entre les étapes Cucuteni AB2*b* (groupes γ—δ) — Tripolie BII2 (groupe δ) et entre les étapes Cucuteni B1*b* — Tripolie CI (groupe ε) laisse découverte l'étape correspondante à la sous-phase Cucuteni B1*a* (groupes γ—δ, ε) dans toute l'aire tripolienne. Pour annuler cette lacune et pour l'équivalence convenable de l'étape Tripolie CI — Cucuteni B1, il suffit à considérer, d'une part, que la diffusion de la céramique de style AB (groupe δ) dans la zone périphérique à Krutoborodincy I en Podolie ait arrivé à une étape plus tardive que la fin de l'étape AB2 dans l'aire cucuténienne, c'est-à-dire au début de l'étape B1*a*, et d'autre part qu'elle ait été succédée immédiatement, à la fin de l'étape B1*a*, par la diffusion du groupe ε à aspects deltoïdes, mais sans être accompagné par les groupes de style AB, de manière que les établissements de Kadievcy—Bavki en Podolie et de Veremje sur le Dniéper peuvent être repartis à la fin de l'étape Cucuteni B1*a*. De la sorte, l'étape Tripolie CI devient équivalente à la phase Cucuteni B1 (*l'étape finale de la sous-phase B1a et la sous-phase B1b*).

*

La différenciation des étapes secondaires au cours de la *phase Cucuteni B2* (groupes ε—ζ) n'est pas possible que par l'apparition de la catégorie secondaire de la *variante Monteoru* (fig. 28) dans les établissements de la Dépression sous-carpatique, *Sărata—Monteoru, Podei* et *Gura Văii*, ou de la Dépression du Prut, *Cucuteni—Cetățuie* (niveaux B2—II—III) et *Ștefănești—Stîrcea*, en déterminant de la sorte la *sous-phase B2b* (fig. 3, catég. M, points 14', 16—17, 30—32). Dans les deux régions, cette catégoire manque à *Trușești, Glăvăneștii Vechi* (?), *Valea Lupului II, Cucuteni—Cetățuie* (niveau B2—I) ou *Frumușica*, qui restent groupés dans la *sous-phase B2a* (fig. 3, points 13—15, 29).

La *variation de la proportion du groupe ζ* dans les complexes céramiques indique des *séquences* certes dans le cadre de la sous-phase B2*a*, conditionnées typologiquement par les complexes des établissements à un seul niveau, *Frumușica, Trușești, Valea Lupului II* (fig. 23/1—5) et par le niveau B2—I de *Cucuteni—Cetățuie* (fig. 26/1, 4). Cette succession des établissements dans la sous-phase B2*a* est confirmée stratigraphiquement par la croissance de la proportion du groupe ζ dans les trois niveaux de *Cucuteni—Cetățuie*, mais les aspects décoratifs de ce groupe dans les niveaux B2—II—III (fig. 26/3, 5, 7) sont différents et se rapprochent de ceux de *Podei* (fig. 24/2, 5—7 ; 25/1—2) et de *Ștefănești—Stîrcea* (fig. 27/1—4). Le groupe ε dans ces établissements manifeste une évolution parallèle des aspects décoratifs. Les aspects ultimes de l'évolution stylistique des groupes ε—ζ (fig. 30) ont été découverts tout récemment dans l'établissement de *Sadoveni* au N de la Dépression du Prut (fig. 3, point 37). *L'évolution des aspects décoratifs des groupes ε—ζ* détermine avec clarté les séquences de la sous-phase B2*b*.

Dans le bassin du Dniester, en Galicie et l'Ouest de la Podolie, les aspects décoratifs des deux groupes céramiques établissent directement le parallélisme des établissements et des séquences avec l'aire cucuténienne. Le groupe ζ à *Varvarovca XV (II)* (fig. 29/5) et à *Krutoborodincy II* (fig. 29/2) présente le décor elliptique de l'amphore de Truşeşti (fig. 23/3) et le décor zoomorphe de l'amphore de Bilcze—Zlote II (fig. 29/4) et les deux établissements peuvent être repartis à la sous-phase *B2a* (fig. 3, point 35'). En échange, les aspects des groupes ε—ζ à décor géométrique de *Darabani II* (fig. 27/5) ou à décor zoomorphe de *Bilcze—Zlote II* (fig. 29/4) correspondent à ceux de la céramique de Ştefăneşti—Stîrcea et du niveau B2—III de Cucuteni—Cetăţuie, comme séquences tardives de la sous-phase *B2b* (fig. 3, point 36). Les aspects de la céramique de Sadoveni se trouvent sur la céramique du niveau unique de *Koszylowce*, comme *séquences finales* dans l'aire cucuténienne et tripolienne (fig. 3, point 37).

La même évolution se manifeste sur la céramique de l'étape *Tripolie γI* = la phase Cucuteni B2 dans les bassins du Bug et du Dniéper. Le décor zoomorphe de Krutoborodincy II se trouve sur le fragment à décor elliptique de *Tripolie*, pendant que les aspects finals du décor géométrique apparaissent sur la ceramiquee de *Kassenovka* sur le Bug. Ces établissements peuvent encadrer l'étape γI comme séquences initiale ou finale, correspondant aux sous-phases Cucuteni B2*a*—B2*b*, qui indiqueraient la subdivision de cette étape dans les bassins du Bug et du Dniéper en deux *sous-étapes* correspondantes aux établissements de Krutoborodincy II et de Koszylowce de la Podolie et de la Galicie. Les aspects de la céramique de *Tomaševka* et de *Vasilkovo* peuvent être intercalés comme séquences entre les deux établissements Tripolie et Kassenovka et repartis aux deux sous-étapes (Tableau II).

La *céramique peinte de style Gorodsk—Usatovo* (fig. 31) continue et développe le style initié sur la céramique de l'étape finale de la culture de Cucuteni—Tripolie et peut constituer la *phase B3* de l'évolution de la céramique peinte créée par la culture de Cucuteni—Tripolie, mais cette phase stylistique se déroule dans les étapes propres de la culture de Gorodsk—Usatovo, dans la période de transition vers l'époque du bronze (fig. 3, points 18—21).

*

La périodisation des étapes de la culture de Cucuteni—Tripolie, déterminées par la recherche systématique et conditionnées par la succession des styles de la céramique, Précucuteni et Cucuteni A, AB et B, doit être complétée par la définition des *phases stylistiques* du décor de la céramique, qui se superposent, sans des correspondances rigoureuses, aux styles de la céramique et aux étapes culturelles et doivent être formulées d'après les catégories de la théorie de l'art.

Le changement des *aspects formels* des aspects décoratifs sur la céramique trichrome de style A ou sur les groupes de style B échappe à l'étreinte des règles stylistiques de la variation des formules picturales et des aspects décoratifs sur la céramique des trois styles A, AB et B et s'explique par les *facteurs stylistiques* du renouveau formel des styles, comme principe de la vie des formes, d'après la conception des „phases stylistiques" des grands styles chez H. Focillon et de la succession des „structures permanentes de l'art" chez H. van Lier.

Les trois phases de H. Focillon, *expérimentale, classique* et *baroque,* sont complétées par les deux phases de H. van Lier, *maniériste* et *expressionniste* (Tableaux I—II).

Enfin, il est nécessaire de considérer les *dates du* C_{14} (Anexe VI), dont l'interpretation n'est pas toujours satisfaisante.

LÈGENDE DES FIGURES

Fig. 1—1 : Graphique simplifié de l'évolution des catégories de la céramique trichrome et bichrome, en fonction de leur pourcentage sur la verticale (non calculé à cause du manque dans les publications), le long des étapes de la période Cucuteni A ; 2 : Graphique de l'évolution des deux catégories de la céramique trichrome à fond brun et à fond blanc, en fonction de leur pourcentage (calculé d'après le tableau de la fig. 2/1), le long des étapes des deux phases Cucuteni A2 et A3; 3: Graphique unic de l'évolution des deux catégories de la céramique trichrome à fond brun et à fond blanc, en fonction du pourcentage de la différence entre leur proportions (calculé d'après le tableau de la fig. 2/1), le long des étapes des deux phases Cucuteni A2 et A3 ;

Catégories céramiques : 2. Céramique à décor incisé, catégorie secondaire depuis la phase A1 jusqu'au commencement de la sous-phase *A3b* dans la Dépression du Prut (fig. 8/1) ; 7. Cé-

ramique bichrome peinte du „blanc linéaire ou étalé sur rouge ou noir“, catégorie principale dans la phase A1 et catégorie secondaire jusqu'à la fin de la sous-phase A3*a* (fig. 4/2) ; 8. Céramique à décor incisé et à peinture bichrome ou trichrome, catégorie principale dans la phase A1 et catégorie secondaire jusqu'à la fin de la sous-phase A3*a*, caractéristique à la Dépression du Prut et à l'espace estique (fig. 11/4, 6) ; 10. Céramique peinte bichrome à zones décoratives synthétiques, catégorie principale dans la phase A1 et catégorie secondaire jusqu'à la sous-phase A3*a*, caractéristique pour la Dépression sous-carpathique et le Plateau central de la Moldavie (fig. 4/5—7 ; 6 ; 7/3) ; 11. Céramique trichrome à fond brun, catégorie principale à la phase A2 et catégorie sous-jacente à la phase A3 (fig. 4/1, 4,8 ; 5/1, 6—8 ; 7/2 ; 8/5) ; 12. Céramique trichrome à fond blanc, catégorie sous-jacente à la phase A2 et catégorie principale à la phase A3 (fig. 4/3 ; 5/2—5, 9 ; 7/1, 4—6 ; 9 ; 10/2—3, 5). La céramique trichrome continue aussi, en petite proportion, au commencement de la phase AB1 (fig. 10/4) ;

Etablissements : I—Dépression sous-carpathique ; II—Dépression du Prut ; 1—Bonțești ; 2—Ariușd VII ; 3—Izvoare II 1*b* = Ariușd IV = Olteni ; 4—Frumușica I ; 5—Calu ; 6—Frumușica II ; 7—Ghelăiești ; 8—Hăbășești ;9—Ruginoasa ; 10—Izvoare II2 ; 11—Corlăteni.

Fig. 2.—1 : Variation du pourcentage des proportions des deux catégories de la céramique trichrome dans les établissements des phases Cucuteni A2 et A3 : A—Ariușd ; B—Bonțești; C—Calu ; F—Frumușica ; G—Ghelăiești ; H—Hăbășești ; Iz—Izvoare ; O—Olteni ; R—Ruginoasa ; 2 : Répartition de la céramique trichrome à fond brun et à fond blanc entre les deux niveaux Cucuteni A de Frumușica (d'après les indications de l'Inventaire de la monographie) et dans le niveau unique de Calu (d'après le nombre des exemplaires illustrés dans la publication) ; 3 : Probabilité de la répartition entre les niveaux Cucuteni A de Frumușica des deux catégories de la céramique trichrome sans l'indication du niveau de provenance.

Fig. 3.—1 : Projection horizontale de l'imbrication des catégories et des groupes céramiques par l'ordre de leur parution dans les complexes céramiques des établissements à stratigraphie verticale ou horizontale, déterminant stratigraphiquement et typologiquement les étapes des pèriodes Cucuteni AB et B ; 2 : L'ordre de la succession et la filiation des groupes céramiques de style AB et Benfonction de leur conditionnements stratigraphiques, typologiques et chronologiques dans les complexes des étapes des périodes Cucuteni AB et B ;

Catégories et groupes: 11—12, catégories de la céramique trichrome à fond blanc et à fond brun de la phase finale de la période Cucuteni A (fig. 9) et de la phase initiale de la période AB (fig. 10/4); α—δ, groupes de style AB des phases de la période Cucuteni AB = l'étape Tripolie BII (fig. 13/5—6, 8 ; 14—15) et de l'étape initiale de la phase Cucuteni B1 = l'étape Tripolie CI (fig. 16/1—2 ; 17/5 ; 19/3) ; ε—ζ, groupes de styl B des phases de la période Cucuteni B = les étapes Tripolie CI—γ1 (fig. 16/3—4 ; 17/1—4, 6—7 ; 18 ; 19/1—2, 4—6 ; 20—27, 29—30) et des étapes de la période de transition Gorodsk—Usatovo (fig. 31) ; M, céramique de la variante Monteoru, catégorie secondaire à l'étape finale de la phase Cucuteni B2 (fig. 28/1—7,9); C, céramique C, catégorie secondaire depuis la phase finale de la période Cucuteni A jusqu'à l'étape initiale de la période de transition (fig. 28/8) ; C', céramique non-peinte Gorodsk—Usatovo, catégorie principale de la période de transition ;

Etablissements : I—Dépression du Prut ; II — Dépression sous—carpathipue ; III — Plateau central de la Moldavie, Plateau de Suceava et du Hotin, la Galicie et la Podolie ; 1 — Drăgușeni—Săveni ; 2 — Fedeleșeni ; 3 — Corlăteni ; 4,6 — Cucuteni—Dimbul Morii ; 5, 7—9, 18, 20 — Cucuteni—Cetățuie ; 10 — Prigorenii Mici ; 11 — Valea Lupului I ; 12 — Stinca—Ștefănești ; 12' — Petreni ; 13 — Trușești ; 14—14' — Cucuteni—Cetățuie (niveaux B2 — I et II) ; 15 — Valea Lupului II ; 16 — Cucuteni—Cetățuie (niveau B2 — III) ; 17 — Ștefănești —Stircea ; 19, 21 — Erbiceni I — II ; 22—22', 25 — Traian—Dealul Fîntînilor ; 23—24, 28—29 — Frumușica ; 26 — Ghelăiești ; 27 — Văleni—Roman ; 30 — Podei ; 31 — Gura Văii ; 32 — Sărata Monteoru; 32' — Vygnanka et Solonceni II (II) ; 33 — Huși ; 33' — Krutoborodinți I et Solonceni II (II) ; 34 — Drăgușeni—Fălticeni ; 35 — Varvarovca XV (I), Șipeniți et Bilce—Zlote I ; 35' — Varvarovca XV (II) et Krutoborodinți II ; 36 — Darabani II et Bilce —Zlote II ; 37 — Sadoveni et Koszylowce.

Fig. 4. — Céramique Cucuteni A2. Sous-phase A2*a*. Séquences Izvoare II 1 : 1, 4, céramique trichrome à fond brun ; 2, céramique bichrome au „blanc linéaire sur le lustre noir de la surface“ ; 3, céramique trichrome à fond blanc (zone inférieure) et l'espèce à décor linéaire bichrome (zone supérieure) ; 5—7, céramique bichrome à zones décorative synthétiques ; 8 trichrome à fond brun, l'espèce à bandes étroites et à l'interstice large de couleur blanche.

Fig. — 5. — Céramique Cucuteni A2. Sous-phases A2*a*—A2*b*. Séquences de Frumușica I — II : 1, 6, 8, céramique trichrome à fond brun ; 2—5, céramique tricrome à fond blanc ;

7, trichrome à fond brun, l'espèce à bandes étroites et à l'interstice large de couleur blanche ; 9, trichrome à fond blanc, l'espèce à „bandes étroites et au blanc positif". 1—4, 8, niveau I ; 5—7, niveau II.

Fig. 6 — Céramique Cucuteni A2. Sous-phases A2*a* — A2*b*. Séquences de Frumuşica I— II : 1—4, ceramique bichrome à zones décoratives synthétiques. 1—3, niveau I ;4, céramique bichrome à zones décoratives synthétiques. 1—3, niveau I ; 4, niveau II.

Fig. 7 — Céramique Cucuteni A3. Sous-phases A3*a* — A3*b*. Séquences Gura Văii et Izvoare II2 (4) : 1, céramique trichrome à fond blanc ; 2, céramique trichrome à fond brun ; 3, céramique bichrome à zones décoratives synthétiques ; 4—6, trichrome à fond blanc, les espèces aux „bandes moyennes ou très étroites à blanc positif".

Fig. 8 — Céramique Cucuteni A3. Sous-phase A3*a*. Séquence Truşeşti : 1, céramique à décor incisé ; 2—4, céramiquetrichrome à fond blanc ; 5, céramique trichrome à fond brun.

Fig. 9 — Céramique Cucuteni A3. Sous-phase A3*b*. Séquence Secăreşti—Dealul Tinosul et Scînteia — La Nuci (2) : 1—5, céramique trichrome à fond blanc : 1, à bandes négatives larges (à l'ext) et moyennes (à l'int.) ; 2, l'espèce à l'interstice rempli de couleur noire ; 3, 5, l'espèce à „bandes étroites et au blanc positif" ; 4, l'espèce à „bandes moyennes et au blanc positif".

Fig. 10 — Ceramique Cucuteni A3. Sous-phase A3*b*, séquence Chetreşti, et sous-phase AB1*a*, séquence Corlăteni (4) : 1, 5 (à l'int.), céramique trichrome à fond brun ou à fond blanc, l'espèce à décor linéaire bichrome ; 2—3, 5 (à l'ext.), céramique trichrome à fond blanc et l'interstice au brun linéaire, les espèces aux „bandes moyennes négatives" (3), ou aux „bandes étroites ou très étroites et au blanc positif" (2, 5) ; 4, céramique trichrome à fond brun, l'espèce à „bandes étroites et à l'interstice large au blanc linéaire".

Fig. 11 — Céramique Cucuteni A1 — Tripolie AII. L'étape Tripolie AII précoce, séquence Luka—Vrubleveckaja (1), et tardive, séquences Krasnostavka (2, 7) et Borisovka (3—5). Phase Cucuteni A1 tardive, séquence Ruseştii Noi I (I) (6) : 1, céramique à décor incisé de facture Stoicani—Aldeni ; 2, 5, 7, céramique à décor incisé ; 3, l'espèce à décor et à rainures ; 4, 6, céramique à décor incisé et à peinture bichrome au „rouge sur blanc".

Fig. 12 — Céramique Cucuteni A3 — Tripolie BI. Sous-phase Cucuteni A3*b*, séquence Darabani I (1—4), et l'étape Tripolie BI, séquence Sabatinovka I (5—10) : 1,4, 8, 10, céramique trichrome à fond blanc et aux bandes larges ou moyennes ; 2—3, 5—6, céramique à décor incisé avec ou sans rainures ; 9, trichrome à fond blanc, l'espèce à décor linéaire bichrome.

Fig. 13 — Céramique Tripolie B1 = sous-phase Cucuteni A3*b*, séquences Kadievcy — Burakovka (1—3), Kadievcy—Bavki (4) et Kudrincy (7). Céramique Tripolie BII = sous-phase Cucuteni AB1*a*, séquence Polivanov — jar II (5—6). Céramique Tripolie BII = sous-phase Cucuteni AB2*b*, séquences Polivanov — jar II (8) et Krutoborodincy I (10—12). Céramique Tripolie CI = sous-phase Cucuteni B1*a*, séquence Polivanov — jar II (9) : 1—4, céramique trichrome à fond blanc et aux bandes larges, moyennes ou étroites ; 4, l'espèce à l'interstice traité avec la couleur noire ; 7, l'espèce aux „bandes moyennes ou étroites et au blanc positif" ; 5, sous-grupe α 2 ; 6, sous-groupe β 1a ; 8, 12, sous-groupe δ 2*a* ; 11, sous—groupe δ 2*a* à „blanc secondaire" ; 10, sous-groupe δ 1*a* ; 9, sous-groupe ε 1*a*.

Fig. 14 — Céramique Cucuteni AB1. Sous-phase AB1*a* (groupes α — β), séquence des établissements de Drăguşeni—Săveni et de Podriga (Drăguşeşni). Sous-phase AB1*b* (groupes α—β, γ), séquence de Cucuteni—Dîmbul Morii : 1,3, sous-groupe α1 : 2, 6, sous-groupe β 1*a* : 4—5, sous-groupe β1 ; 1, Podriga—Valea Boului ; 2, Drăguşeni—Ocoale ; 3—4, Drăguşeni—Movila din Sărături ; 5, Drăguşeni—La Moară ; 6, Cucuteni—Dîmbul Morii.

Fig. 15 — Céramique Cucuteni AB2. Sous-phase AB2*b* (groupes γ—δ). Séquence Frumuşica : 1, sous-groupes γ1 (à l'ext.) et δ1*a* (à l'int.) ; 2, sous-groupes γ1 (zones du cou et du corps), γ2 (zone supérieure de l'épaule) et δ3*a* (zone inférieure de l'épaule) ; 3, sous-groupes δ2*a* (zones sup. et inf.) et δ1*a* (zone moyenne).

Fig. 16 — Céramique Cucuteni B1. Sous-phase B1*a* (groupes ε, γ—δ), Séquence Ghelăieşti : 1, sous-groupes γ3 et γ1 ; 2, sous-groupes δ2*a* (zone inf. de l'épaule), γ2 (zone sup. de l'épaule) et γ1 (zone de l'ouverture et du corps) ; 3—4, sous-groupe ε2.

Fig. 17 — Céramique Cucuteni B1. Sous-phase B1*a*, séquence Ghelăieşti (1,5) et Calu (2, 7). Sous-phase B1*b* (groupe ε), séquence Văleni—Piatra Neamţ (3—4, 6) : 1—2, 4, 7, sous groupe ε1*a* ; 3,6, sous-groupe ε 2 ; 5, sous-groupe δ2*a*.

Fig. 18 — Céramique B1. Sous-phase B1*b*. Séquence Frumuşica : 1, 4—5, sous-groupe ε1*a* ; 2—3, sous-groupe ε2.

Fig. 19 — Céramique Cucuteni B1. Sous-phase B1*a* (groupes ε,δ). Séquence Cucuteni—Cetăţuie (1—2, 6) et Prigorenii Mici (3—5): 1—2, 5—6, sous-groupe ε1*a* ; 3, sous-groupe δ2*a*; 4, sous-groupe ε2.

Fig. 20 — Céramique Cucuteni B1. Sous-phase B1*a*, séquence Drăguşeni—Fălticeni (1, 3.5). Sous-phase B1*b*, séquences Valea Lupului I(2, 4) et Rîpiceni—Gura Hîrtopului (6—10) : 1, 4—10, sous-groupe ε1*a* ; 2—3, sous-groupe ε2.

Fig.21 — Céramique Cucuteni B1. Sous-phase B1*b*, Séquence Şipeniţi : 1—5, sous-groupe ε1*b* ; 6, sous-groupe ε1a.

Fig. 22 — Céramique Cucuteni B1. Sous-phase B1*b*, séquences Petreni (1,4—6) et Stînca — Ştefăneşti (3, 7—8). Sous-phase B2*a*, séquence Truşeşti (2) : 1—8, sous-groupe ε1*a*.

Fig. 23 — Céramique Cucuteni B2. Sous-phase B2*a* (groupes ε—ζ). Séquences Frumuşica (1), Truşeşti (2—3) et Valea Lupului II (4—6) : 1—5, sous-groupe ζ1*a* ; 6, sous-groupe ε1*a*.

Fig. 24 — Céramique Cucuteni B2. Sous-phase B2*b* (groupes ε—ζ et la „variante Monteoru"). Séquence Podei : 1, sous-groupe ε1*a* ; 2, 5—7, sous-groupe ζ1*a* ; 3—4, Sous-groupe ε2.

Fig. 25 — Céramique Cucuteni B2. Sous-phase B2*b*. Séquence Podei : 1—2, sous-groupe ζ1*a* ; 3. sous-groupe ε2.

Fig. 26 — Céramique Cucuteni B2. Sous-phases B2*a* (1, 4, 6) et B2*b* (2—3, 5, 7). Séquences Cucuteni—Cetăţuie : 1, sous-groupe ζ1*b* ; 2, 6, sous-groupe ε1*a* ; 3—5, 7, Sous-groupe ζ1*a*. 1, 4, 6, niveau I ; 2, 5, niveau II ; 3, 7, niveau III.

Fig. 27 — Céramique Cucuteni B2. Sous-phase B2*b*. Séquences Ştefăneşti—Stîrcea (1—4) et Darabani II (5) : 1—4, sous-groupe ζ1*a* ; 5, sous-groupe ε1*a*.

Fig. 28 — Céramique Cucuteni B1 (8) et B2, sous-phase B2*b* (1—7, 9). Séquences différentes : 1—7, 9, céramique „variante Monteoru" ; 8, céramique „Cucuteni C", 1, 3, 6, Podei ; 2, Sărata—Monteoru ; 4, Gura Văii ; 5, 9, Ştefăneşti—Stîrcea ; 7—8, Cucuteni—Cetăţuie.

Fig. 29 — Céramique Cucuteni B1, sous-phase B1*b*, séquences Bilce—Zlote I (1) et Varvarovca XV (I) (3). Céramique Cucuteni B2, sous-phase B2*a*, séquences Krutoborodincy II (2), Bilce—Zlote II (4) et Varvarovca XV (II) (5) : 1, 3, sous-groupe ε1*a* ; 2, sous-groupe ζ1*b* ; 4—5, sous-groupe ζ1*a*.

Fig. 30 — Céramique Cucuteni B2. Sous-phase B2*b*, séquence finale de Sadoveni : 1—2, sous-groupe ζ1*b*.

Fig. 31 — Céramique peinte Gorodsk — Usatovo (= Horodiştea—Folteşti). Séquences Vychvatincy (1—2), Horodiştea (3) et Usatovo — tumulus I (4) : 1, 3, groupe ε ; 2, 4, groupe ζ.

Tableau I et II. — Répartition des complexes céramiques des établissements à stratigraphie verticale et horizontale dans les étapes déterminées dans les aires cucuténienne, galicienne et tripolienne (les catégories et les groupes définissent les complexes céramiques dans l'aire cucuténienne).

STUDIUL MATERIALULUI PALEOFAUNISTIC DIN AŞEZAREA HALLSTATTIANĂ TÎRZIE DE LA CURTENI (JUD. VASLUI)

SERGIU HAIMOVICI

Cu privire la resturile de faună aparţinînd aşezărilor din prima epocă a fierului din Moldova nu avem pină in prezent decit puţinele indicaţii asupra aceleia descoperită la Dăneşti[1]. Săpăturile executate de către C. Iconomu la Curteni — Valea Merilor în 1973[2] au evidenţiat o groapă, care poate fi atribuită ipotetic unui bordei în care, pe lingă un bogat material arheologic au fost găsite şi resturi faunistice. Materialul a fost datat ca aparţinînd secolelor VI—V î.e.n., deci spre sfirşitul Hallstattului, într-o perioadă anterioară dezvoltării cunoscutei cetăţi de la Stînceşti[3], aşezare din care noi am studiat resturi paleofaunistice foarte abundente.

Materialul faunistic de la Curteni este în cantitate foarte mică, întrucît, aşa cum am văzut, acesta provine doar dintr-un singur bordei. El se reduce la numai 318 fragmente toate provenind de la mamifere. Starea sa se prezintă foarte fragmentară şi modul cum sînt rupte şi sfărîmate piesele osoase ne arată clar că ele îşi au provenienţa în resturile menajere ale locuitorilor respectivi. Din acest material am putut determina doar 260 fragmente, pentru celelalte resturi care sînt reprezentate prin porţiuni nesemnificative de craniu, unele porţiuni de vertebre şi coaste, aşchii provenind de la oasele lungi, nu s-a putut da o diagnoză diferenţială.

Materialul determinabil se repartizează la şase specii de mamifere domestice şi la două sălbatice, aşa cum reiese din tabelul alăturat (pag. 222).

Dintre mamiferele domestice frecvenţa cea mai înaltă o au taurinele de la care s-au păstrat resturi aparţinînd la toate părţile scheletului. Există o porţiune mai mare de craniu cu o parte a cornului drept, cît şi alte cinci fragmente de coarne. Este probabil că un corn să aparţină unui mascul tînăr, altul unui castrat, iar celelalte femelelor. Caracteristicile somatoscopice şi cele biometrice ale coarnelor şi craniului încadrează vitele de la Curteni în aşa zisul tip de vite „brachyceros" cu coarne scurte şi gracile. Nu am pus în evidenţă şi taurine acornute aşa cum am găsit la Stînceşti[4], dar este posibil ca ele să nu apară la Curteni şi datorită penuriei materialului nostru. Măsurătorile executate pe resturi ale oaselor lungi ne arată că materialul apare cu o variabilitate dimensională relativ amplă, care este caracteristică raselor primitive, neameliorate. Prezenţa

---

[1] O. Necrasov şi S. Haimovici, *Studiul materialului paleo-faunistic din sondajul din anul 1958 de la Dăneşti*, *Materiale*, VIII, 1962, pg. 39—60.

[2] C. Iconomu, *Cercetările arheologice din locuirea Hallstattiană tirzie de la Curteni Vaslui*, *Cercetări istorice*, IX—X, 1978—1979, p. 172—245; idem, *Dacia*, N.S, XXIII, 1979, p. 79—91.

[3] S. Haimovici, *Studiul resturilor faunistice descoperite în cetăţile traco-getice de la Stînceşti Botoşani (sec. VI—III î.e.n.) şi importanţa lor pentru cunoaşterea vieţii locuitorilor din această aşezare*, *Din trecutul judeţului Botoşani*, 1974, p. 55—62.

[4] S. Haimovici, *Unele caracteristici morfologice ale taurinelor din aşezările traco-getice*, *Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" Iaşi (serie nouă)*, Secţ. II-a, t. XIII, f. 2, 1967, p. 322.

Speciile de mamifere determinate la Curteni şi frecvenţa lor pe fragmente şi indivizi prezumaţi

Specia	Fragmente		Indivizi	
	N	%	N	%
Bos taurus	126	48,46	18	32,73
Ovicaprinae (Capra et Ovis)	58	22,31	14	25,45
Sus scrofa domest.	38	14,62	12	21,82
Equus caballus	28	10,77	6	10,91
Canis familiaris	7	2,69	3	5,45
Cervus elaphus	2	0,77	1	1,82
Sus scrofa ferus	1	0,38	1	1,82
	260		55	

a trei metapodale întregi, toate provenind însă de la femele, ne dă indicaţii asupra taliei vitelor. Astfel, taurinele de la Curteni au, în medie, o înălţime la greabăn de numai 108 cm, ceea ce arată o talie destul de mică (chiar dacă eventual masculii şi castraţii ar fi cu ceva mai înalţi).

Avînd în vedere existenţa unui număr de 13 fragmente de maxilare cu dinţi la care s-a putut aproxima vîrsta, putem conchide asupra momentului şi etapele sacrificării taurinelor de către locuitorii de la Curteni. Astfel, doar aproape 1/4 sînt nematuri şi dintre aceştia jumătate deja adulţi, restul de 3/4 fiind maturi la care M_3 apare de acum erodat mai mult sau mai puţin ; un singur individ are o erodare puternică a dinţilor plasîndu-se cam la vîrsta de 10 ani.

Cornutele mici se găsesc pe locul al doilea avînd resturi mai puţine decît taurinele. Se ştie că diagnoza diferenţială între Ovis şi Capra nu este posibilă pentru toate părţile scheletului, mai cu seamă pentru maxilarele cu dinţi. Am putut constata însă că oaia şi capra sînt reprezentate în proporţie sensibil egală.

Considerînd resturile de coarne care sînt pentru Capra în număr de patru, putem preciza că una provine de la un mascul, iar alte trei, mai gracile, de la femele. Ele se încadrează la aşa zisul tip „prisca". În ceea ce priveşte genul Ovis, am găsit un corn aparţinînd unui mascul tînăr, cît şi altele două cu aspect oarecum caprin, gracile, care provin de la femele, arătînd că unele dintre acestea purtau coarne ; existenţa unui fragment de frontal care prezintă doar un mic tubercul ne arată însă că existau şi exemplare femele acornute.

Măsurătorile executate pe oasele lungi duc la concluzia că ovinele erau relativ gracile. Existenţa a două metapodale întregi ne-au dat posibilitatea calculării taliei, înălţimea la greabăn apărînd, în medie, pentru ovine de 61,8 cm, deci o talie relativ mică. În ceea ce priveşte caprinele, pe baza unui metatars, am putut estima o talie de 61,9 cm.

Pe un număr de şase resturi de maxilare cu dinţi la care s-a putut aprecia vîrsta am constatat că două adică 33% provin de la nematuri mai mari însă de un an, iar patru deci 66% de la indivizi maturi, de peste doi ani, la care a început deja erodarea dentiţiei ; dintre aceştia unul singur este ceva mai în vîrstă, avînd cca. 5 ani.

Porcinele au resturi mai puţine decît ovicaprinele ele apărînd foarte fragmentare. Din puţinele măsurători ce au putut fi executate rezultă că porcul de la Curteni era relativ masiv, mai mare decît cel de tipul „palustris", aproape de aceeaşi talie cu cel găsit de noi în cultura Noua din bronzul tîrziu[5]. Caracteristicile sale sînt totodată încă destul de primitive, el prezentînd un craniu facial dezvoltat, cu botul prelung şi un dimorfism sexual oarecum destul de pronunţat.

Din cei 10 indivizi pentru care, pe baza resturilor de maxilare cu dinţi, s-a putut constata vîrsta, am găsit că patru sînt încă nematuri (40%), iar şase (60%) au atins maturitatea ; trei dintre aceştia au în jur de doi ani, iar alţi trei, prezintă dentiţia erodată, avînd între patru şi şase ani.

[5] S. Haimovici, *Caracteristicile mamiferelor domestice descoperite în staţiunile arheologice din epoca bronzului de pe teritoriul României, Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" Iaşi (serie nouă)*, Secţ. 2 a, t. XIV, f. 1, 1968, p. 191.

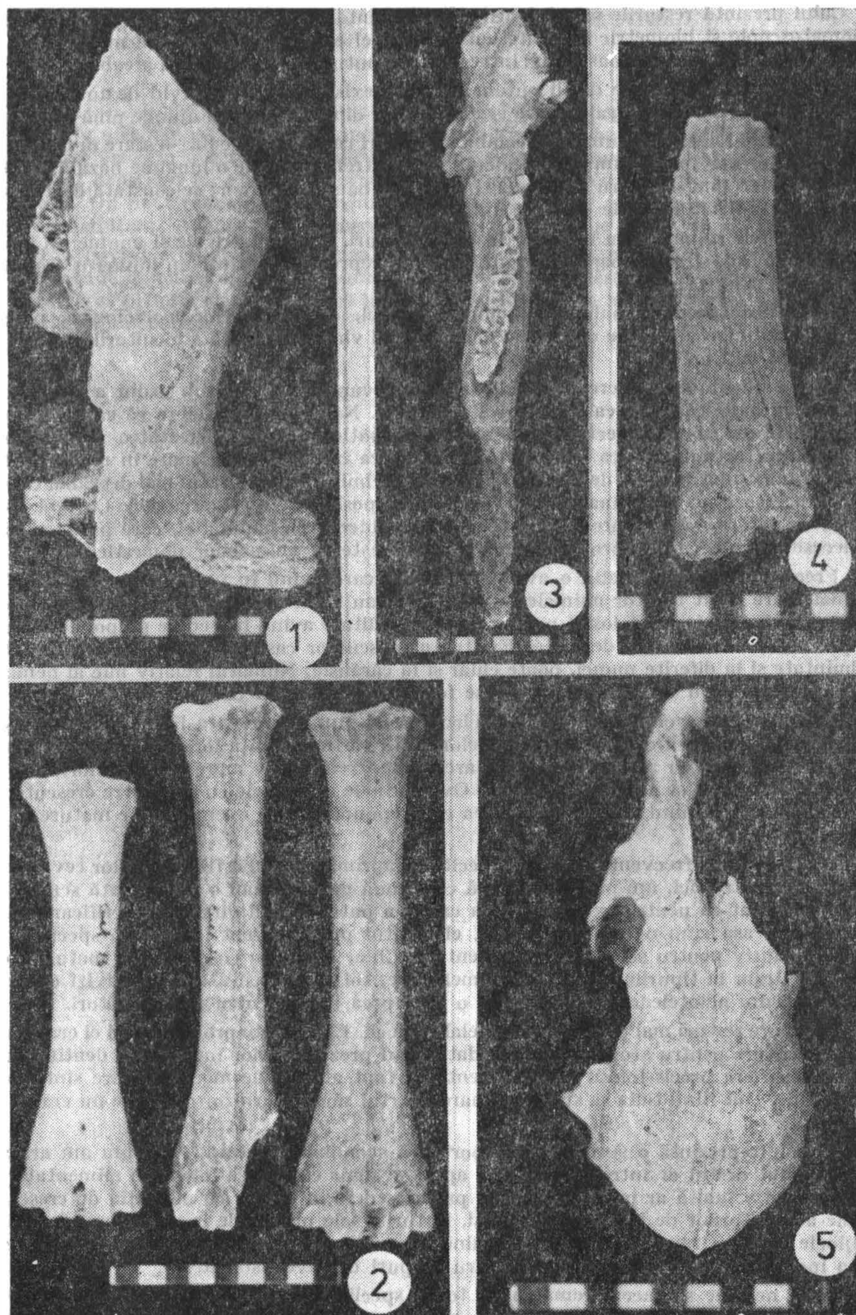

Fig. 1. Bos taurus : Craniu fragmentar cu corn ; Fig. 2. Bos taurus : Metapodale ; Fig. 3. Sus scrofa domest. : Maxilar inferior fragmentar ;Fig. 4. Capra hircus : Corn de tip „prisca“ ; Fig. 5. Canis familiaris : Craniu fragmentar.

Calul prezintă resturile sale tot atît de fragmentare ca şi celelalte specii enumerate mai sus. Somatoscopic şi biometric se poate constata că el era probabil de talie mijlocie sau chiar submijlocie, dar în lipsa unor oase lungi întregi nu am putut afla înălţimea la greabăn.

Luînd în considerare dinţii putem constata existenţa unui individ de numai doi ani cît şi a altora la care dentiţia jugală apare erodată, unul dintre ei putînd ajunge pînă la 10 ani.

Cîinele are relativ un număr apreciabil de resturi care se găsesc într-o stare destul de bună. Pe baza pieselor mai întregi am putut calcula pentru trei dintre ele o lungime bazală a craniului de 142, 159 şi 165 mm şi pentru alta o înălţime la greabăn de 45,2 cm ; se constată deci că sîntem în faţa unor indivizi de talie mică şi mijlocie.

Mamiferele sălbatice au în total doar trei resturi. Două dintre ele şi anume un fragment mic de corn şi un astragal aparţin cerbului şi unul, reprezentat printr-un humerus fragmentar, provine de la mistreţ.

Frecvenţa speciilor conform datelor din tabel, caracterele lor morfologice, precizarea vîrstei de sacrificare vin să ne dea unele date privind viaţa materială a locuitorilor din Hallstattul tîrziu de la Curteni.

Este evident că creşterea animalelor era o ocupaţiune de prim ordin a acestora, însă vînătoarea aproape că nu avea nici un rol economic. Nu putem considera că ea nu se exercita datorită lipsei din zona respectivă a animalelor sălbatice, întrucît densitatea mistreţului, cerbului şi a altor artiodactile ca bourul şi căpriorul era încă destul de mare în regiune, chiar în perioadele mult mai recente decît epoca fierului. Trebuie să considerăm mai degrabă, că în mod deliberat locuitorii nu prea vînau aceste specii ; ar fi posibil ca în aşezarea de la Curteni, aşezarea deschisă, nu întărită, vînătoarea să nu fi intrat în obiceiurile populaţiei, care putea să-şi satisfacă necesităţile de carne aproape exclusiv prin creşterea animalelor domestice.

Frecvenţa cea mai înaltă o aveau taurinele, care avînd în vedere talia lor specifică cu mult mai mare decît a altor animale domestice jucau rolul principal în economia locuitorilor acestei aşezări. Specia era folosită pentru scopuri utilitare avînd în vedere preponderenţa femelelor probabil ca furnizoare de lapte. Existenţa masculilor castraţi ne arată că taurinele erau întrebuinţate şi la diferite munci, poate chiar şi la cărăuşie. Numărul relativ mic al nematurilor arată că doar în mod secundar taurinele se foloseau totodată şi ca furnizoare de carne.

Ovicaprinele se clasează pe al doilea loc, dar nu numai frecvenţa lor mai joasă ci şi talia specifică mult mai mică decît cea a taurinelor arată că importanţa lor economică era mai mică decît aceea a cornutelor mari. Este de remarcat ponderea relativ mare a caprinelor, despre care se ştie că deobicei nu se asociază în turme. Ovicaprinele erau şi ele cu precădere crescute pentru scopuri utilitare dat fiind şi aici sacrificarea cu preponderenţă a exemplarelor mature în raport de tineret.

Porcinele au o frecvenţă mai joasă decît ovicaprinele, dar dat fiind talia lor ceva mai mare decît a cornutelor mici, am putea spune că cele două grupe aveau o importanţă sensibil egală. Trebuie remarcat că pentru exemplarele la care s-a putut stabili vîrsta de sacrificare, tineretul nu constituie, aşa cum ne-am fi aşteptat, elementul preponderent la această specie care este crescută exclusiv pentru scopuri pur alimentare. Chiar dacă am considera că maturitatea este atinsă mai tîrziu la tipurile primitive neameliorate, totuşi prezenţa a trei indivizi de 4—6 ani rămîne oarecum neînţeleasă, reprezentînd o cotă prea mare pentru reproducători.

Calul are resturi mai puţine decît celelalte specii. Este foarte probabil că şi el era întrebuinţat cu precădere pentru scopuri utilitare dată fiind prezenţa unor indivizi cu dentiţia erodată. Totodată însă era precis folosit şi în alimentaţie, fapt atestat de modul în care sînt sfărîmate resturile sale. Dat fiind talia sa specifică mare aportul său ca furnizor de carne nu era deloc neglijabil.

Cîinele reprezintă o specie fără importanţă economică directă. Aşa cum am arătat resturile sale sînt destul de întregi, încît este aproape sigur că nu era folosit în alimentaţie. Frecvenţa sa relativ înaltă ar putea fi pusă la prima vedere în relaţie cu ocupaţia de crescători de animale a locuitorilor de la Curteni. Totuşi, resturile sale provin de la exemplare de talie mică şi mijlocie care nu reprezintă tipuri de cîine adecvate pentru paza turmelor. Am putea oare avansa ipoteza că erau crescuţi doar pentru scopuri de divertisment ?

Este necesar să facem remarca că toate speciile de animale domestice cu importanţă economică erau reprezentate prin tipuri cu caractere încă foarte primitive. că nu exista o preocupare pentru ameliorarea rasială şi de aceea randamentul lor trebuie considerat ca foarte scăzut, chiar dacă resturile osoase arată o oarecare abundenţă a speciilor respective. Credem de aceea că economia locuitorilor de la Curteni nu trebuie considerată drept foarte înfloritoare.

L'ÉTUDE DU MATÉRIEL PALÉOFAUNIQUE DE LA STATION HALLSTATTIENNE TARDIVE DE CURTENI (DÉP. DE VASLUI)

Résumé

On y a étudié les restes de faune découverts dans une hutte datant du VI—V-éme siècle avant notre ère. On a déterminé seulement 260 fragments tous appartenant aux mammifères. On en peut constater les espèces déterminées ainsi qui leur fréquence du tableau qui fait partie du travail. On peut remarquer en même temps que l'élevage était une occupation de premier ordre des habitants, tandis que la chasse ne présentait presque acune importance économique.

Les bovins présentent la fréquence la plus haute suivis par les ovicaprins et les porcins.

L'étude somatoscopique et biométrique montre la présence de certains types qui ont des caractères primitifs parce que les habitants de la station n'avaient pas de préoccupations concernant l'amélioration des races.

UN ASPECT AL INFLUENȚEI ELENISTICE ÎN LUMEA GETO-DACICĂ

CONSTANTIN ICONOMU

Atît săpăturile arheologice, efectuate începînd din a doua jumătate a secolului trecut și pînă în prezent, cît și descoperirile ocazionale au permis stabilirea relativ satisfăcătoare a conținutului raporturilor dintre populația autohtonă daco-getică și greci, fie că aceștia din urmă au ajuns în colțuri foarte îndepărtate cu produsele lor, fie că s-au așezat statornic, întemeind cetăți înfloritoare pe coastele de apus și de nord ale Mării Negre. S-a putut observa că, încă din secolul al VI-lea î.e.n., mărfurile grecești de lux, amforele cu vin sau ulei, vasele cu firnis negru sau din pastă cenușie, podoabele, armele, au pătruns nu numai în zonele apropiate de coloniile pontice dar chiar și în adîncime, un rol important revenind marilor artere fluviale — Dunărea, Siretul Prutul.

Acest fertil dialog comercial a fost posibil și pentru faptul că autohtonii daco-geți se aflau într-un proces înaintat de diferențiere socială și economică, aristocrația tribală autohtonă fiind interesată și capabilă în a exporta grîne, vite, piei, sare, ceară, pește sărat, metal prețios, sclavi etc.[1] și a importa produse de lux. Accesul pînă departe, în interiorul pămîntului getic, era garantat probabil de puternicii conducători ai uniunilor tribale daco-getice ale căror centre fortificate încep să fie astăzi tot mai bine cunoscute în urma săpăturilor arheologice.

Problemei relațiilor dintre populația autohtonă daco-getică și greci i-au fost consacrate întinse studii, începînd de la V. Pârvan și pînă la cercetările de astăzi, toate limitîndu-se în principal la aspectele comerciale la care ne-am referit mai sus[2].

În cele ce urmează, ne propunem să arătăm că grecii, posesori ai unei civilizații superioare, au transmis daco-geților și unele elemente de tehnică a construcției și ornamentării, preluate de către autohtoni într-o formă rudimentară, în special la unele dintre monumentele lor de cult.

*
* *

În anul 1966 supravegherea unor întinse lucrări de canalizare din orașul Mangalia ne-a dat posibilitatea descoperirii unor interesante monumente, care au făcut deja obiectul unui raport de săpături publicat de către noi în revista „Pontice", I, 1968[3].

Unul dintre acestea merită, datorită importanței și semnificației sale o analiză mai stăruitoare.

---

[1] Cf. Polybios, *Istorii, IV*, 38, 4—5. Trad. V. C. Popescu, Ed. Științifică, 1966, p. 332; *Izvoare privind istoria României (Fontes)* I, EA, Buc., 1964, p. 161; Florența Preda, *Geto-dacii în izvoarele antice*. Culegere de texte, Buc., 1978, p. 113.

[2] Pentru relațiile economice cu grecii vezi sinteza cu bibliografia completă la I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1974.

[3] C. Iconomu, *Cercetări arheologice la Mangalia și Neptun, Pontice*, 1968, I, Muzeul de arheologie Constanța, p. 235—268.

E vorba de descoperirea, făcută cu prilejul săpăturilor edilitare amintite, a unui mozaic pavimentar pe strada Oltuz, în fața Poștei noi a orașului Mangalia. Condițiile în care se făceau lucrările, ce evident nu puteau răspunde exigențelor impuse de cercetarea arheologică, ca și faptul că întreg contextul învecinat fusese deja distrus de săpăturile mai vechi, făceau, la prima vedere, din acest nou obiectiv o descoperire insignifiantă. Chiar în aceste condiții, deloc favorabile, s-au putut efectua două mici casete, s-au curățat cîteva profile și, în sfîrșit, după demontarea pavimentului de mozaic s-a putut trece la cercetarea infrastructurii acestuia[4].

Pe scurt iată care sînt principalele rezultate:

La adîncimea de 0,85 m săpăturile edilitare au dus la descoperirea mai întîi a pavimentului de mozaic propriu-zis. Întrucît a fost posibilă și trasarea a două mici casete, s-a putut stabili că peste suprafața mozaicului se găsea un strat de cultură de 0,50 m conținînd fragmente ceramice ce aparțineau unor amfore grecești și romane timpurii. De asemenea, atît pe suprafața de mozaic cît și în stratul de cultură s-au observat urme întinse de arsură — cărbuni și pămînt roșu ars — ceea ce denotă că locuința din care făcea parte această pardoseală de mozaic a fost distrusă în urma unui puternic incendiu.

Partea păstrată de mozaic era compusă dintr-un panou de formă dreptunghiulară, aproape pătrat, cu laturile de 3,08 și 2,70 m, totalizînd suprafața de aproximativ 8,5 m² (fig. 1—2).

Pavimentul de mozaic era realizat din pietrecele de calcar alb, marmură albă de dimensiuni mai mari, șist verde, cărămidă roșie și piatră albă de rîu, de forme foarte neregulate. Ornamentația sa era destul de simplă dar nu lipsită de rafinament. În cîmpul de pietricele de marmură și de calcar alb au fost înscrise trei chenare dreptunghiulare de cărămidă roșie. Între primul și al doilea chenar, numerotate din exterior, se află ca ornament motivul de valuri cunoscut și sub numele de „undă etruscă" sau „cîine alergînd"[5], obținut din pietricele de șist verde. Părțile curbate ale ornamentului de valuri au fost separate de prietricelele cîmpului prin benzi de plumb late de 8 mm, mascate cu grijă și care trebuiesc considerate drept un artificiu tehnic menit să ușureze așezarea tesserelor (fig. 3).

O rozetă, parțial distrusă, amplasată într-un mic cîmp de cărămidă roșie, conturată și aceasta cu benzi de plumb, constituia emblema mozaicului. Cinci petale ornamentale din cele 10 sau 12 din cîte vor fi fost inițial, prezintă variate motive decorative. Două dintre acestea au fost împărțite în lungime, o jumătate fiind realizată din pietricele de cărămidă roșie iar cealaltă din pietricele albe; alta este întretăiată în curmeziș de trei benzi subțiri de culoare roșie iar a patra, de culoare albă și roșie, este împărțită în trei sectoare în sensul lățimii dintre care cel din mijloc este roșu. Dintr-o cincea petală a rozetei, s-a păstrat o mare parte astfel încît ne putem da seama de ornamentația acesteia care era alcătuită dintr-o umplutură de cărămidă roșie mărginită cu bucăți de piatră albă (fig. 4). Toate pietricelele folosite sînt de formă neregulată, au dimensiuni mai mici, și sînt puse în operă cu îngrijire dovedind că emblema a fost lucrată cu atenție specială. Înspre extremitățile pavimentului s-a constatat practica folosirii pietrelor de rîu rotunde, implantate în patul de mortar în mod expeditiv, procedeu de tratare specific pentru porțiunile marginale, dinspre pereți, ale suprafețelor de mozaic. Întrucît în cursul săpăturii a apărut și o baghetă de marmură profilată, este posibil ca înspre perete, la margine, pavimenul să fi fost înconjurat de un frumos chenar de marmură albă[6]. Deoarece a fost necesară demontarea suprafeței de mozaic și transportarea acesteia la muzeu, s-a putut cerceta în amănunt și infrastructura constructivă a pavimentului. Cu acest prilej, s-a observat că modul de realizare coincide întru totul cu descrierea pe care o face Vitruvius[7] în privința felului în care trebuie executat un pavaj de mozaic, dovadă că arhitectura romană era tributară și sub acest aspect practicilor și tehnicilor de construcție greco-elenistice[8].

Astfel, peste un nivel mai vechi de dărîmătură, constructorul din vechime de la Callatis a așternut un strat de mortar de egalizare, de 7—8 cm (fig. 5). Deasupra acestuia au fost așezate

---

[4] Idem, p. 242—250.

[5] Cf. P. Gauckler, *musivum opus*, *DA*, III, 2, p. 2099, 2104; V. V. Lorenz, *Mosaik*, RE, XVI, 1, col. 328—343; vezi și I. Berciu, *Mozaicurile romane din Apulum. Contribuții la studiul mozaicurilor din Dacia*, în *Studii și comunicări*, (Apulum), IIII, 1961, EA, p. 151—188.

[6] C. Iconomu, *op. cit.*, p. 244.

[7] Vitruvius, *De architectura*, VII; cf. și Vitruviu, *Despre arhitectură*, EA, 1964, p. 309—310, p. 326.

[8] Deși la Vitruvius nu se recomandă benzile de plumb drept cofraj pentru obținerea motivelor ormanentale mai complicate această tehnică se întîlnește și în epoca romană, la Pompei. Cf. M. Petsas, *Mosaics from Pella*, în *„La mosaïque greco-romaine"*, Paris, 1963, Colloques internationaux du Centre national de la recherche scientifique, p. 54.

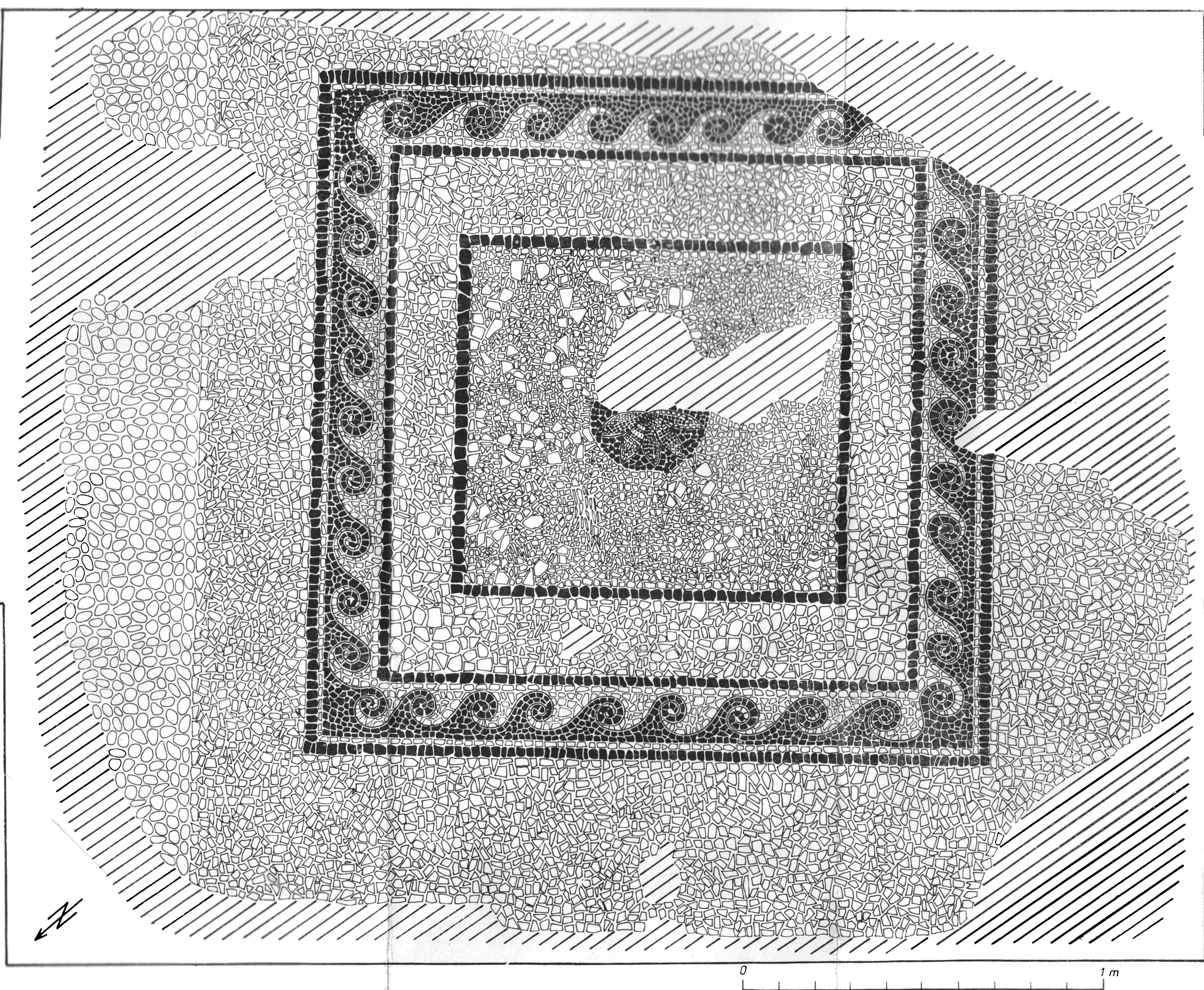
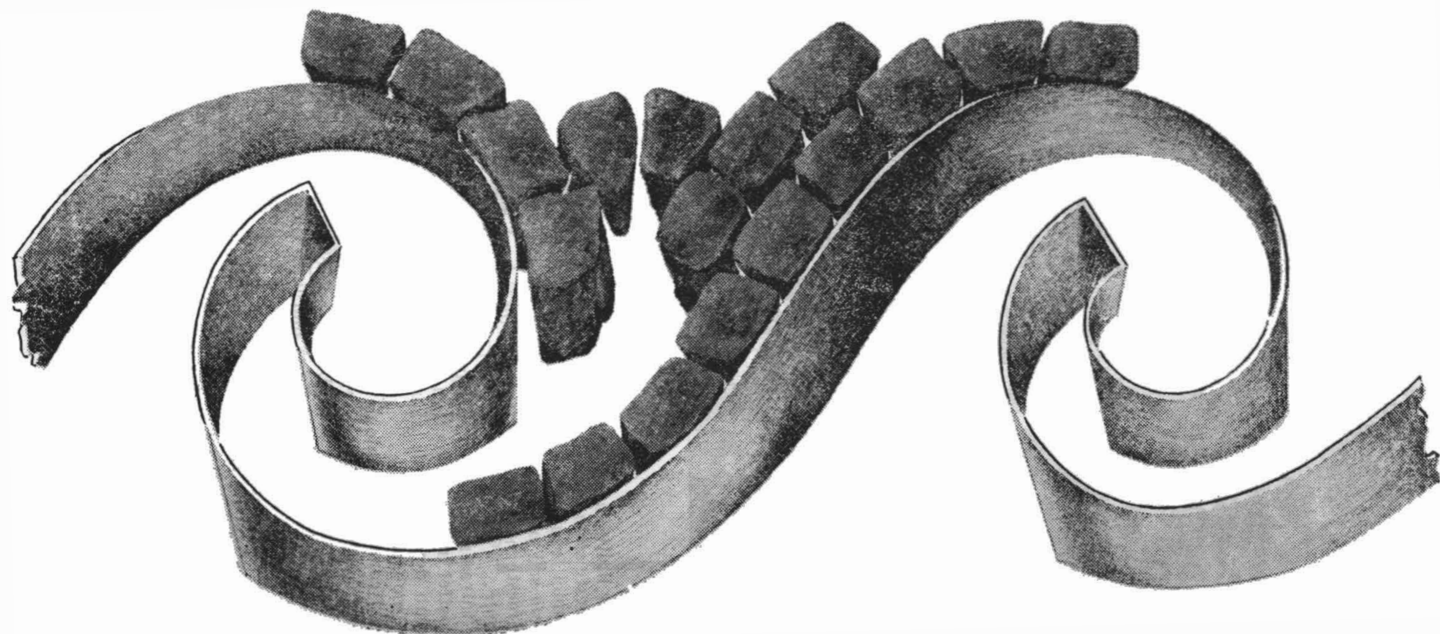

Fig. 1

Fig. 2

DETALIU CU TEHNICA MONTĂRII MOZAICULUI DELA MANGALIA

0 10 20 cm.

Fig. 3

Fig. 4

blochete de calcar lipite cu lut și îngrijit îmbinate, ce formează un strat gros de 0,30 m pe care Vitruvius îl numește *statumen*. Peste acesta s-a turnat un alt strat de mortar de 6 cm amestecat cu pietricele și mici fragmente de cioburi numit de arhitectul roman *rudus*, și de constructorii italieni *coccio-pesto* sau *pozzolană*. În sfîrșit un ultim nivel de mortar fin, gros de 1 cm, pe care Vitruvius îl numește *nucleus* constituia patul în care s-au înfipt pietricelele de mozaic cît și benzile de plumb[9].

Această infrastructură de aproape jumătate de metru a asigurat deosebita soliditate a construcției, astfel încît mozaicul nu a suferit nici o deformare chiar în condițiile în care s-a aflat îngropat sub depunerile de pămînt, în mijlocul actualei străzi, puternic afectată de circulația rutieră modernă.

Din același complex arheologic făcea parte și un puț (*puteus*, *frear*[10]) găsit la 1,20 m sud distanță de suprafața de mozaic, un jgheab și un recipient mare de piatră de formă prizmatică. Gura puțului, fără ghizd, se găsea la 0,90 m adîncime, aceasta situîndu-se aproximativ la nivelul pardoselii de mozaic și totodată lîngă marginea unui zid din blocuri de calcar lipite cu lut. Puțul a fost construit din lespezi mari de piatră, ovale la exterior și dreple în partea dinspre interior, astfel încît constructorul a obținut o fîntînă cu interiorul neted, de formă dreptunghiulară în plan (0,80/0,70 m) (fig. 6–7). Golindu-se puțul adînc de 12 m s-au descoperit diferite fragmente ceramice, pietre, oase și alte obiecte. Din partea cea mai adîncă au fost scoase fragmente ceramice cu firnis negru, iar de la suprafață cioburi și vase întregi de epocă romană, dintr-o perioadă în care întreaga construcție, inclusiv fîntîna, fuseseră dezafectate.

---

[9] Vezi nota 7. Cf. și I. Berciu, *op. cit.*, p. 179; *DA*, III, 2, p. 2101.

[10] *DA*, art. *puteus*, p. 779–780. Puțuri elenistice asemănătoare au fost descoperite și la Histria. Cf. *Histria* I, EA, 1954, p. 189, 245, unde a apărut o fîntînă elenistică, pătrată în șanțul Z_2A.

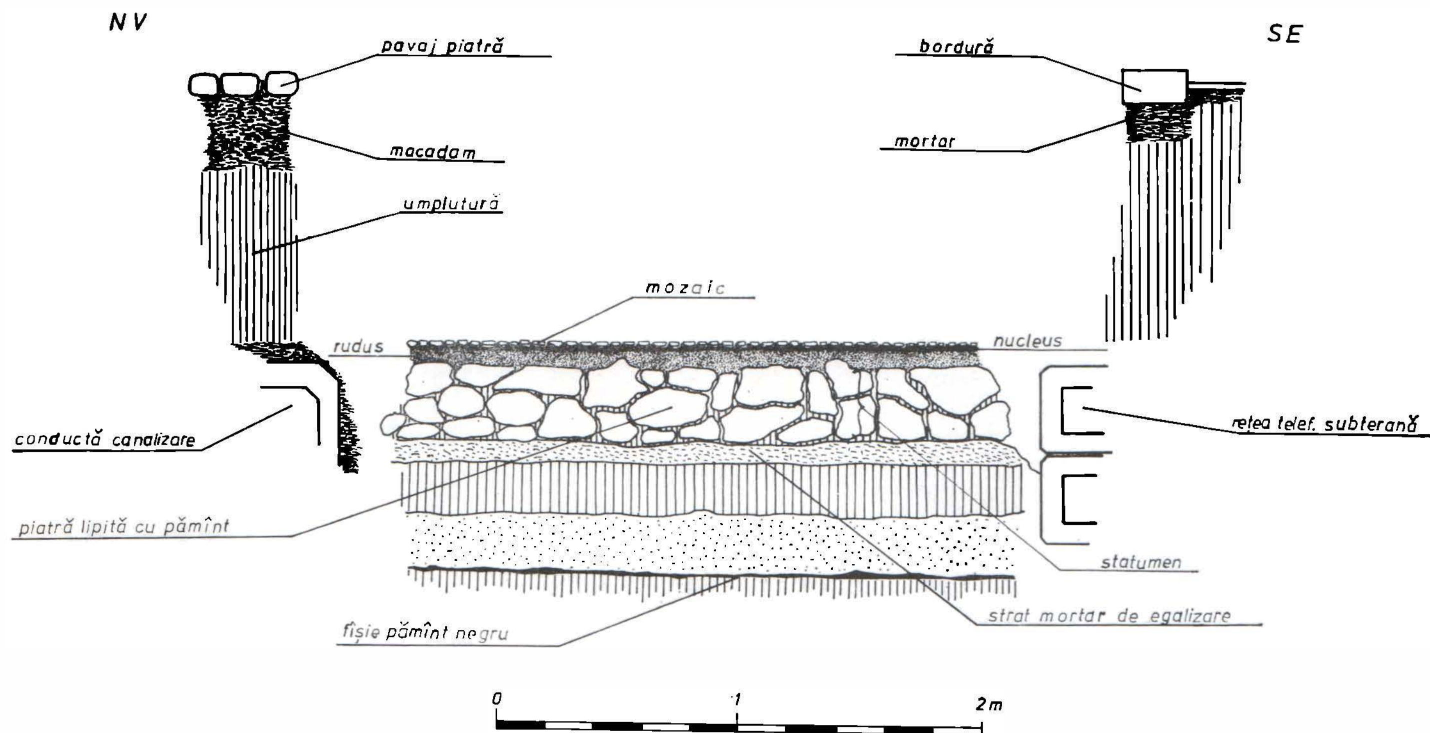

NV
SE
pavaj piatră
bordură
macadam
mortar
umplutură
mozaic
rudus
nucleus
conductă canalizare
rețea telef. subterană
piatră lipită cu pămînt
statumen
strat mortar de egalizare
fîșie pămînt negru
0
1
2m

Fig. 5

Fig. 6

Aceste puține elemente păstrate dintr-o veche construcție antică, deși descoperite într-o stare cu totul fragmentară, ne îndeaptă totuși prin particularitățile lor, către monumentele din lumea greco-elenistică cu ajutorul cărora vom încerca să datăm pavimentul de mozaic din locuința descoperită la Callatis.

*

* *

Cele mai vechi mozaicuri cunoscute din Grecia și Macedonia sînt acelea de la Olynthos, oraș din nordul Greciei, întemeiat în anul 432 î.e.n. și distrus de Filip al II-lea în anul 348 î.e.n. (fig. 8).

În acest Pompei al Greciei, săpăturile lui D. M. Robinson au pus în evidență mai multe mozaicuri pavimentare cu două culori: negru pentru fond și alb pentru motive. Se foloseau pentru detalii și culorile roșu, galben și verde. Din cele 20 de mozaicuri păstrate, multe au compoziții cu figuri mitologice dar există și motive geometrice, dintre care nu lipsesc chenarele de cercuri și pătrate concentrice cu valuri[11].

Mozaicurilor de la Olynth li se alătură apoi cele contemporane de la Atena[12] și Olimpia[13] datate între a doua jumătate a secolului al V-lea î.e.n. — prima jumătate a secolului al IV-lea î.e.n. și cele mai tîrzii din secolele III—II î.e.n. descoperite la Priene[14] și Pergam[15].

---

[11] D. M. Robinson, *Excavations at Olynthus*, part. V, *Mosaics*, Baltimore, 1933, passim; Man. Andronicos, *Ancient Greek Painting and Mosaics in Macedonia, Balkan Studies*, 5, 2, 1964, p. 288—290, pl. I/1; Ph. Petsas, *Pella. Alexander the Great's Capital*, Thessaloniki, 1978, p. 27—28; G. D. Belov, *Elenističeski mozaik, Materialy po archeologij jugozapadnogo Kryma (Chersones, Mangop), MIA*, 34, 1953, p. 287—289.

[12] W. Dörpfeld, *Die Ausgrabungen am Westabhange der Akropolis Athenische Mitteilungen*, XIX, 1894, p. 507; G. D. Belov, *op. cit.*, p. 289.

[13] E. Curtius și E. Ader, *Die Baudenkmäler von Olimpia*, II, 1892, p. 180—183 și Atlas, pl. CV; G. D. Belov, *op. cit.*, p. 290.

[14] Th. Wiegand și H. Schrader, *Priene*, Berlin, 1904, p. 303; G. D. Belov, *op. cit.*, p. 290.

[15] *Altertümer von Pergamon*, V, 1, *Die Paläste der Hochburg*, 1930, pl. 16; G. D. Belov, *op. cit.*, p. 290.

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Toate aceste mozaicuri prezintă ca element comun cu cel de la Callatis numai motivul decorativ de undă etruscă și chenarele pătrate concentrice cu laturile paralele.

Mai mult decît atît la mozaicurile recent descoperite la Pella, capitala regatului macedonean, se găsesc atît benzile de plumb utilizate pentru obținerea rapidă și lesnicioasă a ornamentelor cît și motivul de valuri și chenare pătrate întîlnite la pavimentul de la Callatis. La Pella însă, pardoselile mozaicate sînt mult mai variate și mai bogate (fig. 9). Se întîlnesc, în afară de motivele cu decor geometric și reprezentări figurate, cum ar fi Dionysos cu pantera, vînătoarea de lei, doi centauri, grifoni atacînd un cerb, Elena și Theseu, amazonomahia etc. Toate aceste mozaicuri sînt atribuite sfîrșitului secolului al IV-lea și începutului secolului al III-lea î.e.n.[16].

Dar cele mai apropiate analogii, cu ajutorul cărora putem data de fapt și monumentul callatian, se găsesc la Delos (fig. 10) unde o misiune arheologică franceză a cercetat, prin săpături sistematice în localitatea Skardhana, mai multe locuințe elenistice. Dintre acestea se distinge o casă cu peristil supranumită „casa comedienilor" și locuința nr. IV, ambele avînd mozaicuri pavimentare dintre care două sînt aproape identice cu cel de la Callatis. Aici se observă aceeași formă dreptunghiulară, aproape pătrată, a suprafeței de mozaic, aceleași chenare pătrate duble și triple și același motiv ornamental de undă etruscă introdus între primul și al doilea chenar de la margine. De asemenea, nu lipsesc nici benzile de plumb care conturează motivele ornamentale[17].

Descoperitorii locuințelor de la Delos au încadrat acest tip de paviment de mozaic în perioada cuprinsă între ultimul sfert al secolului al II-lea î.e.n. și începutul secolului I î.e.n. cînd sînt distruse, dar datarea lor de bază este plasată în jurul anului 100 î.e.n.[18].

Mozaicurile elenistice, așa numite de tip delian, cu chenare multiple și emblemă simplă, geometrică, nu constituie o noutate în lumea greacă, aceastea fiind atestate și la Eretria[19], într-o perioadă mai veche, în jurul anului 200 î.e.n. după arheologii care au făcut săpături acolo, ceea ce înseamnă că mozaicurile cu chenare pătrate, motiv de valuri și benzi de plumb nu sînt creația exclusivă a Delosului (fig. 11).

Din lumea elenică, tehnica de realizare a mozaicurilor a fost difuzată și în bazinul Mării Negre, în colonii, unde este atestată prin descoperirile de la Olbia[20], Chersones[21], Panticapaeum[22] și Fanagoria[23].

---

[16] Ph. Petsas, *Mosaics from Pella*, in *„La mosaïque greco-romaine*. Colloques internationaux du Centre national de la recherche scientifique, Paris, 1963, p. 41—56 ; idem, *Pella. Alexander the Great's Capital*, Thessaloniki, 1978, p. 83—114 ; Man. Andronicos, *op. cit.*, p. 293—296, pl. VI, 6 a, b, c ; pl. VII/8 ; cf. și H. I. Makaronas, *Archaiologikon deltion*, t. 17 (1961/62), II, Atena, 1963, p. 212—213, fig. 244.

[17] M. Bulard, *Peintures murales et mosaïques de Delos. Monuments et memoires Eugene Piot*, t. IV, Paris, 1908, pl. X—XV ; idem, *BCH*, VIII, 1884, p. 478, pl. XXI ; G. D. Belov, *op. cit.*, p. 291 ; G. Daux, *Chronique des fouilles et découvertes archèologiques en Grece en 1961*, p. 963—964, fig. 12 ; idem, *Chronique des fouilles et découvertes archèologiques en Grece en 1963, BCH*, 1964, II, p. 896 și urm. ; *Archaiologikon deltion, t.* 18 (1963), II, 2, Atena, 1965, p. 297, fig. 343 și t. 21 (1966), II, 2, Atena, 1968, p. 397—398, fig. 418 a ; Ph. Bruneau și Claude Vatin, *Une nouvelle mosaïque a Delos, BCH*, 1964, I, p. 262 ; idem, *Exploration archeologiques de Delos faites par l'Ecole Française d'Athenes*, fasc. XXVII, 1970, pl. 19—20, p. 142—143 mozaicurile Q și R, pl. 6.

[18] Ph. Brunneau, *Histoire de l'ilot de la maison de comédiens, Exploration archeologiques de Delos faites par l'Ecole Française d'Athenes*, fasc. XXVII, 1970, p. 425—426.

[19] B. Petrakos, *Archaiologikon deltion*, t. 17 (1961/62), II, Atena, 1963, p. 152, fig. 166 a și b ; P. G. Themelis, *Athens Annals of Archaeology*, partea 1, Atena, 1970, p. 35—37, fig. 1 ; idem, *Archaiologikon deltion, t.* 25 (1970), II, 1, Atena, 1972, p. 250—253, pl. 217 beta și gama.

[20] G. D. Belov, *op. cit.*, p. 281—282 ; 290 ; cf. și *IAK*, 13, p. 51, fig. 26—27 ; p. 39—48, fig. 22—25.

[21] G. D. Belov, *op. cit.*, p. 279—291 ; A. Vostchinina, *Mosaique greco-romaines trouvees en Union Sovietique*, in *„La mosaïque greco-romaine"*. Colloques internationaux du Centre national de la recherche scientifique, Paris, 1963, p. 317.

[22] M. I. Rostovțev, *Antičnaja decorativnaja jivopis'na juge Rosii*, 1914, p. 122 ; G. D. Belov, *op. cit.*, p. 291.

[23] V. D. Blavațki, *Otčet o raskopkach Fanagorij v 1936—1937 gg., GIM*, XVI, 1941, p. 22, fig. 10—12 ; G. D. Belov, *op. cit.*, p. 290.

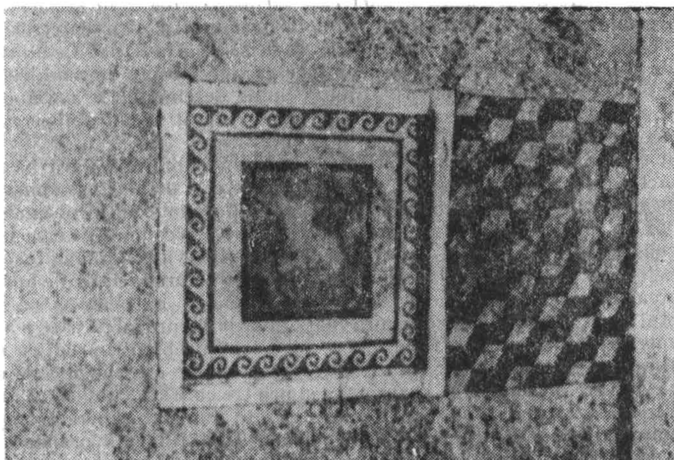

Fig. 10

Fig. 11

Astfel, la Olbia au fost cercetate arheologic mai multe mozaicuri pavimentare, dintre care unul, plantat in curtea interioară a unei case elenistice, datat în secolele III—II i.e.n., mai probabil în secolul al II-lea î.e.n., avea ca motiv ornamental şi unda etruscă.

Un alt mozaic, descoperit la Chersones, datat în secolul al II-lea î.e.n., reprezintă două femei făcînd baie şi un louterion. Singurele elemente care îl apropie de mozaicul de la Callatis sînt doar lamele subţiri de plumb care conturează liniile desenului. De notat că încăperea în care se găsea pavimentul de mozaic servea drept baie. Adosat unuia din pereţi, se găsea un puţ pentru evacuarea apei uzate[24].

Analogiile cu mozaicurile greco-elenistice din Grecia şi bazinul Mării Negre permit datarea relativ exactă a pavimentului de la Callatis. Întrucît cele mai strînse analogii se găsesc la Delos, propunem încadrarea mozaicului şi a locuinţei de la Callatis în jurul anului 100 cînd au fost executate iar ca dată de sfîrşit a construcţiei mijlocul secolului I î.e.n. Într-adevăr, nu numai locuinţa dar şi zona învecinată, aşa cum am putut observa în strat, au fost puternic afectate de un incendiu care a distrus aceste monumente aflate în afara incintei de apărare din epoca elenistică. Datarea distrugerii cartierului extramuran, inclusiv a locuinţei cu mozaic, se întemeiază pe faptul că în secolul I î.e.n. singura mare invazie de proporţii care a avut consecinţe considerabile pentru cetăţile vest-pontice a fost aceea a lui Burebistea, prilej cu care regele get aduce sub ascultarea sa, chiar cu mijloace extreme, unele dintre oraşele greceşti de pe litoralul vestic al Mării Negre care au refuzat să i se supună şi printre care s-a numărat şi oraşul Callatis.

Dacă datarea mozaicului de la Mangalia poate fi, în mare, considerată drept o chestiune rezolvată, în schimb, nu s-a reuşit, datorită condiţiilor cu totul nefavorabile de săpătură şi conservare a monumentului să se stabilească planul casei şi locul in care se găsea amplasat pavimentul.

În general pardoselile de mozaic se găsesc dispuse în curţile interioare, ca la Olbia[25] şi Delos[26]. Acestea apar şi in camera principală — *andron* — ca la Olynth[27], şi in camera de baie, ca la Chersones[28], dar întovărăşite de un puţ care servea fie pentru procurarea apei curate, fie pentru scurgerea apei reziduale.

Din acest punct de vedere, observăm asemănarea frapantă dintre locuinţele şi mozaicurile de la Callatis şi Olbia, ambele avînd, în directa lor vecinătate sau în interiorul casei, cîte un puţ sau fîntînă, situaţie care ne determină să considerăm că mozaicul callatian putea constitui pavajul unei camere de baie. Este o ipoteză mai ales că la Delos, unde se găsesc cele mai multe analogii pentru descoperirea de la Callatis, astfel de mozaicuri împodobeau curţile interioare şi încăperile locuinţelor de acolo, fîntîna nefiind numaidecit o dovadă pentru a stabili destinaţia de cameră de baie, pentru o astfel de încăpere.

Prezenţa acestui mozaic pavimentar la Callatis, cel mai vechi monument de acest fel de pe teritoriul României este cît se poate de firească, de vreme ce această tehnică de construcţie a fost larg răspîndită în bazinul Mării Negre, după cum au dovedit-o descoperirile de la Olbia, Chersones, Panticapaeum, Fanagoria etc. Numai hazardul şi distrugerile din diferite epoci au făcut ca numărul acestor descoperiri să nu fie mai mare, dar este probabil ca în coloniile pontice, în casele celor înstăriţi, să fie existat numeroase şi frumoase pardoseli împodobite cu mozaicuri. Este posibil ca, în afară de Callatis, astfel de monumente să fi existat şi la Histria şi Tomis, însă pînă acum astfel de construcţii nu au fost atestate. Cu toate acestea, numărul lor trebuie să fi fost mai mare, de vreme ce modelul acestor construcţii luxoase se regăseşte, aşa după cum vom vedea mai jos, şi în lumea daco-getică.

Astfel, la Popeşti—Novaci, în Cîmpia Munteniei, săpăturile arheologice întreprinse de un colectiv avîndu-l în frunte pe profesorul Radu Vulpe, a pus în evidenţă, într-o aşezare fortificată geto-dacică de tip *dava*, o construcţie cu totul deosebită — un mare palat de care ţinea şi o încăpere cu caracter sacru. Aceasta din urmă era de formă dreptunghiulară cu dimensiunile de 17/7,50 m. avînd latura de NNV curbată ca o absidă şi în interior un perete ce o despărţea în două încăperi inegale care aseamănă monumentul de la Popeşti cu templul clasic împărţit în cella şi naos. În interiorul camerei cu absidă se găseau două construcţii considerate de autorul săpăturilor de la Popeşti drept vetre de cult, ridicate cu 10—30 cm deasupra pavimentului şi acoperite cu o crustă de lut făţuită (fig. 12). Una dintre acestea avea incizat un motiv ornamental complicat format din următoarele elemente: la margini, se găsea un chenar alcătuit din trei

---

24 G. D. Belov, *op. cit.*, p. 280 şi fig. 2.
25 Idem, p. 290; L. M. Slavin, *op. cit.*, p. 24—25.
26 Cf. nota 17.
27 G. D. Belov, *op. cit.*, p. 289.
28 Idem, p. 279.

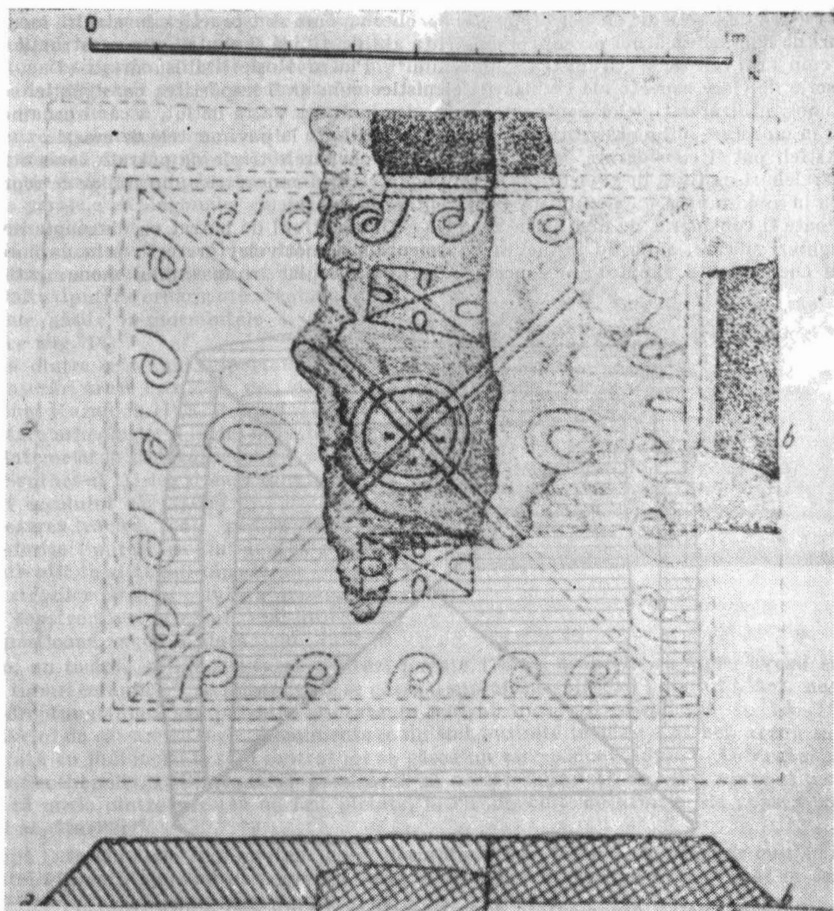

Fig. 12

pătrate concentrice cu laturile paralele și un motiv de valuri ; centrul era decorat cu două cercuri concentrice, iar cele patru sectoare triunghiulare, obținute prin împărțirea pătratelor prin diagonale duble se aflau elipse duble și dreptunghiuri la rîndul lor ornamentate cu diagonale și cercuri[29].

De asemenea, în zona palatului au fost descoperite numeroase țigle întregi și fragmentare de influență elenistică, așezarea de la Popești fiind singurul centru daco-getic unde se întrebuințau astfel de materiale pentru acoperișul construcțiilor[30].

[29] R. Vulpe, *SCIV*, 1—2, VI, 1955, p. 245 ; Idem, *Șantierul arheologic Popești, Materiale* III, 1957, p. 234 și fig. 18/2, p. 238 ; idem, *Materiale* VI, 1959, p. 308—309 și fig. 7, p. 313 ; idem, *Istoria României*, I, 1960, EA, p. 246 ; idem, *Așezări getice din Muntenia* ed. Meridiane, Buc., 1966, p. 32—33 ; Mioara Turcu, *Tipurile de așezări și locuințe Latene din Cîmpia Munteniei, Revista muzeelor și monumentelor*, seria, „Monumente istorice și de artă", 2, 1977, p. 61 ; idem, *Geto-dacii din Cîmpia Munteniei*, Ed. Științifică și enciclopedică, Buc., 1979, p. 83, 85, 87—89 ; Dinu Antonescu, *Sur certains aspects de l'architecture geto-dace. L'ansemble de Popești, Revista muzeelor și monumentelor*, 1, 1979, an XLVIII, seria „Monumente istorice și de artă", p. 102—106.

[3] R. Vulpe, *SCIV*, 1—2, VI, 1955, p. 243 ; idem, *Materiale* III, 1957, p. 231 ; *Materiale* VI, 1959, p. 311—312 ; idem, *Așezări getice din Muntenia*, p. 31.

În afară de o serie de elemente specific autohtone, cum sînt practica construirii locuințelor din grinzi de lemn și vălătuci precum și existența absidei tipică și pentru alte construcții de cult dacice, cum ar fi cele de la Grădiștea Muncelului[31], Piatra Roșie[32] și București—Lacul Tei[33], apar o serie de clare aspecte ale civilizației elenistice cum ar fi împărțirea construcției sacre în cella și naos, utilizarea țiglelor pentru acoperiș, dar mai ales vatra de lut, a cărei ornamentație a suferit în mod cert influența motivelor decorative întîlnite la pavimentele de mozaic.

Astfel, pot fi considerate de influență greacă chenarele triple de pătrate concentrice cu laturi paralele și motivul de talazuri ca și cele două cercuri concentrice din mijloc ce reprezintă stilizarea la maximum a unei embleme pavimentare de mozaic.

Poate fi considerat de mai veche tradiție getică motivul de pătrat cu diagonale împărțit în triunghiuri și care, suferind influența ornamentală a motivelor grecești, prin dublarea sau triplarea chenarelor a căpătat un aspect cu totul particular în ansamblul monumentelor de acest fel.

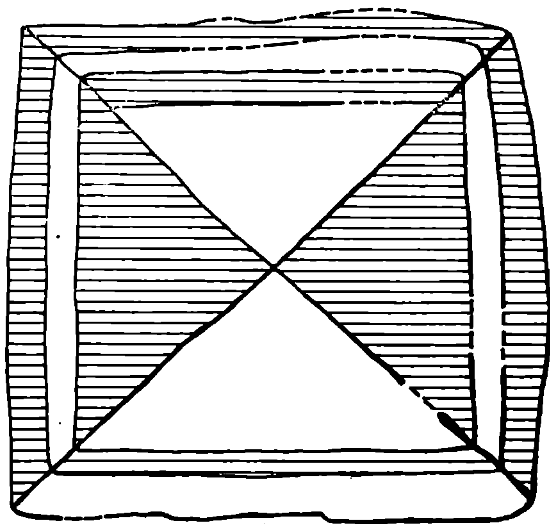

Fig. 13

Descoperirea vetrei ornamentate de la Popești conținînd mai multe elemente caracteristice grecești ne-a permis să stabilim legătura dintre acest tip de monument de veche tradiție autohtonă și mozaicurile pavimentare de la care au fost împrumutate unele ornamente. Întrucît motivul de pătrate concentrice cu laturile paralele se întîlnește și la alte descoperiri de vetre getice și sud tracice, vom încerca să le enumerăm aici în ordine cronologică.

Într-o movilă de la Fîntînele—Zimnicea, a fost degajată o cameră funerară de lemn de formă dreptunghiulară care reprezenta mormîntul unui luptător însoțit de obiecte de inventar.

În partea inferioară, camera avea o groapă căptușită cu trunchiuri de stejar arse și acoperită pe un fund cu un strat de lut gros de 1 cm. În centru s-a păstrat un fragment dintr-o pictură aflată pe o suprafață pătrată și înălțată față de fundul gropii. Aceasta era decorată cu trei pătrate concentrice cu laturi paralele și cu diagonale care le împărțeau în patru triunghiuri. Triunghiurile așezate opozant, două cîte două sînt pictate cu roșu și alb, particularitate care se întîlnește de asemenea și la chenarele colorate contrastant alb și roșu (fig. 13). După inventar, mormîntul a fost datat în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n., mai precis după anul 340 î.e.n.[34].

[31] C. Daicoviciu, *SCIV*, III, 1952, p. 285, fig. 3.

[32] Idem, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*. Buc., 1954, p. 50, fig. 17 și pl. II.

[33] D. V. Rosetti, *Cîteva așezări și locuințe preistorice din preajma Bucureștilor*, București, 1932, p. 12 și fig. 23.

[34] Corneliu N. Mateescu, Mircea Babeș, *Cercetări arheologice și săpături de salvare la Fîntînele*, *SCIV*, 2, 19, 1968, p. 283—291.

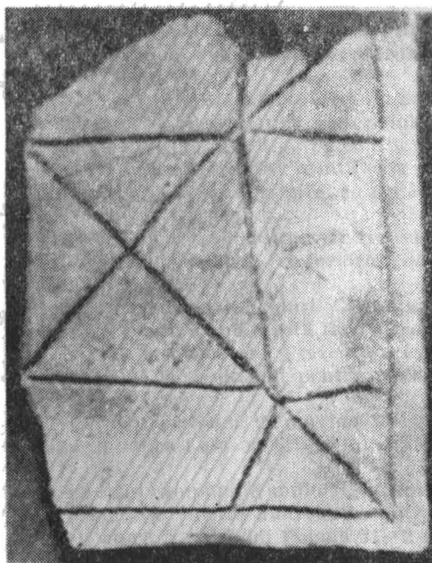

Fig. 14

Într-un alt mormînt tumular de la Zimnicea, cu cameră funerară, în afară de resturile umane, s-au descoperit diferite obiecte ce au aparținut unui războinic get, și care datează monumentul în secolul al IV-lea î.e.n.

Printre numeroasele materiale găsite se numără și o placă dreptunghiulară de lut, decorată cu motiv incizat de pătrate concentrice cu laturile paralele și diagonale care-l împart în patru triunghiuri.[35]

Deși fragmentară, motivul întregit de chenar pătrat cu care era împodobită, se alătură celorlalte tipuri de ornamente asemănătoare de la vetrele găsite în mormintele și așezările traco-getice (fig. 14).

Una dintre cele mai importante descoperiri de așezări trace este cea de la Koprinka, în raionul Kazanlăk (R.S. Bulgaria) unde au fost cercetate arheologic ruinele orașului Seuthopolis, întemeiat la sfîrșitul secolului al IV-lea de către Seuthes al III-lea și care durează pînă la sfîrșitul secolului al III-lea[36].

Așezarea tracică, deși păstra tradițiile locale, suferise puternice influențe grecești manifestate atît în sistemul hipodamic de amplasare a străzilor cît și în privința unor soluții și detalii constructive. Orașul era întărit cu ziduri și bastioane, avea o piață, un altar al lui Apollo, un templu al lui Dionysos și străzi pavate. Casele, acoperite cu țigle, aveau canalizare cu tuburi ceramice.[37] În fiecare casă se găsea o suprafață (ploșcad) din lut bătut, nearsă, de formă dreptunghiulară sau pătrată, așezată în centrul încăperii și ridicată cu 10—15 cm față de nivelul de călcare. Aceste monumente ce nu sînt întîlnite în lumea greacă aveau suprafața decorată cu linii incizate și în centrul lor se găsea un cerc concav adîncit. Autorul săpăturilor de la Seuthòpolis, D.P. Dimitrov precizează că aceste suprafețe nu sînt vetre și pentru motivul că unele dintre acestea au fost pictate, lucru dovedit de urmele de vopsea găsite în cursul săpăturilor[38].

După D.P. Dimitrov, suprafețele de lut decorate au fost folosite ca locuri de cult, în sprijinul acestei afirmații aducînd descoperirea unui astfel de monument ce avea gravat în centru trei șerpi— motiv ornamental legat de cultul casnic al tracilor.

O suprafață de lut asemănătoare găsită tot în Bulgaria, la Mumgilar, într-un curgan era plasată în centrul camerei mortuare înălțată față de nivelul solului cu 5 cm. Aceasta era decorată cu cercuri concentrice incizate[39].

Un alt monument similar a fost descoperit în țara noastră într-o așezare dacică din a doua epocă a fierului, la București—Mihai Vodă, unde săpăturile au scos la iveală, într-o locuință, o vatră fragmentară de formă pătrată, cu latura de 1,08 m avînd drept ornament un chenar de pătrate concentice cu linii paralele (fig. 15). La fiecare colț s-a găsit și cîte un cerc adîncit. Atît locuința cît și vatra au fost datate în secolele I î.e.n. — I e.n.[40].

---

[35] I. Nestor, *Săpăturile arheologice de la Zimnicea, Studii*, II, 1949, 1, p. 116—125; idem, *SCIV*, I, 1950, 1, p. 93—102; R. Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, p. 25 și fig. 7.

[36] D. P. Dimitrov, *Sevtopol'frakiiskii gorod bliz Koprinka, Kazanlyskogo raiona, Sovetskaja archeologija*, 1, 1957, p. 200—201.

[37] Idem, p. 203—204.

[38] *Ibidem*, p. 207—208.

[39] G. Feher, *Mogilni nachodki ot Mumdžilar, IAI*, VIII, 1934, p. 3, fig. 93, curgan 2.

[40] S. Morintz, Gh. Cantacuzino, *Șantierul arheologic București. Săpăturile arheologice din sectorul Mihai Vodă, Studii și referate privind istoria României*, partea a I-a, EA, 1954, p. 341 și fig. 5, p. 335; idem, *București*, I, EA., 1954, p. 57—58 și fig. 5; D. V. Rosetti și S. Morintz, *Din cele mai vechi timpuri și pînă la formarea Bucureștilor*, în *Bucureștii de odi-*

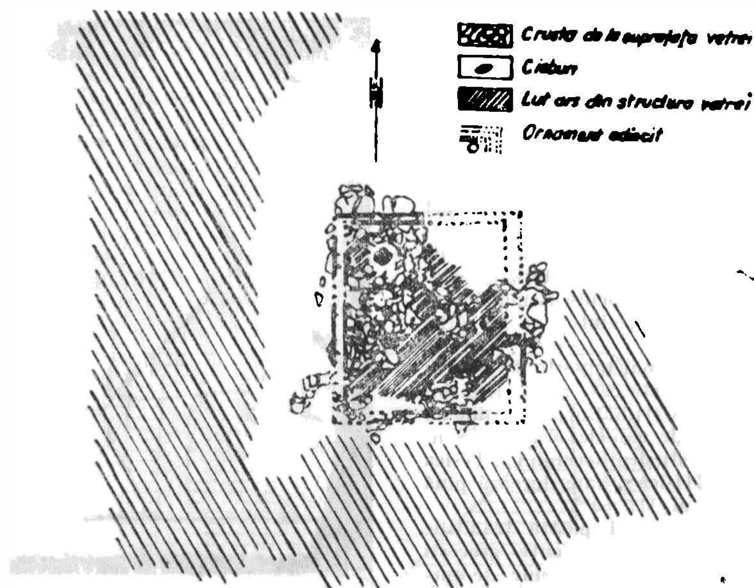

Crusta de la suprafața vetrei
Lut ars din structura vetrei

Fig. 15

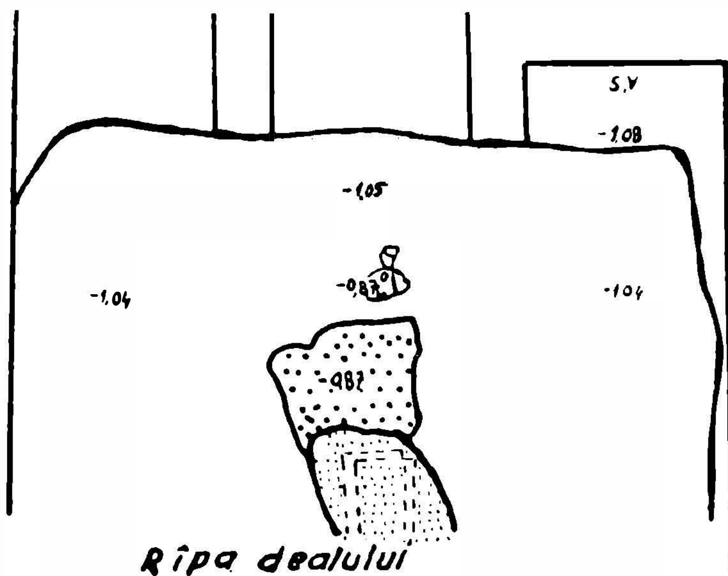

S.V
-1,08
-1,05
-1,04
Rîpa dealului

Fig. 16

În comuna Popești—Leordeni s-au efectuat cercetări arheologice care au dus, printre altele, la descoperirea unui bordei cu dimensiunile de 3,05/2,05 m ce avea formă de patrulater cu colțurile rotunjite.

În colțul de nord al încăperii s-a descoperit o vatră a cărei crustă arsă păstra un decor incizat format din două patrulatere ale căror colțuri se intretaie (fig. 16). După materialul ceramic, bordeiul și vatra se datează în secolele II—I î.e.n.[41].

Într-o altă așezare dacică din Cîmpia Munteniei, la Vlădiceasca, au fost identificate mai multe locuințe de suprafață de formă dreptunghiulară din categoria acelora numite „cu podeaua adîncită".

În locuința nr. 30, de formă dreptunghiulară (5,80 × 7,35), s-au descoperit trei vetre dintre care una de formă pătrată (0,61 × 0,66 m), decorată cu linii incizate, ce formează două chenare pătrate duble, concentrice și cu laturile paralele (fig. 17).

Pătratul din interior este divizat prin diagonalele sale în patru triunghiuri. Celelalte vetre sînt asemănătoare celor de la Popești avînd formă pătrată, acoperită cu crustă tare și groasă de pămînt ars sub care se afla un strat de pămînt galben, de asemenea ars. Prezența acestor vetre, dintre care una decorată, conferă locuinței nr. 30 rolul de lăcaș de cult pentru așezarea de la Vlădiceasca[42].

Ca datare, așezarea se încadrează între secolele II—I î.e.n., perioada de maximă înflorire fiind atinsă în intervalul din a doua jumătate a secolului al II-lea î.e.n. și prima jumătate a secolului I i.e.n.[43].

În marea așezare getică de la Poiana—Tecuci, într-una din campaniile anului 1951, într-o locuință deranjată, s-au descoperit patru vetre ale căror crustă avea incizat motivul de pătrate concentrice cu laturile paralele (fig. 18). Locuința și vetrele aparțin nivelului Poiana II—2 din Latene III, adică secolului I î.e.n.[44].

* * *

Această scurtă înșirare a descoperirilor de vetre din așezările și mormintele traco-daco-getice din România și Bulgaria ne permite să tragem cîteva concluzii pe care le vom enumera pe scurt în cele ce urmează:

1. Din punct de vedere cronologic, cele mai vechi monumente de acest fel apar începînd din secolele IV—III î.e.n. la Seuthopolis—Koprinka, Mumgilar, Fîntînele și Zimnicea. Ulterior, acestea continuă și în secolele II—I î.e.n. la Popești—Novaci și Popești—Leordeni, București—Mihai Vodă, Vlădiceasca și Poiana Tecuci.

2. Ornamentația cu totul deosebită a acestor monumente cît și prezența lor într-o serie de încăperi considerate a fi de cult, ca la Popești, Vlădiceasca, eventual Poiana, la sud de Dunăre la Seuthopolis—Koprinka, și în morminte, la Fîntînele, Zimnicea și Mumgilar, ne determină să fim întru totul de acord cu R. Vulpe, D.P. Dimitrov și alții care au considerat aceste vetre drept construcții destinate cultului. Pentru acest motiv, apreciem ca fiind mai potrivită utilizarea termenului de altar decît acela de vatră.

3. În special la Popești—Novaci, s-a observat pregnanta influență a civilizației elenistice prin împrumutul unor motive decorative sigur grecești, cum ar fi motivul de valuri, lucru stabilit anterior prin comparația care s-a putut face cu ornamentele pavimentului de mozaic de la Callatis. Poate fi considerat de influență grecească și motivul de chenare pătrate concentrice cu laturile paralele, chiar dacă ornamentul de valuri lipsește la altarele geto-dacice amin-

---

nioară, 1958 p. 29; M. Turcu, *Tipurile de așezări și locuințe Latène din Cîmpia Munteniei*, *Revista muzeelor și monumentelor*, seria „Monumente istorice și de artă", 2, 1977, p. 61, fig. 6; idem, *Geto-dacii din Cîmpia Munteniei*, Buc., 1979, p. 87—89.

[41] M. Turcu, *Note arheologice pe șantierele de construcție din București. Săpăturile de salvare de la Popești-Leordeni*, *București*, VIII, 1971, Muzeul de istorie a Municipiului București, p. 89—91; idem, *Tipurile de așezări și locuințe Latène din Cîmpia Munteniei*, *Revista muzeelor și monumentelor*, seria „Monumente istorice și de artă", 2, 1977, p. 61, fig. 7; idem, *Geto-dacii din Cîmpia Munteniei*, p. 87—89.

[42] G. Trohani, *Raport asupra săpăturilor arheologice efectuate în așezarea geto-dacică de la Vlădiceasca, jud. Ilfov in anul 1973*, *Cercetări arheologice*, I, 1975, Buc., p. 151—152 și 159; idem, *Săpăturile din așezarea geto-dacică de la Vlădiceasca*, *Cercetări arheologice*, II, 1976, Buc., p. 90, 93 și 128; M. Turcu, *Geto-dacii din Cîmpia Munteniei*, p. 87—89.

[43] G. Trohani, *Cercetări arheologice*, II, 1976, p. 128.

[44] R. Vulpe, *SCIV*, III, 1952, p. 194—195 și fig. 3; în figură, altarele sînt atribuite etapei II_1.

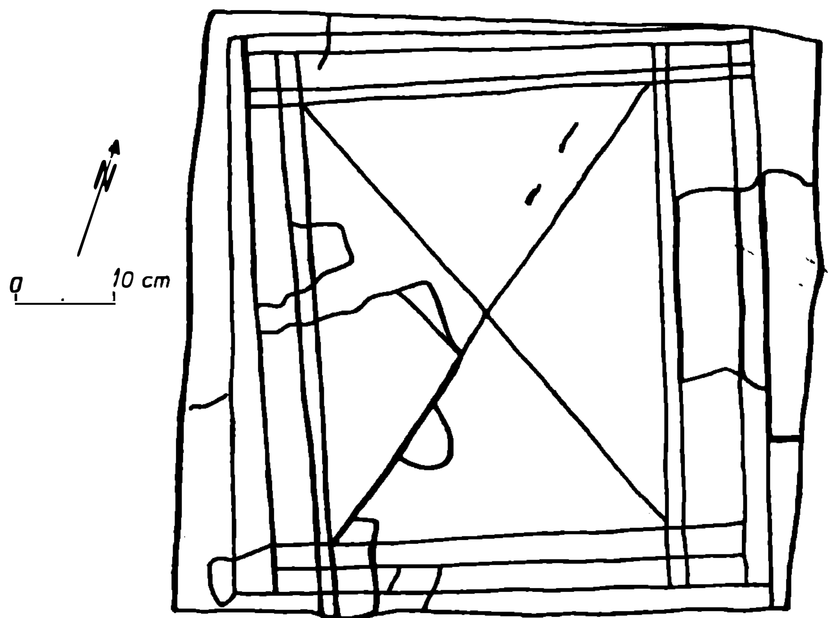

Fig. 17

tite anterior, cu excepţia celui de la Popeşti. Deoarece motivul de pătrate concentrice este întîlnit la Fîntînele şi Zimnicea intr-o perioadă mult mai veche — în secolul al IV-lea î.e.n. faţă de epoca cînd se datează pavimentul de mozaic de la Callatis (în jurul anului 100 î.e.n.), se poate aprecia că motivul amintit a fost împrumutat de la pavimentele de mozaic greco-elenistice mai vechi, care erau ornamentale în mod curent cu chenare de pătrate concentrice, cu laturile paralele.

Deocamdată nu cunoaştem în coloniile elenice vest-pontice mozaicuri pavimentare anterioare secolelor II—I î.e.n. a căror decoraţie să constituie o sursă de inspiraţie pentru autoh-

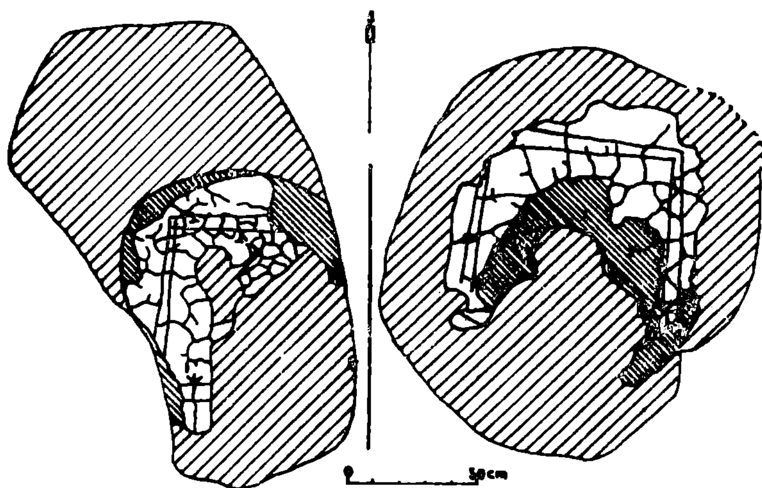

Fig. 18

toni însă este posibil ca acestea să fi existat ori să fi ajuns în lumea daco-getică prin filieră sud-tracică, dovadă în acest sens fiind altarele de la Seuthopolis—Koprinka unde există deja în ornamentare o certă influență greco-elenistică.

4. Altarele din așezările și mormintele daco-getice, decorate cu motive grecești, sînt importante și pentru faptul că dovedesc existența unui cu totul alt gen de influență.

Pînă acum se admitea influența elenică numai prin comerțul pe care grecii îl exercitau în mod activ în zonele de la sud și răsărit de Carpați începînd din a doua jumătate a secolului al VI-lea î.e.n. și pînă în Latene-ul III. Expresie a acestei influențe, o constituie descoperirea unui număr deosebit de mare de obiecte de import grecesc în așezările și necropolele geto-dacice — amfore, vase de lux, arme, monede, podoabe.

Mai mult decît atît, o serie de mărfuri grecești de import vor fi imitate într-un mod mai mult sau mai puțin stîngaci sau vor constitui o fertilă sursă de inspirație pentru meșteșugarii autohtoni. Amintim aici imitațiile de amfore, monedele de argint dacice care copie în mod grosier o serie de motive ale monedelor macedonene, apoi cupele dacice din secolele II—I î.e.n. din lut și chiar din argint, ce reproduc stilizat cupele grecești de lux din aceeași epocă, cunoscute sub numele convențional de cupe deliene.

Dacă însă ne referim la altarele decorate cu motive grecești din așezările și mormintele geto-dacice acestea se individualizează ca gen de influență deoarece, în acest caz, nu mai e vorba de reproducerea mai mult sau mai puțin exactă a unor modele de obiecte grecești de lux oferite spre vinzare de către negustorii străini greci ori traci, daco-geților în davae-lor, ci de faptul că anumite elemente ale aristrocației și preoțimii eventual chiar negustorii din lumea autohtonă, au luat cunoștință direct de aceste monumente de factură superioară chiar în coloniile elenice din Pontul Sting. O dată cunoscute, ele au fost însușite ca elemente de lux și reproduse în mod naiv și stîngaci în pseudo-palatele și lăcașurile de cult din așezările getice aflate în zona de influență greco-elenistică. Desigur nu trebuie exagerată această influență la care ne-am referit mai sus deoarece forma altarelor, ritualurile cît și o serie de motive ornamentale dintre care cel mai tipic este acela de diagonale înscrise în pătrat, ca la Popești, Vlădiceasca, Zimnicea și Fîntînele sînt fără îndoială autohtone. Original este și modul de împrumut al unor motive decorative grecești de la mozaicurile pavimentare care, în mod curent, împodobeau camera de baie sau curțile interioare, pentru decorarea unor altare.

Rămîne pentru viitor de stabilit cărui cult sau cărei zeități erau consacrate monumentele de care ne-am ocupat mai înainte.

După R. Vulpe și alții, altarele de la Popești, Polana, București—Mihai Vodă, Vlădiceasca etc. pot fi puse în legătură cu cultele solare[45], după D.P. Dimitrov, suprafețele de lut de la Seuthopolis, mai ales cele pictate cu șerpi, erau destinate cultului casei[46].

Dacă adăugăm și altarul din mormîntul de la Fîntînele și piesa de la Zimnicea, atunci acestea se raportează și la cultul morților[47].

Desigur, toate observațiile care au fost enunțate mai sus nu pot avea, în totalitatea lor, un caracter definitiv. Deocamdată, numărul tot mai mare de descoperiri de altare în așezările și mormintele geto-dacice cît și cele tracice, de la sud de Dunăre au permis realizarea unui mic „corpus" al acestora cu concluziile de rigoare privind un mod cu totul nou de exercitare a influenței civilizației elenistice, de factură superioară, asupra culturii materiale și spirituale a autohtonilor în cea de a doua epocă a fierului.

UN ASPECT DE L'INFLUENCE HELLÈNISTIQUE DANS LE MONDE GÈTO—DACE

Résumé

Les recherches archéologiques entreprises dès la deuxième moitié du XIX siècle ont permis de mieux établir le caractère des relations entre la population autochtone géto—dace

[45] Idem, *Așezările getice din Muntenia*, p. 31 ; pentru cultele solare cf. Al. Vulpe, *Reprezentări umane pe cupele getice de la Popești*, *SCIV*, 2, t. 16, 1965, p. 318 ; M. Turcu, *op. cit.*, p. 168 ; vezi și recenzia lui M. Babeș din *SCIVA*, 4, t. 30, 1979, p. 646.

[46] D. P. Dimitrov, *op. cit.*, p. 208.

[47] Rămîne de văzut dacă între altarele din lut ars și cele din lut nears, pictate, se va putea face vreo deosebire mai semnificativă legată de ritual.

Deasemenea subliniem că altarele din lut ars descoperite pe teritoriul României sînt unitare din punct de vedere al ornamentației, marea toate fiind decorate cu pătrate concentrice cu laturile paralele.

et les Grecs. On a pu établir ainsi que dès le VIe siècle av.n.è. les Grecs diffusaient leurs produits par des relations commerciales vers les Géto-Daces amateurs de marchandises de luxe, donnant en échange des produits agricoles, des esclaves, du métal précieux. Mais, en même temps, les Grecs ont aussi transmis d'autres éléments de la civilisation.

Cette appréciation est fondée sur la découverte d'une mosaïque pavementeuse dans la colonie dorienne de Callatis (Mangalia) datée, selon les analogies avec les mosaïques similaires de l'île Délos, autour de 100 av.n.è. La mosaïque pavementeuse qui faisait partie d'un monument plus grand qui n'a pas pu être examiné complètement à cause des destructions modernes était décoré de trois cadres de briques rouges, un motif de vagues de schiste vert et un emblème fait de feuilles mises en évidence par des bandes de plomb. La décoration de la mosaïque de Callatis est reproduite dans une forme rudimentaire sur un monument considéré âtre à Popeşti-Novaci dans la Plaine de la Valachie dans un important établissement géto-dace. On retrouve aussi des motifs ornementaux qui rappellent la décoration des mosaïques pavementeuses hellénistiques sur d'autres monuments, même plus anciens. A Fintinele—Zimnicea, dans une d'autres monuments, même plus anciens. A Fintinele—Zimnicea, dans une tombe, au fond de la fosse funéraire sur une surface un peu surhaussée est apparue une peinture formée de trois carreaux concentriques, aux cotes parallèles et des diagonales. La tombe a été datée dans la deuxième moitié du IVe siecle av.n.è. De même, dans une tombe à Zimnicea, du IVe siècle av. n.è., on a aussi découvert une plaque d'argile décorée d'un motif incisé représentant des carreaux concentriques aux côtés parallèles et avee des diagonales qui la partagent en quatre triangles. On a fait d'autres découvertes importantes pour le thème que nous abordons à Seuthopolis, en Bulgarie, dans l'ancienne capitale du roi thrace Seuthes III, fondée à la fin du IVe siecle av.n.è. et qui dura jusqu'à la fin du IIIe siècle av.n.è.

La ville, profondément influencée par la civilisation hellénistique, avait une catégorie de monuments originaux peu rencontrés chez les Grecs, de tradition locale : des surfaces d'argile crue, de forme rectangulaire ou carrée ayant au milieu un cercle concave enfoncé. Quelques unes de ces surfaces étaient peintes ou décorées avec des motifs incisés représentant des serpents. On a trouvé une pareille surface d'argile toujours en Bulgarie, à Mumgilar, dans une tertre ; cette surface était décorée avec des cercles concentriques incisés. On a découvert des monuments pareils sur le territoire de la Roumanie, mais ils datent d'une époque plus récente. Nous rappelons ici une surface de forme carrée à Bucarest-Mihai-Vodă décorée avec des cadres de carreaux concentriques avec des lignes parallèles incisées. L'habitation et cette surface, considérée par les auteurs des fouilles „âtre" sont datées au Ier siecle av.n.è. — Ier siecle av.n.è. plus probablement au Ier siecle av.n.e.

A Popeşti--Leordeni, dans une chaumière du IIe— Ier siècle av.n.è. on a découvert un âtre dans la croute brûlée duquel il y avait un décor incisé formé de quadrilataires dont les coins s'entrecroisent. A Vlădiceasca ,dans un établissement dace de la Plaine de la Valachie, dans une habitation de forme rectangulaire, on a découvert plusieurs âtres parmi lesquels, un de forme carrée était décoré de lignes incisées qui forment des cadres carrée doubles, concentriques, aux côtés parallèles. L'établissement de Vlădiceasca atteint son plus grand épanouissement en commençant avec la deuxième moitie du IIe siècle av. n.è. et jusqu'à la première moitié du Ier siècle av.n.è. De même, dans le grand établissement de Poiana—Tecuci en Moldavie, on a découvert dans une habitation plusieurs âtres décorés de carreaux concentriques aux côtés parallèles datés au Ier siècle av.n.è.

Les analogies entre les mosaïques pavimenteuses greco-hellénistique et particulièrement, entre celui de Callatis et la décoration des soi-disants âtres découverts dans les établissements et les tombes thraces et géto-daces ont permis quelques conclusions. Ainsi, du point de vue chronologique, les plus anciens soi-disants „âtres" des établissements et des tombes géto-daces apparaissent dès le IVe— IIe siècle av.n.è. à Seuthopolis, Mumgilar, Fintinele et Zimnicea. Ultérieurement ceux-ci se retrouvent aussi au II et Ier siècle av.n.è. à Popeşti—Novaci, Popeşti—Leordeni, Bucureşti-Mihai Vodă, Vlădiceasca et Poiana. L'ornamentation originale de ces monuments et la place qu'elle occupe à l'intérieur de quelques construction considérées de culte nous nous déterminent à préférer le terme „autel" à celui d'âtre". On a observé à Popeşti—Novaci l'influence frappante des mosaïques hellénistiques où on peut retrouver sur un autel des motifs formés de cadres carrées et des vagues. De même, le décor aux cadres doubles avec les côtés parallèles rencontrés à la majorité des autels géto-daces peut être considéré d'influence gréco-hellenistique. Ces découvertes d'autels ornementés de motifs décoratifs grecs témoignent le fait que certains éléments de l'aristocratie, du clergé et des commerçants autochtones connaissaient le monde grec chez lui. Des éléments de civilisation hellenique ont été assimilés par ceux-

ci et utilisés. d'une maniere rudimentaire ; dans notre cas, il s'agit de la décoration des paviments hellénistiques grecs reproduite sur les autels d'argile des habitats et des nécropoles géto-daces qui peut être mise au moins hypothetiquement en liaison avec les cultes solaires, de la maison ou des morts.

L'explication des figures

Fig. 1 Mangalia. Mosaïque pavementeuse.
Fig. 2 Mangalia. Mosaïque pavementeuse.
Fig. 3 Mangalia. Detail concernant la technique d'assembler les *tessères* à l'aide des bandes de plomb.
Fig. 4 Mangalia. Mosaïque pavementeuse. Detail — émblème.
Fig. 5 Mangalia. Profil mosaïque.
Fig. 6 Mangalia. La construction extérieure de la fontaine près du paviment à mosaïque.
Fig. 7 Mangalia. La même fontaine vue du profil à l'extérieur après le décapage de la terre qui l'entourait.
Fig. 8 Olynthus. Mosaïque pavementeuse.
Fig. 9 Pella. Mosaïque pavementeuse.
Fig. 10 Delos, Skardhana. Mosaïque de la „Maison des Comédiens".
Fig. 11 Eretria. Mosaïque pavementeuse.
Fig. 12 Popeşti—Novaci. Autel géto-dace.
Fig. 13 Fintinele. Autel géto-dace.
Fig. 14 Zimnicea. Pièce de culte géto-dace.
Fig. 15 Bucureşti—Mihai Vodă. Autel géto-dace.
Fig. 16 Popeşti—Leordeni. Autel géto-dace.
Fig. 17 Vlădiceasca. Autel géto-dace.
Fig. 18 Poiana—Tecuci. Autel géto-dace.

TEZAURUL DE LA MUNCELUL DE SUS ŞI UNELE PROBLEME ALE CIRCULAŢIEI MONETARE ROMANE ÎN MOLDOVA

ŞEIVA SANIE, SILVIU SANIE ŞI MIHAI COJOCARU

Satul Muncelul de Sus (com. Mogoşeşti-Siret, jud. Iaşi) loc al descoperirii unui tezaur de vase romane neegalat încă la noi prin frumuseţe, valoare istorică, şi muzeografică[1] precum şi prin trei tezaure monetare s-a impus atenţiei istoricilor antichităţilor est carpatice. În momentul publicării vaselor de argint romane era cunoscută existenţa şi componenţa unuia din cele trei tezaure monetare[2] şi deveniseră publice citeva elemente asupra altuia alcătuit din 819 denari, un vas fragmentar şi o fibulă[3].

Tezaurul care face obiectul cercetării de faţă ultimul între cele recuperate la Muncelul de Sus a fost găsit în zona sud-vestică a teritoriului satului dar sînt mai puţin cunoscute condiţiile reale ale descoperirii. Cele 4 tezaure posibil să fi fost în fapt două sau trei, care au ajuns însă în circuitul ştiinţific în loturi succesive. Excludem doar posibilitatea unui complex unic, mai ales pentru că dispunem de ştiri exacte asupra circumstanţelor şi locului găsirii celui mai mic dintre cele 3 tezaure care conţin şi monede.

Tezaurul prezentat este alcătuit din 667 monede şi trei fragmente (o parte din gură, un segment de toartă şi fundul vasului) dintr-o *oenochoe* (cană-urcior) de bronz. Cana are gura de 6 cm, cu buza răsfrîntă şi întoarsă aproape vertical în formă de pîlnie (Pl.1/1). Fragmentul de toartă (8,2 cm) în formă de picior uman desculţ (Pl.1/2) aparţine unui tip de anse care pot fi regăsite doar la anumite căni cu o toartă, caracterizate prin zvelteţea formei. La aceste vase toarta, unghiulară la partea superioară, este prinsă la buză şi pe mijlocul vasului, la punctul diametrului maxim[4] (Pl. 1/4,5). La fel ca la cele mai multe vase turnate din bronz fundul (d. 7.5 cm) concav prezintă acelaş grup de cercuri concentrice în relief (Pl. 1/3). Cele mai tîrzii monede din tezaur sînt de la Marcus Aurelius şi vasul are cele mai multe analogii între descoperirile din secolul al II-lea e.n.

Structura tezaurului. Cele 13 monede, adică 1,95% sînt din epoca republicană eşalonate pe o perioadă cuprinsă între 150/120 î.e.n. (M. Atlius Saranus) şi anul 46 î.e.n. Un număr însemnat—141 monede, adică 21,14% sînt din timpul consulatului lui Marcus Antonius (32—31 î.e.n.). Urmează un hiatus pînă la Nero şi rare monede pînă la cele 67 (19,95%) din timpul lui Vespasi-

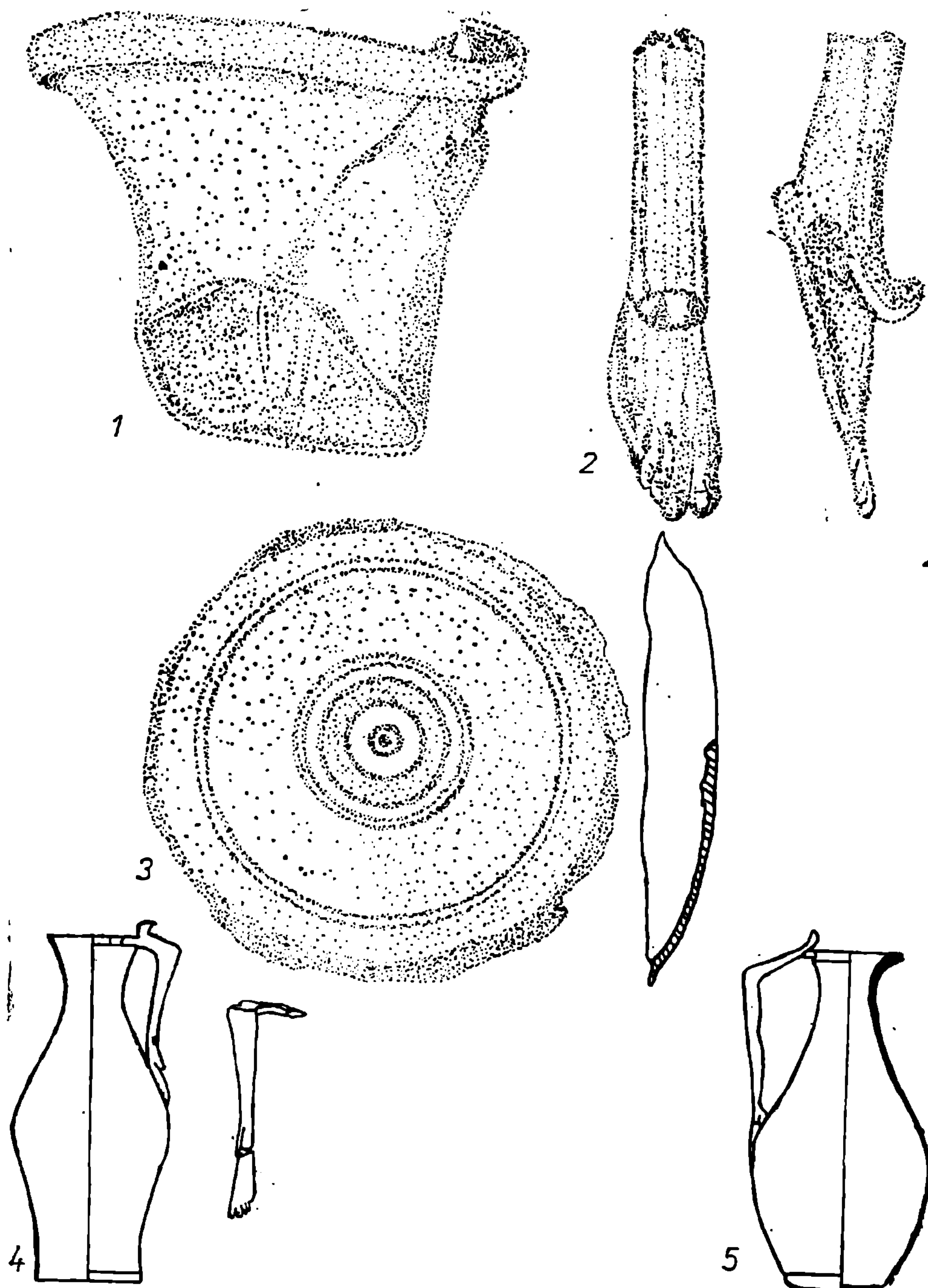
---

[1] V. Mihăilescu-Bîrliba şi Ioan Mitrea, Carpica, X, 1978, p. 163—177; idem. Dacia, NS, XXII, 1978, p.

[2] Semnalat de B. Mitrea, Dacia, NS, VIII, 1964, p. 381, tezaurul va fi publicat de Maria Chiţescu şi Şeiva Sanie în Studii şi cercetări de numismatică, VIII.

[3] Informaţie de la colegul N. N. Puşcaşu.

[4] A. Radnóti, *Die römischen Bronzegefässe von Pannonien*, Leipzig 1938, p. 167—168, pl. XIV/2, XLVI/1; M. H. P. Boersted, *The Bronze vessels in the Ryjksmuzeum G. M. Kam at Nijmegen*, Nijmegen 1956, p. 82, pl. XII/288. şi 290, A. B. Raev, BRGK, 58 ,1977, III, p. 621, pl. 19/1.

Pl. I — Fragmentele de *oenochoc* (1—3); tipuri de căni, întregiri posibile (4—5).

1 2 3

4 5 6

7 8

Pl. II — Monede hibride (1=384, 2=263, 3=383, 4=268, 5=177, 6=583, *7*=609) și moneda imitație „barbară" (8=609).

anus, numărul lor fiind din nou important de la Traianus, cu 105 piese la Marcus Aurelius— perioadă căreia aparțin 15,74% din monedele tezaurului.

Tezaure cu structuri asemănătoare, adică avind în componență denari republicani și imperiali și ca ultime monede în timpul lui Marcus Aurelius au mai fost găsite pe teritoriul actual al Moldovei sau la est de Carpați în general[5].

Prin prezența a *141* monede de la Marc Antoniu, a altor 211 exemplare de la același triumvir în tezaurul care urmează să-l publicăm, precum și a unui număr însemnat în cuprinsul tezaurului cu 819 denari Muncelul de Sus devine localitatea cu cei mai numeroși denari din perioada amintită. În ultimii ani, lucrări datorate Mariei Chițescu[5], lui D. Protase[7] și Iudithei Winkler[8] au încercat să stabilească în ce măsură răspîndirea pe teritoriul Daciei a monedelor din vremea lui Marc Antoniu, care au însemnele legiunilor contribuie la localizarea reședinței sau teritoriului cunoscutei căpetenii getice Dicomes în sud-estul Transilvaniei și centrul Moldovei, (ipoteza avansată de regretatul N. Gostar) sau în Cîmpia Munteană. Numărul mare a acestor monede era explicat prin recompensa acordată de cunoscutul triumvir lui Dicomes în schimbul promisiunii unui ajutor militar împotriva lui Octavianus.

Prezența masivă a monedelor din anii 32—31 î.e.n., și acceptarea unor posibile acumulări succesive, ar îndreptăți indicarea localității din care provin aceste însemnate descoperiri ca posibil loc de reședință al lui Dicomes sau spațiu al unui teritoriu ce-i era subordonat. Faptul că monedele sînt parte a unui tezaur mixt este printre elementele care ne determină să nu sugerăm o astfel de soluție și să considerăm că problema amintită rămîne în continuare deschisă.

În acest tezaur, mixt, care conține denari republicani și imperiali precum și obiecte, *13* monede, adică 1,95% sînt din epoca republicană, eșalonate pe o perioadă cuprinsă între anii 150/120 î.e.n., cea mai veche monedă de la M. Atilius Saranus și anul 46 î.e.n.; un număr de *141* monede adică 21,24% sînt din timpul lui Marcus Antonius (32—31 î.e.n.) ; urmează un hiatus pînă la Nero și rare monede pînă la flavieni din perioada cărora aparțin 16, 34% din monedele tezaurului. Perioada celei mai însemnate acumulări 49, 32% datează din epoca Traianus—Antoninus Pius. În sfîrșit ultimele monede aparțin anilor domniei lui Marcus Aurelius.

Greutatea monedelor. Se constată că cei mai mulți denari se înscriu în limitele considerate normale (2,90—3,41 g). Așa cum se poate observa din datele cuprinse în *Tabelul nr. 3*, cele mai multe monede cu greutatea subnormală (8) sînt de la Marcus Antonius și cea mai ușoară monedă (2,42 g) aparține aceluiași grup. Totuși trebuie remarcat că din aceiași perioadă *12* au greutatea peste 3,41 g. În perioada maximei acumulări și a lui Marcus Aurelius numărul denarilor supraponderali este cel mai ridicat (106). Cea mai grea monedă (5,55 g) este denarul cu chipul Faustinei a II-a,

Starea de conservare a majorității pieselor este bună, procentul cel mai ridicat de monede cu uzură mai pronunțată fiind între piesele republicane și de la Marcus Antonius.

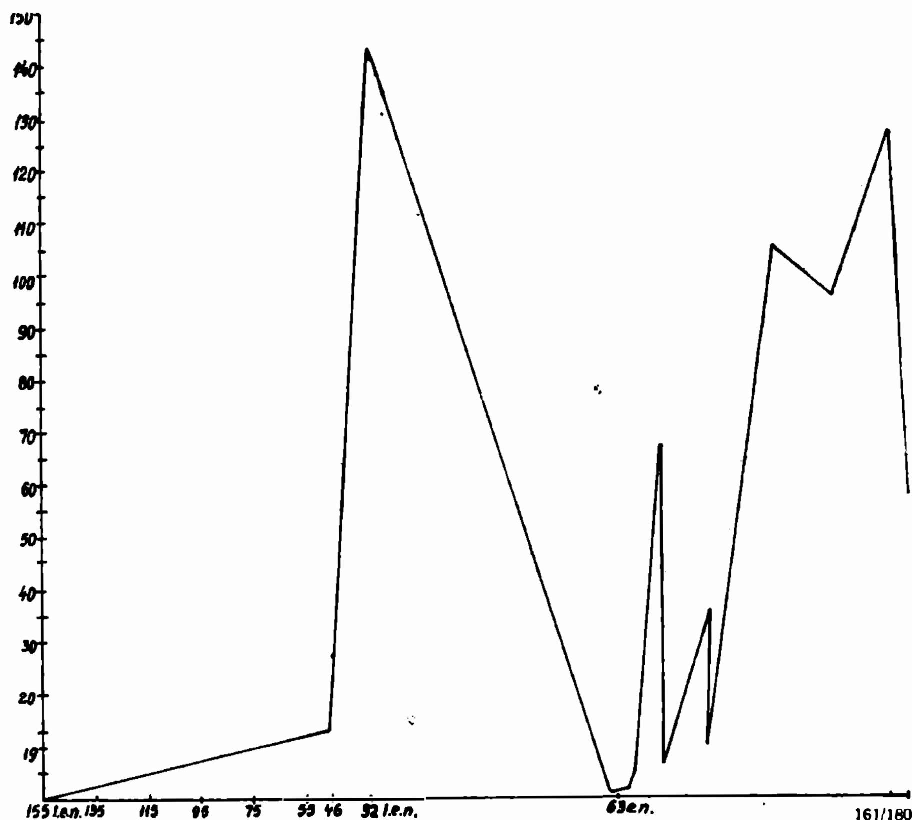
Tezaurul a putut fi rodul unor acumulări succesive cu cele cîteva etape principale amintite mai sus, sau a ajuns în spațiul moldav încă în anii domniei lui Marcus Aurelius, foarte plauzibil, eventual și în ultimele decenii ale sec. II e.n. În acest din urmă caz, monedele republicane mai ales grupul însemnat de denari de la Marcus Antonius cu însignele legiunilor, ar fi fost plasați în relațiile cu cei din „Barbaricum" pentru gradul sporit de uzură și greutatea lor ceva mai mică.

Corelarea etapelor tezaurizării cu momente din relațiile daco-romane ; argumentarea continuității locuirii dacice și prin structura unor tezaure ; invocarea evenimentelor care au putut determina îngroparea unor tezaure sînt cîteva din aspectele care nu pot fi anulate doar prin considerațiile asupra situației financiare a Imperiului. Absolutizarea acestei dependențe ar trebui conformată și prin uniformitatea „numărului de monede pe ani domnie" în toate tezaurele care se încheie cu același împărat descoperite în interiorul și dincolo de granițele Imperiului și de analiza circulației monetare din diferite orașe romane.

Evenimentele din ultimii ani ai domniei lui Marcus Aurelius și primii ani ai domniei lui Commodus, unele acțiuni desfășurate și în spațiul nord-est carpatic ar justifica atmosfera de nesiguranță în care se încearcă de regulă asigurarea averilor individuale și colective[9].

---

5 V. Mihăilescu-Bîrliba, Dacia, NS, XIII, 1979, p. 320.
6 M. Chițescu, SCIV, 19, 1968, p. 655 ; idem, Dacia, NS, XVIII, 1974.
7 D. Protase, SCIV, 21, 1970, p. 145—152.
8 I. Winkler, SCIV, 22, 1971, p. 97—105.
9 B. Mitrea, SCIV, 7, 1956, p. 161 și urm.

Graficul frecvenței anuale a monedelor din tezaur.

Monedele din tezaur se repartizează cronologic astfel :[10]

1. *M. Atilius Saranus*, D : 19 mm, G : 3,18 g, C : foarte bună, anul : 155/120 î.e.n., Sydenham, 398 b ;
2. *L. Saufeius*, D : 17 mm, G : 3,34 g, C : mediocră, anul : 155/120 î.e.n., Sydenham, 384 ;
3. *Idem*, D : 16,5 mm, G : 3,31 g, C : proastă ;
4. *C. Cassius*, D : 17 mm, G : 3,31 g, C : foarte bună, anul : 119/110 ; Sydenham, 502 ;
5. *Q. Titius*, D : 17 mm ; G : 3,14 g, C : bună, anul 88 î.e.n., Sydenham, 691 ;
6. *L. Rubrius Dossenus*, D : 16 mm, G : 3,38 g, anul 87/86 î.e.n., C : bună, Sydenham, 706 ;
7. *L. Lucretius Trio*, D : 18 mm, G : 3,18 g, C : mediocră, anul 74 î.e.n., Sydenham, 784 ;
8. *Q. Pompeius Rufus*, D : 10 mm, G : 3,02 g, C : proastă, anul 59 î.e.n., Sydenham, 909 ;

[10] Pentru determinarea monedelor au fost consultate următoarele cataloage : E.A. Sydenham, *The Coinage of the Roman Republic*, Londra 1952 ; H. Mattingly și E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, I—III, Londra 1930 ; P. L. Strack, *Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhundert*, I—III, Stuttgart 1931—1936.

9. *M. Aemilius Scaurus* şi *P. Plautius Hypsaeus*, D : 16 mm, G : 3,33 g, C : foarte bună, Sydenham 912 ;
10. *Manlius Acilius Glabrio*, D : 19 mm, G : 2,73 g ; C : proastă, anul 50 î.e.n., Sydenham, 922 ;
11. *Decimus Postumius Albinus Bruti f.*, D : 18 mm, G : 2,95 g, C : mediocră, anul 49/48 î.e.n., Sydenham 942;
12. *L. Hostilius Saserna*, D : 18 mm, G : 3,03 g, C : mediocră, anul 48 î.e.n., Sydenham, 951 ;
13. *Manius Cordius Rufus*, D : 18,5 mm, G : 3,55 g, C : bună, anul 46 î.e.n., Sydenham, 976 ;
Marcus Antonius, anii 32—31. i.e.n.
14. D : 18 mm, G : 3,27 g, C : bună, Sydenham 1 216 ;
15. D : 18 mm, G : 3,37 g, C : mediocră, Sydenham 1 216 ;
16. D : 17,5 mm, G : 3,17 g, C : mediocră, Sydenham 1 216 ;
17. D : 17,5 mm, G : 3,32 g, C : bună, Sydenham 1 216 ;
18. D : 18 mm, D : 2,88 g, C : mediocră, Sydenham 1 217 ;
19. D : 16,5 mm, G : 2,42 g, C : proastă, Sydenham 1 217 ;
20. D : 16,5 mm, G : 3,12 g, C : proastă, Sydenham 1 217 ;
21. D : 17,5 mm, G : 3,20 g, C : bună, Sydenham 1 219 ;
22. D : 19 mm, G : 3,20 g, C : bună, Sydenham 1 219 ;
23. D : 18 mm, G : 2,65 g, C : bună, Sydenham 1 223 ;
24. D : 17,5 mm, G : 3,10 g, C : mediocră, Sydenham 1 223 ;
25. D : 17,5 mm, G : 3,15 g, C : proastă, Sydenham 1 223 ;
26. D : 16,5 mm, G : 3,22 g, C : mediocră, Sydenham, 1 224 ;
27. D : 17 mm, G : 2,97 g, C : proastă, Sydenham, 1 224 ;
28. D : 18,5 mm, G : 3,42 g, C : proastă, Sydenham 1 224 ;
29. D : 17,5 mm, G : 3,22 g, C : bună, Sydenham 1 225 ;
30. D : 19,5 mm, G : 3,30 g, C : bună, Sydenham 1 226 ;
31. D : 19 mm, G : 3,40 g, C : bună, Sydenham 1 228 ;
32. D : 19 mm, G : 3,22 g, C : bună, Sydenham, 1 229 ;
33. D : 18 mm, G : 3,25 g, C : bună, Sydenham 1 230 ;
34. D : 18 mm, G : 3,01 g, C : mediocră, Sydenham 1 230 ;
35. D : 19 mm, G : 3,27 g, C : bună, Sydenham 1 230 ;
36. D : 16 mm. G : 3,23 g, C : mediocră, Sydenham 1 230 ;
37. D : 21 mm, G : 3,15 mm, C : mediocră, Sydenham 1 232 a ;
38. D : 18 mm, G : 3,08 g, C : bună, Sydenham 1 232 a ;
39. D : 18,5 mm, G : 2,95 g, C : mediocră, Sydenham 1 232 a ;
40. D : 19,5 mm, G : 3,10 g, C : proastă, Sydenham 1 232 a ;
41. D : 17,5 mm, G : 3,52 g, C : proastă, Sydenham 1 234 ;
42. D : 17 mm, G : 3,08 g, C : proastă, Sydenham 1 235 ;
43. D : 17 mm, G : 3,25 g, C : proastă, Sydenham 1 235 ;
44. D : 18 mm, G : 3,22 g, C : mediocră, Sydenham 1 236 ;
45. D : 18 mm, G : 3,17 g, C : bună, Sydenham 1 242 ;
46. D : 17,5 mm, G : 2,77 g, C : mediocră, Sydenham, 1 243 ;
47. D : 17,5 mm, G : 2,47 g, C : proastă, Sydenham 1 243 ;
48. D : 17 mm, G : 3,27 g, C : mediocră, Sydenham 1 243 ;
49. D : 18 mm, G : 3,42 g, C : bună, Sydenham 1 243 ;
50. D : 16,5 mm, G : 3,48 g, C : mediocră, Sydenham 1 243 ;
51. D : 17,5 mm, G : 3,38 g, C : bună, Sydenham 1 243 ;
52. D : 18 mm, G : 3,12 g, C : proastă, Sydenham 1 243 ;
53. D : 17,5 mm, G : 3,02 g, C : mediocră, Sydenham 1 243 ;
54. D : 18 mm, G : 3,28 g, C : mediocră, Sydenham, 1 245 ;
55. D : 18 mm, G : 3,55 g, C : bună. Sydenham 1 246 ;
56. D : 16,5 mm, G : 3,45 g, C : mediocră, Sydenham 1 246 ;
57. D : 17 mm, G : 3,58 g, C : bună, Sydenham 1 216 ;
58. D : 18 mm. G : 3,40, C : mediocră, Sydenham, 1 216 ;
59. D : 17 mm, G : 3,17 g, C : proastă ; Sydenham 1 217 ;
60. D : 17,5 mm, G : 3,27 g, C : proastă, Sydenham 1 217 ;
61. D : 17 mm, G : 3,22 g, C : proastă, Sydenham 1 220 ;
62. D : 18 mm, G : 3,07 g, C : proastă, Sydenham 1 221 ;
63. D : 16 mm, G : 3,00 g, C : proastă, Sydenham 1 223 ;

64. D : 18 mm, G : 3,20 g, C : proastă, Sydenham, 1 229 ;
65. D : 17 mm, G : 3,68 g, C · mediocră, Sydenham, 1 235 ;
66. D : 17 mm, G : 3,43 g, C : proastă, Sydenham 1 235 ;
67. D : 17 mm, G : 3,17 g, C : mediocră, Sydenham 1 231 ;
68. D : 18 mm, G : 3,10 g, C : proastă, Sydenham 1 252 ;

69—153. Monedele sînt foarte uzate și vom da numai diametrul și greutatea lor : 17 mm, 3,30 g ; 17,5 mm, 3,58 g ; 19 mm, 3,40 g ; 16,5 mm, 2,93 g ; 18,5 mm, 3,12 g ; 17,5 mm, 2,62 g ; 16 mm, 3,32 g ; 17 mm, 3,40 g ; 17 mm, 3,02 g ; 17,5 mm, 3,25 g ; 18 mm, 3,22 g ; 17,5 mm, 2,98g ; 19 mm, 2,85 g ; 17 mm, 2,95 g ; 15,5 mm, 3,18 g ; 16,5 mm, 2,97 g ; 15,5 mm, 3,32 g ; 16 mm, 3,10 g ; 17,5 mm, 3,05 g ; 16,5 mm, 3.08 g ; 18 mm, 2,72 g ; 17 mm, 3,15 g ; 19 mm, 2,87 g ; 18 mm, 2,85 g ; 17,5 mm, 2,87 g ; 17,5 mm, 3,07 g ; 18 mm, 2,98 g ; 18 mm, 3,15 g ; 15,5 mm, 2,90 g ; 19 mm, 3,48 g ; 17 mm, 3,02 g ; 18,5 mm, 2,82 g ; 18,5 mm, 3,08 g ; 17,5 mm, 2,90 g ; 18 mm, 3,18 g ; 16,5 mm, 3,10 g ; 18 mm, 3,00 g ; 18,5 mm, 3,35 g ; 15 mm, 2,98 g ; 17,5 mm, 3,20 g ; 19 mm, 3,15 g ; 18 mm, 3,28 g ; 17,5 mm, 2,72 g ; 19 mm, 3,35 g ; 17,5 mm, 3,35 g ; 18 mm, 3,32 g ; 18 mm, 3,68 g ; 17 mm, 3,10 g ; 17,5 mm, 3,20 g ; 17 mm, 2,83 g ; 17 mm, 3,15 g ; 18 mm, 3,10 g ; 17 mm, 3,22 g ; 17 mm, 2,42 g ; 16 mm, 3,15 g ; 16,5 mm, 3,18 g ; 18 mm, 3,17 g ; 16,5 mm, 2,98 g ; 17 mm, 3,17 g ; 16,5 mm, 3,20 g ; 16,5 mm, 3,20 g ; 17,5 mm, 2,92 g ; 16 mm, 2,50 g ; 16 mm, 3,35 g ; 18 mm, 3,00 g ; 17,5 mm, 2,80 g ; 17 mm, 3,15 g ; 18 mm, 3,08 g ; 17 mm, 3,02 g ; 17,5 mm, 2,98 g ; 17,5 mm, 3,30 g ; 16 mm, 3,25 g ; 16,5 mm, 3,00 g ; 17 mm, 3,20 g ; 19 mm, 3,08 g ; 17,5 mm, 3,04 g ; 19,5 mm, 3,08 g ; 18 mm, 3,12 g ; 18,5 mm, 2,85 g ; 17,5 mm, 3,00 g ; 19,5 mm, 3,17 g ; 18 mm, 3,15 g ; 17 mm, 3,13 g ; 17 mm, 3,18 g ; 17 mm, 2,77 g ;

154. *Nero*, D : 19 mm, G : 3,23 g ; C : bună, anul 63/68 ; RIC, I, 52 ;
155. *Galba*, D : 18 mm, G : 3,01 g ; C : bună ; anul 68/69, RIC, I, 22 ;
156. Idem, D : 18 mm, G : 3,31 g , C : foarte bună, anul 68/69, RIC, I, 4 ;
157. *Otho*, D : 17 mm, G : 3,20 g, C : foarte bună, anul 69, RIC, I, 12 ;
158. *Vitellius*, D : 18 mm, G : 3,04 g, C : foarte bună, anul 69, RIC, I, 18 ;
159. Idem, D : 20 mm, G: 3,28 g, C : foarte bună, anul 69, RIC, I, 20 ;
160. Idem, D : 17 mm, G : 3,42 g, C : bună, anul 69, RIC, I, 24 ;

Vespasianus :

161. D : 19 mm, G : 3,23 g, C : foarte bună, anul 69/71, RIC, II, 4 ;
162. D : 18,5 mm, G : 3,00 g, C : mediocră, anul 69/71, RIC, II, 7 ;
163. D : 18 mm, G : 3,23 g, C : foarte bună, anul 69/71, RIC, II, 8 ;

164—173: anii 69/71, RIC, II, 10 : 18 mm, 3,15 g ; 18 mm, 3,10 g ; 18 mm, 3,32 g ; 18,5 mm, 3,20 g ; 18 mm, 3,16 g ; 18,5 mm, 3,14 g ; 18 mm, 3,16 g ; 18,5 mm, 3,06 g ; 17,5 mm, 3,33 g ; 17 mm, 3,08 g ;

174—176 : anii 69/71, RIC, II, 15 ; 18,5 mm, 3,65 g ; 17 mm, 3,36 g ; 17 mm, 2,97 g ;

177. D : 18 mm, G : 3,22 g ; C : bună ;
178. D : 18 mm, G : 3,40 g, C : bună, anul 70/72, RIC, II, 36 ;
179. D : 17,5 mm, G : 3,35 g ; C : bună, anii 70/72, RIC, II, 37 ;
180. D : 17 mm, G : 3,11 g, C : bună, anii 70/72, RIC, II, 39 ;

181—184 : anii 72/73, RIC, II, 42—19 mm, 3,15 g ; 17 mm, 3,04 g ; 16,5 mm, 3,21 g ; 16 mm, 3,19 g ;

185. D : 18 mm, G : 2,97 g, C : bună, anii 72/73, RIC, II, 45 ;
186. D : 19 mm, G : 3,02 g, C : mediocră, anii 72/73, RIC, II, 48 ;
187. D : 19 mm, D : 3,11 g, C : bună, anii 72/73, RIC, II, 50 ;
188. D : 19 mm, G : 3,16 g, C : bună, anul 73, RIC, II, 57 ;
189. D : 20,5 mm, G : 3,17 g, C : bună, anul 73, RIC, II, 58 ;

190—191: anul 73, RIC, II, 65—19 mm, 3,23 g ; 20 mm, 3,00 g ;

192—194: anul 73, RIC, II, 67—19 mm, 3,27 g ; 19 mm, 3,15 g ; 18 mm, 3,04 g ;

195. D: 19 mm, G: 3,19 g, C: bună, anul 74, RIC, II, 75 ;

196—202: C : foarte bună, anul 74, RIC, II, 77—18 mm, 3,34 g ; 18,5 mm, 3,22 g ; 19 mm, 3,19 g ; 19,5 mm, 3,21 g ; 20,5 mm, 3,15 g ; 19 mm, 3,14 g ; 18,2 mm, 3,09 g ;

203. D: 18,5 mm, G: 3,05 g, C: bună, anul 76, RIC, II, 100;
204. D : 19 mm, G : 3,03 g, C : bună, anul 76, RIC, II, 101 ;
205. D : 17 mm, G : 3,13 g, C : foarte bună, anii 77/78, RIC, II, 104 ;
206. D : 19,5 mm, G : 3,42 g, C : bună, anii 77/78, RIC, II, 107 ;
207. D : 18 mm, G : 3,18 g, anii 77/78, RIC, II, 108 ; C : bună ;
208. D : 20 mm, G : 3,73 g, C : foarte bună, anii 77/78, RIC, II, 110 ;
209. D : 18,2 mm, G : 3,23 g, C : foarte bună, anul 79, RIC, II, 118 ;

210—214: 19 mm, 3,28 g, foarte bună; 20 mm, 3,07 g, C: mediocră; 19 mm, 3,03 g, bună; 19 mm, 3,10 g, bună; 17 mm, 3,04 g, mediocră — anii 75/79, RIC, II, 124 (nedatate);

215—218: 18,2 mm, 3,24 g, foarte bună; 18 mm, 3,46 g, foarte bună; 17,5 mm, 3,22 g, foarte bună; 17 mm, 3,15 g, mediocră, anii 78/79, RIC, II, 131 (nedatate);

219—220: 17 mm, 2,99 g, bună; 17 mm, 3,22 g, bună, anii 75/79, RIC, II, 137 (nedatate);

Vespasianus: *Titus*

221. D: 19 mm, G: 3,08 g, C: foarte bună, anii 71/72, RIC, II, 160;
222. D: 19,5 mm, G: 3,30 g, C: foarte bună, anul 74, RIC, II, 180;
223. D: 18,5 mm, G: 3,17 g, C: foarte bună, anii 77/78, RIC, II, 195;
224. D: 18 mm, G: 3,17 g, C: foarte bună, anii 77/78, RIC, II, 218 (nedatate);

Vespasianus: *Domitianus*

225. D: 20 mm, G: 3,28 g, C: bună, anul 73, RIC, II, 232;
226. D: 20,5 mm, G: 3,18 g, C: foarte bună, anul 76, RIC, II, 238;
227. D: 19 mm, G: 3,25 g, C: foarte bună, anul 79, RIC, II, 243;

Titus

228. D: 19 mm, G: 2,48 g, C: foarte bună, anul 80, RIC, II, 22 a;
229. D: 18 mm, G: 3,32 g, C: foarte bună, anul 80, RIC, II, 22 a;

Titus: *Domitianus*

230. D: 17,5 mm, G: 3,30 g, C: foarte bună, anul 80, RIC, II, 48—51 var. (*Minerva*, tip nr. 41);

Titus: *Iulia Titia*

231. D: 19,5 mm, G: 3,16 g, C: foarte bună, RIC, II, 56 (nedatate);

Titus: *Divus Vespasianus*

232. D: 20 mm, G: 3,39 g, C: foarte bună, anii 80/81, RIC, II, 59;
233. D: 18 mm, G: 3,26 g, C: bună, anii 80/81, RIC, II, 59 var. (*Marte*);

Domitianus

234. D: 18 mm, G: 3,28 g, C: bună, anul 81, RIC, II, 1;
235. D: 18 mm, G: 3,20 g, C: foarte bună, anul 81, RIC, II, 17;

236—237: D: 18,5 mm, G: 3,27 g; D: 17,5 mm, G: 2,57 g, C: foarte bună, anul 81, RIC, II, 18;

238. D: 18,7 mm, G: 3,38 g, C: foarte bună, anul 81, RIC, II, 22;
239. D: 19,5 mm, G: 3,46 g, C: foarte bună, anul 85, RIC, II, 76;
240. D: 20,2 mm, G: 3,55 g, C: foarte bună, anul 86, RIC, II, 85;
241. D: 20,2 mm, G: 3,33 g, C: foarte bună, anul 86, RIC, II, 95;
242. D: 19 mm, G: 3,15 g, C: foarte bună, anul 88, RIC, II, 109;
243. D: 20 mm, G: 3,35 g, C: foarte bună, anul 88, RIC, II, 106;
244. D: 18 mm, G: 3,32 g, C: foarte bună, anul 88, RIC, II, 107;
245. D: 20 mm, G: 3,25 g, C: foarte bună, anii 88/89, RIC, II, 131;

246—247: D: 18,5 mm, G: 3,45 g; D: 19 mm, G: 3,45 g, C: foarte bună, anii 88/89 RIC, II, 137;

248—249: D: 18 mm, G: 2,88 g, C: foarte bună; D: 19 mm, G: 3,35 g, C: foarte bună, anii 88/89, RIC, II, 139;

250. D: 18,5 mm, G: 3,32 g, C: foarte bună, anul 90, RIC, II, 148;

251—252: D: 20 mm, G: 3,17 g; D: 19,3 mm, G: 3,45 g, C: foarte bună, anii 90/91, RIC, II, 153;

253. D: 19 mm, G: 3,42 g, C: foarte bună, anul 91, RIC, II, 157;
254. D: 18,5 mm, G: 2,70 g, C: foarte bună, anul 92, RIC, II, 162;
255. D: 18,5 mm, G: 3,60 g, C: foarte bună, anul 92, RIC, II, 166;

256—258: D: 19 mm, G: 3,28 g; D: 17,8 mm, G: 3,28 g; D: 19 mm, G: 3,43 g; C: foarte bună, anul 92, RIC, II, 167;

259. D: 19 mm, G: 3,37 g, C: foarte bună, anii 92/93, RIC, II, 171;

260—262: D: 19 mm, G: 3,50 g; D: 18,5 mm, G: 3,40 g; D: 19 mm, G: 3,30 g, C: foarte bună, anii 92/93, RIC, II, 173;

263. D: 18 mm, G: 3,20 g, C: foarte bună;
264. D: 19,5 mm, G: 3,50 g, C: foarte bună, anii 93/94, RIC, II, 177;
265. D: 18,5 mm, G: 2,98 g, C: foarte bună, anul 95, RIC, II, 186;

266—267: D : 18 mm, G : 3,38 g ; D : 19 mm, G : 3,45 g, C : foarte bună, anii 95/96, RIC, II, 190 ;

268. D : 19 mm, G : 3,20 g, C : bună, rebătută ;

269. D : 19 mm, G : 3,28 g, C : foarte bună, anul 95, RIC, II, 189 ;

Nerva

265. D : 18,7 mm, G : 3,43 g, C : foarte bună, anul 96, RIC, II, 2 ;

266. D : 19 mm, G : 3,68 g, C : foarte bună, anul 96, RIC, II, 3 ;

267. D : 17,2 mm, G : 3,38 g, C : foarte bună, anul 97, RIC, II, 13 ;

268. D : 18 mm, G : 3,33 g, C : foarte bună, anul 97, RIC, II, 16 ;

269. D : 18,2 mm, G : 3,33 g, C : bună, anul 97, RIC, II, 17 ;

270. D : 18 mm, G : 3,42 g, C : foarte bună, anul 97, RIC, II, 24 ;

271. D : 17,8 mm, G : 3,38 g, C : foarte bună, anul 97, RIC, II, 27 ;

272. D : 18,2 mm, G : 3,33 g, C : foarte bună, anul 97, RIC, II, 31 ;

273—274: D : 18,5 mm, G : 3,15 g ; D : 19 mm, G : 3,65 g, C : foarte bună, anul 97, RIC, RIC, II, 33 (AV) ;

Traianus

280—281: D : 18,7 mm, G : 3,50 g, C : foarte bună ; D : 18 mm, G : 3,08 g, C : bună ; anii 98/99, RIC, II, 6 ;

282. D : 19,7 mm, G : 3,30 g, C : bună, anii 98/99, RIC, II, 5 ;

283. D : 20,8 mm, G : 3,35 g, C : bună, RIC, II, 9 ;

284. D : 18,5 mm, G : 3,17 g, C : foarte bună, anii 98/99, RIC, II, 12 ;

285. D : 19 mm, G : 3,30 g, C : foarte bună, anii 98/99, RIC, II, 17 ;

286. D : 18,8 mm, G : 3,03 g, C : foarte bună, anii 98/99, RIC, II, 22 ;

287. D : 17 mm, G : 3,40 g, C : bună, anii 98/99, RIC, II, 29 ;

288. D : 18,5 mm, G : 3,18 g, C : bună, anul 100, RIC, II, 35 ;

289. D : 20 mm, G : 3,28 g, C : foarte bună, anul 100, RIC, II, 40 ;

290—291: D : 18,5 mm, G : 3,45 g ; C : foarte bună ; D : 18,4 mm, G : 3,43, anii 101/102 ; RIC, II, 49 ;

292. D : 19 mm, G : 3,30 g, C : foarte bună, anii 101/102, RIC, II, 52 ;

293—296: D : 19 mm, G : 3,48 g ; D : 18,7 mm, G : 3,10 g ; D : 19,8 mm, G : 3,22 g ; D : 18,7 mm, G : 3,35 g ; C : foarte bună, anii 101/102, RIC, II, 58 ;

297—298: D : 19 mm, G : 3,52 g ; D : 18,5 mm, G : 3,20 g, C : foarte bună, anii 101/102, RIC, II, 59 ;

299—300: D : 18 mm, G : 2,60 g ; D : 18,5 mm, G : 3,25 g, C : foarte bună, anii 101/102, RIC, II, 60 ;

301. D : 17,7 mm, G : 3,38 g, C : foarte bună, anii 101/102, RIC, II, 67 ;

302—304: D : 18,7 mm, G : 3,38 g ; D : 19 mm, G : 3,32 g ; D : 19,4 mm, G : 3,18 g ; C : foarte bună, anii 103/111, RIC, II, 96 ;

305—306: D : 20 mm, G : 3,12 g ; D : 18,2 mm, G : 3,40 g, C : foarte bună, anii 103/111, RIC, II, 99 ;

307—308: D : 18,5 mm, G : 3,25 g ; D : 20 mm, G : 3,30 g, C : foarte bună, anii 103/111 RIC, II, 107 ;

309—310: D : 18 mm, G : 3,63 g ; D : 19,7 mm, G : 2,75 g, C : bună, anii 103/111, RIC, II, 115 ;

311—312: D : 20 mm, G : 3,17 g, C : foarte bună ; D : 19 mm, G : 3,20 g, C : bună, anii 103/111, RIC, II, 116 ;

313—315: D : 19 mm, G : 3,28 g ; D : 19 mm, G : 3,12 g ; D : 19 mm, G : 3,01 g, C : foarte bună, anii 103/111, RIC, II, 118 var. (AV) ;

316—317: D : 19,2 mm, G : 3,40 g ; D : 19,5 mm, G : 3,28 g, C : bună, anii 103/111, RIC, II, 119 ;

318. D : 17,8 mm, G : 3,13 g, C : bună, anii 103/111, RIC, II, 120 ;

319—325: D : 18,6 mm, G : 3,40 g ; D : 18,8 mm, G : 3,45 g ; D : 18,3 mm, G : 3,52 g ; D : 19 mm, G : 3,12 g ; D : 18,2 mm, G : 3,28 g ; D : 19,8 mm, G : 3,23 g; D : 20 mm, G : 3,58 g, C : foarte bună, anii 103/111, RIC, II, 121 ;

326—328: D : 19 mm, G : 3,05 g ; D : 19 mm, G : 3,25 g ; D : 19 mm, G : 3,30 g, C : bună, anii 103/111, RIC, II, 122 ;

329—331: D : 20 mm, G : 3,07 g ; D : 19 mm, G : 2,70 g ; D : 19 mm, G : 2,68 g, C : bună, anii 103/111, RIC, II, 127 ;

332—337: D : 20,5 mm, G : 3,35 g ; D : 18,5 mm, G : 3,35 g ; D : 19 mm, G : 3,20 g ; D : 19 mm, G : 2,90 g ; D : 19 mm, G : 3,20 g ; D : 18,5 mm, G : 3,14 g, C : bună, anii 103/111, RIC, II, 128 ;
338—339: D : 18,5 mm, G : 3,15 g ; D : 18,5 mm, G : 3,12 g, C : bună, anii 103/111, RIC, II, 142 ;
340—341: D : 20 mm, G : 2,97 g ; D : 18,5 mm, G : 3,10 g, C : foarte bună, anii 103/111, RIC, II, 147 ;
342. D : 19,5 mm, G : 3,55 g, C : foarte bună, anii 103/111, RIC, II, 174 ;
343. D : 19 mm, G : 3,38 g, C : foarte bună, anii 103/111, RIC, II, 176 ;
344. D : 19 mm, G : 3,05 g, C : foarte bună, anii 103/111, RIC, II, 183 ;
345—346: D : 18,5 mm, G : 3,35 g ; D : 18,4 mm, G : 3,40 g, C : foarte bună, anii 103/111, RIC, II, 187 ;
347. D : 19 mm, G : 3,27 g, C : foarte bună, anii 103/111, RIC, II, 190 ;
348. D : 18 mm, G: 3,35 g, C : foarte bună, anii 103/111, RIC, II, 194 ;
349—350: D : 18 mm, G : 3,10 g ; D : 17,5 mm, G : 3,40 g, C : bună, anii 103/111, RIC, II, 202 ;
351. D : 19,4 mm, G : 3,12 g, C : foarte bună, anii 103/111, RIC, II, 216 ;
352. D : 19,5 mm, G : 3,22 g, C : bună, anii 103/111, RIC, II, 220 ;
353—354: D : 18,5 mm, G : 3,33 g ; D : 19 mm, D : 3,25 g, C : bună, anii 112/114, RIC, II, 244 ;
355. D : 19 mm, G : 3,38 g, C : foarte bună, anii 112/114, RIC, II, 252 ;
356—357: D : 19 mm, G : 3,10 g ; D : 20 mm, G : 3,01 g, C : foarte bună, anii 112/114, RIC, II, 261 ;
358. D : 20 mm, G: 2,68 g, C : foarte bună, anii 112/114, RIC, II, 269 ;
359—360: D : 19 mm, G : 2,82 g ; D : 18 mm, G : 2,32 g, C : bună, anii 112/114, RIC, II, 291 ;
361. D : 19 mm, G : 3,55 g, C : foarte bună, anii 112/114, RIC, II, 294 ;
362. D : 20 mm, G : 3,20 g, C : foarte bună, anii 114/117, RIC, II, 303 ;
363. D : 19 mm, G : 3,57 g, C : foarte bună, anii 114/117, RIC, II, 315 ;
364—365: D : 18,4 mm, G : 3,78 g ; D : 18,5 mm, G : 3,45 g C : foarte bună, anii 114/117, RIC, II, 317 ;
366—367: D : 18 mm, G : 3,47 g ; D : 18,3 mm, G : 3,45 g, C : foarte bună, anii 114/117, RIC, II, 331 ;
368. D : 19 mm, G : 3,27 g, C : bună, anii 114/117, RIC, II, 334 ;
369—373: D : 18,2 mm, G : 3,38 g ; D : 18 mm, G : 3,06 g ; D : 19 mm, G : 2,86 g ; D : 19 mm, G : 3,12 g ; D : 20 mm, G : 3,38 g, C : foarte bună, anii 114/117, RIC, II, 337 ;
374. D : 19 mm, G : 3,35 g, C : bună, anii 114/117, RIC, II, 340 ;
375. D : 18,5 mm, G : 3,25 g, C : foarte bună, anii 114/117, RIC, II, 341 ;
376. D : 19 mm, G : 2,90 g, C : foarte bună, anii 114/117, RIC, II, 347 ;
377—378: D : 18 mm, G : 3,40 g ; D : 18,5 mm, G : 3,52 g, C : bună, anii 114/117, RIC, II, 349 ;
379—380: D : 18 mm, G : 3,18 g ; D : 19,5 mm, G : 3,52 g, C : bună, anii 114/117, RIC, II, 353 ;
381. D : 19 mm, G : 2,82 g, C : foarte bună, anii 114/117, RIC, II, 364 ;
382. D : 17 mm, G : 2,93 g, C : bună ;
383. D : 19 mm, G : 3,82 g, C : bună ;
384. D : 19 mm, G : 3,55 g, C : bună ;

Hadrianus

385. D : 18 mm, G : 3,45 g, C : bună, anul 117, RIC, II, 5 ;
386. D : 19,5 mm, G : 2,95 g, C : bună, anul 118, RIC, II, 41 ;
387—388: D : 20 mm, G : 3,15 g ; D : 18 mm, G : 3,21 g, C : bună, anul 118, RIC, II,42 ;
389—390: D : 19 mm, G : 3,20 g ; D : 19 mm, G : 2,85 g, C : bună, anul 118, RIC, II, 45;
391. D : 20 mm, G : 3,30 g, C : foarte bună, anii 119/122, RIC, II, 69 ;
392—393: D : 19,5 mm, G : 2,97 g ; D : 19 mm, G : 2,65 g, C : bună, anii 119/122, RIC, II, 77 ;
394—395: D : 19 mm, G : 3,40 g ; D : 19,5 mm, G : 3,10 g, C : foarte bună, anii 119/122, RIC, II, 80 ;
396—397: D : 18 mm, G : 3,30 g ; D : 18 mm, G : 3,05 g, C : bună, anii 119/122, RIC, II, 81 ;
398. D : 19 mm, G : 3,45 g, C : bună, anii 119/122, RIC, II, 83 ;

399. D : 18,5 mm, G : 2,71 g, C : foarte bună, anii 119/122 ; RIC, II, 95 ;
400. D : 19 mm, G : 3,45 g, C : foarte bună, anii 119/122, RIC, II, 101 ;
401—403. D : 19 mm, G : 3,32 g ; D : 19 mm, G : 3,35 g ; D : 17 mm, G : 3,40 g, C : foarte bună, RIC, II, 120, anii 119/122 ;
404. D : 19 mm, G : 3,42 g, C : bună, anii 119/122, RIC, II, 126 ;
405. D : 18,5 mm, G : 3,02 g, C : foarte bună, anii 119/122, RIC, II, 127 ;
406—407. D : 19,5 mm, G : 3,15 g ; D : 18 mm, G : 3,15 g, C : foarte bună, anii 119/122, RIC, II, 137 ;
408. D : 19 mm, G : 3,35 g, C : foarte bună, anii 119/122, RIC, II, 139 ;
409. D : 19 mm, G : 3,00 g, C : foarte bună, anii 119/122, RIC, II, 141 ;
410. D : 19,5 mm, G : 3,30 g, C : bună, anii 125/128, RIC, II, 158 ;
411. D : 18,5 mm, G : 3,15 g, C : foarte bună, anii 125/128, RIC, II, 160 ;
412—417. D : 18,5 mm, G : 2,52 g ; D : 19 mm, G : 3,15 g ; D : 19 mm, G : 3,03 g ; D : 18,5 mm, G : 3,01 g ; D : 19 mm, G : 3,57 g ; D : 19 mm, G : 3,30 g, C : bună, anii 125/128, RIC, II, 161 ;
418. D : 19,5 mm, G : 2,75 g, C : foarte bună, anii 125/128, RIC, II, 172 ;
419—420. D : 19 mm, G : 3,30 g ; D : 18 mm, G : 3,40 g, C : foarte bună, anii 125/128, RIC, II, 173 ;
421. D : 18,5 mm, G : 3,40 g, C : bună, anii 125/128, RIC, II, 175 ;
422—423. D : 18,5 mm, G : 3,38 g ; D : 18,5 mm, G : 3,03 g, C : bună, anii 125/128, RIC, II, 182 ;
424. D : 19,5 mm, G : 3,45 g, C : bună, anii 125/128, RIC, II, 183 ;
425—426. D : 19 mm, G : 3,40 g ; D : 18 mm, G : 3,35 g, C : foarte bună, anii 125/128, RIC, II, 201 ;
427. D : 18,5 mm, G : 3,10 g, C : foarte bună, anii 125/128, RIC, II, 202 ;
428. D : 18 mm, C : 3,10 g, C : foarte bună, anii 132/134, RIC, II, 213 ;
429. C : 18 mm, G : 3,35 g, C : bună, anii 132/134, RIC, II, 221 ;
430. D : 17,5 mm, G : 3,27 g, C : bună, anii 134/138, RIC, II, 229 ;
431—436. D : 17,5 mm, G : 3,48 g ; D : 18,5 mm, G : 3,50 g ; D : 19 mm, G : 3,40 g ; D : 19,5 mm, G : 3,20 g ; D : 18,5 mm, G : 3,00 g ; D : 17 mm, G : 3,20 g, anii 134/138, RIC, II, 241 a, C : bună ;
437. D : 19 mm, G : 3,40 g, C : foarte bună, anii 134/138, RIC, II, 242 var.
438—439. D : 18,5 mm, G : 3,60 g ; D : 19 mm, G : 3,22 g, C : bună, anii 134/138, RIC, II, 244 ;
440—442. D : 17 mm, G : 3,31 g ; D : 18,5 mm, G : 3,30 g ; D : 18 mm, G : 3,32 g, C : bună, anii 134/138, RIC, II, 256 ;
443. D : 18 mm, G : 3,40 g. C : foarte bună, anii 134/138, RIC, II, 257 ;
444. D : 17,5 mm, G : 3,21 g, C : bună, anii 134/138, RIC, II, 259 ;
445. D : 18 mm, G : 3,55 g, C : foarte bună, anii 134/138, RIC, II, 264 ;
446. D : 18 mm, G : 3,30 g, C : foarte bună, anii 134/138, RIC, II, 266 ;
447—450. D : 17,5 mm, G : 3,15 g ; D : 18 mm, G : 3,20 g ; D : 17,5 mm, G : 2,98 g ; D : 17,5 mm, G : 3,28 g, C : bună, anii 134/138, RIC, II, 267 ;
451—453. D : 17,5 mm, G : 3,50 g ; D : 18 mm, G : 3,05 g ; D : 20 mm, G : 2,65 g, C : foarte bună, anii 134/138, RIC, II, 268 ;
454. D : 18 mm, G : 3,25 g, C : foarte bună, anii 134/138, RIC, II, 276 ;
455. D : 18 mm, G : 3,25 g, C : foarte bună, anii 134/138, RIC, II, 282 ;
456. D : 18 mm, G : 3,31 g, C : foarte bună, anii 134/138, RIC, II, 286 ;
457. D : 18,5 mm, G : 3,30 g, C : foarte bună, anii 134/138, RIC, II, 290 ;
458. D : 17,5 mm, G : 3,32 g, C : foarte bună, RIC, II, 296 ;
459. D : 18 mm, G : 3,28 g, C : foarte bună, anii 134/138, RIC, II, 297 ;
460. D : 17,5 mm, G : 3,28 g, C : foarte bună, anii 134/138, RIC, II, 300 ;
461. D : 18 mm, G : 3,05 g, C : bună, anii 134/138, RIC, II, 303 ;
462—463. D : 19 mm, G : 3,30 g ; D : 18 mm, G : 3,40 g, C : foarte bună, anii 134/138, RIC, II, 310 ;
464—465. D : 18,5 mm, G : 3,20 g ; D : 18 mm, G : 3,40 g, C : foarte bună, anii 134/138, RIC, II, 324 ;
466—467. D : 18 mm, G : 3,02 g ; D : 20 mm, G : 3,32 g, C : bună, anii 134/138, RIC, II, 343 ;
468—469. D : 18,5 mm. G : 3,25 g ; D : 18,5 mm, G : 3,30 g, C : foarte bună, anii 134/138, RIC, II, 345 ;
470. D : 19 mm, G : 3,20 g, C : bună, anii 134/138, RIC, II, 360 ;

471. D : 19 mm, G : 3,52 g, C : foarte bună, anii 134/138, RIC, II, 363 ;
Hadrianus — Sabina
472. D : 17 mm, G : 3,31 g, C : foarte bună, anul 136, RIC, II, 390 ;
473. D : 17,5 mm, G : 3,20 g, C : foarte bună, anul 136, RIC, II, 391 ;
474. D : 17 mm, G 3,20, C : foarte bună, anul 136, RIC, II, 395 ;
475. D : 18 mm, G : 3,05 g, C : bună, anul 136, RIC, II, 396 ;
476. D : 18,5 mm, G : 3,48 g, C : foarte bună, anii 138/139, RIC, II, 398 ;
477. D : 18 mm, G : 3,35 g, C : foarte bună, anii 138/139, RIC, II, 411 b ;
Hadrianus : Lucius Aelius
478. D : 17 mm, G : 3,35 g, C : bună, anul 137, RIC, II, 429 ;
479. D : 17,5 mm, G : 3,50 g, C : bună, anul 137, RIC, II, 432 ;
480. D : 19 mm, G : 3,45 g, C : foarte bună, anul 137, RIC, II, 436 ;

Antoninus Pius

481. D : 18 mm, G : 3,24 g, C : bună, anul 138, RIC, III, 10 ;
482. D : 18 mm, G : 3,10 g, C : foarte bună, anul 138, RIC, III, 12 ;
483. D : 18 mm, G : 2,97 g, C : bună, anul 139, RIC, III, 35 ;
484. D : 18,5 mm, G : 3,26 g, C : foarte bună, anul 139, RIC, III, 54 ;
485. D : 19 mm, G : 3,43 g, C : foarte bună, anii 140/143, RIC, III, 61 ;
486. D : 18 mm, G : 2,65 g, C : bună, anii 140/143, RIC, III, 62 ;
487. D : 17,3 mm, G : 3,39 g. C : foarte bună, anii 140/143, RIC, III, 64 ;
488. D : 18 mm, G : 4,15 g, C : bună, anii 140/143, RIC, III, 77 ;
489. D : 17,5 mm, G : 3,16 g, C : foarte bună, anii 140/143, RIC, III, 82 ;
490. D : 17 mm, G : 3,47 g, C : foarte bună, anii 140/143, RIC, III, 85 ;
491. D : 18,5 mm, G : 3,30 g, C : foarte bună, anii 145/161, RIC, III, 129 ;
492. D : 18 mm, G : 3,74 g, C : foarte bună, anii 145/161, RIC, III, 130 ;
493—495. D : 19 mm, G : 3,34 g ; D : 17 mm, G : 3,40 g ; D : 18 mm, G : 3,15 g, C : bună ; RIC, III, 137 ;
496. D : 17,5 mm, G : 3,32 g, C : bună, anii 145/161, RIC, III, 144 ;
497. D : 17 mm, G : 3,52 g, C : foarte bună, anii 145/161, RIC, III, 155 ;
498. D : 17,5 mm, G : 3,43 g, C : foarte bună, anii 145/161, RIC, III, 156 ;
499—500. D : 19 mm, G : 3,66 g ; D : 18 mm, G : 3,47 g, C : foarte bună, anii 148/149, RIC, III, 175 ;
501. D : 18,5 mm, G : 3,42 g, C : foarte bună, anii 148/149, RIC, III, 177 ;
502—503. D : 18 mm, G : 3,58 g ; D : 19,5 mm, G : 3,21 g ; C : bună, anii 148/149, RIC, III, 179 ;
504. D : 19 mm, G : 3,44 g, C : foarte bună, anii 148/149, ROC, III, 180 ;
505—508. D : 19 mm, G : 2,94 g ; D : 18 mm, G : 3,51 g ; D : 19 mm, G : 3,47 g ; D : 17 mm, G : 3,67 , C : foarte bună, anii 148/149, RIC, III, 181 ;
509. D : 18 mm, G : 3,22 g, C : foarte bună, anii 148/149, RIC, III, 183 ;
510—511. D : 19 mm, G : 3,44 g ; D : 18 mm, G : 3,81 g, C : foarte bună, anii 149/150, RIC, III, 189 ;
512—513. D : 17,5 mm, G : 2,90 g ; D : 18 mm, G : 3,46 g, C : bună, anii 150/151, RIC, III, 200 c ;
514. D : 20 mm, G : 3,19 g, C : bună, anii 150/151, RIC, III, 201 ;
515. D : 18 mm, G : 3,82 g, C : foarte bună, anii 151/152, RIC, III, 209 ;
516. D : 18,5 mm, G : 3,16 g, C : foarte bună, anii 151/152, RIC, III, 210 ;
517. D : 17 mm, G : 3,47 g, C : foarte bună, anii 151/152, RIC, III, 216 a ;
518. D : 18 mm, G : 3,10 g, C : foarte bună, anii 151/152, RIC, III, 217 ;
519. D : 18,5 mm, G : 3,81 g, C : foarte bună, anii 151/152, RIC, III, 218 ;
520. D : 18 mm, G : 3,31 g, C : foarte bună, anii 152/153, RIC, III, 221 ;
521—523. D : 18 mm, G : 3,59 g ; D : 17 mm, G : 3,59 g ; D : 17,5 mm, D : 3,51 g, anii 153/154, RIC, III, 229 a ; C : bună ;
524—526. D : 18,5 mm, G : 3,55 g ; D : 17 mm, G : 3,55 g ; D : 17,5 mm, G : 3,24 g, C : bună, anii 153/154, RIC, III, 231 ;
527. D : 17 mm, G : 3,13 g, C : foarte bună, anii 153/154, RIC, III, 232 ;
528. D : 17 mm, G : 3,54 g, C : foarte bună, anii 154/155, RIC, III, 239 ;
529. D : 18 mm, G :3,27 g, C : foarte bună, anii 155/156, RIC, III, 244 ;
530. D : 18 mm, G : 3,15 g, C : foarte bună, anii 155/156, RIC, III, 249 ;
531. D : 17,5 mm, G : 3,51 g, C : foarte bună, anii 155/156, RIC, III, 250 ;
532. D : 17,5 mm, G : 3,35 g, C : foarte bună, anii 155/156, RIC, III, 254 ;

533–534. D : 17 mm, G : 3,57 g ; D : 18 mm, G : 3,15 g, C : bună, anii 156/157, RIC, III, 260 ;

535. D : 16,5 mm, G : 3,29 g, C : bună, anii 156/157, RIC, III, 262 ;

536–537. D : 17,5 mm, G : 3,00 g ; D : 19 mm, G : 3,28 g, C : bună, anii 156/157, RIC, III, 264 ;

538–539. D : 16,5 mm, G : 3,42 g ; D : 18 mm, G : 3,35 g, C : bună, anii 157/158, RIC, III, 274 ;

540. D : 16,5 mm, G : 3,12 g, C : foarte bună, anii 157/158, RIC, III, 275 ;

541. D : 18,5 mm, G : 3,43 g, C : foarte bună, anii 158/159, RIC, III, 285 ;

542–543. D : 18 mm, G : 3,29 g ; D : 17,5 mm, G : 3,34 g, C : bună, anii 158/159, RIC, III, 286 a ;

Antoninus Pius : Faustina I

544. D : 18 mm, G : 3,53 g, C : foarte bună, anii 139/141, RIC, III, 338 ;

545–550. D : 18 mm, G : 3,44 g ; D : 17 mm, G : 3,28 g ; D : 17,5 mm, G : 3,54 g, D : 18,5 mm, G : 3,15 g ; D : 17,5 mm, G : 3,44 g ; D : 18 mm, G : 3,15 g, C : foarte bună, anul 141, RIC, III, 344 ;

551–556. D : 18,5 mm, G : 2,96 g ; D : 19 mm, G : 3,20 g ; D : 20 mm, G : 3,08 g ; D : 18,5 mm, G : 3,11 g ; D : 19 mm, G : 2,96 g ; D : 18 mm, G : 3,36 g, C : foarte bună, anul 141, RIC, III, 351 ;

557–558. D : 18 mm, G : 3,34 g ; D : 18 mm, G : 3,22 g, C : foarte bună, anul 141, RIC, III, 347 ;

559. D : 18 mm, G : 3,29 g, C : foarte bună, anul 141, RIC, III, 350 ;

560. D : 18 mm, G : 3,14 g, C : foarte bună, anul 141, RIC, III, 353 ;

561–562. D : 18,5 mm, G : 3,26 g ; D : 17 mm, G : 3,42 g, C : foarte bună, anul 141, RIC, III, 356 a ;

563–566. D : 19,5 mm, G : 3,42 g ; D : 19 mm, G : 3,29 g ; D : 18,5 mm, G : 3,28 g ; D : 19 mm, G : 3,20 g, C : bună, anul 141, RIC, III, 358 ;

567–569. D : 20 mm, G : 2,48 g ; D : 18,5 mm, G : 3,24 g ; D : 18,5 mm, G : 2,98 g, C : foarte bună, anul 141, RIC, III, 361 ;

570–573. D : 17 mm, G : 3,86 g ; D : 17 mm, G : 3,11 g ; D : 18 mm, G : 3,24 g ; D : 18 mm, G : 3,11 g ; C : foarte bună, anul 141, RIC, III, 362 ;

574. D : 17 mm, G : 3,53 g, C : foarte bună, anul 141, RIC, III, 363 ;

575. D : 18 mm, G : 3,28 g, C : foarte bună, anul 141, RIC, III, 370 ;

576. D : 17,5 mm, G : 3,48 g, C : bună, anul 141, RIC, III, 373 ;

577. D : 18 mm, G : 3,34 g, C : foarte bună, anul 141, RIC, III, 378 ;

578. D : 18 mm, G : 3,42 g, C : foarte bună, RIC, III, 382 a ;

579. D : 18,5 mm, G : 3,40 g, C : foarte bună, anul 141, RIC, III, 384 ;

580. D : 17,5 mm, G : 3,39 g, C : foarte bună, anul 141, RIC, III, 387 ;

581. D : 17 mm. G : 3,35 g, C : foarte bună, anul 141, RIC, III, 394 a ;

582. D : 18 mm, G : 3,13 g, C : foarte bună, anul 141, RIC, III, 394 ;

583. D : 19 mm, G : 2,81 g, C : foarte bună, anul 141 ;

Antoninus Pius și Marcus Aurelius

584–585. D : 18 mm, G : 3,47 g ; D : 18 mm, G : 3,43 g, C : foarte bună, anul 140, RIC, III, 415 ;

Antoninus Pius : Marcus Aurelius

586. D : 18,5 mm, G : 3,35 g, C : foarte bună, anii 140/144, RIC, III, 424 a ;

587. D : 17 mm, G : 3,37 g, C : foarte bună, anul 144 (?), RIc, III, 426 ;

588–593. D : 18 mm, G : 3,87 g, C : bună ; D : 19 mm, G : 3,45 g, C : bună ; D : 18 mm, G : 3,18 g, C : foarte bună ; D : 18,5 mm, G : 3,17 g, C : foarte bună ; D : 18,5 mm, G : 3,35 g, C : foarte bună ; D : 18,5 mm, G : 3,40 g, C : foarte bună, anul 145 (147 ?), RIC, III, 429 a ;

594. D : 18,5 mm, G : 3,37 g, C : foarte bună, anii 146/147, RIC, III, 437 ;

595. D : 19 mm, G : 3,43 g, C : foarte bună, anii 147/148, RIC, III, 438 ;

596. D : 18 mm, G : 3,40 g, C : bună, anii 152/153, RIC, III, 458 ;

597–598. D : 18,5 mm, G : 2,95 g, C : bună, anii 153/154, RIC, III, 461 ;

599. D : 19,5 mm, G : 3,65 g, C : bună, anii 157/158, RIC, III, 475 ;

600. D : 18 mm, G : 3,35 g, C : foarte bună, anii 159/160, RIC, III, 483 ;

Antoninus Pius : Faustina II

601. D : 19,5 mm, G : 3,33 g, C : foarte bună, RIC, III, 503 var. (AV) ;

602. D : 17,5 mm, G : 3,34 g, C : bună, RIC, III, 495 a ;

603. D : 17 mm, G : 3,39 g, C : bună, anul — 175, RIC, III, 496 ;
604—605. D : 16,5 mm, G : 3,28 g ; D : 17 mm, G : 3,61 g, C : bună, anul — 175, RIC, III, 497 ;
606—607. D : 18 mm, G : 3,54 g ; D : 18 mm, G : 3,55 g, C : foarte bună, anul — 175, RIC, III, 506 ;
608. D : 19,5 mm, G : 5,55 g, C : bună ;
609. D : 17,5 mm, G : 3,28 g, C : bună ;

Marcus Aurelius

610. D : 18 mm, G : 3,48 g, C : foarte bună, anul 161, RIC, III, 23 ;
611. D : 18 mm, G : 3,20 g, C : foarte bună, anii 161/162, RIC, III, 35 ;
612—613. D : 17,5 mm, G : 3,37 g ; D : 17,5 mm, G : 3,33 g, C : foarte bună, anii 161/162, RIC, III, 50 ;
614—615. D : 18 mm, G : 3,45 g ; D : 17,5 mm, G : 3,30 g, C : bună, anii 163/164, RIC, III, 85 ;
616. D : 17,5 mm, G : 3,58 g, C : foarte bună, anii 163/164, RIC, III, 91 ;
617—620. D : 18,5 mm, G : 3,50 g ; D : 17 mm, G : 3,45 g ; D : 18 mm, G : 3,35 g ; D : 18 mm, G : 3,47 g, C : foarte bună, anii 164/165 ; RIC, III, 125 ;
621—622. D : 19 mm, G : 3,04 g ; D : 18,5 mm, G : 3,38 g, C : foarte bună, anii 165/166, RIC, III, 145, var, (IMP. III) ;
623—624. D : 19 mm, G : 3,35 g ; D : 19,5 mm, G : 3,27 g, C : foarte bună, anul 166, RIC, III, 163 var. (IMP. III) ;
625. D : 18 mm, G : 3,75 g, C : foarte bună, anii 166/167, RIC, III, 171 ;

Marcus Aurelius : Divus Antoninus Pius

626—628. D : 18 mm, G : 3,30 g ; D : 19 mm, G : 3,44 g ; D : 19,5 mm, G : 3,32 g, C : foarte bună, anul 161, RIC, III, 431 ;
629—634. D : 19,5 mm, G : 3,35 g ; D : 18 mm, G : 3,41 g ; D : 17 mm, G : 3,66 g ; D : 17,5 mm, G : 3,37 g ; D : 18 mm, G : 3,29 g ; D : 17 mm, G : 3,36 g, C : foarte bună, anul 161, RIC, III, 436 ;
635—639. D : 18,5 mm, G : 3,39 g ; D : 18 mm, G : 3,35 g ; D : 17 mm, G : 3,48 g ; D : 17,5 mm, G : 3,34 g ; D : 18 mm, G : 3,34 g, C : foarte bună, anul 161, RIC, III, 441 ;

Marcus Aurelius : Lucius Verus

640. D : 18,5 mm, G : 3,50 g, C : foarte bună, anul 161, RIC, III, 463 ;
641. D : 17,5 mm, G : 3,48 g, C : foarte bună, anii 161/162, RIC, III, 482 ;
642—643. D : 17 mm, G : 3,48 g ; D : 17,5 mm, G : 3,52 g, C : foarte bună, RIC, III, 516 ;
644—645. D : 17 mm, G : 3,25 g ; D : 17 mm, G : 3,33 g, C : bună, anii 164/165, RIC, III, 529 ;
646—647. D : 18 mm. G : 3,35 g ; D : 18 mm, G : 3,30 g, C : foarte bună, anii 164/165, RIC, III, 537 ;
648. D : 20 mm, G : 3,44 g, C : bună, anii 165/166, RIC, III, 555 ;
649. D : 19 mm, G : 3,35 g, C : foarte bună, anii 166/167, RIC, III, 574 ;

Marcus Aurelius : Faustina II

650. D : 17,5 mm, G : 3,25 g, C : foarte bună, anii 161—180, RIC, III, 674 ;
651—652. D : 18 mm, G : 3,35 g ; D : 17,5 mm, G : 3,45 g, C : foarte bună, anii 161/180, RIC, III, 676 ;
653. D : 18 mm, G : 3,35 g, C : foarte bună, anii 161/180, RIC, III, 677 ;
654—655. D : 17,5 mm, G : 3,67 g ; D : 18 mm, G : 3,58 g, C : foarte bună, anii 161/180, RIC, III, 695 ;
656. D : 18,5 mm, G : 3,17 g, C : foarte bună, anii 161/180, RIC, III, 700 ;
657—658. D : 18 mm, G : 3,48 g ; D : 17,5 mm, G : 3,24 g, C : foarte bună, RIC, III, 701 ;
659—660. D : 18,5 mm, G : 3,47 g ; D : 17 mm, G : 3,38 g, C : foarte bună, anii 161/180, RIC, III, 710 ;
661—663. D : 17,5 mm, G : 3,48 g ; D : 17,5 mm, G : 3,37 g ; D : 17,5 mm, G : 3,25 g, C : foarte bună, anii 161/180, RIC, III, 714 ;

Marcus Aurelius : Lucilla

664. D : 19,5 mm, G : 3,33 g, C : foarte bună, anul — 183, RIC, III, 758 ;
665. D : 17 mm, G : 3,45 g, C : bună, anul — 183, RIC, III, 775 ;
666. D : 18 mm, G : 3,68 g, C : foarte bună, anul — 183, RIC, III, 792.

Din acest însemnat lot de monede, 7 adică 1,04% fac parte din categoria celor hibride și apar în catalog la împăratul care figurează pe avers. Procentul acestora fiind redus includerea conform acestui criteriu nu modifică aprecierile generale asupra structurii tezaurului. Uneori lectura reversului are mai multe rezolvări posibile. Stanțări eronate fiind efectuate și în monetăria centrală, monedele hibride nu trebuie etichetate în mod obligatoriu drept copii locale.

1. nr. 384, Av. Traianus, RIC, II, 91—96, anii 103/111 = St, I, nr. 144, Pl. X = Coh², AV, nr. 85. Rv. Domitianus, RIC, II, 192 (Pl. 2/1);

2. nr. 263, Av. Domitianus, RIC, II, 188. Rv. Hadrianus, RIC, II, 300 = St, II, nr. nr. 298, pl. V = Coh², 154—156 (Pl. 2/2);

3. nr. 383, Av. Traianus, RIC, II, 91—96 = St, I, nr. 144. Rv. Marcus Aurelius, RIC, III, 66—73, var. cu balanță și cornul abundenței (Pl. 2/3);

4. nr. 268, Av. Domitianus, RIC, II, 188, stanțat de două ori, dublind astfel profilul împăratului, legenda și arcul de perle. Rv. Traianus, RIC, II, 337 = St, I, anexa III, *suberatae*, p. 296/11 (Pl. 2/4);

5. nr. 177, Av. Vespasianus, RIC, II, 7, anul 69. Rv. Traianus, RIC, II, 347 = ST, I, 296/11, anii 114/117 (Pl. 2/5);

6. nr. 583, Av. Faustina I, cf. St, III, 417—440, pl. VI, p. 325/50 c—d. Rv. Hadrianus St, II, 60, pl. I, altă stanță, var. (Pl. 2/6);

7. nr. 609, Av. Faustina II, RIC, III, 667 și urm. Rv. RIC, III, 409, var. Apollo (Pl. 2/7);

O singură monedă nr. 608, din timpul Faustinei II ar putea fi inclusă eventual în grupul „imitațiilor barbare"[11] (Pl. 2/8). Reversul, indiferent de greșelile de stanțare n-ar putea conține grupul de S-uri a căror sens e greu de descifrat. Imitarea pentru COS III ar data-o în anii cînd această indicație poate fi întîlnită pe monedele lui Antoninus Pius (140—144).

Încercările de stabilire a monetăriilor din care provin denarii cea centrală sau cele aflate în unele orașe ale provinciilor romane apropiate sînt încă rare. Schematizarea unor divinități ar putea fi printre elementele utile unor astfel de localizări.

Problemele referitoare la primele atestări ale monedei romane în Dacia, a circulației monedei cu toate implicațiile economice și politice a făcut de multă vreme obiectul a numeroase studii, numismații fiind printre cei care au introdus exemplar în circulația științifică tezaurele sau monedele izolate descoperite. Dintre numismați, asupra începutului circulației monedei romane înainte de cucerirea Daciei s-a pronunțat încă C. Moisil[12], dar primul studiu amplu în care au fost reunite toate informațiile cunoscute pînă în anul 1940 și încercarea de prezentare a interpretărilor istorice aparține lui B. Mitrea[13]. Indiferent de fluctuațiile descoperirilor lucrarea cercetătorului bucureștean rămîne un obligatoriu punct de referință. În anul 1955 cunoscuta numismată clujană I. Winkler a reluat într-o prestigioasă revistă de specialitate străină problema tezaurelor romane descoperite în Dacia avînd în componența lor monede din perioada care precede cele două războaie daco-romane[14]. În afară de menționarea descoperirilor ulterioare lucrării lui B. Mitrea concluziile studiului au la bază progresele cercetărilor arheologice și numismatice. Autoarea subliniază că o demarcație clară a descoperirilor de tezaure numai cu monede republicane sau numai cu denari imperiali este dificilă. De altfel cercetarea de față nici nu are ca obiectiv o atare separare cronologică. În anul 1957 din Moldova puteau fi menționate *9* tezaure întregi găsite în condiții cunoscute, *10* cu informații parțiale și *2* în condiții de găsire incerte, toate însumînd 1916 monede, se remarca prezența tezaurelor mai ales în preajma Siretului și a afluenților săi. Faptul că două tezaure se încheie cu Vespasianus era interpretat ca și în lucrările lui B. Mitrea, o consecință a acțiunilor lui Rubrius Gallus în această zonă.

O altă contribuție la aprofundarea problemei circulației monedei romane, redusă numai la o parte din tezaurele monetare cu denari republicani și teritorial numai la Moldova, aparține numismatei bucureștene M. Chițescu[15]. Cele 9 tezaure care au constituit obiectul unei minuțioase analize au fost descoperite la: *Cornii de Sus* (com. Tătărăști, jud. Bacău), *Bordești* (jud.

---

[11] În anul 1970, V. Mihăilescu-Bîrliba, Mem Ant, II, 1970, p. 311, menționa existența a 5 exemplare de „imitații barbare" în zona este carpatică. Publicarea lor separată și ilustrarea la fel ca și la monedele hibride ar fi deosebit de utilă pentru susținerea considerațiilor și validarea clasificării. În cazul de față menționăm că unii multipli ai *as*-ului (*dupondius*-ul și *quinarius*-ul) sînt notați cu aceste semne de numerotare fracționară asemănătoare formei *S* care pe denarul anunțat are o formă „barbarizată".

[12] C. Moisil, Arhivele Olteniei, II, II, 6, 1926, p. 83—95.

[13] B. Mitrea, EDR, X, 1945, p. 1—152.

[14] I. Winkler, SCȘ Cluj, seria III, 1—2, 1955, p. 126—154; idem, JNG, 17, 1967, p. 123—156.

[15] M. Chițescu, Carpica, IV, 1971, p.159—166.

Vrancea), *Poiana* (com. Nicoreşti, jud. Galaţi), *Răcătău-Cetăţuie* (jud. Bacău), *Conteşti* (jud. Bacău), *Odobeşti* (jud. Vrancea), *Gherghina Barboşi* (jud. Galaţi), *Pinceşti* (jud. Bacău), *Fitioneşti*, (jud. Vrancea) şi ele însumează *1160* denari romani republicani, 28 imitaţii, 3 ale regelui Numidiei Juba I şi 2 denari emişi în monetăria din Lugdunum în timpul împăratului Tiberius. Tezaurele amintite nu sînt singurele din Moldova care au numai denari republicani[16]. Adăugind însemnatele descoperiri monetare din cele mai bogate aşezări dacice din Moldova: Poiana şi Răcătău, cifra denarilor republicani ar putea fi estimată la aproximativ 3000 exemplare. Analizînd situaţia circulaţiei monetare M. Chiţescu încearcă să explice fluctuaţiile cantităţii de monedă, cu momentele ei de vîrf în anii 90—81 î.e.n. Raritatea monedei în unele perioade 70—61 î.en. este motivată prin cauze externe (luptele dintre romani şi Mithridate) sau interne (opoziţia unei părţi a aristocraţiei tribale în faţa încercărilor unificatoare ai lui Burebista). În sfîrşit, este invocată şi copierea denarului republican, constatată în Moldova prin descoperirea stanţei de la Poiana[17].

Schimburile de mărfuri şi plata pentru ajutorul cu trupe dat sau promis romanilor de conducătorii geto-daci se pot înscrie între principalele surse ale monedei romane în Moldova. Izvoarele antice menţionează intenţiile de imixtiune şi alianţele Pompei—Burebista şi Marc Antoniu—Dicomes. Fără a cuprinde întreaga perioadă care intră în sfera analizei noastre, adică lăsind primul veac al erei noastre în afara preocupărilor din amintitul studiu, M. Chiţescu contribuie la ordonarea unui material aparent uniform şi uşor identificabil, propune explicaţii de ordin politic în primul rînd pentru momentele de vîrf ca şi pentru cele în care se constată o slabă frecvenţă a monedelor, ambele confirmate prin cele mai reprezentative tezaure.

Aceeaşi temă, a circulaţiei monetare pînă la războaiele dacice, de astă dată în întreaga Dacie este abordată de I. Glodariu într-o sinteză separată[18] şi apoi încorporată în lucrarea sa asupra relaţiilor comerciale cu lumea elenistică şi romană[19]. La fel ca toţi cercetătorii anteriori I. Glodariu, acceptă în general asertiunea lui C. Moisil că moneda romană a ajuns pe piaţa Daciei la sfîrşitul sec. II î.e.n., consideră totuşi, că ţinînd seama de cronologia mai coborîtă a monedelor republicane propusă în lucrarea lui E. A. Sydenham[20] datarea în jurul lui 100 e.n. ar fi mai prudentă[21]. Arheolog şi istoric, I. Glodariu utilizează cu pricepere rezultatele cercetărilor numismatice, coroborîndu-le sau comparîndu-le cu nivelul importurilor în anumite zone, căutînd în evenimentele politice explicaţia pentru fluctuaţiile cantitative.

O contribuţie deosebită în cercetările acestui domeniu a adus arheologul şi numismatul V. Mihăilescu-Bîrliba. Într-o teză de doctorat a cărei temă cuprindea şi aspectele circulaţiei monetare în perioada care constituie obiectul cercetării noastre, V. Mihăilescu-Bîrliba inventaria în anul 1975, 1324 monede republicane, provenind din 22 tezaure şi 24 descoperiri izolate. Între concluziile sale de amintit părerea, diferită de a cercetătorilor anteriori, conform căreia moneda republicană îşi face apariţia în teritoriul de la răsărit de Carpaţi abia în a doua jumătate a sec. I î.e.n. Monedele romane au fost găsite în tezaure mixte, sub raport numismatic, conţinînd şi monede greceşti, macedonene sau geto-dacice sau numai cu denari republicani şi imperiali. Coborîrea datei începutului pătrunderii denarilor romani ni se pare *insuficient* justificată şi greu acceptabilă pentru a realiza într-un interval scurt suplinirea totală a monedei locale. În acelaşi lucrare sînt inventariate separat tezaurele şi analizate descoperirile monetare datînd din perioada anterioară anului 106 e.n. ajungînd la concluzii apropiate de a cercetătorilor anteriori în privinţa răspîndirii teritoriale a descoperirilor, subliniind în acelaş timp şi masiva continuitate a circulaţiei denarilor republicani în epoca imperială. Ca elemente noi trebuie subliniat că V. Mihăilescu-Bîrliba respingînd metoda cauzală sau adoptînd-o foarte rar, consideră că în general îngroparea unor tezaure nu trebuie implicit legată de un eveniment istoric. Pentru ambele opinii există suficiente argumente[22]. Respingerea în bloc, exagerată, ar semnifica acceptarea ideii utilităţii foarte reduse

---

16 *Ibidem*, p. 161.

17 B. Mitrea, în *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*, Bucureşti 1968, p. 60.

18 I. Glodariu, Acta MN, VIII, 1971, p. 71—90

19 Idem, *Relaţii comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană*, Cluj 1974.

20 E. A. Sydenham, *op. cit.*

21 I. Glodariu, *Relaţii comerciale*, p. 48.

22 V. Mihăilescu-Bîrliba, *Legăturile dintre lumea romană şi populaţiile „barbare“ de la est şi nord de Carpaţii răsăriteni în prima jumătate a mil. I e. n., reflectate în primul rînd prin descoperirile monetare*, Bucureşti 1975 (rezumat teză de doctorat).

a numismaticii în înțelegerea, completarea, stabilirea cronologică a unor evenimente istorice[23]. Numismatica românească cu bune tradiții și-a adus, cum am amintit, o contribuție substanțială pentru înțelegerea relațiilor daco-romane sau a celor dintre daco-carpi și romani[24]. Aplicarea nuanțată a metodei ar putea fi eventual acceptată nu însă și absolutizarea ei[25]. În legătură cu ipoteza îngropării tezaurelor indiferent de compoziție în preajma războaielor daco-romane, emisă de I. Paulovici ea a fost combătută încă de O. Floca[26].

Ultimele importante contribuții au fost prilejuite de publicarea descoperirilor din nordul Moldovei în teritoriile ocupate în prezent de județele Suceava și Botoșani, unde descoperirile cunoscute erau destul de puține. Cu cele 600 monede, tezaurul de la Crăiniceni este cel mai mai mare din zonă celelalte avînd un conținut mai modest. Cel mai important între noile descoperiri este tezaurul de la Dersca, cu monede care se succed de la 104 î.e.n. — 119 — 122 e.n. împreună cu cea mai grea brățară de argint dacică (160 g) descoperită pe teritoriul României[27]. Faptul acesta ar putea ilustra și utilizarea monedelor de argint romane la confecționarea podoabelor din acest material într-o zonă în care argintul lipsește. În prezent pot fi consemnate 38 localități din jud. Botoșani în care au fost găsite monede romane, între acestea 2● denari republicani și 55 denari imperiali pînă la Traianus inclusiv[28].

În teritoriul județului Suceava, deocamdată fără tezaure au fost menționate din sec. II — III e.n. dar în enumerarea monedelor denarii republicani sînt doar 4 iar cei anteriori lui Hadrianus *19*. Suceava este singura zonă a Moldovei unde conținutul celor 29 descoperiri este modest[29].

Tabloul circulației monetare din Moldova, așa cum apare în lucrările cercetătorilor care au închinat un timp mai îndelungat studiilor de numismatică, poate sluji în chip mulțumitor argumentelor în sprijinul afirmării relațiilor cu lumea romană, uneori și a amplitudinii acestor relații. Sudul Moldovei și valea Siretului în general rămîn zonele cu cele mai multe și mai însemnate descoperiri. Perioadele în care monedele sînt mai numeroase pot fi uneori momente ale intensificării comerțului, alteori și semne ale devalorizării, a fluctuației valorii denarului. Multiplele ei funcții : plăți, tezaurizare, schimb, amplifică valoarea monedei romane în cunoașterea unor aspecte diferite economico-sociale alteori politice. Oricum se constată, faptul nu este desigur întîmplător, în așezările cu cele mai multe produse romane de import, cum sînt Poiana, Răcătău sau Barboși, monedele sînt și ele numeroase. Prezentă în toate zonele teritoriului Moldovei, cu o necesitate dependentă de caracteristicile esențiale ale tipului de așezare din sec. I î.e.n. — I e.n., moneda fără a suplini total trocul a constituit și în următoarele cinci secole un element însemnat în dezvoltarea economică a spațiului est carpatic.

Circulația monedei romane în Moldova neinclusă în Imperiul roman a cunoscut în sec. II și prima jumătate a sec. III e.n. o epocă de amplitudine maximă. Cele peste 80 de tezaure, din care două treimi au fost recuperate, tezaure mari cum este cel de la Măgura — jud. Bacău cu peste 2 830 piese[30] și descoperirile modeste dar numeroase din cuprinsul așezărilor și necropolelor daco-carpice situează în această privință Moldova mult înaintea Munteniei[31].

Grupate în funcție de cea mai recentă monedă din compunerea fiecărui tezaur, piesa care stabilește data *post quem* a îngropării, tezaurele din Moldova se înșiruie de la Hadrianus (117 — 138) la Severus Alexander (222 — 235) cu descoperiri mai numeroase în anii domniilor lui Marcus Aurelius, Commodus și Septimius Severus. Cu toată amplificarea continuă a numărului tezaurelor, raportul dintre grupe rămîne relativ constant. Tezaurele care se încheie cu Antoninus Pius sînt în general mai modeste decît cele care sfîrșesc cu Septimius Severus sau cu împărații ulteriori amintitei domnii. În ultimii cinci ani numărul denarilor descoperiți pe teritoriul Moldovei a sporit cu aproximativ 5 000 piese. Frecvența tezaurelor se dovedește a-

---

[23] Într-o perioadă nu prea îndepărtată răspîndirea carpilor era argumentată prin descoperirea de tezaure de denari romani. (B. Mitrea în *Istoria României*, I, București 1960, p. 342). Esențială rămîne conlucrarea tuturor științelor auxiliare istoriei fără încercări de ierarhizare

[24] D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București 1966, p. 84 — 102, cu bibliografia anterioară.

[25] V. Mihăilescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 13.

[26] O. Floca, *Contribuții la cunoașterea tezaurelor de argint dacice*, București 1956, p. 33, n. 3.

[27] Ș. Sanie, P. Șadurschi, Cercetări istorice, VII, 1975, p. 83 și urm.

[28] Idem, Hierasus, 1978, 187 — 196.

[29] M. Ignat, Suceava, IV, 1977, p. 75—91.

[30] V. Mihăilescu-Bîrliba, Ioan Mitrea, *Tezaurul de la Măgura*, Bacău 1977.

[31] C. .C. Petolescu, Apulum, X, p. 201.

fi direct proporţională cu densitatea aşezărilor daco-carpice. Pentru cele mai multe situaţii ar putea fi invocată o cauză, un eveniment care să fi provocat aceste îngropări concomitente pe un spaţiu relativ întins al Moldovei. De la reorganizarea teritoriilor cucerite de către Hadrian la împăraţii care au titlul de *Dacicus Maximus* (Antoninus Pius, Marcus Aurelius) şi în final la cel care are primul titlul de *Carpicus Maximus*[32] au fost destule situaţii care să reclame prudenţă, grija pentru a salva foarte probabil averea unei colectivităţi să determine asemenea acţiuni. Credem, am exprimat sau subscris la atribuirea unei cauzalităţi istorice, ponderate, selective dar indiscutabile. Acordarea de subsidia populaţiei daco-carpice în schimbul păcii încetează în momentele critice şi nu va mai fi reutilizată după luptele de amploare din deceniul al V-lea din sec. III e.n. Tezaure cu ultima monedă Philippus Arabs nu au fost găsite căci el a fost primul împărat care a primit titlul de *Carpicus Maximus* „învingător al carpilor". Tezaurele mai ales cele mari provin în primul rînd din *subsidia*, astfel explicăm lipsa lor în zona numită în general „de influenţă" unde era posibilă şi o pace impusă prin forţa armelor. Confruntarea şi înfrîngerea costobocilor în nordul Moldovei a pus capăt unor relaţii bazate pe subsidii şi acolo se poate presupune că nu vor fi descoperite tezaure bogate cu monede ulterioare domniei lui Marcus Aurelius. Uneori şi analiza internă a tezaurelor poate sugera că peste cauzele economice generale din Imperiu care afectau şi circulaţia monedei romane în Moldova din zona stăpînită de dacii liberi sînt reflectate şi momente ale relaţiilor politice daco-romane[33]. Cît priveşte lipsa tezaurelor cu monede de bronz considerăm că valoarea intrinsecă a denarilor era în primul rînd apreciată. Sînt aşezări în care au fost efectuate mulţi ani săpături arheologice sistematice fără a fi găsite monede sau în care numărul lor este extrem de redus. De presupus că trocul a continuat să aibă un loc însemnat în primul rînd în comerţul intern dar şi în schimburile cu romanii. Cele aproximativ 60 monede separate de tezaure reprezintă un număr relativ redus. Unele monede au fost descoperite în aşezările şi necropolele carpice. Ultimele şi mărturie ale unor credinţe existente în spaţii mai largi, provin din atelierele monetare de la Marcianopolis, Mesembria, Nicaea şi Tomis. Relaţiile economice cu lumea romană au continuat şi într-o perioadă în care carpii puteau deţine doar un rol secund în acţiunile anti romane şi monedele continuă în aşezările daco-carpice pînă la Aurelianus (270—275).

În ceea ce priveşte Barboşii, au fost găsite în *castellum*, castru, aşezare civilă şi necropolă. Cele mai multe piese de bronz trecute prin foc sînt irecuperabile. O statistică exactă nu este încă posibilă şi în stadiul actual al restaurării monedelor ar avea o valoare relativă. Monedele recoltate în 10 campanii arheologice au fost cercetate şi urmează a fi publicate[34]. Menţionăm că în afara denarilor din monetăria centrală numeroase monede de bronz provin din atelierele de la Cyzic, Histria, Marcianopolis, Mesembria, Nicaea, Nicopolis ad Istrum şi Tomis. Cele mai multe monede coloniale sînt cele histriene şi marcianopolitane. Pînă în prezent numărul maxim de monede într-un mormînt este 3 şi 12 monede într-o locuinţă. Circulaţia monetară cea mai intensă s-a desfăşurat în epoca Severilor.

Valoarea descoperirilor: vasele de argint; un tezaur cu denari; două mari tezaure cu monede şi obiecte de bronz şi aur (?) (cel de faţă şi unul inedit) îndreptăţesc ideea că la Muncelul de Sus putea fi reşedinţa unui important conducător dac.

Inscripţia funerară de la Roma care cuprinde menţiunea familiei unui rege al dacilor din nord (costobocii)[35] faptul că întreaga descoperire nu are elemente care să aparţină cu siguranţă şi secolului al III-lea e.n. ne determină să considerăm că îngroparea acestui tezaur s-a putut datora acţiunilor romane în zona est carpatică începînd cu Marcus Aurelius. Cei peste 1 800 denari împreună cu vasele şi obiectele găsite puteau fi în primul rînd din *stipendia*, primite pe vreunul din regii costoboci[36]. Teritoriul aflat sub conducerea unui astfel de rege putea cuprinde o parte importantă din Moldova centrală şi de nord.

---

[32] N. Gostar, în *Actes de la XIIe Conférence d'Etudes classiques „Eirene"* Cluj-Napoca 2—7 octombrie 1972, Bucureşti-Amsterdam 1975. p. 643—649.

[33] Ş. Sanie, P. Şadurschi, Cercetări istorice, VII.

[34] Autori: B. Mitrea, C. Preda, Gh. Poenaru-Bordea şi Ş. Sanie.

[35] CIL, VI, 1801; Dobó, *Inscriptiones extra fines Pannoniae-Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes*, Budapesta 1975, nr. 688.

[36] Inscripţia de la Roma este şi o menţiune referitoare la continuarea regalităţii în spaţiul nord-est carpatic. Asupra acestei probleme Silviu Sanie va reveni în însemnările „Documente arheologice privind regalitatea la daci".

Tabel nr. 1

	Datare generală	Anii între care se datează monedele	Număr exemplare		Procentaj din tezaur
			Total	Monedă/an	
Republicane	155/120—46 î.e.n.	155/120 ; 119/110 88 ; 87/86 ; 74 ; 59 ; 46	13	0,01	1,95
Marcus Antonius		32/31 î.e.n.	141	70,50	21,14

Tabel nr. 2

Împăratul şi membrii familiei sale	Anii de domnie	Anii între care se datează monedele	Număr exemplare		Procentaj din tezaur
			Total	Monedă/an	
Nero	54— 68en	63— 68	1	0,07	0,15
Galba	68— 69		2	1	0,30
Otho	69		1	1	0,15
Vitellius	69		3	3	0,45
Vespasianus	69— 79		67	6,70	10,04
Titus	79— 81	80— 81	6	2	0,90
Domitianus	81— 96	81— 95	36	2,40	5,40
Nerva	96— 97		10	5	1,50
Traianus	97—117	98—117	105	5,25	15,75
Hadrianus	117—138		96	4,57	14,38
Antoninus Pius	138—161	138—159	128	5,58	19,19
Marcus Aurelius	161—180	161—167	45	2,36	6,75
Lucius Verus	161—169	161—167	13	1,62	1,95
Neidentificate			1		

Tabel nr. 3

	Greutatea medie	Numărul de monede cu greutatea considerată			Greutatea	
		Normală —2,80 —3,41	Subnormală —2,80	Peste normală +3,41	Minimă	Maximă
Republicane	3,18	12	1	—	2,73	3,55
Marc Antoniu	3,11	121	8	12	2,42	3,68
Nero	3,23	1	—	—		3,23
Galba	3,16	2	—	—	3,01	3,31
Otho	3,20	1	—	—	—	3,20
Vitellius	3,24	2	—	1	3,04	3,42
Vespasianus	3,18	62	—	4	2.97	3,73
Titus	3,15	5	1	—	2,48	3,32
Domitianus	3,28	24	2	10	2,57	3,50
Nerva	3,33	6	—	4	3,03	3,68
Traianus	3,26	81	6	18	2,32	3,82
Hadrianus	3,24	78	5	13	2,52	3,60
Antoninus Pius	3,36	80	1	47	2,65	5,55
Marcus Aurelius	3,38	42	—	28	3,04	5,29
Lucius Verus	3,42	6	—	7	3,25	3,68

LE TRÉSOR DE MUNCELUL DE SUS ET QUELQUES PROBLÈMES CONCERNANT LA CIRCULATION MONETAIRES EN MOLDAVIE

Résumé

Les auteurs présentent un trésor trouvé dans le territoire du village Muncelul de Sus (com. Mogoşeşti—Siret, dép. d'Iassy), composé de 677 deniers romains republicains et imperiaux qui se succèdent de 150/120 av. n.è. à Marc Aurèle et les fragments d'une *oenochoe* en bronze à l'anse en forme de pied humain. Dans le même site on a aussi trouvé 7 vases romains en argent d'une valeur historique et muséographique particulière (n. 1) ainsi que deux autres trésor de deniers romains re publicains et impériaux.

La plupart des monnaies datent du temps de M.A ntoine (21,14 %) et puis celles des années des règnes de Trajan (15,75 %), Hadrien (14,38 %) et Antonin le Pieux (19,19 %). Les auteurs considèrent la structure de trésor : républicains — M. Antoine — hiatus — Néro — l'acroissement des deniers avec les flaviens approximativement 49,32 % de l'époque Trajan — Antonin le Pieux, pourrait être éventuellement liée à quelques moments des relations daco-romaines.

Du trésor, 7 monnaies (nr. 384, 263, 383, 268, 177, 583, 609) sont hybrides et une (nr. 608) pourrait être incluse dans le groupe des „imitations barbares".

Le trésor a pu être le fruit des accumulations successives avec les étapes principales rappelées plus haut, ou il est arrivé dans l'espace moldave pendant les années de règne de Marc Aurèle, très plausible, éventuellement dans les dernières décennies du II-e n.è.

La valeur des découvertes : les récipients en argent ; un trésor avec des deniers, deux trésors avec des monnaies et des objets en bronze et or (?) (celui ci et l'un inédit) justifient l'idée que Muncelul de Sus pourrait être la résidence d'un important chef dace. L'inscription funéraire (n. 35) de Rome qui contient la mention de la famille d'un roi des daces du nord (costoboces), le fait que la découverte n'a pas d'éléments qui appartient certainement aussi au III-e s.n.è. nous déterminent à considérer que l'enterrement de ce trésor est dû aux actions romaines dans la zone est-carpatique en commençant avec Marc Aurèle. Les 1800 deniers de Muncelul de Sus avec les récipients et les objets trouvés pouvaient être premièrement des *stipendia* reçues par l'un des rois costoboc. Le territoire conduit par un pareil roi pouvait comprendre une partie importante de la Moldavie centrale et de nord.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1 — Les fragments d'*oenochoe* (1—3) ; les types de pots, achevers vraisemblables 4—5)

Fig. 2 — Des monnaies hybrides (1 = 384, 2 = 263, 3 = 383, 4 = 268, 5 = 177, 6 = 583, 7 = 609) et la monnaie „imitation barbare" (8 = 609).

Diagramme avec le nombre des deniers du trésor.

PELASGICAE RES

I. — PELASGII ÎN THESSALIA

MIHAIL VASILESCU

Exceptînd un pasaj din Odysseea (τ 170 sqq.), a cărui interpretare a fost îndelung controversată[1], Homer nu vorbește nicăieri în mod explicit de pelasgi în Grecia europeană. Achilles, conducătorul unor contingente thessaliene care luau parte la războiul Troiei, invoca pe Zeus cu epitetele Δωδωναῖος și Πελασγικός[2], și cu ultimul dintre ele, poetul Catalogului corăbiilor caracteriza districtul sau așezarea thessaliană Argos[3], care făcea parte din domeniul lui Peleus[4].

Deoarece Catalogul troian (B 840 sqq.) și Doloneia (K 428 sqq.) — amîndouă texte „homerice", de tîrzie elaborare epică[5] — cunoșteau etnonimul Πελασγοί, trebuie să presupunem că adjectivul Πελασγικός provine de la acest etnonim și, în consecință, ar trebui să-i găsim pe pelasgi printre supușii lui Achilles. Dar în domeniul lui Achilles, aceștia sînt de negăsit, deoarece atît în Iliada cît și în Catalog supușii Peleianului sînt Μυρμιδόνες Ἕλληνες ori Ἀχαιοί[6]. De altfel, Catalogul nici nu-i putea enumera printre supușii lui Achilles fără a intra în conflict cu Iliada care afirma că pelasgii erau în tabăra troienilor (K 429).

Cu toate acestea, din vasta arie egeo-mediteraneană considerată de antici precum și de unii moderni că a fost locuită cîndva de pelasgi, singura regiune în care aceștia au dus o existență istorică reală este Thessalia. În afara aluziei homerice (Π 233), existența pelasgilor în Thessalia este dovedită de alte cîteva fapte, puține la număr dar foarte sugestive.

A.— În epoca istorică, exista în Thessalia un district numit Πελασγιῶτις[7], în care se găsea un oraș binecunoscut în perioada arhaică, Larisa[8] — aflat și el τῆλε de locul unde își găsea

---

[1] Vezi diferite opinii la U. von Wilamowitz-Moellendorff, *Homer. Untersuch.*, Berlin, 1884, p. 58 sqq.; Meyer, *Pelasger*, p. 48; K. J. Beloch, *Le origini cretesi*, în *Ausonia*, IV, 1909 p. 19 sqq.; *idem*, *Griech. Gesch*[2]., Berlin u. Leipzig, 1926, I—2, p. 46 sqq.; Leaf, HH, p. 329 sqq.; Pareti, *Sparta*, p. 3 sqq., 63 sqq.; Pareti, *Pelasgica*, p. 307 sqq.; Schachermeyr, EF, p. 266; H. Thomes — F. H. Stubbings, în Wace Stubbings, *Companion*, p. 299; M.A. Levi, *Studi Spartani* I: *Dori ed Eraclidi*, în RIL, 96, 2, 1963, p. 479 sqq.; Toynbee, *Some problems*, p. 123 sqq.

[2] Π 233. Despre valoarea acestor epitete, vezi mai jos p. 279 sqq.

[3] Privitor la semnificația geografică a Argosului pelasgic, vezi mai jos p. 286 sqq.

[4] B 681.

[5] Cf. M. Vasilescu, *Tracii în epopeile homerice*, în *Cercetări istorice*, VII, 1977, p. 240 sqq.

[6] Giovannini, EHOC, p. 39. n. 3 crede că aceste trei denumiri nu desemnau trei neamuri distincte, ci unul singur, căruia i se dădeau trei nume diferite, dintre care două nu mai erau în uz în epoca clasică. Cf. și J. P. Harland, *Preistoric Aigina*, Paris, 1925, p. 27. O interpretare contrară la A. Sacconi, *Gli Achei in età micenea ed in Omero*, *Živa Antika (Antiquité Vivante)*, XIX, 1, 1969, p. 15; Wathelet, *Actes*, p. 435.

[7] Cf. Hellanicos, FGrHist 4 F 52 = Harpocr. Suid. s.v. τετραρχία.

[8] Cf. K. J. Beloch, *Griech. Gesch*[2]., I—2, p. 45—46.

sfîrșitul Hippothoos — care, alături de trei sau patru omonime minore[9], amintea imediat de pelasgii lui Homer. În aceeași ordine de idei, printre *Fragmenta Sabbaitica* ale lui Apollodor este unul care, provenind cu certitudine din Νόστοι, de la jumătatea secolului al VII-lea î.e.n., dacă nu cumva din secolul al VIII-lea î.e.n., de la Antimachos din Teos[10], povestește că, după căderea Troiei, Antiphos, fiul lui Thessalos, naufragiind lîngă capul Caphareos din Eubeea, a ajuns în cele din urmă în regiunea pelasgilor și, cucerind-o, a denumit-o Thessalia[11]. Pe de altă parte, Catalogul cor. biilor (B 737 sqq.) atribuie lapithilor partea nord-estică a cîmpiei thessaliene, deci Pelasgiotida istorică[12], care, la rîndul lor, se învecinau la nord-vest cu perrhaibii și cu ainianii[13].

Cine erau acești perrhaibi, ainiani și lapiți și care erau raporturile dintre ei ? Referindu-se la domeniul lui Gouneus, Strabo, în conformitate cu geografia homerică, amintește că acesta făcea parte din Hestiaiotida istorică și era locuit, pe vremea Poetului, de perrhaibi și că, de fapt, perrhaibii au stăpînit cîndva și teritoriul pe care Catalogul îl atribuia lui Polypoites[14]. Cu alte cuvinte, Perrhaibia străveche cuprindea teritoriul situat între vărsarea fluviului Peneios, munții Olymp și Pindus[15].

Despre ainiani — numiți în cele mai vechi texte 'Ενιῆνες (B 749) —, același izvor ne spune că locuiau împreună sau în apropiere de perrhaibi, și că autorii ulteriori lui Homer (ὑπο τῶν ὕστερον ἐπὶ χρονόν afirmau că vreme îndelungată ainianii au populat cîmpia Dotion și ținutul de la poalele munților Ossa pînă la locul Boibeis[16]. Sîntem deci îndreptățiți să credem, pe baza relațiilor geografice și cronologice oferite de Strabo, că în antichitate perrhaibii și ainianii erau considerați a fi fost populația străveche a cîmpiei thessaliene.

Vicisitudinile acestor populații ne sînt înfățișate de același geograf din Amaseia. Învinși de lapithi, perrhaibii au fost nevoiți, unii, să migreze împreună cu un grup de ainiani și athamani, în nordul Etoliei, alții să se retragă în regiunile munților Olymp și mai ales în Pind, precum și în regiunile athamanilor și dolopilor. O parte a lor însă a rămas sub stăpînirea lapithilor (= larisieni) care au pus stăpînire mai ales pe regiunea de cîmpie. Aceeași soartă au avut-o și ainianii. Cea mai mare parte a lor a fugit din calea lapithilor și s-au așezat în ținutul Oita din nord-estul

---

[9] În Achaia Phthiotis (Larisa Cremaste), muntele Ossa, Macedonia și probabil la est de Pind : cf. Strabo, IX 5, 19 ; Steph. Byz. s.v. Λάρισσαι ; SGDI. nr. 1351 (A. Fick); Toynbee, *Some problems*, p. 123—126. Nu este lipsit de interes să amintim că un afluent al fluviului Peneios din estul Thessaliei care curgea în apropierea orașului Tricca, Ληθαῖος (Strabo, XIV, I, 39), amintea, desigur, de Λήθος, tatăl lui Hippothoos.

[10] Cu privire la *Nostoi*, vezi în general, A. Severyns, *Le cicle épique dans l'école d'Aristarque*, Liège-Paris, 1928, p. 370 sqq.; J. Bérard, *La colonisation grecque de l'Italie méridionale et de la Sicile dans l'antiquité*[2], Paris, 1957, p. 324. Că Hagias din Trezene, căruia îi sînt atribuite *Întoarcerile*, se bazează pe date mai vechi, din ciclul epic, nu avem de ce să ne îndoim. Cf. G Kinkel, *Epicorum Graecorum Fragmenta*, I, Leipzig, 1877, p. 52 sqq.; J. Perret, *Néoptoleme et les Molosses*, REA, XLVIII, 1946, p. 11, 22 ; E. Lepore, *La saga di Neottolemo e la VII Nemea di Pindaro, Annali de la Facolta di Lettere e Filosofia*, Bari, VI, 1960, p. 72 ; Lepore, *Ricerche*, p. 44 și 79. Despre vremea cînd a trăit Antimachos din Teos, cf. Plut., *Rom.*, 12; G. Kinkel, *op. cit.*, p. 247 și p. 56 fr. 8 ; G. L. Huxley, *A Fragment of the Nostoi*, PdP, LXVII, 1959, p. 282—3.

[11] Apollod. *Bibl.*, *Epit*, VI, 15 b, ed. R. Wagner, *Mythographi Graeci* vol. I, Lipsiae, 1894, p. 218—19 și J. G. Frazer, (ed. Loeb), 1961—1963, p. 259 : τῶν δὲ ναυαγησάντων περὶ τὸν Καφαρέα ἄλλος ἀλλαχῆ φέρεται ... Ἄντιφος δὲ ὁ Θεσσαλου εἰς Πελασγοὺς καὶ <τὴν> χώραν κατασχὼν Θεσσαλίαν ἐκαλεσεν. De aici și Tzetzes *ad Lycophr.*, 9, 11. Cf. și *Schol. Apoll, Rhod.*, 3, 1090 b ; Ch. Vellay, *Les légendes du Cycle Troyen*, Monaco, 1957, vol. I, p. 342.

[12] Acest fapt rezultă clar dacă comparăm datele oferite de Catalog cu cele din Iliada, unde Polypoites, fiul lui Peirithoos, și Leonteus, fiul lui Ares, erau lapithi : M 128 sqq. ; 128 sqq. ; φ 295 sqq.; cf. A 266 sqq.; Stählin, *Thessalien*, p. 91.

[13] B 748 sqq. Cf. *Hom Hymn. Apoll.*, sqq. „Suita" pythică din *Imnul homeric către Apollo* datează de la finele secolului al VII-lea sau de la începutul celui următor: Cf. J. Defradas, *Les thèmes de la propagande delphique*, Paris, 1954, p. 57.

[14] Strabo, IX, 5, 19—22, Cf. I, 3,21.

[15] *Ibidem*. Cf. *Hom. Hymn. Apoll.* 218 ; Hdt., VII, 128, 131—132, 173.

[16] Strabo, *loc. cit.*, *Hom. Hymn. Apoll*, 217 ; Hdt., VII, 132, 198 ; Plut. *Quaest. Graec.*, fr. 13. ed. W.R. Halliday ; Ps. Scymnos, GGM, I, p. 220 v. 615 sqq.

Etolieiunde au ocupat și unele părți din teritoriile dorienilor și malienilor, sfîrșind prin a fi exterminați de athamani[17]; numai o mică parte a lor a rămas împreună cu perrhaibii în jurul muntelui Kyphos[18]. La Hieronymos din Cardia[19] găsim o completare prețioasă la relatările anterioare :

---

[17] Strabo, *loc. cit.*, Ps. Seymnos, *loc. cit.*, Dispariția ainianilor a fost numai administrativă, țara lor fiind alipită la Thessalia. Inscripțiile fac dovada că ainianii existau încă în epoca romană. Cf. G. Kipp, *Thessalische Studien*, Halle, 1910, p. 31 ; Béquignon, *Spercheios*, p. 149—150. În altă parte, XI, 14, 14, Strabo vorbește, după izvoare mai vechi (λέγονται δὲ καί), de o migrare a ainianilor din Tessalia în Armenia, unde s-au așezat în Ouitia și dincolo de Abus și Nibarus, în Taurus. Același geograf, XI, 14, 2, cf. XI, 4,9, citind pe Medeios din Larisa, FGrHist 129 F 1, și pe Kyrsilos din Pharsalos, FGrHist 130 F 1, amintește — și se pare că este convins de aceasta — că numele însuși al Armeniei provine de eroul thessalian Armenus care a însoțit pe argonauții lui Iason în Colchida. Pe urmele lui Strabo sau ale izvoarelor sale au mers și unii învățați moderni. Vezi în acest sens, W. Brandenstein, *Der Ursprung der Armenier, Handes Amsorrya*, Nr. 10—12, Wien, 1961, col. 693 ; P. Kretschmer, *Die phrygische Episode in der Geschichte von Hellas, Miscelan a Academia Berolinensia*, Berlin, 1950, p. 175 ; P. Dimitrov, *Troia VII b 2 und die thrakischen und mösischen Stämme auf dem Balkan*, în *L'Ethnogenèse des peuples balkaniques, Studia Balcanica*, V, 1971, p. 70, și, indirect, V. Popov, *Certaines remarques sur les mouvements de migration de la population des Balkans de la fin du deuxième millénaire avant notre ère*, în *Thracia (Primus Congressus Studiorum Thracicorum)*, II, Serdicae, 1974, p. 27 sqq. Dar ceea ce ne relatează Strabo este un exemplu tipic de felul cum erudiții greci stabileau raporturi de derivare între popoare pe baze toponomastice. Originea thessaliană a armenilor era sugerată de localitatea 'Ορμένιον (B 734), care se găsea între Pherai și Larisa (pentru localizare, vezi Hope Simpson-Lazenby. CSH I, p. 142), și, probabil, 'Ορμίνιον, situat la poalele muntelui Pelion, pe țărmul golfului Pagasaios (Strabo, IX, 5, 18), care aminteau imediat de 'Αρμένιοι. Existența în Armenia a toponimelor Αἰνίανα și Οὐιτία, amintea de Αἰνιᾶνες și Οἰταῖα din Thessalia. La acestea, trebuie să mai adăugăm reputația ainianilor printre helleni de a fi fost πολυπλάνητοι. Cf. RE, I, 1 (1893), s.v. *Ainiana*, 1025—1027 (Andreas) : RE, II, 1 (1895), s.v. *Armenia*, 1181 (Baumgarthen) : Béquignon, *Spercheios*, p. 150. Deplină dreptate avea Luigi Pareti să afirme că, după metoda folosită de unii istorici moderni, ar trebui să acceptăm ca fapt istoric ceea ce afirmau anticii referitor la descendența mezilor din Medeea ! Cf. *Pelasgica*, p. 339 sqq. În legătură cu izvoarele folosite de Strabo pentru descrierea Armeniei, lucrurile nu sînt prea limpezi. El s-a folosit, desigur, de lucrarea lui Theophanes din Mitylene, FGrHist 188, la care a adăugat unele amănunte — mai ales în ceea ce privește legăturile mitice dintre Armenia și Thessalia — luate din lucrările lui Medeios din Larisa și Kyrsilos din Pharsalos, Despre Theophanes, cf, H de la Ville de Mirmont, REG, VIII, 1905, p. 175 sqq ; RE, VA (1934), s.v. *Theophanes*, 1, 2091—2093 (R. Laqueur) ; RE, XVI (1935), s.v., *Mitylene*, 1415—1416 (R. Hubst). Nu știm dacă Strabo s-a folosit mai ales de Q. Dellius, cel care a însoțit pe Antonius în războiul împotriva parților, așa cum credea Kissling, RE, IX, 1, (1914), 525 s.v. *Hyrcania*. Un exemplu similar ce cel al armenilor este cel al sabinilor. Cf. excelentul studiu al lui J. Poucet, *Les origins mythiques des Sabins à travers l'oeuvre* de *Caton, de Cn. Gellius, de Varron, d'Hygin et de Strabon*, în volumul : *Etudes Etrusco-Italiques. Melanges pour le 25e anniversaire de la Chaire d'Etruscologie à l'Université de Louvain*, Louvain, 1963, p. 155—225.

[18] Strabo, I, 3, 21 ; IX, 4, 11 ; IX, 5, 19—22 ; X, 2, 1. Vezi și Béquignon, *Spercheios*, p. 148 sqq. ; N. G. L. Hammond, *Prehistoric Epirus and the Dorian Invasion*, BSA, XXXII, 1931/32, p. 157 sqq. și *A. History of Macedonia*, Oxford, 1972, p. 295, bazat pe Plutarh, *Quaest. Gr.*, fr. 13 și 26, crede că aceste peregrinări ale ainianilor și perrhaibilor sînt anterioare războiului troian, ceea ce nu se poate susține. Vezi mai jos, p. 276, 283. Dacă originea perrhaibilor și ainianilor trebuie căutată în Epir, așa cum se pare că sugerează B 750—51, unde aceste două populații sînt puse în legătură cu Dodona și cu afluentul Peneiului, Titaresios, lucrurile nu sînt deloc limpezi, așa cum încearcă să le prezinte unii învățați moderni. Cf. spre exemplu, C. Carapanos, *Dodone et ses ruines*, Paris, 1878, p. 154 u. 2 ; H. Treidler, *Epirus im Altertum*, diss. Leipzig, 1917, p. 35; Allen, HCS, p. 130 sqq. Expresia περὶ Δωδώνην este foarte vagă, iar rîul Titaresios este mai degrabă anticul Europos, Vezi mai jos, p. 282 și n. 106. „Suita" pythică din *Hom. Hymn. Apoll.*, 217—128, atribuie ainianilor și perrhaibilor un teritoriu în care aceștia locuiau și în epoca istorică. Cf. și M. van der Valk, *Bemerkungen zum homerischenSchiffskatalog, Festschrift f. F. Zucker*, Berlin 1954, p. 357—58.

[19] FGrHist F 15 = Strabo, IX, 5, 22.

învinșii lapithilor (= perrhaibii și ainianii) sînt cunoscuți laolaltă sub numele de pelasgi[20] și locuiau în cîmpia numită astăzi Pelasgică (τὸ νῦν καλούμενον Πελασγικὸν πεδίον)[21].

Cît privește pe lapithi avem o informație de mare valoare prin vechimea sa. Poetul Simonides din Keos, care a trăit la finele secolului al VI-lea î.e.n. la curtea Scopazilor, deci în contact direct cu realitățile etnice și politice ale Thessaliei, desemna, după mărturia lui Strabo, cu numele de perrhaibi și lapithi, fiindcă locuiau amestecați, pe toți pelasgioții[22] care trăiau în teritoriul cuprins între Demetriada, gura fluviului Peneios și izvoarele acestuia, teritoriu în care se găseau orașele de cîmpie Larisa, Crannon, Scotussa, Mopsion, Atrax și cele din jurul lacurilor Boibeis și Nessonis; cu alte cuvinte, în linii mari, regiunea care în epocă istorică era împărțită între tetrada Pelasgiotis și Magnezia[23]. Cum perrhaibii, am văzut, erau vechea populație a Thessaliei supusă de lapithi, și cum pe vremea lui Simonides cei care stăpîneau peste această regiune erau neîndoielnic thessalienii, rezultă, cu toată probabilitatea, că sub numele mitic și poetic de Λαπίθαι trebuie să vedem pe thessalienii istorici din Pelasgiotida[24], mai cu seamă că Theopomp spune că peneștii thessalienilor erau de același neam cu perrhaibii și magneții[25].

Privitor la originea cuceritorilor, aluziile izvoarelor, măcar că unele sînt tîrzii, converg în a le stabili locul de proveniență în Dorida egeană și asiatică, în Cnidos, insulele Calydne, Cos, Nisiros, Carpathos și Casos. Diodor din Sicilia povestește că cel care a izgonit pe pelasgi din cîmpia Dotion[26] a fost Triopas, fiul Soarelui și al Rhodosului după unii, sau al lui Lapithas și al fiicei lui Paneios, Stilbe, după alții, care era originar din Rhodos[27] sau din Cos[28].

---

[20] Ceea ce spune mai departe Hieronymos despre plecarea pelasgilor în Italia nu are nici o valoare istorică, fiind punctul combinațiilor pseudo-erudite. În această ordine de idei, lecțiunea Αἰτωλίαν ar face această continuare verosimilă, măcar că manuscrisele păstrează forma Ἰταλίαν; cf. în acest sens, FHG, II, p. 455 fr. 11. Sylv. Bruck, *Quae veteres de Pelasgis tradiderint*, Diss. Vratislaviae, 1884, p. 50 n. 3; V. Costanzi, *Il luogo di origine del concetto di autoctonia e di preellenicità atribuito ai Pelasgi*, *Rendiconti della Reale Accademia dei Lincei*, Serie V, XXI, 1912, p. 293.

[21] Strabo, IX, 5, 23.

[22] Felicia Vanț-Ștef, învățata care a tradus pe Strabo în limba română, Ed. științifică, București, 1974, tălmăcește expresia τοὺς Πελασγιώτας ἅπαντας, prin „pe toți pelasgii". Totuși, deosebirea dintre Πελασγιῶται și Πελασγοί nu este doar formală: cf. mai jos, p. 293.

[23] Simonides, Fr. 198 Bergk = Strabo, IX, 5, 20: Διὰ δὲ τὸ ἀναμὶξ οἰκεῖν Σιμωνίδης Περραιβοὺς καὶ Λαπίθας καλεῖ τοὺς Πελασγιώτας ἅπαντας. Vezi și harta Thessaliei la Fr. Stählin, RE, VI, A—1 (1936), 88—90 s.v. *Thessalia*.

[24] Cf. Sordi, *Lega tessala*, p. 25 sqq., a cărui contribuție la lămurirea acestei probleme este esențială. Adaugă Lepore, *Ricerche*, p. 28; G. Solimano, *Asclepio. Le aree del mito*, Milano, 1976 p. 48 sqq. P. Philippson, *Thessalische Mythologie*, Zürich, 1944, p. 160; E. Lepore, *La saga di Neottolemo*, *cit.*, Toynbee, *Some Problems*, p. 119—20. La Steph. Byz., s.v., citind pe Epaphraditos, Λαπίθη este un oraș în Thessalia: Λαπίθαι γὰρ ἔθνος Θεσσαλίας. Că Ștefan din Byzanț nu se interesa dacă orașele pe care le cita existau într-adevăr sau dacă au existat vreodată, ci numai dacă le putea dovedi cu un citat dintr-un autor, cf. E. Stemplinger, *Studien zu Stephanos von Byzant*, *Philologus*, LXIII, 1904, p. 618: H. Erbse, *Beiträge zur Überlieferung der Iliasscholien*, München, 1960, p. 261 n. 1 (Zetemata 24).

[25] Theopomp, FGrHist 115 F 122. Această afirmație nu este în contradicție cu aceea a lui Archemachos, FGrHist 424 F I, după care peneștii erau beoțieni: cf. Sordi, *Lega tessala*, p. 26 n. 1. Despre peneștii thessalieni, vezi D. Lotze. Μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ δούλων: *Studien zur Rechtsstellung unfreier Landbevölkerungen in Griechenland bis zum 4 Jahrhundert v. Cr.*, Berlin, 1959, p. 48 sqq.

[26] Cf. Mnaseas Patrensis, FHG, III, p. 153, F 21 = Steph. Byz. s.v. Δώτιον, unde Dotion era fiul lui Pelasgos. La Strabo, IX, 5, 22, cf. I, 3, 21, cei care locuiau în cîmpia Dotion erau ainianii. Convergența celor doi autori este evidentă.

[27] Diodor, V, 61.

[28] B 676 sqq.; Apollod. *Ep.* VI, 15, *Schol. Theocr.*, XVII, 68 (ed, Fr. Dübner, Paris, 1849) Cf., în același sens Theocrit, *Idyll.*, XVII, 65; Philetas, în Hesych. s.v. Θεσσάλαι; Dosiadas, Βωμός v. 2 (= *Anthol. Palatina*, XV, 25 B). La Steph. Byz. s.v., Δώτιον era πόλις Θεσσαλίας, ὅπου μετῴκισαν οἱ Κνίδιοι. La Callimachos, *Hymn. VI Demetr.*, 24 sqq., găsim o altă

Putem acum aprecia la adevărata ei valoare informația transmisă de fragmentul sabbaitic. Provenind din Νόστοι, fiind deci mai puțin expus prelucrării mitografice[29] el este ecoul unei realități istorice ; thessalienii (= dorienii), de proveniență insulară[30], au ocupat Thessalia care, pînă atunci, era locuită de perrhaibi și ainiani, numiți laolaltă pelasgi, și au denumit noua patrie cu numele etnico-tribal propriu. O parte din cei învinși a fost nevoită să emigreze, o alta a fost aservită de cuceritorii heraclizi care, în secolul al V-lea î.e.n., mai aveau încă clară conștiința originii lor[31].

Această realitate istorică este reflectată, după cum vom vedea, și de alte scrieri antice și, în primul rînd, de către Catalogul ahean.

Spunem mai întîi că acceptăm ideea că Iliada și Catalogul corăbiilor își au punctul de plecare — măcar ca sursă de inspirație — în epoca myceniană și că pe parcurs au primit unele elemente și au pierdut altele, într-o succesiune și din cauze care, de multe ori, scapă istoricului. Socotim de asemenea ca demonstrată strînsa legătură dintre Iliada și Catalog în ceea ce privește materia epică care a stat la baza lor[32]. Dar că poetul a dat forma finală Catalogului ahean într-o perioadă posterioară aceleia în care Iliada căpătase contururi precise și referindu-se la aceasta, sau, dacă este vorba de același autor, că sursa din care s-a inspirat pentru compunerea Catalogului reflectă o perioadă mai tîrzie decît cea înfățișată în Iliada, o demonstrează în primul rînd, nu acele date ale Catalogului care nu-și găsesc corespondență în Iliada[33], ci interpretarea pe care autorul său anonim o dă unor pasaje homerice lipsite de claritate. Exemplul Thessaliei este, în această privință, foarte instructiv.

S-a observat de multă vreme că geografia politică a Thessaliei înfățișată de Catalogul ahean este plină de neclarități și de contradicții. Benedikt Niese[34] a relevat că autorul Catalogului nu cunoștea el însuși Thessalia, ci s-a folosit de un document detaliat și exact care conținea lista

---

variantă : pelasgii au locuit mai întîi în cîmpia Dotion, după care au ajuns în Cnidos. Această variantă se explică prin legătura cultuală ce exista între Dorida asiatică și Thessalia. Se știe că, spre exemplu, Triopas, miticul rege din Cos, avea un sanctuar lîngă Cnidos și un altu in cîmpia Dotion. Cf. Sordi, *Lega tessala*, p. 15 sqq.; H. Dibbelt, *Quaestions Coae mythologicae* (Inaug. Diss.), Gryphswald, 1891, p. 3 sqq. Despre lapithi vezi W. H. Roscher în *Roscher Lexikon*, II, 2. s.v., col. 1851 sqq. Cf., pentru alte aspecte, C. Corbellini, *Gli eroi del ciclo eracleo nel catalogo omerico delle navi*, în *Studi italiani di filologia classica*, XI, 1912, p. 350 sqq.

29 Vezi, spre exemplu, celelalte referiri ale lui Apollodor la pelasgi, care poartă amprenta unei neîndoielnice prelucrări mitografice.

30 Această origine a fost demonstrată în mod strălucit de Sordi, *Lega tessala*, p. 1 sqq. cu argumente oferite de tradiție, arheologie, lingvistică și fapte religioase. Astfel, pentru a cita numai un exemplu, tradiția care vorbește despre originea insulară a thessalienilor este cu mult mai veche decît aceea a originii thesprotice (Hdt., Thuc)., care de fapt nu o nega pe prima. După această din urmă tradiție, thessalienii descindeau din Antiphos și Phidippos, stăpînii din Cos, dar aceștia n-au venit direct în Thessalia, așa cum narau *Întoarcerile*, ci au mers mai întîi în Thesprotia, unde, în Ephyra, se păstrau chiar și mormintele lor cu o inscripție care le celebra faptele (Aristot. fr. 460 Rose n. 39). Urmașii lor, apoi, pornind din Ephyra Thesprotidei, au coborît în Thessalia (Strabo, IX, 5, 23). Caracterul derivat și artificial al acestei tradiții este evident. Faptul că, în secolul V î.e.n., teoria originii thesprotice a thessalienilor a fost acceptată de toți, se datorește, între altele, și împrejurărilor politice. N.G.L. Hammond, *Epirus*, Oxford, 1967, p. 39, *passim*, și Sakellariou, *Peuples préhelléniques*, p. 173—74, ignoră această realitate. Critica pe care J.A.O. Larsen o face demonstrației Martei Sordi, este inconsistentă ; cf. *A. New Interpretation on the Thessalian Confederacy*, CPh, LV, 4, 1960, p. 229 sqq.

31 Pind. *Pyth.*, X, 1 sqq. Că prin „lapithi" se înțelegea, în secolul al V-lea î.e.n., aristocrația thessaliană o dovedește Herodot, V, 92, unde se spune că Amphion, care făcea parte din familia aristocratică a Bacchiazilor din Corinth, și-a căsătorit fiica, Labda, cu lapitul Eetion din Petra, fiul lui Echecrates care, după Pausanias, X, 16, 8 era ἀνὴρ Λαρισαῖος. De asemenea, Philaizii din Athena erau, la origine, înrudiți cu lapithii (cf. Steph. Byz. s.v. Φιλαΐδαι) și cu Chipselizii (Hdt. VI, 128) ; cf. Sordi, *Lega tessala*, p. 26 n. 2 și p. 76 ; Ed. Will *Korinthiaka*, Paris, 1955, p. 546, unde se dau și alte detalii.

32 Cf. Page, *History*, p. 135 sqq. ; C. Gallavotti, *Tradizione micenea e poesia greca, arcaica*, *Atti e Memorie del 1° Congresso Internazionale di Micenologia* (Incunabula Graeca XXV.—XXVII), Roma, 1967, II, p. 838.

33 Acestea pot fi considerate mai degrabă ca o dovadă a detașării Catalogului de Iliada

34 B. Niese, *Der homerische Schiffskatalog als historische Quelle betrachtet*, Diss., Kiel, 1873 p. 18 sqq.

principalelor aşezării ale regiuni. Dar, în Catalog, în timp ce aceste aşezări sînt reale, în sensul că ele, în cea mai mare parte, erau cunoscute în epoca arhaică, autorul, din dorinţa de a da un domeniu fiecărui erou thessalian mai important care apare în Iliada, a descompus această listă în mod arbitrar, rezultînd domenii fictive, în care erau alăturate unele localităţi care, geograficeşte, erau de nealăturat. Această opinie, care a fost acceptată şi dezvoltată de alţi cercetători eminenţi ai Catalogului, cum ar fi Walter Leaf, Günther Jachman şi Adalberto Giovannini[35], nu este contrazisă în fapt nici de Victor Burr. Învăţatul german consideră că a existat o listă autentică a localităţilor myceniene, transmisă o vreme prin scris[36], apoi pe cale orală, care a fost însă adaptată la condiţiile postmyceniene prin adăugarea numelor de popoare şi regiuni[37]. Cu alte cuvinte, Catalogul, nu trebuie etichetat nici ca „autentic", în sensul că el ne înfăţişează o stare de lucruri din epoca myceniană, nici ca o falsificare[38] şi nici că el vădeşte dorinţa autorului de a introduce în lista sa toate localităţile mai importante ale Greciei[39]. W. Leaf şi A. Giovannini au văzut bine lucrurile[40]: poetul, care lasă să se înţeleagă că se referă la vremuri de mult apuse[41], nu vrea altceva decît să înfăţişeze oştile şi cetăţile pe care le considera *el* că vor fi mers la Troia[42]. Este deci corect să presupunem că poetul a făcut în această privinţă unele raţionamente asupra inserării în lista sa a unei localităţi sau a alteia, a unei regiuni sau a alteia. Aşa se explică faptul că între Iliada şi Catalog sînt numeroase corespondenţe dar şi dezarcorduri evidente.

În Thessalia, Catalogul enumeră, în afara domeniului lui Peleus despre care vom vorbi mai jos, pe acelea ale lui Protesilaos (B 695—699), Eumelos (B 710—715), Philoctetes (B 716—718), Asclepiazilor (B 729—733), Eurypilos (B 734—737), Polypoites (B 738—747), Gouneus (B 748—572) şi al lui Prothoos (B 756—758). Dintre conducători, primii şase sînt cunoscuţi şi de Iliada şi Odysseea, iar Gouneus şi Prothoos sînt atestaţi numai în Catalog. Apoi, din 25 de localităţi cîte citează Catalogul sub numele celor opt conducători, numai trei sînt în Iliada şi Odysseea (Trikke, Δ 202 ; Dodona, Π 234 ; ξ 327, τ 296 ; Phylake, N 696, O 335, λ 290, o 236), iar alte două sînt cunoscute numai de Odysseea (Pherai, δ 728 ; Iolcos, λ 225). Pe de altă parte, repartiţia localităţilor pe domenii arată foarte clar că autorul Catalogului a putut constitui unităţi politico-geografice verosimile numai acolo unde Homer îi indica un reper geografic sigur, sau unde vorbea despre populaţii bine cunoscute în epoca arhaică (magneţii, perrhaibii şi ainianii). Pentru conturul domeniului lui Protesilaos, Homer îi indica aşezarea Philake ; pentru cel al lui Eumelos localităţile Pherai şi Iolcos, iar pentru cel al Asclipiazilor, Trikke. Ceilalţi eroi homerici, Philoctetes şi Eurypylos, li s-au atribuit domenii a căror geografie este cu totul neverosimilă[43].

Un aspect deosebit de interesant pentru problema noastră îl constituie distribuţia geografică a localităţilor thessaliene numite în Catalog. Cu excepţia localităţilor Oichalia, Asterion şi Elone, toate celelalte sînt cunoscute în epoca istorică[44]. Ele sînt însă distribuite numai în regiunile periferice, în aşa fel încît centrul Thessaliei, acolo unde în epoca istorică era tetrada Palasgiotis, este practic absent. Lipsesc chiar cele mai mari oraşe ale Thessaliei, Larisa, Krannon şi Pharsalos, după cum lipseşte şi etnonimul Θεσσαλοί. Explicaţia care se dă de obicei este că aceste absenţe sînt în concordanţă cu tradiţia care spune că thessalienii au venit în patria lor

---

[35] Leaf, HH, p. 110 sqq., 317 sqq. ; Jachmann, *Schiffskatalog passim* ; Giovannini, EHOC, p. 34 sqq.

[36] *Contra*: Jachmann, *Schiffskatalog*, p. 16 sqq.; Page, *History*, p. 158 n. 21 ; Giovannini, EHOC, p. 48.

[37] Burr. NK, p. 106; cf. şi p. 128.

[38] Cf. mai ales Allen, HCS, p. 37 sqq. şi 144.

[39] Cf. Page, *History*, p. 144.

[40] W. Leaf, *Troy*, p. 212; Giovannini, EHOC, p. 42—43.

[41] B. 485 sqq.: ὑμεῖς γὰρ θεαί ἐστε, πάρεστέ τε, ἴστε τε πάντα,
ὑμεῖς δὲ κλέος οἶον ἀκούμεν οὐδέ τι ἴδμεν·

[42] B 491 sqq.: εἰμη 'Ολυμπιάδες Μοῦσαι, Διὸς αἰγιόχοιο
θυγατέρες, μνεσαῖαθ' ὅσοι ὑπὸ Ἴλιον ἦλθον.
'Αργοὺς αὖ νηῶν ἐρέω νῆάς τε προπάσας.

Despre sacralizarea Memoriei în Grecia antică, vezi Jean-Pierre Vernant, *Aspects mythiques de la mémoire en Grèce*, *Journal de Psychologie*, VLI, 1, 1959, p. 2 sqq. ; *Mythe et penseé chez les grecs*, Paris, 1965, p. 52 sqq.

[43] Cf. Giovannini, EHOC, p. 35 sqq. Vezi discuţii şi la Hope Simson-Lazenby, CSHI, p. 132 sqq. Pentru domeniul lui Polypoites vezi mai jos, p. 276 n. 56.

[44] Giovannini, EHOC, p. 39.

istorică după războiul troian[45]; altfel spus, Catalogul înfățișează, în cazul Thessaliei, o situație de fapt existentă în epoca myceniană.

Această concluzie, logică dacă avem în vedere numai acest aspect, este și adevărată? Lipsește într-adevăr în Catalog orice aluzie la thessalieni, așa cum ne-a obișnuit *communis opinio*?[46]. De fapt, absența thessalienilor din diacosmosul ahean nu are în sine o valoare cronologică. Ceea ce ne poate indica însă un *terminus post quem* este, desigur, absența beoțienilor în Thessalia. Tradiția greacă consideră că beoțienii erau originari din Arne[47], de unde, șaizeci de ani după războiul troian, au migrat, sub presiunea thessalienilor, în Beoția istorică[48]. Or, Catalogul (B 494 sqq.) le atribuie un teritoriu care corespunde în linii mari cu acela pe care beoțienii îl ocupau în epoca istorică[49], de unde rezultă clar că, cel puțin în cazul Thessaliei, Catalogul reflectă o perioadă postmyceniană. Putem de aceea să presupunem că autorul Catalogului, cunoscînd tradiția greacă unanimă în a afirma că thessalienii au venit în Thessalia după războiul troian, a omis în mod deliberat să includă pe thessalieni în lista sa, evitînd astfel un anacronism la care ascultătorii săi ar fi fost foarte sensibili[50]. Dealtfel, cum se va arăta mai jos, în această privință, același efort de arhaizare este comun și Iliadei[51].

---

[45] Cf. Allen, HCS, p. 106 sqq., 138 sqq.; Burr, NK, p. 36 sqq.; Page, *History*, p. 120; Hope Simpson—Lazenby, CSHI, p. 151 n. 3.

[46] Cf., spre exemplu, Page History, p. 120: "It [scil. the Catalogue] known nothing of Thessalians, who occupied their land during the Dark Age".

[47] Această localitate a fost identificată de autorii din epoca clasică cu localitatea Kierion din Thessaliotis. Pe baza *Scutului* pseudohesiodic, care datează de la finele secolului al VII-lea î.e.n., sau din prima jumătate a celui următor, Sordi, *Lega tessala*, p. 5 sqq., a arătat că localitatea Arne trebuie să fi fost undeva în zona golfului Pagasaios. Pentru datarea *Scutului* vezi R. M. Cook, *The Date of the Hesiodic Schield*, CQ, 31, 1937, p. 204 sqq.; C. F. Russo, *Hesiodi scutum*,[2] Firenze, 1956; K, Fittschen, *Untersuchungen zum Begin der Sagendarstellungen bei den Griechen*, Diss. Tübingen, 1969, p. 145 sqq.; *idem*, *Der Schield der Achilleus*, *Arhaeologia Homerica*, Bd. II, Kap. N. Teil 1, Göttingen, 1973 (Hrsg. von F. Matz und Hans—Günther Buchholz), p. 18—23.

[48] Hdt. V, 57, Thuc. I, 12. Cf. G. L. Huxley, *Thucydides and the Date of Trajan War*, PdP, LIII, 1957, p. 209 sqq. Nu trebuie uitat că numele Βοιωτία provine de la etnicul Βοιωτοί. Dacă noii veniți din Thessalia nu s-ar fi numit Βοιωτοί ci altfel, ei ar fi trebuit să se numească *Βοιωτιῶται: cf. W. Dittenberger. *Ethnika und Verwandtes*, *Hermes*, XLI, 1906, p. 167 sqq.; F. Geschnitzer, *Stammes — und Ortsgemeinden im alten Griechenland*, *Wiener Studien*, LXVIII 1955, p. 120 sqq. = *Zur Griechischen Staatskunde*, Darmstadt, 1969, p. 271 sqq.; Giovannini, EHOC, p. 46 sqq. Pentru alte aspecte vezi și R.J. Buck, *The Aeolic Dialect in Boeotia*, în CPh, LXIII, 4, 1968, p. 268—280.

[49] Leaf HH, p. 92 sqq.; Hope Simpson—Lazenby, CSHI, p. 33; Giovannini, EHOC, p. 24 sqq.; 46 sqq., unde se discută și evoluția geografiei politice a Beoției. O situație asemănătoare cu aceea a beoțienilor ne prezintă Catalogul și în privința locrienilor, phocidienilor și etolienilor, vezi Giovannini, EHOC. Pentru a explica acest dezacord între ceea ce vrea să înfățișeze Catalogul și ceea ce înfățișează în realitate, Burr, NK, p. 128, presupune că, în Catalog, numai numele localităților sînt autentic myceniene, pe cînd numele de popoare și regiuni au fost adăugate mai tîrziu. Page, *History*, p. 152, crede că diacosmosul ahean a fost compus aproximativ două generații după războiul troian, cînd beoțienii își schimbaseră deja reședința. În același sens și Hope Simpson—Lazenby, CSH I, p. 34: „Thus the reference to Boetians in the Catalogue seems to reflect LHIIIC"; vezi și p. 164. Evident, *petitio principii*! N.G.L. Hammond, *Prehistorice Epirus and the Dorian Invasion*, BSA, XXXII, 1932, p. 161 sqq.; cf. *idem*, CAH[3], vol. II, cap. XXXVI 1975, p. 690 și *Epirus*, Oxford, 1967, p. 375, încearcă să înlăture această dificultate, presupunînd că în vremea războiului troian beoțienii erau divizați în două grupuri: unul în Arne, regiune situată, după el, în sud-vestul Thessaliei, și altul în Beoția istorică, unde migraseră înaintea războiului. Aceste interpretări ingenioase nu se sprijină însă pe nimic sigur. Cf. și Giovannini, EHOC, *passim*.

[50] B. Niese, *op.cit.*, p.33, 44; P. Von der Mühl, *Kritisches Hypomnema zur Ilias*, Basel, 1952, p. 53; Giovannini, EHOC, p. 42; cf. și Béquignon, *Spercheios*, p. 125.

[51] Vezi în general lucrările lui G.S. Kirk, *Objective Dating Criteria in Homers*, MH, XVII, 4, 1960, p. 189 sqq.; *The Songs of Homer*, *Cambridge*, 1962, p. 110; *The Homeric Poems as History*, CAH[3], vol. II, cap. XXXIX (b), 1975, p. 820 sqq. Noi nu excludem posibilitatea ca, pe vremea reflectată de eposul homeric, numele de „Thessalia" și de „thessalieni" să nu fi fost încă în uz.

Să vedem acum cum se prezintă harta etnografică a Thessaliei, aşa cum rezultă din datele Iliadei şi ale Catalogului corăbiilor. Iliada nu menţionează decît etnonimul Λαπίϑαι (M 128 sqq.; 181 sqq.; cf. A 266 sqq; ρ 295 sqq.), fără nici o specificare geografică. Catalogul însă le atribuie un teritoriu în nordul Thessaliei, în care se aflau localităţile Argissa, Gyrtone, Orthe, Elone şi Olosson (B 738 sqq.). Alte trei etnonime sînt menţionate numai de Catalog[52] : magneţii (B 756 sqq.), cărora le atribuie un teritoriu între fluviul Peneios şi muntele Pelion, ceea ce corespunde exact cu situaţia din epoca istorică, şi parrhaibii şi ainianii (B 748 sqq.) care sînt localizaţi undeva în nord-vestul Thessaliei, într-o regiune în care se găsesc şi într-o perioadă mai tîrzie. Cum am văzut mai sus, perrhaibii şi ainianii (= pelasgi) reprezentau populaţia prethessaliană şi cum lapithii nu erau altceva decît imaginea mitică a thessalienilor, rezultă suficient de clar efortul arhaizant al Iliadei şi al Catalogului : epopeea şi Catalogul cunoşteau pe thessalieni — sau pe cei care se vor numi mai tîrziu astfel în Thessalia —, dar nu-i denumeau decît prin echivalentul lor mitic[53], după cum Catalogul lasă să se înţeleagă că ştia despre existenţa pelasgilor în Thessalia, pe care însă nu-i putea aminti decît cu numele lor tribal de parrhaibi şi ainiani. Pentru ce Catalogul corăbiilor nu-i numeşte în mod direct pe pelasgii din Thessalia, cu oraşul lor Larisa, este de la sine înţeles : pentru că Homer îi aşeza în tabăra troiană, evitînd astfel un evident dezacord cu Iliada[54]. Era de altfel foarte dificil ca diacosmosul ahean, care trădează ideea panhellenică[55], să numească pe perrhaibi şi ainiani cu numele lor regional de pelasgi, ştiind că aceştia, în concepţia sa mult evoluată faţă de aceea a Iliadei, fuseseră unii dintre adversarii panhellenilor[56].

B.—Despre pelsagii veritabili din Thessalia avem un vag ecou şi în Herodot. Ceea ce ne spune despre această populaţie istoricul din Halicarnas reflectă în general concepţia secolului al V-lea î.e.n., acreditată de logografi, cînd conceptul de „pelasgi" căpătase o accepţiune prehelenică şi nonhellenică. Există însă un pasaj care este posibil, cu toată nebulozitatea termenilor să reflecte o situaţie istorică reală, stări de lucruri mult mai vechi decît cele ale secolului a V-lea î.e.n.

---

[52] A. Ferrabino, *Le interpolazioni nel Catalogo omerico delle navi greche*, *Atti della R. Accademia delle Scienze di Torino*, XLVII, 1911—12, p. 247 sqq. ; Leaf, HH, p. 106, 136 sqq.

[53] Vezi, în această ordine de idei, cum Eurypylos, un cunoscut erau homeric din Thessalia, apare în prelucrările mitografice în strînsă legătură cu Thessalos : Pherekydes, FGrHist. 3 F 78 ; *Schol. Pind. Nem.*, IV, 25, 40 ; Apollod. II, 7, 1 ; Eustath. ad B 677 ; Hygin. *Fab.*, 97 ; Diodor, V, 54 ; cf. Hope Simpson—Lazenby, CSHI, p. 124 şi n. 16.

[54] Vezi şi opiniile exprimate de Meyer, *Pelasger*, p. 340 sqq. ; K. J. Beloch, *Griech, Gesch*[2]., I—2, p. 45—46 ; Pareti, *Sparta*, p. 3 sqq.

[55] Remarca este deja a lui Thucydides, I, 3, 1 ; cf., în acelaşi sens, Leaf, HH, p. 80 ; J. Kakridis, *Gnomon*, XXII, 1960, p. 401 sqq. ; Giovannini, EHOC, p. 69 ; V. Ehrenberg. *Est und West*, Praga, 1935 p. 51 : Nu vom comite de aceea o gravă eroare dacă presupunem că prezenţa în Catalog a unor populaţii care nu se întîlnesc în epopei, cum sînt, în cazul nostru, magneţii şi ainianii, răspunde tocmai acestei idei.

[56] Comparativ cu epoca pe care vrea să ne-o înfăţişeze epopeea, Catalogul ilustrează o perioadă mult mai tîrzie. În cazul Thessaliei, el reflectă perioada posterioară cuceririi complete a Thessaliei, cînd perhaibii şi ainianii se aflau deja strămutaţi din locurile lor primitive în περιοικίς şi, în această privinţă, fragmentul din *Nostoi*, păstrat la Apollodor, este ecoul unei perioade ceva mai vechi, anume cînd thessalienii au început cucerirea Thessaliei. Dar de aici nu trebuie să ne grăbim să conchidem că autorul Catalogului nu avea cum să-i cunoască pe pelasgi deoarece aceştia fuseseră dislocaţi de thessalieni. Simonides din Keos face dovada că thessalienii locuiau laolaltă cu populaţia cucerită, perrhaibii [= pelasgii], iar domeniul lui Polypoites, locuit de lapithi, are o geografie verosimilă. De asemenea, în dialectul eolic din Thessalia, influenţele doriene sînt de mult timp recunoscute : cf. G. Fohlen, *Untersuch. zum thessal. Dialekte*, Strasbourg, 1910 ; Hein Van der Velde, *Thessalische Dialektgeographie*, Diss. Nymwegen—Utrecht, 1924 ; W. Porzig, *Sprachgeographische Untersuchungen zu den altgriechischen Dialekten*, IF, LXI, 1954, p. 147—169 ; E. Risch, *Die Gliederung der griechischen Dialekte in neuer Sicht*, MH, XII, 1955, p. 61—76 ; J. Chadwick, *The Greek Dialects and Greek Prehistory*, *Greece and Rome*, III, 1956, p. 46 sqq. Pentru alte aspecte, vezi P. Wathelet, *Les traits éoliens dans la langue de l'épopée grecque*, Roma, 1970, (Incunabula Graeca, vol. XXXVII). p. 13 sqq., 240 sqq., 273 sqq.

În cartea I, capitolul 56, Herodot, după ce amintește că athenienii aveau ca strămoși pe pelasgi iar spartanii pe helleni[57], ne înfățișează peregrinările dorienilor: pe vremea lui Deucalion acest neam locuia în Phthiotis, iar sub Doros, fiul lui Hellenos, în ținutul de la poalele munților Ossa și Olymp, cunoscut sub numele de Hestiaiotis. De aici, fiind alungat de cadmeeni, s-a așezat — sub numele de Μακεδνόν — mai întîi în Pind, apoi s-a strămutat în Dryopida și de aici în Peloponnes, unde a luat numele de Δωρικόν[58].

Cu toată atmosfera mitică în care se desfășoară această relatare[59] și cu toate că geografia Thessaliei este cam neclară[60], datele oferite de alte izvoare, mai cu seamă Diodor și Strabo, ne fac să credem că Herodot este, în ultimă instanță, la capătul unui filon tradițional autentic, altul decît Hecataios de care istoricul s-a folosit curent pentru a afirma în mod arbitrar prezența pelasgilor barbari în toată Grecia. De la el reținem că într-o perioadă străveche a istoriei lor, dorienii, sau ce se înțelegea prin „dorieni" în vremea istoricului[61], au sălășluit o vreme în Thessalia, succesiv în districtele numite mai tîrziu Phthiotis și Hestiaiotis.

Aceste relații geografice sînt importante pentru înțelegerea capitolului următor, I, 57, unde Herodot, referindu-le la limba pe care o vor fi vorbit pelasgii, aduce ca mărturie limba acelor pelasgi care locuiau odinioară — vecini cu așa-numiții „dorieni" din vremea istoricului — în pămînturile numite mai tîrziu Thessaliotis[62]. De la Herodot nu aflăm însă în ce perioadă se învecinau „dorienii" cu pelasgii in Thessaliotis, dar informațiile sale se pot întregi în chip verosimil cu acelea ale lui Diodor și Strabo. Astfel Strabo[63], după ce menționează că, după cîte se spune[64], Hestiaiotida se numea mai demult Dorida, vrînd să explice această schimbare de nume, arată că, mai tîrziu, Dorida a fost ocupată de perrhaibii ce devastaseră și Hestiaiotida din Eubeea, pe ai cărei locuitori i-au strămutat pe continent și de la care regiunea a primit numele. După Diodor[65], cei care contestau pe dorieni în Hestiaiotida erau nu perrhaibii ci lapithii. Marta Sordi

[57] Asupra acestui pasaj, vezi observațiile lui Ed. Will, *Doriens et Ioniens*, Paris, 1956, p. 61 sqq., care polemizează cu K.O. Müller, *Die Dorier*^{2}, Breslau, 1844, vol. I, p. 18; cf. și S. Mazzarino, *Fra Oriente e Occidente*, Firenze, 1947, p. 39; Gitti, *Mythos*, p. 31 sqq.

[58] Hdt., I, 56.

[59] Nu excludem posibilitatea ca prezența dorienilor în Phthiotida să aibă o explicație pur mitologică, deoarece ei, ca reprezentanți ai hellenilor, trebuiau să provină, în ultimă analiză, de unde erau localizați Deucalion, Hellenos și primul nucleu de helleni. Cf. în acest sens, G. Busolt, *Gr. Gesch.*, *I*^{2}, p. 203 sqq.; Ed. Meyer, GdA II^2, p. 264; Pareti, *Sparta*, p. 93; M.P. Nilsson, *Cults, Myths, Oracles and Politics in Ancient Greece*, Lund, 1951, p. 68. Pentru interpretarea contrară, cf. G. Bloch, *Hellènes et Doriens*, în *Mélanges Perrot*, Paris, 1903, p. 9 sqq.; G. Vitalis, *Die Entwicklung der Sage von Ruckkehr der Herakliden (Untersucht im Zusammenhang mit der politischen Geschichte des Pelopennes bis auf dem I. Messenischen Krieg)*, Inaugural-Dissertation, Greifswald, 1930, 56; J. L. Myres, *Who were the Greeks ?* (Sather Classical Lectures, vol. VI), Berkeley (California), 1930, p. 333 sqq.

[60] Astfel, în epoca istorică, Hestiaiotida nu se afla în nord-estul Thessaliei, ci în partea de vest. Cf. Ph. Legrand, *Hérodote*, în colecția Budé, *ad loc.*; V. Costanzi, *Herodoto. Il primo libro delle Istorie*^{2}, Torino, 1939, *ad loc.*; Stählin, *Thessalien*, p. 113; E. N. Tigerstedt, *The Legend of Sparta in Classical Antiquity*, Stockholm — Göteborg — Uppsala, 1965, p. 29 și n. 115; Strabo, IX, 5, 3—4.

[61] Hdt., I, 57: οἵ ὅμουροί κοτε ἦσαν τοῖσι νῦν Δωριεῦσι καλευμένοισι. Această specificare are o mare importanță pentru înțelegerea capitolului I, 56. Este vorba, probabil, despre dorienii din Tetrapolis (Doris) și nu despre dorieni în general. Vezi, în același sens, și VIII, 43: ἐκ τῆς νῦν Δωρίδος καλεομένες χώρης.

[62] Hdt., I, 57.

[63] Strabo, IX, 5,17.

[64] Cel care a făcut primul acest raționament a fost, după cîte s-au păstrat, Andron din Halicarnas, FGrHist 10 F 16 a = Strabo, X, 4, 6; Steph. Byz. s.v. Δώριον, unde se mai citează Dicaiarhos Charax și Strabo. Printre izvoarele lui Strabo referitoare la migrația dorienilor, trebuie să cităm pe Ephoros în a cărui operă legenda întoarcerii heraclizilor a căpătat contururi precise: cf. Jacoby, FGrHist II C, p. 44 sqq., unde se comentează fragmentele 15—18 ale lui Ephoros; A. Andrews, *Ephoros Book I and the Kings of Argos*, CQ, 1951, p. 39—45; E. N. Tigerstedt, *op.cit.*, p. 33.

[65] Diodor, IV, 37, 3. Izvorul lui Diodor a fost probabil tot Ephoros, la care s-ar mai putea adăuga un manual de mitologie. cf. E. N. Tigerstedt, *op. cit.*, p. 33, 326 n. 142; RE V, 1 (1905), col. 673 sqq. s.v. *Diodors* (Schwartz); RE XVI, 2 (1935), col. 1358 s.v. *Mythographie* (Karl Wendel).

a scos în evidenţă însă că cele două texte nu se contrazic ci sînt complementare[66] şi deosebirea de terminologie ne arată că cei doi autori se bazau pe un filon tradiţional autentic.

Am văzut mai sus că sub numele fabulos de lapithi trebuie să înţelegem pe thessalienii din Pelasgiotida ; s-a arătat de asemenea că pe vremea lui Simonides din Keos, thessalienii din această tetradă puteau fi desemnaţi prin termenii bivalenţi de lapithi sau de perrhaibi[67]. Rezultă că atît Diodor cît şi Strabo se refereau la acelaşi moment şi atît lapithii primului cît şi perrhaibii celui de al doilea nu erau altceva decît thessalienii care, după o etapă în Eubeea[68], au cucerit Thessalia, izgonind de acolo pe dorieni.

După cronologia pertinentă stabilită de Marta Sordi[69] dorienii au părăsit Hestiaiotida, sub presiunea thessalienilor şi s-au stabilit în Dorida istorică după finele secolului al IX-lea î.e.n., cînd în Grecia centrală, Oita, în teritoriile malienilor şi al beoţienilor a apărut cultul lui Heracles[70]. Bineînţeles că aceşti dorieni despre care tradiţia[71] spune că locuiau în nord-vestul Thessaliei nu trebuie confundaţi cu invadatorii „heraclizi“ proveniţi din insule, deoarece, cum se ştie, unitatea dorică nu este un fapt originar, ci un produs al epocii arhaice[72].

Putem acum înţelege mai bine incilcitul şi confuzul pasaj I, 57 : Herodot ne transmite, parcă fără să vrea, o informaţie autentică despre pelasgii istorici din Thessalia, care trebuiesc

---

[66] Sordi, *Lega tessala*, p. 28.

[67] Această ambiguitate a termenilor corespunde unei situaţii reale. S-a observat mai demult că, spre deosebire de celelalte tetrade, în Pelasgiotis urmele dialectului dorian sînt aproape absente, fenomen ce se explică bine prin îndelungata convieţuire a unei minorităţi thessaliene [scil. doriene] cu populaţia autohtonă eoliană care, deşi o bună parte a ei a fugit din calea invadatorilor, a rămas, totuşi, populaţie majoritară. Despre dialectul thessalian, vezi R. Van der Velde, *op. cit.*

[68] Afirmaţia lui Strabo, IX, 5, 17, este confirmată, în ultimă instanţă, de Apollodor, *Ep.* VI, 15 b. În conformitate cu *Nostoi* Antiphos [scil. thessalienii] a venit din Sporade şi, după o etapă în Eubeea, a cucerit Thessalia de la pelasgi. La Strabo, perrhaibii [scil. thessalienii] au devastat Eubeea şi au strămutat pe hestiaioţi (sau histiaioţi) în Hestiaiotida thessaliană. Nu este exclus ca un vag ecou al etapei eubeene a thessalienilor să se fi păstrat într-un alt pasaj din Strabo, X, 1, 10, care spune că templul lui Apollo din Tamynai, oraş situat în teritoriul Eretriei din Eubeea, a fost fondat de Admetos, miticul rege din Pherai. Apoi, o altă localitate cu numele Eretria se găsea lîngă Pharsalos, în Phthiotida Thessaliei. Cf. Sordi, *Lega tessala*, p. 28.

[69] Sordi, *Lega tessala*, p. 30.

[70] Acest Heracles nu trebuie confundat cu Heracles din Argos, progenitorul heraclizilor din Peloponnes şi Egeea. Cf, Béquignon, *Spercheios*, p. 211 sqq. ; J. Defradas, *op. cit.*, p. 137 ; Sordi, *Lega tessala*, p. 30. Că Heracles nu este o divinitate specific doriană, cf. L. R. Farnell. *Greek Hero Cults and Ideas of Immortality*, Oxford, 1921, (Reprinted 1970), p. 105 sqq.; M.P. Nilsson, *The Mycenaean Origin of Greek Mythology* (Sather Classical Lectures Nr. VIII), Berkeby (California), 1932, p. 199 sqq. ; *idem*, *Cults, Myths, Oracles, and Polities in Ancient Greece*, Lund, 1951, p. 69 ; H. W. Parke — D.E.W. Wormell, *The Delphic Oracle*, vol. I, Oxford, 1961, p. 342 ; E. N. Tigerstedt, *op. cit.*, p. 34.

[71] Hdt, I, 56 ; Thuc., I, 12 ; Strabo, IX, 5, 17 ; Diodor, IV, 37, 3.

[72] Pareti, *Sparta*, p. 95, 102, Sordi, *Lega tessala*, p. 25 n. 1, 30—31 şi mai sus, nota 60. Este demn de remarcat că Herodot, I, 56, cf. VIII, 31, spune că dorienii s-au strămutat din Thessalia în Dryopida. Or, după M. Sordi, dryopii, de la care o mică regiune din Grecia centrală şi-a primit numele (cf. *Schol. Pind. Pyth.*, I, 121, *Schol Aristoph. Plut.*, 385, Tzetzes, *Lyc. Alex.*, 980, unde Dryope este un oraş în Dorida. La Steph. Byz. s.v. Δρυόπη, acest oraş se numeşte Dryopia), nu erau altceva decît thessalienii de pe valea fluviului Spercheios, care, în cursul secolului al VIII-lea î.e.n., sub presiunea populaţiilor înconjurătoare, au abandonat, o parte a lor, această regiune, migrînd spre sud sau alăturîndu-se celuilalt nucleu thessalian din Thessalia. Cu alte cuvinte, aşa-numiţii „dorieni“ din vremea lui Herodot care locuiau în Tetrapolis nu se confundau cu dorienii heraclizi din Peloponnes şi Egeea. Cf. în acest sens, Pareti *Sparta*, p. 92. Etnicul Δρυοπαῖοι se întîlneşte încă în inscripţiile din secolul al II-lea î.e.n. : SGDI, Nr. 1259 (= IG, IX, 1, nr. 229, 230), 1863, 2027, IG, IX 1², Nr. 2, 5, 14. Cf. RE V col. 1748 s.v. *Dryopes* (Müller). Sakellariou, *Peuples préhelléniques*, p. 271, datează, în mod abuziv, dispersarea dryopilor „longtemps avant la fin de l'époque mycénienne“.

raportați la o perioadă anterioară secolului al IX-lea î.e.n., cînd într-adevăr „dorienii" din Thessaliotis[73] se învecinau cu pelasgii din cîmpia thessaliană.

În lumina celor analizate mai sus, aprecierile mai vechi sau mai noi — izvorîte din insuficiența și ambiguitatea mărturiilor antice, dar și ca o reacție la adresa pelasgomaniei — după care pelasgii nu constituiau o populație istorică reală[74] ci făceau parte dintre acele „popoli fantastici" [75], ce reprezentau „eine faktiseh oder präsumtiv ältere oder die Urbevölkerung" [76], nu mai pot fi în întregime actuale. Eduard Meyer a fost primul care a întrevăzut că pelasgii nu erau altceva decît locuitorii din marca cîmpiei a Peneiului aduși în stare de servitute de thessalieni cuceritori[77], dar pentru vremea cînd scria, în ciuda unei vaste erudiții și a unui simț istoric deosebit, teoria sa, mai cu seamă datorită dogmei originii epirotice a thessalienilor, nu a putut fi susținută cu argumente suficient de convingătoare. Această analiză ne oferă de asemenea posibilitatea să dăm o interpretare mai apropiată de adevăr adjectivului homeric Πελασγικός.

C. — Cea mai veche aluzie la etnonimul Πελασγοί și la pelasgii din Grecia se găsește în cîntul al XVI-lea al Iliadei, unde, în momentul cînd Patrocles se pregătește să plece la luptă în fruntea myrmidonilor Achilles, eroul thessalian prin excelență, adresează lui Zeus o rugă solemnă:

Ζεῦς ἄνα, Δωδωναῖε, Πελασγικέ, τηλόθι ναίων,
Δωδώνης μεδέων δυσχειμέρου· ἀμφὶ δε Σελλοὶ
σοὶ ναίους ὑποφῆται ἀνιπτόποδες χαμαιεῦ ναι[78].

Așa cum de mult s-a observat[79], aceste versuri corespund uneia dintre caracteristicile principale ale Patrocleiei care constă în tendința Poetului de a releva noile sale cunoștințe. Astfel el introduce în luptă pe peonii (Π287) veniți din cetatea Amydon aflată pe malurile rîului Axios (Π288); amintește de orașul Budeion (din Focida?) (Π527); el știe că Sarpedon își are mormîntul în Lycia (Π454 sqq. 666 sqq.) și că lycianul Amisodaros a cunoscut-o pe Chimaira (Π288). El știe, de asemenea, că zeul dodonean este venerat în patria lui Achilles, și se folosește de ocazie pentru a introduce unele amănunte referitoare la cultul său, care nu aparțin rugăciunii în sine dar care interesează încă pe ascultători. De aceea, Poetul vorbește despre acei ὑποφῆται, numiți Σελλοί, despre care spune că erau ἀνιπτόποδες și χαμαιεῦναι.

Interpretarea rugăciunii lui Achilles a ridicat probleme deosebit de dificile vechilor comentatori ai geografiei și etnografiei homerice. Ce semnificație puteau să aibă epitetele Δωδωναῖος și Πελασγικός? Negreșit, la originea controverselor privind înțelesul acestor epitete stă faptul că Achilles care conducea oastea myrmidonilor, aheilor sau hellenilor și al cărui părinte, Peleus, stăpînea peste Phthia și Hellada, deci sudul Tessaliei și valea Spercheiului[80], invocă pe zeul dodonean cu epitetul Πελασγικός. Cei de mai tîrziu, știind că supușii Peleianului făceau parte din trunchiul hellenic, au putut presupune că adjectivul Πελασγικός avea vreun înțeles dacă era raportat la o situație etnică deosebită de aceea a epocii războiului troian înfățișată de Homer care, cu oarecare bunăvoință, a putut fi socotită mai întîi ca barbară apoi ca pregreacă[81], sau dacă Dodona din Epir era legată în vreun fel de pelasgi.

În conformitate cu această din urmă posibilitate, un număr de autori antici pun Epirul și Dodona cu celebrul său oracol în legătură cu pelasgii[82]. Astfel, dacă pentru un poet hesiodean

---

[73] Aici ar trebui, poate, să citim Hestiaiotis, dar, probabil, Herodot înțelege prin Thessaliotis nu tetrada cu același nume, ci Thessalia în general. Cf. mai jos, p. 291 sqq.

[74] Cf. St. Josifović, *Lycophronstudien*, în *Annuaire de la Faculté des lettres et sciences à Novi Sad*, II, 1957, p. 209.

[75] M. Pallottino, *Etruscologia*[3], Milano, 1955, p. 21.

[76] U. von. Wilamowitz-Mollendorff, *Glaube der Hellenen*, vol. I, Berlin, 1931, p. 64. Vezi și Fr. Lochner-Hüttenbach, *Die Pelasger*, p. 138; Sakellariou, *Peuples préhelleniques*, p. 81 n. 2.

[77] Meyer, *Pelasger*, p. 113.

[78] Π 233 sqq. Vezi și H. W. Parke, *The Oracles of Zeus*, Oxford, 1967, p. 6—10.

[79] Meyer, *Pelasger*, p. 37 sqq.

[80] Cf. Hope Simpson-Lazenby, CSHI, p. 126 sqq.

[81] Cf. J. L. Myres, *A Hystory of the Pelasgian Theory*, JHS, XXVIII, 1907, p. 179, T. W. Allen, *Homer. The Origins and Transmision*, Oxford, 1924, p. 121. Vezi și L. R. Farnell, *The Cults of the Greek States*, vol. I, Oxford, 1896, p. 38.

[82] Vezi Meyer, *Pelasger*, p. 39 sqq.; Fr. Lochner-Hüttenbach, *op. cit.* p. 155 sqq.; Guy Rachet, *La sanctuaire de Dodone, origine et moyens di divination*, în *Bulletin de l'Association Guiillaume Budé* Nr. 1, 1962, p. 86; Sakellariou, *Peuples préhelleniques*, p. 163.

Dodona era un loc al pelasgilor[83], pentru Herodot vechiul oracol a fost vreme îndelungată consultat de pelasgi[84], acei pelasgi care, după alţii autori posteriori, au fundat oracolul[85] şi de la care localitatea a primit numele Πελασγία[86]. Natural, în epoca clasică, Dodona fiind oraşul cu cel mai mare renume din Epir, trebuia, mai devreme sau mai tîrziu, ca întreaga regiune să fie pusă în legătură cu pelasgii. Astfel, Strabo notează că mai mulţi autori numesc populaţiile din Epir în general cu numele de pelasgi[87], iar Eschyles[88], plasează graniţele regatului lui Pelasgos argolicul[89] în jurul Dodonei. Alţi antici au vorbit numai de o etapă a pelasgilor la Dodona[90], sau numai de consultarea oracolului de aici de către aceştia[91].

Toate aceste informaţii ar fi suficiente pentru a crede în existenţa pelasgilor în Epir pe vremea războiului troian dacă am fi siguri că ele nu sînt speculaţii sau simple elucubraţii pe marginea versurilor homerice[92], sau dacă nu se inspiră din teoria panpelasgică care s-a format odată cu „cercetările" primilor logografi[93].

Apartenenţa thessaliană a lui Achilles, precum şi inexistenţa pelasgilor la Dodona şi în Epir în perioada posthomerică, (şi nici în cea homerică, deoarece, după spusele lui Homer, la Dodona rezidau Selloii), au făcut pe alţi autori antici să caute alte explicaţii[94].

Thessalianul Souidas, care a trăit în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n. şi începutul celui următor, a susţinut — pentru a fi pe placul plăsmuirilor mitologiei thessaliene, după cum remarca Strabo — că sanctuarul lui Zeus de la Dodona din Epir a fost mai întîi în Thessalia, lîngă localitatea Scotussa din Pelasgiotis, de unde a fost transportat în Dodona epirotică împreună cu numeroase femei, ale căror urmaşe sînt profetesele de pe vremea autorului. Aşa se explică, după Souidas, epitetul Πελασγικός atribuit lui Zeus din Dodona[95]. Acelaşi Souidas, după spusele lui Ştefan din Byzanţ, adaugă amănuntul că Achilles invoca pe Zeus din Pelasgia şi nu pe cel din Dodona epirotică, deoarece îl numea Φηγωναῖε" şi nu „Δωδωναῖε"[96]. Tot „Φηγωναῖε" citea şi Zenodot, deoarece εν Δωδώνῃ πρῶτον φηγός ἐμαντεύετο[97], fără să specifice la care din cele două Dodone se referea, cea epirotică sau cea thessaliană. Kineas din Thessalia (355—277 ? î.e.n.) vorbeşte despre un oraş numit Dodona în Thessalia, de unde, deoarece ste-

---

[83] Hesiod, F 212 Rzach (= 319 Merkelbach-West) = Strabo, VII, 7, 1, Vezi şi Sylv Bruck, *Quae veteres de Pelasgis tradiderint*, Diss. Vratislaviae, 1884, p. 6.

[84] Hdt., II, 52.

[85] Ephoros 70 FGrHist F 119 şi 142 (=Strabo, IX, 2, 4 şi VII, 7, 10; Pseudo-Skymnos, v. 449—450 (= GGM, vol. I, p. 215); *Schol. B* ad Π 233; Eustath., 1057, 40 sqq. ad Π 233.

[86] Schol. B ad Π 233; *Synagoge Lexeon Cheresimon* s.v. Δωδώνη (= Bachmann, *Anecdota Graeca*, I, 1828, p. 204, 6); Souda s.v. Δωδώνη.

[87] Cf. Strabo, V, 2, 4.

[88] Eschyles, *Suppl*, v. 258.

[89] Pentru alţi antici, Pelasgos era tatăl sau strămoşul unor eponimi şi al unor localităţi din Epir. Cf. Steph. Byz. s.v. Ἐφύρα şi Κραννὼν (= Hecataios, 1 FGrHist F 133). Plutarh, *Pyrrh.*, I, 1, face aluzie la un grup de colonişti stabiliţi în Epir, sub conducerea lui Pelasgos, după diluviu.

[90] Dion. Hal I, 18, 2 şi Varro, în Macrobius, I, 7, 28.

[91] Ephoros, 70 FGrHist F 119 (= Strabo, IX, 2, 4); Proclos, *Chrest.*, la Photios, *Bibl.* 321 b. Probabil că din Ephoros sau din sursa lui, se inspira *Schol A* ad Π 233 cînd vorbeşte despre migraţia în Dodona a pelasgilor izgoniţi din Beoţia de eolieni. Pentru interpretare vezi Y. Béquignon, în *Mélanges Picard*, Paris, 1949, I = RA XXIX, 1948, p. 71—75.

[92] Callimachos localiza pe pelasgi la Dodona interpretînd versurile homerice după cum rezultă limpede din epitetele ὑποφῆται şi χαμαιεῦναι. Cf. Hymmn IV (*Imn către Delos*), 284—286. La *Anonym. Laur. Anecdota varia* (ed. Studemund), I, 266, 75 legătura dintre zeul pelasgic şi Dodona nu este expres citată.

[93] Cf. Pareti, *Pelasgica*, p. 153 sqq., 307 sqq.

[94] Analiza minuţioasă a acestor izvoare la Meyer, *Pelasger*, p. 45 sqq.; J. Fiedrich, *Dodonaica*, Diss. Freiburg în der Schweitz, 1935, p. 17 şi 34—35; Jacoby, FGrHist IIIb (1969) Kommentar, p. 680—81 şi III b (1969) Notes, p. 42—47; Sakellariou, *Peuples préhelleniques*, p. 161—62.

[95] Souidas, FGrHist 602 F 11a (= Strabo, VII, 7, 12).

[96] Souidas, FGrHist 602 F 110 (= Steph. Byz. s.v. Δωδώνη). Cf. J. Murr, *Die Pflanzenwelt in der griechischen Mythologie* Innsbruck, 1890, p. 4.

[97] Zenodot, la Steph. Byz. s.v. Δωδώνη. Despre semnificaţia acestui adjectiv, vezi W. Pötscher, *Zeus Naios und Dione in Dodona*, în Mnemosyne, XIX, 1966, p. 130.

jarul oracular a ars, oracolul a fost mutat, la porunca lui Apollon, în Dodona epirotică[98]. În aceeaşi ordine de idei, Philoxenos, în comentariul său la Odyseea (ξ 327 ; τ 296), deosebeşte două localităţi cu numele Dodona, una în Thesprotia, cealaltă în Thessalia, menţionînd că Achilles se referea la cea din Thessalia[99]. De acord cu Philoxenos, Epaphroditos face remarca că, deoarece se chema Naios, Achilles invoca pe zeul învecinat cu patria sa, la fel ca Pandora şi Chryses[100]. Alţii, în sfîrşit, citeau nu Δωδωναῖε ci Βωδωναῖε, de la Βωδώνη din Thessalia[101].

Cum se poate lesne înţelege, aceste variante, departe de a clarifica semnificaţia geografică şi etnică a rugăciunii lui Achilles şi de a convinge pe învăţaţii antici şi moderni[102], ne arată cît de dezarmaţi erau eruditii greci faţă de enigmele homerice şi cît de adînc ignorau preistoria ţării lor de vreme ce, pentru interpretarea unui pasaj, ei nu puteau face decît simple speculaţii, fără să poată aduce în discuţie argumente noi, independente de epos[103].

Această constatare este confirmată şi de Catalogul corăbiilor care este, după opinia noastră, primul text antic despre care se poate spune că autorul său a presupus implicit existenţa unei Dodone thessaliene.

Într-adevăr, în conformitate cu B 748—755, Gonneus din Kyphos conducea contingentele enienilor (= ainianilor) şi perrhaibilor, car se aflau în preajma Dodonei, din ţara cu ierni grele (δυσχείμερον), pe unde curgea rîul Titaresios, ale cărui ape, la vărsare în Peneios, nu se amestecau cu apele argintii ale acestora (ἀργυροδίνη).

Geografia domeniului lui Gouneus este cît se poate de incilcită. Localitatea Kyphos este necunoscută, iar Gouneus era, în epoca istorică, considerat a fi fost eponimul localităţii Gonnos[104] care nu se afla însă în domeniul lui Gouneus ci s-ar situa în acela al lui Polypoites[105]. Dar ceea ce pare să distrugă orice logică în geografia acestui domeniu este faptul că enienii şi parrhaibii sînt puşi în apropiere de Dodona, pe unde curgea afluentul Peneiului, Titarisios, necunoscut în epoca istorică. Căci oricît de departe ne-am sui spre izvoarele Peneiului, nu întîlnim nicăieri vreun afluent al său care să curgă prin apropierea Dodonei epirotice. De fapt acest lucru este şi

---

98 Kineas, FGrHist 603 F3 (=Steph. Byz. s.v. Δωδώνη, completat cu Strabo, *Epit*, II, p. 72 Kr.). Că Kineas se referă la Dodona şi nu la Bodona din Thessalia, nu avem de ce să ne îndoim aşa cum face Sakellariou, *Peuples prehelleniques*, p. 161.

99 Philoxeos, la Steph. Byz. s.v. Δωδώνη.

100 Epaphroditos, la Steph. Byz. s.v. Δωδώνη.

101 Cf. Steph. Byz. s.v. Δωδώνη ; *Schol.* ABT ad Π 233. Βωδώνη este πόλις Περραιβική după Apollodor, citat de Steph. Byz. s.v. Acelaşi Apollodor din Athena FGrHist 244 F 88 (= Steph. Byz. s.v. Δωδώνη), face o etimologie a cuvîntului Dodonaios : la fel cum pe Zeus îl numim Dodonaios, deoarece ne dă ceea ce este bun (δίδωσιν), tot aşa îl numim şi Pelasgicos deoarece este aproape de pămînt (πέλας şi γῆ). Pentru Apollodor, epitetul Dodonaios nu presupune o localitate Dodona. Cf. Parti, *Sparta*, p. 2.n.6.

103 Originea thessaliană a sanctuarului lui Zeus din Dodona thesprotică şi, implicit, că Dodona homerică este cea din Thessalia, au fost contestate de numeroşi învăţaţi moderni, pe baza unor argumente — cum se va vedea mai departe — în bună parte lipsite de valoare. Cf. O. Kern, RE, V, 1, 1903, 1264—65 s.v. *Dodona* 2 ; S. Arvanitopoulos, în Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιαλογικῆς Ἑταιρείας, 1914, p. 16 (inaccesibilă) ; Allen, HCS, p. 111, 131 ; Stählin, *Thessalien*, p. 22—23, 109—110 ; RE III A, 614 Burr, NK, p. 105 ; M. P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion*[3], München, 1967 p. 426 n. 7. ; M. van der Valk, *op. cit.*, p. 358 n. 34 ; Jacoby FGrHist III b (1969) Kommentar, p. 680—81 şi III b (1969) Notes 42—47 ; D. M. Nicol, *The Oracl of Dodona*, în *Greece and Rome*, V, 2, 1958, p. 130—31. ; M. Lochner Hüttenbach, *op. cit.*, p. 155—156 ; P. Franke, *Die antike Münzen von Epirus*, Wiesbaden, 1961, p. 319 n. 23 ; Lepore, *Ricerche* ,p. 60, n. 99 ; N.G.L. Hammond, *Prehistoric Epirus and the Dorian Invasion*, BSA, XXXII, 1931/32, p. 148 ; cf. *Epirus*, Oxford, 1967, 375, 392 sqq. ; *A History of Macedonia*, vol. I, Oxford, 1972, p. 295 ; Hope Simpson-Lazenby, CSHI, p. 149 — 150 ; Sakellariou, *Peuples préhelleniques* p. 162.

103 Meyer, *Pelasger*, p. 46, avea dreptate să se afirme : „Es ist sehr lehrreich, dass die antike Gelehrsamkeit zur Aufhellung der homerichen Räthsel so garnichts zu ermitteln vermochte ; für analoge Fälle ist dies rein negative Ergebniss nicht ausser Acht zu lassen. Die grosse Kluft, welche trotz aller Zusammenhänge doch zwischen der Blüthezeit des Epos und der historischen Zeit klafft tritt, auch darin deutlich zu Tage. Cf. şi M. J. Finley, *Myth, Memory and History*, in *History and Theory*, IV, 3, 1965, p. 281 sqq.

104 Steph. Byz. s.v. Γοννοί cf. Burr, NK, p. 105 ; Hope Simpson-Lazenby, CSHI, p. 149.

105 Cf. Giovannini, EHOC, p. 37.

imposibil, deoarece între bazinele Peneiului și Dodona se află bazinele altor două riuri importante, Acheloos (Inachos) și Arathos.

Strabo a echivalat în mod corect, desigur, homericul Titaresios cu anticul Europos[106] (azi Sarandáporos), fiind sprijinit în această identificare de faptul că Europos izvora din muntele Titarios, care este în continuarea Olympului (συμφυὲς τῳ Ὀλύμπῳ)[107]. În continuare geograful narează că Homer nu menționează decît o parte a posesiunilor perrhaibilor, acelea care erau cuprinse în limitele Hestiaiotidei, deoarece cealaltă parte, aflată în cîmpie, era cuprinsă în domeniul lui Polypoites și sub puterea lapithilor cu care trăiau amestecați ; apoi adaugă : „dar regiunile mai de la munte, dinspre Olymp și Tempe, le stăpîneau perrhaibii, tot astfel Kyphosul și Dodone și împrejurimile Titaresiului“ [108].

Deși Strabo denumește spusele lui Souidas drept „fabuloase“ iar pe cele ale lui Kineas „încă și mai fabuloase“ [109], el însuși admite explicit că exista o Dodona thessaliană, undeva în regiunea munților Olymp, și acest lucru este confirmat de referirile sale, în cartea V, 2, 4, unde, vorbind despre pelasgi, remarcă că după opinia aproape unanimă, aceștia sînt un neam vechi răspîndit în toată Hellada, dar mai ales printre eolienii din Thessalia. După ce polemizează cu teoria lui Ephoros, conform căreia pelasgii erau arcadieni de obîrșie, el adaugă : „Se mai spune că a primit numele de Argos Pelasgic acea parte a Thessaliei care se întinde între gurile Peneului și Thermopylai pînă în regiunea muntoasă de lîngă Pind, deoarece pelasgii au stăpînit odinioară aceste locuri. Iar pe Zeus din Dodona însăși poetul l-a numit „Pelasgicul“ [110]. Ce semnificație geografică și etnică acorda Strabo epitetelor Δωδωναῖος și Πελασγικός rezultă acum de la sine : Achilles se ruga lui Zeus pelasgicul din patria sa de origine, Thessalia, care era venerat într-o localitate Dodona aflată în aceeași regiune[111]. Ceea ce Strabo narează despre pelasgii din Dodona thesprotică nu sînt concluzii proprii, ci citate din Hesiod și Ephoros — autori care au interpretat epitetele Δωδωναῖος și Πελασγικός în sensul că este vorba despre pelasgii din Dodona epirotică[112] cu care geograful polemizează indirect, spunînd că, după Homer, locuitorii din preajma sanctuarului (Selloii) erau, așa cum arată felul lor de viață, barbari[113]. Or, este greu de conceput că Strabo ar fi admis că Achilles s-ar fi rugat unui zeu barbar[114].

Se limpezește, acum, pasajul din Catalogul corăbiilor privitor la domeniul lui Gouneus, a cărui geografie obscură a avut importante consecințe pentru vechii interpreți ai geografiei homerice. Deoarece Homer vorbea de Dodona, era imposibil ca locuitorii săi să nu fi trimis vreun contingent la marea expediție „națională“[115] care a fost războiul împotriva Troiei și, în consecință, le-a creat un domeniu și un conducător fictiv, care nu mai apare nicăieri în Iliada.

---

[106] Identificarea lui Strabo a fost acceptată de A. Arvanitopulos, *op. cit.*, p. 165, 172 sqq. (citat de E. Leopre) ; F. Stählin, în RE s.v. col. 1509—10. Alți cercetători identifică homericul Titaresios cu unul din afluenții Peneiului din vestul Thessaliei cu scopul de a-l apropia de Dodona epirotică. Astfel Philippson, GL, I, 1, Frankurt a.M., 1950, p. 87 cu Máti și Xeriás; M. W. Leake *Travels in Northern Greece*, London, 1853, vol. I, p. 415 și vol. IV, p. 278 ; Allen, HCS, p. 133, cu Mikánis; Burr, NK, p. 104 sqq. este vag. Lepore *Epirus*, p. 3. și Hope Simpson-Lazenby, CSHI, p. 149, nu se pronunță în mod explicit, dar se gîndesc totuși la unul dintre afluenții Peneiului din vestul Thessaliei ; N.G.L. Hammond, în BSA, XXXII, 1931—32, p. 148 îi urmează pe Leake și Allen, dar, în 1972, *A History of Macedonia*, p. 123 n. 3 și 295 n. 3, identifică, după Strabo, Titaresios cu Europos.

[107] Strabo, VII, fr. 15 *Exc. vatic.* ; IX, 5, 20.

[108] *Ibidem*, IX, 5, 20.

[109] *Ibidem*, VII, 7, 12. Aceste calificative se referă ,desigur, la povestirile privind originea thessaliană a oracolului de la Dodona thesprotică și nu la acelea despre Dodona thessaliană.

[110] *Ibidem*, V, 24 (Traducerea după F. Vanț-Stef). Ceea ce ne spune apoi Strabo despre caracterul pelasgic al populațiilor epirote este o frază care nu o continuă direct pe cea anterioară.

[111] F. Vanț-Stef, nu a înțeles pe Strabo, căci crede că acesta se referă la Dodona din Epir iar Argosul Pelasgic îl identifică cu Argosul Amphilohic oraș situat lîngă golful Ambracic, în sudul Epirului, ceea ce este o absurditate. Vezi notele 179—180 la cartea a V-a. Despre Argosul Pelasgic, vezi mai jos, p. 281 sqq.

[112] Vezi masi sus, p. 279—80. Lepore, *Ricerche*, p. 29—30.

[113] Strabo, VII, 7, 10.

[114] Că locuitorii Dodonei nu erau barbari, este o altă problemă. Vezi mai jos, p. 284.

[115] Despre semnificația panhellenică a Catalogului corăbiilor, cf. V. Ehrenberg, *Ost und West*, Praga, 1935, p. 51 ; J. Kakridis, în *Gnomon*, XXXII, 1960, p. 401 sqq. ; Giovannini, EHOC, p. 69.

dar care implică că autorul său a dedus că Achilles se ruga la Zeus din Dodona thessaliană[116]. Dar cum în epoca istorică sanctuarul lui Zeus din Dodona thesprotică era considerat a fi cel mai vechi din lumea greacă[117] și se bucura, totodată, de o mare faimă, cei mai mulți eruditi antici au considerat că Catalogul corăbiilor se referea la această localitate. Consecința imediată a acestei deducții a fost că perrhaibii și ainianii au fost căutați de antici și de moderni, în regiunea de la est de Pind spre Dodona, considerîndu-se că, după „războiul troian", aceștia au migrat în Thessalia și Ainiania istorică[118].

Interpretarea pe care Catalogul corăbiilor și Strabo o dau pasajului Π 233, ne face să conchidem că ceea ce comentatorii din epoca elenistică, Souldas, Kineas, Epaphroditos și alții ai căror nume nu ne-a fost transmis, spuneau despre Dodona thessaliană și despre Ζεὺσ Φηγωναῖε din Pelasgiotida, nu este numai consecința unui patriotism local[119]—cum ar putea fi cazul cu Souldas și Kineas— ci se bazează pe date reale, printre care un rol de prim ordin îl va fi jucat convingerea că Thessalia era patria pelasgilor[120].

Cu aceasta însă nu au fost înlăturate toate dificultățile în interpretarea rugăciunii lui Achilles, deoarece poetul vorbește despre un grup de ὑποφῆται numiți Σελλοί[121], pe care tr..diția

---

[116] Că autorul Catalogului corăbiilor avea în vedere Dodona din Π 233 rezultă din adjectivul δυσχείμερος împrumutat de acolo. Pentru B 748—759, considerate a fi o interpolare tîrzie, vezi judicioasele pagini ale lui A. Ferrabino, *op. cit.*, p. 247, 254 sqq. Π 233 este interpretat în sens thessalian și de G. Capovilla, Περὶ της 'Ομηρικῆς Δωδώνης, în Φιλολογικαὶ Μελέται, Kairo, 1921, p. 1 sqq. (citat de Fr. Lochner-Hüttenbach, *op. cit.*, p. 156 n. 29); P. Phipson, *Thessalische Mythologie*, Zürich, 1944, p. 38—39; *idem, Griechische Gottheiten in ihren Landschaften* (= *Symbolae Osloenses*, Suppl. IX), 1939, p. 81 n. 1; E. Kirsten în Philippson, GL, II, 1956, p. 205; Gh. Vellay, *op. cit.*, vol. I, p. 352 n. 1.

[117] Vezi autorii antici citați de Guy Rachet, *op. cit.*, p. 86.

[118] Plutarh *Quaest. Gr.* F 13 și 26 (Halliaday); Eschyl. *Suppl.*, v. 254 sqq.; Allen, HCS, p. 133 sqq.; N.G.L. Hammond, BSA, XXXII 1931/32, p. 148 sqq.; *idem. Epirus*, p. 371 sqq.; *idem, A History of Macedonia*, p. 295. Mai vezi W. Spoeri în *Lexikon der frühgriechischen Epos*, Göttingen, 1955, s.v. Αἰνιηνες; Lepore, *Ricerche*, p. 2 sqq.; G. Restelli, 'ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ, în RIL, 104, fasc. II—III, 1970, p. 557. O altă posibilă explicație referitoare la cauzele pentru care ainianii au fost transportați de Plutarh din Thessalia în Epir, la Béquignon, *Spercheios*, p. 153 sqq. Noi nu vrem să negăm faptul că terminația *-anes* nu se înscrie printre terminațiile specifice etnonimelor epirotice, ci numai că itinerarul ainianilor este o creație pseudoerudită izvorîtă din neclaritatea geografiei homerice.

[119] Astfel, Lepore, *Ricerche*, p. 60 n. 99: „L'intento patriotico locale in polemica con la versione erodotea sulle origini tessaliche e la probabile influenza della propaganda di Pirro per le sue note mire sulla Tessaglia sono chiaramente nello sfondo di queste notizie". Vezi, în același sens, Stählin, Nilsson, Fr. Lochner—Hüttenbach, citați mai sus, nota 102.

[120] A nega, așa cum procedează Kern, Stählin, Nilsson, van der Valk, Lochner—Hüttenbach și Franke, citați mai sus, nota 102, existența unei Dodone thessaliene, chiar dacă acestea nu au putut fi pînă acum localizată cu precizie cu ajutorul inscripțiilor sau a monedelor, este, prin prisma mărturiilor implicite sau explicite ale izvoarelor literare antice, o atitudine criticabilă.

[121] Lectura expresiei ΑΜΦΙΔΕΣΕΛΛΟΙ nu este sigură. Unii, antici sau moderni, au citat ἀμφὶ δε σ' 'Ελλοί alții ἀμφὶ δὲ Σελλοί. Prima variantă a fost susținută de Meyer, *Pelasger*, p. 41 sqq., F. Bölte, RE, VIII, 1913, col. 194 sqq. s.v. *Helloi*; H. Güntert, *Ueber die Namen Achaier und Hellenen*, în *Wörter und Sachen*, 9, 1926, p. 132; A. Lesky, *Hellos-Hellotis*, în *Wiener Studien*. Zeitsch. f. Klass. Philologie", 46, 1927/28, p. 53 sqq. Obiecțiuni la această lecțiune au făcut Ziehn, RE, Suppl. V, 1931, col. 963 sqq.; M. Leumann, *Homerische Wörter*, 1950, p. 40; H. Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1960—1970, vol. II, s.v. Σελλοί. Pentru lecțiunea Σελλοί se pronunță J.Friederich, *op. cit.*, p. 7 sqq.; Fr. Lochner-Hüttenbach, *op. cit.*, p. 149. O nouă și minuțioasă analiză a datelor antice și a interpretărilor moderne a fost făcută de Giuseppe Restelli, *Iliade* Π *234*: 'ΑΜΦΙΔΕΣΕΛΛΟΙ, în RIL, 104, fasc. 1, 1970, p. 2 sqq., care stabilește că la Homer forma originală a fost Σελλοί care mai tîrziu a devenit 'Ελλοί. Cf. și Jacoby, FGrHist, III b, vol. I (Text), 1954, p. 591—92 și vol. II (Notes — Addenda — Corrigenda — Index), 1954, p. 484—85; P. Wathelet, *L'origine du nom des Héllènes et son dévelloppement dans la tradition homérique*, în *Les Études Classiques*, XLIII, 2, 1975, p. 124 sqq.

il pune în legătură cu sanctuarul lui Zeus din Dodona epirotică[122]. Aceeași divinitate este menționată în două pasaje din Odysseea (ξ 327, τ 296), cu specificarea că aici Dodona are o geografie mult mai precisă, localitatea fiind situată în teritoriul thesproților aflat în vecinătatea domeniului lui Odysseus (ρ 256 = τ 271 ; τ 301).

Dar este foarte îndoielnic că pentru Homer pelasgii au fost vechii locuitori ai Dodonei, așa cum susțin unii cercetători moderni[123], deoarece Σελλοί nu au fost considerați vreodată ca fiind pelasgi ci o populație epirotică foarte probabil greacă[124].

În acest sens, un pasaj din *Meteorologicele*[125] lui Aristotel aruncă o lumină foarte sugestivă asupra raporturilor prehomerice dintre Thessalia și regiunea Dodonei : αὕτη [ὑπερβολὴ ὄμβων] δ'οὐκ ἀεὶ κατὰ τοὺς αὐτοὺς τόπους, ἀλλ' ὥσπερ ὁ καλούμενος ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμός καὶ γὰρ οὗτος περὶ τὸν 'Ελληνικὸν ἐγένετο μάλιστα τόπον, καὶ τοῦτου περὶ 'Ελλάδα τὴν ἀρχαίαν. Αὕτη δ'ἐστιν ἡ περὶ Δωδώνην καὶ τὸν 'Αχελῶιον... ὤικουν γὰρ οἱ Σελλοὶ ἐνταῦθα καὶ οἱ καλόυμενοι τότε μὲν Γραικοί, νῦν δ' Ἕλληνες.

Acest text, relativ tîrziu, care însă a folosit izvoare foarte vechi, independente de rapsozii homerici, ne redă un cadru etnic și geografic al Dodonei și Thessaliei identic cu acela înfățișat în epopei[126].

În izvoarele lui Aristotel, 'Ελληνικός τόπους este strîns legat de ținutul Phthiei peste care, pe vremea diluviului, domnea Deucalion[127], ceea ce corespunde cu expresiile homerice din B 683, I 395 și λ 496, unde Phthia și Hellada erau complementare[128]. Dar la Aristotel ἀρχαία 'Ελλάς era situată nu în Thessalia, ci în Epir, în jurul Dodonei și pe cursul superior al rîului Aheloos. 'Ελλάς se numea ținutul din care Phoinix, temîndu-se de mînia și blestemul părintesc, a fugit, stabilindu-se la Peleu, în îndepărtata Phthia (δι 'Ελλάδος εὐρυχόροιο)[129] Or numele Φοίνιξ amintește de tribul epirotic Φοινίκης[130] care își avea centrul în Φοινίκη[131]. Apoi tatăl lui Phoinix se chema 'Αμύντορ[131], nume ce amintește de tribul epirotic 'Αμύνται, care, după

---

[122] Ζεὺς Δωδωναῖος se întîlnește la Proxenos, FGrHist 703 F 8 și într-o inscripție din sec. II e.n. Cf. CIG, II, 1822.

[123] "...... è utile ai fini della nostra conclusione — scrie Blanca Maria Biancardi, *I "Pelasgi" : nome, etnografia, cronologia*, în SCO, X, 1961, p. 228 — rilevare che Dodona, il più antico santuario di tuta la Grecia, fu il centro del culto pelasgio e forse il primo nucleo di residenza stabile nella penisola. Ne è testimone una vasta tradizione, che ci permette di avanzare l'ipotesi che Dodona constituisse, su territorio greco, il fulcro o una dei fulcri della espansione pelasgica". Cf. în același sens, N.G.L. Hammond, *Epirus*, Oxford, 1967, p. 367 sqq., pentru care pelasgii au venit la Dodona din sud, în epoca timpurie a bronzului. Aici ei au întemeiat oracolul unde se celebra cultul zeiței Gaia. Interpretarea în sens pelasgic a faptelor de natură religioasă de la Dodona, la Sakellariou, *Peuples préhelleniques*, p. 105 sqq., 163. Vezi și K.J. Beoloch, *Griech. Gesch.*[2] I—2, p. 50 ; Fr. Schachermeyr, EF, p. 256 ; J.A.R. Munro, *Pelasgians and Ionians*, în JHS, LIV, 2, 1934, p. 112 sqq.; G. Thomson, *Studies in Ancient Greek Society : The Prehistoric Aegean*[2], London, 1954, p. 171, etc.

[124] Despre poziția etnică a Selloilor, vezi G. Restelli, articolul din RIL, vol. 104, fasc. II—III, 1970, p. 538 sqq. unde este citată și literatura mai veche. Caracterul grecesc al Epirului este confirmat de lipsa toponimelor prehellenice tipice și de etimologia greacă a principalelor denumiri geografice. Cf. Vl. Georgiev, *Introduzione alla storia delle lingue indeuropee*, Roma, 1966, p. 180 sqq.

[125] Aristot. *Meteorologica*, 352 a—b, cf. și *Schol.* T ad Φ 194.

[126] Cf. G. Restelli, în RIL, vol. 104, fasc. 1, 1970, p. 10—11.

[127] Despre Phthia și Deucalion, regele Thessaliei, vezi V. Costanzi, *Thessalicae res*, RIFC, 42, 1914, p. 537—38.

[128] Vezi și 'Ελλάς din Π 295.

[129]. I 447—478. R. Hope Simpson și J.F. Lazenby, CSHI, p. 129 sqq. cred că Phoenix era originar din Beoția, deoarece în K 266 apare Amyntor, fiul lui Ormenos din Eleon, localitate pe care Catalogul (B 500) o situează în Beoția. Dar nu rezultă din epopee că Amyntor din K 266 este același cu cel din I 448 nici că localitatea Elon din B 500 este aceeași cu cea din K 266. Apoi, atît Dolonela cît și Catalogul corăbiilor sînt creații poetice relativ tîrzii. Cf. M. Vasilescu, *Tracii în epopeile homerice*, în *Cercetări istorice*, VII, 1977, p. 240 sqq.

[130] Despre Φοίνικες, cf. G. Bonfante, *The Name of the Phoenicians* în CPh, XXXVI, 1941, p. 1 sqq. ; vezi și critica teoriei lui Bonfante la Lepore, *Ricerche*, p. 99, nota 164 și G. Restelli, *opt. cit.*, p. 9.

[131] I 448.

Ștefan din Byzanț, era pus în legătură cu thesproții[132]. Se poate conchide deci că Hellada lui Phoenix și Amintor nu este aceeași cu aceea a lui Peleus unde Phoinix își găsise azil, ci corespunde cu vechea Helladă a lui Aristotel situată în Epir.

În ἀρχαία Ἑλλάς locuiau Σελλοί și Γραικοί care mai tîrziu, aceștia din urmă, au fost denumiți Ἕλληνες. Așa cum în mod corect a scos în evidență Restelli[133], alte indicii ale vechimii elementelor conținute în pasajul din *Meteorologica* este faptul că termenul de „Hellenes" nu este folosit în accepțiunea panhellenică de mai tîrziu, ci este echivalentul mai recent al acelor Graikoi[134] care erau un trib din Epir[135]. De asemenea Σελλοί sînt redați în aceeași formă ca la Homer, păstrînd deci sibilanta inițială.

Rezultă clar că izoarele lui Aristotel cunoșteau migrația unui grup de Ἕλληνες din Epir în Thessalia. Aceasta ne face să înțelegem mai bine de ce în Catalogul corăbiilor, myrmidonii erau denumiți deopotrivă Ἕλληνες și Ἀχαιοί[136], ultimul termen fiind denumirea generică pe care Homer o folosea pentru grecii myceneni, mai ales din Peloponnes[137], care se găseau în domeniul lui Peleus, sau care au pătruns acolo[138].

În aceeași ordine de idei, trebuie să amintim că etnonimul Ἕλληνες se înscrie prin terminația sa[139] în seria etnicelor în —ανες care sînt caracteristice nord-vestului Greciei și formează împreună cu Σελλοί, Σελλήεις, Ἑλλοί, Ἑλλοπία, Ἕλλοπες, Ἑλλά, Ἔλινοι, Ἑλλεύτια, Ἑλλωτίς, un fond toponomastic compact care își are rădăcinile în Epir[140].

Că aiacizii împreună cu supușii lor, helenii și myrmidonii[141] s-au stabilit în sudul Thessaliei venind din Epir într-o perioadă relativ tîrzie, rezultă și din faptul că, pe de o parte, Achilles se bucura în Epir de un cult propriu, sub numele de Aspetos[142], iar pe de altă parte din faptul că el are o genealogie scurtă iar cultul său era, în Thessalia, lipsit de consistență[143]. Nu excludem posibilitatea ca amintirea acestor legături străvechi să fi dăinuit la regii epiroți din secolul al

---

[132] Steph. Byz. s.v. Ἀμύνται. Cf. A. Fick, *Älteste griechische Stammverbände*, in *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, vol. 46, 1914, p. 109.

[133] Cf. G. Restelli, în RIL, vol. 104, fasc. I, p. 11.

[134] Despre Graikoi vezi V. Pisani, *Saggi di linguistica storica*, Torino, 1959, p. 226 sqq.; P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, vol. I, Paris, 1968, p. 234 s.v.

[135] Cf. *Marmor Parium*, rîndurile 10—11 : Ἕλληνες ὠνομάσθησαν, τὸ πρότερον Γραικοὶ καλούμενοι ; Restelli, in RIL, vol. 104, fasc. II—III, 1970, p. 583.

[136] B 684 : Μυρμιδόνες δὲ καλεῦντο καὶ Ἕλληνες καὶ Ἀχαιοί.

[137] Cf. P. Wathelet, în *Actes*, p. 435.

[138] Denumirea de Ahaia Phthiatis pe care o purta un ținut din sudul Thessaliei trebuie pusă, desigur, în legătură cu realitățile politice și etnice rezultate de pătrunderea hellenilor lui Peleus în Thessalia. Ahaia era numele purtat de un ținut din nordul Peloponesului. Cf. E. Kirsten, in *Der kleine Pauly*, I, col. 32—37, s.v. *Achaia*. Meyer, GdA, II, p. 78, a notat singularitatea cazului că în epoca istorică, Ἀχαιοί era denumirea unor neamuri ce vorbeau un dialect dorian, în timp ce epopeea presupunea o populație eolică (mai exact, predoriană n.n.).

[139] Trecerea de la α lung la η s-a petrecut, în mediul ionian din Asia Mică, începînd cu secolul X î.e.n. Cf. P. Wathelet, *Les traits éoliens dans la langue de l'epopée grecque*, Roma, 1970, p. 176 sqq.

[140] Cf. Lepore, *Ricerche*, p. 99 ; N.G.L. Hammond, *Epirus*, 370 sqq. ; G. Restelli, in RIL, vol. 104, fasc. II—III, p. 537 sqq.; P. Wathelet, în *Les études classiques*, XLIII, 2, 1975, p. 122 sqq.

[141] K.J. Beloch, *Griech. Gesch*[2]., I, 1, p. 186 ; I, 2, p. 64 și Ed. Meyer, GdA, II, p. 80 și 197, au pus la îndoială existența myrmidonilor, fiind considerați un popor mitic. Dar consistența cu care ei sînt evocați de tradiția thessaliană și eginetică, cultul lui Aiakos și a lui Zeus Hellanios în această insulă dau consistență teoriile care văd în myrmidoni un popor istoric care, venit din Thessalia, s-a așezat în Egina. Cf. J.P. Harland, *Prehistoric Aegina*, Paris, 1925, p. 66 sqq ; Vezi și S.L. Radt, *Pindarus zweiter und sechster Paiaian*, Amsterdam, 1958, p. 133 și 157 ; N.G.L. Hammond, *op. cit.*, p. 382.

[142] Hesych. s.v. ; Aristot. *Opunt. Resp.* ; Plut. *Pyrrh*, I ; cf. N.G.L. Hammond, *op. cit.*, p. 383 ; L.R. Farnell, *Greek Hero Cults and Ideas of Immortality*, Oxford 1921 (reprinted 1970), p. 287.

[143] În sudul Thessaliei și pe valea fluviului Spercheios, cultul său este aproape inexistent. Nici o inscripție nu îl atestă, iar pe monede Achille apare, la Larisa Cremaste, abia la finele secolului IV î.e.n. Cf. L.R. Farnell, *op. cit.*, p. 287 ; Béquignon, *Spercheios*, p. 140 sqq. ; Head, *Hist. Num.*, p. 300. M.P. Nilsson, *Homer and Mycenae*, London, 1933, p. 254—55, arată că mitul lui Achilles, deși vechi, nu era anterior mycenianului tîrziu. Populațiile care s-au instalat apoi în regiunea Spercheiului nu aveau nici un motiv să-l invoce, ceea ce explică faptul că mitul său

III-lea î.e.n., atunci cînd spuneau că supuşii lor se înrudeau cu grecii din Teos din vechime prin numele generic de „Hellenes"[144].

Data la care aceste triburi s-au mişcat din Epir spre Thessalia[145] este greu de stabilit cu exactitate, dar trebuie să presupunem că a fost anterioară cu cîteva generaţii colapsului lumii mycenîene, probabil prin secolul al XIII-lea î.e.n.[146]. Ele aparţin într-un sens special de τὸ Ἑλληνικὸν γένους iar în sens larg de neamurile „doriene" originare din nord-vestul Greciei[147].

Originea epirotică (mai precis din regiunea Dodonei) a supuşilor lui Achiles explică bine de ce aezii homerici atribuiau eroului o cunoaştere atît de amănunţită a mediului dodonian. Peleianul este singurul erou din Iliada care se roagă lui Zeus, stăpînul din Dodona[148]; el cunoaşte pe nume populaţia care locuia în Dodona şi împrejurimi[149] adăugînd amănuntul că un grup din ei erau ὑποφῆται care se caracterizau prin a fi ἀνιπτόποδες şi χαμαιεῦναι.

Rezultă că singura explicaţie corectă a versurilor Π 233—235 este că Achilles, conducătorul contingentelor din sudul Thessaliei[150], se ruga, cu o senzaţie a distanţei, zeului din ţara sa de origine, Dodona, care, transplantat în Thessalia, a fost adoptat de locuitorii de aici, pelasgii[151]. Cu alte cuvinte, aceste versuri sînt un argument nu pentru existenţa pelasgilor la Dodona, ci în Thessalia.

D. — La vremea cînd scria autorul Catalogului corăbiilor, se pare că amintirea pelasgilor thessalieni era încă vie (B 681 sqq.):

Νῦν αὖτοὺς ὅσσοι τὸ Πελασγικὸν Ἄργος ἔναιον,
οἵ τ' Ἄλον οἵ τ' Ἀλόπην, οἵ τε Τρηχῖν' ἐνέμοντο,
οἵ τ' εἶχον Φθίην ἠδ' Ἑλλάδα καλλιγύναικα·
Μυρμιδόνες δὲ καλεῦντο καὶ Ἕλληνες καὶ Ἀχαιοί·
τῶν αὖ πεντήκοντα νεῶν ἦν ἀρχὸς Ἀχιλλεύς.

Ce reprezenta τὸ Πελασγικὸν Ἄργος? Fără îndoială în catalogul ahean expresia redă o noţiune geografică. Dificultatea se iveşte atunci cînd vrem să ştim dacă autorul catalogului avea în vedere un oraş, un mic district sau o regiune mai întinsă, deoarece, în epoca istorică, nici un loc sau regiune nu purta numele acesta, iar Homer îl ignora.

Geograful Strabo a sintetizat discuţiile ce s-au purtat, în legătură cu această problemă pînă la el: după unii, Argosul pelasgic desemna un vechi oraş al Thessaliei, foarte aproape de Larisa, astăzi distrus, iar după alţii el ar fi fost denumirea generică a întregii Thesalii[152]. Aceeaşi

---

nu are ciclu. Se pare că acest nume apare, sub forma *a-ki-re-u*, într-o inscripţie myceniană de la Knossos, KN Ve 106, cf. *Docs.*, p. 104, 529; O. Landau *Mykenisch-griechische Personennamen* (Studia graeca et latina Gotoburgensia 7) Göteborg, 1958, p. 18 sqq.

[144] Cf. C.B. Welles, *Royale Correspondence in the Hellenistic Period*, New Haven, 1934, p. 152 sqq.; N.G.L. Hammond, *op. cit.*, p. 370. Pe o monedă descoperită la Larisa se citeşte legenda ΕΛΛΑ care dovedeşte prezenţa unor Ἕλλοι în Thessalia. Cf. M. Sordi, *La drachma di Aleuas e l'origine di un tipo monetario di Alessandro Magno*, în *Annali dell Instituto Italiano di Numismatica*, 1956, p. 9 sqq.

[145] Această migraţie a fost sugerată deja de A. Fick, *Die homerische Ilias*, 1886, p. 85—86; W. Leaf, *Homer and History*, London, 1915, p. 115; J.P. Harland, *op. cit.*, p. 85 sqq.

[146] G. Restelli, în RIL, vol. 104, fasc. 1, 1970, p. 8—10, cf. şi N.G.L. Hammond, *Epirus* p. 350; *idem*, *Invasion and Migrations in Greece*, Park Ridge, Nev Jersey, 1976, p. 130 sqq.

[147] N.G.L. Hammond, Epirus, p. 391; Toynbee, *Some Problems*, p. 9—10, 35—36, 50, 58—59, 108; Wathelet, în *Actes*, p. 435 şi în *Les Études Classiques*, XLIII, 2, 1975, p. 125. Teoria lui G. Restelli, RIL, vol. 104, fasc. II—III, 1970, p. 359, 580, în conformitate cu care Sellоii erau eolieni, nu se impune. Faptul că, după genealogiile greceşti, Athamas, tatăl Hellei, era fiul lui Aiolos, nu este un argument cu greutate.

[148] G. Murray, *The Rise of Greek Epic*[4], Oxford, 1934, p. 69, a observat just că Zeus era pe muntele Ida, în frontul troian, cînd Achilles se ruga la cel dodonean. Zeus de pe muntele Ida fiind zeul troian, nu putea accepta ruga inamicilor Troiei, de unde Zeus din Troia este opus lui Zeus din Dodona. Cf. J.L. Myres, în JHS, XXVII, 1907, p. 180.

[149] Că Selloii erau nu numai un grup sacerdotal ci o populaţie din aria Dodonei, cf. G. Restelli, în RIL, vol. 104, fasc. II—III, 1970, p. 538 sqq.

[150] B. 681 Despre semnificaţia Argosului pelasgic, vezi mai jos, p. 289, sqq.

[151] Vezi în acest sens şi Pareti, *Sparta*, p. 2, dar nu credem că învăţatul italian avea dreptate să presupună şi o direcţie inversă, anume că la Dodona au putut fi introduse caracteristicile cultuale ale lui Zeus originare din Pelasgiotida.

[152] Strabo, IX, 5,5 (ed. H.L. Jones, în colecţia Loeb): τό τε Ἄργος τὸ Πελασγικὸν οἱ μὲν καὶ πόλιν δέχονται Θετταλικὴν περὶ Λάρισαν ἱδρυμένην ποτὲ νῦν δ'οὐκέτι οὖσαν· οἱ δὲ αὖ πολὶν ἀλλὰ τὸ τῶν Θετταλῶν πεδιον...

confuzie domnea şi în privinţa Phthiei şi Helladei, denumiri geografice cuprinse în domeniul lui Achilles. După Strabo, unii confundau Phthia cu Hellada, crezînd că sub aceste denumirii poetul desemna jumătatea meridională a Thessaliei, pe cînd alţii vedeau în ele două districtei diferite[153]. De asemenea, în privinţa numelui Hellas, unii au crezut că indică un district, iar alţii un oraş[154] despre care pharsalienii îl credeau a fi fost la 60 de stadii de oraşul lor, în apropierea a două izvoare renumite, pe cînd meliteenii indicau sub acest nume o altă localitate situată la zece stadii de oraşul lor etc.[155]

Ce comentatori antici se ascund sub expresiile οἱ μὲν şi οἱ δὲ nu aflăm de la Strabo. Acestea ne sugerează numai că discuţiile, izvorîte din neclaritatea geografiei homerice, au fost foarte vii în antichitate.

Au ajuns pînă la noi unele dintre interpretările pe care învăţaţii antici le-au dat versurilor B 681 sqq., acestea evidenţiind cauzele care i-au făcut să adopte o soluţie sau alta.

Poate sub influenţa înaintaşilor săi care deja deduseseră din Homer că Thessalia fusese cîndva, demult, locuită de pelasgi, Aristarch a crezut că τὸ Πελασγικὸν Ἄργος era numele homeric al întregii Thessalii, şi a citit versul B 681 : νῦν αὖ τοὺς ὅσσοι τὸ Πελασγικόν Ἄργος ἔναιον, variantă care a căpătat autoritate în ediţiile Iliadei. Dar prin aceasta, filologul alexandrin a vrut să sublinieze că versul nu se referea la domeniul lui Achilles (οὐ γὰρ μόνοι τὸ Πελασγικόν Ἄργος κατοικοῦσιν οἱ ὑπ' Ἀχιλλεῖ τεταγμένοι) ci constituia introducerea pentru întregul capitol care urmează, anume cel care înfăţişează domeniile şi contingentele thessaliene: τοῦ Ὁμήρου φιλοτέχνως ὥσπερ προοιμιαζομένου διὰ τὸ μεταβαίνειν ἀπὸ τῶν νήσον καὶ τῆς Πελοποννήσου ἐπὶ τὰ κατὰ Θεσσαλίαν.[156]

Exegeţii moderni au preluat şi dezvoltat ideile lui Aristarh. Victor Burr[157] a arătat în mod corect că Homer numeşte patria aheilor care lupta sub zidurile Ilionului, nu aşa cum ne-am aştepta, Ahaia ((Ἀχαὶ Fα), ci Argos, şi această denumire apare firească în viziunea poetului : numele ţinutului în care se găseau, în trecut, cetăţi falnice, a căror amintire era încă vie în memoria vremii sale, a devenit numele patriei înaintaşilor ahei, Ἀχαιὶς γῆ (A 254 ; H 124 ν 249, φ 107)[158]. Deoarece de la B 681 pînă la B 747 nu se găseşte nici o denumire de ţară sau regiune, învăţatul german crede că τὸ Πελατγικὸν Ἄργος este denumirea generică a întregii Thessalii care, fiind delimitată de adjectivul Πελασγικὸν nu se poate confunda cu Ἄργος Ἀχαιϊκὸν care este o noţiune geografică mai cuprinzătoare[159]. Pentru ce acest Argos este calificat ca „pelasgic" este explicat de V. Burr în manieră tradiţională: întrucît locuitorii cei mai vechi ai Thessaliei au fost pelasgii de neam străin, al căror nume a supravieţuit în denumirea tetrarhiei Pelasgiotis, poetul a folosit numele străvechi de pelasgi pentru a denumi tot ţinutul nordic τὸ Πελασγικὸν Ἄργος în înţelesul de Argosul străvechi. Cu alte cuvinte, pentru Burr, Argosul pelasgic desemnează partea pelasgică a Argosului, acea parte a imperiului ahean în care înainte, după părerea poetului, au locuit pelasgii[160].

---

153 *Ibidem*, IX, 5,6.

154 Cf. *Shol.* A ad B 529, 447, unde Hellas este μία πόλις Θεσσαλίας, ἧς τοὺς οἰκήτορας Ἕλληνας λέγει.

155 Strabo, IX, 5,6. Meyer, *Pelasger*, p.30 n. 2, crede că Strabo face această discuţie după Apollodor, autorul unei scrieri despre Catalogul corăbiilor.

156 *Schol. Ven.* ad B 681, Z 152, I 141, T, 115 ; Eustathios, 319, 43 (ad B 681) ; 321, 27 (ad B 648), Cf. Meyer, *Pelasger*, p. 31 n. 2—3 ; A. Severyns, *Le cycle épique dans l'Ecole d'Aristarque* Liège—Paris, 1928, p. 116.

157 V. Burr, NK, p. 87 sqq.

158 Despre această formulă de caracter vechi, tradiţional, vezi şi P Wathelet, în *Actes*, p. 434—35.

159 În realitate, aşa cum reiese din I141 (=283) şi din γ251, formula Ἄργος Ἀχαιϊκὸν se aplică Peloponnesului, iar în T 115, oraşului Argos. Cf. în acelaşi sens, W. Leaf, HH, p. 195—96 ; R.J. Cunlif, *Homeric Proper and Place Names*, London, 1931, s.v. Ἀργεῖος L. Pareti, *L'Epica e le origini greche*, Firenze, 1942, p. 109 ; Hope Simpson—Lazenby, CSHI, p. 126 ; Wathelet, în *Actes*, p. 437—38.

160 V. Burr, NK, p. 87—88. Cf. şi W.N. Leake, *Travels in Northern Greece*, vol. IV, London, 1853, p. 532. „It seems equally clear, that the line of the Catalogue in which Pelasgic Argos is named (*Il.* B 681) marks a separation of the poet's topography of Southern Greece and the Islands from the Northern Greece ; and that by Pelasgic Argos he meant Pelasgic Greece ... In short, Thessaly in its most extendent sense". Ecuaţia Pelasgieon Argos = Thessalia este acceptată şi de Béquignon, *Spercheios*, p. 125 şi Jachmann, *Schiffskatalog*, p. 185.

numit „cel mai roditor pămînt din lume“[186] iar Strabo notează că locuitorii Larisei (=thessalienii), stăpîneau părţile cele mai roditoare ale cîmpiei[187]. Acestei Larise din cîmpia thessaliană i se potriveşte cel mai bine epitetul homeric 'εριβώλακος cu înţelesul de Larisa „cea roditoare“, „cea mănoasă“, „cea fertilă“ [188].

Că Πελασγικόν ἄἄργος semnifica marea cîmpie thessaliană a fost deja înţeles de către unii erudiţi antici. După spusele lui Didymos[189], Zenodot citea versul B 681 nu aşa cum va impune mai tîrziu Aristarh, ci οἵ δ' Ἄργος τ' εἶχον τὸ Πελασγικὸν οὖθαρ αρούρης, [Ζηνόδοτος μετεγράφεν αὔτος][190], identificînd astfel Argosul pelasgic cu marea cîmpie thessaliană din jurul Larisei de pe Peneios (οὖθαρ αρούρης). Lectura lui Zenodot a fost acceptată, pe bună dreptate, de Eduard Meyer[191], şi, după el, pentru numeroşi învăţaţi moderni, Argosul pelasgic a devenit echivalentul Pelasgiotidei[192].

În urma celor spuse mai sus, putem încerca să dăm o explicaţie dificilei probleme privitoare la felul cum apar pelasgii în epopeile homerice. Pelasgii [scil. greci eolieni din cîmpia Peneiului] au existat cu certitudine în perioada postmyceniană numai în cîmpia thessaliană cu centrul în oraşul Larisa. De la ei şi-a primit numele, în epoca arhaică, tetrada Pelasgiotios (vezi mai jos). Deoarece în vremea cînd se forma epopeea homerică nu exista sentimentul detaşării etnice a clanurilor de limbă greacă, şi cum Homer lega pe pelasgi de o Larisa nedefinitivată din punct de vedere geografic (P 301 : τῆλ' ἀπὸ Λαρίσης ἐριβώλακος), existenţa mai multor aşezări cu acest nume a permis să se vorbească despre pelasgi în toate aceste Larise. Cum se va arăta cu alt prilej[193], poate unii aezi homerici, dar cu mai multă probabilitate Doloneia şi Catalogul troian, au transportat pe pelasgi pe litoralul Asiei Mici, în vreuna din Larisele de acolo[194]. Dimpotrivă autorul Catalogului ahean, bazat pe realităţile thessaliene, a interpretat rugăciunea lui Achilles (Π 233 sqq.) în sens thessalian — presupunînd o localitate Dodona în această regiune — şi a atribuit lui Peleus τὸ Πελασγικὸν ἄργος, „cîmpia pelasgică“ [195].

Rezultă, cît se poate de limpede, că poetul Catalogului corăbiilor a urmat, în această privinţă, izvoare bune, ceea ce îl separă, o dată în plus, de autorul Diacosmosului troian. Dar, datorită autorităţii Iliadei care punea pe helleni şi pe pelasgi în tabere opuse, el nu a putut să-i citeze pe aceştia din urmă printre supuşii lui Achilles. Ceea ce a reuşit, totuşi, acest poet a fost să eludeze într-o bună măsură această interdicţie, încadrînd „cîmpia pelasgică“ în domeniul lui Peleus[196].

---

[186] *Anthol. Pal.* XIV, 73 : Γαίης μὲν πάσης τὸ Πελασγικὸν Ἄργος ἀμείνον, Ἵπποι Θετταλικαί etc. Cf. Souidas şi Photios s.v. ὑμεῖς.

[187] Strabo, IX, 5, 19.

[188] P 301, B 841. M. Parry, *Epithète traditionelle dans Homère*, Paris, 1928, p. 187 sqq., a arătat că epitetul fix nu are decît valoare ornamentală, el răspunzînd numai nevoilor de metru şi permiţînd poetului să compună cu uşurinţă versurile sale cu ajutorul formulelor, J. Defradas, *Epithetes homériques à valeur religieuse*, în RPh, XXIX, 2, 1955, p. 206 sqq. a nuanţat această formulare arătînd că, deşi aezii au putut alege oarecum mecanic din materialul abundent pe care-l oferea tradiţia, unele formule făcute în întregime fără a se preocupa de sensul lor, e de presupus că, totuşi, formula a fost cîndva creată de un aed conştient de semnificaţia sa şi că ea exprima în mod real un atribut al subiectului asupra căruia se aplică. Despre valoarea epitetelor homerice, vezi şi Page, *History*, p. 123 sqq., 159 n. 22—23.

[189] Cf. Arthur Ludvich, *Aristarch homerische Textkritic nach den Fragmenten des Didymos*, Leipzig, 1884, vol. I, p. 226. Pentru cercetările făcute în antichitate asupra textului epopeilor, cf. H. Erbse, *Beiträge zur Überlieferung der Iliasscholien* (Zetemata, Heft, 24), München, 1960.

[190] *Schol.* A ad B 681.

[191] Meyer, *Pelasger*, p. 32.

[192] Aşa spre exemplu, V. Costanzi, *Thessalicae res*, în RFIC, XLII, 4, 1914, p. 535 ; Pareti, *Sparta*, p. 2 sqq. ; *idem*, *Le origini degli etruschi*, Firenze, 1926, p. 24 sqq. ; RE, VI,A—1, 1936, 78 sqq., s.v. *Thessalia* şi RE, XIX, 1, 1937, 252 s.v. *Pelasgisches Argos* (Fr. Stählin); Philippson, GL, I/1, *Thessalia* (ed. E. Kirten), p. 263; N.G.L. Hammond, *Epirus*, p, 271; Sakellariou, *Peuples préhelléniques*, p. 165.

[193] Despre pelasgii din Asia Mică va fi vorba în numărul următor al acestei reviste.

[194] Natural, ei au fost căutaţi acolo deoarece pentru autorii tîrzii ai acestor două texte „homerice“ era greu de conceput ca nişte helleni să fi luptat în tabăra adversarilor.

[195] Această atribuire concordă cu Π 233 unde Zeus era ἄνα Πελασγικέ.

[196] Abia dacă mai era nevoie de scos în evidenţă, posterioritatea Catalogului corăbiilor în raport cu restul Iliadei reiese şi din faptul că folosirea, în B 681, lui τὸ ca articol este o trăsătură tîrzie, neobişnuită pentru Homer. Cf. Wathelet, *Actes*, p. 438 n. 70.

E.—Pentru autorii posthomerici, Pelasgia, pelasgii, Pelagos, eponimul acestora, precum şi oraşul sau personajul Larisa erau concepte etnice sau geografice care se raportau la Thessalia şi mai ales la tetrarhia Pelasgiotis[197], noţiuni care scot în evidenţă prestigiul de care se bucura epopeea homerică ca oglindă a epocii primitive dar şi perenitatea tradiţiilor pelasgice în această parte a Greciei.

Numele tetradei thessaliene Πελασγιῶτις are o semnificaţie etnico-tribulă precisă, atestînd, independent de poezia homerică, existenţa pelasgilor prethesalieni în cîmpia Peneiului[198].

În epoca clasică teritoriul thesalienilor propriu-zişi era divizat în patru districte : Thessaliotis la SV, Hestiaiotis la NV, Pelasgiotis la NE şi Phthiotis la SE. După unele informaţii antice[199], împărţirea Thessaliei în cele patru tetrade[200] este pusă pe seama semimiticului rege Aleuas cel Roşu, a cărui reformă se situează între anii 510—500 î.e.n.[201]. Oricum, această reformă a fost sigur anterioară sfîrşitului secolului al VI-lea î.e.n., de vreme ce Hecataios spune undeva că localitatea Crannon era o πολίς τῆς Θεσσαλίας τῆς Πελασγιῶτιδος[202]. Cînd Herodot spune că „În timpul domniei regelui Deucalion, dorienii locuiau pe plaiurile Phthiotidei — iar sub Doros, fiul lui Hellenos, ţinutul de la poalele munţilor Ossa şi Olympos, cunoscut sub numele de Hestiaiotida“ [203], termenii Phthiotis şi Hestiaiotis nu erau altceva decît nişte noţiuni geografice cunoscute cititorilor din vremea sa, de care s-a folosit pentru a face înţelese unele evenimente foarte îndepărtate. Mai mult, se pare că Părintele istoriei exclude implicit existenţa tetradelor în epocile străvechi, deoarece, cîteva rînduri mai departe, referindu-se la limba pe care o vorbeau pelasgii, spune că odinioară aceştia locuiau pe pămînturile numite *astăzi* Thessaliotis : γῆν τὲν νῦν Θεσσαλιῶτιν καλεωμένην[204].

Referitor la rosturile pe care l-au avut tetradele, din lipsa unor date suficient de clare opiniile învăţaţilor sînt împărţite. Unii cercetători cred că tetradele au precedat statul thessalian, ele fiind la origine categorii etnice şi statele distincte care, pornind de la Thessalios, au fost unite mai tîrziu într-o federaţie de cantoane[205]. Alţii opinează, cu unele variante, că tetradele reprezentau subdiviziuni artificiale ale statului thessalian unitar cu scopuri militare şi administrative[206].

Pentru a putea înţelege semnificaţia numelor tetradelor, este necesar să amintim, în cîteva cuvinte, felul cum, în limba greacă, se formau numele etnice.

Locuitorii unui oraş, district sau ţări, pot fi desemnaţi, în limba greacă, după denumirea oraşului, districtului sau ţării respective. Spre exemplu, corinthienii de la Corinth, larisienii de la Larisa, etc. În alte cazuri, denumirea ţării provine de la numele populaţiei. Astfel, thessalienii au dat numele Thessaliei după ce au izgonit de acolo pe beoţieni care, la rîndul lor, au dat numele Beoţiei istorice. Sînt şi cazuri cînd numele locuitorilor provine din denumirea locului care şi el a primit numele de la populaţia iniţială. Astfel, exista în vestul Cretei, încă din epoca

---

197 Vezi autorii antici citaţi de Sakellariou, *Peuples préhelleniques*, p. 166 sqq. Trebuie să remarcăm faptul că aceşti autori nu susţin în nici un fel teza lui Sakellariou în conformitate cu care pelasgii erau o populaţie pregreacă. Nici sărbătoarea Peloria nu susţine această teză

198 Pentru analiza numelor tetradelor thessaliene, vezi Fr. Gschnitzer, *Namen und Wessen der thessalischen Tetraden*, în *Hermes*, LXXXII, 1954, Heft 4, p. 451 sqq. Pentru felul cum se exprimă în limba greacă formarea numelor de popoare din nume de locuri şi invers vezi W. Dittenberger, *Ethnika und Verwandtes*, în *Hermes*, XLI, 1906, p. 78 sqq. ; XLII, 1907, p. 1 sqq., 161 sqq. Pentru numele de oraşe şi neamuri la Homer, vezi Fr. Gschnitzer, *Stad und Stamm bei Homer*, în *Chiron*, I, 1971, p. 1 sqq. Pentru organizarea administrativă a statului thessalian, vezi Sordi, *Lega tessala*, p. 61 sqq. ; J.A.O. Larsen, *Greek Federal States*, Oxford 1968, p. 13 sqq.

199 Aristot. F 497 Rose.

200 Un termen echivalent pentru τετράς este τετραρχία. Cf. A. Momigliano, *Tagia e tetrarchia în Thessalia*, în *Athenaeum* NS, X, 1932, p. 48. Pentru semnificaţia cuvîntului τετράς cf. Lidell — Scott. s. v. ; Fr. Gschnitzer, *Namen und Wessen*... p. 452 n. 1.

201 Sordi, *Lega tessala*, p. 67.

202 FGrHist 1 F133 (= Steph. Byz. s.v. τετραρχία). Cele patru tetrade thessaliene sînt menţionate pentru prima dată de Hellanicos FGrHist 4 F 52.

203 Hdt., I, 56.

204 Hdt., I, 57.

205 K. J. Beloch, *Griech. Gesch.*,[2] I, 1, p. 336 ; I, 2, p. 197 sqq.

206 Cf. Sordi, *Lega tessala*, p. 65 sqq. ; Gschnitzer, *op. cit.*, p. 452 sqq., unde se citează literatura mai veche.

homerică (γ 29 sqq.) populația numită Κύδωνες pe al cărui teritoriu coloniștii samieni au întemeiat în secolul al II-lea î.e.n. un oraș pe care l-au numit Κυδωνίη (Hdt., III, 59). Natural, cetățenii săi samieni și apoi egineții nu se puteau numi Κύδωνες, deoarece nu erau cydonieni, ci se numeau Κυδωνιᾶται „cydoniați" sau „locuitorii orașului cydonian". La fel, neamurile străine și mai ales grecii, venite în Italia și Sicilia, nu se numesc italici și siculi ci 'Ιταλιῶται și Σικελιῶται, adică cei care locuiau în vechea țară a italilor și sicuIilor[207].

Pentru a nu intra în amănunte care ne-ar depărta de subiectul nostru, este suficient să amintim că, pentru denumirea populației după loc și a locului după populație, limba greacă se folosește de derivații adjectivale de origine substantivală care pot fi folosite atributiv ca și adjectivele[208]. În cazul tetradelor thessaliene, numele lor terminate în —ιῶτις ne arată că avem de-a face cu forme feminine— forma masculină fiind în -ιώτης— de ceea ce Gschnitzer numește „cvasiadjective" cu funcție de adjective teritoriale, derivate de la forme terminate în -ια[209]. Putem spune deci că formele adjectivale Φθιῶτις, 'Εστιαιῶτις, Πελασγιῶτις și Θεσσαλιῶτις au derivat din substantivele — nume de locuri și regiuni —Φθία, 'Εστίαια, Πελασγία și Θεσσαλία.

Ce semnificație au aceste adjective teritoriale ?

Φθιῶτις, ca nume al unei tetrade thessaliene, are o explicație sigură, devenind din Φθία homerică[210] care în epoca istorică, era împărțită între thessalieni și ahei. Cu alte cuvinte, acum în epoca istorică, o pătrime thessaliană a Phthiei se învecina la sud cu aheii din Phthia, aheii phthiotici. În acest caz, este evident că adjectivul Φθιῶτις nu este numai o expresie geografică ci are o semnificație etnico-tribală precisă. În epoca pe care o reflectă eposul homeric, teritoriul peste care mai tîrziu se va extinde numele de 'Ελλάδα era locuit de 'Αχαιοί de unde a derivat, apoi numele de țară 'Αχαΐα. Fiind locuită de aheii phthiotici, prin 'Αχαΐα Φθιῶτις trebuie să înțelegem acea parte a vechii Phthia care era locuită mai departe de vechea populație a Helladei, aheii[211], pe cînd Φθιῶτις, ca nume de tetradă, este un atribut al thessalienilor, adică acea populație thessaliană care locuia în vechea Φθία, thessalienii phthiotici[212].

Tetrarhia 'Εστιαιῶτις are și ea un nume care se poate explica în mod satisfăcător. Numele său provine de la 'Εστιαία sau 'Ιστιαία, orașul din Eubeea ai cărui locuitori, histiaii, au fost strămutați în Thessalia de perrhaibii [scil. thessalienii], care au devastat insula[213]. Cu alte cuvinte, hestiaiaioții erau thessalienii care locuiau în teritoriul histiaiilor thessalieni, în Hestiaia thessaliană.

Rămîne să discutăm despre conținutul material ascuns în denumirile tetrarhiilor Thessaliotis și Pelasgiotis ; Numele lor provine de numele „țări" Θεσσαλία și Πελασγία, iar acestea, la rîndul lor, din denumirile etnico-tribale ale thessalienilor și pelasgilor.

După regulile limbii grecești, Θεσσαλιῶτις, desigur, nu este același lucru cu Θεσσαλία, după cum nici Θεσσαλιῶται semantic nu coincide cu Θεσσαλοί. Dacă este așa, atunci trebuie să vedem în thessali și thessalioți neamuri diferite ceea ce nu este adevărat. Se poate crea iluzia că rezolvarea acestei încurcături, aparent fără ieșire, o găsim la unii autori greci care folosesc, uneori, o derivare adjectivală paralelă și sinonimă cu numele „țării" de la care provine derivarea. Astfel dacă Homer spune Φθία, pentru același conținut material Thucydides (I, 3, 2) spune Φθιῶτις, iar Herodot (II, 171) și Euripide (*Archelaos* F 228 Nauck²) folosesc termenul Πελασγιῶται raportat la o perioadă pentru care termenul adecvat ar fi fost Πελασγοί. Extinzînd acest procedeu la numele celorlalte tetrade thessaliene, rezultă că Πελασγιῶτις=Πελασγία, Θεσσαλιῶτις =Θεσσαλία, Φθιῶτις = Φθία, 'Εστιαιῶτις ='Εστιαία, Πελασγιῶται = Πελασγοί,Θεσσαλιῶται =Θεσσαλοί etc., de unde și imposibilitatea de a trage concluzii istorice din raportul morfologic și noțional dintre forme variate de nume.

---

207 Exemplele sînt luate de la Fr. Gschnitzer, *op. cit.*, p. 456 sqq. Vezi încă W. Dittenberger, în *Hermes*, XLI, 1906, p. 168 ; Giovannini, EHOC, p. 46—47.

208 Fr. Gschnitzer, *op. cit.*, p. 456.

209 *Ibidem*, p. 459 ; pentru terminologie p. 455 sqq.

210 Pentru rosturile propagandistice ale acestei denumiri, Sordi, *Lega tessala*, p. 76.

211 Cf. Hdt., VII, 132 : 'Αχαιοὶ οἱ Φθιωται

212 Fr. Gschnitzer, *op. cit.*, p. 461. Deoarece exista 'Αχαΐα Φθιῶτις ne-am aștepta să existe și Θεσσαλία Φθιῶτις .Această formă însă nu este necesară. Cită vreme Φθιῶτις, ca atribut al Ahaiei, avea menirea de a o individualiza pe aceasta din urmă în raport cu Ahaia peloponnesiacă, Φθιῶτις, ca nume de tetrarhie, are singură înțeles, deoareece locuitorii, Φθιῶται, nu era nevoie să fie calificați ca thessalieni deoarece acest lucru se presupunea.

213 Cf. Strabo. IX, 5,17. La Diodor, IV, 37, 3, cei care contestau pe dorieni în Hestiaiotida erau lapithii. Cf. Sordi, *Lega tessala*, p. 27—28.

Fritz Gschnitzer însă a scos în evidență că această golire de conținut a noțiunilor, acest procedeu de a folosi pentru un nume de loc o derivare adjectivală din acest nume și cu aceeași valoare, este folosit mai ales pentru evenimente petrecute în epoca mitică și că, în general, este vorba de un limbaj cult și nu de unul vorbit[214]. În cazul tetradelor ca și în multe alte cazuri, schimbării fonetice îi corespunde o schimbare noțională.

Atunci cum interpretăm termenii de Θεσσαλιῶτις—Θεσσαλία, Θεσσαλιῶται — Θεσσαλοί ? În epoca istorică, cînd statul tribal thessalian își extinsese stăpînirea peste toată Thessalia, thessalioții și thessalii erau aceeași populație. Dar privind lucrurile istoric, în devenirea lor, deosebirea națională dintre thessalioți și thessali dintre Thessaliotis și Thessalia corespunde întrutotul schimbării morfologice. Cînd, tîrziu după prăbușirea lumii myceniene, thessalienii venind din sud, din Dorida asiatică și egeeană, au pătruns în regiunea care mai tîrziu le va purta numele, ei s-au așezat mai întîi, în cursul secolului al IX-lea î.e.n., în cîmpia Dotion — viitoarea Pelasgiotida — și de aici în cîmpia occidentală a Thessaliei de unde au izgonit pe dorieni[215]. În secolul al VI-lea î.e.n. din motive de politică internă[216], aristrocrația heraclidă din Thessalia a încercat să justifice cucerirea folosindu-se de mitul lui Neoptolemos pentru a se face crezută descendența sa din eroul thessalian Achilles. Acești heraclizi, în conformitate cu propaganda politică oficială a lui Aleuas cel Roșu, nu erau originari din Dorida egeeană, așa cum narau *Întoarcerile*, ci din Epir. Nu întîmplător cea mai occidentală dintre tetradele thessaliene, aceea de la poalele Pyndului pe unde erau căile de acces spre Thesprotia și Dodona, a fost numită Thessaliotis, vrînd să întărească și în acest fel credința în originea epirotică a thessalienilor. Numele celorlalte trei tetrade, cu izul lor arhaizant și cu referirea explicită la vechii locuitori ai Thessaliei par destinate să sublinieze continuitatea istoriei thessaliene și să facă să se uite actul cuceririi[217]. Cu alte cuvinte, cînd s-a simțit nevoia divizării teritoriului statului thessalian în tetrarhii, vechile unități politice dispăruseră de mult, amintirea lor fiind păstrată în numele locurilor. Astfel, o probabilă formațiune politico-tribală a pelasgilor dispăruse ca urmare a cuceririi thessaliene, numele populației păstrîndu-se în numele locului, Pelasgia, care, ca nume de tetradă, a devenit Pelasgiotis. La fel Thessaliotis are semnificația de „vechea Thessalie", aceea care nu mai corespunde cu „noua Thessalie" mult extinsă ca granițe. Acum Pelasgiotis și Thessaliotis erau atribuite ale statului thessalian iar pelasgiotul sau thessaliotul era un thessalian care locuia în vechea Pelasgie sau în vechea Thessalie.

*
* *

Din cele arătate mai sus, a reieșit, sperăm, suficient de clar consistența tradiției grecești referitoare la pelasgii thessalieni. Dar, totodată, analiza acestei tradiții ne-a relevat un fapt deosebit de important, anume că cei vechi nu știau că pelasgii thessalieni erau pregreci. Ei știau numai că aceștia au stăpînit regiunea de cîmpie înaintea invaziei thessaliene. Numele lor, se pare, era derivat din caracteristicile geografice ale regiunii, avînd semnificația de „locuitori ai cîmpiei" [218].

Autorii posthomerici și în special logografii, folosind o metodă care nouă ni se pare ingenuă, au transformat treptat această populație într-una mitică, lipsită de orice conținut real și au „găsit-o" peste tot acolo unde apropieri toponomistice sau interese de orice natură permiteau aceasta[219]. Bineînțeles ei găseau sprijin chiar în eposul homeric care, ca oglindă a epocii primitive, le sugera că pelasgii erau pregreci sau barbari. Nu spunea Homer că în timpul războiului troian pelasgii erau adversarii hellenilor ? Nu erau pelasgii pregreci din moment ce în Argosul pelasgic locuiau, pe vremea lui Homer, myrmidonii și hellenii ? [220].

---

[214] Fr. Gschnitzer, *op. cit.*, p. 462.
[215] Cf. Sordi, *Lega tessala*, p. 27 sqq.
[216] Sordi, *Lega tessala*, p. 65 sqq.
[217] Sordi, *Lega tessala*, p. 75.
[218] P. Kretschmer, *Zur Geschichte der griechischen Dialecte*, în *Glotta*, I, 1909, p. 16 sqq. urmat de numeroși alți învățați. Acest etnic ar urca la *Πελαγ-σκοι. Toate celelalte etimologii propuse pentru acest nume sînt incontrolabile. Pentru etimologiile propuse, vezi Sakellariou, *Peuples prehélleniques*, p. 101 sqq.
[219] Cf. Pareti, *Pelasgica*, *passim*.
[220] Antiteza helleni-pelasgi va face obiectul unui studiu viitor.

ABREVIERI

Actes — *Actes du XIe Congres International des Sciences Onomastiques*, Sofia, 28.VI—4.VII. 1972 vol. 2, Sofia, 1975.

Allen, HCS — T. W. Allen, *The Homeric Catalogue of Ships*, Oxford, 1921.

Béquignon, *Spercheios* — Y. de Béquignon, *La Vallé du Spercheios des origines au IV-e siècle*, Paris, 1937.

BSA — Annual of the British School at Athens.

Burr, NK — V. Burr, Νεῶν κατάλογος: *Untersuchungen zum homerischen Schiffskatalog*, Klio Beiheft 49 (N. F. Heft 36), Leipzig, 1944.

CAH — *The Cambridge Ancient History*.

CPh — Classical Philology.

CQ — Classical Quarterly.

Docs. — *Documents in Mycenaean Greek*, Second Edition by John Chadwick, Cambridge, 1973.

FHG — *Fragmenta Historicorum Graecorum*, ed. C şi Th. Müller Paris, 1841 sqq.

FGrHist — *Die Fragmente der griechischen Historiker*, hrsg. von Felix Jacoby, Leiden, 1954 sqq.

GGM — *Geographi Graeci Minores*, ed. C. Müller, Paris, 1855 sqq.

Giovannini, EHOC — A. Giovannini, *Etude historique sur les origines du Catalogue des vaisseaux*, Berne, 1969 (Travaux publiés sous les aupices de la Société Suisse des sciences humaines No. 9).

Gitti, *Mythos* — A. Gitti, *Mythos. La tradizione pre-storiografica della Grecia. Prolegomeni allo studio delle origini geche*, Bari, 1949.

Hope Simpson-Lazenby, CSHI — R. Hope Simpson and J. F. Lazenby, *The Catalogue of the Ships in Homer's Iliad*, Oxford, 1970.

IF — Indogermanische Forschungen.

Jachmann, *Schiffskatalog* — G. Jachmann, *Der homerische Schiffskatalog und die Ilias*, Köln u. Opladen, 1958 (Wissenschaftliche Abhandlungen der Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen, Band 5).

JHS — Journal of Hellenic Studies.

KZ — Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung A. Kuhn).

Leaf, HH — W. Leaf, *Homer and History*, London, 1915.

Lepore, *Ricerche* — E. Lepore, *Ricerche sull'antico Epiro*, Napoli, 1962.

Meyer, GdA — Ed. Meyer, *Geschichte des Altertums*, Fünfte Auflage, Stuttgart u. Berlin, 1926 sqq.

Meyer, *Pelasger* — Ed. Meyer, *Die Pelasger*, in *Forschungen zur alten Geschichte*, vol. I, Halle, 1892.

MH — Museum Helveticum.

Page, *History* — D. L. Page, *History and the Homeric Iliad*, Berkeley and Los Angeles, 1959 (Sather Classical Lectures, XXXI).

Pareti, *Pelasgica* — L. Pareti, *Pelasgica*, RFIC, XLVI, 1918, p. 153 sqq.; 307 sqq.

Pareti, *Sparta* — L. Pareti, *Storia di Sparta arcaica*, Parte I, *Dalle origini alla conquista spartana della Messenia*[8], Firenze, 1920 (Contributi alla scienza dell'antichità, publicati da G. De Sanctis e L. Pareti, vol. II).

PdP — La Parola del Passato

Philippson, GL — A. Philippson, *Die griechischen Landschaften*, (ed. E. Kirsten), Frankfurt am Main, 1950—9.

RA	—	Revue Archéologique.
RE	—	Real-encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft (Pauly-Wissowa-Kroll etc.) Stuttgart 1893 sqq.
REA	—	Revue des Ètudes anciennes.
REG	—	Revue des Ètudes grecques.
RFIC	—	Rivista di filologia e d'istruzione clasica.
RIL	—	Rendiconti dell'Istituto Lombardo, Classe di Lettere e Scienze morali e Storiche.
RPh	—	Revue de Philologie, de littérature et d'histoire anciennes.
Roscher Lexicon	—	*Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, hrsg. W. H. Roscher, Leipzig, 1884 sqq.
Sakellariou, *Peuples préhelleniques*	—	M. B. Sakellariou, *Peuples préhelleniques d'origines indo-européenne*, Athene, 1977.
Schachermeyr, EF	—	F. Schachermeyr, *Etruskische Frühgeschichte*, Leipzig, 1929
Schol. A	—	Scholie conținută in manuscrisele A (*Venetus A*).
Schol. B	—	Scholie conținută in manuscrisele B (*Venetus B*).
Schol. T	—	Scholie conținută in manuscrisele T (*Townleyanus*). Ediții: *Scholia graeca in Homeri Iliadem ex codicibus aucta et emendata*, rec. Gulielmus Dindorfius, t. I—II (= *Schol.* A), Oxford, 1875; t. III — IV (= *Schol.* B), Oxford 1877. *Scholia graeca in Homeri Iliadem Towleyana*, rec. Ernestus Maas, (*Schol.* T) = t. V—VI din ediția lui Dindorf. *Scholia graeca in homeri Iliadem* (*Scholia vetera*), rec. Harmut Erbse, vol. I—IV, Berolini, 1969—1975.
SCO	—	Studi Classici e Orientali.
SGDI	—	H. Collitz — F. Bechtel, *Sammlung der griechischen Dialekt-Inschriften*, I—IV, Göttingen, 1884 sqq.
Sordi, *Lega tessala*	—	M. Sordi, *La lega tessala fino ad Alessandro Magno*, *Roma*, 1958.
Stählin, *Thessalien*	—	F. Stählin, *Das hellenische Thessalien*, Stuttgart, 1924 (= Amsterdam, 1967).
Toynbee, *Some Problems*	—	A. Toynbee, *Some Problems of Greek History*, London 1969.
Wace-Stubbings, *Companion*	—	*A Companion to Homer*, ed. A.J.B. Wace and F. H. Stubbings, London, 1962.

PELASGICAE RES

I. — LES PÈLASGES EN THESSALIE

Résumé

Faisant partie de la vaste arie égéo-méditerranéenne considerée par les antiques aussi bien que par les modernes habitée naguère par les Pélasges, la Thessalie reste la seule région où cette population a eu une existence historique réelle.

L'auteur met en discussion ces sources qui — indépendantes des spéculations des logographes et des écrivains classiques chez lesquels ce *nomen Pelasgum* était devenu une notion atemporelle, sans contenue ethnique précis — attestent que les Pélasges représentaient la population grecque éolienne de Thessalie, population antérieure à la conquête de ce territoire par les Thessaliens originaires de la Doride asiatique et égéenne. Ces sources sont : L'*Iliade* Π 233 sqq., le *Catalogue des vaisseaux*, Hérodote, I, 57, le fragment VI, 15b d'Apollodore et le nom de la tetrarchie de Pelasgiôtis.

A.—Parmi les *Fragmenta Sabbaitica* d'Apollodore, il y a un qui, issu certainement de Νόστοι, de la moitié du VII-e siècle av.n.è., sinon au VIII-e siècle av.n.è., d'Antimaque de

Téos, raconte qu'après la chute de la Troie, Antiphos, le fils de Thessalos, naufrageant près du cap Caphareos d'Eubée, est arrivé au bout du compte dans la région des Pélasges et, la conquérant, lui a donné le nom de Thessalie. D'autre part, le *Catalogue des vaisseaux* attribue aux Lapithes le nord-est de la plaine thessalienne, c'est-à-dire la Pélasgiotide historique, et ceux-ci, à leur tour, voisinaient au nord-ouest avec les Perrhèbes et Aenianes.

Les récits de Strabon et des autres sources encore concordent à considérer que les Aenianes et les Perrhèbes, surnommés aussi Pélasges — nom qui provient des caracteristiques géographiques de la région qu'ils habitaient — étaient les habitants primitifs de la plaine thessalienne, obligés soit d'émigrer, soit d'être asservies par les conquérants héraclides qui, au Ve siècle av.n.è, avaient encore vive la conscience de leur origine.

Cette réalité historique est reflété aussi par le *Catalogue des vaisseaux*. L'auteur fait une discussion détaillée sur l'époque historique reflété par ce Catalogue. Sa conclusion est que l'auteur du Catalogue achéen, bien qu'il eût à sa trame la même matière épique que l'*Iliade*, a achevé sa création dans une époque postérieure à celle où l'*Iliade* avait acquéris des contours précis, et cette réalité est prouvée aussi par l'interprétation que son auteur anonime confère à certains passages homériques dépourvues de clarté. En cet ordre d'idées, on montre que l'*Iliada* et le *Catalogue des vaisseaux* connaissaient les Thesssaliens, ou ceux qui en portaient ce nom plus tard, en Thessalie et les nommaient en utilisant leur équivalent mythique des Lapithes, ainsi que le Cataloque laisse s'entrevoir qu'il conaissait les Pélasges de la Thessalie, mais qu'il ne pouvait les mentionner que sous leur nom tribal de Perrhèbes et d'Aenienes.

Le motif qui empêche l'auteur du *Catalogue des vaisseaux* de mentionner directement les Pélasges thessaliens avec leur ville Larisa, s'explique par le fait qu'Hominère les encadre au camp troyen, et il évite donc un évident désacord avec l'*Iliade*. C'était d'ailleurs très difficille que le Diacosme achéen, trahisant l'idée panhellénique, nomme les Perrhèbes et les Aenianes de leur nom régional de Pélasges, tant en sachant, si l'on tient compte de sa coception bien évoluée comparée à celle de l'*Iliada*, que ceux-ci avaient été les adversaires des Panhellènes.

B.—En ce qui concerne les vrais Pélasges originaires de la Thesalie il y a un vague écho chez Hérodote aussi. Cè qui nous relate, concernant cette population, l'historien d'Halicarnasse, reflète en général la conception du Ve siècle av.n.è, acreditée par les logographes lorsque le concept de „Pélasges" avait acquerls une signification préhellénique et nonhellénique. Mais il y a un passage (I, 57, complété avec I, 56) qui il est possible de refléter, malgré toute la nébulosité des termes, une situation historique réelle, étas de choses beaucoup plus ancien que ceux du Ve siècle av.n.è. Ainsi, Hérodote, en I, 57, tout en se rapportant à la langue supposée parlée par les Pélasges, apporte, comme témoignage la langue des Pélasques qui habitaient naguère comme veisins des ainsi dits „Doriens" de l'époque de l'historien, dans les territoires appellés plus tard Thessaliôtis. D'Hérodote nous n'apprenons pas la période où les Doriens étaient les voisins des Pélasges de la Thessaliotide, mais ses informations peuvent être complétée plausiblement avec celles de Diodore et de Strabon qui parlent, chacun de sa manière, sur l'expulsion des Doriens de la Thessalie par les Thessaliens originaires des îles égéennes.

En conformité avec la chronologie établie par Marta Sordi, les Doriens ont quitté l'Hestiaiotide, poussés par les Thessaliens, et ils se sont établis dans la Doride historique après la fin du IXe siècle av.n.è.

Il en résulte que dans I, 57, Hérodote garde le souvenir des Pélasges historiques de la Thessalie qui doivent être rapportés à une période antérieure à la fin du IX siècle av.n.è. lorsque les Doriens de la Thessalie se voisinaient vraiment avec les Pélasges de la plaine thessalienne.

C.—La plus ancienne allusion à l'ethnonime Πελασγοί il y a dans le chant XVI de l'*Iliade* (Π 233 sqq.) où Achille, le héros thessalien par excellence, invoque Zeus en employant les épithètes Δωδωναῖος et Πελασγικός.

L'interpretation de prière d'Achille a posé des problèmes particulièrement difficiles aux commentateurs antiques et modernes de la géographie et de l'ethnographie homérique.

A l'origine des controverses regardant le contenu des deux épitètes c'est le fait qu'Achilie, qui conduisait les contingents des Myrmidons, des Hellènes ou des Achéens dont le père Pélée regnait sur la Phthie et la vallée de la rivière Sperchelos, invoquait lui aussi le dieu dodonien avec l'épithète Πελασγικός. Les commentateurs des plus tard, tout en sachant que les soumis du Pélée faisaient partie du tronc hellénique, ons supposé quelques-uns que l'adjectif Πελασγικός avait un certain contenu s'il était rapporté à une situation ethnique

différente de celle de l'époque de la Guerre de Troie qui, avec une certaine bienveillance, a pu être tout d'abord considérée comme barbare puis prégrecque.

L'analyse détaillée des donnes antiques a mené à la conclusion que l'existence des Pélasges dans l'aire de Dodone de l'Epire ne se fonde pas sur des données réelles, mais elle est un reflexe du manque de précision des vers de l'épopée. Par contre, l'existence des Pélasges thessaliens a déterminé l'auteur du *Catalogue des vaisseaux* aussi bien que Souidas, Kinéas, Zénodote Phyloxenos, Epaphroditos et Strabon d'admettre qu'Homère se rapportait à une localité Dodone située dans la Thessalie et non pas dans l'Epire.

En réalité, Dodone d'Homère était celle de l'Epir. La tradition antique (*l'Iliade*, les *Météorologiques* d'Aristote etc.) ainsi que la toponimie donnent consistence à la théorie selon laquelle les Hellènes d'Achille représentaient une population „dorienne" originaire de l'aire de Dodone qui a émigré en Thessalie dans une époque qui a précédé le collapsus du monde mycénien. Il en résulte que la seul explication correcte des vers Π 233 sqq. est qu'Achille, le chef des des contingentes du sud de la Thessalie, priait, avec une sensation de la distance, le dieu de son pays d'origine, Dodone, dieu qui une fois transplanté en Thessalie, fut adopté par les anciens habitants, les Pélasges. Autrement dits, ces vers ne sont pas un argument pour l'existence des Pélasges à Dodone, mais pour leur existence en Thessalie.

D.—*Le Cataloque des vaisseaux* (B 681) énumère parmi les contingeants dirigés par Achille ceux de τὸ Πελασγικὸν Ἄργος. La signification de cette dénomination géographique a été comprise différemment par les érudits antiques et modernes. On a cru qu'elle représente soit la dénomination générique de l'entière Thesalie, soit la région environnante du golf Maliaque et de la rivière Sperchelos, soit une ville de la Thessalie, soit seulement la plaine qui entoure la ville Larisa, connue dans l'époque classique sous le nom de Pelasgiôtis. L'auteur discute ces variantes et il est d'avis que la plus proche des données antiques connues en est la dernière.

Cette identification fait possible l'explication du problème de la place occupée par les Pélasges dans les épopées homériques : Les Pélasges ont existé certainement dans la période postmycénienne seulement dans la plaine thessalienne, avec le centre dans la ville Larisa. D'eux vient le nom de la tétrade Pelasgiôtis de l'époque archaïque. Puisqu'à l'époque de la formation de l'épopée homérique il n'y avait pas le sentiment du détachement ethnique des clans parleurs de langue grecque et comme Homère liait les Pélasges d'une Larisa non-identifié de point de vue géographique, l'existence de plusieurs endroits ayant ce nom a permis de parler des Pélasges dans toutes ces Larises. Il est possible que certains aèdes homériques, mais plus probablement la *Dolonée* et le *Catalogue troyen*, aient transporté les Pélasges sur le litoral de l'Asie Mineure, dans une certaine Larisa de là. Par contre, l'auteur du Catalogue achéen, basé sur les réalités thessaliennes, a interprété la prière d'Achille en sens thessalien — tout en supposant l'existence d'une Dodone dans cette région —et il attribué à Pélée τὸ Πελασγικὸν, Ἄργος, „la plaine pélasgique".

E.—Dans la dernière partie de cet étude on met en évidence le fait—fondé sur les recherches de Fritz Gschnitzer et de Marta Sordi—que le nom de la tétrarchie thessalienne Πελασγιῶτις nous conduit vers le même fond ethnique préthessalien représenté par les Pélasges éoliens.

DĂRILE PERSONALE ALE POPULAŢIEI DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ A MOLDOVEI ŞI DĂRILE ÎN BANI PENTRU TURCI DE LA ÎNTEMEIEREA STATULUI ŞI PÎNĂ LA REFORMA LUI CONSTANTIN MAVROCORDAT (1359—1741) (I).

N. GRIGORAŞ

Dările au avut totdeauna caracteristici comune, după care pot fi clasificate, ca de exemplu forma de plată (în bani sau natură), dar şi după destinaţie : 1) cele destinate vistieriei sau întreţinerii curţii domneşti, 2) cele din care se plătea tributul, alte sume cerute de Poartă sau destinate demnitarilor turci, precum şi costul obligaţiilor de aprovizionare al Constantinopolului, armatelor şi diferitelor garnizoane turceşti.

Sub formă de dări în natură se strîngeau toate produsele necesare întreţinerii curţii domneşti, ca : cereale, carne, vin, miere, ceară, său etc. În cazuri grave sau de extremă urgenţă, în special în timp de război, se făceau rechiziţii de alimente, animale şi mijloace de transport. Criteriul de împărţire a dărilor în directe şi indirecte se poate aplica şi în evul mediu. Contribuabilii impuşi la plata dărilor directe se înscriau în registre speciale, cu specificarea sumei de plată către vistierie, iar cele indirecte se încasau sub formă de taxe aplicate pe bunurile de consum, cu ocazia comercializării lor.

Unul din principiile generale care, a guvernat în organizarea fiscală a orînduirii feudale fost lipsa generalităţii, uniformităţii şi echităţii de impunere. Boierimea, clerul înalt şi alta categorii sociale s-au bucurat de privilegii fiscale şi de numeroase scutiri. Organizarea fiscale a reprezentat clar raporturile dintre clasele sociale, adică împărţirea locuitorilor în privileă giaţi şi neprivilegiaţi.

Un grup distinct de dări l-au format cele care grevau proprietatea funciară, ca dijma, dajdea grădinilor, pogonăritul pe vii, prisăcăritul, tutunăritul etc. Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea s-au introdus „chilele“ care, deşi se repartizau pe cap de locuitor nu afectau pe boieri sau mănăstirile.

Dările din timpul orînduirii feudale purtau diferite denumiri, potrivit necesităţilor sau motivelor care le-au creat, după materia impozabilă ca : vite, terenuri cultivate, după monedele în care trebuiau să se plătească etc. Din cauza rarităţii monedei adeseori pentru dările în bani se luau produse şi mai ales vite, iar pentru cele în natură şi munci a existat tendinţa permanentă de a fi transformate în bani. De asemenea, din dările cu destinaţie precisă, de exemplu cele încasate pentru a se face faţă obţigaţiilor impuse de turci, dacă se încasa mai mult, ceea ce se obişnuia frecvent, domnii îşi reţineau restul, iar uneori din cele cuvenite vistieriei se putea plăti şi tributul.

Oricare le-ar fi fost însă natura şi destinaţia, obligaţiile fiscale din timpul orînduirii feudale se pot împărţi în : a) dări directe şi b) dări indirecte. Primele se plăteau pe persoane sau producţie, fiecare contribuabil fiind înscris în catastife cu obligaţia respectivă, iar cele indirecte sub forma taxelor pe bunurile de consum. Majoritatea locuitorilor ţării, în special ţăranii, au avut de suportat dări în bani, la început reduse ca număr, dări în natură, în nu-

măr mai mare, pentru care a existat tendinţa de a fi transformate în bani, precum şi obligaţii în muncă.

Contribuabilii ţărani din Transilvania începînd din secolul al XIII-lea trebuiau să dea, să plătească şi să muncească oricît doreau proprietarii. Astfel ei au fost obligaţi să dea zecimea din produse, oi grase, porci, gişte, găini, cantităţi de făină, să strîngă fînul şi toată recolta proprietarului, să pescuiască pentru el, să-i facă toate transporturile de care aveau nevoie, să sape şanţuri etc[1].

În perioada feudalismului timpuriu circulaţia monetară din Moldova, a fost redusă Aşa se explică de ce o parte însemnată din dări s-a perceput în natură. Majoritatea dărilor. strînsesau încasate erau canalizate spre capitala ţării de unde în bună parte, începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, au început să ia drumul Constantinopolului, pentru a satisface pretenţiile şi cerinţele neînchipuit de mari ale turcilor.

O parte din dări puteau fi progresive după cantitatea de bunuri sau venituri, cînd se aplica local sistemul cislei, care încerca să corecteze inegalităţile. Deci, în materie de dări directe, între contribuabili şi fisc a fost o anumită legătură, primii fiind înscrişi în catastifele vistieriei, la suma cislei localităţii sau unităţii administrative din care făceau parte. Între darea indirectă şi contribuabil, în primul rînd şi organele de percepere ale statului, în al doilea rînd. lipseşte orice legătură. Contribuabilul care plătea o asemenea dare nu era şi nici nu putea fi înscris în registrele organelor fiscale, taxa fiind percepută numai de la cel care avea nevoie de anumite bunuri de consum, a căror comercializare şi-o rezervase statul.

Fiscul a încasat totdeauna dările indirecte de la cumpărători prin intermediul vînzătorului, fiind astfel înlăturat cel mai elementar principiu de echitate, deşi pentru orînduirea feudală asemenea dări ar fi admisibile, fiindcă le plăteau şi categoriile sociale priviligiate. Privite doar din acest punct de vedere s-ar putea susţine că dările indirecte din timpul orînduirii feudale au impus principiul generalităţii şi uniformităţii, deoarece s-au plătit în aceeaşi măsură şi de bogat şi de sărac.

Mult timp dările indirecte — în special taxele vamale — au constituit sursa principală a veniturilor vistieriei statului, poate chiar unica în monedă. Prin perceperea de taxe se scumpeau articolele de primă necesitate, lovindu-se astfel în nivelul de viaţă, destul de scăzut, al maselor. Cuantumul acestor taxe n-a fost fix, ci a variat, depinzînd de lăcomia domnilor şi a agenţilor vistieriei. Natura şi valoarea taxelor pe orice fel de bunuri n-a avut niciodată vre-o stabilitate. Ele se plăteau în bani şi în natură. Suma încasată revenea vistieriei sau arendaşului, iar cota percepută în natură revenea domnului sau chiar agentului încasator.

Veniturile oricărui stat feudal, ca şi Moldova, pot fi împărţite în ordinare şi extraordinare. Primele ar fi fost cele obţinute din impunerea resurselor economiei private, iar cele de al doilea din prăzile de război, tribut sau censul obligatoriu plătit de comunităţi străine[2], împrumuturile, emisiunile monetare, amenzile etc.

În Moldova sarea a constituit un monopol de exploatare şi desfacere, fiind supusă în întreaga ţară unui regim special de taxe[3] acordîndu-se scutiri în special mănăstirilor[4]. Pînă la mijlocul secolului al XVI-lea exploatarea salinelor din Moldova s-a făcut direct de domni, prin slujbaşii lor. Sama ocnei amintită în anul 1542 arată că a existat o exploatare organizată, cu o contabilitate proprie şi un control superior. Domnii moldoveni au oprit chiar exploatarea mai multor zăcăminte de sare pentru a nu i se micşora preţul. Exploatarea sării aducea domnului un mare cîştig, fiindcă, în afară de moldoveni, o cumpărau locuitorii din Crimeea „şi din alte ţinuturi mai îndepărtate"[5].

Ca şi în secolul al XV-lea şi în prima jumătate a secolului al XVI-lea ocnele au continuat să fie exploatate în regie, dar în secolul următor s-a introdus şi sistemul arendării[6]. Sama ocnei este menţionată în continuare, în special cu ocazia fraudelor sau a datoriilor rămase din vînzarea sării de către slujitorii domneşti[7]. Locuitorii care nu dovedeau că foloseau

---

[1] Friederich Schuler von Libloy, *Siebenburghische Recchtsgeschichte*, Hermannstadt, 1867, ed. a II-a, p. 95 şi urm.

[2] *Hurmuzaki*, vol. XV 1, p. 285 (1525, august, 28; vezi şi p. 317).

[3] *Documentele privind istoria României. A. Moldova* (în continuare se va citi *D.I.R.A*), sec. XV, vol. II, nr. 312.

[4] *Ibidem*, nr. 321, 325 şi 413.

[5] D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, Edit. Acad., Bucureşti, 1973, p. 104 — 105.

[6] C. Calmuschi, *Principalele dări ale Moldovei şi Ţării Româneşti mai ales în sec. al XVIII-lea*, Vaslui, 1891, p. 169.

[7] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXIV bis/13.

pentru consum sare de la ocnă erau obligaţi să plătească o dare numită „solărit"[8]. Din sarea scoasă din ocne domnii dăruiau anumite cantităţi mănăstirilor[9] şi unor mari dregători. În timpul celei de a doua domnii a lui Antioh Cantemir (1705—1707) s-a „înfiinţat în Moldova dregătoria de mare ban, "şi i s-au făcut venit cite un ban de drobul de sare de la ocnă[10].

Pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea nu avem nici o indicaţie asupra venitului scos de domni din vînzarea sării. În anul 1818 se încasase pentru sarea vîndută suma de 359.011 lei, iar în anul următor 514.618 lei. Cu toate acestea se afirmă că în anul 1819 cheltuielile ocnelor au fost de 538.943 lei, deci exploatarea lor s-a soldat cu un deficit de 10.223 de lei[11].

Nu se ştie dacă vinatul şi pescuitul au constituit cîndva un monopol domnesc. Se poate afirma sigur doar că domnitorii au făcut donaţii de iazuri şi bălţi şi cantităţi de peşte din iazurile şi pescăriile domneşti, cu dreptul de comercializare şi cu scutirile de vamă respective, extinse pe aproape întreg teritoriul ţării. În afară de aceasta, în anumite localităţi existau instalaţii domneşti de pescuit şi conservarea peştelui. Una pare a fi fost la Chilia, din care mănăstirile primeau în dar, în afară de peştele obţinut, cantităţi de icre negre[12], de morun şi crap[13]. Domnii ţării puteau crea orice monopol. Astfel, Alexandru Lăpuşneanu a introdus monopolul vînzării boilor, în special pe pieţele din Transilvania [14],ca şi al vînzării pieilor[15].

Domnii moldoveni au făcut la diverse persoane sau instituţii donaţii de dări, din localităţi sau regiuni mai întinse. Primul exemplu îl avem de la Alexandru cel Bun, care, în 1421, decembrie, 13 a donat „tîrgul Siret şi Volhovăţul", împreună cu satele, cătunele, morile, heleşteiele, vămile, datoriile, dările, produsele şi veniturile", „şi cu toare bunurile", care ascultau de Siret şi Volhovăţ", cît timp ar fi trăit, fostei sale soţii Rimgailla[16].

Această constituire de pensie viageră a fost adaosă şi printr-un venit fix, în sumă de 600 ducaţi aur, plătibili în două rate, una la 29 iunie şi a doua la 25 decembrie. În cazul nerespectării angajamentului, Alexandru cel Bun se obliga să plătească un adaos de 600 ducaţi de aur. Toată suma, împreună cu adaosul amintit, dacă n-avea să fie plătită la termenele fixate, urma să fie suportată de negustorii moldoveni, fără ca Alexandru cel Bun să aibă dreptul de a protesta sau recurge la represalii[17].

Cel mai interesant document în această privinţă poartă data de 1 septembrie 1435. Prin el Ilie vodă făcea cunoscută regelui polon împăcarea cu fratele său Ştefan. Din acest act se constată oficial că Ilie a constituit fratelui său un apanagiu special, cu veniturile respective[18], care cuprindea regiunea cetăţii Chilia, cu vama şi iazurile, oraşul Vaslui cu teritoriul care asculta de el, regiunea Tutovei cu tîrgul Bîrlad, ţinutul Covurlui, oraşul Tecuci cu tot ţinutul şi Oltenii[19].

DAREA ŞI POSADA ÎN MOLDOVA

Dările au fost, implicit, legate de organizarea de stat. Iniţial juzii şi cnejii, ca şefi ai unor forme embrionare de stat, au pretins locuitorilor aflaţi sub conducerea lor, dijme din produsele agricole şi chiar din turme. Se înţelege că un asemenea regim fiscal s-a reorganizat după ce cnezatele şi voievodatele au fost înlocuite cu o formă superioară de stat, în fruntea căruia a fost instalat monarhul feudal, denumit de români *domn*. Reşedinţa principală a acestuia a devenit centrul administrativ al statului.

Domnii s-au înconjurat de o curte, care trebuia întreţinută, de asemenea pentru administrarea statului s-au înfiinţat un număr de instituţii încadrate cu slujitori, iar pentru apărarea

[8] *Uricarul*, vol. II, p. 112.

[9] *D.I.R.A.*, sec. XVI, vol. III, nr. 347 ; vol. IV, nr. 201.

[10] I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. a II-a, Bucureşti, 1959, p. 176.

[11] *D.I.R.A.*, sec. XIV, XV, vol. I, nr. 102, 221, 246, 251, 252, 289, 308, 321, 328, 441, 457 ; vol. II, nr. 91.

[12] *Ibidem*, vol. I, nr. 256.

[13] *Ibidem*, nr. 417.

[14] Al. Grecu, *op. cit.*, p. 204.

[15] A. Veress, *Documente privitoare la istoria Transilvaniei, Moldovei şi Ţrăii Româneşti*, vol. I, p. 211.

[16] *Ibidem*, p. 49.

[17] *Ibidem*.

[18] J. Dlugossi, *Historiae Polonicae*, Lipsiae, 1711, tom. I, lib. XII, col. 690 ; N. Grigoraş, *Din istoria diplomaţiei moldoveneşti (1432 — 1457)*, Iaşi, 1948, p. 62.

[19] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefăn cel Mare*, vol. II, p. 681—682.

teritoriului şi impunerea autorităţii domnului şi a aparatului de stat s-a înfiinţat un corp permanent de oaste, care trebuia întreţinut şi dotat cu armament corespunzător.

Întreţinerea oastei, a instituţiilor şi a personalului, care le încadra, a trebuit să se facă prin contribuţiile locuitorilor statului, cărora li s-a pretins, sub formă de dări o parte din venituri, fie în bani fie în produse. De asemenea, pentru întreţinerea unora din instituţiile de stat locuitorii neprivilegiaţi au trebuit să presteze şi munci cu caracter public. Impunerea şi perceperea dărilor şi supravegherea executării muncilor cu caracter public s-a realizat cu sprijinul unui numeros şi complicat aparat public de constringere.

Din marele număr de dări introduse şi percepute în Moldova în evul mediu, cele mai vechi, adică primele indicate în documentele interne, au fost *darea şi posada.*

Darea plătită de marea majoritate a populaţiei ţării, confundată cu birul din secolul al XVI-lea [20] şi care, după alţi cercetători a devenit birul de mai tirziu[21], a fost *darea*, numită **ДАН** în documentele scrise în limba slavă. Totuşi s-a scris că este „o eroare să se afirme că darea ar fi birul sau darea pentru birul de plătit turcilor"[22].

Din numeroasele contribuţii directe ale locuitorilor Moldovei, după instaurarea suzeranităţii turceşti, unele au avut o destinaţie specială, adică au devenit contribuţii din care se plătea în primul rînd tributul. Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea primul din acestea a fost darea, cum a remarcat I.C. Filitti[23], dar precizăm noi, cu denumirea specială de **ДАН ЦАРСКА**[24] *(darea împărătească).*

Faţă de celelalte contribuţii darea este amintită, în izvoarele interne cu circa 15 ani mai tirziu (1 august 1444)[25]. De cînd apare ea este menţionată. cu rari excepţii, înaintea tuturor celorlalte[26]. Denumirea acestei contribuţii a produs unele confuzii şi datorită faptului că unii traducători din secolul al XVIII-lea ai documentelor din secolele al XV-lea şi al XVI-lea au tradus-o prin dajde. Documentele care menţionează darea se pot împărţi în două categorii. Prima arată clar că darea „se da",[27] iar a doua că „se plătea"[28]. Plata scoate în evidenţă faptul că mai înainte darea a fost o contribuţie în natură, transformată sau convertită de timpuriu, în bani. Documentele de pînă în 1456 arată concomitent, că darea „se da" dar că se şi plătea[29]. O lumină asupra destinaţiei acestei contribuţii şi a transformării ei în bani aruncă documentele de după 20 ianuarie 1456[30], de cînd se indică precis că darea se plătea. Excepţie fac doar două documente, ambele din 15 martie 1490[31].

Faptul că după 20 ianuarie 1456 se consemnează frecvent plata acestei contribuţii, cu excepţiile amintite, apariţia, în documentele din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, a „dării împărăteşti[32] (**ДАН ЦАРСКЪ**) ar arăta că după închinarea de la Vaslui, „darea" a fost contribuţia

---

[20] I. Vlădescu, *Despre dări sau impozite. I. Birul*, Bucureşti, f.a., p. 41 şi urm.

[21] C. Filitti, *Consideraţii generale despre vechea organizaţie fiscală*, Bucureşti, f.a., p. 8. Consideră că „impozitele în numerar erau : darea personală, zisă dajde, apoi bir în Muntenia, dare, apoi bir în Moldova".

[22] Virgil Pintea, *Impozite taxe şi amenzi moldoveneşti pînă la 1504*, în „Cercetări istorice", an. X — XII (1934 — 1936), nr. 2, p. 154.

[23] I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 8.

[24] N. Grigoraş, *Despre răscoalele ţăranilor moldoveni în vremea domniilor lui Petru Şchiopul (1574 — 1579) şi (1588 — 1591)*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Istorie, an. XI (1960), fasc. 2, p. 235.

[25] C. Cihodaru, I. Caproşu, L. Şimanschi, *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova* (1384 — 1448), vol. I, Edit. Acad., Bucureşti, 1975, nr. 249.

[26] *Ibidem* (dare, iliş, podvoadă), nr. 266 (1446 martie 11, dare, iliş, povoadă), nr. 273 (1447 august 22, dare, podvoadă, iliş) etc.

[27] L. Şimanschi, Georgeta Ignat şi D. Agachi, *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova*, vol. II (1449 — 1486), nr. 28, 34, 40, 44.

[28] *Ibidem*, vol. I, nr. 273, 278, vol. II, nr. 55, 70, 84.

[29] *Ibidem*, vol. I, nr. 249, 266, 270, 277, 270.

[30] *Ibidem*, vol. III, nr. 55.

[31] *D.I.R.A.*, vol. cit. nr. 124 şi 125.

[32] *Ibidem*, sec. XVI, vol. III, nr. 86 (1576 aprilie 18); vezi şi Damaschin Mioc, *Organizarea fiscală*, în *Istoria României, II*, Edit. Acad., Bucureşti, 1962, p. 578 ; pentru Ţara Românească, de acelaşi ,*Originea şi funcţiile birului în Ţara Românească pînă la sfîrşitul secolului al XV-lea*, în „Studii şi referate privind istoria României", vol. I, Bucureşti, 1854, p. 642 — 643

din care a început să se plătească turcilor tributul[33]. S-ar părea însă că Ştefan cel Mare fixase o anumită regiune din care se încasau sumele necesare plăţii tributului[34], ceea ce ar arăta că în vremea lui „darea" nu a fost destinată pentru acoperirea acestei obligaţii externe.

Informaţia documentară despre dare nu aminteşte niciodată dregătorii care o încasau sau o strîngeau, dacă se percepea în natură (produse sau din animale), spre deosebire de celelalte dări, pentru care, obişnuit, sînt indicaţi slujitorii respectivi ai visteriei. În timpul domniei lui Ştefan cel Mare locuitorii satelor plăteau în bani şi o dare episcopească (єпискѹпов дан)[35].

S-a scris greşit că birul „a fost una din cele dintîi dări la care a fost supusă populaţia" neprivilegiată „de care nobilimea era scutită"[36], fiindcă darea este, faţă de alte contribuţii mai nouă. O parte din vechii cercetători, care s-au ocupat de bir, pe lîngă afirmaţia că a fost „poate impozitul cel mai vechi al ţărilor române", au susţinut, de asemenea greşit, că încă de la început s-a plătit în bani[37].

Birul vine de la ungurescul ber = simbrie, chirie. Sub această formă se găseşte la limbile sîrbă şi bulgară. În ruteană byr are înţelesul de contribuţie, impozit[38]. În Moldova denumirea de bir apare pentru prima dată în cronica lui Eftimie, scrisă în timpul domniei lui Al. Lăpuşneanu şi al urmaşilor săi. Eftimie a consemnat că Iliaş Rareş, „au pus pe toţi boierii mari şi mici şi pe tot sfatul boieresc, bir mare" (великъ бир)[39]. La 30 mai 1637 se preciza că obligaţia Moldovei faţă de turci se numea bir.[40]

Numele frecvent care se dă acestei contribuţii în documentele moldoveneşti scrise în limba slavă e acela de дан, în afară de cîteva excepţii, dar în cele scrise în limba română a fost numit dare, dajde şi bir. Este deci clar că între dare şi bir nu este nici o deosebire. Nicolae Iorga a afirmat că birul a fost impozitul suveranului.[41] Părerea lui o credem justă şi sigur că o asemenea contribuţie a fost introdusă în Moldova la o anumită dată după întemeierea statului, dar în istoriografia noastră s-au produs confuzii, birul fiind confundat cu haraciul, adică cu tributul pe care Moldova a fost obligat să-l plătească turcilor[42].

Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, mai precis din timpul primei domnii a lui Petru Şchiopul (1574—1579), pe lîngă vechea contribuţie numită dare, s-a introdus una nouă numită darea împărătească дан царскъ[43] (în documentele scrise în limba slavă). Deci Petru Şchiopul a venit cu o inovaţie fiscală, urmărind ca din această contribuţie să se plătească tributul şi astfel lui să-i rămînă toate veniturile domniei. Prin urmare, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea au fost două contribuţii directe cu numele de dare, adică *darea* şi *darea împărătească*. Ulterior, ambele, în documentele scrise în limba slavă, în documentele scrise în limba română, în relatările cronicarilor şi din celelalte izvoare, au luat diferite denumiri. Se impune o enumerare a lor pentru a nu da naştere la confuzii şi interpretări greşite.

şi 645 ; *Despre modul de impunere şi percepere a birului în Ţara Românească pînă la 1632*, în „Studii şi materiale de istorie medie", vol II (1957), *Cuantumul birului pe gospodăria ţărănească în Ţara Românească*, în „Studii şi materiale de istorie medie", vol. V (1962).

[33] N. Grigoraş, *Din istoria diplomaţiei moldoveneşti*, Iaşi, 1947, p. 219 — 233.

[34] P.P. Panaitescu, *Contribuţii la istoria lui Ştefan cel Mare*, în „Analele Academiei Române", Mem. secţ. ist. seria a III-a, tom. XV, p. 7—8.

[35] *D.R.H.*, vol. II, nr. 84, „Pentru aceea nici un episcop şi nici o slugă de a lor şi nici una din slugile noastre să nu îndrăznească să ia de la ei darea episcopească, nici un groş".

[36] A.D. Xenopol, *Istoria românilor în Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. III, p. 281.

[37] I. Brezoianu, *Vechile instituţii ale României (1327 — 1866)*. Bucureşti, 1882, p. 32 ; Const. Calmuschi, *op. cit.* p. 22.

[38] August Scriban, *Dicţionarul limbii româneşti*, Iaşi, 1939, p. 172.

[39] *Cronicile slavo-române din sec. XV — XVI publicate de Ion Bogdan*, Ediţie revăzută şi completată de P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1959, p. 111.

[40] *D.I.R.A.*, sec. XVII, vol. IV, nr. 214.

[41] N. Iorga, *Le caractère comun des institutions du sud-est de l'Europe*, *Paris*, 1929, p. 90.

[42] I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 6—7 ; I. Vlădescu, *op. cit.*, p. 35 — 37, a scris că „darea pe care o plăteau turcilor se numea în Moldova haraciu (ca termen turcesc) şi bir (ca termen românesc), folosit apoi ca şi în limba slavă în locul lui дан, данъ (amîndouă întrebuinţate în izvoarele timpului) cel de al doilea termen, birul, avînd şi altă accepţie, de dare către domnie" (p. 37).

[43] *D.I.R.A.*, sec. XVI, vol. III, nr. 86.

În documentele scrise în limba slavă este consemnată *darea mare* şi *darea mică* (дан велика и дан мала)[44]. Darea mare nu poate fi decît cea cunoscută sau amintită mai înainte sub numele de darea împărătească, iar darea mică, cea obişnuită. În sprijinul acestei afirmaţii vin documentele în care este indicată darea mare împărătească дан велика царска[45] sau marea dare împărătească (велика дан царска)[46] ceea ce este tot una cu „darea birului împărătesc" consemnată astfel într-un document scris în limba română, cu data de 22 mai 1686[47].

Darea împărătească, sau darea cea mare împărătească, era numită de domni „darea noastră"[48], în sensul obligaţiilor lor de a o trimite la Poartă. „Darea împărătească" este similară cu dijma împărătească"[49], sau cu dajdea „cinstitului împărat"[50]. Darea obişnuită este menţionată după darea împărătească şi uneori şi cu numele de dajde domnească[51], sau simplu dajdea[52] Alături de dajdea împărătească şi domnească uneori este cunoscută dajdea vlădicească[53] şi dajdea grădinilor[54]. Prima se plătea mitropolitului sau episcopilor, iar a doua domnului de către cultivatorii de legume[55]. Pe lingă dajdea împărătească, domnească, vlădicească, a grădinilor, se menţionează şi dajdea hătmănească[56], considerată ca o contribuţie plătită hatmanului de către robii ţigani, deşi de la aceştia se încasa şi dajdea domnească[57]. Preoţii plăteau pe lingă dajdea domnească şi dajdea vlădicească.[58]

Darea, dajdea sau birul s-au denumit şi după categoria socială, care o plătea, sau după destinaţia pe care o avea. De exemplu, se menţionează *darea ţărănească*[59], care varia, în primul rînd ca sumă, faţă de darea categoriilor sociale privilegiate. Cei care stringeau darea sau dajdea ţărănească, pe „cisla ţărănească"[60], sau pe nume de „dajde ţărănească[61] se numeau dăjdieri ţărăneşti".[62]

Dare, dajde sau bir a însemnat şi orice contribuţie directă, care trebuia plătită vistieriei[63]. Astfel, a existat „dajdea mănăstirească"[64], care se plătea „în vistierie"[65], „dajdea curtenească"[66], căreia i se mai spune şi darea de curtean[67] sau plural „dăjdii curteneşti"[68], *dajdea mazilească*[69], care putea fi grea[70], fiindcă erau mazili care n-o puteau plăti, *dajdea călărăşească* percepută de dajnicii călărăşeşti[71] etc.

[44] *Ibidem*, sec. XVII, vol. V, nr. 154, 326 etc.
[45] *Ibidem*, vol. II, nr. 161, (1607, noiembrie 16).
[46] *Ibidem*, nr. 195 (1608, mai 11).
[47] N. Iorga, *Documente româneşti din Arhivele Bistriţei*, II, Bucureşti, 1889, p. 58.
[48] Bibl. Acad., *Peceţi*, nr. 70.
[49] „Ion Neculce" Buletinul Muzeului Municipal Iaşi (în continuare se va cita Buletinul Ion Neculce), fasc. 8 (1930), p. 233 (1617, mai 21), traducerea lui Andrei Daşcovici; Arh. St. Buc., M-rea Galata, VI/18 (1629, noiembrie 12).
[50] Arh. St. Buc., Episcopia Roman, VI/58 (1636, ianuarie 11).
[51] *Uricarul*, Vol. VI, p. 347; „Revista Theodor Codrescu", an. IV (1934) p. 134 — 135.
[52] Arh. St. Buc., M-rea Aroneanu, I/5; „Arhiva istorică", I, p. 120.
[53] Bibl. Acad., CCCLII/62; Melchisedec, *Cronica Huşilor*, Bucureşti, 1868, p. 123—124.
[54] Arh. St. Buc., M-rea Aroneanu, I/5.
[55] D.I.R.A., sec. XVI, vol. III, nr. 327.
[56] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXX/16.
[57] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. V, p. 96 — 97, nr. 90.
[58] I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, vol. I, p. 5.
[59] Bibl. Acad., CIV/18 (1623, noiembrie 25); N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 88, nr. 56.
[60] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXXIV/16 (1659, noiembrie 27); Gh. Ghibănescu, *Isipsoace şi zapise*, vol. III, nr. 102, p. 155 — 156.
[61] *Ibidem*.
[62] N. Iorga, *loc. cit.*
[63] Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, p. 304 şi 380.
[64] *Uricarul*., vol. III, p. 49 — 51.
[65] Arh. St. Buc., M-rea Socola, VI/25.
[66] *D.I.R.A.*, sec. XVII, vol. II, nr. 37.
[67] Arh. St. Iaşi, CCCL; Bibl. Acad., CLX/165.
[68] Acad. R.S.R., Fil. Iaşi, Fond. Spiridonie, VIII/6; Arh. St. Iaşi, CCCXI/19.
[69] „Arhiva istorică a României", III, nr. 74, p. 280 (1740, iunie 8)
[70] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 171.
[71] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. IV, nr. 103, p. 270 — 271; vol. XI, nr. 198, p. 92.

Chiar contribuțiile percepute în bani, care purtau numele monedei în care se încasau, se numeau dăjdii, ca de exemplu „dajdea de zloți, de lei, de taleri, de galbeni"[72]. Darea plătită pentru caii ceruți de domni sau pentru oastea turcească se numea *„dajdea calului"*[73]. Dările excepționale încasate de la anumite categorii de dregători, luau numele acestora, pe lingă acela de dajde. Exemplu avem *dajdea arhiereilor*, contribuția excepțională la care au fost impuși temporar episcopii și mitropolitul țării.[74].

Abstracție făcînd de celelalte dări, foarte numeroase, pe care le plăteau locuitorii din orașe, exista și o *dajde a tîrgului*,[75] probabil o contribuție excepțională la început, o sumă fixă plătită de fiecare oraș. Nu credem că sub numele de dajdea tîrgului s-ar putea înțelege totalitatea dărilor plătite de locuitorii orașelor, deși în confuzia și varietatea terminologiei fiscale feudale nici această posibilitate nu poate fi exclusă. Darea specială și temporară încasată cu ocazia instalării unui domn nou se numea *darea sceptrului*[76].

În documentele scrise în limba română se menționează birul, ca obligație fiscală în bani din care se plătea tributul, dar și cea datorată domnului în locul dării sau dajdiei[77]. Cronicarii noștri, începînd cu Grigore Ureche, folosesc termenul de bir și dajde pentru toate obligațiile în bani care se plăteau statului,[78] dar și pentru tribut[79]. Astfel, ei considerau și denumeau țările noastre ca birnice ale Porții[80], pentru că trebuiau să plătească bir la „împărăție", adică haraci. Fiecare cerere nouă de bani adresată de turci oricărui domn se transforma în bir[81]. Tributul sau haraciul se mai numea și „birul țării"[82]. În împrejurări excepționale cînd tributul nu putea fi plătit, turcii îl aminau pentru anii următori[83]. Uneori se făceau reclamații la Poartă pentru „sama birului", de către domnii din scaun împotriva înaintașilor[84], în sensul că nu-l achitaseră la timp, așteptînd mazilirea, pentru a și-l însuși.

Fiindcă darea cuvenită domniei se depunea în vistierie i s-a mai zis și birul vistieriei[85], care era deosebit de birul țării trimis la Constantinopol. Deoarece domnii plăteau „din an în an"[86], adică anual, haraci turcilor erau numiți „birnicii împărăției"[87]. Poate că în unele cazuri birul nu se referea numaidecît la contribuția destinată plății haraciului, ci la toate sumele de bani trimise într-un an la Constantinopol. Totuși, grija care se punea de domni și de dregătorii fiscului pentru stringerea sumelor de bani din care se plătea tributul se vede și din faptul că îl numesc „birul împărătesc"[88], darea sau „dajdea împărătească". Din cauza aceasta birului i s-a mai spus și „dajdea birului"[89] sau „zloții birului"[90]. Cu vremea și altor contribuții li s-a zis bir, cu indicația destinației pe care o luau. Astfel, pentru *mucarer* Ion Neculce folosește expresia de „bir ce-i zice mucarea"[91]. La fel se indica uneori și categoria socială care plătea birul, de exemplu „birul

[72] Arh. St. Bacău, XXX/1 (1689, martie 9).
[73]. Arh. St. Buc., M-rea Aroneanu, 1/5.
[74] Bibl. Acad., CDLII/81; Gh. Ghibănescu, *Surete și isvoade*, vol. IV, p. 278; Axintie Uricariul, *De a doua domnii a lui Nicolae Alexandru Vodă* (*văleat 7220*) ed. I Șt. Petre, București 1944, p. 172, Arh. St. Buc., Episcopia Roman, IV/58.
[75] Melchisedec, *Cronica Hușilor*, p. 35 — 36.
[76] Bibl. Acad., CCXXXVII/2 (1632, iulie 3).
[77] *D.I.R.A.*, sec. XVII, vol. IV, nr. 214; Bibl. Acad., DXC/32, Institutul de istorie „A.D. Xenopol", Documente, Fondul Spiridoniei, XXI/69; Arh. St. Buc., M-rea Galata, VI/22; idem, M-rea Coșula, V/17 (1658, aprilie 8); idem, M-rea Cetățuia I/7 (1670, august 24).
[78] Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. a II-a, publ. de P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 90, 122, 126.
[79] Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace* în *Opere*, ed. P. Panaitescu, București, 1958, p. 203, 207, 308.
[80] M. Kogălniceanu, *Letopisețe*, ed. a II-a, vol. III, p. 8.
[81] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 71, 124, 125 etc.
[82] *Ibidem*, p. 17.
[83] *Ibidem*.
[84] Arh. St. Buc., Mss. nr. 578, f. 311 v (1727, februarie 9).
[85] M. Kogălniceanu, *Letopisețe*, ed. a II-a, vol. II, p. 87 — 88.
[86] M. Costin, *op. cit.*, p. 45.
[87] *Uricarul*, vol. VII, p. 6 — 8, „birul anual".
[88] Th. Balan, *Documente bucovinene*, vol. III. p. 187 — 189.
[89] Bibl. centrală de stat, I/66; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. I — II, p. 83.
[90] N. Iorga, *op. cit.*, vol. VI, p. 89.
[91] I. Neculce, *op. cit.*, p. 319.

nemeşesc"[92]. Sînt cîteva excepţii, după documentele pe care le cunoaştem în care s-a încercat a se face o distincţie între bir şi dajdie, primul socotindu-se ca darea din care se plătea tributul, iar al doilea cel destinat vistieriei[93].

În izvodul pentru orînduiala birului „ce au ieşit la iunie" 1654 se enumeră categoriile sociale, cu sumele plătite, însă se arată că „*dajdea hotnogilor*" a fost de 160 unghi, *dajdea călăraşilor* din Tg. Frumos 152 unghi", iar „184 taleri ce s-au dat în bani sultanului *ce n-au agiuns din dajdia ce s-au pus*", precum şi următoarele : „570 unghi ci-au luat Ionaşcu pîrcălabul ot dăjdierii ce s-au socotit într-această somă"[94]. Prin urmare se înţelege că atît dajdea cît şi birul a fost aceeaşi contribuţie, mai ales că slujitorii care o percepeau sînt numiţi cînd zlotaşi, cînd dăjdieri.

Dabila, cu sensul de dare, se întîlneşte într-un mare număr de documente şi alte izvoare, avînd aceeaşi semnificaţie ca darea, dajdea sau birul. Grigore Ureche, referindu-se la apăsarea fiscală din timpul domniei lui Aron Vodă, a scris despre „dabilele cu care îngreulase ţara „şi, că nu umblau numai dăbilarii singuri ca să le strîngă ce şi turci trimetea de umbla cu dăbilarii"[95] că făcuse ţării „asuprele... de dabile mari" şi cu „voia lui turcii strîngea dabile cu dăbilarii"[96]. Cu acelaşi înţeles de contribuţie către stat, dabila sau dabilele se întîlnesc şi într-un mare număr de documente interne: „şi dabila ce va fi acelui sat... să-şi dea el dabilele după înscrierea cu ocolul[97] „şi pentru că l-au şters de dabile"[98], „să aibă a plăti dabilele lor"[99]. De multe ori se enumeră o parte din obligaţiile fiscale ale unor locuitori, dar pentru celelalte se foloseşte expresia „alte dabile"[100] sau toate dabilele şi angheriile"[101], „numai dabilele să le plătească"[102], „ce numai să-şi plătească dabila cineşti drept capul său"[103].

Dacă darea, dajdea şi birul au avut un înţeles general de contribuţie, căruia i se indica destinaţia, la fel s-a întîmplat şi cu dabila. Astfel este amintită „dabila împărătească", înscrisă în visteria domnească[104]. După cum era şi normal, pe lîngă aceasta apare şi dabila domnească, sau „dabila domniei"[105]. La fel ca şi darea, dajdea, şi dabila sau dabilele, indicau obligaţiile către stat ale unor categorii sociale, ca de exemplu dabilele „călărăşeşti"[106].

Într-un număr de documente, în loc de birul împărătesc, dajdea împărătească etc. este amintit *zlotul haraciului* pe lîngă dajde[107], sau chiar haraciul împărătesc"[108].

Darea, dajdea sau birul, după cum s-a mai scris, pare a fi fost contribuţia personală către stat[109], adică o capitaţie [110]. Un cercetător mai vechi a afirmat că această dare se plătea numai de către „populaţia de jos a ţării : rumânii, moşnenii (micii proprietari), micii funcţionari şi streinii"[111], dar că au fost cazuri „cînd se spune şi în cronică precis că s-au scos dări pe boieri". Afirmaţia e greşită fiindcă „acolo se indică îndată că sînt alte dări — şi vom vedea că unele le plăteau şi boierii — şi se motivează aceasta prin cererea cea mare a turcilor. Astfel, nu se poate interpreta că ar fi vorba de bir"[112]. I. C. Filitti era de părere că „există birul nemeşesc, probabil cel plătit de boierii proprietari zişi nemeşi"[113].

Aproape toate izvoarele documentare interne şi externe din a doua jumătate a secolului XVI-lea şi pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea, menţionează că tributul pe care Moldova

---

[92] Arh. St. Buc., *Achiziţii noi* MMDCXC/7 (24 august 1670).
[93] Idem, M-rea Cetăţuia, I/7.
[94] N. Iorga, *op. cit.*, vol. IV, p. 263 — 267.
[95] Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 220.
[96] *Ibidem*, p. 222.
[97] *D.I.R.A.*, sec. XVI, vol. IV, nr. 168 (1595, noiembrie 4).
[98] *Ibidem*, nr. 173.
[99] *Ibidem*, sec. XVII, vol. I, nr. 126.
[100] *Ibidem*, vol. II, nr. 47.
[101] *Ibidem*, nr. 78, 208 etc.
[102] *Ibidem*, nr. 251.
[103] *Ibidem*, vol. III, nr. 94.
[104] *Ibidem*, vol. V, nr. 287.
[105] Arh. St. Buc., M-rea Pîngăraţi, III/19, (1617, 1 aprilie 30).
[106] Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, vol. III_1, p. 20 — 21, (1652, martie 30).
[107] Th. Balan, *op. cit.*, p. 28 — 29.
[108] Arh. St. Buc., Mss. nr. 629, f. 396.
[109] I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 17.
[110] I. Vlădescu, *op. cit.*, p. 33.
[111] *Ibidem*, p. 53.
[112] *Ibidem*, p. 53 — 54.
[113] I.C. Filitti, *loc. cit.*

îl plătea turcilor era foarte greu şi reprezenta principala cheltuială publică a ţării. Domnii puteau fi pedepsiţi de turci cu moartea cînd se răzvrăteau împotriva Porţii sau cînd nu voiau să plătească tributul anual şi adeseori celor maziliţi li se aducea şi vina neplăţii tributului. Cu ocazia numirii unui domn nou sultanul îi atrăgea atenţia ca să fie credincios, să cîrmuiască ţara cu înţelepciune, cu dreptate, să se mulţumească „cu ceea ce legile şi datinile dau domnitorilor din veniturile ţării", să nu ia nimic cu forţa de la locuitori şi să trimită „la Poartă tributul datorat şi dările, la termenul hotărît"[114]. La confirmare, cînd vizirul făcea recomandarea, consemna că domnul a făcut toate serviciile cerute şi a trimis regulat tributul la Poartă. În actul de confirmare se atrăgea din nou domnului atenţia că trebuie să trimită la timp tributul anual[115].

Dacă unor ţărani vecini ai mănăstirilor li se acordau oarecari scutiri de plata dării cuvenite vistieriei, în schimb foarte rar erau absolviţi de plata „dării împărăteşti"[116]. Chiar ţăranii aşezaţi în slobozii, care obişnuit erau scutiţi un număr de ani de plata tuturor dărilor, adeseori se arată că trebuiau să plătească darea, birul sau dajdea împărătească[117]. În izvodul „de orînduiala birului ce au ieşit la iunie"1654 slobozille sînt trecute cu suma de 1.207 unghi[118]. Această măsură poate fi considerată ca excepţională, totuşi dacă se practica, arată lipsa de bani pe care visteria căuta s-o acopere oricum, pentru a face faţă cheltuielilor externe. O parte din satele mănăstireşti scutite de dări, care însă trebuiau să plătească „darea cea mare împărătească", au obţinut privilegiul ca aceasta s-o încaseze călugării şi tot ei s-o verse vistieriei, fără amestecul vreunui slujitor al vistieriei[119].

Darea, dajdea, birul cînd se referea la suma plătită de ţărani era numită *dajdea ţărănească*[120]. Nu se cunoaşte precis suma anuală plătită de ţăranii moldoveni pentru bir, în afară de a celor tocmiţi cu rupta. În izvodul domnitorului Gheorge Ştefan, din iunie 1654, care se referă la *„orînduiala birului"* pe această lună, se arată că de la 12. 789 nume de ţărani s-au încasat 25.758 unghi, deci cîte doi unghi de persoană[121]. Dacă erau la această dată patru „orînduieli" înseamnă că un ţăran plătea anual numai pentru bir, opt unghi (galbeni).

Posluşnicii, în general, au fost scutiţi de obligaţiile fiscale faţă de stat, în schimbul serviciilor pe care le făceau mănăstirilor. Visteria nu pierdea prea mult de pe urma acestor scutiri fiindcă numărul lor era mic[122]. Totuşi, încă din timpul domniei lui Vasile Lupu, posluşnicii au fost impuşi la „darea împărătească" [123]. Dacă o parte din domni au menţinut scutirile generale pentru posluşnicii mănăstirilor, între care este amintită şi darea sau dajdea împărătească, îi obligau însă la plata altor contribuţii[124]. Dar, începînd cu cea de a doua domnie a lui Gheorghe Duca, avem tot mai multe documente în care se consemna obligaţia posluşnicilor de a plăti „la vremea birului ca şi altă ţară" [125], sau „precum s-a socotit la bir" [126]. Constantin Cantemir, referindu-se la posluşnicii mănăstirii Socola, care aveau obligaţia de a păzi mănăstirea de hoţi, i-a scutit de toate dările, însă trebuiau să plătească „odată într-un an, la vremea birului, precum va ieşi pre altă ţară" [127]. Pentru o parte din posluşnici s-a luat măsura să-i oblige a plăti „la vremea birului cîte doi galbeni de om" [128]. Această sumă n-a fost depăşită[129] cu mult ajungînd doar pînă la maximum trei galbeni de persoană pe an[130].

---

[114] *Ibidem*, p. 54.

[115] *Ibidem*, p. 67 — 69.

[116] *D.I.R.A.*, sec. XVI, vol. III, nr. 285, 458 ; vol. IV, nr. 239, 342 ; „numai darea mare împărătească să o dea" ; sec. XVII, vol. I, nr. 332.

[117] *Ibidem*, sec. CXVII, vol. I, nr. 47 ; Arh. St. Buc., M-rea Coşulea, V/7 „să dea o dată pe an la vremea birului" (1658, aprilie 8).

[118] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. IV, p. 264.

[119] *D.I.R.A.*, sec. XVII. vol. III, nr. 90.

[120] Arh. St. Buc., M-rea Bistriţa, XII/6 ; N. Iorga, *op. cit.*, vol. V. p, 88, nr. 56 ; C. Stoide şi C. Turcu, *Documente şi regeste din ţinutul Neamţului (sec. XVII)*, p. 10 — 11 ; „şi le-au aprins casele cine au fost fără ispravă într-acel munte şi fără dajdie".

[121] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XV, p. 263.

[122] Arh. St. Buc., M-rea Nicoriţă, IX/6 ; M-rea Galata, I/8.

[123] M-rea Putna, nr. 629, g (1639, aprilie 20).

[124] Arh. St. Buc., M-rea Aron Vodă, I/5.

[125] Th. Balan, *op. cit.*, p. 23 — 24.

[126] Arh. St. Buc., M-rea Cetăţuia, I/7, se referă la posluşnicii M-rii Hlincea.

[127] Idem, M-rea Socola, VI/4 (1685, august 8).

[128] Arh. St. Iaşi, XXXI/1.

[129] *Uricarul*, vol. XXIII, p. 186 — 187 ; vol. V, p. 250 — 252.

[130] Arh. St. Buc., Mss. nr. 578, f. 149.

După relatarea din februarie 1740 a secretarului solului polon Wojciech Mlatkovski, locuitorii din satul în care fusese găzduit „dau biruri foarte mari domnitorului", care se urcau pînă la 800 de zloţi lunar. „Aceasta — scrie secretarul amintit — mi s-a părut de necrezut, totuşi lucrul stă aşa, în adevăr căci am întrebat pe mulţi şi toţi au spus la fel" [131].

Darea o plăteau şi locuitorii oraşelor[132]. Cînd se acordau scutiri de dări anumitor categorii de orăşeni se consemna că ei vor plăti neapărat „dabila împărătească ce vor hi scrişi în vistiarul domniei" [133]. Ca să se reducă cota „dajdiei" plătită de fiecare locuitor, drăgătorii oraşelor încercau, adeseori, să impună şi pe cei ce locuiau în oraş şi depindeau de mănăstiri sau episcopii şi cei care se bucurau de un regim fiscal special[134]. Cînd domnul avea nevoie de sprijinul orăşenilor, le promitea scutiri de dări[135]. Se semnalează totuşi cazuri cînd şi o parte din orăşeni fugeau fiindcă nu-şi puteau plăti „dajdea birului[136], „dajdea calului" [137] şi alte dări[138]. Celor care n-aveau cu ce să-şi plătească birul, li se vindeau şi casele[139]. Gheorghe Duca nu s-a dat în lături să umple închisorile cu orăşenii care nu-şi puteau plăti dările[140]. Ca să fie feriţi de asemenea abuzuri, negustorii străini, care voiau să se aşeze în Iaşi şi în alte oraşe, se înţelegeau cu domnii să plătească cu „ruptul dajdea pe an, osăbit de altă ţară" [141]. În izvodul lui Gheorghe Ştefan, pentru „orînduiala birului" pe luna iunie 1654, preoţii sînt trecuţi că ar fi plătit 1 000 unghi[142]. În toamna anului 1714, Nicolae Mavrocordat a „ridicat dajdea preoţilor den toată ţara, ca să nu mai dea preoţii cei doi unghi ce aşezase răposatul Cantemir Vodă, de da preoţii pe an ; că pînă la Cantemir Vodă da cu ţara ; şi s-au făcut testament legat cu mare blestem" [143]. Însă măsura lui n-a fost respectată. Constantin Mavrocordat a dispus, în ianuarie 1734, scutirea „de dajde" a preoţilor şi diaconilor, pe care pînă acum o plăteau la visterie de două ori pe an, împreună cu „locuitorii birnici". Considerînd că nu este bine ca preoţii să plătească dajdii şi să fie supăraţi „de mîna mirenilor", a hotărît ca să fie „sloboziţi" adică scutiţi „în veci" de bir[144].

Contribuţia numită dare, dajde sau birul împărătesc au fost obligaţi s-o plătească şi vecinii din satele mănăstireşti[145]. Miron Costin, referindu-se la domnia lui Miron Barnovschi, ne informează că a lăsat moşiile sale Toporăuţi şi Şipotele „cu afurisenie a patru patriarhi, mănăstirii sale Sf. Mariei din tîrg din Iaşi ... să nu fie la alte dări, fără numai la bir" [146].

În concluzie, darea, dajdea sau birul a rămas cea mai importantă contribuţie directă din toată istoria Moldovei, avînd şi cea mai îndelungată existenţă. Alături de ea au mai fost alte dări directe, personale, plătite tot în bani, care însă au avut o importanţă mai redusă şi o existenţă mai scurtă.

POSADA

Posada a atras atenţia unora din cei mai serioşi dintre vechii cercetători ai istoriei româneşti. Dintre aceştia locul de frunte l-au ocupat I. Bogdan[147], Melchisedec[148], B.P. Has-

[131] P.P. Panaitescu, *Călători poloni în Ţările Române*, Bucureşti, 1930, p. 46.

[132] *D.I.R.A.*, sec. XVII, vol. I, nr. 108 ; vol. III, nr. 140.

[133] *Ibidem.*

[134] Melchisedec, *Cronica Huşilor*, p. 34 — 35.

[135] *Ibidem* ; Bibl. Acad., XXXVII/190 ; Arh. St. Buc., Mss. nr. 578, f. 120, 144 ; Bibl. Acad., Foto XXXVII/131 ; *Uricarul*, vol. V, p. 235 ; Melchisedec, *Cronica Romanului* I, Bucureşti, 1874, p. 317, *Uricarul*, vol. V, p. 252 ; N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 433

[136] N. Iorga, *op. cit.*, vol. VII, nr. IV, p. 374.

[137] *Tezauru de monumente istorice*, tom. II, p. 7, şi urm.

[138] Al. Băleanu, *Documente şi regestre moldoveneşti*, în „Cercetări istorice", an. VII — IX, nr. 2, p. 147.

[139] *Ibidem*, p. 83.

[140] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. V, p. 328.

[141] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, vol. III, p. 105.

[142] N. Iorga, *op. cit.*, vol. IV, p. 263.

[143] Axintie Uricarul, *op. cit.*, p. 164.

[144] Melchisedec, *Cronica Huşilor*, p. 199 — 205.

[145] *D.I.R.A.*, sec. XVI, vol. III, nr. 86, 513 ; vol. IV, nr. 4, p. 47 ; Bibl. Acad. XLVI/148 LXXXI/23, XLVI/142 etc. Asemenea documente avem pentru întreaga epocă.

[146] Miron Costin, *op. cit.*, p. 94.

[147] I. Bogdan, *Inscripţiile de la Cetatea Albă şi stăpînirea Moldovei asupra ei*, Bucureşti, 1908, nota 2 ; idem, *Documentul Rizenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în sec. XV*, p. 52 — 54.

[148] Melchisedec, *op. cit.*, p. 129.

deu[149], și Ion Ursu[150]. Cercetările în legătură cu Posada au fost reluate[151], dar explicațiile care i s-au dat nu satisfac. În 1954 s-a publicat o lucrare despre Posadă în care se emit, pe lîngă prezentarea și discutarea unor noi materiale, necunoscute vechilor cercetări și o serie de ipoteze noi[152].

Etimologic посадъ, cuvînt slav, ar însemna suburbie, casă de pază[153], așezare în afara orașului sau a cetății, ai cărei locuitori s-au numit posadnici[154]. Plecînd de la acest sens, se pare cel mai apropiat de adevăr, B.P. Hașdeu a susținut că Posada era o dare din care se achiziționau cele necesare subsistenței garnizoanelor din cetăți[155], iar Melchisedec a afirmat că era „o dabilă" plătită de locuitorii așezați în suburbiile unui oraș, sau pe oricare domeniu al statului[156].

I. Bogdan a susținut că în vremea lui Alexandru cel Bun și a urmașilor săi pîrcălabul se numea namestnic sau posadnic[157], iar funcția a putut fi o creație moldovenească din cuvîntul posadă, posad (посада, посадъ), care însemna suburbie, mahala[158]. Folosind o bogată informație istorică și documentară Ioan Bogdan a scos în evidență că posadele erau suburbiile cetăților sau orașelor, locuite de posadnici adică de populația, care trăia în afară din cetate sau de fortărețe[159]. Posada din Polonia se identifica cu stróża (strajă) adică paza cetăților[160]; în limba polonă posada n-a însemnat niciodată o „dare", ci „loc, poziție, tîrgușor", iar sub influența rusă i s-a admis accepțiunea de „locuință afară din cetate"[161].

Posada, ca dare sau obligație în muncă a unei categorii de locuitori al Moldovei, este menționată, pentru prima oară la 12 martie 1439[162]. S-ar putea susține că exista cu mult înainte de această dată, fiindcă la 13 decembrie 1421 constatăm că exista un dregător public cu titlul de posadnic[163], care poate îndeplinea funcțiile pîrcălabului de mai tîrziu.

Dacă admitem că la început posada a fost o obligație în muncă a locuitorilor din jurul centrelor urbane cu întărituri, sau de lîngă cetăți, transformată mai tîrziu în contribuție bănească, atunci și venitul ei, care este amintit la 12 martie 1439, pune problema existenței unei întărituri în acel loc. Informația documentară din 1 ianuarie precizează că era o posadă „mai sus de Baia"[164], care se confirma de domnitor mănăstirii Moldovița cu „toate veniturile, hotarele și izvoarele"[165]. Posada „din sus de Baia" a putut fi un punct fortificat, care apărase cîndva trecerea peste Moldova, înspre oraș.

Contribuția posadei extinsă, în mod abuziv, asupra tuturor locuitorilor a dus și la concedarea ei, ceea ce a însemnat un nou abuz fiindcă dintr-o obligație de interes local s-a ajuns la o contribuție cu caracter general, pentru a se crea venituri domnilor, iar prin concedare și susținătorilor lor[166].

Documentele moldovenești, care se referă la posadă, se pot grupa în mai multe categorii, după indicațiile ce le cuprind și anume că posada „se da"[167], se plătea[168], se lucra[169] sau se plătea și se lucra. Ultima categorie ar indica, într-o oarecare măsură faptul că o parte din locuitori

---

149 „Arhiva istorică", I, 2, p. 153.
150 I. Ursu, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 35.
151 M. Sinzianu, *Despre posadă*, în „Revista istorică română", MCMXXXIV, vol. IV., p. 306 — 309; V. Pintea, *op. cit.*, p. 145 — 148.
152 Constantin Turcu, *Contribuții la cunoașterea posadei*, în „Studii și cercetări științifice", Istorie, an. V (1954), nr. 3 — 4, p. 402 — 416.
153 *Lexicon paleoslovenico—latinum*, 1862, p. 632.
154 *Slovaru derevniago slavianskogo iazika*, 1899.
155 „Arhiva istorică a României", I_2, p. 153.
156 Melchisedec, *op. cit.*, p. 129.
157 I. Bogdan, *Documentul Rizenilor din 1484 și organizarea armatei moldovenești*, p. 53.
158 *Ibidem*.
159 *Ibidem*.
160 *Ibidem*.
161 *Ibidem*, p. 54.
162 *D.I.R.A.*, sec. XIV, XV, vol. I, nr. 191.
163 *Ibidem*, nr. 49.
164 *Ibidem*, nr. 307.
165 *Ibidem*.
166 *Ibidem*, nr. 191, și 286 (1449, mai 26).
167 *Ibidem*, nr. 242, 312, 318, 324 etc.
168 *Ibidem*, nr. 266, 270, 341.
169 *Ibidem*, nr. 478.

o plăteau, iar alţii, poate cei din anumite regiuni sau localităţi apropiate, unde se simţea necesitatea, o prestau în muncă. În timpul domniilor lui Ştefan al II-lea, Alexăndrel Vodă, Petru Aron şi Ştefan cel Mare, pînă pe la 1476, posada se da.

Revenind la expresiunea documentară care preciza că posada „se da", am putea presupune că se da în natură într-o vreme cînd cantitatea de monedă, accesibilă locuitorilor obligaţi la această contribuţie, era foarte redusă. Referindu-se la documentul din 17 aprilie 1475 s-ar putea susţine că darea posadei, cînd nu se plătea, însemna lucrul. „Să nu ne plătească nouă nici dare, nici posadă, nici podvoadă, nici iliş, nici la cetate să nu lucreze, *nici la posadă* (subl. ns.), nici la strajă să nu meargă, nici la mori să nu lucreze, nici la oaste să nu meargă" [170]. Importanţa posadei plătită în bani sau prestată se observă clar din faptul că este menţionată imediat după dare sau podvoadă, iar uneori chiar înaintea acestora[171].

Dacă posadnicii, care pot fi pîrcălabii de mai tîrziu, sau cel mult subalterni ai acestora, apar în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, posada, contribuţie cu caracter general, suportată de categoriile sociale exploatate, apare în vremea urmaşilor acestuia. Nu se poate preciza dacă a existat şi mai înainte, ci doar susţine că lucrările efectuate sub supravegherea posadnicilor, ca întăriturile din jurul oraşelor, la adăpostul cărora se puteau refugia şi locuitorii din suburbii, au fost abandonate, preocupările urmaşilor lui Alexandru cel Bun fiind doar preluarea şi menţinerea tronului. S-ar mai putea presupune că Ştefan cel Mare a căutat, pînă în anul 1475, să-i redea vechea funcţie, dar că a fost nevoit să renunţe la un asemenea plan.

Posada, ca dare, dispare după anul 1475. Nu se cunosc cauzele sau motivele care l-au determinat pe Ştefan cel Mare s-o desfiinţeze. S-ar putea ca el, după distrugerea din vara anului 1476 a tuturor întăriturilor pe care le-ar fi avut oraşele Moldovei să fi renunţat la reconstituirea lor, deci menţinerea unei asemenea contribuţii nu-şi mai avea raţiunea.

Contribuţia posadei a fost folosită nu numai la construirea de întărituri pentru oraşe, ci poate şi la a unor puncte fortificate care apărau o anumită trecere, un drum de acces spre un centru populat sau de lîngă acesta, care, credem că a fost rolul posadei de pe Moldova, fostă în stăpînirea lui Oană Pîntece[172] şi al cărei venit, la 12 martie 1439, domnitorii Ilie şi Ştefan l-au confirmat mănăstirii Moldoviţa[173]. Precizarea locului acestei posade de pe Moldova, „din sus de Baia", se face de-abia în ianuarie 1453, cînd Alexăndrel Vodă o întărea mănăstirii amintite[174].

Nu credem că posada ar fi fost un loc obligatoriu de trecere, la o potecă de munte, peste apă, o prestaţie pentru lucrul de poduri sau la strajă, care este amintită separat, o taxă care se încasa de la cei care foloseau trecerea peste munte, ape, sau la intrarea în oraşe[175], sau trecerea prin vaduri, „la îmbunătăţirea şi păstrarea acestora", care nu se putea face decît prin „lucru public" [176]. După I. Bogdan, I. Ursu a sesizat în parte adevăratul sens al posadei cînd a scris că „înseamnă suburbia unei cetăţi", dar că ar fi fost şi „o dare pentru construirea şi întărirea cetăţilor", fiind „în acelaşi timp şi prestaţie[177]. I. Ursu ar fi trebuit însă să observe că pentru construirea şi repararea cetăţilor exista obligaţia lucrului la cetate.

Posadnicii nu pot fi consideraţi ca strîngători de posadă deşi sînt amintiţi o singură dată, la 1 august 1444, între slujitorii fiscali ai timpului[178], după care dispar din documentele secolului al XV-lea, însă reapar în secolul al XVI-lea. La 7 martie 1528 sînt amintiţi Costea şi Fedco posadnici, ca proprietari ai satului Cogiuşca[179], iar la 18 martie 1546 copiii unui Coste posadnic[180]. În vremea domniei lui Bogdan al III-lea, un Costea fusese „posadnic-pîrcălab de Soroca" [181]. Deci o dovadă internă documentară că posadnicii să fi avut subalterni, cu acelaşi nume, care

---

170 *Ibidem.*

171 *Ibidem*, nr. 312, 318, 324, 329 etc.

172 *Ibidem*, nr. 285.

173 *Ibidem*, nr. 191.

174 *Ibidem*, nr. 307.

175 M. Sînzianu, *op. cit.*, p. 309.

176 Virgil Pintea, *op. cit.*, p. 147 — 148, Const. Turcu, *op. cit.*, p. 413 — 416; emite părerea că posada a putut fi o dare în bani sau în altă natură plătită de străinii stabiliţi într-un sat nou întemeiat.

177 I. Ursu, *op. cit.*, p. 333.

178 *Documenta Romaniae Historica*, vol. I, nr. 249.

179 *Ibidem*, nr. 48 (1421, decembrie 13), Laţcu posadnicul; nr. 152 (1436, mai 23), Stan posadnicul.

180 *D.I.R.A.*, sec. XVI, vol. I, nr. 225.

181 *Ibidem*, nr. 383.

au putut fi administratorii unor posade, deci ale unor suburbii de orașe, cetăți sau puncte întărite, îndeplinind funcții administrative și militare.

Datorită faptului că turcii au putut interzice întărirea sau fortificarea centrelor urbane, menținerea în bună stare a vechilor cetăți, construirea altora, sau păstrarea vechilor puncte întărite, se înțelege de ce lumea a uitat de posadă și ce a însemnat. Tot astfel se explică de ce în 1743, cînd călugării de la mănăstirea Moldovița au cerut tîrgoveților din Baia posada, nimeni n-a știut ce este, nici chiar cei care o revendicau după vechile lor privilegii[162].

În Țara Românească posada este menționată mult mai devreme ca în Moldova și pe o distanță de timp mai îndelungată. Aici constatăm că exista încă din timpul domniei lui Mircea cel Bătrîn, deci înainte de anul 1418. Acesta, adresîndu-se dregătorilor săi pentru locuitorii satului de la gura Ialomiței ai mănăstirii Cozia, îi scutește de diferite dări, printre care e amintită și posada. „Oricine ar dori să meargă în satul mănăstirii ... să fie slobod de orice dajdii" ... posadă sau muncă[163]. Celelalte documente din Țara Românească care, amintesc obligația posadei, o încadrează, se pare, între muncile obligatorii nu între dările în natură sau în bani[164]. Cu una sau două excepții, în restul documentelor, din Țara Românească, care menționează posada, aceasta este indicată la plural, alături de celelalte munci obligatorii : cositul fînului[165], podvoade, cărături[166], copaci[167], talpe[168]. De la 7 august 1445 înainte cu puține excepții posadele sînt amintite împreună cu obligația tăierii și transportării copacilor, talpelor, cositul fînului, cărături și podvoade[169].

Din numărul destul de mare de documente, care menționează posada, două ar da unele informații mai detaliate despre felul în care se efectua. Primul are data de 9 ianuarie 1498 se referă la scutirile acordate de Radul cel Mare locuitorilor din satul Buhna al mănăstirii Tismana. Acești oameni nu erau obligați să hrănească sau să dea cai „nici posadă, nici poteci, să nu facă, nici la muncile domniei ... să nu lucreze, nici la cetate, nici la mori, nici la poduri" [190]. Al doilea document, acordat de același domn țăranilor adunați în satul Topești al mănăstirii Tismana, preciza că „nici la cetate, nici la morile domniei să nu lucreze, nici posadă, nici poteci să nu facă" [191]. Deci, sigur că posada se poate pune în legătură cu muncile obligatorii la cetăți și poteci.

Dintr-o scrisoare a lui Neagoe Basarab adresată brașovenilor (probabil după 1517), care omorîseră niște oameni din Țara Românească desprindem următorul pasaj : „Domnia mea știu că am pace de la înălțimea sa craiul, domnul nostru, iar de la voi în orice vreme am răzmeriță și sînt nevoit, pe aceste vremuri de iarnă, *să țin pe săraci la posadă*" [192]. Voind să explice posada din acest pasaj I. Bogdan a scris „de pază la graniță ; cf. posadă — pichet de graniță[193]. Deci acest înțeles pare al avea aici cuvîntul posadă și astfel poate fi justă traducerea dată de Miklosich posadei prin casă de pază, Wachthaus[194], explicat și prin următorul pasaj documentar din 31 august 1832 : „Noi cești mai jos iscăliți, jurații satului Voineasa, dinpreună cu posădarii posăzii ce păzesc poteca, după porunca cinstiților stăpîni ai graniței" [195]. O tradiție locală consemnată de mitropolitul Neofit al Țării Românești, consemnează că în cetatea Poenari, Vlad Țepeș a fost înconjurat, probabil în anul 1462 de turci și tătari. Cetatea ar fi fost bombardată cu tunuri din partea de răsărit, de pe un alt munte unde se aflau de pază plăeșii care se cheamă posadă" [196].

---

[162] C. Turcu, *op. cit.*, p. 414 — 415.

[163] P. P. Panaitescu și Damaschin Mioc, *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, vol. I (1247 — 1500), Ed. Acad., București, 1966, nr. 29.

[164] *Ibidem*, nr. 52.

[165] *Ibidem*, nr. 59.

[166] *Ibidem*, nr. 60.

[167] *Ibidem*, nr. 72.

[168] *Ibidem*, nr. 99.

[169] *Ibidem*, nr. 103, 105, 108, 124, 125, 170, 175.

[190] *Ibidem*, nr. 291.

[191] *Ibidem*, nr. 295.

[192] I. Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în sec. XV și XVI*, București, 1902, p. 155.

[193] *Ibidem*, nota 1

[194] *Lexiconu Paleoslovenico-graeco-latinum*, 1862, p. 632.

[195] M. Sinzianu, *op. cit.*, p. 308 ; vezi și C. Turcu, *op. cit.*, p. 408.

[196] Mitropolitul Neofit, *Însemnarea călătoriei ce am făcut în eparhia noastră în zilele preaînălțatului domn Constantin voievod Mavrocordat* de episcopul Ghenadie Enăceanu, în „Biserica ortodoxă română", an. XV (1890 — 1891), p. 719 — 720.

În concluzie, se poate admite că la început posada a fost obligaţia unei categorii de locuitori de a construi întărituri pentru centrele urbane sau pentru aglomeraţiile de negustori şi meseriaşi de pe lingă unele cetăţi, transformată apoi în îndatorirea de strajă, de pază, apoi ca o contribuţie pentru întreţinerea garnizoanelor. Posada din sus de Baia, de pe Moldova, a putut fi un loc întărit, o suburbie, a Băii.

Mai adăugăm şi faptul cunoscut că în regiunile moldoveneşti mult timp a existat, pentru locuitorii ei, o nesiguranţă mai mare ca în oricare stat vecin şi de aceea populaţia şi-a bazat rezistenţa pe centrele întărite, pe cetăţi etc. Astfel se explică de ce în cetăţi s-au instalat primele reşedinţe ale conducătorilor regionali şi de văi, apoi, ca să poată exista, mănăstirile s-au înconjurat de ziduri puternice; şi chiar să se construiască întărituri pe drumurile comerciale, unde făceau popasuri negustorii. Deasemenea au trebuit să fie întărite şi punctele principale de vamă. Cele mai vechi oraşe ale ţării probabil au avut întărituri, la Roman şi Suceava, iar reşedinţele domnitorilor au fost întărite şi, în sfîrşit, existenţa unui mare număr de cetăţi menţionate în documente arată baza rezistenţei organizate a ţării. Construirea şi menţinerea acestor întărituri explică îndeajuns pe lingă obligaţiile de muncă la cetate şi introducerea posadei, contribuţie în bani sau muncă[197].

JOLDUL

O contribuţie mult discutată şi de vechii noştri cercetători a fost joldul (жолдъ). Neprecizarea, în documentele care ni s-au păstrat, a felului şi naturii acestei contribuţii, i-au făcut pe toţi cercetătorii să apeleze la sensul etimologic, după care au emis anumite ipoteze. Astfel, s-a susţinut că joldul însemna luarea unei persoane „în trebuinţele domneşti, sau ale cinovicilor domneşti, sau vita cuiva, fără drept, fără plată. Zicerea jold se păstrează şi pînă azi în popor, cînd se zice că ceva sau cineva a ajuns la jold, înseamnă că nu mai are odihnă, numai poate dispune de sine, sau de lucrul său, ci alţii fac ce vor cu el" [198].

Un distins cercetător al trecutului nostru a afirmat că „жолд = jold, înseamnă leafă, polon zold, ungur = zsold" [199]. Ocupîndu-se de organizarea armatei moldoveneşti în secolul al XV-lea, I. Bogdan a fost de părere că în perioada expediţiilor din afara graniţelor ţării „boierii şi curtenii căpătau soldă de la domnitor" şi, deci, mergeau, cum se zicea atunci, în leafă (на жолд). La fel se prezenta situaţia şi în Polonia, unde, în secolele al XII-lea, pînă la al XV-lea, fiecare „proprietar de pămînt era obligat să facă serviciul militar în persoană şi să echipeze, pe cheltuiala sa, un număr de călăreţi, proporţional cu întinderea proprietăţilor sale ... Afară din ţară ei aveau soldă de la rege" [200].

Bazîndu-se pe un document de la Petru Rareş, din 14 ianuarie 1530, Ioan Bogdan credea că la începutul secolului al XVI-lea soldaţii mercenari, lefegii, erau numiţi şi joldunari (жолдѹнари)[201], cuvînt format direct după germanul Söldner, din жолд= leafă, germ. Sold, polonezul zold" [202]. Acceptînd această ipoteză, I.C. Filitti a scris că joldul vine de la cuvîntul german Sold, taxă pentru oştire, iar M. Costăchescu că înseamnă leafă, venind din polonul zold, ung. zsold[203].

Ni s-a păstrat un număr redus de documente din secolele al XV-lea şi al XVI-lea care consemnează existenţa joldului. Primul este din 1 august 1444, cel mai complet şi pe care s-a bazat I. Bogdan cînd a scris cele amintite despre jold[204]. Documentul se referă la scutirile de dare, iliş, podvoadă, desetină, osluh, de lucru la mori, cetăţi, de cărăturile pentru vin, de mersul la oaste, sau „la jold", acordate de Ştefan al II-lea satului Balasinouţi al mănăstirii Horodnic".

[197] N. Grigoraş, *Vechi cetăţi moldoveneşti*, în „Studii şi cercetări istorice", XX, (1929), p. 22.

[198] Melchisedec, *Cronica Huşilor*, p. 60 — 61.

[199] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, p. 597.

[200] Idem, *Documente moldovene şti din sec. XV şi XVI, în Arhivul Braşovului*, Bucureşti, 1905, p. 51 — 52; Gr. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române* etc. (1346 — 1603). p. 518 — 519.

[201] I. Bogdan, *Documentul Rîzenilor din 1484*, p. 15.

[202] I.C. Filitti, *Consideraţii generale despre vechea organizare financiară*, p. 6.

[203] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. II, p. 208.

[204] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 49.

(да не даст тоє село ни дан, ни илиша, ни подводꙋ, ни десѣтиннꙋ, ни ослꙋх, ни посадꙋ, ни на млин, да не роботъ, ни дѫ город, ни вино дане возѣт, ни воиско и николи да не ходѣгь, ни на жолд)

Ion Bogdan a tradus astfel acest pasaj : „să nu dea acest sat nici dajde, nici iliș, nici podvoadă, nici dijmă, nici osluh, nici posadă, nici la mori n-au să lucreze, nici la cetate, nici vin n-au să să care, nici la oaste n-au să meargă niciodată, nici măcar cu leafă“ [205]. M. Costăchescu a tradus astfel pasajul referitor la armată și jold : „nici la oaste niciodată să nu meargă, nici cu jold (leafă)“ [206]. M. Costăchescu este mai aproape de textul slav, deși nu schimbă cu nimic sensul traducerii lui I. Bogdan. Legînd joldul de obligația militară a locuitorilor țării, adaogă următoarele : „Scutirea este aici așa de completă, încît măcar nici cu leafă nu sînt obligați oamenii din Balasinești să facă slujbă militară, necum pe cheltuiala lor sau a mănăstirii căci „на жолд“ nu poate fi interpretat altfel decît cu leafă[207].

Știri dintr-o cronică ucraineană referitoare la campania polonă în Moldova, din iarna anului 1673, arată că mulți dintre „joldneri muriră de foame“[208]. Celelalte documente referitoare la jold, se pot împărți în două categorii, după obligația pretinsă locuitorilor, să plătească joldul [209], să „umble“ „în jold“ sau să meargă „la jold“ [210].

Această contribuție a avut periodic față de altele o existență relativ scurtă, apărînd din timpul urmașilor lui Alexandru cel Bun și menținîndu-se în prima parte a domniei lui Ștefan cel Mare, mai precis pînă în jurul datei de 13 martie 1466 [211], reapărînd la sfîrșitul secolului al XVI-lea, în primele trei decade ale secolului al XVII-lea și apoi în a doua jumătate a acestui secol, adică mai precis după anul 1658. După anul 1466, documentar, joldul se constată, pentru prima oară, în vremea domniei lui Aron Vodă Tiranul. la 10 ianuarie 1592 cînd el a scutit poslușnicii mănăstirii Moldovița, așezați în Baia, de jold [212] ; scutirea a fost confirmată și la 8 ianuarie 1593[213].

Joldul a fost menținut în scurta sa domnie de Ștefan Răzvan[214], precum și de Ieremia Movilă[215]. Nu știm dacă locuitorii țării au plătit jold în vremea celorlalți domni din familia Movileștilor și a urmașilor imediați ai acestora, adică a lui Ștefan Tomșa și Radu Mihnea, dar sînt informații care atestă existența joldului[216] și a joldunarilor[217] în vremea domniei lui Gașpar Grațiani.

Informațiile documentare ulterioare, din prima domnie a lui Alexandru Iliaș[218], Radu Mihnea [219], Miron Barnovschi[220], Alexandru Iliaș (a doua domnie) [221] și Moise Movilă (a doua domnie) [222], ca și cele de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, lasă, în general, impresia că joldul era o obligație în natură, poate chiar în muncă, fiind încadrat în grupa unor asemenea îndatoriri[223].

---

205 Sublinierea noastră.

206 M. Costăchescu, *loc. cit.*

207 I. Bogdan, *op. cit.*, p. 15.

208 Mihail Dan, *Știri privitoare la istoria Țărilor române în cronicile ucrainiene*, în „Studii și materiale de istorie medie“, vol. II, 1957, p. 269.

209 *D.I.R.A.*, sec. XIV, vol. I, nr. 266, 413. În acest document se preciza : „să nu se dea nici iliș . . . nici jold“. Credem că a da, echivala cu a plăti.

210 *Ibidem*, nr. 242 (1444, august, 1) „să nu meargă nici la jold“ ; nr. 270 (1448, aprilie 5), „nici în jold să nu umble“ ; nr. 341 (1456, ianuarie 20) „nici la jold să nu meargă“.

211 *D.I.R.A.*, vol. cit., nr. 413.

212 *Ibidem*, sec. XVI, vol. IV, nr. 47.

213 *Ibidem*, nr. 83.

214 *Biblioteca Universității din Cluj, Fond Sion*, nr. 8 (1595, mai 18).

215 *D.I.R.A.*, sec. XVII, vol. I, nr. 179.

216 *Ibidem*, vol. IV, nr. 397, 491.

217 *Ibidem*, nr. 398.

218 *Ibidem*, nr. 636 ; vol. V, nr. 48.

219 *Ibidem*, vol. V, nr. 387.

220 Bibl. Acad., LXI/31 (1626, aprilie 21) ; Arh. St. Buc., M-rea Barnovschi, V/1 (1629, februarie 23) ; *idem*, M-rea Nicoriță, IX/6 (1629, iulie 5).

221 *Idem*, M-rea Galata, VI/8 (1629, noiembrie 12) ; *idem*, M-rea Bîrnova, XIII/1.

222 Idem, M-rea Barnovschi, V/4 (1633, august 25).

223 *D.I.R.A.* sec. XVI, vol. IV, nr. 47, 83 ; sec. XVII, vol. IV, nr. 397, 491 ; *Biblioteca Universității din Cluj, Fond Sion*, nr. 8.

Informaţii noi despre jold, după 29 decembrie 1659, avem în documentele cu datele de 14 decembrie 1675 şi ianuarie 1676, cînd se amintesc carele de jold alături de podvoade, cai de olac[224], chile şi şeici[225], De-abia peste 10 ani, la 8 august 1685, sînt amintiţi caii de jold, caii de olac şi caii „menzelgieşti" [226], iar la 1 august 1687 apare joldul între celelalte obligaţii fiscale[227]. Constatăm că la sfîrşitul secolului al XVI-lea şi în al XVII-lea, joldul era o obligaţie sau o contribuţie a locuitorilor din oraşe şi ocoalele acestora[228], ca şi a celor din ţinuturi[229], fiind obligaţi s-o suporte chiar şi posluşnicii mănăstirilor[230].

Fiindcă informaţiile documentare nu sînt clare, asupra joldului stăruie încă întrebarea dacă era o dare în bani sau în natură, deşi unele documentele amintesc caii şi carele de jold. Totuşi, din conţinutul unei cărţi domneşti, din 13 aprilie 1619, adresată pitarilor şi joldunarilor, care mergeau să macine la morile din Şcheuleţi, s-ar presupune că aceştia din urmă transportau pentru măciniş griul destinat forţelor armate[231].

În concluzie, cu siguranţă că joldul a fost, încă de la început, o contribuţie sau o obligaţie destinată armatei, fie că se presta personal, se plătea, sau se da în natură, într-o perioadă de timp cînd nu se simţea nevoia unei oştiri numeroase, cînd exista sistemul cetelor înarmate, care trebuiau întreţinute şi plătite de domni şi de pretendenţii la tron. Reorganizarea armatei moldoveneşti făcută de Ştefan cel Mare, bazată pe obligaţia tuturor ţăranilor şi orăşenilor de a presta serviciul militar, de a merge la oaste, pentru a-şi apăra ţara, a făcut ca existenţa unei asemenea contribuţii să nu aibă justificare, şi de aceea nu mai este amintită după 13 martie 1466[232]. Documentele de la Ştefan cel Mare, de după această dată, care se referă la obligaţiile militare ale locuitorilor prevăd mersul la „strajă" şi la „oaste" [233]. Reintroducerea joldului în timpul domniilor lui Aron Vodă, Ştefan Răzvan, Ieremia Movilă şi a celorlalţi domni amintiţi a fost o urmare a obligaţiilor militare pe care şi le-au luat din cauza politicii şi războiaielor pe pe care au fost nevoiţi să le ducă, caii şi carele de jold ca obligaţie a locuitorilor ţării din timpul domniei lui Antonie Ruset, indiscutabil că reprezentau contribuţia lor la întreţinerea şi aprovizionarea armatelor turceşti, alături de altele. Mai adăugăm că joldul a fost o contribuţie generală la care au fost obligaţi toţi cei ce plăteau dări[234].

50 de aspri

Un impozit numit 50 de aspri este amintit în ultimul an de domnie a lui Petru Şchiopul. La 9 februarie 1591 acest domn scutea de anumite munci şi dări satul Vîlceşti al mănăstirii Galata; între dări se menţionează şi 50 de aspri[235]. După denumire şi sumă s-ar părea că a fost un impozit excepţional, introdus de Petru Şchiopul, pentru a face faţă unor cheltuieli neprevăzute. Nu ştim dacă a fost menţinut de Aron Vodă, dar a reapărut în timpul domniei lui Ieremia Movilă, în anul 1597[236], şi îl constatăm menţionat frecvent pînă în domnia a doua a lui Moise Movilă[237]. Această contribuţie a avut o existenţă de circa 40 de ani. Interesant este şi faptul că după anul 1634, mai apare peste circa 26 de ani, adică în timpul domniei lui Ştefăniţă Lupu[238], apoi dispare definitiv.

---

224 *Uricarul, vol. V*, p. 235 — 236.

225 Melchisedec, *Cronica Huşilor*, p. 54 — 55.

226 Arh. St. Buc., M-rea Socola, VI/4 ; Iată ce redau documentele : „domnia mea i-am iertat . . . de cai de olac şi de podvoadă şi de jold şi de alte multe munci mărunte . . . " (1592, ianuarie 10).

227 „Buletinul Ion Neculce", fasc. 7 (1928) p. 149.

228 *D.I.R.A.* sec. XVI, vol. I, nr. 47, 83, 179 ; *Biblioteca Universităţii din Cluj* ; *Fond Sion*, nr. 8 ; Arh. St. Buc., Episcopia de Roman, XII/9;; idem, M-rea Barnovschi, V/1 (1629, februarie 23) ; idem, M-rea Nicoriţă, IX/6 (1629, iulie 5). Posluşnicii M-rii Nicoriţă sînt scutiţi de „ de jolduri".

229 „Buletin Ion Neculce", fasc. 7 (1928) p. 149.

230 Arh. St. Buc., M-rea Socola, VI/6.

231 Arh. St. Buc., *Episcopia Roman*, XXII/8.

232 *D.I.R.A.*, sec. XIV, XV, vol. I, nr. 413.

233 *Ibidem*, nr. 478.

234 O contribuţie cu caracter similar a fost ilişul. Pentru aceasta vezi N. Grigoraş, *Ilişul o dare plătită în Moldova şi în Transilvania*, în vol., „Sub semnul lui Clio. Omagiu Acad. prof. Ştefan Pascu", Cluj, 1974, p. 114 — 119.

235 *D.I.R.A.*, sec. XVI, vol. IV, nr. 4.

236 *Ibidem*, nr. 207.

237 Bibl. Acad., LVI/138 (1634, februarie 13).

238 *Ibidem*, XLI/137 (1660, septembrie 1).

Darea de 50 de aspri o plăteau în primul rînd ţăranii vecini, dintre care o parte erau scutiţi în folosul proprietarilor, boieri[239] sau mănăstiri[240], ca şi locuitorii aşezaţi în slobozii, după trecerea termenului de scutire[241], apoi curtenii[242], şi slujitorii domneşti de la ţară[243]. Nu se constată de nicăieri că la plata acestei dări ar fi fost impuşi şi membrii clerului înalt. Numele agenţilor încasatori era acela al dării[244].

Încasarea dării se făcea pe ţinuturi după recensăminte întocmite de dregătorii însărcinaţi special cu o asemenea operaţie[245].

ZLOŢI, GALBENI, LEI, TALERI, ORŢI

La începutul secolului al XVII-lea apare un grup de dări în bani, numit după monedele principale care circulau în Moldova. Prima dare din acest grup este amintită într-o scrisoare de zălog din jurul anului 1606, cînd este menţionat un agent fiscal numit gălbănaş, încasatorul dării numită galbeni[246]. A doua oară se întîlneşte numele acestui slujbaş în izvoadele de bani şi alimente din vremea domnilor, Ştefan Tomşa şi Alexandru Movilă, daci prin anul 1616. Prima însemnare are următorul cuprins : „zece potronici buni, de asemenea a dat Petrea pentru Gavril la miinile lui Ştefan gălbănar de la Orhei", iar a doua e următoarea : „1 ug a dat Petrea pentru Gagiu la miinile lui Ştefan gălbănaş de Orhei" [247]. Din aceste însemnări se constată că agentul se numea gălbănar sau gălbănaş şi nu era obligat să încaseze darea numai în galbeni, ci în orice monedă, dar bineînţeles la valoarea respectivă.

La 12 martie 1627 se constată existenţa unei noi dări în bani numită taleri[248], iar la 23 februarie 1629 alta numită zloţi[249].

Se pare că aproape fiecare domn din prima jumătate a secolului al XVII-lea venea cu o inovaţie fiscală. De exemplu, Moise Movilă făcuse datorii mari la Constantinopol, care trebuiau plătite, şi ca să iasă dintr-un asemenea impas a introdus o dare nouă denumită *lei*. De acum aceste dări vor forma un grup distinct, alături de cele vechi iar slujbaşii care le încasau se numeau : zlotaşi, taleraşi şi leoaşi[250].

Asemenea dări, o dată introduse, nu numai că n-au fost desfiinţate, ci chiar extinse şi asupra altor categorii sociale, care la început fuseseră scutite[251]. Alexandru Iliaş, înainte de 5 mai 1632, a hotărît să plătească şi satele mănăstireşti, care avuseseră scutiri de la domnii anteriori, zoloţi, taleri, lei, ca şi preoţii[252].

Zloţii, leii şi talerii, în timpul domniei lui Moise Movilă apar în acelaşi grup cu darea numită zloţi de casă sau ughi pentru casă [253]. Un document din 13 februarie 1633 singurul, de altfel, indică existenţa unei dări în valoare de doi zloţi, în afară de zloţii pentru casă şi de lei, dar nu consemnează darea în taleri[254], deşi în decembrie 1633 sînt menţionaţi ughii de casă, zloţii, talerii şi leii[255]. N-a fost însă o regulă fiindcă la 11 iulie 1634 aceste dări sînt amintite în ordinea următoare : zloţi pentru casă, taleri şi ughi[256].

---

239 *D.I.R.A.*, sec. XVII, vol. I, nr. 126.

240 *Ibidem*, sec. XVI, vol. IV, nr. 4 (1591, februarie 9), nr. 342 ; sec. XVII, vol. II, nr. 161, 195 ; vol. III, nr. 90 ; Bibl. Acad., LXXVI/148 etc.

241 *D.I.R.A.*, sec. XVI, vol. IV, nr. 27 ; sec. XVII, vol. I, nr. 47, 59, 116 ; vol. II, nr. 9, 47 ; Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XIII/7, XV/1.

242 *D.I.R.A.*, sec. XVII, vol. II, nr. 82.

243 *Ibidem*, nr. 137.

244 *Ibidem*, vol. I, nr. 126.

245 *Ibidem*, vol. II, 137.

246 *Ibidem*, nr. 37.

247 Bibl. Acad. CCVI/181.,

248 Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXI/1 ; M-rea Barnovschi, V/1.

249 *Idem*, M-rea Galata, VI/9.

250 Bibl. Acad., DXCI/33.

251 Arh. St. Iaşi, CCCXXIII/38.

252 Bibl. Acad., CCXXVII/2.

253 Arh. St. Buc., M-rea Galata, VI/21.

254 Bibl. Acad., XLVI/138.

255 Arh. St. Buc., M-rea Galata, VI/21.

256 *Ibidem*, I/10.

Existența dărilor amintite pare să fi avut o perioadă de incertitudine, în sensul că nu apar totdeauna în grup, unele lipsind[257] împreună cu slujitorii respectivi[258], dar a existat tendința de a le permanentiza și adăoga altele. Astfel, la 7 aprilie 1635 s-a introdus o nouă dare, *orți*[259]. Totuși, din vremea domniei lui Vasile Lupu (nu se poate preciza data) apare acest grup de dări închegat, compact, care va continua să existe pînă în timpul primei domnii a lui Constantin Mavrocordat. Pentru ultima oară sînt amintiți zloții și galbenii, ca dări personale, în bani, la 25 ianuarie 1735[260], iar leii, talerii și orții în timpul uneia din domniile lui Mihail Racoviță[261]. Sînt adeseori și excepții, în sensul că nu se pomenesc permanent în toate documentele, lipsind din cînd în cînd unul sau chiar două, dar aceasta nu înseamnă că au fost desființate, fiindcă reapar imediat pînă la datele amintite. În asemenea cazuri este sigur că nu avem de-a face decît cu omisiuni neintenționate ale scriitorilor cancelariei domnești. Într-un document de la Gheorghe Ștefan sînt amintiți zloții, leii și *galbenii ungurești*[262].

Importanța deosebită care s-a acordat acestor dări se vede și din faptul că sînt menționate imediat după darea personală principală a vremii, adică după dare sau bir. Ordinea obișnuită în care sînt prezentate, cu oarecari excepții, este următoarea: dajde, zloți, lei, taleri, orți[263], dajde, zloți, lei, taleri, galbeni, orți[264], iar slujbașii care le percepeau, cam în aceeași ordine, și anume: zlotași, gălbenași, leoași, tălerași, ortași[265].

Ca în majoritatea obligațiilor fiscale din această epocă, dările numite zloți, taleri, galbeni, orți erau plătite de toate categoriile sociale neprivilegiate, inclusiv orășenii. Scutirile obișnuite, referitoare la o parte din preoți, la unele sate mănăstirești și pentru slobozii, pe termenul fixat, se aplicau și aici[266]. Nu este nici o indicație că boierii sau membrii înaltului cler le-ar fi plătit, în schimb, la plata lor, au fost impuși și o parte din slujitorii militari. De la Ștefăniță Lupu avem o scrisoare adresată zlotașilor, leoașilor, gălbenașilor, talerașilor, ortașilor și dajnicilor călărășești ca să lase în pace de dajde, zloți, lei, taleri, orți, dajde călărășească și de altele, cîțiva călărași care fugiseră în Țara Turcească și se reîntorseseră[267].

Aceste dări au fost plătite chiar de breslele de ciocli[268] și de „mișei", adică de cerșetori[269]. Documentele sînt însă confuze, fiindcă nu arată clar materia impozabilă, amestecînd în același timp numiri de dări. Spre exemplu într-o reclamație adresată lui Vasile Lupu pentru niște vecini din satul Petia, se arată că ei au stat în acel sat și și-au plătit zloții și dajdia „cu alți vecini", iar un oarecare Calcaș „i-a luat din sat, din cislă și din dajde și de zloți și i-a mutat în satul Leucușăști" [270].

Nu se știe la ce sumă se urcau dările numite zloți, taleri, lei, galbeni și orți. Înainte de 16 octombrie 1646, Delci din Spătărești plătise pentru un consătean doi galbeni și un potronic, echivalentul dării „zloți", cum dovedea cu „hîrtia de la zlotaș" [271].

Zloții, leii, galbenii, talerii și orții se încasau din sate „pe numere" [272], ca dări personale[273], „pre scrisoare și pre catastih" [274], „pe cislă și pe scrisoare" [275], deși în sistemul de impunere se

---

257 Muzeul Municipal Suceava, sub dată (1635, aprilie 7).
258 Bibl. Acad., CDXXIII/41.
259 M-rea Dragomirna, sub dată: Bibl. Acad., LXXXII/3.
260 Melchisedec, *Cronica Romanului*, II, p. 22.
261 Arh. St. Buc., *Achiziții noi*, MMDCLV/2, Documentul nu are dată de an.
262 Bibl. Acad., CCCLII/62 (1653, decembrie 3).
263 N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, nr. 39, p. 221 — 222; Bibl. Acad., LXXXVI/16; *Uricarul*, vol. XX, p. 176; Arh. St. Buc., M-rea Coșula, V/7 etc. etc.
264 *Idem*, M-rea Pîngărați, III/9 etc.
265 Bibl. Acad., XLIII/152 etc.
266 Vezi documentele citate mai sus.
267 N. Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. 270 — 271.
268 Bibl. Acad., Foto, XXXVII/190; Melchisedec, *Cronica Romanului*, II., p. 22; Arh. St. Buc., *Achiziții noi*, MMDCXLV/2.
269 Melchisedec, *op. cit.*, p. 317 — 318.
270 Bibl. Acad., XXXVII/144 (1645, iunie 5).
271. Muzeul municipal Fălticeni, II/6.
272 „Convorbiri literare", an. XVII (1884), nr. 12, p. 448; Locuitorii din satul Țigănești, ținutul Tecuci scutiți și de „zloți de cap".
273 Arh. St. Buc., Mss. nr. 578, f. 113.
274 *Ibidem*.
275 Melchisedec, *op. cit.* I, p. 321.

aplica practica obişnuită a catastifului de vistierie şi al cislei pe unitatea administrativă cea mai mică, adică satul [276].

Aplicarea cislei şi la zloţi, lei, galbeni, taleri şi orţi arată că se ţinea seama oarecum de starea materială a contribuabililor, în sensul că suma se fixa pe unitatea fiscală cea mai mică, adică pe sat, cînd era cazul, sau pe oraş. Din cauza aceasta se preciza suma pe care trebuia s-o suporte fiecare contribuabil.

TREABA OŞTII

Cu ocazia unor campanii turceşti, cînd Poarta cerea domnilor români să participe efectiv cu trupe, locuitorii Moldovei erau impuşi la plata unei dări speciale, cunoscută sub denumirea „treaba oştii", sau „treaba oştirii" [277]. Această obligaţie este amintită pentru prima oară în timpul domniei lui Eustratie Dabija, care, după cum se ştie a luat personal parte la cele două campanii turceşti în Ungaria, prima în anul 1663 şi a doua din 1664. După o informaţie din 28 aprilie 1665 suma care-i trebuia unui oarecare Nechita din Dăneeşti pentru „treaba oştii" a fost de zece lei bătuţi, pe care i-a luat cu împrumut. Ca să poată plăti banii şi-a vîndut părţile de ocină[278].

Oraşele trebuiau să dea oameni de oaste. În 1665 locuitorii din oraşul Piatra, primind poruncă de la domn să „facă oameni de oaste", neavînd bani, au vîndut mănăstirii Bisericanilor o dumbravă cu o sută de lei[279]. Un număr de butnari din Mărăţei au vîndut nişte delniţe cu 43 de lei bătuţi aceleeaşi mănăstiri, pentru aceeaşi nevoie[280].

Cei care plecau la oaste suportau personal cheltuielile cu echiparea şi hrana[281].

DĂRILE ÎN BANI PENTRU TURCI

Nesăţioasa lăcomie de bani a turcilor a obligat pe domnii români să caute mereu surse de venituri ca să le impună la dări în bani sau în natură. Cînd se trecea la o asemenea operaţie se indica, în mod special, că noile dări sînt pentru turci. Sistemul a fost introdus după cum s-a văzut, pentru prima oară de către Petre Şchiopul, care a introdus obligaţia fiscală numită dare sau dajdea împărătească. Astfel exploatarea ţării, stoarcerea maselor, s-a făcut de comun acord, de domni şi turci, care ştiau ce dări li se cuveneau şi domnii care căutau să şi le însuşească se puteau aştepta la mazilire, închisoare sau chiar decapitare.

Dările în bani despre care avem indicaţii sigure că erau destinate numai pentru a face faţă sumelor cerute de turci, în afară de haraci, la anumite ocazii, au fost : mucarerul şi bairamlicul, cărora li se adăugau un număr de dări excepţionale, temporare, care se introduceau pentru acoperirea sumelor, care trebuiau plătite turcilor, o dată cu cheltuielile făcute cu numirea şi instalarea unui domn nou. În această categorie intră : *lipsa banilor, satarelele şi banii steagului.*

1. *MUCARERUL*

Prin mucarer se înţeleg sumele de bani care se plăteau turcilor cu ocazia ceremoniilor de înnoire a domniei. Se cunosc două mucarereruri, mare şi mic. Dimitrie Cantemir ne informează că înnoirea oricărei domnii cerea „cheltuielile ei". Prin mucarerul mic" se da numai întărirea domniei (hlukim-ferman) şi se plătea 25.000 de imperiali, cîte odată mai puţin, dacă vizirul are simpatie pentru domn". Mucarerul mare se plătea turcilor „cînd se înnoia firmanul „adică după ce trecuseră „trei ani de domnie", cînd se pretindeau „aceleaşi cheltuieli ca la instalarea unui domn nou". În plus, cînd se trimiteau la „domn un capugibaşa sau alt funcţionar de la curtea împărătească cu vre-un ordin, nu trebuia să se întoarcă fără daruri" [282].

După obicei, domnii au urmărit să încaseze aceste cheltuieli de la locuitori, printr-o dare nouă, numită „mucaremea", menţionată pentru prima oară la 13 octombrie 1674[283].

---

[276] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. V, p. 317 — 318.
[277] Arh. St. Iaşi, CD IX/21.
[278] *Ibidem*. CDL IX/70.
[279] *Idem*, CD IX/21 ; CDL IX/70.
[280] „Arhiva istorică", I_1, p. 79.
[281] *Ibidem* ; Arh. St. Iaşi, CDL III/3.
[282] D. Cantemir, *op. cit.*, p. 273.
[283] Melchisedec, *op. cit.*, p. 140.

Gheorghe Duca, la preluarea celei de a treia domnii (1678, noiembrie) ar fi „lăsat ţara în pace pînă la vremea secerii şi au plătit atuncea şi mucaremeaua, cum se zicea înnoirea domniei, au dat bani din casa lui"[284], pe care apoi i-a încasat de la locuitori[285].

Nu se cunoaşte suma totală care se încasa pentru această dare. S-ar părea că suma nu era fixă, şi depindea de cheltuielile făcute cu înnoirea domniei, care variau de la caz la caz. Grigore II Matei Ghica, în prima domnie (1726—1733), a impus şi pe preoţi la darea „ce-i zicea mucarea, de agiungea pe preot, cît de sărac, trei galbeni, iar pre cei mai de frunte şi opt galbeni. Dintru care nu puţin blăstăm i-au rămas. Şi nimănui ridicături (scutiri) nu făcea"[286].

Este interesant de amintit cazul lui Ion Mavrocordat, care trebuia să plătească mucarerul mare în anul 1747, fiindcă împlinise trei ani de domnie, ştiind însă că turcii se pregăteau să-l mazilească, nu se grăbea să depună suma. Aflîndu-se la Constantinopol un grup de boieri, trimişi ca să verifice cheltuielile capuchehăilor, aceştia, crezînd că-i fac domnului un serviciu, i-au scos de la turci firmanul de înnoire, obligîndu-se că vor trimite banii de îndată ce se vor întoarce în ţară. La întoarcere cînd i-au dat lui Ioan Mavrocordat o asemenea veste, acesta i-a dojenit şi i-a avertizat că vor plăti ei acei bani. În scurt timp, după aceasta, a sosit de la Constantinopol un dregător turc ca să ridice banii. Domnul n-a voit să-i plătească şi cu toate rugămintile boierilor, i-a dat pe mîna turcului. Acesta i-a ferecat în lanţuri şi în mai puţin de două zile a scos de la ei toţi banii. La cîteva zile Ioan Mavrocordat, după cum se aştepta, a fost mazilit[287].

La 6 noiembrie 1765 Grigore Alexandru Ghica (1764—1767) hotăra ca 20 de oameni aduşi de Mitropolitul Moldovei la satul Storneşti să dea birul anual, pe sferturi, „cum şi pentru ajutorinţă şi mucarer şi poclonul bairamlîcului". La această dată se încasau opt sferturi a cîte 25 lei fiecare şi „răsura" cîte cinci parale de leu. În plus aceşti locuitori trebuiau să mai plătească un sfert pentru mucarer, un sfert pentru *poclonul bairamlîcului* şi două sferturi pentru *ajutorinţă*[288].

2. *BAIRAMLÎC. POCLONUL BAIRAMLÎCULUI*

Domnii Moldovei, în afară de tributul anual, mai dădeau sultanului, personal, la bairam; ca dar, 12 500 de imperiali, două blăni, una de samur şi alta de ris, în valoare de 1 500 imperiali, sultanei validé cinci mii de imperiali şi o blană de ris; şase mii de imperiali pentru ceara luminărilor de la palatul imperial; 12 000 imperiali pentru săul necesar corăbiilor de război; 2 500 de lei şi o blană de samur şefului enucilor (kislar agasi); vizirului 5 000 de imperiali şi o blană de samur scumpă; 2 500 de imperiali şi o blană de samur pentru chehaia vizirului; tefterdarului 1 000 de taleri şi o blană de samur; lui reis-efendi 500 de taleri şi o blană de samur. Celelalte daruri, care se împărţeau celorlalţi demnitari turci, cu ocazia acestei sărbători, se urcau la suma de 40 000 de imperiali[289]. Sumele amintite încasate de la locuitori sînt cunoscute din izvoarele interne sub numele de bairamlîc[290] sau ploconul bairamlîcului[291].

Din marele număr de dări suportate de populaţia ţării nu putem şti care aveau destinaţia specială pentru acoperirea acestor cheltuieli. Ioan Neculce ne informează că după mazilirea lui Mihai Racoviţă din prima domnie (13 februarie 1705), Antioh Cantemir l-a pîrît la Poartă că ar fi încasat din ţară „două biruri" şi „două bairamlîcuri" şi nu le-a vărsat „la visteria împărătească" şi „au rămas rămăşiţă"[292], adică datorie, care trebuia plătită. Mihai Racoviţă a tăgăduit, dar boierii trimişi la Constantinopol de Antioh Cantemir au dovedit contrariul. Din cauza aceasta, Mihail Racoviţă a fost închis şi obligat să plătească acele sume[293].

În anul următor, Mihail Racoviţă, din închisoare, a făcut o plîngere sultanului, în care-l pîra pe Antioh Cantemir „că-l năpăstuieşte cu cele două biruri şi două bairamlîcuri" pe care le-ar

284 M. Kogălniceanu, *op. cit.*, vol. II, p. 140.
285 *Ibidem*, p. 18 — 19.
286 Ioan Neculce, *op. cit.*, p. 319.
287 M. Kogălniceanu, *op. cit.*, vol. III, p. 201.
288 C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei*, Bucureşti, 1888, p. 31.
289 D. Cantemir, *op. cit.*, p. 273 — 275.
290 I. Neculce, *op. cit.*, p. 175; „Economia Naţională", nr. 4 (1902), p. 237; Axintie Uricarul, *op. cit.*, p. 84, 92; N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 417 — 418.
291 Axintie Uricarul, *op. cit.*, p. 83 şi 91.
292 I. Neculce, *op. cit.*, p. 175 — 176.
293 *Ibidem*.

fi luat din ţară. Arăta că nu le-a încasat şi în acelaşi timp, s-a plîns şi împotriva vizirului, pentru că deşi el a fost ales domn de toată ţara, totuşi l-a scos din domnie fără nici o vină, înlocuindu-l cu Antioh Cantemir, „fără voia ţării". Sultanul a cerut vizirului să-i facă dreptate lui Mihail Racoviţă. Vizirul a chemat pe reprezentantul lui Antioh Cantemir la Poartă şi l-a spus să-i scrie domnului ca să trimită boieri şi „oameni de ţară ca să dovedească pre Mihai vodă, să nu rămînie vizirul ruşinat de către împărat". Antioh Cantemir a ales şi trimis la Constantinopol boeri care erau „cu împotrivire lui Mihai Vodă şi cîţiva breslaşi megieşi de ai lui Mihai vodă, vasluieni, tot de cei buni de gură şi de pîrît. Şi s-au pîrît de faţă înaintea divanului împărătesc. Breslaşii în gura mare strigau : „vîndutu-ne-ai ! vîndutu-ne-ai ! vîndutu-ne-ai la cochivechi ciocoilor ca pre mascuri şi ca pre oi". Care numai ce hula divanul împărătesc şi se mira toţi paşii şi agalarii de pîra ce-i dau acei breslaşi lui Mihai Vodă. Şi aşa l-au dat iarăşi rămas pre Mihai vodă să plătească banii la visteria împărătească, şi iară îl închiseră încă la mai grea închisoare, la Babagefer" [294].

Cînd s-a introdus în Moldova această nouă obligaţie fiscală ? Ion Neculce ne informează că în anul 1637 Vasile Lupu, fiindcă la cererea sa sultanul şi vizirul amînaseră plata birului ţării timp de trei ani, a trimis „la Poartă poclon . . . împăratului şi vizirului şi altor turci mari, blane de spinări de soboli". Dar, adaogă cronicarul, poclonul n-a fost de nici un folos, fiindcă a „rămas obiceiul de dă ţara bairamlic în toţi anii" [295]. Evident că deşi turcii au continuat să pretindă, începînd chiar cu anul 1638, asemenea daruri, la o valoare din ce în ce mai ridicată, au trecut un număr de ani pînă s-a introdus în Moldova o dare nouă, pentru a fi acoperite asemenea cheltuieli.

După „sama" vtori vistierului Luca, din 3 august 1706, se luaseră, probabil pentru alte cheltuieli, 915 ughi şi 6 potronici din poclonul bairamlicului [296], deci se introdusese o dare specială, pentru acoperirea acestei obligaţii.

Dimitrie Cantemir a făcut o reclamaţie la Poartă împotriva lui Nicolae Mavrocordat pentru ploconul bairamlicului, în care arăta că „au făcut multe nedreptăţi în ţară şi au luat averea boierilor şi pentru poclonul bairamlicului . . . şi l-au propit pentru sine" [297]. În primăvara anului 1711, Dimitrie Cantemir reînnoi reclamaţia împotriva lui Nicolae Mavrocordat, că ar fi luat în ţară bairamlicul [298]. Reclamaţia s-a dovedit însă neadevărată. Axintie Uricarul relatează că însuşi Dimitrie Cantemir nu a plătit bairamlicul şi cu ocazia numirii a doua oară a lui Nicolae Mavrocordat turcii i-au cerut suma neplătită de înaintaşul său, care se ridica la 50 pungi de bani [299]. Nicolae Mavrocordat ar fi arătat însă nu va putea plăti acei bani, fiindcă el, în cele nouă luni de domnie, cît a domnit prima dată, se străduise să îndeplinească toate poruncile dînd şi bairamlicul, „şi toate cîte se dau din ţară şi au rămas plin de datorii, ce den ţară n-au apucat să ia cît au dat, domnind numai nouă luni". Din porunca sultanului, însă, a fost pus „la popreală" pînă ce avea să dea banii [300].

Din 15 iulie 1714 s-a păstrat o mărturie a membrilor sfatului domnesc din care se constată că Nicolae Mavrocordat împrumutase din ţară mai multe sume de bani pentru plata birului şi a bairamlicului. Pentru aceasta luase şi de la Iordache Ruset, biv vel vornic, suma de 10 000 de lei. Boierii au recunoscut că domnul a dat banii la Poartă şi îşi luau angajamentul ca să fie restituiţi lui Iordache Ruset, „nefiind dator domnul să-i dea, fiind datoria ţării" [301].

3. *LIPSA BANILOR*

Din scrisoarea cu data de 11 ianuarie 1636, adresată ţăranilor din ţinutul Hotin, pentru plata haraciului, prin care Vasile Lupu le cerea să contribuie cu cîte doi zloţi de fiecare „nume", se aminteşte că se plătea şi mai înainte, „*lipsele banilor*" . . . „Numai cine va da zloţi bătuţi să nu dea lipsele, aşijderea cine va da potronic de argint, să dea cîte un ban leşescu, pentru căci să lasă cu scăderea acolo la haznaua împărătească" [302].

---

[294] *Ibidem*, p. 180 — 181.
[295] I. Neculce, *op. cit.*, p. 17.
[296] „Economia Naţională", nr. 4 (1902), p. 237.
[297] Axintie Uricarul, *op. cit.*, p. 84.
[298] *Ibidem*, p. 83 — 84.
[299] *Ibidem*, p. 91.
[300] *Ibidem*, p. 92.
[301] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 417 — 418.
[302] Arh. St. Buc., *Episcopia de Roman*, IV/58.

Turcii cînd primeau tributul socoteau şi valoarea de schimb a monedelor în circulaţie, obişnuit sub cea reală şi totdeauna trebuia să li se plătească în plus. Prin o asemenea operaţie ei ridicau intenţionat suma tributului. Acest adaus domnii îl aruncau tot pe contribuabilii sub numele de „lipsele banilor".

4. *SATARELE*

Ion Neculce ne informează că Antioh Cantemir, în domnia a doua (1705—1707) şi-a luat vistiernic pe Ilie Cantacuzino şi a scos „nevoi pe ţară", fiindcă avea „datorii la Ţarigrad". Gîndind că s-a plăti, scoase orînduele multe şi satarele"[303].

Satarele, satara (cuvînt turc) are aici sensul de dare excepţională[304], adică nu o dare anuală sau specială, ci o contribuţie nouă. Grigore II Matei Ghica făcea cunoscut la 15 februarie, 1736 că slujitorii joimiri, „roşii de la steagul cel mare agescu", care avuseseră cai buni şi arme, ca „nişte slujitori aleşi . . . cu tot felul de biruri fost-au stropşiţi, atîta că au rămas foarte stricaţi, mai mult din pricina zapciilor ce-i avea, nefiind vrednici a-i chivernisi şi a-i apăra, fost-au călcaţi de obşte". De aceea el i-a scutit de „patru civerturi", de hîrtii, fumărit, *de satarale*, de lilşuri" şi altele[305].

5. *BANII STEAGULUI*

Sub denumirea de banii steagului trebuie să se înţeleagă o dare excepţională prin care s-a urmărit acoperirea unei părţi din cheltuielile făcute la Constantinopol de domni pentru obţinerea tronului[306], precum şi cu instalarea în Moldova. Din acest punct de vedere darea poate fi confundată cu mucarerul[307]. Nu se poate şti cînd s-a introdus. Pentru prima oară este menţionată în iulie 1632 sub denumirea de *darea sceptrului*[308], care trebuia plătită de locuitorii neprivilegiaţi sau nescutiţi, „cînd va veni întăi domnul" de la Poartă. Suma se ridica la doi ughi de persoană[309].

Fiind o dare cu totul ocazională ar fi explicabil de ce nu este amintită în documentele interne cu caracter fiscal pînă la începutul secolului al XVII-lea. S-ar părea că la început suma a fost mai redusă. În anul 1693, la preluarea tronului, Constantin Duca a pus „atunce pe mazilii şi pe ţară *banii steagului*, grei bani"[310]. Şi datorită acestei dări se semnalează că o parte din ţărani fugeau din sate, dar slujitorii fiscului căutau să ia de la alţii sumele pe care trebuise să le plătească fugarii[311].

Suma de încasat pentru „banii steagului" se fixa de către vistierie, adică de domni şi de consilierii săi şi apoi se repartiza pe unităţile administrative şi pe categorii sociale. Lui Nicolae Mavrocordat, la începutul primei domnii (1709—1710), i-au fost reclamaţi Sturza fost vornic şi Ilie Catargiu fost spătar, de către mazili, că atunci „cînd au pus banii steagului, i-ar fi încărcat pe unii cu năpaste"[312]. Chiar şi boierii se speriaseră de Nicolae Mavrocordat din cauza banilor steagului[313]. Numai după nouă luni de domnie a lui Nicolae Mavrocordat a urmat Dimitrie Cantemir care imediat „au scos pe ţară două civerturi banii steagului, şi de cum era soma la Nicolai vodă, au mai scăzut pe ţară la un civert cîte trei mii de galbeni"[314]. Aşadar, Dimitrie Cantemir a redus din toată suma impusă de Nicolae Mavrocordat 6 000 de galbeni şi a eşalonat-o în două rate sau sferturi, însă la cît se ridica nu putem şti.

Cu cît domnii se schimbau mai des, locuitorii trebuiau să plătească această dare în acelaşi ritm. Dar, fiindcă datoriile contractate de domni la Constantinopol şi cheltuielile făcute cu luarea tronului nu se puteau acoperi numai din „banii steagului, obişnuit, se mai introduceau şi alte dări[315]. Despre instalarea ca domn în Moldova, a doua oară, a lui Grigore Ghica (1735—1741)

---

303 Ion Neculce, *op. cit.*, p. 178.
304 A. Scriban, *op. cit.*, p. 1 156.
305 N. Iorga, *op. cit.*, p. 434 — 435.
306 Melchisedec, *Cronica Huşilor*, p. 79.
307 C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 137.
308 Bibl. Acad., CCXXXVII/2.
309 *Ibidem.*
310 I. Neculce, *op. cit.*, p. 119.
311 N. Iorga, *op. cit.*, vol. VI, p. 39.
312 I. Neculce, *op. cit.*, p. 195 — 196.
313 *Ibidem*, p. 196.
314 *Ibidem*, p. 206.
315 *Ibidem*, p. 304.

se relatează că după ce a „aşezat boierlile şi s-au mai curăţat calabalîcurile, au scos banii steagului grei bani pe toată ţara", alături de alte „dăjdi"[316]. Pentru încasarea acestor bani a numit boieri pe care „i-au pornit pe la ţinuturi zi întîi a lui ghenarie, cu mare sîrguială şi grabă de bani. Şi bine n-au trecut ghenarie să istovească zlotaşii banii steagului, au şi păzit în luna lui februarie de au scos şi văcărit, cîte un leu de cal şi cîte un zlot de vită, iar cu mare grabă"[317]. După cum relatează un izvod contemporan, „strîngerea banilor steagului" de Grigore Ghica, începută la 1 ianuarie 1736, era aproape terminată la 16 aprilie, după care a introdus alte dări[318]. La 7 ianuarie 1737, acelaşi domn a dat voie egumenului de la mănăstirea Bogdana ca unde ar afla oamenii mănăstirii plecaţi „de la banii steagului încoace, să aibă a-i lua la urmă cu tot ce ar ave şi să-şi dea toate rămăşiţele ce ar fi rămas în nevoile ce au ieşit de la banii steagului păr acu"[319].

Constantin Mavrocordat (1 octombrie 1741), după ce a numit boierii de divan, „au scos banii steagului pe ţară, de tot omul cîte 105 parale"[320]. După cum relatează izvoarele contemporane, banii steagului se plăteau de ţărani, preoţi, mazili şi poate chiar de boieri. Evident însă că greul îl duceau tot masele exploatate. Anumite avantaje sau reduceri acordate de către unii domni la plata acestor dări n-au uşurat prea mult situaţia ţăranilor, care şi din cauza aceasta erau nevoiţi să fugă din sate.

DAREA PE LOCUINŢE

Începînd cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, domnii Moldovei fiind mereu în căutarea altor surse de venituri, au introdus dări noi dînd naştere unei fiscalităţi brutale şi lipsite de orice scrupul. Pentru încasarea lor, s-au folosit metode barbare. Din cauza înmulţirii şi ridicării cuantumului dărilor, starea materială a ţăranilor s-a înrăutăţit continuu.

Numeroasele obligaţii băneşti ale Moldovei şi Munteniei faţă de Poartă ca şi a cheltuielilor pe care locuitorii ţărilor noastre au fost obligaţi să le suporte pentru aprovizionarea garnizoanelor turceşti instalate în apropierea hotarelor de răsărit şi nord ale Moldovei, au dus la ridicarea numărului şi cuantumului dărilor în bani şi în natură (cereale, vite, miere, unt, furaje pentru cal ş.a.). Ca asemenea contribuţii să poată fi percepute de la o populaţie sărăcită domnii foloseau măsuri draconice. De exemplu domnitorul Gheorghe Duca denumit de cronicari „rău şi cumplit şi plin de toate răotatea", pentru comportarea avută faţă de locuitorii obligaţi să plătească dări, obişnuia să-i tortureze pe cei care nu-şi puteau plăti dările exorbitante la care erau impuşi. Ca să scape de închisoare şi de maltratările la care erau expuşi, mulţi dintre locuitori, cum relatează un cronicar, „se duceau încotro puteau . . . lăsîndu-şi toate în peire, şi case şi bucate şi femei şi copii". Dările noi, introdu-se de unii domnitori, au fost denumite de cronicarul Ion Neculce „rele şi spurcate". Locuitorii, în special ţăranii şi tîrgoveţii, care nu-şi puteau plăti dările, îngroziţi de tratamentul la care se expuneau — cum scrie acelaşi cronicar — „se ascundeau prin păduri ca fiarele sălbatice".

După criteriile dominante de impunere din evul mediu, spre sfîrşitul secolului al XVI-lea sau începutul celui următor constatăm în Moldova existenţa unei dări fixe pe clădiri, impunerea neţinînd seama de valoarea locativă a imobilelor. Din secolul al XVIII-lea a existat tendinţa de a se impune spaţiul locativ, tot la sume fixe. Prima dare la care au fost impuse imobilele locuite s-a numit ug (galben) de casă; zloţi de casă şi în sfîrşit fumărit. În documente, darea ne este indicată şi prin expresia „acel ug ce se ia pentru casă ce să cheamă pentru fum".

Această dare este menţionată pentru prima oară la 30 aprilie 1618[321].

Comparînd trei documente, primul de la Petru Şchiopul, din 9 februarie 1591[322], al doilea din 5 ianuarie 1600 de la Ieremia Movilă, în care este amintită o dare de „doi zloţi"[323] şi ultimul de la Miron Barnovschi, din 12 martie 1627, în care se menţionează că exista — o dare „de doi zloţi de casă"[324], am înclina să credem că darea a fost introdusă în timpul

---

[316] *Ibidem*, p. 336.
[317] *Ibidem*.
[318] *Ibidem*, p. 195 — 196.
[319] Arh. St. Buc., M-rea Bogdana, XLI/15.
[320] I. Neculce, *op. cit.*, p. 382, şi 383.
[321] *D.I.R.A.*, sec. XVII, Vol. IV, nr. 328.
[322] *Ibidem*, sec. XVI, vol. IV, nr. 4.
[323] *Ibidem*, nr. 342.
[324] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXI/1.

unela din domniile lui Petru Şchiopul (1574 — 1579), (1582 — 1591), menţinută de Ieremia Movilă (1595 — 1606) şi de domnii care i-au urmat. În timpul domniei lui Vasile Lupu (1634 — 1653) s-a numit „zloţi de casă" sau „zloţi pentru casă"[325]. S-ar părea, că pînă la mijlocul secolului al XVII-lea suma plătită pentru imobilele de locuit n-a fost mai mare de doi zloţi.

Ni se pare interesant faptul că în timpul domniilor lui Gheorghe Ştefan (1653 — 1658) şi Gheorghe Ghica (1658 — 1659), darea nu mai este menţionată în documentele cu caracter fiscal. Poate a fost desfiinţată de aceşti domni pentru ca să-şi atragă simpatia locuitorilor neprivilegiaţi, sărăciţi de numeroasele dări percepute în timpul domniei lui Vasile Lupu. Ion Neculce ne informează că: Ştefăniţă Lupu (1659 — 1661) a voit „să scoată fumărit pe ţară, cîte şase orţi de casă, şi înainte vreme erau obiceiu de se da numai un leu pe casă". Cronicarul arată că dregătorii Iordache şi Toma Cantacuzino s-au opus şi „nu-l lăsa să scoată mai mult decît un leu şi-i dzicea să nu facă obicei nou, că nu-i bine. Iar Ştefăniţă Vodă îndată s-au miniat şi au scos hangeriul şi s-au repedzit să de intr-nşii şi ei au fugit din casă afară"[326].

Darea numită şi „galbeni de casă" a continuat să fie percepută de către domnitorii următori. În cronica atribuită lui Nicolae Costin s-au consemnat următoarele despre această dare: „au mai ieşit şi alt obiceiu nou, anume fumăritul, tot într-acesta an (1705), iarna cîte doi orţi de casă şi de grajdu sau de poiată, iar doi orţi, în tîrgu în Eşi. Eară la ţară au datu oamenii fumăritu cîte un zlot de casă". Ironic acelaşi cronicar adaugă:

„Aceste obiceiuri bune s-au izvodit în zilele lui Antioh Vodă (Cantemir) de i-au rămas pomană"[327]. Inovaţia a constat în extinderea dării şi pentru grajduri şi „poieţi"[328].

De la începutul secolului al XVIII-lea încep să se acorde scutiri de „galbeni de casă sau de fumărit"[329], dar din timpul celei de a doua domnie a lui Mihail Racoviţă (1707 — 1709) darea s-a numit invariabil „fumărit"[330]. Tot Mihail Racoviţă a hotărît ca darea pe locuinţe să fie proporţională cu numărul coşurilor, care indicau numărul camerelor de locuit. El a mai venit şi cu o altă inovaţie şi anume fixarea dării la o sumă exagerat de mare şi anume „cîte doi ughi" (galbeni) de fiecare coş. Văzînd aceasta „ticăloşii pămînteni — cum scrie cronicarul — mulţi şi-au stricat căscioarele de le-au risipit din temelie, alţii risipeau hornurile (coşurile) de pe căscioare; căci cîte hornuri avea omul la casa lui, de tot hornul (trebuia să plătească) cîte doi ughi, şi măcar că era iarnă, eară bieţii oameni şi babele şi alte sărăcime pustiau casele şi fugeau în lume plîngînd cu lacrimi şi suspinînd, că altă căscioară nu plătea (nu valora) nici doi orţi[331]. S-ar putea totuşi susţine că Mihail Racoviţă a încercat o impunere după valoarea locativă. Evident că o casă cu mai multe coşuri avea mai multe camere, sau un spaţiu locuibil mai extins decît al unei locuinţe cu o singură încăpere. Totuşi trebuie subliniat că impunerea a fost extrem de exagerată, depăşind posibilităţile de plată ale impozabililor şi valoarea locuinţelor, caz neobişnuit în politica fiscală a vremurilor. Fumăritul este menţionat pentru ultima oară în timpul celei de a doua domnii a lui Grigore II Matei Ghica (1735 — 1741)[332].

Pe categorii sociale fumăritul se plătea de către vecinii boiereşti şi mănăstireşti, de locuitorii aşezaţi în slobozii, după trecerea termenului de scutire, de preoţi şi diaconi, dacă nu aveau scutiri speciale, de locuitorii oraşelor, de slujitorii militari dacă nu fuseseră scutiţi şi chiar de posluşnici.

Boierii şi membrii clerului înalt nu plăteau fumărit.

Slujitorii visteriei, care percepeau fumăritul în documente sînt indicaţi cu expresia: „cei care vor lua ughi pentru casă"[333].

Contemporanii recunosc că fumăritul a fost o dare foarte grea şi în loc ca autorităţile să încurajeze construirea de locuinţe mai spaţioase, impunerea locuitorilor la „fumărit" a dus chiar la distrugerea unei părţi a fondului locativ existent. Darea fumăritului ne oferă încă un exemplu de exploatare şi lipsă de grijă din partea statului feudal pentru asigurarea condiţiilor normale de viaţă ale locuitorilor.

Încasarea fumăritului se făcea şi prin arendare.

---

325 Doc. din 7 aprilie 1635 în fondul Muzeului Municipal din Suceava.
326 Ion Neculce, *op. cit.*, p. 26.
327 M. Kogălniceanu, *op. cit.*, vol. III, p. 52.
328 Coteţ pentru păsări.
329 Melchisedec, *Cronica Romanului* I, p. 321.
330 Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 144 — 145; N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 426.
331 M. Kogălniceanu, *op. cit.*, vol. II, p. 57.
332 N. Iorga, *op. cit.*, p. 108.
333 Bibl. Acad. DXCI/26.

Arendașii avansau visteriei suma oferită la licitație iar ei încasau cît puteau, evident că mai mult decît plătiseră. Cel care a introdus arendarea fumăritului a fost tot Mihail Racoviță. Cronicarul scoțînd în evidență nenorocirile aduse de această dare, în special populației sărace, a consemnat că și „cei care au cumpărat (arendat) acel fumărit, li s-au stins la mulți casele", fiindcă au împrumutat bani de la cămătari turci, ca să plătească arenda, dar nu au putut încasa cît au plătit[334].

Măsura luată de Mihail Racoviță de a ridica atît de mult valoarea fumăritului a fost considerată ca o măsură extrem de abuzivă și nu poate fi admisă scuza unui cronicar care a susținut că, „nevoia schimbă legea" [335], mai ales că acest domn își făcuse obiceiul de a împrumuta bani pe care nu-i mai restituia, iar stolnicii săi din „jaful tîrgului țineau cuhnea" (bucătăria) domnească[336].

LES IMPÔTS PERSONNELS DE LA POPULATION DE MOLDAVIE ET LES IMPÔTS EN ARGENT POUR LES TURCS DÈS LA FONDATION DE L'ÈTAT ET JUSQU'À LA RÈFORME DE CONSTANTIN MAVROCORDAT 1359–1741

Résumé

Au Moyen Âge les impôts ont eu des noms divers et ont été liés à l'organisation de l'Etat. Du grand nombre d'impôts introduits et recouvrés au Moyen Âge les plus anciens ont été l'impot personnel *(capitația)* et la posada. L'impôt recouveré pour le tribut s'appelait l'impôt imperial, hors l'impôt princier recouvré par le prince. Cet impôt s'appelait aussi le grand impôt impérial ou *bir, dajde* ou *posada* a été au debut l'obligation d'une catégorie d'habitants de construire des fortifications pour ou autour de centres urbaines, transformé ensuite en contribution pècuniaire pour l'entretien des garnisons, des cités ou d'autres points fortifiés.

La *jold* a été la contribution destinée à l'armée pour son entretiens et son équipement.

50 aspres a été un impôt d'exception introduit vers la fin du XVIe siecle.

L'impôt en *zloty, ducats, lei, thalers* a en le même caractère que celui de 50 aspres et on l'a introduit au début du *XVII*[e] siecle.

Mucarer a été grand et petit et on le payait aux Turcs à l'occasion des cérémonies de renouvellement du règne.

Bairamlic était la somme payée annuellement par les princes au sultan et à ses dignitaires à l'occasion de la fête du bairam.

Le manque d'argent etait une somme d'argent versée dans la trésorerie de l'Etat Turc pour recouvrir la réduction de la valeur des monnaies caracteristiques au paiement du tribut.

L'argent du drapeau a été le nom de l'impôt recouvré des habitats par lequel on compensait les dépenses faites par les princes à Constantinople pour obtenir le trone.

L'impôt pour les habitations s'appelait *fumărit.*

---

334 M. Kogălniceanu, *op. cit.*, vol. II, p. 57.
335 *Ibidem*, vol. III, p. 141 — 142.
336 Ion Neculce, *op. cit.*, p. 181.

PE MARGINEA UNEI FILIAŢII INCERTE : MARIA MOVILĂ — FIICA LUI PETRU RAREŞ*

ŞTEFAN S. GOROVEI

Înscăunarea lui Ieremia Movilă în 1595[1], într-un moment de periculoasă încordare a situaţiei politice în acest colţ al Europei[2], cînd influenţa imperialilor părea să atingă, prin mîna lui Sigismund Báthory, apogeul, iar otomanii se pregăteau să transforme principatul în paşalîc constituie un eveniment important nu numai prin implicaţiile sale de natură politică[3]. Pentru prima dată — în limitele documentelor azi cunoscute — unui moldovean i se va recunoaşte domnia ereditară, întîi printr-o diplomă emisă de regele Sigismund al III-lea al Poloniei la 25 martie 1597[4], şi apoi printr-una din clauzele tratatului turco-polon din 4 august 1598[5]. În felul acesta, chiar dacă, prin forţa împrejurărilor, prevederile tratatelor au rămas literă moartă, Movileştii trebuie socotiţi a doua mare familie domnitoare a Moldovei, cu drepturi ereditare recunoscute şi pe plan internaţional.

Acordarea privilegiilor de „domnie vecinică" — după expresia lui Miron Costin[6] — casei lui Ieremia vodă a răspuns, fireşte, unei nevoi politice a momentului: dorinţa adversarilor Ligii Sfinte de a avea în Moldova un aliat fidel şi, mai mai ales, sigur de stabilitatea sa şi a urmaşilor săi. Ceea ce era, însă, necesar pentru politica hatmanului Zamoyski nu constituia un argument suficient şi în ochii viitorilor supuşi ai lui Ieremia Movilă; de aceea, Zamoyski însuşi l-a prezentat, în proclamaţia sa din august 1595, scoţînd în evidenţă amănuntul care putea să cîntărească mai greu: Ieremia era „boier de neam moldovean (...), sînge din sînge"[7], sau, cum precizează un raport francez din anul următor, „din sîngele vechilor voievozi"[8]. Se amintea, în felul acesta, printr-o aluzie transparentă la un fapt care era, atunci, probabil foarte

* Într-o primă formă, acest articol a făcut obiectul unei comunicări, prezentată în şedinţa din 23 februarie 1977 a Comisiei de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie de pe lîngă Institutul de Istorie „N. Iorga" din Bucureşti.

[1] Cf. itinerariul publicat de I. Corfus, *Jurnalul expediţiei polone în Moldova*, în „Revista Arhivelor", 2/1970, pp. 525—546 şi reluat în *Călători străini despre ţările române*, vol. III, Bucureşti, 1971, pp. 643—653.

[2] Cf. D. Ciurea, *Relaţiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol", Iaşi, X, 1973, pp. 45—46.

[3] D. Ciurea, *Despre Ieremia Movilă şi situaţia politică a Moldovei la sfîrşitul sec. XVI şi începutul sec. XVII*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", istorie, Iaşi, 2/VIII, 1957, pp. 323—335.

[4] A. Papiu Ilarian, *Tesauru de monumente istorice*, II, Bucureşti, 1863, pp. 146—147.

[5] Mehmet A. Mustafa, *Documente turceşti privind istoria României*, I, Bucureşti, 1976, pp. 142—143; în articolul nostru, *O lămurire: domnia ereditară a familiei Movilă*, în „Revista de istorie", 7/28, 1975, pp. 1 092—1 093, am socotit că acest tratat din anul Hegirei 1 007 (4 august 1598—23 iulie 1599) ar fi din 1599, aşa cum se indică într-un raport olandez din 1613. În realitate, tratatul a fost încheiat chiar în prima zi a anului Hegirei 1 007, adică la 4 august 1598; cf. şi completările pe care le-am adus în tomul XV, 1978, al „Anuarului Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol".

[6] Miron Costin, *Opere*, Bucureşti, 1958, p. 52.

[7] Hurmuzaki — Iorga *Documente*, XII, p. 99: „qui est sanguis de sanguine".

[8] *Ibidem*, p. 237: „se disant du sang des antiens vayvodes".

cunoscut, îndrituirea pretenției lui Ieremia Movilă la tronul Moldovei, ca urmaș al vechilor domnitori. În adevăr, formulele menționate îngăduie concluzia că originea acestei pretenții trebuie căutată în ascendența pe linie feminină a Movileștilor, dar nu mai sus decît mama fraților Ieremia și Simion, întrucît verii primari ai acestora nu au avut niciodată pretenții domnești. Și atunci, a apărut întrebarea : *cine a fost Maria, soția marelui logofăt Ion Movilă și mama celor doi frați voievozi* ? Nu vom relua, aici, întreaga discuție a problemei, pe larg analizată într-un studiu apărut acum cîțiva ani și datorat iscusitului genealog al Moldovei medievale, I. C. Miclescu-Prăjescu (1892—1972)[9]. În acest studiu, sînt înfățișate toate ipotezele și confuziile născute de-a lungul anilor în jurul acestei probleme, ajungîndu-se la concluzia că trebuie reținută versiunea *Maria Movilă, fiică a lui Petru Rareș*. În afara argumentelor de logică, în sprijinul acestei concluzii au fost aduse două documente, din 1610 și 1616, pe care le vom menționa și noi. În plus, putem aduce, azi, cîteva elemente noi, pentru a continua demonstrația în sensul început de I. C. Miclescu-Prăjescu.

*

Discuția în jurul originii Mariei Movilă pornește de la interpretarea informațiilor din cartea lui S. Okólski, *Orbis Polonus*, tipărită în 1641. Se spune, acolo, că Ioan Movilă, tatăl fraților domnitori, „cîștigase în Ungaria atîta glorie numelui său în conducerea războaielor și se ridicase atîta în dragostea și stima familiei Huniadeștilor[10], încît aceștia i-au oferit ca soție pe *fiica Despotului* [*ut filiam Despotii in coniugem ipse obtulerit*]. Acest [Ioan] a fost administratorul perpetuu al întregii Moldove sub Alexandru, principele Moldovei [Lăpușneanu],*a cărui soție era tot dintre Despoți* [*cui etiam ex Despotiis coniunx fuerat*]"[11].

Interpretarea care s-a dat, în general, acestui fragment e că soția lui Ioan Movilă și soția lui Alexandru Lăpușneanu erau surori ; și în istoriografia polona mai veche s-a socotit la fel[12]. „Despoții" lui Okólski ar fi, după unii, neamul despoților sîrbi — aluzie evidentă la Doamna Elena-Ecaterina Brancovici, ultima soție a lui Petru Rareș — iar după alții, însăși familia domnitoare a Moldovei (Mușatinii).

Demonstrația comportă, astfel, două aspecte: pe de o parte, a dovedi că mama lui Ieremia vodă Movilă aparținea dinastiei moldovenești — și, în acest caz, ea nu putea fi decît o fiică a lui Petru Rareș, căci nici un alt principe moldovean anterior nu a avut o fiică Maria care să îndeplinească toate condițiile pentru a fi fost soția lui Ioan Movilă (fiica omonimă a lui Bogdan al III-lea murise înainte de 1518) ; pe de altă parte, a dovedi că Petru Rareș a avut, în adevăr, o fiică Maria, care să se fi putut căsători în jurul anului 1550.

Acest ultim punct își capătă rezolvarea relativ simplu, prin analiza unor pomelnice cu numele membrilor familiei lui Petru Rareș. Astfel într-un pomelnic din altarul mănăstirii Probota — ctitoria lui Petru Rareș, din anul 1530 — sînt trecute, fără nici o precizare genealogică, *Maria* și Ana[13] ; în biserica Sf. Paraschiva din Tg. Frumos, un pomelnic, pictat între 1542 și 1546, conține aceste nume ale copiilor lui Rareș : Iliaș, Ștefan, Constantin, Roxanda și *Maria*[14]; în fine, în pomelnicul mănăstirii Bistrița, Ștefan vodă Rareș a înscris, în vremea domniei lui

---

[9] I. Miclescu—Prăjescu, *New Data Regarding the Installation of Movilă Princes*, în „The Slavonic and East European Review", vol. XLIX, 1971, pp. 214—234 ; versiunea românească a acestui studiu în : I. Miclescu—Prăjescu, *Studii genealogice* (în pregătire).

[10] Menționarea acestora, pentru o vreme cînd se stinseseră de mult, e, fără îndoială, o confuzie (v. și N. Iorga, *„Doamna lui Ieremia vodă"*, în *A.R.M.S.I.*, s. II, t. XXXII, 1910, p. 2), fie din neștiință, fie din aceeași megalomanie care îl va introduce și pe Mucius Scaevola între strămoșii Movileștilor. Ea poate fi interpretată — dacă are vreun fond istoric — în sensul văzut și de N. Iorga (*op. cit.*), anume că Ioan Movilă „întovărășise (...) pe Alexandru Lăpușneanu în campania din Ungaria"".

[11] A. Papiu Ilarian, *op. cit.*, p. 145.

[12] Otto Forst, *Przyczynek do najdawniejszej genealogii Mohylow*, extras din „Miesiecznik heraldyczny", 1912 ; recenzia lui P.P. Panaitescu, în „Revista istorică", 7—9/X, 1924, pp. 231—232.

[13] N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, 1905, p. 57.

[14] G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, București, 1928, p. 80 — corectat de Damian P. Bodgan, *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, București, 1941, p. 21, n. 2.

(1551—1552), numele acestor frați ai săi : Constantin, Roxanda, Bogdan, *Maria* și Ana[15]. Aceste două fiice, Maria și Ana, sînt menționate ca un grup separat atît față de copiii pe care Petru Rareș i-a avut din căsătoria cu Maria (moartă în 1529 și îngropată la Putna), cît și față de cei rezultați din căsătoria (1530) cu Elena-Ecaterina Brancovici, alături de care nu sînt niciodată înfățișate în tablourile votive din ctitoriile lui Rareș. De aici concluzia — logică, deși, deocamdată, nedocumentată — că Maria și Ana erau fiicele lui Petru vodă Rareș dintr-o primă căsătorie a sa, anterioară aceleia cu Maria (+ 1529)[16].

Cit privește primul aspect (apartenența Mariei Movilă la vechea dinastie a Moldovei), iată ce argumente — de la cele mai generale spre cele mai speciale — există pînă acum.

1. În tabloul votiv din ctitoria familiei Movilă, mănăstirea Sucevița (pictura datează din ultimii ani ai secolului al XVI-lea), Ieremia vodă este succedat de mama sa Maria, *purtînd coroana princiară* și *crucea de încoronare*, ca membrii familiei domnești[17]. Ar fi să credem că Ieremia Movilă a uzurpat drepturi și a încălcat tradiții doar pentru a măguli orgoliul mamei sale. Ori, el, care „era om întreg la toate, nerăpitor, nemîndru, nevărsătoriu de sînge, blîndu, dumnădzărescu"[18], excepțional de evlavios — cum se vede din descrierea luptei de la Areni, cînd Ștefan Răzvan se apropia de Suceava, iar Ieremia vodă, aflat la slujba duminicală, „n-au vrut să iasă din besearecă pân nu s-au săvîrșit sfinta slujbă"[19] — unul din principii cei mai deplin respectuoși față de tradițiile țării și domniei (cum se întrevede din toate scrisorile și faptele sale), nu și-ar fi îngăduit să poruncească pictarea mamei sale la Sucevița, cu coroană și cruce ca o fiică de domn, dacă ea însăși nu ar fi avut această calitate. Tot încoronată, Maria Movilă e înfățișată și intr-o miniatură reprezentînd familia lui Ieremia vodă în 1605.

2. Tot de la Ieremia Movilă provine o mărturie al cărei sens, general, e același. Într-o scrisoare din august 1598, adresată unui diplomat polon, el scria despre obiceiurile rămase „de la *strămoșii noștri, domnii moldoveni*" (u przodków naszych, Hospodarów Moldawskich)[20]. E de crezut că aceleași calități morale l-ar fi împiedicat pe Ieremia vodă să folosească această expresie[21], dacă ea n-ar fi ilustrat o realitate îndeobște cunoscută atît celor din jurul său, cît și destinatarului scrisorii.

3. Alte două mențiuni, extrase din documentele emise de fiii lui Ieremia, mărturisesc în același sens, aducînd și precizări genealogice :

a) la 3 aprilie 1610, Constantin vodă Movilă numește pe Petru Rareș „*străbunicul* domniei mele"[22] ;

b) la 8 iulie 1616, Alexandru vodă Movilă numește pe Ștefan cel Mare cu formula „*strămoșul* domniei mele"[23].

---

[15] Damian P. Bogdan, *op. cit.*, p. 87, în subsol ; cf. și p. 30.

[16] Ștefan S. Gorovei, *Note istorice și genealogice cu privire la urmașii lui Ștefan cel Mare.* în „Studii și materiale de istorie medie", VIII, 1975, p. 196.

[17] Prima observație aparține colegei noastre din Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, prof. Carmen Ghica, iar a doua—regretatei Corina Nicolescu.

[18] Miron Costin, *Opere*, p. 64.

[19] *Ibidem*, p. 46 și 64.

[20] P.P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1936, pp. 53 și 55.

[21] Din 1598, Ieremia Movilă adaugă titlului său calificativul *dziedziczny* (ereditar)— cf. Hurmuzaki—Bogdan, *Documente*, Supliment II, 1, p. 468.

[22] *D.I.R.*, 2/XVII, p. 287 ; menționat și de D. Ciurea, *Despre Ieremia Movilă...*, p. 324, n. 3.

[23] *D.I.R.*, 2/XVI, pp. 36—37, cu data (*1553—1561, 1564—1567*), corectată de I.Miclescu—Prăjescu, *op. cit.*, p. 232. (După predarea acestui text, în februarie 1978, cercetările întreprinse în arhive în vederea întocmirii Catalogului de documente din perioada 1527—1625 au scos la iveală un act care pune sub semnul întrebării emendarea propusă de I. Miclescu—Prăjescu ; anume, este un act din 8 mai 1617, prin care Radu Mihnea întărește fraților Năvrăpescu părți din Boureni, cumpărate de bunicul lor Ion Năvrăpescu, cu ispisoc de la Alexandru voievod (Arh. St. Iași, CCCXI, f. 129 v.). Detaliile reproduse din acest din urmă ispisoc—numele vînzătorilor și prețurile — sînt identice cu acelea cuprinse în actul în discuție, datat (în toate formele cunoscute : traducere în aceeași condică de la Arh. St. Iași, f. 128 r. ; rezumat la Arh. St. București, *Documente istorice*, DXV/27, nr. 1; regest, ibidem, *Documente moldovenești*, XIX/37, nr. 1) doar cu cifra miilor din văleat : 7.... . E mai greu de acceptat ca nepoții să primească o întărire la un an după cumpărătura bunicului lor. Totuși, în lipsa originalelor, chiar aceste

Aceste două menţiuni, făcute în împrejurări care nu solicitau afirmarea expresă şi explicită a ascendenţei princiare şi înscrise în documente destinate unor particulari — deci, acte în care afirmarea unor pretenţii deşarte era şi o inutilitate, şi un nonsens — constituie mărturii demne de reţinut, cu atît mai mult cu cît nici nu se contrazic între ele şi nici nu contrazic mărturiile altor documente: ca Petru Rareş să fie *străbunicul* lui Constantin vodă Movilă, el trebuia să fie *bunicul* lui Ieremia — fireşte, bunicul matern — şi atunci, urmînd aceeaşi logică, urmează că mama lui Ieremia vodă trebuie să fie fiica lui Petru Rareş.

4. Dar, în nici unul din documentele pînă azi cunoscute, tatăl Mariei Movilă nu e numit (de altfel, nici mama sa nu e cunoscută). Se poate deduce, de aici, că Maria Movilă provenea dintr-o familie cu totul neimportantă? Pentru unele familii boiereşti, într-un caz asemănător s-ar putea încerca o dezlegare prin urmărirea proprietăţilor pe care persoana necunoscută le-ar fi adus ca zestre soţului ei. Dar, şi în această privinţă, Maria Movilă părea să fie o excepţie: nu se cunoştea, pînă acum, nici o proprietate pe care urmaşii ei să fi moştenit de la ea[24].

Un singur document am găsit, din care rezultă că Maria Movilă a avut, totuşi, o zestre, arătînd şi originea acestei zestre. Documentul — nepublicat, pînă acum, în întregime — datează din 19 iulie 1631[25] şi consemnează dania pe care Moise vodă Movilă (unul din fiii lui Simion) a făcut-o unui cunoscut boier moldovean al vremii, *Eustratie al treilea logofăt.* Dania cuprindea satul Feteşti şi şapte fălci de vie; se arată că satul respectiv, aflat „în ţănutul Hîrlăului", „supt Dealul lui Vodă", fusese „dirept domnescu, înpreunat cătră ocolul tîrgului Hîrlăului[26], pănă cându s-au dat răpousatei moaşei noastre", adică — aşa cum se precizase cîteva rînduri mai sus — „giupăneasei Măriei, giupăneasa răpousatului Moghilei cel Bătrîn, moşu-nostru, ce-au fost logofăt mare, iar giupăneasei bătrâne i-au fost dare de la alţi răpousaţi domni, ce-au fost înaintea părinţilor noştri". Din cele şapte fălci de vie, trei — aflate în Dealul lui Vodă — „iarăşi au fost a moaşei noastre, ce mai sus să pomeneaşte"; celelalte patru fălci le moştenise de la bunicul său matern, Gavril Hâra, tatăl Doamnei Marghita Movilă (soţia lui Simion vodă) şi ele se aflau „pre lîngă viile cele domneşti".

Înainte de a continua, trebuie să precizăm că Dealul lui Vodă a fost, la Cotnari, loc domnesc; pînă şi la 1755, contestîndu-se o stăpînire boierească în acest loc — stăpînire care, de altminteri, îşi întemeia pretenţiile pe un ispisoc „viclean" — se aducea ca argument suprem „cum că Dealul lui Vodă iaste şi pînă acum domnesc"[27].

Interpretarea care se poate da acestui text e una singură: Maria Movilă primise satul Feteşti din ocolul Hîrlăului şi vie în Dealul lui Vodă — deci ambele din proprietăţile domniei — de la unul (sau unii) din voievozii moldoveni din veacul XVI. *Calitatea* în care ea a primit această danie şi *data* (aproximativă) trebuie clarificate. Neputînd fi vorba de o donaţie făcută „pentru dreaptă şi credincioasă slujbă" — cum se putea presupune, pe drept cuvînt, în cazul unui bărbat — şi nici de confirmarea unei proprietăţi obţinute prin moştenire, cumpărare

---

apropieri, ca şi argumentele aduse de I. Miclescu—Prăjescu obligă la prudenţă. De aceea am păstrat textul neschimbat — în fond, necorectarea datei acelui document nu elimină un argument de mîna întîia!—făcînd doar cuvenita semnalare în aceste rînduri. 3.VI.1980).

[24] Un caz identic e al soţiei lui Ion Prăjescu (mijlocul veacului XVI), al cărui urmaşi sînt numiţi în documente *rude* ale Movileştilor; această soţie e necunoscută: va fi fost ea o soră a Mariei Movilă?

[25] Arh. St. Bucureşti, Achiziţii, noi, CL/8; *Catalogul documentelor moldoveneşti II*, nr. 682, p. 151 (rez.); o copie la Institutul de Istorie din Iaşi.

[26] V. şi D. Ciurea, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV—XVIII)*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie", Iaşi, II, 1965, p. 228, cu trimitere la documentul din 19 iulie 1631 — pe care îl discutăm — şi la altul, din 15 martie 1653, pentru diacul Contăş, ginerele lui Eustratie treti logofăt. Numele întreg al acestuia din urmă era *Eustratie Berindei* — cf. D. Ciurea, *Diplomatica latină în ţările române. Noi contribuţii*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol", Iaşi, VIII, 1971, p. 6. Pentru el şi ginerele său, v. si Vasile şi Eugenia Neamţu, *Contribuţii la cunoaşterea satului Tişăuţi din fostul ocol al Sucevei*, extras din „Studii şi materiale. Istorie", III, Suceva, 1973, pp. 13—14.

[27] Paul Mihail, *Alte acte româneşti de la Constantinopol (IV)*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol", Iaşi, XII, 1975, p. 250. Pentru „Dealul Voievodului", menţionat încă la 1551 — *D.I.R.*, A, 2/XVI, p. 72 — v. şi Gh. Ungureanu, Gh. Anghel, C. Botez, *Cronica Cotnarilor*, Bucureşti, 1971, p. 58; *ibidem*, p. 59, se rezumă documentul din 19 iulie 1631 (cu data de zi *9*, Maria Movilă fiind numită „mătuşă" a lui Moise Movilă!).

sau schimb (singurele cazuri cînd femeile erau beneficiarele *en—titre* ale actelor emise de cancelaria domnească), rămîne o singură soluție: satul respectiv, cu via aferentă, au constituit zestrea Mariei Movilă, actul de danie fiind, în acest caz, echivalentul unei foi de zestre din vremurile mai tîrzii. Și e foarte greu de crezut că putea fi înzestrată cu proprietăți domnești o altă femeie decît o fiică, o soră sau o rudă foarte apropiată a domnului țării.

Încercînd să fixăm, în timp, data cînd Maria Movilă a putut primi această danie — ea singură, nu *prin* sau *cu* soțul ei — trebuie să observăm că această dată trebuie căutată oricum înainte de 1595 (anul instalării lui Ieremia Movilă ca domn) și, desigur, înainte ca frații Ieremia și Simion să-și fi început cariera boierească. Ea trebuie fixată în vremea cînd relațiile dintre Movilești și domnie au fost de natură să favorizeze o asemenea danie — ceea ce nu este cazul pentru perioada care a urmat imediat după moartea — silnică, pare-se — pe la 1568, a logofătului Ioan Movilă, călugărit Ioanichie[28]; trebuie să ne oprim fie asupra anilor 1546—1551, 1552—1563 (cînd Ioan Movilă a fost mare vistier, apoi mare logofăt), fie asupra anilor anteriori. Cu alte cuvinte, faptul s-a petrecut sub Petru Rareș (a doua domnie, 1541—1546), sub Iliaș Rareș (1546—1551) sau în prima domnie a lui Alexandru Lăpușneanu (1552—1561), ginerele lui Petru Rareș.

Astfel, așa cum în antichitate toate drumurile duceau la Roma, în cazul de față toate informațiile documentare converg spre familia lui Petru Rareș.

În ceea ce privește această înzestrare, e de observat că s-a făcut cu un sat din zona orașului Hîrlău, unde — după informațiile tîrzii ale cronicarului Grigore Ureche (+ 1647) — locuia mama lui Petru Rareș[29].

Cu aceste constatări, să revenim la textul lui Okólski. Am arătat că formulările sale (Maria Movilă — „filia Despotii"; Ruxanda Lăpușneanu — „*etiam* ex Despotiis") au îndreptățit — *și îndreptățesc* — interpretarea în sensul că cele două erau surori. Dacă prin *Despoți* se înțelegea neamul despoților sîrbi, atunci doar Ruxanda avea — fără să le aparțină — din sîngele acestora (prin mama ei, Elena-Ecaterina Brancovici), nu însă și Maria Movilă. Se pune, însă, întrebarea: oare Ruxanda Lăpușneanu, care nu era, proprio motu, *ex Despotiis*, a fost vreodată calificată, în vreun text al vremii, *ex Despotiis*?

Un asemenea text, anterior lui Okólski, există: istoricul ungur N. Istvanffy (1535—1615), în celebra-i *Regni Hungarici Historia*, tipărită postum, la Köln, în 1622, povestind aventura lui Despot Vodă (1561—1563), care se pretindea descendent din vechii despoți sîrbi, scrie despre Ruxanda Lăpușneanu: „Ruxanda, eius uxorem [Alexandri], è claro et illustri *despotarum sanguine* progenitam..."[30]. E de bănuit că, alcătuind *Orbis Polonus*, Okólski a putut avea la îndemînă fie cartea lui Istvanffy, fie o altă sursă, mai veche și folosită și de acesta din urmă; oricum, aluziile la Ungaria și la „Huniadești" par să indice, la Okólski, folosirea unei surse ungurești.

Se știe, pe de altă parte, că Okólski a cercetat — după proprie-i mărturie — documentele păstrate de urmașii lui Ieremia Movilă din Polonia. Din ele, sau din spusele acestor urmași, el a putut afla că Maria Movilă fusese fiica lui Petru Rareș și atunci raționamentul său a putut fi acesta: dacă Ruxanda Lăpușneanu era, ca fiică a lui Petru Rareș, „ex Despotarum sanguine", și dacă Maria Movilă era și ea fiica aceluiași Petru Rareș — fără ca Okólski să știe că îi era fiică din altă căsătorie! — atunci și despre Maria Movilă se putea spune că era „ex Despotiis". În felul acesta, inadvertența din textul lui Okólski devine explicabilă.

Explicația e și mai simplă dacă prin „despoți" vrem să înțelegem familia domnitoare din Moldova; din două documente de la sfîrșitul veacului XVI, se vede că la vremea aceea membrii vechii dinastii moldovenești începuseră să fie cunoscuți sub numele de *Despoți*. *Despotus* se intitula Petru vodă Cazacul în testamentul său din 8 octombrie 1592[31], iar două luni mai tîrziu, în actele referitoare la acest testament și la obiectul său, se menționează „Trofana *Despothówna*, Magnifici Petri *Dispotae* Alexandrowic, Palatini Moldaviae soror germana"[32]. Aceeași Trofana reapare la 10 august 1598, alături de surorile ei Cneajna și Maria, într-o scrisoare către hatmanul

[28] Documente mai tîrzii folosesc, pentru moartea lui Ioan (Ioanichie) Movilă, formula „a pierit", cu care, de obicei, se desemna o moarte silnică.

[29] Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. II, București, 1958, p. 147; pentru originea acesteia, v. nota publicată de Șerban Orăscu în „Magazin istoric", 3/1977.

[30] N. Istvanffy, *Regni Hungarici Historia*, 1724, p. 246.

[31] N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 423.

[32] *Ibidem*, p. 422.

Zamoyski, pe care o semnează toate trei cu titlul *Despotówny*[33]. E posibil, astfel, ca acest titlu să se fi acordat... retroactiv şi voievozilor de la mijlocul veacului XVI, pentru a spori mai mult gloria Movileştilor (în acelaşi scop, a fost acreditată şi legenda descendenţei lor din... Mucius Scaevola !).

*

Toate elementele aduse aici în discuţie, luate fiecare separat, nu par să valoreze prea mult, dar toate la un loc, coroborate şi interpretate — nu cu bunăvoinţă, ci doar cu bunăcredinţă — duc la concluzia că Maria Movilă a fost, în adevăr, o fiică a lui Petru Rareş, probabil cea mai mare, născută dintr-o căsătorie anterioară aceleia cu Maria († 1529)[34]. Credem, acum, că între *Maria, fiica lui Rareş* — atestată de pomelnice — şi *Maria Movilă*, mama voievozilor, se poate pune, în sfîrşit, semnul egalităţii.

Desigur, lipseşte, încă documentul care să dovedească, peremptoriu, această egalitate. Dar, uneori, un întreg context documentar poate înlocui foarte bine un asemenea document. Cazul de faţă e, se pare, dintre acestea. Poate că documentul există şi va apare, dar poate că el nu va apare niciodată pentru că nu există, pentru că nu a existat, pentru că nimeni nu s-a gîndit, *atunci*, să consemneze în scris un fapt de notorietate publică în epocă : filiaţia Mariei Movilă. Se potriveşte de minune acestei situaţii ironicul reproş amar adresat de N. Iorga, peste veacuri, documentelor pe care noi obişnuim să ne bazăm prea mult, să le căutăm prea mult şi să nu credem în afara lor : „istoricii au pretenţii foarte mari, pe care contimporanii [evenimentelor cercetate — n.n.] nu înţeleg să le satisfacă, ei, cari nu scriu pentru istorie, ci pentru interesele lor, şi, atunci, dacă ele nu o cer, istoricul rămîne fără lămuriri"[35].

EN MARGE D'UNE FILIATION INCERTAINE : MARIA MOVILĂ – FILLE DE PETRU RAREŞ

Résumé

Dans ce petit article, l'auteur rassemble les informations — quelques-une ignorées jusqu'à présent — relatives à l'ascendance de Maria Movilă, la mère de Ieremia et Simion Movilă princes de Moldavie à fin la du XVIe siècle et au début du XVIIe siècle. On avait déjà depuis longtemps supposé — se fondant sur un passage de *Orbis Polonus* (1641) de l'historien polonais S. Okólski — qu'elle fût la fille du prince Petru Rareş (1527—1538, 1541—1546) ; les informations rassemblées ici viennent à l'appui de cette supposition. Maria Movilă avait été dotée avec des propriétés princières (un village et un vignoble). D'autre part, l'intreprétation du passage d'Okólski — dans lequel Maria Movilă est qualifiée „etiam ex despotiis", par rapport a à la princesse Ruxanda, fille de Petru Rareş et femme d'Alexandru Lăpuşneanu — mène à la conclusion que Maria Movilă fut vraiment la demi-soeur de celle-ci, donc une fille d'un premier mariage de Petru Rareş (antérieur à celui avec Maria, morte en 1529).

[33] Hurmuzaki—Bodgan, *Documente*, Supliment II, 1, p. 474 : „Kniasznia, Maria, Trophana despotówny" ; editorul a considerat că sînt două domniţe ; în realitate, „Kniasznia" nu e apelativul pentru „prinţesă" (e, deja, „despotówny"), ci e numele Cneajnei, altă fiică a lui Lăpuşneanu. În acest sens trebuie corectat şi in cartea noastră, *Muşatinii*, Bucureşti, 1976, p. 116.

[34] Bazat pe izvoare necitate, istoricul polon Zd. Spieralski scrie că Maria era o soră mai tînără a Ruxandei Lăpuşneanu — fiind, deci, şi ea o fiică a Elenei Brancovici — şi că a fost căsătorită întîi cu Ion Joldea şi mai apoi (cel mai tîrziu in 1555) s-a recăsătorit cu Ion Movilă (Zd. Spieralski, *Awantury moldawskie*, Varşovia, 1967, pp. 116—117 ; comunicat de dr. Ilie Corfus cu o amabilitate pentru care îi exprimăm din nou, întreaga noastră gratitudine). Wl. Dworzaczek, *Genealogia*, Varşovia, 1959, pl. 89, trece pe Ion Movilă căsătorit pe la 1553/1555 cu Maria, *poate* fiica lui Rareş, *văduvă* după un necunoscut.

[35] N. Iorga, *Românii in străinătate de-a lungul timpurilor*, Bucureşti, 1935, p. 32.

UN TEZAUR MONETAR DIN SECOLELE XVIII—XIX DESCOPERIT LA VADURILE (JUD. VASLUI)

FĂNICĂ URSU

În primăvara anului 1967, cu prilejul lucrărilor agricole, locuitorul Hrițcu D. Ion, din satul Vadurile, comuna Iana, județul Vaslui, a descoperit în grădina sa un tezaur monetar eterogen. Predat autorităților locale, tezaurul a fost înaintat Miliției Bîrlad, care a informat Muzeul „V. Pârvan" despre această importantă descoperire numismatică[1].

Monedele au fost tezaurizate într-o oală de lut, de culoare gălbuie care se găsea la o adîncime ce nu depășea 0,35 m, de la suprafața actuală a solului. În timpul descoperirii, vasul a fost în mare parte distrus.

Tezaurul de care ne ocupăm cuprinde 220 de monede din argint, în greutate totală de 5.444,02 g. Piesele monetare se eșalonează pe o perioadă de 101 ani (1719—1819), ceea ce demonstrează că monedele au avut o putere circulatorie destul de mare. Prima emisiune este din anul 1719 și aparține țarului Petru I, iar ultima, din anul 1819, aparținînd împăratului Francisc I.

Încă din momentul curățirii și identificării, s-a constatat că piesele sînt bine conservate, motiv care a îngăduit o ușoară descifrare a lor[2]. O parte din monede, în special cele turcești, prezintă tăieturi și crestături marginale, ce par să fie defecte de batere. Altele, sînt tocite pe ambele părți, probabil datorită circulației intense și îndelungate pe care au avut-o. Toate acestea, n-au împietat însă cu nimic aspectul lor, pentru că, în cea mai mare parte, legendele sînt complete și clar păstrate.

În ceea ce privește îngroparea monedelor, aceasta s-a produs după anul 1819, data celei mai recente piese monetare. Cauza îngropării ar putea fi pusă în legătură cu pătrunderea armatelor turcești în Moldova și Țara Românească, după înfrîngerea revoluției conduse de Tudor Vladimirescu, cînd timp de 16 luni, țările romîne au fost sub ocupație otomană.

Nu putem încheia, fără a sublinia că descoperirea tezaurului într-o așezare sătească indică o creștere a producției pentru piață, începînd cu al doilea deceniu al secolului al XVIII-lea, ca urmare a intensificării schimburilor comerciale interne și externe.

---

[1] Tezaurul a fost recuperat și se află astăzi în colecțiile Muzeului „Vasile Pârvan" din Bîrlad.

[2] Mulțumim călduros colegei Eugenia Popușoi pentru informațiile furnizate și, mai ales, pentru faptul că ne-a cedat pentru studiu acest tezaur.

Prezentăm mai jos lista monedelor ce formează tezaurul[3].

Petru I (1696—1725)
1. Rublă, greut. 27,40 g. diam. 40,1 mm. (Fig. 1/1). S. de Chaudoir, p. 80, anul 1719.

Ana Ivanovna (1730—1740)
2. Rublă, greut. 25,32 g diam. 41,3 mm. (Fig. 1/2). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 93, anul 1732.

Elisabeta I-a (1741—1761)
3. Rubla, greut. 25,70 g diam. 41,2 mm. (Fig. 1/3). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 91, anul 1744.
4. Rublă, greut. 25,75 g diam. 42,2 mm. (Fig. 1/4). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 91, anul 1754.

Petru III (1761—1762)
5. Rublă, greut. 23,45 g diam. 36,8 mm. (Fig. 1/5). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 91, anul 1762.

Raguza (Dalmația)
6. Ducat (Raguzan), greut. 28,70 g, diam. 37,3 mm (Fig. 1/6). A. Engel și R. Serrure, p. 185—186, anul 1763.

Friederich August III de Saxonia (1763—1806)
7. Marcă, greut. 27,90 g diam. 38,3 mm. (Fig. 1/7), anul 1768.
8. Marcă, greut. 27,95 g diam. 40,8 mm. (Fig. 1/8), anul 1800.

Ferdinand IV (infant)
9. Taler spaniol, greut. 27,20 g. diam. 41,2 mm. (Fig. 1/9), anul 1798.

Ferdinand VII (1808—1833)
10—11. Taleri spanioli, greut. și diam. mediu : 27,20 g ; 39,6 mm. (Fig. 1/10) C. C. Secășeanu, p. 63, anul 1809.

Francisc I. (1805—1833)
12. Taler, greut. 28,02 g diam. 39,6 mm. (Fig. 1/11). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 75—76, anul 1810.
13. Taler, greut. 28,07 g diam. 40,09 mm. (Fig. 1/12). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 75—76, anul 1819.

Maria Tereza (1740—1780)
14—31. Taleri. greut. și diam. mediu : 28,05 g ; 40,3 mm. (Fig. 2/1). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 75, anul 1780.

Ecaterina II (1762—1796)
35. Rublă, greut. 11,75 g diam. 33,6 mm. (Fig. 2/2). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 91—93, anul 1762.
36—39. Ruble, greut. și diam. mediu : 11,25 g ; 34,9 mm. (Fig. 2/3). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 91—93, anul 1763.
40—45. Ruble, greut. și diam. mediu : 22,40 g ; 38,7 mm. (Fig. 2/4). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 91—93, anul 1764.
46—52. Ruble, greut. și diam. mediu : 23,70 g ; 37,3 mm. (Fig. 2/5). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 91—93, anul 1765.

---

[3] În lista monedelor ce formează tezaurul de la Vadurile, am folosit următoarele prescurtări : greut=greutate ; diam.=diametru ; S de Chaudoir=S. de Chaudoir, *Apercu sur les monnaies russse et sur les monnais étrangères*, St. Petersbourg—Paris, 1836 ; G. Crăciun și E. Petrișor=G. Crăciun și E. Petrișor, *Catalog numismatic*, Iași, 1970 ; A. Engel și R. Serrure=A. Engel și R. Serrure, *Traite de numismatique moderne et contemporaine*, Paris, 1897 ; C. C. Secășeanu=C. C. Secășeanu, *Numismatica medievală și modernă*, 1942 ; Nuri Pere=Nuri Pere *Osmanlilarda Maden paralar*, Instambul, 1968.

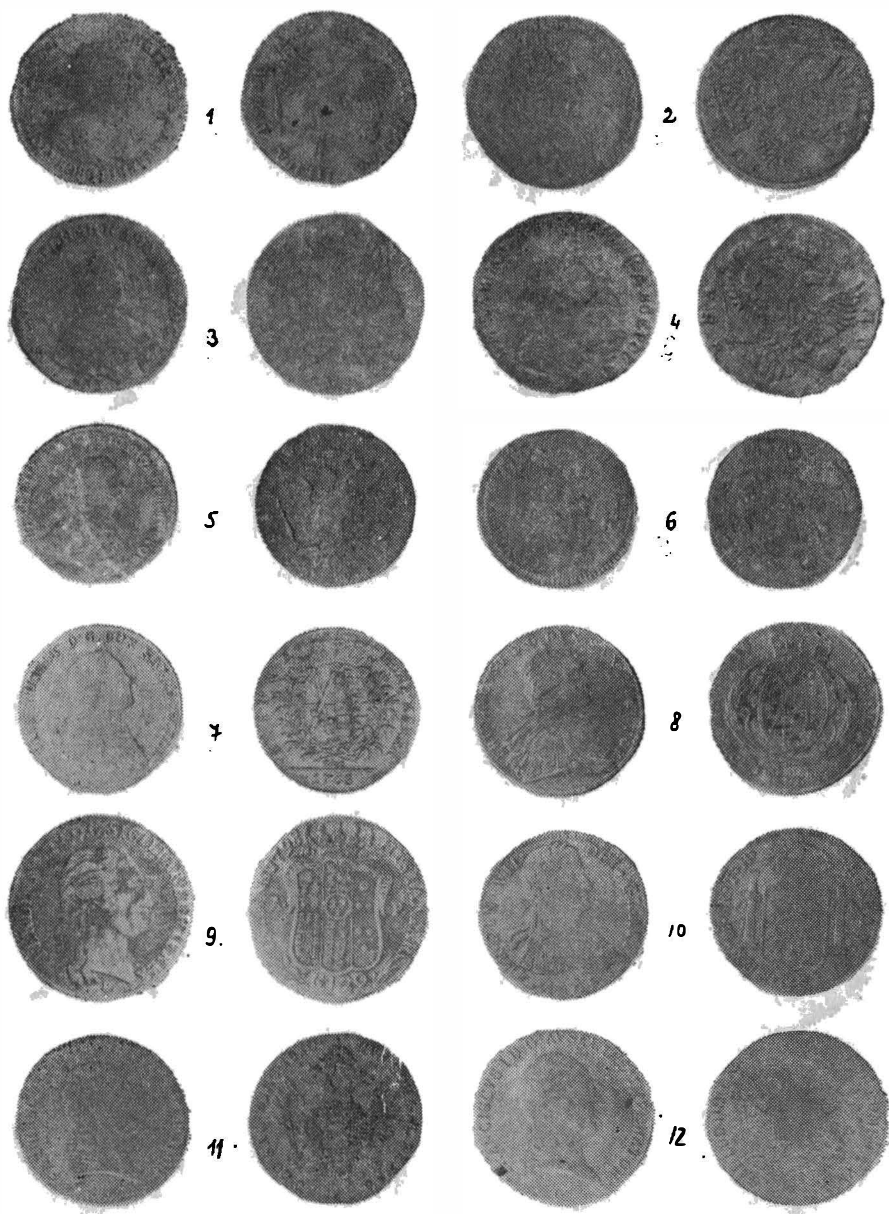

Fig. 1 — Monede din tezaurul de la Vadurile.

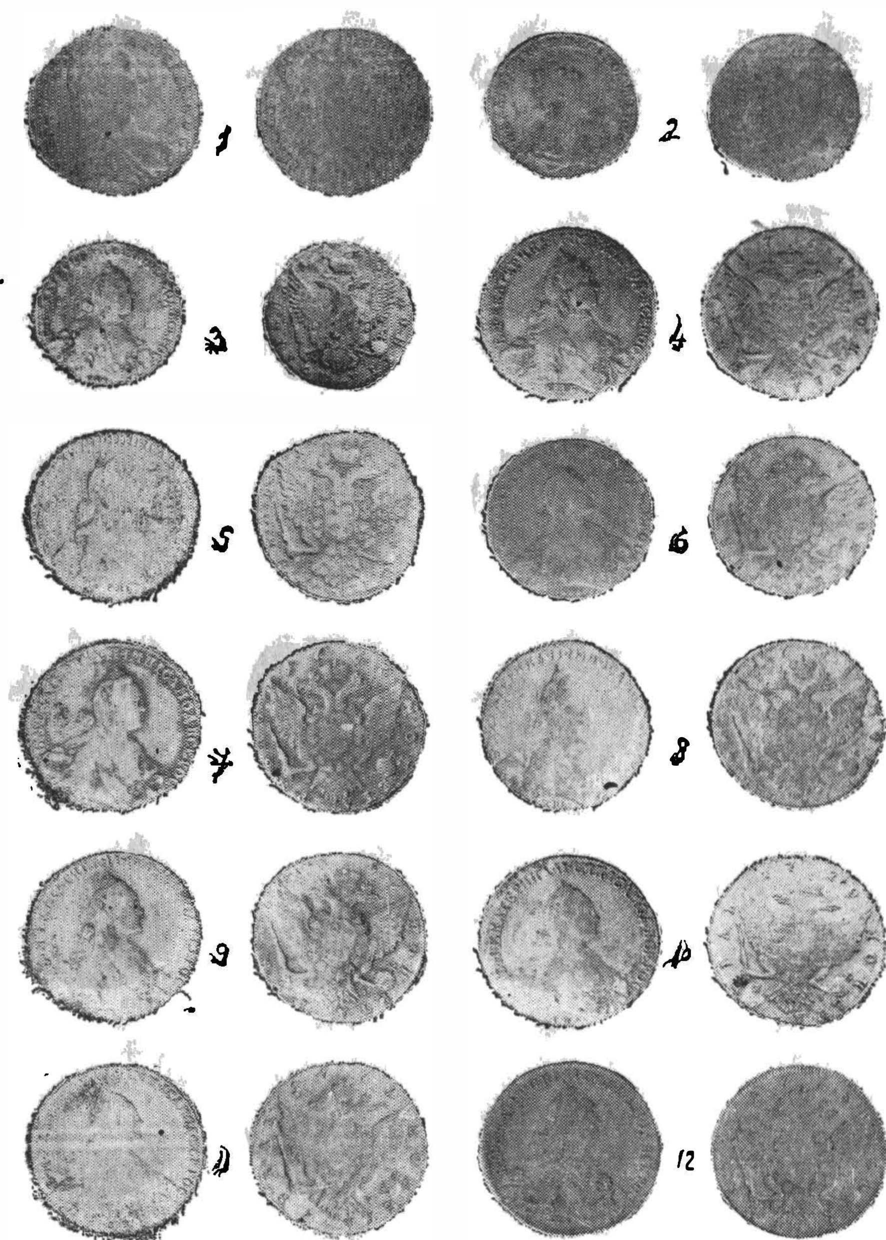

Fig 2 — Monede din tezaurul de la Vadurile.

53—58. Ruble, greut. şi diam. mediu : 22,60 g ; 37,4 mm. (Fig. 2/6). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1766.
59—61. Ruble, greut. şi diam. mediu : 23,25 g ; 38,3 mm. (Fig. 2/7). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1767.
62—66. Ruble, greut. şi diam. mediu : 23,15 g ; 37,3 mm. (Fig. 2/8). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1768.
67—72. Ruble, greut. şi diam. mediu. 22,1 g. ; 39,1 mm. (Fig. 2/9). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1769.
73. Rublă, greut. 23,80 g diam. 39,5 mm. (Fig. 2/10). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1770
74—76. Ruble, greut. şi diametru mediu : 23,28 g. ; 38,6 mm. (Fig. 2/11). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1772.
77—78. Ruble, greut. şi diam. mediu : 22,90 g ; 38,4 mm. (Fig. 2/12). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1773.
79—82. Ruble, greut. şi diam. mediu : 21,15 g ; 38,3 mm. (Fig. 3/1). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1774.
83—85. Ruble, greut. şi diam. mediu : 23,22 g ; 38,2 mm. (Fig. 3/2). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1775.
86—87. Ruble, greut. şi diam. mediu : 23,90 g ; 38,5 mm. (Fig. 3/3). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1776.
88—93. Ruble, greut. şi diam. mediu : 23,90 g ; 36,4 mm. (Fig. 3/4). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1777.
94. Rublă, greut. 22,75 g diam. 37,3 mm. (Fig. 3/5). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1778.
95—97. Ruble, greut. şi diam. mediu : 24,50 g ; 38,7 mm. (Fig. 3/6). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1779.
98—108. Ruble, greut. şi diam. mediu : 24,40 g ; 36,2 mm. (Fig. 3/7). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1780.
109—111. Ruble, greut. şi diam. mediu : 24,60 g ; 37,1 mm (Fig. 3/8). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1782.
112—113. Ruble, greut. şi diam. mediu : 23,40 g ; 36,8 mm. (Fig. 3/9). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1783.
114—116. Ruble, greut. şi diam. mediu ; 21,65 g ; 38,1 mm (Fig. 3/10). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1786.
117—118. Ruble, greut. şi diam. mediu : 22,60 g ; 40,1 mm. (Fig. 3/11). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1787.
119. Rublă, greut. 22 g diam. 37,1 mm. (Fig. 3/12). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1789.
120. Rublă, greut. 22,30 g diam. 39,5 mm. (Fig. 4/1). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1790.
121. Rublă, greut. 21,55 g diam. 38,8 mm. (Fig. 4/2). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1792.
122—125. Ruble, greut. şi diam. mediu : 20,60 g ; 38,4 mm. (Fig. 4/3). G. Crăciun şi E. Petrişor, anul 1793.
126—127. Ruble, greut. şi diam. mediu : 10,75 g ; 32,2 mm. (Fig. 4/4). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1794.
128—130. Ruble, greut. şi diam. mediu : 23,40 g ; 40,4 mm. (Fig. 4/5). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1795.
131—132. Ruble, greut. şi diam. mediu : 23,75 g ; 39,6 mm. (Fig. 4/6). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul 1796.
133. Rublă, greut. 19,10 g diam. 38,9 mm. (Fig. 4/7). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 91—93, anul este nelizibil.

Pavel I (1796—1801)
134. Rublă, greut. 20,70 g. diam. 37,4 mm. (Fig. 4/8). C.C. Secăşeanu, p. 87, anul 1798.
135. Rublă, greut. 20,55 g. diam. 40,2 mm. (Fig. 4/9). C.C. Secăşeanu, p. 87, anul 1799.
136. Rublă, greut. 10,30 g. diam. 38,1 mm. (Fig. 4/10). C.C. Secăşeanu, p. 87, anul 1801.

Alexandru I (1801—1825)
137—143. Ruble, greut. şi diam. mediu : 20,65 g ; 37,1 mm. (Fig. 4/11). G. Crăciun şi E. Petrişor, p. 93—94, anul 1802.

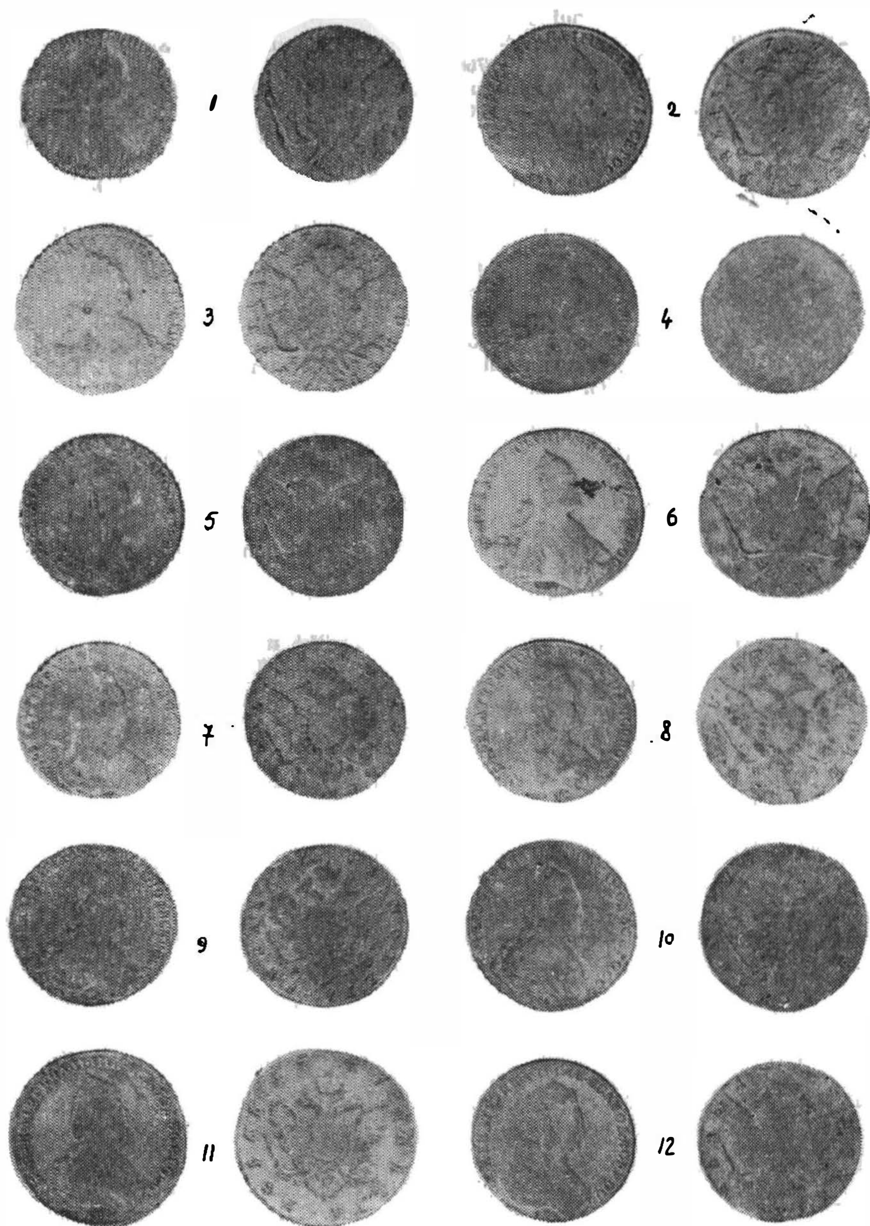

Fig. 3 — Monede din tezaurul de la Vadurile.

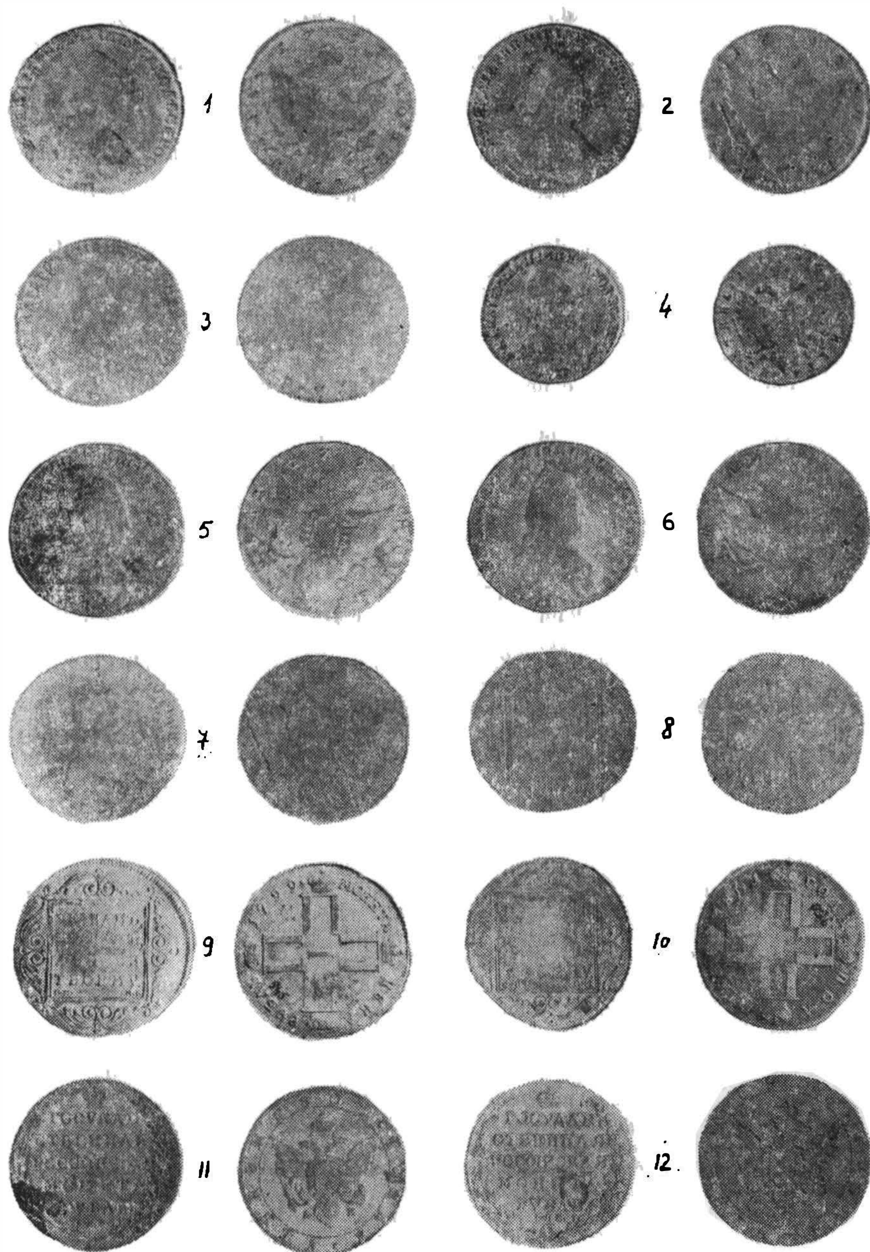

Fig. 4 — Monede din tezaurul de la Vadurile.

144—145. Ruble, greut. și diam. mediu: 20,55 g; 37,3 mm. (Fig. 4/12). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 93—94, anul 1803.
146—151. Ruble, greut. și diam. mediu: 20,65 g; 37,2 mm. (Fig. 5/1). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 93—94, anul 1804.
152. Rublă, greut. 20,55 g diam. 37,4 mm. (Fig. 5/2). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 93—94, anul 1805.
153—154. Ruble, greut. și diam. mediu: 20,55 g; 36,8 mm. (Fig. 5/3). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 93—94, anul 1807.
155. Rublă, greut. 20,70 g diam. 36,8 mm. (Fig. 5/4). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 93—94, anul 1808.
156—159. Ruble, greut. și diam. mediu: 20,57 g; 36,8 mm. (Fig. 5/5). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 93—94, anul 1809.
160—161. Ruble, greut. și diam. mediu: 20,55 g; 36,8 mm. (Fig. 5/6). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 93—94, anul 1810.
162. Rublă, greut. 20,65 g diam. 38,8 mm. (Fig. 5/7). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 93—94, anul 1811.
163—164. Ruble, greut. și diam. mediu: 20,52 g; 36,1 mm. (Fig. 5/8). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 93—94, anul 1812.
165—166. Ruble, greut. și diam. mediu: 20,70 g; 35,8 mm. (Fig. 5/9). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 93—94, anul 1813.
167. Rublă, greut. 20,75 g diam. 35,9 mm. (Fig. 5/10). G. Crăciun și E. Petrișor, p. 93—94, anul 1814.

Selim III (1789—1807)

168. Ikilic, greut. 29,50 g diam. 44,1 mm. (Fig. 5/11). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 706, anul 1789.
169—170. Ikilic-uri, greut. și diam. mediu: 25,63 g; 42,6 mm. (Fig. 5/12). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 706, anul 1790.
171. Ikilic, greut. 25,35 g diam. 42,9 mm. (Fig. 6/1). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 706 anul 1791.
172. Ikilic, greut. 24,70 g diam. 43,3 mm. (Fig. 6/2). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 706, anul 1793.
173. Ikilic, greut. 24,65 g diam. 40,6 mm. (Fig. 6/3). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 706, anul 1797.
174. Ikilic, greut. 26,15 g diam. 41,8 mm. (Fig. 6/4). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 706, anul 1798.
175. Ikilic, greut. 25,05 g diam. 40,4 mm. (Fig. 6/5). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 706, anul 1801.
176. Ikilic, greut. 24,70 g diam. 41,2 mm (Fig. 6/6). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 707, anul 1802.
177—182 Gedid-üzlüc-uri, greut. și diam. mediu: 32,65 g; 43,2 mm. (Fig. 6/7). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 705, anul 1789.
183—185. Gedid-üzlüc-uri, greut. și diam. mediu: 31,55 g; 43,7 mm. (Fig. 6/8). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 705, anul 1790.
186—193. Gedid-üzlüc-uri, greut. și diam. mediu: 31,55 g; 44,1 mm. (Fig. 6/9). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 705, anul 1791.
194—195. Gedid-üzlüc-uri, greut. și diam. mediu: 32,07 g; 44,3 mm. (Fig. 6/10). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 705, anul 1792.
196—198. Gedid-üzlüc-uri, greut. și diam. mediu: 31,55 g; 44,3 mm. (Fig. 6/11). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 705, anul 1793.
199. Gedid-üzlüc-uri, greut. 30,08 g diam. 39,3 mm. (Fig. 6/12). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 705, anul 1794.
200—202. Gedid-üzlüc-uri, greut. și diam. mediu: 31,45 g; 45 mm. (Fig. 7/1). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47., nr. 705, anul 1795.
203—205. Gedid-üzlüc-uri, greut. și diam. mediu: 31,20 g; 44,4 mm. (Fig. 7/2). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 705, anul 1796, (anul 8 de domnie).
206—207. Gedid-üzlüc-uri, greut. și diam. mediu: 31,80 g; 45 mm .(Fig. 7/3). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 705, anul 1796, (anul de domnie 9).
208. Gedid-üzlüc, greut. 30,80 g diam. 44,2 mm. (Fig. 7/4). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 705, anul 1797.

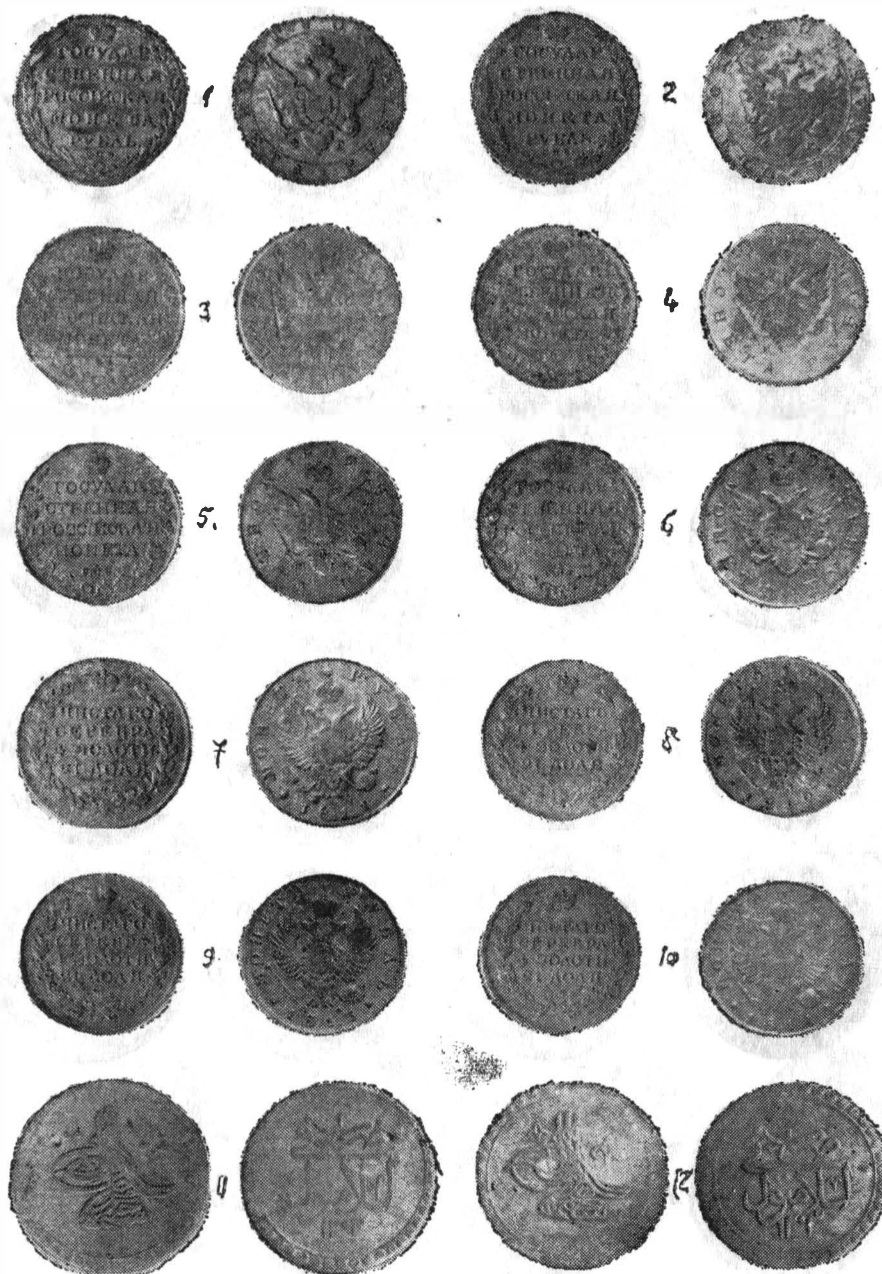

Fig. 5 — Monede din tezaurul de la Vadurile.

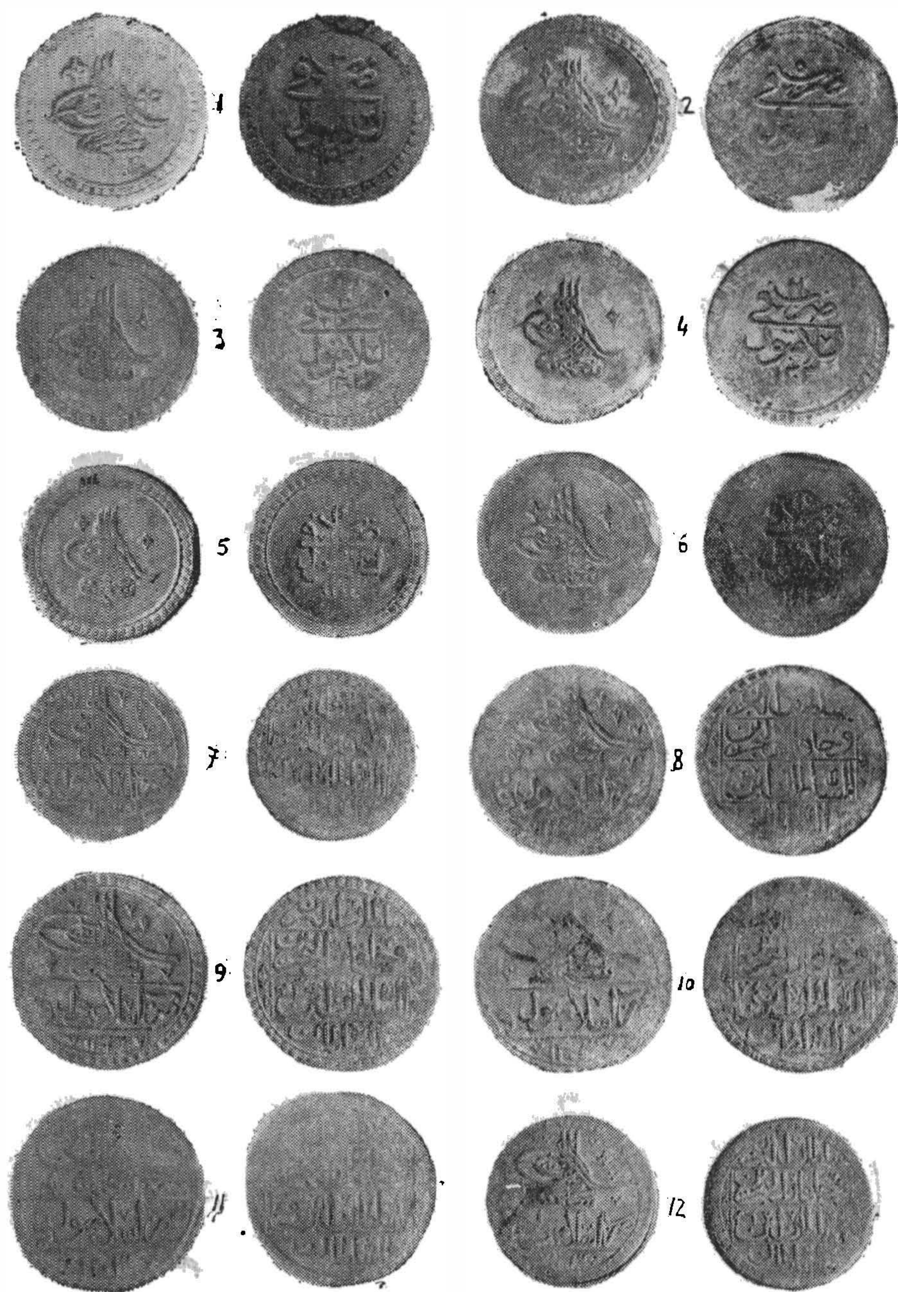

Fig. 6 — Monede din tezaurul de la Vadurile.

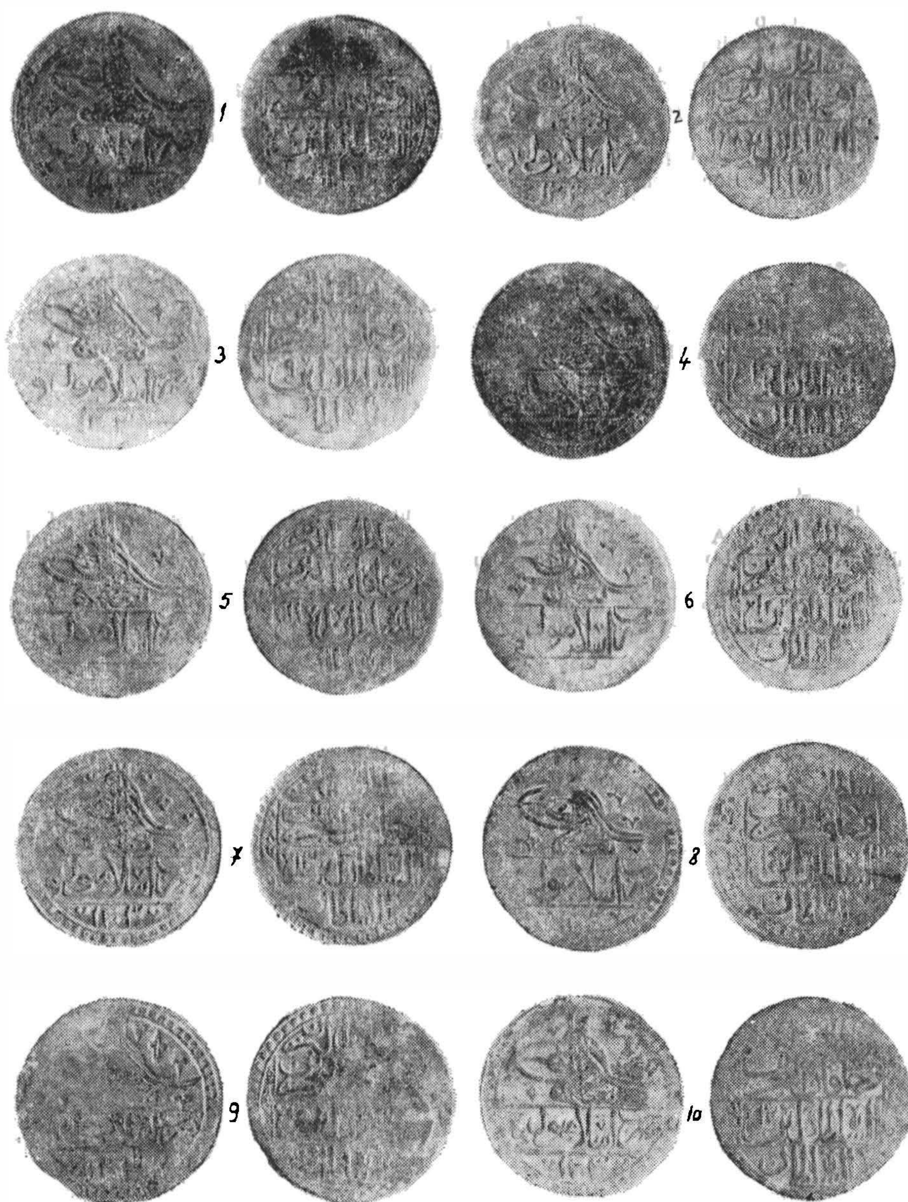

Fig. 7 — Monede din tezaurul de la Vadurile.

209–210. Gedid-üzlüc-uri, greut. şi diam. mediu : 31,75 g ; 43,05 mm. (Fig. 7/5). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 705, anul 1798.

211–213. Gedid-üzlüc-uri, greut. şi diam. mediu : 31,20 g ; 44,4 mm. (Fig. 7/6). Nuri Pere, p. 231. Pl. 47, nr. 705, anul 1799.

214–216. Gedid-üzlüc-uri, greut. şi diam. mediu : 31,14 g ; 43,9 mm. (Fig. 7/7). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 705, anul 1800.

217–218. Gedid-üzlüc-uri, greut. şi diam. mediu : 31,07 g ; 44,4 mm. (Fig. 7/8). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 705, anul 1801.

219. Gedid-üzlüc, greut. 31,60 g. diam. 45,5 mm. (Fig. 7/9). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 705, anul 1802.

220. Gedid-üzlüc, greut. 31,35 g diam. 45,1 mm. (Fig. 7/10). Nuri Pere, p. 231, Pl. 47, nr. 705, anul 1804.

UN TRÉSOR MONÉTAIRE DE XVIIIe–XIXe SIÉCLES DÉCOUVERT À VADURILE (DÉPARTEMENT DE VASLUI)

Résumé

L'auteur présente dans cet article un trésor monetaire hétérogène découvert en 1967, dans la village Vadurile, département de Vaslui. Le trésor est composé de 220 monnaies en argent datées du XVIIIe siècle et du commencement du XIXe siècle. Les monnaies ont été émises par : Petru I, Ana Ivanovna, Elisabeta I, Petru III, Friederich August III, Francisc I, Ferdinand IV (Infante), Ferdinand VII, Maria Tereza, Ecaterina II, Pavel I, Alexandru I, Selim III et la ville Raguza entre 1719–1819.

Cette présence massif des monnaies étrangères est determinée par les relations comerciales entre la Moldavie et autres pays.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1–7 Monnaies du trésor à Vadurile.

MOLDOVA ÎN PERIOADA 1828–1848
CONSIDERAŢII GENERALE*

GH. PLATON

Ocupaţia şi administraţia rusă (*1828–1834*)

În Moldova, regimul ocupaţiei militare a fost introdus în momentul în care trupele rus au trecut granița Prutului, la 25 aprilie/7 mai 1828. Prin proclamaţia dată cu acest prilej, generalul Wittgenstein asigura populaţia că „legile, obiceiurile străvechi, proprietăţile şi dreptăţile sfintei credinţe ... vor fi respectate ş ocrotite". Pe durata războiului, în raport cu necesităţile militare, regimul ocupaţiei a fost deosebit de aspru ; sarcinile care au revenit asupra Principatelor nespus de împovărătoare. La început, administraţia provizorie a fost încredinţată contelui F.P. Pahlen (sfîrşitul lunii aprilie 1828 — februarie 1829) care primea titlul de preşedinte deplin împuternicit al divanurilor Moldovei şi Ţării Româneşti. În exercitarea atribuţiilor, acesta era secondat de un vicepreşedinte ; această funcţie a fost deţinută de M.L. Minciaki. Atribuţia principală a administraţiei era *aprovizionarea armatei*. În acest scop, înaltul funcţionar rus era împuternicit ca, în afara contribuţiilor ordinare în bani şi în produse, să facă cereri extraordinare — „cît de împovărătoare" — pentru buna desfăşurare şi reuşita planurilor militare[1].

Spre deosebire de F.P. Pahlen, succesorul acestuia, P.F. Jeltuhin — care a deţinut funcţia de preşedinte din februarie pînă în decembrie 1829 — a utilizat măsuri deosebit de aspre în îndeplinirea atribuţiilor sale. Din nou, ca de atîtea ori înainte, în etapele precedente ale crizei generată de evoluţia „Problemei orientale", Principatelor le reveneau sarcina să adăpostească să hrănească şi să asigure transporturile şi alte necesităţi ale trupelor care staţionau sau se aflau în trecere spre teatrul de operaţii.

Încă de la 25 aprilie 1828, se constituie *Comisiunea pentru aprovizionarea oştilor* ; de asemenea, este desemnată o *comisie de încartiruire*, iar apoi se instituie *Divanul împlinitor* care preia atribuţiile primei Comisii, avînd drept sarcină executarea tuturor cerinţelor legate de întreţinerea armatei. Cu toate recomandările privitoare la repartizarea echitabilă a sarcinilor şi prevenirea abuzurilor, locuitorii celor două Principate au fost supuşi unor grele încercări. Repararea sutelor de poduri şi a iezăturilor, lucrările de amenajare a căilor de comunicaţie au solicitat un imens efort[2]. Transporturile, la care au participat mii de oameni, cu vite şi atelaje, au reprezentat, însă, sarcina cea mai grea. Locuitorii satelor, mai cu seamă, trebuiau să asigure circulaţia neîntreruptă între magaziile de rezervă şi *etape*, funcţionarea continuă a magaziei mişcătoare, alcătuită din 243 cărăuşi cu 1 035 boi, precum şi transportul produselor cumpărate sau rechiziţionate. Locuitorii satelor şi ai oraşelor, în schimbul unei plăţi derizorii, erau îndatoriţi să adăpostească şi să hrănească ostaşii armatei de ocupaţie. Satele au suportat această sarcină în anii 1828–1829, oraşele în întreaga perioadă a ocupaţiei.

---

* Text redactat pentru volumul VI din Tratatul de Istorie a României.

[1] *Hurmuzaki*, sI, voi. IV, p. 333–335.

[2] Pentru toate îndatoririle, detalii la Mihai Gălan, *Ocupaţia rusească în Moldova în anii 1829–1834*, în „Cercetări istorice", an X–XII (1934–1936) nr. 1.

Cantitățile de provizii și furaje furnizate armatei au fost enorme. La intrarea trupelor în Moldova — exportul produselor fiind cu desăvîrșire interzis — s-a întocmit un tabel cu necesarul pe timp de patru luni ; sînt incluse următoarele cantități : 2 784 000 kg făină, 268 000 kg crupe, 7 718 500 kg orz, 672 000 kg carne, 21 000 vedre rachiu. Prin rechizițiii sau cumpărare, *comisionarii* au furnizat armatei cantitatea de 9 955 900 kg cereale. În 1828—1829, au fost pregătite pentru nevoile armatei 123 696 kg fîn[3]. Încă din primul an, se pare, numărul boilor rechiziționați în ambele Principate s-a cifrat la 36 000 ; din carnea acestora, potrivit informației furnizată de E. Regnault, nu ar fi rămas nici cantitatea necesară pentru un biftek[4]. Dacă, la acestea, adăugăm miile de oameni obligați a merge peste Dunăre spre a efectua diferite munci[5], pierderile considerabile în vite pricinuite de epizootie, cărături sau gerul iernii—numai în Moldova, numărul vitelor pierite în curs de un an a fost de 113 531[6], — epidemia de ciumă, rechizițiile masive de diverse materiale precum și calamitatea abuzurilor, ne putem face o imagine asupra realității[7].

Comisiile de revizie, instituite în Moldova pentru cercetarea abuzurilor săvîrșite sub pretextul îndeplinirii sarcinilor militare, au înregistrat consecințele funeste generate de repartizarea neproporțională a sarcinilor, înrăutățirea condițiilor de viață a tuturor categoriilor de locuitori. Concluziile anchetei au subliniat proporțiile înseși ale crizei sistemului feudal[8].

Potrivit clauzelor tratatului de pace, Turcia era îndatorită să plătească o despăgubire de război în valoare de 11 500 000 ducați ; pînă la achitarea întregii sume, drept garanție, Principatele urmau să rămînă sub ocupație rusă[9]. Convenția de la Petersburg, din 14 aprilie 1830, reduce suma la 8 milioane plătibili în 8 ani, cu aceeași clauză asupra Principatelor. Eventualitatea unei ocupații atît de îndelungate îi părea lui Metternich că ascunde intenția unei anexiuni[10]. R. Gordon, ambasadorul britanic la Poartă, referindu-se la același fapt, considera că Turcia trebuie să considere Principatele „pierdute pentru totdeauna" [11].

Cercuri influente din Rusia țaristă, militare, în primul rînd, se pronunțau în favoarea anexiunii. Generalul P.D. Kiselev, el însuși — devenit președinte deplin împuternicit al celor două divanuri, după demisia și moartea lui Jeltubin (noiembrie 1829) — era unul din susținătorii cei mai activi ai acestei soluții. În concepția sa, Dunărea reprezenta hotarul firesc al Rusiei, iar Principatele o poziție deosebit de avantajoasă. Părăsirea acesteia însemna, potrivit vederilor sale, o „greșală gravă, ireparabilă, poate". Prelungirea ocupației trebuia să obișnuiască Europa cu ideea unei anexiuni[12]. Țarul însă, precum și cercurile diplomatice din capitala imperiului, cel puțin acum, nu împărtășeau acest punct de vedere.

În primul rînd, războiul începuse cu angajamentul că nu se vor face anexiuni, în Europa, mai cu seamă[13]. Anexarea Principatelor, potrivit vederilor diplomației ruse, în afară de faptul că ar fi provocat reacția Puterilor, nu putea compensa pierderea indemnizației de care Turcia trebuia absolvită în schimbul renunțării la suzeranitate[14]. Interesul Rusiei cerea menținerea Imperiului otoman în starea în care se afla, fapt ce-i îngăduia amestecul și intervenția continue ; constituirea unor state independente pe ruinele Imperiului ar fi stînjenit-o puternic în acțiunile sale economice și politice[15]. În acest sens, așa cum mărturisea Nesselrode, ocuparea celor două

---

[3] *Ibidem*, p. 101—103.

[4] Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, 1855, p. 160.

[5] Mihai Gălan, *op. cit.*, p. 103, I. C. Filitti, *Principatele române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul organic*, București, 1934, p. 23.

[6] Mihai Gălan, *op. cit.* p. 99.

[7] La 1 ianuarie 1832, rechizițiile și havalelele au încetat în Moldova, ca urmare a convenției încheiate cu guvernul rus potrivit căreia cele necesare urmau să fie procurate din comerț, la prețul zilei. *Ibidem*, p. 107.

[8] Pentru Moldova, vezi, Gh. Platon, *Comisiile de revizie în Moldova și activitatea lor în anii 1830 și 1831*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, București, 1957.

[9] Mihai Gălan, *op. cit.*, p. 205.

[10] I. C. Filitti, *Corespondența consulilor englezi din Principate* 1836—1848, „Analele Academiei Române" seria a II-a, tom. XXXVIII, „Memoriile secțiunii istorice", București, 1916, p. 11—12.

[11] *Ibidem*, p. 12—13 (Raport către Aberdeen, din 3/15 septembrie 1829).

[12] *Ibidem*, p. 54—55., *Hurmuzaki*, *vol. cit.*, p. 378, 387, 419.

[13] Elias Regnault, *op. cit.*, p. 157.

[14] I. Papadopol—Callimah, *Generalul Pavel Kiselev și vremea sa* p. 100—101.

[15] I. C. Filitti, *Corespondența consulilor*, p. 13—14.

Principate n-ar fi adus nici un folos real. „Noi, acum, sublinia diplomatul, fără a întreține trupe acolo, putem dispune de acele provincii după placul nostru, în timp de pace, ca și în timp de război"[16].

În activitatea ce a desfășurat-o în Principate, Kiselev trebuia să dea expresie practică acestei politici a țării sale. A făcut-o cu o competență desăvîrșită. Revoluția poloneză din 1831, criza din Imperiul otoman și apoi, tratatul de la Unkiar Iskelessi au reliefat, din nou, valoarea economică, politică și strategică a provinciilor românești. Ocupația lor a conferit Rusiei o poziție deosebit de avantajoasă în contextul acestor evenimente. Prelungirea acesteia trebuia să lărgească baza viitoare a unei influențe precumpănitoare. Măsurile întreprinse de Kiselev, care au pregătit aplicarea practică a dispozițiilor Regulamentului organic, reliefează, în finalitatea lor generală, aceste intenții de perspectivă.

Menținerea ocupației Principatelor pe o durată cit mai mare, servind obiectivele politice și strategice ale Rusiei țariste, trebuia să îngăduie aplicarea eficientă în practică a unui sistem de măsuri capabil să păstreze încrederea popoarelor aflate sub stăpînirea sau dominația Porții în sprijinul acesteia. Totodată, după expresia lui Kiselev, aceste măsuri erau dictate de grija de a feri provinciile Imperiului aflate în preajma Principatelor de „contagiunea dezordinilor și ale anarhiei care ar putea fi întreținute acolo de menținerea unui regim vicios"[17]. Probînd bunele intenții ale puterii protectoare, intervenția în vederea înfăptuirii unor largi reforme administrative trebuia, în intenția cercurilor conducătoare ruse, să realizeze stabilitatea necesară noilor instituții și să ridice nivelul de viață al poporului strivit sub povara abuzurilor; aceasta cu atît mai mult cu cît reîntoarcerea la vechiul regim nu mai era cu putință[18].

Făcînd abstracție de obiectivele finale ale programului său, măsurile administrative inițiate sau patronate de Kiselev, cu energie și înaltă competență, s-au înscris, multe dintre ele, pe linia procesului obiectiv, firesc și necesar de modernizare a structurilor societății românești. Unele din acestea au pregătit terenul pentru aplicarea dispozițiilor Regulamentului organic realizată în ultimii doi ani ai ocupației (1832—1834).

Pentru prevenirea și combaterea epidemiilor, au fost înființate și organizate carantinele la graniță și în interiorul Principatelor, organizată administrația sanitară și dotate spitalele. Măsurile profilactice inițiate au dus la stingerea epidemiilor de holeră și ciumă care, răspîndite de armată, au făcut un număr însemnat de victime în rîndul populației, a celei din capitală mai cu seamă. Reorganizarea divanurilor a adîncit separația între justiție și administrație. Înființarea și activitatea *Comisiilor de revizie*, ca și măsurile adoptate în favoarea țăranilor reliefează preocuparea de a descoperi și elimina abuzurile administrației care înrăutățeau situația maselor atît de greu încercate de sarcinile grele impuse de prezența trupelor de ocupație. Aplicarea Regulamentului organic a fost precedată de o largă activitate pregătitoare. Pe această linie se situează înființarea armatei naționale și catagrafia din 1831, alcătuită în vederea aplicării noului sistem de impunere. De asemenea, anumitor părți din noua legiure li s-a făcut o largă popularizare. Organizarea evidenței și a arhivelor, efectuarea de lucrări statistice, organizarea magaziilor de rezervă, pentru prevenirea lipsurilor provocate de secetă — dacă slujeau și necesitățile militare și politice ale Rusiei țariste — se încadrau, totodată, pe linia procesului de modernizare internă.

Ultimii doi ani ai administrației ruse (noiembrie 1831—aprilie 1834) se caracterizează printr-o largă acțiune de aplicare a dispozițiilor regulamentare. Au fost introduse numeroase modificări, dispoziții suplimentare motivate de nevoia ca, pe baza experienței, să se îndrepte erorile, să se dezvolte principiile enunțate doar. Primele două sesiuni ale Obișnuitelor obștești adunări, din anii 1832—1833 și 1833—1834, au adoptat un mare număr de asemenea legi. În 1835, ele au fost introduse în Regulament făcînd corp comun cu acesta[19].

Crearea Obișnuitei obștești adunări conferea un cadru nou, modern, activității legislative. Constituirea Sfatului administrativ cîrmuitor, organizarea departamentelor și a instituțiilor în subordine, noua reglementare teritorială, organizarea sfaturilor orășenești și activitatea constructivă a acestora, legea din iulie 1832 privitoare la organizarea poștelor, au introdus în administrație mai multă ordine și stabilitate. Organizarea pe baze noi, mai apropiate de nevoile

[16] Depeșa lui Nesselrode adresată marelui duce Constantin, la 12 februarie 1830, în Fr. V. Hagen, *Geschichte der orientalischen Frage*. Frankfurt a. M., 1877, p. 25, apud, A.D.Xenopol, *Istoria românilor din Dacia traiană*, vol. XI, București, 1930, p. 80—81.

[17] *Hurmuzaki*, loc. cit., p. 392—395, Memoriul lui Kiselev către Nesselrode din 8 februarie 1832.

[18] *Ibidem*, p. 404—406.

[19] N. Soutzo, *Mémoires*, publié par P. Rizos, Vienne, 1899, p. 98.

vremii, a justiţiei, fixarea precisă a atribuţiilor diferitelor trepte, editarea, în 1833, a *Condicii civile şi politiceşti a Principatului Moldovei*, instituirea, la Iaşi, a Comisiei epitropiceşti (1834) ş.a. impunînd principiul separaţiei puterilor în stat, încercau să înlocuiască arbitrariul cu legalitatea.

Măsurile privind sănătatea publică şi casele de binefacere, organizarea finanţelor şi constituirea bugetului statului, măsurile privind dezvoltarea învăţămîntului, a celui în limba patriei, mai ales ş.a. toate, se încadrau în acţiunea largă de modernizare a societăţii româneşti. Fireşte, iniţiativa acestor măsuri de transformare a structurilor nu aparţinea Rusiei şi nici lui Kiselev. Nevoia de transformare, de modernizare, era adînc simţită de societatea românească. Memoriile şi proiectele de reformă ale boierilor şi acţiunea forţelor naţionale de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi din primele decenii ale secolului al XIX-lea i-au dat o puternică şi continuă expresie. Programul revoluţiei de la 1821 a reliefat nu numai nevoia înnoirii, dar şi capacitatea românilor de a o întreprinde şi realiza. Profitînd de ocupaţia Principatelor, Rusia a sprijinit aplicarea practică a programului naţional de modernizare, limitîndu-l la obiectivele şi perspectivele propriei sale politici. Regulamentul organic reprezenta instrumentul menit să servească acestei politici. În această acţiune, lui Kiselev i-a revenit un rol deosebit de important. Administrator de mare talent, unul din ultimii elevi ai acelei filozofii de stat din secolul al XVIII-lea — după expresia lui N. Iorga — cu toate părţile pozitive şi negative ale acesteia, anexionist convins, care nu credea nici în dreptul la viaţă al naţiunilor mici şi nici în posibilitatea statelor mici de a face faţă ferocităţii imperiilor, şi-a îndeplinit misiunea justificînd şi încrederea suveranului său şi îndeplinind şi opera de drept şi ordine, nu dînd — am spune noi — ci veghind la aplicarea celei mai bune constituţii posibile pentru Principate, compatibile atît cu trecutul lor şi în acord cu interesele marelui Imperiu al cărui mandatar şi reprezentant era"[20]. Este aceasta, cea mai apropiată de realitate caracterizare făcută omului şi operei sale.

Dacă, *Instrucţiunile* de la Petersburg, pe baza cărora s-a alcătuit legiuirea, întemeiate pe conţinutul memoriilor şi proiectelor de reformă româneşti, conţin, după expresia lui Saint-Marc Girardin, aceleaşi idei generoase întîlnite şi în documentele revoluţiei franceze, avînd drept obiectiv să liniştească Puterile cu privire la intenţiile Rusiei şi să cîştige simpatiile românilor[21], Regulamentul organic, după constatarea aceluiaşi publicist n-a fost, niciodată, decît o simplă hîrtie; fiecare articol sau alineat reprezintă o veritabilă capcană. O hîrtie în privinţa binefacerilor promise de Rusia, adaugă Elias Regnault, un monument de bronz însă pentru răul pe care-l consacră[22]. Ascendentul pe care Rusia ţaristă şi l-a cîştigat în Principate, în Moldova, mai cu seamă, amestecul şi intervenţia directă a consulilor puterii protectoare în treburile cele mai mărunte, chiar, probează că afirmaţia de mai sus cuprinde o apreciabilă doză de adevăr.

Aşa cum se ştie, Regulamentul organic a întîmpinat o puternică şi generală opoziţie. Era firesc ca o încercare de modificare a structurilor pe care era clădită societatea, chiar dacă aceasta nu atingea baza relaţiilor sociale, să stîrnească nemulţumire. Este întemeiată, în parte, aprecierea potrivit căreia boierimea mare era nemulţumită pentru faptul că se acordau prea multe drepturi boierimii mărunte, aceasta protesta pentru că nu i se acordau destule şi toţi boierii laolaltă erau nemulţumiţi de faptul că se aduceau prea mari atingeri privilegiilor clasei[23]. Opoziţia boierimii mici şi mijlocii, care s-a materializat — în timpul redactării Regulamentului şi în preajma aplicării acestuia, în puternice acţiuni protestatare[24], în alcătuirea de jalbe, redactarea de manifeste şi pamflete cu nuanţă revoluţionară, precum şi opoziţia boierimii mari, mai tenace şi eficace, i-au creat lui Kiselev serioase dificultăţi. Condamnînd îndărătnicia „bărboşilor" moldoveni, generalul considera că boierii de peste Milcov sînt de o mie de ori mai liniştiţi şi mai uşor de minuit[25].

Opoziţia înverşunată a boierilor din Moldova nu a fost generată doar de interese de clasă; în condiţiile în care, ştiut este, desfiinţînd unele privilegii şi modificînd o stare de lucruri învechită Regulamentul îi făcea stăpîni deplin, aproape, asupra pămîntului şi a muncii ţăranilor, înverşunarea aceasta nu ar fi întru totul explicabilă. Considerăm, împreună cu Lagan, că opoziţia boierilor se ridică, în general, împotriva tendinţei Rusiei ţariste de a-şi întări poziţiile prin intermediul noii legiuiri. Poziţia geografică a provinciei, consideră diplomatul francez, spre deo-

---

20 N. Iorga, *Histoire des relations russo-roumains*, Iassy, 1917, p. 275—276.

21 Saint-Marc Girardin, *Souvenirs de voyage et d'étude*, Paris, Amyot, 1852, t. I, p. 159.

22 Elias Regnault, *op. cit.*, p. 174. E. Regnault notează că manierele frumoase ale lui Kiselev, „au reuşit mai bine să înlănţuie ţara decît toate brutalităţile turcilor". *Ibidem*, p. 175.

23 I. C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834*, p. 42.

24 *Ibidem*, p. 40—42.

25 Hurmuzaki, *loc. cit.*, p. 406.

sebire de Muntenia, l-a pus mai mult pe locuitori la adăpost de vexațiile turcilor; în schimb, a creat o stare de spirit specială și o suspiciune continuă cu privire la intențiile Curții de la Petersburg[26].

Blutte, consulul Angliei în Principate, la rîndul său, confirmă că opoziția împotriva Regulamentului, în ambele provincii românești, are un caracter mai adînc, național. Diplomatul vorbește de teama boierilor de a vedea perpetuîndu-se ocupația, dorința de a înlocui protectoratul cu un regim de garanție colectivă, de intenția unei părți a boierimii mari de a protesta împotriva Regulamentului — impus de o putere străină — pentru a atrage atenția și a obține sprijinul Europei. De asemenea, este remarcată impresia produsă de căderea Varșoviei. Diplomatul englez notează că opoziția este mai puternică în Moldova, subliniază opțiunea moldovenilor în favoarea unirii, pomenește de propunerea formulată în acest sens de M. Sturdza, într-un memoriu adresat țarului. M. Sturdza, și el, formulînd aceleași temeri, se pronunță în favoarea regimului de garanție colectivă. Scrisoarea înaintată de viitorul Domn premierului englez Aberdeen, prin intermediul lordului Heytesbury, este semnificativă în acest sens. Deși, în document, solicită sprijin pentru a obține tronul Moldovei, orientarea generală nu este mai puțin semnificativă pentru ilustrarea stării de spirit din țară, pentru aprecierea reacției naționale prompte împotriva tendințelor tot mai autoritare ale Puterii protectoare[27].

Un veritabil test, sugestiv pentru starea de spirit din Principate, pentru reliefarea mișcării politice naționale, l-a reprezentat vizita diplomatului francez Bois le Comte; apreciat drept „o demonstrație a interesului“ [28] puterilor occidentale, evenimentul a stîrnit o veritabilă senzație. Din numeroasele contacte cu cercurile politice românești din cele două Principate, din convorbirile cu reprezentanți ai boierimii, Bois le Comte își formează unele convingeri pe care le împărtășește superiorilor săi în rapoarte care prezintă un interes particular pentru istoria epocii. Subliniază puternicul sentiment de naționalitate, dorința generală spre unitate, de constituire a unui mare ducat independent al Daciei, de înlocuire a protectoratului printr-un regim de garanție colectivă; se referă la politica Rusiei, la tendința acesteia de a menține progresul economic și spiritual al Principatelor doar în limite compatibile cu dezvoltarea propriei sale economii și cu liniștea propriilor ei supuși; dă expresie temerilor de viitor ale românilor, hotărîrii acestora de a acționa în eventualitatea în care li se vor da asigurări că pot conta pe sprijinul politic și diplomatic al Angliei și al Franței[29]. M. Sturdza însuși îi mărturisea diplomatului dificultățile ce le-ar întîmpina încercarea de a impune și dezvolta principiile unei constituții liberale în Principatele aflate „între trei puteri monarhice și ultramonarhice“ [30].

Raportul de forțe de pe continent, împărțirea sferelor de influență, răpeau românilor posibilitatea de a obține sprijin politic din partea puterilor europene. Singura cale, pe care le-o recomanda cu stăruință și Bois le Comte, era aceea de a cîștiga opinia publică internațională, de a se face cunoscuți și de a acționa cu vigoare în direcția progresului[31].

Observațiile diplomatului francez sînt importante deoarece dau expresie nu unor opinii izolate, ci unei concepții, devenite generale, unei linii politice care avea să capete contur și consistență deplină în epoca Regulamentului organic cînd efortul național spre unitate, independență și modernizare se va situa pe coordonate noi.

Rezistența cea mai înverșunată, manifestată sub forme variate, în preajma, dar, mai ales, în timpul aplicării noii legiuri au desfășurat-o țăranii. Răscoalele din 1831[32], înăbușite prin forța armată a trupelor de ocupație, le-au urmat o îndelungată perioadă de adînci și generale frămîntări care au culminat cu pribegirile masive din primele luni ale anului 1834[33].

Prin convenția de la Petersburg, din 17/29 ianuarie 1834[34], recunoscînd formal Regulamentul organic și admițînd că acesta nu știrbea „dreptul său de suveranitate“, Poarta confirma,

---

[26] *Ibidem*, vol. XVII, p. 255, Lagan către Sebastiani, 2 septembrie, 1831.

[27] I. C. Filitti, *Corespondența consulilor englezi...*, p. 12, și urm.

[28] *Hurmuzaki*, vol. XVII, p. 307, 310 (Lagan către Broglie, 9 și 23 decembrie 1833), p. 311—312 (Mimaut către Broglie, 10 ianuarie, 1834).

[29] *Ibidem*, p. 314, 392—393, 395, 398—399.

[30] *Ibidem*, p. 402.

[31] *Ibidem*, p. 398—399.

[32] Popovici Valerian, *Date noi cu privire la organizarea și reprimarea răscoalelor țărănești din Moldova din anul 1831*, în *Studii și cercetări științifice*, Iași, Istorie, 1956, fasc. 1, p. 107—131.

[33] Gh. Platon, *Cu privire la pribegirea locuitorilor din Moldova în anul 1834*, în „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza“, Iași, Istorie—filologie, 1958, 4 p. 49—60.

[34] *Documente relative la istoria renașterii României*, vol. I, p. 336—339.

totodată şi măsurile din timpul ocupaţiei, care completaseră sau pregătiseră noua legiure. În mod excepţional, domnii urmau să fie numiţi. Două luni după săvîrşirea actului, trupele ruse trebuiau să părăsească Principatele; ocuparea în continuare a Silistrei şi asigurarea legăturii prin cele două ţări româneşti, menţineau însă, în fapt, şi controlul militar asupra acestora[35].

La 11/23 aprilie 1834, încredinţînd conducerea provizorie lui Mircovici, consulul din Iaşi, Kiselev părăsea capitala Moldovei îndreptîndu-se spre patrie, înconjurat de stima generală, cu reputaţia, pe merit cîştigată, de om drept, luminat şi integru[36] care, servindu-şi ţara, a manifestat, totodată, o preocupare activă pentru instaurarea unei ordini legale, pentru îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă a celor mulţi din cele două Principate. Începea, astfel, o nouă perioadă în istoria Principatelor, aşa-numita perioadă regulamentară, contradictorie, dar nu mai puţin interesantă.

Desfiinţarea monopolului economic otoman a îngăduit o mai puternică integrare în circuitul capitalist european. Românii n-au putut beneficia însă de toate consecinţele actului. Ceea ce a pierdut suzeranul, din punct de vedere economic şi politic — practic, dependenţa faţă de Poartă devine pur nominală — a cîştigat protectorul care, şi ca urmare a echilibrului european stabilit, a cîştigat în Principate o poziţie precumpănitoare. Neputîndu-se opune direct, puterile occidentale vor acţiona în sensul contracarării influenţei Rusiei în Principate prin acţiuni indirecte, prin sprijinul acordat de consuli manifestărilor naţionale ale românilor. Ca urmare a interesului sporit, economic, politic şi strategic al Puterilor in această zonă, Principatele sînt plasate, într-o manieră indirectă, doar, sub un regim de garanţie colectivă *sui generis*.

Teoretic, Regulamentul organic trebuia să fie o expresie a năzuinţelor societăţii româneşti de a se acomoda la noile realităţi ale dezvoltării istorice, de a crea condiţiile pentru modernizarea integrală a acestei societăţi; practic, însă, date fiind condiţiile în care a fost alcătuit şi aplicat, el a fost „Charta protectoratului proconsular“ al Rusiei[37]. Domnii regulamentari, în calitatea lor de „prefecţi ai Rusiei“[38], nu puteau să întreprindă decît măsuri compatibile cu obiectivele protectoratului. În egală măsură, în loc să descătuşeze forţele vii ale naţiunii, prin intermediul robiei clăcii, marea masă a poporului, ţărănimea, a fost transformată în „instrument nelegiuit“ de profit pentru proprietarii pămîntului. De la început, deci, exista o puternică contradicţie între *nevoia* de progres şi limitele în care acesta putea fi realizat, compromisurile prin intermediul cărora se putea strecura progresul. Această contradicţie şi-a găsit expresie în puternice ciocniri pe plan social, politic şi ideologic între forţele noului, ale progresului şi cele ale trecutului, care se cramponau de averi şi privilegii. În întreaga epocă, se desfăşoară, necruţător, o uriaşă luptă, pe toate planurile, în toate domeniile vieţii, între nou şi vechi. Rînd pe rînd, opreliştile sînt înlăturate, barierile cad, contradicţiile se acumulează, societatea românească în sinul căreia forţele noului sporesc, se îndreaptă spre revoluţia chemată să înlăture din calea progresului social şi naţional toate barierele. Sinteza tuturor aspectelor perioadei regulamentare oferă, se poate spune, una din cele mai spectaculare imagini ale istoriei româneşti în epoca de dezvoltare pe cale modernă, de consolidare a naţiunii, de afirmare a conştiinţei naţionale.

Domnia lui Mihai Sturdza (1834—1849)

M. Sturdza, Domnul regulamentar al Moldovei, a fost numit în aprilie 1834. La 10 mai, se afla la Constantinopol pentru a primi investitura. La 13 iulie se afla la Galaţi, iar două zile mai tîrziu îşi făcea intrarea în capitala ţării.

Fiu al marelui Logofăt Grigorie Sturdza şi al Mariei Calimah, Mihai Sturdza s-a născut la 14 aprilie 1795, la Iaşi. Înzestrat cu reale calităţi, şi-a însuşit o cultură aleasă, excepţională pentru timpul său. S-a manifestat de timpuriu în viaţa politică, fiind adversar al Eteriei şi al ideilor profesate de *cărvunari*, reprezentant al intereselor marii boierimi în conflict cu domnitorul I.S. Sturdza. Pe linia programului naţional al revoluţiei de la 1821, filtrat prin prisma intereselor

---

[35] I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, Bucureşti, 1915, p. 2. Blutte constată că drumul care leagă Silistra de hotarul Rusiei, în loc să meargă în linie dreaptă, trece prin aproape toate oraşele mari ale Principatelor cuprinzînd şi cele două capitale. Corpul de ocupaţie îşi va schimba doar denumirea în trupe însărcinate cu paza drumului militar. Idem, *Corespondenţa consulilor englezi*, p. 59 (11 aprilie 1834).

[36] Idem, *Domniile române*, p. 11 (aprecierile sînt ale consulului austriac din Iaşi).

[37] N. Iorga, *op. cit.*, p. 279.

[38] *Hurmuzaki*, vol. XVII, p. 398 (Memoriul lui Bois le Comte).

de clasă ale boierimii[39], își expune ideile cu privire la viitoarea organizare a Principatelor în cîteva importante documente — *Material pentru un memoriu asupra țării Moldovei, Considerații asupra Principatelor române la începutul anului 1825*[40], *Memoriul* din 28 februarie 1829, adresat Cabinetului de la Petersburg[41]. În timpul administrației ruse, a ocupat funcții însemnate în stat făcînd parte și din comisia de redactare a Regulamentului organic. Datorită influenței de care se bucura și cu sprijinul ce l-a obținut, printr-o risipă generoasă de bani și promisiuni, a obținut scaunul Moldovei[42]. A doua căsătorie cu Smaranda Vogoride, fiica influentului bei de Samos, promisiunea că, timp de 10 ani, nu va ridica problema mănăstirilor închinate — i-au asigurat triumful în competiție[43].

M. Sturdza este una din figurile cele mai reprezentative, dar și mai contestate ale timpului său. Pe cît a fost de apreciat pentru cultura, inteligența, spiritul întreprinzător și gospodăresc, subtilitatea și simțul său politic, pe atît a fost de criticat pentru corupție și venalitate, pentru faptul că și-a pus talentul și calitățile sale incontestabile în slujba pasiunilor josnice care l-au dominat[44]. În timp ce boierii, în noiembrie 1835, condamnă cu violență viciile unei guvernări care de abia începuse, subliniindu-i corupția și încălcarea celor mai elementare norme ale reglementărilor sociale „ale Regulamentului, legilor și a formelor"[45], iar un observator constata că domnia sa nu reprezintă decît „o suită neîntreruptă de jafuri și de concesii scandaloase"[46], în 1842, Adunarea obștească îi acordă titlul de „părinte și binefăcător al patriei"[47].

Pentru a-i defini personalitatea, cu calitățile și defectele sale, trebuie să-l situăm pe domnitor în condițiile epocii sale, a acestei epoci atît de contradictorie, de plină de tumult, de prefacere și de mișcare, în cuprinsul căreia se înfruntau două lumi, în care interesele de clasă se ciocneau atît de puternic, în care se dezvoltau națiunea și conștiința națională, în care progresul era atît de stînjenit, în egală măsură, de dominația străină. Numai o analiză largă în cuprinsul acestui complicat context poate fi în măsură ca, dincolo de păcatele individului, să reliefeze calitățile omului de stat și pe ale domnitorului, umbrite de mulțimea neajunsurilor generate, în mare parte, de condițiile obiective ale vremii.

Aristocrat prin excelență, educat în spiritul iluminismului francez, la curent cu literatura politică și economică a timpului său, s-a străduit, în limita posibilităților de care dispunea, să acomodeze dezvoltarea țării sale la nivelul civilizației europene. Strădania în acest sens se desprinde din toate actele domniei sale. Adept al progresului gradual, M. Sturdza pornea de la convingerea că societatea trebuie să fie „ca un pom bine sădit ce sloboade în vreme frunza, floarea și doritul rod, iar nu ca pomul a căruia înflorire, acea pripită, lovindu-se de agerimea brumelor s-ar veşteji și picînd s-ar preface în netrebnicie"[48]. Urmărirea acestui principiu, în acord, desigur și cu convingerile sale, era impus și de controlul politic al Puterii protectoare. Recomandările ce i se fac încă de la începutul domniei, de către consulul Rusiei, cu privire la combaterea „ideilor subversive", a „spiritului de inovație și de tulburare", de care trebuia să țină seama „exact și complet"[49], subliniază limpede și limitele în care era posibilă opera de guvernare a Moldovei. În cuprinsul acestor limite, pe linia impusă de nevoile progresului societății românești, realizările epocii regulamentare sînt însemnate. Ele nu trebuie apreciate însă drept rod al Regulamentului; legiuirea, ea însăși, este un rezultat al nevoilor de dezvoltare, de creștere, a societății românești, dar care a servit doar limitat acestor nevoi, în condițiile menținerii „robiei clăcii" și a privilegiilor care acordau drepturi doar unei minorități și acestea sever controlate de amestecul direct și continuu al Puterii protectoare.

---

39 Gh. Platon, *Despre programul național al revoluției de la 1821. 150 ani de la revoluția națională condusă de Tudor Vladimirescu*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași, S. III-a, a. Istorie, t. XVII, anul 1971, fasc. 1.

40 *Hurmuzaki*, s. I_4, p. 7—8, 63—69.

41 *Ibidem*, s. I_5, p. 23—24.

42 I. C. Filitti, *Domniile române*, p. 3—4.

43 *Ibidem*, p. 33.

44 N. Soutzo, *op. cit.*, p. 121, Vezi și D. Ciurea, *Civilizația în Moldova în perioada 1834—1849*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol", XIII, 1976, p. 20—21.

45 *Uricarul*, VIII, p. 122—123 și broșura *Michel Stourzda et son administration*, apărută la Bruxelles, în 1846, în *Anul 1858 în Principatele Române*, t. I, p. 31.

46 Aprecierile îi aparțin polonezului M. Budzynski, cf. Biblioteca Czartoryski, Cracovia, Mss. nr. III, 5 405, f. 11—24.

47 *Hurmuzaki*, sI_6, p. 367.

48 Apud. D. Ciurea, *Moldova sub domnia lui M. Sturdza*, Iași, 1947, p. 55.

49 *Hurmuzaki*, sI_5, p. 64—66.

Aplicarea Regulamentului organic precum şi a legiuirilor care l-au completat şi dezvoltat, prezintă, aşa cum, pe drept, apreciază A.D. Xenopol „prima transformare a societăţii româneşti din starea haotică a vieţii orientale către acea orînduită a apusului civilizat"[50]. Regulamentul, continuă marele nostru istoric — precum şi epoca sa de aplicare şi verificare, am adăuga noi — deşi a reliefat „în lumina cea mai vie contrazicerea între dorinţele şi năzuinţele românilor şi starea de fapt sub care era încuibată"[51] reprezintă un progres simţitor ; „introduce reguli fixe şi statornice în locul chibzuirii momentane şi a bunului plac, restrînge arbitrariul înlocuindu-l cu norme dirguitoare ; introduce răspunderea legală în locul neresponsabilităţii de mai înainte. Prin Regulamentul organic, se pune pentru prima oară în societatea românească ideea interesului public ca ceva superior celui individual ; ideea statului se naşte pentru prima oară la români, în concepţia ei modernă, ca viaţa unui tot, întocmit pe norme obşteşti, adică pe legi ..."[52].

Legislaţia iniţiată sau patronată de M. Sturdza se încadrează pe linia acestui proces de dezvoltare pe care se situase, firesc şi ireversibil, societatea românească. În timpul domniei, în care Obişnuita obştească adunare a lucrat în trei legislaturi (1837, 1842, 1847), au fost votate şi aplicate numeroase legi şi măsuri, a căror diversitate reliefează limpede şi nevoia de prefacere, de transformare, dar şi amploarea generală a procesului.

În condiţiile sporului apreciabil demografic, al dezvoltării tîrgurilor şi oraşelor, a diferenţierii, tot mai accentuate, a populaţiei, a dezvoltării pieţei interne şi a comerţului, a creşterii rolului economic şi administrativ al aglomerărilor orăşeneşti, al capitalei, mai ales, organizarea modernă a acestora, alături de noua împărţire pe ţinuturi, a reprezentat o preocupare continuă. Înfiinţarea eforiilor şi constituirea bugetelor orăşăneşti, edilitatea, sistematizarea, organizarea serviciilor orăşeneşti în principalele oraşe, a poliţiei, a corpului de pompieri şi a fanaragiilor, măsurile pentru aducţiunea apei şi pentru salubritate, supravegherea călătorilor, organizarea poştelor, reprezintă preocupări constant promovate şi urmărite. Ţărănimea se află mereu în atenţia ocîrmuirii. Aceasta nu numai ca o compensaţie pentru situaţia creată acestei categorii prin dispoziţiile secţiunii a VII-a din capitolul al III-lea al Regulamentului, ci în virtutea înseşi a unei concepţii de guvernămînt care trebuia să apere şi să stimuleze interesul pentru producţie. Tendinţa de a pune ţărănimea la adăpost de abuzurile administraţiei şi de exploatarea proprietarilor, de a-i menţine capacitatea contribuabilă şi a asigura, astfel, veniturile statului, se degajă din întreaga legislaţie a epocii regulamentare. Pe această linie se înscriu, spre exemplu *Legiuirea pentru trei pricini care împovărează pe locuitorii de la sate*, din aprilie 1848, care interzicea vînzarea băuturilor pe datorie, reglementa datoriile băneşti ale locuitorilor şi stabilea maniera de aplicare a cislelor, precum şi *Legiurea asupra îmbinatelor drepturi şi îndatoriri ale proprietarilor şi sătenilor din satele de prin munţi* ; această din urmă lege, pornind de la situaţia specială a ţăranilor din regiunea de munte, reglementa într-o manieră mai echitabilă relaţiile între cele două părţi[53]. În acelaşi sens erau îndreptate măsurile cu privire la lichidarea datoriilor contractate de săteni, la limitarea globirilor ş.a.[54], Aceluiaşi scop urma să folosească şi retipărirea, în 1835, şi, apoi, modificarea, în 1844, a hrisovului pentru danii, schimburi şi vînzări.

Oricît de bine intenţionată ar fi fost ocîrmuirea, problema agrară nu putea fi rezolvată însă prin măsuri de genul acestora. Bunele intenţii nu au lipsit, după cum nu au lipsit nici inimile generoase şi patriotice care au condamnat cu vigoare tratamentul la care era supusă forţa vie a naţiunii. Trebuia desfiinţată baza care genera şi întreţinea situaţia, crea în interior o stare de puternică tensiune, alimentată continuu de puternice şi variate mişcări ţărăneşti[55].

Pe linia de mai sus sînt plasate şi măsurile cu privire la ţarinile de rezervă, la reglementarea arendării de către supuşii străini la maniera de plată a transporturilor ş.a. De asemenea, dezro-

---

[50] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 187.
[51] *Ibidem*, p. 209.
[52] *Ibidem*, p. 100.
[53] Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat ţăranii*, Bucureşti, 1907, p. 86 ; Gh. Platon. *Despre exploatarea ţăranilor din regiunea de munte a Moldovei în vremea Regulamentului organic*, în „Revista Arhivelor", 1960, 3, nr. 2, p. 177—192.
[54] Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 90—92.
[55] Gh. Platon, *Izgonirea locuitorilor răzvrătitori de pe moşii. Contribuţii la cunoaşterea frămîntărilor ţărăneşti din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Iaşi, Universitatea „Al. I. Cuza", 1966, *Contribuţii la cunoaşterea frămîntărilor ţărăneşti din Moldova în preajma şi în timpul anului revoluţionar 1848*; *Strămutarea locuitorilor*, „Studii şi articole de istorie", 1962, 4, p. 131—164. *Din lupta maselor ţărăneşti din Moldova în preajma şi în timpul anului revoluţionar 1848*, „Studii şi articole de istorie", 7, p. 209, 242 etc.

birea ţiganilor clerului şi ai statului, prin legile din 31 ianuarie şi 14 februarie 1844, reprezintă nu doar un act de caritate, ci o importantă măsură de ordin economic, social şi politic.

Legea din 26 ianuarie 1845, pentru reorganizarea slujitorilor de prin ţinuturi se încadrează în şirul măsurilor adoptate pentru organizarea administraţiei, reglementarea activităţii ispravnicilor, realizarea unui acord firesc între instanţele administrative şi cele judecătoreşti. Reorganizarea Miliţiei, ai cărei cadeţi obţin aprobarea de a se instrui în Rusia şi în Prusia, înfiinţarea de şcoli elementare şi cazărmi şi tipărirea de manuale special destinate soldaţilor reliefează o preocupare care se încadrează pe direcţiile fireşti de dezvoltare ale epocii, în spirit naţional.

Modernizarea justiţiei, prin crearea unor instanţe specializate, simplificarea procedurii, autoritatea lucrului judecat, înlăturarea ingerinţelor administraţiei, au reprezentat, de asemenea, preocupări constante ale perioadei. Instituirea divanurilor apelative, a judecătoriilor ţinutale şi săteşti, a tribunalului de comerţ din Galaţi şi a celui corecţional din Iaşi, tipărirea pentru a doua oară, în 1838, a *condicii criminale*, traducerea codului criminal francez, în 1841, lucrările comisiei instituite în 1847, sub preşedenţia domnitorului însuşi, pentru alcătuirea unui singur corp a legilor civile din Moldova, se înscriu pe linia aceloraşi preocupări de creare a unui cadru corespunzător procesului de dezvoltare a societăţii.

În materie judiciară, una din realizările incontestabile ale epocii, care a întărit încrederea în justiţie, în funcţia socială a acesteia, a reprezentat-o măsurile privind urgentarea procedurii şi stingerea proceselor. În 1835, existau, în instrucţia tribunalelor, mai mult de 29 000 procese. Printr-o clasificare judicioasă, în termen de 15 luni, de la 1 august 1835, pînă la 1 noiembrie 1836, 18 378 cazuri au fost lichidate, izbutindu-se să se creeze un echilibru normal. În 1839, din 8413 procese — din care 4 303 din urmă — 5 000 au fost terminate. În anul următor, numărul proceselor de judecat s-a redus la 1 591[56].

Prin legea pentru administrarea mănăstirilor indigene neînchinate, din 1835, se face un pas înainte spre introducerea controlului autorităţii laice asupra administraţiei averilor mănăstireşti[57]. De asemenea, prin hrisovul domnesc din 30 mai 1839, referitor la mănăstirile Neamţ şi Secu, se înăspresc regulile vieţii monahale şi se înfiinţează o *dicasterie* pentru administrarea averilor. Tendinţa domnitorului de reorganizare a clerului, de a pune sub controlul statului bunurile Mitropoliei, de a supune aceluiaşi regim toate mănăstirile, inclusiv cele închinate[58], i-au atras dezaprobarea Rusiei şi a avut drept consecinţă conflictul cu mitropolitul Veniamin şi demisia acestuia, la 18 ianuarie 1842. Dincolo de cauzele mărturisite ale litigiului, acesta era generat de atitudinea tot mai independentă a Mitropolitului. Sprijinirea acestor veleităţi de către Rusia aducea prejudicii intereselor naţionale româneşti. În cele din urmă, puterea centrală a ieşit victorioasă din conflict ; *legea relativă la odihnuirea averilor bisericeşti şi la atribuţiile vornicului bisericesc* — cel dintîi ministru al cultelor — votată în martie 1844, limitează şi pune sub controlul statului veniturile Mitropoliei şi ale episcopiilor.

Pe linia relaţiilor cu celelalte puteri, în afara eforturilor continue de a se limita sfera de acţiune a consulilor puterilor străine, la 14/26 noiembrie 1837, se ajunge la semnarea unei convenţii cu Austria pentru extrădarea vagabonzilor şi a dezertorilor. Era, aceasta, se pare, prima convenţie semnată de un domnitor român, după tratatul semnat de D. Cantemir cu Petru I[59] ; ea reprezintă, se poate spune, „cel dintîi semn al reînvierii internaţionale, cea dintîi recunoaştere a existenţei juridice a statului român“ [60].

În sfîrşit, legea rangurilor, din 10 martie 1835, care a asimilat rangurile boiereşti cu ramurile civile, a avut drept consecinţă o diluare considerabilă a boierimii. Prin intermediul acestei legi, rîndurile boierimii au sporit considerabil. Una din acuzaţiile principale care i s-au adus lui M. Sturdza este aceea că ar fi obţinut venituri mari din vînzarea rangurilor. Acest proces de diluare al clasei boiereşti, de extindere a privilegiilor, în cuprinsul unui regim în care numai privilegiul boieresc oferea posibilitatea exercitării nestînjenite a preocupărilor burgheze, nu este opera domnitorului, ci o tendinţă a epocii ; M. Sturdza a fost doar instrumentul care a dat curs şi expresie concretă acestei tendinţe, generate de realităţile vremii sale[61].

---

[56] Alexandre C. Stourdza, *De l'histoire diplomatique des Roumains 1821—1859, Règne de Michel Sturdza prince régnant de Moldavie 1834—1859*, Paris, Plon, 1907, p. 81.

[57] I. C. Filitti, *Domniile române...* p. 514—515.

[58] *Ibidem*, p. 463.

[59] Alexandre C. Stourdza, *op. cit.*, p. 67.

[60] A. D. Xenopol, *op, cit.*, p. 178.

[61] Gh. Platon, *Consideraţii privind situaţia numerică şi structura boierimii din Moldova în preajma revoluţiei de la 1848*, în „Populaţie şi societate“, vol. II, Cluj, 1977, Litografia Universităţii Babeş—Bolyai.

Măsurile pentru ameliorarea căilor de comunicaţie, înfiinţarea tîrgurilor şi a iarmaroacelor, organizarea activităţii comerciale în tîrguri, organizarea serviciilor de sănătate publică, îmbunătăţirea regimului închisorilor, reglementarea situaţiei diferitelor categorii de locuitori, măsurile pentru dezvoltarea învăţămîntului ş.a. toate, marchează, dacă nu întotdeauna realizări spectaculare, cel puţin o tendinţă sistematic şi perseverent urmărită pentru modernizarea societăţii româneşti, în toate laturile sale, pentru crearea unui regim juridic, administrativ şi social, suficient de larg pentru a corespunde nu numai cerinţelor contemporane, dar şi perspectivelor de viitor.

Opoziţia împotriva lui M. Sturdza şi a regimului regulamentar. Atitudinea consulilor Rusiei.

Aşa cum s-a putut observa, epoca regulamentară, plină de puternice contradicţii şi contraste ale unei societăţi aflate în plin proces de afirmare, de dezvoltare, se caracterizează printr-o necruţătoare luptă între nou şi vechi, în toate domeniile vieţii. Această luptă îşi găseşte expresie pe plan social şi politic într-o continuă stare de tensiune alimentată de frămîntările şi mişcările ţărăneşti şi ale populaţiei orăşeneşti precum şi de lupta politică organizată, făţişă sau ascunsă, împotriva rînduielilor vechi, pentru promovarea mişcării naţionale, pentru alcătuirea programului naţional. Activitatea legislativă, de organizare administrativă şi edilitară a lui M. Sturdza s-a încadrat şi s-a desfăşurat în acest context dinamic, de care a fost influenţată. În realizările domniei, ca şi în minusurile numeroase ale acesteia se reliefează aceleaşi contradicţii, vizibile pretutindeni, între elanul generos al construcţiei, al dăruirii în folosul obştesc, naţional şi patriotic şi spiritul meschin, particular, al rutinei şi al privilegiului. Domnitorul, om al epocii sale, întruneşte, mai bine, poate, decît oricare altul din contemporanii săi, contradicţiile acesteia.

Domnia regulamentară s-a desfăşurat pe fondul unei opoziţii sistematice şi continue, generată de nevoile fireşti ale societăţii în luptă cu limitele regimului regulamentar, cu politica de abuz şi privilegiu, cu amestecul direct al consulilor Puterii protectoare în treburile interne ale ţării. Primii consuli, Timkovski şi Besack, profitînd de situaţia lor privilegiată, primeau plîngeri împotriva ocîrmuirii, avînd pretenţia de a fi puşi la curent şi consultaţi în cele mai neînsemnate lucruri. Kotzebue, care a succedat lui Besack, în august 1838, urmează aceeaşi linie de conduită. Conflictul cu reprezentanţii Puterii protectoare, pentru rezolvarea căruia domnitorul a trebuit să cheltuiască mulţi bani, să consume multă energie, reliefează cît de puternic era „patronajul“ [62], şi cît de dăunător era acesta.

Curtea protectoare şi consulii acesteia întreţineau, în parte, şi opoziţia boierilor cu scopul de a domina mai deplin situaţia. În cadrul frămîntărilor sociale şi politice ale perioadei regulamentare, *opoziţia* împotriva domnitorului, a regimului şi a imixtiunii străine ocupă un loc important. Referindu-ne la opoziţia directă împotriva lui M. Sturdza, trebuie să notăm că este dificil de stabilit limita unde se termină interesul individual sau de grup şi începe cel general, după cum este lipsit de sens să afirmăm că o anumită categorie socială făcea opoziţie din motive care nu depăşeau interesele egoiste, personale. Opoziţia nu s-a desfăşurat separat, pe grupuri şi în limitele stricte ale unor anumite interese. De obicei, ea a cuprins atît boierimea mare, cît şi cea mijlocie şi mică. Prima, pentru a lupta cu mai mult succes împotriva domnitorului, avea nevoie să prezinte interesele sale ca fiind, cel puţin, interesele generale ale clasei. Cealaltă, prin forţele sale proprii, nu putea să acţioneze cu succes; avea nevoie de sprijinul şi de prestigiul, cel puţin, al unora din marii boieri. Lupta continuă pentru modificarea compoziţiei Adunării obşteşti — în care M. Sturdza îşi plasa mereu doar oamenii favorabili politicii sale — verifică adevărul acestei opinii. Era firesc, deci, ca opoziţia aceasta, care angaja categoria principală cu drept de a alege, chiar dacă diriguitorii urmăreau scopuri personale, să se desfăşoare în numele intereselor generale ale societăţii, să fie observată cu atenţie, să aibă o eficacitate a cărei importanţă nu trebuie minimalizată, să contribuie, puţin cîte puţin, la sudarea unei alianţe cu caracter tactic şi la alcătuirea unui program care, opus politicii oficiale a domnitorului şi a imixtiunii străine, să obţină o largă adeziune.

Opoziţia aceasta era legală, *parlamentară* prin formele sale de manifestare, urmărind să cîştige mai multe locuri în Adunare şi să transforme instituţia într-un organ mai reprezentativ, capabil să adopte o legislaţie mai cuprinzătoare. Sub acest aspect, opoziţia puternică manifestată cu prilejul alegerilor din 1837, 1842 dar, mia ales în 1847 prezintă o netăgăduită importanţă.

---

[62] I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 465—466 (Mimaut către Rigny, 7 octombrie 1836)

Paralel cu această opoziție, *parlamentară*, boierii, cei mari, mai cu seamă, nu pierd o ocazie pentru a denunța regimul corupt al lui M. Sturdza în memorii adresate Puterii protectoare. Opoziției colective i s-au adăugat continuu opoziția individuală a unora dintre boieri. Referindu-se la disputele fățișe între Domn și boieri, M. Drăghici observă că „răspinșii, deci din deputați, făcînd felluri de intrigi între popor, ca să rădice comploturi asupra domnului, din zi în zi se lățea între magnați ura adăugindu-se pe de o parte cu cei depărtați din slujbe, pe de altă parte cu candidații rămași fără voturi la toată alegerea de deputați încît s-au deschis un război politic din cele mai serioase în Moldova“ [63].

Opoziția începe să se manifeste imediat după venirea domnului, în 1835 și 1836. Prin memorii adresate Curții de la Petersburg și ambasadorului țarist de la Constantinopol, sînt denunțate abuzurile lui M. Sturdza. În fruntea opoziției se afla Alecu Mavrocordat, admirator al Franței, la casele căruia se adunau boierii nemulțumiți[64]. Deși, aici, votarea *articolului adițional* nu a întîmpinat rezistență și nu a avut consecințele din Țara Românească, opoziția a întreținut continuu o puternică agitație în sînul Adunării. Alegerile din 1837 prilejuiesc vii dispute și tulburări în diferite ținuturi. Sînt alcătuite „partide“, cu scopul de a contracara ingerințele cîrmuirii[65]. În 1842, de asemenea, mișcarea opoziționistă se întărește reliefînd și mai puternic alianța tactică între categoriile boierilor opoziționiști[66]. Noile alegeri, din 1847, au arătat pînă la ce punct se acumulaseră contradicțiile, se întărise rezistența, sporise eficacitatea opoziției[67].

Opoziția la care ne-am referit, care angaja nu numai vîrfurile marii boierimi, ci numeroși reprezentanți ai întregii clase, se desfășura, totuși, într-un cadru legal, în acel al *legalității regulamentare*. Dacă marii boieri se mărgineau la atît, reprezentanții boierilor de clasele a doua și a treia, majoritatea de proveniență recentă, nu aveau comun cu clasa din care făcea parte decît rangul și privilegiile; ei aparțineau, practic, prin ocupație și preocupări, clasei burgheze[68]; aderînd la mișcare și susținînd formele de manifestare ale acesteia, nu se opreau aici, însă; obiectivele pe care le urmăreau erau mai largi. Din rîndul acestora, se disting net acei tineri atașați prin concepția lor ideilor revoluționare burgheze care se pronunțau deschis pentru abolirea regimului regulamentar. Activitatea acestei categorii, care, după expresia consulului francez Huber, cumula „patriotismul și energia“ [69] fățișă sau ascunsă, a completat și a adîncit opoziția contribuind la accentuarea spiritului protestatar.

Satira politică și pamfletul, teatrul și poezia, publicistica în presa vremii, literatura, în general, la care s-au adăugat conspirația și legăturile revoluționare cu românii din celelalte țări surori, toate mijloacele au fost folosite. Teoria se îmbina organic cu practica, completînd și perfecționînd ideologia — ideologia patruzecioptistă — și modalitățile practice de realizare ale acesteia ; în viitoarea acestor frămîntări și evenimente, s-au stabilit căile cele mai convenabile, care să corespundă realităților interne și internaționale, au fost elaborate tactica și programul de acțiune ale revoluției viitoare.

În Moldova, reprezentanții de frunte ai acestui tineret generos, puternic pătrunși de spiritul național, stabilind și păstrînd o continuă legătură revoluționară cu țările surori, au făcut cea mai puternică opoziție nu numai domnitorului, ci și regimului pe care acesta îl patrona. Acțiunea lor nu era, nici ea, izolată ; ei foloseau nemulțumirea boierilor împotriva regimului pentru a realiza o unitate a opoziției. Opozițiile reprezentate de cele trei categorii — boierii mari, cei mijlocii și mici și tineretul intelectual [70] nu-și desfășurau activitatea izolat. Ele nu pot fi apreciate în acțiunea lor separată ; trebuie înțelese *numai* în cadrul general în care s-au desfășurat și nu judecate *exclusiv* prin prisma programului ce și l-au propus ; trebuie cercetate în interacțiunea lor, în efectele produse, în contribuția la crearea acelei atmosfere de tensiune, continuu acumulată la nivelul întregii societăți, nu numai în anumite laturi ale acesteia. Nu trebuie uitat că mișcările la care ne referim reprezintă o parte, doar, a mișcării largi, cu caracter social și național, care agita întreaga societate. Obiectivele și eficacitatea *mișcării*

[63] Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, Iași, 1857, p. 202.
[64] D. Ciurea, *Moldova sub domnia lui M. Sturdza*, p. 65—67.
[65] I. C. Filitti, *Domniile române*... p. 488.
[66] *Ibidem*, p. 520.
[67] *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, Direcția generală a Arhivelor statului, București, 1960, p. 70—71.
[68] Gh. Platon, *Considerații privind structura numerică.*
[69] *Hurmuzaki*, vol. XVII, p. 719—719, 777—779.
[70] I. C. Filitti, *Domniile romîne*... p. 550—551.

opoziţioniste nu pot fi înţelese decît în acest cadru al mişcării generale româneşti. Chiar dacă, uneori, legătura între diferitele mişcări cu caracter opoziţionist, făţişe sau conspirative, nu era suficient de durabilă, efectele se repercutau asupra întregii societăţi producînd rezultate la nivel şi de importanţă generală. În efectele produse asupra societăţii, *mişcarea opoziţionistă* şi cea *revoluţionară*, ca şi *acţiunile politice* se aflau într-un raport de interdependenţă care nu îngăduie realizarea unei separaţii. Nu se poate stabili o linie de demarcaţie precisă între conjuraţia condusă de L. Radu, acţiunea „Societăţii filantropice" — „Fiii colonici lui Traian" (1841) sau frămîntările legate de acţiunile directe ale *Frăţiei*, în 1845 şi 1846 sau între acţiunile reprezentanţilor grupului opoziţionist care, la sfîrşitul anului 1838, se legau prin jurămînt că vo lupta pentru „înlăturarea viţiilor regimului regulamentar şi pentru aşezarea unei domnii ereditare"[71]. În acelaşi sens sînt orientate apelurile anonime din vara anului 1840 care denunţau viciile administraţiei şi ale justiţiei şi ameninţau că poporul îşi va face dreptate „prin vărsare de singe"[72], precum şi manifestele incendiare din vara anului 1843, expresie a *opoziţiei tinere*[73].

Pentru atitudine de frondă împotriva regimului regulamentar sînt suprimate „Dacia literară" şi „Propăşirea", sînt surghiuniţi reprezentanţi ai mişcării înnoitoare[74]. Este interesant de reţinut, în acest sens, că în interogatoriu, L. Radu declara că la fel ca şi dînsul şi alţi boieri din Moldova au proiecte de reformă asemănătoare celui găsit asupra sa. „Vă încredinţez, mărturisea el, că de s-ar iscodi poate la mai mari case se vor găsi hîrtii dupe atunci mult mai urîte"[75].

Mişcările din primăvara anului 1846, la care au participat breslele de negustori şi meseriaşi din Iaşi, cînd, în capitala Moldovei, au venit şi delegaţii impunătoare de ţărani, a provocat o puternică agitaţie. Sub presiunea mulţimii, Domnul a fost constrîns să părăsească palatul şi să se refugieze în clădirea consulatului rus. S-a constatat cu acest prilej, măsura în care între frămîntarea generală a maselor şi opoziţia boierilor exista, prin forţa desfăşurării evenimentelor înseşi, o strînsă legătură. Mişcarea maselor oferea opoziţiei boiereşti prilejul să intervină cu mai multă vigoare, în numele interesului general, să elaboreze chiar şi planuri de răsturnare a domniei. În momentul de care vorbim, aceste planuri nu au întrunit adeziunea unanimă din cauza riscurilor ce le presupunea[76]. Ele nu sînt însă mai puţin sugestive pentru a marca interdependenţa strictă între toate aspectele care definesc frămîntarea generală de care era cuprinsă societatea românească.

Pentru a contracara opoziţia şi a feri ţara de contaminarea cu spiritul revoluţionar — acţiunea se încadra pe linia *instrucţiunilor* Curţii protectoare — M. Sturdza a uzat de toate mijloacele pe care poziţia sa i le punea la dispoziţie. „Opunînd ostilităţii fanarioţilor voturile Adunării — consemnează, cu pătrundere, E. Regnault — guvernînd Adunarea cu ajutorul consulului rus, rezervînd acestuia destulă influenţă pentru a nu-l irita, nelăsîndu-i destulă pentru a nu fi umbrit, el a ştiut să tragă folos din sistemul de basculă ca un bătrîn ministru constituţional"[77]. Cu toate învinuirile care i se pot aduce, cu privire la lipsa de scrupule sau la cupiditatea sa neînfrînată, M. Sturdza nu poate fi considerat ca situîndu-se în afara procesului general care se săvîrşea în ţară aflată sub conducerea sa, ca adversar al mişcării înnoitoare, ca paravan de care se clocneau şi zdrobeau, uneori, valurile mişcării opoziţioniste şi progresiste. Într-un anumit sens, pe planul acţiunilor politice, oricît s-ar părea de ciudată constatarea, el s-a aflat în centrul mişcării naţionale spre care erau orientate, în exclusivitate, aproape, toate frămîntările epocii al cărei conţinut îl schiţăm aici. Chiar dacă, uneori, atitudinea domnitorului pare şi este ambiguă, ca atunci, de pildă, cînd denunţă Curţii protectoare „înţelegerea vinovată" între patrioţii moldoveni şi opoziţioniştii din Adunarea munteană[78] sau pe Vaillant, „emisar

---

[71] *Ibidem*, p. 507.

[72] *Ibidem*, p. 511—512.

[73] *Hurmuzaki*, vol. XVII, p. 949—950 (expresia aparţine lui Duclos, consulul Franţei la Iaşi.

[74] Cf. Gh. Ungureanu, *Frămîntări social-politice în Moldova premergătoare mişcării revoluţionare de la 1848 în Moldova*, în „Studii", XI, 1958, nr. 3.

[75] *Hurmuzaki*, s I_6, p. 145.

[76] Informaţiile agentului polonez Budzynski sînt deosebit de interesante pentru reliefarea acestor evenimente puţin cunoscute pînă acum. Cf. Biblioteca Czartoryski—Cracovia, Mss., nr. III, 5 405, f. 11—24 (raportul este din 16 mai 1847).

[77] *Loc. cit.*, p. 385.

[78] *Hurmuzaki* s I_5, p. 614—616.

al propagandei franceze"[79], în legătură cu mişcarea iniţiată de acesta la Iaşi, în 1841[80], faptele trebuie judecate nu izolat, ci în ansamblu.

M. Sturdza a militat pentru Unirea care se putea realiza numai împotriva voinţei Puterii protectoare, şi pentru instituirea asupra celor două Principate a unui regim de garanţie colectivă. Confidenţele pe care le face lui Huber, cu privire la intenţia de a face din cele două ţări româneşti „o altă Belgie",[81] veritabilele tratative diplomatice pe care le poartă cu F. Colsan şi A. Billecocq, consulul general al Franţei din Bucureşti[82], implicaţi direct în demersul politic al lui Cîmpineanu, hotărît să-i ofere tronul ambelor Principate, misiunea postelnicului N. Suţu[83] şi a lui Kogălniceanu în Ţara Românească[84], precum şi cea a lui G. A. Mano[85], ni-l înfăţişează în cu totul altă lumină. Huber declară că a izbutit să-l cunoască pe M. Sturdza doar în intimitate; acesta l-a încredinţat că a „obosit" să servească mereu drept jucărie instigaţiilor machiavelice ale Rusiei[86].

Este greu de admis că M. Sturdza cocheta doar cu ideea Unirii şi că cultiva pe agentul francez doar pentru a atenua şi domina opoziţia tineretului intelectual[87]. Analiza generală a împrejurărilor de care am vorbit mai sus probează că domnitorul, cu toate defectele sale, în limita concepţiei sale de clasă, a obligaţiilor pe care i le impuneau funcţia sa, a săvîrşit o operă care se înscrie pe linia progresului istoric. Nu el a patronat abuzurile, nu regimul instaurat de el a generat aceste abuzuri. Contradicţiile epocii regulamentare sînt contradicţiile unei epoci istorice aflate în proces de radicală prefacere şi transformare.

Perioada Regulamentului organic, cu toate restricţiile politice ale legiuirii, care a menţinut şi întărit şi *robia clăcii* şi a instituit controlul Puterii protectoare asupra vieţii interne, a reprezentat o perioadă de progres economic[88], de mari prefaceri sociale, de întărire a spiritului şi a conştiinţei naţionale, în care s-a definit mai viu şi personalitatea naţiunii române. Revoluţia de la 1848 este rezultanta acestor eforturi generale de înnoire, de transformare a societăţii româneşti, de adaptare la nivelul civilizaţiei timpului, de creare a unui stat unitar, modern şi independent.

LA MOLDAVIE ENTRE 1828 ET 1848. CONSIDÉRATIONS GÉNÉRALES

Resumé

Après avoir passé en revue la situation de Moldavie pendant l'occupation militaire et l'administration russe (1828—1834), l'auteur note les mesures qui ont été entreprises en vue de l'application du Règlement organique, souligne l'importance de cette loi et l'opposition interne contre elle, en insistant, particulièrement, sur le règne de M. Stourdza.

Sont reliefés la personnalité de prince régnant, les conditions historiques dans lesquelles il a exercé son autorité, ses rapports avec la Cour protectorice et son oeuvre législative. En fin

[79] *Ibidem*, s I₆, p. 453—455.

[80] Gh. Platon, *Contributions à la connaissance des mouvements sociaux et politiques antérieures à l'année révolutionnaire 1848 en Moldavie. La „Société (association) philantropique"*, în „Revue Roumaine d'Histoire", t. IV, 1965, nr. 5, p. 943—963.

[81] *Hurmuzaki*, vol. XVII, p. 732—734 (Huber către Molé, 1 februarie 1839) şi p. 738 (idem, 28 februarie 1839).

[82] *Ibidem*, şi p. 777—779 (Huber către Thiers, 21 iulie 1840) şi *passim*.

[83] *Ibidem*, p. 725 şi 765—767 (Huber către ducele Dalmaţiei, 31 ianuarie 1840).

[84] În 1883, M. Kogălniceanu — acesta, deşi l-a atacat, i-a recunoscut şi meritele — scria că, în 1839, M. Sturdza l-a trimis la Bucureşti „pentru a pregăti unirea politică". Cf. D. Ciurea, *Civilizaţia în Moldova.... loc. cit.*, p. 21.

[85] *Hurmuzaki*, s I₆, p. 38—39, 40—41.

[86] *Ibidem*, vol. XVIII, p. 738 (Huber către Molé, 28 februarie 1839).

[87] Pătimaş în aprecierile sale, N. Suţu notează că acţiunile domnitorului sînt generate exclusiv din calcul: „se apropie de consulul Franţei, flatează aspiraţiile tineretului pe care este departe de a le împărtăşit, prezintă influenţa Rusiei ca un obstacol în calea căruia ar dori să se opună; într-un cuvînt, el face totul pentru a suscita antipatiile împotriva Rusiei". Cf. *Mémoires*, p. 117.

[88] D. Ciurea, *Moldova sub domnia lui M. Sturdza*, p. 196—200.

de compte, l'analyse permet d'observer que M. Stourdza, en dépit de ses défauts, de sa conception sociale et politique, de ses obligations de gouvernement, a accompli une oeuvre en accord avec le progrès historique national. Les contradictions de l'époque du Règlement organique ne sont pas seulement une conséquence des abus du prince régnant ; elles sont aussi les contradictions specifiques d'une époque historique déterminée, en plein processus de transformations complexes.

L'auteur insiste également sur l'opposition contre M. Stourdza durant son régne anssi bien que sur les manières de manifestation de celle — ci. Les actions de l'opposition ne peuvent pas être considérées séparément ; il est nécessaire qu'elles ne soient pas jugées éxclusivement par le programme exposé, mais aussi d'être appréciées dans leur cadre général de déroulement. En même temps, elles doivent être étudiées dans leurs intéractions, en rapport avec leurs effets et leurs contributions à la création de l'état générale de tension qui régnait en Moldavie. Pour connaitre avec certitude les réalités de l'époque, il est absolument nécessaire d'établir les interdépendances entre les *actions d'opposition*, *les mouvements révolutionnaires* et les *actions politiques*.

A la fin de son étude, l'auteur conclue que ,en dépit de ses restrictions et limites sociales et politiques, imposés par le régime, l'époque du Règlement organique peut être considérée comme étant une époque du progrès économique, des grandes transformations sociales et du murissement de l'esprit et de la conscience nationale. La Révolution de 1848 est le résultat de ces efforts géneraux d'innovations, ayant pour but de transformer la société roumaine, de l'adapter à la civilisation moderne et aussi de constituer un Etat unitaire, moderne et indépendante.

DOMNIA LUI MIHAIL GR. STURDZA ILUSTRATĂ ÎN MEDALII

VALERIAN L. CIOFU

După șase decenii de la încetarea activității palatului monetăriei Moldovei de la Sadagura (1771—1774), medalistica Moldovei se reafirmă pletoar imediat după reinstaurarea domniilor pămîntene manifestîndu-se ca una din laturile avîntului cultural și economic, comun dealtfel ambelor Principate Române, după scuturarea regimului fanariot (1711—1821) și încetarea administrației militare rusești (1828—1834).

Memorialiștii și istoriografii români și străini ai celei de a doua domnii pămîntene în Moldova, a lui Mihail Gr. Sturdza (1834—1849) au prezentat, chiar cu lux de amănunte, epoca respectivă prin prisma rolului nefast pe care domnitorul l-a jucat în finanțele țării, cu moralitatea publică a sa și a regimului său oligarhic, tributari încă obiceiurilor fanariote. Este meritul istoriografiei marxiste, ca dealtfel însuși a lui Karl Marx [1], de a fi evidențiat rolul domnitorului, de conivență cu curțile suzerană otomană și protectoare rusă, în reprimarea mișcărilor revoluționare de la 1846 și 1848 din Moldova.

Evidențierea forțelor motrice reale ale societății românești din acea epocă și intercondiționările acestora constituie o motivație suficient de complexă pentru a supune domnia pămînteană din Moldova, și nu numai pe domnitor, unor continue cercetări, chiar dacă obiectivul lor este mai restrîns, cum este medalistica, această subdisciplină a istoriei.

Pătura intelectuală și unii exponenți ai claselor avute ale Moldovei erau mai demult interesate în promovarea în principat a unor instituții de învățămînt superior național care să formeze cadrele necesare școlii, agriculturii, administrației și economiei.

La 16 iunie 1835, prin strădaniile deosebite ale lui Gheorghe Asachi, s-a inaugurat Academia de înalte studii din Iași, căreia i s-a conferit numele domnitorului, numindu-se Academia Mihăileană. Trei ani mai tîrziu s-a bătut o medalie jubiliară din cupru și cupru argintat de 40 mm diametru, care pe avers avea inscripția în limba română cu alfabet cirilic „Academiei Mihăilene, aniversală a inaugurărei" iar pe revers, între două ramuri de lauri închise de o stea cu raze, inscripția „Serbată în Iulie 1838". Această instituție de învățămînt superior a jucat un rol pozitiv în dezvoltarea culturii, economiei și vieții de stat a Moldovei și a întregii țări, prin numeroasele promoții de cadre superioare ce au ieșit de pe băncile sale, dintre care mulți s-au afirmat ca militanți de seamă pentru Unire și luptători pentru independență.

În anul 1910, sărbătorindu-se trei sferturi de veac de la fundarea Academiei Mihăilene și jumătate de veac de la fundarea Universității din Iași (1860), s-au bătut medalii jubiliare din argint, bronz aurit și bronz de 40 mm și de 62 mm diametru, cu torțiță și fără, care pe avers prezintă efigiile lui Mihail Sturdza, Alexandru I. Cuza și Carol I și, circular, inscripția + Mihail Sturdza Vodă + Cuza Vodă, Carol I rege, iar pe revers este fațada Universității noi din Iași (v. nota 2) și, circular, inscripția 75 ANI DE LA FUNDARIA ACADEMIEI MIHAILENE. 50 ANI DE LA FUNDARIA UNIVERSITAȚII IAȘI.

[1] K. Marx. *Însemnări despre Români*. Manuscrise inedite publicate de A. Oțetea și S. Schwann, București, 1964, p. 149—150.

Fig. 1. Medalia sărbătoririi a 3 ani de la inaugurarea Academiei Mihăilene. Iaşi 1838.

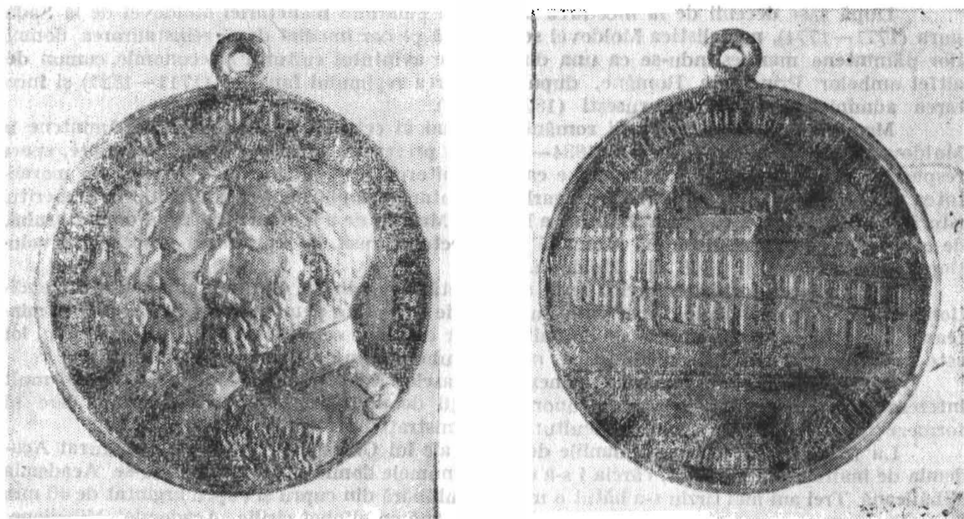

Fig. 2. Medalia sărbătoririi a 75 ani de la fundarea Academiei Mihăilene si a 50 ani de la fundarea Universităţii din Iaşi.

Medalia bătută in 1840, după toate aparenţele prin grija personală a domnitorului Mihai Sturdza, prezintă o importanţă particulară nu numai pentru medalistica şi heraldica Moldovei, ci — după părerea noastră — şi pentru instituţia domniei pămintene şi prin aceasta pentru reafirmarea ideii de suveranitate la români.

Inspirată vizibil după monedele — medalii din aur bătute de Constantin Brâncoveanu[2] (in vederea sărbătoririi neimplinite la 14 august 1714 a celei de a 60-a aniversări şi a celui de al 76-lea an de domnie,) medalia lui Mihail Sturdza este alcătuită după toate regulile heraldice europene. Pe avers este efigia spre dreapta a domnitorului, in stil clasic, fără nici o ornamentaţie, şi in jur, numele şi titulatura in limba latină : MICHAEL STURDZA PRINCEPS MOL-

[2] O. Iliescu, *Moneda in România*, Bucureşti, 1970, p. 23—24.

DAVIAE. Jos, între două steluțe, este milesimul 1840. Pe revers, circular inscripția : FUNDATOR UTILIUM PATRIAE INSTITUTORUM (fondatorul instituțiilor utile patriei) iar jos, între două steluțe, IASSIIS (Iași). Pe toată suprafața reversului este emblema de stat a Moldovei, alcătuită astfel : în centru, o eșarfă de hermină străjuită deasupra de o coroană mare, regală, închisă jos de o panglică pe care e deviza familiei Sturdza : UTROQUE CLARESCERE PULCHRUM (pretutindeni strălucește frumos). Sub coroana de suveran, pe hermină, este o coroană princiară, iar dedesubt un scut pe care stau alături în cartierul de onoare emblema, Țării Moldovei, capul de bour cu o stea deasupra, și în cartierul 2, emblema familiei Sturdza leul pe labele posterioare. Lateral acestei compoziții sînt 3 + 2 steaguri cu o stea și în completare apare clar steagul cu sfîntul Gheorghe călare, străpungînd balaurul. În partea inferioară sînt săbii, două sacalușuri, ghiulele și o tobă, adică însemnele tuturor unităților armatei țării Moldovei din acea vreme (infanteria, artileria, cavaleria și miliția). Medalia are diametrul de 52 mm și s-a bătut din aur, cupru și plumb ; exemplarul nostru prezentat în fig. 3 este din plumb.

Fig. 3. Medalia oficială Mihail Sturdza. Iași 1840.

Observăm așadar, introducerea în armoariile Țării Moldovei a unei coroane de suveran dublînd pe cea princiară, și a steagului cu sf. Gheorghe, care nu putea semnifica decît steagul lui Ștefan cel Mare. Menționăm că această medalie și această armoarie a Moldovei se publică la noi pentru prima dată ; ea este de o asemenea raritate, încît a scăpat a fi prezentată și în corpusul heraldicii românești publicat recent[3]. Medalia nu poartă numele vreunui gravor. Din studiul literaturii memorialistice privind domnia lui Mihail Sturdza, observăm că în anul 1840, doamna Smaranda născută Vogoride, a doua soție a domnitorului, a plecat la băi la Borsec în Transilvania, unde a însoțit-o mult timp și domnitorul, timp în care la Iași s-au început lucrările de mărire a palatului domnesc (mai tîrziu Seminarul Veniamin Costachi)[4]. Aceasta ne îndreptățește a presupune că acolo în Transilvania domnitorul a putut face cunoștință unui gravor ardelean sau imperial căruia i-a încredințat gravarea și baterea medaliei. (v. nota 3).

— O primă întrebare firească ce se naște din prezentarea acestei medalii este : ce instituții utile patriei au fost întemeiate în primii 6 ani ai domniei (între 1835 și 1840)

Cercetarea atentă a istoriei Moldovei evidențiază într-adevăr avîntul cultural și economic din această perioadă[5].

[3] Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977 p. 82—125.
[4] C. Gane *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. III, Iași, p. 147.
[5] A. Oțetea ș.a., *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 950—1 002 ; C. C. Giurescu ș.a., *Istoria României în date*, București, 1972, p. 176—194.

Astfel:

1835 — înființarea Academiei Mihăilene din Iași;
— înființarea uniunii vamale Moldo-valahă pe timp de 7 ani;

1835 — 40: modernizarea străzilor și pavarea Iașului, înființarea serviciului de salubritate și iluminat public în Iași, regularizarea Bahluiului, introducerea conductelor de fier pentru alimentarea cu apă a orașului Iași;

1836 — înființarea conservatorului filarmonic dramatic din Iași (condus de Gh. Asachi, Vasile Alecsandri, Ștefan Catargi);

1837 — amenajarea portului Galați și declararea lui ca port liber;
— apare prima revistă literară, „Alăuta Românească";

1838 — înființarea la Iași a primei biblioteci publice;
— primul spectacol de operă cîntat de elevii conservatorului din Iași („Norma" de Belini);

1839 — apare periodicul „Foaie sătească a Prințipatului Moldovei" (cu supliment pentru industrie, agricultură și comerț).
— se deschide la Iași prima expoziție de plante și flori exotice;

1840 — apare la Iași „Arhiva românească" sub redacția lui Mihail Kogălniceanu, prima revistă în limba română consacrată istoriei.
— Vasile Alecsandri debutează în teatru cu piesa „Francmazonul din Hîrlău", marcînd începutul activității Teatrului Național;
— Sînt aduși la Iași medici străini și se încurajează în școli, formarea personalului medical românesc, necesar noilor spitale;
— începe organizarea și dotarea armatei naționale;
— începe construirea unor șosele și poduri între principalele orașe ale țării și portul Galați, iar șantierul naval Galați lansează la apă în 1839—40 un număr de 17 vase navigînd sub pavilionul Moldovei;
— începe reconstruirea palatului domnesc.

La acestea putem adăuga, circumscriind întreaga epocă a primelor domnii pămîntene, și alți indici ai dezvoltării economice a țării, ca de exemplu:

— Numărul meșteșugarilor a crescut de la 5 080 în 1832 la peste 12 000 în 1847, construindu-se, în special după 1841, un însemnat număr de fabrici de hîrtie, conserve, bere, tutun, stearină, luminări, săpun, mori cu valțuri, macaroane, sticlă, cărămizi, utilaj agricol etc.

— Extracția de sare a crescut de la 17—18 milioane ocale în 1810 la 20 milioane în 1852 din care 2/3 se exportau;

— Numărul lucrătorilor la minele de sare, în aceeași perioadă a sporit de la 511 la 1 006;

— Extracția de țiței crește de la 2 841 hl în 1832 în ținutul Bacău la 14 761 hl în 1849, numai într-un ocol al ținutului Bacău;

— Veniturile vămilor Moldovei au sporit de la 537 000 lei în 1836 la 1 156 367 lei în 1847;

— Exportul de cereale a sporit de la 396 vagoane în 1835—la 11 277 vagoane în 1847.

Pe plan social, ca elemente în progres se impun a se consemna doar: dezrobirea țiganilor domnești și mănăstirești (1844) și creșterea ponderii meșteșugarilor și negustorilor în orașe. Astfel, în 1845 în primele 5 orașe mari ale Moldovei (Iași, Botoșani, Galați, Roman, Bacău) familiile meșteșugarilor alcătuiau 30% iar, ale negustorilor peste 34% din totalul familiilor.

— O a doua întrebare ce se naște este: cui a folosit această medalie oarecum oficială, căci ea reprezenta efigia și titulatura domnitorului ca și armoariile țării?

Noi opinăm că o asemenea medalie cu însemnele oficiale ale țării putea fi folosită ca distincție (recompensă) pentru merite deosebite în realizarea înfăptuirilor de importanță națională, ca de exemplu cele consemnate de istoria epocii respective. Ea a putut fi conferită și unor personalități străine, ca semn al consolidării autonomiei și instituției domniei pămîntene în Moldova, cunoscute fiind bunele raporturi politice pe care Mihail Sturdza le-a întreținut și cultivat permanent și cu tact, atît cu curtea suzerană cît și cu cea protectoare, de-a lungul îndelungatei sale domnii de 15 ani. Aceasta ar fi justificat și baterea medaliei în aur. Unii cercetători pun apariția coroanei regale deasupra celei princiare din armoarii în legătură și cu ambițiile sale de a dobîndi și scaunul domnesc al Munteniei, ceea ce ar justifica existența unor relații încordate cu Alexandru Ghica, domnitorul pămîntean al Munteniei, de-a lungul întregii sale domnii (1834—1842).

Remarcăm că însemnătatea acestei medalii pentru istoria noastră națională constă și în aceea că, nici unul din ceilalți domnitori pămînteni, nici domnitorii Alexandru Ioan Cuza sau Carol I nu au avut aprobarea Porții de a bate medalii, decorații sau monede cu efigie sau

monogramă, titulatură oficială și armoariile țării. A doua medalie, cu toate aceste însemne heraldice, ce aveau să simbolizeze deplina suveranitate de stat s-a bătut în 1878 după terminarea războiului de independență[6].

Medalia-decorație bătută în Muntenia de Barbu Știrbei la 1851 avea titulatura domnitorului și armoariile familiei sale (nu ale țării), iar efigia lipsea.

În anul 1842, medalistica Moldovei se îmbogățește prin medalia bătută de medicii Moldovei, în semn de omagiu domnitorului Mihail Sturdza pentru organizarea așezămintelor spitalicești în Moldova. Medalia este din aur, argint sau aramă, de 48 mm diametru. Pe avers prezintă profilul spre stînga al domnitorului și, circular, inscripția în limba latină: MICHAELI GR. STURDZA PRINC., MOLDAVIAE (Lui Mihail Grigore Sturdza, Principele Moldovei). Jos, este numele gravorului: C. Voigt. Reversul prezintă pe zeița sănătății, Hygea, lîngă un trepied în jurul căruia se încolăcește șarpele. Circular, inscripția în limba latină: XXI MILLIA SANATORUM TIBI SOTERIA FERUNT (Douăzeci și una de mii de sănătoși îți datoresc însănătoșirea); iar jos, sub o linie, inscripția în limba latină: A MEDICIS MOLDAVIAE/MDCCC XLII, (Din partea medicilor Moldovei 1842*).

Fig. 4. Medalia medicilor Moldovei. Iași 1842.

Cronicile vremii consemnează că Doamna Smaranda, după îndelungate tratamente medicale la Iași, în 1842, a plecat din martie pînă în septembrie pentru a urma tratamente medicale și la Viena, unde Mihail Sturdza a plecat la 3 mai pentru a o însoți pînă la înapoiere. Probabil că acolo domnitorul a făcut cunoștința gravorului C. Voigt, căruia i s-a încredințat gravarea medaliei medicilor Moldovei. Pe lîngă valoarea documentară, această medalie prezintă și o valoare artistică remarcabilă.

Anii 1846—47 au cunoscut un eveniment cultural deosebit: vizita în Țările Române a artistului maghiar de renume mondial Franz Liszt. Compozitor, pianist, dirijor, pedagog și muzicolog, întemeietor și apoi președinte al Academiei de muzică din Budapesta, Franz Liszt (1811—1886) a făcut călătorii de studii și a dat concerte în majoritatea țărilor Europei, creîndu-și relații cu oamenii de artă, cu personalități politice și cu marele public[7].

Itinerariul său pe pămîntul românesc începe la 1 noiembrie 1846 la Timișoara, cînd avea vîrsta de 35 de ani și se termină în luna mai 1847. În tot acest timp, Liszt a dat 21 concerte la Timișoara, Lugoj, Arad, Sibiu, Cluj, Aiud, București, Iași, Cernăuți, Mircești, fiind primit pretutindeni cu o deosebită căldură și o mare admirație. De la Sibiu pînă la Mircești, Liszt și-a adunat elemente folclorice pentru „Rapsodia Română", partitură descoperită la Weimar, după primul

[6] Valerian L. Ciofu, *Războiul de independență a României ilustrat în medalii, decorații și plachete*, în „Cercetări istorice", VII, Iași, 1977, p. 373—374.

[7] *La Grande Enciclopedie*, tome 22, Paris, 1901, p. 330.

război mondial, de muzicologul român Octavian Beu și interpretată pentru prima dată la noi în țară de Aurelia Cionca, la 17 decembrie 1931. Pictorul român Carol Popp de Szatmary i-a făcut lui Liszt la plan, o acuarelă nedatată, despre care unii cercetători susțin că a fost realizată la unul din concertele date la Iași, alții susțin că provine de la prima întîlnire a lui Lizst cu Szatmary din Italia. La Iași, Liszt a dat 3 concerte, la 18, 21 și 24 ianuarie 1847. Primul concert a fost susținut de Liszt la casa lui Alecu Balș vistiernicul, care era considerată salonul literar al Moldovei, unde odinioară și-a citit și Vasile Alecsandri doinele lui, iar acum Liszt a făcut cunoștință cu Gheorghe Asachi, Costache Negri și Alexandru Flechtenmacher.

Ultimul concert a fost susținut în sala Teatrului nou care tocmai fusese inaugurat cu cîteva zile înainte[8]. În amintirea acestui eveniment artistic, la Iași s-a bătut o medalie memorială din aramă și din plumb de 36 mm diametru, care prezintă inscripția pe avers : Liszt la conțertul/dat/în Iași/pe Teatrul nuou/, iar pe revers : în/11 Ianuarie/1847. (v. nota 4).

Fig. 5. Medalia vizitei lui Franz Liszt la Iași. 1847.

De la Iași, Liszt pleacă în Rusia, unde în februarie 1847 concertează la Kiev și în aprilie la Lemberg, apoi se îndreaptă din nou spre Moldova. La 23 Mai 1847 Liszt este la Cernăuți, apoi la Mircești și Iași, de unde, prin Galați se îndreaptă spre Constantinopol. Cînd a poposit în casa lui Vasile Alecsandri de la Mircești, Liszt a dorit să asculte un taraf de lăutari ; a fost adus atunci de la Iași taraful lui Barbu Lăutaru care a interpretat, cu virtuozitate, mai multe cîntece populare românești fără nici o partitură. Înainte ca Liszt să interpreteze la vioară cîteva melodii, el i-a zis lui Barbu Lăutaru :

— Tu m-ai făcut să înțeleg întreaga ta muzică ; acum te rog ascult-o și pe a mea[9].

LE RÈGNE DE MIHAIL GR. STURDZA ILLUSTRÈE PAR DES MÈDAILLES

Résumé

L'auteur présente les médailles frappées par la Principautée Roumaine de la Moldavie pendant le deuxième règne autochtone installé depuis 1834, etroitement liées aux événements culturels, politiques et sociaux du payx. Certaines médailles très rares sont publiées et largement commentées pour la première fois.

[8] Theodor Balan, *Franz Liszt*, București, 1963, p. 112—349.
[9] Julius Kapp, *Liszt*, Stuttgart—Berlin, 1924 p. 110.

Liste des figures

BIOGRAFII PAŞOPTISTE (II).

GH. SIBECHI

Plecînd de la importanţa revoluţiei de la 1848 în viaţa poporului român, continuăm prezentarea unor personalităţi paşoptiste care, înţelegînd realităţile sociale şi naţionale, problematica majoră a timpului, au aderat la cauza revoluţiei, criticînd stările de lucruri existente, subscriind la măsurile care să contribuie la afirmarea progresului economic şi social. Personalităţile despre care ne vom ocupa în continuare, chiar dacă n-au fost revoluţionari de profesie, provenind din clasa boierimii, fiind receptivi la tendinţele înnoitoare, manifestîndu-se ca luptători pentru progresul patriei, au partea lor de contribuţie în deschiderea drumului marilor prefaceri şi transformări în structura societăţii, a înfăptuirii unor idealuri fundamentale ale poporului român. Pentru aceasta numele lor rămîne gravat în panteonul luptătorilor pentru progres şi civilizaţie.

GRIGORE CUZA

Într-o epistolă datată 13 noiembrie 1846, Ion Ionescu de la Brad adresîndu-se lui A. Fătu, se referea tangenţial şi la Grigore Cuza, contemporanul său, pe care îl considera cu deplin temei drept „faimosul nostru patriot“[1]. Era o apreciere sintetică nu de complezenţă, ci pe deplin justificată, reflectînd reputaţia de care se bucura Grigore Cuza care, de la intrarea în arena vieţii politice se situase consecvent, fără ezitări, pe o poziţie constant patriotică, progresistă. Acestei trăsături sau altfel spus, acestui ideal, avea să-i rămînă fidel, în ciuda scurgerii anilor, pînă în amurgul vieţii. Prin aceasta, luînd în consideraţie atît generaţia cît şi clasa căreia îi aparţinea, Grigore Cuza a constituit o excepţie, deosebindu-se fundamental de acea parte a boierimii care, sesizînd implacabilul destin social ce-i era rezervat, se opunea cu acerbă înverşunare transformărilor sociale obiective. Contribuţia sa la croirea făgaşului progresului social, chiar dacă nu-i de prim rang, merită cu prisosinţă a fi relevată.

Unchiul domnitorului Al. I. Cuza era descendentul unei familii boiereşti destul de modeste, în sensul că nu dăduse ţării dregători de prim rang şi nici nu dispunea de o stare materială deosebită. Opinii mai vechi considerau că ascendenţii familiei ar fi provenit din cavalerii Cuzi, de origine italiană, semnalaţi în sudul Balcanilor în secolele XIII—XIV[2]. Păreri mai recente consideră familia Cuza ca fiind de origine greacă[3], în timp ce altele, de la jumătatea veacului XIX apreciau Cuzeştii ca fiind „moldoveni, mazili vechi“[4] care pare a fi cea mai apropiată de adevăr.

---

[1] Cornelia C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională, 1834—1849*, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1967, p. 292.

[2] Octav George Lecca, *Familiile boiereşti române. Istoric şi genealogie*, Bucureşti, 1899, p. 192. Despre Cuzeşti vezi şi N. Ciocan, *Al. I. Cuza. Note genealogice* în *Cuza Vodă, In memoriam*, Ed. Junimea, Iaşi, 1973.

[3] N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova, sec. XIV—XVII*, Ed. Encicl. Rom., Bucureşti, 1971, p. 392—393.

[4] Constandin Sion, *Arhondologia Moldovei*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1973, p. 106.

Două ipostaze în care sînt surprinşi Cuzeştii în documentele din secolul XVII converg spre această concluzie : la 1638 era semnalat un visternicel Cuza (mort ante 1650) ca hotarnic al moşiei Medeleni (Tecuci)[5] din care au descins ceilalţi Cuzeşti; de asemenea, pe la 1672 trăia un „Cuza morarul"[6] un simplu om din popor, deci. Or străinii ce se stabileau în Moldova în această perioadă veneau nu cu intenţia de a se pierde în rîndurile boierimii mărunte ci dimpotrivă, spre a dobîndi o poziţie privilegiată, prin intrarea în rîndurile marii boierimi. Poziţia modestă a Cuzeştilor a constituit motivul principal pentru care Cantemir n-a apreciat necesar a fi incluşi printre principalele familii boiereşti din Moldova[7]. Dintre Cuzeştii ce-au trăit în secolul al XVIII-lea mai cunoscuţi sînt doi, îndeosebi pentru destinul lor tragic : Dumitraşco[8] — spînzurat la 10 ianuarie 1717 ca urmare a participării la un complot împotriva lui Mihai Racoviţă[9] şi nepotul său Ioniţă mare spătar (1715—1778) care, la 18 august 1778 a fost decapitat împreună cu vornicul Manolachi Bogdan[10].

Unul din fiii lui Ion — căminarul Neculai Cuza (1757—1805) ce s-a căsătorit cu Nastasia, fata paharnicului Vasile Adam de la Barboşi (Fălciu) a avut opt copii : Maria (căsătorită cu D. Bondrea), vornicul Gh. Cuza, postelnicul Ioan Cuza (1784—1848) tatăl domnitorului, Xenia— monahie, Caterina călugăriţă, Varlaam — arhiereu, Grigore — asupra căruia vom insista în rîndurile următoare şi Zoiţa (căsătorită cu Panaite Docan).[11] Această simplă înşirare de nume, din care se remarcă faptul că 3 copii au luat drumul mănăstirii (spre a nu mai avea nevoie de zestre) demonstrează modestia situaţiei materiale.

Despre Grigore Cuza aflăm din mărturiile documentare că s-a născut în luna august 1796 la Barboşi[12]. Rămas orfan de la vîrsta de 9 ani se pare că şi-a început iniţierea în ale învăţăturii cu fratele său mai mare Varlaam. Poate tot graţie intervenţiei sale a învăţat apoi, la Şcoala domnească din Iaşi, unde şi-a însuşit parţial, greaca şi franceza, precum şi matematica, parcurgînd clasele colegiale[13]. Ajuns la vîrsta maturităţii s-a căsătorit cu Maria, fiica spătarului Iancu Stavăr ce i-a adus ca zestre moşia Ghergheleu"[14].

Urcuşul pe treptele rangurilor boiereşti l-a început la 12 decembrie 1822 cînd a devenit comis[15] ca, la 21 noiembrie 1825 să primească rangul de spătar[16] ce l-a purtat vreo 17 ani. În fine, la 21 iunie 1852 prin decretul nr. 324, Grigore Ghica i-a acordat rangul de vornic[17]. Începînd tot din anul 1822 a îndeplinit diferite funcţii publice importante. Astfel, în acelaşi an, precum şi-n 1825, 1827 şi 1828 a fost numit ispravnic al ţinutului Vaslui[18]. În anul 1831 era, la 1 iunie, ispravnic de Fălciu, împreună cu aga A. Roset[19]. În anul 1833 a funcţionat ca preşedinte al ju-

---

[5] „Arhiva genealogică", I, nr. 1, 1912, p. 3.

[6] *Catalogul documentelor moldoveneşti din arhiva istorică centrală a statului*, vol. III, 1653—1675, Bucureşti, 1968, nr. 2 139, p. 449.

[7] Demetrii Cantemirs, *Beschreibung der Moldau*, Frankfurt und Leipzig, 1771, p. 263 ; idem, *Descrierea Moldovei*, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1973, p. 282—283.

[8] Căsătorit cu Safta, fiica lui Toderaşco Jora, era comis la 1677, clucer la 1691, spătar în 1701 (cf. „Arhiva genealogică", I, nr. 1, 1912, p. 3).

[9] *Cronica anonimă a Moldovei, 1661—1729* (pseudo—Amiras) Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1975, p. 83 ; *Cronica Ghiculeştilor, istoria Moldovei între anii 1695—1754*, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1965, p. 209 ; Manolachi Drăghici , *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, tom. II, Tipografia Institutul Albinei, Iaşi, 1857, p. 8 ; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 392—393.

[10] *Cronici şi povestiri româneşti versificate (sec. XVII—XVIII)*, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1967, p. 203—218. Decapitarea lui Gr. Ghica la Beilic ar fi fost urmarea nefastă a unor pîri făcute de logăfătul Bălănescu, vornicul Manolachi Bogdan, spătarul Ioan Cantacuzino, căminarul Manolachi Romano şi paharnicul Dărmănescu (*ididem*, p. 206, nota 4).

[11] Octav George Lecca, *op. cit.*, p. 192—193 ; „Arhiva genealogică", I, nr. 1, 1912, p. 3—4.

[12] Arh. St. Iaşi, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 342, f. 32 v .—33.

[13] *Ibidem*, dosar 1761, f. 2.

[14] Constandin Sion, *op. cit.*, p. 255. Soţia sa a murit în anul 1836, fiind înhumată la biserica Sf. Neculai din Huşi (cf. *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1961, p. 69).

[15] „Arhiva genealogică", I, nr. 4—6, 1912, p. 78.

[16] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. X, p. 278.

[17] „Buletin, foaea publicaţiilor oficiale a principatului Moldovei", an. XIV, nr. 51, din 29 iunie 1852, p. 201.

[18] Arh. St. Iaşi, fond Secretariatul de stat al Moldovei, dosar 342, f. 32 v.—33 ; Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, vol. XII, p. 282.

[19] *Ibidem*, vol. XVII, p. 28, 185.

decătoriei Fălciu fiind în post la data de 28 octombrie[20], iar de la 1 mai 1834 pînă în anul 1836 a fost din nou ispravnic de Fălciu[21].

Merită evidenţiat curajul său de opinie, atitudinea protestatară care au influenţat implicit creşterea prestigiului său în societate. Astfel, în februarie, 1824 împreună cu alţi 36 de boieri a semnat o jalbă adresată porţii contra lui Ioniţă Sandu Sturdza[22]. Deosebit de concludente au fost alegerile de la 12 noiembrie 1832, de la Vaslui pentru un deputat în Obşteasca adunare. Deşi atunci Grigore Cuza se găsea la Iaşi şi pe lista de candidaţi era la numărul patru, fiind penultimul, a fost ales în unanimitate deputat cu 23 voturi pentru. Ulterior se dispunea să fie chemat „spre a i se da hîrtia alegerii", validarea avînd loc la 8 decembrie 1832[23]. A fost ales în comisia pentru definitivarea proiectului de lege privind crearea municipalităţilor, a despăgubirii scutelnicilor şi altele[24]. În legislatura a II-a (1836—1842) n-a mai fost ales întrucît era în slujbă pe la ţinuturi[25] ceea ce pare de fapt un pretext spre a fi îndepărtat. În schimb a fost reales pentru legislatura a III-a (1843—1848)[26] fapt care a nemulţumit pe Mihail Sturdza după cum rezulta din raportul din 6 mai 1842 a Consulului austriac de la Iaşi[27]. Detestînd tot mai mult regimul corupt, dictatorial al lui Mihail Sturdza, în mod firesc, Grigore Cuza a aderat fără rezerve la forţele de opoziţie. Ca atare, în anul 1839 a făcut parte din Conjuraţia Confederativă iniţiată de Comisul Leonte Radu[28]. În anul 1842 s-a alăturat boierilor nemulţumiţi care intenţionau să protesteze asupra modului de desfăşurare a alegerilor de deputaţi[29] iar în anul 1844 şi-a unit glasul cu cei ce-au protestat contra alegerii lui Meletie ca Mitropolit al Moldovei şi Sucevei[30]. În anul 1846 Grigore Cuza a aderat la „Asociaţia patriotică", în locuinţa sa venind membrii de frunte ai mişcării — T. Rîşcanu şi C. Racliş. Totodată, a luat contact cu alţi aderenţi la „Asociaţie" ca N. Istrati, V. Mălinescu, clucerul Tudorache Gheorghe şi alţii[31]. Apartenenţa sa la această mişcare este dealtfel, încă odată demonstrată de scrisoarea ce a adresat-o la 20 ianuarie 1847 lui T. Rîşcanu[32], în care menţiona „Asociaţia patriotică", dovadă concludentă că ştia scopurile mişcării şi era unul din membrii ei.

Nu încape nici o îndoială că Grigore Cuza a participat la întrunirile organizate de revoluţionari la Iaşi în iarna şi primăvara anului 1848. Ca urmare, la marea întrunire, ţinută la hotelul Petersburg în ziua de 27 martie, unde au participat peste 1 000 de persoane din toate categoriile sociale, lui Grigore Cuza i-a fost rezervată onoarea de a deţine preşedinţia adunării, elocventă apreciere publică pentru adversitatea probată faţă de regimul sturdzist, cît şi promotor consecvent al progresului. Un document de epocă îl aprecia ca fiind „cunoscut în ţară pentru talentul şi nestrămutatele sale sentimente patriotice". Poetul Gh. Sion, participant la evenimente, consemna peste ani că Grigore Cuza ca „boier bătrîn notabil" a răspuns cu demnitate

---

[20] *Ibidem*, p. 289.

[21] Arh. St. Iaşi, *fond cit.*, dosar 342, f. 32 v.—33; Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. XVII, p. 192, 194, 197.

[22] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. II, Bucureşti, 1896, p. 687—689; Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. X, p. 275.

[23] *Analele parlamentare ale României*, tom. III, partea II-a, Bucureşti, 1893, p. 7, 121—122, 131.

[24] *Ibidem*, p. 24, 34, 40, 44, 167 etc.

[25] *Ibidem*, tom. VIII, partea II-a, p. 530. La alegerile din 11 noiembrie 1837 a fost ales deputat de Vaslui aga Gh. Racoviţă. La 27 ianuarie 1838 Grigore Cuza se afla în slujbă „afară la ţinuturi" (*ibidem*, p. 545; tom. VII, partea II-a, p. 840).

[26] N. Ciocan, *op. cit.*, p. 48—49.

[27] I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, 1834—1848, Bucureşti, 1915, p. 519.

[28] Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, Supl. I, vol. VI, p. 136.

[29] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 520.

[30] *Ibidem*, p. 530. Spre a ocupa locul lui Veniamin, Meletie, episcopul de Roman, ar fi fost obligat să-i facă lui Mihail Sturdza o atenţie de 40.000 galbeni (cf. R. Rosetti, *Amintiri din copilărie, I, Ce-am auzit de la alţii*, p. 204—205). La scurt timp însă şi Meletie (despre care ne vom ocupa cu alt prilej) a trecut de partea opoziţiei.

[31] *Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 în Moldova*, D.G.A.S., Bucureşti, 1960, p. 83, 86.

[32] Arh. St. Iaşi, col. Documente, P. 432, doc. 219.

şi hotărîre ministrului de interne Ştefan Catargiu care era scopul adunării : „ţara este nemulţumită şi doreşte oarecari reforme şi îmbunătăţiri"[33].

Odată cu declanşarea represiunii împotriva forţelor revoluţionare, de trupele înarmate conduse de Dimitrie şi Grigore Sturdza, fiii domnitorului, nici Grigore Cuza n-a fost omis. Cunoscîndu-i opiniile şi reputaţia, ocîrmuirea a bănuit că ar fi pregătit în casele sale oameni înarmaţi şi ar fi ridicat baricade. Ca atare, a fost trimis la locuinţa sa un pluton din miliţia ieşeană iar ca întărire, mai mulţi arnăuţi comandaţi de unul Inge. Neîntîmpinînd rezistenţa scontată, arnăuţii şi soldaţii ameţiţi de băutură şi-au arătat vitejia jefuindu-l de mai multe bunuri, în valoare de 130 galbeni, pentru care, Cuza cerea despăgubiri la 15 august 1849. N-au îndrăznit însă să-l aresteze, bătrînul ameninţîndu-i cu pistoalele încărcate[34]. La 30 martie 1848 unii din duşmanii săi cereau să fie surghiunit, numărîndu-se printre boierii „periorisiţi la moşii", dar în cele din urmă i s-a permis să vină în capitală[35].

În timpul domniei lui Grigore Al. Ghica a avut prilejul să pună în practică, în măsura în care s-a priceput şi i-au permis realităţile sociale, ceea ce credea de cuviinţă a fi necesar pentru luminarea poporului. În anul 1849 a fost invitat ca ministru în fruntea Departamentului lucrărilor publice[36], pentru ca, de la 1 septembrie 1850 să devină şef al Departamentului cultelor şi învăţăturii publice[37]. În timpul cît a ocupat această funcţie a fost elaborat, cu concursul direct al eminentului intelectual Petru Cazimir[38] „Aşezămîntul pentru reorganizarea învăţăturii publice în principatul Moldovei", promulgat de domnitor în anul 1851, în care între altele se prevedea chiar „învăţămînt gratuit şi liber pentru toţi locuitorii". Pentru meritele dobîndite, în anul 1851 a fost decorat cu ordinul „Nişan Eftihar"[39].

În anul 1852 în calitatea ce-o avea, a fost cooptat într-o comisie destinată să se îngrijească de editarea „Hronicii Românilor" a lui Şincai[40]. În acelaşi an, prin ofisul domnesc nr. 50 i se aduceau mulţumiri pentru „desăvîrşită cunoştinţă în trebi cinstit caracter şi nobile şi patrioticeşti sentimente" precum şi pentru „zel şi bunăvoinţă pentru înflorirea învăţăturii tinerimii"[41]. Pentru buna funcţionare a învăţămîntului merită evidenţiată intervenţia sa, tot în 1852, la domnitor, pentru a fi chemat în Moldova A. T. Laurian spre a ocupa postul de inspector general al şcoalelor[42]. A. P. Ilarian ce l-a cunoscut în această perioadă, l-a văzut ca „un bătrîn venerabil, plin de patriotism, cu frumoase cunoştinţe"[43]. Cu toate acestea, în anul 1853 a fost nevoit să se retragă[44].

Unionist convins, a luptat cu toate forţele sale pentru realizarea dezideratului secular al poporului nostru. La 10 iunie 1857 protesta că n-a fost inclus în listele electorale[45], iar la 24 august se adresa în acelaşi sens ministrului de interne[46] pentru ca, în sfîrşit, la 26 august 1857 să fie

---

[33] *Anul 1848 în Principatele Române. Acte şi documente*, tom. I, Bucureşti, 1902, p. 470 ; Gh. Sion, *Suvenire Contimpurane*, Tipografia Academiei Române, Bucureşti, 1888, p. 175 ; *Anul revoluţionar 1848, I, în Moldova*, Ed. de stat, Bucureşti, 1950, p. 215 ; *Revoluţia română din 1848*, Ed. politică, Bucureşti, 1969, p. 153.

[34] *Documente privitoare la anul revoluţionar 1848...*, p. 402, 404—405.

[35] *Anul 1848...*, tom. I, p. 144 ; *Anul revoluţionar 1848...*, p. 15.

[36] „Buletin, foaea publicaţiilor oficiale a Principatului Moldovei", an. XIV nr, 51, din 29 iunie 1852, p. 201.

[37] „Gazeta de Moldavia", an. XXII, nr. 69, din 14 sept. 1850, p. 283 ; Arh. St. Iaşi, Secretariatul de stat al Moldovei, dosar 1761 f. 2.

[38] *Un paşoptist moldovean : dr. Petru Cazimir* în „Revista Arhivelor", supliment, 1979, p. 67—70.

[39] „Zimbrul", 1851, p. 221 ; „Gazeta de Moldavia", XXIII, p. 43.

[40] „Gazeta de Moldavia", XXIV, 1852, p. 173.

[41] „Buletin, foaea publicaţiilor oficiale a Principatului Moldovei", an XIV, nr. 51, din 29 iunie 1852, p. 201.

[42] *George Bariţ şi contemporanii săi, vol. I, Studii şi documente*, ed. Minerva, Bucureşti, 1973, p. 183, nota 2.

[43] I. Pervain, I. Chindriş, *Corespondenţa lui Alexandru Papiu Ilarian*, vol. I, Ed. Dacia, Cluj, 1972, p. 61.

[44] D. Ivănescu, Virginia Isac, *Alexandru Ioan Cuza, Acte şi scrisori*, Ed. Junimea, Iaşi, 1974, p. 158, nota 3.

[45] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1961, p. 69.

[46] *Ibidem*, p. 164.

repus în drepturi[47]. Fiind bolnav, la 30 august solicita să-şi trimită votul în scris[48], starea sănătăţii fiind poate una din cauzele ce l-a determinat să nu candideze pentru adunarea ad-hoc. A subscris pentru „Etoile du Danube" [49].

După unire şi-a consacrat forţele luptei pentru îmbunătăţirea soartei ţăranilor. Gödel Lannoy raporta la 19 mai 1859 că a fost numit în Comisia centrală de la Focşani[50]. Cu mult curaj şi înaltă omenie (amintindu-ne de „Clăcaşii" lui Goga) s-a ridicat bătrînul boier în apărarea ţărănimii strivite de apăsări. Merită a fi menţionată în acest sens scrisoarea publicată în „Tribuna română" adresată lui C. Negruzzi şi altor boieri cu vederi similare lui. În numărul 36 autorul „Păcatelor tinereţilor" păcătuia conştient faţă de ţărănime învinuind-o de lenevie şi patima beţiei. După ce arată că mai mult de jumătate de veac Cuza l-a „petrecut cu ţăranii ca boier de ţară" arată adevăratele cauze ale mizeriei locuitorilor: „apăsările de tot felul atît din partea guvernului care numai la dînşii au cerut şi au luat, precum şi din partea proprietarilor şi posesorilor care tot de la dînşii au cerut şi au luat fiecare cît au avut şi cît au socotit". Şi, parcă această spoliere n-ar fi fost suficientă, ţăranii au fost supuşi unui tratament inuman: bătaia, închiderea în zămlce, în butuci ori în fiare, după capriciile mai marilor zilei.

Cei ce-au suferit „zăduful zilei şi răceala nopţii, muncind cu femeile şi copiii lor au ajuns în starea deplorabilă ca urmare a apăsărilor, jăcuirilor a stării de paria" [51]. Indignarea ce răzbate din aceste rînduri alătură scrisoarea lui Gh. Cuza de cunoscuta jalbă a lui Moş Ion Roată deşi autorii fac parte din clase sociale diferite.

În acelaşi an, Grigore Cuza ia apărarea birnicilor vasluieni persecutaţi de coloneii Ranett şi Fote care, au recurs la arestări, torturi, bătînd pînă şi femeile, insultîndu-i „spre a le face suferinţele mai amare" păgubindu-i cu peste 7 000 lei[52]. Urmare a faptului că susţinea pe cei obidiţi Elena Şubin, proprietara moşiei Vaslui, îl reclama domnitorului, printr-o telegramă din 2 septembrie 1861, că ţăranii săi sint instigaţi şi conduşi de el[53]. Convins de justeţea cauzei ţărănimii, Grigore Cuza, în calitate de deputat a susţinut în şedinţa din 29 mai (10 iunie) 1862 proiectul de lege rurală, cerînd împroprietărirea ţăranilor[54]. Şi, continuînd a fi un sprijinitor şi apărător al ţărănimii, in 1864 ca proprietar al moşiei Gherghelcu a renunţat la răscumpărarea boierescului de către săteni[55].

Bucurîndu-se de un prestigiu deosebit, la alegerile din 19 februarie 1860 a fost ales deputat al ţinutului Vaslui, împreună cu Ioan Sturdza, învingînd astfel condidaţii guvernamentali : G. Ciurea, N. Millo, C. Sturdza şi Angheluţă[56]. De asemenea, în alegerile din 24—25 noiembrie 1864 a fost ales deputat al oraşului Vaslui[57]. Investit cu funcţia de vicepreşedinte al Camerei cu 100 de voturi[58], a demisionat ulterior, în şedinţa de 16 decembrie 1864 fiind înlocuit cu Dimitrie Gusti[59]. Depunînd o susţinută activitate ca deputat, prin numeroase interpelări, deşi uneori nu a avut aceleaşi vederi ca Al. I. Cuza[60] Grigore Cuza a rămas credincios pînă la adînci bătrîneţe, cauzei progresului. Trecut la cele veşnice în 1869, a fost înmormîntat la Gherghelcu pentru ca apoi rămăşiţele sale să se odihnească la Ruginoasa[61]. Prin viaţa sa consacrată propăşirii patriei Grigore Cuza rămîne un om pentru eternitate.

---

[47] *Ibidem*, p. 165.

[48] *Ibidem*, p. 207.

[49] *Ibidem*, vol. III, p. 296.

[50] *Ibidem*, vol. II, p. 491—492.

[51] „Tribuna română", an. I, nr. 40, din 2 oct. 1859, p. 1—2. Răspunsul lui C. Negruzzi, publicat în nr. 42, din 13 oct. 1859, p. 2—3 utilizînd şi versuri din Antioh Cantemir, n-a reuşit să convingă cititorul că ar fi alte cauze ale mizeriei ţărănimii decît cele arătate de Cuza.

[52] *Ibidem*, nr. 46, din 29 oct. 1859, p. 3. Scrisorile respective poartă data de 8 iulie, 17 septembrie şi 19 octombrie 1859.

[53] C. C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti 1966, p. 229.

[54] *Ibidem*, p. 133; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IX, Bucureşti, 1938, p. 370.

[55] „Monitorul, jurnal oficial al Principatelor unite române", nr. 234, din 20 oct. (1 nov.) 1864, p. 1 098.

[56] „Tribuna română, an. I, nr. 69, din 25 febr. 1860, p. 1 ; nr. 71, din 3 martie 1860, p. 2.

[57] Dezbaterile Adunării elective a României, nr. 1, 1865, p. 2.

[58] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. VII, p. CCLXIV.

[59] Dezbaterile Adunării elective a României, 1865, p. 23.

[60] „Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Unite", nr. 138, din 25 iunie 1862, p. 557.

[61] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. VII, p. CCLXIV.

COSTACHE ROLA

Despre Costache Rola, apreciat de Alecsandri că „au ţinut un loc însemnat între oamenii de la 1848 şi au luat parte la lucrările reformatoare ale generaţiei" sale[62] s-au făcut mai multe referiri pînă acum, prin care s-au trasat principalele coordonate ale vieţii şi activităţii sale[63]. Tatăl său doctorul, Evstatie Rola s-a născut prin anul 1766 şi s-a stabilit în Moldova, după unele aprecieri contemporane, în jurul anului 1802.[64]. Mărturii documentare relevă că, în anul 1808 doctorul Rola era deja în Moldova căci cumpăra, împreună cu medelnicerul Săndulache Teodosiu moşiile Larga, Odaea şi jumătate din Cerbiceni[65]. În anul 1809[66] ca doctor, era răsplătit cu o leafă de 5 400 lei, iar în iulie 1810 îndeplinea funcţia de doctor al oraşului Iaşi[67]. Cu prilejul înaintării unei jalbe, la 12 iulie 1811, cînd a cumpărat „o casă cu puţin loc, ţărănească, proastă", menţionînd unde era situată această achiziţie, aflăm de fapt unde locuia: „în vale de casăle mele, în şăs la Bahlui, de la Cişmeaoa Păcurarului, mai încoaci, despre Bahlui, spre răsărit" [68]. În anul 1814, ca unul din doctorii de frunte ai Iaşului impunîndu-se prin competenţă, ceea ce i-a atras aprecierea că avea o „bună ştiinţă de medică" [69], a fost însărcinat ca, împreună cu doctorii Plusc şi Petoni să inspecteze spiţeriile ieşene, cu care prilej să stabilească preţul medicamentelor[70]. Reputaţia de medic de valoare i-a adus firesc şi o clientelă corespunzătoare care, implicit s-a reflectat în condiţia sa materială: în anul 1816 dispunea de moşia Mitocu (ţin. Dorohoi) cu 100 de birnici.[71]. În anul 1820 dispunea de 11 scutelnici[72] iar la 13 septembrie 1830 vindea lui Zisu Cofman un han, situat în mahalaua Cizmăriei din Iaşi[73].

Trebuie menţionat că Evstatie Rola a fost primul doctor pensionar din Moldova[74]. În anul 1829 Minciaki i-a fixat o leafă de 12 000 lei, iar în anul 1830 Kiselef l-a desemnat ca protomedic al Moldovei, fiind în funcţiune în luna noiembrie a aceluiaşi an[75]. Ca o recunoaştere a meritelor sale a fost înălţat la rangul de agă devenind astfel boier de „clas al 2-lea cu ţidulli domneşti" [76]. Evstatie Rola s-a manifestat şi ca om de o întinsă cultură pentru acele timpuri. În anul 1813 a fost cooptat ca efor al tipografiei ce funcţiona la Trei Ierarhi[77]. A contribuit la apariţia „Albinei româneşti" fiind menţionat printre acei binevoitori„ cari o samă au dat şi osăbit ajutoriu" [78]. Un rol esenţial a avut la fondarea, la 11 ianuarie 1830, a cercului de lectură medicală, din Iaşi, compus iniţial din 21 de membri. Pentru aceasta este concludent faptul că, în lista membrilor cercului, din 29 noiembrie 1830, el figurează la numărul de ordine unu[79]. La toate acestea adăugăm faptul să dispunea de o vastă bibliotecă, nu numai pentru acele vremi, dar chiar şi astăzi, totalizînd „1450 tomuri" ce era scoasă la vînzare la 28 februarie 1835

---

62 V. Alecsandri, *Scrisori, însemnări*, Bucureşti, 1964, p. 126.

63 G. Bogdan—Duică, *Despre Costache Rola, cumnatul lui V. Alecsandri*, în „Transilvania", LII, 1921, p. 799—813; Elena Rădulescu—Pogoneanu, *Viaţa lui Alecsandri*, Craiova, f.a., p. 23, nota 15; D. Ivănescu, Virginia Isac, *op. cit.*, p. 28 nota 1, ş.a.

64 Constandin Sion, *op. cit.*, p. 225.

65 „Arhivele Basarabiei", an. V, nr. 1, 1933, p. 44, 46.

66 V. Gomoiu, *Adaos la volumul I din Repertorul medicilor, farmaciştilor, veterinarilor din Ţările Române (înainte de anul 1870)*, Bucureşti, 1941, p. 192.

67 R. Rosetti, *Arhiva Senatorilor din Chişinău* în „Analele Academiei Române, Mem. Secţ. Ist. s. II, tom. XXXII, 1909—1910,p. 100.

68 „Ioan Neculce", fasc. 8, 1930, p. 117;

69 Constandin Sion, *op. cit.*, p. 225.

70 P. Pruteanu , *Medici în Moldova înainte de Regulamentul Organic*, în *„Din istoria medicinii româneşti şi universale"*, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1962, p. 244.

71 C. Istrati, *Condica Vistieriei Moldovei din anul 1816*, Supl. I, la Anuarul Institutului de istorie şi arheologie A. D. Xenopol, Iaşi, tom. XVI, 1979, p. 92 ; Arh. St. Iaşi, Col. Manuscrise. nr. 1 646, f. 18.

72 „Ioan Neculce", fasc. 3, 1923, p. 17.

73 Arh. St. Iaşi, Col. Documente, p. 719, doc. 1.

74 Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. X, p; 283.

75 P. Pruteanu, *op. cit.*, p. 244.

76 Analele parlamentare ale României, tom. IV, partea II-a, Bucureşti, 1894, p. 541.

77 P. Pruteanu, *op. cit.*, p. 245.

78 „Uricarul", vol. VIII, p. 111.

79 N. A. Bogdan, *Societatea medico-naturalistă şi muzeul istorico-natural din Iaşi, 1830—1919*, Iaşi, 1919, p. 4—5.

în casa doctorului Cihac[80]. S-a stins din viaţă la post, ca o victimă a datoriei, îndeplinind jurămîntul lui Hipocrate, luptînd cu epidemia de holeră din Iaşii anului 1831. Avea 65 de ani[81].

Căsătorit cu Marioara[82], fiica dascălului Teodori, Evstatie Rola a avut mai multe fete[83] şi pe Costachi, născut pe la 1812[84]. După ştiinţa de carte dobîndită în ţară, posibilităţile materiale ale tatălui i-au permis lui Costache Rola să-şi continue studiile la München, unde studia dreptul, avînd colegi pe Dimitrie Ghica, Ghica Comăneşti, fraţii Rosetti şi alţii. Se pare că n-a reuşit să-şi termine studiile ca urmare a unei întîmplări ce avea că fie cunoscută în înaltele cercuri leşene. La München, Rola s-a certat cu un ofiţer, ce avea rang de conte, cearta încheindu-se prin provocare la duel. Rola, fiind trăgător mai bun şi avînd mai mult noroc şi-a rănit mortal adversarul. Deşi duelul fusese legal, Rola a fost condamnat la moarte, trebuind, spre a scăpa cu viaţă să părăsească imediat Bavaria, fără a o mai revedea vreodată, sentinţa nefiind prescrisă[85]. În anul 1834 nu mai era în Germania[86]. Se pare că s-a întors în ţară în 1833 cînd, la 13 aprilie cerea „atestat de familie“ prin care să se specifice că familia sa făcea parte din „evghenişții pămîntului acestuia“, întrucît dorea să plece în Rusia la rude[87]. Nu este totuşi exclus să-şi fi continuat pregătirea la Paris căci, cercetări recente îl menţionează în componenţa cercului revoluţionar moldo-muntean din capitala Franţei, în 1837—1838, alături de I. Ghica, fraţii Goleşti, D. Brătianu, N. Creţulescu, I. Voinescu II, V. Alecsandri, Al. I. Cuza, C. Negruzzi, Scarlat Vîrnav şi alţii[88]. În 1838 era în ţară căci, la 22 aprilie încredinţa o vechilime unui Dimitrachi Ţintă[89]. Om „cultivat, elegant şi frumos“ [90] Rola a avut o tinereţe plină de aventuri, încheiate uneori într-un mod tragi-comic[91]. Faima de „duelgiu“ dobîndită în Germania şi-a menţinut-o şi în Iaşi, cînd, în aprilie 1841 se pregătea să dueleze cu viitorul domnitor Al. I. Cuza, acesta solicitînd la 2 aprilie lui Kogălniceanu să-l secondeze. Cu timpul însă relaţiile dintre ei s-au ameliorat, intervenind reconcilierea[92].

În anul 1844 cînd, prin legea din 31 ianuarie, s-a hotărît emanciparea ţiganilor statului şi a mănăstirilor, Rola s-a numărat printre cei ce-au salutat această măsură, făcînd parte din deputăţia de tineri compusă din C. Negri, V. Alecsandri, D. Ralet, P. Mavrogheni ce-au exprimat domnului recunoştinţa tinerei generaţii pentru măsura luată[93]. În acelaşi an, presa îi aducea elogii ca magistrat, alăturîndu-l cu ceilalţi colegi de generaţie ca Lascăr Rossetti, N. Ghica Comăneşti „carii răspund chemărilor şi fac excepţie din acei mulţi amploiaţi ce caută numai chiverniseala“ [94]. Dealtfel, încă din anul precedent i se recunoscuse meritele în acest domeniu, fiind înălţat la 20 august 1843 la rangul de agă pentru modul în care îndeplinea slujba de preşedinte al judecătoriei ţinutului Iaşi, secţia a II-a[95]. Între 16 decembrie 1845 şi 2 iunie 1846 a

---

[80] „Albina românească“, VII, nr. 17, din 28 febr, 1835, p. 69.

[81] *Ibidem*, an. III, 1831, p. 97—98; I.C. Filitti, *Principatele române de la 1828 la 1834*, Bucureşti, 1934 p. 96, nota 69.

[82] Arh. St. Iaşi, Col. Documente, P. 719, doc. 1.

[83] Constandin Sion, *op. cit.*, p. 226. Una dintre ele s-a căsătorit cu generalul ţarist Graben· Alta, Smărăndiţa a fost soţia unuia din fiii lui Panaite Docan.

[84] D. Ivănescu, Virginia Isac, *op. cit.*, p. 28.

[85] R. Rosetti, *Note genealogice şi biografice despre familiile Buhuş şi Rosetti*, în „Analele Academiei Române“, Mem. Sect. ist. S. II, tom. XXVIII, 1906, p. 496 ; id. *Amintiri din copilărie, I, Ce-am auzit de la alţii*, Iaşi, 1926, p. 129—131 ; V. Alecsandri, *Scrisori*, ediţie de Ilarie Chendi şi Z. Carcalechi, Ed. libr. Socec & comp., Bucureşti, 1904, p. 97, nota 3 ; R. Rosetti, *Familia Rosetti*, vol. I, Bucureşti, 1938, p. 200.

[86] Cornelia C. Bodea, *op. cit.*, p. 12.

[87] Gh. Ungureanu, *Istoria avocaturii în Moldova, vol, I, pînă la anul 1880*, Iaşi, 1938, p. 229.

[88] Cornelia C. Bodea, *op. cit.*, p. 12.

[89] „Buletin, foae oficială,“ an. VI, Supliment la nr. 58, din 24 iulie 1838, nr. 63, p. 242.

[90] Marie G. Bogdan *Autrefois et aujourd'hui*, 1929, p. 92.

[91] Constandin Sion, *op. cit.*, p. 226.

[92] D. Ivănescu, Virginia Isac, *op. cit.*, p. XIII.

[93] Ioan C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834—1848*, Bucureşti, 1915, p. 659 ; Mihai Kogălniceanu, *Opere, vol. II, Scrieri istorice*, Ed. Acad. R. S. R., Bucureşti, 1976, p. 611.

[94] „Gazeta Transilvaniei“, VII, 1844, p. 148.

[95] Arh. St. Iaşi, fond Secretariatul de stat al Moldovei, dosar 345, f. 79 v.

fost redactor al „Folii săteşti" [96] după care, în acelaşi an, 1846, îndeplinea funcţia de vechil al lui Manolachi Hrisoverghi, după cum rezultă din împuternicirea nr. 7340 eliberată de către Divanul Apelativ[97]. Afacerile ce-l preocupă, funcţiile diverse ce le îndeplineşte în această perioadă nu l-au împiedicat să ţină contactul cu forţele progresiste ale vremii. Concludent e în acest sens faptul că, în anul 1845 cînd Costăchiţă Filipescu a făcut o vizită în Moldova printre personalităţile cu care acesta s-a întîlnit ca V. Alecsandri, C. Negri, fraţii Rosetti, s-a numărat şi C. Rola[98].

În aprilie 1847 împreună cu G. Ghica a luat iniţiativa de a întocmi o listă de subscripţie pentru ajutorarea sinistraţilor din Bucureşti ce suferiseră pierderi considerabile în urma unui incendiu[99]. În ce priveşte activitatea publică, în acest an a fost arendaş al contesei Luţica Paladi Bedmar[100]. Ca exponent al burgheziei aflată în ascensiune îl găsim alături de alţi boieri cu interese similare — G. Sturdza, C. Hurmuzaki, T. Balş, C. Negri, C. Moruzi, urmînd sugestia negustorului Reinecke din Leipzig, venit la Iaşi la 9 iulie 1847, de a înfiinţa o bancă de scont şi credit rural „Institution allemende particuliere de credit" spre a scuti pe proprietari de camătă, oferind împrumuturi cu o dobîndă mai redusă cu cel puţin 2% faţă de cea legală[101]. În anul 1848 Rola se număra printre fruntaşii revoluţiei alături de Rosetti, Epureanu, Cazimir, N. Ghica, Alecsandri şi alţii, apreciaţi ca „unii din cei mai inteligenţi bărbaţi ai Moldovei" care doreau „binele şi înflorirea patriei iar nu schimbarea unui domnitor cu altul" [102]. Intradevăr, printre măsurile organizatorice iniţiate de capii revoluţiei Kogălniceanu, Rola, P. Cazimir şi alţii au fost mai multe întruniri şi consfătuiri, prin care s-au dezbătut detaliile organizatorice a luptei revoluţionare ce urma să se declanşeze[103]. Se cunoaşte participarea lui Rola la evenimentele din Iaşi din zilele lui martie 1848. Participînd la adunarea de la hotelul Petersburg prezidată de Gr. Cuza, Rola a fost cooptat în comitetul de redactare al Petiţiei. Tot el, împreună cu Mihail Kogălniceanu au fost însărcinaţi s-o prezinte lui Mihail Sturdza, la întrevederea respectivă participînd şi consulul ţarist Tumanski. Analizînd doleanţele sintetizate în Petiţie, domnitorul s-a opus la aplicarea punctelor privind desfiinţarea Adunării obşteşti şi a înarmării maselor formulată prin crearea gărzii naţionale. Aflînd rezultatul demersului făcut la M. Sturdza, capii revoluţiei considerînd măsurile adoptate ca un tot, au opinat că trebuie să se accepte „ori totul ori nimic" răspuns adus la cunoştinţa lui M. Sturdza la ora 16[104]. În vederea stabilirii măsurilor în urma situaţiei intervenite, capii revoluţiei s-au întrunit la casa Mavrocordat de pe Copou. Aici au fost surprinşi de ostaşii şi arnăuţii comandaţi de Dimitrie Sturdza fiul domnitorului, operîndu-se mai multe arestări. După unele mărturii, parte din cei prezenţi au reuşit totuşi să scape fugind pe uşile şi ferestrele din spatele casei între aceştia fiind Alecsandri, Rola, Ralet şi alţii[105].

După reprimarea brutală a revoluţiei, mulţi conducători ai acesteia au fost nevoiţi să ia drumul exilului. Despre Rola se presupunea că ar fi fost tovarăş de exil al lui Alecsandri cu care era cumnat[106]. Un contemporan, Irachie Porumbescu, susţinea în amintirile sale că l-a întîl-

---

[96] D. Ivănescu, Virginia Isac, *op. cit.*, p. 28.

[97] „Buletin, foae oficială", an. XIV, nr. 74, din 19 sept. 1846, p. 384.

[98] Cornelia C. Bodea, *op. cit.*, p. 60.

[99] G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 804.

[100] „Albina românească", an. XIX, nr. 27, din 6 aprilie 1847, p. 105—106; nr. 29, din 13 aprilie 1847, p. 113.

[101] Ioan C. Filitti, *Domniile române...*, p. 597.

[102] „Gazeta Transilvaniei", an. XI, nr. 40, din 17 mai 1848, p. 168; *Anul revoluţionar 1848...*, p. 185.

[103] C. Colescu-Vartic, *1848, zile revoluţionare*, Bucureşti, 1898, p. 95, 113.

[104] Elias Regnault, *Istorie politică şi socială a Principatelor Dunărene*, trad. A. Fetu, Iaşi, 1856, p. 430; N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IX, 1938, p. 121. Sion în memoriile sale susţinea că delegaţia ce-a mers la domnitor a fost formată din Rola, unul din Moruzeşti, şi Vasilică Ghica (Gh. Sion, *op. cit.*, p. 178; *Revoluţia română din 1848*, Ed. politică, Bucureşti, 1969, p. 155).

[105] D. Vîtcu, *M. Kogălniceanu şi evenimentele din martie 1848 de la Iaşi* în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie A. D. Xenopol", tom. IV, 1967, p. 166. După alte opinii Alecsandri, Rola şi alţii nu se găseau în casa Mavrocordat în momentul descinderii armatei şi arnăuţilor (cf. Gh. Sion, *op. cit.*, p. 181; N. Corivan, *Precizìuni în legătură cu revoluţia de la 1848*, în „Arhiva românească", 1943, p. 9, nota 2).

[106] Elena Rădulescu-Pogoneanu, *op. cit.*, p. 22—23. Rola s-a căsătorit la 3 decembrie 1845 cu Catinca, sora lui V. Alecsandri. Aceasta s-a născut în anul 1819 şi a încetat din viaţă

nit în Bucovina, ca emigrant[107] dar, alte surse contestă totuşi prezenţa sa pe meleagurile bucovinene[108]. Emigrarea lui Rola apare ca o chestiune îndoielnică. Este adevărat că, datorită epidemiei de holeră — primul bolnav fiind depistat în Iaşi, la data de 19 mai, marea majoritate a ieşenilor s-au retras la sate, la moşii şi vii încît „Iaşul se pustiisă"[109] după cum remarca un contemporan, deoarece în oraş mai rămăseseră doar cîteva mii de oameni. Faptul că, printr-o scrisoare din data de 16 (28) iunie 1848 Kogălniceanu se adresa fratelui său, rugîndu-l să meargă la Rola spre a-i face rost de bani[110] conduce la concluzia că acesta era în ţară, amănunt ce-i era cunoscut lui Kogălniceanu. Mînia domnitorului împotriva lui Rola ar fi putut fi temperată de prezenţa trupelor ţariste care invadaseră Moldova, ori Rola, chiar dacă nu era un filoţarist făţiş, era totuşi cumnatul generalului Graben.

După ce Mihail Sturdza a părăsit arena politică, succesorul său Gr. Ghica, cu vederi politice progresiste a facilitat ascensiunea politică a unor personalităţi ce se remarcaseră în 1848 ca promotori ai introducerii unor înoiri sociale. În acest context, în luna iunie 1849 C. Rola a fost numit director în Ministerul de Interne al Moldovei[111]. Cazul n-a fost singular. Cu acelaşi prilej comentînd numirea de directori în ministere a unor paşoptişti ca P. Cazimir, D. Ralet, C. Rola, I. Sillon şi alţii, ziarul „Bucovina" considerînd această măsură de bun augur, aprecia cultura şi simţămintele patriotice a acestor personalităţi şi exprima speranţa că „spiritul binefăcător ce provine de sus se va propaga şi va străbate peste tot"[112].

În anul 1850 prin ofisul nr. 110 Rola a fost numit membru al Divanului domnesc în locul lui Iancu Ghica. [113]. În acelaşi an, la 30 noiembrie, avîndu-se în vedere atît funcţia ce-o ocupa cît şi studiile sale în domeniul juridic, prin ofisul nr. 181, fiind numiţi membrii comisiei îndeplinitoare a Codicei civile în frunte cu Nicolae Suţu — ministrul justiţiei, a fost cooptat şi C. Rola alături de M. Kogălniceanu, D. Bojinca, D. Ralet, L. Roset şi alţii[114], în anul 1851 fiind deja elaborată prima parte a lucrării[115]. La 22 ianuarie 1852 a fost ales, împreună cu I. Cantacuzino, secretar al Divanului obştesc[116] şi, tot în acelaşi an, prin decretul nr. 373 i-a fost conferit rangul de vornic[117]. În anul 1854 a fost decorat cu ordinul Sf. Stanislav clasa II-a conform ordinului dat de ţar încă din decembrie 1853[118], iar în prima decadă a lunii martie a demisionat fiind înlocuit cu postelnicul Constantin Burghele[119]. O fecundă activitate a desfăşurat Rola pentru cauza unirii Principatelor. Încă din iarna lui 1856 — după cum rezultă din raportul lui Testa din 11 februarie — Kogălniceanu, Rola şi Corni lucrau la elaborarea unui proiect de constituţie cu scopul de a-l înmîna secretarului Ambasadei engleze din Constantinopol, Alison[120]. Cînd, la 16 (28) februarie 1856 mai multe personalităţi ale vieţii politice moldovene i-au adresat lui

---

la 17 decembrie 1857 (cf. Arh. St. Iaşi, colecţia de stare civilă, mitrica bis. Sf. Spiridon, act 79 din 1857). Catinca se căsătorise la 11 iunie 1835 cu Costache Voinescu, din căsătoria lor rezultînd patru copii : Ştefan, Elena, Maria şi Aglaia. Bolnavă de tuberculoză, fiind constant terorizată de soţ, Catinca s-a văzut nevoită să divorţeze în anul 1843. Detalii despre viaţa ei, precum şi spulberarea insinuărilor făcute la adresa ei de Constandin Sion în a sa Arhondologie se găsesc în capitolul „Catinca Alecsandri, sora poetului" la Sever Zotta, *La Centenarul lui Vasile Alecsandri, 1821—1921*, Iaşi, 1921, p. 36—46.

107 Iraclie Porumbescu, *Amintiri*, ediţie îngrijită de Ion Ştefan, Ed. Gorjan, f. a., f. 1, p. 219.

108 Teodor Bălan *Activitatea refugiaţilor moldoveni în Bucovina* 1848, Sibiu, 1944, p. 5—6.

109 Manolache Drăghici, *op. cit.*, p. 214.

110 M. Kogălniceanu, *Scrisori, 1834—1849*, Bucureşti, 1913, p.191.

111 „Albina românească", an. XXI, supliment extraordinar la nr. 49, din 23 iunie 1849, p. 205.

112 „Bucovina", nr. 30, din 16 sept. 1849, p. 168.

113 „Zimbrul", nr. 16, din 24 aug. 1850, p. 65.

114 „Buletin, foaea publicaţiilor oficiale..., 1850, p. 399 ; „Zimbrul", nr. 46, din 7 dec. 1850, p. 181.

115 Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu*, Ed. Junimea, Iaşi, 1974, p. 126.

116 „Gazeta de Moldavia", an. XXIV, nr. 17, din 1 martie 1854, p. 65.

117 *Ibidem*, nr. 55, din 21 iulie 1852, p. 115 ; „Buletin foaea publicaţiilor oficiale..., 1852, p. 249.

118 „Gazeta de Moldavia", an. XXVII, nr. 17, din 1 martie 1854, p. 65.

119 *Ibidem*, nr. 20, din 11 martie 1854, p. 77.

120 L. Boicu, *Austria şi Principatele române în vremea războiului Crimeii (1853—1856)*, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1972, p. 350.

Gr. Ghica o petiţie în favoarea Unirii printre semnatari s-a aflat şi C. Rola[121]. Consecvent idealului unirii, Rola s-a numărat printre unioniştii de frunte: Alecsandri, Ralet, Panu, Negri, Kogălniceanu, cînd, la 25 mai (6 iunie) s-a luat decizia privind înfiinţarea Comitetului Unirii[122] cît şi la 30 mai (11 iunie) prin actul în urma căruia s-a creat Comitetul unirii[123]. Activitatea, pe tărîmul realizării unirii i-a atras aversiunea austriecilor, Gödel Lannoy intervenind ferm pe lîngă Th. Bals de a nu fi inclus în guvern, deşi Kiamil Bey, cînd a venit la Iaşi cu firmanul de numire a caimacamului, înclina să i se încredinţeze portofoliul de ministru[124]. Aceasta însă nu l-a împiedicat pe Rola să-şi continue activitatea, cu prilejul alegerilor pentru Divanul ad-hoc optînd pentru ţinutul Iaşi[125] ce l-a ales deputat cu 24 voturi din 34 ce aparţineau marilor proprietari[126]. Odată cu convocarea divanului ad-hoc a fost ales secretar împreună cu A. Panu C. Hurmuzachi, P. Mavrogheni[127].

Posibilităţile materiale ce le are îi permit ca, în decembrie 1857 să subscrie cu suma de 10 galbeni pentru ajutorarea victimelor insurecţiei din India[128] şi să se afle, în 1858 pe lista alegătorilor direcţi ai ţinutului Iaşi ca proprietar al Moimeştilor[129]. Aceasta i-a permis să participe la alegerile pentru adunarea electivă, fiind ales deputat de către alegătorii direcţi din ţinuturile Iaşi şi Cahul[130]. Locuinţa sa a fost utilizată pentru întrunirea partidei naţionale, aici parte din deputaţi stabilind în seara zilei de 3 ianuarie 1859 candidatura colonelului Alexandru Ioan Cuza, după ce Lascăr Rosetti încuie uşa[131]. După actul istoric de la 5—24 ianuarie 1859 C. Rola a fost în mai multe rînduri ministru astfel: ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, între 17 ianuarie şi 8 martie 1859[132], ministrul de interne între 10 noiembrie 1859 şi 14 martie 1860[133], ministru de externe între 18 ianuarie şi 23 mai 1861[134], şi ministrul Justiţiei între 23 mai — 26 septembrie 1861[135]. De asemenea în 1862 era deputat[136]. Practic cu aceasta cariera politică a lui Rola luase sfîrşit. Nemulţumit, în 1862 s-a alăturat celor ce protestau contra unirii (mutarea capitalei la Bucureşti însemnînd nu numai începutul ireversibil al decăderii treptate a Iaşului, dar şi lezarea unor interese proprii) în care scop a redactat o suplică semnată şi de alţii din judeţ[137]. Gestul trebuie apreciat însă ca o simplă rătăcire de moment.

Concomitent i-au dat tîrcoale şi unele greutăţi materiale. La 8 ianuarie 1864 epitropul fiilor Catincăi, fosta sa soţie, un D. Lăzărescu, cerea autorizaţie, stăruind în adjudecarea moşiei Moimeşti scoasă de Rola la mezat pentru a-şi putea plăti datoriile[138]. Funcţiile ce le îndeplineşte în această perioadă nu mai au strălucirea celor de odinioară: dacă în 1864 era Preşedintele Curţii de apel din Iaşi, în 1865 se numără printre ceilalţi avocaţi ieşeni în barou[139]. În 1866, la 28 august a solicitat, împreună cu Gh. M. Suţu şi D. Cozadini concesiunea reprezen-

---

121 *Acte şi documente*, vol. III, p. 427—430.

122 *Ibidem*, p. 530—533, A. D. Xenopol, *Unionişti şi separatişti*, în „Analele Academiei Române", Mem. secţ. Ist., S. II, tom. XXXI, 1909, p. 750; idem, *Istoria partidelor politice în România*, Ed. Albert Baer, Bucureşti, 1920, p. 333; R. Rosetti, *Amintiri din copilărie*, p. 71.

123 *Acte şi documente*, vol. III, p. 531.

124 L. Boicu, *op. cit.*, p. 398.

125 *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. 158.

126 „Gazeta de Moldavia", an. XXVIII, nr. 69, din 2 sept. 1857, p. 270; nr. 71, din 9 sept. 1857, p. 277.

127 *Ibidem*, nr. 79, din 7 oct. 1857, p. 314; *Documente privind Unirea...*, I, p. XXXVII.

128 „Gazeta de Moldavia", XXVIII, nr. 99, din 16 dec. 1857, p. 394.

129 „Monitorul oficial al Moldovei", supliment. nr. 8, din 23 nov. 1858, p. 2.

130 *Ibidem*, nr. 18, din 20 dec. 1858, p. 1.

131 Alexandre A. C. Sturdza, *Regne de Michel Sturdza, prince régnant de Moldavie*, Librarie Plon, Paris, 1907, p. 123; R. Rosetti, *Amintiri...*, p. 137.

132 „Monitorul oficial al Moldovei", nr. 29 şi 36, 1859, p. 1; N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IX, Bucureşti, 1938, p. 339, nota 1.

133 „Monitorul...", an. II, nr. 33, din 10 nov. 1859, p. 19; nr. 130, din 14 martie 1860, p. 441.

134 *Ibidem*, an. III, nr. 84, din 18 ianuarie 1861, p. 343; nr. 189, din 27 mai 1861, p. 765.

135 *Ibidem*, nr. 282, din 26 sept. 1861, p. 1 141.

136 „Monitorul, jurnal oficial al Principatelor unite", nr. 129, din 14 iunie 1862, p. 521; nr. 108, din 18 mai 1862, p. 443.

137 A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice...*, p. 425.

138 Sever Zotta, *op. cit.*, p. 46.

139 Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 229,76.

taţiilor străine în Iaşi dar ministrul de interne nu a dat curs cererii[140]. Neplăcerile financiare au continuat să-l însoţească încît Alecsandri, la 25 iunie 1867, cunoscîndu-i situaţia, îi scria unui prieten : „Rola... sărmanul, e trist de a fi maltratat astfel la bătrîneţe. Noroc pentru dînsul că are pe soră-sa lîngă care se poate adăposti[141]".

Adresîndu-se lui Kogălniceanu, acesta îi comunica la 25 martie 1869, la Tîrgu Frumos că nu va întîrzia să facă demersurile necesare spre a-i asigura ieşirea la pensie[142]. Într-adevăr, la scurt timp, Adunarea Deputaţilor, în şedinţa sa din 25 mai 1869 i-a votat o pensie de 296 lei şi 98 bani[143]. Au urmat „mai mulţi ani de suferinţe"[144], Rola fiind „muncit de o boală de pe care nu s-a mai ridicat"[146]. A locuit la Gidinţi la sora sa, căsătorită cu Lupu Bogdan[145]. Sfîrşitul a intervenit în ianuarie 1878. Aproape uitat de contemporani, Alecsandri i-a dedicat versurile „Strofe improvizate la moartea lui Rolla" spre a reaminti meritele sale[147].

ECATERINA HARNAV

Aderenţa Ecaterinei Harnav la cauza revoluţiei de la 1848 din Moldova a fost semnalată, pentru prima oară de N. Iorga, în anul 1908 cînd a publicat textul de pe piatra ei de mormînt, găsită la biserica Vulpe din Iaşi. După trecerea ei în eternitate, cineva, spre a o smulge din uitare, săpase un text menit să reţină atenţia urmaşilor : „unica română ce au purtat steagul libertăţilor Moldovei la anul 1848 ; au trăit în obscuritate"[148]. Ulterior, N. Iorga i-a dedicat o notă adăugînd la informaţia cunoscută, alte cîteva detalii depistate din documentele editate[149]. După patru decenii Gh. Bălleanu, fără a fi cunoscut intervenţia lui N. Iorga, reia subiectul care a fost găzduit de o publicaţie literară ieşeană[150]. Cu puţin timp în urmă Virginia Isac i-a dedicat eroinei de la 1848 o caldă evocare difuzată de postul de radio Iaşi[151].

Din puţinele date transmise rezultă că Ecaterina (Catinca după actul de deces) Harnav (după numele soţului) s-a născut în anul 1823[152] în jurul datei de 25 noiembrie după cum mărturisea poetul Gh. Sion — care cunoscînd-o, i-a adresat felicitări cu prilejul unei aniversări. Sion i-a schiţat profilul moral, apreciind-o ca fiind o femeie „foarte spirituală" a cărei elocvenţă „era adese ori răpitoare[153]". Aceste virtuţi completează întrucît-va lipsa de date certe, îngăduind să se presupună că le-a dobîndit în urma unei educaţii alese primită fie în familie cu profesori particulari, fie la vreun pension de fete.

---

[140] Teodor T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, vol. II, Iaşi, 1922, p. 241.

[141] V. Alecsandri, *Corespondenţă, Documente literare inedite*, p. 18.

[142] Aug. Z. N. Pop, *Catalogul corespondenţei lui Mihail Kogălniceanu*, Bucureşti, 1959, p. 227.

[143] „Progresul", an. VII, nr. 46, din 21 iunie 1869, p. 1.

[144] V. Alecsandri, *Scrisori*, ed. Ilarie Chendi şi E. Carcalechi, Bucureşti, 1904, p. 97.

[145] „Curierul de Iaşi", an. XI, nr. 11, din 27 ian. 1878, p. 2.

[146] „Steaua României", an II, nr. 19, din 26 ian. 1878, p. 4.

[147] „Curierul de Iaşi", *nr. cit.* La 21 ianuarie 1878 Alecsandri scria lui I.Negruzzi: „Încă unul din luptătorii de la 1840—1959 ce se duce. Rola a avut o mare influenţă asupra Societăţii ieşene pe cînd s-a întors de la München, dînd mîna cu toţi tinerii din acea epocă pentru introducerea marelor reforme sociale şi mai cu seamă pentru respectarea simţului de demnitate personală. El a fost unul din acei porecliţi duelgii, care a contribuit prin spaima ce insufla, de a deprinde pe juni şi chiar pe bătrîni de a se respecta pe sine şi a respecta pe alţii (V. Alecsandri, *Scrisori...*, 1904, p. 97).

[148] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, vol. II, Tipografia „I. V. Socec", Bucureşti 1908, p. 126 ; idem, *Istoria Românilor*, vol. IX, p. 124, nota 2 ; N. V. Hodoroabă, *Monografia parohiei Sf.Atanasie şi Kiril cu biserica filială „Vulpe" din Iaşi*, 1934, Tipog. concesionară Alexandru Ţerek, Mârzescu, nr. 9, Iaşi, p. 114.

[149] „Revista istorică", I, nr. 2, 1915, p. 31.

[150] Gh. Bălleanu, *Un nume necunoscut în revoluţia de la 1848 : Ecaterina Harnav* în „Iaşul literar", 1, 1954, p. 99—101. De fapt, după semnalările făcute de N. Iorga numele Ecaterinei Harnav nu era chiar necunoscut. Cîteva date şi la Georgeta Ţurcanu, *Teatrul din Moldova şi revoluţia de la 1848* în „Cercetări istorice", IV, 1973, p. 381.

[151] Virginia Isac, *Ecaterina Harnav*, transmisiune la radio Iaşi, la 13.03.1978 ; (ms. autoarei)

[152] Arh. St. Iaşi, Colecţia de stare civilă, a oraşului Iaşi, Tr. 1819, op. III, 2 083, morţi vol. II, desp. III, f. 37 v., nr. 288.

[153] Gh. Sion, *op. cit.*, p. 134, 171.

În anul 1845 s-a căsătorit cu slugerul Iordachi Harnav, văduv ce mai avea trei copii de la prima sa soție Olimpia : Aristide, Ermiona și Titus[154]. Fie că a stat dragostea la baza întemeierii acestei căsnicii, fie anumite interese materiale, cert e că avea să-i rezerve un destin tragic. În anul 1846 Catinca Harnav era semnalată în capitala Moldovei ca actriță, fiind distribuită în piesa lui C. Caragiale, „O Soaré la mahala" sau „Amestecul de dorinți". A urmat un alt rol, în piesa lui Al. Russo „Jicnicerul Vadră" sau „Provincialul la treatrul național" reprezentată la 25 februarie 1846. Ideile aduse pe scenă au provocat nemulțumirea ocîrmuirii, ce a dispus surghiunirea autorului iar printre măsurile luate împotriva actorilor reținem îndepărtarea din teatru a Ecaterinei[155]. Concluzia se desprinde din aceea că ea nu mai apare în piesa următoare, „Căciula brumărie".

În anul 1847 soțul său a obținut atestat cu drept de a „practisi îndatorire de vechil[156]" și, tot din acest an a fost recunoscut de avocat[157] după ce părăsise cariera de funcționar demisionînd din funcția de cap de masă de la Ministerul Justiției[158].

În preajma revoluției de la 1848 locuința lui Iordachi Harnav era unul din locurile de adunare din Iași în care elementele progresiste, făcînd politică antiguvernamentală își exprimau opiniile privind necesitatea imperioasă a unor reforme. Ceea ce nu știa cu certitudine nici Ecaterina și nici cei ce-i frecventau locuința era că Iordachi avea totuși grijă să informeze Consulul țarist din Iași cu toate chestiunile ce se discutau[159]. Despre obiectul unei întruniri în casa Harnav a dat relații, în interogatoriul luat la 9 aprilie 1848 Dimitrei Moldoveanu, fratele cunoscutului pașoptist Zaharia Moldoveanu. Din declarația sa rezultă că la unele adunări au participat maiorul Stroici, Alecu Fotino, Zaharia Moldoveanu, Dimitrie Filipescu, Panaite Docan și alții, opinia lor fiind că „a venit vremea a-și regularisi drepturile"[160].

Martoră la aceste întruniri Ecaterina era la curent deci cu evoluția evenimentelor, fapt care a determinat-o să-i scrie în martie 1848 o scrisoare lui Gh. Sion ce se afla pe atunci la o moșie la țară : „Aici lucrurile iau o față serioasă și gravă. Este o mare mișcare. De la patriotismului românilor sperăm a vedea ceva. De prin toate districtele au sosit mai mulți oameni cugetători la binele țării ca să se consulte de ceea ce s-au cădea să se facă în împrejurările actuale... Țarul muscălesc a dat un manifest prin care promite a privi ca neutru la toate mișcările popoarelor[161]. Nu-ți pot scrie mai multe. Scoală și vino la Iași. Pierderea de timp este o crimă în împrejurările grave. Te aștept. Lucrurile sînt serioase.[162]

Despre participarea Ecaterinei Harnav la revoluție sursele documentare nu fac referiri, lăsîndu-ne pe tărîmul ipotezelor. Se poate presupune că, în adunarea de la hotelul Petersburg unde au luat parte „mii de locuitori autohtoni și străini ai țării" să fi participat și femei inclusiv Ecaterina Harnav și soțul ei căci, la Casa Mavrocordat unde se adunaseră, de fapt capii revoluției un martor ocular susținea că acolo „deputații se adunaseră cu soțiile lor[163]".

În seara reprimării revoluției miliția din Iași, comandată de Dimitri și Grigore Sturdza a organizat descinderi nu numai pe Copou, dar și în casele lui N. Docan, Lupu Balș, Harnav și altele[164]. Este posibil ca atunci Ecaterina să fi „purtat steagul libertăților", deși detaliile despre această chestiune lipsesc. Despre aceastea Gh. Băileanu a formulat două ipoteze : a) fie că ea s-a găsit în fața mulțimii venită din Muntenimea de Sus (pe Copou) cu intenția de a ajuta revoluționarii din casa lui Al. Mavrocordat b) fie că s-a găsit pe strada Albă între 5 drumuri

---

154 Gh. Băileanu, *op. cit.*, p. 100.

155 *Istoria teatrului în România*, vol. I, Ed. Acad. R.S.R., București, 1965, p. 226.

156 „Buletin, foae oficială", XV, 1847, p. 74—75.

157 „Monitorul oficial al Moldovei", an. III, nr. 320, din 13 nov. 1861, p. 1 306.

158 Gh. Sion, *op, cit.*, p. 134.

159 *Ibidem*, p. 135 ; Virginia Isac, *op. cit.*, f. 1—2.

160 *Anul 1848...*, tom. I, p. 281 ; *Anul revoluționar 1848...*, p. 99.

161 O, sfîntă naivitate !

162 Gh. Sion, *op. cit.*, p. 171—172. Sion nu dă totuși numele autoarei scrisorii. Se poate însă trage concluzia că era Ecaterina prin faptul că ea se găsea la curent cu evoluția evenimentelor („casa ei era un fel de club unde se adunau nemulțumiții în contra guvernului", *ibidem*).

163 D. Ivănescu și Horst Fassel, *Știri externe despre revoluția de la 1848 din Țările române în* „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol", tom. XV, Iași, 1978, p. 359 și nota 3.

164 *Anul 1848...*, tom. I, p. 428 ; *Anul revoluționar 1848...*, p. 209.

şi maidanul din faţa Consulatului Austriac unde se adunaseră tătărăşenii, ciurcheni etc. orientaţi tot spre a despresura revoluţionarii de la Copou[165].

Viaţa „în obscuritate" a început pentru Ecaterina Harnav în anul 1853 în luna ianuarie cînd s-a descoperit că soţul său ce cîştiga procese foarte mari învingînd avocaţi cu studii şi diplome era de fapt un falsificator de acte, testamente şi hrisoave[166]. Aşa a izbucnit „scandalul Harnav" în care erau implicate şi înalte personalităţi, printre care preşedintele guvernului şi ministrul de interne N. Canta[167]. În urma procesului, Sion spune că Harnav a fost întemniţat, confiscîndu-i-se averea[168]. La numai 4 ani însă, în 5 septembrie 1857 Iordachi Harnav se numără printre cei 402 alegători chemaţi să dezemneze, 4 deputaţi ieşeni pentru divanul Ad-hoc[169]. Cîţiva ani mai tîrziu, Harnav era recunoscut ca avocat (jureconsult) într-un tablou din 13 noiembrie 1861[170]. Ca avocat apare de asemenea şi-n anul 1865[171]. Sion afirmă însă în amintirile sale că, după ispăşirea pedepsei Harnav „a murit în mizeria cea mai neagră, sub streaşina unui gard", iar soţia sa s-a sinucis luînd arsenic[172]. Probabil că fostele victime ale lui Harnav au redeschis procesul cerînd noi despăgubiri. Din actul de deces a Ecaterinei rezultă că ea era domiciliată în Piatra Neamţ, iar soţul său în Iaşi, ea stingîndu-se din viaţă la Hotelul Binder, din Sărărie, la 23 martie 1867 orele 15. Indiscutabil că, între cei doi soţi intervenise ceva grav dacă aveau domicilii în localităţi diferite. De reţinut că martor la actul de deces este în afară de Galino — artist de la Naţionalul ieşean — colonelul Alexandru Guriţă poate o rudă (frate ?) de-a sa[173].

Prin activitatea depusă, paşoptiştii de care ne-am ocupat au contribuit, prin măsura posibilităţilor lor, la zidirea edificiului României moderne. Şi, pentru aceasta, gîndurile noastre se îndreaptă către ei cu respect şi veneraţie.

BIOGRAFIES DES REPRÉSENTANTS DE LA RÉVOLUTION DE 1848.

Résumé

Nous présentons la vie et l'activité de quelques représentants moldave peu connus, parmi lesquels :

Grigore Cuza (1796—1869) ; né a Barboşi (Galaţi), il a suivi l'Ecole princière d'Iassy, ensuite, des 1822, il a ocupé diverses functions administratives. Situé sur des positions progressistes, il a adéré a la Conjuration Confederative (1839) et a l'Association patriotique (1846). Le 27 mars 1848, il a presidé la réunion populaire de l'Hôtel Petersburg. Ministre pendant 1849—1853, il s'est remarqué comme combattant pour l'Union des Principautes et, entre 1859—1866 il a soutenu les réformes progressistes, nécessaires à la modernisation de la societé roumaine.

Costache Rola (1812—1878) il a été le fils du docteur Eustatie Rola. Il a fait des etudes de droit a München. En 1848 il a été l'un dirigeants modérés de la revolution moldave. Combattant actif pour l'Union des Principautés, entre 1859—1861, il a été ministre pendant plusieurs gouvernements.

Ecaterina Harnav (1823—1867). Actrice en 1846, Ecaterina Harnav a fait de sa maison lieu de recontre des éléments revolutionaires d'Iassy. Il semble qu'elle eût mobilisé la population pour la libération des révolutionnaires arrêtés.

[165] Gh. Băileanu, *op. cit.*, p. 101 ; Georgeta Ţurcanu, *op. cit.*, p. 381.
[166] Gh. Sion, *op. cit.*, p. 135.
[167] Leonid Boicu, *Adevărul despre un destin politic*, Ed. Junimea, Iaşi, 1973, p. 46.
[168] Gh. Sion, *op. cit.*, p. 135 ; Virginia Isac, *op. cit.*, f. 2.
[169] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. 228.
[170] „Monitorul oficial al Moldovei", an. III, nr. 320, din 13 nov. 1861, p. 1 306.
[171] Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 77.
[172] Gh. Sion, *op. cit.*, p. 135.
[173] Arh. St. Iaşi, Tr. 1819, op. III — 2 083, morţi, vol. II, desp. III, f. 37 v.

ARGUMENTUL ISTORIC ÎN REVOLUŢIA ROMÂNĂ DE LA 1848

V. CRISTIAN

Timpul real de existenţă a oamenilor este prezentul. Deplasîndu-se în permanenţă, el constituie, indiferent de extinderea care i se atribuie, doar un moment de legătură între trecut şi viitor. În acelaşi timp, prezentul reflectă şi atitudinea faţă de cele două componente esenţiale ale timpului. Îndreptîndu-se mereu spre viitor, oamenii o fac întotdeauna pornind de la trecut. Faptul îşi găseşte reflectarea şi pe plan spiritual. Oricît ar fi de preocupată de ceea ce va urma, societatea se raportează în permanenţă la propriul trecut. Atitudinea este constantă, dar ea este deosebit de pregnantă în momentele de mari transformări, devenind un suport strict necesar al accelerării evoluţiei sociale. Afirmaţia este justificată de întreaga istorie a omenirii, deosebit de grăitor fiind exemplul românesc. Dealtfel, condiţiile în care s-a dezvoltat societatea noastră au impus ca, de la început, istoriografia să aibă un caracter militant, iar constantul apel la trecut să constituie una din trăsăturile definitorii ale vieţii spirituale româneşti. Prin aceasta se urmărea atît o mai bună înţelegere a sensului şi direcţiilor evoluţiei sociale, cît şi o tonificare a spiritelor în acţiunea, uneori deosebit de dificilă, de transformare a societăţii, la care se adăuga frecvent şi necesitatea apărării pe plan internaţional a drepturilor propriului popor, a demonstrării legitimităţii lor. Modul în care au fost pregătite pe plan ideologic marile momente ale istoriei noastre moderne şi contemporane, ca şi bătălia politico-ideologică ce le-a acompaniat o demonstrează cu prisosinţă. Sub acest raport, anul 1848 este deosebit de interesant. În documentele sale, argumentul istoric ocupă un loc de frunte. Situaţia se datoreşte amintitelor condiţii generale, dar are şi cauze particulare, izvorite din specificul momentului.

În dezvoltarea societăţii umane, revoluţia burgheză marchează un moment de cotitură de transformare radicală, esenţială. Ea se produce atunci cînd vechea organizare a societăţii, devine incompatibilă cu cerinţele progresului, iar ţelul ei este realizarea unei noi orînduiri, cea capitalistă, treaptă superioară în raport cu prima organizare feudală. Revoluţia burgheză constituie, deci, o ruptură cu trecutul, ea fiind orientată esenţialmente spre viitor.

Faptul a fost înţeles, chiar dacă nu întotdeauna în mod suficient de limpede, şi de aceia care au fost participanţi activi la fenomenul revoluţionar. Nu este vorba numai de aspectul practic al acţiunii lor; afirmaţia priveşte, în egală măsură, şi manifestările ideologice ale revoluţiei. Sub diverse forme, ideologia acesteia, avînd drept principală esenţă demonstrarea necesităţii actului revoluţionar, trebuia să argumenteze superioritatea viitoarei forme de organizare a societăţii, faţă de aceea trecută. Critica trecutului, condamnarea lui, apare astfel pentru revoluţionari, ca rezultind din însăşi logica lucrurilor.

Această critică nu se extinde însă, de obicei, asupra trecutului luat în totalitatea sa. Ceea ce interesează, în primul rînd, este perioada anterioară revoluţiei, momentul deci cînd vechea orînduire a început să joace rolul de frînă în dezvoltarea societăţii. Împotriva acestei perioade se îndreaptă atacurile sub diferite forme ale revoluţionarilor; în fond, ceea ce urmăresc ei este înlăturarea organizării social-politice a societăţii, aşa cum era ea constituită în momentul izbucnirii revoluţiei.

Condamnînd trecutul apropiat, revoluționarii manifestă, în general, o atitudine diferită față de trecutul mai îndepărtat. Faptul este lesne explicabil. Criticînd situația pe care își propun s-o înlăture, ei o consideră ca o perioadă de decădere. Aceasta îi conduce la ideea superiorității vremurilor mai îndepărtate față de cele apropiate revoluției, care poate fi considerată astfel, ca justificată de istoria însăși : finalitatea fenomenului revoluționar este aceea de a curma procesul de decădere a societății și de a o repune pe drumul dezvoltării ei ascendente anterioare. Apelul la trecutul mai îndepărtat se transformă, prin urmare, într-o importantă armă ideologică a revoluției. Prin folosirea lui nu se are în vedere numai justificarea acesteia ; ci se urmărește și întărirea spiritului revoluționar, faptele și evenimentele trecutului mai îndepărtat putînd constitui modele și îndemnuri la acțiune.

Pentru înțelegerea acestei atitudini sînt deosebit de utile considerațiile pe care le face Marx la începutul lucrării sale *Optsprezece Brumar al lui Napoleon Bonaparte*. El pornea aici de la ideea generală că „oamenii își făuresc ei înșiși istoria, dar și-o făuresc nu după bunul lor plac și în împrejurări alese de ei, ci în împrejurări care există independent de ei, împrejurări date și moștenite din trecut. Tradițiile tuturor generațiilor moarte apasă ca un coșmar asupra minții celor vii". Această situație obiectivă face ca „tocmai atunci cînd oamenii par preocupați să se transforme pe ei și lucrurile din jurul lor, să creeze ceva ce n-a mai fost, tocmai în asemenea epoci de criză revoluționară ei invocă cu teamă spiritele trecutului, împrumută de la ele numele, lozincile de luptă, costumele pentru a juca, în această travestire venerabilă și cu acest limbaj împrumutat, o nouă scenă a istoriei universale"[1]. Astfel, revoluționarii englezi au apelat la Biblie, în vreme ce, peste un secol și jumătate, într-o fază mai avansată de dezvoltare a societății și vieții spirituale, revoluționarii francezi și-au ales idealurile și modelele de acțiune din Roma antică. Faptul era explicat de Marx prin aceea că „oricît de puțin eroică este societatea burgheză a fost totuși nevoie de eroism, spirit de abnegație, teroare, război civil și lupte între popoare pentru a o aduce pe lume. Iar gladiatorii ei au găsit, în tradițiile clasice stricte ale republicii romane, idealurile, formele artistice și iluziile de care aveau nevoie pentru a ascunde de ei înșiși conținutul limitat burghez al luptelor și pentru a-și menține entuziasmul la nivelul marii tragedii istorice"[2].

Apelul la trecutul îndepărtat a servit astfel la îndeplinirea sarcinilor prezente ale revoluției. „Camille Desmoulins, Danton, Robespierre, St. Just, Napoleon, eroii, ca și masele populare ale vechii revoluții franceze, au îndeplinit, în costume romane și cu fraze romane pe buze, sarcina epocii lor : descătușarea și instaurarea societății moderne burgheze"[3], după cum revoluționarii englezi, realizînd același lucru, apelaseră la timpurile, iluziile și pasiunile biblice. „Învierea morților a servit deci în aceste condiții revoluției, subliniază Marx, pentru a glorifica noile lupte și nu pentru a le parodia pe cele vechi, pentru a înălța în imaginație sarcina dată și nu pentru a se sustrage de la rezolvarea ei practică, pentru a regăsi spiritul revoluției și nu pentru a evoca din nou fantoma ei[4]".

Aceeași „înviere a morților" și în revoluțiile de la 1848. Ea are însă un caracter diferit în funcție de situația și obiectivele lor concrete. În Franța, de exemplu, unde avuseseră loc deja anterior două revoluții burgheze, unde nu era vorba de o instaurare a capitalismului, ci de o lărgire a bazei lui, se apelează aproape exclusiv la exemplul evenimentelor din jurul anului 1800. Datorită însă condițiilor mult modificate în care se desfășoară, revoluția burgheză din Franța de la mijlocul veacului trecut a putut ajunge, sub acest raport, la o „parodiere" a marii revoluții de la sfîrșitul veacului anterior[5], tocmai pentru explicarea acestui fapt făcînd Marx constatările pe care le-am amintit.

Situația este însă diferită în cazul acelor țări în care stadiul de dezvoltare ajunsese la o treaptă asemănătoare aceleia existente în Anglia la mijlocul secolului al XVII-lea și în Franța la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Ca și în cazul revoluțiilor care au marcat cele două momente, apelul la trecut apărea ca o necesitate obiectivă. El era cu atît mai necesar în țările în care sarcinile social-politice ale revoluției se împleteau cu sarcinile naționale. Renunțînd la alte exemple, ne vom referi aici la situația din Imperiul habsburgic, situație care prezintă un deosebit interes pentru tema noastră, atît pentru analogiile pe care le oferă, cît și pentru faptul că modul

---

[1] Marx—Engels, *Opere*, vol. 8, Ed. politică, Buc., 1960, p. 119.
[2] *Ibidem*, p. 120.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*.
[5] *Ibidem*, p. 120—121.

în care a fost utilizat aici argumentul istoric este, în anumite cazuri, în strînsă legătură cu modul în care a fost el folosit de către revoluționarii români.

Chiar de la început, revoluționarii din Imperiul austriac au acordat o deosebită pondere argumentului istoric. Situația rezulta din însăși particularitățile statului multinațional al habsburgilor. Complexitatea sa fusese creată prin istorie și nu putea fi explicată decît prin istorie. Apelul la aceasta reprezentase o importantă componentă a luptei diferitelor popoare pentru emanciparea lor. Tendința trebuia să se intensifice cu atît mai mult la 1848. Revoluția este momentul cînd se pot repara mai ușor nedreptățile trecutului; invocarea acestuia trebuia să constituie astfel unul din argumentele de bază ale revoluționarilor din Imperiul habsburgic.

Modul în care se apelează la istorie nu este și nici nu putea fi unitar în cazul diferitelor popoare ale imperiului. El diferă, atît în funcție de situația concretă pe care fiecare din acestea o aveau în momentul izbucnirii revoluției, cît și de particularitățile dezvoltării lor istorice.

Pentru maghiari, ceea ce prezintă importanță sînt, în primul rînd, raporturile cu Casa de Austria. Argumentarea lor este centrată în jurul ideii că, deși Ungaria a aceptat ea însăși stăpînirea habsburgică, din momentul instaurării acesteia vechile libertăți au fost diminuate sau pierdute. Încă la 3 martie 1848, Dieta maghiară trimitea împăratului o adresă, redactată de Kossuth, în care, aruncîndu-se „o reprivire" asupra istoriei, se constata că „noi de trei veacuri nu numai că nu ne-am putut dezvolta viața constituțională, conform cerințelor timpului, dar întreaga noastră îngrijire a fost consacrată în primul rînd conservării ei"[6]. Ideea, care revine în numeroase documente ulterioare, trebuie raportată, evident, la poziția pe care anumite pături ale nobilimii maghiare, categorie interesată într-o independență relativă sau absolută față de Viena, o au în revoluția maghiară; „viața constituțională" pe care o invocă amintita adresă, ca și altele, fusese și era rezervată aproape exclusiv nobilimii, care și-ar fi întărit considerabil pozițiile prin revenirea la situația existentă înainte de 1526 sau chiar la aceea consfințită în momentul cînd primul habsburg a devenit rege al Ungariei. În același spirit este invocată istoria, după cum vom vedea și în raporturile cu alte popoare.

La rîndul lor, slavii sudici incluși în Imperiul habsburgic își justifică, în bună parte, revendicările tot prin argumentul istoric. Chiar la începutul programului croaților, slavonilor și dalmaților, întocmit de reprezentanții acestora la conferința de la Zagreb, din 25 martie 1848, se arată că acesta este justificat prin faptul că „națiunea regatelor unite, condusă de dorința de a rămînea mai departe sub coroana ungară, cu care strămoșii ei au unit de bunăvoie libera coroană a regatelor Croația, Slavonia și Dalmația"[7], este îndreptățită în revendicările sale. Printre acestea, figurează „o unire nouă și puternică, a regatului Dalmația, aparținător nouă pe bază istorică și legală, cu regatele Croația și Slavonia, precum și încorporarea tuturor celorlalte părți ale patriei, pierdute în cursul vremii și unite cu comitatele maghiare și țările austriece"[8]. Este vorba, deci, de întrebuințarea argumentului istoric și pentru motivarea unor transformări teritoriale, în vederea soluționării situației naționale.

Și slovacii întrebuințează referirea la istorie pentru a dovedi legitimitatea ridicării lor. În chiar primul punct al petiției pe care conducătorii lor o adresează împăratului, la 10 mai 1848, se subliniază, de la început, că „națiunea slovacă din Ungaria s-a trezit din somnul de 900 de ani" și că, fiind străveche în țara pe care o locuiește, a ajuns „la conștiința că acest pămînt sfînt și această patrie" este „Leagănul tradițiilor naționale despre gloria înaintașilor și arena pe care și-au vărsat sîngele pentru coroana maghiară strămoșii și eroii", deși aceasta „pînă în timpul din urmă n-a fost decît mamă vitregă, care a tratat-o în mod barbar și i-a ținut limba și naționalitatea legată în catenele batjocurii și a rușinii"[9]. În pofida acestui fapt, națiunea slovacă, ca „cea mai veche și odată singură posesoare a acestei țări [...] cheamă sub steagul acestei epoce de egalitate pe toate națiunile Ungariei"[10].

Se poate observa, chiar din această sumară referire la unele din principalele documente programatice de la începutul revoluției, că argumentul istoric constituie o importantă fundamentare pentru conducătorii diferitelor revoluții. În același timp, apelul la istorie este făcut într-o manieră particulară în fiecare caz, deosebirile în privința modului în care se apelează la trecut accentuîndu-se ulterior, mai ales din momentul în care se vor produce disensiuni

---

[6] T. V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. I, Sibiu, 1904, p. 187. „După o subjugare de trei secole sîntem ajunși în pragul independenței, al unității" (*Ibidem*, p. 213).

[7] *Ibidem*, p. 205.

[8] *Ibidem*.

[9] *Ibidem*, p. 225.

[10] *Ibidem*.

între popoarele din Imperiul austriac cuprinse de revoluție, conflictul între ele desfășurîndu-se nu numai pe cîmpul de luptă, ci și pe plan ideologic, inclusiv în maniera de utilizare a argumentului istoric.

Situația este asemănătoare și pentru revoluția română. Propunîndu-și să rezolve sarcinile impuse de trăsăturile caracteristice ale societății românești, ea trebuia să apeleze la trecut tocmai în funcție de aceste trăsături. De fapt, maniera în care se face referire la istorie în revoluția română este o continuare a modului în care trecutul a constituit o armă de luptă și pînă la 1848.

La fel ca înaintea revoluției, și în timpul ei apelul la trecut este deosebit de frecvent. Dealtfel, majoritatea acelora care se manifestaseră în domeniul istoriografiei au luat parte activă la evenimentele revoluționare. Firește, întîlnim și excepții, cum este cazul cu Asachi, Bojincă, Săulescu, care se plasează pe poziții ostile, atitudine care se explică, probabil, prin faptul că, proveniți de jos, ei nu voiau să-și piardă pozițiile pe care le obținuseră. Printre revoluționari întîlnim, în schimb, pe aproape toți ceilalți cărturari care manifestaseră preocupări istoriografice — M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, Gh. Barițiu, S. Bărnuțiu, I. Heliade Rădulescu, August Treboniu Laurian, Ioan Maiorescu, Aaron Florian ș.a. Evident, rolurile pe care fiecare din ei le-au jucat pe scena revoluției sînt de valori inegale, după cum atitudinea lor față de scopurile și procedeele revoluției comportă anumite nuanțe. Ceea ce ne interesează însă aici este prezența lor în tabăra revoluționară. Faptul subliniază, încă odată, militantismul istoriografiei noastre din prima jumătate a veacului trecut și contribuie, în același timp, la explicarea frecvenței invocări a trecutului pe care o fac revoluționarii. Evident, odată cu izbucnirea revoluției, cărturarii pașoptiști încetează, folosind o formulare de mai tîrziu a lui Kogălniceanu, să mai scrie istoria începînd să o facă ; ei nu puteau însă renunța la o armă care se dovedise atît de folositoare pînă atunci și a cărei utilitate trebuia să sporească în condițiile revoluției.

Pe de altă parte, nu putem omite că și numeroși alți participanți la revoluție au fost influențați de climatul spiritual existent înaintea acesteia. Frecventul apel la istorie, în documente din cele mai diverse, o dovedește. El are menirea de a demonstra contemporanilor că ei pot realiza fapte pe măsura acelora ale străbunilor, de a explica evenimentele revoluționare, de a justifica transformările urmărite.

Invocarea trecutului apare ca o trăsătură esențială încă în faza prerevoluționară. Un exemplu deosebit de edificator il oferă activitatea studenților români de la Paris[11], dintre care, se vor ridica mai mulți conducători ai revoluției. În adunările lor periodice, se proceda, de obicei la insuflețite lecturi din cronici, din *Istoria* lui Petru Maior, din scrieri literare sau istorice contemporane, după care urmau animate discuții, în cadrul cărora punerea față în față a măreției trecutului cu nefericirile și nemulțumirile prezentului trebuiau să ducă în mod firesc la stabilirea îndatoririlor ce reveneau noii generații[12]. Într-o broșură privind biblioteca română de la Paris, publicată în 1846, Scarlat Vîrnav sublinia că principala obligație a tinerilor intelectuali este „datoria cea grea care trebuie să o îndeplinim către pămîntul pe care părinții noștri l-au scăpat pînă la noi peste atîtea învăluiri fatale"[13]. Într-o altă broșură, publicată în același an, obligațiile față de trecut erau extinse și asupra generației mai vîrstnice. „Părinții bătrîni, se făcea aici un apel, fie-vă milă de pămîntul pe care ați îmbătrînit, în care aveți mormintele strălucitilor voștri strămoși"[14].

Elementul istoric dă și substanța vibrantelor discursuri pe care le țin în cadrul Societății studenților români, N. Bălcescu, la 1 ianuarie 1847, și D. Brătianu, în noiembrie 1847. Primul dintre ele, în care românismul este proclamat deviză a mișcării tineretului[15], invocă trecutul pentru a demonstra necesitatea și posibilitatea făuririi unui stat român modern ; cel de al doilea consideră indispensabilă cunoașterea istoriei, atît în manifestările sale glorioase, cît și în nefericirile ei, pentru cei care își zic „moștenitori, fii ai lui Michai și ai lui Ștefan și totodată fondatorii renașterii României" [16].

Invocarea trecutului, pentru a demonstra că situația anterioară revoluției nu este demnă de el și pentru a mobiliza contemporanii la realizarea unor fapte de măreția acelora ale străbunilor, apare, astfel, în mod firesc, chiar de la primele manifestări revoluționare. Este ade-

---

[11] V. Maciu, *Un centre revolutionnaire roumain dans les années 1845—1848 : la Société des étudiants roumains de Paris*, „Nouvelles études d'histoire", III (1965), p. 243—270 ; C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, București, 1967, p. 78 și urm.

[12] C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, p. 106.

[13] *Anul 1848, in Principatele române. Acte și documente*, I, București, 1902, p. 24.

[14] *Ibidem*, p. 17.

[15] C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională 1834—1849*, p. 106.

[16] *Anul 1848*, I, p. 66.

vărat, ea nu se realizează în *Petiţia-proclamaţiune*, document care, din motive tactice[17], a fost redactat într-o formulare sobră şi concisă, improprie pentru utilizarea unor argumente de ordin istoric. Îndată însă ce acţiunea revoluţionară a părăsit calea legalităţii, situaţia s-a modificat. Revelatoare în acest sens sînt discuţiile purtate la întrunirea din casele lui A. Mavrocordat, la 29 martie, relatate peste cîteva zile de Gh. Sion lui Gh. Bariţiu. La intervenţia unuia dintre participanţi, care, parafrazînd probabil lozinca răscoalei mătăsarilor lionezi[18], spunea că mai bine să murim într-un ceas trăind, decît să trăim 14 ani murind". Al. I. Cuza cerea „să ne pregătim pentru ca să murim", întrucît, continua el, „cu moartea noastră trebuie să deschidem un viitor naţiei noastre vrednic de mărimea trecutului strămoşilor noştri români" [19].

Ideea că viitorul ce urmează să fie înfăptuit prin revoluţie trebuie să se situeze la înălţimea trecutului este frecvent întîlnită la revoluţionarii din toate cele trei ţări. Ea este, în mod firesc, asociată de credinţa că perioada anterioară anului 1848 este nedemnă de o istorie cu pagini atît de glorioase. Într-o broşură referitoare la evenimentele din martie, în care era criticată „cruzimea stăpînirii", se sublinia că este „neauzit în analele Moldovei barbarul chip cu care ocîrmuirea, ce se numeşte părintească, a întîmpinat cererile Moldovei[20]. Este interesant că autorul unui manifest din iunie 1848 nu găseşte în istoria Moldovei un termen de comparaţie pentru Mihail Sturdza, făcînd, de aceea, o paralelă între acesta şi „tiranii Romei, Neron, Tiberio, Caligula" [21].

Istoria universală este invocată însă şi în laturile ei pozitive, în scopul de a fortifica încrederea românilor în posibilităţile lor. Este cazul, de exemplu, cu discursul rostit la întrunirea populară din Focşanii munteni, la 20 iunie 1848. de un profesor localnic, inspirat vădit de ideile cuprinse în lucrarea lui Aaron Florian, *Patria, patriotul şi patriotismul*. Pornind de la ideea că atunci „cînd un popor are dragoste, unire şi frăţie între sine, totdeauna un asemenea popor poate mult în lucrările sale", el îndemna ascultătorii : „Citiţi istoriile şi vedeţi, că noroade mici, proaste şi nebăgate în seamă au isprăvit lucruri mari şi însemnate cînd au fost întemeiate pe aceşti trei stîlpi neclintiţi. Ce au făcut belgii, olandezii, elveţienii şi alţi popuii mici şi neînsemnaţi? Lucruri mari şi neaşteptate" etc[22].

Ca şi în perioada anterioară revoluţiei însă, apelul se adresează, în primul rînd, istoriei naţionale. Invocarea acesteia se transformă, uneori, într-un îndemn direct. Deosebit de revelator este finalul vibrantului discurs pe care îl ţine Simion Bărnuţiu, la 2/24 mai 1848, în Catedrala de la Blaj. „Aşa fraţilor, aduceţi-vă aminte că vă strigă din mormînt străbunii noştri" care, reamintind luptele lor pentru păstrarea naţionalităţii, cereau acelaşi lucru şi urmaşilor, adresîndu-le îndemnul : „rămîneţi credincioşi numelui şi limbii voastre, apăraţi-vă ca fraţii cu puteri unite, în pace şi în resbel ; vedeţi cum ne-am luptat noi pentru limba şi romanitatea noastră ; luptaţi-vă şi voi şi le apăraţi ca lumina ochilor voştri, pînă ce se va restaura Capitoliul şi va trimite la voi Senatul şi poporul roman pe Traian cu legiunile peste Dunăre, ca să vă încoroneze cu laurul nemuririi pentru constanţa şi bărbăţia voastră" [23].

Reflectînd tematica scrierilor istorice de pînă atunci, ca şi necesităţile momentului, originea latină este destul de frecvent invocată în timpul revoluţiei. Cînd revoluţionarii de la Islaz au intrat în Caracal, ei au adresat locuitorilor, probabil prin pana lui Heliade, un manifest în care, chiar de la început, le reaminteau ideea de uz comun atunci că „primii coloni care au venit de la Roma pentru a repopula Dacia au fost stabiliţi în acest district, care con-

[17] Gh. Platon, *Problema privind mişcarea revoluţionară de la 1848 din Moldova*, „Studii şi articole de istorie", XI (1968), p. 84 şi urm.

[18] Vivre en travaillant, ou mourir en luttant.

[19] *Anul 1848*, I, p. 225.

[20] *Ibidem*, p. 476.

[21] *Ibidem*, II, p. 223, Şi Mihail Kogălniceanu, în *Dorinţele Partidei naţionale în Moldova*, compara acţiunea de represiune a lui Mihail Sturdza cu „timpurile lui Marius şi a lui Silla" (*Ibidem*, IV, p. 90).

[22] *Ibidem*, II, p. 8. O idee asemănătoare era subliniată, la aceeaşi întrunire, de protopopul judeţului Focşani : „Rar s-a întîmplat să cadă un norod pentru că a fost izbit de o oaste înfricoşată şi mare la număr. Dimpotrivă, o mînă de norod a înfrînt adeseori puteri mari, dacă au fost însuflaţi de acea voie unită, ce înviază toate puterile unei naţii", *Ibidem*, p. 5.

[23] S. Bărnuţiu, *Românii şi ungurii. Discurs rostit la Catedrala Blajului 2 (14) maiu 1848*, cu introducere şi comentar de C. Bogdan—Duică, Cluj, 1924, p. 46—47. Încă în martie 1848, un manifest adresa următoarea întrebare moldovenilor : „Pînă cînd veţi dormita în letargia unei nesimţiri necuvenită originului vostru ?", *Anul 1848* I, p. 142.

servă numele de Romanați (născuți la Roma), descendenții lor avînd cinstea să vadă ridicîndu-se „primul stindard al salvării române“ [24].

Mai frecvent este însă apelul la strălucitele momente ale Evului Mediu, și, îndeosebi, la marile personalități ale acestuia, ale căror nume constituie adevărate simboluri. Scopul urmărit prin invocarea lor este foarte limpede ; dacă românii le vor urma principiile, ei vor avea posibilitatea să săvîrșească fapte tot atît de mari ca și strămoșii lor[25]. În această privință, este interesant și faptul că se acordă deosebită prețuire și unor personalități din trecutul mai apropiat, cu merite incontestabile în propășirea românilor, care puteau să accentueze convingerea în dezvoltarea ascendentă viitoare. Este vorba, mai ales, de Tudor Vladimirescu și Gheorghe Lazăr.

Primul dintre ei este considerat, într-un articol din „Gazeta de Transilvania“, drept „răzbunătorul libertății moldavo-române“ iar insurecția pe care a condus-o „cea mai patriotică din lume“ și care „deși capul ii căzu, avu totuși urmări mîngîioase pentru Principate“ redîndu-le „principii naționali și vechile instituții, pe atîta pe cît le au“ [26]. Pornind de la acest exemplu, autorul articolului ajunge la ideea, întîlnită într-o anumită formă și pînă acum și care o prefațează pe aceea expusă ulterior de Bălcescu[27], că „așa, oricare popor și oricare patrie numai atunci se renaște, se regeneră în adevăr, cînd renașterea îi vine din chiar sînul său, prin ai săi, iar nu din mînă străină, fie aceea oricare, pururea egoistă, interesată, subjugătoare“ [28]. Exemplul istoriei ajuta, astfel, și la clarificarea concepțiilor ideologice ale revoluționarilor.

În ceea ce privește prețuirea lui Gh. Lazăr, ea pornește de la meritele acestuia în dezvoltarea culturii noastre, element căruia i se acordă o deosebit de mare importanță. Reluînd un proiect mai vechi, „spre a recomanda posterității memoria fericitului Gheorghe Lazăr“, Locotenența domnească „cu o religioasă simțire decretă a se deschide o subscripție pentru ridicarea statuei aquestui bărbat“ [29], decretul fiind scris, tot ca un omagiu pentru pionierul transilvănean al școlii din Țara Românească, cu caractere latine[30]. La această subscripție, în afară de vistieria statului și Casa școalelor, au participat un număr de 54 particulari, printre care P. Poenaru, Aaron Florian, Gr. Pleșoianu, A. Tr. Laurian, C. Aristia, G. Ioanid, I. Genilie, G. Pop[31]. Datorită împrejurărilor ulterioare, statuia nu a putut fi ridicată atunci, dar inițiativa realizării ei este semnificativă.

Istoria națională le apare revoluționarilor ca fiind indispensabilă și pentru a explica marile transformări pe care trebuie să le aducă anul 1848, ca și pentru justificarea acestora. O expresie deosebit de clară a acestei convingeri o dă Simion Bărnuțiu în amintitul discurs din 2/14 mai : „Ca să-mi pot da cu părerea — spunea el în partea introductivă a acestuia — cum să iasă odată gintea noastră din acest labirint în care au băgat ungurii înainte vreo nouă cente de ani și tot mai mult o încîlcesc, vă rog, fraților, ca să spun mai nainte pe scurt, raporturile Românilor cu Ungurii“ [32]. Prin această rememorare, spera Bărnuțiu, „la lumina istoriei și a li-

---

[24] I. Hellade—Rădulescu, *Memoire sur l'histoire de la régénération roumaine*, Paris, 1851, p. 83—84.

[25] Așa, de exemplu, în amintitul cuvînt al profesorului de la Focșani, la 20 iulie 1848, se spunea printre altele : „Ce au făcut strămoșii noștri români în cîtă vreme au fost uniți ? Lucruri mari și neașteptate de dînșii. Cei mai mulți dintre domnii români au făcut minuni ! Și cu ce ? Numai cu o mînă de oameni și cu prea puțină contribuție generală. Ce a isprăvit Mircea cel Bătrîn, Radu de la Afumați, Mihai Viteazul și alții ? Fapte mari și negîndite, care veciniceso pomenirea lor cu laude și binecuvîntări. Au doară aceștia nu erau oameni ca și noi, și nu purtau aceleași greutăți ca și noi ? Au doară aceștia au fost de o statură mai înaltă decît a noastră ? N-au fost și ei supuși la legile cărnii și ale sîngelui ? Ah ! iubiților români, și ei au fost niște oameni slabi ca și noi ; dar faptele lor cele bune, mari și slăvite, i-au făcut să fie mai mari decît noi“, *Anul 1848*, II, p. 9.

[26] *Ibidem*, I., p. 363.

[27] „În zadar veți îngenunchia și vă veți ruga pe la porțile împăraților, pe la ușile miniștrilor lor. Eu nu vă vor da nimic, căci nici vor, nici pot. Fiți gata, dar, a o lua voi, fiindcă împărații, domnii și boierii pămîntului nu dau fără numai aceea ce le smulg popoarele“ (*Mersul revoluției în istoria românilor*, în *Opere*, I, ed. G. Zane, p. 107).

[28] *Anul 1848*, I, p. 363.

[29] *Ibidem*, III, p. 450.

[30] Originalul la Arhiva Istorică Centrală. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Țara Românească, D. 1 477/1848, f. 2.

[31] *Ibidem*, f. 6.

[32] S. Bărnuțiu, *Românii și ungurii*, p. 10—11.

bertăţii, va peri năluca uniunii, cum pere negura dinaintea soarelui"[33]. Rezultatul practic al acestei treceri în revistă a trecutului românilor transilvăneni trebuie să aibă drept urmare că „experienţa părinţilor noştri cea de o mie de ani ne va arăta ce cere astăzi de la noi onoarea naţiunii române şi ne va învăţa totodată ce să facem, ca să punem fundament sigur la fericirea gintei noastre în viitor"[34].

O asemenea credinţă o întîlnim şi în Principate[35]. Atît *Proclamaţia de la Islaz*, cît şi *Dorinţele Partidei naţionale în Moldova* îşi justifică o bună parte a prevederilor prin raportarea lor la situaţii din trecutul naţional. Se încerca, prin aceasta, şi să se prevină sau să se răspundă unor acuzaţii venite din exterior în legătură cu inovaţiile revoluţionare. Demonstrînd că principalele transformări pe care le preconizau sînt, în ultimă instanţă, reveniri la situaţii existente în trecut şi alterate ulterior, revoluţionarii urmăreau să dovedească faptul că acţiunea lor îmbracă un caracter legal, ceea ce, în condiţiile situaţiei lor internaţionale, trebuia să prevină o intervenţie externă.

Sub acest raport, constatăm o pregnantă asemănare între maniera de a pune problema revoluţionarilor munteni în *Proclamaţia de la Islaz* şi aceea utilizată de Kogălniceanu atunci cînd formulează cererile partidei naţionale din Moldova. În ambele cazuri se porneşte de la principii care au un evident caracter burghez şi care corespund situaţiei create în acel stadiu al dezvoltării societăţii. Cei care le-au formulat, buni cunoscători ai istoriei naţionale, încearcă să găsească în trecut izvoarele acestor principii.

Solicitînd „egalitatea drepturilor civile şi politice", Kogălniceanu considera că „prin aceasta, moldovenii s-ar întoarce la un vechi şi mîntuitor prinţip", întrucît „în vechea Moldovă, toţi erau de o potrivă"[36]. Situaţia este considerată ca fiind identică în ambele Principate. În *Proclamaţia de la Islaz* se sublinia, într-o formulare ce pare să-i aparţină lui Heliade[37], că „vorbele nobil, nobilitate sînt necunoscute între poporul român. Fapta asemenea e şi mai necunoscută, căci nimic n-a fost de moştenire în ţara aceasta, nici rang, nici titluri, decît proprietatea şi numele familiei"[38]. Reluind ideea, Kogălniceanu accentuează, considerînd că „în Principate nici una din stările sociale nu era privilegiată ; toţi românii puteau ajunge la boerie, adică în funcţii publice, căci una şi alta însemna tot una"[39].

Pornind de aici, principiile care derivă din acel al egalităţii sînt argumentate într-o manieră asemănătoare. Prevăzînd reprezentarea generală, *Proclamaţia de la Islaz* considera că, prin aceasta, „poporul român dă înapoi la toate stările dreptul cel vechi de a avea reprezentanţi în Generala Adunare"[40]. La fel, atunci cînd prevede, reluind un punct al *Proclamaţiei de la Islaz*[41], ca domnul să fie ales din toate stările societăţii, Kogălniceanu adaugă precizarea „după vechiul obicei"[42]. El ţine să facă imediat sublinierea că „aceasta iarăşi nu este o inovaţie ; istoria dovedeşte că fieştecare român putea fi chemat la domnie"[43], apelînd în acest scop

[33] *Ibidem*, p. 11.
[34] *Ibidem*.
[35] *Anul 1848*, II, p. 8 şi urm.
[36] *Ibidem*, IV, p. 97.
[37] Referitor la concepţiile lui Heliade privind unele particularităţi ale trecutului nostru V. Cristian, *Ioan Heliade Rădulescu şi ideile sale despre revoluţie*, „An. Şt. Univ. Iaşi, Istorie", XII (1966), p. 28—29.
[38] *Anul 1848*, I, p. 494. Şi Bălcescu, în *Despre starea soţială a muncitorilor plugari*, vorbind despre „acea monstruozitate socială, ca o ţară întreagă să robească la vreo cîţiva particulari", considera că la noi s-a format „o aristocraţie de bani sau de stare, singurul fel de aristocraţie ce a fost totdeauna în ţara noastră" (*Opere*, I[1], ed. G. Zane, p. 192). Într-o formă asemănătoare, ideea este reluată şi în *Dorinţele Partidei Naţionale în Moldova* : „În ţările româneşti nimic n-a fost moştenitor afară decît proprietatea şi numele familiei. Ca în toate staturile Orientului, *nobleţea* este necunoscută ; căci *boeria* nu înseamnează decît funcţie publică [...]. Boeria de abia în timpurile nouă a luat mersul unei nobleţe, nepotrivite şi contrare cu toate instituţiile ţării" (*Anul 1848*, IV, p. 105).
[39] *Ibidem*, IV, p. 97. În *Proclamaţia de la Islaz* se arăta că „poporul român leapădă de la sine orice titlu ce i s-au introdus prin corupţie de la străini împotriva vechilor sale datini" (*Ibidem*, I, p. 494).
[40] *Ibidem*, I, p. 492. Formulînd aceeaşi cerere, *Dorinţele Partidei Naţinale în Moldova* arătau că „aşa erau vechile adunări ale românilor" (*Ibidem*, IV, p. 97).
[41] *Ibidem*, I, p. 494—495.
[42] *Ibidem*, IV, p. 98.
[43] *Ibidem*.

la exemplele lui Petru Rareş şi Constantin Cantemir, care, deşi proveniţi de jos, „au fost mari şi buni domni"[44]. Argumentarea istorică o găsim şi pentru alte prevederi incluse în *Dorinţele Partidei Naţionale în Moldova*, cum sînt libertatea tiparului[45], introducerea juriului[46], libertatea cultului[47], organizarea clerului pentru românii de religie catolică[48] şi drepturi politice pentru compatrioţii de orice credinţă[49], secularizarea averilor mănăstireşti[50], contribuţie generală[51].

Apelul la trecut apare pregnant în legătură cu problema unităţii naţionale. Viitorului stat, care trebuia să-i reunească pe românii din toate cele trei ţări, i se atribuie denumirea de „Dacie", sau de „imperiu" ori „regat dacic", atît de către români, cît şi de către străini[52]. Faptul este lesne explicabil. Vechea Dacie romană, considerată ca înglobînd întregul teritoriu locuit de români, căpătase o adevărată valoare de simbol; pe de altă parte, denumirea ei era mai cunoscută străinilor şi putea desemna mai uşor aspiraţia românilor decît un alt termen.

Invocarea istoriei este şi mai frecventă atunci cînd se discută problema unirii Moldovei şi a Ţării Româneşti care apărea mai lesne realizabilă în condiţiile de atunci, după cum o va demonstra şi actul din 1859. Cînd „Poporul suveran" punea această chestiune într-un articol din 19 iulie 1848, subliniind că ea este una din „cestiile principale", autorul ţinea să sublinieze că „străbunii noştri au înţeles foloasele acestei uniri. Astfel, vedem pe Mihai Bravul ridicînd arma în contra fraţilor noştri din Moldova, numai ca să poată ajunge la ţinta sa; apoi un Ştefan şi alţii"[53]. Folosind istoria, revoluţionarii găseau deopotrivă în ea un argument şi un îndemn. Faptul rezultă extrem de clar din cunoscutul apel *Către fraţii noştri din Moldova*, publicat de „Pruncul român", la 26 iunie. „Cum sîntem o singură naţie — li se spunea aici moldovenilor — cum sîntem fraţi, vorbind aceeaşi limbă, avînd aceleaşi obiceiuri şi de atîţia secoli aceeaşi soarte, veniţi să vă împărtăşiţi de aceleaşi drepturi cu noi, veniţi şi gustaţi rodul libertăţii, lepădaţi cu bărbăţie fiarele ruşinoase ale despotismului şi arătaţi-vă înaintea lumii vrednici de strămoşii voştri, dovediţi naţiilor Europei că duhul lui Ştefan cel Mare încă n-a perit dintre voi"[54].

Ideea este reluată de Kogălniceanu atunci cînd propunea ca o „cunună" a tuturor cerinţelor formulate în *Dorinţele Patridei Naţionale în Moldova*, ca „cheia bolţei, fără care s-ar prăbuşi tot edificiul naţional", unirea celor două Principate. Această unire, considera cărturarul revoluţionar, a fost „dorită de veacuri de toţi românii cei mai însemnaţi ai amînduror Principatelor, o unire pre care, după spiritul timpurilor, cu armele în mînă au vroit să o săvîrşească Ştefan cel Mare şi Michail Viteazul"[55]. Dacă „prejudecăţile veacului şi intrigile străinilor pînă acum au stăvilit această unire — continua Kogălniceanu — astăzi însă împrejurările ne sînt mai favorabile ca să putem realiza aceea ce strămoşilor noştri le-a fost numai cu putinţă de a dori"[56]. Istoria deci apare şi aici ca sugerînd şi justificînd calea pe care trebuie să o urmeze românii în condiţiile noii etape de dezvoltare a societăţii lor.

Apelul la trecut nu putea lipsi, fireşte, nici în dezbaterea chestiunilor sociale şi, îndeosebi, a celei agrare, pentru a afla justificarea politicii revoluţionarilor. Tocmai referindu-se la această chestiune, găseşte Bărnuţiu, în amintitul discurs, una din explicaţiile de bază ale situaţiei în care s-a aflat populaţia românească din Transilvania pînă la revoluţie. Iniţial, ea nu a

---

[44] *Ibidem*.

[45] „Tiparul în orice timp au fost liber în Moldova; şi pînă acum nici într-o legislaţie veche sau nouă nu se află vreo lege care să-l mărginească măcar", *Ibidem*.

[46] Această instituţie provenind din pruncia societăţii, păstrată şi împrumutată de toate popoarele, care o privesc ca cea mai mare garanţie pentru siguranţa şi libertatea cetăţenilor, au avut-o şi românii moştenire de la vechii germani şi au păstrat-o pînă la introducerea Regulamentului în procesurile civile". Pentru procesele criminale este citat un tratat din vremea lui Ştefăniţă (*Ibidem*, p. 100).

[47] „Moldova a avut pururea de fală de a cunoaşte libera întrebuinţare a tuturor culturilor. Religiile prigonite în alte ţări au găsit pururea în ţara noastră un asil sigur; şi pămîntul românesc este singurul, carele nu s-a udat de sînge vărsat în războaie religioase" (*Ibidem*, p. 101).

[48] *Ibidem*, p. 102.

[49] *Ibidem*.

[50] *Ibidem*.

[51] *Ibidem*, p. 106.

[52] C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională 1834—1849*, p. 126 şi urm.

[53] *Anul 1848*, II, p. 628.

[54] *Ibidem*, p. 139.

[55] *Ibidem*, IV, p. 109.

[56] *Ibidem*, p. 110.

avut prea mult de suferit din partea cuceritorilor, mult mai puţini la număr. Ulterior însă, situaţia s-a modificat, nobilimea maghiară, care „a tăiat pe nobilimea română de către trupul naţional"[57], a început să asuprească pe ţăranii autohtoni şi chiar „începură a-i supune la şerbitute şi pe ungurii lor, cari, fiind păgîni, erau liberi"[58]. Creştinarea nu a adus o uşurare a situaţiei ; dimpotrivă, asupririi nobiliare i s-a adăugat aceea a episcopilor şi prelaţilor, care „cu dreapta dau binecuvîntarea poporului, iară cu stînga îl bat ca domni pămînteşti" [59]. Cînd, în 1437, poporul nu a mai putut răbda asupririle, nobilii, în loc „să împace inimile nemulţumite, prin ridicarea relelor apăsătoare" [60], au apelat la Uniunea celor trei naţiuni, pentru a-l putea ţine mai bine în frîu. Situaţia a fost consfinţită prin Tripartitul lui Verböczi, „acest avocat al tirăniei, care nu trebuia să iasă niciodată din iad"[61], legiuirea sa fiind nu „evanghelie de bucurie, ci îngerul morţii celei mai ruşinoase în jugul aristocraţilor" [62]. Soluţionarea problemei sociale, strîns legată de cea naţională, apare astfel ca fiind cerută nu numai de necesităţile prezentului, ci şi de trista experienţă a trecutului.

Într-o manieră asemănătoare se pune problema şi în Principate, deşi evoluţia socială de aici, ca şi categoriile din care provin revoluţionarii au trebuit să determine anumite nuanţe. Astfel, în *Proclamaţia de la Islaz*, împroprietărirea ţăranilor este justificată în mod istoric, dar numai datorită serviciilor pe care aceştia le-au adus şi în trecut proprietarilor[63], de la a căror „generozitate" se aşteaptă rezolvarea problemei. În aceeaşi manieră este pusă chestiunea şi în alte documente oficiale ale Guvernului provizoriu, cum sînt, de pildă proclamaţia către „proprietarii de moşii", în care este invocată „generozitatea" trecută a acestei categorii ca un exemplu demn de urmat[64] sau în cea adresată sătenilor, la 21 iunie, prin care li se spune că a sosit „ziua în care să scăpaţi şi voi de asupririle, ce nedreptatea veacurilor a pus în spinarea voastră" [65].

Alături de această interpretare istorică a problemei agrare[66], întîlnim însă şi o alta, care adaugă drepturilor ce izvorăsc pentru ţărani din contribuţia la întreţinerea ţării, pe acelea care rezultă din situaţia lor anterioară de oameni liberi. Este ideea pe care o utilizează şi Kogălniceanu în *Dorinţele Partidei Naţionale în Moldova*. Subliniind că înlăturarea relaţiilor feudale din agricultură ar fi un act de dreptate întrucît „desfiinţînd boierescul şi întemeind proprietatea între locuitorii săteni, ar fi a îndrepta crudele strîmbătăţi ale veacurilor trecute", el consideră în continuare, făcînd apel şi la documente istorice, că „este istoriceşte dovedit că, în timpurile din început, mai fiieştecare român era proprietar şi că numai sila şi puterea celor mari au desbrăcat pre o mare parte din săteni de pămînturile şi chiar de libertatea lor" [67]. Este interesant însă de observat că, în utilizarea acestei idei, vina este aruncată exclusiv asupra străinilor. O proclamaţie către moşneni, din iunie 1848, arăta că „toţi sătenii altădată, în vechime, erau moşneni ca şi voi şi nişte venetici, încuibîndu-se printre dînşii, cu binele, cu răul, speriind, amăgind, începură a lua, a cumpăra pe nimic, azi petecul de pămînt al unuia, mîne al altuia, pînă cînd ei se făcură cu moşii mari şi moşnenii ajunseră robi, şi apoi cu regulamentul clăcaşi, ce era mai rău decît robii din alte părţi" [68].

Apelul la autoritatea istoriei este frecvent invocat şi în dezbaterile angajate în Comisia proprietăţii. Mai ales în primele şedinţe ale acesteia, atunci cînd se punea problema principiilor care urmau să stea la baza rezolvării problemei agrare, multe intervenţii încearcă să găsească o bază istorică punctelor lor de vedere. Cum însă acestea exprimă poziţii diferite, diferită este şi interpretarea dată caracterului relaţiilor agrare din trecut.

În linii mari, poziţiile exprimate în Comisia proprietăţii pot fi, şi sub acest raport, împărţite în două — acelea exprimate de deputaţii săteni şi acelea ale proprietarilor, fără a exclude însă, în fiecare din cele două tabere, existenţa unor nuanţe.

---

[57] S. Bărnuţiu, *Românii şi ungurii*, p. 16.
[58] *Ibidem*, p. 14.
[59] *Ibidem*.
[60] *Ibidem*, p. 12.
[61] *Ibidem*, p. 12—13.
[62] *Ibidem*, p. 13.
[63] *Anul 1848*, I, p. 493.
[64] *Ibidem*, p. 620.
[65] *Ibidem*, II, p. 17.
[66] Pentru explicarea căreia, un articol din „Poporul suveran" considera necesar „a arunca o privire asupra stării trecute a ţăranului", *Ibidem*, p. 377.
[67]. *Ibidem*, IV, p. 108.
[68] *Ibidem*, I, p. 627—628.

Deputații țărani pornesc de la ideea că situația categoriei lor a cunoscut o treptată agravare, care a culminat în ultimii ani. Ca și țăranii englezi din perioada anterioară revoluției din veacul al XVII-lea, ei invocă, în acest sens, atît istoria, cît și egalitatea inițială a oamenilor, rod al operei divinității. Exprimînd o idee reluată și de alți deputați țărani, unul dintre ei spunea că „de la moș Adam încoace se va dovedi prin tractaturi vechi cum s-a urmat din vreme în vreme, care ne-am pomenit noi de la moși, zicînd că am trăit destul de bine pînă într-o vreme; iar de la anul 1831 ne-am pomenit prin silnicie cu un jug de fier, pus pe capul nostru, ce-l numesc boierii proprietari și sfînt Regulament"[69]. Punctul de vedere al țăranilor este sprijinit și de Ion Ionescu de la Brad, fie prin prezentarea formării societății în lumina teoriei contractului social[70], fie prin sublinierea unei particularități a felului în care s-ar fi format proprietatea la noi, fără existența dreptului de cucerire[71], după cum, într-un articol anterior, apelase la exemple luate din revoluția franceză[72].

La rîndul lor, unii dintre proprietari încearcă să demonstreze — deși chiar între ei apar unele deosebiri de păreri în acest sens — că Regulamentul nu a făcut altceva decît să consfințească o situație existentă dintotdeauna. Pentru unul dintre ei, dreptul de proprietate al boierilor și-ar găsi fundamentarea în faptul că, la întemeierea Țării Românești de către Negru Vodă, pămîntul acesteia ar fi fost împărțit la „străbunii noștri eroi, care cu sabia în mînă își apărau patria"[73]. Din acel moment deci, poziția țăranului în raport cu proprietarul ar fi rămas aceeași[74]. Combătînd pe un deputat proprietar, care considera că situația țăranilor a fost mai bună pînă la Caragea, un altul afirma că „țăranii pe vremea lui Mircea Vodă și a celorlalți domni au fost chiar robi, pînă la reforma memorabilă a lui Nicolae Mavrocordat"[75].

Cu toată hotărîrea cu care susțin asemenea teze, se pare că deputații proprietari nu sînt întrutotul convinși de exactitatea afirmațiilor lor. Din acest motiv, uneori ei preferă să-și apere poziția prin argumente istorice de ordin mult mai general. Pentru unul dintre ei, „cînd astăzi se va lua de la proprietar (fără voia sa) parte din pămîntul său spre a se da țăranului" ar fi un lucru „nepomenit în istoria neamurilor civilizate"[76]; în această privință, el găsea un argument chiar în ideea latinității, dreptul de proprietate apărîndu-i ca trebuind să fie respectat și „pentru că originea românilor este nobilă, pentru că strămoșii noștri, Romani, au fost civilizați, și cînd micul nostru stat s-a arătat lumii, s-a arătat civilizat, viteaz și drept"[77]. Alteori, boierii încearcă excluderea din discuție a referirilor la trecut. Un alt deputat proprietar considera că „este de prisos a ne întoarce la cele trecute, a ne mai arăta ranele, să se închiză discuția. Eu nu voi să mă fac apologistul celor trecute"[78]. Intervenția sa a determinat replica lui Ion Ionescu de la Brad că tocmai pentru că rana este dureroasă „tocmai pentru aceea s-o spălăm, s-o curățim, s-o tăem în carne vie; ne va ustura, dar altmintrelea doctorul „nu o lecuiește"[79]. Și într-un caz și în celălalt, argumentul apărea ca avînd o mare greutate atunci cînd se discuta una din problemele vitale ale societății românești.

Apelul la trecut este astfel prezent în dezbaterea tuturor problemelor mai importante pe care le ridicase revoluția pe planul dezvoltării interne a societății românești. El putea să lipsească cu atît mai puțin atunci cînd era vorba de chestiunile de ordin extern. Poziția principatelor în raport cu Turcia și Rusia determinase, dealtfel, și modul în care fuseseră argumentate transformările de ordin intern; frecventul apel la istorie avea menirea să dovedească legitimitatea acestora. Esențial însă apărea aici demonstrarea faptului că poziția Principatelor față de curțile suzerană și protectoare nu impieta asupra dreptului lor de a-și modifica organizarea internă, ceea ce nu se putea realiza decît prin analiza istorică a raporturilor cu cele două puteri, în primul rînd cu Poarta otomană, relațiile cu aceasta constituind, dealtfel, nota dominantă a politicii externe a revoluției din Țara Românească[80].

---

[69] *Ibidem*, III, p. 366.
[70] *Ibidem*, p. 397—398.
[71] *Ibidem*, p. 343.
[72] *Ibidem*, p. 270.
[73] *Ibidem*, p. 344.
[74] *Ibidem*, p. 393.
[75] *Ibidem*, p. 396.
[76] *Ibidem*, p. 362.
[77] *Ibidem*, p. 363.
[78] *Ibidem*, p. 365.
[79] *Ibidem*.
[80] Dan Berindei, *La politique extérieure de la Valachie pendant la révolution bourgeoise-démocratique de 1848*, „Nouvelles études d'histoire", III (1965), p. 289.

Argumentarea clasică în această direcție este aceea pe care o face Bălcescu în *Drepturile românilor către Înalta Poartă*, articol publicat în „Poporul suveran", la 2 și 6 august 1848. Autorul pornește de la premisa că Țara Românească nu a fost supusă niciodată de către turci pe calea armelor; suzeranitatea lor a fost acceptată în momentul în care, după lupte grele împotriva altor barbari, statul condus de Mircea cel Bătrîn era prea slab pentru a face față, concomitent, dublei amenințări a otomanilor și ungurilor. Închinîndu-se de bunăvoie Porții, Țara Românească și-a păstrat însă neștirbite drepturile sale pe plan intern[81]. Condițiile înțelegerii ei cu Poarta au fost „mereu recunoscute și întărite" prin mai multe hatișerifuri, recunoscute, de asemenea, prin tratatele încheiate între ruși și turci, „deși acestea nu pot lega întru nimic pe Români, căci Rusia, fiind numai o chezașă a drepturilor țării nu putea trata pentru noi și în numele nostru"[82]. Prin urmare, drepturile Porții se reduc la perceperea tributului și investitura acordată domnului „ales de țeară", sultanul neputînd da porunci în Țara Românească.

Modul cum este construită argumentarea lui Bălcescu arată limpede că ceea ce se urmărește este demonstrarea caracterului perfect legitim al transformărilor pe care le urmăresc revoluționarii din Țara Românească. Invocarea „capitulațiilor" era astfel făcută și din considerente tactice[83]. Că astfel stau lucrurile o dovedește faptul că, în actele sale de politică externă, Guvernul provizoriu pornește aproape invariabil de la teza că vechile „tratate" justifică acțiunea de la 1848, a cărei menire este tocmai revenirea la situația pe care acestea o prevăzuseră. Este semnificativă maniera în care se pune problema încă în *Proclamația de la Islaz*. Voința românilor de „a-și păstra neatîrnarea administrației sale, neatîrnarea legiuirii sale, dreptul său suveran în cele din năuntru" este, se spune aici, „legală, e pe credința tractatelor și nu e în paguba nimului". În felul acesta apare justificată înlăturarea de către poporul din Țara Românească a Regulamentului organic „care este împotriva drepturilor sale legislative și împotriva tractatelor ce-i recunosc autonomia"[84]. Primul punct al programului de la Islaz prevedea tocmai independența administrativă și legislativă „pe temeiul tractatelor lui Mircea și Vlad V" și neamestecul nici-unei puteri străine în chestiunile interne[85]. Punerea acestei prevederi pe primul plan apare cît se poate de firească; era evident că, fără aplicarea ei, nici restul programului nu se putea dovedi viabil. Cu atît mai mult, așadar, acestui punct trebuia să i se dea un caracter legal, singura soluție fiind apelul la caracterul inițial al raporturilor Țării Românești cu Poarta otomană.

Această argumentare constituie leit-motivul intervențiilor Guvernului provizoriu pe lîngă Poartă[86], ca și a numeroase articole din publicațiile revoluționare. Subliniind, din rațiuni tactice, că nu urmăresc să înlăture suzeranitatea otomană, revoluționarii munteni insistă asupra caracterului condiționat al acesteia și asupra faptului că, pornind de aici, Țara Românească nu a fost niciodată considerată în aceeași categorie cu alte părți ale Imperiului otoman; cerințele ei sînt deci îndreptățite și aplicarea lor este, în același timp, în avantajul Porții.

Argumente asemnătoare sînt utilizate și pentru a preciza caracterul raporturilor românoruse. Ideea de bază din diferite articole și documente este aceea că, erijîndu-se în apărătoare a populației creștine din Imperiul otoman, Rusia a întărit, prin diferitele tratate încheiate cu acesta, situația de autonomie a țărilor române[87]; se subînțelege deci că nu ar avea temei să intervină împotriva unei mișcări al cărei scop era tocmai revenirea la o situație pe care ea o

---

[81] N. Bălcescu, *Opere*, I[1], ed. G. Zane, p. 265—266.

[82] *Ibidem*, p. 266.

[83] G. G. Florescu, *Unele aspecte ale concepției lui N. Bălcescu despre suveranitatea țărilor române*, „Studii și cercetări juridice", VI (1961). Nu putem accepta însă aprecierea privind „concepția originală" a lui Nicolae Bălcescu privind caracterul suveranității țărilor române în raporturile lor cu Poarta otomană (*Ibidem*); invocarea vechilor „tratate" o constatăm cu multă vreme înainte, iar referirea la „capitulații", republicate în timpul revoluției, este constantă începînd cu Proclamația de la Islaz.

[84] *Anul 1848*, I, p. 491.

[85] *Ibidem*, p. 495.

[86] Vezi, astfel, în afară de actul de împuternicire și instrucțiunile date lui Ion Ghică, încă la 17 mai 1848, pentru a lucra în numele Țării Românești, la Constantinopol (*Ibidem*, p. 398—399), memoriul adresat lui Tallaat Effendi, în iunie 1848 (*Ibidem*, p. 439), adresa Guvernului provizoriu către Sultan, din 27 iunie 1848 (*Ibidem*, II, p. 146), memoriul lui Ion Ghica către Poartă și ambasadorii Franței și Angliei la Constantinopol, iunie 1848 (*Ibidem*, II, p. 197—198), protestul Guvernului provizoriu către Soliman—Pașa (*Ibidem*, p. 605) etc.

[87] Afirmația este frecventă în diferite publicații, dar și în acte oficiale cum sînt adresa alcătuită de Guvernul provizoriu, la 24 iunie 1848, pentru a fi trimisă țarului (*Ibidem*, II, p. 58) sau răspunsul oficial din aceeași zi al Mitropolitului Neofit către Kotzebue (*Ibidem*, p. 67).

garantase. În același timp, se insistă asupra ideii că sacrificiile pe care Rusia le făcuse pentru a asigura o situație privilegiată țărilor române fuseseră compensate de sacrificiile acestora în sprijinul luptei ei împotriva Imperiului otoman, ca și de beneficiile pe care le obținuse, unele chiar în detrimentul românilor, pe care proclamase că vrea să-i elibereze de sub dominația otomană"[88], deși Poarta nu avea dreptul să cedeze ceea ce nu era al ei[89]. Asemenea idei revin frecvent în diferite publicații, ca și în unele discuții[90].

Am insistat asupra modului în care apelează la argumentul istoric, sub raportul poziției externe a revoluției, revoluționarii din Țara Românească, atît datorită existenței aici pentru o anumită perioadă a unei conduceri proprii, cît și a posibilităților de liberă exprimare în publicațiile apărute acum. Demonstrația este însă asemănătoare și în unele manifestări ale revoluționarilor moldoveni după evenimentele din martie, cînd, nevoiți să se exileze, au putut să-și exprime mai deschis punctul de vedere. Este cazul, îndeosebi, cu *Dorințele Partidei Naționale în Moldova*. O bună parte a argumentării lui Kogălniceanu este rezervată tocmai dovedirii legitimității istorice a cererilor compatrioților săi, maniera în care pune problema fiind asemănătoare atît atunci cînd se referă la relațiile Moldovei cu Poarta otomană[91], cît și la cele cu Rusia[92].

Cum era însă și firesc, cele două Puteri au dat o interpretare diferită raporturilor lor istorice cu Principatele. Este adevărat, atunci cînd a ajuns la Giurgiu, Soliman pașa a trimis administratorului de aici o scrisoare în care arăta că intrarea trupelor imperiale în Țara Românească este făcută „numai în unicul scop de a protege anticile drepturi ale țării, și de a restabili într-însa ordinea legală" [93]. Simpla alăturare a celor două elemente dovedea însă maniera diferită de aceea a revoluționarilor în care reprezentantul turc înțelegea legalitatea, așa cum rezulta ea din istorie. Faptul apare și mai limpede în scrisoarea pe care Soliman pașa o adresează „boierilor și notabililor țării" la 19 iulie. Contrar argumentelor revoluționarilor, el consideră că Țara Românească este „parte integrantă" a Imperiului otoman, bucurîndu-se întotdeauna de „numeroase privilegii și instituții avantajoase"[94]. Acțiunea revoluționară ar fi deci, în același timp, o manifestare a nerecunoștinței și o acțiune ilegală, ca contravenind dreptului de suzeranitate[95]. Această atitudine este și mai tranșantă după venirea lui Fuad-Effendi. În proclamația din 13 septembrie 1848, el considera revoluția ca o simplă „rebeliune, izvorîtă din acel dub al comunismului în potriva căruia se bate și triumfează acum Europa întreagă" și care a tulburat liniștea și siguranța pacinicei înaintări de care vă bucurați pînă acum, prin instituțiile naționale ce Înalta Poartă v-a acordat"[96].

La fel de revelatoare este atitudinea diplomației ruse. Este interesant că nota circulară a cabinetului rus, din 19 iulie 1848, motiva poziția Imperiului țarist și prin argumente care constituiau un răspuns la acelea, amintite, ale revoluționarilor români. Pentru diplomații de la St. Petersburg, Principatele nu au o existență politică decît în virtutea tratatelor încheiate între Poartă și Rusia. Referirea se face, îndeosebi, la tratatele din 1812, 1826 și 1829, adică la acelea care stabileau situația teritorială și administrativă a Principatelor din preajma anului 1848 și asigurau Rusiei o poziție preponderentă în cele două țări. Că aceste afirmații urmăreau

---

[88] O primă expunere istorică a problemei o făcuse Barițiu, în lungul său articol, publicat în aprilie—mai 1848, în „Gazeta de Transilvania", XI (1848), p. 143—147, 207—208, 213—214, 217—218, 221—222, *Protectoratul rusesc în Moldova—Valahia* (republicat în *Anul 1848*, I, p. 358 și urm.). Barițiu pornea de la ideea că natura protectoratului se poate cunoaște mai ales „din critica deducere a istoriei lui". Despre caracterul acestui articol vorbește și faptul că unul din numerele „Gazetei de Transilvania" în care a apărut a fost ars în Țara Românească (*Anul 1848*, I, p. 375, notă).

[89] *Anul 1848*, I, p. 483—484.

[90] I. Heliade Rădulescu, *Mémoire sur l'histoire de la Régénération roumaine*, p. 31—32.

[91] „Înainte dar de toate, moldovenii protestă despre nestrămutata lor hotărîre de a nu lovi driturile cuiva; însă vroesc asemenea cași alții să nu le jignească dreptățile ce le au înființate și închizășluite de sute de ani, pre care strămoșii noștri pururea și cu crude jertfe au știut a le păstra și pre care și noi voim a le lăsa întregi strănepoților noștri. Cel mai sfînt din aceste dirturi este *neatîrnarea noastră din lăuntru* și prin urmare autonomia. Această neatîrnare a fost întîia condiție a următorului tractat din 1 512" etc., *Anul 1848*, IV, p. 92.

[92] *Ibidem*, p. 93.

[93] *Ibidem*, II, p. 578. Printre aceste „antice instituții" sînt trecute însă și formalitățile regulamentului sanitar.

[94] *Ibidem*, II, p. 606.

[95] *Ibidem*, p. 606—607.

[96] *Ibidem*, IV, p. 319.

să respingă fundamentarea istorică pe care revoluționarii o dau cererilor lor rezultă limpede dintr-un pasaj al notei din 19 iulie, care cuprinde, dealtfel, o evidentă contradicție. Referindu-se la proiectul de viitor al revoluționarilor, așa cum apare acesta din proclamațiile lor, nota arăta că el „este acela de a restaura, pe o bază istorică ce nu a existat niciodată, antica lor naționalitate, adică de a înceta să fie provincii și de a constitui, sub numele de regatul dacoroman, un nou stat separat și independent ei invită pe frații lor din Moldova, din Bucovina, din Transilvania și din Basarabia". Condamnînd acest plan, a cărui aplicare era evident potrivnică intereselor sale, guvernul rus, același care invocase unitatea de origine a moldo-muntenilor atunci cînd se întocmiseră regulamentele organice, considera că el este proclamat în numele „unei pretinse naționalități, a cărei origine se pierde în noaptea vremurilor", ceea ce nu putea să legitimeze asemenea pretenții a căror aplicare „ar aduce consecințe serioase"[97]. Ciocnirea dintre cele două tabere ostile se extinde, astfel și asupra felului cum este întrebuințat argumentul istoric.

Insistînd asupra modului în care este utilizată istoria în raporturile româno-turco-ruse, deci a acelora care erau vitale pentru destinele revoluției, nu putem omite, în același timp, nici frecventele referiri la trecut pe care le fac revoluționarii în raporturile lor cu alte state, îndeosebi cu Franța. Se urmărește prin aceasta, atît justificarea ridicării de la 1848, cît și o mai bună cunoaștere a românilor în străinătate.

Acțiunea, în acest sens, din timpul revoluției, este, de fapt, continuarea unei acțiuni anterioare. Unul din obiectivele cărturarilor noștri fusese cunoașterea istoriei propriului popor peste hotare. În apropierea revoluției, acțiunea de popularizare a istoriei românilor în străinătate s-a intensificat. Un anumit sprijin a fost acordat, în această direcție, și de unii publiciști francezi, ca P. Bataillard și H. Desprez, care au subliniat în mod pregnant originea latină a românilor ca și lupta lor antiotomană.

Se pare că această acțiune a dat anumite roade. O interesantă dovadă o constituie răspunsul pe care îl dă tinerilor români primiți la primăria din Paris, la cîteva zile după proclamarea republicii, Buchez, cunoscutul istoric al Revoluției franceze, devenit atunci ajutor de primar. Acesta consideră necesar să sublinieze că, în vremurile în care otomanii amenințau Europa, „voi, singuri cum erați, prin al vostru curaj și prin silințele voastre, trăseserăți luarea aminte a Europei ; slabi cum erați și mai fără nici un ajutor, voi ați și cîștigat, nu libertatea ci totuși nădejdea că peste puțin o veți avea". Europa trebuie deci să fie recunoscătoare românilor. „Noi nicidecum nu putem uita întiile voastre servicuri : istoria le păstră pe aceleași. Voi aveți dreptate a vă lăuda (d'être glorieux) cu trecutul nostru și eu cred că fiii voștri vor fi vrednici (demni) de străbunii voștri"[98].

După izbucnirea revoluției în Țara Românească, încercînd să obțină sprijinul puterilor occidentale, guvernul provizoriu a făcut uz și de argumentul istoric. Cîteva adrese trimise Porții au fost aduse la cunoștința reprezentanților Franței și Angliei, în afara unor intervenții speciale. Invocarea istoriei a fost considerată necesară și pentru determinarea unei atitudini favorabile a revoluționarilor germani față de evenimentele din Țara Românească. Primul memoriu pe care I. Maiorescu îl adresează Parlamentului de la Frankfurt este, în cea mai mare parte, o expunere a istoriei românilor și a consecințelor care decurg din particularitățile ei[99].

Utilizarea argumentului istoric pe plan internațional este, așadar, constantă la revoluționarii din Principate și îndeosebi, datorită situației în care acționează, la cei din Țara Românească. Demonstrația lor este, în general, aceeași ; remarcăm totuși o nuanțare în funcție de atitudinea fiecăreia din puterile cărora li se adresează. Este aici o dovadă a capacității tinerei diplomații revoluționare ; trebuie să spunem totuși că, fiind convinși de importanța contextului internațional, cel puțin unii dintre revoluționari nu omit rolul pe care trebuie să-l aibă forțele interne și aici apelul la trecut apărînd ca un îndemn, ca o chemare la luptă. Este sugestiv faptul că tocmai cu un asemenea îndemn își încheie Bălcescu scrierea care avea drept obiectiv esențial explicarea revoluției în raport cu poziția internațională a Țării Românești, *Drepturile românilor către Înalta Poartă*. Subliniindu-le, istoricul-revoluționar arăta la sfîrșit că „părinții noștri au vărsat prețiosul lor sînge pentru a ni le lăsa de moștenire și datoria noastră este de a le păstra cu aceeași putere pentru fiii noștri". În apărarea naționalității și drepturilor lor, românii trebuie să lupte, spunea

---

[97] *Ibidem*, II, p. 611—612.

[98] *Anul 1848*, I, p. 593. Publicat în „Le Constitutionel", discursul a fost reluat în „Gazeta de Transilvania".

[99] *Ibidem*, IV, p. 414 și urm ; N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu. Scriere comemorativă cu prilejul centenarului nașterii lui*, București, 1912, p. 387 și urm.

el, la fel ca anterior Bărnuțiu sau Barițiu, chiar vărsîndu-și singele ; „de vom cădé în această luptă sfîntă, să cădem încă bărbătește, astfel cum au trăit părinții noștri ; și ca dînșii să strigăm : mai bine țeara noastră să se prefacă intr-un intins mormint, numai să rămîie țeara românilor“ [100].

Apelul la istorie apărea, astfel, ca o armă de luptă cu multiple posibilități, putînd oferi revoluționarilor din Principate un sprijin pentru diferitele aspecte ale activității lor. Situația este asemănătoare și în Transilvania. Și aici, revoluționarii pornesc de la idei care fuseseră bine precizate anterior ; modul în care sînt întrebuințate acestea variază în funcție de evoluția raporturilor dintre diferitele popoare ale Imperiului austriac și de principalele evenimente care marchează anii 1848—1849.

Inițial, ceea ce interesează este analiza evoluției raporturilor românilor cu maghiarii pentru a argumenta, pe o bază istorică, drepturile care, în noua situație, trebuie să revină celor dintîi. Prima din cele două părți ale petiției-manifest din 28 martie 1848 cuprinde o prezentare a stării poporului român, a situației lui din trecut și prezent, întreprinsă în scopul de a justifica cererile sale formulate în a doua parte a documentului. Preluînd o idee întîlnită anterior la Samuil Micu, autorii petiției-manifest își propun să demonstreze existența unei egalități inițiale între unguri și români, teză care, la fel ca atunci cînd a fost formulată de pionerul Școlii ardelene, trebuia să indice și soluția pentru rezolvarea problemei naționale în Transilvania[101].

Cea mai amplă trecere în revistă a raporturilor istorice romîno-maghiare este realizată însă acum de Bărnuțiu, în amintitul discurs în care protesta hotărît împotriva unirii cu Ungaria. În esență, prima parte a discursului său este consacrată analizei treptatei agravări a situației românilor după venirea ungurilor. Trecutul le conferă însă celor dintîi anumite drepturi. În primul rînd, este vorba de faptul că ei nu au fost supuși prin forța armelor, ci l-au ales de bunăvoie pe Tuhutum ca domn al lor, ideea preluată din argumentele *Supplexului*, de acceptarea de bună voie a stăpînirii străine, invocată, după cum am văzut și de reprezentanții altor popoare, tocmai în scopul de a demonstra drepturile acestora. Apoi, românii, prin a căror muncă a fost întreținută nobilimea maghiară, și-au demonstrat capacitățile prin cîteva personalități care s-au ridicat din toate cele trei țări, personalități „de care s-au mirat și în parte s-au temut contemporanii, se miră și se va mira posteritatea, cu unii ca aceștia s-a putut gloria pe drept națiunea care i-a născut, cum se poate gloria fiecare mamă cu fiii săi cei înțelepți“ [102]. Trecutul oferă deci argumente atît pentru drepturile urmașilor romanilor pe străvechiul lor teritoriu, cît și pentru posibilitățile lor de dezvoltare autonomă. Chiar dacă între conducătorii revoluției se conturează unele deosebiri de păreri în ceea ce privește modalitățile de acțiune concretă și țelurile care trebuie atinse, argumentele juristului, devenit, într-un moment necesar, istoric, au putut fi reluate frecvent ulterior, întrucît ele se refereau la o chestiune vitală pentru românii transilvăneni.

Intensificarea conflictului româno-maghiar a dus la o modificare a felului în care este utilizat argumentul istoric. Ambele tabere apelează în sprijinul poziției lor la referiri asupra situației din trecut. Ceea ce urmăresc conducătorii maghiari este, fapt explicabil, combaterea argumentelor românilor. Ce-i drept, întîlnim, uneori și poziții mai nuanțate, cum este aceea a lui Wesselényi care, renunțînd, în parte la ideile formulate anterior, propunea în Camera superioară a Dietei maghiare o apropiere frățească și cîteva îmbunătățiri pentru români, termen pe care îl folosește nu „pentru că ei voiesc așa, dar și pentru că este adevărat că sînt urmași ai romanilor“ [103].

Păreri ca cea de mai sus, inspirate și de greutățile externe de care era amenințată revoluția maghiară, nu sînt însă decît singulare printre conducătorii acesteia, propunerea lui Wesselényi, deși aplaudată după rostirea ei, nefiind nici măcar discutată în Dietă. Atitudinea oficială este limpede exprimată în apelul pe care Comitetul maghiar pentru apărarea țării îl adresează țării românilor, la 10 octombrie 1848. Plecînd de la ideea frecvent întîlnită ulterior că „națiunea maghiară frățește a împărțit cu românii toate drepturile și nu și-a ținut pentru sine chiar niciunul, nu și-a însușit nici un privilegiu ce ar putea restrînge libertatea românilor“, acesta admitea nedreptățile și asupririle la care au fost supuși românii în trecut, dar considera că singurii vinovați de aceasta sînt „consilierii cei răi ai craiului“, care „și pe maghiari i-au asuprit și subjugat“ [104].

[100] N. Bălcescu, *Opere*, I[1], p. 267. Vezi și D. Berindei, *La politique extérieure de la Valachie pendant la révolution bourgeoise—démocratique de 1848*, loc. cit., p. 288.

[101] P. Teodor, *Ideologia revoluției din 1848 și opera istorică a lui Samuil Micu*, „Studia Universitatis Babeș-Bolyai“ Historia X (1963), fasc. 2, p. 57—62.

[102] S. Bărnuțiu, *Românii și ungurii*, p. 15.

[103] Păcățian, *op. cit.*, I, p. 401.

[104] *Ibidem*, p. 441—442.

O asemenea interpretare a trecutului, care putea părea abilă, era necesară pentru a se demonstra că vremea nedreptăţilor a trecut, ceea ce, pentru conducătorii maghiari, trebuia să justifice condamnarea disensiunilor, „ordinul" dat românilor să respecte legile maghiare.

Neputînd accepta o asemenea poziţie, românii resping şi argumentele care trebuiau s-o susţină. Este adevărat, uneori ei par să renunţe la invocarea istoriei. Adresîndu-se la 8–20 octombrie 1848, maghiarilor şi secuilor, Comitetul român de pacificaţie arăta că din convieţuirea seculară cu ei nu a rezultat decît „puţin avantagiu", dar, preciza în continuare, „nu voim să scrutăm trecutul", chemîndu-i să nu dea ascultare conducătorilor revoluţiei care s-au ridicat împotriva Casei de Austria[105]. Este adevărat, ori renunţarea la această „scrutare a trecutului" trebuia să aibă menirea să înlesnească o conciliere, procedeul fiind întrebuinţat şi de slovaci[106].

În momentul în care la ordinea zilei ajunsese problema reorganizării constituţionale a imperiului, argumentarea istorică a drepturilor românilor se amplifică, prin îmbinarea mai multor elemente, care trebuiau să dea o cu atît mai mare pondere cererilor lor, aşa cum se procedează în petiţia adresată împăratului în numele tuturor românilor, la 25 februarie 1849. Se subliniază aici că „naţiunea română din Marele principat al Ardealului, din părţile vecine ale Ungariei şi din Bucovina, care este cea mai veche între celelalte naţiuni şi cea mai numeroasă", care „n-a cruţat nici o jertfă pentru interesele statului şi ale dinastiei, cu toate că a fost apăsată de celelalte conaţiuni şi scoasă, prin legile feudale, din toate drepturile cuvenite unei naţiuni", „care a trecut printre atîtea probe în decursul veacurilor şi a ajuns la maturitate politică prin lungile suferinţe", poate să ceară acordarea unor drepturi care au fost deja acordate altor naţiuni"[107]. Constituţia din 4 martie 1849 a însemnat o deziluzie pentru români, care, în mai multe petiţii, protestează împotriva noilor prevederi, invocînd şi argumente istorice. În parte, acestea sînt asemănătoare acelora amintite deja ; uneori, însă, li se adaugă altele, făcînd şi ele parte din arsenalul pregătit înainte de revoluţie. În memoriul din 5 martie, prin care se cerea unirea tuturor românilor din monarhie, solicitată şi în petiţia din 25 februarie, cererea era motivată şi prin faptul că „într-un timp părţile Ungariei, aflătoare acum între marginile aici însemnate, aparţineau Ardealului"[108].

Modificarea situaţiei ca urmare a victoriilor lui Bem, împreună cu proclamarea independenţei Ungariei, printr-un document bazat în mare parte pe argumente istorice a determinat o reconsiderare a modului în care argumentează cererile românilor unii din conducătorii lor. Astfel, Andrei Şaguna iscăleşte, la 26 aprilie 1849, împreună cu fruntaşii croaţilor şi slovacilor, o petiţie colectivă în care argumentul istoric nu mai este utilizat în maniera tradiţională pentru justificarea cererii unei organizări independente a celor trei naţiuni în raport cu maghiarii. Dimpotrivă, se subliniază necesitatea unei ruperi cu trecutul. Reformarea statului austriac în urma evenimentelor începute în martie 1848, spuneau semnatarii petiţiei, trebuie să reprezinte un moment de cotitură radicală în evoluţia acestuia. „Precum un corp fără viaţă nu poate rămînea în atingere mai de aproape cu un organism viu, fără ca să-l învingă pe acesta sau să fie învins, tot aşa nu poate fi adus un principiu predat istoriei, prin urmare mort, în legătură cu un principiu plin de viaţă fără a se provoca între ele o luptă deschisă, pe viaţă şi pe moarte"[109]. O modificare de atitudine, sub acest raport, o constatăm şi în petiţia delegaţiei române, din 18 iulie 1849, prin care se cerea unirea românilor din imperiu într-un corp naţional. Spre deosebire de petiţiile anterioare, în care stăpînirea austriacă era considerată ca o binefacere pentru români, nu se mai face o distincţie între perioada anterioară şi cea posterioară instaurării ei, iar „starea prea tristă" care a caracterizat de secole situaţia naţiunii române este explicată prin faptul că „suferinţele şi necazurile ei nu s-au cercetat niciodată de către bărbaţi din sînul ei", ci întotdeauna de alţii „care aveau mare interes de a împiedica înaintarea acestei împilate naţiuni prin toate mijloacele ce le-a putut născoci mintea omenească"[110]. Modificarea situaţiei românilor, organizarea lor într-un corp autonom este cerută deci, avînd în vedere trista experienţă a trecutului şi ea este concepută ca o ruptură cu aceasta.

Istoria a servit conducătorilor românilor din Transilvania pentru fundamentarea deziderateIor acestora, atît prin invocarea drepturilor lor istorice, cît şi prin sublinierea aspectelor negative ale trecutului, ambele elemente trebuind să pledeze pentru necesitatea unor transfor-

[105] *Ibidem*, p. 454.
[106] *Ibidem*, p. 225.
[107] *Ibidem*, p. 521.
[108] *Ibidem*, p. 539.
[109] *Ibidem*, p. 586.
[110] *Ibidem*. p. 599–600.

mări. Utilizarea argumentului istoric nu se face în mod nediferențiat, ci intervin anumite deosebiri în funcție de momentele și scopurile concrete în care se apelează la el. Evident, nu am putut menționa aici decît un număr restrîns de elemente, pe care le-am considerat mai semnificative. În realitate însă, manifestările lor sub raportul care ne interesează sînt mai numeroase și mai nuanțate. Indiferent de modul în care sînt formulate, ele subliniază marea credință a revoluționarilor transilvăneni în puterea argumentului istoric ca una din bazele pe care trebuiau clădite noile raporturi ale românilor cu celelalte popoare din imperiu, în sensul unei autonomii care trebuia să reprezinte o etapă pe drumul cuceririi independenței și a făuririi unui stat național unitar al românilor din toate cele trei țări.

Sub multiple aspecte, deci, istoria a fost considerată ca o eficientă armă de luptă a revoluției. Era o credință izvorîtă din necesitățile timpului și o direcție pregătită de situația pe care o întîlnim în perioada premergătoare anului 1848. Evident, ceea ce interesează acum sînt, în primul rînd, transformările revoluționare, menite să pună societatea românească pe drumul dezvoltării ei moderne. Aproape în permanență însă, revoluționarii, care, în bună parte, sînt și cărturari, consideră necesar să apeleze la trecut. Într-o a doua parte a revoluției, atunci cînd aceasta era pusă în fața a numeroase dificultăți, cînd pe primul plan trecea lupta pentru apărarea ei, acest apel devine mai puțin frecvent, el fiind utilizat, mai ales, în raporturile cu diferitele guverne. În schimb, la începuturile revoluției, în condițiile efervescenței create de aceasta istoria este invocată foarte frecvent, în împrejurări din cele mai diverse, cu atît mai mult cu cît, urmare a climatului intelectual din preajma anului 1848, evenimentele revoluționare sînt considerate ca o reluare, după o perioadă de decădere, a marilor fapte pe care românii le-au săvîrșit în trecut.

Semnificativă ni se pare, din acest punct de vedere, insistența revoluționarilor de a sublinia locul pe care și l-au cucerit faptele lor în istoria națională. Nu este întîmplător faptul că chiar primul punct al programului de la Blaj, din 3/15 mai conținea prevederea conform căreia „cîmpul acesta pe care se ține întîia adunare națională românească din Transilvania, întru eterna aducere aminte a acestui act glorios, se va numi Cîmpul libertății, pentru totdeauna"[111] încercîndu-se și ridicarea aici a unui monument. La rîndul lor, revoluționarii din Țara Românească se referă frecvent la paginile glorioase pe care evenimentele de la 1848 le-au scris în „analele" patriei[112]. Prin ele, românii „arătară Europei că fiii Romei locuiesc încă pămîntul Daciei"[113], acțiunile lor prezentînd importanță nu numai pentru istoria patriei ci fiind, în același timp, și fapte de istorie universală[114].

Înfrîngerea revoluției a determinat ca programul ei să rămînă o sarcină pentru viitor. Întreaga perioadă ulterioară a fost astfel marcată de lupta pentru materializarea dezideratelor de la 1848. Profitînd și de experiența oferită de evenimentele din acel an, participanții la ele și-au îmbogățit diferitele mijloace utilizate pentru atingerea lor. Apelul la trecut, îndeosebi, a constituit un instrument fundamental. Se constată în anii de după 1848 o evidentă intensificare a interesului pentru istorie și pentru difuzarea cunoștințelor asupra ei. Un accent deosebit este pus asupra popularizării istoriei românilor peste hotare, acțiune la care participă și unii cărturari străini ca Jules Michelet, Edgar Quinet, Elias Regnault. Acțiunea a contribuit la atragerea opiniei publice europene și a oferit argumente diplomaților care au îmbrățișat cauza românească. Faptul constituie o însemnată subliniere în plus a importanței pe care istoria a avut-o pentru revoluționarii de la 1848. Crescuți într-un mediu în care cultul pentru trecut era o trăsătură esențială, ei au făcut o permanentă raportare la acesta a evenimentelor de la 1848. Istoria a constituit astfel o aliată prețioasă și fidelă a revoluției.

---

[111] *Din istoria Transilvaniei*, II, p. 45. În ziua de treia a Adunării de la Blaj s-a primit propunerea lui I. Rațiu ca pe Cîmpia Libertății să se ridice un monument pentru a eterniza aceste glorioase zile (Păcățian, *op. cit.*, I, p. 333). Mai tîrziu, la 24 decembrie 1849, Șaguna cerea guvernatorului Transilvaniei, Wohlgemuth, să permită ridicarea unui monument la Cîmpeni pentru a eterniza ridicarea românilor în apărarea monarhiei, întrucît, spunea el, monumentele „care nu sînt nimicite de apă și nu pot cădea nici pradă focului, prin ce ele continuu rămîn în memoria poporului, îndemnîndu-l să pășească pe urmele strămoșilor săi, care au făptuit fapte atît de mărețe" (*Ibidem*, p. 639). Wohlgemuth și-a dat în principiu acordul, dar monumentul nu a mai fost ridicat.

[112] *Anul 1848*, I, p. 500, 616, 626, 672 ; II, p. 6, 208, 287 etc.

[113] *Ibidem*, I, p. 672.

[114] „Sunase ceasul ca și România să deschiză loc în istoria lumii spre a se îmbrăca iarăși cu secolii antici", spune, de exemplu, un profesor din Pitești la o întrunire ținută aici la sfîrșitul lui iunie 1848 (*Ibidem*, II, p. 209).

În același timp, apelul la trecut în timpul revoluției române de la 1848 constituie un exemplu pe care ne permitem să-l considerăm ca fiind deosebit de revelator pentru acțiunea socială a istoriografiei. El poate fi și o sugestie pentru extinderea cercetărilor în această direcție. Preocupații să precizeze ponderea diferitelor domenii la dezvoltarea societății umane, istoricii neglijează adeseori să realizeze aportul propriului domeniu, poate și dintr-o firească pudoare. Înțeleasă în sensul ei cel mai larg, istoriografia a avut însă o importantă contribuție în evoluția societății, contribuție pe care mai mult o intuim decît o cunoaștem. Cercetarea ei apare necesară nu numai pentru întregirea tabloului istoriei, ci și pentru sublinierea într-o manieră mai pregnantă a caracterului de permanentă necesitate a apelului la trecut. Fără îndoială, o asemenea cercetare presupune învingerea unor importante dificultăți, atît sub raportul documentației, cît și sub acela al interpretării, neputînd fi decît rezultatul unui îndelung și colectiv efort. El nu este, prin aceasta, mai puțin de dorit, pentru a se putea ajunge la întocmirea unei lucrări de natură să pună în lumina sa exactă statutul social al disciplinei noastre în evoluția ei : istoria socială a istoriografiei.

L'ARGUMENT HISTORIQUE DANS LA RÉVOLUTION ROUMAINE DE 1848

Résumé

Dans l'arsenal politico-idéologique de la révolution roumaine de 1848, l'argument historique occupe une place de premier ordre. Le fait en a plusieurs explications. Dans une histoire mouvementée comme la nôtre, le retour au passé a constitué toujours une nécessité, tant pour tonifier les esprits, que pour démontrer la légitimité des droits des Roumains. Il est particulièrement saisissant à l'époque de la génération qui a préparé et a accompli la révolution de 1848 ; l'histoire devient alors „la premier livre de la nation". Ensuite, comme on considérait les décennies antérieurs à la révolution comme une période de décadence, c'était tout naturel de lui opposer les pages glorieuses du passé national, surtout celles du Moyen Age. Enfin, parmi les révolutionnaires, on rencontre la majorité des lettrés de l'époque qui avaient des préoccupations historiographiques.

L'argument historique a été employé pour catalyser la lutte révolutionaire et, dans le même temps, pour établir une liaisons entre les désiderats de 1848 et les traditions. L'argument historique est présent aussi dans presque tous les documents de 1848. Il est toujours employé dans la bataille diplomatique engagée à ce moment-là, comme d'ailleurs dans la période qui a suivi la révolution, tant par ceux qui sont restés dans les pays roumains. que par les émigrés. En dernière instance, l'argument historique a été employé pour préparer un avenir semblable au passé glorieux.

„OTELUL“ SANT PETERSBURG DIN IAȘI[1]

GH. SIBECHI

Cine poposea în Iași din deceniile al patrulea și al cincilea din secolul trecut, avea de ales, în multitudinea de hanuri și hoteluri existente în capitala Moldovei, în funcție de posibilitățile pecuniare de care dispunea[2]. Marele neajuns al acestor stabilimente, după cum remarca drastic dr. Ignatie Weinberg dar și alți călători, era lipsa lor de confort, dotarea lor deosebit de austeră în „odăile lor sărăcăcioase“ existînd deseori „drept întreaga mobilă, cîteva scaune o masă și un pat de scînduri“[3]. Superior acestora, accesibil doar celor din înalta societate, fiind apreciat drept „tractirul de frunte[4] și bucurîndu-se de reputație atît în Moldova cît și în străinătate era, fără îndoială, otelul Sant Petersburg. Nu întîmplător în acest local a fost aprinsă, la 27 martie 1848 flacăra revoluției în Moldova, prin adunarea ce s-a ținut aici, sub președinția renumitului patriot și opozant al regimului lui Mihail Sturdza, Grigore Cuza. Aceasta a făcut ca numele otelului, celebru după cum vom vedea la vremea lui, să intre în istorie. Dovadă, pînă în prezent, din cîte cunoaștem, mai mulți cercetători i-au consacrat cîteva pagini între care menționăm

---

[1] În măsura în care ne vor permite sursele informaționale vom prezenta, în numerele viitoare cîteva din edificiile din Iași care s-au dus.

[2] Dintre acestea menționăm : Hanul turcesc, proprietate a Trei Ierarhilor, situat pe Ulița Mare, la nr. 138 (cf. *Listele caselor și a dughenelor capitaliei supuse la vremelnica dare a somelor pentru îmbunătățirea ulițelor capitaliei, legiuite de Divanul Obștesc și încuviințate de Prea înălțatul domn*, Iași, Institutul Albinei, 1853, p. 13 ; „Ioan Neculce“, fasc. 9, partea II-a 1933, p. 300) ; Hanul lui Vangheli situat în Foredeul turcesc la nr. 29 (*Listele caselor...*, p. 13 ; „Ioan Neculce“, *nr. cit.*, p. 300). Hanul lui Ghimici Caramlău din str. Lozonschi nr. 31 (*ibidem*). Otelul lui Ilie Armanu, aflat pe Baston la nr. 57 (*Listele caselor*... p. 14 ; „Ioan Neculce“, *nr. cit.*, p., 300) ; Otelul Părlitel ce se găsea pe Ulița Mare, la nr. 314 (*Listele caselor...*, p. 17 ; „Ioan Neculce“ *nr. cit.*, p. 301) ; Hanul lui Misir, de pe ulița Podu Vechi (*Listele caselor...*, p. 19) ; Otelul Petrea Bacalu de pe Ulița Mare (*Listele caselor...*, p. 21 ; „Ioan Neculce“, nr. *cit.*, p. 301) ; Hanul comisului Gheorghie Coroi aflat pe ulița Sf. Spiridon, la nr. 190 (*Listele caselor...*, p. 33) ; Hanul cu dughenile răposatului căminar Costea Polleni, din Ulița Mare nr. 63 (*ibidem*, p. 36) ; Hanul vel căpitanului Ioan Dimitriu din ulița Cherestegiei nr. 161 (*ibidem*, cap. *dugheni*, p. 5).

[3] Dr. Ig. Weinberg, *Iașii în vara anului 1840* de Gh. Bogdan—Duică în „Convorbiri literare“, an. 58, sept. 1925, p. 611. Despre hanul Pirlitel aflat în 1851 în Păcurari, Kotzebue observa că era format din „odăile acelea urîte, care aveau un aer de închisoare, cu gratiile cele groase de fier la ferestre“(Wilhelm de Kotzebue, Lascar Viorescu, *Roman din viața Moldovei* (1851) Iași, Ed. Viața Românească, 1920, p. 233). Bolintineanu, prin 1857 nota despre alt otel „ce se chiamă a lui Binder“ că era „destul de modest și incomod“ (D. Bolintineanu, *Călătorii în Moldova*, f. l., f.a., p. 19).

[4] Mihail Kogălniceanu, *Fiziologia provincialului în Iași*, în *Opere*, I, Ed. Acad. R.S.R., București, 1974, p. 73.

pe Theodor Rășcanu[5], profesorul cernăuțean Eugen I. Păunel[6] și mai recent, Gh. Ungureanu[7]. Întrucît unele din scrierile menționate nefiind la îndemîna cititorului, ne-am propus ca, parcurgînd reperele bibliografice utilizate de autorii citați și adăugînd alte știri ce ne-au fost accesibile, să prezentăm cîteva mărturii despre renumitul hotel cît și proprietarul său.

Denumirea hotelului era de „Sant Petersburg" adică aceea a capitalei Imperiului țarist, în unele scrieri fiind menționat însă și Petersburg sau Regensburg (după numele proprietarului). De ce s-a adoptat această denumire ? Ar fi două ipoteze. Mai întîi pentru că, de vreme ce, pentru emisarii turci (reprezentanții puterii suzerane) veniți la Iași exista Hanul turcesc (aflat pe actuala str. Ștefan cel Mare unde e statuia lui Gh. Asachi), trebuia să existe un loc de găzduire și pentru emisarii țariști (reprezentanții puterii protectoare) îndeosebi, cît și ai corpului diplomatic. Iar denumirea cea mai expresivă o constituia tocmai capitala imperiului în plină ascensiune. Mai puțin probabilă pare o a doua ipoteză : proprietarul, care a trăit mai mulți ani în Rusie țaristă, avînd amintiri de neuitat din orașul de pe Neva, a ținut ca firma localului său să-i evoce acele momente. Indiferent însă de motivele ce l-au inspirat pe proprietar în alegerea numelui localului său, cert e că faima acestuia a trecut granițele de atunci ale Moldovei, grație unor călătorii străini ce-au poposit la Iași și care, ulterior, încredințînd tiparului impresiile lor au făcut o veritabilă reclamă în străinătate stabilimentului ieșean. Între aceștia trebuie menționat diplomatul prusac Carl Otto Ludwing von Arnim ce a trecut prin Iași în anul 1836[8]. Elogiind spiritul pragmatic al proprietarului von Arnim îl considera ca „unicul care să fi așezat la Iași un hotel destul de suportabil, ce nu există pînă atunci". Dacă despre hotelul propriu-zis von Arnim n-a lăsat detalii, a rămas în schimb impresionat de veritabilul talent oratoric al proprietarului, talent care, fără îndoială, juca un rol important în atragerea clienților din lumea cea mai selectă a vremii. Diplomatul căruia prin natura profesiei sale îi erau cunoscute toate dantelăriile verbale din arsenalul lingvistic al vremii nota, despre afirmațiile proprietarului : „Aș fi vrut să fi fost în stare să notez toate cîte le spunea, căci o astfel de alegere de fraze nu mi s-a mai întîmplat să aud decît foarte rar sau chiar niciodată". Din nefericire, Arnim, grăbit cum singur recunoștea n-a concretizat nici măcar planurile de „înfrumusețare a orașului" Iași pe care le nutrea și i le-a împărtășit, în limbajul lui pitoresc proprietarul hotelului[9].

Mult mai generos în detalii s-a dovedit, un an mai tîrziu Anatol de Demidov care, de asemenea, a fost găzduit la hotelul St. Petersburg mai mult timp, proprietarul stabilimentului încasînd pentru aceasta suma de 980 lei, eliberată din porunca Departamentului nr. 13 834 pentru care a dat chitanța necesară justificării banilor respectivi[10]. Emisarul țarist s-a arătat impresionat de dimensiunile localului, de eleganța și somptuozitatea personalului de deservire, de ambianța plăcută a încăperilor realizată prin zugrăveli încărcate dar a rămas dezolat față de confortul redus și simplitatea mobilierului. El scria : „Hotelul în care am fost găzduiți era clădit cu o măreție mult mai mare decît trebuitoare pentru menirea sa. Afară de mărimea și faimoasa așezare a saloanelor și, de asemenea, afară de picturile care împodobesc din belșug apartamentele, nu se mai găsea nicea din ceea ce poate stinge oboseala și zăpăceala produse de o cale lungă. Aceste camere frumoase nu ne dădeau alt culcuș decît un biliard care, nu izbuti să primească decît patru dintre noi. Restul trebuiră să se mulțumească cu cîteva saltele umplute cu nițele paie. Dealtfel, nimic altceva, orice ar fi, nu încărca luxul acestei găzduiri cu totul spartane. La vederea uniformelor frumoase ale numerosului personal din salon, crezi că ai de-a face cu un palat și nu bănuiești nicidecum că oaspeții acestei frumoase clădiri oftează zadarnic după lucrurile pe care călătorul cel mai sărac le găsește în cel mai prost han de țară. Cu

[5] Theodor Rășcanu, *Nepotriviri și nedumeriri* în „Din trecutul nostru", an. VII, ian-apr., 1939, p. 49–50.

[6] Eugen I. Păunel, *Otelul St. Petersburg din Iași* (*note bibliografice*) în „Din trecutul nostru", an VII, mai–iulie, 1939, p. 38–42.

[7] Gh. Ungureanu, *Acum 120 de ani la Otelul „Petersburg" din Iași* în „Magazin istoric" an. II, nr. 4 (53), apr. 1968, p. 53–55.

[8] C.O.L. von Arnim, *Flüchtige Bemerkungen eines Flüchtig–Reisenden. Heraus gegeben* von C.O.L. Arnim. *Vermehrte Ausgabe Berlin 1838, in der Nicolai'schen Buchhandlung, Heft III, Aufenthalt zu Konstantinopol Reise über das Schwarze meer nach der Moldau, Aufenthalt daselbst*, trad. rom. de Eugen I, Păunel, *Trecerea prin Moldova și Bucovina a diplomatului prusian C.O.L. von Arnim, acum o sută de ani* în „Codrul Cosminului", an. X, 1936–1939, Cernăuți, 1940, p. 391–412.

[9] *Ibidem*, p. 406.

[10] Analele Parlamentare ale României, tom. VIII, partea a II-a București, 1897, p. 592–593.

toate acestea primirăm în locuinţa noastră... persoane cu cele mai înalte ocupaţii şi ranguri din Iaşi printre care şi ministrul de interne Suţu[11].

O altă mărturie străină despre otelul ieşean au lăsat, în 1839 misionarii scoţieni Andrew A. Bonar şi Robert Mc. Cheyne care, vizitînd mai multe oraşe moldovene, la Iaşi, au fost cazaţi graţie intervenţiei consulului englez Gardner, la hotelul St. Petersburg. Oaspeţii britanici l-au considerat ca „un stabiliment mare" al cărui proprietar era un evreu ce trecuse la credinţa ortodoxă[12].

În vara anului 1840 doctorul Ignatie Weinberg, sosit cu treburi la Iaşi, a descins tot la hotelul Petersburg întrucît, spunea el, citise lucrarea lui Arnim şi a dorit să cunoască nemijlocit originalul hotelier şi localul său. Din însemnările sale se conturează profilul hotelierului. „Este un individ cum rar se găseşte. În Moldova şi Muntenia el şi-a cîştigat un fel de celebritate şi cu greu s-ar găsi un călător care să n-aibă de povestit vreo anecdotă despre el sau de spus vreo ciudată frază de-a lui ; ce să mai zici de locuitorii Iaşilor care, mic şi mare, îl cunosc în toată trivialitatea sa clasică" [13]. Se numea Conrad Regensburg (în diferite documente Regensburger, Reizenberg, Reichenberg, Reghenzburg) s-a născut în Bamberg în anul 1779[14] fiind rudă cu Hirsch — Hyazint a lui Heine. În timpul campaniei lui Napoleon în Rusia ţaristă a fost înrolat, într-o unitate de bavarezi, întîmplările din război stînd la baza picantelor şi savuroaselor sale povestiri. Înapoiat la Bamberg, n-a zăbovit prea mult în localitatea natală şi, după încheierea păcii, afacerile l-au dus iarăşi pe meleagurile ruseşti. Neînregistrînd acolo succesul scontat în afaceri, s-a instalat în Iaşi, prin 1824 unde „întreţine pînă acum un hotel în stare bună". Una din marile sale slăbiciuni o constituia discutarea problemelor politice dar, neavînd competenţa necesară, opiniile sale erau cu totul deplasate încît la „o trivialitate mai comică nu se poate ajunge". Aceasta făcea ca, hotelul să îndeplinească şi o a doua funcţie, de loc preferat al corpului diplomatic, al personalităţilor politice, de întîlnire spre a dezbate probleme de politică internă şi externă. Adunările din martie 1848 erau aşadar, continuarea unei practici ce devenise tradiţie la renumitul hotel ieşean. Între altele, Regensburg, obişnuia să prezinte cu emfază străinilor, binefacerile făcute ieşenilor : „tir le-am făcut, casino le-am făcut, baluri le-am făcut". Ginerele său era în relaţii cordiale atît cu Mihail Sturdza, cît şi cu alte înalte oficialităţi moldovene ceea ce îl determina pe Regensburg să afirme că „vodă nu poate trăi fără el şi cu miniştrii una este" [15]. Avea profesia de dentist care îl făcea un om atît de respectabil[16]. Prin 1852 se părea că

---

[11] Anatole de Demidoff, *Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie. Executee en 1837 par... Dédie à S.M. Nicolas I er, Empereur de Toutes les Russies*, 4 vol., Paris, Ernest Bourdin et Cie, Ed. 1840—1842 ; în rom. *O călătorie în Principatele Române* din *O călătorie în Rusia de Miazăzi şi Crimeia prin Ungaria, Valachia şi Moldova*, trad. de V. Ghibaldan, Bucureşti, Ed. Libr. Alcalay & Co., f.a., p. 86—87 ; 89 ; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 73—74.

[12] Andrew A. Bonar, Robert Mc. Cheyne, *Narrative of a Mission of inQuiry to the Jews from the Church of Scotland in 1839*, Edinburgh, William Whyte et Co., 1843 prezentată în rom. de Al. Lapedatu, *Doi misionari scoţieni în Ţările Române acum o sută de ani* în „Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii Istorice seria III-a, tom. XV, 1934, p. 187. În realitate era protestant Cf. Arh. St. Iaşi, Col. de stare civilă, mitrica bis. Protestante, vol. II, f. 39 v—40.

[13] Dr. Ig. Weinberg, *op. cit.*, p. 644.

[14] Arh. St. Iaşi, *col. cit.*, f. 39 v — 40.

[15] Dr. Ig. Weinberg, *op. cit.*, p. 644—646 ; Arh. Şt. Iaşi, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1293, f. 45, 47, passim. Aici menţiunea că s-a născut la Bemberg în Austria.

[16] Ginerele său se numea Iosef Loeffler, căsătorit cu Doroteia născută Reghenzburg (cf. Arh. St. Iaşi, fond Eforia municipală Iaşi, ds. 59/1851). A studiat la Pesta, la noi venind în jurul anului 1829 (cf. Dr. V. Gomolu, *Adaos la volumul I (completare şi rectificare de date) din Repertoriul medicilor, farmaciştilor, veterinarilor din ţinuturile româneşti (înainte de anul 1870)*, Bucureşti, Tipografia Cultura, Cîmpineanu 15, 1941, p. 98). În anul 1831 anunţa publicul ce lucrări dentare poate efectua după ştiinţele ce s-au agonisit prin ţări streine („Albina românească, an. III, 1831, p. 64) şi că dispune de „feliorite esenţii şi pulbere" utilizate la păstrarea danturii şi vindecarea durerilor (*ibidem*, p. 164,). În anul 1834 (cf. Paul Pruteanu, *Contribuţie la istoricul spitalelor din Moldova*, Ed. Medicală, Bucureşti, 1957, p. 13), sau 1835 a fost numit dentist al oraşului Iaşi cu o leafă anuală de 300 lei. Prin 1838 se găsea la Braşov dar anunţa publicul că se va reintoarce în Moldova (cf. Dr. V. Gromolu, *op. cit.*, p. 98). Într-adevăr, în anul 1842, numele său apare printre „dantiştii" cu drept de practică în Moldova („Uricarul", vol. XIX, p. 441). În anul 1855 îşi exercita profesia în Roman în casele serdarului Andronache (Dr. V. Gromolu, *op. cit.*, p. 98).

Regensburg era în viață, figurînd într-o listă ca proprietar al unei clase de clasa I[17]. Originalul hotelier însă a trecut la cele veșnice la 11 aprilie 1851, în vîrstă de 72 de ani, fiind înmormîntat la 13 aprilie la cimitirul bisericii protestante[18]. Soția sa se numea Barbare și se născuse în anul 1796 la Baiern[19]. Soție fidelă, și-a urmat soțul în „30 guvernamente rusești". Era o bună cofetară, fiind în măsură să prepare „30 de feluri de prăjituri". Virtuțile ei îl determinau pe soț s-o aprecieze drept „o femeie mondială" [20]. Weinberg l-a găsit pe hotelier în 1840 în doliu. Într-adevăr, doamna Barbare se stinsese din viață la 12 iunie 1840, fiind înmormîntată la 14 iunie la cimitirul bisericii protestante[21].

În anul 1848 Iohan Ferdinand Neigebaur a rămas neplăcut impresionat de starea în care se găsea hotelul avînd prețuri mari, lipsă de curățenie și o bucătărie rea fiind, preferabil hotelul de Italia[22].

Este un adevăr unanim acceptat că, renumita adunare din 27 martie 1848 s-a ținut la hotelul Sant Petersburg, fapt susținut de contemporani[23]. Manolache Drăghici[24] scria că înainte de aceasta „trei Seanțe" s-au ținut în hotel „după ce droșcarii și cărătorii de apă, sacagii lăsa trăsurile în uliță și să suia în salonul concordiei, ca să facă parte în adunarea națională și să dea voturi, aplaudînd pe oratorii boieri". Tot Drăghici, participant cu siguranță la una din adunări relata că oratorii „în lipsă, de tribună se suiau pe o masă în mijlocul odăii și spunea cuvinte entusiastice norodului" [25].

S-au mai exprimat opinii despre locul unde s-a aflat hotelul Sant Petersburg, opinii ce merită a fi amintite. Ion Ghica într-o călătorie făcută la Iași înainte de 1848 consemna : „mă coboram la hotelul de Petersburg, în casele lui beizadea Petrache Mavrogheni din uliță" [26]. Mai apoi Radu Rosetti considera că, numindu-se ulterior hotel Binder, Petersburgul s-a aflat pe strada Lăpușneanu[27]. Theodor Rășcanu ajungea, în urma investigațiilor făcute că, hotelul se găsea pe str. Lozonski „unde se află azi Seminarul Veniamin Costachi" [28]. N. A. Bogdan și apoi Eugen I. Păunel considerau că hotelul în cauză se găsea „în casele Lapedat, pe strada Golia, lîngă mănăstirea Golia" [29]. În fine Gh. Ghibănescu și nu demult Gh. Ungureanu opinau că otelul s-a aflat în apropierea de palatul domnitorului dar că, Regensburg neavînd cumpărat un imobil în Iași, închiria diverse case pentru a le destina ca hotel fie pe uliță. Zis, în casele logofătului Grigore Ghica, la Petrea Bacalu sau la Binder[30]. Evident, interesează unde se găsea

---

[17] Analele Parlamentare ale României, tom. XVII, partea II-a, București, Imprimeria Statului, 1915, p. 201.

[18] Arh. St. Iași, Colecția de stare civilă, mitrica bis. Protestante, vol. II, act, nr. 671, f. 39 v — 40.

[19] *Ibidem*, f. 21 v — 22.

[20] Dr. Ig. Weinberg, *op. cit.*, p. 645.

[21] Arh. St. Iași, *col. cit.*, act. nr. 316, f. 21 v. — 22.

[22] I.F. Neigebaur, *Beschreibung der Moldau und Wallachei*, I, Breslau, 1854, Verlag von Urban Kern, p. 305.

[23] Elias Regnault, *Istorie politică și socială a Principatelor Dunărene*, tradusă de Ioan Fătu, Iași, Tipografia Buciumului român, 1856, p. 427 ; „Uricarul", vol. X, Iași, Tipo-litografia Buciumului român, 1888, p. 5, 18 ; G. Sion, *Suvenire contimpurane*, București, Tipografia Academiei Române, 1888, p. 175 ; K. Marx, *Însemnări despre români*, Editura Academiei R.P.R. București, 1964, p. 150, etc.

[24] Despre Drăghici vezi N. Iorga, *Manolache Drăghici* în „Arhiva" I, 1889—90, p. 682—698 ; Gh. Ungureanu, *N. Iorga, școlar la Liceul Național din Iași*, în „Anuarul Liceului Național pe anii 1942—1943, Iași, 1943 ; Aurel Golimas, *Testamentul inedit al vornicesei Maria Drăghici, născută Nacu, mama postelnicului Manolache Drăghici, Noui date despre Drăghicești* în „Revista Istorică Română", an. XVI, 1946, p. 369—372.

[25] Manolache Drăghici, *Istoriea Moldovei pe timp de 500 de ani, până în zilele noastre*, Iașii, Tipografia Institutului Albinei, tom. II, 1857, p. 208.

[26] Ion Ghica, *O călătorie de la București la Iași înainte de 1848* în *Scrisori către V. Alecsandri*, Ed. Minerva, București, 1976, p. 143.

[27] R. Rosetti, *Amintiri din copilărie*, I, *Ce-am auzit de la alții*, 1922, p. 142.

[28] Theodor Rășcanu, *op. cit.*, p. 50.

[29] N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, ed.II, Iași, 1913—1915, p. 426 ; Eugen I. Păunel, *op. cit.*, p. 39.

[30] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. VII, Iași, Tipografia Dacia și D. Iliescu, 1912, p. CCLXI ; Gh. Ungureanu, *Acum o sută de ani...*, p. 54.

hotelul în anul 1848. Logic, era o imprudenţă inadmisibilă şi o sfidare făţişă să se ţină adunări orientate împotriva domnitorului chiar la cîţiva zeci de metri de curtea sa, în care se găseau, gata să intervină la semnalul său, credincioşii arnăuţi din „garda pretoriană" a lui Sturdza. Ar însemna că ultima localizare propusă să nu reziste nici la cea mai sumară analiză. Şi totuşi, paradoxal, hotelul în care s-a ţinut adunarea la 27 martie 1848 s-a aflat lîngă curtea domnească. Astfel, postelnicul Drăghici localiza hotelul „în coastele curţii domneşti"[31]. În manifestul „Moldova către fiii săi" din anul 1848 se arăta că adunările se ţineau „la tractirul de Petersburg, peste drum de căzărmi, de tunuri şi de oastea lui" (Mihail Sturdza n.n.)[32]. În contractul de închiriere prin care Regensburg lua localul de la Strul Heim Daniel se specifica locul acestuia: „casele ce le are în această capitalie, în poarta palatului judecătoresc"[33]. Aşadar imobilul în cauză se găsea pe Uliţa Mare (azi str. Ştefan cel Mare) peste drum de curtea domnească (azi Palatul culturii). Locul precis unde se găsea hotelul l-a arătat în 1913 Dumitru Moruzi: „La stînga noastră se deschide o uliţă dreaptă cam ca obada carului şi de aceeaşi lărgime cu Uliţa Mare. I se zicea uliţa Podului Roş, unde trecea pe podul de peste Bahlui şi nu se oprea la rohatca Socolei. Colţ cu Podul Roş şi Uliţa Mare era şi pe atunci aceeaşi hardughie de coloane verzuie, aşezată pe trei trepte ca un tron împărătesc, (clădirea în care funcţiona hotelul în 1848 — n.n.). Se zicea că ar fi a lui Michel Daniel dar nu sînt sigur"[34].

Evreul Strul Heim Daniel era unul dintre negustorii cei mai bogaţi din Iaşi ce îşi putuse permite luxul de a împrumuta chiar lui Mihail Sturdza 6 000 de galbeni[35] şi dispunea de mai multe case şi dughene în capitală[36]. Acesta, în anul 1847 a cumpărat de la vornicul Vasile Ghica casele respective ce se aflau pe Uliţa mare[37]. La rîndul său Vasile Ghica le moştenise de la tatăl său — Grigore Ghica [38] şi erau estimate la imensa sumă de un milion de lei[39]. La data de 21 aprilie 1848 Regensburg a închiriat rîndul de sus al caselor respective pentru hotel pe termen de 3 ani cu suma de 300 galbeni în primul an şi 350 în următorii doi ani[40]. Ca urmare însă a invaziei trupelor otomane şi ţariste sub pretextul asigurării ordinii şi liniştii în ţară, autorităţile au dispus ca, din septembrie 1849 hotelul să fie utilizat pentru cazarea militarilor turci[41].

Despre viaţa la hotel au lăsat însemnări interesante Negruzzi şi îndeosebi Kogălniceanu. Acesta din urmă observa prin 1844 că unii harabagii erau în înţelegere cu Regensburg spre a-i aduce la otel călătorii sosiţi în Iaşi. Acolo erau întîmpinaţi cu o distinsă politeţe de către lachei. Apoi, preţiosul oaspete era dus într-un apartament frumos decorat şi mobilat mult mai bine decît era la sediul ispravnicului de ţinut. Masa se putea servi în cameră sau în sufragerie[42]. Curios, pasagerul mergea în sufragerie unde ochii-i erau orbiţi de noile frumuseţi: pereţi zugrăviţi, feţe de mese, lămpi, farfurii fine încît un provincial putea avea impresia că se găsea „în palaturile din Halima". Societatea era mai mult decît distinsă: lorzi, contese poloneze etc. Meniurile din cele mai alese: biftecuri, anghenahturi, budinci, blamaje, sardele. Se bea şampanie şi vinuri alese. Negruzzi spunea că Regensburg se lăuda cu vinurile de Tokay şi Rin aduse din viile lui Metternich dar care, erau de fapt Odobeşti sau Cotnari[43]. După cină clientul se odihnea pe canapeaua de adamască.

Toate acestea, ca şi astăzi dealtfel în hotelurile de lux, aveau un preţ mai mult decît piperat: 179 lei fără bacşiş, evident pentru o zi. În cazul în care călătorul, afectat la pungă, pro-

---

[31] Manolachi Drăghici, *op. cit.*, p. 208. La p. 209 utilizează noţiunea de „tractirul Peterburschi".

[32] Arh. St. Iaşi, col. Foi volante, nr. 61.

[33] „Buletin foae oficială", an. XIV, nr. 64, din 12 aug. 1848, p. 259, col. 2, nr. 17.

[34] Dumitru Moruzi, *Curtea domnească din Iaşi, Uliţa mare şi Podul verde* în „Drum drept", an. I., nr. 4, 1913, p. 234.

[35] Andrew A. Bonar, Robert Mc. Cheyne, *op. cit.*, în rom. Al. Lapedatu, *Evreii în ţările noastre acum o sută de ani după relaţia a doi misionari scoţieni* în „Analele Academiei Române, Mem. Secţ. Ist., S. III, tom. XV, mem. 8, p. 209.

[36] *Listele Caselor...*, p. 14, 36, 125 etc.

[37] *Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 în Moldova*, D.G.A.S. din R.P.R., Bucureşti, 1960, nr. 439, p. 406; Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 55.

[38] *Ibidem.*

[39] *Documente privitoare la anul revoluţionar 1848...* nr. 439, p. 407.

[40] *Ibidem*, nr. 214, p. 207—208; „Buletin, foaie oficială", an. 14, nr. 64, din 12 august 1848, p. 259, col. 2, nr. 17.

[41] *Documente privitoare la anul revoluţionar 1848...*, p. 406—408.

[42] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 73—74.

[43] C. Negruzzi, *Toderică* în *Păcatele tinereţelor*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1977, p. 63.

testa apărea Regensburg „cu pîntecele său cel gras" căruia „trebuia să-i dai ziua fără împotrivire aceea ce în codrii Herței ar trebui să dai noaptea". După această usturătoare lecție călătorul mai puțin bogat se muta fie la hanul lui Coroi fie a lui Vangheli[44].

În anul 1853 Daniel murise, evreii ieșeni pregătindu-se să aleagă alt cahal în locul său[45] proprietar al hotelului devenind Costachi Neculce care l-a mutat în locuința sa din Ulița Mare nr. 23[46]. În curînd hotelul cu denumirea Sant Petersburg avea să dispară definitiv din fizionomia Iașului, atît ca urmare a scăderii brusce și necesare după războiul Crimeii a influenței țariste în Moldova cît și mai apoi prin mutarea capitalei, deci și a corpului diplomatic la București, după cum avea să dispară și hanul turcesc, de la Trisfetitele. Clădirea însă a continuat să existe un timp funcționînd în ea hotelul Victoria iar apoi fiind cumpărată de seminarul Veniamin Costache[47]. A fost dărîmată în perioada interbelică.

Pe locul unde s-a aflat în 1848 hotelul Sant Petersburg în anul 1973 s-a dezvelit o placă comemorativă pe care este gravat textul următor : „Pe acest loc, unde se afla hotelul Petersburg s-a desfășurat în ziua de 27 martie/8 aprilie 1848 adunarea populară a revoluționarilor din Moldova, care a dat semnalul începerii revoluției burghezo-democratice din 1848 în Țările Române".

L'HOTEL SANT PETERSBURG

Résumé

Nous présentons quelques lignes sur le propriétaire de l'Hôtel d'Iassy, Sant Petersburg — le juif Conrad Regensburg — et les témoignages de quelques étrangers concernant cet hôtel (Armin, Demidoff, Bonar, Neigebaur) et aussi de quelques écrivains roumains (Negruzzi, Kogălniceanu). L'Hôtel présente un intérêt particulier parce que c'est ici qu'an 27 mars 1848 a en lieu une grande réunion populaire (a peu pes 1 000 personnes) qui a signifié au fait la début de la révolution bourgeoise démocratique dans les pays roumains.

[44] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 74.
[45] Arh. St. Iași, fond Eforia municipală Iași, dos. 60/1853.
[46] *Listele caselor...*, p. 16 ; „Ioan Neculce", fasc. 9, partea II-a, 1933, p. 300.
[47] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. CCLXI.

POZIŢIA SOCIALIŞTILOR IEŞENI FAŢĂ DE PROBLEMATICA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI MODERNE

I. SAIZU

Alături de Bucureşti, Iaşii au continuat să fie în perioada modernă unul din centrele spirituale de promovare a ideilor avansate, de dreptate socială, de unitate, de înnoire şi civilizaţie. Progresivitatea luptei pentru un atare program avea loc, însă, aici în împrejurările în care, după pierderea calităţii de capitală a Moldovei, oraşul a fost cuprins de un prelung declin social-economic, urmat de o lentă dezvoltare a forţelor de producţie.

Procesul era atît de alarmant încît, potrivit aprecierilor presei şi a personalităţilor contemporane, oraşul „retrogradează cu paşi uriaşi“[1], că merge „spre o sigură pieire“[2]. Vizitîndu-l în 1888, Al. Beldiman a putut conchide că decadenţa sa l-a „întristat“ şi „înspăimîntat“[3].

Faptul, combinat cu efectele dăunătoare ale convenţiei cu Austro-Ungaria, a cauzat ca la cadastrele prefectorale din 1883 şi 1885 să se înregistreze o puternică scădere a populaţiei. Activitatea economică restrînsă era vădită şi în situaţia că în 1885, de pildă, conform declaraţiilor „fabricanţilor“ (afirmaţia trebuie luată în consideraţie cu rezervă, întrucît era făcută în lipsă de registre) numai un număr mediu de 532 de lucrători aveau zilnic o ocupaţie[4]. În pofida deselor propuneri pentru stimularea vieţii Iaşilor[5], în care scop a şi găzduit Congresul economic din 1884[6], oraşul nu a putut deveni un centru industrial, ci a rămas doar unul comercial[7].

Deşi acţiona într-un cadru cu o slabă dezvoltare a producţiei materiale, mişcarea socialistă din Iaşi şi-a asumat chiar de la începutul existenţei sale, alături de toate forţele progresiste din ţară, misiunea înaltă de a impune în conştiinţa civică şi naţională, în raport de chestiunile cardinale cu care era confruntată România, problematica şi modalitatea de realizare a progresului şi aceasta pentru considerentul esenţial că preluase de la generaţia paşoptistă obiectivele ei democratice şi le adaptase programelor proprii al căror purtător şi realizator nu putea fi alta decît clasa [illegible]

[1] „Liberalul“, 15 iulie 1886.

[2] A.D. Xenopol, *Memoriu asupra unor îmbunătăţiri economice de realizat în nordul României şi în special ia Iaşi*, Iaşi, 1891, p. 4.

[3] Th. Codrescu, *Uricarul*, vol. XX, Iaşi, 1892, p. 25.

[4] Arhivele statului Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar 94/1886, f. 8, 11.

[5] E. şi I. Saizu, *Cîteva propuneri privitoare la dezvoltarea economică a oraşului Iaşi (1885)*, în „Revista arhivelor“, an. IV (1961), nr. 2, p. 111—125.

[6] *Al doilea Congres economic ţinut la Iaşi*, s. l., 1884, p. 3—77 ; C. Botez şi I. Saizu, *Problemele dezvoltării economice a Românieiîn dezbaterea Congresului economic de la Iaşi din 1884*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii ,,Al. I. Cuza'' din Iaşi“, Istorie, an. XI (1965), p. 135—144.

[7] Gh. Platon şi V. Russu, *Materiale privind industria oraşului Iaşi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea*, în idem, an. XV (1969), fasc. 2, p. 177—215.

muncitoare[8]. Atunci cînd aceasta din urmă a apărut pe scena istoriei — sublinia în atare sens D. Hurezeanu — „în sfera relațiilor economice și sociale, în viața politică, pe planul intereselor naționale ale poporului român, continuau să figureze probleme de mare complexitate"[9].

Asimilarea marxismului o împinsese relativ repede spre analiza și cunoașterea realităților în care trebuia să acționeze[10]. C. Dobrogeanu-Gherea declarase tocmai în acest spirit în publicația ieșeană „Revista socială" că mișcarea socialistă nu putea porni la drum fără o privire generală asupra stadiului la care ajunsese dezvoltarea societății, știut fiind că „felul activității noastre atîrnă de condițiile reale ale țării noastre și mai ales de cele economico-sociale" [11]. Atitudinea era motivată îndeosebi de faptul că procesul de transformare socialistă nu se putea aplica „fără a se lua în seamă împrejurările" [12]. Iată de ce și programul ei analiza situația țării „din poziționea poporului muncitor, din relațiile de clase, din cultura noastră, din temeliile economice"[13]. În același fel, revista ieșeană „Viitorul social", fixîndu-și ca sarcină centrală susținerea necesității industrializării, preconiza expres în articolul-program că va întreprinde acțiuni pentru a face „analiza amănunțită a realității economice românești : care sînt progresele capitalismului la noi, pînă unde se întinde astăzi acțiunea sa și ce perspective de viitor are" [14]. Aceasta, ca și punerea la îndemînă a învățămintelor și exemplelor scoase din mișcarea muncitorească internațională, era o necesitate obiectivă chiar și numai pentru a sprijini proletariatul român în lupta sa. De aceea, în editorialul din ianuarie 1908, „Viitorul social", exprimînd poziția mișcării socialiste în problemele fundamentale ale dezvoltării statului român, arăta că atitudinea sa față de curentele protecționism sau liber-schimbism, ca expresii ale politicii claselor stăpînitoare, este determinată „nu de considerații teoretice și abstracte de economie teoretică pură, ci de considerații practice : interesele economice și politice ale clasei muncitoare" [15]. Era vorba, cu alte cuvinte, de probleme din toate domeniile care frămîntau atunci societatea, precum și de chestiuni referitoare la viitorul poporului român : statornicirea proprietății unice a întregii națiuni asupra tuturor instrumentelor de muncă, asupra pămîntului, a minelor, a fabricilor, a transporturilor etc., în ideea că numai aceasta va da producției o direcție unitară, proporționată, armonioasă.

Poziția față de tematică ne facilitează înțelegerea adîncă și complexă a istoriei patriei în epoca modernă care se anunțase deosebit de propice marilor aspirații și împliniri. Aceasta explică de ce socialiștii au atras de timpuriu atenția, între altele, asupra faptelor economice și proceselor care le generează, punînd pe primul plan latura fundamentală a creației istorice — activitatea productivă — și pe cei prin care se realizează, masele largi, adevăratele făuritoare ale istoriei, cu viața lor dură, cu arsenalul de idei de emancipare socială[16]. Insuficienta dezvoltare a producției materiale și, în consecință, neechivalența flagrantă a schimburilor comerciale, îndeosebi după intrarea în vigoare a înrobitoarei convenții cu Austro-Ungaria, cu implicații dezastruoase pe plan social-economic, a pus în fața socialiștilor una din cele mai importante chestiuni : stabilirea căilor de progres, cu precizarea că prevederile economice să aibă în vedere crearea unor unități de producție menite să servească drept temelie viitoarei societăți.

Meritele socialiștilor în această direcție sînt cu atît mai mari, cu cît au avut a se confrunta cu ideologii retrograde sau semiretrograde. Socialiștii ieșeni, întocmai ca întreaga mișcare pe plan național, a combătut vehement denigrările venite din partea adversarilor. „Respingem cu toată tăria — scria în primul număr publicația locală „Revista socială" — calomniile acelora care zic că socialiștii vor să întoarcă omenirea către starea ei primitivă... și respingem, de asemenea, vorbele celora ce ne numesc utopiști. Vom arăta... că menirea socialismului nu e de a întoarce omenirea înapoi, ci, dimpotrivă, de a o împinge pe calea progresului pe care trebuie să meargă

---

[8] El. Georgescu, *Revendicări general — democratice în programele mișcării socialiste din România (1880—1914)*, în „Anale de istorie" an. XIII (1967), nr. 4, p. 119.

[9] Damian Hurezeanu, *Mișcarea muncitorească și problemele fundamentale ale dezvoltării României moderne*, în idem, an. XVII (1971), nr. 5, p. 73.

[10] Marin Badea, *Mișcarea socialistă din România și unele probleme ale gîndirii istorice marxiste la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, în idem, an. XVII (1971), nr. 5, p. 106.

[11] „Revista socială", an. I (1885), nr. 8—9, p. 401.

[12] *Ibidem.*

[13] *Ibidem.*

[14] *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II, partea II, București, Editura politică, 1968, p. 4—5.

[15] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1900—1909*, București, Editura politică, 1975, p. 709.

[16] Marin Badea, *op. cit.*, p. 115.

fatal"[17]. Tot atunci, în 1884, țelul fusese însoțit de încrederea că „se apropie vremea (măcar că nu prea voiesc mulți să priceapă) cînd lucrătorii, în colectivitate cu toți tovarășii lor, vor lucra în fabrici și pe cîmp fără stăpîni și se vor folosi de toate roadele muncii lor"[18].

Concomitent, mișcarea a trebuit să estompeze și învingă divagațiile unor mari aluviuni ideologice. Schema curentului junimist, de pildă, cuprindea numeroase precepte specifice industriei. Negînd însă „cu o străşnicie care nu tolera replica"[19] existența la noi a burgheziei sau reducînd-o la pletora de funcționărime, ideologia respectivă considera industria, ca și comerțul, practic absente. După îndelungi dispute, junimismul va opta cu destulă inconsecvență pentru protecționism[20], fără a deveni integral partizanul dezvoltării industriale. În fapt, admitea înființarea sau prosperarea numai a ramurilor legate de prelucrarea produselor agricole[21].

La începutul secolului nostru, mișcarea socialistă a fost nevoită să se confrunte cu un alt curent — poporanismul — al cărui reprezentant de frunte era C. Stere. Dacă în apărarea țărănimii de exploatare, ideologia în cauză s-a manifestat prin „Viața românească" cu o seamă de elemente pozitive, pentru mișcarea socialistă însă poporanismul a reprezentat un curent deosebit de periculos din cauză că socotea dezvoltarea capitalistă și industrială a țării ca „o mare nedreptate socială", ca „un rău în sine" și, în consecință, conchidea „să ne retragem din drumul dezvoltării moderne capitaliste la o parte, să ne organizăm acolo pentru propria-ne întrebuințare o democrație rurală semisocialistă și, stînd în această idilă rustică, sunînd din bucium și cîntînd din fluier, să așteptăm pînă ce carul progresului modern, trecînd prin gropi, prin toate piedicile, pericolele și mizeriile drumului capitalist, va ieși în sfîrșit în drumul cel mai larg al societății socialiste realizate ; atunci ne suim și noi în car și mergem înainte pe calea largă a societății viitoare"[22]. În felul acesta, se putea ajunge — sperau poporaniștii — la socialism, ocolind capitalismul. În fapt, era vorba — potrivit aprecierii lui C. Dobrogeanu-Gherea — de „o himeră naivă"[23].

În parte, la începutul existenței sale, mișcarea socialistă ieșeană fusese contaminată și ea de poporanism. „Besarabia", bunăoară, a fost influențată în prima etapă de idei narodnice, recte : lupta pentru ridicarea poporului, înțelegînd prin aceasta, întocmai ca ideologii ruși, cel dintîi masele țărănești. De asemenea, punînd în raport direct gradul de dezvoltare industrială cu piața și numărul consumatorilor, ziarul respectiv căuta să convingă că industria ar deveni grandioasă într-un timp foarte scurt, fără stăruință deosebită, dacă țăranul ar fi consumator[24]. Mai mult, conchidea că statul „ar deveni mai puternic decît oricare din vecinii mari, civilizațiunea noastră ar deveni un exemplu strălucit nu numai pentru Orient, dar și pentru Occident, dacă țăranul nostru ar lua parte justă în această societate care se cheamă stat. Dacă toate bunurile materiale, toate comoditățile vieții, toată odihna n-ar fi fost monopolul unui pumn de oameni, dacă țăranul ar lua aice partea care i se cuvine, puterile lui și, prin urmare, puterile statului ar deveni enorme"[25].

Pe măsura maturizării, mișcarea socialistă a renunțat la influențele poporanismului și și-a sporit capacitatea de combatere a laturilor lui negative. „Viitorul social", de exemplu, a demonstrat că dezvoltarea capitalismului avea loc „pe baza unei legi obiective". Mai mult, a relevat că, prin programul preconizat, poporaniștii participau la întărirea economiei capitaliste, căci „ce sînt băncile lor populare, ce va fi Casa rurală, ce va rezulta dacă țărănimea va scăpa de arendași și proprietari, ce vor fi asociațiile țărănești, cooperativele de consumațiune și de producțiune dacă nu un mare impuls pentru dezvoltarea capitalismului ?"[26]

Limitele poporanismului se vădeau și din faptul că, deși în 1900, industria își mărise de aproximativ patru ori volumul față de 1884, partizanii curentului negau dezvoltarea industrială a statului, considerînd că relațiile capitaliste erau atît de slabe, încît nici în viitor nu puteau lua amploare. Poporanismul susținea, așadar, în mod fals că România era destinată să rămînă

---

[17] *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I, București, Editura politică, 1964, p. 287.
[18] *Ibidem*.
[19] Z. Ornea, *Junimea și junimismul*, București, Editura Eminescu, 1975, p. 192.
[20] *Ibidem*, p. 208.
[21] *Ibidem*, p. 213.
[22] *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II, partea II.,.. p. 94.
[23] *Ibidem* ; N. Stoica, *Gîndirea economică a socialiștilor români*, Iași, Editura Junimea, 1975, p. 3 și urm.
[24] „Besarabia", 21 octombrie 1879.
[25] *Ibidem*.
[26] „Viitorul social", mai 1908, p. 264.

o țară agrară, avînd ca bază mica proprietate rurală[27]. Spre deosebire de sămănătorism, care respingea *de plano* ideea de industrializare, elogiind starea „eminamente agrară", poporanismul, ca și, mai tîrziu, țărănismul, o accepta numai după aplicarea unor semnificative operații de adaptare[28].

Unui alt curent de idei — sămănătorismul — care năzuia cu atîta dăruire romantică să conserve „substanța unui climat patriarhal, nimic nu i-a fost mai odios decît travaliul industrial, cu civilizația-i caracteristică"[29]. Industria și mediul ei, cu tot cortegiul de consecințe pe plan geografic, etic, demografic, urbanistic și profesional erau „detestate cu o sinceritate ce nu poate fi suspectată"[30].

Mișcarea socialistă, înțelegînd la cota exactă esența și influența nefastă a curentelor retrograde sau semiretrograde, a susținut una dintre cele mai avansate teze ale timpului : necesitatea obiectivă a dezvoltării capitalismului și aceasta pentru considerentul esențial că, curentele în discuție, negînd existența sau dreptul la existență a burgheziei, negau, în fapt, și prezența proletariatului și a semnificației lui în structura socială. „În ciuda tuturor acelor care ne țipă mereu la urechi, ba în bătaie de joc, ba în chip cuminţește și sfătuitor că la noi nu există proletariat și deci chestia industrială, că țara noastră e eminamente agricolă etc. — scria Leon Gheller într-un articol asupra organizării profesionale la Iași — studiul stării lucrurilor din orașele noastre ne arată tocmai contrariul... Prin organizarea și întinderea ce va căpăta mișcarea social-democrată și muncitoare, ea poate să influențeze asupra mersului dezvoltării noastre economice, ușurînd în așa chip lupta și grăbind transformarea alcătuirii de astăzi"[31].

Trebuie precizat că, deși prin combaterea curentelor ruraliste, socialiștii recunoșteau necesitatea obiectivă a dezvoltării capitalismului în România, ei nu tăinuiau exploatarea la care era supus proletariatul, întrucît procesul a fost însoțit de lipsa de grijă pentru lucrători pe linia condițiilor de muncă și de trai[32]. Întocmai ca „Viitorul social", „Lumina" aprecia corect că dezvoltarea capitalismului tinde „să nimicească straturile intermediare, să adîncească tot mai mult abisul și să delimiteze mai marcat granița dintre burghezie și proletariat..., că vor dispare clasele mijlocii, că se va mări tot mereu proletariatul cu sfărămiturile claselor intermediare, că acumularea bogățiilor subțiază din ce în ce burghezia și că, prin urmare, *partida proletariatului va fi în curînd partida întregului și adevăratului popor*"[33].

Într-o lume în care concurența și stadiul inegal de evoluție sancționa fără îndurare statele aflate în urmă, problema nu se putea rezolva oricum. De aceea, încă de la începuturi, cercul socialist ieșean s-a declarat pentru progresul social-economic al țării, întrucît numai astfel se asigura creșterea bunăstării poporului. La aceasta se putea ajunge — potrivit ziarului ieșean „Besarabia" — prin punerea în aplicare a ideilor general-democratice[34], ceea ce garanta salvarea poporului prin el însuși, emanciparea lui economică, autonomia comunală, organizarea liberă pe baza înțelegerii mutuale a comunelor și solidaritatea întregului proletariat de pe planetă, fără deosebire de naționalitate. Iată ce devize fuseseră puse pe stindardul democrației în locul principiilor : libertate, egalitate, fraternitate care s-au dovedit iluzorii fără emancipare economică[35]. În 1880, dr. Russel, animatorul cercului de la Iași, tipărea *Un studiu psihiatric, urmat de cîteva comentarii asupra ideilor sănătoase*, în care încorpora ca program sechestrarea proprietăților private asupra instrumentelor mari de muncă (fie naturale, fie capitale) și trecerea lor în proprietatea colectivă a grupurilor agricole și industriale ale muncitorilor, asigurarea acestora cu produsul integral al muncii lor, înlăturarea concurenței și a stării anarhice în producție și pe piață, care provocau crize economice[36]. În parte, conceptul avea să fie însușit și reprodus în „Contemporanul", care preciza că, la noi, socialismul are drept țel trecerea tuturor uneltelor de muncă în mîna poporului muncitor, fapt ce, combinat cu precumpănirea lui politică, devenea posibil

---

27 *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II, partea II..., p. 6.

28 Z. Ornea, *Poporanismul*, București, Editura Minerva, 1972, p. 243.

29 Idem, *Sămănătorismul*, București, Editura Minerva, 1971, p. 169.

30 *Ibidem*.

31 „Munca", 30 mai 1893.

32 „Viitorul social", septembrie 1907, p. 165 — 172 ; noiembrie 1907, p. 295 — 313.

33 *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea II, București, Editura politică, 1964, p. 555.

34 Idem, vol. I, partea I..., p. 46.

35 „Besarabia", 28 octombrie 1879.

36 *Documente din istoria mișcării muncitorești din România* (*1879—1892*), București, Editura politică, 1973, p. 83.

numai prin „naționalizarea, socializarea puterilor politice și economice. Aice, în cîteva cuvinte, e idealul care e arătat prin vorba «Socialism» [37].

Din convingerea că dezvoltarea puternică a producției materiale putea grăbi avansul societății spre socialism, spre prefacerea ideilor și a condițiilor de trai ale poporului muncitor s-a dat prioritate în program prevederilor cu conținut economic, între acestea trecerea întregului pămînt la comunele rurale și întemeierea de fabrici prin asociații de lucrători, înșiși redactorii lor apreciindu-le drept cele mai esențiale[38]. Manifestul electoral al partidei muncitorilor ieșeni din 18 ianuarie 1888 avea să facă precizarea, pentru domeniul industrial, ca, paralel cu fabrici, să se deschidă ateliere și să se crediteze breslele ce aveau asemenea nevoi, ca și desființarea legislației care favoriza numai pe fabricanți[39]. Era vorba nu de o simplă consemnare a unor prescripții, ci de înrîurirea directă, în practică, a condițiilor materiale ale țării, a celor economice și politice[40].

În studiul *Ce vor socialiștii români?* publicat în „Revista socială“ din Iași, începea să se contureze teoria oportunistă a lui Gherea cu privire la dezvoltarea României sub influența statelor înaintate[41]. Teza avea să fie lesne îmbrățișată și de „Lumina“ din aceeași localitate, care, pe lîngă unele afirmații corecte privitoare la societatea românească de atunci, insera și opinia eronată, nemarxistă, neștiințifică, după care relațiile de producție capitaliste de la noi nu ar deriva firesc din dezvoltarea internă a statului, ci ar fi, chipurile, importate din Occident[42]. De asemenea, în conferința din 23 februarie 1892, ținută la „Cercul studiilor sociale“, plecînd de la adevărul că eram un stat ale cărui mijloace de producție n-au ajuns la gradul de evoluție al țărilor din apusul continentului, s-a conchis că „orice schimbare în Europa va influența și pe România“[43]. Dealtminteri, și programul P.S.D.M.R. (votat la Congresul din 31 martie — 3 aprilie 1893) avea să menționeze ideea că „mai mult decît oriunde *lupta socialistă de la noi nu poate viza transformarea IMEDIATĂ* a ordinii sociale actuale, pentru că transformarea aceasta atîrnă cu desăvîrșire de transformarea deja efectuată în țările mai înaintate“[44].

Mai mult, sub înrîurirea curentelor socialiste mic-burgheze, îndeosebi de natură lassalleiană, s-a prevăzut ca obiectiv central trecerea în stăpînirea comunelor a proprietăților statului, ca și, prin răscumpărare, a marilor proprietăți. În domeniul industrial, fabricile urmau să fie organizate și administrate de asociații de muncitori, statului revenindu-i obligația de a le acorda credite avantajoase și de a le da spre execuție orice lucrări de interes public[45], ceea ce, în viziunea de atunci, determina, mai întîi, o piață internă puternică, deoarece țărănimea, practicînd o agricultură organizată după reguli științifice, ar cere din ce în ce mai multe produse industriale, în al doilea rînd, cererea masivă din partea țăranilor ar orienta industria spre articolele mai lesne de produs în țară (mobilă simplă, îmbrăcăminte, zahăr, cărți etc.), în al treilea rînd, munca fiind executată de asociațiile de lucrători, se avea garanția unei prestații calitativ superioare față de aceea din fabricile patronilor, fapt cu urmări pozitive în concurența cu industriile similare străine, și, în fine, că asociațiile de lucrători vor putea desface produsele mai ieftin decît burghezia[46]. Dacă ultimele două foloase erau expresia influențelor lassalleianismului, cele dintîi relevă, pe de o parte, condiționarea industriei de sectorul agricol, iar pe de altă parte, plasarea greutății specifice, nu pe ramurile producătoare de mijloace de producție, ci pe cele care asigurau bunurile de larg consum.

Partea economică din programul socialiștilor publicat la Iași în „Revista socială“ mai cuprindea desființarea tuturor dărilor indirecte și înlocuirea lor printr-un impozit progresiv cu scutirea cetățenilor care realizau un venit anual sub 2 000 de lei. Moștenirile care depășeau 10 000 de lei urmau să fie supuse la următoarele taxe: cele colaterale la 50%, iar cele în linie

[37] *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I..., p. 186.
[38] *Ibidem*, p. 358.
[39] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România (1879—1892)*..., p. 445.
[40] *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I..., p. 335.
[41] *Ibidem*, p. 278, 356.
[42] Idem, vol. I, partea II..., p. 555.
[43] *Ibidem*, p. 187.
[44] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1893—1900*, București, Editura politică, 1969, p. 55.
[45] I. C. Atanasiu, *Mișcarea socialistă. 1881—1900*, București, 1932, p. 32; *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I, p. 357; *Documente din istoria mișcării muncitorești din România (1879—1892)*..., p. 446.
[46] *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I..., p. 354.

dreaptă la 30%. În cazul unei moșteniri mai mari de 100 000 de lei, tot ce trecea de această sumă rămînea în folosul națiunii[47]. Mențiunile programatice se referă și la comerț sub forma îndatoririi comunelor rurale și urbane de a lua asupra lor, cu scopul de a înlătura specula și scumpetea, aprovizionarea cu articole de primă necesitate (pîine, carne, apă și lumină)[48]. Prescripțiile de ordin financiar au figurat, în aceeași structură, și în manifestul electoral al partidei muncitorilor ieșeni din 18 ianuarie 1888[49], de care am amintit mai sus. Asemenea prevederi, cuprinse ca revendicări și în programul ziarului ieșean „Muncitorul" [50], erau însoțite de convingerea că lucrătorii, ieșind biruitori în colegiile 2 și 3 pentru Cameră și în colegiile 1 și 2 pentru comună, puteau întrebuința puterea politică astfel cîștigată în a întemeia fabrici, ateliere și comune agricole „neatîrnate de stăpîni" [51].

În raport direct cu maturizarea mișcării socialiste, conceptul de economie și, mai ales, de industrie a căpătat conținut și valențe superioare. În acest fel, socialiștii au răspuns preocupărilor de industrializare manifestate în epocă[52] printr-un interes deosebit, lansînd idei de cea mai aleasă substanță științifică. Gîndirea și literatura lor, punînd accent pe industrializare ca pe un obiectiv inevitabil, exprimau argumentat că *numai* aceasta putea asigura un nivel ridicat de civilizație și cultură, înrîurind favorabil celelalte compartimente ale economiei naționale: agricultură, transporturi, apărarea statului etc. Socialiștii recunoșteau necesitatea industrializării țării „pentru că un stat industrial crează relații omenești superioare", mai bune condiții „de trai pentru muncitorime, condiții materiale, morale, intelectuale", un cadru mai propice „de luptă pentru emanciparea muncii", posibilități pentru dezvoltarea ulterioară a societății pe fundalul căreia „social-democrația își întrevede idealul" [53]. Semnificativă este, de aceea, afirmația făcută în revista ieșeană „Viitorul social", demonstrată strălucit chiar din primul număr, că dezvoltarea industrială a României, nu numai că este posibilă, deoarece fără de ea nu se putea concepe realizarea socialismului, dar că în acea vreme statul se afla în plin proces pe un asemenea plan de producție[54].

Capacitatea industriei era văzută nu numai prin prisma consecințelor interne, ci și externe. În consecință, consemnînd progresul netăgăduit al industriei noastre, care, cu toate acestea, rămînea mărginită la debușeul din interiorul țării, „Viitorul social" își exprima convingerea că, cu timpul, ea „va ieși din perioada de întărire în care se găsește acum și va străbate și în piața externă" [55], că, dezvoltîndu-se, „își crează singură mai mult loc în viața țării, provocînd neîncetat noi nevoi, deci și noi debușeuri pentru produsele sale" [56]. Industria petrolului făcuse deja progrese însemnate sub acest raport.

Asemenea afirmații și teze se conjugau perfect cu o idee tot atît de radicală și anume că numai dezvoltarea capitalistă ducea la socialism. De aceea, „Viitorul social" din mai 1908 exprima categoric că „sîntem deja în capitalism, că dezvoltarea capitalisto-industrială ni se impune, că trebuie să o dorim ca pe un mare progres asupra stării noastre înapoiate, că o dezvoltare capitalisto-industrială e posibilă, și nu numai posibilă, dar și necesară, și nu numai necesară, dar e chiar o condiție de existență în viitor a țării, o condiție de a fi ori a nu fi" [57]. De asemenea, în articolul *Socialismul în România*, considerat al doilea articol — program, se demonstrează că, la noi, s-au făcut pași mari la începutul secolului în direcția industrializării, în speță s-au construit uzine și fabrici, în care puterea aburului și a motoarelor cu explozie erau folosite tot mai mult. România devenea un stat principal producător de petrol. În porturi apăreau eleva-

---

[47] *Ibidem*, p. 357; I. C. Atanasiu, *op. cit.*, p. 32.

[48] *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I..., p. 357; *Documente din istoria mișcării muncitorești din România (1879—1892)*..., p. 446.

[49] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România (1879—1892)*..., p. 445.

[50] „Muncitorul", 1 noiembrie 1887.

[51] *Ibidem*.

[52] Vezi, între alții, P. S. Aurelian, *Politica noastră comercială față cu convențiile de comerț*, București, 1885, p. 17, 31; C. I. Băicoianu, *Cîteva cuvinte asupra politicii noastre vamale și comerciale de la 1875 pînă în prezent*, București, 1902, p. 7, 10; N. I. Păianu, *Marea industrie în România, 1866—1906*, București, 1907.

[53] „Viitorul social", mai 1908, p. 264.

[54] *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II, partea II..., p. 6—7.

[55] „Viitorul social", iunie—iulie 1908, p. 351.

[56] *Ibidem*, p. 355—356.

[57] Idem, mai 1908, p. 264.

care, în industria textilă se introduceau războaiele mecanice; producţia industrială creştea şi. o dată cu ea, şi numărul lucrătorilor industriali[58].

În acelaşi spirit, Cr. Racovski, în studiul *Poporanism, socialism şi realitate*, a dovedit prin date şi cifre comparative că socialismul este un rezultat al evoluţiei capitaliste îndeobşte şi nu numai al industriei mari şi aceasta pentru că reprezenta interesele din industria mare şi mică, din agricultură, din comerţ, din transporturi şi căi de comunicaţie, ca şi ale altor straturi sociale — mici proprietari din sate şi oraşe — „cînd interesele lor economice şi politice se aseamănă şi merg paralel cu interesele proletariatului"[59]. De aceea, socialiştii constatau cu satisfacţie, potrivit datelor anchetelor industriale[60], că în multe ramuri importante au apărut unităţi productive şi că „nu va mai întîrzia mult pînă vom avea uzine pentru construcţia de maşini agricole de vagoane etc."[61] Plecînd de la ideea că oamenii sînt nişte mici planete care se învîrtesc pe orbite fixate de evoluţia economică, ei au demonstrat că progresul marii industrii în capitalism, concentrînd producţia şi bogăţiile în mîinile unui mic număr de persoane şi întreprinderi, face cu putinţă regimul socialist, căci însuşi proletariatul, „ce este el alta decît un product al întinderii şi dezvoltării modului capitalist de producere ?"[62].

De aici a rezultat şi critica pe care socialiştii au făcut-o tuturor curentelor tradiţionaliste de care am vorbit mai sus. În opoziţie cu promotorii industriei de prelucrare a produselor agricole, ei s-au pronunţat pentru fondarea şi dezvoltarea unei industrii moderne, în conformitate cu tehnica de ultimă expresie; mai mult, au propulsat ideile de industrializare odată cu un ansamblu de măsuri cu caracter mai larg: economice, sociale, politice şi cultural-artistice. Social-democraţia — scria revista ieşeană „Viitorul social" referindu-se la consecinţele sociale pentru clasa muncitoare — tinde spre industrializarea ţării, preconizînd, în raport cu stipulaţiile partidelor politice burgheze, cele mai avansate soluţii, cu intenţia evidentă ca dezvoltarea acestui sector să conducă la emanciparea economică, politică şi intelectuală a maselor muncitoare. Cum bine a remarcat Ion Iacoş, industrializarea nu însemna în viziunea socialiştilor „un proces mecanic, o sumă aritmetică de fabrici şi uzine, ci şi o prefacere a sa, o transformare continuă a raporturilor sociale, a relaţiilor dintre clase"[63].

Susţinînd dezvoltarea capitalistă a ţării, socialiştii nu închideau ochii la metodele aspre prin care burghezia o realiza. Revista menţionată mai sus a subliniat la timp că prosperarea industriei capitaliste era însoţită de suferinţe pentru clasa muncitoare, a cărei creştere este direct legată de cea a industriei şi aceasta pentru considerentul că socialiştii vedeau în industrializare un complex de fenomene, o serie de raporturi sociale care se nasc pe baza modului de producţie respectiv[64]. Într-un atare context, „Contemporanul" a demonstrat, combătînd malthusianismul, că mizeria nu se datora suprapopulaţiei, ci sistemului capitalist, care condamnă la sărăcie majoritatea în folosul unei minorităţi[65]. Pentru aceste crude realităţi, „Besarabia" avea să numească nu *ordine*, ci *dezordine socială* monopolizarea civilizaţiei şi culturii într-un cerc restrîns — „unica cauză a sărăciei şi slăbiciunii relative a tuturor statelor din lume, a slăbiciunii şi sărăciei economice, intelectuale, morale şi fizice"[66].

De aceea, mişcarea socialistă s-a rostit radical şi asupra mijloacelor de înfăptuire a dezvoltării economiei, îndeosebi a industriei. Ea a relevat că, faţă de o atare chestiune, punctele de vedere ale social-democraţiei şi ale burgheziei industriale „nu concordă, după cum nu concordă nici mobilurile care le fac interesate în realizarea acestui deziderat"[67]. Ca urmare, socialiştii, relevînd conţinutul general-istoric progresist al operei de industrializare, disociau interesele de clasă ale proletariatului de cele ale burgheziei dominante[68]. Astfel, spre deosebire de burghezie care cerea protecţia statului sub forma sporirii taxelor vamale, social-democraţia — scria „Viitorul social" din mai 1908 — apela la sacrificii care „să atingă cît se poate de puţin interesele munci-

[58] *Ibidem*.
[59] Idem, iunie—iulie, p. 329—367.
[60] *Ancheta industrială din 1901—1902*, Bucureşti, 1903.
[61] „Viitorul social", iunie—iulie 1908, p. 346.
[62] Idem, august 1907, p. 3.
[63] Cristian Racovski, *Scrieri social-politice (1900—1916)*, Bucureşti, Editura politică, 1977, p. 19.
[64] „Viitorul social", mai 1908, p. 264.
[65] „Contemporanul", an. VII (1891), nr. 11, p. 432—433.
[66] „Besarabia", 21 octombrie 1879.
[67] Damian Hurezeanu, *op. cit.*, p. 79.
[68] *Ibidem*.

torimii şi ale claselor nevoiase, să nu fie făcute pe spinarea lor" [69]. Pe de altă parte, pe cînd producţia capitalistă se realiza prin exploatarea muncitorilor grupaţi în interesul profitului, social-democraţia tindea să apere forţa de muncă şi interesele de clasă ale proletariatului pentru a-l preface într-un element de dezvoltare intelectuală morală şi democratică a ţării şi a-l transforma în *„forţa şi elementul conştient* al dezvoltării sociale" [70].

Cu alte cuvinte, avînd în vedere că, în realitate, atît liber-schimbismul, cît şi protecţionismul se manifestau prin anume măsuri concrete (legi, impozite, drepturi vamale, convenţii comerciale etc.) atitudinea socialiştilor faţă de acestea trebuia determinată de conţinutul lor. „În genere — arătau ei — noi sîntem şi vom fi împotriva a tot ce înlesneşte speculaţia, ce întăreşte privilegiile de clasă şi vom căuta a despărţi ceea ce este în dauna clasei muncitoare şi a consumatorilor, în general, de ceea ce poate ajuta la dezvoltarea industrială a ţării fără să lovească în interesele lor" [71], adică de a lupta contra burgheziei acolo unde interesele ei erau potrivnice proletariatului, clasa dominantă apărînd în postura impilatoare şi reacţionară, dar o sprijini acolo unde se arată ca o clasă revoluţionară şi progresistă [72].

Se cere remarcată în toată plenitudinea o altă teză pe care socialiştii au inserat-o în programul lor, aceea că *numai* organizarea producţiei putea feri ţara de primejdii. Din punct de vedere social, organizarea producţiei era preconizată să fie înfăptuită nu de burghezie, întrucît nu s-ar fonda prin aceasta marea industrie, ci de poporul muncitor, ceea ce „ar aduce urmări frumoase în privinţa materială, morală şi intelectuală, ar face cu putinţă şi întemeierea unei industrii naţionale conduse de asociaţii de lucrători" [73].

În procesul dezvoltării economiei, socialiştii ieşeni au pus accent şi pe necesitatea transformării autorităţii centrale, nu în sensul distrugerii, cum îi acuzau adversarii, ci al prefacerii socialiste a societăţii, de nimicire a caracterului ei oprimator [74]. Redacţia ziarului „Besarabia" a precizat încă din primele sale numere că poporul vrea un stat întemeiat pe *„principiul sfînt al muncii ca unica şi singura bază a organizaţiunii sale"* [75], garanţia realizării culturii şi progresului în beneficiul maselor; el urma să fie, în consecinţă, o colectivitate de oameni liberi. Un atare proces, combinat cu transformarea a însuşi regimului proprietăţii în sensul ca pămîntul şi fabricile să aparţină poporului [76], cu emanciparea ţăranului de robia latifundiarilor, cu ridicarea nivelului intelectual şi moral al poporului, cu introducerea unei veritabile democraţii în ţară şi cu înlăturarea stării de mizerie a majorităţii populaţiei puteau suprima piedicile serioase, de moment şi de perspectivă, puse în calea dezvoltării industriale [77].

După cum se vede, mişcarea socialistă ieşeană a contribuit substanţial la definirea conţinutului, a căilor şi a forţelor sociale chemate să asigure progresul economic al ţării. Ea s-a detaşat vizibil chiar de la începutul existenţei sale prin radicalism, pe măsura îndepărtării unor elemente şi influenţe socialiste mic-burgheze şi a asimilării marxismului.

L'ATTITUDE DES SOCIALISTES DE IASSY À L'ÈGARD DE LA QUESTION ÈCONOMIQUE DE LA ROUMANIE MODERNE

Résumé

Même de son commencement, le mouvement socialist s'est assumé la haute responsabilité d'imposer dans la conscience civique et nationale, en liaison avec les importantes questions avec lesquelles étaient confronté la Roumanie, la problematique et la modalité de la réalisation du progrès, tenant compte, que le mouvement socialist avait assimilé de la génération du 1848 ses aspirations démocratiques et les avaient adaptées à son programme. La position des socialistes à l'égard de la thèmatique nous aide la compréhension de la pé-

[69] *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. II, partea II..., p. 95.
[70] *Ibidem*.
[71] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România, 1900—1909...*, p. 709.
[72] *Ibidem*, p. 710.
[73] *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. I, partea I..., p. 355.
[74] „Viitorul social", aprilie 1908, p. 186.
[75] „Besarabia", 21 noiembrie 1879.
[76] *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. I, partea I..., p. 47.
[77] „Viitorul social", iunie—iulie 1908, p. 357.

riode moderne de l'histoire de la patrie, qui se annonçait particulièrement propice aux grandes aspirations du peuple roumain. C'est pour cela, que les socialistes ont attire de bonne heure, l'attention sur les faits économiques. Dans un monde, dont la concurence et le stade inégal d'évolution, sanctionné sans ménagement, les pays sous-développés, le problème économique etait assez difficile à ressoudre.

C'est pour cette raison, que le mouvement socialist de Iassy, bien qu'il actionnait dans une ville avec un faible dévéloppement de la production matérielle, s'est declaré même des premières années de son existance, pour le progrès social-économique du pays, étant donné que cette ainsi qu'on pouvait assurer la prospérité du peuple. Ayant la certitude qu'un fort développement de la production materielle pouvait accélérer l'avancement de la société, on a donné plus d'importance au programme économique.

De cette manière, le mouvement socialiste de Iassy a contribué substantiel à la définition du contenu, aux moyens et aux forces sociales voues à assurer le progrès économique du pays. Même du commencement le mouvement socialist c'est détaché par le radicalisme, à mesure de l'éloignement de certains élements et l'influence des élements socialistes petit bourgeois et de l'assimilation du marxisme.

PAGINI DIN MIŞCAREA MUNCITOREASCĂ ŞI DEMOCRATICĂ IEŞEANĂ PÎNĂ LA 1918

DUMITRU D. RUSU

Pentru a avea o imagine cît mai clară asupra mişcării muncitoreşti din Iaşi, se impune să stăruim şi asupra acţiunilor de luptă revoluţionară ale clasei muncitoare.

Condiţiile de muncă erau aceleaşi ca pe întreg teritoriul ţării. Lipsa unei reglementări cuprinzătoare a raporturilor de muncă dintre stăpîni şi lucrători va genera cele mai mari abuzuri şi nedreptăţi. Durata mare a zilei de muncă, condiţiile grele din întreprinderi, insuficienţa salariului, amenzile abuzive aplicate muncitorilor, folosirea intensă a muncii femeilor şi copiilor, sînt cîteva din aspectele comune ale asupririi maselor muncitoare. Adăugînd, la aceasta, condiţiile tehnico-sanitare precare, lipsa de protecţie a muncii, lipsa de îngrijire medicală, avem o imagine, fie ea şi generală, asupra greutăţilor pe care le înfrunta muncitorimea ieşeană în acei ani. Datele asupra situaţiei lucrătorilor din fabricile existente, tipografii, brutării, ateliere meşteşugăreşti sînt edificatoare în privinţa condiţiilor precare de muncă şi trai ale maselor lucrătoare[1]. Muncitorii din întreprinderile mari lucrau în condiţii deosebit de grele, în spaţii necorespunzătoare, lipsiţi uneori de cele mai elementare măsuri de protecţie. Pe lîngă munca istovitoare din fabrică, subalimentarea, condiţiile necorespunzătoare de locuit, agravau existenţa acestei clase. Aceeaşi situaţie grea, privind condiţiile de muncă şi de viaţă, care va duce la desfăşurarea numeroaselor demonstraţii, mitinguri, greve, pe întreg teritoriul ţării, va determina şi şirul luptelor revoluţionare din Iaşi, în ultima treime a secolului trecut[2] şi în primele două decenii ale veacului nostru. Dintre acestea, să conturăm cîteva momente mai însemnate.

În ceea ce priveşte lupta de clasă şi Iaşii cunosc formele specifice întregii ţări. De la început se impune însă precizarea referitoare la dominanta unor forme de protest prin presă, alte tipărituri, întruniri, solidaritatea cu lupta ţărănimii. Fără a diminua însemnătatea mişcărilor greviste şi la Iaşi, totuşi evantaiul mişcărilor muncitorilor şi socialiştilor îmbracă cele mai diverse forme protestative.

Printre primele acţiuni din Iaşi sînt cele ale studenţilor. În toamna anului 1880, studenţii Universităţii din Iaşi fac grevă împotriva rectorului Petre Suciu, profesor de drept roman, care, prin comportarea brutală şi jignitoare, leza demnitatea tineretului universitar. Organi-

---

[1] Pentru date asupra situaţiei muncitorilor din Iaşi în a doua jumătate a secolului trecut şi la începutul secolului nostru a se vedea : *Documente privind Istoria României. Războiul pentru independenţă*, vol. I, partea I, Editura Academiei R.P.R., 1954, p. 685—686 ; *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. I, partea I, p. 448 ; *Ibidem*, vol. II, partea I, p. 2 ; „Solidaritatea", Bucureşti, 11 decembrie 1905, p. 1 ; „Lumea nouă", 30 aprilie 1896, (articolul „Lucrătorul brutar") ; *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România 1893—1900*, p. 82—83 ; Arh. St. Iaşi, Fond Primăria Iaşi, dosar nr. 123/1893, f. 18 ; nr. 318/1902, f. 2—14, nr. 38/1914, f. 10—12, nr. 408/1906.

[2] Vezi şi Dumitru D. Rusu, *Mişcarea muncitorească şi socialistă din Iaşi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în Carpica, Bacău, 1973—1974, p. 145—160.

zată și condusă de Clubul studenților din Universitate, greva a durat mai bine de o săptămînă, soldîndu-se cu înlocuirea rectorului[3].

Intensificarea propagandei socialiste, însoțită de orientarea socialiștilor spre organizațiile muncitorești a sporit îngrijorarea autorităților. După înfrîngerea grevei studenților socialiști din Iași, din 1880, folosind acțiunile socialiștilor ieșeni pentru cinstirea celei de a zecea aniversări a Comunei din Paris, autoritățile vor lua măsuri represive împotriva intensificării unor astfel de acțiuni. Cu toată persecuția dezlănțuită de guvernul liberal, cercul socialist din Iași, în care activau numeroși studenți și profesori de la Universitate, se pregătea să sărbătorească istoricul eveniment din primăvara lui 1871[4]. Aniversarea urma să fie marcată printr-un banchet, la care Dr. Russel, Constantin Mille și Ion Nădejde urmau să evoce, în discursurile lor, impresionantele fapte de eroism ale comunarzilor. De asemenea, se prevăzuse declamarea unor poezii revoluționare, se pregătiseră coruri cu cîntece revoluționare. Urmărind să împiedice sărbătorirea, prefectul interzise banchetul organizat în sala „Chateau aux fleurs". Hotărîrea organizatorilor de a găsi totuși un alt local determină intervenția poliției, care înconjură casa Dr. Russel, unde se făceau pregătirile și arestează pe cei prezenți acolo. Pe baza legii „asupra străinilor", abia votate, au fost expulzați o serie de fruntași socialiști, printre care și Dr. Russel. Totodată, autoritățile au interzis activitatea organizațiilor socialiste, au fost eliminați din Universitate studenții Const. Mille și Al. Bădărău, iar profesorii Ion și Gheorghe Nădejde au fost judecați, în iunie 1881, de un juriu universitar[5].

Represiunea exercitată de guvern împotriva socialiștilor, aplicarea legii expulzărilor, nu au putut stăvili dezvoltarea mișcării socialiste, acțiunile de solidaritate internațională a muncitorilor și, în genere, răspîndirea și radicalizarea ideologiei socialiste. Numai la cîteva luni după actele de represiune din martie, la 1 iulie 1881, apare, la Iași, primul număr al revistei „Contemporanul", editat de cercul socialist din localitate, tribună de răspîndire a ideilor științifice și, în parte a teoriei socialismului științific în întreaga țară.

Socialiștii din România și, în special, cei din Iași, au acordat o atenție deosebită răspîndirii ideilor socialiste printre țărani[6]. Cercul muncitorilor din Iași, cuprinzînd mulți intelectuali, condus de Ion Nădejde și Vasile Morțun, își îndrepta mare parte din activitate spre sate. Problema agrară și situația țăranilor figurau ca teme majore în activitatea propagandistică și agitatorică pe care o desfășurau membrii cercului din Iași. Totuși, mobilul orientării grupării socialiste din Iași către țărănime era determinat, în bună parte, de considerente electorale.

Campania electorală din iarna anilor 1887—1888 a oferit Cercului din Iași prilejul de a desfășura o largă propagandă printre țărani. Întrunirile organizate la sate urmăreau să lămurească pe țărani asupra necesității organizării lor într-un partid politic „muncitoresc", care să-și aleagă deputați proprii, aceștia urmînd să lupte pentru ușurarea condițiilor de viață ale țărănimii. Petițiile formulate cu prilejul acestor întruniri, înaintate Ministerului de Interne de către reprezentanții Cercului muncitoresc din Iași, cereau vînzarea către țărani a pămînturilor statului, modificarea legii învoielilor agricole, reducerea impozitelor ș.a.

Conținutul propagandei grupării socialiste din Iași printre țărani nu depășea limitele legalității. Se dezbăteau cu precădere nevoile imediate ale țăranilor și se indicau soluții care nu țînteau în mod direct înlăturarea marii proprietăți funciare. Lipsa de pămînt era enunțată, adesea, ca o simplă constatare, fără să formeze obiectul unor lozinci mobilizatoare. Socialiștii se apropiau de țărani ca de o categorie care suferea. Ei considerau că țăranii aveau nevoie de

---

[3] *Tineretul comunist în acțiune*, Editura științifică, București, 1972, p. 54.

[4] Pentru detalii a se vedea: Aurel Loghin, *Aniversarea la Iași, în 1881, a Comunei din Paris*, în Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" Iași, Istoric, tom. XI, 1965, p. 117—124; *Tineretul comunist în acțiune*, Editura științifică, București, 1972, p. 54—56.

[5] *Procesul fraților Nădejde înaintea juriului universitar*, Iași, 1881, 23 p.; *Sentința comisiei judiciare a Universității din Iași în procesul fraților Nădejde*, Iași, 1881, 35 p. Menționăm că evenimentele petrecute în mișcarea socialistă din Iași, în jurul anilor 1880, sînt legate de numele profesorului Ioan Nădejde, care, pentru o perioadă de timp, a reușit să polarizeze în jurul său activitatea socialiștilor. Casa sa din strada Sărăriei devine un fel de centru al mișcării socialiste din Iași. Concepțiile sale, evidențiate și cu prilejul procesului din 1881 porneau de la cunoașterea unor lucrări ale lui Marx și aplicarea anumitor principii marxiste la realitățile de la noi. Nădejde considera că „poporul muncitor" e despuiat de mare parte din roadele muncii sale, ataca imoralitatea societății burgheze, este împotriva dogmelor religioase. Nu neagă posibilitatea revoluției, dar are rezerve față de o asemenea metodă (*Ibidem*; I. C. Atanasiu, *Mișcarea socialistă 1881—1900*, Editura „Adevărul", București, 1932, p. 18—30).

[6] Pentru unele date a se vedea: *Mișcarea muncitorească din România 1893—1900*, Editura politică, București, 1965, p. 221—223.

ocrotire, de apărare şi de înţelegere, dar nu preconizau desfăşurarea unei lupte revoluţionare a ţărănimii. Din contra, socialiştii din Iaşi considerau că singura cale care trebuia urmată pentru uşurarea soartei ţărănimii era cea legală, trimiterea de deputaţi în Parlament, unde să lupte pentru îmbunătăţirea situaţiei „muncitorilor de pămînt"[7]. Nu întîmplător sute de ţărani veneau la Iaşi cu petiţii nădăjduind că cererile lor vor fi rezolvate prin stăruinţele depuse de reprezentanţii Cercului socialist din Iaşi. După exemplul muncitorilor de la oraşe, în unele sate au început chiar să se organizeze bresle ale ţăranilor. Iniţial, asemenea bresle au luat fiinţă la periferia oraşului Iaşi, în Tătăraşi şi Nicolina.

Amploarea acţiunilor ţăranilor, insistenţa cu care aceştia asaltau cu petiţii Cercul muncitorilor din Iaşi, determină intervenţia brutală a autorităţilor împotriva socialiştilor şi ţăranilor care aveau legături cu mişcarea socialistă. Împotriva acestor samavolnicii socialiştii vor protesta la Prefectura poliţiei din Iaşi şi Ministerul de Interne. Răscoalele izbucnite la începutul anului 1888 vor determina o intensificare a activităţii socialiştilor la sate.

Răscoala din 1888, prima mare acţiune de luptă a ţărănimii după afirmarea mişcării muncitoreşti pe arena vieţii social-politice, a prilejuit manifestarea deschisă a poziţiei muncitorimii faţă de problemele care frămîntau ţărănimea. Pe plan general, răscoala a dezvăluit faptul că numeroşi participanţi la mişcarea socialistă aveau un contact strîns cu satele. Totuşi, conducerea Cercului muncitorilor din Iaşi, dominată de elementele burghezo-liberale, şi-a exprimat dezacordul cu ridicarea la luptă revoluţionară a ţăranilor la 1888. În manifestul lansat cu ocazia răscoalelor, „Către ţărani", în numele Cercului muncitorilor din Iaşi, deşi se recunoştea că ţărănimea s-a ridicat la luptă datorită lipsurilor materiale, se făcea totuşi apel la linişte, la necesitatea de a renunţa la luptă revoluţionară şi de a se acţiona pe calea petiţiilor legale : „Nu vă răsculaţi, staţi liniştiţi — stăruia manifestul citat — dar cereţi cu tărie drepturile voastre"[8]. Dar, masa muncitorilor din întreprinderile industriale, în dezacord cu poziţia conducătorilor socialişti, îşi va manifesta simpatia faţă de lupta ţărănimii. Asemenea atitudini sînt semnalate şi în rîndurile muncitorilor tipografi din Iaşi.

Socialiştii ieşeni sînt cei care au reuşit să impună, prin intrarea primilor deputaţi socialişti în parlament, problematica muncitorească în cadrul dezbaterilor parlamentare. Acest act este rezultatul lărgirii sferei de activitate, a diversificării metodelor de acţiune a socialiştilor din Iaşi, sub influenţa directă a creşterii mişcării muncitoreşti. În acest context nu a fost neglijat nici parlamentul, principalul organ reprezentativ al ţării. Chiar dacă în parlament au intrat în 1888, ca reprezentanţi ai muncitorilor, elemente mic burgheze, V. G. Morţun (Roman) şi I. Nădejde (Iaşi), totuşi aceştia au fost purtători, la nivelul parlamentului, ai ideilor socialiste, ai problemelor care frămîntau masele de muncitori. Un merit incontestabil al primilor deputaţi socialişti rezidă în prezentarea în faţa parlamentului a unor aspecte ale situaţiei grele a maselor muncitoare şi cererea de a se lua grabnic măsuri legislative pentru îndreptarea acesteia. Dintre revendicările stringente ale muncitorilor se va insista asupra necesităţii reglementării duratei muncii, a repausului duminical, asigurărilor sociale etc. Pe linia înfăptuirilor cu caracter general-democratic, cerinţele se opreau la reforma electorală, respectarea drepturilor şi libertăţilor înscrise în constituţie.

Cu toate limitele în atitudinea primilor deputaţi socialişti din parlament, tendinţa de apropiere de liberali, activitatea acestora rămîne însemnată prin critica, de pe poziţiile clasei muncitoare, a regimului social-politic din România de la finele veacului trecut, prin aducerea în faţa forului legiuitor al ţării a revendicărilor vitale ale proletariatului[9].

Prima acţiune revoluţionară muncitorească mai amplă va fi cea a lucrătorilor tipografi, din 1887. Lucrătorii de la cele două întreprinderi tipografice mai mari — „Tipografia naţională" şi „Goldner", au declarat grevă, cerînd sporirea salariului, reducerea timpului de lucru, plata orelor suplimentare[10]. Consemnăm pentru anul 1888 şi actele de solidaritate ale muncitorilor din Iaşi cu tipografii şi ceferiştii din Bucureşti şi Galaţi. Gazeta „Muncitorul" de la Iaşi publică

---

7 *Documente din mişcarea muncitorească 1872—1916*, ediţia a II-a, Editura C.G.M. Bucureşti, 1947, p. 107—109.

8 *Ibidem*, p. 108.

9 A se vedea şi Vasile Niculae, *Probleme ale mişcării muncitoreşti în dezbaterile parlamentului român la sfîrşitul secolului al XIX-lea*, în „Anale de istorie", anul XVII (1971), nr. 6, p. 117—125.

10 Gh. Platon şi V. Rusu, *Materiale privind industria oraşului Iaşi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în Analele Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi, Istorie, fasc. 2/1969, p. 214.

partea autorităţilor[31]. Cunoscutul apel „Către concediaţi şi rezervişti" (publicat în „România muncitoare" din 11–18 martie 1897), aparţinînd lui M. Gh. Bujor, se numără printre actele cele mai combative, mai ferme de solidaritate a conducerii mişcării socialiste cu lupta ţărănimii. Nu mai puţin vibrantă este şi condamnarea ororilor represaliilor prin articolul-manifest „Destul" (România muncitoare din 1–8 aprilie 1907), care se încheia cu un adevărat act de acuzare la adresa guvernului liberal „... în numele civilizaţiei, în numele muncii desconsiderate, în numele demnităţii omeneşti, în numele solidarităţii umane, în numele acelor milioane suferinde şi batjocorite, strigăm indignat guvernanţilor noştri: „Destul".

În timpul desăvîrşirii răscoalelor în judeţele din nordul Moldovei au fost semnalaţi cî ţiva studenţi din Iaşi cutreierînd satele şi îndemnînd pe ţărani la răscoală. De asemenea studenţii socialişti din Iaşi, împreună cu studenţii membri ai societăţii „Unirea", au protestat în mai multe rînduri, împotriva politicii de represiune a guvernului. La începutul lunii martie, în plină desfăşurare a răscoalelor din Moldova, o delegaţie a studenţilor din Iaşi merge la Bucureşti unde participă la o mare întrunire studenţească şi intră în grupul acelora care trebuiau să prezinte regelui moţiunea votată de studenţii din Iaşi şi Bucureşti la întrunirea din sala „Dacia"[32].

În cadrul acţiunilor muncitoreşti de sprijinire directă a ţărănimii răsculate trebuie menţionate faptele din preajma Iaşului, de la Ruginoasa şi Paşcani. Muncitorii ceferişti au participat la eliberarea ţăranilor arestaţi, solidarizîndu-se cu acţiunile de luptă care au continuat. Astfel, şi pentru mişcarea progresistă din Iaşi, episodul 1907 reprezintă un pas mai departe pe linia afirmării spiritului revoluţionar, a solidarităţii tuturor celor exploataţi.

Sărbătorirea zilei de 1 Mai, făcută an de an prin întruniri publice, mitinguri şi serbări cîmpeneşti, oferea totdeauna prilejul unor adevărate demonstraţii de forţă din partea mişcării muncitoreşti. Adunarea din sala Pastia, de la 1 Mai 1912, a fost o grandioasă manifestare pentru 8 ore de muncă, contra noii legi a meseriilor din 1912, pentru vot ul universal etc. În anii 1910–1914 sînt frecvente la Iaşi întrunirile împotriva legii „scelerate" din 1909 şi a noii legi a meseriilor din 1912, în favoarea aplicării reglementărilor referitoare la repausul duminical (1910) şi asigurările sociale (1912), împotriva războiului şi pentru ieftenirea traiului, pentru acordarea votului universal şi înfăptuirea reformei agrare. Iaşul nu rămîne în afara nici uneia din marile probleme care frămîntau masele muncitoare, poporul român, în preajma primului război mondial.

Acţiunile de protest, demonstraţiile şi mişcările greviste vor continua şi se vor dezvolta după primul război mondial.

În planul actelor ideologice anterioare refacerii partidului, lupta împotriva poporanismului, în care socialiştii ieşeni au fost angajaţi din plin, nu a fost deloc uşoară. Acest curent avea mulţi aderenţi şi părerile acestora nu puteau fi ignorate atunci cînd se analiza situaţia existentă şi destinele viitoare ale României. Alături de promovarea consecventă a socialismului şi necesităţile organizării muncitorimii, fruntaşii socialişti din Iaşi s-au încadrat în polemica generală împotriva poporanismului. Referindu-ne doar la paginile „Viitorului social", remarcăm magistrala polemică temeinic argumentată teoretic şi practic, ceea ce constituia şi front de apărare pe linia mişcării naţionale. Înfrîngerea definitivă a poporanismului va fi marcată prin creşterea forţei ideilor socialiste, refacerea partidului social-democrat în 1910, prin victoriile obţinute pe plan organizatoric şi ideologic de proletariatul din ţara noastră.

După 1910, alături de mişcările greviste, Iaşul se situează în miezul luptelor naţionale pentru apărarea integrităţii statale, pentru desăvîrşirii unităţii naţionale[33].

La congresul din 1910 cît şi la congresele care s-au desfăşurat după 1910 şi într-o serie de alte manifestări, s-a evidenţiat strîngerea legăturilor cu socialiştii din Transilvania şi Bucovina, conturarea, tot mai evidentă, a necesităţii soluţionării problemei naţionale în cadrul proceselor revoluţionare generale. Proletariatul român mai conştient de necesitatea imperioasă şi importanţa deosebită a desăvîrşirii statului naţional pentru dezvoltarea pe toate planurile a

---

[31] A se vedea *Documente din mişcarea muncitorească 1872–1916*, ediţia a II-a, Editura C.G.M., Bucureşti, 1947, p. 357–370; *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. II, partea I, 1900 — 1917, Editura politică, Bucureşti, 1966, p. 302–320.

[32] M. Ion, *Poziţia studenţilor faţă de răscoala ţăranilor din 1907*, în „Studii, revistă de istorie", tom. 20 (1867), nr. 2, p. 247–260; *Marea răscoală a ţăranilor din 1907*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1967, p. 621–646.

[33] A se vedea şi Dumitru D. Rusu, *Mişcarea muncitorească şi socialistă din România — factor activ în lupta pentru desăvîrşirea unităţii naţionale*, în volumul *Naţiune, suveranitate, independenţă*, Editura politică, Bucureşti, 1977, p. 396–410.

societăţii româneşti a continuat lupta, cu mai multă energie, în fruntea întregului popor, în vederea înfăptuirii acestui ideal. El a subscris, cu hotărîre, la această luptă, împletind activitatea desfăşurată în direcţia satisfacerii propriilor revendicări cu acţiuni energice pentru îndeplinirea aspiraţiilor întregii naţiuni.

Ceea ce muncitorii au intuit şi simţit, dorinţa fierbinte de unitate a românilor, teoreticienii socialişti au argumentat ştiinţific, plecînd de la ideile clasicilor socialismului ştiinţific îmbinate cu realităţile şi interesele poporului român. Fruntaşii socialişti au relevat importanţa deosebită a constituirii statelor naţionale independente pentru evoluţia ascendentă a fiecărui popor, pentru dezvoltarea luptei de eliberare socială. M. Gh. Bujor apăra patria ca pe un cadru naţional şi istoric de dezvoltare a popoarelor. Făcîndu-se purtătorul de cuvînt al social-democraţilor de la noi, se declară hotărît „împotriva ciuntirii ţărilor constituite, împotriva înfrîngerii popoarelor în bucăţi, împotriva suprimării vieţii naţionale a popoarelor", pentru „dreptul imprescriptibil şi inviolabil al tuturor naţiunilor la viaţa liberă şi integrală"[34]. De remarcat că asemenea poziţii erau împărtăşite şi de conducători ai mişcării muncitoreşti şi socialiste din celelalte provincii româneşti. La această similitudine de gîndire revoluţionară au contribuit, în mod hotărîtor, legăturile dintre proletariatul român de pe ambele versante ale Carpaţilor. Schimburile reciproce de delegaţi, publicaţii şi corespondenţa, acordarea de sprijin material şi moral în diferite acţiuni întreprinse, pun în lumină intensitatea, permanenţa şi caracterul multilateral al acestor legături.

Apropiata perspectivă a izbucnirii unui război mondial imperialist, determină noi viziuni în abordarea problemei desăvîrşirii statului naţional unitar. Unirea Transilvaniei cu România pe calea luptei maselor pentru transformări democratice era opusă alipirii Transilvaniei pe calea unui război alături de marile puteri imperialiste.

Ideea transformărilor democratice ca bază a apărării existenţei naţionale şi a desăvîrşirii unităţii statale a poporului român devine coordonată centrală a poziţiei P.S.D. în anii care au urmat în preajma şi în timpul desfăşurării primului război mondial. După izbucnirea războiului, în condiţiile adîncirii procesului de clarificare ideologică, partidul social-democrat indica mai complet calea adecvată intereselor maselor muncitoreşti pentru desăvîrşirea unirii naţionale a poporului român. Potrivnic poziţiilor războinice ale burgheziei, P.S.D. se pronunţa pentru desăvîrşirea statului naţional unitar prin acţiunile revoluţionare ale maselor, prin revoluţie la nevoie cu arma în mînă. „Unitatea naţională pe care o urmărim noi socialiştii se deosebeşte de aceea urmărită de către burghezie atît prin forma ei, cît şi prin mijloacele de realizare... Mijlocul la care recurg clasele asuprite este lupta organizată în Partidul Social-Democrat, luptă care recurge la întruniri, la alegeri parlamentare, la greve şi, cînd împrejurările o impun, la revoluţie violentă pentru înfăptuirea ţelurilor ei"[35].

Izbucnirea primului război mondial marca începutul unor ani extrem de grei pentru poporul român. Situată între cele două tabere aflate în conflict, România trebuia să reziste pentru a nu cădea pradă unor interese acaparatoare. Dezvăluind opiniei publice din România primejdia ce plana asupra ţării din partea ambelor tabere imperialiste, socialiştii români au subliniat, totodată, însemnătatea adoptării unei politici de strictă neutralitate pentru destinele poporului român. Opunîndu-se alăturării României oricărei dintre taberele beligerante, socialiştii români, reprezentanţii mişcării muncitoreşti se pronunţau, în acelaşi timp, fără echivoc, pentru desăvîrşirea unităţii statale pe cale revoluţionară. Intuind, cu exactitate, pericolul ce plana asupra existenţei ţării, socialiştii, pe bună dreptate, considerau — la începutul războiului — neutralitatea şi menţinerea României în situaţia de dinaintea războiului ca garanţie pentru desăvîrşirea unităţii naţionale.

Înţelegerea deplină a pericolului ce plana asupra statului român de a fi şters de pe harta lumii, idealurile naţionale mereu vii în conştiinţa populară au permis mobilizarea întregului popor pentru obţinerea victoriei. Numai eroismul de masă al luptătorilor români, numai rezistenţa legendară a bravilor ostaşi de pe frontul Mărăşeştilor, Mărăştilor şi Oituzului au zdruncinat planurile cotropitoare ale marilor puteri imperialiste, victoria reprezentînd — aşa cum sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu — „o contribuţie importantă la înfrîngerea militarismului german, un moment hotărîtor în lupta pentru eliberarea patriei noastre, pentru înfăptuirea idealului de unitate naţională[36].

[34] *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. II, partea II-a (1907—1916), Editura politică, Bucureşti, 1968, p. 155.

[35] Cr. Rakovski, *Războaiele. Cauze. Consecinţe. Sfîrşit*, Bucureşti, 1914, p. 25.

[36] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 12, Editura politică, Bucureşti, 1968, p. 469.

După insuccesele din prima parte a războiului, paralel cu acțiunile maselor din teritoriul ocupat, muncitorimea din Iași a trecut la acțiuni revoluționare de amploare în sprijinul integrității patriei, pentru desăvîrșirea unității naționale, împotriva regimului ocupanților străini[37].

În acest cadru se înscriu și actele de simpatie față de victoria revoluției din Rusia exprimată prin apeluri, manifeste, articole[38].

Înmormîntarea cunoscutului militant socialist Ottoi Călin a prilejuit o puternică demonstrație muncitorească la Iași la începutul lunii aprilie 1917. O manifestare deosebită a clasei muncitoare a avut loc la Iași cu prilejul zilei de 1 Mai 1917. Într-o atmosferă de entuziasm s-a desfășurat o grandioasă demonstrație pe străzile Iașului, scandîndu-se lozinci pentru o Românie liberă și democratică, pentru drepturile muncitorilor, pentru unire și frăție între popoare[39].

În condițiile reluării activităților mai multor organizații social-democratice, în iulie 1918, se va desfășura la Iași primul congres regional al mișcării socialiste și sindicale din Moldova. Printre altele, Congresul a protestat împotriva prevederilor înrobitoare ale tratatului de pace, pentru eliberarea teritoriilor ocupate, pentru independența României[40].

Anii avîntului revoluționar găsesc Iașul în miezul frămîntărilor din țară. Și aici remarcăm starea generală de nemulțumiri, largi manifestații de protest, o efervescență revoluționară cu caracter generalizat.

PAGES DU MOUVEMENT OUVRIER ET DÉMOCRATIQUE D'IASSY JUSQU'EN 1918

Résumé

L'auteur présente le mouvement ouvrier d'Iassy du dernier tiers du siècle passé jusqu'en 1918. Comme formes de lutte sociale on enregistre le proteste dans la presse et dans d'autres publications, des réunions, des greves etc.

[37] A se vedea A. Loghin, I. Agrigoroaie și Em. Bold, *Iașul contemporan. Scurt istoric* (1918—1969), Editura „Junimea", Iași, 1969, p. 9—21.

[38] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România* (1916—1921), Editura politică, București, 1966, p. 67—74.

[39] Olimpia Matichescu și Elena Georgescu, *1 Mai în România*, București, 1970, p. 114—116; O. Matichescu, *Acțiuni revoluționare din Iași desfășurate în cursul lunii mai 1917*, în „Studii — revistă de istorie", nr. 5/1967, p. 863—871.

[40] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România* (1916—1921), Editura politică, București, 1966, p. 92—97.

PRIMIREA LUI S. Fl. MARIAN ÎN ACADEMIA ROMÂNĂ

PAUL LEU

După alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al celor două principate, efortul de înfăptuire a statului național modern, centralizat, a fost dublat de silința depusă de mințile luminate în vederea susținerii și afirmării unității spirituale a tuturor românilor. Dezvoltarea limbii și a culturii poporului nostru impunea canalizarea, într-un torent unic, a energiilor creatoare a locuitorilor de la Dunăre și Carpați. Pentru înfăptuirea unei asemenea cerințe vitale erau necesare instituții specializate care să adune laolaltă tot ce avea mai de seamă națiunea. Înființarea, la 1 aprilie 1866, a *Societății Literare Române* și transformarea ei, după un an, în *Societatea Academică Română* vin în întîmpinarea acestui imperios deziderat comandat de ascensiunea noastră spre unitate și neatîrnare. Pentru a sprijini în și mai bune condiții „cultura limbii și istoriei naționale , a literaturilor, a științelor și a frumoaselor arte" [1], legea din 29 martie 1879 desăvîrșește organizarea instituțională prin transformarea *Societății Academice Române* în *Academia Română*.

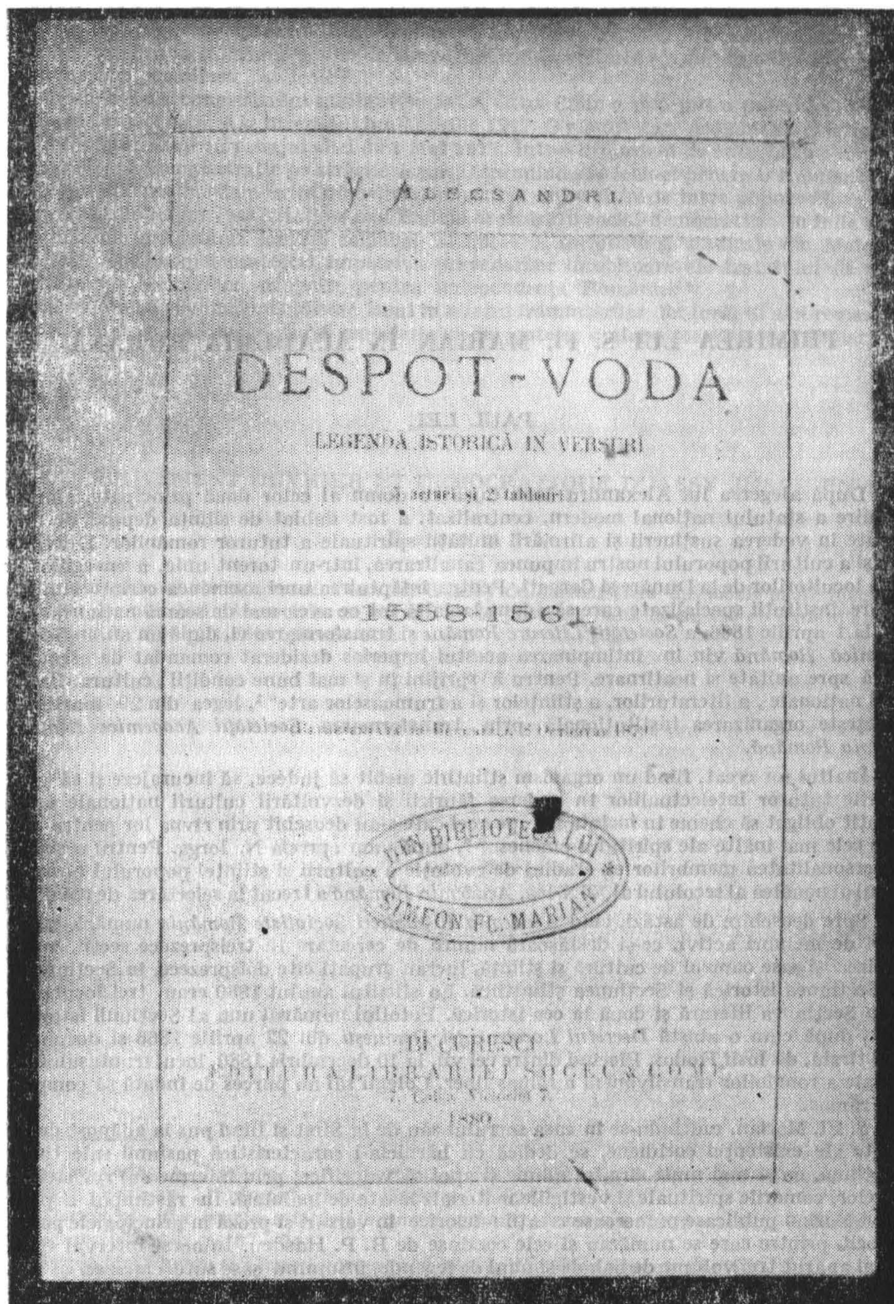
Înaltul for creat, fiind un organism științific menit să judece, să încurajeze și să sprijine eforturile tuturor intelectualilor în vederea făuririi și dezvoltării culturii naționale unitare, s-a simțit obligat să cheme în incinta lui „pe acei care s-au deosebit prin rîvna lor pentru ocupațiunile cele mai înalte ale spiritului omenesc" [2], după cum aprecia N. Iorga. Pentru a sintetiza, prin personalitatea membrilor ei, stadiul de evoluție a culturii și științei poporului nostru, din deceniul al nouălea al secolului al XIX-lea, *Academia Română* a trecut la selectarea de noi membri.

Spre deosebire de astăzi, cînd *Academia Republicii Socialiste România* numără nouăzeci și cinci de membri activi, ce-și desfășoară munca de cercetare în treisprezece secții, la 1880, cei treizeci și șase oameni de cultură și știință, lucrau grupați cîte doisprezece, în Secțiunea literară, Secțiunea istorică și Secțiunea științifică. La sfîrșitul anului 1880 erau trei locuri libere, unul la Secțiunea literară și două la cea istorică. Fotoliul numărul unu al Secțiunii istorice era ocupat, după cum o atestă *Decretul Locotenenței Domnești* din 22 aprilie 1866 și documentele de mai tîrziu, de Iosif Hodoș. Plecînd dintre cei vii, la 10 decembrie 1880, locul fruntașului luptei naționale a românilor transilvăneni a rămas liber. Colegii săi au purces de îndată să completeze golul rămas.

S. Fl. Marian, mutîndu-se în casa socrului său de la Siret și fiind pus la adăpost de grijile mărunte ale existenței cotidiene, se dedică cu hărnicia-i caracteristică pasiunii sale timpurii. El continuă, cu și mai mult sîrg, să adune și apoi să valorifice, prin intermediul revistelor și a volumelor, comorile spirituale și vestigiile materiale lăsate de înaintași. În răstimpul a paisprezece ani Marian publicase numeroase creații folclorice în versuri și proză în principalele periodice ale epocii, printre care se numărau și cele conduse de B. P. Hasdeu. În acest interval de timp i-au mai apărut trei volume de balade și unul de legende, însumînd șase sute cincizeci și trei pagini. Intensa activitate a etnografului și folcloristului bucovinean, precum și preocuparea sa de a

---

[1] Academia Română, *Legi, statute, regulamente*, București, 1940, p. 9.
[2] *Analele Academiei Române*, seria II, tomul 33, p. 144.

V. ALECSANDRI

DESPOT-VODA

LEGENDĂ ISTORICĂ IN VERSURI

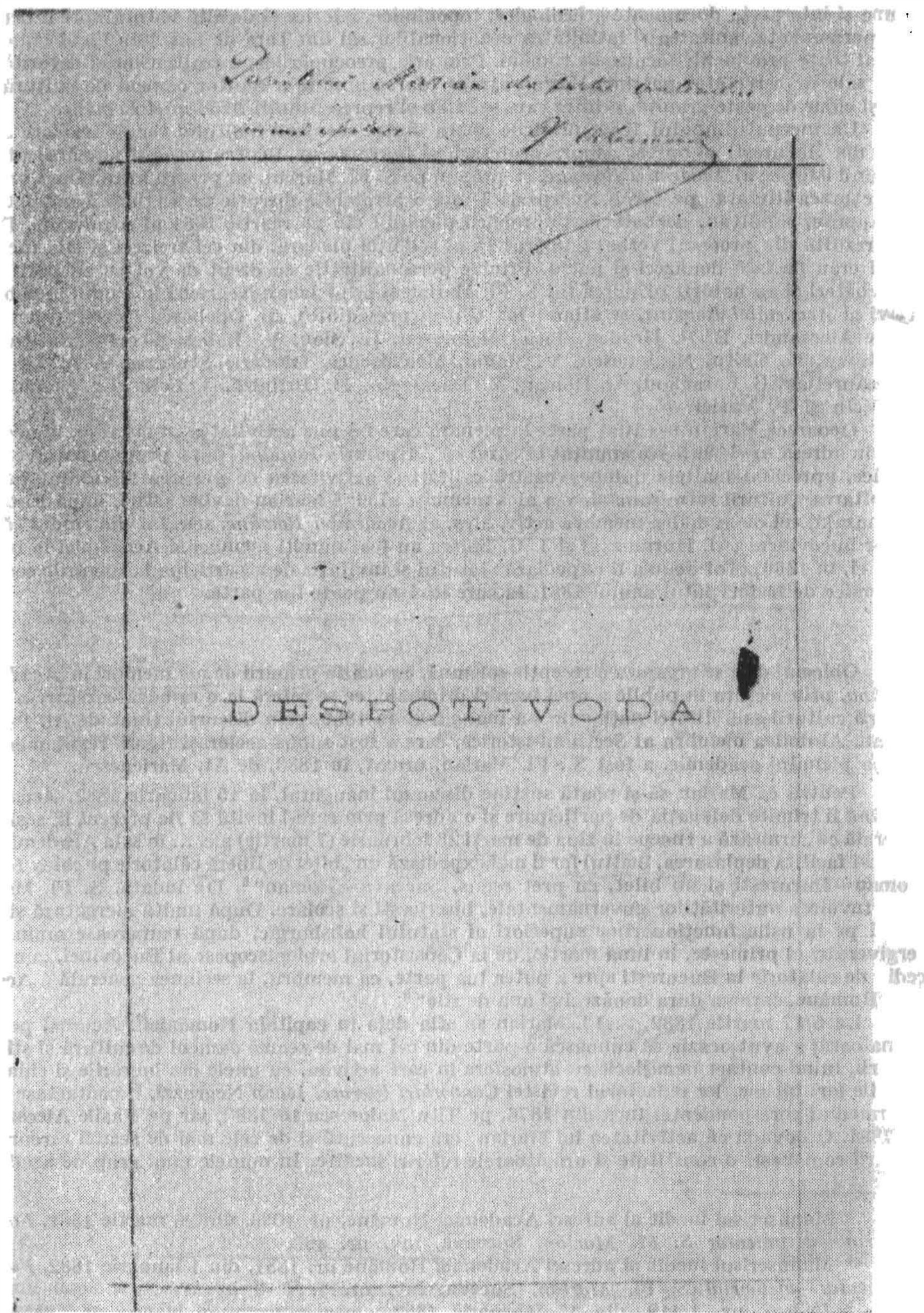
1558-1561

BUCURESCI

EDITURA LIBRARIEI SOCEC & COMP.

1880

Volumul se află în biblioteca rămasă de la S. Fl. Marian, ***Fondul documentar memorial S. Fl. Marian***, **Suceava.**

DESPOT-VODA

Coperta interioară a volumului: V. Alecsandri, *Despot Vodă*, legendă istorică în versuri, 5 acte şi două tablouri, Bucureşti, Editura Socec, 1880, cu dedicaţia bardului de la Mirceşti, pentru S. Fl. Marian.

aduna şi interpreta documente arheologice, toponimice, istorice şi de altă natură spre a demonstra permanenţa, unitatea şi latinitatea conaţionalilor săi din Ţara de Sus, l-au făcut cunoscut în mai toate provinciile locuite de români. Prin aria preocupărilor, a realizărilor şi datorită poziţiei sale de cercetător patriot, Marian atrage luarea aminte a multor oameni de cultură din ţară şi chiar de peste graniţă, printre care se aflau şi reprezentanţii *Academiei Române*.

La începutul anului 1881, privirile unora dintre membrii înaltului for de iradiere spirituală din Bucureşti se opresc asupra profesorului bucovinean. Pentru fotoliul numărul unu al Secţiunii istorice al *Academiei Române*, ei propun pe S. Fl. Marian, iar pentru locul rămas vacant la Secţiunea literară pe Iacob Negruzzi. După o prealabilă discuţie pe secţiuni, candidaturile sînt supuse, simultan, dezbaterii şi aprobării plenului din 26 martie 1881 al Academiei. După cum rezultă din procesul verbal numărul 15 al şedinţei plenare, din cei treizeci şi trei membri activi erau de faţă douăzeci şi patru. Printre personalităţile cu drept de vot ce au participat la dezbateri şi au hotărît primirea lui S. Fl. Marian şi a lui Iacob Negruzzi în rîndul membrilor activi ai *Academiei Române*, se aflau : Ion Ghica (preşedinte), Al. Odobescu (secretar general), Vasile Alecsandri, B. P. Hasdeu, Titu Maiorescu, G. Sion, V. Babeş, George Bariţiu, N. Quintescu, G. Chiţu, N. Ionescu, V. Maniu, Melchisedec, Dimitrie Sturdza, V. A. Urechia, P. S. Aurelian, G. Caragiani, Al. Roman, M. Bacaloglu, D. Brîndză, I. Felix, Gr. Ştefănescu, N. Teclu şi P. Vasici.

Deoarece Marian n-a luat parte la plenara care i-a pus activitatea în discuţie, în aceeaşi zi, prin adresa nr. 1096, este anunţat la Siret că „*Academia Română*, după propunerea Secţiunii istorice, apreciind înaltele dumneavoastră calităţi şi activitatea ce pururea aţi arătat pentru dezvoltarea culturii între români, v-a ales membru al ei" [3] Marian devine astfel, după Eudoxiu Hurmuzaki, cel de al doilea membru activ, ales, al *Academiei Române*, selectat din rîndul cărturarilor bucovineni (Al. Hurmuzaki şi I. G. Sbiera au fost numiţi membri ai Academiei la înfiinţarea ei, în 1866). Tot acuma îi expediază statutul şi invitaţia de a participa la lucrările sesiunii academice de la începutul anului 1881, la care însă nu poate lua parte.

II

Obiceiul de a se organiza o recepţie solemnă, cu ocazia primirii de noi membri în *Academia Română*, prin lectura în public a unei lucrări originale, ce se referă la o ramură oarecare a dezvoltării culturii sau ştiinţei naţionale s-a inaugurat în 1869, prin discursul ţinut de Al. Papiu-Ilarian. Al doilea membru al Secţiunii istorice, care a fost supus aceloraşi rigori regulamentare în faţa plenului academic, a fost S. Fl. Marian, urmat, în 1883, de At. Marienescu.

Pentru ca Marian să-şi poată susţine discursul inaugural, la 15 ianuarie 1882, *Academia Română* îi trimite delegaţia de participare şi o adresă prin care-l invită să fie prezent la sesiunea generală ce „urmează a începe în ziua de marţi 23 februarie (7 martie) a.c. ... în sala Academiei" [4], spre a-i facilita deplasarea, înaltul for îi mai expediază un „bilet de liberă călătorie pe calea ferată Roman—Bucureşti şi un bilet, cu preţ redus, Suceava—Roman" [5]. De îndată, S. Fl. Marian cere învoirea autorităţilor guvernamentale, bisericeşti şi şcolare. După multă alergătură şi ploconiri pe la uşile funcţionarilor superiori ai statului habsburgic, după numeroase amînări şi tergiversări el primeşte, în luna martie, de la Consistoriul arhiepiscopesc al Bucovinei, „un concediu de călătorie la Bucureşti spre a putea lua parte, ca membru, la sesiunea generală a Academiei Române, care va dura douăzeci şi una de zile" [6].

La 5/17 martie 1882, S. Fl. Marian se afla deja în capitala României[7]. Acuma, pentru prima oară a avut ocazia să cunoască o parte din cei mai de seamă oameni de cultură şi ştiinţă ai ţării, luînd contact nemijlocit cu atmosfera în care activau, cu unele din lucrările şi chiar cu opiniile lor intime. Pe redactorul revistei *Convorbiri literare*, Iacob Negruzzi, îl contactase prin intermediul corespondenţei încă din 1876, pe Titu Maiorescu în 1880, iar pe Vasile Alecsandri în 1881. O dovadă că activitatea lui Marian era cunoscută şi de cele mai de seamă cercuri ale culturii româneşti o constituie şi următoarele referiri inedite. În numele unui grup de academi-

---

[3] Manuscrisul inedit al adresei Academiei Române, nr. 1096, din 26 martie 1881, *Fondul memorial—documentar S. Fl. Marian*, Suceava, inv. nr. 493.

[4] Manuscrisul inedit al adresei Academiei Române nr. 1381, din 1 ianuarie 1882, *Fondul documentar—memorial* S. Fl. *Marian*, Suceva, inv. nr. 1.

[5] *Ibidem*, nr. 1 419, din 15 februarie 1882.

[6] Adresa inedită a Consistoriului arhiepiscopesc al Bucovinei, *ibidem*, inv. nr. 153.

[7] Titu Maiorescu, *Insemnări zilnice*, volumul II, (1881—1886), ediţie îngrijită de I. Rădulescu—Pogoneanu, Editura Socec, Bucureşti, p. 46.

Iubite colegă,

Din genealogia familieĭ mele văd, că un Hasdeŭ, anume Sandu, călugărit sub numele de Agafton și devenit hieroschimonah, a fost la anul 1795 starețul al uneĭ mănăstirĭ de lîngă Suceava. Faptul mă interesézā fórte mult. N'aĭ putè óre să'l cercetezĭ?

Strîngere de mână

amic devotat

26 Maiŭ 92. Hasdeŭ

Facsimil după scrisoarea lui B. P. Hasdeu, din 26 mai 1892, către S. Fl. Marian, ce se află la Suceava, în *Fondul documentar-memorial S. Fl. Marian*, inv. nr. 307 și care atestă continuitatea legăturilor folcloristului bucovinean și după colaborarea acestuia la *Etymologicum Magnum Romaniae.*

cieni și junimiști din București, la 27 iunie 1880. Titu Maiorescu își exprima astfel admirația față de realizările și planurile de viitor ale etnografului și folcloristului sucevean. „Noi urmărim toți, cu cel mai viu interes, publicările dumneavoastră din *Albina Carpaților* și aiurea și toți literații români și filo-români vă vor fi recunoscători pentru o ornitologie poporală română. Din parte-mi vă stau la dispoziție pentru ori și ce comunicare literară la care v-ași putea servi"[8].

Schimbul de scrisori ce a avut loc a dus, în mod firesc, la dorința de a se cunoaște mai îndeaproape. Prilejul s-a ivit odată cu participarea lui Marian la sesiunea generală anuală a Academiei din 1882. Cercetînd jurnalul intim al lui Titu Maiorescu aflăm, consemnate lapidar, informații cu privire la legăturile directe, oficiale și particulare dintre cele două personalități ale culturii românești. Înainte de a-și susține discursul de recepție în fața înaltului for academic, Marian este invitat de Maiorescu la una din obișnuitele seri literare ale *Junimii*, unde și-au lecturat creațiile mai mulți artiști ai cuvîntului. Printre ei se afla și mentorul cenaclului și al revistei *Literatorul*, Al. Macedonski care, mereu în conflict cu junimiștii, se găsea de astă dată în una din rarele sale perioade de armistițiu și, profitînd de invitația lui Titu Maiorescu, vine să-i încrunte la ei acasă. Ceea ce cred că a și realizat, deoarece gazda a fost enervată chiar de la început de aroganța, infatuarea și stilul declamator al lui Macedonski, în așa măsură încît n-a putut să asculte lectura pînă la capăt și nici măcar să rețină cu exactitate titlul poeziei citită de teoreticianul simbolismului românesc.

În atmosfera parlamentar-academică a ședinței junimiste, etnograful și folcloristul bucovinean își petrecu seara, pînă la orele douăsprezece și jumătate, în compania a vreo douăzeci și șase personalități. Printre cei invitați la Maiorescu acasă se aflau : B. P. Hasdeu, Mihai Eminescu, Ioan Slavici, Iacob Negruzzi, Th. Rosetti, G. Barițiu, A. T. Laurian, Al. Roman, Știrbey, I. Cerchez, Chibici, A. Demetrescu, Zizin Cantacuzino, D. R. Rosetti, Burghele, Mihăescu, Jipescu ș.a. Tot acum l-a cunoscut direct și pe Vasile Alecsandri, iar după cîteva zile au mers împreună la Teatrul național, unde se reprezenta drama istorică a bardului de la Mircești, *Despot vodă*, ce fusese nu demult tipărită. În semn de amiciție Alecsandri îi oferă ediția princeps a capodoperei sale cu următoarea dedicație : „Părintelui Marian, din partea autorului suvenir afectuos"[9].

Sesiunea din primăvara lui 1882 a fost condusă de vicepreședintele *Academiei Române*, Titu Maiorescu, deoarece președintele ei, Ion Ghica, era reținut la Londra de obligațiile înaltei sale demnități diplomatice. Printre cele unsprezece puncte ce figurau pe ordinea de zi a sesiunii academice, se număra și „recepția solemnă" a membrilor de curînd primiți. La numai o săptămînă de la prima impresie lăsată de atmosfera serilor junimiste, S. Fl. Marian ia parte la solemnitatea desfășurată în onoarea sa. La 12/24 martie 1882, după ce „Mitică Sturdza, în dezgustător bizantinism, a citit *Puiul*"[10], profesorul de la Suceava citește cuvîntul său de recepție, *Chromatica populară română*, în prezența unui public format din academicieni și invitați, printre care se aflau Vasile Alecsandri, Melchisedec, ministrul englez White și mulți alții.

În introducere, după ce subliniază latinitatea vocabulelor care denumesc principalele culori în graiul popular, S. Fl. Marian lansează un veritabil manifest de școală folclorică. De la tribuna înaltului for, folcloristul și etnograful român afirmă că o națiune care dorește să aibă o limbă bogată și omogenă, ar trebui, mai înainte de toate, *să adune și să scoată la lumină întreaga sa literatură populară*"[11]. Aceasta este principala direcție de cercetare căreia tînărul academician îi va consacra toată energia și priceperea pînă în ultimele clipe ale vieții sale, lăsînd în urmă o operă impunătoare pe care mulți au citat-o dar puțini au pătruns-o în vastitatea și substanța sa.

Conform uzanțelor statutare, răspunsul la discursul de recepție al lui S. Fl. Marian îl dă academicianul B. P. Hasdeu. Intervenția savantului de formație enciclopedică nu este importantă numai prin faptul că evidențiază și sistematizează activitatea științifică a creatorului etnografiei românești, ci și pentru că în ea găsim o privire prospectivă a direcțiilor sale de cercetare.

Adresîndu-i-se noului ales, Hasdeu spunea : „Chemîndu-te aici, fiu al Bucovinei, Academia Română deschide sînul său unui preot luminat și totodată gata a primi lumină, într-un secol cînd știința și școala nu se mai pitulează tremurînd sub aripa bisericii...

---

[8] Scrisoarea lui Titu Maiorescu din 29 iunie 1880, către S. Fl. Marian, în *Zori noi*, nr. 5 533, din 26 septembrie 1965.

[9] Paul Leu, *Considerații privitoare la relațiile dintre V. Alecsandri și S. Fl. Marian* în *Zori noi*, Coordonate literare, anul XXVII, nr. 7 737, din 5 noiembrie 1972, p. 3.

[10] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, volumul II, (1881—1886), ediție îngrijită de I. Rădulescu—Pogoneanu, Editura Socec, București, p. 48.

[11] S. Fl. Marian, *Chromatica poporului român*. Extras din *Analele Academiei Române*, seria II, tomul V, secțiunea II, Memorii și notițe, București, 1882, p. 3

Ceva mai mult, aducîndu-te aici Academia Română umple un gol ce se simțea în rîndurile noastre. Avem istorici, naturaliști, filologi, legiști, matematicieni, economiști, poeți, publiciști, un buchet modest din cîte s-a putut culege din tînăra grădină a neamului românesc, dar un etnograf, etnograf în adevăratul sens al cuvîntului, care să fi răzbit în toate unghiulețele, fie cît de ascunse, din traiul, din cugetul, din simțul poporului român, ne lipsea pînă acum. Acest etnograf, dă-mi voie să ți-o spun, june și distins coleg, singurul etnograf român, deocamdată, ești tu.

O ramură de tot nouă a cunoștințelor umane, prevăzută pentru prima oară într-un mod vag, abia pe la începutul secolului trecut, de către marele napolitan Giambattista Vico, etnografia, studiul vieții intime, morale și materiale, a fiecărui popor în parte și a diferitelor popoare în comparațiune unele cu altele, a devenit astăzi o nestemată fîntînă de informațiune și de inspirațiune, o fîntînă la care se adapă nu numai istoricul cînd își dă seama de ce a fost și de ce poate fi o națiune, sau omul de stat cînd vrea să așeze pe o temelie trainică legislația unei țări, nu numai poetul sau artistul, cînd ambiționează a fi prizma, a fi inima unui popor întreg, dar trebuie să se adape, ne-ai spus-o tu chiar astăzi, trebuie să se adape pînă și spiritele cele curat industriale" [12].

În continuare, pentru a argumenta justețea hotărîrii plenarei *Academiei Române* din 26 martie 1881, B. P. Hasdeu face o succintă, substanțială și revelatoare trecere în revistă a ceea ce a dat și ar fi putut da încă culturii românești S. Fl. Marian. Făcînd un bilanț al realizărilor etnografului și folcloristului din Țara de Sus, cu clarviziunea sa multidimensională, Hasdeu punctează perspectiva muncii de cercetare pe care va trebui s-o desfășoare S. Fl. Marian sub îndrumarea și cu sprijinul *Academiei Române*. Cele sintetizate prospectiv de savantul român sînt cu atît mai interesante cu cît o bună parte din ele au fost confirmate de trecerea timpului.

„Din cîte ai aduna, spunea Hasdeu, puține ai scos la lumină, deajuns însă ca să te cunoaștem și mai deajuns ca să te împingem, să te silim cu toții și să-ți dăm mijloace de a lucra și mai mult de aici înainte.

Ai publicat la Cernăuți, la 1873, un volum de balade populare, ba și dintr-un al doilea volum ai dat deja cîte ceva în foițele periodice : *Amicul familiei*, *Șezătoare* și *Aurora română*.

Ai publicat, tot în capitala Bucovinei, la 1875, un tom de *Doine și hore* ale poporului român, dar mai ții încă patru volume de *Doine*, doine ostășești, doina haiducești, doine de dragoste și de jale, dintre care numai puține au apărut presărate în *Convorbiri literare*, *Albina-Carpaților*, *Columna lui Traian* etc. și pe lîngă care ne vei mai da un volum de *Bocete* și unul de *Basmuri*.

Ai publicat la Sibiu, la 1878, o culegere de *Tradițiuni poporale* la care s-au mai adunat, în urmă : *Legenda despre Sas-vodă*, intercalată în *Cărțile săteanului român*, *Iuga și Vasile-vodă* în *Albina Carpaților*, *Ștefan-vodă și tătarii* și *Romănca și tătarii* în *Calendarul bucovinean*, astfel că toate împreună ar forma un frumos volum, afară de care mai ai un frumos volum de *Istorioare ale poporului român*, un volum de *Satire*, un volum de *Descîntece*, un volum de *Farmece și vrăji*, în parte scoase deja la lumină în diverse foi periodice. Ai publicat, împrăștiate tot acolo, în așteptare de a fi adunate într-un singur volum, datinele și credințele românilor în cîșlegi, precum : în *Albina Carpaților* : *Seara Sfîntului Vasile*, *Verghelat sau vergelat* și *Plugușorul* în *Familia* : *Cîntece poporale* și *Ospățul feciorilor* ; în *Amicul poporului* : *Irozii* și mai ai încă inedite : *Turca*, sau *Cerbul*, *Păpușile*, *Steaua* etc. afară de un volum întreg de *Datine și credințe* de peste an și afară de patru volume de obiceiuri relative, în special, la *Naștere*, *Nuntă* și *Înmormîntare*.

Ai început a publica, deocamdată, tot în foi periodice, tezaure poporane de *Botanică* și *Ornitologie*, tot ce știe, tot ce crede, tot ce face și simte țăranul român față cu plante și păsări, o colecție ce va apărea la lumină în cinci tomuri, pe lîngă care și un volum separat despre *Șerpi* și un alt volum privitor la *Mamifere*.

Ai început a publica în *Albina Carpaților* și în *Amicul familiei* prețioase fragmente din *Mitologia poporului român* : *Balaurii*, *Solomonarii*, *Spiridușii*, *Moroiu*, *Samca* etc.

Nu mai urmez, ca să te rezum în două cuvinte, poporul român, mîndrul țăran și duioasa țărăncuță, grație ție vor ajunge a ne fi cunoscute pe deplin în toate ale lor, și merită de a fi cunoscuți, merită nu numai că poartă în vinele lor sîngele legionarilor romani și a matroanelor romane, ci pentru că acel sînge n-a degenerat după două mii de ani, asftel că ieri acel țăran a uimit Europa întreagă printr-o antică vitejie...

Încă odată fii bine venit între noi, tu, care ne introduci în mintea și inima acestui superb popor !..." [13]

---

[12] *Analele Academiei Române*, seria II, tomul IV, secțiunea II, 1884, p. 161—163.
[13] *Ibidem*.

La numai cîţiva ani de la obţinerea independenţii de stat a României, cînd ţăranul soldat a uimit Europa cu actele sale de curaj, dovedind lumii că sîntem un popor cu însuşiri alese, Hasdeu sublinia contribuţia lui Marian la deplina cunoaştere a principalului înfăptuitor al unităţii şi neatîrnării naţionale. Activitatea academicianului de la Suceava este cu atît mai bine venită, cu cît ea sondează în adîncul timpului şi descoperă drumul milenar al virtuţilor străbune ce au stat la baza actelor de eroism în campania din 1877.

Dacă multe dintre obiectivele muncii etnografului şi folcloristului român, pe care B. P. Hasdeu le-a menţionat în raportul său, au fost transpuse în viaţă prin intermediul unor valoroase sinteze folclorice şi etnografice, altele însă au rămas necunoscute pînă în zilele noastre. Între cele peste douăzeci şi patru de mii, trei sute de pagini aflate în manuscris, puţine au fost valorificate postum. În 1910, *Academia Română*, a publicat manuscrisul culegerii *Hore şi chiuituri din Bucovina*, pregătit de Marian încă din 1904, iar în 1975, Editura Junimea a făcut să apară, sub îngrijirea noastră, volumul intitulat *Basme din Ţara de Sus*.

Impresionat de aria vastă a preocupărilor etnografului şi folcloristului român, de noutatea şi de calitatea ştiinţifică a lucrării *Chromatica poporului român*, B. P. Hasdeu intervine pe lîngă Marian cu rugămintea de a-i permite să tipărească fragmente din ea în coloanele revistei *Columna lui Traian*. Semne evidente de stimă şi preţuire a noului membru al *Academiei Române* au venit şi din partea altor personalităţi ale culturii româneşti. Titu Maiorescu, a doua zi după ce a avut loc discursul de recepţie, îl invită să cineze împreună. Şi fiindcă soţia şi fiica îi erau plecate la Berlin, conducătorul junimist îşi pofteşte oaspetele în casa Kremnitz. În seara zilei de sîmbătă, 13/25 martie 1882, S. Fl. Marian petrece alături de Maiorescu, Zizin Cantacuzino şi Burghele[14], cîteva ore plăcute. Vizita a constituit pentru oaspetele sucevean un prilej de a fi cunoscut şi de a cunoaşte mai îndeaproape, în intimitatea lor, pe cîţiva dintre cei mai de seamă oameni ai timpului.

Studiul etnografic *Chromatica poporului român* a atras luarea aminte şi unor oameni de ştiinţă străini. Profesorul universitar A. I. Iaţimirski şi-a formulat opiniile critice în recenzia intitulată *Chromatica poporului român de S. Fl. Marian*, ce a apărut în revista moscovită: *Etnograficeskoe obozrenie*. Analiza evidenţiază valoarea ştiinţifică ce depăşeşte sfera de interes a unei singure ţări, precum şi stadiul înaintat la care a ajuns tînăra etnografie românească datorită contribuţiei lui S. Fl. Marian. „Studiul etnografiei la învăţaţii români a început, selectiv, nu de mult timp şi este atestat de lucrări masive, semnate de cercetători cu renume, scria fostul profesor de slavistică şi romanistică de la Universitatea din Petersburg. Ele oferă, selectiv, un abundent şi valoros material care poate să completeze golurile şi să elimine neajunsurile apărute pe această temă în literatura rusă. Din această cauză noi considerăm că e necesar să prezentăm în mai multe recenzii recentele lucrări etnografice ale oamenilor de ştiinţă români"[15] După ce trece în revistă cîteva aspecte ale realizărilor etnografului de la Suceava, comparativ cu stadiul în care se aflau studiile pe această temă în Rusia, doctorul în filologie slavă al Universităţii din Moscova analizează insistent, pe întinderea a şapte pagini, discursul de recepţie al lui S. Fl. Marian. El subliniază că atît calităţile ştiinţifice ale *Chromaticii poporului român*, cît şi forma deosebit de accesibilă a expunerii ei, antrenează deopotrivă pe specialist şi pe cititorul obişnuit. Profesorul universitar rus susţinea că „cercetările lui S. F. Marian sînt superioare deoarece materialul faptic este adunat personal, iar el este unul dintre cei mai activi etnografi români. Lucrările sale sînt străbătute de o dragoste neobişnuită faţă de poporul din mijlocul căruia s-a ridicat şi în ele descoperi noi capacităţi şi aptitudini originale ale acestuia. Datorită simplităţii şi clarităţii expunerii, lucrările lui Marian se lecturează cu plăcere, bucurîndu-se de o binemeritată primire atît în lumea învăţaţilor, cît şi a întregului public cititor"[16]. După o amănunţită şi la obiect analiză a *Chromaticii poporului român*, Alexandru Ivanovici Iaţimirski conclude: „Această solidă lucrare românească a învăţatului român, într-o problemă de specialitate pură, arată cît de mult a evoluat în România studiul etnografic al poporului său"[17].

L'ADMISSION DE S. FL. MARIAN À L'ACADÉMIE ROUMAINE

Résumé

Tout comme le titre l'annonce, l'auteur présente le cadre historique où l'on a fait l'admission à l'Académie roumaine en 1881 du folkloriste et ethnographe de Bukovine, S. Fl. Marian.

[14] Paul Leu, *Din relaţiile lui S. Fl. Marian cu Titu Maiorescu*, în *Zori noi*, Coordonate literare, anul XXIX, nr. 8 235, din 8 ianuarie 1975, p. 5.

[15] A. I. Iaţimirski, *Chromatica poporului român, de S. Fl. Marian*, în revista *Etnograficeskoe obozrenie*, Moscova, 1895, tomul XXVIII, p. 177.

[16] *Ibidem*, p. 178.

[17] *Ibidem*, p. 183.

UNELE DATE PRIVIND PARTICIPAREA ŢĂRANILOR DIN ZONA ŢUŢOREI—IAŞI, LA RĂSCOALA DIN 1907

NICOLAE CIUDIN

La cumpăna anilor celor două secole — sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor — continuă să se adîncească contradicţiile sistemului agrar din România. Menţinerea marii proprietăţi moşiereşti asupra pămîntului, cu consecinţele ce decurgeau din aceasta, făcea ca principala contradicţie din lumea satelor, aceea dintre moşieri şi ţărănime, să îmbrace forme tot mai acute. Aceasta era agravată şi de sistemul arendărilor care înrăutăţeau şi mai mult situaţia ţărănimii.

Dintr-un raport al primarului comunei Ţuţora V. I. Mihăilă, care poartă şi semnătura secretarului acesteia Gh. Năstuţă, din 8 iulie 1907, către primul procuror al Tribunalului din Iaşi, privind obligaţiile ţăranilor către proprietari şi arendaşi, în anul agricol 1906, reiese că pe moşia Ţuţora — Cristeşti, proprietatea lui Mihail D. Sturdza şi arendată de Adolf Blumenfeld şi căpitanul M. L. Negrutz, falcea de pămînt cultivabil (1 falce = 1,43 hectare) luate în arendă de ţărani de la arendaşi, era de 48 de lei, iar cea de fînaţi, 70—80 de lei, variind în funcţie de amplasarea lotului în cadrul moşiei. Iată cum erau plătite muncile agricole : Contractele de învoieli agricole prevedeau preţuri variate acestora, în funcţie de perioada cînd erau încheiate. Dacă contractul era perfectat iarna, ţăranul primea mai puţin decît ar fi primit în momentul lucrărilor agricole. Deci, încheiate tocmai în mijlocul iernii, cînd ţăranul se afla la cea mai grea strîmtoare materială, angajamentele deveneau din ce în ce mai înrobitoare, pentru îndeplinirea lor fiind necesară folosirea şi a copiilor nevîrstnici. De pildă, pentru arat primea 12 lei iarna, faţă de 16 lei vara, pentru o falce. Pentru aceeaşi suprafaţă de prăşit, lua 40 de lei, iar la secerat 16 lei dacă se „învoiau" în timpul iernii şi 28 de lei în vremea secerii. În perioada de iarnă, cînd ţăranul avea cele mai multe nevoi, se „împăca" să-i cosească arendaşului cu 16 lei falcea, iar dacă ar mai fi putut aştepta şi vremea muncii, preţul s-ar fi putut şi dubla. Luna de plugărie era calculată la 32 de zile lucrătoare. Pentru ca ţăranul să efectueze toate lucrările agricole ce se cer la o falce de porumb, adică cele două praşile, tăiatul şi făcutul glugilor, căratul, desfăcatul, clădit strujenilor în gireadă şi căratul porumbului în coşare, avea nevoie de 62 de zile. Totalitatea lucrărilor de pe o falce de grîu (secerat, legat, făcut clăi), 24 de zile. Cea a lucrărilor de pe o falce de iarbă, adică cosit, adunat, căpiţat, tras căpiţele şi clăditul stogului, erau făcute de un singur lucrător, abia în 21 de zile[1].

Raportul sub formă de chestionar, al primarului comunei, a fost folosit ca material documentar, de către procurorul general de la Curtea de Apel din Iaşi, N. V. Leonescu, în stabilirea tabloului privind învoielile şi muncile agricole pe anul 1906—1907[2].

---

[1] Arhivele Statului Iaşi, fond *Parchetul general al Curţii de Apel*, dosar 87 bis/1907, f. 65 şi 72.

[2] N. V. Leonescu, *Tablouri despre învoielile şi muncile agricole din judeţele: Bacău, Botoşani, Dorohoiu, Fălciu, Iaşi, Neamţu, Roman, Suceava şi Vasluiu pe anul 1906—1907*, Bucureşti, 1908, p. 42—45.

O constatare care trebuie menționată pe moșia Țuțora—Cristești, se referă la natura plății, care era percepută în exclusivitate, în bani, în timp ce pe moșia Holboca, aparținînd aceluiași proprietar și cultivată de același arendași, plata se percepea atît în bani cît și în muncă[3]. Apoi dacă așezăm față în față tabloul privind învoielile și muncile agricole de pe cele două moșii, se constată condiții mai aspre pe moșia Țuțora, decît pe cea de la Holboca.[4].

Dintr-o convorbire realizată la 10 iunie 1979, la școala generală Țuțora, cu un grup de săteni locali, în frunte cu învățătorul-pensionar Dumitru Sima, au reieșit cît se poate de clar cauzele ridicării la luptă a țăranilor țuțoreni, în anul 1907. Împroprietărirea din anul 1864, cu locurile numite: „La vadul Zamfirei" și „Toloaca", reprezintă suprafețe mici în comparație cu restul pămîntului aflat în proprietatea moșierului, astfel că, lipsa de pămînt a constituit cauza fundamentală a acesteia. Starea țăranilor era agravată și de sistemul arendărilor. Arendașii au mărit astfel prețul pămîntului, încît să scoată un profit cît mai mare. Cu toții ne-au relatat despre situația grea a țăranilor. Lucrau din zori și pînă în seară, desculți sau încălțați cu papuci, confecționați din cînepă, cîlți sau buci. Mîncarea era compusă din mămăligă, brînză iute, care uneori era mucegăită și amară. De pe miriști strîngeau spicele pe care le aduceau în urcioare acasă, pe ascuns, iar noaptea îl pisau sau îl rîșneau și făceau o turtă, pe care o coceau în vatră pentru a doua zi la muncă. Și aceasta era mîncată în ascuns, deoarece ar fi fost întrebați de unde au avut griul necesar. Dacă în urma secerișului erau găsite spice, pe ziua aceea, nu primeau nimic. Țăranul era dependent total de boier. El mergea la acesta după făină în tot cursul anului: iarna la Crăciun sau Anul Nou, și primăvara la Paști, sau pentru a putea ieși cît de cît din iarnă. Pentru aceasta se angaja pentru vara viitoare la prășit, cosit, secerat etc. Stăpînul îl mai miluia pe țăran cu o căruță de stuf sau papură din Vladnic, pentru a-și acoperi „casa" sau bordeiul, pe care-l săpa la un metru în pămînt ca să-l țină cald[5].

Condițiile muncii în dijmă a pămîntului, deveneau tot mai apăsătoare, la acestea contribuind într-o măsură tot mai mare și rolul crescînd pe care-l capătă arendașul ca intermediar între marea proprietate și țărănime. De aceea, marea răscoală țărănească va căpăta un dublu caracter: antimoșieresc și antiarendășesc[6].

Plîngerile țărănimii adresate autorităților superioare, și care s-au înmulțit la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, dezvăluiau situația excepțional de grea în care fusese adusă. Robii holdelor de aur nu erau ascultați de nimeni: „Dacă mergem la primar ne înjură, domnul subprefect ne bate, domnul prefect nu ne ascultă, la domnul ministru stau vrafuri de petiții de ale noastre puse la dosar", declara studentul în medicină Nicolae Trufinescu, la 19 martie 1907, arătînd starea țăranilor în preajma răscoalei[7]. De aceea, „nevoia și nedreptățile ce li se fac de către proprietari și arendași, i-au împins la aceasta" (răscoală n.n.), recunoaște într-un raport privind stările de lucruri din județul Iași, din 3 aprilie 1907, procurorul general N. Leonescu de la Curtea de Apel din Iași, către ministrul de justiție D. Greceanu. „Pămînt pentru hrană nu li se dă, sau dacă li se dă, îl plătesc așa de scump încît degeaba îl mai muncesc; unora nici nu le rămîne timpul pentru a-l munci la timp. Imaș pentru pășunatul vitelor nu li se dă de loc sau foarte puțin, astfel că nu pot să ție vitele trebuincioase pentru hrană. Sînt nedreptățiți la muncă. Prețul li se fixează de arendaș sau proprietar. Li se măsoară mai puțin decît muncesc în realitate. Cele mai multe ori măsurătoarea li se face nu îndată după ce au terminat munca, ci mult mai tîrziu, cînd vrea arendașul sau proprietarul și cînd semnele despărțitoare au dispărut. Administrația comunală nu-i apără în pretențiile lor, cele mai multe ori drepte față de proprietari și arendași. Astfel că în sufletul fiecărui țăran este înrădăcinată credința că sînt furați la măsurătoarea pămîntului, încărcați la muncă și că nu li se plătește cinstit. Aceste motive au făcut să crească ura țăranilor contra arendașilor și proprietarilor..." [8].

O permanentă sursă de abuzuri o constituiau prevederile înscrise în contractele încheiate potrivit cărora țăranii nu-și puteau ridica recolta înainte de a fi asigurat muncile pe moșie și de a-și fi achitat integral toate datoriile. Din această cauză, țăranii nu erau dijmuiți decît tîrziu, în toiul iernii sau spre primăvară[9].

---

[3] *Ibidem*, p. 42—45 și 46—49.

[4] *Ibidem*.

[5] *Fonoteca școlii Țuțora*, comuna Țuțora, județul Iași.

[6] *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, București, 1967, p. 66—71.

[7] Arhivele Statului Iași, fond *Parchetul general al Curții de Apel*, dosar 75/1907, f. 25—26.

[8] Arhivele Statului Iași, fond *Parchetul general al Curții de Apel*, dosar 75/1907, f. 39; *Documente privind marea răscoală a țăranilor din 1907*, vol. I, Editura Academiei R. S. România, București, 1977, p. 438.

[9] M. Iosa, *Răscoala țăranilor din 1907*, în „Revista de istorie", tom. 30 nr. 2/1977, p. 187.

„Învoielile agricole erau așa de grele, încît țărănimea gemea sub apăsarea lor. Am putut vedea cu însumi, relata Spiru Haret, cum un arendaș al unei moșii a statului din județul Iași, chiar din ziua cînd a intrat pe moșie, a silit pe țărani să-i plătească 240 lei falcea de fîneață, pentru care el plătea statului 12 lei și aceasta în 1904, cînd fînețele nu au produs nimic“ [10].

Astfel, în primăvara anului 1907, țăranii înarmați cu coase, topoare, sătul de mizeria în care trăiau, au pornit spre casele arendașilor și proprietarilor cerind pămînt[11].

Conținutul obiectiv al luptei țărănimii a fost determinat de sensul transformărilor pe care aceasta le viza : înlăturarea puterii economice a moșierilor și sfărîmarea marii proprietăți moșierești. Întrucît aceasta ar fi asigurat rezolvarea burghezo-democratică a problemei agrare, potrivit etapei de dezvoltare a țării, și întrucît s-au afirmat ca o forță socială și revoluționară, răscoala care a urmat, a avut un conținut revoluționar-democrat[12].

Ridicarea la luptă a țărănimii împotriva asupritorilor ei a fost urmarea firească a ascuțirii continue a contradicțiilor sistemului agrar din România, de la începutul acestui veac, bazat pe nedreapta împărțire a pămîntului și pe existența unor puternice resturi feudale, strîns împletite cu relațiile de producție capitaliste[13].

Starea grea a țăranului era recunoscută și de cotidianul „Liberalul“ din 27 februarie 1907 care nota : „Țăranii istoviți de mizerie și boli au ieșit din răbdarea lor proverbială și în cete compacte pornesc spre casele arendașilor și proprietarilor cerind îndulcirea traiului lor mizerabil și pămînt“. Ei se plîng, se arată în continuare, că : „plătesc 80 și 100 de lei falcea de pămînt, cînd își aduc bine aminte că erau vremuri cînd plăteau falcea cu 20 lei“ [14]. Și cotidianul conservator „Opinia“ din 1 martie, același an, relata : „Țăranii cer naționalizarea pămîntului lor ; și se îndrituiesc a-și lua ei asupră-le toată munca și tot folosul muncii agricole. Slabi și săraci aici, neuniți dincolo ; fără pic de credit la cei mari, sleiți și ei și vitele lor...“ [15] În aceste condiții s-a dezlănțuit vulcanul mîniei, care s-a aprins la 8 februarie 1907 la Flămînzi, în județul Botoșani și s-a revărsat cu repeziciune și în celelalte județe din Moldova— Iași, Vaslui, Suceava, Roman, Neamț, Bacău, Dorohoi — apoi, a continuat în Muntenia și Oltenia, avînd de partea lor la, Pașcani, Buhuși și Galați pe muncitori și la Alexandria pe rezerviști, fapt care a mărit și mai mult panica în rîndul cercurilor conducătoare, pentru care fapt au și pornit sîngeroasa represiune, soldată cu circa 11 000 de victime[16].

Către sfîrșitul lunii, frămîntările și agitațiile țăranilor din județele de nord și cîteva din centrul Moldovei încep să se generalizeze. Nemulțumiți de răspunsurile ce li se dădeau la cererile lor de către administratori, proprietari, arendași sau de reprezentanții acestora, țăranii își îndreaptă atenția spre localități mai importante devastînd locuințele arendașilor, magazinele comercianților angajînd ciocniri cu armata, înregistrîndu-se și primele jertfe din partea răsculaților[17].

Între 5 și 10 martie, valul mișcărilor țărănești a continuat în toată Moldova, atingînd punctul culminant între 6 și 9 martie, cînd revendicările răsculaților au depășit sfera limitată a obținerii unor condiții mai avantajoase de muncă, deviza generală fiind „Pămînt“ ! „Vrem pămînt“. Începînd cu ultimele zile ale primei decade, și mai ales cu cea a doua a lunii, cînd în Moldova acțiunile se apropiau de sfîrșit, răscoala a izbucnit cu și mai mare furie în Muntenia și Oltenia, marcînd o etapă nouă în dezvoltarea luptei dusă de masele țărănești pentru dreptate socială. Spre deosebire de Moldova, unde acțiunile răsculaților pot fi cu ușurință urmărite în revărsarea lor de la nord la sud, în Muntenia și Oltenia mișcările izbucnesc simultan în mai multe

---

[10] Victoria Popovici, *Spiru Haret și răscoala din 1907*, în „Revista de istorie“, tom. 30, nr. 2/1977, p. 219.

[11] Georgeta Tudoran, *Date privind atitudinea studenților din Iași față de răscoalele țărănești din anul 1907*, în „Analele științifice“ ale Universității „Al. I. Cuza“ din Iași, Secțiunea III, a. Istorie, tom. XIII, Iași, 1967, p. 131.

[12] *70 de ani de la marea răscoală a țăranilor din România*. 1907—1977, în „Anale de istorie“, XXIII, nr. 1, 1977, p. 7.

[13] Șt. Dragomir, *Noi contribuții la cunoașterea situației economice, sociale și culturale a țărănimii botoșănene în anii premergători răscoalei din 1907*, în „Studii și articole de istorie“, XXXIII—XXXIV, București, 1976, p. 83.

[14] „Liberalul“, VII, nr. 283 din 27 februarie 1907.

[15] „Opinia“, IV, nr. 84 din 1 martie 1907.

[16] *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, București, 1967, p. 192 ; M. Iosa, în „Revista de istorie“, tom. 30, nr. 2/1977, p. 188—189 ; I. Gh. Șendrulescu, *Poziția mișcării socialiste și muncitorești față de răscoala țăranilor din 1907*, în „Studii și articole de istorie“, XXXIII—XXXIV, București, 1976, p. 80—82.

[17] M. Iosa, în „Revista de istorie“, tom. 30, nr. 2/1977, p. 189.

județe și mai multe comune din același județ, fără să mai păstreze aspectul continuu în ceea ce privește ordinea de desfășurare cunoscută la nord de Milcov. Pretutindeni, răsculații au dat dovadă de combativitate și eroism, în apărarea drepturilor și a demnităților lor[18].

Județul Iași a fost al doilea din Moldova unde s-a întins vîlvătaia răscoalei țăranilor[19].

Sfîrșitul lunii februarie și începutul lui martie, au fost marcate de o creștere a stării de tensiune și a unor violente ciocniri dintre țărani și unitățile de represiune de pe tot cuprinsul județului. La Bădeni, un mare număr de locuitori s-au îndreptat spre curtea arendașului Fischer, cerînd să li se arendeze pămîntul cu 25 de lei falcea. Țăranii din Cotnari, Hodora, Ceplenița, Belcești, Bivolari, Sirca etc. se ridică la luptă. Conducătorii răscoalei sînt arestați și trimiși la Tg. Frumos și de acolo la Iași[20]. La Tg. Frumos și în comunele învecinate, au loc ciocniri violente între țărani și un escadron al Regimentului 3 Roșiori, în urma cărora cad o serie de răniți. Autoritățile locale cer întărituri. Țăranii din comuna Popești, vin în masă la curtea arendașului cerînd pămînt în arendă, tot cu 25 de lei falcea, dar fiind refuzați, devastează curtea, maltratînd pe vechil și pe contabilul moșiei, apoi se îndreaptă spre Tg. Frumos, unde se refugiaseră arendașii. Țăranii de pe moșia Hărpășești, pătrund în locuința arendașului Rahmil și o devastează. La cererea țăranilor, arendașii sînt siliți să încheie cu aceștia noi contracte agricole. Mai tîrziu, cînd răscoalele au fost înăbușite, contractele care fuseseră încheiate, vor fi revizuite. La Podul Iloaei, după trei zile de agitații,este chemată armata. Începînd cu 28 februarie, răsculații din Tg. Frumos, Podul Iloaei și din satele din împrejurimi, desfășuraseră cele mai mari acțiuni. La Ciurea se împart pămînturile fără a se ține seama de semănături. Procurorul general de pe lîngă Curtea de Apel din Iași, N. Leonescu, telegrafia ministrului de justiție din guvernul conservator, D. Greceanu informîndu-l că la Podul Iloaei e liniște și că sînt vreo 20 de arestați ce vor fi expediați la Iași. Pe moșia arendașului Stern, din Vlădeni, pe valea Jijiei, a fost rănit Tănase Onofrei[21]. 400 de săteni de la Șipote, Tabăra, Bivolari ș.a., au silit autoritățile să întocmească noi contracte de învoieli agricole, pe care urmau să le perfecteze cu arendașii și proprietarii[22].

Peste tot, țăranii atacă și distrug conacele și primăriile unde erau păstrate registrele de învoieli agricole[23].

Flăcările răscoalei au cuprins și localitățile din valea Prutului și a Jijiei, printre care Țuțora, Mînzătești, Bosia, Golăești, Podoleni, Icușeni, Luceni, Cîrpiți și Sculeni. Cotidianul conservator „Opinia", care și-a ținut la curent cititorii cu desfășurarea răscoalei încă de la început în numărul din 7 martie 1907, notează : „Aseară (6 martie 1907) au izbucnit dezordine în regiunea Țuțorei și anume în satele Țuțora, Mînzătești, Bosia și Coada Stîncii". Sătenii în furia lor au devastat curțile și acareturile arendașilor și proprietarilor, precum și localurile în care erau instalate autoritățile. Cancelariile sînt distruse, condicele date pradă flăcărilor, hambarele și coșarele prădate și primăriile amenințate. Administratorul moșiei Coada Stîncii, reușind cu greu să scape din mîna unui grup de țărani răsculați, a informat redacția cotidianului „Opinia" de cele întîmplate : „Sătenii din comunele Mînzătești, Bosia și Țuțora, după ce au prădat acele sate, au venit și aci (la Coada Stîncii) de au devastat totul. Cancelaria a fost distrusă, condicele rupte, funcționarii bătuți" [24].

Volumul de „Documente și mărturii pentru Istoria României", publicat în anul 1948 cuprinde însemnate mărturii — telegrame și rapoarte — referitoare la răscoala care a cuprins și zona Țuțorei. Într-o telegramă remisă la 18 martie (18/3) 1907 din Iași de prefectul Cananău către ministrul de interne, arăta : „Devastările continuă, țăranii din comuna Bosia și Golăești au devastat casa proprietății de unde au plecat spre cotuna Coada Stîncii și Țuțora" [25]. Aceeași informație ne este relatată și de procurorul general M. Leonescu într-o telegramă remisă la 19 martie 1907 din Iași, către ministrul de justiție Dim. A. Greceanu : „Locuitorii din Golăești și Bosia au devastat casa proprietății. Primarele comunică, că locuitorii sunt hotărîți să plece la Coada Stîncii și Țuțora. La Bivolari și Podul Iloaei, pentru moment liniște. Locuitorii din județul Iași au sosit în Ștefănești. Pînă acum nici un act de violență. Lipsă de armată" [26].

---

18 *Ibidem*, p. 190—193.

19 G. Tudoran, *op. cit.*, în „Analele științifice", Secțiunea III, a. Istorie, tom. XIII Iași, 1967, p. 131.

20 *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, București, 1967, p. 192—194, 200.

21 *Ibidem*, p. 195—197.

22 *Ibidem*, p. 199.

23 M. Iosa, în „Revista de istorie", tom. 30, nr. 2/1977, p. 190.

24 „Opinia", IV, nr. 89 din 7 martie 1907.

25 Documente și mărturii pentru Istoria României. *Răscoala țăranilor din 1907*, Documente publicate de Mihail Roller, vol. I, Editura de stat, București, 1948, p. 131.

26 *Ibidem*, p. 788.

Simultan cu țăranii din Țuțora, Mînzătești și Coada Stîncii, s-au ridicat și cei din Bosia, Golăești și Podoleni. Ținta principală a răsculaților a constituit-o cancelariile moșiilor unde se găseau contractele de învoieli agricole, și punînd mîna pe registre, le-au distrus[27]. Ziarul „Adevărul" din 8 martie, ne informează : „Aseară (la 7 martie 1907), pe la orele 11, s-a adus știrea cum că sătenii din Țuțora, Bosia și alte comune se îndreaptă spre oraș" (Iași)[28].

Informația este confirmată și de relatarea săteanului Ion Ciofu, din satul Țuțora, care arată că bunicul său dinspre mamă, Vasile Nistor, avînd în 1907, 34 de ani, împreună cu alți localnici, ca : Costache Gogoi, Nicu Cojocaru și alții au participat la răscoală. Împreună, s-au îndreptat spre Bosia, unde s-au unit cu alții din împrejurimi. Acolo însă au fost opriți de către armată, care i-a sfătuit să se ducă la casele lor. Ei însă, s-au îndreptat spre Iași[29].

Răscoalele au continuat. „Curtea și hambarele de pe moșia Holboca, proprietatea lui Mihail D. Sturdza, au fost complet devastate. Uneltele agricole de pe moșia Roseni și Golăești, arendate domnului Avram Solomon, au fost devastate" [30].

Sătenii cei mai vîrstnici din satul Țuțora, care se mai află în viață, își amintesc că în anul 1907, vreo 30 de țărani înarmați cu topoare, furci, coase și sape, s-au îndreptat spre conacul arendașului Adolf Blumenfeld și după ce au prădat și jefuit hambarele și coșarele, le-au dat pradă flăcărilor. Nimeni nu s-a grăbit să stingă focul[31], afirmă Grigore Plugaru în vîrstă de 87 de ani și Costache Gogoi în vîrstă de 98 de ani. Conacul arendașului s-a aflat în centrul satului unde astăzi sînt locuințele sătenilor Mihai Neamțu, Mihai Noroc, Alexandru Mancă și Petrache Onescu. Locuitorii satului menționează pe un anume Avram Solomon, ca fiind subarendaș. Să fie vorba oare de arendașul menționat cu ocazia devastării uneltelor agricole de pe moșia Roseni și Golăești ? Poate eventuale cercetări viitoare vor putea aduce lumină și în această direcție ! După spusele lui Gheorghe A. Hariton, în vîrstă de 79 de ani, conacul s-a menținut pînă după primul război mondial.

La consfătuirea autorităților județene, civile și militare, care a avut loc la prefectură colonelul Mustață a primit comanda trupelor ce aveau misiunea să înnăbușe răscoala țăranilor din județul Iași[32]. În acest sens, în comunele răsculate a fost trimis Regimentul 13 „Ștefan cel Mare". Puterea cu care se desfășura răscoala în județ, a făcut ca armata trimisă să nu reușească să stăvilească lupta țăranilor. A fost necesar să fie mobilizat Escadronul 3 Roșiori și să fie chemat în grabă și Regimentul 8 Călărași, pentru a împrăștia grupurile de țărani ce înconjuraseră capitala județului, orașul Iași[33]. Cu toate acestea, răscoalele se desfășurau cu o și mai mare intensitate. La Bivolari, evenimentele au atins maximul de intensitate[34]. La Țuțora situația este tulbure, dar aici, se pare, că răscoala s-a potolit repede deoarece, „s-a trimis din Iași un escadron de călărași (sătenii precizează că aceștia aparțineau Regimentului 7 Roșiori), care să împrăștie, eventual să aresteze... pe instigatori" [35], și 250 de soldați din cei 1 000 ai Batalionului 9 Vînători din Ploiești, restul fiind trimis către Golăești, Sculeni și Bosia, ne relatează cotidienele „Opinia" și „Adevărul" din 8 martie[36]. Trimiterea armatei în zona răscoalei este confirmată și de telegrama prefectului de Iași, Cananău, către ministrul de interne, din data de 19 (nu se menționează luna și anul telegramei), unde se arată că : „Asemenea s-au răsculat satele Cîrpiți, Stînca, Medeleni, Icușeni și Luceni, intervenind însă la timp armata, ei s-au

---

27 „Opinia", IV, nr. 89 din 7 martie 1907.

28 „Adevărul", XIX, nr. 6 300 din 8 martie 1907.

29 *Fonoteca școlii Țuțora*, comuna Țuțora, județul Iași.

30 „Opinia", IV, nr. 93 din 11 martie 1907.

31 N. Ciudin, *Un episod al răscoalei din 1907*, în „Cronica", nr. 13 (583) din 1 aprilie 1977, p. 2.

32 G. Tudoran, *op. cit.*, în „Analele științifice", Secțiunea III, a. Istorie, tom. XIII. Iași, 1967, p. 131.

33 *Ibidem*, p. 131.

34 M. Iosa, în „Revista de istorie", tom. 30, nr. 2/1977, p. 190.

35 „Adevărul", XIX, nr. 6 299 din 7 martie 1907.

36 „Opinia", IV, nr. 90 din 8 martie 1907. „Adevărul", XIX, nr. 6 300 din 8 martie 1907

liniştit. S-au mai răsculat comunele Bosla şi Ţuţora în număr de 500, intervenind armata, s-au împrăştiat" [37].

Localnicii îşi mai amintesc, că, în timp ce un grup de răsculaţi se îndreptau dinspre Cristeşti spre Ţuţora, acestora li s-a alăturat şi Manole Nistor din Ţuţora. Ei au fost însă opriţi de un detaşament de ostaşi de sub comanda căpitanului de cavalerie Mihai Negrutz, arendaşul moşiei. Alţii susţin că vreo 60 de ţărani din satul Ţuţora, au ieşit la marginea satului să-i întîmpine pe răsculaţii ce veneau dinspre Cristeşti, pentru a se uni cu ei, dar au fost împrăştiaţi de către armată. Aurel Tofan, locuitor al satului Ţuţora, în vîrstă de 52 de ani, ne relatează, amintindu-şi de povestirea bunicii sale, Catinca Hristea Gogol, că „într-o bună zi, Hristea Gogoi soţul ei, în toiul agitaţiilor generale, a venit furios acasă, a pus mîna pe coasă, a luat un cuţit la brîu şi a pornit-o împreună cu fratele său Costache Gogoi, Petru Stati, Anghel Aştefănoaei şi alţii, spre conacul boierului" [38].

Gr. Alexandrescu, dirigintele Poştei din Iaşi, într-o telegramă către Direcţiunea Generală a Telegrafelor şi Poştelor — Bucureşti din data de 29 (nu se menţionează luna şi anul) informează : „Factorii rurali raportează că în toate comunele şi cătunele este linişte. Detaşamente de armată se află în Sculeni, Ţuţora, Bucium şi Poieni. Compania de vînători din Cîrniceni, plecat spre Bivolari, iar escadronul de roşiori din Popricani, plecat spre Iaşi" [39].

Mînia ţăranilor care a cuprins păturile sărace ale satului a fost „potolită". Cotidianul „Adevărul" din 28 februarie 1907, arăta : „ţărănimii noastre i-a ajuns cuţitul la os" şi că „mişcarea ţărănească... are rădăcini adînci sociale", acestea fiind „relele organizaţiunii noastre economice, sociale şi politice", şi conchide că „va veni ziua unui cataclism general sub zguduirea violentă a cărui va fi cea mai mică şi mai puţin dureroasă pagubă, prăbuşirea actualului sistem politic cu partidele sale „istorice" cu tot" [40].

La Ţuţora, după cît se pare, n-a fost însă nimeni arestat. Nici localnicii nu-şi amintesc, din mărturiile participanţilor la răscoală, să fi avut loc eventuale arestări.

După răscoală, povestesc localnicii, din cele auzite, de o oarecare uşurare, constînd din primirea unei treimi din recoltă. Grîu nu li se dădea, ci numai porumb. Boierul lua două părţi iar ţăranul una singură.

Puterea de luptă, curajul şi spiritul de sacrificiu de care a dat dovadă ţărănimea, a scos în evidenţă necesitatea unor reforme fundamentale în sistemul agrar, ce se vor înfăptui ulterior.

ANEXA

Primăria comunei Ţuţora, Plasa Prisacani, Judeţul Iaşi
Nr. 1466/1907 iulie 8.

Domnule Prim Procuror

La oficia Domniei voastre Nr. 7736 cu care ne trimiteţi în copie ordinul D-lui Procuror General sub Nr. 5119/907 am onoare a vă comunica următoarele relaţiuni cerute şi anume :

1. Numirea moşiei — Ţuţora—Cristeşti

2. Numele şi prenumele proprietarului sau arendaşului care cultivă moşia : — M. L. Negruţi şi A. Blumenfeld.

3. Preţul cu care se arendează falcea de pămînt cultivabil la ţărani şi cea de fînaţ ; dacă plata se face în bani sau în muncă :

— falcea de pămînt cultivabil cu preţul de 48 lei

— falcea de fînaţ cu preţul de 70 lei şi 80 lei.

(plata s-a făcut în bani)

4. Cît se plăteşte pentru varatul vitelor ?

— pentru una pereche boi . . . . lei 24 bani —

— pentru una vacă . . . . lei 12 bani —

---

[37] Documente şi mărturii pentru Istoria României. *Răscoala ţăranilor din 1907*, Documente publicate de M. Roller, vol. I, p. 134.

[38] *Fonoteca şcolii Ţuţora.*

[39] Documente şi mărturii pentru Istoria României. *Răscoala ţăranilor din 1907*, Documente publicate de M. Roller, vol. I, p. 138.

[40] „Adevărul" XIX, nr. 6 292 din 28 februarie 1907.

— *pentru un gonitor . . . . lei 8 bani —*
— *pentru un mînzat . . . . lei 6 bani —*
— *pentru un cal . . . . lei 12 bani —*
— *pentru un cal tretin . . . . lei 12 bani —*
— *pentru un cal strajnic . . . . lei 6 bani —*
— *pentru una oaie mulgătoare . . . . lei 2 bani 50*
— *pentru una oaie stiarpă . . . . lei 2 bani 50*
— *pentru un berbece . . . . lei 2 bani 50*
— *pentru un cîrlan . . . . lei — bani 50*

5. Dacă pentru varatul vitelor mari și mici precum și oi se ia plata în bani, prin producte brînză, lînă sau prin muncă ?

— Costul pentru varatul vitelor, atît a celor mari și mici cum și pentru oi, se achită în bani și nu prin muncă sau producte ca brînză și lînă.

6. Prețul muncii, pentru bani primiți in timpul iernit, și, luați în timpul muncii, și, dacă li se dă pentru muncă tain, sau nu, și în ce cantitate ?

— *falcea de arat, pentru bani primiți în timpul iernii . . . . lei 12*
— *falcea de arat, pe bani luați în timpul muncii . . . . lei 16*
— *falcea de grapat pentru bani primiți în timpul iernii . . . . lei —*
— *falcea de grapat pe bani luați în timpul muncii . . . . lei 4*
— *falcea de prășit pentru bani primiți în timpul iernii . . . . lei 40*
— *falcea de prășit pe bani luați în timpul muncii . . . . lei 40*
— *falcea de secerat pentru bani primiți în timpul iernii . . . . lei 16*
— *falcea de secerat pe bani luați în timpul muncii . . . . lei 28*
— *falcea de cosit pentru bani primiți în timpul iernii . . . . lei 16*
— *falcea de cosit pe bani luați în timpul muncii . . . . lei 32*
— *ziua cu carul pentru bani luați în timpul iernii . . . . lei 3*
— *ziua cu carul pe bani luați în timpul muncii . . . . lei 3*
— *ziua cu palmele pentru bani luați în timpul iernii . . . . lei 1*
— *ziua cu palmele pe bani luați în timpul muncii . . . . lei 2*

7. Cît se plătește ziua, pentru un om mare, sau un copil, la plug? Cum li se calculează zilele de muncă? Li se scad din lună zilele de sărbătoare sau nu?

— *ziua de plugărie pentru un om mare pe bani luați în timpul iernii lei —bani 50*
— *ziua de plugărie pentru un om mare pe bani luați în timpul muncii : lei — bani 63*
— *ziua de plugărie pentru un copil pe bani luați în timpul iernii : lei — bani 50*
— *ziua de plugărie pentru un copil pe bani luați în timpul muncii : lei — bani 63.*
— *luna de plugărie este calculată la 32 zile lucrătoare, zilele de sărbători se scad din lună.*
— *pentru luna de plugărie, se dă ca tain mîncare la hurtă și una pereche opinci.*

8. Dacă costul pămîntului, fînațului și suhatului se plătește în bani sau muncă?

— *se plătește în bani și nu prin muncă.*

9. Cu cît este redus prețul muncii, pentru acel ce n-are putință a căra și ridica popușoii în coșere? Cum sunt văduvile.

— *nu se reduce în acest caz din prețul muncii ;*
— *li se dă cară de către arendaș.*

10. Dacă pe lîngă muncă trebuie a mai da pui de găină, ouă ext. și cîte anume?

— *nu se dă.*

11. Dacă li se ia plată pentru topitul cînepii în baltă, pentru pescuit pește, pentru rața sau gîsca ce umblă pe părău, pentru mascur, vițel și cît anume?

— *pentru topitul cînepii nu se ia plată*
— *nu se pescuiesc în bețele arendașului,*
— *nu se ia plată pentru rață sau gîscă fiindcă nu umblă pe părăul arendașului, precum nici pentru mascur și vițel.*

12. Dacă li se cere plată pentru lutul de uns casele, și cît anume, și în ce condițiuni, în bani sau în muncă?

— *nu se ia plată pentru lutul de uns casele.*

13. În cît timp, considerînd media, un om poate prăși o dată, de două ori, secera, desfăca' cara strujeni la gireadă și pune popușoi în coșeri pentru o falce de popușoi?

— *Pentru muncile ce se cer la o falce popușoi se întrebuințează 62 zile și anume :*

16 zile prașila I
12 zile prașila a II-a

8 zile secerat și făcut glugi
6 zile caratul popușoilor la stanție
18 zile curățatul popușoilor și clădit strujeni în gireadă
2 zile caratul popușoilor în coșer.

14. În cît timp se poate ara, grăpa, boroni și sămăna o falce de popușoi, o falce de grîu?

— Una falce popușoi, în 4 zile, și anume, în 3 zile se ară și 1 zi se seamănă și boronește.

— Una falce de grîu, în 5 zile, și anume, în trei zile se ară, în una zi se seamănă în una se boronește.

15. Cît timp trebuie unui om a secera, lega, pune în clăi și căra la arie o falce secere de grîu sau orz?

— Una falce de grîu se seceră în 24 zile, și anume : în 16 zile se seceră și în 8 zile se leagă și face clăi.

— La orz și ovăs tot aceeași muncă

— Caratul se plătește îndeosebi cu ziua.

16. În cît timp, un om poate cosi, aduna, căpiți și clădi o falce de iarbă?

— Una falce de iarbă, în 21 zile, și anume :
8 zile coasa
4 zile adunatul
4 zile căpițatul
2 zile tras căpițele
3 zile clăditul stogului.

17. Dacă pentru desfacerea snopilor, după ce au fost plouați, întinderea mănunchilor pentru a se usca, legarea din nou și punerea snopilor în claie se plătește aparte sau se cuprinde în prețul seceratului?

— Această muncă se cuprinde în prețul seceratului.

Aceste științe sunt date pe punct de adevăr și pentru anul agricol 1906.

Binevoiți vă rog Domnule Prim Procuror a primi asig. prea oseb. noastre considerațiuni

Primar, *Secretar,*
V. I. Mihăilă *Gh. Năstuță*

Domniei Sale
Domnului Prim Procuror Tribunalului Iassy.

(Arhivele Statului Iași, fond Parchetul general al Curții de Apel, Rapoartele primarilor către procuror în legătură cu obligațiile țăranilor către proprietari, Dosar 87 bis/1907, f. 65 și 72)

DES INFORMATIONS SUR LA PARTICIPATION DES PAYSANS DE LA REGION DE ȚUȚORA À LA GRANDE ÉMEUTE DE 1907

Résumé

L'article analyse quelques documents qu'on trouve les Archives d'Etat d'Iassy, concernant les obligations des paysans envers les propriétaires et les fermiers à la veille de la révolte de 1907.

Dehors leurs obligationes il y avait une série de dons qui n'etaient pas prévus dans leurs contracts de travail.

La situation et la vie difficile menée par les paysans était reconnues par les autorités et par la presse du temps, ce qui a déterminé l'éclat de la révolte.

Elle a commencé le 8 Février 1907 à Flămînzi (Botoșani) d'où elle s'est étendue rapidement dans tout le pays.

Parmi les localités afectées par la révolte était aussi la localité de Țuțora, comme on lit dans la presse la temps.

Le problème paysan ne pouvait être résolu que par des réformes radicales, qu'on ne pouvait réaliser que dans les années du socialism.

•

REZISTENŢA ROMÂNĂ DIN 1917 REFLECTATĂ ÎN PRESA DIN ORAŞUL IAŞI

I. AGRIGOROAIEI, G. CALCAN, M. STRUGARIU

România a intrat în primul război mondial, la 14/27 august 1916, cu scopul realizării idealului naţional. Cu zece zile mai înainte, la 4/17 august, se semnase la Bucureşti tratatul de alianţă cu Franţa, Anglia, Rusia şi Italia şi convenţia militară care, între altele, recunoşteau României dreptul asupra teritoriilor din Austro-Ungaria locuite, în majoritate, de români şi stabileau obligaţiile militaro-economice ale semnatarilor.

Succesele obţinute de armata română după trecerea în Transilvania n-au putut fi consolidate datorită, în primul rînd, faptului că Aliaţii nu şi-au îndeplinit, decît în mică măsură şi cu mare întîrziere, angajamentele asumate, dînd astfel Puterilor Centrale posibilitatea să realizeze pe frontul român o covîrşitoare superioritate[1]. Armata română a fost prinsă între două fronturi, trebuind să se retragă, după lupte extrem de îndîrjite, în faţa unui inamic superior. Dar planul de distrugere a României a eşuat. Puternica rezistenţă a armatei române a provocat pierderi însemnate inamicului şi l-a oprit în sudul Moldovei.

Ca urmare a acestei rezistenţe, deşi redus considerabil la teritoriul Moldovei (dar nici acela în întregime), statul român a continuat să existe, pregătindu-se pentru o nouă şi grea încercare. „Viaţa Moldovei în aceşti doi ani (1916—1918, nota ns.) — scrie Const. Kiriţescu — este o bucată din istoria României independente. Acolo s-a concentrat toată vlaga ţării, acolo e mintea care plăsmuieşte şi braţul care loveşte“ [2].

Oraşul Iaşi a devenit, nu numai capitala României, a unei Românii redusă la aproximativ o treime din fostul său teritoriu, ci şi centrul refacerii şi al rezistenţei victorioase.

N. Iorga, refugiat din faţa valului teutonic care-l urmărea cu gînduri negre, anunţa că „Neamul românesc“ îşi va continua apariţia la Iaşi şi scria rînduri de o mare valoare mobilizatoare : „Iaşul e azi, nu un oraş, ci un simbol de rezistenţă naţională, de afirmare nezguduită a unei datorii pe care n-o părăsim, fiindcă nu voim a o părăsi. Steagul României ce sîngerează din rănile ei eroice a fost adus aici şi spre el se ridică ochii ostaşilor care fac supreme sforţări. Sub acest aspect şi nu sub acela al unui banal loc de refugiu voim să vedem Iaşul“ [3]. Comentînd cuvintele marelui nostru istoric, duşman neîmpăcat al imperialismului german, ziarul „Mişcarea“ arăta că oraşul Iaşi participă „cu tot sufletul, cu tot avîntul la lupta naţională“. „Aici la Iaşi — se scria în încheierea articolului — s-a făurit în vremuri mari unirea, aici în vremuri grele se va făuri România nouă“ [4]. Chiar în condiţiile extrem de grele de la sfîrşitul

---

[1] Vezi, pe larg, Victor Atanasiu, Anastasie Iordache, Mircea Iosa, Ion M. Oprea, Paul Oprescu, *România în primul război mondial*, Editura militară, Bucureşti, 1979, p. 137 şi urm. ; Ion Cupşa, *Armata română în campaniile din anii 1916—1917*, Editura militară, Bucureşti, p. 178 şi urm.

[2] Const. Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, vol. II, s.a., p. 4.

[3] „Neamul românesc“, 29 noiembrie 1916.

[4] *Iaşul simbolic*, în „Mişcarea“, 28 noiembrie 1916.

anului 1917, în zilele pline de suferinţă ale refugiului, s-a exprimat încrederea fermă că Iaşul va reprezenta centrul în jurul căruia se va realiza desăvîrşirea unităţii de stat : „Iaşul, vechea capitală a vitezei Moldove, Iaşul de unde au pornit ideile mari, Iaşul unde s-a făurit România de ieri, Iaşul este oraşul hărăzit să fie locul unde se va făuri România de mîine, România cea mare, care va cuprinde în hotarele ei naturale pe toţi cei de grăiesc dulcea limbă românească“ [5].

Oraşul Iaşi a fost nevoit să facă faţă unor deosebite greutăţi. Faţă de cei 70 000 locuitori, populaţia sa a sporit în cîteva săptămîni la peste 300 000 locuitori, fără a socoti efectivele militare româneşti şi, apoi, cele ruseşti staţionate aici sau în imediata sa apropiere[6]. Efortul a fost cu atît mai mare cu cît oraşul nu cunoscuse, în etapa anterioară, o dezvoltare industrială şi edilitară deosebită, nu dispunea, între altele, de un fond de locuinţe capabil să adăpostească un număr atît de mare de oameni. „Să nu uităm — scria un refugiat — că Iaşul nu a fost prevenit şi că prin surprindere este invadat de o populaţie triplă, ba chiar quadruplă de cea obişnuită. Este dar un mare merit să poţi suporta şi îndestula nevoile tuturor“. Şi atunci cînd ne vom întoarce la căminele noastre, „şi atunci cînd ne vom găsi şi fiinţele scumpe şi avutul ce am lăsat acolo, să nu uite nimeni că Iaşul a fost pentru noi insula de scăpare a naufragiatului, că a fost un bunic bun şi milos, care a rupt din pîinea de la gura copiilor lui spre a o împărţi cu noi“ [7].

Oamenii de cultură şi artă, personalităţi marcante ale spiritualităţii româneşti aflate atunci la Iaşi au jucat, prin exemplul şi scrisul lor, un rol deosebit în mobilizarea maselor largi populare, în menţinerea trează a încrederii că izbînda va fi de partea noastră. În presa de la Iaşi — aspect asupra căruia ne-am îngăduit să stăruim în paginile lucrării noastre — intelectuali — militanţi de seamă au semnat articole-manifest de o mare forţă mobilizatoare, documente vii ale înţelegerii misiunii ce le revenea în clipele grele prin care trecea ţara. După expresia lui Octavian Goga, din articolul de fond din primul număr al ziarului „România“, oamenii condeiului s-au făcut „vestitorii cîntecului de biruinţă care se urzeşte ceas de ceas“ şi, împreună cu toată suflarea ţării strămoşeşti, „noi vom avea ochii îndreptaţi spre voi, soldaţi ai neamului, care din tranşee trimiteţi moartea liftelor străine. În raniţele voastre e biruinţa de mîine“ [8].

În general, presa din Iaşi[9] a dat expresie — în acele momente de grea cumpănă — voinţei de rezistenţă, de luptă a poporului român. Dincolo de unele interese de partid sau grup politic, a nuanţelor ce se explică prin atitudinea faţă de unele acţiuni concrete, de succesiunea etapelor în realizarea unităţii naţionale, faţă de problema reformelor ş.a., ziarele au constituit un important instrument de încurajare şi mobilizare a tuturor forţelor româneşti şi reprezintă pentru noi, astăzi, un semnificativ document istoric. S-au mutat la Iaşi unele ziare care apăruseră la Bucureşti, între acestea „Neamul românesc“ avînd un rol remarcabil[10]. Cîteva ziare existente şi înainte la Iaşi — „Opinia“ (director V. I. Radu), „Mişcarea“, „Evenimentul“ ş.a. — au devenit mai importante, unele depăşindu-şi condiţia de „ziare locale“ („Mişcarea“ a devenit, în fapt, din organul clubului ieşean al Partidului liberal, principalul organ de presă al acestui partid şi oficiosul guvernului Brătianu).

Au apărut aici noi organe de presă, dintre care se detaşează „Acţiunea română“ (primul număr a apărut la 3 ianuarie 1917 ; director Ioan D. Nicolau, prim-redactor Emil Nicolau) şi, în mod deosebit, „România“ (februarie 1917 — martie 1918), care a constituit, în deplină concordanţă cu subtitlul său, un adevărat „organ al apărării naţionale“ pentru românii de pretutindeni, ce a atins adesea un tiraj zilnic de mai multe zeci de mii de exemplare. Director al

---

[5] Idem, 14 decembrie 1916.

[6] Nu există o statistică, mai mult sau mai puţin exactă, asupra numărului de locuitori din Iaşi, în perioada 1916—1918. Unele surse indică, pentru începutul anului 1917, chiar cifra de 400—450 000 locuitori, fără trupele româneşti şi ruseşti („Opinia“, 13 ianuarie 1917).

[7] „Mişcarea“, 14 decembrie 1916.

[8] „România“, 2 februarie 1917.

[9] O listă referitoare la ziarele şi revistele ce au apărut la Iaşi, în perioada 1916—1918 (desigur, unele cu existenţă efemeră) cuprinde peste 50 de titluri — cotidiene şi săptămînale, politice şi culturale etc. (Arh. St. Iaşi, Colecţia N. A. Bogdan, mapa 4).

[10] La Iaşi, „Neamul românesc“ a început să reapară de la 29 noiembrie/12 decembrie 1916. Guvernul a dispus mărirea tirajului cu încă 5 000 de exemplare pe seama statului pentru a fi trimise pe front, în special în tranşee, în primele linii, unde era citit cu nesaţ. Împreună cu ziarul „România“, „Neamul românesc“ a avut o contribuţie importantă la sădirea credinţei că biruinţa va fi de partea noastră, că după clipele de încordare se va realiza idealul scump al tuturor românilor.

gazetei a fost Mihail Sadoveanu (pe atunci mobilizat cu gradul de locotenent), iar prim-redactor Octavian Goga; din redacţie mai făceau parte P. Locusteanu, C. Gongol, G. Ranetti, Corneliu Moldovan, N. B. Beldiceanu ş.a. Ziarul „Tribuna", apărut la Iaşi în perioada martie-decembrie 1918, a desfăşurat o activitate susţinută în direcţia promovării reformelor democratice.

Presa a avut un rol deosebit în combaterea pesimismului şi defetismului[11], în îmbărbătarea opiniei publice, în sădirea credinţei că sacrificiile nu vor fi zadarnice. „Am făcut sacrificii enorm de dureroase. Parte din floarea populaţiei noastre a fost fără milă secerată. Am avut şi umilinţa de a vedea o bună parte a teritoriului nostru încălcată de inamic. Şi totuşi paharul amărăciunilor nu se vede a fi ajuns la fund. Cu toate acestea, avem satisfacţia de a vedea că curajul şi răbdarea noastră stau mai presus decît ceea ce s-ar fi putut presupune". România e decisă să ducă lupta, alături de aliaţi, pînă la capăt. „Ea ştie că trebuie să facă noi sacrificii de oameni şi material, dar nu se dă îndărăt de la orice pentru că ştie că la mijloc stă existenţa ei"[12]. *România îşi va face şi de aici înainte datoria* se intitula un articol apărut în acelaşi ziar, puternic îndemn la rezistenţă: „Din colţişorul în care acum ne odihnim, să ne aruncăm privirea noastră către orizontul îndeplinirii aspiraţiunilor noastre şi să nu ne lăsăm pradă desnădejdii. Mai sînt zile bune rezervate necăjitului nostru popor [...]. România continuă să-şi facă datoria cu acelaşi curaj ca şi pînă acum". Sub semnătura lui Şt. Vlădescu au apărut, în „Opinia", cîteva articole care subliniau dreptatea cauzei româneşti şi încrederea nestrămutată în realizarea ei. Într-un asemenea articol, se arăta: „Şi dacă astăzi am fost încălcaţi de duşmanul care s-a năpustit ca fiara să ne sfîşie, nu va dura mult pînă ce ziua răfuielilor din urmă va suna şi pentru dînşii. Aceasta este credinţa neclintită a poporului"[13].

Cu prilejul zilei Unirii Principatelor, chiar şi în condiţiile atît de grele ale începutului de an 1917, se aprecia că în curînd Iaşul va fi martorul realizării idealului naţional: „Noi, generaţii de astăzi, nu ne ostoim a crede că ne va fi dat chiar nouă să vedem cu ochii şi realizarea acestui nou vis [...]. Cum la 24 ianuarie 1859 am jucat Hora Unirii Principatelor, aşa ne va fi dat în curînd să jucăm Hora Unirii românilor de dincoace şi dincolo de Carpaţi"[14].

Acum, ca şi în lunile următoare, militanţi, oameni de cultură transilvăneni au exprimat, în ziarele de la Iaşi, încrederea că zilele grele vor trece şi românii îşi vor realiza năzuinţa de veacuri. „...Un astfel de ideal, în marginile putinţei şi dreptăţii — scria Vasile Bogrea în „Neamul românesc" din 12 februarie 1917 — e idealul nostru naţional. Prin colbul de stele al Căii Robilor, de-a lungul veacurilor, pe zbuciumatele drumuri de fulger ale războiului de acum, neamul acesta merge mereu către el. Încă puţin, o supremă silinţă şi, la răzbunarea furtunii, sub arcul de triumf al curcubeului păcii, pasărea albastră a visului va coborî între noi". Iar Ion Agârbiceanu, în numărul din 22 februarie 1917 al aceluiaşi ziar, sublinia rolul conştiinţei naţionale în depăşirea greutăţilor prin care trecea poporul român: „... A venit ceasul încercărilor de-acum şi azi fiecare s-a convins de următorul adevăr: cu cît conştiinţa naţională a cuiva a fost mai puternică, cu atît s-a purtat mai vitejeşte în război, mai cinstit acasă, cu atîta rezistenţa lui e mai mare"[15].

S-a luat atitudine faţă de regimul de teroare şi jaf introdus de ocupanţi: „De trei luni — scria „România" — Capitala ţării noastre suferă tot amarul unei invazii care necinsteşte o vatră sfîntă a sufletului românesc"[16]. Duşmanii îşi închipuie că, „prin terorizarea populaţiei în teritoriile ultragiate prin prezenţa lor", a sosit momentul să-şi impună voinţa lor poporului român şi întregii Europe. România a primit o lovitură, dar nu şi-a pierdut cumpătul şi nu a pierdut din vedere *„scopul ce are de atins în actualul război"*. Românul „ştie că pînă la ceasul sfînt al îndeplinirii integrale a idealului său naţional va fi silit să bea din paharul amar al suferinţelor, dar o face aceasta cu bărbăţie şi credinţă, o face aceasta *deoarece are voinţa de a învin-*

---

[11] În articolul *Răniţii* („Opinia", 25 decembrie 1916) se scria, între altele: „Două lumi se găsesc în oraşul nostru. Una e a celor mereu îngrijoraţi şi grăbiţi după ştiri [...]. E lumea panicii, a pesimismului uneori şi a laşităţii [...]. O altă lume e ascunsă în localurile de suferinţă, în spitale. E lumea eroilor, care aduc cu ei de pe fronturi, aerul de îmbărbătare, de rezistenţă, de speranţă şi încredere [...]. Sufletul nobil al poporului nostru aici îl poţi întîlni".

[12] "Opinia", 22 secembrie 1916.

[13] Idem, 25 decembrie 1916.

[14] Idem, 26 ianuarie 1917.

[15] Vezi şi *Lupta pentru unitate naţională reflectată în presa vremii* (II), în „Revista arhivelor", supliment la vol. XL, 1979, p. 258—260.

[16] „România", 23 februarie 1917.

ge"[17]. Germania n-a reuşit, aşa cum s-a lăudat, să „termine" cu România în 30 de zile. În prima fază a războiului, care ne-a fost vitregă „am găsit elementele de care am ştiut să culegem energiile şi experienţele. Cu o forţă şi încredere îndoită vom duce lupta mai departe, pînă la capăt [...], convinşi că marea cauză a neamului a meritat jertfele trecute şi merită altele noi"[18].

A afirma, în acele condiţii, dreptul popoarelor mici la dezvoltare liberă şi independentă, însemna mai mult decît sublinierea unui principiu, însemna un atac direct la adresa cotropitorilor. Iată de ce cuvintele lui Th. D. Speranţia, sîntem siguri, au găsit un larg ecou în rîndurile cititorilor ziarului „Acţiunea română" din 16 februarie 1917 : „Orice popor, precum are dreptul la viaţă, tot aşa are drept şi la libera dezvoltare, pentru că numai libera dezvoltare poate să-i procure fericirea, pentru că nu mai libera dezvoltare poate să-i ajute să se folosească pe deplin de viaţă". Aceeaşi încredere nestrămutată, izvorîtă din profunda cunoaştere a legilor evoluţiei istorice, străbătea articolul lui A. D. Xenopol, *Necesitatea existenţei statelor mici*, publicat în „Neamul românesc" din 22 şi 23 mai 1917 : „Nu trebuie să se clatine nici un moment încrederea în izbînda noastră, căci acest război nu se poate încheia decît cu împlinirea scopului, care nu stă numai în voinţa oamenilor, ci în menirea istorică [...]. Nu există printre veacuri dovadă mai puternică de slujba adusă de statele mici decît rolul istoric jucat de Ţările Române [...]. Nu ! Să nu ni se clatine credinţa nici o clipă. Am trăit mici şi neînsemnaţi, vom trăi mîine mari şi puternici. Existenţa noastră e necesară cumpănirii lumii, situaţia noastră geografică, care ne-a impus toate suferinţele, ne va dărui mîine toate bucuriile. Numai să fim oameni şi să înţelegem glasul vremurilor care ne cheamă la cinste şi datorie"[19].

S-a exprimat permanent şi cu tărie încrederea că marile greutăţi prin care trecea poporul român vor fi depăşite, că ele reprezintă preţul cu care se va scrie o pagină glorioasă a istoriei noastre. „Tineri intelectuali de seamă mi-au pus — releva un publicist în ziarul „Opinia" din 4 martie 1917 — referitor la împrejurările mari şi grele, războinico-sociale, prin care trecem, întrebarea : Cine ne va scrie istoria ? Răspund : O veţi scrie voi cu faptele mari şi înălţătoare, cu abnegaţiunea şi jertfele fiinţei noastre pentru desăvîrşirea unui ideal mare şi sfînt, cu privaţiunile unei vieţi pribege dureroase, care se ridică pînă la martiriu, cu sacrificiul averii şi muncii noastre de ani, toate fapte care nu se pot acoperi astfel ca adevărul să fie întunecat. O va scrie, tot cu faptele ei, o armată întreagă, vitează şi întreaga lume care a voit să facă jertfe liniştii şi fericirii pentru izbînda idealului pe care voi l-aţi pus în lumină". Într-adevăr, numai peste cîteva luni, în memorabila vară a lui 1917, acel tineret istoric—ţărani, muncitori, intelectuali — au realizat, cu elanul lor, cu pieptul lor, barajul de netrecut în faţa duşmanului. Ei au scris, aşa cum s-a prevăzut, o pagină nepieritoare în lupta pentru apărarea pămîntului strămoşesc.

Poporul român a făcut şi de data aceasta dovada unei rezistenţe şi mobilizări exemplare, muncind cu abnegaţie pentru refacerea armatei. Referindu-se la aceasta, Mihail Sadoveanu va scrie, mai tîrziu : „Am luat arma pentru drepturile neamului nostru obijduit şi sfîrtecat sub stăpîniri străine [...]. Va interesa pe istoric fapte de ordin social : cum s-a organizat un popor, cîtă abnegaţie şi cîtă cinste a pus şi mai ales cum a ştiut să apere şi să se reculeagă în marile dezastre [...]. Energiile latente ale naţiunii s-au deşteptat şi s-au încordat. Tot poporul s-a strîns într-un bloc sub izbitura de val a nefericirii"[20].

De la tribuna parlamentului, prin ziarul „Neamul românesc", în discuţiile cu oamenii politici etc., N. Iorga s-a ridicat, la sfîrşitul anului 1916 şi începutul anului următor, împotriva oricărui semn de neîncredere în forţele proprii. În memorabilul său discurs din Cameră, din 14/27 decembrie 1916, în sala Teatrului Naţional din Iaşi, se proclama lozinca „rezistenţei pînă la capăt", se expunea decizia fermă a României libere de a se opune, pînă la atingerea ţelului suprem, pentru care a intrat în luptă : „Oriunde am fi, oricum am fi, sîntem hotărîţi să mergem pînă la capăt, în credinţa că nu se poate, cu nici un chip ca, şi înaintea celei mai sălbatice forţe organizate, să piară drepturile unui popor de a trăi pe pămîntul în care nu este fir de ţărînă care să nu fie acoperit de cel mai nobil sînge". Soldaţii fuseseră momentan „copleşiţi de număr", însă, — aidoma oştenilor de pe vremea lui Ştefan cel Mare — ei stau gata să se întoarcă pentru a cîştiga „dreptul nostru întreg. Pentru atît şi nimic mai mult, nu". Şi deplin încrezător în victoria finală, oratorul a încheiat, în aclamaţiile asistenţei, cu cuvintele ros-

[17] „Acţiunea română", 10 ianuarie 1917.
[18] Idem, 7 februarie 1917.
[19] Vezi şi *Lupta pentru unitate naţională...*, p. 260—261.
[20] „Romania", 2 februarie 1918.

tite de Petru Rareş : „Vom fi iarăşi ce am fost şi mai mult decît atît"[21]. Cuvîntarea lui N. Iorga — scria ziarul „Opinia" — „va fi ca apa proaspătă, curată, a izvorului, după un drum lung de arşiţă şi osteneală". Ea exprima „crezul românimei de pretutindeni, rostit poate de unicul român care, pe lingă calitatea de fruntaş între fruntaşii neamului, o are şi pe aceea de învăţat între *învăţaţii vremii lui* [...]. Nu e numai un admirabil cuvînt oratoric, ci mai ales chintesenţa de convingere a unui mare învăţat care-şi poate îngădui, înainte de vreme, judecăţi istorice pe care viitorul le va întări ca imutabile adevăruri ştiinţifice"[22].

În repetate rînduri, erau invocate marile fapte de vitejie ale înaintaşilor în lupta pentru neatîrnare, se subliniau marile îndatoriri ale momentului : „Dacă am învăţat de la strămoşii noştri să ne păstrăm libertatea noastră de popor independent, — scria ziarul „Opinia" din 11 ianuarie 1917 — ar fi o profanare ce am aduce acelora care în viaţa lor au luptat şi au murit cu credinţa că neamul şi ţara trebuie să fie apărate cu sîngele de cald patriotism al tuturora, care vor să nu trăiască îngenuncheaţi, de călăul fraţilor noştri de peste Carpaţi. Cu credinţa aceasta am început lupta pentru revendicările şi năzuinţele noastre naţionale, cu credinţa aceasta întîmpinăm pe toţi acei ce s-au năpăstuit contra noastră şi cu credinţa aceasta vom continua să ţinem pavăză de apărare pînă la ultimul credincios al neamului nostru, ca să se ştie că urmaşii lui Ştefan şi Mihai Viteazul păstrează cu sfinţenie credinţa vie şi nepieritoare a înaintaşilor lor".

În cursul iernii şi primăverii anului 1917 s-a procedat la reorganizarea armatei române. La refacerea ei a contribuit şi Misiunea Militară franceză condusă de generalul Berthelot. S-a procedat la modificarea Constituţiei, prevăzîndu-se exproprierea marii proprietăţi şi votul universal, fapt ce a contribuit la întărirea elanului de luptă al ţărănimii. În aceeaşi perioadă s-au constituit batalioanele de voluntari transilvăneni şi bucovineni, veniţi din Rusia (unde căzuseră prizonieri) pentru a lupta împotriva Puterilor Centrale. Armata română era gata de a rezista, cu noi forţe umane şi tehnice, oricărei ofensive inamice.

La începutul lunii iunie 1917, populaţia oraşului Iaşi a făcut o primire entuziastă primelor batalioane de voluntari români ce veneau din Rusia. Octavian Goga îi întîmpina cu înflăcărare, scriind în „România", la 7 iunie 1917 : „Îmi dau seama că marşul vostru este cea mai grozavă spovedanie mută a pătimirii noastre de veacuri [...]. Cu voi trec batalioanele moţilor, nesfîrşitele batalioane îndurerate ale istoriei noastre. Vin popii şi ciobanii din bătrîni care au păstrat la Olt şi Murăş o lege românească, vin cărturarii din criptele de la Blaj şi Sibiu, vine Şincai cu cronica lui şi Andrei Mureşanu cu strigătele coardelor sfărîmate, vin cu toţii — toate vibrările sufletului nostru din Ardeal, cîntecele de plug, zvonurile din păduretoate tremură în văzduh cînd se va rosti jurămîntul vostru sub steagul ţării româneşti".

„Unirea Ardealului şi a Bucovinei cu „ţara" s-a făcut ieri la Iaşi — se sublinia în articolul *Zi istorică* : *8 iunie 1917* — căci acolo e Ardealul şi Bucovina unde sînt cei mai scumpi fii ai lor, unde sînt credinţele şi puterea, sufletul şi braţul, în sfîrşit liberate, ale poporului care a rămas vremelnic numai cu trupul sub vechea tiranie, după ce şi-a trimis tot ce avea mai nobil şi mai sfînt sub steagurile româneşti dezrobitoare". Ardealul şi Bucovina „nu mai pot robi la stăpîniri străine", şi nici o putere din lume nu le mai poate răpi sfînta libertate cucerită în risipa celui mai nevinovat sînge"[23].

Mihail Sadoveanu publica, în „România" din 11 iunie 1917, rînduri de o mare valoare patriotică, de încredere în viitorul luminos al naţiunii noastre, pe care nimic şi nimeni nu-l mai poate înlătura : „Zilele acestea, cînd voluntarii ardeleni s-au unit cu ostaşii României libere, pentru lupta dreptului nostru, care nu ne mai poate duce decît la izbîndă, zilele acestea istorice vor rămîne scrise în analele neamului ; alături de momentele cele mai mari, cu zilele de la Alba Iulia, cu cele din Cîmpia Libertăţii, cu cele de la 1859. Însufleţirea care le-a întovărăşit e o dovadă pentru aceasta. Mult încercatul nostru popor, după nespuse amărăciuni găseşte în propria-i durere şi jertfă încordarea supremă. Legiunile biruinţei se adună ; şi am simţit în întreg sufletul acestui popor atita voinţă de a se elibera din tragicul întuneric al trecutului, încît nu este putere ca să mai poată opri fapta, cum nu este putere ca să poată stăvili răsăritul de soare".

Încadrarea voluntarilor transilvăneni şi bucovineni în armata română — şi prin aceasta întărirea capacităţii de rezistenţă în faţa cotropitorilor — reprezintă încă un fapt în di-

[21] N. Iorga, *Pentru întregirea neamului* (*Cuvîntări din război 1915—1917*), Bucureşti, 1925, p. 230 şi urm., ; vezi şi Gh. Buzatu, *Activitatea lui N. Iorga pentru desăvîrşirea unităţii de stat. Noi contribuţii*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol" t. IX, 1972, p. 81 şi urm.

[22] „Opinia", 20 decembrie 1916.

[23] „Mişcarea", 10 iulie 1917.

recția sublinierii unității de luptă a românilor de pe ambele versante ale Carpaților, a legăturilor permanente în acțiunea de mare amploare, de refacere a vechii Românii și de clădire a României întregite.

Guvernul român de la Iași, cercurile politice aflate aici, opinia publică urmăreau cu deosebită atenție, atît evoluția operațiunilor militare, cît și evoluția evenimentelor politice internaționale, propunerile și tratativele de pace dintre marile puteri, luînd atitudine față de încercările de sacrificare a intereselor popoarelor mici. Victoriile din vara anului 1917 sînt cu atît mai importante, cu cît, în lunile anterioare, cercurile conducătoare germane și austro-ungare întocmiseră mai multe planuri de împărțire a teritoriului românesc. Se prevedea, dacă nu o desființare a statului român, menținerea sa ca „un stat micuț, după modelul Monaco-ului" redus numai la teritoriul Dobrogei, și care, evident, nu putea să-și păstreze independența[24].

Încercările marilor puteri de a încheia pacea separată cu sacrificarea intereselor unor state mici, aliate sau nu, nu au reușit. În ceea ce ne privește, rezistența glorioasă din iulie-august 1917 a avut un rol hotăritor, mai ales că ambele tabere au privit acest an ca decisiv în obținerea victoriei. Puterile Centrale intenționau să rupă frontul din Moldova pentru a ocupa întreg teritoriul României și a-și deschide drumul spre bogatele regiuni din sudul Ucrainei, pentru a sili Rusia să încheie pace și, prin aceasta, să slăbească serios Antanta[25].

Nu ne propunem aici să analizăm desfășurarea marilor bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz, mai ales că, și într-o lucrare recentă, li se acordă un spațiu larg[26]. Preocupați uneori, mai mult de latura narativă și descriptivistă, trecem prea repede peste semnificația lor istorică. Tocmai în acest sens ne propunem să stăruim, pe scurt, folosind și unele aprecieri din presa ce apărea atunci la Iași.

După ofensiva de la Mărăști, un strălucit succes care n-a putut fi exploatat în întregime din cauza situației generale de pe frontul oriental, în luptele foarte grele de la Mărășești, armata română a respins ofensiva dușmanului și a repurtat una din cele mai strălucite victorii din istoria noastră. În ordinul de zi dat de generalul Grigorescu la sfîrșitul bătăliei, se exprima admirația față de eroismul fără seamăn al ostașilor noștri și încrederea în apropierea momentului realizării unității naționale depline: „Prin rezistența ce ați opus cu piepturile voastre la Mărășești și Muncelu (și extindem aprecierea la toate luptele din zonă — nota ns.) ați făcut să se întunece visurile de cucerire ușoară a părții ce ne-a mai rămas din scumpa noastră țară [...]. Ați făcut să reînvie în mintea tuturor amintirea glorioasă a faptelor străbunilor noștri. Fiți gata să arătați liftelor sălbatice că românul nu are de dat din pămîntul scump al țării decît locul de mormînt [...]. Din sîngele vostru se va ridica, curat și măreț, o țară românească a tuturor românilor"[27].

În strînsă legătură cu bătălia de la Mărășești, bătălia de la Oituz a zădărnicit încercarea dușmanului de a pătrunde în Valea Trotușului, a zădărnicit complet marele plan strategic al inamicului, a salvat Moldova și, implicit, România de la catastrofa invaziei; cleștele celor două armate austro-germane care trebuiau să opereze de-a lungul Trotușului și Siretului, zăcea la pămînt cu brațele sfărîmate[28]. Drumul spre Iași, spre grînarul Ucrainei și portul Odessa era închis.

Comunicatele referitoare la evoluția operațiilor militare, ordinele de zi etc., date publicității în acele zile fierbinți, veneau să remarce, în fața opiniei publice interne și internaționale, vitejia ostașului român, hotărîrea poporului român de a rezista și de a-și realiza idealul național. *Manifestul către țară*, dat cu prilejul împlinirii unui an de la intrarea în război, preciza caracterul just al participării României la acest conflict: „Și era limpede: ori izbutim să înfigem steagul românimii dincolo de munte, ori s-ar stinge viața noastră dincoace de munte". Încrederea în izbîndă era nestrămutată. Chezășia ei era dată de eroismul ostașului, a întregii națiuni române: „Bătîndu-ne pentru dezrobirea moșiei strămoșești, ne batem pentru triumful libertății și al dreptății în omenirea întreagă. Biruința este sigură. Nimic și nimeni nu o poate împiedica [...]. În locul României de ieri, vom dobîndi România de mîine, așa cum au mîngîiat-o în visurile lor părinții noștri, așa cum o vom lăsa moștenire urmașilor noștri. Eroismul

---

[24] Vezi Ion Agrigoroaiei, *Contextul internațional și semnificația istorică a glorioaselor lupte din vara anului 1917 pentru apărarea independenței și ființei statului român*, în „Carpica", t. IX, 1977, p. 155—156; idem, *Glorioasele victorii din vara anului 1917 și dejucarea planurilor de împărțire a României*, în „Revista arhivelor", vol. XL, nr. 1, 1978, p. 52—55.

[25] Ion Cupșa, *op. cit.*, p. 209.

[26] *România în primul război mondial...*, p. 269 și urm.

[27] Vezi Ion Cupșa, *op. cit.*, p. 253—254.

[28] Const. Kirițescu, *op. cit.*, p. 263.

uimitor al ostaşilor, admirat de toată lumea, a fost susţinut de bărbăţia noastră, a celora de acasă [...]. Prin suferinţele noastre vom cîştiga dreptul la viaţă românilor de pretutindeni, singura viaţă care are preţ pentru noi toţi. Sus inimile şi strîns uniţi împrejurul steagului acoperit de glorie prin vitejia ostaşilor, să nu iasă din piepturile noastre decît un singur strigăt: Înainte pentru România Mare !"[29].

Ziarele ce apăreau atunci la Iaşi subliniau eroismul armatei române în aceste bătălii de mare importanţă pentru destinele neamului. „Într-un cadru mai restrîns, ca teritoriu — scria ziarul „Mişcarea" din 26 iulie 1917 — viaţa noastră de stat a atins o intensitate pe care n-a cunoscut-o niciodată, iar poporul român a dovedit că posedă o rezervă de forţe inepuizabilă şi veşnic tinerească. Dacă în prima fază a războiului, România a dovedit a şti să lupte în cele mai grele condiţii şi nu ştie să tremure în faţa celor mai furtunoase primejdii, în cea de a doua fază a războiului ea a dovedit în faţa lumii întregi că forţa de viaţă a poporului român este nesecată şi că această forţă face minuni. Duşmanii noştri au simţit acum cîteva zile, în valea Caşinului, ce poate face eroismul şi puterea de viaţă a poporului român". Pentru a doua oară în cursul războiului — scria acelaşi ziar — frontul român devine teatrul luptelor celor mai intense şi capătă o însemnătate deosebită pentru desfăşurarea întregii campanii europene. Luptele vin să demonstreze, în chipul cel mai dureros pentru germani, „că armata română refăcută este un factor peste care nu se poate trece atît de uşor. Şi această dovadă li se făcea tocmai în momentul cînd hoardele teutone se aruncaseră asupra frontului cu nădejdea că aici vor avea să înregistreze o victorie deosebită"[30].

În articolul intitulat sugestiv „*Şi pe aici nu se trece*", ziarul „Acţiunea română" scria: Zilele de luptă titanice, de bravură neasemănată au dovedit „că nu se poate trece peste piepturile de oţel ale soldaţilor noştri, ce stau în apărarea şi celui mai mic pălmac de pămînt de dincoace de Siret [...]. Un neam care în restrişte poate striga vrăjmaşului cu mîndrie: „Pe aici nu se trece", un asemenea neam nu are nevoie de a se închina cu umilinţă vrăjmaşului său"[31].

Împlinirea unui an de la intrarea României în război, acum cînd armata română rezista cu îndîrjire, a constituit un prilej deosebit de a releva contribuţia României. Acest război — se arăta în articolul *Un an de luptă* — ne-a cerut jertfe mari, ne-a prilejuit dureri adînci, dar ele au fost suportate cu bărbăţie. „Toate fibrele energiei noastre naţionale s-au încordat şi în lunile lungi şi triste de iarnă, aici în acest colţ de refugiu şi reconfortare al sufletului şi al forţelor româneşti s-a săvîrşit minunea refacerii noastre, care a transformat oştirea noastră în forţa aceea uimitoare care a înscris paginile de glorie nepieritoare de la Mărăşeşti, Mărăşti şi Oituz". Aceste bătălii „acoperă de glorie nepieritoare anul de luptă, de jertfe şi de suferinţe pe care îl încheiem astăzi"[32]. *Am stat neclintiţi* este intitulat un alt articol din acelaşi număr al ziarului, în care se sublinia: „Istoria se scrie cu sînge şi cu sînge ne-am scris cea mai glorioasă pagină din istoria noastră naţională; iar cronicarul, care va cerceta mîine, va cumpăni chemarea şi rostul fiecărui neam în războiul de astăzi, nu va putea tăgădui României nici jertfa, nici avîntul ei, în lupta comună pentru triumful adevărului [...]. Am stat neclintiţi pînă acum şi vom sta pînă la urmă neclintiţi. Aşa a fost sufletul părinţilor din părinţii noştri, aşa l-am moştenit şi noi"[33].

Rezistenţa românească din vara anului 1917 — şi faptul a fost consemnat în presa din Iaşi — a avut un puternic răsunet în tabăra Antantei, fiind socotită, pe drept cuvînt, ca una din cele mai importante victorii din primul război mondial[34]. După ce primul ministru al guvernului provizoriu rus a adus în mod public omagii României, într-o telegramă adresată lui Ferdinand îşi exprima admiraţia pentru vitejia armatelor în apărarea pămîntului natal: „Guvernul provizoriu se înclină în faţa vitejiei ce a acoperit de glorie trupele române sub direcţia comandantului lor suprem şi îl roagă să primească, ca semn al fraternităţii nostre de arme, ordinul Sf. Gheorghe, crucea bravilor"[35].

---

[29] „Mişcarea", 15 august 1917.
[30] Idem, 10 august 1917.
[31] „Acţiunea română", 11 august 1917.
[32] „Mişcarea", 15 august 1917.
[33] *Ibidem*.
[34] Vezi şi A. Deac, *Luptele din vara anului 1917 în aprecierea contemporanilor*, în „Revista de istorie", nr. 7, 1977, p. 1 209 şi urm.; S. Columbeanu, *Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz în documente militare străine*, în „Revista de istorie", nr. 7, 1977, p. 1 227 şi urm.; A. Deac, I. Toacă, *Lupta poporului român împotriva cotropitorilor 1916—1918*, Bucureşti, Editura militară, 1971, p. 249 şi urm.
[35] „Mişcarea", 18 august 1917 şi 27 august 1917.

Telegrama primului ministru francez, Ribot către Brătianu exprima admirația pentru eroismul României și preciza sprijinul Franței în realizarea idealului național: „Franța salută Națiunea Română, sora sa curajoasă, care a arătat, în mijlocul greutăților de acum, cele mai eroice virtuți, zălogul victoriei [...]. Rog pe excelența voastră să creadă că guvernul francez se asociază mai mult ca niciodată la speranțele de mîine și are hotărîta încredere în apropiata lor înfăptuire"[36]. Telegrama suveranului Marii Britanii adresată regelui României exprima, și ea, admirația poporului britanic pentru vitejeasca rezistență a poporului român; eroismul oștirii în luptele de la Mărășești, și Oituz „adaugă un prestigiu nou poporului român și un temei mai mult dreptelor lui revendicări"[37].

Victoriile de la Mărăști, Mărășești, și Oituz au avut o importanță capitală, făcînd să eșueze planurile de împărțire, de desființare a statului român. Au fost apărate — cu prețul a numeroase jertfe — independența și suveranitatea națională, s-a asigurat continuitatea statală, obiectiv major, permanent, al înaintașilor noștri, de-a lungul secolelor. În același timp, glorioasa epopee din 1917 a avut o importanță vitală în îndeplinirea idealului național. Experiența istorică ne arată greutățile, uneori insurmontabile, pe care le întîmpină un popor în acțiunea de refacere a statului, odată ce acesta a fost desființat. *Unirea din 1918 a fost — după cum se știe — rodul luptei tuturor romînilor; menținerea, însă, a ființei statului român prin victoriile din 1917 a însemnat menținerea nucleului către care au gravitat toate forțele de eliberare națională românești. Lipsa acestui nucleu ar fi creat mari greutăți desăvîrșirii unității național-statale.*

Victoriile românești au făcut să se prăbușească una dintre cele mai puternice ofensive inițiate de Puterile Centrale pe frontul de est și să bareze drumul acestuia spre Rusia. Rămînînd pe loc, într-o atitudine de fermă apărare — apreciază Seton-Watson — românii au împiedicat pe Mackensen să ocupe Odessa și pe Leopold de Bavaria, Moscova[38]. În urma înfrîngerilor din iulie-august 1917 comandamentul german a renunțat definitiv la operații ofensive pe această porțiune de front[39]. Frontul se stabiliza aici pentru o perioadă a cărei durată nu putea fi, deocamdată, estimată. Între Rusia și armatele Puterilor Centrale, în această zonă, continua să existe statul român.

La sfîrșitul anului 1917 și începutul anului următor, în condiții internaționale complexe, asupra cărora nu ne-am propus să ne oprim aici[40], România, complet izolată, a fost nevoită, pentru a-și menține ființa de stat și a nu-și sacrifica inutil armata, să încheie armistițiul și apoi pacea cu Puterile Centrale. „Perioada ce urmează după încheierea păcii silite — scrie Const. Kirițescu — e o perioadă de dureri înăbușite și de așteptare plină de speranță"[41]. Poporul român avea conștiința că și-a făcut întreaga datorie: „Am păstrat o parte a pămîntului românesc pe care am apărat-o cu o vitejie fără seamăn, iar la Mărășești am sfărîmat cea mai formidabilă năvală a forțelor dușmane. Acolo a fost limita durerilor noastre și consacrarea biruinței noastre. Strîns uniți [...] așteptăm cu liniște și cu încredere desfășurarea evenimentelor [...]. Noi am stat aici străjeri neclintiți ai neamului, am suferit, am luptat și am biruit [...]. Nu am fost învinși. Acest fapt fixează atitudinea și drepturile noastre"[42]. Iar Mihail Sadoveanu revenea, în februarie 1918, asupra scopului de eliberare al intrării României în război[43] și caracteriza pacea cu Puterile Centrale ca „o pace tristă", ce impune o situație provizorie, „o stare de tranziție, căci neamul e întreg și viază [...]. Puterile aspirațiilor noastre nu pot fi oprite de trecătoarele clipe care cad în vîrtejul veșniciei. Ele cuprind de pe acum în ele înflorirea viitoare, ca o lege organică"[44].

Chiar în condițiile supravegherii exercitate de Puterile Centrale, s-a marcat, cu deosebit curaj, împlinirea unui an de la victoriile din anul 1917 și a doi ani de la intrarea României în

---

[36] Idem, 24 august 1917.
[37] Idem, 18 august 1917.
[38] R. W. Seton—Watson, *Histoire des Roumains de l'époque roumaine à l'achevement de l'unite*, Les Presses Universitaires de France, 1937, p. 561.
[39] Gh. Zaharia, *Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz — marea epopee din vara anului 1917*, în „Analele de istorie", nr. 3, 1977, p. 8.
[40] Vezi, pe larg, Paul Oprescu, *Întreruperea operațiilor militare pe frontul românesc (noiembrie 1917 — martie 1918) și relațiile României cu aliații*, în „Studii și materiale de istorie modernă", București, vol. VI, București, 1979, p. 161 și urm.
[41] Const. Kirițescu, *op. cit.*, vol. III, p. 258.
[42] „Mișcarea", 20 ianuarie 1918.
[43] „România", 2 februarie 1918.
[44] Idem, 27 februarie 1918.

război. Nu erau, desigur, simple aniversări, ci sublinierea hotărîrii poporului român de a rezista în fața pericolului teutonic. „A fost un război în care vitalitatea și vitejia poporului român au strălucit cu puterea elementară a unor însușiri care alcătuiesc pîrghia de viață, de rezistență și de biruință a neamului nostru [...]. Mărășeștii, prin proporțiile pe care le-a avut lupta și prin forțele ce s-au aruncat împotriva noastră, au intrat în rîndul bătăliilor mari din istoria universală [...]. Războiul nostru sînt Mărășeștii, pentru că acolo s-a dat bătălia cea mare în care forța și sufletul românesc au putut izbucni în toată splendoarea [...]. Mărășeștii vor fi ceea ce sînt astăzi în sufletul oricărui bun român : simbolul gloriei cu care armata a acoperit prestigiul României și a sfințit războiul unității naționale"[45]. Războiul României a intrat în istorie „cu înțelesul lui adevărat și cu valoarea lui necontestată : afirmarea hotărîtă a dreptului poporului român la unitatea lui națională. Pentru acest ideal, poporul român a făcut cele mai grele și mai eroice jertfe", în lupta cu cea mai formidabilă năvală de forțe[46]. „În momentul de reculegere și de revedere a drumului parcurs, momentul aniversării intrării noastre în război-se scria în același ziar — aceste constatări sînt pentru noi un motiv mai mult de întărire a încrederii în viitorul pe care ni l-am pregătit pe calea grea a sacrificiului și a luptei, singura cale, dealtfel, pe care știu să meargă popoarele conștiente și vrednice să trăiască". Se exprima „nestrămutata convingere că jertfele fără seamăn ale țării și ale neamului întreg nu vor rămîne fără folos și că, peste ruinele și durerile de azi, se va ridica România Mare de mîine, nu numai mai măreață și mai puternică, dar mai bună și mai unită"[47].

Menținerea statului român, ca urmare a strălucitelor victorii din iulie—august 1971, și apoi, în condiții internaționale foarte dificile, ca urmare a activității diplomatice, a constituit un factor de cea mai mare importanță în lupta unitară a tuturor românilor pentru realizarea idealului național.

Într-adevăr, în primăvara anului 1918, Unirea cea Mare trecuse dincoace de orizont. Românii de pretutindeni îi înlesneau apropierea prin mari acțiuni de eliberare, în cooperare cu popoarele asuprite ce luptau pentru constituirea statelor naționale sau desăvîrșirea lor. „La 1859 — scria ziarul „Mișcarea" cu prilejul aniversării acestui act, în ianuarie 1918 — s-a închegat sîmburele din care trebuia să răsară arborele puternic [...]. Procesul dezvoltării firești a poporului român era în curs. Legile naturale care cîrmuiesc existența națiunilor impun datorii peste care nu se poate trece și jertfe ce nu se pot precupeți. Idealul unității naționale a rămas busola vieții de stat [...]. Evenimentele sînt în curs. Poruncile istoriei se înfăptuiesc. Destinele popoarelor nu se pot abate din făgașul lor firesc". Dar acest ideal nu se realiza de la sine : „Am întîlnit dureri ce nu ne-au înfrînt puterea de luptă, am suferit decepții ce nu ne-au slăbit credința, ni s-au impus jertfe în fața cărora nu am ezitat. Pentru că, pe deasupra tuturor vicisitudinilor trecătoare, avem pururi limpede înaintea ochilor un ideal pe care știm bine că nu-l putem înfăptui fără dureri și fără sacrificii"[48].

În anul 1918, presa din orașul Iași a jucat un rol deosebit de activ : au fost publicate documentele esențiale ale Unirii, au fost relatate acțiunile din diferite provincii în vederea realizării marelui act național, s-a exprimat bucuria, entuziasmul fără seamăn care a cuprins poporul român etc. Această chestiune, care dealtfel depășește cadrul articolului nostru, a constituit obiectul unor lucrări speciale[49]. Reproducem numai cîteva comentarii din presa ieșeană. Ziarul „Evenimentul" aprecia că „Alba Iulia rămîne de-a pururi cetatea celei mai mari înfăptuiri istorice românești pînă în zilele noastre"[50], iar „Opinia" sublinia aceeași idee : „Actul istoric de la Alba Iulia depășește, în importanță, tot ce voința românească a cunoscut în cursul răstimpurilor. Unirea mult visată, odinioară abia sperată, constituie astăzi un fapt împlinit [...]. Ferice generația căreia i-a fost dat să trăiască acest ceas, fericiți cei ce au fost contemporanii măreţului eveniment"[51]. Relatînd faptele, relatînd manifestările de la Iași în cinstea Unirii, „Opinia" scria : „Iașii, bătrînul oraș al bătrînilor noștri, a îmbrăcat ieri haina de sărbătoare pentru a

---

45 „Mișcarea", 23 iulie 1918.

46 Idem, 16 august 1918.

47 *Ibidem.*

48 *Unirea*, în „Mișcarea", 26 ianuarie 1918.

49 Eufrosina Popescu, *Ecoul unirii Transilvaniei cu vechea României în presa de dincoace de Carpați*, în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, Editura Academiei R.S.R., București, 1968, p. 417 și urm. ; I. Agrigoroaiei, G. Calcan, M. Strugariu, *Înfăptuirea statului național unitar român și presa din orașul Iași*, în „Cercetări istorice", IX, Iași, 1978—1979, p. 451. și urm.

50 *Adunarea Națională de la Alba Iulia*, în „Evenimentul", 21 noiembrie 1918.

51 *Un act de mare însemnătate*, în „Opinia", 28 noiembrie 1918.

proslăvi marele act al Unirii". O mare mulţime s-a adunat în jurul statuii lui Al. I. Cuza, a „marelui domn sub care s-a făcut prima unire a fraţilor munteni şi moldoveni". Astăzi, constata cu deplină satisfacţie ziarul, se realizează „acea Dacie la care au visat înaintaşii noştri" [52].

La 1 Decembrie 1918 se încheia procesul desăvîrşirii unităţii de stat a României. Lupta pentru consolidarea independenţei naţionale şi integrităţii teritoriale intra într-o fază nouă. În perioada imediat următoare, presa ieşeană va urmări cu deosebită atenţie problema recunoaşterii internaţionale a Unirii din 1918, va lua atitudine hotărîtă împotriva tendinţelor marilor puteri de a nesocoti anumite drepturi româneşti şi de a ştirbi suveranitatea noastră naţională[53].

LA RESISTANCE ROUMAINE DE 1917 REFLÉTÉE DANS LA PRESSE DE LA VILLE DE IASSY

Résumé

La Roumanie entra en guerre, en août 1916, afin de réaliser son idéal national. La campagne de 1916 fut un insuccès. L'armée roumaine, serrée entre deux fronts, fut obligée de se retirer, après des combats extrêmement acharnés avec un ennemi supérieur. Réduit considérablement (au territoire de la Moldavie) l'état roumain continua à exister, prêt à une nouvelle résistance. Dans la ville de Iassy, capitale du pays de 1916 à 1918, paraissaient de nombreux journaux : les uns, d'avant guerre („Opinia", „Mişcarea", „Evenimentul"), d'autres avaient antérieurement paru à Bucarest („Neamul românesc", sous la direction de N. Iorga), enfin, quelques uns furent nouvellement créés („România", „Tribuna", etc.). Malgré les différences d'orientation politique, ils exprimèrent la décision de l'état roumain de maintenir son existence et de réaliser son unité nationale.

La presse de Iassy poursuivit attentivement la réorganisation de l'armée roumaine, son renforcement par les volontaires roumains venus de Russie, l'aide reçue de la part de la Mission Militaire Française, etc. De nombreux articles exprimèrent la confiance inébranlable en la force de résistance du peuple roumain et son enthousiasme sans égal lorsqu'on apprit les nouvelles sur les victoires de Mărăşti, Mărăşeşti et Oituz. Les journaux de Iassy ne cessèrent de souligner le lien indissoluble entre ces victoires, qui permettaient de maintenir l'existence de l'etat roumain, et l'étape suivante, le parachèvement de l'unité nationale qui allait se réaliser en 1918.

---

[52] „Opinia", 28 noiembrie 1918.

[53] Vezi, în acest sens, I. Agrigoroaiei, G. Calcan, M. Strugariu, *Atitudinea marilor puteri faţă de România la Conferinţa de pace de la Paris, reflectată în presa ieşeană (1919—1920)*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie «A. D. Xenopol» Iaşi", 1981.

IAŞII ÎN LUPTA PENTRU CONSOLIDAREA ŞI APĂRAREA UNITĂŢII, A INDEPENDENŢEI ŞI SUVERANITĂŢII ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

A. KAREŢKI, D. ŞANDRU

După constituirea statului naţional unitar român, manifestaţiile consacrate aniversării unirii — actului de la 24 ianuarie 1859, unirii Dobrogei cu România şi Marii Uniri din 1918 — s-au concretizat la Iaşi prin mari serbări organizate, an de an, în Piaţa Unirii, încheiate fără excepţie cu Hora Unirii, prin conferinţe şi aşezări patronate de Ateneul Tătăraşi ori de Liga culturală, prin festivaluri date în sala Teatrului Naţional, prin conferinţe ţinute la universitate şi în şcoli, prin serbări ale elevilor şi prin publicarea în presa locală a unor articole menite a sublinia semnificaţia acestor acte epocale şi urmările lor pentru România[1]. În articolul *Iaşul şi unirea* publicat în „Opinia" din 26 ianuarie 1927, A. A. Bădereu, referindu-se la preţuirea de care se bucura Unirea în fosta capitală a Moldovei, scria, fără nici o exagerare, că oraşul Iaşi a organizat totdeauna cele mai spectaculoase serbări în ziua de 24 ianuarie, ziua unirii Principatelor. Sărbătoarea unirii din ianuarie 1859 — observa el — nu mai constituia însă numai sărbătorirea a doua ţări surori, ci unirea tuturor teritoriilor locuite de români, căci prin unire s-a atins idealul care, pentru generaţiile trecute, fusese un vis, un ideal, la înfăptuirea căruia partea Iaşilor fusese hotărîtoare, căci cultura sa a radiat, ţinînd vie conştiinţa naţională în ţările surori, prin generaţiile de români din teritoriile subjugate ce au studiat la universitatea ieşeană[2].

Chiar din primii ani de după Unire, la marile serbări de la Iaşi consacrate operei de unificare naţională şi făuritorilor ei s-a evidenţiat că opera de cinstire a acestora impunea în mod necesar o vigilenţă permanentă pentru păstrarea neştirbită a moştenirii lăsată prin jertfele atitor generaţii trecute, întrucît în cercurile conducătoare ale unor state care ţinuseră pînă în 1918 în stăpînire teritoriile locuite de români legitimitatea actelor poporului nostru era contestată. Cu începere din anul 1932, cînd revizionismul maghiar a găsit un sprijin din ce în ce mai larg la fascismul italian, aniversarea unirii la Iaşi, ca şi în alte oraşe ale ţării dealtfel, a căpătat o semnificaţie mai amplă, ca fiind nu numai un prilej de cinstire a generaţiilor ce au militat pentru unire, ci şi de exprimare a voinţei hotărîte de a păstra această cucerire. Lupta antirevizionistă, la care şi-au dat acordul general toate clasele şi păturile sociale din România, nu s-a

---

[1] Vezi Arhivele Statului Iaşi, fond Primăria Municipiului Iaşi, dosar 11/1919, f. 19—20, 28, 31, 38; *Idem*, fond Teatrul Naţional Iaşi, dosar 455/1925, f. 5 — 6; *Idem*, fond Prefectura judeţului Iaşi, dosar 11/1939, f. 22; Opinia, nr. 3 596 din 29 martie 1919; nr. 3 540 din 23 ianuarie 1919; nr. 5 007 din 8 februarie 1924; nr. 5 599 din 28 ianuarie 1926; nr. 5 954 din 30 martie 1927; nr. 6 208 din 31 ianuarie 1928; nr. 6 285 din 1 mai 1928; nr. 6 440 din 2 noiembrie 1928; nr. 6 466 din 2 decembrie 1928; nr. 7 423 din 28 ianuarie 1932; nr. 7 957 din 29 octombrie 1933; nr. 8 029 din 26 ianuarie 1934; nr. 8 399 din 12 aprilie 1935; nr. 8 640 din 29 ianuarie 1936; 1/1935, f. 180; 11/1942; Mişcarea, nr. 273 din 30 noiembrie 1928; nr. 275 din 2 decembrie 1928.

[2] Opinia, nr. 5 900 din 26 ianuarie 1927.

limitat la acțiunile organizate în cinstirea aniversării unirii, dar, după 1932, ea nu mai poate fi separată de aceste momente, fiind legată, de cele mai multe ori, în mod semnificativ, de ele.

În împrejurările concrete de după anul 1932, între mișcarea antirevizionistă, mișcarea antifascistă și lupta împotriva pericolului unui nou război s-a creat și s-a dezvoltat o corelație strînsă și permanentă, toate împreună urmărind scopuri similare : apărarea independenței, integrității și suveranității naționale. În august 1932, ziarul „Opinia" publică, în numele Comitetului local de acțiune împotriva războiului, apelul adresat de Comitetul din România, intitulat *Acțiunea contra războiului și pentru consolidarea păcii*, semnat din partea ieșenilor de P. Constantinescu-Iași, Radu Cernătescu, Ilie Cristea, Demostene Botez, Zoe Frunză, Panait Moșoiu, prin care opinia publică era avertizată asupra pericolului ce plana asupra omenirii și, în special, asupra României din pregătirile ce se făceau în unele state pentru un nou război[3]. Profesorul ieșean P. Constantinescu-Iași, participant la lucrările Congresului antirăzboinic de la Amsterdam, din 27—29 august 1932, evidențiind rezultatele la care delegații ajunseseră, scria cu satisfacție că „Astăzi există un front unic anticapitalist și un stat major mondial antiimperialist. Lupta s-a început la Amsterdam ; succesul final care duce la înlăturarea definitivă a războiului prin desființarea cauzelor generatoare, societatea socialistă nu e departe"[4].

În articolul „Mișcarea antirăzboinică din localitate", unde se arată că un mare număr de cetățeni și organizații ieșeni au răspuns la apelul antirăzboinic lansat de 47 intelectuali, Ilie Pintilie, în numele sindicatului lucrătorilor C.F.R. din Iași, saluta „cu mult entuziasm această acțiune al cărei scop este atît de necesar și folositor pentru întreaga omenire"[5]. La rîndul său, Al. Voitin sublinia : „Dacă forțele lagărelor fasciste nu vor fi încercuite așa încît să nu poată mișca, dacă nu se vor face toate sforțările ca frontul păcii grupat în jurul Franței și Uniunii Sovietice să fie întărit, fascismul de toate națiunile vor da foc lumii"[6].

La 1 decembrie 1932, cînd s-au împlinit 14 ani de la Unirea Transilvaniei cu România, cu prilejul manifestațiilor organizate la Iași, Federația societăților feminine și feministe din Iași, prin prezidenta generală, Elena Meissner, asociindu-se din suflet la serbarea Unirii Transilvaniei cu patria mamă, își exprima protestul energic împotriva acelora care cereau revizuirea Tratatelor de pace. Dreptatea istorică cîștigată prin atîta sînge vărsat — se spunea în comunicatul prin care asociația feministă din Iași se asocia la mișcarea antirevizionistă — nu poate fi încălcată prin noi calcule hrăpărețe și imorale[7].

La începutul lunii decembrie 1932 un grup de intelectuali ieșeni, în frunte cu președintele Secției Iași a Ligii culturale, a luat inițiativa organizării unei mari demonstrații contra tendințelor de revizuire a tratatelor ce se manifestau în ultimul timp în unele state. În acest scop, la 7 decembrie 1932, în localul seminarului pedagogic au participat toți reprezentanții societăților culturale, ai partidelor politice și tot ce avea orașul Iași mai reprezentativ ca intelectuali și patrioți. Toți vorbitorii au arătat utilitatea manifestațiilor antirevizioniste pentru menținerea granițelor României. Aici s-a hotărît convocarea ieșenilor la o mare întrunire antirevizionistă, pentru ziua de 18 decembrie[8]. În numărul din 18 decembrie 1932 al ziarului „Opinia", care aducea la cunoștința locuitorilor hotărîrea privitoare la mitingul antirevizionist, era publicat, sub semnătura lui Victor Munteanu, articolul *Drepturile sacre ale României. Adevărul istoric și agitația revizionistă*, în care se sublinia legitimitatea drepturilor României. „Noi românii am socotit și socotim încheiat definitiv procesul istoric al granițelor noastre hotărîte prin tratatele de pace de la Versailles și Trianon. Toată lumea de bună credință știe că la conferințele de pace au luat parte cîteva sute de savanți geografi și istorici, care au contribuit cu luminile științifice la determinarea hotarelor și drepturilor istorice ale națiunilor în litigiu ; iar situația geografică a Ungariei de astăzi se datorează în bună parte și izvoarelor științifice germane, în special (hărțile etnografice ale lui Kipert și studiul „Naționalitățile" al lui B. Auerbach din Austro-Ungaria). Nu s-a deslipit nici o țară fără raportul bine motivat al savanților pe baze serioase ale realităților istorice. Așa că, nu poporul maghiar a fost despărțit de frații săi, ci s-a dovedit, pînă la cea mai clară evidență că românii au fost subjugați și siliți să păstreze acel jug multe secole de suferinți și nedreptăți. Nici un popor din lume n-a suferit, poate, atît de mult în decursul vremurilor ca poporul nostru, pentru a-și păstra patrimoniul național. Pămîntul României între-

[3] Idem, nr. 7 598 din 26 august 1932.
[4] „Nu", nr. 1 din 2 octombrie 1932.
[5] *Ibidem*.
[6] Manifest, nr. 9 din 25 octombrie 1934.
[7] Opinia, nr. 7 681 din 1 decembrie 1932.
[8] Idem, nr. 7 688 din 9 decembrie 1932.

gite de astăzi este o moştenire lăsată nouă de mii de ani, de către strămoşii daco-geţi şi de către români, prin marele împărat Traian. Infiltraţiunile vremelnice ale altor neamuri strecurate în vremuri grele de rezistenţă a noastră, nu pot să determine dreptul la nici un deget de pămînt din sfînta noastră moştenire. Răşluirile ce ni s-au făcut din toate părţile din pămîntul nostru strămoşesc ne-au fost recunoscute şi s-au înapoiat cu dreptate prin tratatele de pace încheiate şi prin autodeterminarea populaţiei, în mare majoritate români, care au locuit şi locuiesc şi astăzi statornic între vechile noastre hotare istorice, păstrînd intacte : limba, obiceiurile, datinile şi credinţele strămoşeşti. Încercările duşmanilor noştri seculari de a ne readuce la stările din trecut, prin cererile de revizuire a tratatelor de pace, ne-au lăsat reci atîta vreme cît s-au mărginit la intervenţia în favoarea maghiarilor a lordului Rothemer, care, ademenit de propaganda ungurească, împrăştia prin ziarele sale un curent în favoarea revendicărilor nedrepte. Dar această propagandă de rea credinţă a început să zdruncine şi în Italia credinţa în sfintele noastre drepturi. Ceea ce ne-a determinat să ieşim din rezerva ce ne-o impunea conştiinţa drepturilor noastre intangibile şi să arătăm lumii încă necunoscătoare de partea cui este dreptatea, a fost acţiunea oficială a primului ministru ungar, d. G. Gömbös, împotriva noastră. În mitingurile noastre naţionale facem dovada evidentă a drepturilor noastre istorice teritoriale şi a unităţii conştiinţei noastre naţionale. Atragem atenţiunea tuturor asupra adevărului, că pace în lume nu poate exista decît prin respectul tratatelor de pace, prin respectul tuturor popoarelor la o viaţă liberă şi unitară. Pe aceste considerente, Iaşii, „capitala Moldovei, oraşul tuturor Unirilor şi al tuturor sacrificiilor reale, Iaşul cultural, centru viu de cultură cu tradiţii şi obligaţiuni istorice de a întreţine neatinsă flacăra idealismului şi a demnităţii culturale organizează mitingul naţional de afirmare din nou a drepturilor istorice, intangibile, ale României întregite în vechile ei hotare“ [9].

Marele miting antirevizionist din 18 decembrie 1932 a avut loc în sala Sidoli. Preşedintele Secţiei locale a Ligii culturale a relevat că manifestarea era menită să dea un răspuns provocărilor îndrăzneţe ale revizionismului maghiar. Declarînd că românii doreau să trăiască în pace cu ungurii, ca şi cu toţi vecinii, el a ţinut să sublinieze, pe de altă parte, că tratatele încheiate pe principiile naţionale erau şi rămîneau intangibile[10]. Profesorul Ion Borcea, în calitate de reprezentant al corpului didactic şi de delegat al Partidului Ţărănesc-Luptist, după ce a adus omagii generaţiilor trecute de profesori care au ştiut să sădească dragoste şi credinţă în sufletele generaţiile următoare, a declarat : „Cînd este vorba de o cauză naţională, toţi fiii acestei ţări sînt uniţi. Şi în acest moment declarăm — conchidea el — că tratatele nu sînt revizuibile, ele rămîn veşnice“ [11]. La miting au luat cuvîntul reprezentanţii tuturor secţiilor ieşene ale partidelor politice, deputaţii oraşului, rectorul Universităţii, mitropolitul Moldovei, preşedinta Asociaţiei femeilor române, reprezentanţii organizaţiilor studenţeşti, preşedintele Ateneului Tătăraşi, delegaţi ai muncitorilor, ai presei, ai ofiţerilor de rezervă, ai pensionarilor şi invitaţi din Bucureşti şi Cernăuţi. În încheierea adunării a fost adoptată o moţiune, în care se spunea : „Poporul român din bătrîna capitală a Moldovei, leagănul unirilor naţionale, din judeţul Iaşi şi din împrejurimi, întruniţi în adunare naţională, azi 18 decembrie 1932, protestează din toate puterile revoltei lui sufleteşti, în contra agitaţiilor maghiare, din zi în zi mai îndrăzneţe, care cer sfărîmarea tratatelor de pace, încheiate după marele război mondial, pe care ei l-au provocat şi în care au fost învinşi. Declarăm că aceste tratate sînt intangibile, fiindcă, realizînd unirea neamului românesc într-un singur stat naţional liber, am îndeplinit o poruncă de mult repetată a conştiinţei morale universale. Răzbunarea lor ar însemna reînvierea cauzelor de zvîrcoliri dureroase şi de lupte singeroase în omenire. Dorinţa noastră sinceră este de a trăi în pace cu toate popoarele vecine, deci şi cu ungurii. Dorim Ungariei, pentru binele ei şi liniştea lumii, să priceapă că popoarele, ca şi oamenii, trebuie să se împace...“. Participanţii la miting s-au îndreptat, apoi, în corpore, în frunte cu muzica militară, spre statuia lui Cuza Vodă, apoi la mitropolie şi la statuia lui Ştefan cel Mare, locuri unde au vorbit reprezentanţi ai studenţilor, ai veteranilor din războiul de independenţă şi ai altor organizaţii[12].

Venirea la putere a lui Hitler în Germania, creşterea pericolului fascist care ameninţa integritatea patriei, activizarea forţelor reacţionare din interior au creat o stare de spirit profund ostilă fascismului, reflectată amplu în presa vremii. Ziarele şi revistele ieşene, de nuanţă politică foarte diferită, cu colaboratori ce-şi aveau crezuri politice diverse, au inserat în paginile

[9] Idem, nr. 7 697 din 18 decembrie 1932.
[10] Idem, nr. 7 698 din 20 decembrie 1932.
[11] *Ibidem.*
[12] Idem, nr. 7 698 din 20 decembrie 1932.

lor, încă din primele zile ale instaurării fascismului în Germania, articole demascatoare ale regimului fascist.

La scurtă vreme după venirea lui Hitler la putere în Germania numeroase persoane au intuit cu clarviziune legătura indisolubilă ce se crea între mișcarea hitleristă și lupta ei pentru răsturnarea ordinei Europei stabilită prin tratatele de pace, atrăgînd atenția asupra pericolului ce apărea pentru România prin noua situație politică din centrul Europei. În articolul *EXTREMISMUL*, prof. V. Buțureanu arăta că o primejdie extrem de gravă pentru ordinea statului o reprezentau curentele extremiste de dreapta, care își alimentau fondul ideilor lor din programul bogat în reforme al partidului hitlerist. Ca doctrină de guvernămînt, hitlerismul — observa el — este o ideologie specifică reacționarilor germani care au avut totdeauna o predilecție deosebită pentru zornăitul pintenilor și demonstrațiile militarismului de paradă. Aceste porniri, în alte timpuri respectabile, nu sînt, după cum arată evenimentele, pe placul unanim al populației germane și mai ales al claselor muncitoare, care nu pot uita lecția pe care războiul a aplicat-o metodelor de conducere, pe care Hitler vrea să le reînvie într-o țară sărăcită pe urma greșelilor predecesorilor săi. Ce am putea cîștiga noi, încurajînd asemenea curente pentru care uniformele și emblemele înlocuiesc problemele serioase ale populației ? Am dezorienta elementele tinere de la ocupațiile lor curente și i-am face să vadă — ceea ce este o adevărată crimă națională — în oameni de aceeași limbă, de aceeași origine și cu interese comune indestructibile, adversari care trebuie exterminați prin mijloace grabnice și radicale. Iată aspecte dureroase pe care le oferă Germania, de la venirea lui Hitler. Dar hitlerismul prezintă, în situația atît de tulbure a politicii Europei, un pericol și mai mare pentru statul nostru, pe care partizanii hitlerismului român, dintre care mulți n-au văzut războiul, au tot dreptul să-l ignoreze. Hitlerismul este o doctrină războinică și revizionistă care așteaptă prilejul favorabil spre a-și formula pretențiile sale teritoriale : coridorul de la Danzig, coloniile și retrocedarea Alsaciei, convinși fiind că asemenea cereri nu se pot satisface în mod pașnic și benevol. Dar revizionismul nu se extinde numai asupra revendicărilor statului german ; el înglobează și reclamațiunile statelor care s-au solidarizat cu interesele Germaniei și acestea din urmă ne privesc îndeaproape și pot pune statul român într-o situație evident critică. Dacă hitleriștii noștri și-au procurat căști de oțel și le pot suporta, sînt liberi să se înscrie în batalioanele de asalt ale lui Hitler. Dar a determina în țara noastră curente potrivnice ideilor liberale, pentru care am luptat alături de Franța în război este pe cît de primejdios, pe atît de absurd[13].

Se impune a fi evidențiată tendința multor publiciști de a atrage atenția maselor asupra necesității luptei active împotriva instaurării fascismului. Experiența tristă a Germaniei, încătușată de regimul hitlerist, trebuia folosită în lupta împotriva pericolului instaurării fascismului în România. În țara noastră exista deja o altă experiență, care dovedise maselor că drumul fascismului trebuia și putea fi barat. Bătăliile de clasă din anii crizei economice și mai ales luptele din ianuarie — februarie 1933, prima ridicare pe plan internațional a proletariatului român după venirea lui Hitler la putere, cu pronunțatul lor caracter antifascist au demonstrat în mod practic că fascismul poate fi înfrînt dacă împotriva lui se ridică clasa muncitoare, toate forțele patriotice, democratice. „Mulțimile sărace din lumea întreagă... își dau seama că lupta în contra fascismului nu trebuie lăsată după instaurarea lui la putere, ci lupta antifascistă trebuie dusă mai ales în mod întețit tocmai pentru a preveni înscăunarea acestuia" — scria G. Ivașcu („Între fascism și antifascism")[14]. T. Radu, student ieșean, exprima în ziarul „Focul" un punct de vedere analog : „Fascismul nu trebuie lăsat cu nici un preț să-și joace sinistrul rol pînă la urmă. El trebuie nimicit înainte de a fi dezlănțuit catastrofa războiului" („Fascismul vrea război")[15].

Poporului român îi erau străine manifestările retrograde și antiumane ale regimului fascist. „Țara este plugărimea, țara este muncitorimea fabricilor, țara este intelectualitatea creatoare. Și țara nu-i fascistă" — scria profesorul ieșean Traian Gheorghiu („Moartea fascismului")[16], exprimînd starea de spirit ce domnea în întreaga țară.

Caracterul războinic al fascismului, pericolul ce-l prezenta pentru pacea omenirii, a constituit una din preocupările de prim ordin ale publiciștilor ieșeni. „Fascismul — arăta L. Marcu — s-a dovedit războinic și criminal. S-a dovedit distrugătorul civilizației. S-a dovedit cea mai ideală unealtă și consumatoare a produselor uzinelor de război" („Demascarea fascismu-

---

13 Idem, nr. 7 759 din 5 martie 1933.
14 Manifest, nr. 10 din 5 noiembrie 1934.
15 Idem din 12 noiembrie 1934.
16 Politica, nr. 88 — 89 din 25 decembrie 1935.

lui")[17]. Tr. Gheorghiu, în articolul său „Moartea fascismului", sublinia caracterul agresiv al fascismului a cărui doctrină războinică venea în contradicţie cu dorinţa de pace a poporului. Fascismul duce la război, după cum apele curg la vale. Dar fascismul nu se identifică cu poporul. George Ivaşcu, în articolul „Între fascism şi antifascism", sublinia legătura organică între fascism şi dictatura a celor mai reacţionare forţe ale imperialismului, îndreptată împotriva oamenilor muncii şi caracterul său expansionist. Fascismul, scria el, este „un regim de teroare şi exploatare, un factor războinic de prim plan"[18].

Presărat de puternice acţiuni de masă, manifestaţii. demonstraţii şi lupte ale clasei muncitoare, ţărănimii, intelectualităţii, deceniul al patrulea se înscrie în istoria patriei, a Partidului Comunist Român, a mişcării muncitoreşti şi democratice ca o epocă a unor clare şi viguroase ridicări ale majorităţii poporului român împotriva pericolului fascist, pentru apărarea independenţei, suveranităţii şi integrităţii patriei. Desfăşurarea impetuoasă a acestor bătălii reprezintă, totodată, expresia intenselor legături ale partidului comunist cu oamenii muncii, cu straturile cele mai largi ale populaţiei, a capacităţii sale de organizare şi mobilizare, de conducere a luptei pentru apărarea intereselor fundamentale, a fiinţei naţionale a poporului român.

Fascismul cu orientarea sa politică revizionistă şi agresivă, ameninţa pacea, independenţa şi hotarele naţionale ale ţării. Expansiunea Germaniei hitleriste şi a celorlalte state fasciste a fost susţinută de cercurile fasciste şi prohitleriste, dintre care cele mai active şi mai periculoase pentru interesele poporului român erau Garda de fier şi Grupul etnic german, care constituiau coloana a cincea a nazismului în România. Garda de fier, organizaţia fascistă teroristă, agentură a Germaniei hitleriste, era susţinută şi folosită de vîrfurile cele mai reacţionare ca detaşament de şoc împotriva mişcării muncitoreşti şi democratice[19].

În acele momente, tragice pentru destinele României, s-au ridicat la luptă hotărîtă împotriva pericolului fascist forţele patriotice, naţionale ale ţării, în frunte cu clasa muncitoare. Lupta poporului român împotriva fascismului pentru apărarea independenţei şi suveranităţii patriei se înscrie în istoria modernă a României ca unul episoadele cele mai glorioase. Succesele obţinute de forţele democratice în această luptă demonstrau, fără putinţă de tăgadă, existenţa în ţara noastră a forţelor sociale şi posibilităţilor de realizare a unei largi concentrări democratice antifasciste. Conştiente că instaurarea fascismului constituia o primejdie de moarte pentru poporul român, clasa muncitoare, masele ţărăneşti, intelectualitatea, toate forţele democratice şi patriotice, s-au ridicat la lupta hotărîtă împotriva pericolului fascist, sub steagul democraţiei şi independenţei patriei. Este o mîndrie patriotică de a sublinia realitatea că în România fascismul nu a avut o bază de masă, că diverse categorii sociale, uneori de coloratură politică extrem de variată, şi-au unit glasurile şi forţele pentru combaterea pericolului fascist.

În cadrul luptei generale duse împotriva fascismului locul de frunte l-a ocupat Partidul Comunist Român. Deşi aflat în ilegalitate, partidul comunist a participat şi şi-a spus cuvîntul în toate problemele vitale care frămîntau societatea românească. Dînd dovadă de un profund patriotism, identificîndu-se cu năzuinţele cele mai largi mase populare, P.C.R. a fost singurul partid politic din ţară care a chemat cu consecvenţă la unirea tuturor forţelor politice pentru bararea drumului fascismului, pentru salvarea ţării. Comuniştii, răspunzători pentru viitorul patriei, nu au pregetat de a declara că vor fi în primele rînduri ale luptei pentru salvarea ţării, dacă interesele acestora o vor cere. „Noi comuniştii — glăsuia apelul C.C. al P.C.R. din 1 noiembrie 1935 — sîntem gata să apărăm cu arma în mînă independenţa României dacă ţara noastră ar fi silită să ducă un război naţional de apărare contra imperialismului fascist... comuniştii vor considera necesară apărarea fiecărei palme de pămînt a ţării noastre", precizînd în încheiere că vor intra „în primele rînduri ale luptătorilor pentru respingerea agresiunii fasciste"[20]. Vibrantul manifest al partidului comunist răspîndit la sfîrşitul anului 1937 şi începutul anului 1938, manifest mobilizator împotriva primejdiei hitleriste în creştere, sublinia: „Ne cheamă la luptă sîngele lui Doja, Horia şi Tudor Vladimirescu. Ne cheamă la luptă dragostea de ţară, pe care nu vrem s-o vedem sfîşiată şi cotropită, dragostea de acest popor, pe care nu-l vrem îngenunchiat şi robit"[21].

În acest context trebuie să subliniem şi remarcabila înregimentare a intelectualităţii în lupta pe care o ducea întregul popor, în fruntea căruia păşeau cu fermitate comuniştii. Adver-

---

[17] Caradaşca, nr. 44 din 20 octombrie 1935.
[18] Ecoul, nr. 4 din 22 iulie 1934.
[19] Arhiva C. C. al P.C.R., fond 96, dosar 2 304 f. 67—78.
[20] Idem, fond 6, dosar 1 201, f. 95.
[21] Idem, dosar 219, f. 303.

sitatea intelectualilor împotriva a tot ce era retrograd, putred, irațional și antiuman în ideologia și practica fascismului, conștiința unor riposte vehemente în apărarea independenței și suveranității patriei, a valorilor culturii naționale i-au determinat să caute formule în care să-și îmbrace protestul. Din amfiteatre, săli, pe scenele teatrelor sau în ziare și reviste glasurile intelectualilor se uneau cu vocea întregului popor, profund ostil fascismului și conștient de pericolul ce-l reprezenta pentru însăși ființa națională.

Intelectualitatea, caracterizată printr-un viguros spirit democratic, progresist, umanist, în fața marilor amenințări ale fascismului, a ajuns, după exemplul pe care-l ofereau muncitorii, la înțelegerea necesității organizării unor acțiuni hotărîte pentru înfrîngerea forțelor oarbe dezlănțuite, în vederea apărării științei, artei și culturii primejduite de huliganii îmbrăcați în cămăși negre sau verzi. Imensa majoritate a intelectualității României s-a ridicat în apărarea valorilor spirituale ale umanității. Amenințarea însăși a existenței naționale, barbariile săvîrșite împotriva valorilor culturilor naționale și universale, distrugerea lăcașurilor de știință și cultură, arderea în piețe publice a cărților de cultură progresiste, politica rasială și dementă, terorismul și bestialitățile ridicate la rang de politică oficială de stat nu puteau să lase indiferentă intelectualitatea progresistă cu adînci și viguroase rădăcini de tradiții umaniste și democratice[22]. În acord cu masele largi muncitoare, inteligența românească și-a adus o apreciabilă contribuție la lupta pentru apărarea integrității teritoriale, a independenței și suveranității de stat a României. Intelectualii de mare prestigiu ai țării au văzut permanenta și indisolubila legătură dintre fascism și primejdia apariției sau reapariției focarelor de război. În scurte cuvinte, poziția înaintată a intelectualității de apărare a independenței și suveranității patriei poate fi caracterizată prin ceea ce profesorul comunist antifascist Petre Constantinescu-Iași preciza într-o formulă pe cît de sumară pe atît de completă: „Politica externă a României nu poate fi decît una singură, aceea dusă acum alături de Franța și Mica Antantă, de Anglia și Rusia Sovietică, alături de statele ce asigură pacea, integritatea teritorială și independența națională a poporului român"[23].

De la an la an, pe măsura creșterii pericolului fascist, tot mai mulți și mai valoroși oameni de știință și cultură subliniau necesitatea apărării culturii, amenințată de forțele retrograde ale fascismului. Faptul că P.C.R. a militat activ pentru salvarea valorilor culturii naționale a constituit un element esențial pentru atragerea personalităților progresiste în eroica bătălie împotriva forțelor întunericului.

Numeroase acțiuni întreprinse în deceniul al patrulea dau imaginea unui tablou cuprinzător, extrem de variat al luptei hotărîte duse de forțele înaintate ale societății românești și, în primul rînd, de către P.C.R. împotriva concepțiilor social-politice fasciste. „În fața poporului nostru — se sublinia în hotărîrile Plenarei a V-a lărgite a C.C. al P.C.R. din august 1936 — stă ca o sarcină urgentă crearea unei literaturi politice de masă care să dezbată în fața maselor largi populare toate problemele actuale zilnice interne și externe, contrabalansînd influența otrăvitoare a propagandei și literaturi șovino-fasciste"[24]. Sub influența ideologică a partidului comunist și a organizațiilor democratice îndrumate sau conduse de partid, numeroși intelectuali de vază și-au manifestat aversiunea față de concepțiile retrograde ale fascismului. Ei au militat pentru crearea unei literaturi politice de masă, a unor opere valoroase inspirate din lupta poporului, opere care să ducă mai departe glorioasele tradiții progresiste și umaniste ale culturii românești. Oameni de știință și cultură, publiciști, cadre didactice au desfășurat o merituoasă activitate demascatoare a propagandei fasciste, cercetînd, analizînd și explicînd maselor populare, într-un autentic spirit științific, atît originile și conținutul ideologic al doctrinei fascismului, cît și rolul său nefast în viața societății românești. Se știe că în afara metodeor terorii și exterminării fasciștii au propagat o deșănțată demagogie socială, o intensă propagandă obscurantistă, punînd în circulație concepții din cele mai reacționare. Fascismul a manifestat în permenență un înverșunat dispreț față de umanism și cultură, întreținînd ura de rasă și cultivînd cu asiduitate sentimentele naționalist șovine. Dezvăluirea pericolului influenței ideologici fascismului, a primejdiei otrăvirii maselor, prin diferite lozinci demagogice cu fraze mistice sau patriotarde a constituit un prețios aport adus de intelectualitatea progresistă la împiedicarea răspîndirii teoriilor fasciste[25].

---

[22] Vezi pe larg Gh. I. Ioniță, A. Karetchi, *Intelectuali ieșeni în lupta antifascistă*, Iași, 1971, p. 10, 71.
[23] Nu, nr. 1 din 2 octombrie 1932.
[24] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 229, f. 174.
[25] Vezi pe larg *Iașul în lupta revoluționară și democratică* Editura Junimea, 1979.

În momentul cînd fascismul german își justifica pretențiile teritoriale, expansioniste fluturînd ideile „spațiului vital“, „ale rasei pure ariene“, bazate pe lucrarea lui Hitler *Mein Kampf* profesorul universitar ieșean Gr. T. Popa își elabora în anul 1939 un studiu în care trecea în revistă lucrările rasiste apărute pînă in acel an, denunțînd caracterul lor antiștiințific. Despre amintita lucrare a lui Hitler, Gr T. Popa scria : „Dacă ...vom reciti cartea lui Hitler, vom vedea că argumentarea sa cade ; nici arienii și nici evreii nu sînt „rase“; nici caracterele psihice or sociale nu pot inlocui pe cele anatomice ; nici pericolul hibridărilor, cu degenerarea drept consecință, nu există, nici singe pur, cu superiorități nordice nu se poate evidenția. Intreaga construcție a cărții se sprijină pe fantasii și pe interpretării false“[26].

Mijlocul cel mai răspîndit și eficace pentru concretizarea vederilor antifasciste l-a constituit în această perioadă presa. În coloanele ziarelor și revistelor politice, științifice sau de cultură profesori universitari, publiciști, artiști, medici, juriști, învățători sau ingineri semnau articole antifasciste. Cercetătorul acestei perioade, înconjurat de numeroase colecții ale ziarelor și revistelor acelor ani, rămine impresionat de numărul și calitatea combativă a articolelor, de varietatea tematicii abordate, de multitudinea semnăturilor. Într-adevăr, cum să nu rămii uimit cînd ilustre personalități, reprezentanții inteligenței românești s-au avîntat cu pasiune, hotărire și curaj pe frontul nobil al luptei împotriva fascismului. Eram obișnuiți să considerăm ziaristica de după primul război mondial ca fiind domeniul scriitorilor, publiciștilor, al celor care trăiau în lumea ziarelor și revistelor. Dar iată că amenințarea venită din partea fascismului a făcut ca eminenți oameni de știință, — numele cărora depășise granițele țării — să se avînte în vîltoarea luptei politice, pentru că socoteau că în acest mod își aduc contribuția la zdrobirea fascismului, își pot mărturisi public convingerile lor democratice, antifasciste. Presa acelor vremi reprezintă o bogată sursă pentru istoricul contemporan, oglindă a unor profunde frămîntări pentru apărarea ființei naționale.

Opoziția față de influențele retrograde, lupta împotriva acestora au atras de-a lungul anilor în paginile publicațiilor progresiste pe cei mai proeminenți reprezentanți ai culturii, artei și științei. Generația „Vieții Românești“ cu străluciții ei reprezentanți G. Ibrăileanu, Iorgu Iordan ș.a. nu-și puteau dezminți convingerile tradiționale ; ea s-a încadrat activ în lupta împotriva a tot ce era putred, străin spiritului poporului, a tot ce era reacționar în viața politică și socială a țării. În anii cînd pericolul fascist creștea, amenințînd însăși ființa națională a poporului, la Iași s-a format un puternic curent de opinie antifascistă care se manifesta în cele mai largi cercuri intelectuale, formate din universitari, profesori secundari, oameni de litere, publiciști etc. Fascismul, opunîndu-se deci intereselor majorității zdrobitoare a populației frontul antifascist trebuia să grupeze în lupta sa toate aceste categorii interesate direct contra dominației fasciste. Presa ieșeană, refractară prin conținutul ei umanist curentelor și grupărilor profasciste, in contextul luptei generale pe care o ducea poporul român, și-a amplificat bogatele tradiții democratice, luînd o poziție hotărîtă de combatere a fascismului. Prin orientarea sa progresistă, încadrîndu-se activ în publicistica antifascistă a vremii, presa ieșeană și-a adus o contribuție națională la lupta împotriva fascismului.

Ziarele „Ecoul“, „Manifest“, „Caradașca“, „NU“, „Iașul“ etc. precum și revistele „Minerva“, „Gîndul vremii“, „Însemnări ieșene“ și altele au polarizat în jurul lor reprezentanți de seamă ai culturii naționale, oameni de știință și prestigiu internațional, publiciști talentați care și-au unit glasurile în lupta comună împotriva fascismului[27].

În cadrul luptei pe calea scrisului împotriva fascismului, pentru apărarea independenței și suveranității patriei amenințate, un loc de seamă îl ocupă presa ilegală ieșeană editată de organizațiile P.C.R. („Moldova Roșie“, „Buletinul apărării regionalei Moldova“, „Buletinul Comitetului regional din Moldova al P.C.R.“, „Tînăra Gardă a Moldovei“ etc.) ziare, care au luat o poziție fermă, intransigentă de demascare a fascismului din exterior și din interior. Înfruntînd teroarea regimului burghez, a dictaturii antonesciene, comuniștii tipăreau ziarele pe care le răspîndeau în masele largi. „Partidul Comunist Român și organizațiile revoluționare de masă, fie ele mascate sub formă democratică, fie sub forma dictaturii regale, sau a dictaturii militaro-gardiste, a tipărit, în condițiile celei mai groaznice prigoane și a pus în mîna muncitorilor gazeta lor, Scînteia, Steagul Roșu, Lupta de clasă, Deșteptarea, Moldova Roșie etc. — se arăta într-un articol din ziarul „Moldova Roșie“, organ al Comitetului Regional Moldova al P.C.R.[28]. Numeroși comuniști au plătit cu viața pentru că au tipărit presa de partid. Comuniști

[26] Gr. T. Popa, *Rase și rasisme* (referat de ansamblu) in Însemnări ieșene, vol. XI, nr. 7, 1939, pag. 502.

[27] Vezi A. Karețchi, C. Cloșcă, *Publicații antifasciste ieșene*, Iași, 1969.

[28] Moldova Roșie, nr. 4—5 septembrie, octombrie 1940.

de profesiune tipografi (I. Niculi, Dumitru Leonte, C. Săcăleanu și alții), pentru activitatea lor din ilegalitate de tipărire și răspîndire a cuvîntului partidului, au stat ani mulți în temnițele și lagărele regimului burghez[29].

Influența presei ilegale de partid asupra intelectualității ieșene a fost determinantă. Ea circula în cercuri din ce în ce mai largi, lozincile partidului își găseau drum în inimile și conștiința intelectualilor, mulți dintre ei membri ai P.C.R., sau avînd legături nemijlocite cu partidul. Ideile expuse în presa ilegală a P.C.R. erau reproduse în ziarele democratice ilegale aflate sub îndrumarea și conducerea comuniștilor („Manifest", „Ecoul", „Iașul" etc.)[30].

La conducerea revistelor și ziarelor ieșene, care contribuiau la îmbogățirea tezaurului culturii naționale și la răspîndirea ideilor democratice, profund ostile fascismului se găseau numeroși literați, oameni de știință, profesori recunoscuți pe plan național ca : G. Călinescu, Iorgu Iordan, George Ivașcu. Dar publicațiile ieșene au atras în paginile lor numeroase alte personalități democratice, progresiste, valoroși oameni de știință din întreaga țară, care au găsit în ziarele și revistele din Iași posibilități sporite de a-și pune pana în slujba ideilor înaintate ale progresului și culturii. L. Pătrășcanu, L. Rădăceanu, Vasile Maciu, Matei Socor, Scarlat Callimachi au semnat numeroase articole militante, demascînd ideologia retrogradă, iraționalistă și antiumană a fascismului. Este demn de remarcat faptul că intelectuali valoroși, gazetari de prestigiu au căutat multiple mijloace pentru a-și exprima dezacordul lor cu ideologia fascistă, folosind pentru aceasta coloanele diverselor ziare și reviste antifasciste din țară. După cum în presa ieșeană colaborau cele mai distinse condeie din țară, tot astfel intelectualii ieșeni erau prezenți în alte publicații din țară, expunîndu-și poziția lor militantă. Scarlat Callimachi nu se limita numai la „Clopotul" din Botoșani, Ilie Cristea la „Cuvîntul liber" din Brașov, după cum nici Iorgu Iordan, George Ivașcu, P. Constantinescu-Iași nu se mărgineau la publicațiile ieșene. Această multiplă colaborare avea drept consecință ridicarea nivelului publicațiilor antifasciste și, ceea ce este deosebit de important, ducea la consacrarea pe plan național a luptătorilor antifasciști, la cunoașterea lor de către mase tot mai largi. Dacă la Iași au semnat condeie consacrate pe plan național, de o indiscutabilă valoare științifică, era un semn de prețuire a atitudinii antifasciste existente în acest oraș, o recunoaștere a rolului pe care îl aveau ziarele și revistele democratice din bătrîna capitală a Moldovei[31].

În viața politică a țării, ca urmare a creșterii influenței cercurilor monopoliste reacționare, se accentua în acești ani procesul de lichidare a democrației burgheze, de restrîngere a drepturilor și libertăților cetățenești. Reacționarismul politic al regimului s-a manifestat între altele și prin suspendarea ziarelor democratice, urmărirea și arestarea semnatarilor articolelor, fapt ce n-a putut însă stăvili, lupta antifascistă care cuprindea straturi tot mai largi. Este edificator faptul că intelectuali de prestigiu ai Iașului se găseau sub supravegherea permanentă a poliției și siguranței care vedeau în activitatea lor patriotică un pericol pentru regimul burghez.

O notă a siguranței, din septembrie 1935, semnala arestarea lui George Ivașcu „secretar al revistei Manifest, bibliotecar la facultatea de litere din Iași și care scria sub pseudonimele C. Aurelia, Mihai Vidra, G. I. Mîndru, Raluca Rodan, I. George, Mihai Stoleru și Nitrogen A. A fost arestat de chestura poliției din Iași în ziua de 3 august găsindu-se la el materiale de propagandă antifascistă"[32]. Aceeași notă sublinia activitatea antifascistă desfășurată de P. Constantinescu-Iași, Iorgu Iordan, Ilie Cristea, Alexandru Bîrlădeanu etc.[33]. Într-o altă notă din februarie 1936 se cere înlăturarea lui George Ivașcu din învățămînt pentru activitatea lui patriotică : „Față de activitatea extraprofesională a numitului profesor suplinitor Gh. Ivașcu și ca o măsură preventivă din partea dvs., apreciem că la expirarea suplinirii 20.II.a.c. d-lui Ivașcu să nu i se mai aprobe pentru viitor predarea de cursuri la Liceul Militar"[34]. Comandamentul Liceului Militar din Iași cerea relațiuni detaliate cu privire la activitatea comunistă a lui G. Ivașcu [35]. Aceleași vexațiuni erau îndreptate împotriva ilustrului om de știință Iorgu Iordan care, pentru bogata lui activitate antifascistă, a fost îndepărtat din învățămînt. În ședința Consiliului de Miniștri din 29 octombrie 1940 I. Antonescu cerea ministrului Tr. Brăileanu suspendarea pro-

---

[29] Vezi pe larg în *Iașul în lupta revoluționară și democratică*, Junimea, 1979.

[30] Vezi A. Karețchi, C. Cloșcă, *op. cit.*

[31] *Ibidem.*

[32] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 8, dosar 1598, f. 202.

[33] *Ibidem.*

[34] Arhiva I.S.I.S.P., fond 8, dosar 1630, f. 263.

[35] Idem, f. 262.

fesorului I. Iordan : „Dacă a făcut apologie comunismului şi propagandă comunistă în Universitate, trebuie suspendat, judecat şi condamnat"[36].

Împotriva ziarelor şi revistelor antifasciste ce apăreau la Iaşi s-a revărsat valul terorii regimului. Numeroase articole au fost cenzurate, numere întregi confiscate, ziare suspendate. Organele de represiune ţineau ca presa, pe măsură ce devenea un instrument tot mai eficace de luptă a maselor împotriva fascismului, pentru drepturi şi libertăţi democratice, să fie scoasă de sub influenţa vădită a partidului comunist, a vederilor înaintate ale clasei muncitoare. Inspectoratul regional de poliţie din Iaşi, într-o notă din 15 octombrie 1934 adresată şefului Direcţiei Generale a Poliţiei, sublinia numărul mare de ziare antifasciste apărute în oraşul Iaşi şi îşi exprima îngrijorarea în ce priveşte influenţa pe care o exercitau în mase : „În ultimul timp s-a răspîndit un însemnat număr de ziare intitulate sau neintitulate antifasciste, dar care în realitate duc o campanie asiduă de popularizare a lozincilor lansate de partidul comunist, pe calea acţiunii antifasciste şi antirăzboinice, care prinde considerenţă în masele muncitoare şi ţărăneşti.... Toate aceste ziare au un tiraj printre sătenii de la sate... De obicei, aceste ziare se trimit intelectualilor din sate şi în special autorităţilor comunale"[37]. Gazetele antifasciste se adresau maselor largi chemîndu-le la luptă hotărîtă pentru bararea drumului fascismului, pentru apărarea drepturilor şi libertăţilor democratice. „Menţionăm că din observaţiile zilnice rezultă — sublinia o notă a Inspectoratului poliţiei Iaşi — întreaga activitate contra fascismului şi războiului din România este îndreptată spre comunism şi propaganda se duce astfel făţiş cu scopul de a atrage atenţia păturii muncitoare asupra personalităţilor care conduc mişcarea şi care îşi asumă răspunderea fiind în majoritate intelectuali ca : profesori, avocaţi, medici, studenţi, ziarişti etc.[38].

Numeroase ziare au fost suspendate. În 1932 a fost interzisă apariţia ziarului democratic „Pax", iar redactorul ei Martin Graur a fost arestat[39]. La 5 februarie 1936 Direcţia poliţiei de siguranţă a suspendat apariţia ziarului „Manifest"[40]. În luna mai 1936 şeful Poliţiei şi Siguranţei cerea „suspendarea revistei prohibite „Caradaşca"[41], iar la 11 iunie 1936 această cerere a fost satisfăcută : „Corpul IV Armată a dispus suspendarea revistei „Caradaşca" ce apare în Iaşi sub direcţia cunoscutului comunist Lazăr Marcu. Dat fiind că numitul vrea s-o tipărească în altă localitate, luaţi măsuri de împiedicare şi confiscare"[42]. În anul 1937 se cerea suspendarea ziarului „Lumea" pentru articolele publicate de George Ivaşcu"[43].

Cu toate aceste greutăţi, ziarele şi revistele antifasciste ieşene îşi continuau apariţia încadrîndu-se activ în frontul larg al luptei întregului popor împotriva fascismului. Creşterea pericolului fascist din afară, conjugată cu cel din interior a generat o evidentă linie ascendentă de combatere a fascismului, marcată prin creşterea de la an la an a numărului publicaţiilor antifasciste, prin varietatea tematicii abordate şi prin mărirea cadrului colaboratorilor. Publicistica democratică ieşeană a abordat temele majore ale luptei antifasciste, pe care au dus-o pe coordonate foarte largi.

Faţă de amploarea crescîndă ce o lua în unele state europene propaganda împotriva tratatelor de pace de la Versailles după instaurarea hitlerismului la putere în Germania, la 28 mai 1933, în sala Sidoli a avut loc, din iniţiativa secţiei din Iaşi a Ligii culturale, un al doilea mare miting antirevizionist, la care au participat cetăţeni din toate straturile sociale, inclusiv reprezentanţii satelor din judeţ. Între delegaţii se remarca cea a invalizilor, orfanilor şi văduvelor de război, purtătoare a unei pancarte cu inscripţia unui vehement protest antirevizionist. Preşedintele Secţiei ieşene a Ligii culturale a rostit o amplă cuvîntare, criticînd intenţiile de revizuire a tratatelor de pace, care puteau genera un nou război. Poporul român nu va răbda să i se ştirbească nici o palmă din pămîntul cucerit cu viaţa atîtor eroi. În numele Asociaţiei femeilor române, Elena Meissener a relevat, în cuvinte impresionante, rolul femeii în această acţiune : „Femeia română este însufleţită de cele mai nobile sentimente şi nu vrea să vadă în viitor urgia războaielor trecute. cînd milioane de vieţi au acoperit cu valuri de sînge solul fiecărei ţări. Femeia luptă să schimbe mentalitatea din trecut şi să creeze o sferă nouă, care să per-

---

[36] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 8 212, f. 16—17.

[37] Arhivele Statului Bîrlad, fond Poliţia oraşului Tecuci, dosar 4, 1934, f. 397.

[38] *Ibidem*.

[39] Arhiva I.S.I.S.P., fond 8, dosar 1650, f. 166.

[40] Arhivele Statului Iaşi, fond Prefectura judeţului Iaşi, dosar 1/1936, Biroul Cenzurii, f. 44.

[41] Idem, dosar 385/1936, f. 22.

[42] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 8, dosar 1608, f. 368.

[43] Idem, dosar 1597, f. 149.

mită aducerea păcii între oamenii şi realizarea frăţiei între popoare"[44]. La rîndul său, prof. Ion Borcea menţiona, între altele: „Dacă, deci, storţările de tot felul din secolul trecut şi războiul mondial prin care am trecut au adus la viaţă naţională popoarele cotropite, ceea ce se impune ca marcă a secolului nostru e să asigurăm deplina înţelegere şi colaborare între toate popoarele civilizate. De aceea trebuie să fim în gardă permanentă faţă de acele personalităţi sau popoare care, stăpînite încă de o trufie nemăsurată, de idee de rasă superioară, de stăpînirea lumii, se pun de-a curmezişul cerinţelor timpului şi concentrază pe ascuns sau pe faţă la metode de forţă şi agresiune, căutînd a întoarce lumea înapoi şi chiar departe înapoi, la evul mediu. Zăngănitul de arme ce se simte tot mai mult, ne înfiorează cu drept cuvînt, căci în starea actuală a mijloacelor tehnice e o ameninţare de prăpăd". Cît priveşte neamul nostru, care a suferit şi a luptat mult pentru legitimile lui drepturi, odată statornicite în hotare frăţeşti, nu poate abandona absolut nimic. De aceea, întreaga fiinţă românească să fie de veghe acum cînt o criză bolnăvicioasă tulbură omenirea. Conştiinţa drepturilor noastre şi o acţiune luminată ne va întări poziţia de drept, va contribui la vindecarea altora şi la mersul înainte. În încheiere el a spus: „Stăm pe o poziţie de drept şi declarăm odată mai mult că graniţele fireşti ale ţării noastre sînt intangibile: înţelegem a conlucra leal cu toţi vecinii pentru pace şi civilizaţie. Cerem deci hotărît respectarea tratatelor ce au încheiat sîngerosul război mondial. Dorim lealitate mai multă şi în discuţiile internaţionale asigurarea creditului şi schimburilor între popoare; garanţii serioase pentru menţinerea păcii şi împiedicarea acţiunilor ce caută a tulbura ordinea stabilită. Ne declarăm în permanenţă alături de Comitetul central constituit la Bucureşti, comitet ce a luat fiinţă din motive înalte de prevedere şi apărare naţională,. Sîntem solidari cu aliaţii noştri ce manifestă cu noi acelaşi gînd sincer de apărare a graniţelor fireşti şi apărarea civilizaţiei"[45]. La rîndul său, săteanul Grigore Gherasim, vorbind în numele delegaţilor din judeţ, a declarat că „Ţăranul român are destulă putere şi voinţă să se apere. Aceasta dorim să se audă şi să se ştie de toată lumea". Au mai luat cuvîntul reprezentantului meseriaşilor, al profesorilor şi delegatul ziarului „Universul", care a citit moţiunea ce s-a votat la toate întrunirile din ţară"[46]. Publicul s-a îndreptat apoi spre Piaţa Unirii. De pe soclul staturii lui Cuza Vodă au vorbit doi reprezentanţi ai studenţimii ieşene, care au reliefat că tineretul era pregătit să-şi facă datoria. Apoi, cortegiul a plecat spre mitropolie, cu muzica militară şi spre statuia lui Ştefan cel Mare, unde au luat cuvîntul reprezentantul ofiţerilor, al veteranilor şi cel al foştilor subofiţeri mutilaţi[47].

În aceeaşi zi, Comunitatea evreilor din oraş s-a adunat pentru a protesta contra tendinţelor revizioniste. Au vorbit dr. Solomonovici, avocatul H. Gherner şi alţii, după care s-a votat o moţiune în numele întregii populaţii evreieşti din localitate. „Astăzi ţara noastră alături de toate ţările învingătoare, protestează în contra acelor popoare care, dezlănţuind războiul mondial, vor să reducă la nimic sacrificiile milioanelor de oameni ai muncii din toate ţările şi a celor opt sute de mii de la noi jertfiţi pe altarul dreptăţii şi al păcii. Noi, evreii comunităţii ieşenie, adunaţi aici, unim protestul nostru energic cu cel al întregii suflări româneşti în contra tuturor acelora care caută să zădărască pacea lumii atît de greu cîştigată, printr-un nou război catastrofal care să readucă evul mediu în Europa"[48].

Cu prilejul aniversării a 15 ani de la istorica adunare din 1 decembrie 1918 de la Alba Iulia, în atmosfera unei propagande revizioniste tot mai intense, ziarul „Opinia" publica, la 3 decembrie 1933 articolul *PENTRU APĂRAREA TERITORIULUI NAŢIONAL*, în care evidenţia pericolul generat de acesta pentru poporul nostru. „Revizionismul se impune unei atenţii serioase din partea neamului românesc, pentru că încercările duşmanilor noştri seculari, de a ne readuce la stările din trecut, se inteţesc. Budapesta se agită cu o intensă propagandă şi este încurajată de Berlin şi Roma. La Sofia se ţin mitinguri cu rezoluţii categorice împotriva Tratatului de la Neuilly. Moţiunea propusă de cei 168 parlamentari din Camera comunelor din Londra, pentru revizuirea tratatelor este iarăşi destul de semnificativă. Franţa rămasă singură dintre celelalte mari puteri îşi păstrează o statornică şi credincioasă atitudine în menţinerea integrităţii tratatelor. Ziarul „Universul", din iniţiativa d-lui Stelian Popescu, face un apel pentru organizarea unei ligi antirevizioniste pentru a ţine încordată atenţiunea gîndului românesc asupra hotarelor noastre şi primejdiei ce ne pîndeşte. Această inimoasă iniţiativă merită toată atenţiunea presei, în totalitatea ei, pentru că masele trebuiesc bine pregătite asupra temeiniciei drepturilor noastre etnice şi istorice întărite prin tratatele şi Liga antirevizionistă

[44] Opinia, nr. 7 827 din 30 mai 1933.
[45] Idem, nr. 7 828 din 31 mai 1933.
[46] Idem, nr. 7 827 din 30 mai 1933.
[47] *Ibidem.*
[48] *Ibidem.*

trebuie sprijinită. Nici un popor din lume n-a suferit mai mult în decursul vremurilor ca poporul nostru pentru a-şi apăra şi păstra patrimoniul naţional. Răşluirile ce ni s-au făcut din toate părţile, din pămîntul nostru strămoşesc, ne-au fost recunoscute prin studii şi rapoartele savanţilor români şi străini pe bazele serioase ale realităţilor istorice, iar prin tratatele de pace încheiate şi prin autodeterminarea populaţiei, în marea sa majoritate români, ni s-au înapoiat cu dreptate teritoriile locuite în majoritate de români, care şi-au păstrat statornic limba, obiceiurile, datinile şi credinţa strămoşească. Încercările din toate părţile ale duşmanilor noştri seculari de a ne readuce la stările din trecut, prin cereri de revizuire a tratatelor de pace, această propagandă de rea credinţă împotriva sfintelor noastre drepturi etnice şi istorice, trebuie să fie combătută cu înverşunare de unitatea conştiinţei noastre naţionale. Printr-o propagandă paralelă în interiorul ţării şi alta externă, trebuie odată şi pentru totdeauna, ca lumea întreagă să ştie şi să se convingă, că sînt zadarnice încercările de distrugere a blocului unitar al neamului nostru întregit cu dreptate. În liga antirevizionistă nu trebuie să lipsească nici un român şi presa să fie la înălţimea rolului ei patriotic"[49].

Dat fiind pericolul crescînd al revizionismului în Europa, serbările Unirii organizate cu prilejul zilei de 24 ianuarie 1934 au fost legate nemijlocit de voinţa fermă a poporului nostru de a apăra teritoriul patriei. În ianuarie 1934 a fost inaugurată în întreaga ţară o săptămînă a unirii, prilej de ample manifestaţii pentru ieşeni. Victor Munteanu, făcînd comentarii asupra săptămînii unirii, nota că „Ultimele evenimente politice din lumea întreagă ne deşteaptă atenţiunea asupra apelurilor la unirea popoarelor, pentru realizări de o viaţă mai bună, mai în tihnă trăită... Poporul aşteaptă exemple faptice ale unirii şi înţelepciunii dirigutorilor şi să sperăm că nu se va precupeţi nici o jertfă pentru consolidarea naţională şi prosperarea ţării"[50]. Adesea vorbitorii au stabilit o relaţie directă între necesitatea apărării unităţii naţionale şi cea a luptei împotriva legionarilor. Aşa de pildă, la serbarea din 24 ianuarie 1934 organizată la Ateneul C.F.R. Nicolina, conferenţiarul a evidenţiat semnificaţia actului Unirii, evocînd în acest cadru figura regretatului ministru I. G. Duca, asasinat cîteva săptămîni mai înainte de legionari[51].

În primăvara anului 1934 a fost reorganizată Liga antirevizionistă în Moldova[52]. Noua ei conducere a desfăşurat o rodnică activitate pe linia înfăptuirii scopurilor pentru care Liga fusese creată. În numai cîteva săptămîni ea a obţinut cîteva mii de adeziuni de membri din toate straturile sociale. În iunie 1934, secţia din Iaşi a hotărît a forma echipe de propagandă, compuse din personalităţi prestigioase ale oraşului, cu misiunea de a organiza, în numele Ligii, adunări antirevizioniste în străinătate, de a ţine conferinţe peste hotare, de a edita broşuri de propagandă, de a cuceri noi aderenţi etc. S-a hotărît , în iulie 1934, ca prima echipă compusă din profesorii Ion Borcea, P. Dragomirescu, O. Tafrali, Ion Petrovici şi alţii, să plece în străinătate în acest scop[53].

Ostilitatea celor mai largi pături sociale faţă de fascism a îmbrăcat diverse forme şi s-a manifestat în domenii foarte variate. Prin acţiuni concrete de luptă, prin solidarizarea largă cu popoarele cotropite sau ameninţate de agresivitatea fascismului, poporul român şi-a manifestat ura faţă de fascism, încadrîndu-se în lupta generală dusă împotriva acestuia.

Opinia publică ieşeană, afirmîndu-şi dorinţa fermă de a lupta pentru apărarea integrităţii teritoriale a ţării, s-a manifestat concomitent ca o apărătoare sinceră a statelor ce cădeau victime unor agresiuni străine. Cînd în anul 1935 imperialismul fascist italian a invadat, Abisinia, întreaga presă ieşeană s-a situat de partea poporului etiopian[54]. Dacă s-au ridicat unele voci care să evidenţieze „calităţile militare" ale ducelui Mussolini (maior Costandachi), în presă au apărut imediat articole de răspuns, vehemente prin tonul polemic, pline de simpatie pentru lupta de eliberare pe care o ducea poporul etiopian. În articolul „Războiul împotriva Abisiniei", Lucreţiu Pătrăşcanu demasca caracterul imperialist al războiului din Africa, cauzele declanşării lui : „Instrument politic al capitalului financiar, strîngînd în jurul ei cele mai reacţionare, şoviniste şi războinice grupe ale burgheziei, dictatura fascistă italiană porneşte războiul în Africa în numele şi serviciul exclusiv al marelui capital, singurul profitor al măcelului plănuit— scria el.[55]

„În zilele în care omenirea, la 21 de ani de la marele război îşi plînge morţii şi-şi tămăduieşte rănile neînchise — observa Lucreţiu Pătrăşcanu — Italia fascistă dă semnalul unui nou in-

---

[49] Idem, nr. 7 897 din 3 decembrie 1933.
[50] Idem, nr. 8 032 din 30 ianuarie 1934.
[51] Idem, nr. 8 029 din 26 ianuarie 1934.
[52] Idem, nr. 8 108 din 1 mai 1934.
[53] Idem, nr. 8 147 din 20 iunie 1934.
[54] Gîndul vremii, nr. 4, 1935 ; Jurnalul literar, nr. 13, din 26 martie 1939.
[55] Manifest nr. 9 din 14 aprilie 1935.

cendiu. Pornit în Africa, el se poate întinde cu repeziciune în Europa, căci dictaturile fasciste sau mascate au transformat de mult continentul nostru într-o imensă pulberărie, căreia îi va ajunge o scînteie pentru ca să se aprindă și să cuprindă întreg pămîntul"[56].

În numărul 1, din 1 noiembrie 1935, al ziarului „Torța" din Botoșani, prof. Petre Constantinescu — Iași a publicat articolul *Pentru Abisinia, pentru pace.* După ce autorul menționa că în Abisinia curgea sînge nevinovat, din cauza poftelor imperialiste ale unui stat fascist, în încheiere el se întreba: „Ce facem noi? Trebuie să ne spunem cuvîntul. Să ne alăturăm protestului mondial; să se organizeze simpatiile de care pretutindeni se bucură poporul abisinian. Aceste simpatii corespund cu interesele păcii, cu salvarea civilizației. Ele corespund cu interesele țării noastre, care prin politica alianțelor susținută de d. Titulescu, merge alături de țările democratice ce se opun aventurierilor fasciști din afară sau interiorul țării[57]". În semn de simpatie față de poporul abisinian, care lupta împotriva agresiunii italiene, în seara zilei de 29 noiembrie 1935, în localul societății culturale „Horia" din Iași a avut loc conferința profesorului Oreste Tafrali despre „Abisinia și Egipt", la care au luat parte 60—70 persoane, în majoritatea lor studenți[58].

Ieșenii au condamnat, de asemenea, politica de subjugare a Albaniei de către Italia fascistă. Într-o discuție purtată într-un local din Iași de un grup de intelectuali, comentîndu-se problemele zilei, profesorul Mihai Carp a declarat că, pînă la urmă, Albania își va recăpăta independența. Poporul albanez — spunea el — este tenace, adînc pătruns de spiritul libertății naționale. Istoria lui ne vorbește de imensele sacrificii ce le-a săvîrșit pentru independență. Vremuri de-a rîndul s-a luptat pentru independență și acum nu se va lăsa dominat, iar profesorul N. Martiniuc accentua că numai Anglia și Franța ar putea tăgădui pretențiile teritoriale ale Germaniei și Italiei[59]. În strada Lăpușneanu s-a deschis în primăvara anului 1935 o expoziție italiană pentru protecția mamei și a copilului. În condica de impresii, o sugestivă slovă scrisă de magistratul Tity Iamandi reflecta fidel atitudinea antifascită a intelectualului ieșean: „Ar vrea să știe cum sînt protejați de către italieni, copiii și mamele lor din Albania?[60]".

Prin atitudinea sa de compasiune și de solidarizare cu lupta popoarelor cotropite de fascism, opinia publică ieșeană se încadrează pe deplin în poziția internaționalistă a poporului român, apărător al independenței și suveranității oricărui alt popor.

Ziua de 1 decembrie 1935, cînd se aniversau 17 ani de la Marea Unire, a reprezentat pentru Liga regională antirevizionistă un prilej nu numai de sărbătorire a unirii Transilvaniei cu România, ci și de respingere a uneltirilor revizioniste. O mare adunare a fost organizată în sala Teatrului Național, condusă de președintele Ligii, Petre Dragomirescu, Au luat cuvîntul președintele de onoare al Ligii, iar din partea corpului didactic, in numele profesorilor secundari, profesorul Gheorghe Obreja. „Astăzi — evidenția Obreja — conștiința nației se ridică hotărîtă și declară sus și tare ca să audă și Budapesta: Nu! ;Niciodată. Apoi, din partea tineretului, Roman Filimon. În încheiere a vorbit profesorul Petre Dragomirescu, care a spus: „Să prăznuim această zi mare, cu sufletul deschis, așa cum au făcut-o înaintașii noștri. Adunările noastre antirevizioniste au produs mare impresie atît în Ungaria, cît și în alte țări, lovind în proiectele maghiare".[61]

Pe măsură ce pericolul revizionist devenea tot mai îngrijorător, acțiunile de demascare a mișcării se desfășoară pe planuri multiple. „Opinia", referindu-se la atitudinea subsecretarului de stat la ministerul italian al propagandei, Dino Altieri, care, cu prilejul vizitei efectuate la Budapesta, a exaltat în mod public „justele" revendicări ale Ungariei, înfierînd Tratatul de la Trianon, publica sub semnătura X, articolul *Italia fascistă a rămas revizionistă și înseamnă primejdie pentru integritatea României*[62]. La rîndul său, în articolul *Mișcarea pentru pace și cultură înseamnă apărarea granițelor României. Explicația cunoscutului romancier G. Zamfirescu,* se evidenția că acțiunea pentru pace și cultură fusese pornită recent la Iași de un grup de intelectuali. G. M. Zamfirescu, unul dintre semnatarii apelului lansat de noua grupare, a făcut precizări, arătînd că luptă contra spiritului șovin și revanșard, manifestat în politica externă a țărilor învinse în război, contra tuturor acțiunilor revizioniste, aderînd la un ultim efort de salvare a umanității, prin cultură. Manifestul pentru pace fusese semnat de profesori universitari, gazetari, intelectuali[63].

[56] Idem din 28 iulie 1935.
[57] Arhivele Statului Iași, fond Inspectoratul regional de poliție Iași, dosar 3/1935, f. 164
[58] Idem, f. 327.
[59] Opinia, nr. 9 614 din 13 aprilie 1935.
[60] *Ibidem.*
[61] Idem, nr. 8 596 din 3 decembrie 1935.
[62] Idem, nr. 8 670 din 4 martie 1936.
[63] Idem, nr. 8 806 din 15 august 1936.

O reacţie deosebit de puternică a produs în ţară discursul revizionist ţinut de Mussolini la începutul lunii noiembrie 1936, la Milano, întreaga opinie publică respingînd, prin declaraţiile date ofensiva revizionistă. Iaşii, care au stat totdeauna în fruntea mişcărilor naţionale, n-au lipsit nici de această dată de la a exprima răspicat dreptul etnic şi istoric al poporului român întregit în graniţele de după 1918. La această poziţie au aderat pînă şi cei mai înflăcăraţi simpatizanţi ai Italiei. Corespondentul ziarului „Opinia" a intervievat pe doi dintre fruntaşii politici ieşeni, care nutreau sentimente de simpatie faţă de Italia : Const. Meissner, fost ministru, fost membru al *Junimii* (societate care luptase pentru unitate naţională), fruntaş al Partidului Poporului, şi pe Ion Petrovici, fost ministru, fruntaş al Partidului Naţional-Creştin. Profesorul Meissner, întrebat cu priveşte situaţia ţării noastre faţă de atacurile revizioniste ale premierului italian, a răspuns că cuvintele rostite de Mussolini la Milano au produs emoţii în lumea românească, dar că el credea în sfinţenia cauzei noastre. „Marele mutilat în timp de o mie de ani a fost poporul românesc, iar hotărîrile de la Trianon n-au constituit decît un act de reparare a unui trecut de neomenească asuprire. Nu sîntem noi, în deplină concordanţă cu principiul naţional, cu norma stabilită ca popoarele să-şi hotărască ele singure destinele lor ?" La rîndul său, Ion Petrovici a răspuns : „Discursul d-lui Mussolini a rănit adînc sufletul nostru şi a pus un obstacol dintre cele mai serioase dezvoltării momentane a curentului italofil". România — conchidea el — nu are, nici din punct de vedere etnic, nici din punct de vedere istoric a restitui nimic Ungariei[64].

La numai cîteva zile după discursul de la Milano, ţinut de Mussolini, în Aula Universităţii, Societatea studenţilor în istorie a organizat o întrunire de protest împotriva politicii revizioniste a Italiei. În cuvîntul de deschidere, rectorul Traian Bratu, a făcut un impresionant apel către studenţi, îndemnîndu-i să stea în gardă şi să fie pregătiţi pentru „ceasul cel rău". Toate frămîntările interne şi disensiunile dintre fraţi trebuie să amuţească — spunea el — atunci cînd se simte pericolul extern. Profesorul Oreste Tafrali, decanul facultăţii de litere, a dezvoltat o serie de argumente istorice şi entografice care dovedeau că Transilvania fusese pămînt românesc, în chiar momentul în care în acest teritoriu se făcuseră primele aşezări. În profida asupririi maghiare care a durat mai bine de un mileniu, românii şi-au păstrat limba, porturile şi obiceiurile, cu toate că vremelnic ţinutul se afla sub altă stăpînire. Vorbitorul evidenţia că harta geografului francez Emmanuel de Martonne arăta că românii din Transilvania erau ca o mare de corali, iar în jurul lor se aflau doar grupuri de saşi, germani şi unguri. Cum toate argumentele pledează în favoarea României — conchidea Tafrali — în mod firesc Ungaria nu poate să aibă nimic de revendicat. Concluzii similare au dezvoltat şi profesorul Ilie Minea şi alţi vorbitori. Preşedintele Societăţii studenţilor în filozofie, N. Grigoraş şi alţi studenţi au declarat că, în momentul greu, studenţimea va şti să se sacrifice pentru ţară[65].

Concomitent, opinia publică ieşeană si-a manifestat aceeaşi hotărîre de luptă şi împotriva pericolului revizionist german. La 7 noiembrie, 1936, „Opinia" lua atitudine, prin articolul *Italia a găsit un concurent*, împotriva Germaniei, arătînd că dacă Italia se arăta „generoasă", oferind Ungariei pămînt din Transilvania, recent ei începuse să i se facă concurenţă de către Germania. La radio Gleiwitz se transmisese în seara zilei de 5 noiembrie 1936 o serbare destinată exclusiv Transilvaniei. Poeziile, cîntecele discursurile se ocupau toate de germanii ardeleni. Se accentua că Transilvania era un teritoriu german, pe care Germania îl revendica pur si simplu. Faţă de aceste pretenţii italiene şi germane, — comenta autorul articolului — românii vor sta de strajă, hotărîţi a nu da îndărăt nici un pas, niciodată[66].

În atmosfera iredientistă generată în toamna anului 1936 de către patronii fascişti ai revizionismului, cu prilejul aniversării a 18 ani de la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia mitropolitul Moldovei, Nicodim, rectorul Universităţii, Traian Bratu, primarul municipiului Iaşi, Osvald Racovitză şi preşedintele Ligii antirevizioniste, Petre Dragomirescu, adresau o *Chemare* către populaţia oraşului pentru a lua parte la serbarea ce se organiza în sala Sidoli în cinstea celei mai mari sărbători a neamului, aceea a împlinirii idealului nostru naţional. „Români ! — se spunea în chemare — vremurile sînt din nou tulburi. Cei ce pe nedrept au stăpînit şi impilat ţinuturi româneşti, o mie de ani, se pregătesc şi caută aliaţi pentru a ne încălca hotarele. Încearcă revizuirea tratelor ce consfinţesc drepturile tuturor naţiunilor, *pentru a repeta nedreptatea şi a impune silnicia*. Dar acum nedreptatea nu se mai poate repeta. Trăim sau murim cu toţii în graniţele de azi ale ţării ! *Din pămîntul ,nostru* stropit cu sîngele părinţilor şi fraţilor noştri, *nu cedăm nici o palmă* ! Pentru a mărturisi cu toţii acelaşi gînd ; pentru a-l

[64] Idem, nr. 8 881 din 11 noiembrie 1936.
[65] Idem, nr. 8 892 din 24 noiembrie 1936.
[66] Idem, nr. 8 878 din 7 noiembrie 1936.

spune răspicat și hotărît ca să fie înțeles ; pentru a manifesta dragostea către prietenii solidari cu noi în apărarea tratatelor", ieșenii erau chemați să participe la marele miting[67].

La mitingul din 1 decembrie 1936 din sala Sidoli au vorbit rectorul Traian Bratu, Gr. T. Popa, în numele profesorilor universitari, Petre Dragomirescu, în numele Ligii antirevizioniste, studenți și reprezentanți ai altor pături sociale, întrunirea încheindu-se cu imnul *Pe-al nostru steag*[68]. Un amplu comentariu a fost făcut de Victor Munteanu în articolul *HOTARELE ROMÂNIEI RĂMÎN VEȘNICE*, în care se sublinia, de la început că cu prilejul împlinirii a 18 ani de la marea unire *politică* a tuturor românilor, la 1 decembrie, vechea capitală a Moldovei, orașul tuturor unirilor și a sacrificiilor, Iașul cultural a organizat un miting național de afirmare din nou a drepturilor intangibile ale României întregite în adevăratele ei hotare. După ce repetă ideile din articolul *Drepturile sacre ale României*, publicat la 18 decembrie 1932, autorul arată că o propagandă intensă, de rea credință, împotriva drepturilor noastre etnice și istorice făcută de Ungaria, prin cereri de revizuire a tratatelor de pace, a găsit sprijin în unele cercuri politice și în o anumită presă străină. Între ea, cea a lordului Rothemere, iar în ultimul timp, Italia, „Lumea toată trebuie să înțeleagă lămurit că propaganda revizionistă împinge fatal popoarele europene la cel mai crîncen război ce a cunoscut omenirea. Popoarele ce s-au eliberat cu dreptate nu vor lichida niciodată independența lor cîștigată prin mari jertfe, românii nu vor renunța niciodată la o viață liberă și unitară, voită și cerută prin autodeterminarea populației și realizată prin imense sacrificii[69]".

La 3 decembrie 1936, Petre Munteanu, în articolul *Învățămintele zilei de 1 decembrie 1936*, dădea un răspuns ferm propagatorilor revizioniști, în care arăta că România nu înfăptuise unirea prin tratate, ci prin hotărîrea și voința noastră și că un popor care a știut să lupte o mie de ani pentru libertate, știe să și-o apere. 1 decembrie însemnă prăbușirea vechilor granițe și victoria în lupta noastră națională începută de cei trei martiri : Horia, Cloșca și Crișan, care s-au sacrificat, dînd tărie națiunii spre a-și putea croi drumul spre independență și unire. Cu astfel de eroi am ajuns pînă la a realiza această mare cauză a neamului ; datorită luptei sfinte ai acestor înaintași s-a înfăptuit România Mare de azi[70]".

Un nou prilej de afirmare a voinței ferme de a apăra integritatea teritorială a țării s-a manifestat în cursul lucrărilor Congresului general al Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor ce s-a ținut la Iași, între 27 și 29 iunie 1937, în prezența marelui istoric Nicolae Iorga' care le-a prezidat[71]. Dealtfel, contribuția secției ieșene la lupta pentru unitate culturală și națională a fost remarcată de Comitetul Central Executiv al Ligii, în februarie 1938, cînd s-a hotărît a se construi la Iași un local al ei, cu fonduri obținute de la Președinția Consiliului de Miniș tri, pe un teren ce urma să-l ofere primăria municipiului[72].

Anii 1937 — 1939 s-au concretizat la Iași printr-o împletire mai strînsă a acțiunilor antirevizioniste cu cele îndreptate împotriva mișcării legionare din interior, în care tot mai mulți localnici vedeau un pericol iminent pentru ființa națională. Nu este deloc întîmplător faptul că la 31 octombrie 1937, într-o perioadă cînd organizațiile de extremă dreaptă din România se aflau în ofensivă, la Iași se dezvelea statuia lui I. Gh. Duca, operă a sculptorului local I. Mateescu[73], personalitate a cărei activitate nu era legată de orașul Iași, ci de atitudinea sa hotărît antigardistă și care fusese asasinat de legionari. Mai mult, la sfîrșitul anului 1938, cînd presa centrală a dat publicității Comunicatul Corpului II Armată ce anunța luarea de măsuri represive împotriva unora dintre fruntașii mișcării legionare, „Opinia" își exprima deschis satisfacția față de acest act, îndreptat împotriva unei organizații ce promova „doctrina de violență și asasinat[74]".

În condițiile internaționale tulburi din primăvara anului 1939, la ideea necesității întăririi solidarității naționale ca mijloc de luptă împotriva statelor ce vizau teritorii locuite de

[67] Idem, nr. 8 898 din 1 decembrie 1936.
[68] Idem, nr. 8 900 din 3 decembrie 1936.
[69] Idem, nr. 8 899 din 2 decembrie 1936.
[70] Idem, nr. 8 900 din 3 decembrie 1936.
[71] Idem, nr. 9 068 din 29 iunie 1937 ; Arhivele Statului Iași, fond Primăria Municipiului Iași, dosar 141/1937.
[72] Arhivele Statului Iași, fond Primăria Municipiului Iași, dosar 340/1938, f. 1—5.
[73] Idem, dosar 1919/1934, f. 1—3 ; Opinia, nr. 9 174 din 2 noiembrie 1937. Tot așa de semnificativ rămîne și faptul că unul dintre primele acte ale legionarilor, după venirea lor la putere, a fost dărîmarea, la 18 septembrie 1940, a statuii lui I. Gh. Duca (*Idem*, nr. 10 049 din 20 septembrie 1940).
[74] Opinia, nr. 9 505 din 2 decembrie 1938 ; nr. 9 508 din 6 decembrie 1938.

români au aderat toate categoriile sociale ale urbei. Din această solidaritate națională în jurul sfintelor crezuri ale patriei, de apărare a pămîntului strămoșesc, din această închegare indisolubilă a conștiinței — observa „Opinia" în articolul *FORȚELE MIRACULOASE ALE SOLIDARITĂȚII NAȚIONALE* — se ridică înseși puterile mîntuitoare ale poporului nostru[75].

În conjunctura internațională din primăvara anului 1939, cînd pe plan intern se punea problema sporirii fondurilor pentru apărarea hotarelor țării, presa locală a ținut să remarce că statul român continua să urmărească o politică de pace și de bună înțelegere cu toate popoarele și că sentimentul general al națiunii era animat de aceeași dorință a de pace. „Grija noastră, una singură și nestrămutată, este de a asigura păstrarea integrității naționale. România nu a pregătit o forță armată destructivă pentru un război ofensiv și pe care nu-l nutrim împotriva nimănui. Străduința guvernului a fost de a asigura această forță de apărare a hotarelor. Dar la mijloacele necesare pe care le-a pus guvernul la dispoziție în acest scop, s-au adăugat și contribuțiile pilduitoare ale inițiativei patriotice a fiecărui român. Au dăruit, pentru fondul de apărare a granițelor, bogații din prisosul lor. Au dăruit însă și săracii, din puțina lor agonisită, cu mare satisfacție că-și fac datoria de țară ce ne ocrotește pe toți deopotrivă. Funcționari modești din provincie, mici orășeni, țărani ce nu se scaldă în bogăție, s-au simțit datori cu obolul lor, pe care nimeni nu l-a cerut, dar pe care țara îl primește cu recunoscătoare mulțumire și cu mîndria că poate îi sigură în împrejurări grele, la vreme de primejdie, de puterea de sacrificiu a fiilor săi[76]".

Zi de zi — observa ziarul, cîteva luni mai tîrziu — se îngroașe tot mai mult numărul acelor români care, conștienți de nevoia unei armate temeinic pregătite și bine înzestrate, jertfesc din puținul lor pentru împlinirea acestui ideal. După cum în nenorociri și primejdii se cunoaște adevăratul prieten, tot așa numai în ceasuri grele se poate manifesta nedezmințit sufletul brav al unui popor. Războaiele noastre din trecut pornite pentru apărarea hotarelor, au rămas dovezile unui adevăr de nezdruncinat : că românii nu rabdă să le fie călcat pămîntul, oricîte sacrificii li s-ar cere pentru aceasta. Începînd din toamna anului trecut, România a ținut să facă o dovadă, mai grăitoare decît toate — fiindcă ea arată cîtă putere de înțelegere și sesizare a momentului are acest popor — aceea de a se pune singură în sprijinul statului, pentru a înzestra armata cu cele de care are ea nevoie. A fost de ajuns un singur apel al guvernului ca îndată să înceapă să sosească din lung și latul țării, obolul dat de bunăvoie în scopul de a se asigura o armată bine înzestrată și temeinic organizată, spre a putea răspunde tuturor cerințelor moderne. De la un capăt la altul țara s-a mișcat. N-a rămas instituție, n-a rămas funcționar conștient de rostul acestei danii, care să nu-și facă datoria... Poporul român și-a manifestat încă odată, astăzi marile lui însușiri sufletești. Abia a așteptat momentul, ca să și le pună în aplicare, pentru binele și propășirea neamului[77].

În condițiile de maximă tensiune internațională din august 1939, care au precedat izbucnirea celui de-al doilea război mondial, la 6 august 1939, la Mărășești, pe locul istoricii bătălii din 1917, s-a ținut o serbare, cu participarea unor formații artistice din întreaga țară, serbare care, într-o perioadă de nesiguranță ce frămînta statele continentului, căpăta o semnificație deosebită. „Lozinca de altă dată de la Mărășești „Pe aicea nu se trece" — observa „Opinia" — capătă și astăzi, după 22 de ani, același înțeles simbolic, aceeași vigoare românească[78].

La o săptămînă după izbucnirea celui de-al doilea război mondial, articolul *PENTRU PACE* evidenția cerința imperioasă de a se lupta pentru acest ideal scump al omenirii. Dacă în Balcani continua să fie atîta primitivitate, aceasta se datora sumedeniilor războaie pe care marile puteri le făcuseră aici. Astăzi — scria Valentin Gr. Chelaru — interesele marilor puteri se ciocnesc din nou. Țările mici, prin atitudinea lor, s-au sustras însă de a mai servi drept instrument altora. Ele au nevoie de o lungă perioadă de liniște și pace, pentru ca să-și asigure o epocă de prosperitate. E un semn al vremii[79].

Crima comisă de legionari, la 21 septembrie 1939, împotriva primului ministru român, Armand Călinescu, care manifestase opoziție față de acțiunile Germaniei hitleriste, a fost condamnată în mod vehement de opinia publică ieșeană, atît pentru faptul în sine, cît și pentru intențiile politice ale autorilor ei. Astfel, la 24 septembrie 1939, la Liceul de aplicații, de pe lîngă Școala normală superioară, a avut loc o adunare pentru comemorarea primului ministru „care a căzut victimă unei odioase crime înfăptuită în împrejurări atît de triste pentru

[75] Idem, nr. 9 598 din 24 martie 1939.
[76] Idem, nr. 9 617 din 16 aprilie 1939.
[77] Idem, nr. 9 694 din 20 iulie 1939.
[78] Idem, nr. 9 710 din 8 august 1939.
[79] Idem, nr. 9 739 din 10 septembrie 1939.

întregul neam". Directorul de studii al liceului, Șt. Bîrsănescu a înfierat groaznica crimă, scoțînd în evidență meritele și capacitatea de muncă, priceperea și dîrzenia eroului. A vorbit apoi profesorul Traian Gheorghiu, încercînd să explice faptele ce au determinat comiterea acestei nemaipomenite crime, care a lipsit țara de primul ei sfetnic, tocmai în momentele cele mai critice pentru viitorul neamului nostru[80]. La 28 septembrie 1939 s-a ținut un consiliu al Facultății de medicină în care a fost comemorat și Armand Călinescu. A vorbit Gr. T. Popa, înfierînd actul antinațional comis. El a propus să se trimită un protest către Președinția Consiliului de Miniștri, apoi s-a păstrat un moment de reculegere în memoria celui dispărut[81].

Răpirea unor teritorii din trupul țării, în vara anului 1940, de către statele revizioniste, cu concursul nemijlocit al puterilor fasciste, a provocat un adevărat val de indignare în rîndul populației Iașilor. La 6 septembrie 1940, profesorii universității, întruniți în sala Marelui Colegiu, au votat o moțiune prin care condamnau politica de dictat și de răşluiri teritoriale. Profesorii din Marele Colegiu au găsit că este de datoria lor de factori conducători din intelectualitatea românească, să exprime următoarele[82] — se arăta în Moțiune :

1. Avem încredere în dreptatea și vitalitatea poporului român care a reușit să învingă toate năvălirile și prin care a persistat de-a lungul veacurilor. Va învinge și de data aceasta și va persista.

2. Considerăm căderile de teritoriu ca acte de silnicie, primite de nevoie și așteptăm vremea cînd vom putea să spunem cuvîntul dreptății.

3. Reamintim că provinciile azi răşluite încă odată, s-au realipit la patria mamă în urma războiului mare, prin proprie voință, exprimată legal la Adunări Naționale. Aceeași exprimare sîntem siguri că va veni din nou la vremea potrivită.

4. Cerem popoarelor care stabilesc o nouă ordine să nu nege altora principiul fundamental pe care s-au sprijinit ele în ascensiunea lor ; principiul naționalităților și al etnicității. Cerem să ne admită și nouă propria lor revendicare pentru care nu pot exista decît două înțelesuri.

5. Îndemnăm poporul român să se inspire din exemplele trecutului și să întărească unitatea noastră națională prin cea mai desăvîrșită disciplină și solidaritate, prin concentrarea tuturor sforțărilor în vederea unui singur și exclusiv scop : salvarea patriei. Nici o altă problemă să nu ne mai preocupe, nici o altă pasiune să nu ne distragă atenția, nici un scop să nu mai punem decît reînălțarea României.

6. Vom întreține mereu o unitate de simțire și de aspirații naționale, prin toate mijloacele de cultură care ne stau la îndemînă peste frontierele artificiale și silnice de azi.

7. Sfătuim tineretul universitar, a cărui educație o facem să-și fixeze un singur ideal în vederea căruia să-și permită a trăi, și acela să fie reconstituirea României Mari, pe care generația noastră a făcut-o și pe care generația lor trebuie s-o recîștige.

8. În vederea cîștigării luptei finale a neamului nostru, rugăm guvernul țării să facă toate sacrificiile posibile pentru păstrarea universităților, azi izgonite din locurile lor, pentru a face din ele focare de întreținere a sentimentelor și culturii naționale.

9. Cerem toate jertfele, oricît de mari pentru întărirea și desăvîrșirea armatei române, în apărarea căreia punem toate nădejdile.

10. Însuflețiți de acest crez, punem, fără nici o rezervă, toate puterile noastre și voința noastră de a fi de folos, la dispoziția țării noastre, oriunde ne-ar chema ea.

Înainte de anul 1916 — observa „Opinia", la numai cîteva zile după Dictatul de la Viena — aveam o țară mică, însă o țară liberă, independentă, care însemna un puternic nucleu pentru afirmarea dreptului la unitatea noastră etnico-politică — unitate ce s-a realizat în 1918. România de azi, știrbită, totuși mai mare și mai puternică decît în 1916, rămîne icoana idealului de unitate, spre care se vor îndrepta privirile arzătoare ale ramurilor românești răzlețite. Această Românie va fi sprijinul unității culturale și a conștiinței de neam, pentru poporul nostru care suferе de-a lungul veacurilor, dar nu piere[83].

În cadrul acțiunilor desfășurate la Iași pentru cinstirea trecutului patriei, un loc aparte l-au ocupat manifestațiile consacrate unor evenimente sau personalități de care lupta pentru păstrarea sau refacerea unității naționale fuseseră indisolubil legate. Pe această linie, trebuie menționate acțiunile a numeroase instituții sau societăți culturale — Universitatea, Ateneul Tătărași, Centrul studențesc din Iași, Arhivele statului și altele — organizate în vederea co-

---

[80] Idem, nr. 9 753 din 27 septembrie 1939.
[81] Idem, nr. 9 756 din 30 septembrie 1939.
[82] Idem, nr. 10 040 din 10 septembrie 1939.
[83] Idem, nr. 10 034 din 3 septembrie 1939.

memorării unui veac de la moartea lui Tudor Vladimirescu (27 martie 1921)[84], a 30 de ani de la moartea lui Mihail Kogălniceanu (mai 1921)[85], a 150 de ani de la asasinarea domnitorului Moldovei Grigore Ghica[86], aniversarea a 71 de ani de la Adunarea din 3/6 mai 1848 de pe Cîmpia Libertăţii de la Blaj (16 mai 1919)[87], a unui veac de la naşterea lui Vasile Alecsandri (iunie 1921)[88], a 250 de ani de la naşterea lui Dimitrie Cantemir (1923)[89] şi multe altele.

O semnificaţie deosebită au acordat-o organizatorii comemorării unui veac şi jumătate de la moartea lui Grigore Ghica Vodă, care s-a desfăşurat exact în ziua şi la ora cînd domnitorul moldovean ce se opusese răpirii Bucovinei de către austrieci fusese asasinat mişeleşte de turci. „Ghica Vodă, azi România e întregită şi frumoasa Bucovină, cu Suceava, cu Suceviţa, cu Humorul, care-ţi erau aşa de dragi, — arăta directorul Arhivelor statului, Sever Zotta, cu prilejul comemorării — sînt iarăşi ale noastre şi peste tot numele tău nu se uită"[90]. La rîndul ei, redacţia ziarului „Opinia", consacrînd un ciclu de articole acestui eveniment, conchidea într-unul din ele că „după 150 de ani de la jertfa lui supremă, Grigore Alexandru Ghica Voievod poate dormi liniştit, căci mîndra Bucovină s-a reîntors la sînul patriei[91].

Ateneul Tătăraşi, pe lîngă faptul că a patronat cîteva cicluri de conferinţe dedicate făuritorilor statului român modern, a organizat, an de an, excursii la mormîntul lui Cuza Vodă de la Ruginoasa şi de la Mausoleul de la Mirceşti al lui Alecsandri[92]. La rîndul său, Centrul studenţesc din Iaşi, serbînd, la 16 mai 1919, comemorarea istoricei adunări de la Blaj din 3/16 mai 1848, a organizat concomitent un festival la Teatrul Naţional, donînd copiilor orfani de război din Transilvania fondurile realizate cu acest prilej[93].

Un moment cu valoare de simbol în istoria Iaşilor şi a contribuţiei acestui oraş la înfăptuirea şi consolidarea unităţii de stat l-a constituit păstrarea craniului lui Mihai Viteazul la Mitropolie şi solemnităţile pentru reaşezarea lui în cripta de la Mănăstirea Dealu[94]. Din iniţiativa lui Nicolae Iorga[95], care a insistat pe lîngă guvernele prezidate de Arthur Văitoianu şi Al. Averescu[96], a fost hotărîtă transportarea relicvei pentru luna noiembrie 1919[97], stabilindu-se o procesiune solemnă[98], care trebuia să străbată oraşele Iaşi, Suceava, Turda, Alba Iulia, Sibiu, Şelimbăr, Mănăstirea Dealu, şi în care trebuia să se desfăşoare „mari serbări cu caracter naţional şi militar"[99]. Dar — după cum notează Nicolae Iorga" în ultimul moment o notă a generalului Rîmniceanu, şeful Casei Regale, anunţă amînarea fără termen a solemnităţilor"[100]. Craniul lui Mihai Viteazu a continuat să fie păstrat cu multă grijă la Mitropolia

[84] Idem, nr. 4 214 din 29 mai 1921.
[85] Idem, nr. 4 205 din 16 mai 1921; nr. 4 208 din 20 mai 1921.
[86] Idem, nr. 6 619 din 14 octombrie 1927.
[87] Arhivele Statului Iaşi, fond Primăria Municipiului Iaşi dosar 11/1919, f. 46.
[88] Opinia, nr. 4 231 din 20 iunie 1921.
[89] Arhivele Statului Iaşi, fond Primăria Municipiului Iaşi, dosar 2/1923, f. 131.
[90] Opinia, nr. 6 119 din 14 octombrie 1927.
[91] Idem, nr. 6 118 din 13 octombrie 1927.
[92] Arhivele Statului Iaşi, fond Prefectura judeţului Iaşi, dosar 12/1929, f. 15.
[93] Idem, fond Primăria Municipiului Iaşi, dosar 11/1929, f. 46.
[94] În împrejurările dramatice din timpul războiului, pentru a evita căderea în mîinile ocupanţilor germani a relicvei scumpe a neamului nostru, s-a hotărît transportarea ei de la Mănăstirea Dealu la Iaşi, de unde a fost strămutată în Rusia şi readusă la 5 aprilie 1918 la Mitropolia din Iaşi (Ilie Dumitrescu, Constantin Cirjan, *Odiseea capului viteazului*, în „Magazin istoric", nr. 8 1976, pag. 23; Scarlat Porcescu, *Craniul voievodului Mihai Viteazu*, în Anuarul Institutului de istorie şi arheologie A. D. Xenopol, XIV, 1977, pag. 277—299).
[95] Ion Petrovici, *De-a lungul unei vieţi. Amintiri*, E.P.L., Bucureşti, 1966, pag. 280.
[96] Nicolae Iorga, *Memorii*, II (18 martie 1919, pag. 181, 3 noiembrie 1919, pag. 260); vezi Ion Petrovici, *op. cit.*, pag. 280.
[97] Arhivele Statului Iaşi, fond Primăria Municipiului Iaşi, dosar 11/1919, f. 78.
[98] *Ibidem*. Se stabilea că la această procesiune să fie prezente autorităţile civile, militare, clerul, trupe cu drapele şi muzică, şcolile; lădiţa cu craniul trebuie aşezată pe un afet de tun escortat de 4 ofiţeri superiori decoraţi cu ordinul Mihai Viteazul; în timpul procesiunii clopetele trebuiau să sune, iar o companie de onoare trebuia să dea onorul pe peron; vagonul mortuar trebuia să fie drapat cu drapele cernite şi cu coroane de flori; se prevedea, totodată, ca în timpul ceremoniei să se tragă salve de tun, iar dacă ar fi fost cu putinţă, un avion să zboare deasupra locului ceremoniei (*Ibidem*, f. 78, 81).
[99] *Ibidem*.
[100] Nicolae Iorga, *Memorii*, II, pag. 264 (13 noiembrie 1919).

din Iași, locuitorii orașului mîndrindu-se cu cinstea ce li se acordase. Dealtminteri, trebuie de subliniat că păstrarea relicvei la Iași a stimulat lupta românilor pentru desăvîrșirea unității statale. De pildă, în anii războiului, un vagon militar ce pleca din Iași pe front avea pe uși scrise cuvintele: „Voinicii și plăieșii lui Ștefan cel Mare/Vor o Românie Mare/Iar capul eroului de la Mănăstirea Dealul/Vrea Ardealul"[101].

Chestiunea strămutării craniului lui Mihai Viteazu a fost repusă în discuție, stabilindu-se procesiunea pentru 20 august 1920[102], iar traseul trebuia să străbată localitățile Iași, Pașcani, Roman, Bacău, Alba-Iulia, Sibiu, Tîrgoviște[103].

Dar și de această dată solemnitățile au fost amînate pentru 23 august 1920[104], impunîndu-se și simplificarea traseului, procesiunea trebuind să străbată calea cea mai scurtă pentru a ajunge la Tîrgoviște[105]. Această hotărîre a afectat pe mulți contemporani; explicația schimbărilor survenite ne este dată de Nicolae Iorga care avea să noteze: „Regele contramandează serbările pentru Mihai Viteazul. Va fi o simplă strămutare a moaștelor de la Iași la Tîrgoviște între 23 și 24 (august 1920 — N.N.). Colonelul Manolescu și ministrul de război sînt rău impresionați. Ei atribuie deciziunea unui anume cerc de la Palat"[106].

În pofida deselor amînări orașul s-a pregătit sărbătorește pentru a se despărți de Marele Erou. În Piața Unirii a fost confecționat un Arc de triumf ornat cu verdeață de stejar și ghirlande, iar pe ambele laturi ale Arcului a fost prinsă pe fond alb instripția: *1599 „Mihai Viteazul" 1920*[107], orașul a fost pavoazat cu drapele, străzile care urmau a fi străbătute de procesiune au fost reparate și curățate; pentru ziua de 23 august 1920 cursurile școlilor au fost suspendate, de asemenea serviciile instituțiilor publice[108]. Pentru transportul relicvei a fost constituit un tren special, cu un vagon special amenajat în care sicriul ce conținea craniul să fie păzit de două santinele militare[109].

Cu deosebită onoare a fost primită la Iași delegația formată din Nicolae Iorga, mai mulți arhierei, în frunte cu mitropolitul primat Miron Cristea, trei reprezentanți ai Universității din Cluj, Marin Ștefănescu, Fl. Ștefănescu-Goangă și I. Lupaș — precum și doi reprezentanți ai parlamentului; din partea Senatului, generalul ardelean, Herbai, iar din a Camerei Ion Petrovici. A mai sosit un mare număr de ziariști de la ziarele bucureștene "Evenimentul", „Universul", „Adevărul", „Dimineața" etc.[110].

În zua de 23 august 1920 s-a desfășurat într-un cadru solemn ceremonia transportării capului lui Mihai Viteazul de la Iași la Mănăstirea Dealu. După oficierea serviciului religios de la Mitropolie, procesiunea s-a îndreptat către gară; moaștele celui care a înfăptuit în acest oraș prima Unire, așezate pe un afet de tun, au fost însoțite de locuitorii orașului. „O lume imensă, foarte călduroasă" — notează Nicolae Iorga[111]. Printre cei care-l conduceau pe Mihai Viteazul erau și socialiștii ieșeni, veniți la solemnitate cu steaguri roșii[112]. „Parada militară — scrie în continuare Nicolae Iorga, care, după cum se știe, nu era prea darnic în laude — la gară, e admirabilă"[113]. Cortegiul era așteptat în gările Podu Iloaiei, Tîrgu Frumos de numeroși locuitori, care își aduceau prinosul lor de recunoștință marelui Mihai. Trenul s-a oprit la Ruginoasa, unde, în mod simbolic, a avut întîlnirea dintre cei doi bărbați ai neamului, ai căror nume este înscris cu litere de aur în istoria românilor: Mihai Viteazul și Al. I. Cuza, domni ai Unirilor. Iată cum descrie un ziar al vremii solemnitatea: „Trenul transportînd capul lui Mihai

---

101 Opinia, nr. 5 127 din 30 august 1924.

102 Arhivele Statului Iași, fond Primăria Municipiului Iași, dosar 11/1920, f. 63.

103 Ion Petrovici, *op. cit.*, pag. 281.

104 Arhivele Statului Iași, fond Primăria Municipiului Iași, dosar 11/1920, f. 53.

105 Ion Petrovici notează în Amintirile sale: „Nu știu din ce motive s-a renunțat la acest ocol și în ultimul moment s-a decis să urmăm calea directă; de la Bacău la Focșani, Rîmnicu Sărat, Buzău, Ploiești, Tîrgoviște" (Ion Petrovici, *op. cit.*, pag. 281).

106 Nicolae Iorga, *Memorii*, III, pag. 57 (16 august 1920).

107 Arhivele Statului Iași, fond Primăria Municipiului Iași, dosar 11/1920, f. 66, 68, 70, 72.

108 *Idem*, f. 58, 63.

109 Ion Petrovici, *op. cit.*, pag. 281.

110 *Idem*; vezi și Scarlat Porcescu, *loc. cit.*, pag. 300.

111 Nicolae Iorga, *Memorii* III, pag. 61, (24 august 1920).

112 *Ibidem*.

113 *Ibidem*.

Viteazul, oprindu-se în staţia Cuza-Vodă, a fost întîmpinat de mii de săteni şi aclamat : Nicolae Iorga a vorbit sătenilor despre viaţa şi actele lui Mihai Viteazul şi Cuza-Vodă, electrizînd pe săteni, care au răspuns prin urale nesfîrşite"[114].

Trenul a parcurs drumul către Tîrgovişte, dar ieşenii au continuat să-şi manifeste dragostea şi neţărmurita lor recunoştinţă pentru cel care la 1600 se proclamase la Iaşi domnul celor trei Ţări unite. În ziua de 24 august în sala Teatrului Naţional, cu ocazia depunerii moaştelor în cripta de la Mănăstirea Dealu, a avut loc un festival dedicat domnului[115]. Era încă o dovadă a dragostei ieşenilor pentru marele Mihai.

Readucerea osemintelor lui Dimitrie Cantemir în ţară şi aşezarea lor la loc de odihnă veşnică în Iaşi — oraşul de care numele gloriosului domnitor era legat pentru totdeauna în istorie — a reprezentat nu numai un act de pioşenie faţă de faptele lui Cantemir, ci şi o simbolică manifestare a solidarităţii naţionale în anii cînd în Europa se făcea tot mai puternic auzit zăngănitul armelor. Cum se ştie, după stabilirea, la 9 iunie 1934 [116], a relaţiilor diplomatice dintre România şi U.R.S.S., între cele două guverne s-a convenit readucerea rămăşitelor pămînteşti ale domnitorului Dimitrie Cantemir în România[117].

La 16 iunie 1935, corpul lui Dimitrie Cantemir, care, după istoricul Lăpedatu, era „întreg, cu îngrijire desfăcut de lîngă al lui Antioh, purtînd încă rămăşiţe de veşminte orientale[118], a fost adus la Constanţa de vasul „Principesa Maria", întîmpinat de numeroase personalităţi, printre care Nicolae Iorga, Al. Lăpedatu, N. Titulescu[119] ş.a. Pe vas, episcopul a făcut slujba morţilor, iar în port s-a intonat un Te Deum, după care sicriul — „de fapt o lădiţă pătrată" [120] — a fost aşezat pe un mortier, dus la gară şi îndreptat spre Iaşi. „În cale spre Iaşi, foarte cuviincioasă întîmpinare a sicriului, mai ales în Rîmnicu Sărat" — notează Nicolae Iorga[121]. Cortegiul funerar a ajuns la Iaşi în dimineaţa zilei de 17 iunie. Locuitorii oraşului, oficialităţile s-au pregătit în chip deosebit pentru a marca acest moment de profunde semnificaţii istorice. Primăria municipiului a lansat un „Apel către cetăţeni", în care se arăta că oraşului Iaşi i-a revenit cinstea de a-l primi pe fostul domnitor al Moldovei „spre a se odihni în pămîntul Ţării peste care a domnit". Era adresată vibranta chemare locuitorilor oraşului „pentru a da cinstirea cuvenită memoriei acestui mare cărturar şi înţelept Domnitor, căruia, prin vitregia soartei i-a fost dat să-şi sfîrşească viaţa departe de ţara peste care a domnit" [122]. Pe drumul de la gară pînă la mitropolia au fost făcute arcuri de triumf din brad, oraşul împodobit cu brad [123]. Au fost arborate stindardele naţionale neîndoliate[124].

În întîmpinarea trenului care se oprise în gările Bîrlad şi Vaslui[125], au vorbit reprezentanţii clerului în frunte cu Mitropolitul, reprezentanţii regelui, ai Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, reprezentanţii Parlamentului, ai Comisiunii Monumentelor Istorice, autorităţile civile şi militare, rectorul Universităţii, profesori, studenţi şi elevi[126]. La ceremonie au fost invitaţi să participe şi ultimii descendenţi ai lui Dimitrie Cantemir[127]. La coborîrea sicriului

---

114 Opinia, nr. 3 998 din 27 august 1920.

115 *Idem*, nr. 4 000 din 28 august 1920.

116 Arhiva M.A.E., fond Mica Înţelegere, dosar, 10, Le Conseil Permanent de la Petite Entente le 3 juin 1934, dosar 1. La décision du Conseil Permanent.

117 D. Cantemir a încetat din viaţă în ziua de 21 august 1723, la moşia sa de lîngă Moncova—Dimitrovka. Corpul îmbălsămat a fost adus la Moscova şi îngropat la 1 octombrie în biserica zidită de el, Sfinţii Constantin şi Elena, în curtea mănăstirii greceşti Sfîntul Nicolae. Acolo se mai găseau înmormîntate : prima soţie, Casandra Cantacuzino şi fiica sa Smaranda. Mai tîrziu, tot aici, au fost înmormîntaţi Maria, fiica sa şi Antioh Cantemir, fiul său, una din cele mai importante figuri culturale ale Europei veacului al XVIII-lea (Apud, I.D. Lăudat, *Dimitrie Cantemir*, Editura Junimea 1978, p. 34—43).

118 Nicolae Iorga, *Memorii*, 1932—1938 (16 iunie 1935, pag. 259).

119 Nicolae Iorga, *op. cit.*, (15 iunie 1935).

120 Idem (16 iunie 1935).

121 *Ibidem*.

122 Arhivele Statului Iaşi, fond Primăria Municipiului Iaşi, dosar 231/1935, f. 3.

123 Idem, f. 1.

124 Idem, f. 8.

125 Arhivele Statului Iaşi, fond Inspectoratul Regional de Poliţie Iaşi, dosar 6/1935, f. 138.

126 Idem, fond Primăria Municipiului Iaşi, dosar 231/1935, f. 3—4.

127 Ultimii descendenţi ai lui D. Cantemir erau : Constanţa Gr. Ghyca, Grigore Ghyca, Ion Constantin Gr. Ghyca, Alexandru Gr. Ghyca, Eliza Cîmpineanu, Irina Costăchel Sturza,

din tren au fost trase 101 salve de tun, iar clopotele bisericilor din oraş au sunat. Coşciugul a fost ridicat de profesori ai Universităţii ieşene şi aşezat pe un afet de tun. O campanie militară a dat onorul, iar după efectuarea unui scurt serviciu divin, cortegiul, străbătînd străzile Arcului şi Ştefan cel Mare, s-a îndreptat către Mitropolie[128].

La Mitropolie, după o scurtă slujbă religioasă, mitropolitul a rostit un dis curs-panegiric, pe care Nicolae Iorga l-a caracterizat „plin de greşeli, de fapte şi lipsit de vibraţie" [129]. Conform programului stabilit, urma ca sicriul să fie dus la Trei Ierarhi unde treb uia să albe loc în aceea zi înhumarea. Dar cum începuseră să fie enunţate unele păreri care puneau la îndoială că în coşciug s-ar afla cu adevărat osemintele domnitorului s-a ajuns la soluţia deschiderii într-un viitor apropiat a sicriului şi expertizei osemintelor.

Deschiderea sicriului şi reînhumarea osemintelor domnitorului Dimitrie Cantemir au avut loc în ziua de 16 august 1935, în prezenţa unui public numeros, alcătuit din oficialităţi şi un grup de studenţi veniţi în Iaşi împreună cu Nicolae Iorga[130]. În „Memoriile" lui Nicolae Iorga găsim următoarea descriere a evenimentului: „La orele 10 (16 august/*1935* — N.N.) se deschide sicriul. Înăuntru, supt sigiliul pus de Legaţia de la Moscova, adeverirea că acestea sînt oasele. Ele se văd fără craniu, şira spinării şi coastele, cu ceva din braţe, picioare şi un singur deget. Veşmîntul oriental de mătasă are o culoare ştearsă gălbuie. La mînecі nasturi ordinari de os... Nici un inel..." [131]. În prezenţa specialiştilor, istorici, medici legişti, după deschiderea sicriului[132] a fost alcătuit procesul-verbal de constatare pe care îl reproducem in extenso: „Azi 16 august 1935, în prezenţa P. S. Vicar al Mitropoliei Moldovei şi Sucevei, a preşedintelui Comisiunii Monumentelor istorice şi a reprezentantului Ministerelor Cultelor s-a deschis sicriul trimis de la Moscova de ministrul României, cuprinzînd rămăşiţele pămînteşti ale lui Dimitrie Cantemir, Domnul Moldovei. S-a găsit în raclă o parte din oseminte, fără craniu, cuprinzînd oasele, braţul şi picioarele, împresurate de resturile unui veşmînt de mătasă croit oriental, din care s-au fotografiat, împreună cu oasele însăşi capetele mînecilor. Medicul legist (dr. Bălan — N.N.) a constatat prezenţa corpului unui om în vîrstă de aproape 50 de ani, avînd talia de 1,65 m, ceea ce corespunde întrutotul cu datele istorice privitoare la Dimitrie Vodă. Aşezîndu-se, împreună cu giulgiul în care au fost aduse, în sicriul de aramă pregătit de Comisiunea Monumentelor Istorice, s-a aşezat trupul în gropniţa domnească din dreapta naosului Bisericii celor trei Ierarhi" [133].

Imediat după înhumarea osemintelor, care s-a desfăşurat într-un cadru sobru, în Aula Universităţii, Nicolae Iorga a conferenţiat despre valoarea operei scrise a lui Dimitrie Cantemir, la care a participat — după cum notează Nicolae Iorga — „multă lume" [134].

Manifestaţiile comemorative de la Iaşi au mers nu rareori mînă în mînă cu iniţiativele diferitelor societăţi pentru ridicarea unor monumente dedicate eroilor din războiul pentru întregirea neamului şi luptătorilor pentru înfăptuirea acestui ideal. În vara anului 1919 în urma unor mari serbări desfăşurate la Repedea, s-au strîns şi primele fonduri pentru înălţarea monumentului eroilor patriei[135], care avea să fie realizat opt ani mai tîrziu, graţie concursului societăţii „Mormintele eroilor" [136]. În mai 1921, cu ocazia comemorării a trei decenii de la moartea lui Kogălniceanu, Ateneul Tătăraşi a iniţiat o colectă publică pentru executarea bustului ilustrului fiu al Iaşilor[137]. Prin contribuţia bănească a Ateneului, a Primăriei, a altor instituţii şi a unor persoane particulare, în toamna aceluiaşi an, la 14 noiembrie, pe mormîntul de la Eternitatea, Ateneul din Tătăraşi a dezvelit bustul marelui om politic[138].

Margareta Ghyca, Grigore C. Ghyca, Ana Alexandru Em. Lahovary născută Kreţulescu, Maria Gh. Sturdza (Miclăuşeni), Scarlat Ion Ghyca (Miclăuşeni), Ecaterina Olănescu, Maria Olănescu, Ana Macedonsky (văduva poetului), George Slătineanu, Emanoil Slătineanu (Arhivele Statului Iaşi, fond Primăria Municipiului Iaşi, dosar 231/1935, f. 10. 18).

128 Idem, fond Inspectoratul Regional de Poliţie Iaşi, dosar 6/1935, f. 162—171.

129 Nicolae Iorga, *Memorii*, VII, 1932 — 1938 (16 iunie 1935, p. 35).

130 Idem (15 august 1935, 16 august 1935, pag. 269—270).

131 Idem (16 august 1925, pag. 270).

132 Universul, nr. 227 din 19 august 1935.

133 Arhivele Statului Iaşi, fond Primăria Municipiului Iaşi, dosar 231/1935, f. 20.

134 N. Iorga, *Memorii*, VII, 1932—1938 (16 august 1935, pag. 270).

135 Opinia, nr. 3 669 din 11 iulie 1919; nr. 3 671 din 15 iulie 1919.

136 Idem, nr. 5 999 din 23 mai 1927.

137 Idem, nr. 4 211 din 28 mai 1921; Arhivele Statului Iaşi, fond Primăria Municipiului Iaşi, dosar 4 351 din 15 noiembrie 1921.

138 Opinia, nr. 4 351 din 15 noiembrie 1921.

La 3 februarie 1924, din iniţiativa unor ofiţeri de rezervă s-a hotărît deschiderea unei subscripţii publice pentru ridicarea la Iaşi a monumentului eroilor Diviziei a II-a cavalerie din Moldova[139]. Cu concursul efectiv al prefecturii, Teatrului Naţional şi al altor instituţii, monumentul de bronz, operă a sculptorului Dimitriu Bîrlad, a fost dezvelit la 30 mai 1927, în aceeaşi zi cu monumentul Unirii din Piaţa Tufli. Solemnitatea s-a desfăşurat în prezenţa reginei, a prinţului moştenitor, a principesei Elena şi Ileana, a miniştrilor lucrărilor publice şi de război, C. Meissner şi general Ludovic Mircescu şi a mai mulţi generali. Pe terenul din faţa Regimentului 7 Roşiori, unde a fost amplasată statuia eroilor Diviziei a I-a de cavalerie, în prezenţa oaspeţilor din Capitală şi a autorităţilor locale, s-a făcut un istoric al luptelor purtate în marele război de către ostaşii acestei divizii, evidenţiindu-se jertfele umane ale regimentului II din această divizie care, în timpul şarjei de la Pruneru, a rămas cu numai 134 de soldaţi din cei 5 000[140].

La 16 octombrie 1938 a fost inaugurat la Iaşi, în locuinţa domnitorului Principatelor Unite, în prezenţa marelui nostru istoric, Nicolae Iorga — care a dat un substanţial concurs pentru adunarea de piese — muzeul Cuza Vodă[141].

Imediat după unire, opera de cimentare a legăturilor dintre românii din Vechiul regat şi cei din noile ţinuturi s-a realizat şi pe calea a numeroase vizite reciproce. Pentru aceştia din urmă, oraşul Iaşi păstra valoarea de simbol al unităţii naţionale. De aici, interesul lor constant pentru cunoaşterea unui loc atît de încărcat de istorie. Oraşul s-a dovedit a fi totdeauna şi pentru toţi o gazdă dintre cele mai ospitaliere. În perioada imediat următoare Marii Uniri, cînd cei mai mulţi dintre români din celelalte provincii vedeau pentru prima dată Iaşii, primirile ce li s-au făcut au avut un fast şi un ceremonial aparte. Aşa de pildă, la 17 noiembrie 1919, cînd reprezentanţii Basarabiei în Parlamentul României întregite, aflaţi în drum spre Capitală, s-au oprit în Iaşi, pentru un pelerinaj la statuia lui Ştefan cel Mare, ei au fost întîmpinaţi şi conduşi nu numai de către autorităţile administraţiei locale, ci şi de corpul profesoral al Universităţii şi de numeroşi studenţi[142].

Între 1 şi 3 iulie 1920 oraşul a fost gazda unor grupe de elevi şi profesori din zonele Crişului şi Beiuşului. Şi de data aceasta — observa „Opinia" — oraşul, unde idealismul n-a încetat vreodată de a fi forţa sa, s-a arătat la înălţimea vremurilor legendare, caracteristic geniului său de a fi şi la zile de bucurie, ca şi la cele de întristare, tot bine primitor şi cu suflet deschis[143]. În chiar seara sosirii, Conservatorul le-a oferit prilejul de a asista la producţiile sale de sfîrşit de an. În cele trei zile cît ei au stat în oraş, între elevii ieşeni s-a manifestat o adevărată competiţie pentru a le asigura condiţii cît mai plăcute în fosta capitală a Moldovei. În ultima zi, Mihail Sadoveanu a venit în mijlocul tinerilor transilvăneni, pentru a-şi exprima sincera bucurie de a saluta pe fraţii de peste Carpaţi[144]. La 6 mai 1922, cînd studenţii bucovineni au venit la Iaşi pentru a vizita oraşul şi pentru a asista la conferinţele organizate de universitate, la sosire, ei au fost întîmpinaţi de studenţimea ieşeană, venită cu drapelul româncelor din Sibiu, simbol al luptei întregului popor pentru unire şi al sacrificiilor din războiul pentru întregirea neamului, de oficialităţile judeţului şi municipiului şi de numeroşi profesori. La coborîrea din vagonul împodobit cu drapele tricolore, fanfara a intonat Imnul naţional, iar de pe peron spre oaspeţi şi de la oaspeţi spre peron au căzut adevărate ploi de flori. În cuvîntul de răspuns al prof. C. Beraru de la Universitatea din Cernăuţi la salutul adresat de preşedintele Comisiei interimare, Eugen Heroveanu, s-a evidenţiat că la Iaşi au fost înfăptuite toate operele mari, la Iaşi s-au resimţit clipele cele mai grele, dar şi marea bucurie de a se vedea întîi reunite toate provinciile româneşti. Rectorul Traian Bratu, adînc emoţionat de puternica manifestaţie de solidaritate naţională, a salutat, în numele universităţii locale, pe studenţii din Cernăuţi la primul lor pas în Iaşi, amintind de unirea ţărilor surori şi de desăvîrşirea idealului naţional. De la gară, cortegiul, în cîntecul muzicii şi cu drapelul din Sibiu desfăşurat, s-a îndreptat spre Piaţa Unirii. Aici, în jurul statuii lui Cuza-Vodă s-a încins o mare horă a unirii, la care au luat parte toţi cei prezenţi[145].

În anii următori, grupurile de excursionişti din provinciile unite, venite la Iaşi, formate, în special, din elevi, învăţători şi profesori s-au bucurat, fără excepţie, de aceleaşi calde primiri[146].

---

[139] Idem, nr. 5 075 din 1 mai 1924.
[140] Idem, nr. 6 004 din 31 mai 1927.
[141] Idem, nr. 9 466 din 18 octombrie 1938.
[142] Arhivele Statului Iaşi, fond Primăria Municipiului Iaşi, dosar 11/1919, f. 75.
[143] Idem, nr. 3 956 din 6 iunie 1920.
[144] *Ibidem.*
[145] Idem, nr. 4 487 din 10 mai 1922.
[146] *Idem*, nr. 4 912 din 15 octombrie 1923; nr. 5 879 din 29 decembrie 1926; Arhivele Statului Iaşi, fond Primăria Municipiului Iaşi, dosar 265/1926, f. 30.

Un ceremonial aparte a avut loc cu prilejul sosirii, la 25 mai 1927, a elevilor și elevelor școlii normale mixte din Abrud, care au vizitat școala normală Vasile Lupu, în cadrul unei excursii ce a cuprins orașele București, Iași, Chișinău, Ploiești, Constanța, Brăila și Galați pentru a da un festival în vederea colectării de fonduri necesare ridicării unei statui a lui Avram Iancu la Abrud[147]. Elevii au fost primiți de gazde, îmbrăcate în costume naționale, care la sosire le-au intonat un marș de prietenie. Profesorul Gh. Ghibănescu, în cuvîntul de bun sosit, a evidențiat rolul moților în lupta pentru păstrarea ființei naționale. După vizitarea școlii, elevii din Iași au cîntat cîntece populare din Moldova („Lîngă leagăn", „Mîndrulițo din cel sat", doine), sfîrșind cu Mulți ani trăiască ! Emoționat de spectacol, un elev din Abrud a expus istoricul moților, demni urmași ai lui Avram Iancu, încheind cu Trăiască România Mare! Festivitatea s-a sfîrșit cu o horă comună.

Ca și înainte de Unire, după 1918, Universitatea ieșeană a continuat să reprezinte un punct de atracție pentru numeroși studenți din Basarabia, Bucovina și Transilvania[148]. O grijă aparte a manifestat conducerea ei pentru înscrierea la studii a cît mai mulți tineri basarabeni.

În împrejurările grele din primii ani postbelici, universitatea a făcut sacrificii cum nu făcuse niciodată în istoria sa pentru tineretul din vechea Românie spre a asigura condiții prielnice de studiu și de locuit studenților basarabeni[149].

În același timp, aportul Iașilor la organizarea învățămîntului superior în limba română de la Cluj și Cernăuți a fost considerabil. În iunie 1919, consiliul facultății de drept din Iași, luînd în dezbatere problema reorganizării universității din Cernăuți, a decis să-i dea întregul său concurs, îndeosebi facultății juridice, pentru ca ea să-și poată începe activitatea la 1 octombrie al aceluiași an. S-a hotărît ca profesorii facultății de drept să țină cursuri regulate odată sau de două ori pe săptămînă la facultatea similară din Cernăuți[150].

În toamna anului 1919, cu prilejul deschiderii cursurilor Universității din Cluj un număr însemnat de profesori din Iași au completat disciplinele la care facultățile clujene nu aveau specialiști. Astfel, în septembrie 1919, profesorul de latină și franceză de la liceul internat, Vasile Bogrea, a fost numit agregat definitiv la catedra de filologie clasică a facultății de litere din Cluj, profesorul I. Paul, de filozofie și germană de la același liceu a devenit profesor titular la estetică[151], în noiembrie 1919, profesorul Ioan Scriban de la Universitatea din Iași s-a transferat pe postul de zoologie și anatomie comparată al Universității din Cluj[152], Nicu Teodorescu de la Conservatorul din Iași la cel din Cluj etc[153].

În februarie 1920, cu ocazia deschiderii oficiale a Universității clujene, care s-a făcut în prezența regelui Ferdinand, profesorul Dimitrie Gusti, citind textul prin care universitatea ieșeană saluta acest eveniment, arăta că misiunea universității din Cluj, de a propăvădui idealul național, trezea în Universitatea din Iași amintiri prețioase. Ca o bucurie recunoscătoare, universitatea din Iași își îndreaptă gîndul spre primii ei profesori, care în ziua de 26 octombrie 1860, cînd s-a inaugurat Universitatea din Iași, din 11, cîți erau atunci la facultatea de drept, litere și științe, 5 erau din Transilvania : Suciu, Emilian, Micle, Pop, primul decan al facultății unite de litere și științe și Simion Bărnuțiu. Universitatea din Iași nu poate uita că acești profesori ardeleni au dat strălucire începuturilor ei, în special, nu poate uita figura marelui transilvănean, a marelui român Simion Bărnuțiu, care și astăzi planează asupra Universității din Iași și-i patronează activitatea. Dat fiind legăturile cordiale, tradiționale între Transilvania și Universitatea din Iași, aceasta din urmă își exprimă dorința vie de a intra în relații tot mai strînse și mai fericite cu sora ei Clujana, pentru a face, împreună cu celelalte universități surori, ca unirea politică cîștigată prin forța baionetelor să se păstreze și să se consfințească printr-o unitate superioară culturală datorită forței ideii și adevărului. Universitatea din Iași — se arăta în încheiere — își exprima încrederea ei profundă în viitorul universității din Cluj, care, situată la întîlnirea Orientului cu Occidentul, ocupă un post de onoare națională și are chemarea de a deveni farul intelectual al națiunii[154].

În aprilie 1920, la cererea profesorilor ieșeni I. Paul și Dimitriu, care se mutaseră în toamna anului 1919 la Universitatea din Cluj, senatul Universității din Iași a donat institu-

---

147 Arhivele Statului Iași, fond Prefectura județului Iași dosar 18/1927, f. 9 ; Opinia, nr. 6 002 din 28 mai 1927.

148 Opinia, nr. 4087 din 15 decembrie 1920.

149 Idem, nr. 3 840 din 15 februarie 1920.

150 Idem, nr. 3 660 din 29 iunie 1919.

151 Idem, nr. 3 734 din 27 septembrie 1919.

152 Idem, nr. 3 778 din 19 noiembrie 1919.

153 Idem, nr. 3 782 din 24 noiembrie 1919.

154 Idem, nr. 3 842 din 19 februarie 1920.

ţiei clujene, în semn de preţuire faţă de tînăra şcoală superioară românească, tabloul *Execuţia lui Horia*, realizat de Gh. Popovici, directorul şcolii de bele arte din Iaşi. Tabloul avînd dimensiuni de 6/3m, fusese pictat la începutul veacului nostru şi trimis la Paris, la una din expoziţiile internaţionale. Din cauza opoziţiei guvernului maghiar, el nu a putut fi însă expus. Readus la Iaşi, el a fost aşezat în sala Senatului Universităţii[155].

Pe de altă parte, chiar din primul an universitar postbelic, conducerea universităţii a iniţiat acţiunea de instruire a profesorilor basarabeni, prin intermediul unor cursuri libere de vară, activitate ce s-a repetat sistematic şi care a reprezentat tot atîtea prilejuri de consolidare a legăturilor ştiinţifice şi culturale cu intelectualii din această provincie[156].

După Marea Unire, un sentiment la fel de puternic s-a manifestat şi la ieşeni pentru o cunoaştere mai profundă şi pentru apropierea sufletească din românii din provinciile desrobite. La realizarea acestor deziderate o contribuţie aparte şi-a adus-o Ateneul popular Tătăraşi, creat imediat după Unire din iniţiativa unor localnici, cu sarcina expresă de a activa „ca un organism de propagandă pentru înălţarea neamului românesc prin cultură naţională". „Este un mare interes naţional — scria Victor Munteanu — în legătură cu obiectivele propuse de Ateneu, în articolul *OPERA DE EDUCAŢIE NAŢIONALĂ* — ca să ne strîngem rîndurile nu ca să deznaţionalizăm pe nimeni, căci nu avem nevoie de aceasta deoarece înăuntrul statului nostru sîntem o majoritate etnică, dar ca să ne apropiem sufleteşte toţi fiii patriei noastre, să creăm aceea unitate sufletească, pentru a putea aşeza pe o temelie solidă România de mîine. Nu trebuie uitate adevărurile scoase din istorie din care se pot trage învăţăminte, iar unul dintre acestea, întemeiate pe fapte petrecute este că situaţiile dobîndite nu pot fi totdeauna eterne şi de aceea să fim de strajă, să veghem zi şi noapte, să nu coalizăm sufleteşte şi să ne punem pe muncă" [157].

În primii ani de după unire, numeroase grupuri de ieşeni au participat la excursii organizate în Bucovina, în Transilvania sau în Basarabia. Este semnificativ faptul că cea dintîi excursie efectuată în noile ţinuturi a avut drept obiectiv locul de veşnică odihnă al marelui voievod al Moldovei, Ştefan cel Mare. Cu prilejul comemorării a 451 ani de la moartea lui Ştefan cel Mare, din iniţiativa asociaţiei „Frăţia Moldovei Unite", a fost organizată o mare excursie la mănăstirea Putna, prilej cu care ieşenii s-au întîlnit cu pelerinii din Bucovina, veniţi şi ei la procesiune. În afara grupului de ieşeni, au participat miniştrii Vasile Goldiş, Ion Nistor, Al. Constantinescu, C. Angelescu şi Buzdugan, armata, prin regimentele 13 Iaşi, 25 Rahova şi 15 Războieni — Ştefan cel Mare. Pe mormîntul marelui voievod au fost depuse coroane din partea Universităţii ieşene, a studenţilor şi a Frăţiei Moldovei Unite. În cuvîntările ţinute, s-a evocat figura marelui domnitor şi epoca de lupte încheiată prin unirea românilor de pretutindeni[158]. Pelerinajul la mormîntul lui Ştefan cel Mare a fost apoi repetat, an de an, graţie iniţiativelor Ateneului Tătăraşi şi asociaţiei Frăţia Moldovei Unite, cu care prilejuri au participat sute de ieşeni, ce au depus coroane nu numai pe mormîntul lui Ştefan cel Mare, ci şi pe cei ale voievozilor moldoveni de la biserica Bogdan din Rădăuţi[159]. Dintre acestea, excursia din 15—17 iulie 1921 a avut o mai amplă semnificaţie din punct de vedere naţional, prin faptul că cetăţenii capitalei Moldovei efectuau prima lor vizită în oraşul Cernăuţi[160]. Cu prilejul pelerinajului efectuat în iulie 1922 de către cei 600 de ieşeni, profesorul Gh. Ghibănescu a ţinut la Suceava conferinţa *La poalele cetăţii lui Ştefan cel Mare*, iar corurile Ateneului Tătăraşi, comunei Osoi şi oraşului Tîrgu Frumos, dirijate de Antonin Ciolan, au prezentat aici un program artistic. La mănăstirea Putna, Mihail Sadoveanu a vorbit despre viaţa lui Ştefan cel Mare, evocînd în acel cadru momentele cele mai semnificative ale redeşteptării naţionale[161].

În fiecare an, grupuri de elevi, de studenţi, de învăţători, de profesori sau de localnici aparţinînd unor profesii sau straturi sociale dintre cele mai diverse au vizitat oraşe şi locuri din provinciile unite care aveau profunde semnificaţii istorice pentru poporul român. Între

---

155 Idem, nr. 3 904 din 4 mai 1920 ; nr. 8 336 din 4 martie 1935. (În prezent el este expus în holul Palatului Culturii).

156 Idem, nr. 3 676 din 20 iulie 1919 ; nr. 3 677 din 22 iulie 1919 ; nr. 3 955 din 4 iulie 1920 ; Arhivele Statului Iaşi, fond Primăria Municipiului Iaşi, dosar 11/1919, f. 61—62.

157 Idem, nr. 4 231 din 28 mai 1921.

158 Arhivele Statului Iaşi, fond Primăria Municipiului Iaşi, dosar 11/1919, f. 64, 67 şi 70 ; Opinia, nr. 3 673 din 17 iulie 1919.

159 Idem, f. 65 ; 12/1923, f. 37.

160 Idem, dosar 243/1921, f. 5 şi 17.

161 Opinia nr. 4 545 din 21 iulie 1922.

excursionişti figurau adeseori şi reprezentanţi de seamă ai vieţii culturale şi ştiinţifice a oraşului ca Sadoveanu, Parhon, Mironescu şi alţii[162].

Prin amploarea manifestaţiilor organizate, reţine atenţia excursia efectuată între 17 şi 29 iulie 1924, la care au participat 500 de ieşeni, printre care 40 de elevi ai şcolii normale Vasile Lupu şi intelectuali din Moldova, Basarabia şi Bucovina, care a avut ca principal obiectiv vizitarea principalelor locuri istorice ale provinciei de peste Carpaţi: Tîrgu Mureş, Cîmpia Turzii, Cîmpia Cristişului, unde se află mormîntul lui Andrei Şaguna de la Răşinari, mormîntul lui Gheorghe Lazăr de la Avrig.

Pretutindeni, în locurile vizitate, ieşenii au fost întîmpinaţi şi salutaţi de personalităţile cele mai marcante, excursia dovedindu-se — aşa cum remarca ziarul clujean „Cultura poporului" în numărul special dedicat Ateneului Tătăraşi, care o organizase — un „adevărat eveniment în propagarea culturii şi cimentarea solidarităţii naţionale prin cultură"[163]. În numărul său festiv, din 20 iulie 1924, acelaşi ziar făcea o caldă urare moldovenilor sosiţi în oraş: „Bine aţi venit descălicători ai unor tradiţii vechi şi drumeţi care aduceţi în inimile şi sufletele voastre trecutul măreţ şi plin de fapte mari ale Moldovei, fiţi bineveniţi pe pămîntul Ardealului ! Cu voi aduceţi idealismul curat şi aduceri aminte de pe locurile cele mai scumpe tuturor românilor, din ţara mormîntului lui Ştefan cel Mare şi Sfînt, de pe locurile de vitejie din Moldova de peste Prut şi din Iaşii cultural şi istoric, în care dorm şi voievozii scumpi şi scriitori şi învăţaţi ai neamului românesc"[164]. Preţuim Moldova şi pe moldoveni, pentru care ardelenii nutresc cele mai vii simpatii— declara prof.univ. C. Bogdan-Duică, în discursul de recepţie de la Cluj, din 19 iulie 1924... Veniţi între noi cu acelaşi sentiment de iubire şi daţi din spiritul d-voastră, care nu este de prisos aici. Repetaţi vizitele. Aduceţi chiar elemente moldoveneşti care să se statornicească aici ; sîntem fericiţi să le primim ; ştim cît sînt de sincere şi însetate de ideal. Rog priviţi universitatea din Cluj ca o continuare a operei lui Alecsandri, Russo, Creangă, Conta, Kogălniceanu şi a întregii pleiade de cugetători şi artişti ai Moldovei. Primirea dvs. e una din puţinele zile fericite care au fost date poporului ardelean..."[165]. Aţi venit să contribuiţi la o operă imensă : întregirea sufletească — declara Şt. Meteş, în aceeaşi zi, în numele cetăţenilor oraşului Cluj. Prin sufletul vostru duios, prin dezinteresarea şi vitejia voastră aţi cucerit un mare loc în inima tuturor generaţiilor ce vor urma. Peste rănile făcute de politicianism, turnaţi untdelemnul iubirii şi al alinării. Avînd aceeaşi afinitate sufletească veţi găsi între noi bucurie şi încredere şi pentru fapta voastră mare, nu ştim cum o să vă răsplătim"[166].

Cu prilejul primirii ieşenilor la Cluj au luat parte un mare număr de moţi, iar la festivitatea de la Teatrul Naţional a vorbit profesorul I. Ştefănescu ; la Oradea ieşenii au fost salutaţi de Gala Galaction, la Arad de I. Savin, la Lugoj, de Ion Vidu care, în urma cu trei ani, în iulie 1921 avusese prilejul să viziteze Iaşii cu prilejul unui concert coral susţinut în sala Teatrului Naţional[167], a dat un concert în cinstea oaspeţilor, la Cîmpia Libertăţii a vorbit Ion Lupaş, iar la Sibiu, sfinţindu-se drapelul Ateneului, pe al cărui steag era deviza : „Unire prin cultură", a vorbit Vasile Goldiş, preşedintele „Astrei"[168], prilej cu care luptătorul ardelean a fost proclamat membru de onoare al Ateneului[169]. „Senini purtători de noroc din plaiurile blondei Moldova, bine aţi venit la noi ! — scria ziarul arădean „Tribuna nouă" din 21 iulie 1924. În flamura ce ne aduceţi este idealul, în cuvîntul ce ne spuneţi este vraja care a rodit pe seama lumii grădina minune a sufletului românesc... Ne veţi înţelege, ne veţi cunoaşte. Veţi strînge cu drag asprele voastre mîini de străjeri". Şi bucuria noastră a tuturor nu va fi mică, văzînd începuturile noastre triumfătoare. Pentru că mînă în mînă cu voi, vedem şi noi mai bine. Iubirea limpezeşte ochii şi sporeşte încrederea. Peste zidurile vechilor şi numeroaselor întocmiri româneşti din Arad, răsar schelele construcţiilor de mîine. Meşteri mai mari, aţi venit să ne spuneţi misterul schelelor sufleteşti... Să învăţăm în doi drumul stelelor cu noroc. Şi-l vom cunoaşte"[170].

---

[162] Idem, nr. 4 484 din 5 mai 1922 ; nr. 4 584 din 24 iulie, 1922 ; nr. 4 862 din 16 august 1923 ; nr. 4 911 din 14 noiembrie 1923 ; nr. 4 923 din 28 noiembrie 1923 ; nr. 5 184 din 15 iulie 1924 ; nr. 5 177 din 30 august 1924 ; nr. 6 362 din 3 august 1928 ; Arhivele Statului Iaşi, fond Primăria Municipiului Iaşi, dosar 12/1925 ; 12/1928, f. 12.

[163] Opinia, nr. 5 184 din 15 iulie 1924.

[164] Idem, nr. 5 155 din 9 august 1924.

[165] *Ibidem.*

[166] *Ibidem.*

[167] Arhivele Statului Iaşi, fond Prefectura judeţului Iaşi, dosar 76/1921, f. 69.

[168] Opinia, nr. 5 184 din 15 iulie 1924.

[169] Idem, nr. 8 044 din 13 februarie 1934.

[170] Idem, nr. 5 158 din 13 august 1924.

Cu prilejul predării conducătorului Ateneului din Iaşi de către directorul palatului culturii din Arad, dr. Lazăr Nichi, a unei coroane de lauri, din partea oraşului Arad, acesta a spus: „Porţile oraşului s-au deschis larg ca să vă îmbrăţişeze cu drag fraţi din dulcea Bucovină şi din Moldova dintre Carpaţi şi Nistru. Sîntem fericiţi să vă arătăm bucuria noastră aci în Palatul cultural, întemeiat acum zece ani de străini, dar prin vlaga ţăranului nostru şi care a ajuns acum altar de lumină pentru fiii acestui ţăran. Oraşul Arad se simte mîndru şi prea onorat şi va oferă această cunună, rugîndu-vă ca, ducîndu-vă acasă, să transmiteţi tuturor fraţilor moldoveni frăţia şi iubirea voastră şi să le spuneţi că aici domneşte aceeaşi conştiinţă românească“ [171].

„Pe timpul refugiului nostru în Moldova, unde ne-au adus vitregiile războiului, moldovenii au împărţit cu noi — refugiaţii din Ardeal, Bucovina şi Banat — frăţeşte ultima fărîmitură de mălaiu, ne-au adăpostit pe toţi, dinaintea duşmanului cotropitor — scria la 20 iulie 1924 ziarul timişorean „Banatul Românesc“. De ei ne leagă o mulţime de obiceiuri, care sînt identice cu ale noastre, a bănăţenilor. După cum moldovenii s-au arătat fraţi buni cu noi în zile de mizerie şi de restrişte, se cuvine ca şi noi să-i primim cu inima deschisă şi într-o îmbrăţişare frăţească să căutăm a săvîrşi cea mai frumoasă serbare culturală ce s-a văzut vreodată“ [172].

„Poporul Ardealului, în sfîrşit liber, se simte onorat şi măgulit de vizita moldovenilor — declara dr. Preda, preşedintele „Astrei“ din Sibiu, în discursul din 27 iulie 1924. Asociaţia pentru propagarea culturii şi literaturii, mîndră de contribuţia ei de acum 64 de ani la pregătirea unirii mărețe de azi, e fericită să vă ureze, prin mine, bine aţi venit. Sosiţi din regiunile îndepărtate ale Moldovei viteze, unde, în timpul războiului, a fost atîta suferinţă, dar şi atîta glorie, fiecare ceas de restrişte era atunci pentru noi un cer de mîndrie şi de speranţă“ [173].

„Cu braţele deschise şi cu inimile pline de dragoste frăţească, vă zicem din tot sufletul: bine aţi venit! Bine aţi venit pe pămîntul sfînt al Blajului, unde în vremuri de restrişte s-au aprins cele dintîi focare de cultură naţională din Ardeal. Bine aţi venit în locurile unde s-au rugat, au muncit, au scris şi au învăţat pe alţii, dascălii ca Samuil Clain, Gheorghe Şincai şi Petru Maior“ — declara la 27 iulie 1927 prof. dr. Al. Lupeanu, din Blaj, în cuvîntul de bun sosit. Vă rugăm să vă simţiţi ca la voi— continua el. Blajul nostru modest este al neamului întreg. Şi cînd veţi reveni iarăşi la Iaşi, la Suceava şi la Tighina să spuneţi tuturor celor ce n-au putut să fie aici. la frăţeasca noastră îmbrăţişare, că Blajul îi salută cu dragoste şi pe ei şi el vrea să fie tot ceea ce a fost totdeauna: cuib de şcoli de simţiri naţionale“ [174].

„Cel dintîi regiment românesc intrat în Braşov, în 1916, a fost un regiment moldovenesc, al II-lea. În retragere, mulţi români de aici au urmat trupele în Moldova, unde au cunoscut minunata ospitalitate şi superioarele calităţi ale moldovenilor. Şi cei rămaşi în urmă au ştiut să păstreze neştirbită demnitatea naţională, dovadă cele 7 condamnări la moarte în Braşov“ — arăta dr. Ciurea, prefectul judeţului Braşov, la 28 iulie 1924. „Cu stimă şi din toată inima vă zic, în numele Braşovului, bine aţi venit! — declara, în aceeaşi zi, dr. Schnell, primarul oraşului la banchetul din sala Transilvania. Opera unificării sufleteşti nimeni nu o putea îndeplini mai bine, în Ardeal decît moldovenii. Mentalitatea dvs., relaţiile cu Ardealul şi rolul ce l-aţi jucat în 1917 vă desemnează ca atare. Doresc ca sămînţa aruncată să cadă pe pămînt bun, căci mai presus de partide, există dragoste faţă de patria comună“ [175]. „Mesageri ai culturii şi ai unirii, cu aceeaşi dragoste frăţească, cu care m-aţi primit la voi, vă primim azi între noi — căci multe nopţi de veghe am petrecut împreună, mult am suferit şi am plîns, dar tot împreună am avut fericirea să privim răsăritul izbăvirii şi al gloriei“— declara la 28 iulie Maria Balulescu, în numele femeilor române din Braşov[176]. „...Vorbitoare mai mult decît vorbele — scria „Gazeta Transilvaniei“ din Braşov, în nr. 81 din 29.VII.1924 — sînt momentele întîlnirii noastre care reprezintă Moldova prietenoasă şi adăpostitorul Iaşi al anilor grei de restrişte. Fraţii moldoveni ne-au primit cu braţele deschise atunci cînd nu mai aveam nici căminuri, nici familii; ne-au îmbărbătat în durerea grelelor suferinţe şi ne-au deschis porţile largi ale nădejdii, care nu pierise, nici atunci, din inimile noastre“ [177].

Patru ani mai tîrziu, între 12 şi 26 iulie 1928, Ateneul Tătăraşi, cu concursul financiar al Primăriei, a organizat o nouă excursie de proporţii asemănătoare celei din 1924, la care au participat 100 de ieşeni şi 300 de învăţători din Basarabia, vizitîndu-se Valea Mureşului, oraşul

---

[171] Idem, nr. 5 158 din 13 august 1928.
[172] *Ibidem.*
[173] Idem,nr. 5 163 din 19 august 1024.
[174] *Ibidem.*
[175] Idem, nr. 5168 din 24 Auagust 1924.
[176] *Ibidem.*
[177] *Ibidem.*

Tîrgu Mureş, Ţara Moţilor, Turda, mormîntul lui Mihai Viteazul, Abrudul, Alba Iulia, Sarmizegetusa, Haţegul, Caransebeşul, Turnu Severin, Craiova, Constanţa şi Brăila[178].

Nu trebuie pierdute din vedere nici iniţiativele din primii ani de după Unire ale Teatrului Naţional şi orchestrei simfonice „George Enescu" din localitate de a propaga în provinciile unite tradiţiile culturale ale Iaşilor şi, implicit, ale ţării[179]. În special, Teatrul Naţional, prin lungile lui turnee din anii 1919—1922 făcute nu numai în oraşe, ci şi în satele altor ţinuturi, unde a dat spectacole gratuite, a tras aici brazde adinci pe ogorul culturii româneşti[180].

După primul război mondial, oraşul Iaşi a devenit iniţiatorul unor acţiuni menite să cimenteze vechile relaţii de prietenie stabilite în veacurile trecute şi consolidate în anii războiului de întregire a neamului dintre poporul român şi cel francez. În semn de omagiu pentru activitatea desfăşurată la Iaşi în anii războiului pe linia pregătirii armatei române, la 2 iulie 1919, Comisia interimară a Municipiului a aprobat să fie pusă o placă comemorativă pe locuinţa în care a stat şeful misiunii militare franceze în România, generalul Berthelot, din acest oraş[181]. După Unire s-a fondat la Iaşi o societate a elevilor de liceu, intitulată „Grădina eroilor", care a luat sub îngrijire mormintele ofiţerilor şi soldaţilor francezi căzuţi în războiul de întregire a neamului şi îngropaţi la Iaşi. În cadrul excursiei ce şi-o programaseră studenţii ieşeni la Grenoble, ei şi-au propus să la ţărînă de pe mormintele acestor eroi, pentru ca jertfa francezilor morţi pe meleagurile noastre să fie trează în amintirea tineretului din şcolile franceze, aşa cum ea era în sufletele tuturor ieşenilor. S-a comandat şi turnat în bronz o frumoasă urnă, modelată de profesorul I. Mateescu şi de profesoara Stoilow, pe capacul cărui potir era reprezentată România, ţinînd în braţe un rănit francez. S-a hotărît ca urna să fie umplută cu pămînt de pe mormintele eroilor francezi, care, împreună cu vederi de la Mărăşeşti să fie oferite Muzeului Naţional din Grenoble, iar la Grenoble să fie organizată o ceremonie prilejuită de transmiterea acestei pioase amintiri a vitejiei româno-franceze[182]. Grupul de studenţi, în număr de 130, condus de prof. N. Şerban şi însoţit de rectorul Iulian Teodorescu şi profesorii Miller, Ştefănescu-Galaţi şi alţii, au părăsit oraşul Iaşi în ziua de 16 iulie 1920 deplasîndu-se, pentru patru luni la Grenoble, în cadrul cărora studenţii au participat timp de două luni la cursurile de vară de aici [183].

O semnificaţie aparte au avut-o în ansamblul prieteniei româno-franceze vizitele efectuate la Iaşi de generalul Berthelot. În octombrie 1922, cu ocazia primei lui vizite de după război în oraşul de care îl legau atîtea amintiri, venind să anunţe municipalitatea că guvernul francez a hotărît să decoreze Iaşii cu „Crucea de război", „pentru că Iaşul a fost în timpul războiului sufletul însuşi al rezistenţei şi inima patriei", generalul declara că pentru el şi pentru vechii lui soldaţi, pentru Franţa Iaşii erau simbolul însuşi al României, vatra unde flacăra română, cu tot vîntul şi furtuna, a continuat să ardă şi să încălzească[184].

După mai puţin de un an de la prima sa vizită, în septembrie 1923 generalul francez a ţinut să asiste la inaugurarea parcului sportiv şi a expoziţiei agricole a Moldovei. Venit la Iaşi, în compania ministrului de resort, Alecu Constantinescu, Berthelot a fost găzduit, în mod simbolic, în locuinţa profesorului dr. Bogdan în aceaşi cameră în care lucrase în timpul războiului şi care rămăsese neschimbată[185]. Expoziţia agricolă a Moldovei întregite s-a deschis la 28 septembrie, în prezenţa lui Berthelot şi a miniştrilor Al. Constantinescu, G. G. Mîrzescu şi I. Inculeţ. Preşedintele comitetului expoziţiei, profesorul Petru Poni, în cuvîntarea rostită, a ţinut să amintească de vremurile grele prin care trecuse România şi de ajutorul mărinimos al Franţei. Adresîndu-se lui Berthelot, el a adus prinosul de recunoştinţă celui ce a contribuit la izbînda noastră, dîndu-ne putinţa să spunem la Mărăşeşti „Pe aici nu se trece". În răspunsul său, generalul a declarat că se simţea fericit de a se regăsi la Iaşi, unde petrecuse zile grele şi dureroase, de glorie[185].

La 30 mai 1927, generalul Berthelot a fost din nou oaspetele oraşului. Cu acest prilej a depus o coroană la mormîntul eroilor de la cimitirul Eternitatea. La iniţiativa profesorului Dan Bădărău, Uniunea ofiţerilor în rezervă a sădit în grădina Teatrului Naţional, în prezenţa

---

[178] Idem, nr. 6 362 din 3 august 1928 ; Arhivele Statului Iaşi, fond Primăria Municipiului Iaşi, dosar 127/1928, f. 12.

[179] Opinia, nr. 3 682 din 27 iulie 1919 ; nr. 3 699 din 16 august 1919 ; nr. 4 417 din 5 februarie 1922 ; nr. 4 410 din 29 ianuarie 1922.

[180] Idem, nr. 3 682 din 27 iulie 1919 ; nr. 3 699 din 16 august 1919.

[181] Arhivele Statului Iaşi, fond Primăria Municipiului Iaşi dosar 222/1919.

[182] Opinia, nr. 3 955 din 4 februarie 1920.

[183] Idem, nr. 3 965 din 17 iulie 1920.

[184] Idem, nr 4 628 din 2 octombrie 1922.

[185] Idem, nr. 4 898 din 29 septembrie 1923 ; nr. 4 899 din 30 septembrie 1923.

ofiţerilor superiori, a reprezentanţilor autorităţilor, al universităţii şi a unei numeroase asistenţe, un stejar în vîrstă de 10 ani, ce răsărise în timpul războiului, căruia i s-a dat, în mod simbolic, numele de „Stejarul Berthelot". Generalul a aruncat întîia lopată de ţărînă la rădăcina copacului. În numele Uniunii ofiţerilor în rezervă, Dan Bădărău a menţionat că figura generalului era adînc întipărită în sufletul ofiţerilor, care nu uitaseră că el fusese alături de ei la Oituz, la Mărăşti, şi peste tot locul. „Stejarul acesta, pe care l-am sădit aici, înseamnă închegarea vitejiei poporului român, cu dragostea şi vitejia poporului francez. Izbînda nu se datoreşte — spunea generalul în replică — modestei mele persoane, ci bravilor soldaţi şi săteni care au înfruntat foamea şi toate mizeriile grelei boale, ce a fost războiul şi au adus zilele senine de azi. Stejarul acesta să reamintească copiilor, în viitor, şi de clipele dureroase prin care a trecut ţara şi de succesul ce a adus izbînda. Trăiască România Mare !"[187].

În faţa agitaţiilor cu caracter revizionist de la începutul anului 1932, intelectualitatea ieşeană a iniţiat o apropiere de cea din Polonia, reînnoind pe un plan mai amplu vechi tradiţii de prietenie. Din iniţiativa unui grup de studenţi, membri ai societăţii „Turismul academic", în frunte cu studentul în agronomie Popescu-Ialomiţa, s-a hotărît, la 22 mai 1932, a se crea societatea „Amicii Poloniei". Scopurile iniţiale erau de a contribui la cimentarea legăturilor de prietenie cu poporul polonez şi la o mai bună cunoaştere reciprocă a celor două ţări. În şedinţa de constituire s-a evidenţiat de către decanul facultăţii de litere, Ilie Bărbulescu, semnificaţia şi necesitatea societăţii. La rîndul său, profesorul Ştefan Berechet insista asupra necesităţii de a i se da un pronunţat caracter cultural, spre a se menţine vechile tradiţii, în special cele stabilite prin cronicarii noştri din secolul al XVII-lea, solicitînd chiar un lectorat polon pe lîngă Universitatea din Iaşi[188]. Deşi primea un pronunţat caracter cultural, societatea se născuse de fapt din necesităţi mai complexe. Aşa cum remarca, la 29 mai 1932, prof. univ. N. Şerban, în articolul *Prietenia româno-polonă*, apropierea între cele două popoare avea la bază apărarea tratatului de la Versailles, iar sosirea la Iaşi, la 28 mai 1932, a ambasadorului Poloniei la Bucureşti, contele Szembeck, în clipa în care se auzea zăngănit de arme în Manciuria, impunea mai mult ca oricînd atenţia moldovenilor[189].

Programul de perspectivă al societăţii prevedea schimburi de profesori între Iaşi şi universităţile Poloniei, de studenţi la studii, crearea unui consulat polon la Iaşi, excursii ale elevilor[190]. Ca urmare a iniţiativelor societăţii, în prima jumătate a lunii iulie 1933 a fost organizată de către Casa culturală şi sportivă C.F.R. „A. D. Xenopol" o excursie în Polonia, în septembrie 1933, urmînd ca 100 de copii de feroviari polonezi să efectueze în schimb o excursie în România[191].

La sfîrşitul lunii ianuarie 1934 a avut loc adunarea generală a asociaţiei „Amicii Poloniei" prezidată de preşedintele societăţii, prof. univ. I. Atanasiu. Realegîndu-se un nou comitet, compus din I. Atanasiu, ca preşedinte, conf. univ. I. Hudiţă şi Şt. Berechet, vicepreşedinţi şi profesorii M. David, Ilie Minea şi N. Şerban ca membri, iar ambasadorul Poloniei la Bucureşti, M. Arciszewchi, a fost ales membru de onoare. S-a hotărît cu acel prilej ca societatea să deschidă filiale la Fălticeni, Cernăuţi, Chişinău şi Galaţi, să organizeze un ciclu de conferinţe la Iaşi şi în oraşele din Moldova despre Polonia, să efectueze schimburi reciproce de studenţi pentru practica de vară şi o excursie în Polonia, să tipărească broşuri despre ţara prietenă şi să organizeze cursuri de limbă polonă[192]. Ca rezultat al intensificării legăturilor dintre cele două ţări, la 18 februarie 1934 au sosit la Iaşi 20 de studenţi din Lemberg. Grupul a fost primit la gară de către membrii „Amicii Poloniei" şi ai societăţii studenţeşti „Mihai Eminescu"; apoi, au vizitat, în decursul a două zile, oraşul, universitatea şi şcoala normală „Vasile Lupu"[193]. În octombrie 1934, medicul şef al Iaşilor, dr. N. Cădere, a vizitat Varşovia[194], iar la 16 noiembrie 1934, prof. D. Bădărău a iniţiat seria unor conferinţe în Polonia, prima din ele fiind prezentată la Varşovia, la invitaţia Societăţii de filozofie poloneză şi a facultăţii de litere din capitala Poloniei ; la 27 noiembrie el a ţinut o lecţie publică în sala de onoare a Universităţii, în faţa a numeroase personalităţi poloneze, la care a asistat şi viceministrul instrucţiunii publice. La 28 noiembrie, Dan Bădărău a fost primit în mod solemn de Societatea de ştiinţe şi litere, cu care ocazie, pre-

---

[187] Idem, nr. 6 005 din 1 iunie 1927.
[188] Idem, nr. 7 518 din 24 mai 1932.
[189] Idem, nr. 7 523 din 29 mai 1932.
[190] Idem, nr. 7 677 din 26 noiembrie 1932.
[191] Idem, nr. 7 869 din 19 iulie 1933.
[192] Idem, nr. 8 037 din 4 februarie 1934.
[193] Idem, nr. 8 050 din 20 februarie 1934.
[194] Idem, nr. 8 238 din 4 octombrie 1934.

ședintele societății, Serpianski, i-a înminat medalia comemorativă Marie Curie, cu misiunea expresă să o predea universității din Iași, ca un omagiu din partea societății. Pe de altă parte, la invitația prof. N. Dașcovici, în cadrul inaugurării conferințelor academice ale Universității, decanul facultății de drept din Lwow, Ludwig Erlich a ținut o conferință despre Constituția poloneză și o alta despre *Renașterea dreptului internațional public*, în care a insistat asupra relațiilor de amiciție romăno-polone[195].

La 3 august 1936 au sosit la Iași 100 de cercetași polonezi, elevi, studenți și profesorii lor, care, în drum spre serbările cercetașilor de la Brașov, au vizitat cîteva dintre orașele mari ale țării. Cu acest prilej, prof. Gh. Obreja a publicat două articole în ziarul „Opinia" în care evidenția semnificația vizitei și a prieteniei romăno-polone[196]. Oaspeților li s-a făcut o primire prietenească, fiind întîmpinați la gară cu fanfara militară. Au vizitat principalele monumente ale orașului, iar la sfîrșit, cei 230 de cercetași polonezi au prezentat o serbare în parcul sportiv[197].

La 14 noiembrie 1938, în cadrul ședinței plenare a societății „Amicii Poloniei", secretarul ei, prof. Gh. Obreja, a vorbit despre semnificația zilei de 11 noiembrie, în care se împlineau 20 de ani de la declararea independenței Poloniei. S-a expediat o telegramă contelui Raczynski, ambasadorul Poloniei la București. Totodată, s-a hotărît a se realiza o mai efectivă apropiere între „Amicii Poloniei" și Liga polono-romănă" din Varșovia și de a se pune o placă comemorativă pe fosta locuință a lui Stanislaw Leszczynski[198].

Creșterea pe plan extern a tendințelor revanșarde și revizioniste ale Germaniei hitleriste și aliaților ei punea în fața maselor celor mai largi problema organizării unei riposte comune. O asemenea ripostă organizată putea fi realizată numai în condițiile raliericiîntr-un front comun a tuturor categoriilor sociale și a forțelor politice interesate în propășirea democratică a țării, apărarea integrității teritoriale, a independenței și suveranității ei naționale. Succesele realizate pe linia unirii forțelor antifasciste dovedeau justețea tacticii Partidului Comunist Român care a promovat cu consecvență ideea creării unui front larg de luptă antifascistă.

Dacă totuși închegarea organizatorică a unui front național de luptă împotriva fascismului a fost realizată mult mai tîrziu, în condițiile în care cele mai reacționare forțe din interior au reușit cu sprijin din afară să instaureze, în septembrie 1940, dictatura legionară, în condițiile în care țara fusese deja aruncată într-un război urît de întregul popor, aceasta se datorește contradicțiilor existente între partidele burgheze, inconsecvențele lor politice, cît și a fricii lor de ridicarea maselor, de comunism.

Ideea necesității organizării unei riposte comune împotriva fascismului apare la Iași, ca și în alte părți ale țării, exprimată în moduri diferite. De la apeluri adresate intelectualilor de a ieși „din izolare", s-a ajuns pînă la constituirea unui front antifascist. Astfel, P. P. Stănescu își adresa chemarea în cuvintele : „Față de inconștiența și pornirile antisociale, fascismul — hitlerism, cuzism, codrenism și așa mai departe — care se organizează pentru întoarcerea lumii la starea de sălbăticie, prin răpirea tuturor libertăților și drepturilor individului, cel ce vor va viața lor să rămînă omenească au datoria să iasă din izolare în care trăiesc" („Dictatura").[199]

În numeroase publicații ale vremii („Ecoul", „Manifest", presa ilegală a P.C.R.) conturul frontului popular de luptă antifascistă apărea deosebit de clar, precizîndu-se forțele lui componente și obiectivele largi care le unea pe o platformă comună. În „Apelul", publicat în ziarul „Ecoul" se arăta : „Lupta împotriva fascismului și a războiului necesită, din ce în ce mai mult, o concentrare a forțelor, o întărire a obiectivelor. Fascismul și războiul amenință prea puternic ca să mai poată fi vorba de amînări, pertractări și tărăgănări... Pretutindeni, forțele proletare trebuie să fie avangarda, conducătorul luptelor antifasciste"[200]. Obiectivele care stăteau la baza platformei de luptă împotriva fascismului (lupta contra cenzurii și a stării de asediu ; lupta contra concedierilor de funcționari publici și particulari, lupta contra reducerii salariilor) se adresau unor pături foarte largi, unite prin adversitatea lor față de fascism. „Chemarea noastră se adresează nu numai muncitorilor industriali și manuali care se află în situația arătată mai sus, ci și tinerilor care se pregătesc pentru viața grea de mai tîrziu. Ea se adresează, de asemenea, femeilor muncitoare, pe care suferința generală le lovește și indirect, ca mame, ori fiice de muncitori necăjiți, dar și direct, atunci cînd sînt silite să-și cîștige singure existența" se arăta în Apelul pentru crearea frontului popular antifascist la Iași, publicat în ziarul „Ecoul". Semnifi-

[195] Idem, nr. 8 291 din 5 decembrie 1934 ; nr. 8 295 din 9 decembrie 1934.
[196] Idem, nr. 8 792 din 30 iulie 1936 ; nr. 8 796 din 4 august 1936.
[197] Idem, nr. 8 796 din 4 august 1936 ; nr. 8 797 din 5 august 1936.
[198] Idem, nr. 9 491 din 16 noiembrie 1938.
[199] Gîndul vremii, nr. 4, 1936, pag. 9.
[200] Ecoul, nr. 13 din 28 octombrie 1934.

cativ este faptul că în jurul acestui ziar s-a constituit nucleul Comitetului antifascist din Iaşi[201]. În alte numeroase articole se sublinia caracterul larg al frontului antifascist. „Fascismul — arăta Gh. Ivaşcu — opunîndu-se deci intereselor aproape unanime ale majorităţii populaţiei, frontul antifascist trebuie să grupeze în lupta sa toate aceste categorii interesate direct în contra dominaţiei fasciste" („Între fascism şi antifascism")[202].

La 25 februarie 1934, în casele profesorului Iorgu Iordan, s-a format Comitetul Antifascist ieşean şi organizaţia „Amicii U.R.S.S.".

Intensificarea luptei pentru făurirea unui front antifascist a fost favorizată şi de succesele obţinute pe plan internaţional de mişcarea antifascistă. Realizările frontului popular din Franţa şi Spania au fost pe larg popularizate în presa ieşeană. Articolele lui P. Constantinescu-Iaşi, Vasile Maciu, Mihai Uţă, Al. Claudian şi alţii aveau un scop bine definit : încadrarea mişcării antifasciste din România în lupta antifascistă dusă pe plan european.

Parte componentă a atitudinii antifasciste a constituit-o lupta forţelor democratice împotriva pericolului războiului. Presa ieşeană s-a situat pe poziţiile înaintate ale demascării caracterului agresiv, expansionist al fascismului, militînd consecvent pentru unirea eforturilor în vederea salvării omenirii de la izbucnirea unui nou măcel mondial. „O singură forţă poate fi opusă războiului. Forţa acelora care vor fi trimişi să moară în tranşee, a acelora care poartă pe spinarea lor povara înarmărilor, a acelora care tot vor fi sortiţi foametei şi mizeriei indiferent dacă vor fi sortiţi foametei şi mizeriei, indiferent dacă vor fi învingători sau învinşi" [203] scria G. Ivaşcu.

Dictatura de la 6 septembrie 1940 a însemnat instaurarea în România a unei forme de guvernămînt teroriste, antipopulare a cercurilor cele mai reacţionare fasciste şi profasciste, legate de Germania hitleristă. Ea s-a caracterizat prin lichidarea oricăror drepturi şi libertăţi democratice, prin răspîndirea ideologiei fasciste, subordonarea ţării intereselor Reichului german şi împingerea ei în războiul hitlerist, antisovietic. Au fost suprimate toate ziarele democratice permiţîndu-se apariţia numai a ziarelor şi revistelor puse în slujba regimului. Publicişti antifascişti cunoscuţi pentru atitudinea lor fermă, combativă nu au mai putut să-şi desfăşoare pe calea scrisului activitatea lor patriotică.

Cu toate că teroarea regimului era îndreptată împotriva oricărei încercări de a scrie adevărul, de a chema masele la luptă împotriva războiului nedrept, uneori erau trecute în mod curajos aspectele fascismului înrobitor, expansionist. Astfel în ziarul „Prutul" a apărut o suită de articole care tratau invazia trupelor germane în diferite ţări ale Europei. În septembrie 1940 Ministerul de Interne, într-un ordin trimis Prefecturii judeţului Iaşi, cerea supravegherea ziarului „Avîntul" (suspendat în acelaşi an) deoarece erau prezente" anumite infiltraţiuni...cu nuanţă de stînga în personalul redacţional" [204]. Printre cei care trebuiau să fie supravegheaţi erau şi Eusebiu Camilar şi Magda Isanos.

Comparativ cu perioada precedentă, presa legală nu ne mai oferă materiale care să confirme participarea masivă pe calea scrisului a publiciştilor ieşeni în lupta împotriva dictaturii din motivele mai sus menţionate. Trebuie avut în vedere că mulţi valoroşi publicişti ieşeni au părăsit acest oraş, îndreptîndu-se, în special, spre Capitală, sau fiind concentraţi şi trimişi pe front. Cu toate acestea, chiar în ziarele oficiale se observă unele forme de protest, situaţia de pe front era prezentată sub formă de ştiri ; lipsesc articolele de amploare, articolele care să justifice teoretic fascismul ; cîteodată, prin fotografii sau ştiri ingenios reproduse în ziare era reliefată atmosfera dezolantă a războiului nedrept.

Intelectualitatea ieşeană, participantă activă la lupta împotriva pericolului fascist, de pe meleagurile dragi ale bătrînului oraş, sau din alte părţi, unde a dus-o vitregia momentului, a continuat să-şi exprime aversiunea profundă faţă de fascism şi dictatură. M. Sadoveanu care, în anul 1939 vorbea despre asimilarea totală cu intelectualitatea ieşeană , de care — spunea el — „m-am simţit şi mă simt indisolubil legat. Oriunde m-ar purta valurile vieţii, dumneavoastră ştiţi că mă întorc aici aşa cum albina, după ce explorează cîmpia şi cerul, se întoarce la roiul său, fără de care nu poate trăi" [205] a tipărit în mod semnificativ volumul al treilea din

---

[201] Arhiva Sectorului din Iaşi al I.S.I.S.P. (Documentul „Comitetului Antifascist, secţia Iaşi — scurt istoric" de acad. Iorgu Iordan şi Tr. Gheorghiu. În literatură se indică data de iulie 1933 (P. Constantinescu— Iaşi. *Organizaţiile locale de masă conduse de P.C.R. în anii 1932—1938*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1952).

[202] Ecoul, nr. 4 din 22 iulie 1934.

[203] Iaşul, nr. 412 din 5 august 1939.

[204] Arhivele Statului Iaşi, fond Prefectura judeţului Iaşi dosar 457/1940, f. 229—230.

[205] Însemnări ieşene, nr. 5 din 1 mai 1939.

romanul „Frații Jderi" — admirabilă epopee a luptei poporului pentru libertate, un imn închinat istoriei de bătălii și jertfe a poporului, o chemare a contemporanilor la lupta pentru independența și suveranitatea patriei.

Expresia atitudinii potrivnice a intelectualității față de dictatura antonesciană a constituit-o înminarea, în aprilie 1944, generalului I. Antonescu a apelului pentru salvarea țării. Grăitor este faptul că din cei 65 de semnatari, 23 erau ieșeni. „În actualele împrejurări — arătau intelectualii — tăcerea noastră ar însemna o crimă... Activitatea și trecutul nostru sînt martore că acest demers nu pornește din lașitate sau interese personale"[206].

Corolarul luptei antifasciste a poporului român l-a consituit victoria insurecției naționale din august 1944 și participarea cu arma în mînă la înfrîngerea Germaniei hitleriste. După ani de luptă poporul român, condus de partidul comunist, și-a văzut visurile și idealurile împlinite, România a renăscut ca țară liberă, independentă și suverană, iar poporul, marele făuritor al istoriei, a devenit stăpînul propriului său destin.

Organizația comunistă din Iași a preluat bogatele tradiții ale vechii mișcări socialiste, le-a dat noi dimensiuni, s-a manifestat ca un apărător consecvent al intereselor fundamentale ale maselor, ca un conducător și organizator încercat al luptelor pentru progres și civilizație.

Nu ne propunem să facem istoricul organizației comuniste ieșene. Am dori însă să jalonăm cîteva coordonate fundamentale ale activității comuniștilor din această parte a țării, pentru a sublinia procesul creșterii și maturizării lor, procesul cuceririi de către organizația de partid a rolului de conducător în anii grei ai ilegalității, contribuția adusă de oamenii muncii la înfăptuirea mărețului August 1944. Devotați cauzei poporului pe care îl slujeau, încrezători în victoria finală a clasei muncitoare, comuniștii din Iași, ca și cei din întreaga țară, s-au aflat în primele rînduri ale marilor bătălii împotriva fascismului, pentru apărarea drepturilor democratice, a independenței și suveranității patriei.

Organizația comunistă din Iași a fost în permanență un reazim de nădejde al partidului. Nu a existat acțiune inițiată de P.C.R. la care comuniștii din această parte a țării să nu participe activ, înfăptuind neabătut linia strategică și tactică elaborată de partid. Pe fondul unor acțiuni comune întregii țări se remarca spiritul de inițiativă și ingeniozitatea comuniștilor ieșeni în găsirea celor mai eficace metode și mijloace de luptă. Nu au fost rare cazurile cînd organizația de partid din Iași a dat tonul pentru întreaga orchestră a comuniștilor români. Și acest fapt era întrutotul justificat, căci mișcarea revoluționară și democratică din acest oraș, dezvoltîndu-se în cadrul general al mișcării revoluționare și democratice din întreaga țară, își avea și anumite caracteristici proprii, generate de condițiile concrete ale Iașului.

Cu totul îndreptățit se subliniază că în acest oraș existau bogate și viguroase tradiții de luptă democratică, progresistă ; și, tot pe bună dreptate, se scoate în evidență că orașul cetadelă a științei și culturii naționale era refractar oricăror curente obscurantiste, mistice, iraționale, de esență fascistă. Dar trebuie avut în vedere faptul, după părerea noastră, esențial, că în Iași exista o puternică organizație comunistă, că orașul Iași era sediul Comitetului Regional Moldova al P.C.R., că aici și-au desfășurat activitatea militanți de seamă ai partidului ca Gh. Tănase, Ilie Pintilie, Lucrețiu Pătrășcanu. Lozincile, chemările partidului și-au găsit un larg ecou în inimile și conștiința maselor largi, care vedeau în comuniști apărătorii cei mai dîrzi ai intereselor naționale. Mulți dintre intelectuali sau reprezentanți ai altor categorii sociale au venit în rîndurile partidului sau au pășit alături de partid, au dat o strălucire națională luptei antifasciste duse pe aceste meleaguri.

În orașul Iași acționau detașamentele înaintate ale proletariatului, căruia i se alăturau în totalitate și celelalte categorii de asupriți și exploatați. Nu au fost puține cazurile cînd pe străzile orașului, sau în diferite greve se revărsau într-un șuvoi uriaș, pătrunși de înaltul spirit al solidarității și hotărîrii de a bara drumul fascismului mii și mii de ceferiști, textiliști, brutari, lucrătorii uzinei electrice și de tramvaie, funcționari, țărani, mici comercianți, studenți, elevi, profesori și alte categorii sociale. Organizația comunistă a știut să elaboreze asemenea lozinci de luptă care au mobilizat și antrenat păturile cele mai largi, categoriile sociale cele mai diverse în lupta comună împotriva pericolului fascist. În fruntea acțiunilor au pășit întotdeauna cu fermitate și combativitate revoluționară comuniștii ieșeni.

Istoria din perioada interbelică a organizației de partid ieșene, constituie o mărturie vie a luptei eroice desfășurată de comuniști, în condițiile grele generate de existența fostului regim burghez. În bezna acelor ani de restriște, cînd deasupra patriei greu încercate se năpusteau

---

[206] Textul memoriului a fost publicat pentru prima oară în numărul legal al ziarului România liberă apărut în dimineața zilei de 23 August 1944.

forţele retrograde, sinistre, întunecate ale fascismului luptătorii comunişti ieşeni, în deplină concordanţă cu voinţa întregului popor, au spus un NU hotărît fascismului.

Spre cinstirea lor mişcarea revoluţionară, Partidul Comunist Român, încă în momentele în care pentru prima oară fascismul se strecura în viaţa politică a ţării prin acţiuni şi mijloace nu totdeauna dintr-odată sesizabile, au intuit primejdia reprezentată de acesta, caracterul său reacţionar, chemînd masele să-i riposteze cu vehemenţă. Cu toate greutăţile generate de munca ilegală, Organizaţia de partid din Iaşi a desfăşurat o intensă activitate pentru coalizarea tuturor forţelor antifasciste, într-un larg front de acţiune. La baza cuprinzătorului front popular antifascist trebuia să stea unitatea de acţiune a clasei muncitoare. Urmarea consecvenţei comuniştilor ieşeni a fost posibilă acţiunea comună a muncitorilor comunişti, social-democraţi, socialişti sau fără de partid şi obţinerea unor rezultate de rezonanţă naţională. Căci frontul unic al muncitorilor realizat pe plan local a impulsionat activitatea celorlalte forţe antifasciste şi victoria asupra forţelor negre ale fascismului. Un exemplu, luat dintre nenumăratele existente, ni-l oferă alegerile comunale şi judeţene din aprilie 1937, cînd, la Iaşi, în urma tacticii preconizate de comunişti, a fost realizată coaliţia forţelor antifasciste[207]. Forţele democratice, unite, aşa cum s-a arătat de chemările realiste ale comuniştilor, au obţinut o răsunătoare victorie : 4 417 voturi, adică, cu 2 857 mai multe decît grupările de extremă dreaptă, care-l aveau pe listă pe însuşi A. C. Cuza Şi în acest caz ieşenii au spus un NU hotărît fascismului. Pe bună dreptate, ziarul „Adevărul" consemna : „La Iaşi, grupările de extremă dreaptă care, prin procedee împrumutate din alte ţări, au crezut că vor impresiona prin manifestări zgomotoase şi anarhice, sînt respinse de corpul electoral[208].

Fascismul, care ameninţa însăşi fiinţa naţională, a fost demascat în numeroase documente elaborate de Organizaţia comunistă ieşeană. Astfel, la Conferinţa Regionalei P.C.R. Moldova din anul 1938 se arăta : „Fascismul înseamnă trădarea neamului prin aruncarea ţării în ghearele Germaniei şi Ungariei revizioniste. Fascismul înseamnă război. Luptaţi contra fascismului" [209]. Animaţi de un profund patriotism, comuniştii adresau chemarea : „Ridicaţi-vă cu toţii pentru a asigura ţării voastre apărarea contra agresiunii hitleriste", exprimînd, totodată, în cuvintele „comuniştii români vor fi în primele rînduri pentru apărarea României" dragostea lor nețărmurită pentru glia strămoşească.

Idealurile de progres şi libertate au constituit fundamentul activităţii comuniştilor, ei reuşind să desfăşoare o amplă şi rodnică activitate de influenţare şi atragere a intelectualităţii. Din amfiteatre şi laboratoare, de la catedră se făceau auzite în permanenţă glasurile intelectualilor ieşeni, apărători ai valorilor culturii naţionale, acuzatori ai curentelor şi practicilor fasciste, străine spiritului poporului român.

Organizaţia comunistă din oraşul Iaşi şi-a orientat activitatea spre atragerea şi canalizarea protestelor intelectualităţii ieşene în nemijlocită legătură cu lupta şi idealurile clasei muncitoare. Este o mîndrie patriotică de a sublinia adevărul istoric că intelectualitatea ieşeană şi-a găsit sensul activităţii sale progresiste păşind alături de clasa muncitoare. Organizaţia comunistă ieşeană îşi avea nuclee atît în întreprinderi şi în cartiere, cît şi în facultăţi, spitale, şcoli. Intelectuali de prestigiu, recunoscuţi oameni de ştiinţă erau membri ai organizaţiei comuniste sau simpatizanţi ai acesteia. Partidul a apreciat rezultatele organizaţiei comuniste ieşene, iar experienţa acumulată a fost extinsă şi în alte organizaţii ale partidului.

Munca organizaţiei de partid a fost îndreptată în diverse domenii. O trăsătură definitorie constă în faptul că organizaţia de partid a fost prezentă şi a influenţat sau a determinat cursul vieţii politice din oraş. Comuniştii au ţinut sus steagul luptei pentru libertate şi dreptate socială. Nici gloanţele, nici teroarea forţelor dezlănţuite ale fascismului, închisorile sau lagărele n-au înfrînt dîrzenia şi voinţa lor de luptă.

Este meritul nepieritor al Partidului Comunist Român, stegarul neînfricat al intereselor vitale ale poporului român, că în anii grei ai dictaturii antonesciene s-a ridicat de la început cu hotărîre împotriva agresiunii Germaniei fasciste şi a războiului împotriva Uniunii Sovietice a dat glas frămîntărilor şi aspiraţiilor uriaşei majorităţi a populaţiei ţării, a organizat rezistenţa antifascistă şi lupta maselor pentru răsturnarea regimului de dictatură, ieşirea din războiul purtat alături de Germania şi alăturarea României la coaliţia antihitleristă. De la început, prin esenţa antifascistă şi antihitleristă a poziţiei sale, P.C.R. a reprezentat acea forţă înaintată a societăţii româneşti care deschidea naţiunii alternativa viitorului progresist, promova adevăratele interese naţionale ale poporului.

---

[207] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 8, dosar 217, f. 72.
[208] Adevărul din 27 şi 30 aprilie 1937.
[209] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 8, dosar 32, f. 5.

După instaurarea dictaturii antonesciene, pînă la 23 August, organizaţia de partid din Iaşi s-a situat în fruntea luptei antihitleriste a maselor pentru libertatea şi independenţa de stat a României, a organizat şi condus pe baza liniei generale elaborate de C.C. al P.C.R. mişcarea de rezistenţă din această parte a ţării. Printr-o intensă muncă politică, organizaţia a reuşit să mobilizeze masele la acţiuni de amploare şi răsunet. Prin munca politică desfăşurată la atelierele şi depoul C.F.R. în rîndul lucrătorilor din industria textilă, în rîndul lucrătorilor din industria alimentară, a lucrătorilor tipografi prin comuniştii din aceste sectore, cît şi prin munca desfăşurată în spitale şi în rîndul studenţilor de la Universitate, organizaţia locală de partid a reuşit încă din toamna anului 1940 să mobilizeze masele împotriva Gărzii de fier, a dictaturii legionare[210].

Prin organul ilegal de presă „Moldova Roşie", prin manifeste, broşuri, fluturaşi, inscripţii pe zidurile caselor, prin demonstraţii de masă făţişe, populaţia oraşului Iaşi şi-a manifestat opoziţia împotriva dictaturii, a acţionat împotriva războiului hitlerist, cerînd organizarea luptei pentru eliberarea ţării de sub jugul fascist. Organele represive erau înspăimîntate de amploarea luptei antihitleriste din oraşul Iaşi,. Intr-un raport al Inspectoratului regional de poliţie din Iaşi se sublinia faptul că „din urmărirea zilnică a acţiunii clandestine comuniste se constată că într-adevăr instaurarea actualului regim în România, precum şi prezenţa trupelor germane în ţară au determinat o recrudescenţă în activitatea membrilor organizaţiei comuniste, cît şi prin difuzarea de manifeste şi etichete cu diferite lozinci comuniste, prin care masele muncitoreşti sînt îndemnate să pornească la acţiuni turbulente"[211].

Comuniştii ieşeni şi-au dovedit profundul lor patriotism, chemînd masele la lupta pentru salvarea patriei, îngenuncheată de robia hitleristă. Într-un manifest semnificativ intitulat „Români" se spunea : „Ceasul răzbunării a sosit. Veniţi cu mic cu mare să vă înrolaţi în admirabila armată a eliberării. La luptă! Acolo unde numărul vostru întrece numărul armelor, rupeţi cu dinţii, sfişiaţi cu unghiile"[212].

Pe baza liniei tactice elaborate de C.C. al P.C.R., organizaţia comunistă din Iaşi şi-a impulsionat activitatea în direcţia intensificării contactelor cu reprezentanţii altor grupări nefasciste din localitate, cu orientare antihitleristă. Pentru a împiedica activitatea comuniştilor organele Siguranţei au trecut la arestări succesive în perioada anilor 1940—1944[213]. Cu toate că organele represive au urmărit prin aceste arestări decapitarea organizaţiei comuniste, ele n-au reuşit să-şi atingă ţinta. De fiecare dată, după fiecare arestare, noi cadre de partid completau locurile celor arestaţi.

În anii de teroare fascistă, organizaţia comunistă ieşeană a condus mişcarea de rezistenţă a maselor. Iată cîteva exemple care ni se par edificatoare, dar care nu pot epuiza multitudinea formelor şi metodelor folosite de comunişti în lupta lor de salvare a ţării ; în perioada octombrie 1941 — noiembrie 1942 la fabricile textile din Iaşi au avut loc 18 conflicte colective de muncă cu participarea tuturor muncitorilor ; comuniştii din celula de partid de la atelierele C.F.R. Nicolina au întreprins numeroase acţiuni de sabotaj împotriva maşinii de război fasciste. O notă a siguranţei referitoare la acţiunile organizate de muncitorii ceferişti specifica : „Elementele comuniste se străduiesc să provoace acte prin care să paralizeze transporturile militare pe cale ferată". În acelaşi timp comuniştii din Iaşi care se aflau mobilizaţi la unităţile militare au desfăşurat o intensă muncă politică. Strîngerea de armament şi muniţii în vederea luptei armate pentru izgonirea hitleriştilor a constituit una din preocupările principale ale comuniştilor ieşeni. Armamentul strîns a fost depozitat în diferite case conspirative ale partidului. Pe baza instrucţiunilor date de partid, la Iaşi s-a reuşit să se creeze Comandamentul Formaţiunilor de luptă patriotice, a cărui misiune era de a spori numărul armelor în depozitul de armament şi, în acelaşi timp, de a crea grupe ale formaţiunilor de luptă în vederea acţiunilor armate pentru doborîrea dictaturii militaro-fasciste. A fost prevăzută instruirea militară a grupelor patriotice. Paralel cu aceste misiuni au fost intensificate acţiunile de sabotaj. A fost constituită o grupă de patrioţi formată în majoritate de U.T.C.-işti care au efectuat numeroase acţiuni. În unul din laboratoarele facultăţii de medicină a fost preparat materialul exploziv necesar formaţiunilor de luptă patriotice[214].

Munca politică şi organizatorică pe care au desfăşurat-o comuniştii de pe aceste meleaguri a creat condiţii favorabile şi a influenţat direct lupta maselor împotriva dictaturii şi a ocupanţilor hitlerişti.

---

[210] Vezi A. Karetchi, M. Covaci, *Zile însîngerate la Iaşi*, Editura Politică, 1978.
[211] Arhivele Statului Iaşi, fond Prefectura judeţului Iaşi dosar 215, f. 57.
[212] Idem, dosar 114, f. 7.
[213] Vezi *Iaşul în lupta revoluţionară şi democratică*, Editura Junimea, 1979.
[214] *Ibidem.*

Măsurile de ordin politic şi organizatoric în vederea luptei armate conform planului general al P.C.R. nu au mai fost aplicate la Iaşi, întrucît în noaptea de 19/20 august a început ofensiva Armatei Roşii pe frontul Iaşi—Chişinău. Insurecţia din august 1944, ca şi evenimentele ce i-au urmat au găsit comuniştii ieşeni pregătiţi de acţiune, gata să-şi aducă contribuţia la soluţionarea marilor probleme ce stăteau în faţa ţării şi a poporului român.

Deceniul al patrulea este plin de pagini glorioase de luptă antifascistă, aspecte multiple, extrem de variate şi plină de învăţăminte, în care un rol important l-a avut participarea categoriilor sociale la nobila luptă pentru păstrarea fiinţei naţionale, pentru libertatea patriei. Pornind de la analiza amplelor acţiuni populare, iniţiate şi conduse de comunişti, putem să explicăm succesele repurtate de poporul român, sub conducerea încercată a partidului comuniştilor, în perioada grea a luptei împotriva dictaturii antonesciene şi a războiului hitlerist, pentru scoaterea ţării din acest război şi întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste. Izvoarele victoriei insurecţiei din August 1944 trebuiesc căutate în poziţia înaintată a mişcării democratice, antifasciste, în activitatea susţinută desfăşurată de P.C.R. în anii grei ai ilegalităţii pentru strîngerea legăturilor sale cu masele în vederea mobilizării acestora la lupta eroică pentru apărarea drepturilor şi libertăţilor democratice, împotriva fascismului, pentru apărarea integrităţii teritoriale a ţării, a independenţei şi suveranităţii sale naţionale. În acei ani grei ai luptei antifasciste oameni de diferite profesiuni şi convingeri politice au înfruntat cu demnitate şi au învins eroic primejdiile reprezentate de fascism şi au contribuit — prin cuvîntul, scrisul şi fapta lor — la pregătirea acelui memorabil August 1944.

IASSY DANS LA LUTTE POUR LA CONSOLIDATION ET LA DEFENSE DE L'UNITE, DE L'INDÉPENDANCE ET DE LA SOUVÉRANITÉ DANS LA PERIODE DE L'ENTRE—DEUX—GUERRES

Résumé

Considérant que la ville de Iassy avait eu un particulier rôle au cours de toute l'histoire des Roumains, étant à juste titre considérée *La ville des grandes unions*, les auteurs ont voulu, recherchant un vaste matériel doccumentaire, mettre en évidence que la ville de Iassy, d'après l'union du décembre 1918, a contribué pleinement à la consolidation et la défense de l'unité, à l'indépendance et à la souvéranité nationale. On a accordé une particulière attention à la lutte contre le péril fasciste, les courants révisionnistes exceptés les limites du pays. Dans ce contexte, on souligne largement l'activité de l'organisation communiste, qui a réussi à diriger les grandes actions de cette ville pendant toute la période de l'entre-deux-guerres.

CURENTE ŞI TENDINŢE ÎN GÎNDIREA ECONOMICĂ ROMÂNEASCĂ DIN PERIOADA INTERBELICĂ

ION AGRIGOROAIEI

Problema dezvoltării economiei naţionale, a posibilităţilor sale şi a căilor ce trebuiau urmate, a constituit, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi în primele decenii ale secolului nostru, obiectul unor ample dezbateri şi confruntări în care s-au angajat istorici, economişti, jurişti etc. şi reprezentanţi ai tuturor forţelor politice. În funcţie de situaţia economică dintr-o etapă sau alta, în funcţie de interesele urmărite de grupul sau clasa socială respectivă, au fost elaborate diferite soluţii privind calea de dezvoltare a economiei româneşti. Au fost exprimate numeroase opinii şi au fost formulate păreri deosebite aparţinînd unui curent sau altuia, unui partid ori altuia sau chiar diferitelor grupări ale aceluiaşi partid. Cînd afirmăm acesta, avem în vedere şi conţinutul larg al problemei, numeroasele elemente ce o compun (esenţa şi stadiul relaţiilor de producţie, raportul industrie — agricultură, poziţia faţa de capitalul străin etc.), avem în vedere, pe de o parte, poziţia teoretică şi, pe de altă parte, rezultatele practice obţinute.

În anul 1918, în condiţii internaţionale favorabile, s-a desăvîrşit unitatea statului naţional român, rezultat al unui îndelungat şi necesar proces istoric şi victorie strălucită a mişcării de eliberare a românilor de pe ambele versante ale Carpaţilor. România intra într-o nouă etapă a evoluţiei istorice, în care problemele sale fundamentale cereau o rezolvare corespunzătoare noilor condiţii şi posibilităţi. S-a realizat cadrul naţional propice unei mai intense dezvoltări a economiei, ştiinţei şi culturii, pe întreg cuprinsul ţării. Actul Unirii a fost însoţit de elaborarea unor măsuri, reforme cu caracter burghezo-democratic: votul universal, egalitatea tuturor cetăţenilor indiferent de naţionalitate, reforma agrară ş.a. Aceste tranformări (fiecare într-o măsură şi în limite bine determinate, precizate tot mai atent de istoriografia noastră din ultimii ani[1]) au avut consecinţe similare asupra bazei economice şi a regimului social-politic din ţara noastră. A fost adoptat, după 1918, un ansamblu de măsuri care au statornicit, pe plan legislativ, administrativ, financiar, cultural etc., unitatea statului român. Unirea realizată pe baze democratice *a grăbit* elaborarea acestor reforme şi *le-a lărgit* considerabil conţinutul, faţă de ceea ce înţelegeau unele cercuri conducătoare să acorde înainte de război. Ele s-au aplicat, evident, României întregite, avînd aceleaşi consecinţe pozitive, economice, politice, sociale, culturale etc. pe întreg teritoriul ţării.

Unificarea naţional-statală a impulsionat dezvoltarea forţelor de producţie, a economiei, în general. Unele din noile posibilităţi nu au putut fi valorificate la parametrii maximi, datorită

---

[1] D. Şandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, Editura Academiei R.S. România, Bucureşti, 1975 ; M. Muşat, I. Ardeleanu, *Viaţa politică în România 1918 — 1921*, ediţia a II-a, Editura politică, Bucureşti, 1976 ; I. Scurtu, *Din viaţa politică a României. Întemeierea şi activitatea Partidului ţărănesc (1918 — 1926)*, Editura „Litera" Bucureşti, 1975 ; Aron Petric, *Cu privire la trăsăturile regimului social-politic din România în anii de după 1918*, în „Forum-ştiinţe sociale. Cercetări privind istoria României", anul I, vol. VI, Bucureşti, 1970 ; I. Agrigoroaiei, I. Saizu, *Formarea statului naţional român şi reformele democratice postbelice*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza», istorie", t. XXV, 1978.

unor factori, obiectivi și subiectivi, ce decurgeau din caracteristicile dezvoltării economiei burgheze interne, precum și din caracteristicile schimburilor internaționale, ale raporturilor — și nu numai economice — dintre statele mici, mijlocii și marile puteri capitaliste. De asemenea, trebuie să se țină seama de faptul că România participase, timp de peste 2 ani (1916—1918), la primul război mondial și suferise pagube imense în oameni și materiale ca urmare a purtării operațiilor militare pe teritoriul său și a jafului economic de mari proporții, în zona ocupată. A fost nevoie de un efort deosebit pentru a se depăși aceste greutăți; s-a trecut la refacerea și la organizarea economiei unitare astfel că, în 1924, a fost atins nivelul antebelic, urmînd apoi depășirea lui.

România întregită, observa Virgil Madgearu, „posedă izvoare și forțe de producțiune care trebuie să fie luate în vedere. Astfel: industria metalurgică, a gazului metan, a lemnului, cimentului, sticlăriei, industria chimică și textilă, creșterea vitelor, cultura viței de vie și a pomilor fructiferi constituie un aspect economic important al noilor provincii"[2]. Față de nivelul antebelic, forța industriei a crescut de peste două ori (235%), de la 211.582 H.P. la 480 093 H.P.[3].

Aspectul cantitativ al acestor date nu trebuie rupt — în nici o direcție — de latura calitativă. În multe din aceste ramuri, întreprinderile erau, în majoritatea cazurilor, mici și mijlocii, cu un grad redus de prelucrare a materiilor prime. Pe de altă parte, industria metalurgică prezenta, procentual, o creștere mai mică (76,8) față de alte ramuri, dar această creștere avea o importanță deosebită pentru întreaga economie[4]. Conform unei alte statistici[5], în 1919, numărul întreprinderilor industriale metalurgice era de 305, din care 171 în vechea Românie și 134 în noile provincii, numai că acestea din urmă erau, în majoritate, mai puternice. Astfel, dacă notăm cu cîte 100 numărul întreprinderilor, capitalul investit și personalul utilizat în vechea Românie, numărul întreprinderilor metalurgice din noile provincii reprezenta 78,4%, dar capitalul investit se ridica la 126,4% și personalul la 295,5%—fapt ce sporea ponderea lor în ramura respectivă, la nivel național.

Înainte de Unire, economia Transilvaniei, deși cunoscuse o oarecare dezvoltare, nu era nici pe departe la nivelul posibilităților, deoarece fusese menținută în situația de anexă furnizoare de materii prime și piață de desfacere pentru produsele industriale din regiunile dezvoltate ale Imperiului. O comisie alcătuită de guvern care a vizitat, în noiembrie 1919, întreprinderi și instalații miniere, metalurgice etc. din Transilvania, cu scopul de a se pronunța asupra măsurilor necesare în vederea refacerii și dezvoltării acestei ramuri, nota, între altele: „Impresiunea cu care am rămas noi este că industria metalurgică din Transilvania n-a fost dezvoltată decît în măsura în care ea trebuie a satisface nevoile marilor uzine din interiorul Ungariei. Se storcea din Transilvania tot ce se putea pentru a îndestula nevoile uzinelor dincolo de Tisa"[6].

Nu facem — și nici nu putem face — abstracție de caracteristcicile dezvoltării capitaliste, cu limitele sale economico-sociale; dar, Unirea Transilvaniei a avut, în cadrul problemei naționale, o latură economică importantă, chiar dacă, pentru o anumită perioadă, ea a urmat o evoluție capitalistă, în raport cu stadiul de atunci al României. Încadrată organic în economia națională, acolo unde-i era locul firesc, industria Transilvaniei a cunoscut o dezvoltare importantă[7]. Din provincie periferică a Imperiului, ținută în inferioritate economică, politică, cul-

---

[2] Virgil Madgearu, *Evoluția economiei românești după primul război mondial*, București, 1940, p. 215.

[3] *La Roumanie économique*, București, 1921, p. 62. N.P. Arcadian a acordat acestui aspect o atenție deosebită. Într-un paragraf special, *Industria mare după primul război mondial*, din lucrarea *Industrializarea României*, el analiza pe larg (aproape 30 de pagini), noile posibilități de după desăvîrșirea unității de stat. În procente, sporurile variau între 200 și 250%: numărul locuitorilor erau de 220% față de vechea Românie, suprafața totală — 215%, suprafața cultivabilă — 215%, lungimea căilor ferate — 250%, forța industriei — 235% (*Industrializarea României*, ed. II-a, București, 1936, p. 147). Se știe că datele diferă de la o statistică la alta, din cauza greutăților de informare, a diferitelor criterii care au stat la baza întocmirii lor etc. Subliniem că aici ne interesează mai mult sensul creșterii, al dezvoltării cuprinse în aceste cifre și, mai puțin, valoarea lor absolută.

[4] *La Roumanie économique* . . ., p. 62.

[5] C. Orghidan, *Industria metalurgică*, în *Enciclopedia României*, vol. III, București, s.a., p. 850.

[6] Comisia a întocmit, în decembrie 1919, un *Studiu rezumativ al industriei metalurgice din Transilvania* (23 pagini dactilografiate), care se află în Arhivele statului București, Fond Casa Regală, dosar nr. 25/1919, f. 1 și urm.

[7] Vezi *La Transylvanie*, București, 1938, p. 483.

turală etc., Transilvania s-a emancipat şi s-a putut dezvolta, prin capacitatea de creaţie a populaţiei ei, prin bogăţiile sale naturale, prin fireasca ei încadrare politică[8]. Simion Mehedinţi observa, cu deplin temei: „Renaşterea economică a Transilvaniei, după ce şi-a recăpătat rolul el istoric în cuprinsul neamului românesc, e dovada cea mai lămurită că provincia din mijlocul ţării formează o unitate organică cu restul statului român“ [9].

Un rol deosebit de activ l-a avut, în România întregită, politica economică a statului şi gîndirea economică care i-a stat la bază. A crescut ponderea concepţiilor şi tezelor favorabile industrializării şi ele au condus la măsuri cu pronunţat caracter protecţionist, mai ales în anii guvernărilor liberale (1922—1926; 1927—1928; 1934—1937). Dacă pînă în 1918, caracterizarea României ca „ţară eminamente agricolă“ avea o largă circulaţie (atît ca mod de interpretare a realităţii economice, cît şi ca politică economică), după Unirea cea mare sînt tot mai puţini economişti care susţin o asemenea teză. Pe drept cuvînt, N. Arcadian va consemna: „*După întregire* (subl. ns., I.A.), ideologia industrofobă a cîtorva sau perimata pledoarie pentru o ţară „eminamente agricolă“ n-a izbutit să împiedice, în nici un fel, avîntul şi continuitatea procesului organic de industrializare a ţării“ [10]. Dominantă în gîndirea economică românească devenea problema industrializării, în numite accepţiuni şi cu nuanţe specifice epocii.

Alături de I. G. Duca, Vintilă Brătianu, Mitiţă Constantinescu, Tancred Constantinescu ş.a. — reprezentanţi ai Partidului Naţional-Liberal, I. N. Angelescu şi Mihail Manoilescu (imediat după război membri ai Partidului Poporului, cîţiva ani mai tîrziu, primul a trecut la liberali, iar al doilea, a evoluat pe poziţii politice de dreapta), Şt. Zeletin, N. Arcadian şi alţi specialişti de marcă (încadraţi sau neîncadraţi în vreun partid politic) au adus, nu întotdeauna de pe poziţii identice, importante contribuţii la teoria şi practica industrializării României[11]. Deosebit de semnificativă este afirmaţia lui I. N. Angelescu (profesor universitar şi deţinător a importante posturi în departamente cu profil economic), făcută imediat după realizarea Unirii: „Avem toate condiţiile care se cer unei ţări industriale: materiile prime cele mai variate şi izvoarele de energie cele mai bogate. Industrializarea României nu este numai posibilă, dar şi necesară“ [12]. Raportul agricultură-industrie a ocupat un loc important în discuţiile angajate în gîndirea economică. După desăvîrşirea unităţii statului naţional a devenit preponderent curentul care, în dinamica economiei româneşti, punea accentul pe dezvoltarea industriei, chiar dacă, la majoritatea gînditorilor respectivi, aceasta nu avea, deocamdată, finalitatea schimbării raportului în favoarea industriei[13].

---

[8] Victor Jinga, *Problemele fundamentale ale Transilvaniei*, vol. II, Braşov, 1945, p. 386 şi urm.

[9] Simion Mehedinţi, *Opere complete*, vol. I, Bucureşti, 1943, p. 223.

[10] N. Arcadian, *Politica industrială*, în *Enciclopedia României*, vol. III, Bucureşti, ş.a., p. 193.

[11] În legătură cu acest aspect, vezi *Progresul economic în România 1877 — 1977*, Editura politică, Bucureşti, 1977 (capitolul *Confruntări în gîndirea economică privind evoluţia economiei româneşti*); D. Mureşan, *Concepţia economică a lui Ştefan Zeletin*, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1975; M. Todosia, *Teorii burgheze în perioada interbelică cu privire la industrializarea României*, Iaşi, 1967; M. Rusenescu, I. Saizu, *Viaţa politică în România 1922 — 1928* 1979, Editura politică, Bucureşti; Gh. Buzatu, *Problema petrolului românesc şi naţionalizarea subsolului minier în 1923*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A.D. Xenopol“ Iaşi“, t. V, 1968; G. Macarie, *Vintilă Brătianu şi industrializarea României*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza“ Iaşi, Şt. economice“, t. XIX, 1973; V. Nechita, *Mihail Manoilescu despre profilul industrial al României*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza“ Iaşi, Şt. filosofice, economice şi juridice“, t. XIV, 1968; I. Saizu, *Opinii din perioada 1922 — 1928 privitoare la dezvoltarea economiei naţionale*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A.D. Xenopol“ Iaşi“, t. IX, 1972 ş.a.

[12] I. N. Angelescu, *Politica economică a României Mari*, în „Analele statistice şi economice“, nr. 9 — 10, septembrie-octombrie 1919, p. 25 — 26.

[13] La D. Drăghicescu, aflat atunci sub influenţa Partidului Naţional — Liberal, găsim formulată ideea ca industria să depăşească, după o anumită perioadă, agricultura: „Cu cărbunii, cu petrolul, cu gazurile naturale, cu fierul şi diferite metale ce conţine solul nostru şi tot astfel cu bogăţiile forestiere şi cu cerealele, care se pretează la atîtea derivate de fabricaţie alimentară, cu creşterea vitelor şi cu industriile ce pot deriva din ea, se poate prevedea o dezvoltare industrială de aşa natură şi cu repeziciune că, în treizeci pînă la patruzeci de ani, ar putea depăşi şi eclipsa agricultura“ (D. Drăghicescu, *Partide politice şi clase sociale*, Bucureşti, 1922, p. 105).

clase de țărani de sine stătătoare (observați conceptul — nota ns., I.A.) și industrializare, ci dimpotrivă se descoperă o întregire reciprocă între dezvoltarea agriculturii țărănești și întreprinderile industriale mari [...]. Dacă nu este inerentă țărănismului o tendință împotriva dezvoltării industriale, în schimb el este împotriva protecționismului vamal, creator al industriilor de seră, al trusturilor și cartelurilor"[20]. Iar Ion Mihalache scria, în 1925: „Industria este o necesitate din însuși punctul de vedere al interesului noului regim agrar, pentru absorbirea și utilizarea brațelor ce prisosesc agriculturii. Dar partidului țărănesc concepe însă altfel de industrie decît aceea artificială și parazitară creată pe contul statului pentru partizanii politicii"[21]. Erau sesizate cîteva aspecte reale, în special în ce privește finanțarea industriei și profiturile realizate de marii capitaliști, dar se trecea cu vederea peste aportul industriei în cadrul venitului național. În același timp, țărăniștii nu înțelegeau că protecționismul vamal era o politică necesară, corespunzătoare etapei de dezvoltare a economiei românești. Răspunzînd, parcă, unei asemenea poziții la sfîrșitul deceniului al IV-lea și avînd ca argumente de bază rezultatele obținute în acei ani în dezvoltarea industriei, N. Arcadian aprecia protecționismul ca „o expresie a tendinței de industrializare, o expresie a năzuințelor de a ne crea [...] o bază mai sigură pentru independența noastră politică; în fine, o soluție pentru a utiliza forțele de muncă rurale disponibile"[22].

Politica „porților deschise" a P.N.Ț. (adoptarea ei a contribuit la adîncirea frămîntărilor interne din interiorul partidului) oferea capitalului străin posibilitatea de a pătrunde nestingherit în economia României. Legea minelor din 1929 prevedea „egalitatea de tratament" pentru toate capitalurile indiferent de naționalitate, ceea ce avantaja marile societăți monopoliste străine. Promovarea politicii „porților deschise" și contractarea unor mari înprumuturi externe a dus la o creștere a dependenței față de străinătate, fapt agravat și de condițiile internaționale din anii crizei economice (1929—1933).

Trebuie însă să precizăm că, în condițiile creșterii pericolului hitlerist, ale tendințelor de integrare a României în „ordinea economică europeană" promovată de al III-lea Reich, Virgil Madgearu — reputat profesor universitar și economist practician — s-a pronunțat cu hotărîre pentru apărarea și dezvoltarea industriei românești, pentru dezvoltarea schimbului extern pe baze echitabile. Pentru atitudinea sa deschisă antihitleristă, Virgil Madgearu a fost asasinat de legionari la sfîrșitul lui noiembrie 1940.

Unii fruntași ai fostului Partid conservator s-au orientat în direcția menținerii — la limite mai reduse — a marii proprietăți funciare și de adaptare a ei la noile condiții istorice. Contrar realității, C. Garoflid afirma că Unirea din 1918 „nu a schimbat caracterul eminamente agricol al țării noastre" și că „nu trebuie să ne închipuim că vom putea sprijini vreodată prosperitatea economică a acestei țări pe altceva decît pe agricultură"[23]. Această poziție însemna, în fond, menținerea economiei românești la nivel scăzut, mai ales că se pronunța și pentru „introducerea pe scară mare a capitalului străin"[24]. Industria trebuia subordonată complet agriculturii, și ca profil și ca mod de organizare, într-un sistem artificial, de dispersare a industriilor (sub forma unor întreprinderi mici și mijlocii) pe proprietățile funciare mari și mijlocii, pentru a prelucra produsele agriculturii în vederea exportului și pentru a utiliza forța de muncă a „țărănimii ruinate" (termenul îi aparține lui C. Garoflid)[25].

Prin reforma agrară, aprecia C. Garoflid, problema agricolă a înlocuit problema agrară; repartiția proprietății funciare era considerată un capitol închis și discuția trebuia tranferată numai pe planul producției și productivității[26]. După el, „o nouă extensiune a proprietății țărănești", deci o nouă reformă agrară, nu mai era posibilă. C. Garoflid, ca ministru al reformei agrare din 1921, avea dreptate să atragă atenția că latura economică a problemei a fost neglijată, dar regretul său izvorăște dintr-o poziție de natură conservatoare, însoțită de o exagerare

---

[20] Virgil Madgearu, *Doctrina țărănească*, în *Doctrinele partidelor* ... p. 83.

[21] Ion Mihalache, *Noul regim agrar*, București, 1925, p. 25.

[22] N. Arcadian, *Politica industrială*, în *Enciclopedia României*, vol. III, p. 194.

[23] C. Garoflid, *Păreri economice și financiare*, București, 1926, p. 6 — 7.

[24] *Ibidem*, p. 157.

[25] *Un program agrar*, București, 1923, *passim*; Idem, *Menirea proprietății mijlocii și mari*, București, 1938, p. 290.

[26] A se vedea intervenția lui C. Garoflid în Cameră, în ședința de închidere a discuției generale la proiectul de reformă agrară („Dezbaterile parlamentare. Adunarea Deputaților", ședința din 15 iunie 1921, in „Monitorul oficial", nr. 118, 7 iulie 1921), precum și *Expunerea de motive* a legii agrare pentru vechea Românie, redactată de C. Garoflid („Dezbaterile parlamentare. Senatul", ședința din 21 februarie 1921, în „Monitorul oficial", nr. 29 din 25 februarie 1921).

a rezultatelor obținute : reforma agrară „a transformat așa de repede o țară de latifundii într-o țară de prea mică proprietate". C. Garoflid — economist agrar cu o pregătire deosebită — se pronunța pentru o agricultură intensivă, pentru crearea de stațiuni agronomice, executarea de împăduriri, irigații, crearea unui institut de credit agricol, pentru dezvoltarea învățămîntului agricol etc. ; dar, toate aceste măsuri aveau scopul, mărturisit, al încurajării și întăririi proprietății mijlocii și mari și al ruinării micii gospodării (de sub 7—16 ha, în raport cu condițiile geografice) : „Prin această diferențiere a țărănimii, prin ridicarea unei clase înstărite și prin împingerea unei părți a populației rurale către meșteșug, comerț și industrie (în limitele și în organizarea amintită — nota ns., I.A.), se va obține un așezămînt mai priincios pentru agricultură". Permanent și în mod deschis, C. Garoflid subordona problema producției agricole și a evoluției întregii economii naționale menținerii și întăririi marii proprietăți rămase după reformă, întăririi țărănimii înstărite. Dar chiar interesele marii proprietăți de la sate, ale țărănimii înstărite — și C. Garoflid nu a observat propria-i contradicție — nu puteau fi îndeplinite fără o dezvoltare a industriei. În esență, concepția sa era nu numai irealizabilă ci și antidemocratică în direcție socială, fiind îndreptată împotriva țărănimii sărace. Mulțumirile pe care C. Garoflid le-a adresat regelui Carol al II-lea pentru asigurările date în sensul că o nouă reformă nu mai era posibilă îl caracterizează pe deplin. C. Garoflid a făcut parte din grupul de reprezentanți ai marii burghezii și moșierimi pe care s-a sprijinit dictatura regală (în calitate de președinte al Uniunii Centrale a sindicatelor agricole și de președinte al Uniunii Centrale a sindicatelor viticole, C. Garoflid a fost numit membru în Consiliul Superior Economic ce-l avea președinte pe C. Argetoianu și în care mai intrau C. Angelescu, I. Gigurtu, I. Bujoiu ș.a.).

În condițiile aplicării reformei agrare și a creșterii rolului țărănimii în viața politică a țării prin acordarea votului universal, unii fruntași conservatori, și, în special, C. Rădulescu-Motru, au încercat să dea naștere unui țărănism de nuanță conservatoare îndreptat atît împotriva mișcării socialiste cît și (într-o primă etapă) împotriva țărănismului (l-am numi, prin contrast, de nuanță, democratică). Dacă doctorina țărănistă recunoaște, într-un anumit sens, capacitatea politică a țărănimii, rolul ei în evoluția ulterioară a societății românești, țărănismul conservator scotea în evidență și exagera pasivitatea țărănimii și, prin aceasta, așa-zisul ei conservatorism.

C. Rădulescu-Motru a făcut, înainte și după primul război mondial, un aspru rechizitoriu politicianismului burghez[27]. Critica viza fapte reale, aspectele negative și abuzurile dezvăluite au existat într-adevăr, dar ea pleca de pe poziția conservatoare a formelor fără fond. Afirmînd că înclinațiile sufletești ale țărănimii (care reprezenta, după el, practic întreaga națiune) nu o apropie de activitatea industrială, C. Rădulescu-Motru se ridica, la începutul deceniului al III-lea, împotriva dezvoltării industriei (cu excepția unor meșteșuguri și a „industriilor agricole" care să prelucreze produsele agriculturii). România trebuie să rămînă o țară agrară deoarece industria ca și alte forme, instituții ale civilizației moderne („am maimuțărit, în formă, burghezia europeană" scria el, în 1923, reluînd o idee, mai veche, a junimismului) nu se potrivește cu sufletul de păstor și plugar al românului[28]. Prin conservatorismul său, prin înclinațiile sale sufletești, țărănimea se îndreptă în mod firesc către Partidul conservator; ea „va da Partidului Conservator constituția lui definitivă" și va pune capăt abuzurilor din viața politică a țării. Țăranul nu-și are locul în democrația țărănismului, apreciată de Rădulescu-Motru ca total demagogică, ci în politica conservatoare, „care urmărește ridicarea morală a sufletului cetățenesc" și nu îndeplinirea „unor pofte", precum setea de pămînt[29].

Nu e cazul să mai insistăm asupra faptului că țărănimea nu s-a orientat deloc spre grupările conservatoare, aflate atunci în plin proces de descompunere și că aceste idei erau, în mare parte, speculații teoretice în neconcordanță cu realitatea. În condițiile aplicării reformei agrare, încercarea de a atrage țărănimea de partea Partidului Consevator, singurul care-i „înțelege" aspirațiile sufelețești, era zadarnică, după cum zadarnică era întreaga încercare de a salva Partidul Conservator de la decesul pregătit de însăși dezvoltarea societății românești.

---

[27] Vezi și Gáll Ernö, *Sociologia burgheză din România. Studii critice*, E.S.P.I..P., București, 1958, p. 102 și urm.

[28] C. Rădulescu-Motru, *Concepția conservatoare și progresul*, expunere făcută la Institutul Social Român, la 17 decembrie 1922, publicată în *Doctrinele partidelor politice* . . , p. 58 ; idem, *Adevăruri pentru România Mare. Scrisori din mijlocul țăranilor*, în „Ideea europeană", nr. 126, 26 august — 2 septembrie 1923, p. 2.

[29] Idem, *Spre țărănismul conservator*, în *Omagiu lui Alex. Marghiloman*, București, 1924, *passim*.

În deceniul următor, se produce o apropiere reciprocă între țărănismul-conservator și țărănismul propriu-zis. Era și rezultatul alunecării spre dreapta a P.N.Ț. (chiar dacă nu în ansamblul său) și al consecințelor guvernărilor din anii crizei economice. De la opoziția de natură conservatoare față de țărănism din deceniul al III-lea, C. Rădulescu-Motru se apropie de reprezentanții P.N.Ț., fiind un adept — cu puncte de vedere proprii, de sorginte conservatoare — al teoriei „statului țărănesc" și, revenind, într-o oarecare măsură, asupra atitudinii sale în problema industriei[30].

În general, tezele și ideile promovate de pe pozițiI conservatoare, atît timp cît au mai existat asemenea poziții, au izvorît din regretul pentru lovitura dată marii proprietăți și din respingerea căii de dezvoltare industrială a țării. În comparație cu celelalte curente și opinii, influența lor a fost mult mai redusă.

Nu ne-am propus aici să prezentăm întregul tablou al gîndirii economice românești din perioada interbelică. Analiza problemei necesită un spațiu mult mai larg. Am luat în discuție unele orientări burgheze care ni s-au părut semnificative pentru înțelegerea nu numai a aspectului în sine ci și a evoluției economice, a evoluției societății românești, în general, în cele două decenii.

Dezvoltarea economică a României, progresele realizate în industrie în raport cu perioada modernă a istoriei noastre (încheiată în 1918) au avut un caracter obiectiv, decurgînd din legile generale ale orînduirii burgheze. Consecințele Marii Uniri — de cea mai mare importanță — se împletesc și se intercondiționează organic cu prelungirea unor factori anteriori, cu consecințele reformelor amintite (în special a celei agrare), cu condițiile subiective, cu politica economică promovată de numite cercuri conducătoare burgheze etc. și se plasează într-o anumită conjunctură economică și politică internațională. După dezvoltarea din 1922—1928, întreruptă și dată înapoi de criza economică, industria a cunoscut un avînt deosebit, atingînd punctul maxim din condițiile orînduirii capitaliste în anul 1938. Agricultura a continuat să rămînă ramura predominantă a economiei naționale, dar ponderea industriei a crescut ; în 1938, agricultura dădea 41% din venitul național, iar industria 30,8%, în timp ce în 1912—1913, industria participa cu 19,6%, iar în 1929, cu 22% din venitul național[31]. România prezenta caracteristicile unei economii capitaliste agrar-industriale[32].

Industria a înregistrat — față de perioada anterioară anului 1918 — sporuri cantitative însemnate, dar și unele modificări calitative[33]. Răspunzînd necesităților interne și unor cerințe legate de apărarea țării (mai ales după încordarea situației internaționale prin instaurarea hitlerismului la putere), industria a înregistrat un ritm mai ridicat de dezvoltare în ramurile metalurgică, siderurgică, textilă ș.a. Nu s-a putut atinge și depăși raportul general favorabil ramurilor industriei ușoare, alimentare, textile etc., dar tendința schimbării sale s-a manifestat, în special după 1933.

Se constată, în perioada interbelică, tendința deplasării importului de la produse gata fabricate spre importuri de materii prime și semifabricate. Din 1930 pînă în 1939, ponderea materiilor prime în totalul importului crește de la 9,6% la 33,8%, a semifabricatelor, de la 25,4% la 32,2 %, iar a fabricatelor scade de la 65% la 33%. Față de 65,2%, în 1929, producția industriei ajunge să satisfacă, în 1938, 78,6% din nevoile de produse industriale (în raport cu stadiul și cerințele de atunci ale dezvoltării sale)[34].

În noua fază de dezvoltare a economiei românești, s-a manifestat un proces obiectiv de creștere a rolului capitalului autohton, un proces plin de asperități și contradicții, dar ajutat prin promovarea (cu excepția crizei economice din 1929—1933, perioadă dominată de guvernările Partidului Național-Țărănesc) a unei politici protecționiste, de limitare a capitalului

---

[30] Z. Ornea, *op. cit.*, p. 334.

[31] *Progresul economic în România . . .* p. 228.

[32] Ion Ardeleanu, Nicolae Petreanu, *Trăsături ale vieții economice și social-politice din România în perioada interbelică*, în *Probleme fundamentale ale istoriei patriei și Partidului Comunist Român. Prelegeri*, Editura didactică și pedagogică, București, 1977, p. 168.

[33] M.E. Iovanelli, *Industria românească 1934 — 1938*, Editura Academiei R.S. România București, 1975, p. 177 și urm.

[34] V. Axenciuc, *Situația economică-socială a României în perioada 1919 — 1924*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.", nr. 4, 1966, p. 131 și urm. ; idem, *Evoluția economiei românești între 1918 și 1938*, în „Analele Institutului . . ", nr. 6, 1966, p. 6 și urm. ; M. Iovanelli, *op. cit.*, p. 194 — 195 ; Emilia Sonea, Gavrilă Sonea, *Viața economică și politică a României 1933 — 1938*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1978, p. 83 și urm.

străin. Semnificativ este faptul că la mijlocul deceniului al IV-lea, capitalul român a reuşit — pentru prima dată — să depăşească capitalul străin în economia României, ultimul deţinînd sub 40% din capitalul societăţilor industriale pe acţiuni. Dar, în unele ramuri, capitalul străin continua să deţină poziţii însemnate şi, în ansamblu, România continua să depindă de marile monopoluri imperialiste şi de marile puteri capitaliste, într-un complex sistem de relaţii economico-politice.

La sfîrşitul perioadei interbelice, România prezenta tabloul neuniform, în care alături de uzine şi centre industriale existau întinse regiuni fără industrie sau cu „o industrie" mică, compusă din ateliere, mori, „industrie casnică" etc. Agricultura deţinea încă o pondere mare în venitul naţional şi peste trei sferturi din populaţia ţării locuia la sate. S-au înregistrat şi în agricultură unele progrese, dar productivitatea redusă, calitatea inferioară a produselor agricole şi problema datoriilor agricole au constituit, la nivelul întregii agriculturi, al ţărănimii mici şi mijlocii îndeosebi, aspecte cu grave implicaţii pentru economia ţării şi pentru ridicarea materială a satului românesc.

Fără îndoială, din punct de vedere economic, România a înregistrat — în special în ce priveşte dezvoltarea industriei — un salt important, în *raport cu perioada anterioară desăvîrşirii unităţii naţional-statale.* Cu toate aceste rezultate, obţinute într-un interval scurt de timp, România nu a avut posibilitatea să-şi depăşească condiţia de o anumită înapoiere economică faţă de statele capitaliste dezvoltate.

COURANTS ET TENDANCES DANS LA PENSÉE ÉCONOMIQUE ROUMAINE DE L'ENTRE-DEUX-GUERRES

Résumé

Le parachèvement de l'unité de l'état roumain marqua l'entrée de la Roumanie dans une phase supérieure de développement. On enregistra des progrès notables dans l'economie (spécialement dans le domaine de l'industrie), de même que dans la culture et la science.

Après la première guerre mondiale, les confrontations de courants et d'idées sociales, politiques et économiques connurent une ampleur particulière, par rapport aux intérêts immédiats ou de perspective des différentes classes et couches sociales. Dans la nouvelle phase de développement de la société roumaine, les conceptions et les thèsese favorables à l'industrialisation acquirent une importance particulière.

Les représentants du *néolibéralisme* (dont la plupart appartenaient au Parti National Libéral) développèrent le vieux protectionnisme qui prit, dans leur conception de même que dans la politique qu'ils pratiquèrent, une ampleur particulière, comme en témoigne la formule „par nous-mêmes". Le néolibéralisme représenta la tentative de la grande bourgeoisie roumaine de développer l'industrie et de limiter la pénétration du capital étranger, tentative qui se concrétisa en résultats positifs évidents.

Le *paysannisme*, doctrine des dirigeants du Parti Paysan et, par la suite, du Parti National Paysan, s'intéressa particulièrement à la ferme paysanne; c'est qu'il se fondait sur la thèse du primat de l'agriculture et de la paysannerie (en tant que classe homogène) dans la vie économique et socialo-politique du pays. La politique „des portes ouvertes", promue par le Parti National Paysan, offrait au capital étranger la possibilité de pénétrer librement dans l'économie roumaine.

Quelques dirigeants de l'ancien Parti conservateur élaborèrent, à partir de positions différentes, des thèses et des idées que fit naître le regret de voir attaquer la grande propriété par la réforme agraire de 1921 ; ils s'érigeaient, en fait, contre le développement industriel du pays. Par rapport aux autres courants et tendances, leur influence fut de beaucoup plus réduite.

PARTIDELE POLITICE BURGHEZE ȘI POLITICA ECONOMICĂ ROMÂNEASCĂ DUPĂ DESĂVÎRȘIREA UNITĂȚII NAȚIONALE (1918—1928)

GH. BUZATU

După desăvîrșirea unității de stat, la sfîrșitul primului război mondial, în România au avut loc profunde transformări social-economice ce au determinat, la rîndul lor, importante modificări pe plan politic[1]. În această epocă[2] au apărut noi partide politice, paralel cu dispariția treptată a rămășițelor partidului conservator. Reforma agrară, votul universal, atitudinea filo-germană adoptată de către unii dintre liderii grupării conduse de Al. Marghiloman între 1914—1918 au subminat bazele partidului conservator-progresist. În ceea ce privește partidul conservator-naționalist îndrumat de Take Ionescu, acesta nu dispunea de o solidă bază socială, forța lui datorîndu-se în cea mai mare parte prestigiului dobîndit de șeful său în cursul războiului unității naționale. Partidul național-liberal reprezenta, acum ca și înainte de 1914, gruparea politică a marii burgehzii a băncilor și industriei. În acest timp, P.N.L. a înțeles că dezvoltarea țării pe calea capitalistă necesita înfăptuirea unor reforme și a colaborat la realizarea lor. Dintre formațiunile politice noi, constituite după război, ca reprezentante ale unor pături ale țărănimii sau ale burgheziei mici și mijlocii, amintim în primul rînd partidul țărănesc (I. Mihalache) și partidul poporului, de sub conducerea generalului Al. Averescu. Partidul naționalist-democrat al lui N. Iorga ființa încă din anul 1910 și se bucura de popularitate mai cu seamă în rîndul intelectualității[3]. După înfăptuirea Unirii din 1918 în viața politică a țării au început să activeze și grupările politice ale românilor din provinciile istorice, dintre acestea un rol de seamă avînd să-l joace partidul național român din Ardeal (Iuliu Maniu).

Distrugerile considerabile provocate de războiul mondial, cheltuielile mari necesitate de purtarea campaniei militare din 1916—1918 etc. au impus ca prim obiectiv cercurilor conducătoare din România, după anul 1918, înfăptuirea grabnică a refacerii economice și asanarea situației financiare a țării prin valorificarea importantelor bogății naționale. Nu era vorba în fapt de o simplă redresare a țării după război, ci și de impulsionarea dezvoltării ei economico-financiare sub toate aspectele. Vintilă Brătianu, teoreticianul politicii economice a P.N.L., a subliniat atunci că România trebuia să tindă a ajunge „o țară industrială de export"[4]. După încheierea conflictului mondial, toate grupările și partidele politice din România au întocmit

---

[1] Vezi Aron Petric, *Trăsăturile generale ale dezvoltării României în primul deceniu interbelic*, I, în „Cumidava", t. II/1960, Brașov, p. 11 și urm.

[2] Cf. *Politics and Political Parties in Roumania*, London, International Reference Library Publishing Co., 1936, p. 129 și urm.

[3] Dr. M. Mușat, I. Ardeleanu, *Viața politică în România. 1918—1921*, București, 1976, p. 300—302.

[4] Vintilă Brătianu, *Situația economică creată României noui după război*, în „Politica externă a României", București, 1925, p. 170.

programe pentru redresarea și dezvoltarea economică a țării[5]. Deși fiecare dintre partidele sau grupările politice respective își propunea drept țel suprem restabilirea situației generale și progresul economic al țării, între ele au existat, totuși, importante deosebiri de concepție, determinate de o serie întreagă de factori cum ar fi fost : forțele sociale, diferite, pe care se sprinea ori pe care le reprezentau fiecare dintre grupările în cauză, pozițiile economice deținute de către partizanii acestor grupări etc. etc. Unul din punctele de program cel mai dezbătut și care a condus — în linii mari vorbind — la delimitarea a două tendințe în domeniul politicii economice postbelice a partidelor cercurilor conducătoare din România se referea la *rolul capitalurilor străine* în refacerea și dezvoltarea economică a țării. În fond a renăscut vechea dispută, de dinainte de 1914, dintre partidul liberal și partidul conservator în problema capitalului străin și care, acum, s-a pus într-un cadru complet nou și lărgit, separînd, în general, P.N.L. de restul grupărilor politice din România[6]. Trebuie reținut că esența problemei nu s-a rezumat simplist la alternativa *cu sau fără capitalurile străine*. În rîndurile cercurilor conducătoare românești a existat o opinie unanimă în privința absolutei necesități a colaborării străinătății la opera de redresare economico-financiară postbelică prin exploatarea intensă a bogățiilor naturale. Dezacordul a intervenit în legătură cu *rolul* și *gradul* de colaborare ce trebuia admis, pe scurt, cu *regimul* ce avea să fie aplicat capitalurilor străine. Cele mai multe dintre partidele politice ale claselor dominante s-au pronunțat pentru admiterea în țară a capitalurilor străine fără îngrădiri, pentru libera confruntare pe tărîmul economic a acestor capitaluri cu cel autohton. Acest punct de vedere nu a fost îmbrățișat îndeosebi de către P.N.L care, fără a respinge necondiționat colaborarea capitalurilor străine, a insistat ca să se rezerve capitalului național rolul primordial în valorificarea bogățiilor naturale ale României. Din această confruntare de concepții și de interese între partidele politice ale cercurilor guvernante de la București au reieșit principalele tendințe care au divizat burghezia — în general vorbind — în două tabere distincte pe tărîmul politicii economice propovăduite după primul război mondial : „Prin noi înșine“ și „porțile deschise“.

*

Proclamată de către partidul liberal înainte de primul război mondial[7], politica economică „prin noi înșine“ reflecta interesele celei mai puternice grupări a burgheziei românești, în speță a celei liberale. După 1918, burghezia liberală a ajuns să dețină o puternică pîrghie în viața economică, financiară și comercială a României. Centrul de greutate l-au constituit *Banca Națională a României* și *Banca Românească*; prin intermediul acestor bănci și al ramificațiilor lor liberalii căpătaseră posibilitatea de a controla o mare parte dintre firmele românești constituite înainte sau imediat după război[8], ei alcătuind — prin pozițiile trainice deținute în sectorul economic — cel mai puternic partid al claselor dominante din România postbelică. P.N.L. reunea în mîinile lui, după cum a remarcat un contemporan, „banca, industria și creditul“[9]. Puterea economică deținută i-a înlesnit dominația politică, ce la rîndu-i contribuia esențial la întărirea celei dintîi. „Azi — scria, în 1925, Ștefan Zeletin — *Banca Națională* și *Banca Românească* alcătuiesc un singur tot : prima instituție economică e un izvor de dominare politică, iar dominarea politică devine ea însăși un izvor de privilegii economice pentru a doua instituție. De unde reiese că deținătorii acestei finanțe sînt cîrmuitării politici *reali* ai țării noastre, chiar cînd ei nu au în mînă puterea politică *formală* (subl. lui Șt. Zeletin — n.n.)“ [10].

După primul război mondial, burghezia liberală — bazîndu-se pe pozițiile economico-financiare deținute, dispunînd în repetate rînduri și de puterea politică în stat (1918 — 1919, 1922—1926, 1927—1928) și folosindu-se de contradicțiile existente între grupurile monopoliste internaționale — a încercat, sub lozinca „prin noi înșine“, să se emancipeze cît de cît

---

[5] Cf. Florin Em. Manoliu, *La Reconstruction économique et financière de la Roumanie et les partis politiques*, Paris, 1931, p. 149 și urm.

[6] Cf. *Naționalismul economic și doctrina partidelor politice din România*, București, Imprimeriile „Independența“, 1931, p. 3.

[7] Șt. Zeletin, *Prin noi înșine... (Istoria unui principiu)*, în „Viața Românească“, nr. 1/1929.

[8] Vezi detalii în Victor Slăvescu, *Organizația de credit a României*, București, Cartea Românească, 1922, pp. 11—19, 88—124.

[9] Cf. „Revista vremii“, nr. 24 din 10.XII, 1922, p. 4.

[10] Șt. Zeletin, *Marea finanță în economia și politica actuală a României*, în „Independența Economică“, nr. 2/1925, p. 36.

desub dominația capitalului străin, activînd în sensul consolidării propriilor interese în domeniul economiei. Politica „prin noi înșine" a exprimat, în esență, dorința celei mai puternice grupări a burgheziei românești de a-și asigura un loc mai important în industria, băncile și comerțul din țară, cu scopul de a obține pe această cale valorificarea optimă a capitalului propriu și creșterea mai rapidă a acumulărilor interne[11]. Programul anunțat, tinzînd la activizarea capitalului autohton în viața economică a României, exprima totodată dorința burgheziei liberale de a obține beneficii tot mai importante de pe urma exploatării bogățiilor naturale.

Așa după cum s-a menționat, teoreticianul incontestabil al politicii „prin noi înșine" a fost Vintilă Brătianu. În guvernarea liberală din 1922—1926 el a îndeplinit funcția de ministru de finanțe, calitate în care a inspirat și a participat nemijlocit la elaborarea tuturor legiuirilor sau măsurilor cu caracter economic adoptate în perioada respectivă[12]. În perioada cercetată, fruntașul liberal a fundamentat programul „prin noi înșine" în forma lui integrală — aceea a naționalismului economic. După cum s-a remarcat de către unii specialiști[13], concepția naționalismului economic — care a stat la baza activității economice a celor mai multe dintre statele europene în urma primului război mondial — izvora din premisa că „fiecare națiune alcătuiește o unitate economică autonomă, cu alte cuvinte că fiecare națiune alcătuiește un organism economic, de sine stătător, avînd interese specifice" [14]. Vintilă Brătianu a dezvoltat doctrina naționalismului economic într-o serie de studii tipărite după război. El a subliniat că, în urma Unirii din 1918, se modificaseră complet condițiile dezvoltării României care devenise o entitate politică[15] a cărei libertate de acțiune nu mai putea fi împiedicată — precum anterior — prin vreo intervenție a celor trei imperii vecine (Rusia țaristă, Austro-Ungaria și Turcia)[16]. Unirea a avut importante consecințe pe plan economic. Dacă înainte de războiul mondial România era mai mult o „țară de tranzit a văii Dunării" [17], contînd doar prin producția ei de petrol și cereale, lucrurile s-au modificat substanțial după anul 1918. Prin unirea Ardealului și a Banatului cu patria se schimbaseră înseși datele structurii și potențialul economic al României. Cele două provincii istorice dispuneau de un ridicat potențial industrial, ca și de însemnate bogății naturale ce au venit toate — în modul cel mai fericit — să le completeze pe cele din vechiul Regat. Astfel, România a devenit și o „entitate economică", dispunînd — remarca Vintilă Brătianu — „de tot ceea ce trebuie unui stat modern ca să trăiască liber și să fie un factor viu" [18]. Iar, cu alt prilej, tot el constata că în urma războiului mondial România ajunsese un stat „complet din punct de vedere economic" [19]. Concluzia ce se desprindea din această situație era aceea că România trebuia să-și dezvolte o economie națională „de sine stătătoare" [20]. Se putea atinge acest obiectiv în primul rînd printr-o valorificare superioară a bogățiilor naturale. În acest context, Vintilă Brătianu a întrevăzut să se rezerve primul loc „forțelor vii ale națiunii", adică muncii, capitalului și inițiativei autohtone[21]. Dezvoltarea economică a țării după război era de neconceput fără „participarea factorilor naționali" [22]. Pronunțîndu-se pentru activizarea capitalului național în valorificarea bogățiilor țării, neîndoios că Vintilă Brătianu se gîndea, înainte de toate, la utilizarea capitalului celui mai puternic din România, în speță a celui de proveniență liberală. Din acest punct de vedere, fruntașul P.N.L. apăra în modul cel mai strict cu putință interesele grupării ce o reprezenta — marea burghezie liberală. În același timp, trebuie menționat că atingerea țelurilor fixate de Vintilă Brătianu — în primul rînd crearea unei economii naționale independente — ar fi constituit un fapt pozitiv pentru progresul general al României. Realizarea acestui dezi-

---

[11] Vezi *Rezultatele politicii bugetare a guvernului liberal în anii 1922, 1923—1928*, București, 1929, p. 18.

[12] *Viața și opera lui Vintilă I. C. Brătianu*, București, 1936, *passim*.

[13] Cf. Leo Pasvolski, *Economic Nationalism of the Danubian States*, London, George Allen and Unwin, Ltd., 1928, *passim*.

[14] *Românizarea economiei naționale*, București, Dacia Traiană, 1943, p. 3.

[15] Vintilă I. Brătianu, *Economia națională a României Mari*, în „Democrația", nr. 4—5/1919, p. 195.

[16] Idem, *Pentru cei mai tineri*, în „Democrația", nr. 2/1926, p. 13—14.

[17] Idem, *Problemele ce se pun pentru unificarea și consolidarea României Mari*, în „Democrația", nr. 1/1919, p. 26.

[18] Idem, *Pentru cei mai tineri*, p. 14.

[19] Vezi „Democrația", nr. 8/1919, p. 437.

[20] Vintilă I. Brătianu, *Problemele ce se pun...*, p. 1.

[21] Idem, *Pentru cei mai tineri*, p. 15.

[22] Idem, *Economia națională a României Mari*, p. 200.

derat conducea cu siguranță, prin faptul eliberării economice a țării de sub dependența capitaliștilor străini, la întărirea independenței politice a României[23].

Unul din aspectele cele mai controversate în epocă ale politicii „prin noi înșine" l-a reprezentat chestiunea capitalului străin. Reprezentanți ai monopolurilor internaționale sau ai partidelor de opoziție din țară au acuzat, în repetate rînduri, guvernele liberale din 1922—1926 și 1927—1928 că ele ar fi respins necondiționat aportul capitalurilor străine sau că ar fi manifestat o condamnabilă „xenofobie" față de acestea. În sprijinul acestor acuzații au fost avansate prevederile restrictive înscrise în legile economice promulgate de către liberali în epoca postbelică. Asemenea aserțiuni nu corespundeau cituși de puțin adevărului. Liderii liberali au subliniat nu o dată că ei doreau colaborarea capitalurilor străine și chiar au admis-o în cele mai multe dintre întreprinderile create conform legilor economice elaborate. Așa, de pildă, ministrul de externe I. G. Duca a specificat în 1923 că doctrina „naționalismului economic", împărtășită de P.N.L., nu respingea nicidecum „colaborarea cu străinătatea. Dimpotrivă... o reclamă ca o nevoie și ca un stimulent. Naționalismul economic știe că zidurile chinezești nu se pot înălța, că infiltrațiunea capitalurilor străine este fatală și necesară"[24]. În 1927, tot Duca avea să declare tranșant : „Nu este exact că sîntem potrivnici capitalurilor străine, cerem numai introducerea lor în viața noastră economică sub formă de colaborare iar nu de acaparare"[25].

În ceea ce ne privește, menționăm că nu există vreun temei care ne-ar putea îndritui să afirmăm că P.N.L. era ostil colaborării capitalurilor străine ori că declarații ca cele ale lui I. G. Duca ar fi fost nesincere. Parcurgerea directivelor întocmite de către Vintilă Brătianu pentru uzul exclusiv al cabinetului liberal este în măsură, credem, să ne edifice asupra unuia dintre punctele controversate ale programului „prin noi înșine". Astfel, într-un raport prezentat în vara anului 1923 cabinetului condus de I. C. Brătianu, ministrul liberal de finanțe releva că sarcina fundamentală a guvernului consta în dirijarea operei de refacere și înzestrare a țării prin valorificarea bogățiilor naturale. Îndeplinirea cu succes a acestui plan reclama investiții serioase, interne și externe. „Avem nevoie și chiar folos—nota într-un loc Vintilă Brătianu — de participarea capitalului din afară. Sînt atîtea înzestrări noi de făcut... încît ar fi o greșeală de a o absorbi în întreprinderea lor tot disponibilul din țară, chiar cînd el ar fi suficient"[26]. În iunie-iulie 1923, Vintilă Brătianu a efectuat o călătorie în străinătate (Anglia, Italia și Franța), unde s-a interesat de „posibilitățile concursului financiar străin"la refacerea și înzestrarea economică a României[27]. Ministrul român de finanțe a înaintat personal guvernelor țărilor vizitate, iar Statelor Unite și Belgiei prin legațiile lor la București, un memoriu explicativ asupra programului de dezvoltare economică a țării. În memoriu se sublinia că România putea proceda la îndeplinirea programului propus fie cu mijloace proprii, fie cu ajutorul străinătății. Cabinetul român prefera cea de-a doua cale — apelul la concursul financiar al „țărilor mai avansate" — întrucît prezenta avantajul atingerii mai grabnice a obiectivului vizat [28].

Rezultă că guvernul liberal era de acord și a solicitat chiar concursul capitalurilor străine la dezvoltarea economiei naționale. Ceea ce nu accepta guvernul liberal era admiterea capitalurilor străine ca în regimul „porților deschise" aplicat în colonii. Liberalii au insistat pentru a impune recunoașterea principiului *colaborării* capitalurilor străine cu cel național în activitatea de valorificare a bogățiilor naturale ale României. În 1923 I. G. Duca opina pentru aflarea unei „formule" de colaborare care „să înlăture acapararea unora și sugrumarea celorlalți"[29]. Un alt teoretician al P.N.L. avea să noteze, peste cîțiva ani, că gruparea politică ce o reprezenta admitea afluxul capitalurilor străine, însă numai cu condiția „să fecundeze, nu să acapareze. Cerem colaborarea cinstită și rodnică, dar refuzăm orice subjugare..."[30]. Și Vintilă Bră-

[23] Cf. Gh. N. Leon, *Politica economică a P.N.L.*, București, Cartea Românească, 1932, p.26.

[24] I. G. Duca, *Doctrina liberală*, în „Doctrinele partidelor politice", București, 1923, p. 105.

[25] Idem, *P.N.L. — Partid industrial (O nouă legendă)*, în „Democrația" nr. 4/1927, p. 6.

[26] Arhivele Statului București, fond Casa Regală, dosar 9/1923, f. 7 (în continuare vom cita Arh. St. Buc.).

[27] Vezi Raportul lui Vintilă Brătianu din 19.VII.1923 (Arh. St. Buc., fond Casa Regală, dosar 8/1923, f. 1).

[28] Vezi memoriul „Situația economică și financiară a României și programul de viitor" (Biblioteca Centrală de Stat, București, fond Al. Saint-Georges, dosar CLXXIV/7, f. 92—93)

[29] I. G. Duca, *op. cit.*, p. 105.

[30] Mircea Djuvara, *Doctrina P.N.L.* : *Spiritul său*, în „Democrația", nr. 7—8/1929, p. 16.

tianu a declarat în cursul călătoriei în Apus din 1923, că, dacă guvernul său făcea apel la capitalurile străine, aceasta nu însemna că el scotea „la mezat bogățiile naturale" pentru satisfacerea unor imperative de moment[31]. Totodată, ministrul român de finanțe nu a ascuns interlocutorilor săi că întrevedea participarea capitalurilor străine la valorificarea bogățiilor naturale sub forma unei colaborări ad hoc cu capitalul autohton[32]. Iar în memoriul înaintat în numele cabinetului de la București celor cinci guverne occidentale, Vintilă Brătianu solicita acestora din urmă să răspundă dacă „înțeleg să participe" la înfăptuirea programului de dezvoltare economică a României, aceasta, însă, „în cadrul politicii române"[33]. Bineînțeles, la aplicarea ei în practică formula „colaborării" capitalurilor străine cu cel național a suferit importante amendări. Liberalii au fost departe de a se fi dovedit intransigenți și au acționat, în ultimă instanță, după formula clasică a burgheziei de oriunde și de oricînd : *Les affaires sont les affaires*.

Politica economică propăvăduită de P.N.L. a fost respinsă atît de grupările din opoziție, cît și de către capitaliștii străini mai cu seamă. Ea a fost calificată ca ținînd de domeniul „naționalismului economic agresiv"[34] și neconformă cu interesele reale și situația României după primul război mondial.

În primul deceniu postbelic programul economic liberal „prin noi înșine" a cunoscut următoarele faze distincte de aplicare: 1918—1921, 1922—1926 și 1927—1928.

Prima perioadă (1918—1921) s-a caracterizat mai ales prin afirmarea principiilor programului „prin noi înșine". În acest timp, în articolele tipărite în publicațiile oficioase liberale („Viitorul", „Democrația" sau „L'Indépendance Roumaine"), în manifestele către țară sau în programele P.N.L. s-a insistat adesea asupra rolului ce trebuie rezervat factorilor naționali în activitatea economică prezentă și viitoare a României. Așa, de exemplu, ziarul „Viitorul" subliniind, la scurt timp după terminarea războiului, necesitatea apărării bogățiilor naturale de pericolul acaparării străine, insista să se acorde „precădere elementului național față de cel străin" în activitatea economică[35]. Cu alt prilej, un colaborator al ziarului amintit opina ca „să păstrăm pentru români cea mai mare parte a bogățiilor României"[36]. În 1919—1920 cunoscutul financiar liberal Victor Slăvescu a publicat un întreg ciclu de articole tratînd diferitele laturi ale doctrinei economice „prin noi înșine" — rolul și menirea capitalului autohton, condițiile colaborării capitalurilor străine în economia națională, necesitatea naționalizării vieții economice etc.[37]. Deși nu și-a exprimat dezacordul față de colaborarea capitalurilor străine[38], Slăvescu s-a pronunțat pentru naționalizarea cît mai grabnică a vieții economice mergîndu-se pînă acolo ca la baza activității economice să stea „în primul rînd și, dacă s-ar putea, în mod exclusiv, elementul românesc"[39]. În același spirit manifestul-program lansat cu ocazia alegerilor parlamentare de la sfîrșitul anului 1919 releva că P.N.L. urmărea să obțină „neatîrnarea economică a țării, prin dezvoltarea bogățiilor ei și prin sprijinirea capitalului, a energiei și a muncii românești"[40]. Cea mai lapidară expunere a doctrinei „prin noi înșine" a fost inserată în programul adoptat la congresul P.N.L.-ului din 27 noiembrie 1921. În capitolul consacrat politicii economice programul anunța că țelul final al partidului consta în obținerea independenței României pe plan economic, în care scop se impunea refacerea grabnică printr-o valorificare superioară a bogățiilor naturale. În privința mijloacelor materiale necesare punerii în valoare a bogățiilor României programul a stabilit că „dezvoltarea" lor avea să se facă, înainte de toate, „*prin munca, inițiativa și capitalurile românești* (subl. ns. — Gh. B.)"[41]. Afluxul capitalurilor străine era permis, însă numai cu condiția ca ele să lucreze

---

[31] Arh. St. Buc., fond Casa Regală, dosar 8/1923, f. 9.

[32] *Ibidem*, f. 9—10.

[33] Vezi memoriul *Situația economică și financiară a României și programul de viitor*, f. 93.

[34] Cf. Virgil Madgearu, *Bazele nouei politici economice*, București, 1929, p. 5 6.

[35] „Viitorul" din 6/19.III.1919, p. 1.

[36] C. G. Pietraru, *Probleme din România economică de mîine*, în „Viitorul", din 18.VI. 1919, p. 1.

[37] Vezi îndeosebi articolele lui Victor Slăvescu tratînd despre : *Finanța națională și finanța internațională* (în „Viitorul" din 8.XII.1919) ; *Metodele de lucru ale finanței internaționale* (idem, din 14.XII.1919) ; *Ce urmărește finanța națională* (idem, din 23.XII.1919), *Solidarismul financiar românesc* (idem, din 26.XII.1919) ; *Finanța românească și capitalul străin* (idem, din 16.II.1920).

[38] Victor Slăvescu, *Finanța românească și capitalul străin*, p. 1.

[39] Idem, *De ce este atacată finanța națională*, în „Viitorul" din 1.II.1920, p. 1.

[40] „Viitorul" din 5.X.1919, p. 1.

[41] *Istoricul P.N.L. de la 1848 și pînă astăzi*, București, 1923, p. 233.

în baza unei „cinstite colaborări" cu capitalul autohton şi numaidecît în cadrul intereselor economiei naţionale româneşti[42].

Perioada 1922—1926, cît timp P.N.L. a deţinut puterea prin guvernul condus de I. I. C. Brătianu, a semnificat epoca de aplicare a programului economi „prin noi înşine". În spiritul acestui program, liberalii au adoptat mai multe legiuiri şi au trecut, apoi, la traducerea lor în viaţă. Iniţial, guvernul Brătianu a promulgat, în martie 1923, o nouă Constituţie ce a creat cadrul juridic adecvat pentru elaborarea celor patru legi economice „organice" de exploatare a bunurilor statului şi a bogăţiilor naturale în conformitate cu principiile programului „prin noi înşine" : legea privitoare la comercializarea şi controlul întreprinderilor economice ale statului din 6 iunie 1924[43] ; legea regimului apelor din 23 iunie 1924[44] ; legea energiei din 1 iulie 1924[45] şi legea minelor din 3 iulie 1924[46]. Printre alte măsuri adoptate în spiritul aceleiaşi orientări economice ar mai fi de menţionat legea organizării marinei comerciale din 20 decembrie 1922[47] şi crearea „comisiunii speciale economice" la 10 august 1922 însărcinată cu stabilirea criteriilor de naţionalizare a întreprinderilor aflate în provinciile istorice[48]. Dintre toate legiuirile menţionate, punctul culminant al politicii economice liberale „prin noi înşine" l-a marcat adoptarea regimului minier de la 3 iulie 1924[49].

Elaborate în spiritul politicii „prin noi înşine", toate legile economice din 1924 cuprindeau dispoziţii speciale care favorizau evident factorii naţionali (capital, muncă şi iniţiativă) şi altele restrictive pentru capitalurile străine. În linii generale, legiuirile economice liberale au stabilit condiţii similare pentru favorizarea elementelor naţionale în activitatea economică a ţării (articolele 11 şi 18 din legea comercializării, articolul 11 din legea energiei şi, îndeosebi, articolele 32—33 din legea minelor), şi anume ; a) impunerea nominativităţii acţiunilor întreprinderilor şi a netransmisibilităţii lor fără avizul consiliilor de administraţie respective ; b) stabilirea unui procent minim (60%) din capitalul social al fiecărei întreprinderi ce trebuia deţinut în mod obligatoriu de către cetăţenii români ; c) obligativitatea pentru toate întreprinderile care intrau sub regimul legilor economice ca să includă cetăţeni români, în proporţie de 2/3, în consiliile de administraţie, în comitetul de direcţie şi între cenzori ; d) impunerea atingerii, într-un anumit răstimp, a procentului de 75% cetăţeni români pentru fiecare categorie de salariaţi în întreprinderile în cauză.

Adoptarea de către guvernul liberal a legilor economice cuprinzînd asemenea dispoziţii restrictive pentru capitalurile străine nu s-a făcut fără serioase dificultăţi. Pe plan intern, în primul rînd, cabinetul condus de I. I. C. Brătianu a trebuit să înfrunte dezacordul *partidelor de opoziţie*[50] care erau, în majoritate, adepte ale politicii „porţilor deschise". De asemenea, acestea au văzut în dispoziţiile inserate — şi nu s-a înşelat — mijloace menite să contribuie la consolidarea aproape exclusivă a poziţiilor economico-financiare liberale, fapt de care se temeau atît de mult mai cu seamă datorită consecinţelor pe plan politic. În discuţiile purtate la Cameră în jurul legii comercializării, Virgil Madgearu, reprezentant al partidului ţărănesc, nu şi-a ascuns temerea că liberalii tindeau să-şi instaureze în ţară o veritabilă „dictatură economică" care, ca un corolar, trebuia să le-o concedă pe cea politică[51]. Prevederile restrictive pentru capitalurile străine inserate în legile economice din 1924 au condus iremediabil la un conflict deschis între guvernul român şi grupurile monopoliste internaţionale ce deţineau poziţii în economia naţională (mai ales în industria de petrol) ori abia voiau să-şi facă intrarea[52]. Capitaliştii străini au insistat pentru promovarea unei politici a „porţilor deschise" de

---

[42] *Ibidem.*

[43] „Monitorul oficial", nr. 121/7.VI.1924, pp. 6217—6222.

[44] Idem, nr. 137/27.VI.1924, pp. 7185—7197.

[45] Idem, nr. 143/4. VII.1924, pp. 7605—7612.

[46] *Ibidem*, pp. 7596—7604.

[47] Vezi Avocat Iosif I. Cohen, *Despre naţionalitatea societăţilor în România*, Bucureşti, 1925, p. 12—13.

[48] *Ibidem*, p. 69—77.

[49] Vezi Gh. Buzatu, *Unele aspecte privind lupta pentru petrolul românesc (Legea minelor din 1924)*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol", Iaşi, t. VI/1969, *passim.*

[50] Vezi I. Saizu, *Contradicţii între partidele burgheze din România în domeniul politicii economice (1922 — 1928)*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A.D. Xenopol", Iaşi, t. VIII/1971, *passim.*

[51] Vezi *Dezbaterile Adunării Deputaţilor (şedinţa din 20. III. 1924)*, p. 250 şi urm.

[52] Gh. Buzatu, *op. cit.*, *passim.*

către România ca fiind conformă cu interesele lor. Dealtfel, campania lor concentrată vreme de aproape cinci ani (1924—1929) contra legilor economice liberale a constituit unul dintre factorii principali ce au provocat revizuirea tuturor măsurilor adoptate în spiritul orientării „prin noi înşine".

Dispoziţiile cuprinse în legile economice au început a fi puse în aplicare în perioada de sfîrşit a guvernării I. I. C. Brătianu. Atunci s-au pus bazele mai multor întreprinderi economice constituite potrivit prevederilor cuprinse în legile menţionate din 1924 [53]. Liberalii nu au procedat la aplicarea strictă a ansamblului de măsuri enunţat, ci au fost nevoiţi — după cum am arătat — să admită adesea derogări de la principiile stabilite, făcînd importante concesii în favoarea capitaliştilor străini. Guvernul liberal a procedat astfel silit fiind de multiple şi serioase motive — lipsa mijloacelor materiale pentru îndeplinirea integrală a prevederilor programului „prin noi înşine", opoziţia capitaliştilor străini, starea generală economico-financiară a României etc. etc. Ca atare, orice abatere de la măsurile adoptate în 1924 venea să confirme imposibilitatea aplicării integrale a programului economic „prin noi înşine" şi anunţa renunţarea — treptată şi parţială, iar nu totală şi bruscă — de către P.N.L. de la principiile avansate. Acest lucru s-a petrecut în cursul guvernărilor I. I. C. Brătianu şi Vintilă Brătianu de la sfîrşitul perioadei stabilizării capitalismului[54].

Reorientarea intervenită către *anii 1927—1928* în domeniul politicii economice „prin noi înşine" şi-a găsit o elocventă ilustrare în noul mod în care P.N.L. a înţeles să pună problema capitalurilor străine în manifestul adresat ţării de către guvernul I. I. C. Brătianu instaurat în vara anului 1927. Astfel, manifestul nu mai vorbea de favorizarea cu precădere a factorilor autohtoni în opera de dezvoltare a economiei naţionale, ci de atingerea acestui ţel cu „participarea *cuvenită* a muncii şi capitalului românesc (subl. ns. — Gh. B.)". Referitor la colaborarea străinătăţii se exprima doleanţa guvernului de a vedea „capitalurile străine venind să ajute la dezvoltarea ţării" [55].

După primul război mondial, importante forţe ale cercurilor conducătoare româneşti nu au fost de acord cu politica „prin noi înşine". Acestea considerau că, mai ales în condiţiile postbelice, cînd se făcea îndeaproape simţită lipsa de capitaluri mobiliare şi se impunea cu strigenţă refacerea neîntîrziată a economiei naţionale, era absolut necesar să se apeleze la ajutorul larg al capitalurilor străine. Această orientare a fost calificată ca ţinînd de domeniul politicii „porţilor deschise". Partizanii acestei tendinţe erau de părere că nici un fel de piedici nu trebuie să bareze calea liberei afluenţe a capitalurilor străine, acestea urmînd să se bucure de un regim avantajos în România şi nefiind „persecutate" prin tot felul de măsuri restrictive ca cele cuprinse în legile economice liberale din 1924. Exprimînd tocmai acest punct de vedere, un colaborator al revistei „Independenţa Economică" a evidenţiat astfel necesitatea capitalurilor de peste graniţă: „... O revenire grabnică la o stare economică şi financiară normală nu e cu putinţă fără aportul capitalului străin" [56]. Pentru cunoscutul financiar Aristide Blank reliefarea necesităţii de capitaluri străine nici nu se impunea cel puţin; era o problemă ţinînd de însăşi natura lucrurilor şi de „vîrsta istoriei omenirii": „Cînd omul cavernelor sau pădurilor preistorice a făcut primul gest către un vecin sau trecător pentru a-i cere ajutorul sub forma concretă a praştiei, plasei sau undiţei, sau sub forma superioară a sfatului, curajului sau destoiniciei, atunci se născu pentru prima oară ideea capitalului străin" [57]. Relativ la regimul de care trebuia să se bucure capitalurile străine, un alt exponent al politicii „porţilor deschise" în 1923 cerea: „... În politica internă nici un gest nu trebuie făcut, nici un aşezămînt nu trebuie înjghebat care să jignească susceptibilitatea capitalurilor străine fără ajutorul cărora nu putem trăi" [58].

În liniile generale s-au pronunţat în favoarea unei politici a „porţilor deschise" acele forţe ale burgheziei româneşti care, din punct de vedere economic, erau mai slabe ori depindeau

[53] Cf. Preşedinţia Consiliului de Miniştri, *Activitatea Corpurilor Legiuitoare şi a Guvernului de la ianuarie 1922 pînă la 27 martie 1926*, Bucureşti, Cartea Românească, 1926, p. 234.

[54] Cf. Gh. Buzatu, *Le Problème du pétrole dans les négociations financières de la Roumanie pour la conclusion de l'emprunt extérieur de stabilisation de 1929*, în „Revue Roumanie d'Histoire", nr. 2/1972, p. 303 şi urm.

[55] „Viitorul" din 26. VI. 1927, p. 5.

[56] „Independenţa economică", nr. 10 — 12/1973, p. 68.

[57] Aristide Blank, *Economice*, I, Bucureşti, 1932, p. 103.

[58] C. Argetoianu, *Îndrumări politice*, Bucureşti, 1924, p. 29.

în măsură destul de largă de capitalul străin. Acestea se temeau, totodată, de consolidarea pozițiilor economico-politice ale P.N.L.-ului prin aplicarea programului „prin noi înșine". Centrul bancar al grupării „porților deschise" l-au reprezentat mai cu seamă *Banca Marmorosch Blank et Co.*, precum și *Banca de Credit Român* și *Banca Comercială Română*, care erau considerate în bloc de către liberali ca reprezentante ale intereselor capitalului internațional în economia României[59]. Aceste bănci — dispunînd de puternice ramificații în industria minieră, metalurgică și textilă din țară[60] — aveau, în adevăr, strînse legături cu finanța străină. În această privință excela *Banca Marmorosch, Blank et Co.* a cărei comuniune de interese cu unele grupuri occidentale (în special *Banque de Paris et des Pays Bas*) era bine cunoscută[61].

Pe plan politic, gruparea „porților deschise" detașată din rîndurile cercurilor conducătoare românești reunea, în mare, toate partidele politice mai importante ce s-au aflat în opoziție în timpul guvernărilor liberale postbelice — partidul național român din Ardeal, partidul țărănesc, partidul poporului, partidul naționalist-democrat, ca și rămășițele conservatoare. Între adepții acestei orientări economice se numărau și membri ai Casei Regale, în frunte cu regele și regina[62].

Între grupările politice amintite, deși toate partizane ale statornicirii unui regim economic cît mai favorabil capitalurilor străine, au existat însă în perioada cercetată importante deosebiri de nuanțe și de interese care ne impun să nu le tratăm în bloc.

Pentru *partidul poporului* îndrumat de generalul Al. Averescu care a guvernat țara în două rînduri în epoca postbelică (1920—1921 și 1926—1927), nu exista nici o îndoială asupra necesității capitalurilor străine în înfăptuirea operei de refacere și dezvoltare economică a țării[63]. „... A vorbi de refacerea noastră — se menționa într-o lucrare oficială — numai prin noi înșine este o naivitate pe care trebuie să o înlăturăm cu un ceas mai devreme, dacă vrem să facem o operă utilă"[64]. În timpul primei sale guvernări, partidul poporului s-a condus în domeniul politicii economice după principiul necesității colaborării capitalurilor străine prin investiții directe, împrumuturi de stat etc. Condițiile tratamentului aplicat acestor capitaluri au fost astfel formulate de către Octavian Tăslăuanu, primul titular al departamentului de industrie și comerț în cabinetul averescan: „Capitalul străin se va bucura, firește, de același regim ca și cel indigen"[65]. Totuși, guvernul nu s-a dezinteresat și de dezvoltarea „în sens național" a industriei[66]. Într-o perioadă frămîntată de conflictele violente dintre puternicele trusturi occidentale, care constituiau o mare amenințare pentru independența economică și politică a României, guvernul din 1920—1921 nu a pierdut din vedere posibilitatea impunerii unei „colaborări" între capitalurile străine și cel național. N. Titulescu, ministru de finanțe în cabinetul averescan, a exprimat clar acest punct de vedere în proiectul legii pentru bugetul pe 1921—1922. Se specifica că valorificarea bogățiilor naturale ale României impunea „colaborarea" statului cu inițiativa particulară autohtonă. Relativ la asistența străinătății, atrăgea atenția următorul paragraf inclus de autorul proiectului: „... România nu respinge ajutorul capitalului străin. Capitalul străin care vrea să se asocieze capitalului român în condițiile impuse de interesul conservării noastre va fi binevenit". O altă condiție impusă capitalului străin era aceea de a se abține „să îndeplinească o funcție politică, ci doar una economică"[67].

Unii fruntași averescani nu s-au arătat ostili ideii de naționalizare a vieții economice. Ei priveau, însă, acest fenomen ca pe un proces îndelungat, rezultat din consolidarea treptată și naturală a pozițiilor capitalului național în economia României, și nu înfăptuit prin „metode de silnicie conform capitalurilor străine[68].

În timpul guvernării liberale din 1922—1926 acțiunile grupării averescane în domeniul politicii economice au fost dominate din ce în ce mai mult de tendința favorabilă „porților des-

[59] Cf. Victor Slăvescu, *Organizația de credit a României*, p. 19 și urm.
[60] *Ibidem*, pp. 109 — 113.
[61] Cf. *Banca Marmorosch, Blank et Co. (1848 — 1923)*, București, Cultura Națională, 1923, p. 72 și urm.
[62] Arh. St. Buc., fond Casa Regală, dosar 6/1925, f. 1 — 2 ; idem, dosar 18/1920, f. 2—3.
[63] Partidul Poporului, *Studiu asupra situației țării în martie-ianuarie 1922 și aprilie 1926*, București, 1927, p. 13.
[64] *Ibidem*.
[65] Octavian G. Tăslăuanu, *Producția. Un program economic (Epoca guvernului Averescu 1920)*, Cluj, 1924, p. 27.
[66] *Ibidem*, p. 36.
[67] Florin Em. Manoliu, *op. cit.*, p. 202.
[68] Octavian C. Tăzlăuanu, *op. cit.*, pp. 27 — 36.

chise". Ea şi-a găsit ecou îndeosebi în dezbaterile congresului partidului poporului din octombrie 1923[69], precum şi, apoi, în manifestul adresat ţării de către guvernul Averescu cu prilejul instalării la putere din 1926. Pe plan economic şi financiar — se spunea în acest ultim document — guvernul găsea că „normalizarea nu este cu putinţă decît prin colaborarea capitalului străin. Această colaborare nu este îndestulătoare, dacă nu se înlătură acele măsuri de ordin administrativ şi legislativ ale guvernului trecut (liberal — n.n.), care au format pînă azi piedică oricărui început de îmbunătăţire a vieţii economice"[70].

Atitudinea *partidului naţionalist-democrat* în problema capitalului străin a fost, la fel ca şi cea a grupării averescane, nuanţată. Liderul partidului, marele istoric N. Iorga, a recunoscut nu o dată însemnătatea deosebită a exploatării bogăţiilor subsolului românesc pentru dezvoltarea ţării într-un ritm mai rapid. Fiind partizan convins al întăririi legăturilor României cu marii Aliaţi din Vest (mai ales cu Franţa), istoricul a recomandat să se realizeze o cooperare economică adecvată. În acest cadru, arăta savantul, România „doreşte iniţiativele economice ale prietenilor ei, doreşte capitalurile lor care vor fi bine remunerate". Dar România trebuia să refuze — conchidea Iorga — „o tutelă şi se derobează de la tot ceea ce ar putea să însemne acaparare"[71]. În alte împrejurări, N. Iorga a scris că, deşi accepta colaborarea capitalurilor străine, nu putea recomanda ca ele să fie primite cu „prea largă ospitalitate"; fiecare popor are „o existenţă naţională" şi nu se poate apela în mod excesiv la bogăţiile acumulate de către străini, căci s-ar ajunge la intronarea unei „supremaţii economice" a acestora din urmă[72].

Între 1918 şi 1928 poziţia P. N. D-ului în problema capitalurilor străine a fost determinată adesea de considerentele de conjunctură politică. De multe ori N. Iorga s-a situat, pe plan politic, alături de partidele naţional român sau averescan în campania purtată împotriva liberalilor. În acest context sînt de înţeles unele aprecieri contradictorii de-le lui N. Iorga referitoare la capitalurile străine, precum următoarea declaraţie din anul 1928 : „Capitalul naţional este acela care sporeşte bogăţia ţării. Şi nu importă de unde vine acel capital"[73]. În acest caz atitudinea liderului P. N. D.-ului era determinată, evident, de spiritul opoziţionist faţă de programul economic liberal pe care, de altfel, îl califica ca fiind „de origină politică şi de scopuri acaparatoare"[74]. Pe aceeaşi linie, programul grupării iorghiste adoptat în 1928 insista pentru abandonarea politicii economice promovată de P. N. L. pînă în acel moment şi pentru „deschiderea porţilor pentru capitalul străin onest şi activ" [75].

În problema atitudinii adoptate faţă de capitalul străin au sfîrşit prin a se întîlni pe acelaşi teren partidele conservator-naţionalist, naţional român din Ardeal şi ţărănesc.

Şeful grupării *conservatoar -naţionaliste,* Take Ionescu, a fost totdeauna un adept al politicii „porţilor deschise". Este cunoscut că în 1900 şi 1905 el s-a declarat de acord cu concesionarea masivă a terenurilor petrolifere ale statului român trusturilor străine. Ulterior a devenit avocat al societăţii „Româno—Americane", filiala lui „Standard Oil"în România[76]. După primul război mondial, Take Ionescu—în calitate de ministru de externe în cabinetul averescan (1920—1921) sau ca şef de guvern (decembrie 1921 — ianuarie 1922) — s-a pronunţat pentru o largă cooperare a capitalurilor străine la refacerea economică a ţării, ca şi pentru contractarea unor mari împrumuturi externe în schimbul concesionării capitaliştilor străini a unor dintre bogăţiile naturale ale României[77]. În ţară, Take Ionescu a fost considerat, imediat după terminarea primului război mondial, drept cel mai fervent partizan al politicii „porţilor deschise". El ar fi fost dispus — se consemna într-o notă informativă prezentată regelui la 3 august 1920 — să dea „tot străinilor"[78]. Atitudinea lui Take Ionescu a fost privită favorabil, se înţelege, de capitaliştii străini şi de reprezentanţii oficiali ai marilor puteri la Bucureşti. În cabinetul averescan din 1920—1921, el s-a dovedit — comunica *Foreign Office*-ului Rattigan, ministrul britanic în România — „în special folositor pentru combaterea ideilor xenofobe ale brătienIştilor şi

---

[69] Cf. Gr.L.Trancu-Iaşi, *Colaborarea capitalului străin,* Bucureşti, 1923, passim.

[70] Vezi „Argus" din 9. IV. 1926, p. 1.

[71] N. Iorga, *La situation politique de la Roumanie d'après sa Constitution,* în „L'Année politique française et étrangère", Paris, fasc. 1/1926, p. 44.

[72] Idem, *Introduction,* in M. Pizanty, *Le Pétrole en Roumanie,* Bucureşti, 1931, p. 5.

[73] Vezi „Viitorul" din 2. II. 1928, p. 2.

[74] Vezi „Argus" din 19 III 1925, p. 5

[75] Partidul Naţional, *Programul şi Congresul Partidului de la 5 februarie 1928,* Vălenii de Munte, 1928, p. 49.

[76] Cf. Vasile Th. Cancicov, *Impresiuni şi păreri din războiul României* I, Bucureşti, 1920, p. 236 — 237.

[77] B.C.S., fond Al Saint-Georges, pachet XLII/3, f. 140 ; idem, pachet LXXXIX/6, f. 8.

[78] Arh. St. Buc., fond Casa Regală, dosar 13/1921, f. 21.

ale suporterilor lor din guvern"[79]. Eventuala îndepărtare a lui Take Ionescu din guvern era considerată, în consecință, o „calamitate" pentru interesele britanice în România.[80].

După moartea lui Take Ionescu, în anul 1922, membrii grupării sale au trecut în partidul național român al lui Maniu.

Partidul național român din Ardeal a ajuns să ocupe un loc important în sistemul grupărilor politice ale claselor dominante din România după Unirea din 1918. El reprezenta îndeaproape interesele burgheziei ardelene care, în domeniul economico-financiar, dispunea de poziții însemnate, incomparabil mai slabe însă decît cele deținute de liberali. *Fief*-ul ardelenilor îl constituiau industriile minieră și metalurgică, ca și băncile din Transilvania. Înainte de marea Unire, această provincie gravitase din punct de vedere financiar spre Viena și Budapesta. După 1918, ardelenii s-au străduit să-și consolideze pozițiile economico-financiare în primul rînd în Transilvania, unde au trebuit să facă față unei puternice ofensive a liberalilor. În acest fel la contradicțiile politice care separau pe ardeleni de liberali s-au adăugat cele economice. În problema capitalului străin, burghezia ardeleană a optat pentru promovarea politicii „porților deschise". Ea considera că nu puteau fi „excluse" capitalurile străine de la „cimentarea" industriei României și a fost în permanență de acord cu „intrarea netulburată a capitalului străin în țara noastră pentru întemeierea de industrii, (capital — n.n.) care aducea țării viață și sînge nou"[81]. Liderul P. N. R.-ului, Iuliu Maniu, a lansat în anul 1928 lozinca potrivit căreia capitalul străin însemna pentru economia indigenă „ploaia mănoasă" ce făcea să rodească cîmpia[82].

Partidul țărănesc reprezenta interesele păturilor rurale instărite și ale unei părți a burgheziei mici și mijlocii. Gruparea lui I. Mihalache a intrat de timpuriu în contact cu finanța românească — *Banca de Scont*[83] și *Banca Marmorosch, Blank et Co.*[84]. Sfera relațiilor întreținute de țărăniști permite să se întrevadă că, pe plan economic, ei au fost de asemenea adepți ai politicii „porților deschise". În lupta contra programului liberal „prin noi înșine", partidul țărănesc a beneficiat considerabil de aportul cunoscutului economist Virgil Madgearu, care în perioada studiată s-a detașat net drept teoreticianul orientării „porților deschise", iar după 1928 — drept unul dintre principalii autori ai transpunerii ei în practică. Madgearu respingea integral doctrina economică liberală, menită — după părerea lui — să înlesnească instaurarea „dictaturii economice", cu corolarul ei — dominația politică a P. N. L.-ului în România[85]. El a propus, în locu-i, propriul program de „democrație economică" în care un loc principal îl ocupa cooperarea capitalurilor străine la valorificarea bogățiilor naturale românești. Madgearu nu admitea nici o discriminare față de capitalurile străine, ele urmînd să se bucure în țară de „aceleași condiții ca și capitalul autohton"[86].

După cum se observă, pozițiile P.N.R. și ale partidului țărănesc în problema capitalului străin erau sensibil apropiate. După mai multe încercări infructuoase[87], cele două grupări politice au sfîrșit prin a fuziona, în octombrie 1926, punînd bazele *partidului național—țărănesc*. În programul adoptat atunci se prevedea, la capitolul consacrat politicii economice, că noul partid avea să acționeze pentru a impune „egalitatea de tratament a capitalurilor străine și a capitalurilor naționale în fața legii și a administrației"[88].

Fuziunea din octombrie 1926 a creat un pericol serios pentru pozițiile economice și politice ale P.N.L. Timp de aproape un deceniu după primul război mondial, I. I.C. Brătianu întreținuse — în avantajul evident al liberalilor — discordia între grupurile politice adverse[89]. Prin constituirea P. N. Ț-ului, devenit al doilea mare partid politic burghez din România interbelică, a apărut o importantă forță de contrapondere față de dominația politico-economică a

---

[79] Cf. *Documents of British Foreign Policy. 1919 — 1929*, Firs Series, vol. XII, London H.M.S.O., 1962, doc. nr. 352 (Rattigan către lordul Curzon, București, 5. VII. 1920).

[80] *Ibidem*.

[81] Arh. St. Buc., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 4/1925, f. 23.

[82] N. Constantinescu, *Capitalul străin în economia națională*, în „Democrația", nr. 12/1928, p. 9.

[83] „Opinia" din 12. XI. 1919, p. 1.

[84] Cf. Al. Marghiloman, *Note politice*, V, București, 1927, p. 13.

[85] V.N. Madgearu, *Dictatura economică sau democrația economică*, București, 1925, p. IV-V.

[86] *Ibidem*, p. VI — VII.

[87] Vezi „Adevărul" din 10. III. 1925, p. 5.

[88] Cf. Florin Em. Manoliu, *op. cit.*, p. 233.

[89] Vezi *Studiu asupra vieții și politicii lui Carol a-l II-lea*, f. 88 (Biblioteca Academiei, Arhiva Palatului, pachet XXI/ 1 a).

P.N.L. ce fusese prea puțin stingherită imediat după 1918. În domeniul politic, național — țărăniștii au fondat o grupare capabilă să-și dispute puterea în stat de pe poziții aproximativ egale cu liberalii. În domeniul economic este adevărat că situația tinerei grupări era momentan inferioară celei deținute de către liberali. Oricum ea era suficient de trainică pentru a permite național — țărăniștilor să-și îndrepte atacul, în cursul guvernărilor dintre 1928—1932, și asupra bazei economice a P.N.L.

LES PARTIES POLITIQUES BURGEOISES ET LA POLITIQUE ÉCONOMIQUE ROUMAINE D'APRÈS LE PARACHÈVEMENT DE L'UNITE NATIONALE (1918—1928).

En Roumanie, la période d'après-guerre est marquée par un accroissement de l'intérêt de certains groupes de la bourgeoisie autochtone et par la mise en valeur du capital national dans l'exploitation des richesses naturelles. La tendance de la bourgeoisie nationale — notament de cele qui gravitait autour du Parti national-libéral — à renforcer ses positions économiques et financières par rapport à celles des capitalistes étrangers était évidente. Ces efforts — manifestés dans différentes branches de la production en général et dans le pétrole en particulier — eurent des résultats objectifs positifs, aboutissant, entre autres, au développement de l'industrie nationale et à la réduction dans une certaine mesure de la domination du capital étranger dans l'économie de la Roumanie.

Au cours de la période en question, l'attitude de la bourgeoisie roumaine ne fut pas unitaire. Si le Parti national-libéral se prononçait pour le renforcement du capital autochtone et pour la collaboration conditionnée des capitaux étrangers dans l'économie du pays, d'autres partis poltiques (du peuple, national-paysan etc.) préconisaient la politique des „portes ouvertes". L'attitude de ces derniers partis politiques trouve son explication dans leurs relations avec la finance internationale, dans une plus faible base économique et dans la crainte du renforcement de la domination libérale à leur détriment.

Les efforts de la bourgeoisie roumaine pour la consolidation de ses propres positions dans l'économie aboutirent à la création de quelques grandes sociétés à capital national. Les essais du capital autochtone d'étendre son influence dans le domaine de l'industrie pétrolière, en particulier, se heurtèrent, comme il fallait s'y attendre, à la forte résistance des capitalistes étrangers. Par suite, un grave conflit se produisit entre les capitaux étrangers et la capital national. Ce conflit prit des proportions surtout aprés l'arrivée au pouvoir, au mois de janvier 1922, du gouvernement libéral, présidé par Ioan I. C. Brătianu. Le cabinet libéral (1922—1926) a soutenu les intérêts de cette partie de la bourgeoisie roumaine qui était désireuse de consolider ses positions dans l'économie du pays. Il proclama officiellement le plan d'exploitation des richesses naturelles de la Roumanie „par nous même", c'est-à dire *avant tout* par le capital national. Dans ce cadre, il a adopté les lois *économiques* de 1924. Entre les années 1924—1929, tant que ces lois seront en vigueur, elles soulèveront de sérieuses difficultès aux cabinets de Bucarest. Dans cette pèriode, la Roumanie eut à trancher avec l'étranger d'importants problèmes politiques, économiques et financières et, dans beaucoup de cas elle se heurta à une position hostile de la part des grandes puissances. Finailement, dans les années 1927—1928, à l'occasion des négociations menées par le gouvernement Vintilă I. C. Brătianu pour la conclusion d'un emprunt nécessaire à la stabilisation de monnale, les capitalistes étrangers demandèrent — et l'obtinrent cette fois — el — la révision de la lois économiques de 1924.

PROBLEME POLITICE ŞI CULTURALE ÎN DEZBATEREA INTELECTUALITĂŢII IEŞENE, ÎN ANII IMEDIAT URMĂTORI PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

RODICA RADU

Viaţa oraşului Iaşi în anii imediat următori primului război mondial evoluează în contextul economic, social şi politic al României postbelice, dominat desigur de desăvîrşirea procesului istoric de formare a statului naţional unitar român, ca şi de dezvoltarea amplului curent de opinie democratică, avînd în frunte clasa muncitoare, prin deplasarea frontului maselor populare spre stînga vieţii politice[1].

În paralel şi în strînsă concordanţă cu dezvoltarea economică a Iaşului imediat postbelic se amplifică şi tabloul cultural-ştiinţific, în măsura în care desăvîrşirea unităţii de stat impunea ridicarea nivelului cultural al ţării prin declanşarea tuturor potenţelor ei creatoare. Chiar dacă instituţiile culturale din Iaşi au fost profund afectate de război, prin întreruperea sau diminuarea activităţii ca şi prin distrugerea parţială a patrimoniului lor, Iaşul dispunea în anii postbelici de un număr impresionant de instituţii de acest fel. Existau aici importante instituţii de învăţămînt de toate gradele, între care Universitatea cu mai multe facultăţi, Conservatorul de muzică şi artă dramatică, Şcoala de Belle-Arte, 10 licee de bună tradiţie, între care unul tehnic şi industrial, şcoli comerciale şi profesionale, peste 20 de şcoli primare. Fiinţau de asemenea Muzeul de antichităţi al Universităţii, Muzeul de istorie naturală, un muzeu municipal şi îşi continua existenţa cea mai veche pinacotecă de stat din ţară. Teatrul Naţional şi Societatea simfonică, înfiinţată în 1919 în jurul nucleului format în anii războiului prin munca neobosită a marelui Enescu, prin intensa lor activitate artistică făceau din oraşul Iaşi un oraş cultural de prim rang al ţării. Pe lîngă aceste instituţii cultural-ştiinţifice de stat, îşi desfăşurau activitatea mai multe societăţi culturale create din iniţiativă particulară, fie înainte, fie în anii următori războiului, sprijinite în limita posibilităţilor de municipalitate, precum: Societatea pentru învăţătura poporului român, Societatea istorico-filologică, Societatea de gimnastică, sport şi muzică, Societatea culturală „Ateneul Popular din Tătăraşi" şi altele.

Un număr mare de publicaţii, unele de interes social-cultural, altele politice, între care majoritatea de orientare democratică, potenţau peste barierele convenţionale şi arbitrare curentul de opinie democratică în favoarea soluţionării unor probleme specifice perioadei traversate, dezvoltînd astfel tradiţia progresistă a scrisului ieşean. Se editau acum „Revista ştiinţifică", „Bullétin de la Société de pédiatrie de Iassy", „Arhiva", „Arta şi Arheologia", „Rèvue médico-chirurgicale", „Athénaeum", „Vremea şcolii", „Scena"; ziarele „Opinia", „Lumea" ş.a. Se înfiinţa în 1919 revista „Însemnări literare" iar din 1920 îşi relua existenţa revista „Viaţa românească".

Toate aceste instituţii aveau să polarizeze în jurul lor reprezentanţi de seamă ai spiritualităţii româneşti care au desfăşurat o intensă activitate cultural-ştiinţifică şi social-politică,

---

[1] M. Muşat, I. Ardeleanu, *Viaţa politică în România 1918 — 1921*, ed. a II-a Ed. politică, Bucureşti, 1976, p. 33.

uneori de un avangardism meritoriu, care își pune amprenta pe climatul spiritual ieșean în anii imediat următori primului război mondial.

Trăgîndu-și seva din solul spiritual al începutului secolului XX, fertilizat de tradiția ideilor generoase ale generației pașoptiste și unioniste, precum și din atmosfera de patetic patriotism din anii războiului cînd Iașul fusese culbul rezistenței sufletești a națiunii române, puternic marcat de influența școlii socialiste, acest climat spiritual ieșean poartă pecetea mutațiilor survenite aici, ca și în întreaga țară, în urma primului război mondial. Problematica specifică a vieții economice și social-politice a acestor ani determină liniile directoare ale activității cultural-științifice, precum și căile și modul de manifestare a intelectualității ieșene.

Întreaga viață spirituală ieșeană din acești ani stă sub semnul entuziasmului sincer declanșat de istoricul act de la 1 decembrie 1918. Diversele manifestări culturale întreprinse în perioada imediat următoare desăvîrșirii unității naționale se adaugă acțiunilor anterioare prin care Iașul și-a adus contribuția la constituirea statului național unitar român[2]. Intelectualii de toate profesiile salută în coloanele ziarelor locale destrămarea Imperiului austro-ungar multinațional și formarea statelor naționale: „Pe ruinele vechii monarhii — scria Octav Botez — naționalitățile și-au văzut realizate aspirațiile lor seculare, independența politică ca și întregirea etnică". Poporul maghiar nu face decît să plătească astăzi orbirea unei nobilimi care în numele unui fals orgoliu de rasă a călcat în picioare prea multă vreme în centrul Europei, cu o sălbatică intransigență, orice idee democratică și orice drept național"[3]. În această stare de spirit dăscălimea ieșeană organizează festivități de celebrare a istoricului act. Astfel, deschiderea cursurilor universitare se face în cadrul unei solemnități cu totul deosebite, profesorul D. Gusti ținînd o dizertație introductivă al cărui subiect este legat de memorabilul eveniment[4], fiecare profesor universitar căutînd „să facă legătura între războiul ce s-a dezlănțuit asupra omenirii timp de patru ani și mai bine și știința ce o propăvăduiește de la înălțimea catedrei sale, cum și unele profesiuni de credință"[5]. În aceeași atmosferă de entuziastm, universitarii ieșeni redactează calde telegrame adresate reprezentanților politici ai provinciilor reintegrate, precum și scrisori de felicitare puterilor aliate pentru victoria obținută[6].

Dar războiul pretindea țării încă un an de jertfe și lupte, de data aceasta la masa tratativelor de pace, pentru recunoașterea drepturilor poporului român. Problematica vieții politice internaționale nu a lăsat indiferentă intelectualitatea ieșeană. Scriitori, publiciști, juriști, profesori își manifestă în coloanele ziarelor locale sau centrale atitudinea față de modul de desfășurare a lucrărilor Conferinței de pace de la Paris, la care România era prezentă ca țară cobeligerantă a cărei unitate națională fusese înfăptuită printr-un act de voință al poporului său. Pornind de la cunoașterea sacrificiilor României făcute în numele reîntregirii ființei naționale, la care Iașul și locuitorii săi își aduseseră obolul, intelectualii ieșeni demonstrează în scris necesitatea unei poziții ferme a reprezentanților României față de tendințele marilor puteri de a tergiversa încheierea tratatelor de pace, de a întîrzia recunoașterea unirii provinciilor istorice reintegrate, de a diminua meritele contribuției românești la înfrîngerea Austro-Ungariei și a aliaților ei. Problema încheierii, dar nu în orice condiții, a tratatelor de pace era deci în acel moment problema numărul unu spre care se îndrepta atenția intelectualității ieșene. În acest context se înscrie articolul-apel al poetului George Topîrceanu, devenit în această „clipă supremă" publicist-militant, adresat opiniei publice: „Să nu uităm că zilele numărate ale acestui solemn sfîrșit de primăvară vor hotărî soarta românismului pentru veacuri [...]. În clipa supremă, în fața străinătății nepăsătoare sau ostile, românismul trebuie să ridice un singur glas și un singur pumn..."[7].

Consecvent în a-și mărturisi îngrijorarea față de modul de desfășurare a lucrărilor Conferinței de pace, același George Topîrceanu, într-o frază plină de vehemență și luciditate politică se declară împotriva tribulațiilor marilor puteri, împotriva falselor argumente și principii diplomatice aduse de acestea în considerarea poziției și situației României, subliniind într-un alt articol că baza discuțiilor ce se poartă la Paris trebuie să fie condițiile și scopul urmărit de

---

[2] A. Loghin, *Iașul în istoria constituirii statului național unitar român*, în Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" Iași, Istorie, tom XV, 1969, fasc. 1, p. 47 — 55.

[3] „Opinia", 27 mai 1919.

[4] Arhivele Statului Iași (Arh. St. I.), *fond Universitatea „Al. I. Cuza". Rectorat*, dosar 14/1918, f. 36.

[5] „Neamul românesc", 21 ianuarie 1919.

[6] „Mișcarea", 21 februarie 1919.

[7] „Opinia" 23 mai 1919.

ţara noastră în acţiunea beligerantă: „Pentru noi românii — scrie acesta — lucrul este mai simplu. Revendicările pentru care am pornit la război şi pe baza cărora am încheiat tratatul, erau atît de departe de ceea ce se cheamă imperialism, încît ele nu au venit în contrazicere cu principiile enunţate mai tîrziu de preşedintele Wilson. Noi am cerut doar garantarea integrităţii vechiului regat şi alipirea regiunilor locuite în imensă majoritate de români... Iar dacă marii noştri aliaţi ar găsi că aceste două temelii ale argumentării noastre nu se pot suprapune în mod perfect pînă la milimetru, ar trebui să le arătăm că mai întîi a venit tratatul, apoi sacrificiile şi tocmai la urmă principiile“ [8].

Preocuparea şi aprehensiunea pentru atitudinea marilor puteri faţă de poziţia şi interesele României în cadrul lucrărilor înaltului for internaţional generează un ciclu de articole, apărut în ziarul „Opinia“, sub semnătura ilustră a scriitorului Mihail Sadoveanu, cu genericul „Conferinţa de pace“, în tot cursul anilor 1919—1920. În cunoscuta sa manieră literară, cu aceeaşi frază de o inimitabilă coloratură moldovenească, nedezminţita limbă sadoveniană atacă în acest ciclu de articole nu frămîntările vremii marelui Ştefan sau a Ducăi-Vodă, ci cele mai arzătoare probleme ale lumii sale contemporane. Rîndurile acestea precursează astfel cealaltă serie de articole politice din anii luptei antifasciste, prin care M. Sadoveanu se va înscrie din nou în mijlocul curentului de opinie progresistă. Apărute sub forma unor povestiri spuse de „prietenul meu Vichentie“, articolele dezbat problemele majore ale Conferinţei de pace, într-o optică patriotică, de pe poziţia statelor mici ale căror interese erau primejduite, căci „piticii se luptă totdeauna pentru onoare, iar folosul e al uriaşilor“ [9]. „Diplomaţii— scrie el mai departe — s-adună de obicei ca să zugrume pacea şi s-o îngroape. Noroc numai că se întîmplă ca-n povestea noastră cea cu doi feţi logofeţi cu păr de aur creţ. Cînd o zugrumă, cade o lacrimă ori scapă un suspin de durere şi din lacrimă ori din suspin, dreptatea iar naşte şi umblă rătăcind prin lume“ [10].

Genericul „Semnarea tratatului de pace“ se găseşte şi în fruntea unor articole semnate de cunoscutul scriitor şi publicist Mihai Sevastos, de criticul literar Octav Botez. Dealtfel, probabil pentru tonul prea vehement, articolul acestuia din urmă, intitulat „Germania şi pacea de la Versailles“, din cotidianul „Opinia“, numărul din 20 mai 1918, apare în întregime cenzurat.

În acelaşi timp, noua situaţie internă a României, împlinirea dezideratelor celor mai diferite pături sociale, mult aşteptatele transformări democratice ale regimului social-politic, necesitatea realizării unificării economice şi administrative, a cimentării spirituale a unităţii statale proaspăt înfăptuite şi determinate de acestea, sporirea sarcinilor intelectualităţii, au devenit preocuparea primordială a vieţii spirituale ieşene. „Formulele vechiului regat nu mai pot corespunde nici ideilor, nici cerinţelor, nici intereselor, nici tendinţelor şi nici sentimentelor vremurilor noi“ [11], remarca avocatul Oswald Teodoreanu. În aceste condiţii atenţia unor reprezentanţi de seamă ai spiritualităţii ieşene se îndreaptă spre straturile cele mai oprimate ale societăţii româneşti, înţelegînd că opera de consolidare a ţării nu poate excepta o îmbunătăţire a stării lor, intuind totodată că anii ce vor aduce o tot mai pronunţată ridicare a maselor: „Popor al durerii. Acestea sînt cuvintele care îmi vin mai întîi de cîte ori încerc a vorbi despre nefericitul nostru neam — scria M. Sadoveanu. Si totuşi, acest popor al durerii, încă ameţit de vechi suferinţe, încă nevindecat de proaspete răni, se ridică mai cu tărie şi cere mai îndîrjit astăzi dreptul său în lume. Pe cînd împărăţii se surpă, se înalţă viu neamul acesta horopsit. Aşteptînd şi căderea blăstămului dinlăuntru, poporul de săraci şi necărturari pare a simţi inconştient că asprul şi neclintitul său destin, prin toate piedicile, s-a hotărît în sfîrşit să-i dea drumul pe căile istoriei“ [12].

În una din moţiunile sale, Marele Colegiu al Universităţii ieşene, întrunit sub preşedinţia rectorului dr. Leon, sublinia faptul că „agitaţiunile din ţară se datoresc în primul rînd nevoilor, lipsei şi nedreptăţii pe care le îndură de atîta vreme toate clasele sociale şi care apasă mai cu seamă asupra populaţiunii nevoiaşe de la sate, iar pe de altă parte situaţiei anormale în care ne aflăm, continuîndu-se vechiul sistem de guvernare, atunci cînd toată lumea aşteaptă o rupere desăvîrşită cu relele trecutului“ [13].

Este meritoriu faptul că poziţia critică faţă de relele sociale dinlăuntrul ţării se manifestă într-un spirit de comprehensiune general umană şi faţă de starea socială a popoarelor lumii

---

8 Idem, 8 iunie 1919.
9 Idem, 10 iulie 1919.
10 Idem, 3 iulie 1919.
11 Idem, 27 septembrie 1921.
12 Idem, 17 iulie 1919.
13 Arh. St. I., *loc. cit.*, f. 51.

„peste diferențierile de limbă, obiceiuri și aptitudini care caracterizează felurite rase ale Europei".[14] Peste granițele „firești sau silnice", constată Mihail Sadoveanu, „lumea aceasta s-a împărțit de fapt în două mari categorii : una a marelui popor, aplecat pe brazdă și unelte, robul tradițiilor, producătorul de pîine și de confort, docil ignorant și supus muncii ca un blăstăm. Alta a unei viclene caste de oameni de război, care și-au făcut cu sabia partea de leu din munca mulțimilor"[15]. Ridicîndu-se împotriva oligarhiei mondiale, împotriva „lupilor care se înfrățeau la pradă și urlau la fel", Sadoveanu declară : „Stăpînitorii n-au avut patrie, n-au avut naționalitate"[16]. Sigur că acest cald spirit de umanitarism a animat pe cei oameni de cultură ieșeni care în 1922, alături de comuniști sau de reprezentanții unor partide burgheze, au creat comitetul „Maxim Gorki", pentru ajutorarea populației din regiunea Volgăi, lovită de secetă, despre care relata în presă Eugen Herovanu[17].

Trebuie însă subliniat faptul că abordarea problematicii sociale are un caracter burghezo-democratic, fiind implicate aici tocmai limitele ideologice ale acestor reprezentanți ai spiritualității ieșene, cei mai mulți dintre ei mizînd pe căile de îndreptare a situației sociale în cadrul regimului politic existent. Astfel, în moțiunea lor universitarii îndeamnă tineretul la „liniște"[18], avocatul O. Teodoreanu vorbește de „bunul simț al poporului"[19], iar Mihail Sadoveanu, exagerînd funcția modelatoare a culturii, pe care o ridică la rang de armă politică — și aici influența poporanismului este evidentă — consideră că „stînca trecutului se va roade cu timpul"[20] prin culturalizarea maselor, fără să înțeleagă nici unii, nici alții, că numai calea revoluționară poate aduce o schimbare radicală a situației poporului.

Și totuși, fără a discuta aici „in extenso" problema adeziunii politice, merită subliniat faptul că intelectualii ieșeni, în toată gama convingerilor lor politice și filozofice, cu un devotament declarat pentru interesele largi ale poporului, s-au încadrat în activitatea politică, depășind adesea programele partidelor respective, dîndu-și girul pentru înființarea unor partide noi care s-au situat în stînga vieții politice burgheze, avînd în vedere modalități de înnoire și democratizare a țării[21]. În același timp, mulți intelectuali ieșeni s-au alăturat fie ca membri activi, fie ca simpatizanți ai Partidului Socialist care își baza activitatea pe principiul revoluționar al luptei de clasă, în scopul declarat al instaurării dictaturii proletariatului[22]. Apariția Programului Partidului Socialist din mai 1919 este privită ca „un act de mare importanță politică"[23] presa locală constatînd că „simptomatice sînt numeroasele adeziuni ale intelectualilor care pînă acum făceau parte din partidele istorice"[24] și că „Partidul Socialist va deveni foarte repede o forță mai presus de toate, o mare forță politică"[25]. Iar scriitorul Demostene Botez sublinia că „programul socialiștilor rămîne ca un suflu dezrobitor de umanitate"[26].

Este cunoscută participarea directă la unele acțiuni ale clasei muncitoare a pictorului Octav Băncilă, cercetat de organele represive în urma grevei generale din 1920[27], ca și a profesorului Petre Constantinescu-Iași reținut pentru același motiv[28], precum și strălucita pledoarie a juristului M. B. Cantacuzino în apărarea tipografului Gh. Tănase, condamnat pentru

[14] „Opinia", 29 mai 1919.
[15] *Ibidem*.
[16] *Ibidem*.
[17] Idem, 4 iunie 1922.
[18] Arh. St. I., *loc. cit.*
[19] „Opinia", 27 septembrie 1921.
[20] Idem, 29 mai 1919.
[21] Vezi și Z. Ornea, *Țărănismul. Studiul sociologic*, Ed. politică, București, 1969, p. 34, 40 — 41 ; I. Agrigoroaie, *Programul și orientarea Partidului Muncii din 1917 — 1918*, în Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" Iași, Istoric, 1973, fasc. 2, p. 244 — 245 ; idem, *Tradițiile democratice ale presei ieșene. Ziarul Tribuna (1918)*, în Cercetări istorice Iași, VII, 1976, p. 183.
[22] L. Eșanu, D. Morărașu, *Acțiunile unor pături mijlocii din Moldova în anii 1918 — 1921*, în Danubius., IV, Galați, 1970, p. 261 și urm.
[23] „Opinia", 30 mai 1919.
[24] *Ibidem*.
[25] *Ibidem*.
[26] *Ibidem*.
[27] Idem, 29 octombrie 1920.
[28] „Apărarea patriei", 21 aprilie 1971.

crimă de „lez-majestate"[29], toate aceste luări de poziție fiind semnificative pentru mentalitatea majorității intelectualilor ieșeni în această perioadă.

Alături de alți reprezentanți ai spiritualității românești, cîțiva din cei remarcabili oameni de cultură ieșeni și-au consacrat toată energia idealurilor comunismului, văzînd în noul partid cea mai puternică forță în lupta pentru dreptatea socială, civilizație și progres. Este cunoscută atitudinea de netă dezaprobare față de procesul intentat congresiștilor comuniști, manifestată de unii intelectuali ieșeni[30]. Traian Bratu, dr. C. I. Parhon, Paul Bujor, Constantin Stere, profesori ai Universității ieșene, fac intervenții directe pe lîngă Ministerul Instrucțiunii, fapt pentru care presa reacționară îi acuză de lipsa sentimentelor patriotice „pentru că n-au înțeles să apese asupra studentului Marin la Consiliul de Război, odată ce nevinovăția sa este evidentă"[31]. Alții își manifestă indignarea față de tratamentul brutal aplicat celor arestați și militează pentru „respectul demnității omenești"[32], atenționînd autoritățile că acesta nu poate decît să știrbească prestigiul țării : „La noi există un perfect dispreț pentru libertățile cetățeanului și demnitatea omenească, cuceririle moderne care au fost scrise în legiurile noastre sînt literă moartă și n-au intrat aproape de loc în moravurile noastre publice și particulare [...]. În unele împrejurări, cum e procesul comuniștilor de la Consiliul militar din București, se face dovadă nu numai că stăm în urmă cu gradul de civilizație, dar că înotăm în plină barbarie medievală. Tratamentul aplicat deținuților de la închisoarea militară întrece închipuirea cea mai neagră. Deținătorii de autoritate își dezleagă bestia primitivă care se pitește sub masca lor de om și împing imoralitatea și nelegiuirea pînă la nebunie și crimă"[33]. Nu este lipsit de semnificație faptul că între avocații apărării în procesul intentat congresiștilor comuniști, îl întîlnim pe Oswald Teodoreanu, tatăl cunoscutului scriitor, om de mare frumusețe sufletească și care se bucura de o caldă simpatie în rîndul concetățenilor săi, scrisoarea sa deschisă publicată în ziarul „Socialismul", sub titlul „Ilegalitatea să înceteze"[34], fiind o probă concludentă a curajului și simțului său de responsabilitate civică.

Pledînd cu căldură de pe pozițiile umanismului în favoarea comuniștilor, acești intelectuali se înscriu fermi în lupta pentru apărarea drepturilor și libertăților cetățenești, mare parte din ei întîlnindu-se ca semnatari ai vibrantului apel din 1923 prin care se anunța înființarea în țara noastră a „Ligii drepturilor omului", ca secție a organizației europene cu același nume[35]

Fără să ne ocupăm de aceasta aici, trebuie să subliniem faptul că în perioada următoare primului război mondial, cea mai mare parte a intelectualității ieșene a manifestat o atitudine patriotică netă, combătînd cu vehemență de pe poziții democratice și umaniste mișcarea naționalistă și organizațiile de extremă dreaptă chiar din momentul apariției lor[36]. În anii următori, aceștia se vor grupa în diferite organizații de masă și obștești inițiate și dirijate de Partidul Comunist, alăturîndu-se largului front patriotic al forțelor democratice antifasciste.

Relevante pentru optica inelectualității ieșene în ceea ce privește problema democratizării țării, a ridicării nivelului cultural al maselor populare sînt preocupările slujitorilor învățămîntului de toate gradele pentru dezvoltarea școlii, pentru sporirea rolului educatorului în viața socială. Institutori, profesori din învățămîntul secundar, universitari sesizează că în noile condiții social-economice create după război „nevoia de școală e mai simțită azi decît în trecut"[37]. Cultura tinde în condițiile date să devină o necesitate reală, căci, așa cum sublinia profesorul C. V. Buțureanu, „știința de carte a devenit o armă de luptă în existența individului ca și a statului [...]. Ideile democrate sînt ca un puhoi de munte căruia nu i se poate pune nici

---

[29] C. Cloșcă, *Manifestări antimonarhice ale comunistului ieșean Gh. Tănase*, în „Iașul la aniversarea unui sfert de veac de la proclamarea Republicii" (lucrările sesiunii științifice organizată de Comitetul Județean Iași al P.C.R.), Iași, 1972, p. 257.

[30] M. C. Stănescu, *Depun mărturie în fața istoriei. Timotei Marin*, Ed. Junimea, Iași 1977, p. 34 și urm.

[31] „Opinia", 4 iunie 1922.

[32] *Ibidem.*

[33] *Ibidem.*

[34] „Socialismul", 9 februarie 1922.

[35] „Adevărul", 23 iulie 1923.

[36] Vezi Gh. Ioniță, A. Karețki, *Intelectuali ieșeni în lupta antifascistă Iași, 1971*; Em. Bold, *Din activitatea democratică și antifascistă a profesorilor și studenților Universității ieșene (1920 — 1925)* în vol. „Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași la a 50-a aniversare a P.C.R. Referate și studii", Iași, 1971, p. 227 și urm. ; I. Agrigoroaiei, *Împotriva organizațiilor naționaliste de extremă dreaptă (1919 — 1920)*, în Cercetări istorice, Iași, VIII, 1977, p. 419 și urm.

[37] „Opinia", 3 aprilie 1922.

o stavilă"[38]. „Datoria noastră a educatorilor — spune profesorul C. Stemboliu la o șezătoare a „Casei de sfat și cetire „Simion Bărnuțiu „din Iași — este s-o facem să pătrundă pînă în straturile cele mai adînci ale poporului[39]."

Pornind de la înțelegea rolului formativ-educativ al școlii, profesorii ieșeni au militat pentru adoptarea sistemului de învățămînt la necesitățile reale ale epocii moderne, ale dezvoltării social-economice. În preajma Congresului care avea să pună bazele „Asociației generale a tuturor dascălilor din România", al cărui președinte de onoare a fost ales Petru Poni, eforturile pentru alcătuirea unei platforme de activitate a dăscălimii sporesc. Unii institutori pledează pentru scoaterea religiei din programa școlii primare, insistînd asupra faptului că școala și biserica trebuie să rămînă instituții separate, întrucît „una reprezintă trecutul, alta viitorul" iar lumea de astăzi se conduce de morala științifică, singura care poate satisface nevoile omului"[40]. Pe aceeași linie de idei se înscriu eforturile profesorilor universitari care în acești ani luptă pentru transformarea radicală a învățămîntului superior, pentru dezvoltarea învățămîntului tehnic, peninzestrarea laboratoarelor de fizică și chimie ale Universității ieșene, pentru pregătirea cadrelor tehnice de care țara avea acum nevoie : „Știință pentru știință și artă pentru artă pot fi practicate de diletanți pe contul și pe seama lor, pentru satisfacerea lor abstractă, ideală. Ca învățămînt public, însă, științele și artele trebuiesc aplicate real la nevoile țării și neamului pe toate cîmpurile de activitate. Cu cît științele și artele vor fi mai desăvîrșite, cu atît ele vor servi țara mai mult și mai bine"[41]. Tot așa, dr. C. I. Parhon, insistînd asupra necesității unei reforme a învățămîntului medical, subliniază „necesitatea predominanței învățămîntului practic asupra celui teoretic"[42], relevînd interesul social al unei astfel de reforme. Tot el este cel ce donează Facultății de medicină din Iași suma de 20 000 lei pentru constituirea unui fond „dr. Maria Parhon" „din care facultatea va decerne din doi in doi ani un premiu pentru cea mai bună lucrare de biochimie a unui student de la această facultate"[43].

O lăudabilă inițiativă în spiritul progresului și democratizării invățămîntului a fost numirea Verei Myller, la 16 noiembrie 1918, ca profesor titular la catedra de algebră superioară și teoria funcțiilor de pe lîngă Facultatea de științe din Iași, numire ce avea să suscite vii discuții atît în mediul universitar cît și în rîndurile opiniei publice. Încă înainte de război, Senatul universitar făcuse toate demersurile și formele pentru recomandarea Verei Myller, doctor docent în matematici, ca profesor la această catedră, recomandare lăsată fără răspuns de către Ministerul Instrucțiunii. Dat fiind meritele științifice deosebite ale Verei Myller, experiența acumulată în cei opt ani de muncă didactică strălucită, Facultatea de științe intervine prin decanul ei, cerînd în 1918 Ministerului Instrucțiuni, numirea sa definitivă, subliniindu-se că prin aceasta se va da posibilitatea Universității ieșene „să-și apropie toate energiile de valoare fără alte considerațiuni decît considerațiile înalte de merit științific și didactic și de calitățile sufletești care pot servi de model tineretului nostru universitar"[44]. Obținerea acestei numiri, care din punct de vedere științific avea pentru Universitatea ieșeană valoarea numirii celebrei matematiciene Sofia Kowalewska la Universitatea din Stocholm și a fizicienei Marie Curie la Universitatea din Paris, a fost considerată de presa ieșeană „o revoluție" prin implicațiile sale politice. Aceasta întrucît, conform Constituției, Membrii Senatului universitar, în care urma să intre Vera Myller, aveau dreptul de vot și dreptul de a fi aleși, ceea ce contravenea în momentul de față cu legea electorală care interzicea femeilor dreptul de sufragiu. Dealtfel, „chestiunea intrării femeilor în Universitate, prezentîndu-se pentru prima oară la noi în țară"[45], Ministerul Instrucțiunii numește o comisie, alcătuită din Petru Missir, D. Volanski și N. Mitescu „pentru studierea posibilităților legale după care o femeie poate fi numită profesoară universitară."[46]. Iată de ce ziarul ieșean „Opinia" admitea că Universitatea din Iași „a rezolvat cea mai gravă chestie socială și politică : emanciparea completă a femeii și recunoașterea drepturilor cetățenești integrale pentru femei. D-na Pușcariu, născută Densușianu și d-na Myller vor fi singurele femei din România Mare care vor putea da un vot politic în alegerile actuale, ca oricare altul din colegii lor de celălalt sex"[47].

---

[38] *Ibidem*.
[39] „Neamul românesc", 13 martie 1919.
[40] „Opinia", 21 noiembrie 1919.
[41] Idem, 18 ianuarie 1918.
[42] Idem, 16 septembrie 1919.
[43] „Lumea", 16 mai 1925.
[44] Arhivele Statului București, fond *Ministerul Instrucțiunii*, dosar 190/1918, f. 102.
[45] Idem, f. 133.
[46] *Ibidem*.
[47] „Opinia", 3 martie 1922.

Aceleaşi preocupări pentru dezvoltarea învăţămîntului sînt comune şi profesorilor de la Conservatorul de muzică şi artă dramatică ca şi celor de la Şcoala de Belle-Arte, care înţeleg că prin înfăptuirea idealului naţional aceste instituţii de învăţămînt artistic deţin un rol important „ca factor educativ al sufletului românesc"[48]. Lipsuri de tot felul puneau uneori aceste instituţii, atunci asimilate doar şcolilor secundare, în imposibilitatea îndeplinirii misiunii lor. Localul Conservatorului fusese rechiziţionat în timpul războiului pentru Legaţia Franceză iar cel al Şcolii de Belle-arte pentru Marele Cartier General Rus, suferind serioase deteriorări. La acest serios neajuns se adăuga lipsa de fonduri pentru achiziţionarea de materiale şcolare şi instrumente muzicale, insuficienţa bibliotecilor de specialitate, fondurile mici pentru burse care duceau la pierderea unor elemente talentate dar total lipsite de mijloace[49]. Luptîndu-se cu aceste lipsuri, sprijiniţi uneori materialmente de particulari sau de forurile municipale, profesorii acestor instituţii depun în anii imediat următori primului război eforturi serioase pentru „înălţarea acestora" [50], pentru pregătirea cadrelor necesare vieţii artistice a ţării. Astfel, imediat după redeschiderea cursurilor, în condiţiile în care localurile proprii nu fuseseră redate în folosinţă, mulţi profesori ţin cursurile în locuinţele personale[51]. Alţii se obligă a preda gratuit abordînd cele mai diferite domenii muzicale, alţii ajută numeroşi elevi să recupereze cursurile şi examenele pierdute din cauza războiului, manifestînd în acelaşi timp preocupări pentru calitatea cursurilor, intransigenţă în pregătirea elevilor, insistînd pentru promovarea valorilor artistice tradiţionale româneşti.

În acelaşi spirit se înscriu frămîntările şcolii istorice ieşene, profesorii din învăţămîntul de toate gradele relevind rolul deosebit pe care îl are „familiarizarea tinerei generaţii cu rămăşiţele trecutului" [52], importanţa creării muzeelor şcolare. Între toate celelalte discipline care fac obiectul de studiu în programa şcolară, istoriei i se rezervă acum, aşa cum scria profesorul Emil Diaconescu, „un rol covîrşitor în crearea conştiinţei unitare a originii şi valorii neamului românesc" [53]. Iar în articolul „Rolul profesorilor de istorie în România Mare", se conturau, într-o concepţie de o actualitate incontestabilă, principalele obiective ale studiului istoriei în şcoli. Se subliniază faptul că în predarea istoriei profesorii trebuie să urmărească necontenit să înrădăcineze în conştiinţa tinerei generaţii convingerea că „neamul românesc a avut un rost mare în acest sud-est european [...] că sîntem pre acest pămînt cu mult mai vechi decît cei care ne-au stăpînit în parte pînă acum, că sîntem aborigeni, urmaşi ai tracilor fără frică de moarte şi ai romanilor, a căror civilizaţie o reprezentăm de aproape două mii de ani" [54]. Dezvoltarea conştiinţei naţionale, cultivarea respectului faţă de tradiţiile trecutului erau asociate cu necesitatea sublinierii relaţiilor între istoria naţională şi cea universală : „Să nu uităm a arăta rolul de istorie universală pe care l-a jucat nu numai Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul, dar şi un Vasile Lupu, cel întru totul asemenea vechilor stăpîni ai Bizanţului şi un Constantin Brîncoveanu, darnicul împărţitor de cărţi în tot orientul creştinesc." [55]. În acest fel, continuînd bunele tradiţii ale şcolii istorice ieşene, dăscălimea înţelegea să pregătească sufleteşte noua generaţie căreia îi revenea sarcina dezvoltării şi democratizării României a cărei independenţă şi unitate fuseseră cucerite, căci doar aşa „întărim mîndria şi siguranţa în viitorul neamului românesc" [56].

Pe linia preocupărilor educative, poate fi menţionată şi campania în favoarea filmelor educative, susţinută şi de ieşeni. Astfel, profesorul N. A. Bogdan solicită în 1920 preşedintelui Comisiei interimare supravegherea spectacolelor cinematografice şi interzicerea celor dăunătoare ordinii şi educaţiei civice, fiind dealtfel numit împreună cu Ana Conta Kernbach şi inginerul Serghe într-o comisie avînd acest scop[57].

Pătrunşi de suflul înnoitor care înviora întreaga viaţă spirituală a ţării, profesorii de toate gradele din Iaşi abordează problema necesităţii unei reforme a învăţămîntului „care să nu fie opera ocultă a birourilor din minister, ci rezultatul experienţei, studiului şi observaţiei profesorilor şi să fie dată în discuţie cel puţin o lună înaintea depunerii ei în Parlament" [58], aşa cum se sublinia într-o moţiune a secţiei Iaşi a Asociaţiei Generale a Profesorilor Secundari.

[48] Arh. St. I., fond *Academia de muzică şi artă dramatică*, dosar 7/1918, f. 240.
[49] Idem, dosar 9/1921, f. 241.
[50] Idem, dosar 7/1918, f. 241.
[51] Idem, dosar 3/1917, f. 26.
[52] „Neamul românesc", 9 septembrie 1919.
[53] Idem, 22 august 1919.
[54] Idem, 24 august 1919 .
[55] *Ibidem.*
[56] *Ibidem.*
[57] Arh. St. I., fond *Primăria Iaşi*, dosar 41/1920, f. 5.
[58] Idem, fond. *Academia de muzică şi artă dramatică*, dosar 12/1923, f.70.

Viaţa spirituală ieşeană din anii imediat următori primului război mondial se caracterizează şi prin lupta pentru consolidarea unităţii statale de curînd înfăptuite. Astfel, nu mică este semnificaţia rolului jucat de Universitatea ieşeană în înfiinţarea Universităţii din Cluj. Cînd la 12 septembrie 1919 se dădea decretul de înfiinţare a Universităţii clujene, a cărei prelegere inaugurală „Datoria vieţii noastre" o susţine Vasile Pârvan, dascălii Universităţii ieşene îşi îndreaptă gîndul către primii ei profesori care la inaugurarea din 26 octombrie 1860, din 11,5 erau ardeleni. Cu aceste gînduri, universitarii din vechea capitală a Moldovei îşi manifestă „dorinţa vie de a intra în relaţii cît mai strînse şi mai fericite cu sora ei clujeană, pentru a face împreună cu celelalte universităţi surori ca unirea politică cîştigată prin forţa baionetelor să se păstreze şi să se consfinţească printr-o unitate superioară culturală şi datorită forţei Ideii şi Adevărului"[59]. Iar speologii Emil Racoviţă, filologii V. Bogrea şi Teodor Naum, chimiştii Gh. Spacu, Raluca Ripan, C. Macarovici, zoologul V. Radu, fizicianul Gh. Dima, matematicienii T. Angheluţă şi Gh. Bratu, juristul V. Dimitriu (primul rector clujean); toţi formaţi la Iaşi, întorc peste decenii ceea ce cetatea spiritului moldovean datora Ţării Ardealului pentru scînteia de învăţătură şi patriotism aprinsă aici de Simion Bărnuţiu, Suciu Emilian, Micle Pop (primul decan al Facultăţii unite de litere şi ştiinţe), ş.a.[60].

Dealtfel, pe parcursul perioadei interbelice, mulţi profesori valoroşi ai Universităţii ieşene se vor transfera şi la Universitatea din Bucureşti: C. I. Parhon, Şt. S. Nicolau, Fr. Rainer, Ion Simionescu, C. Balmuş, Gr. Vrânceanu, Em. Condurachi care îşi vor lega activitatea atît de numele Iaşului cît şi al Bucureştiului[61]. Prin aceasta şcoala ieşeană participă la schimbul de valori naţionale, făcîndu-şi profesie de credinţă din a pune „apostolatul în serviciul poporului în tot cuprinsul lărgitelor ei hotare"[62].

La această operă de consolidare culturală conlucrează acum cei mai diverşi factori. Astfel, Societatea „Reuniunea femeilor române" iniţiază înfiinţarea de şcoli profesionale în diverse centre din provinciile reintegrate, contribuind în egală măsură la pregătirea cadrelor tehnice atît de necesare în acel moment. Teatrul Naţional ieşean, sub conducerea lui Mihail Sadoveanu şi apoi a lui Mihai Codreanu i-a revenit sarcina de a duce solia artei româneşti în provinciile reintegrate în stagiunile 1918—1919 şi 1920—1921 cu piesele „Fîntîna Blanduziei", „Răzvan şi Vidra", „Vlaicu Vodă"[63], iniţiind apoi în diverse centre turnee sau chiar stagiuni permanente. Dealtfel, în tot cursul anului 1919 a existat pe această temă o corespondenţă bogată între T. Brediceanu, directorul Teatrului din Cluj şi Mihai Codreanu, primul solicitînd Naţionalului ieşean „al cărui program a constituit o adevărată revoluţie în arta teatrală din România"[64], desemnarea unei trupe care să dea spectacole la Cluj, Oradea, Arad, Sibiu şi Braşov, „căci din punct de vedere artistic şi politic datoria noastră este să atragem publicul pentru astfel de spectacole"[65]. Ca urmare, în 1920 i se acorda actorului I. Profir 3 luni de concediu pentru a întreprinde un turneu în Ardeal[66]. În acelaşi an, Lucia şi Ştefan Braborescu solicită pentru acelaşi scop un concediu de un an, argumentînd cererea lor prin „conştiinţa clară ce avem despre urgenţa şi eficacitatea unor asemenea întreprinderi de propagandă culturală şi educaţie naţională"[67]. La rîndul său, Societatea culturală „Ateneul Popular din Tătăraşi", desăvîrşind prin aceasta valoarea unei activităţi cultural-educative cu intenţionalitate deschis afirmată, îşi înscrie pe steagul său deviza „unire prin cultură" şi realizează interesante acţiuni culturale în Transilvania şi Bucovina[68].

Problematica vieţii spirituale ieşene înscrie în aceşti ani ca o coordonată majoră manifestarea amplă a creativităţii ştiinţifice pusă în slujba intereselor practice ale societăţii, proliferarea valorilor tradiţionale româneşti în cadrul unei activităţi artistice de bună calitate, sporirea eforturilor de ridicare culturală a maselor. Este concludent faptul că în această perioadă viaţa ştiinţifică a Iaşului înregistrează importante realizări: C. C. Bedreag studiază spectros-

---

[59] „Opinia", 16 februarie 1920.

[60] *Universitatea „Al. I. Cuza" — Iaşi. 1860 — 1960*, Iaşi, 1960, p. 74.

[61] *Ibidem.*

[62] „Neamul românesc", 20 martie 1919.

[63] *Anuar — ghid al municipiului Iaşi*, Iaşi, 1935, p. 186 — 187.

[64] Arh. St. I., fond *Teatrul Naţional*, dosar, 389/1919, f. 340.

[66] *Ibidem*, f. 423.

[65] Idem, dosar 402/1920, f. 29.

[67] *Ibidem*, f. 161.

[68] C. Cloşcă, *Acţiuni culturale - educative de masă organizate de către Ateneul Popular din cartierul Tătăraşi — Iaşi în perioada dintre cele două războaie mondiale*, în Cercetări istorice, IV, 1973, p. 283.

copia la infraroşu, Horia Hulubei conduce cu succes lucrările laboratorului de chimie-fizică al Universităţii, Radu Cernătescu face studii de chimie macromoleculară, iar Ştefan Procopiu comunică în 1921 la Paris descoperirea polarizării longitudinale a luminii de către soluţiile coloidale şi suspensiile cristaline, aşa numitul „efect Procopiu". Tot acum, M. B. Cantacuzino publică „Elemente de drept civil", iar Petre Andrei „Sociologia revoluţiei". Însufleţiţi de exemplul neuitat dat de marele George Enescu, un număr restrîns de muzicieni, grupaţi în jurul Conservatorului ieşean şi al Societăţii simfonice, desfăşoară o valoroasă activitate interpretativă şi creativă, contribuind la făurirea culturii muzicale moderne. Departe de experimentările gratuite cunoscute acum în alte părţi, muzicienii ieşeni merg pe linia tradiţionalului şi a valorificării resurselor artei populare, aşa cum făcea T. Burada care în 1920 lucra la armonizarea celor 500 cîntece culese din diferite zone ale ţării[69]. Se conturează astfel în muzica românească un specific ieşean, urmărindu-se în acelaşi timp, prin activitatea concertistică, educaţia muzicală a maselor[70]. În acelaşi timp, la Teatrul Naţional ieşean, directori, regizori şi actori se silesc a transforma scena într-un factor de cultură „pentru a reîntoarce publicul pe căile adevărate ale artei interpretative"[71]. Realizarea acestui deziderat este garantată în mare măsură şi de faptul că Naţionalul ieşean beneficiază în aceşti ani de concursul unor prestigioşi oameni de cultură aflaţi fie la conducere, fie în componenţa comitetului de lectură sau a consiliului de admistraţie. Astfel, aşa cum afirma în 1935 Em. Serghie, Mihail Sadoveanu, care deţine postul de director din 1910 pînă în 1919, se străduieşte să creeze „o atmosferă de înnoire şi progres", iar poetul Mihai Codreanu, care i-a urmat la conducere, „este preocupat ca şi predecesorul său de ideea că un teatru naţional este numai o instituţie artistică ci şi o şcoală înaltă de educaţie şi cultură"[72]. La rîndul lor, Al. Philippide, G. Ibrăileanu, I. Petrovici ş.a. ca membri ai comitetului de lectură urmăresc în alcătuirea repertoriului cultivarea valorilor culturale naţionale, încurajarea creaţiei tinere de calitate cît şi introducerea unor capodopere din dramaturgia universală. Astfel, în repertoriul stagiunii 1920—1921 se întîlnesc piese nou montate din creaţia lui A. Maniu, M. Sorbu, Hortensia Papadat-Bengescu, alături de reluări din opera lui V. Alecsandri, B. Delavrancea, Davilla, Caragiale, Anghel şi Şt. O. Iosif, piese de Molière, Rostand, Ibsen precum şi adaptări după Tolstoi, Zola ş.a.[73]. Pe scena Naţionalului evoluează acum fie actori aflaţi la apogeul talentului lor ca Aglae Pruteanu, fie tineri actori care îşi începeau ascensiunea ca Anny Braeski, G. Calboreanu, Margareta Baciu care se ridicau la cele mai înalte cote ale artei interpretative. Pe de altă parte, ca în toate domeniile vieţii spirituale ieşene, şi mediul teatral cunoaşte frămîntări în jurul problemei reformei sistemului de organizare. Astfel, în 1920, Mihai Codreanu înainta directorului general un memoriu cuprinzînd propuneri pentru proiectul legii de reorganizare a teatrelor de stat[74]. Dacă unele propuneri se referă la principiile de alcătuire a repertoriului şi statutului de funcţionare al actorilor (pe bază de contracte cu caiete de sarcini), altele sînt menite să împiedice infiltrarea nefastă în viaţa de teatru a influenţelor politice (directorii teatrelor să fie puşi la adăpostul fluctuaţiilor politice şi să fie numiţi stabili pe termen de 5 ani"[75]), întreg memoriul vizînd aşezarea pe baze noi, democratice a vieţii teatrale din România.

Atmosfera spirituală a Iaşului imediat postbelic include în acest suflu înnoitor şi creaţia artiştilor plastici, a scriitorilor şi poeţilor care se circumscrie în jurul aceloraşi idei şi adevăruri. Creatori şi cetăţeni, aceştia contribuie la îmbogăţirea patrimoniului spiritual românesc., înscriindu-se prin tematica operelor lor în marea tradiţie a artei militante româneşti. Astfel, creaţia literară înregistrează noi apariţii : „Note şi impresii", „După război", „Cultură şi literatură" de G. Ibrăileanu, „Floarea pămîntului" şi „Povestea omului" de Demostene Botez, „Uliţa copilăriei" de Ionel Teodoreanu etc. Seria de desene cu tematică progresistă ale lui N. N. Tonitza, ciclul de lucrări ale lui Octav Băncilă inspirate din viaţa sărăcimii oraşelor sau din problematica clasei muncitoare, creaţia lui Oscar Han, Ştefan Dimitrescu ş.a. dovedesc că Iaşul este cu adevărat un mediu creator de individualităţi artistice.

Realizarea mult visatului ideal al unităţii naţionale şi problematica generală a realităţilor social-politice a României îşi pune astfel pecetea pe viaţa spirituală ieşeană din anii imediat postbelici. În atmosfera de sincer entuziasm declanşată de istorica înplinire, pe lîngă

[69] Arh. St. I., fond *Academia de muzică şi artă dramatică*, dosar 6/1920, f. 155.
[70] „Mişcarea", 19 noiembrie 1919.
[71] Arh. St. I., fond *Teatrul Naţional*, dosar 402/1920, f. 9.
[72] *Anuar — ghid al municipiului Iaşi*, Iaşi 1935, p. 156.
[73] Arh. St. I., *loc. cit.*.
[74] Idem, dosar 402/1920, f. 218.
[75] *Ibidem*.

eforturile depuse pentru consolidarea ei pe plan cultural, pentru ridicarea orizontului cultural al maselor, climatul spiritual ieşean se confruntă tot mai mult cu o stare de nemulţumire crescîndă faţă de nerealizarea în întregime a reformelor aşteptate înainte şi în timpul războiului, cu dorinţa de schimbare a regimului social-politic. Concomitent cu creşterea avîntului revoluţionar al clasei muncitoare, se produce şi în mediul intelectual o trezire a conştiinţelor pe care ideile revoluţionare ale vremii le radicalizează. Oamenii de cultură ieşeni, pătrunşi de idealurile umaniste ale epocii, profund interesaţi de problemele cu care se confruntă actualitatea lor, desfăşoară o intensă activitate creativă care răspunde intereselor imediate ale societăţii, militînd în acelaşi timp, în limita concepţiilor lor ideologice, pentru satisfacerea deziderateior maselor muncitoare. Viaţa spirituală ieşeană se cuprinde în largul curent de opinie democratică şi progresistă care se conturează acum şi care se va dezvolta în anii următori în cadrul luptei forţelor democratice conduse de Partidul Comunist Român împotriva primejdiei fasciste, pentru apărarea independenţei, suveranităţii şi integrităţii României.

PROBLÉMES POLITIQUES ET CULTURELS DANS LA DISCUSSION DES INTELLECTUELS DE IASI, APRES LA PREMIERE GUERRE MONDIALE

Résumé

Pendant les années suivantes à la première guerre mondiale, le développement de la vie culturelle et scientifique de Iaşi est concordante à la situation économique et sociale-politique générale. En dépit de la situation grave provoquée par la guerre, pendant ces années il y avait à Iaşi un nombre impressionant d'institutions culturelles et scientifiques dont : l'Université, l'Ecole de Beaux-Arts, 10 lycées de bonne tradition, plus de 20 écoles primaires, des écoles de commerce, un Musée d'histoire naturelle, un Musée municipal, la plus ancienne Pinacothèque d'Etat du pays, un Théâtre National, une Société Simphonique et quelques sociétés culturelles. Un certain nombre de publications culturelles, scientifiques et politiques continuaient la tradition progressiste de l'activité journalière de Iaşi. Autour de ces institutions bon nombre de gens de culture de grande valeure déployaient une méritoire activité spirituelle et social-politique d'avant-garde.

La tradition des idées de la génération progressiste de 1848, l'atmosphère d'un pathétique patriotisme des années de la première guerre mondiale (quand cette ville a été le centre de la résistance spirituelle de la nation roumaine), l'influènce de l'école socialiste tout comme les mutations économiques et politiques survenues après la guerre ont influencé la vie spirituelle de ces années et aussi la manière de manifestation des intellectuels.

Dans l'atmosphère d'enthousiasme déclanchée par l'achevement de l'État national unitaire roumaine de remarquables gens de culture ont salué cet act historique. Ils ont manifesté leur inquiétude pour le déployement des travaux de la Conférence de paix de Paris. Les transformation démocratiques du régime social-politique de la Roumanie, le problème de la consolidation spirituelle de l'unité statale récemment réalisée, l'augmentation de la responsabilité de la culture ont suscité l'intérêt des intellectuels de Iaşi. Dans ces conditions, ils se sont préoccupés de l'élévation culturelle des masses populaires, du développement et de la démocratisation du système d'enseignement. Dans la même mésure, la vie spirituelle de Iaşi a comme trait principal l'ample manifestation de la création scientifique concernant les intérêts pratiques de la société et la prolifération des valeurs traditionelles dans le cadre de la vie artistique d'une haute qualité.

L'ample courant d'opinion démocratique a gagné pendant ces années la majorité des intellectuels de Iaşi qui ont manifesté leur attitude progressiste à l'égard des principaux problèmes sociaux—politiques et culturels de leur temps.

DIN ACTIVITATEA PARTIDELOR POLITICE DIN ROMÂNIA LA SFÎRŞITUL GUVERNĂRII LIBERALE (1927—1928)

I. CIUPERCĂ

Evenimentele care îngăduie structurarea observaţiilor asupra activităţii opoziţiei în lunile martie—mai 1928 sint următoarele : întrunirile demonstrative din 18 martie 1928, planificarea adunării finale de la Alba-Iulia pentru 22 aprilie şi ţinerea ei la 6 mai 1928. Forţa principală a opoziţiei era P.N.Ţ. În toată această perioadă, opoziţia şi mai ales P.N.Ţ. îşi pune cu mai mare acuitate problema deosebit de complexă a utilizării nemulţumirilor populare; era vizată în primul rînd ţărănimea în numele căreia pretindea să acţioneze P.N.Ţ. Afirmăm complexitatea problemei în măsura în care conducerea P.N.Ţ. trebuia să stabilească dacă masa ţărănească din România a atins un aşa grad de nemulţumire faţă de guvernarea liberală „tiranică" încît să se ridice la un semn şi s-o măture înlocuind-o cu un guvern naţional-ţărănist. Exista o similitudine a intensităţii nemulţumirii faţă de liberali la toate nivelele opoziţiei şi, respectiv, la toate nivelele partidelor componente cu cea existentă în satul romînesc ? Este cunoscut că generalul Averescu şi formaţiunea sa politică lupta pe cont propriu şi putea constitui — aşa cum s-a întîmplat — o rezervă guvernamentală pentru organizarea unor manifestaţii „paralele" cu ale P.N.Ţ.

Lipsa de unitate a opoziţiei devine şi mai evidentă dacă adăugăm faptul că încă la începutul lunii martie I. Petrovici şi grupul Motru—Manoilescu, formal şi temporar împăcaţi cu O. Goga în Partidul poporului, renunţaseră să se înscrie la P.N.Ţ. şi aşteptau „un gest" al lui N. Iorga pentru a i se alătura ; I. Petrovici transmitea lui Nicolae Iorga că are mai multă autoritate ca oricînd să creeze „un mare partid popular" [1].

Era o problemă complexă — cea a ridicării maselor la revoltă — în măsura în care se crea posibilitatea să se demonstreze cu fapte adevărata esenţă a P.N.Ţ. Prudenţa conducerii P.N.Ţ. şi în special a lui Iuliu Maniu se vede în grija cu care acesta din urmă declara că are „la stînga" pe comunişti* şi „la dreapta" pe N. Iorga[2]. Dorea deci o linie „de centru", cumpănită, cuminte. Asupra întregii perioade se răsfrînge dezideratul menţinerii şi consolidării unităţii naţionale, unitate deopotrivă de periclitată, după părerile unor oameni politici — mai ales liberali — atît de folosirea nemulţumirilor unei provincii abia unită cu ţara, cazul Transilvaniei, cît şi de folosirea nemulţumirilor unei clase — ţărănimea. Numai luarea în considerare a acestor elemente de judecată permite aprecierea nuanţată a acţiunilor naţional-ţărăniste în lupta pentru preluarea puterii. Nici Iuliu Maniu şi nici ceilalţi naţional-ţărănişti nu doreau „revoluţia" cu care urmăreau numai să intimideze partidul aflat

---

[1] Biblioteca Academiei R. S. România, în continuare: Bibl. Acad., *Corespondenţa N. Iorga*, vol. 342, f. 436—437, (Ion Sîngeorgiu, Bucureşti, către N. Iorga, Paris, la 3 martie 1928).

* Adică P.S.D. şi Partidul liberal de la guvern ; şi din străinătate era condamnată această alianţă (vezi, Maurice Pernot, *Balcans Nouveaux*, Libraire Hachette, Paris, 1929, p. 137—138).

[2] Bibl. Acad., *Coresp. N. Iorga*, vol. 342, f. 323—326.

la guvern și Regența. Numai astfel se explică alternarea conciliabulelor cu guvernamentalii[3] cu ieșirea zgomotoasă în stradă. Poate cel mai interesant concept politic produs de perioada premergătoare instalării unui guvern Maniu este cel de „rezistență cetățenească". În România burgheză în care votul universal avea doar cîțiva ani vechime, democrația — cea burgheză — înainta anevoios către formele ei socotite clasice*. Fenomenul frecvent în multe țări europene era favorizat la noi, ca și în Iugoslavia, de necesitatea consolidării unității naționale în împrejurările internaționale de atunci[4]. Cum partidul de la guvern era cel confruntat cu problematica concretă a consolidării unității naționale, șansa lui de a se dovedi „partid democratic", așa cum era absolut necesar să fie prezentate lucrurile în fața deținătorilor votului universal, diminua. Așa explicăm de ce partidele opoziționiste și în special P.N.Ț. se consideră și se prezintă drept exponenții „adevăratei democrații". Astfel se explică de ce in mediul nostru politic interbelic, unde voința maselor deținătoare a dreptului de vot universal — în limitele burgheze cunoscute ale acestui drept — a fost adeseori falsificată, partidele politice burgheze se întrec în a-și dovedi „democratismul". Deziluziile produse în masa alegătorilor au generat neîncrederea în sistemul partidelor și în fiecare în parte, lucru demonstrat, intre altele, și prin diferența apreciabilă a voturilor acordate aceluiași partid în postura de organizator al alegerilor, adică partid de guvernămînt și în cea de partid opoziționist*; aceleași deziluzii sînt accentuate la unii intelectuali români de frecventarea lucrărilor engleze și franceze, mai vechi și mai noi, care subliniază „criza democrației" și îndeamnă la negarea democrației ca sistem[5].

Așadar, liderii național-țărăniști opun guvernării «oligarhice» liberale „rezistența cetățenească" pentru a se reveni la legalitate"[6]. De cea mai mare importanță este conținutul noțiunii aplicată, după cum se spune, și la București, la 18 martie și în celelalte întruniri național-țărăniste și chiar la Alba Iulia, la 6 mai 1928. Este sesizabilă nuanța contradictorie a noțiunii. La prima vedere este un act de nesupunere și revoltă in fața unor măsuri guvernamentale abuzive și arbitrare. De fapt, lideri național-țărăniști vorbesc de această rezistență ca de o manieră „de a ține în frîu masele muncitoare rurale" pentru a nu lăsa „să se producă un nou 1907", cum s-ar întîmpla dacă P.N.Ț. ar abdica de la datoria sa. „Noi vrem să fim supapa de siguranță contra izbucnirilor intempestive ale maselor, spuneau național-țărăniștii, fără să pierdem din vedere obiectivul ce ni l-am propus : alungarea regimului liberal"[7]. Iuliu Maniu declara în manieră similară că dacă nu se va produce „o schimbare de regim", *el va lăsa masele „să acționeze"*[8].

Cu aceste gînduri de „rezistență cetățenească", P.N.Ț. organizează la București întrunirea din 18 martie 1928. Modalitatea desfășurării este cea obișnuită unor asemenea împrejurări. Ne vom opri asupra ecourilor în străinătate ale momentului politic respectiv deoarece considerăm util să stăruim de fiecare dată asupra repercusiunilor pe plan extern ale actelor opoziției, mai ales acum, în perioada negocierii împrumutului de stabilizare. În țară și in străinătate se cunoștea cifra de 30 mii de participanți la întrunirea național-țărănistă. D.R. Ioanițescu pretinde a mai tîrziu[9], că iudețele Vlașca și Ilfov au dat la 18 martie cei 30 mii de „soldați în armata de rezistență a democrației române", precum și 13 răniți. Tensiunea politică a acelui moment inspira francezului Maurice Pernot, martor ocular, căruia i se reproșa că a venit „să vadă revoluția"

---

[3] Din nou sînt semnalate asemnea convorbiri la începutul lunii martie 1928 (Arh. St, București, fond Casa regală, regele Mihai, dosar 40/1928, f. 48).

* Ne referm în primul rînd la controlul Parlamentului asupra puterii executive.

[4] Mai multe țări europene ajung mai repede decît România la regimuri dictatoriale : Bulgaria, în 1923 ; Polonia — 1926 ; Portugalia — 1926 ; Iugoslavia — 1929 ; în Ungaria regimul lui Horthy era considerat drept unul dictatorial ; în Grecia era o situație similară ; în Turcia, regimul lui Kemal Atatürk era unul autoritar și singurul în stare, se spune, să propulseze țara în lumea modernă, rupînd hotărît cu unele elemente ale tradiției.

[5] Vezi și : Emile Giraud ; *La nullité de la politique internationale des grandes démocraties (1919—1939)*, Paris, 1938, Recueil Sirey, p. 2 829.

[6] C. Stere, (*Documente și lămuriri politice*, București, 1930, p. 86—87.) explică ce ar fi trebuit să fie în realitate această linie a revenirii la legalitate. În concepția lui ar fi trebuit să se revină la raporturi normale între coroană și reprezentanța națională, potrivit prevederilor constituționale. „Pentru realizarea acestui scop, P.N.Ț. nu avea dreptul să *ceară puterea* de la factorii constituționali". Trebuia să declare de mai înainte „că se va înclina verdictului popular, oricare ar fi el" și în felul acesta „avea dreptul de a cere aceeași supunere și din partea celorlalte partide".

[7] „Patria de Duminică", Cluj, an. II, nr. 27, din 15 iulie 1928.

[8] Arh. St. București, Fond Casa regală, dosar 40/1928, f. 55.

[9] „Patria de Duminică", Cluj, an. II, nr. 27, din 15 iulie 1928.

afirmația că „de fapt, istoria actuală a României se rezumă la certurile dintre liberali și adversarii lor“ [10]; unele ziare engleze exprimau mai mult speranța lor că regența în România „va refuza să fie intimidată“ de întrunirile P.N.Ț. condus de Iuliu Maniu. La Budapesta se anticipa cu tot mai mult zel proclamarea autonomiei Transilvaniei și Basarabiei ca urmare a activității opoziției național-țărăniste“ [11].

La Londra se compara demonstrația național-țărănistă cu marșul fascist asupra Romei, dîndu-se o cifră dublă de participare — 60 000 de „țărani pașnici români“ („Time“)[12]. „Daily Mail“, ostil României, oficiosul folosit în campania Rotbermere, scria despre România, imediat după demonstrația de la 18 martie, ca de un „stat amenințat de revoluție în care orice plasament este o pierdere totală“ ; o țară „virtual proscrisă de către celelalte state europene“ [13]. Prețurile ridicate, taxele grele, lipsa capitalului, dobînzile enorme, zădărnicirea dezvoltării naturale a negoțului, industriei și agriculturii sînt, fără îndoială, scria „The Times“ din 10 aprilie 1928[14], „cauzele nemulțumirilor contra regimului liberal și de care național-țărăniștii știu să profite cu mult succes“.

Evenimentul care captează întreaga viață politică și pe liderii politici aflați la guvern sau în opoziție este adunarea de la Alba Iulia. Analiza atitudinii opoziției față de guvernarea Vintilă Brătianu nu poate ocoli acest moment de încordare a relațiilor dintre partidele politice. Acum, după desfășurarea evenimentelor, există o proporție mai exactă a lor ; în mai 1928 actele guvernului și ale opoziției sînt marcate de dificultatea aprecierii consecințelor. Întrebarea fundamentală era aceea în legătură cu faptul dacă se va ajunge sau nu la folosirea forței și în acest caz se întrevedeau repercusiuni adînci pe plan intern și mai ales se crea pretextul unei intervenții din afară asupra României cuprinsă „de revoluție“.

Cîteva observații asupra stării de spirit guvernamentale se dovedesc utile în conturarea atmosferei politice din lunile aprilie-iunie 1928, și în special din jurul datei de 6 mai. Membrii guvernului Vintilă Brătianu, în fața hotărîrii conducerii P.N.Ț. de a organiza marea manifestație de la Alba Iulia, ezită în privința atitudinii celei mai adecvate ; informațiile vremii permit aprecierea că guvernanții erau preocupați de răspunderea unor asemenea atitudini. Această stare de spirit explică numărul mare de întruniri ale Consiliului de miniștri consacrate adunării opoziției la Alba Iulia. „Patru ședinți ale Consiliului de miniștri pentru o adunare a opoziției, ca și cînd ar fi fost vorba de intrarea României într-un război, pare de necrezut, — nota C. Argetoianu — dar așa a fost. După tragediile pe care le-am trăit de atunci, cînd mă gîndesc la fleacurile pe care le umflam noi în acele vremuri fericite, îmi vine să rîd [15]...“ Guvernul acționase pentru a convinge pe N. Iorga să nu participe la Alba Iulia ; orice personalitate politică smulsă acestui curent era un cîștig pentru guvern. N. Iorga mărturisește că nici nu dorea ca atitudinea lui „să ajute la consolidarea unui regim* a cărui stîrpiciune, în lipsa de oameni, în goliciunea de idei, era evidentă“ [16]. Se mulțumește dar să declare că recunoaște P.N.Ț. „dreptul de a fi valorificat într-un nou guvern *cum va înțelege Regenta*“ (subl. ns.)[17]. Telegrama lui N. Iorga constituie o dovadă de construire a liniei politice iorghiste potrivit sugestiilor secretarului general al Partidului național — C. Cihodariu.

Ministrul de interne — I.G. Duca — s-a gîndit la organizarea unei demonstrații „paralele“ cu cea național țărănistă, sarcină ce urma să fie încredințată generalului Averescu. Ar fi trebuit, potrivit acestui proiect, să fie aduși în București circa o sută mii de țărani. Tot C. Argetoianu pretinde a fi cel care a contribuit la neaplicarea ideii lui Duca în ciuda faptului că național țărăniștii îl credeau pe el autorul ideii demonstrației paralele“. Cu ironie, Argetoianu nota : „Atît mai lipsea : de frica lui Maniu să umflăm pe Averescu și să vedem pe prințul Carol înșelîndu-se... și coborînd în brațele lui Moș Teacă ...“ [18].

Subsecretarul de stat al Ministerului de interne, Gh. Tătărescu, primea sarcina dificilă de a coordona forțele guvernamentale, avînd libertatea să-și stabilească reședința la Turda sau

---

[10] Maurice Pernot, *op. cit.*, p. 135.

[11] Arh. St., București, fond Ministerul Propagandei Naționale, Presa externă, dosar 64, f. 65.

[12] Idem, dosar nr. 120, f. 24.

[13] Idem, regele Mihai, dosar 31/1925, f. 113.

[14] Arh. M.A.E., fond 71, 1920—1944, Anglia, Presă, 1921—1929. vol. 15, p. 240 și urm.

[15] C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 287.

* Se referă la guvernul Vintilă Brătianu.

[16] N. Iorga, *O viață de om*, vol. III, p. 213—214.

[17] Idem, *Supt trei regi*, București, 1932, p. 422.

[18] C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 387.

la Aiud, „după plac“ [19]. Probabil la ordinele lui I.G. Duca şi ale subsecretarilor de stat de la interne se efectua supravegherea tuturor personalităţilor opoziţioniste mai însemnate, întocmindu-se rapoarte amănunţite, zilnic, sau la cîteva zile, principalilor factori de răspundere guvernamentali şi personalităţilor liberale. Un asemenea raport din 20 aprilie 1928 [20] conţine precizarea că N. Iorga* sfătuieşte guvernul să nu permită P.N.Ţ. să ţină congresul la Alba Iulia şi este împotriva încurajării conducătorilor acestui partid în convorbiri particulare, încurajări care îi determină pe naţional-ţărănişti „să fie îndrăzneţi în acţiunile lor şi acest partid trebuie să ştie că atîta timp cît va sta în echivoc în chestia constituţională nu se pot bizui pe o chemare la cîrma ţării ....“. Acelaşi raport inedit informa că în P.N.Ţ. existau păreri potrivit cărora trebuie mers la Alba Iulia cu sau fără încuviinţarea guvernului întrucît. „ori trupele n-ar trage asupra oamenilor, ori dacă ar trage şi ar fi morţi şi răniţi guvernul va trebui să cadă imediat“. Raportul conţine şi următoarea „observaţiune“: „Ar trebui selecţionate trupele ca să nu se întrebuinţeze trupe recrutate din Ardeal“. Acelaşi birou B informa la 2 mai 1928 că ungurii...ar da semne „că se pregătesc să vină“ în caz că se petrec tulburări la Alba Iulia. Raportul conchidea că „...este greu de admis că el ar îndrăzni să se mişte în contra noastră ...“ [21].

Vrednică de remarcat este una din observaţiile constante făcute în aceste rapoarte, observaţie potrivit căreia guvernul trebuie să dea dovadă de tact, răbdare şi nu trebuie „să irite mulţimea care şi aşa se va dovedi sensibilă la violenţa discursurilor“. Atît în preajma adunării din 6 mai 1928 cît şi în perioada următoare, biroul B., o secţie a Siguranţei probabil, avea ordin să urmărească activitatea P.N.Ţ. şi a conducătorilor lui. „Frica de bolşevism“ [22] contribuie mai mult sau mai puţin direct, după părerea noastră, la întreţinerea unei tensiuni politice în România şi în alte ţări europene. Şi documentele introduse în discuţie ilustrează pregnant această afirmaţie.

Este de presupus că rapoartele primite de diferiţi oameni cu răspundere în guvern şi în Partidul liberal influenţau soluţiile întrevăzute de aceştia în discuţiile cu alţi oameni politici ai vremii, discuţii, care, consemnate, completează tabloul stării de spirit existente în guvernul V. Brătianu în preajma şi în timpul adunării de la Alba Iulia. La Iaşi, C.I. Brătianu discuta cu fruntaşul iorghist Sever Zotta [23]. C.I. Brătianu se arăta îngrijorat de perspectiva strîngerii a 300 mii de ţărani la Alba Iulia, întrebîndu-se, pe drept cuvînt, cum notează Sever Zotta, „dacă nu poate să iasă o surpriză“ char pentru cei ce organizează o asemenea manifestare. Liderul liberal opina că un guvern „de destindere“ ar fi fost foarte util în asemenea împrejurare.

Atmosfera acelei perioade capătă contururi mai exacte prin corelarea stării de spirit guvernamentale cu cea existentă în cadrul Partidului naţional ţărănesc şi a maselor populare din Transilvania. Informaţiile siguranţei arătau tendinţa organizatorilor adunării de la Alba Iulia de a cuprinde cercuri tot mai largi ale populaţiei în curentul favorabil manifestaţiei din 6 mai 1928. Astfel, potrivit raportului biroului B din 17 aprilie 1928 [24] D.R. Ioaniţescu intenţiona să realizeze legătura cu cadrele armatei şi mai ales cu cavalerii Ordinului Mihai Viteazu prin maiorul Vasiliu. Acelaşi lider naţional-ţărănist făcea declaraţii potrivit cărora organizarea naţional ţărăniştilor este desăvîrşită, aşteptîndu-se doar ordinul începerii acţiunii. Pe linia declaraţiilor destinate să impresioneze guvernul şi Regenţa şi să aducă reuşita „revoluţiunii paşnice“ D.R. Ioaniţescu afirma că : „Totul depinde de atitudinea din ultimul moment a guvernului“ [25] Deosebit de interesante sînt informaţiile privitoare la starea de spirit existentă în satele ardelene. Întrebaţi, ţăranii răspundeau că vor merge la Alba Iulia deoarece „domnii lor“ (liderii naţional ţărănişti—n.ns.) le-au spus că de vor veni în număr mare „guvernul va fi doborît de la putere“ şi va veni Maniu „care le cunoaşte suferinţele şi necazurile şi le va îmbunătăţi soarta“. „Nemulţumirile sînt multe, continua raportul : *sărăcia care s-a încuibat în sate* (subl., ns.), lipsa de numerar dobînzile grele, vitele n-au preţ, iar autorităţile se poartă rău cu populaţia ; perceptorii sînt aspri şi fără inimă, jandarmii insultă oamenii, bat, înjură şi jefuiesc populaţia, notarii iau cît pot din pielea ţăranilor, iar de reclamă undeva nu găsesc dreptate, pădurarii sînt tîlhari, agronomii

---

[19] Idem, p. 388.
[20] Bibl. Acad. mss. Arh. G. I. Brătianu, III, varia 5, f. 4.
* După părerea noastră, sub denumirea codificată Pa-Reg. este N. Iorga.
[21] Bibl. Acad., mss. Arh. G. I. Brătianu, III, varia 5, f. 12.
[22] Idem, f. 13.
[23] Bibl. Acad., *Coresp. N. Iorga*, vol. 342, f. 546—547 (Sever Zotta, Iaşi, către N. Iorga, la 24 aprilie 1928).
[24] Idem, Arh. G. I. Brătianu, III, varia 5.
[25] *Ibidem.*

şi silvicultorii fac şicane populaţiei, îi şperţuiesc pe locuitori şi trag în profiturile lor din păduri şi din pămînturile statului"...[26].

Un alt raport din 12 aprilie 1928[27] cuprindea informaţii asupra stării de spirit din Transilvania pe o perioadă de 12 zile. Agentul informa că cei mai zeloşi propagandaşti ai P.N.Ţ. sînt *chemărişlii*** şi preoţii uniţi. Se semnalează faptul că în Transilvania, „ţăranilor nu li se vorbeşte de ţărănişti, de Mihalache, Madgearu şi ceilalţi. Ei ştiu de Partidul naţional*** cu Maniu, Vaida, Popovici etc. Intelectualii, în intimitate, nu se sfiesc a-şi manifesta nemulţumirea faţă de ţărănişti şi mai ales faţă de fruntaşii lor care au aere ca să dicteze în partid şi care, desigur, se vor înghesui —zic ei – la situaţiunile înalte. Detaliul este semnificativ şi confirmă observaţiile făcute de autorii care s-au ocupat de istoria P.N.Ţ în legătură cu perpetuarea disensiunilor dintre ramura transilvăneană şi cea din vechiul Regat a acestui partid[28].

Ideea că este posibilă ameliorarea situaţiei din ţară de către opoziţie şi mai ales de către P.N.Ţ. —organizatorul manifestaţiei de la Alba Iulia —, prinsese în rîndurile muncitorilor din bazinele carbonifere transilvănene. La minele din Vulcani şi Lupeni se declarase grevă pe motivul neacordării celor două zile de concediu cerute pentru participarea la adunarea de la Alba Iulia[29]. 300 de mineri pleacă pe jos la Orăştie „ca de acolo să se alăture ţăranilor ce merg spre Alba"[30]. Peste 500 muncitori mineri de la minele de aur de la Brădişor, proprietate a societăţii „Mica", au suspendat lucrul pentru a merge la Alba Iulia[31].

Numărul celor prezenţi la Alba Iulia la 6 mai 1928 este apreciat diferit în informaţiile vremii. Sursele guvernamentale se străduiau să sublinieze eşecul, punînd cifra „reală" a participanţilor — 40 000 — în faţa intenţiei liderilor naţional-ţărănişti de a aduna 200 000 de ţărani[32]. Aflat la Cluj pe timpul desfăşurării evenimentelor, Maurice Pernot aprecia cifra celor prezenţi la Alba Iulia la 50 000[33]. Tot controversată este şi cifra participării muncitorilor[34]. Fireşte, pentru istoric importanţă covîrşitoare prezintă, pe lîngă numărul participanţilor, organizarea, starea lor de spirit, ecourile în ţară şi în străinătate, pe scurt, amploarea consecinţelor acestui fapt politic. Cei sosiţi la Alba erau încadraţi într-un sistem organizatoric cu alură militară, de altfel cel mai la îndemînă, mai comod, capabil să impresioneze şi verificat ca eficienţă ; comunele formau *plutoane* ; plăşile — *companii* ; judeţele formau *legiuni* ; mai multe judeţe formau o *brigadă*, iar provinciile se constituiau în *divizii*[35]. Tot din „spectacolul" regizat de liderii opoziţiei făcea parte şi jurămîntul depus în faţa preoţilor naţional-ţărănişti, componenta religioasă dovedindu-se din nou utilă într-o manifestare politică cu participare preponderent rurală.

Din punct de vedere al relaţiilor dintre partidele politice desfăşurarea propriu-zisă a adunării de la Alba Iulia nu aduce elemente esenţial-noi ; dezideratul înlocuirii guvernului liberal cu unul naţional-ţărănist, „reprezentantul real al poporului", lua în discursuri forme ce depindeau şi de temperamentul fiecărui vorbitor. N. Iorga reţine drept semnificative pentru

---

[26] Este vorba deun raport al Biroului B, referitor la perioada 18—23 aprilie 1928.

[27] Bibl. Acad., mass. Arh. G. I. Brătianu, III, varia 5.

** Termenul vine de la ziarul „Chemarea", înfiinţat în 1926, într-un moment de răscruce a activităţii Partidului naţional român, cînd tineretul acestui partid, în frunte cu secretarul general de atunci al partidului, Sever Dan, cerea o acţiune decisivă şi imediată. Cînd în 1930 se trece la organizarea temeinică a „Tineretului ţărănist", erau amintite faptele „chemăriştilor din perioada pregătirii adunării de la Alba Iulia.

*** Este vorba de ramura transilvăneană a P.N.Ţ. ; fostul P.N.R. condus de Iuliu Maniu. De remarcat că şi formaţiunea politică condusă de N. Iorga purta în această perioadă tot denumirea de Partidul naţional.

[28] Stanciu Stoian, *Fazele dezvoltării ţărănismului în România*, Bucureşti, 1946.

[29] Bibl. Acad., mss. Arh. G. I. Brătianu, III, varia 5 (raportul din 4 mai 1928).

[30] *Ibidem.*

[31] *Ibidem.*

[32] Arh. St. Bucureşti, fond Casa regală, regele Mihai, dosar 7/1928, f. 4.

[33] Maurice Pernot, *op. cit.*, p. 47.

[34] Vezi N. Iorga, *Memorii*, V, p. 277.

[35] Dacă „Socialismul" din 27 mai 1928 dă cifra de 10 000, o descriere entuziastă a unui participant cuprinde numărul de 22 000 mineri. (Cf. Dan Alecu, *Alba Iulia, 6 mai 1938*, Constanţa, 1928, 23 p.)

momentul 6 mai 1928 cuvinte de ordine ale participanților cum sînt : «murim azi și aici ! ; Azi să se schimbe guvernul, azi» ![36].

O observație se impune în legătură cu acest act politic al opoziției și în special al P.N.Ț. : există o discrepanță vizibilă între amploarea pregătirilor și forța sugerată prin „regizarea" demonstrației de la Alba Iulia și rezultatul ei imediat — o moțiune ce condamna partidul liberal care stă încă «jilav la conducerea țării» [37]. Ecourile contradictorii pe care cercetătorul le constată în literatura internă se explică tocmai prin sursa acestei literaturi; autorii interesați în sublinierea forței P.N.Ț. și a capacității sale de a se face urmat de *mase*, de a fi *partid de masă* deși în realitate era unul *de cadre*, construiau aprecierile lor pe temeiul forței sugerate de pregătirea adunării de la Alba Iulia. Literatura interesată în diminuarea celor întîmplate la Alba Iulia pornea de la rezultatul practic imediat. Același mod de apreciere își face loc, așa cum vom dovedi cu documente, chiar în cadrul P.N.Ț., contribuind la trasarea liniei de acțiune a P.N.Ț. în perioada imediat următoare adunării de la Alba Iulia.

Astfel, relatări interesate ale evenimentelor conțin aprecieri entuziaste. „Trăiam ceea ce cu atîta patimă dorisem, eram martorii și făptuitorii unei răsturnări (sic!) în politica țării"—nota un național-țărănist. Un alt național țărănist scria mai tîrziu că adunarea de la Alba Iulia era „cea mai mare demonstrație țărănească nu numai din România, ci din toate țările agrare europene" [38].

Tonul aprecierilor altor doi conducători de grupări opoziționiste este cu totul diferit Din motive analizate mai sus la care se adăuga grija istoricului de a lăsa posterității imaginea cît mai veridică a celor întîmplate, N. Iorga dezaproba „iacobinismul anacronic" al moțiunii votate la Alba Iulia[39]. Cît de elocvente pentru dezvăluirea resorturilor acestor atitudni ale lui N. Iorga ne apar mărturiile lui G.T. Kirileanu din 26 aprilie 1928[40]. Vizitîndu-l la Vălenii de Munte, Kirileanu îl găsește pe N. Iorga furios contra „lui Maniu cu Alba Iulia a lui ; tună și fulgeră contra lui C. Stere pe care vrea să-l împuște ..." Dacă țara nu mă vrea (președinte al Consiliului de Miniștri — n.ns.), voiu pleca din țară, căci în străinătate mi se dă considerațiunea meritată, pe cînd aici trebuie să mă lupt cu plata procentelor la datoriile făcute pentru atîtea publicații ce le fac în folosul culturii naționale (170 000 lei procente anuale) ; ... cîte n-ar face — consemna Kirileanu — dacă ar fi el la guvern ...". Erau momente de amărăciune pentru neîmplinirea pe plan politic, momente în care pentru N. Iorga devenea tot mai clară diminuarea șansei lui de a guverna în condițiile confruntării dintre partidele Liberal și Național-țărănist. Analiza făcută de generalul Averescu momentului de la Alba Iulia[41] confirmă încă o dată aprecierea că generalul, lipsit de forța unui partid puternic, spera în acest moment să mai preia puterea tot cu ajutorul conducerii Partidului liberal. Elementul esențial de sesizat în această analiză a generalului Averescu este felul în care pune problema desăvîrșirii unității naționale ; asemenea defunctului, Ionel Brătianu, el sesiza utilitatea îmbrățișării „interesului superior al statului" în fața căruia cele petrecute la Alba Iulia puteau lua aliura unor manifestări centrifuge potrivnice acestui interes. Mai mult interesat decît realist, generalul aprecia că „P.N.Ț. dezumflat la Alba Iulia, a limpezit situațiunea, aducînd cel mai mare serviciu posibil Partidului poporului ... [42].

Aprecierea consecințelor adunării de la Alba Iulia eșuează dacă cercetătorul se mărginește la constatarea că din punctul de vedere al schimbării de guvern* nu s-a întîmplat nimic. Chiar dacă în analiza istorică nu este operantă întrebarea „ce s-ar fi întîmplat dacă ...", există elemente ale situației a căror evaluare este mai relevantă folosind această întrebare. Este de presupus că pornirea acțiunii la Alba Iulia lăsa deschise mai multe posibilități pentru care, probabil, liderii național țărăniști aveau soluții. Este cunoscută corelarea manifestării național țărăniste

---

36 N. Iorga, *Supt trei regi*, București, 1932, p. 422.

37 Cf. Dan Alecu, *op. cit.*, p. 22.

37' *Ibidem*.

38 Pavel Pavel, *Why Roumania Failed*, London, Alliance Presse L.T.D., s.a.p. p. 53.

39 N. Iorga, *op. cit.*, p. 422.

40 Bibl. Acad., mss. Arh. Gh. Kirileanu, mapa II, mss V, *Însemnări despre N. Iorga*, 1920—1929, plicul 11.

41 Abis [Al. Averescu], *Alba Iulia*, București, 1928, 32 p.

42 Idem, p. 11.

* În epocă se folosește frecvent expresia, eronată după părerea noastră, a „schimbării de regim" ; regimul politic în România a rămas cel burghez și după preluarea puterii de către național-țărăniști.

de la începutul lunii mai 1928 cu acțiunea la Londra a prințului Carol[43]. Conținutul *Manifestului* apărut în „Daily Expres" din 6 mai 1928[44] probează încă o dată acest lucru. „Națiunea — se spunea în *Manifest* — trebuie să aibă putința de a-și exprima voința prin alegeri libere" — teza opoziției și mai ales a lui Iuli Maniu. „Trebuie să existe *o opoziție parlamentară liberă* pentru a asigura țării o guvernare justă și democratică" — continua prințul Carol care, devenit Carol al II-lea în iunie 1930, a acționat sistematic pentru o conducere autoritară. Care ar fi fost decizia liderilor național-țărăniști dacă la Alba Iulia ar fi „coborît" și prințul Carol ? Care ar fi fost atitudinea guvernului în această situație ? Ordinul Ministrului de interne, menționat în altă parte, în legătură cu folosirea forței în cazul încercării prințului Carol de a reintra în țară s-ar fi aplicat probabil. În acest caz există toate temeiurile să se creadă că s-ar fi ajuns la un război civil în România — manifestare violentă a luptei partidelor pentru putere. Fără aceste elemente, manifestația național țărănistă de la Alba Iulia lasă impresia unui lucru oprit la jumătate.

Cu toate acestea, liderii politici liberali, aflați la guvern, au fost nevoiți să reconsidere situația politică în care popularitatea P.N.Ț. era una reală. Astfel se poate explica tentativa lui I.Gh. Duca de a trata cu liderii național-țărăniști „transmiterea puterii *în mod pașnic* de la Partidul liberal la cel național-țărănist"[45]. Popularitatea dovedită la 6 mai 1928, alături de alți factori asupra cărora vom reveni, va contribui la preluarea puterii în noiembrie 1928 de către Partidul național-țărănesc.

Imediat după adunarea de la Alba Iulia, atmosfera politică este dominată de măsurile guvernamentale împotriva participanților. Există dovezi ale măsurilor represive guvernamentale destinate să prevină repetarea unor manifestații de asemenea amploare. S-a dat dispoziție prefecților de județe să se întocmească liste cu participanții de la adunarea din 6 mai din rîndul funcționarilor — categorie căreia i se interzicea activitatea politică. Lista întocmită de prefectul județului Alba[46] cuprindea 43 de funcționari. Rezoluția pusă pe acest tabel nominal de către însuși șeful guvernului — Vintilă Brătianu — este semnificativă pentru întreg ansamblul de măsuri ce au fost luate după 6 mai 1928. Rezoluția indica aplicarea măsurilor disciplinare de către diferitele departamente funcționarilor ; indica apoi să nu se ia nici o măsură împotriva consilierilor comunali, primarilor, membrilor delegațiilor permanente, medicilor, profesorilor și învățătorilor.

S-au operat arestări între țăranii și muncitorii participanți la Alba Iulia. Cei 24 de arestați din închisoarea militară de la Sibiu scriau președintelui P.N.Ț., arătînd mizeria în care i-a aruncat Gh. Tătărescu lăsîndu-le familiile fără salarii[47]. Dispozițiile guvernamentale aspre stîrnesc proteste în rîndul populației. Cităm dintr-un asemenea protest înaintat concomitent lui N. Iorga pentru autoritatea sa de mare învățat și președinte de partid și ministrului Nicolae Titulescu[48]. Autorii scrisorii își propun să dea lui N. Iorga amănuntele ce le au „cu privire la teroarea dezlănțuită în Transilvania, dar mai ales la Petroșani, în urma adunării de la Alba Iulia". Semnatarii scrisorii cer lui N. Iorga să spună președintelui Consiliului de miniștri și Regenței„ un cuvînt răspicat despre omenie și lege a căror călcare în picioare nu ne vestește nici un bine". Ei cer lui N. Iorga să facă el ce crede„ ca să înceteze rușinea aceasta a întemnițării de către un guvern român, național liberal, a atitor români cumsecade, care nu au alt cusur decît că aparțin unui alt partid tot așa de național și liberal. E vremea — continuau autorii, să *înceteze înverșunarea aceasta dintre partidele care-și dispută guvernarea ca un monopol* (subl. ns.), pe care ar vrea să-l aibă neîmpărțit. Țara are nevoie de alte îndrumări, care ar fi de dorit să vie de sus, fiindcă de jos n-ar putea veni fără turburări, care nu se poate ști unde ne-ar duce ...".

Între urmările adunării de la Alba Iulia atrage atenția detaliul aprecierii controversate a relațiilor dintre acest act politic opoziționist și desăvîrșirea unității naționale. Că manifestarea național țărănistă nu trebuia să fie și mai ales *să apară* drept una potrivnică unirii Transilvaniei cu țara, ci mai ales o manifestare antiguvernamentală *în cadrul* Statului român, faptul pare neîndoielnic în momentul decisiv — 6 mai 1928. O asemenea atitudine era utilă atît pe plan intern cît mai ales pe plan extern. Drept urmare acestui fapt și pentru a diminua impresia formată,

[43] Idem, p. 15.

[44] Arh. St. București, fond Ministerul Propagandei Naționale, Presa externă, dosar 34, f. 119.

[45] Bibl. Acad., mss. Arhiva G. I. Brătianu, III, varia 5. Consfătuirea național țărănistă din 3 iunie 1928 respinge această propunere.

[46] Arh. St. București, fond. M.A.I. (331), dosar 320/1928, nepaginat (tabloul ce poartă data de 18 mai 1928).

[47] Bibl. Acad., mss. Arh. G. I. Brătianu, III, varia 5.

[48] Idem, *Coresp. N. Iorga*, vol. 346, f. 45 (Lucian Borcaș, Cluj, către N. Iorga).

în țară și, probabil și în străinătate, de-a lungul opoziției îndelungate față de guvernările liberale că întrunirea la Alba Iulia concretizează nemulțumirea unei provincii, la 6 mai 1928 se proclamă solemn că actul unirii din 1918 este „definitiv"; generalul Averescu protestează împotriva insinuării prin această declarație, că la Alba Iulia s-a făcut Unirea Transilvaniei cu țara și că se poate desface tot acolo[49]. Averescu avea dreptate în sensul că unirea din 1918 nu era *a unui partid*, ci expresia voinței majorității zdrobitoare a populației din Transilvania.

Deopotrivă de semnificative sînt telegramele schimbate între membrii guvernului imediat după adunarea de la Alba Iulia. Telegramele arată că liderii național-țărăniști au acționat în cadrul și în limitele intereselor statului român. Astfel, N. Titulescu scria lui I.G. Duca, la 8 mai 1928, exprimînd satisfacția că *opoziția* „cu toată lupta aprigă, nu se atinge de unitatea noastră națională[50]; la aceeași dată, o telegramă semnată de Vintilă Brătianu și I.G. Duca și trimisă lui Victor Antonescu[51] conținea satisfacția expeditorilor de a fi autorizat întrunirea de la Alba Iulia „care a pus capăt legendei revoluțiunii* și face o dovadă completă a lipsei de seriozitate a întregii campanii a lui Maniu".

În fața acestor aprecieri, sesizăm nota dominantă a unor comentarii din străinătate. Ea consta în sublinierea ideii că la Alba Iulia preponderentă era nemulțumirea împotriva Vechiului Regat. În preajma adunării de la Alba Iulia ziarele franceze scriau despre «o imensă atmosferă de luptă ce domnește în România și despre pasiuni politice ajunse la paroxism»; despre planul pe care Iuliu Maniu îl ține în rezervă, plan capabil de a forța mîna liberalilor și de a lua guvernul[52]; de la Ministerul de externe francez se sugera menținerea liniștei în România, făcîndu-se apel la patriotismul liderilor politici. Ziariști străini ca Maurice Pernot[53], discutînd cu membri ai P.N.Ț., consemnau sub semnătură părerile acestora potrivit cărora conflictul între Partidul liberal și Partidul național-țărănesc[54] depășește lupta obișnuită între partide, fiind „o mișcare a agricultorilor contra burgheziei orășenești "care își rezervă monopolul puterii politice; că este mai ales „protestarea și chiar revolta, neviolentă, ... contra metodelor politice și administrative ale Vechiului Regat. În timpul negocierii împrumutului de stabilizare, în preajma complicațiilor produse în relațiile internaționale de criza economică din 1929—1933, asemenea aprecieri puteau dăuna României. Analiza lor urmărește sesizarea dificultăților specifice perioadei consolidării unității naționale pentru activitatea partidelor politice și creează posibilitatea corelării, în limita posibilităților de documentare, a elementelor de politică internă cu cele de politică internațională ale României. Pe plan intern, activitatea partidelor burgheze opoziționiste, analizată de noi în studiul de mai sus, are drept principal rezultat răsturnarea guvernului Brătianu și preluarea puterii de către Partidul Național Țărănesc, la 10 noiembrie 1928.

DE L'ACTIVITÉ DES PARTIS POLITIQUES DE LA ROUMANIE, À LA FIN DU GOUVERNEMENT LIBÉRAL, (1927—1928)

Résumé

Dans cet article l'auteur a essayé d'analyser l'activité de l'opposition (c'est a dire des partis politiques bourgeois en opposition) en vue de renverser le gouvernement de Vintilă Brătianu.

L'auteur utilise des documents inédits, qui se trouvent surtout dans la Bibliothèque de l'Académie de la Roumanie service des manuscrits. Ces documents, ainsi que les informations concernant les partis en opposition, a aidé l'auteur a refaire les actions des partis dans le but de prendre le gouvernement en novembre 1928.

L'auteur présente également les nombreuses manifestations de l'opposition qui ont culminé avec celle de Alba Iulia (le 6 mai 1928); il poursuive l'écho dans notre pays ainsi qu'à l'étranger de cette activité, de même que l'effet de l'action de l'opposition à l'égard de la situation internationale de la Roumanie.

---

[49] Abis [Al. Averescu], *Alba Iulia*, București, 1929, p. 20 și urm.

[50] Arh. St. București, fond Casa regală, dosar 41/1928, f. 32. (Telegrama nr. 1 487 din 8 mai 1928, expediată din San Remo).

[51] Idem, dosar 7/1928, f. 4 (telegrama nr. 9 536/8 mai 1928).

*Termenul de revoluție folosit în epocă avea o sferă destul de labilă.

[52] Ap. Abis [Al. Averescu], *op. cit.*, p. 14.

[53] „L'Europe Nouvelle" nr. 535, 12 mai 1928, p. 677.

[54] Maurice Pernot, *op. cit.*, p. 154—155. Bibl. Acad., Mss. Arh. G. I. Brătianu, III, varia 5 (Raportul din 14 mai 1928).

RĂSPÎNDIREA ȘTIINȚEI DE CARTE ÎN SATELE ROMÂNIEI ÎNTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE

D. ȘANDRU

Nivelul de răspîndire a științei de carte la populația din teritoriile românești a fost diferit în cadrul provinciilor istorice, acesta reflectînd stadiul de dezvoltare social-economică a ținuturilor respective. Datele statistice referitoare la sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea evidențiau că în toate provinciile mai mult de jumătate din locuitori erau neștiutori de carte. Astfel, în 1897, în Basarabia știutorii de carte reprezentau 19,4% din totalul locuitorilor, în 1899 în vechea Românie cota acestora se ridica la 22,0%, în 1900, în Transilvania știutorii de carte reprezentau 41,5%. Recensămîntul din 1912 stabilea totalul știutorilor de carte din Vechiul regat la 39,3% din întreaga populație, iar cele din 1910 la 51,1% în Transilvania și la 45,2% în Bucovina[1].

Pentru perioada ce s-a scurs de la recensămintele amintite, pînă în 1930, cînd a fost realizat primul recensămînt general al populației din România întregită, cercetătorul nu mai dispune de o situație statistică asupra nivelului de instrucție al tuturor locuitorilor țării. Este posibil ca de la 1910—1912 pînă la intrarea României în primul război mondial știința de carte să se fi răspîndit în proporții mai însemnate, după cum tot atît de posibil este faptul ca în anii războiului să se fi manifestat o stagnare în această direcție.

Unirea din 1918 și marile reforme economice, sociale și politice ce i-au urmat creau un cadru nou, mult mai prielnic procesului de culturalizare a maselor. Cercurile guvernante din România postbelică au înțeles necesitatea răspîndirii științei de carte în rîndul tuturor locuitorilor țării, ca o condiție indispensabilă pentru progresul general al statului și locuitorilor lui. Nu întîmplător în programele partidelor politice de după război problemei învățămîntului i se dădea o atenție specială. Pornind de la realitatea ca o bună parte din locuitorii țării erau lipsiți de cea mai elementară instrucție, conducerile grupărilor politice din România au stabilit ca țel principal răspîndirea învățămîntului de cultură generală în toate așezările țării și lupta contra analfabetismului[2]. Dintre prevederile de asemenea natură ale partidelor politice de guvernămînt postbelice, se disting prin claritatea lor cele formulate în programul Partidului Național Liberal din 27 noiembrie 1921, în care se înscria îmbunătățirea învățămîntului rural

---

[1] Anton Golopenția, *Starea culturală și economică a populației rurale din România*, în „Revista de igienă socială, București, an. X (1940), nr. 1—6, ianuarie—iunie, p. 222.

[2] Detalii în Virgil N. Madgearu, *Țărănismul. Partide politice și clase sociale. Clasele sociale în politica de după război. Țărănimea ca factor politic. Concepția socială a țărănismului. Structura Partidului Țărănesc. Tactica — un program*, București, p. 57; „Cuvîntul agronomilor", București, Seria I, nr. 11—12 din 15 octombrie — 1 noiembrie 1926, p. 217—218; an. III, nr. 13—14, noiembrie 1928, p. 163—165; „Argus" din 13.X.1926"; „Lupta" din 9.IV. 1926; „Adevărul" din 0.IV.1926; din 13.X.1926; Arh. St. București, fond Ministerul Afacerilor Interne, dosar 107/1926, f. 6.

şi distrugerea analfabetismului, prin înfiinţarea în fiecare cătun a unei şcoli şi prin asigurarea unui învăţător la 50 de copii[3].

Cîteva măsuri adoptate în primii ani de după Unire încercau să traducă în viaţă, cel puţin parţial, deziderate le declarate ale cercurilor conducătoare. Una dintre acestea s-a concretizat în încercarea de a se realiza construcţii şcolare la sate. Iniţiativa a dat roade numai în unele regiuni, ea fiind lipsită de efecte pentru populaţia din zonele mai puţin accesibile şi din satele mai sărace, unde, dealtfel, şi proporţia analfabeţilor era mai ridicată[4]. Alta a avut în vedere înzestrarea şcolilor, cu precădere a celor din mediul rural, cu loturi şcolare, care să constituie cîmpuri de experienţe şi de educaţie agricolă pentru copiii de ţărani[5]. Loturile şcolare au fost create aproape pretutindeni acolo unde au existat disponibilităţi de pămînt expropriat. Influenţa manifestată de acestea asupra tinerelor generaţii de ţărani a fost în unele sate puternică, în altele a lipsit complet.

Eforturile participării României la primul război mondial s-au concretizat în cîmpul învăţămîntului în neputinţa multor copii de a participa la şcoală. După datele Ministerului Instrucţiunii, rezulta că în anul 1922, numai printre copiii de vîrstă şcolară exista un număr de 1 009 152 de analfabeţi[6]. Or, pentru înlăturarea acestei stări se impuneau măsuri urgente şi radicale. La 26 iulie 1924 a fost promulgată legea pentru învăţămîntul primar al statului şi învăţămîntul normal-primar[7], care abroga legea învăţămîntului primar din 30 aprilie/12 mai 1896, împreună cu toate modificările ei ulterioare. Legea din 1924 recunoştea însemnătatea acestei instituţii şcolare pentru cultura generală a tineretului, prelungindu-i durata de studii de la 4 la 7 ani. „În tot cazul, pînă în termen de 5 ani de la promulgarea acestei legi, toate şcoalele vor trebui să aibă 7 clase" (art 57). Dar, pe de altă parte, înfiinţarea şcolilor primare cu şapte clase era condiţionată de asigurarea numărului de cadre necesar lor.

Generalizarea şcolii cu şapte clase a rămas, în cea mai mare parte a ţării, un deziderat declarat al legiuitorului. În primul rînd, nu s-a întreprins o operă pozitivă în vederea instruirii unui număr suficient de tineri pentru profesia de învăţător. Statistica oficială a Ministerului Instrucţiunii, din 1925, recunoştea că pentru a umple toate golurile din învăţămîntul prim r al ţării mai erau necesari încă 24 000 de învăţători[8]. Or, în anul şcolar 1926/1927 unele şcoli normale au fost desfiinţate, pretextîndu-se de către ministrul instrucţiunii că numărul acestora era „cu mult şi considerabil mai mare pentru necesităţile actuale"[9]. Datele statistice ale Ministerului Instrucţiunii pentru anul şcolar 1928/1929 arătau că în învăţămîntul primar erau atunci înscrişi 1 676 851 elevi, din care 1 474 719 în mediul rural şi 202 157 în mediul urban, din care au promovat 1 028 471 elevi, sau 61,3% pe ţară, iar pe medii, la sate 893 655 elevi, sau 60,6% dintre cei înscrişi. iar la oraşe 134 816, sau 66,7%[10]. Pentru instruirea acestor elevi au funcţionat 37 338 învăţători, revenind 45 de elevi la un învăţător. În şcolile săteşti, cei 1 474 719 elevi au fost instruiţi de 31 929 învăţători, ceea ce dădea o medie de 46 de elevi pe învăţător, timp în care la oraşe cei 5 409 învăţători au avut în medie cîte 37 de elevi fiecare[11]. În concepţia modernă a epocii, cifra optimă a numărului de elevi dintr-o clasă era considerată de 30. Or, pentru anul şcolar 1928/1929 asigurarea raportului prevăzut solicita un număr total de 55 895 de învăţători. Faţă de cadrele didactice existente atunci, se înregistra un minus de 18 557 învăţători. Acest deficit l-ar fi putut asigura cele 100 de şcoli normale de învăţători abia în decurs de cinci ani, fără a se fi luat în consideraţie golurile ce se iveau în rîndul forţelor didactice existente. Dar statistica nu se referea decît la copiii înscrişi la şcoală, căci, în realitate, în acel an şcolar un număr de 1 534 025 copii nu figurau printre cei înmatriculaţi[12]. Rezulta

[3] Biblioteca Centrală de Stat, fond Al. St. Georges, Pachet XLV, dosar, 4, f. 67 ; „Viitorul" din 1.XII.1921 ; din 15.X.1926.

[4] Vezi Anton Golopenţia, *op. cit.*, p. 221—222 ; „Opinia" din 10.II.1927 ; „Şcoala vremii", Bucureşti, nr. 5—6, 1931, p. 277.

[5] D. Şandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, Bucureşti, Edit. Acad., 1975, 159—166.

[6] C. Angelescu, *Activitatea Ministerului Instrucţiunii, 1922—1926*, Bucureşti, 1926, p. 3.

[7] „Monitorul oficial", nr. 101 din 26.VII.1924.

[8] „Dezbaterile Adunării Deputaţilor", şedinţa din 7.XII.1926, p. 231 ; şedinţa din 22.XI. 1926, p.62 ; Iosif I. Gabrea, *Şcoala românească, Structura şi politica ei. 1921—1932*, Bucureşti, 1933, p. 76.

[9] „Dezbaterile Adunării Deputaţilor", şedinţa din 22.XI.1926, p. 61.

[10] „Revista generală a învăţămîntului", Bucureşti, nr. 8, 1929, p. 504.

[11] *Ibidem*, p. 505.

[12] G. G. Antonescu şi Iosif I. Gabrea, *Organizarea învăţămîntului în 28 de state*. Bucureşti, 1933, p. 40—41.

că, într-o vreme cînd școlile normale începuseră să fie desființate, deficitul de învățători era de peste o treime față de minimul necesar[13].

În anul școlar 1931/1932 s-a constatat, în urma anchetelor ordonate de Dimitrie Gusti, o situație mai gravă, comparativ cu anii anteriori, în privința numărului de elevi ce reveneau la un învățător, ca urmare a licențierii, în prima parte a perioadei crizei economice, a unora dintre ei[14]. Iată numărul copiilor înscriși la școlile de stat ce reveneau atunci la un învățător[15]:

Provincia	În școlile rurale	În școlile urbane	Medii întrunite
Vechiul regat	55,20	46,62	53,85
Transilvania	64,57	48,02	62,24
Basarabia	55,56	42,99	53,95
Bucovina	49,45	34,36	45,87
ROMÂNIA	57,10	45,12	55,25

În același an școlar reveneau la sate 40,45 elevi, iar la orașe 37,32 copii la un învățător, socotiți din totalul celor ce urmau regulat școala[16].

Insuficiența cadrelor didactice a fost unul din motivele, poate dintre cele mai importante, care a împiedicat crearea de școli cu șapte clase în multe din satele românești. Contemporanii au evidențiat în numeroase rînduri că minimum de cunoștințe pentru viață nu putea fi predat copiilor într-o perioadă de numai patru ani și că chiar învățămîntul de șapte ani era insuficient față de aceasta, mai ales dacă era comparat cu durata școlii din alte state[17]. Cert este însă faptul că dispozițiile articolului 57 din legea din 26 iulie 1924 n-au putut fi traduse decît într-o mică măsură în viață[18]. Acolo unde s-au constituit școli cu șapte clase, rezultatele au fost modeste, din cauza lipsei de pregătire specială a învățătorilor, a insuficienței de cadre, a lipsei de localuri, de ateliere, de unelte etc. Din datele anilor școlari 1926/1927—1930/1931 privitoare la județul Ialomița se poate constata că pe județ, în medie pe an școlar, din totalul de 11 401 elevi înscriși în prima clasă de școală, numai 313 ajungeau în clasa a VII-a, iar dintre aceștia doar 133 o promovau într-un an[19]. Din cei 2 054 283 copii înscriși în școala primară în anul 1931/1932 pe întreaga țară, au absolvit în acel an cursul complet de șapte clase 11 879 copii, adică 0,6% din cei înscriși[20]. Dacă se avea în vedere faptul că școala primară trebuia urmată numai de copiii care nu treceau la vreo școală secundară și dacă se ținea seama că în anul 1931/1932 erau în total 184 765 elevi înscriși în școlile secundare, reiese că în perioada 1927/1928—1931/1932 școala românească n-a dat decît 1,1% absolvenți a șapte clase din totalul copiilor înscriși în școlile primare[21].

Cea mai gravă problemă a școlii primare românești din întreaga perioadă interbelică a rămas aceea a frecvenței. După cum este știut, obligativitatea învățămîntului primar a fost înscrisă în lege încă din timpul domniei lui Al. I. Cuza, acest principiu nefiind abrogat de nici o altă lege ce i-a urmat. Cum era și de așteptat, el a fost reconfirmat și de legea din 26 iulie 1924, înscriindu-se chiar și sancțiunea amenzii între 200 și 500 lei (art. 15) împotriva acelora care îl încălcau. Dar opinia publică a fostt lăsată să înțeleagă că îi stăteau la îndemînă mijloace pentru sustragerea copiilor de la instrucția școlară. De fapt, din chiar primul an școlar ce a urmat promulgării legii, 1924/1925, ministerul de resort a admis, prin instrucțiuni, posibilitatea neaplicării

[13] „Revista generală a învățămîntului", București, nr. 8, 1929, p. 540.
[14] Idem, nr. 7—8, 1934, p. 242.
[15] D. Gusti, *Un an de activitate la Ministerul Instrucției, Cultelor și Artelor*, București, 1934, p. 80.
[16] *Ibidem*, p. 90.
[17] G. G. Antonescu și Iosif I. Gabrea, *op. cit.*, p. 40—41.
[18] Iosif I. Gabrea, *op. cit.*, p. 76.
[19] D. N. Popescu, *În jurul propunerilor pentru reorganizarea școalei complementare* în „Școala Ialomiței", Călărași, nr. 2—3, 1932, p. 25 și 28.
[20] Iosif I. Gabrea, *op. cit.*, p. 76.
[21] *Ibidem*, p. 77.

principiului obligativităţii participării tinerilor la instruirea prin învăţămîntul primar şi rezultatele din perioada următoare s-au concretizat într-o frecvenţă scăzută şi în depopularea unor şcoli[22]. Datele statistice şi informaţiile de epocă referitoare la şcoala primară probează existenţa unui asemenea proces în întreaga ţară, cu unele particularităţi în intensitatea lui pe regiuni, în funcţie de condiţiile concrete din fiecare dintre ele. În 1927, în judeţul Iaşi, de pildă, un număr de circa 15 000 de copii de vîrstă şcolară nu frecventau şcoala primară. Din cei 30671 copii între 7 şi 16 ani obligaţi a urma şcoala, doar 23 572 mergeau regulat la cursuri, restul — în majoritatea lor, copii ai unor familii de ţărani săraci sau copii orfani — munceau în gospodării în tot cursul anului. Cercetările întreprinse au stabilit că, faţă de anii anteriori, se înregistrase un progres pe linia însuşirii ştiinţei de carte, dar, cu toate acestea, aproape 30% din locuitorii judeţului erau analfabeţi. Numai la categoria copiilor între 16 şi 18 ani existau peste 10 000 persoane ce nu ştiau deloc carte[23]. În anul şcolar 1928/1929, în judeţul Maramureş, 26 924 copii între 7 şi 16 ani erau obligaţi prin lege a urma şcoala. Dintre aceştia au fost înscrişi la cursuri numai 11 002, din care au frecventat regulat şcoala 7 667 şi au promovat-o doar 5 846 elevi[24]. Pe întreaga ţară, în anul şcolar 1928/1929 din 3 707 749 copii de vîrstă şcolară, un număr de 1 534 025, sau 41,1% dintre ei, au rămas fără instruire[25].

În anii crizei economice s-a manifestat o tendinţă de sporire a numărului de copii care nu participau la instruire sub nici o formă. Dacă pînă în anul 1928 frecventau şcolile primare şi secundare circa 90% din copiii înscrişi în ele, anchetele cu caracter oficial din primii ani ai crizei au stabilit că ponderea acestora scăzuse la 70%[26]. În perioada cît a funcţionat ca ministru la departamentul cultelor şi instrucţiunii publice, 9 iunie 1932—15 noiembrie 1933, D. Gusti a iniţiat mai multe anchete, care au permis constatarea stării de lucrări din învăţămîntul primar al României. Concluzia de bază a fost aceea că, deşi el era obligatoriu şi gratuit, nu toţi copiii în vîrstă de 7—14 ani erau înscrişi la şcoală[27]. În anul şcolar 1931/1932 existau 356 864 copii de vîrstă şcolară care învăţau la şcoli ce depindeau de diferite ministere şi care nu contraveneau legii învăţămîntului primar obligatoriu. În afară de aceştia, restul de 2 456 573 copii trebuiau să urmeze în acel an şcoala primară de stat, aceştia din urmă reprezentînd 87,94% din toţi copiii obligaţi să frecventeze şcoala primară. Or, în acel an — după cum rezultă din ancheta ordonată de Gusti — au fost înscrişi la şcoală 2 054 283 copii[28]. Dintre ei, au urmat regulat cursurile şcolii primare doar 1 485 254, adică 72,3% din copiii înscrişi. În şcolile primare rurale au frecventat regulat cursurile 1 271 596 copii, sau 70,83% din cei înscrişi, iar în şcolile primare urbane 213 658, sau 84,71%. Pe provincii istorice, situaţia era următoarea din punctul de vedere al frecvenţei la şcolile primare rurale de stat[29]:

Provincia	% din total		Total
	Băieţi	Fete	
ROMÂNIA	74,3	66,8	70,8
Transilvania	81,1	77,0	79,1
Bucovina	75,9	73,7	74,8
Vechiul regat	76,5	66,7	71,9
Basarabia	58,8	44,5	53,1

22 „Şcoala şi viaţa", Bucureşti, nr. 7—8, 1933, p. 351—352.

23 „Opinia" din 10.II.1927. Datele nu par a reflecta fidel realitatea, căci la recensămîntul din 1930 totalul analfabeţilor se ridica la 37,2% din populaţia judeţului (cf. Dr. Sabin Manuila şi D. C. Georgescu, *Populaţia României*, Bucureşti, 1937, p. 38).

24 „Viaţa şcolară", Sighet, nr. 5—6, 1929, p. 24.

25 G. G. Antonescu şi Iosif I. Gabrea, *op. cit.*, p. 40—41.

26 „Şcoala şi viaţa", Bucureşti, nr. 3, 1931, p. 169.

27 D. Gusti, *op. cit.*, p. 569 şi urm.

28 Iosif I. Gabrea, *op. cit.*, p. 76.

29 D. Gusti, *op. cit.*, p. 84—85 şi 576.

Rezultă din tabelul de mai sus că, pe provincii, frecvenţa era foarte scăzută în Basarabia, iar pe sexe, la fete ea era pretutindeni mai mică în comparaţie cu cea găsită la băieţi.

G. G. Antonescu şi Iosif I. Gabrea afirmau, în 1933, într-o lucrare în care comparau învăţămîntul primar din România cu cel al altor state, că ţara noastră avea cea mai scurtă şcolarizare obligatorie şi cel mai slab procent de frecvenţă[30]. Într-adevăr, după datele luate din publicaţia Biroului Internaţional de Educaţie de la Geneva, *L'organisation de l'instruction publique dans 53 pays*, din vara anului 1932, rezulta că România se situa în privinţa frecvenţei la şcoala primară obligatorie pe locul al 26-lea, din 27 de ţări luate în calcul, cu 59,81 % dintre elevi ce frecventau şcoala, fiind urmată doar de Turcia, cu 33 %. În Austria, Norvegia, Suedia şi Cehoslovacia frecvenţa era de 100 %, în Japonia de 99,3 %, în Elveţia de 98,5 %, în Polonia şi Scoţia de 96 %, în Ungaria de 95 %, în Bulgaria de 94 %, în Franţa şi Irlanda de 93,5 %, în Anglia de 91 %, în Danemarca de 90 %, în Finlanda, Olanda şi Portugalia de 80 %, în Spania şi Grecia de 75 %, în Rusia Sovietică de 70 %, în Iugoslavia de 69 %, iar în Albania şi Italia de 60 %[31].

Două erau cauzele principale care influenţau frecvenţa şcolară. În primul rînd, foarte mulţi ţărani nu aveau cu ce să-şi îmbrace şi să-şi încalţe copiii, mai ales iarna, şi, cu atît mai puţin, să le cumpere cărţile şi rechizitele necesare[32]. Această problemă s-a agravat în perioada crizei economice din 1929—1933, din cauza deprecierii preţurilor produselor agricole. Cum în anii crizei preţurile produselor agricole au scăzut sub nivelul preţurilor de producţie, în condiţiile în care ţăranii n-au mai obţinut beneficii de pe urma comercializării bunurilor din gospodărie, ci au fost puşi în imposibilitate de a mai face faţă celor mai elementare cerinţe pentru asigurarea instrucţiei copiilor lor[33]. La dezbaterea pe marginea raportului privitor la *Frecvenţa în şcolile primare*, prezentat Congresului Asociaţiei generale a Învăţătorilor de la Cluj, din 9 septembrie 1933, vorbitorii au evidenţiat ca una din cauzele care făceau ca frecvenţa în şcolile rurale, în special, să fie slabă, scumpetea cărţilor şi a rechizitelor şcolare, pe care nu şi le puteau procura cei mai mulţi dintre copiii oamenilor nevoiaşi[34]. În Şedinţa din 8 decembrie 1932 a Camerei, deputatul Ernest Ene, răspunzînd lui D. V. Ţoni, care, în cuvîntarea rostită la mesaj, declarase că slaba frecvenţă s-ar fi datorat faptului că „poporul nostru nu pricepe îndeajuns binefacerile învăţăturii", evidenţia că nu exista o dorinţă mai mare a ţăranului român decît aceea de a învăţa carte, dar că, în condiţiile în care sătenii nu aveau ce să mănînce, cu ce să se îmbrace şi să-şi îmbrace copiii, cu ce să cumpere cărţi, el nu putea să beneficieze de acest avantaj[35].

Cea de-a doua cauză principală care împiedica pe fiii de ţărani să frecventeze şcoala decurgea din rolul de producător, mai ales primăvara, vara şi toamna, al acestora în cadrul familiei ţărăneşti[36]. În condiţiile în care toţi membrii familiei ţărăneşti trebuiau să muncească pentru o bucată de pîine şi în care plugarul nu putea face faţă, totuşi, scumpirii vieţii, ducînd un trai mizer — observa un învăţător din judeţul Maramureş — participarea copiilor la şcoală nu putea fi decît redusă[37]. La rîndul său, Anton Golopenţia nota că aproape în nici un sat al ţării orfanii săracilor, care erau nevoiţi să intre, încă de pe la şapte ani, păzitori de vite, spre a-şi agonisi traiul, nu urmau şcoala[38].

Unele cauze specifice anumitor regiuni influenţau în mod vădit frecvenţa şcolară de acolo. Risipirea caselor în unele zone, din Munţii Apuseni în special, şi depărtarea lor de şcoală determinau o bună parte dintre copiii de acolo să nu urmeze şcoala. În alte regiuni, în care locuitorii

[30] G. G. Antonescu şi Iosif I. Gabrea, *op. cit.*, p. 12.

[31] *Ibidem*, p. 10 ; „Şcoala şi viaţa", Bucureşti, nr. 7—8, 1933, p. 353. Vezi şi frecvenţa din alte judeţe : Gh. Buzatu şi Georgeta Ignat, *Unele aspecte privind situaţia învăţămîntului primar din Moldova în anii crizei economice din 1929—1933*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie", Iaşi, 1965, p. 45—47 ; „Şcoala Ialomiţei", Călăraşi, nr. 5—6, 1933, p. 3.

[32] Vezi Arh. St. Bucureşti, fond Casa regală Carol al II-lea, dosar 167/1930, f. 7 ; Anton Golopenţia, *op. cit.*, p. 216.

[33] „Şcoala şi viaţa", Bucureşti, nr. 7—8, 1933, p. 354—355.

[34] *Ibidem*, p. 355.

[35] Idem, nr. 1—2, 1933, p. 58—59.

[36] Idem, nr. 7—8, 1933, p. 354—355 ; Gh. Buzatu şi Georgeta Ignat, *op. cit.*, p. 49 ; „Conjunctura economiei româneşti", an. I (1936), nr. 1—2, p. 25—26.

[37] Marin Grigore Ioan, *Şcoala cu şapte clase*, în „Viaţa şcolară", Sighet, noiembrie 1928, p. 6—9.

[38] Anton Golopenţia, *op. cit.*, p. 215.

erau mai puţin obişnuiţi cu şcoala şi cu utilitatea ei, între care, înainte de toate, se situau unele zone ale Basarabiei, numărul celor ce nu trimiteau copiii la învăţătură era atît de mare încît ar fi fost imposibilă încasarea amenzilor fără a se fi ivit tulburări[39].

În acelaşi timp, o bună parte dintre copiii ce urmau şcoala nu reuşeau să termine, din motive diverse, decît un număr redus de clase ale şcolii primare, astfel că ei dispuneau, de fapt, de un bagaj de cunoştinţe şcolare dintre cele mai modeste. Analiza rezultatelor şcolii primare, de stat şi particulare, pe perioada 1921—1932, este concludentă în acest sens. În decursul celor 11 ani şcolari, în mediul urban şi rural au fost înscrişi 18 875 530 de copii în şcoala primară, pe care au promovat-o 11 738 574, adică 62, 2 % din cei înscrişi, 5 555 574, sau 29,4 % din cei înscrişi au fost declaraţi repetenţi, iar 1 581 126, sau 5,4 % eliminaţi, retraşi etc. Repetenţii, împreună cu elevii eliminaţi, cu cei retraşi şi cu alte categorii de copii ce nu absolviseră şcoala completă totalizau 6 989 358, sau 37,8 % din totalul celor înscrişi la şcoală[40]. Iată producţia şcolii primare de stat din mediul rural al României pe perioada 1921—1932 :[41] (Tabelul nr. 1) :

Tabelul nr. 1 :

Anii	Şcoli	Copii înscrişi	Promovaţi	Repetenţi	Absolvenţi	Învăţători
1921—1922	11 104	1 245 914	765 177	381 196	77 327	21 600
1922—1923	11 431	1 181 054	718 946	352 742	79 721	20 813
1923—1924	11 583	1 179 011	726 439	371 150	90 373	22 514
1924—1925	11 787	1 228 016	797 499	357 672	79 674	24 314
1925—1926	12 491	1 345 581	840 476	419 215	153 169	28 324
1926—1927	13 074	1 406 338	859 070	442 090	157 605	29 981
1927—1928	13 280	1 474 719	893 655	478 887	23 571	31 929
1928—1929	13 740	1 575 278	918 260	526 391	25 788	32 204
1929—1930	13 584	1 632 960	935 991	558 560	19 616	31 989
1930—1931	13 817	1 730 115	1 008 305	564 270	12 966	31 936
1931—1932	13 777	1 795 037	991 108	578 773	10 574	31 434

Rezultă că numărul şcolilor şi al copiilor înscrişi în ele au fost în creştere aproape continuă, iar numărul învăţătorilor a marcat scăderi în anii crizei economice. Îngrijorătoare şi cu tendinţă de urcare era situaţia numerică a copiilor ce nu promovau clasa, iar cea mai gravă problemă rămînea aceea a numărului redus de absolvenţi din fiecare an, socotiţi din întregul ciclu şcolar, număr aflat în continuă scădere.

În anul şcolar 1931/1932, din copiii înscrişi în şcolile primare din România, au promovat clasa 58,93 % din cei ce au frecventat şcoala. În mediul urban ponderea promovaţilor atingea 72,5 % pe cînd la sate ea era de numai 56,97 %[42]. Diferenţierile pe provincii şi pe clase la promovări erau deosebit de mari. Astfel, în Basarabia, în acel an şcolar, se găseau în clasa I 32, 40 % din totalul copiilor înscrişi în şcolile primare ale provinciei, iar în Bucovina 27 %. Această stare se datora repetării de către mulţi copii a primei clase vreme de mai mulţi ani, pînă cînd depăşeau vîrsta şcolară. Se adăuga lipsa unei atenţii speciale din partea administraţiei pentru regiunile cu puţini ştiutori de carte şi instabilitatea învăţătorilor, care evitau regiunile sărace şi cele cu mulţi analfabeţi[43].

Trebuie observat că din totalul tinerilor care absolveau şcoala primară doar o parte, numericeşte redusă, urmau şi alte forme de învăţămînt. În anul şcolar 1928/1929, tineretul din România care urma şcolile de stat era în număr de 2 283 211, reprezentînd 59,2 % dintre copii,

---

[39] *Ibidem*.
[40] Iosif I. Gabrea, *op. cit.*, p. 47.
[41] *Ibidem*, p. 22. În sate nu existau şcoli primare particulare.
[42] D. Gusti, *op. cit.*, p. 100.
[43] Anton Golopenţia, *op. cit.*, p. 217 ; Ing. I. Measnicov, *Raportul dintre ştiinţa de carte şi numărul învăţătorilor în România*, în „Sociologie românească", an. II (1937), nr. 2—3, februarie—martie, p. 112 şi urm.

fiind astfel repartizat pe categorii de şcoli: 109 487, sau 2,8 % din copii, în grădinițe, 1 929 222, sau 50,1 %, în şcoala primară, 168 102, sau 4,4 % din populaţia şcolară, în scolile secundare (gimnazii, şcoli normale, licee şi seminarii), 76 400, sau 1,9 % din copiii de vîrstă şcolară, în şcolile secundare cu caracter practic (comerciale, profesionale, de meserii, industriale, de agricultură). Este interesant de observat că într-un stat ca România, în care sectorul economic de bază era reprezentat prin agricultură, şcolile agricole erau frecventate de numai 3 489 elevi, timp încare şcolile comerciale aveau în acelaşi an şcolar 27 260 elevi[44]. Din toţi copiii înscrişi la şcoala primară în decurs de 11 ani, în intervalul 1921—1931/1932, doar 11,8 % au trecut în în şcoli secundare teoretice şi practice, iar numai în şcoli teoretice 9,1 %. Aşadar, aproape nouă zecimi din copii rămîneau doar cu şcoala primară. În ceea ce privea satul, el era şi mai dezavantajat din acest punct de vedere. Din datele comparative pe anii 1921—1931/1932 rezulta că, în media acelor ani, 55,4 % din toţi copiii ce absolveau şcoala primară la oraşe şi 94,6 % din cei ce absolveau şcoala primară la sate rămîneau cu acest minimum de instrucţie[45].

Dealtfel, nici reţeaua şcolară a României de atunci nu asigura un cadru propice specializării copiilor prin şcoli. Într-un memoriu înaintat în anul 1930 regelui Carol al II-lea de către medicul şef al oraşului Cîmpulung Moldovenesc se sublinia insuficienţa numerică a şcolilor de agricultură, de meserii, a atelierelor, a cooperativelor etc. pentru educaţia ţăranilor şi pentru cerinţele lor. Ele — declara medicul — reprezintă nişte oaze în deşertul imens al maselor ţărăneşti, fără ca toţi sătenii să poată ajunge la izvorul răcoritor şi binefăcător al acestora, întrucît mulţi se pierd definitiv pe drum, lăsînd un gol apreciabil în populaţia românească[46].

Cu toate minusurile avute de învăţămîntul primar din România de după primul război mondial, acesta a favorizat, totuşi, o creştere a numărului locuitorilor ştiutori de carte, comparativ cu inceputul veacului nostru. Recensămîntul din 1930 a stabilit că ştiutorii de carte ajunseseră la 57,0 % în întreaga ţară, la 52,1 % în Vechiul regat, la 38,2 % în Basarabia, la 65,7 % în Bucovina şi la 67,3% în Transilvania, socotiţi din populaţia de peste şapte ani[47]. Din compararea datelor vechilor recensăminte cu cel din 1930 rezultă că ştiinţa de carte a făcut progrese relativ însemnate. Ea s-a dezvoltat în cel mai înalt ritm în Bucovina, cu 10,2% la fiecare zece ani, cu 9,3% în vechea Românie, cu 8,1% în Transilvania şi cu 5,6% în Basarabia pe fiecare deceniu[48]. Progresul mai lent al şcolarizării în Basarabia era, în bună măsură, urmarea moştenirii din perioada antebelică, perioadă în care numărul mare al analfabeţilor fusese favorizat de lipsa unui învăţămînt primar obligatoriu[49].

Numărul ştiutorilor de carte în vechiul regat a crescut de la 1 032 743, în 1899, la 3 720 646, în 1930, ceea ce însemna o creştere de 260,3 % într-un interval de 32 de ani. Ritmul de creştere a fost mai mare în perioada 1899—1912 decît în 1912 —1930. În prima etapă, creşterea a fost de 1,3 % anual, pe cînd în anii 1912—1930 creşterea anuală a numărului ştiutorilor de carte a înregistrat un ritm mediu de numai 0,9 %. Această încetineală s-a datorat tulburărilor provocate de război, precum şi dificultăţilor operei de refacere[50].

La recensămîntul din 1930, din totalul locuitorilor de peste şapte ani, de 14 485 914, numărul ştiutorilor de carte se cifra la 8 213 592, adică la 57,0 %. Provinciile unite dădeau procente diferite de ştiutori de carte, astfel: 45,3 % în Cadrilater, 38,1 % în Basarabia, 65,7 % în Bucovina şi 67,0 % în Transilvania, împreună cu Banatul, Crişana şi Maramureşul[51]. Pe provincii, populaţia ştiutoare de carte a crescut între recensămintele din 1910—1912 pînă în 1930 astfel: cu 16,0 % în Oltenia, cu 16,4 % în Muntenia, cu 15,0 % în Dobrogea, cu 17,9 % în Moldova, cu 18,7% în Basarabia (faţă de 1897), cu 20,5 % în Bucovina, cu 17,8 % în Transilvania, cu 14,1 % în Banat şi cu 12,1 % în Crişana—Maramureş, sporul fiind calculat la populaţia de peste şapte ani. Astfel, în Bucovina creşterea numărului ştiutorilor de carte, pe medii întrunite, a fost între anii 1910 şi 1930 de la 45,2 % la 65,7 %, în Moldova, între 1912 şi 1930, de la 39,1% la 57,0%, în Dobrogea, de la 37,9%, la 52,9% iar în Oltenia de la 33,5% la 49,6%[52].

Procentul neştiutorilor de carte era mai mare în mediul rural decît în mediul urban. Din populaţia de peste şapte ani a satelor, de 11 333,8 mii locuitori, un număr de 5 495,1 mii,

---

[44] G. G. Antonescu şi Iosif I. Gabrea, *op. cit.*, p. 40—41.

[45] Iosif I. Gabrea, *op. cit.*, p. 77—78.

[46] Arh. St. Bucureşti, fond Casa regală Carol al II-lea, dosar 167/1930, f. 7.

[47] Anton Golopenţia, *op.cit.*, p. 222. Calculul include şi Cadrilaterul.

[48] *Ibidem.*

[49] „Conjunctura economiei româneşti", an. I (1936), nr. 1—2, p. 25—26.

[50] Dr. Sabin Manuila şi D. C. Georgescu, *op. cit.*, p. 32—33; D. C. Georgescu, *Populaţia satelor româneşti*, în „Sociologie românească", an. II (1937), nr. 2—3, februarie—martie, p. 70.

[51] Dr. Sabin Manuila şi D. C. Georgescu, *op. cit.*, p. 33.

[52] Ing. I. Measnicov, *op. cit.*, p. 114—115.

sau 48,7 % din totalul lor erau analfabeţi. Astfel, aproape jumătate din locuitorii de peste şapte ani ai satelor nu frecventaseră niciodată şcoala[53]. Pe grupe de vîrste, la sate neştiutorii de carte cei mai frecvenţi erau la grupele înaintate, iar pe sexe la femei. Iată cum se prezenta din aceste puncte de vedere situaţia la sate :[54] (Tabelul nr. II) :

Tabelul nr. II :

Grupe de vîrstă	Total		Masculin		Feminin	
	Cifre absolute	%	Cifre absolute	%	Cifre absolute	%
TOTAL	5 490 000	48,3	1 936 000	35,1	3 554 000	61,3
7—12 ani	529 000	30,5	221 000	25,2	307 000	36.0
13—19 ani	787 000	37,5	256 000	25,2	532 000	49,0
20—64 ani	3 677 000	53,9	1 228 000	37,4	2 448 000	69,2
56 ani şi peste	478 000	77,2	224 000	69,6	253 000	85,0
Nedeclarată	20 000	—	7 000	—	13 000	—

Aşadar, cei mai mulţi analfabeţi îi dădea grupa de populaţie rurală de peste 65 de ani, cu 77,2%, iar cel mai mic, de 30,5 %, grupa celor între 7 şi 12 ani, adică tocmai cei de vîrstă şcolară. Or, la sate, în 1930, 25,2% dintre băieţii şi 36,0% dintre fetele cuprinse între 7 şi 12 ani continuau să nu frecventeze şcoala primară. Dacă pentru vîrstele înaintate procesul era explicabil prin faptul că cu şase-şapte decenii în urmă şcolile erau rare, nu se găsea nici o explicaţie la grupele tinere, pentru care, în 1924, se legiferase prelungirea învăţămîntului la şapte ani. În acelaşi timp, la femei procentul neştiutoarelor de carte era şi global şi pe vîrste mai mare decît la bărbaţi.

La oraşe situaţia era mai bună din acest punct de vedere. Din cei 3 152,1 mii de locuitori ai oraşelor ce depăşeau vîrsta de şapte ani, analfabeţii, în număr de 711,5 mii, reprezentau doar 22,7% din populaţia de peste şapte ani a oraşelor[55], în această cifră intrînd, de fapt, mulţi analfabeţi proveniţi din mediul rural. Iată situaţia ştiutorilor de carte pe provincii, medii de locuire şi pe sexe, în procente : [56] (Tabelul nr. III) :

Rezultă că în toate provinciile analfabetismul era mai pregnant în mediul rural decît în cel urban. În vechea Românie raportul analfabeţilor de la sate faţă de cel de la oraşe era de 1,7, în Basarabia de 2,4, iar în Transilvania de 2,9, astfel că aici se înregistrau, de fapt, de trei ori mai mulţi analfabeţi la sate. Procentul analfabeţilor de sex feminin era mai mare decît la bărbaţi, în special în Basarabia. În Transilvania participarea persoanelor de sex feminin la şcoală era mai accentuată decît în Vechiul regat, unde ponderea femeilor analfabete era de două ori mai mare decît a bărbaţilor, pe cînd în Transilvania aceasta apărea cu numai jumătate mai mare. Dar, în Vechiul regat analfabetismul era mai puţin frecvent la bărbaţi decît în celelalte provincii şi fenomenul era mai accentuat la populaţia pînă la 20 de ani[57]

Analiza ştiinţei de carte pe unităţi administrative mai mici probează diferenţieri extrem de mari între ele. La întregul populaţiei şi dintre toate judeţele ţării, cel mai ridicat procent de ştiutori de carte îl dădea Braşovul, cu 86,9%, fiind urmat de Sibiu, cu 85,2%, Odorhei, cu 85,0 %, Trei Scaune, cu 84,2% şi Tîrnava Mare, cu 83,7%. Cel mai mic procent de ştiutori de carte îl dădea Hotinul, cu 28,7% ; urmau Bălţi, cu 31,9%, Orhei, cu 32,1 %, Cahul, cu 34,1%,

[53] D. C. Georgescu, *op. cit.*, p. 70 : „Conjunctura economiei româneşti", an. I (1936), nr. 1—2, p. 25.

[54] *Recensămîntul general al populaţiei României din 29 decembrie 1930*, Bucureşti, vol. III, 1938, p. XXII—XXIII.

[55] D. C. Georgescu, *op. cit.*, p. 70.

[56] *Recensămîntul general...*, vol. IIII, p. XII—XVIII; Dr. Sabin Manuila şi D. C. Georgescu, *op. cit.*, p. 36 ; Ing. I Measnicov, *op. cit.*, p. 117.

[57] Arh. St. Bucureşti, fond Dr. Sabin Manuila, doc. 96/26/1934, f. 17.

Tabelul nr. III:

Provincia	Mediul rural şi urban întrunite			Mediul rural			Mediul urban		
	Total	Masculin	Feminin	Total	Masculin	Feminin	Total	Masculin	Feminin
ROMÂNIA	57,0	69,2	45,5	51,3	64,9	38,7	77,3	84,5	79,3
Oltenia	49,6	70,4	31,0	46,5	68,5	27,4	68,5	81,8	55,3
Muntenia	57,6	74,2	44,9	48,8	68,5	30,4	78,4	87,4	69,6
Dobrogea	52,9	65,1	40,2	47,5	60,7	34,1	68,5	77,1	58,9
Moldova	57,0	71,3	43,3	51,6	67,6	36,3	72,4	81,6	63,3
Basarabia	38,1	51,5	25,1	34,1	48,0	20,6	62,6	72,3	53,1
Bucovina	65,7	72,2	59,0	59,8	67,1	53,2	80,3	84,8	76,1
Transilvania	67,3	73,8	62,9	64,2	70,4	58,1	88,0	90,0	86,0
Banat	72,0	80,1	64,4	68,5	77,7	59,9	87,4	90,7	84,2
Crişana—Maramureş	61,5	67,8	55,4	54,9	62,4	47,7	85,9	88,0	83,8

Tighina, cu 36,5%, Soroca, cu 37,5%, Maramureş, cu 38,0%[58]. Analiza ştiinţei de carte pe plase probează diferenţieri şi mai strîngente. În 1930, România avea 322 de plăşi. În una din ele numărul analfabeţilor era mai mic de 10% (Săcelele Braşovului, cu 9,9%), în 24 analfabeţii reprezentau 10—20%, în 22 ei reprezentau 20—30%, în 54 ponderea lor era de 30—40%, în 81 între 40 şi 50%, în 85 de 50—60%, în 43 de 60—70%, iar în 12 plăşi între 70 şi 80%[59]. În general, plăşile cu cei mai puţini analfabeţi erau situate în sud-estul Transilvaniei şi, în parte, în judeţele Vîlcea, Argeş, Muscel, Dîmboviţa şi Prahova, iar cei mai mulţi analfabeţi se găseau în Munţii Apuseni, în jurul plăşii Vaşcău şi în masivul Poiana Rusca-Retezat, apoi în Maramureş, Satu Mare şi Someş. În Transilvania, procentul ştiutorilor de carte era de 67,3% pe provincie, însă aici existau plăşi cu cei mai puţini şi cu cei mai mulţi analfabeţi din ţară: Săcelele Braşovului, cu 9,9% neştiutori de carte, Vaşcău, cu 71,2%, Vişeu, cu 72, 1% şi Iza, cu 75,2%[60].

În privinţa diferenţierilor pe sexe la ştiutorii de carte, cea mai mare era în judeţul Gorj, unde la bărbaţi ponderea era de 72 8% iar la femei de 28 3% şi cea mai mică în judeţele Trei Scaune, cu 86,4% la bărbaţi şi 82,2% la femei şi Braşov, cu 89,7% la bărbaţi şi 84,1% la femei. Existau judeţe unde femeile ştiutoare de carte reprezentau mai puţin de 20% din totalul femeilor, astfel, în Hotin procentul era de 16,6%, în Orhei de 17,8%, în Vlaşca de 19,3%, în Bălţi de 20,0%[61].

Faţă de recensămintele anterioare, s-au înregistrat creşteri substanţiale la populaţia ştiutoare de carte, în special, în judeţele Timiş—Torontal, cu 45,1 %, Caliacra, cu 26,3%, Arad, cu 22,0% Alba, cu 23,2%, Ismail, cu 25,7%, Cetatea Albă, cu 22,2%, Cluj, cu 28,9%, Sălaj, cu 23,3%, Roman, cu 21,5%, Soroca, cu 23,6%, Făgăraş, cu 20,7%, Someş, cu 20,2% şi în judeţele din Bucovina, în celelalte judeţe creşterile fiind sub 20%, cele mai mici sporuri aflîndu-se în Braşov, cu 4,1%, Bihor, cu 8,4%, Tulcea, cu 8,5%, Baia, cu 9,1%[62].

Trebuie menţionat că, în comparaţie cu alte state europene, România se găsea, în privinţa nivelului de şcolarizare a locuitorilor, într-o situaţie de inferioritate. Datele comparative asupra gradului de alfabetizare din tabelul următor, deşi se referă la ani diferiţi, evidenţiază acea stare:[63]

În privinţa gradului de instruire pe cicluri de şcoli, recensămîntul din 1930 a găsit că, din cei 8 213 592 ştiutori de carte ai României 85,1% posedau numai instrucţia elementară.

[58] Dr. Sabin Manuila şi D. C. Georgescu, *op. cit.*, p. 38—39; I. Measnicov, *Portret statistic al ţinuturilor*, in „Sociologie românească", an. III (1938), nr. 4—6, aprilie—iunie, p. 236; D. Gusti, *op. cit.*, p. 570—572.

[59] Anton Golopenţia, *Gradul de modernizare al regiunilor rurale ale României*, în „Sociologie românească", an. IV (1939), nr. 4—6, aprilie—iunie, p. 209—210.

[60] *Ibidem*, p. 211—212; idem, *Starea culturală....*, p. 221.

[61] Dr. Sabin Manuilă şi D.C. Georgescu, *op. cit.*, p. 38—40.

[62] *Ibidem*, p. 38—39.

[63] *Ibidem*, p. 48.

Ţara	Anul la care se referă datele	Procentul ştiutorilor de carte
Franţa	1926	94,1
Cehoslovacia	1921	92,6*
Belgia	1920	92,5
Estonia	1922	89,2
Ungaria	1920	84,8
Letonia	1930	81,2
Italia	1921	73,2
Polonia	1921	67,3
Lituania	1923	67,3
Bulgaria	1926	60,3
ROMÂNIA	1930	57,0
Spania	1920	57,0
Grecia	1928	56,7
Rusia Sovietică	1926	51,3
Portugalia	1920	34,8

* Peste 5 ani.

Tabelul nr. IV

Gradul de instrucţie	Total		Bărbaţi		Femei	
	Cifre absolute	%	Cifre absolute	%	Cifre absolute	%
TOTAL	8 213 592	100,0	4 871 064	100,0	3 342 528	100,0
Extraşcolară	123 435	1,5	72 662	1,5	52 773	1,6
Primară	6 987 811	85,1	4 153 990	85,3	2 833 821	84,7
Secundară	705 108	8,6	367 727	7,5	337 381	10,1
Profesională	262 231	3,2	169 857	3,5	92 374	2,8
Universitară	90 653	1,1	69 632	1,4	21 021	0,6
Alte şcoli superioare	42 353	0,5	37 196	0,8	5 158	0,2

În cota de mai sus fuseseră incluşi toţi cei ce erau ştiutori de carte şi frecventaseră şcoala primară, indiferent de numărul claselor terminate. Iată care era situaţia ştiutorilor de carte, în 1930, pe ţară, după gradul de instrucţie: [64] (Tabelul nr. IV):

La cei cu instrucţia secundară (indiferent de numărul claselor absolvite) nu exista o deosebire prea mare între proporţia femeilor şi cea a bărbaţilor. Faptul se datora numeroaselor contingente de eleve înscrise în şcolile secundare nou create după Unire. În schimb, la universităţi şi în celelalte şcoli superioare diferenţa era exagerat de mare :106 828 bărbaţi, faţă de 26 179 femei. În 1930, instrucţia primară era reprezentată în mediul rural prin 93,0% din totalul ştiutorilor de carte ai satelor, iar la oraşe prin 66,3%. La sate, abia 5,9% din locuitorii mai mari de şapte ani ştiutori de carte aveau pregătire dată de şcoli secundare şi superioare. Instrucţia secundară era destul de frecventă în oraşe, unde ea atingea 19,5% din totalul ştiutorilor de carte, şi mai rară la sate, unde numai 4% din toţi sătenii ştiutori de carte posedau cunoştinţe obţinute prin licee[65].

[64] *Ibidem*, p. 44.
[65] *Ibidem*; Anton Golopenţia, *op. cit.*, p. 214.

La recensămîntul din 1930 situația populației rurale după instrucție era următoarea : [66]

Totalul populației de la 7 ani în sus	11 303 000	100,0%
Neștiutori de carte	5 490 000	48,5%
Știutori de carte	5 822 000	51,5%
din care cu :		
— instrucție extrașcolară	70 000	0,6%
— instrucție primară	5 412 000	47,4%
— instrucție secundară	234 000	2,1%
— instrucție profesională	81 000	0,7%
— instrucție universitară	20 000	0,2%
— alte școli superioare	6 000	Mai puțin de 0,1%

Din punctul de vedere al populației României pe profesiuni, recensămîntul din 1930 constată că cel mai scăzut nivel îl aveau agricultorii, categorie la care proporția știutorilor de carte, socotită la locuitorii de peste șapte ani, era de 50,0%, timp în care în industrie proporția atingea 78,6%, multe persoane din categoriile din urmă avînd atît instruirea prin școala secundară, cît și prin școala profesională[67].

Constatările recensămîntului general al populației din 1930 în privința științei de carte au determinat cercurile guvernante să dea o atenție sporită acțiunii pentru diminuarea numărului de analfabeți. Ea s-a concretizat în intensificarea, cu începere din primii ani de după recensămînt, a inspecțiilor școlare făcute de către delegați ai Ministerului Instrucțiunii în diferite zone din țară și în anunțarea de către național-țărăniști, sub guvernarea cărora s-a efectuat recensămîntul și s-au prelucrat datele lui, a unui program privitor la construcția de noi școli[68]. În domeniul edificiilor școlare inițiativele lor au căpătat aplicabilitate mai tîrziu, după redresarea economică a țării. În schimb, acțiunea pentru diminuarea analfabetismului a făcut progrese în multe sate[69]. Anchetele ce au urmat recensămîntului din 1930 au găsit pretutindeni reduceri mai mici sau mai mari la numărul de neștiutori de carte. Astfel, pînă în anul 1934, în județul Brașov ponderea știutorilor de carte a sporit cu încă 7%, ceea ce făcea ca totalul analfabeților de aici să scadă la numai 6,1%. În județele Arad, Bihor și Maramureș, unde s-au efectuat anchete la scurtă vreme după recensămînt, s-a constatat însă că, în pofida creșterii numărului de știutori de carte, analfabetismul continua să rămînă destul de răspîndit în rîndul populației românești, comparativ cu cel găsit la germani, maghiari și evrei. Excepție făcea județul Maramureș, unde și printre evrei și printre ruteni el era foarte răspîndit[70]. În cele 55 de sate cercetate de echipele studențești în vara anului 1938, a căror situație culturală era mai bună decît media pe țară s-a stabilit că numărul analfabeților scăzuse cu cote ce variau între 1,5 și 35,1%[71]. Dar, cu toate diminuările în numărul de analfabeți dintr-o serie de localități, precum Căianul Mic, județul Someș, Mocod, județul Năsăud, Bucșoaia, județul Cîmpulung în altele, precum la Vidra, județul Turda, neștiutorii de carte continuau să aibă o pondere însemnată[72].

Cercetările cu caracter sociologic întreprinse după criza economică din 1929—1933 în satele românești au observat la o parte din populația știutoare de carte că nu utiliza în prea mare măsură, în scopuri proprii, această cucerire. Pornind de la constatarea de mai sus, Fundația

[66] Anton Golopenția, *op. cit.*, p. 214.

[67] *Recensămîntul general...*, vol. III, p. XXI—XXII.

[68] „Opinia" din 26.IX.1933.

[69] Ing. I. Measnicov, *Știința de carte la Leșu-Năsăud*, în „Sociologie românească", an. II (1937), nr. 7—8, iulie—august, p. 354—358.

[70] Arh. St. București, fond Fr. Sabin Manuila, doc. 96/26/1934, f. 17.

[71] Anton Golopenția, *op. cit.*, p. 222 ; D. Gusti, *Starea de azi a satului românesc — Întîile concluzii ale cercetărilor întreprinse în 1938 de echipele regale studențești*, în „Sociologie românească", an. III (1938), nr. 10—12, septembrie—decembrie, p. 433.

[72] Gh. Reteganul și V. Zinvelui, *Mocodul. Un sat de cultivatori de ceapă și producători de pănură din granița Năsăudului*, în *60 sate românești*, vol. V, București, 1942, p. 72 ; Florea Florescu, *Vidra. Un sat de negustori și meșteșugari ambulanți*, în *60 sate românești*, vol. V, p. 169 ; Gh. Reteganul, *Căianul Mic. Un sat de voștinari și strîngătoare de lînă din Munții Someșului*, în *60 sate românești*, vol. V, p. 39 ; Arh. St. Botoșani, fond Prefectura județului Botoșani, dosar 276/1938.

culturală Principele Carol, „Astra" de la Sibiu, Societatea pentru cultura poporului român din Bucovina şi Astra basarabeană şi-au fixat drept scop stimularea populaţiei rurale adulte la folosirea ştiinţei de carte cîştigată prin şcoli pentru uşurarea procesului de adaptare a sătenilor la împrejurările vieţii moderne[73]. Alături de lupta pentru stîrpirea analfabetismului, această sarcină va rămîne permanentă, fără a i se putea da, vreme de mai mulţi ani, o soluţie eficientă.

LA DIFFUSION (DE L'ALPHABÉTISATION) DU SAVOIR LIRE ET ÉCRIRE DANS LES VILLAGES DE LA ROUMANIE ENTRE LES DEUX GUERRES MONDIALES

Résumé

Le niveau de diffusion du savoir lire et écrire parmi la population du territoires roumains fut différent dans le cadre des provinces historiques, ce niveau reflétant le stade du développement social-économique des régions respectives. Les données statistiques se référant à la fin du XIX-e siècle et au début du XX-e, mettaiant en évidence le fait que dans les provinces, la majorité des habitants (plus de la moitié) étaient analphabètes.

L'Union de 1918 et les grandes réformes économiques, sociales et politiques qui en suivirent, créaient un cadre nouveau, beaucoup plus favorable au processus de diffusion de la culture de masee. Les gouvernants de la Roumanie d'après guerre ont compris la nécessité de la diffusion du savoir lire et écrire, pour la totalité des habitants du pays, comme une condition indispensable pour le progrès général de l'état et de ses habitants. Quelques measures adoptées les premières années après l'Union, tâchaient de réaliser, au moins partiellement, les desiderata déclarés des classes gouvernantes. Le 26 juillet 1924 fut promulguée la loi de l'enseignement primaire d'état et de l'enseignement normal-primaire, qui abrogealt l'ancienne loi de l'enseignement primaire du 30 avril/12 mai 1896 et toutes ses modifications ultérieures. La loi de 1924 reconnaissait l'importance de cette institution scolaire pour la culture générale de la jeunesse, prolongeant la durée des études de 4 à 7 ans. Mais, la généralisation de l'école à 7 classes est restée, pour la plupart du pays, au stade de desiderata déclarés du législateur. L'insuffisance des cadres didactiques fut un des motifs, peut-être le plus important qui empêcha la création des écoles à sept classes dans de nombreux villages du pays.

Malgré les déficiences de l'enseignement primaire de la Roumanie d'après la première guerre mondiale, celui-ci favorisa quand-même une augmentation du nombre des habitants alphabétisés, par comparaison au début de notre siècle. Le recensement général de la population de Roumanie du 29 décembre 1930 établit que les habitants sachant lire et écrire avaient atteint le 57% du pays tout entier. En comparant les anciens recensements à celui de 1930, il en résulte que le savoir lire et écrire fit des progrès relativement importants. Ce progrès connut son plus haut rythme en Bucovine, par comparaison à l'année 1910 et aux autres provinces roumaines.

Le poids des analphabètes était plus grand dans le milieu rural que dans le milieu urbain. Dans un village ayant 11 333,8 habitants il y avait 5 495,1 d'analphabètes parmi population dépassant l'âge de 7 ans, c'est-à-dire 48,7% de son total. En effet, une moitié environ des habitants des villages dépassant l'âge de 7 ans, n'avaient jamais fréquenté l'école. Par groupes d'âge, les analphabètes des villages étaient plus nombreux aux groupes avancés, tandis que par sexe, c'étaient les femmes. Au point de vue de la population de Roumanie par professions, le recensement de 1930 constate que le niveau le plus bas était chez les agriculteurs, catégorie avec une moyenne de 50% d'alphabétisés, calculée aux habitants dépassant l'âge de 7 ans, pendant que dans l'industrie la proportion atteignait 78,6%.

Les constatations du recensement général de la population de 1930, en ce qui concerne le savoir lire et écrire, ont déterminé les gouvernants à accorder une attention plus grande à l'action pour la diminution du nombre des analphabètes. Après 1930, la mission de la lutte pour disparition de l'analphabétisme est devenue permanente sans malgré réussir, pendant plusieurs années, à trouver une solution efficiente.

[73] Anton Golopenţia, *op. cit.*, p. 217–218.

TEORETIZĂRI INTERBELICE CU PRIVIRE LA VALORIFICAREA RAŢIONALĂ A PATRIMONIULUI SILVIC NAŢIONAL

I. SAIZU şi C. BOTEZ

„O ţară moare cînd codrii ei sînt morţi“
(I. Simionescu, *Pădurile noastre*, Bucureşti, 1925, p.3)

În perioada de firească emulaţie doctrinară şi programatică ce a urmat actului istoric de la 1 Decembrie 1918, de fundamentare sau refundamentare a preceptelor economice[1], inclusiv a preocupărilor de raţionalizare[2], care, toate, mai mult sau mai puţin proeminent, vizau sporirea potenţialului materialo-moral şi avansul României în civilizaţie, problema silvică, amplificată prin creşterea arealului pădurilor de la 2 497 632 la 7 202 000 ha, căpătînd — după remarca realistă a lui I. G. Duca — „o însemnătate ce nu poate scăpa luării aminte a nimănui“ [3], a cucerit tot mai mulţi aderenţi. Chestiunea avea să cheme pe baricade în primul rînd pe specialişti şi aceasta pentru motivul de bază că, deşi conştiente de valoarea aurului verde, partidele burgheze nu au arborat programe capabile să ducă, în cadrul unui sistem unitar, la administrarea, exploatarea şi valorificarea lui raţională. Autori lucizi observaseră că nici una din organizaţiile politice n-a trecut între stipulaţii o directivă silvică definitivă spre a fi urmărită cu tenacitate în timp[4], că „concurenţa doctrinară a numeroaselor partide politice se manifestă în opoziţie prin programele pe baza cărora erau solicitate voturile cetăţenilor, voturi care, la

---

[1] M. Todosia, *Teorii burgheze din perioada interbelică cu privire la industrializarea României*, Iaşi, 1967, p. 40—155; I. Saizu, *Opinii din perioada 1922—1928 privitoare al dezvoltarea economiei naţionale*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie «A. D. Xenopol» IX, 1972, Iaşi, p. 381—402; I. Agrigoroaiei, *Programul Partidului naţional—liberal din perioada 1918—1921 şi unele probleme referitoare la dezvoltarea economiei naţionale*, în idem, VIII, 1971, p. 287—315; C. Botez, *Din gîndirea economică românească în domeniul silvic*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie «A. D. Xenopol»", XVII/1980, p. 482 — 502.

[2] M. Belea, *Preocupări de organizare ştiinţifică a producţiei în România perioadei interbelice*, în „Viaţa economică“, VI, 1968, nr. 2. p. 6; *I. Saizu, La Roumanie dans le contexte des preoccupations d'entre les deux guerres de rationalisation de la production et du travail*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, XVIII, 1979, nr. 3, p. 575—593; idem, *Preocupări pentru raţionalizarea producţiei şi a muncii în România în perioada interbelică*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie «A. D. Xenopol»“, XVI, 1979, p. 405—429.

[3] I. G. Duca, *Un îndemn*, în „Economia forestieră“, II, 1920, nr. 9—10, p. 259.

[4] C. P. Georgescu, *Cadastrul şi silvicultura*, în „Revista pădurilor“, XLI, 1929, nr. 3, p. 157.

rîndul lor, justificau pretenţii de conducere a statului"[5]. Prevederile cuprindeau o sumă de elemente convergente, dar şi disjunctive[6].

Pentru a înţelege corect preocupările interbelice trebuie să reamintim că, în capitalism, raţionalizarea, ca principiu al exploatării, are comportament şi urmări contradictorii : pe de o parte, îngăduie promovarea progresului tehnic, creşterea productivităţii muncii şi comprimarea cheltuielilor de producţie ; pe de alta, sporirea gradului de prestaţie şi accelerarea şomajului[7]. Caracterul ei istoric o face să aibă, în raport nemijlocit cu trăsăturile esenţiale ale orînduirii burgheze, o valoare *limitată*, întrucît, realizîndu-se în întreprinderile particulare, vizează creşterea plusvalorii în interesul patronilor şi al acţionarilor, nu al întregii societăţi, şi *deformată*, deoarece ridică la rangul de realitate raţională exploatarea, dominaţia şi subjugarea producătorilor direcţi şi nu stăvileşte risipa de forţe productive la scară naţională. Cele două particularităţi determină ca principiul raţionalizării să nu poată fi aplicat în capitalism în mod concret şi coerent[8].

Din acest motiv, însăşi conţinutul noţiunii a putut fi diferit definit. Sub raport strict silvic, miezul raţionalizării semnifica, după unii, ideea de rentabilitate, care trebuia să fie maximă, de regenerare (exploatarea neputînd fi pentru pădure altceva decît un moment de renovare şi de împrospătare a forţelor productive pe care le cuprinde), de oportunitate, în sensul libertăţii proprietarului de a decide asupra formei de exploatare[9]. După alţii, principiul rentabilităţii maxime a capitalului investit trebuia, dimpotrivă, să piardă din importanţă, fiindcă tocmai aplicarea lui de societăţile străine a îndrumat spre exploatarea de tip colonial şi, în loc, să se instituie o politică de ocrotire a domeniului forestier, aplicîndu-se neapărat criteriul parităţii în complexul economic, al ajutorului mutual şi al colaborării armonioase a tuturor ramurilor de producţie naţională[10]. Raţionalizarea presupunea — în altă viziune — destoinicia proprietarului şi cunoştinţe profesionale din partea personalului, menite să aducă pădurea la aşa-zisa stare normală, caracterizată prin creşterea robustă a speciilor care convin, prin distribuirea firească — în număr şi suprafaţă — a vîrstelor şi a claselor de vîrstă, prin finanţarea optimă a activităţii în vederea generării de venituri anuale cît mai constante, ca şi prin adoptarea regulei exploatabilităţii comerciale[11].

Corpul silvic, cunoscător al cerinţelor ramurii şi conştient de menirea sa profesională, a depus un efort fără precedent de a „zidi" convingerea într-o strictă conservare, refacere şi valorificare raţională a fondului silvestru în ideea firească de a răspunde „tuturor nevoilor industriei noastre şi a satisface consumaţia fără să ne mai temem de epuizarea acestor bogăţii"[12]. Potrivit calculelor unor specialişti, la asemenea rezultate se putea ajunge numai subordonînd raţionalizării următoarele directive : fabricile de cherestea să fie în funcţie de gradul de generare şi regenerare a pădurii, nu invers[13] ; fixarea cantităţilor anulate de export în raport de capacitatea normală de producţie a codrului şi sporirea responsabilităţilor în executarea amenajamentelor[14] ; întocmirea de urgenţă a statisticii forestiere fără de care orice măsură de protecţie era

---

[5] Val. Dinu, *Politica forestieră naţională. Doctrina modernă şi realizările epocii 1918–1939*, Bucureşti, 1939, p. 219.

[6] I. Saizu, *Asemănări şi deosebiri între programele economice ale partidelor politice burgheze din România (1922–1928)*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie «A. D. Xenopol»", XII, 1975, p. 102–103.

[7] *Dicţionar politic*, Bucureşti, Editura politică, 1975, p. 494.

[8] A. Negucioiu, *Raţionalitatea economică în condiţiile socialismului*, în *Studii de istorie a economiei şi gîndirii economice româneşti*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, p. 142.

[9] Gh. Agapie, *Exploatarea raţională a pădurilor*, în „Revista pădurilor" XXXV, 1923, nr. 1, p. 8.

[10] V. Săbău, *Organizarea producţiei forestiere în cadrul unei politici economice naţionale*, Bucureşti, 1937, p. 66–67 ; Al. Ştefănescu, *O chestiune de demnitate pentru corpul silvic*, în „Revista pădurilor", XXXV, 1923, nr. 2, p. 130.

[11] P. Antonescu, *Pădurea şi Constituţiunea*, în idem, nr. 2, p. 72.

[12] G. Turneanu, *Anul forestier 1922*, în idem, nr. 1, p. 3.

[13] M. P. Florescu, *Sporirea producţiei forestiere şi în special a lemnului de lucru*, în idem, XXXIV, 1922, nr. 9, p. 531 ; M. P. Florescu, *Problema exploatării întregului masiv forestier al României*, Bucureşti, 1924, p. 3,16 ; *Enciclopedia României*, vol. III, p. 455.

[14] V. Săbău, *Politica de amenajare a pădurilor româneşti în lumina statisticii*, Bucureşti, 1937, p. 3 ; V. N. Stinghe, *Amenajarea pădurilor*, Bucureşti, 1939, p. 2.

iluzorie ; naționalizarea fabricilor care-și aveau sediul peste hotare, ca și a cooperativelor forestiere al căror material era acaparat de străini pentru export[15].

După cum se vede, raționalizarea a fost considerată la acest nivel o ecuație cu puțini, nu și nesemnificativi, termeni puși spre rezolvare. Ea însă purta caracter obsedant la structurile profesionale alese, angajate nu numai în draparea gîndirii economice cu teze fortifiante, luminînd zonele obscure ale domeniului, dar și într-o autentică practică silvică. Era clar că, pentru România, silvicultura nu putea să evolueze în cadrul „restrîns și lîncezînd" de pînă la 1 Decembrie 1918[16], că sosise momentul ca „grija de păduri" să ajungă o problemă a întregii națiuni [17], nu doar o chestiune tehnică de specialitate[18]. De aceea, s-a și susținut că raționalizarea presupunea un complex de obiective majore aflate în interferență logică. Toate beneficiile ce rezultau pentru economia națională de pe urma pădurilor — se arăta cu justețe într-o lucrare de sinteză — depindeau de existența, întinderea, cultura și exploatarea lor rațională, ceea ce incumba și rentabilitatea lor[19], prin eliminarea tuturor activităților parazitare[20].

Chibzuința în domeniul silvic trebuia să înceapă cu actul de refacere a potențialului avuției, motiv pentru care s-a și conchis că problema urma să formeze cu orice preț preocuparea de căpetenie a bărbaților de stat, care aveau dreptul, dar și datoria, de a cumpăni și lua toate măsurile necesare conservării materialului lemnos și sporirii producției, inaugurînd „o gospodărie silvică rațională în accepțiunea strictă a acestui cuvînt" [21]. În consecință, era necesar ca întreprinderile care exploatau păduri să fie obligate — prin lege — să-și reconstituie suprafețele tăiate, chiar dacă la pornirea activității nu figura o atare însărcinare[22]. Gospodăria silvică se dorea clădită pe ceea ce disciplina în sine numește principiul permanenței sau al raportului susținut[23], pentru ca prin funcționarea rațională a rolului economic al pădurilor să rezulte în mod firesc acțiunea armonioasă a atributelor fizice și sociale[24]. Mai mult, s-a cerut ca amenajarea întregului patrimoniu silvic să se facă după un sistem unitar, bine conceput și precizat, cuprinzîndu-se într-un plan întotdeauna corpuri ideale de exploatare[25].

Normalizarea reclama inalienabilitatea pădurilor statului, ale județelor și ale comunelor, transformarea domeniului forestier al puterii centrale în gospodărie exemplară din toate punctele de vedere, la care, prin constrîngere legislativă, asistență tehnică și financiară sau chiar administrație, să ajungă și celelalte categorii de proprietăți[26], comasarea economică a plantațiilor mici în serii de exploatare și răscumpărarea arealului particular devastat[27].

Stăruind pentru raționalizare în domeniul silvic, care trebuia efectuată „cît mai în concordanță cu nevoile economiei naționale" [28], gata în orice moment de a sta, în mod natural, la

[15] I. Simionescu, *Considerațiuni generale asupra întocmirii unei statistici forestiere*, în „Revista pădurilor", XXXVIII, 1926, nr. 6—7, p. 443 ; V. Sabău, *Politica de amenajare a pădurilor...*, p. 4, 26 ; M. P. Florescu, *Problema exportului lemnului*, în „Revista pădurilor, XXXV, 1923, nr. 9, p. 535—536.

[16] V. I. Brătianu, *Politica de stat a lemnului*, în „Economia forestieră", III, 1921, nr. 6—9, p. 144.

[17] Val. Dinu, *Politica forestieră a României după război*, București, 1937, p. 4 ; M. Drăcea, *Grija de pădurile țării*, București, 1938, p. 3.

[18] „Dimineața", 4 februarie 1935.

[19] C. Ivanovici, *Statistica producției pe anul forestier 1937/1938*, București, 1939, p. 4 ; *Contribuțiuni la problema materiilor prime în România*, vol. I, București, 1939, p. 194 ; *Enciclopedia României*, vol. III, p. 454—455.

[20] I. C. Demetrescu, *Temeiuri de economie forestieră generală cu deosebită privire a împrejurărilor românești*, București, 1942, p. 247.

[21] P. Antonescu, *Reconstituirea domeniului nostru silvic*, în „Revista pădurilor", XXXIV, 1922, nr. 3, p. 113.

[22] H. Manole, *Reflexiuni asupra taxelor vamale cu privire la exportul lemnului*, în idem, XXXV, 1923, nr. 2, p. 136.

[23] M. Drăcea, *Considerațiuni asupra domeniului forestier al României*, București, 1938, p. 36 ; V. C. Filip, *Organizarea producției forestiere în cadrul planului economic general*, în „Revista pădurilor", LI, 1939, nr. 3—4, p. 398.

[24] P. Ioan, *Politică silvică națională*, București, 1936, p. 54.

[25] V. Precup, *Contribuții la „Unificarea Codului silvic"*, în Revista pădurilor", XXXIV, 1922, nr. 8, p. 414.

[26] A. I. Ionescu, *Normalizarea exploatărilor pădurilor*, în idem, XXXVIII, 1926, nr. 5 p. 297—298 ; Val. Dinu, *Politica forestieră națională...*, p. 22.

[27] A. I. Ionescu, *op. cit.*, p. 297—298.

[28] V. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 137.

temelia conservării, ameliorării și regenerării pădurilor[29], specialiștii făceau dovada existenței unor motive obiective, fundamentale, mai ales că era evident că România își exploata pădurile „în neștire, *fără o busolă de orientare*“[30]. Nu era vorba, prin urmare, de imitarea teoriei și practicii statelor avansate.

Ei au avertizat la timp consecințele nefaste determinate de o irațională exploatare și absoluta necesitate ca între toate domeniile, inclusiv între silvicultură și agricultură, să existe un raport optim. M. Drăcea învedera încă din 1921 că principiile de raționalizare decurgeau și din strînsul solidarism al celor două compartimente, care, mulți ani, au evoluat, fie prea izolat, fie ciocnindu-se[31], că, apărîndu-se unilateral interesele unuia, se aduceau prejudicii întregii economii. „Înaintea unei politici agrare sau forestiere — justifica el — există o *politică agrosilvică* chemată a îndrepta greșeli din trecut, a restabili și păstra echilibrul între cîmp și pădure“[32]. Aflat pe o asemenea pistă de înțelegere, Cezar Gr. Cristea avea să afirme categoric că era exclusă rivalitatea între cele două sectoare, că, dimpotrivă, acționa interdependența, concursul, ajutorarea reciprocă, că „nu poate una fără cealaltă, dar mai ales *agricultura fără silvicultură*“ [33]. Inundațiile din 1925 i-au dat lui G. Ionescu-Șișești prilejul să reafirme cu argumente tragice că pericolul, cu tot cortegiul de nenorociri, s-a manifestat sporit „în regiunile în care au fost distruse pădurile printr-o exploatare nerațională și prin absența lucrărilor de regenerare“[34]. Cu asemenea adevăruri, dureros verificate, el a țins să convingă contemporanii de colaborarea ineluctabilă, căci „fără pădure agricultura însăși e ruinată“ [35], că silvicultura e scutul agriculturii[36], că „nu poate exista o agricultură prosperă fără o proporție rațională de suprafață păduroasă“, că este neștiințific „ să se considere pădurea în opoziție cu agricultura“[37], că nu prin sacrificarea pădurii se poate lărgi baza de existență a țărănimii, ci „prin mărirea fertilității solului, prin ameliorarea și luarea în cultură a terenurilor azi necultivabile și printr-o tehnică și o folosință rațională a terenului“[38].

Era fatal, așadar, ca după epoca distructivă, cu punctul culminant al defrișărilor în anul 1924, să încolțească germenii unei faze novatoare cu postulat esențial: sporirea producției forestiere prin cultură intensivă și o rațională valorificare prin industrializare și comercializare a aurului verde[39]. Nu e de mirare, deci, că, încă de la începutul perioadei, s-a conchis că gospodărirea ideală a fondului silvestru încorpora și grija de a lăsa viitorimii posibilitatea beneficierii de pe urma pădurii. Duiliu Zamfirescu declara deschis în ședința din 30 iunie 1920 a Camerei: „Vă conjur să vă strîngeți împrejurul codrilor noștri, nu numai pentru a-i exploata, ci și pentru a-i păstra generațiilor viitoare“[40], iar M. Drăcea, în alt context, cerea să se întocmească rostul vieții pe principiul permanenței și al solidarității între generații[41].

Devenită un imperativ al epocii postbelice[42], industrializarea lemnului trebuia înscrisă pe coordonate majore, în baza cărora, prin intensificarea rațională a activității pe toate tărîmurile, să se satisfacă două tendințe: ințețirea producției și economisirea disponibilităților

---

[29] P. Ioan, *Noile îndrumări constituționale la păduri*, București, 1939, p. 7.

[30] M. P. Florescu, *Problema exploatării întregului masiv...*, p. 8.

[31] M. D. Drăcea, *Relațiuni între exploatarea agricolă și cea forestieră*, în „Economia forestieră“, III, 1921, nr. 1—3, p. 14—15.

[32] M. Drăcea, G. Ionescu-Șișești, *Legătura dintre exploatarea agricolă și cea silvică*, București, 1921, p. 18.

[33] C. Gr. Cristea, *Luminișuri de pădure. Probleme inginerești și agrosilvice*, Iași, 1931, p. 6.

[34] „Argus“, 11 ianuarie 1926.

[35] „Dimineața“, 4 februarie 1935.

[36] Apud Ir. Staicu, N. Săulescu, C. Chiriță, Val. Dinu, M. Botzan, N. Petrescu, *Gheorghe Ionescu—Șișești. Contribuția operei sale științifice la progresul agriculturii în România*, București, Editura Academiei, 1977, p. 197.

[37] *Ibidem*, p. 199.

[38] *Culegere din lucrările științifice*, București, Editura Academiei, 1966, p. 506.

[39] P. Ioan, *Sporirea producției forestiere*, București, 1939, p. 5.

[40] „Dezbaterile Adunării Deputaților“, 4 iulie 1920, p. 168.

[41] *Viața și opera unui mare silvicultor român: Marin D. Drăcea (1885—1958)*, București, Editura Ceres, 1978, p. 145.

[42] M. Manoilescu, *Silvicultura și tehnica*, în „Revista pădurilor“, XXXIV, 1922, nr. 5, p. 211—212; V. N. Stinghe, *Prefață*, la D. A. Sburlan, *Fabrici de cherestea. Instalarea și exploatarea lor*, Sibiu, 1934, p. V; Val. Dinu, *Politica forestieră națională...*, p. 23.

materiale şi energetice naţionale de orice fel[43]. Cu alte cuvinte, acţiunea reclama o refacere febrilă şi o scutire de efort prin maximum de organizare şi de randament în folosul forţelor economice şi sociale. Problema consta, în fapt, în *„a căuta ca fiecare porţiune cît de mică... să fie pusă în stare de a da prin exploatare sau prin cultură raţională şi sistematică maximul şi optimul de producţie şi de rentabilitate"* [44], întrucît *„ceea ce avem noi* — demonstra M. Manoilescu — *nu este industria lemnului. Cherestecua* (care domina în ierarhia „înnobilării" lemnului — n.ns) *nu este o industrie, este cel mult un mijloc comod de a trece cu o oră mai înainte şi sub o formă mai uşoară produsul brut al pădurilor noastre"* [45]. Prin continuarea exportului de lemn în formă brută — remarca cu justeţe Al. Topliceanu — „folosul ne este infinit redus faţă de ceea ce s-ar putea realiza prin prelucrarea în ţară şi exportul fabricatelor definitive" [46]. Era o pledoarie directă pentru reţinerea în folosul factorului autohton a enormelor valori pe care economia naţională le suferea de pe urma comercializării materialului lemnos neindustrializat.

Deşi în stare potenţială, industria nu se afla în acel stadiu avansat, în care, prelucrînd, să atingă maximum de valorificare a materiei prime. Chiar în fabricile de cherestea, care, după unele informaţii, dispuneau în proporţie de 84% de cele mai noi instalaţii de debitat lemnul[47], „ecourile progresului au fost minime faţă de cele ce se pot urmări în domeniul celorlalte bunuri" [48]. Gradul de industrializare urca la 45%, în majoritatea cazurilor produse semifabricate, cu o prea mică contribuţie la ridicarea valorii materiei prime[49]. Adevărata industrie a lemnului era aceea care îl întrebuinţa raţional, în chip variat, cu diferite destinaţii, în fabricile de celuloză, hîrtie, mobilă, distilării, tananţi şi numeroase orizonturi neexplorate, unele puţin cunoscute la noi[50], care, pe de o parte, să compenseze lipsurile datorate exploatării nechibzuite, iar pe de alta, să împiedice exportul în stare brută sau semifabricate[51]. Ideala valorificare a lemnului era aceea care impunea ramurii hîrtiei şi celulozei să procedeze la studierea posibilităţilor de înlocuire a lui cu stuful, papura, paiele[52], ca şi substituirea, în mare parte, între combustibili cu alţi produşi naturali in cadrul extinderii reţelei de termoficare[53]. Se preconizase şi reciclarea deşeurilor, prin transformare, cu ajutorul industriilor speciale[54]. Punerea consumului intern de lemn sub regimul raţionalizării nu viza însă destinarea lui procesului de valorificare superioară, ci sporirii cantităţilor de esenţă solicitate pe piaţa externă[55].

După părerea unor contemporani, industria lemnului era avizată mai mult decît altele la raţionalizare şi la ieftinirea producţiei[56]. D.A. Sburlan demonstrase cu temei că, prin raţionalizare, întreprinderile industriale erau puse în situaţia de a găsi mijloacele de reducere a preţului de cost, evitînd, între altele, cheltuielile inutile[57] şi risipa[58]. Pentru a ilustra iraţionalizarea în exploatare este suficient să arătăm, pe de o parte, că gaterele primitive risipeau buşteni de valoare, îndeosebi de răşinoase, în proporţie de 25% din volumul producţiei, dînd şi sortimente

---

[43] M. Manoilescu, *op. cit.*, p. 211–212.

[44] Gr. Antipa, *Problemele evoluţiei poporului român*, Bucureşti, 1919, p. 191.

[45] M. Manoilescu, *op, cit.*, p. 221 ; vezi şi „Argus", 11 octombrie 1929.

[46] Al. Topliceanu, *Locul ocupat de industrie în complexul economic al României*, Bucureşti, 1923, p. 42.

[47] V. Săbău, *Organizarea producţiei forestiere...*, p. 35.

[48] Val. Dinu, *Revoluţia tehnică în domeniul lemnului*, Bucureşti, 1939, p. 3.

[49] D. A. Sburlan, *op. cit.*, p. 2.

[50] M. Manoilescu, *op. cit.*, p. 221 ; I. Florescu, *Industrializarea raţională a materiilor tanante vegetale*, în „Revista pădurilor", XXXVII, 1925, nr. 9, p. 860 ; „Argus", 11 octombrie 1929 ; *Contribuţiuni la problema materiilor prime...*, p. 450–456.

[51] M. P. Florescu, *Intervenţia statului în gestiunea pădurilor particulare*, în „Revista pădurilor", XXXIV, 1922, nr. 9, p. 527.

[52] V. N. Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Bucureşti, 1940, p. 100.

[53] M. P. Florescu, *Necesitatea limitării întrebuinţării lemnului ca combustibil*, în „Revista pădurilor", XXXIV, 1922, nr. 9, p. 528–530.

[54] Al. Topliceanu, *op. cit.*, p. 39–40.

[55] Val. Dinu, *Adminstraţie şi politica forestieră în spiritul doctrinei şi practicii moderne* Bucureşti, 1939, p. 23 ; idem, *Politica forestieră naţională...*, p. 283.

[56] D. A. Sburlan, *op. cit.*, p. 2 ; „Argus", 11 octombrie 1929.

[57] D. A. Sburlan, *Industria de cherestea şi raţionalizarea ei*, în „Revista pădurilor", XL, 1928, nr. 7, p. 503.

[58] *Industria lemnului. Date şi observaţiuni*, Bucureşti, 1928, p. 22 ; „Argus", 11 octombrie 1929.

inferioare de cherestea[59], iar, pe de alta, că în 1926, cînd industria lemnului a atins maximum de dezvoltare, capacitatea de prelucrare era de aproximativ două ori mai mare decît puterea normală de producţie a pădurilor[60].

După alte opinii, standardizarea în industria lemnului nu se putea trata la general din pricină că materia primă era premisa realizării unui număr foarte variat de produse. Dacă sub raport calitativ faptul era posibil prin introducerea normelor de standardizare, din punct de vedere al uniformizării dimensiunilor totul devenea dificil. Pentru acest considerent, normele întocmite în 1925 de omogenizare a tuturor problemelor din vastul domeniu al lemnului[61] au rămas — credem — în stare de proiect. Spre a realiza standardizarea în ambele direcţii, se impunea îndepărtarea dificultăţilor, mai întîi, de ordin tehnic, posibilă numai printr-o acţiune comună, la scară mondială, în acord deplin cu consumatorii tuturor statelor. Prin aceasta se demonstra, cum şi era, că problema standardizării avea caracter internaţional[62].

Pentru o cît de cîtă rezolvare a chestiunii pe plan intern, se preconizase organizarea producţiei după categoria de debuşeu. Bunăoară, o serie de fabrici să producă numai pentru piaţa engleză, altele exclusiv pentru cea franceză etc., adaptîndu-şi activitatea. Cum soluţia propusă crea diferenţe în rentabilitate, s-a conchis că standardizarea cherestelei — pentru alte produse nici nu s-a pus problema — reclama, în scop de rezolvare, studii şi cercetări preliminare amănunţite[63]. Chestiunea standardizării se complica şi prin aceea să aproape fiecare stat era nevoit să-şi caute plasament produselor sale pe mai multe pieţe deodată[64].

Eforturi pentru aşezarea pe baze normale a ramurii nu au lipsit. Congresele internaţionale de specialitate au recunoscut importanţa problemei, dar, iniţial, n-au putut-o trata decît principial, insistîndu-se asupra avantajelor de ordin ştiinţific ce s-ar realiza prin standardizare. Abia în 1923, la conferinţa internaţională de la Bratislava, s-a reuşit să se dezbată cu mai multă hotărîre chestiunea unificării sau cel puţin a simplificării uzanţelor la dimensiunile şi calităţile cerute de comerţul mondial. Ea a fost reluată la congresul de silvicultură de la Roma (1926), decizîndu-se efectuarea unei anchete asupra standardizării măsurilor lemnului şi a diferitelor lui moduri de vînzare. Conferinţele şi congresele care au urmat (Bratislava, Paris, Varşovia, Viena) au întărit şi mai mult convingerea că normalizarea în comerţul internaţional de lemn era imperios necesară, dar, în acelaşi timp, şi extrem de dificilă. Rezultatele au fost mai ales de ordin moral şi ştiinţific[65].

O normalizare pe piaţa internă nu era de conceput atunci decît pentru produse consumate în interior, de care România se putea dispensa la export. Din motive depinzînd de tradiţionalism, Comisia de normalizare a O.R.N. a reuşit să stabilească norme pentru furnituri numai la cele ce se efectuau administraţiilor publice[66]. M. Drăcea, în dorinţa de a devansa preocupările oficiale, a propus un larg program pentru introducerea de norme privitoare la producţie, manipulaţie etc. (prin uniformizarea uneltelor întrebuinţate la fasonarea lemnelor şi raţionalizarea tăierii în gatere protivit utilizării unor indicatori), ca şi reguli referitoare la îndrumarea consumului produselor lemnoase brute sau prelucrate, folosite de ţărănime şi de autorităţile publice[67].

Introducerea raţionalizării în silvicultură şi în industria lemnului punea pe tapet şi valorificarea integrală a produselor gospodăriei anexe, în legătură cu care specialiştii n-au întîrziat să propună: cultura silvică în regiunea inundabilă a Dunării, plantaţii în zonele sărate şi nisipoase, împădurirea bazinelor de recepţie a apelor, ameliorarea pescăriilor, punerea în valoare a stufărişurilor, a plantelor acvatice, a pădurilor de baltă şi a oricărui produs din imperiul verde[68].

---

[59] J. Filipovici, C. Lăzărescu, *Probleme de economie forestieră*, Bucureşti, Editura agrosilvică de stat, 1956, p. 96.

[60] *Ibidem*, p. 95.

[61] Al. Bălaş — Lisa, *Normele uzuale în comerţul produselor forestiere şi în industria lemnului*, Caransebeş, 1925, p. 1—52.

[62] „Argus", 8 septembrie 1930.

[63] *Ibidem*.

[64] M. Drăcea, *Normalizarea în industria lemnului*, în „Buletinul I.R.O.M.", VIII, 1934, oct.-dec. (Buletinul Comisiunii româneşti de normalizare, nr. 4/1934, p. 83).

[65] *Ibidem*, p. 84.

[66] *Ibidem*, p. 85.

[67] *Ibidem*, p. 86—87.

[68] Gr. Antipa, *Dunărea şi problemele ei ştiinţifice, economice şi politice*, Bucureşti, 1921, p. 82—97; I. Prodan, *Împădurirea locurilor sărate şi nisipoase*, în „Revista pădurilor", XXXIII, 1921, nr. 7—9, p. 246—251; Z. Przemetchi, *Împădurirea terenurilor neproductive*, în idem, XXXIV,

Pentru a se înfăptui, raționalizarea trebuia însoțită de un șir de măsuri eficace. Mai întîi se preconizase crearea unui cadru juridic viguros. Valențele superioare ale preocupărilor se oglindesc fidel în conduita cerută autorității centrale de a solicita aportul specialiștilor la elaborarea legilor și la întocmirea regulamentelor, fără a se mai lua măsuri cu caracter tehnic din birouri și, uneori, necerînd avizul experților[69]. Legislația silvică, grefată multă vreme pe vechea axă — Codul din 1910, căruia i s-au adus completări, îmbunătățiri sau știrbiri, menite să-l facă corespunzător tendinței de a unifica, dezvolta și amplifica dispozițiile[70]— se găsea în opoziție cu conceptul specialiștilor, care, demonstrînd că o adevărată politică forestieră nu putea fi întemeiată decît pe o emanație fundamentată științific, au stăruit, în scopul accentuării principiului de raționalizare, pe crearea unui cadru juridic nou, nu pe extinderea celui vechi[71] în care sens au întocmit și un proiect cu idei avansate[72].

Viața politică intensă de după prima conflagrație mondială a secolului lăsase, în consecință, o abundență de legi silvice, din care unele n-au fost aplicate nici o clipă, altele au fost schimbate înainte de a se aprecia rezultatele și cele mai puține s-au împămîntenit fiind însă des modificate[73]. Într-o atare situație, nu e de mirare că, încă din primii ani ai perioadei, s-a cerut o legislație temeinică, pe baza căreia să se înceapă o cultură silvo-pastorală rațională și un regim normal al apelor, fără de care nu era cu putință canalizarea rîurilor, regularizarea cursurilor de apă, irigațiile pe mare întindere și întrebuințarea cărbunelui alb în diverse industrii[74]. Cu toate acestea, pînă la izbucnirea crizei lemnului, România s-a caracterizat „ca o țară în care nu se poate stabili nici un fel de raport între volumul exploatărilor și posibilitatea normală a domeniului forestier“ [75].

Odată cu anul 1930 s-a produs „o schimbare de destin“ în lumea silvestră, determinată de mai multe măsuri cu caracter juridic: înființarea la 25 aprilie[76] a Casei Autonome a Pădurilor Statului, care, întrunind sub o comandă unică toate fazele de producție, inclusiv industrializarea, transportul și desfacerea produselor lemnoase, a putut aplica o gospodărire ceva mai atentă și releva „grija permanentă de conservarea pădurilor, de exploatarea lor rațională și de asigurarea regenerării lor“ [77] (după unii specialiști, „dispozițiuni mai categoric conservatoare nu se găsesc în nici o altă legislație silvică străină“ [78]); extinderea la 7 iulie[79] a dispozițiilor coercitive ale Codului silvic în ceea ce privește normele de exploatare la toate categoriile de proprietate, *„zăgăzuindu-se tendințele de a schimba destinația culturii solului forestier“* [80]. Menționăm, de asemenea, că pentru exploatarea în mod rațional a pășunilor împădurite și a golurilor de munte s-au întocmit amenajamente silvice pastorale prevăzute de legile pentru administrarea pășunilor din 25 aprilie 1928[81] și de organizarea agriculturii din 1937[82].

Față de primul deceniu interbelic, avansul de după 1930 a fost remarcabil. Legile pentru pădurile necesare apărării naționale (13 aprilie 1935)[83] și de protecție (20 aprilie 1935)[84] reflectă

1922, nr. 8, p. 432—440; *Îmbunătățirea regimului apelor prin lucrări de stingere a torenților și de împădurire a bazinelor de recepție*, în idem, nr. 9, p. 470—524; P. Ioan, *Punerea în valoare a terenurilor din regiunea inundabilă a Dunării din punct de vedere silvic*, în idem, nr. 11—12, p. 527 și urm.; P. Ioan, *Problema regiunii inundabile a Dunării. Studiu silvic*, București, 1924, p. 24; V. Giurgiu, *Conservarea pădurilor*, București, Editura Ceres, 1978, p. 198—199.

69 M. Boldur, *Politica forestieră a României de la 1919 pînă în prezent*, în „Revista pădurilor“, XXXIV, 1922, nr. 1, p. 20.

70 C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. IX, p. 96—97, 472—474; V. Săbău, *Evoluția economiei forestiere în România*, București, 1946, p. 374—375.

71 V. Săbău, *Evoluția economiei forestiere...*, p. 393.

72 M. Boldur, *Proiect — schelet pentru Codul silvic*, în „Revista pădurilor“ XXXIV, 1922, nr. 4, p. 169—171.

73 Val. Dinu, *Politica forestieră națională...*, p. 219.

74 P. Antonescu, *Izlazurile comunale și problema silvo-pastorală la munte în special*, în „Revista pădurilor“, XXXIII, 1921, nr. 5—6, p. 138—139.

75 Val. Dinu, *Politica forestieră națională...*, p. 214.

76 C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XVIII, p. 227—237.

77 M. Popescu-Spineni, *Economia forestieră a României*, București, 1938, p. 27.

78 *Ibidem*.

79 C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XVIII, p. 632—633.

80 *Realizări agricole 1930—1940*, București, 1940, p. 141—142.

81 C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XV—XVI, p. 1 051—1 061.

82 Idem, vol. XVII, p. 267.

83 Idem, vol. XXIII, p. 337—339.

84 *Ibidem*, p. 372—375.

profunda schimbare a atitudinii față de ideea conservării fondului silvestru, dînd *„semnalul unei ofensive generale împotriva sistemelor de exploatare primitivă a pădurii și a rolului ce au de îndeplinit pădurile în asigurarea existenței naționale, în afară de al însemnătății lor economice"* [85]. Expunerea de motive la bugetul general al statului pe anul 1940 preciza în acest sens că, deosebit „de activitatea obișnuită de exploatare cît mai rațională a masivelor păduroase pe care le administrează și de împădurire a parchetelor exploatate, C.A.P.S. a putut — grație unui neîntrerupt efort de raționalizări — să aprovizioneze la timp autoritățile publice și, prin rezervele de lemne de foc, pe care le-a constituit din vreme, a contribuit la menținerea prețului din depozitele particulare la nivelul pe care Ministerul Economiei Naționale l-a socotit remuneratoriu, dar și echitabil pentru consumatori" [86]. Aprecierea nu era de loc concludentă pentru unii specialiști, care, plecînd de la faptul că principiul conservării reale a pădurilor impunea caracter defensiv legislației, consemnau că silvicultura, judecată după numărul și modernismul legilor[87], avea o „înfățișare frumoasă și plină de iluzii"[88], dar că, în practică, se afla departe de ceea ce se numește raționalizare, că legile speciale, cărora, în ipoteza concentrării administrative a tuturor sectoarelor ce aveau contingențe cu economia forestieră, urmau să li se adauge măsurile industriale, vamale și de forță de muncă relative la lemn și la produsele lui, pretindeau o coordonare și o raționalizare temeinică[89]. Tocmai în acest sens, Val. Dinu proba că situația din ramură se datora, între altele, lipsei acelei politici care, încadrînd realitățile românești într-un sistem legislativ, „să organizeze întreaga activitate a tuturor sectoarelor de producție și valorificare forestieră într-un complex economic, cristalizat unitar și cu aplicare continuă în timp, adică nestînjenit de fluctuațiunile politico-sociale" [90].

În cadrul stăruințelor de a impune raționalizarea a cîștigat teren teza că numai promovarea capitalului, a muncii și a conducerii românești, adică aplicarea formulei „prin noi înșine", putea asigura triumful metodelor moderne de producție, de circulație și de consum. Pădurile — afirma imperativ P. Ioan — să fie cultivate și folosite rațional, dar numai de factorii naționali[91]. Luînd în considerație că societățile cu finanțe de peste hotare au beneficiat nelimitat de pe urmat avuțiilor naturale, autori lucizi au susținut, pe de o parte, că, în interesul apărării statului, să se interzică construirea de întreprinderi industriale, inclusiv forestiere, în zona de frontieră, iar, pe de alta, din rațiuni de stat, absoluta necesitate de a nu se conta decît pe forțele proprii în procesul de emancipare[92]. „*O nevoie imperioasă a vremurilor noastre* — demonstra M. D. Drăcea — *este ca, în sfîrșit, pădurea românească să fie a românilor și numai a românilor.* Oricît de slabă tradiție forestieră ar avea acest neam, el poate fi totuși pînă la urmă, în orice caz, mult mai ușor adus la ordine, la calea cea bună, decît capitalistul și capitalismul străin, fără nici o lege pe acest pămînt" [93]. Totodată, s-a enunțat de către M. P. Florescu ideea luptei pentru apărarea pădurilor de consorțiile străine, care „ne-au devastat îngrozitor munții noștri și să avem veșnic înaintea ochilor deviza „prin noi înșine"" [94]. Reconstatînd că politicienii au inlesnit și protejat capitalul străin în dauna finanței și muncii naționale, el denunța regimul de tratament colonial și preciza că nu era suficient ca numai efortul brut la pădure să fie prestat de români, că națională trebuia să fie prezența factorului autohton și în conducerea tehnică și administrativă[95], că doar colaborarea „frățească" între capitalul, forța de muncă și proprietarii de păduri români putea asigura rentabilitatea aurului verde[96]. Pledoaria ținea cont de faptul că un procent infim de români deținea frînele conducerii societăților și de necesitatea ca direcția lor tehnică, cel puțin, să se afle sub diriguirea inginerilor silvici proprii, ca și de adevărul că întreprinderile cu capital străin, neavînd încredere în capacitatea și în cunoștințele experților noștri, aplicau pro-

---

85 *Realizări agricole...*, p. 153.
86 *Ibidem*, p. 173.
87 V. N. Madgearu, *op. cit.*, p. 97.
88 P. Ioan, *Politică silvică națională...*, p. 10.
89 Val. Dinu, *Politică forestieră națională...*, p. 283.
90 *Ibidem*, p. 15.
91 P. Ioan, *Politica silvică națională...*, p. 59.
92 P. Antonescu, *Prin noi înșine*, în „Revista pădurilor"". XXX. 1916, aprilie—mai, p. 98, 105.
93 M. Drăcea, *Considerațiuni asupra domeniului forestier...*, p. 37—38.
94 M. P. Florescu, *Pădurile României*, București, 1925, p. 7.
95 Idem, *Capitalul și munca românească în întreprinderile și administrațiile silvice*, București, 1937, p. 11—13.
96 Idem, *O nouă orientare*, în „Revista pădurilor", XXXVI, 1924, nr. 2, p. 142.

iecte aduse de peste hotare[97]. Pentru aceasta s-a şi cerut ca un nou articol să fie inclus în Codul silvic, în formularea imperativă : „Loc pentru specialiştii români în întreprinderile forestiere din România ! "[98].

Spre a corespunde, prin raţionalizare, rolului şi poziţiei ce ocupau în avuţia naţională, silvicultura şi industria lemnului aveau nevoie de importante îmbunătăţiri, îndeosebi de maşini moderne, judicios amplasate în ciclul de fabricaţie, de utilizarea avantajoasă a muncii, de un travaliu de calitate, de producerea celor mai căutate şi mai bine plătite articole. În acest sens se şi subliniase cu temei că tehnica impune exploatarea raţională[99] în cadrul unui plan de lucrări publice, care, încorporînd construirea drumurilor de acces şi de scoatere a materialului lemnos, instalaţii de exploatare şi de transport, să servească şi nevoilor apărării naţionale[100].

Raţionalizarea avertiza şi asupra rezolvării chestiunilor financiare, fără de care nu era posibilă aplicarea ei. Se pusese problema înfiinţării unui credit forestier care să permită proprietarilor să-şi procure fonduri fără a compromite pădurea[101], să încurajeze şi să susţină exploatările raţionale în plantaţiile amenajate[102].

Metodele moderne de producţie, de circulaţie şi de desfacere nu puteau să aibă punct de plecare, acţiune de durată şi mare valoare fără a pune învăţămîntul de toate gradele şi ştiinţa de profil în centrul preocupărilor. Faptul e cu atît mai firesc cu cît nu se poate concepe o cultură silvică raţională fără să se favorizeze şi o exploatare intensivă[103], enunţ ce se traduce printr-o strînsă relaţie între administraţia forestieră şi ştiinţă[104], îndeosebi aceea rezultată din „cercetarea şi îndelunga experimentare a tuturor elementelor care influenţează producţia forestieră"[105]. Parte din „crezul forestier" fusese împlinit în 1923 prin constituirea, în principiu, a unui corp profesional unitar, odată cu încadrarea inginerilor din ramură în grupul tehnic al statului, şi unificarea învăţămîntului la nivel politehnic, către care se îndrepta în chip firesc şcoala superioară silvică[106]. În acest sens, se şi votaseră credite pentru înfiinţarea a două secţii — la Bucureşti şi Timişoara[107].

Conştiinţa despre necesitatea dezvoltării ştiinţei silvice, ca pîrghie a raţionalizării, avea să capete după 1 Decembrie 1918 noi dimensiuni. Un impuls de marcă a venit din partea cercetărilor ştiinţifice, ale căror începuturi organizate datează din 1922, cînd Casa pădurilor statului a înfiinţat staţiunea de la Sinaia[108]. Dezideratul de a se funda un institut de cercetări silvice, formulat în 1923, în legătură cu care, în acelaşi an, au fost trimişi în străinătate, la pregătire, nouă absolvenţi de şcoală superioară[109], avea să fie repetat în 1927, în ideea de a impune acordarea unei însemnătăţi mai mari studiului pădurilor, făcîndu-se sacrificiile necesare[110]. În timpul disputei, subordonată grijii de a închega o doctrină silvică proprie, s-a impus teza ca analizele să poarte amprenta particularului României, întrucît în materie de producţie şi de valorificare forestieră, nu numai că nu se putea împrumuta sau transpune fără riscuri formule sau precepte tipice altor zone climatice, deci lipsite de aderenţă la specificul nostru naţional, dar chiar la noi nu era posibil să se aplice aceleaşi norme, fiecare regiune avînd condiţii distincte de dezvoltare[111]. Era vorba, deci, de proclamarea cu obstinaţie a ceea ce reprezenta caracteristica fondului naţional silvestru, de o opţiune ştiinţifică de protejare a lui, nu de orgoliul etnicităţii.

---

97 D. Ivănescu, *Din istoria silviculturii româneşti*, Bucureşti, Editura Ceres, 1972, p. 299.

98 H. Manole, *Un non sens*, în „Revista pădurilor", XXXV, 1923, nr. 12, p. 860, 862.

99 P. Ioan, *Muncă şi creaţie românească în domeniul forestier*, Bucureşti, 1939, p. 16.

100 V. C. Filip, *op. cit.*, p. 399—400.

101 A. Atanasescu, *Creditul forestier*, în „Revista pădurilor", XXXV, 1923, nr. 2, p. 128.

102 A. I. Ionescu, *op. cit.*, p. 297—298.

103 Al. Ştefănescu, *Relaţiuni între cultura raţională a pădurilor şi exploatarea lor comercială*, în „Revista pădurilor", XLIII, 1931, nr. 7, p. 590.

104 *Ibidem.*

105 Val. Dinu, *Politica forestieră naţională...*, p. 22.

106 M. Manoilescu, *Silvicultura şi tehnica...*, p. 226.

107 A. M. Eliescu, *1923*, în „Revista pădurilor", XXXVI, 1924, nr. 1, p. 1.

108 D. Ivănescu, *op. cit.*, p. 294, 299.

109 A. M. Eliescu, *op. cit.*, p. 1.

110 T. Porucic, *Necesitatea unui institut silvic*, în „Revista pădurilor", XXXIX, 1927, nr. 3—4, p. 131.

111 V. N. Stinghe, *Experimentaţia forestieră*, Bucureşti, 1933, p. 18 ; Tr. Heroiu, *Institutul de cercetări şi experimentaţie forestieră*, în „Sociologie românească", I, 1936, nr. 4, p. 26.

În pofida cerinţelor şi a doleanţelor, în primul deceniu interbelic progresul a fost foarte lent. Abia în 1930, odată cu constituirea C.A.P.S., s-a înfiinţat un serviciu de documentare cu scopul de a elimina carenţele, cuprinzînd un birou de studii, unul de publicaţii şi trei laboratoare (soluri, entomologie şi botanică), care, în 1933, s-a transformat în oficiu de studii la C.A.P.S., cu două secţii (de cercetare şi experimentare forestieră ; de documentare), conceput ca un auxiliar al administraţiei silvice. În acelaşi an, prin Jurnal al Consiliului de Miniştri, oficiul respectiv a devenit Institutul de cercetări şi experimentaţie forestieră[112]. Nevoia existenţei lui — mărturisea motivat Ilie C. Demetrescu — „era cu atît mai simţită, cu cît ceea ce putem afla în cărţile şi publicaţiile străine nu are întru totul aplicare la noi"[113]. După alţi trei ani[114], institutul a căpătat o structură relativ optimă, reuşind, în ciuda greutăţilor, să sistematizeze şi să sintetizeze într-o oarecare măsură activitatea în acest domeniu. Obiectivul raţionalizării era inclus în toate preocupările sale de exploatare, amenajamente, protecţie, tehnologie, industrializare a lemnului, ca şi în administraţia şi conducerea unităţilor forestiere[115]. Proiectarea însă fusese lăsată la nivelul de apreciere şi de înţelegere al celor ce aveau trebuinţă de ea. Însăşi administraţia pădurilor statului întocmise proiecte sumare de pepiniere, de baraje pentru corectarea torenţilor, de căi ferate forestiere şi de fabrici de cherestea, fără a fi avut un serviciu anume organizat[116].

Raţionalizarea cerea ca organizarea producţiei forestiere să se facă după criterii ştiinţifice. Concepţia pe care s-a întemeiat aceasta şi principiile ei călăuzitoare în epoca de după război denotă, însă, că pivotul în jurul căruia a evoluat politica de valorificare a lemnului l-a format exclusiv exportul. Postulatul respectiv a fost atît de adînc [illegible]dit în mentalitatea liderilor statului încît potenţialul exploatării forestiere s-a măsurat în funcţie de posibilităţile de desfacere pe piaţa externă. Faptul nu reflecta — cum bine remarca V. N. Madgearu — un proces normal de exploatare raţională a pădurilor, ci un simptom al acţiunii prădalnice[117]. P. Ioan consemna în 1932 că, din această pricină, România a depăşit de mult procentul normal păduros şi a intrat într-o fază de dezechilibru, devenind imperios necesară nu numai conservarea şi ameliorarea a ceea ce a mai rămas, dar şi începerea neîntîrziată a operei de asanare forestieră[118]. Într-adevăr, trecuseră pe plan secund toate preocupările şi principiile raţionaliste în care trebuia să persiste o economie forestieră pătrunsă de spiritul de prevedere. Mentalitatea respectivă, în faţa căreia regulile ideale ale silviculturii au fost silite să capituleze, nu putea forma — observa cu justeţe V. Săbău — axa centrală permanentă, fără ca ramura să nu lunece, fatal, pe o pantă periculoasă[119]. Acesta a şi fost argumentul hotărîtor care a determinat pe contemporanii lucizi să constate că „nici o ramură de activitate nu simte mai imperios *nevoia de revoluţionare profundă* a întregii organizări... *ca la păduri*"[120].

Acţiunea de organizare a economiei lemnului a început în 1931 din iniţiativa „Asociaţiei industriilor forestiere". Sub presiunea crescîndă a crizei, lucrările au debutat în iulie 1932 la Institutul naţional de export. O comisie formată din reprezentanţi ai asociaţiei respective şi ai C.A.P.S. a întocmit un proiect de statut, care cuprindea dispoziţii referitoare la standardizarea sortimentelor, la preţurile minimale etc., dar mărginite numai la exportul de răşinoase. În urma fondării, la Viena, a C.I.B.-ului („Comitetul internaţional al lemnului"), la al cărui program aderase şi România, a apărut necesitatea înfiinţării pe baze mai largi a unui organism, care să fie exponentul competent şi responsabil al tuturor categoriilor interesate în valorificarea aurului verde : proprietari, exploatatori, industriaşi şi comercianţi. Cu tot efortul depus de C.A.P.S., care lansase şi un apel de convocare a acestora la 20 noiembrie 1933, nu s-a ajuns la un rezultat concret din pricină că membrii adunării, în mare parte delegaţi ai marii industrii, au respins orice amestec al statului în uniformizarea sortimentelor şi în fixarea preţurilor, adică tocmai a mijloacelor capabile să asigure îndrumarea şi controlul exportului. În acelaşi an, C.A.P.S. a reluat problema organizării, redactînd statutele şi regulamentul unui „Consiliu

---

[112] C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XVIII, p. 324.

[113] I. C. Demetrescu, *Temeiuri de economie forestieră...*, p. 306.

[114] „Monitorul Oficial", nr. 194 din 22 august 1936.

[115] *Realizări agricole...*, p. 208—210 ; *Dare de seamă asupra cercetărilor efectuate în intervalul 1933—1957*, Bucureşti, Editura agro-silvică, 1958, p. 14—15.

[116] D. Ivănescu, *op. cit.*, p. 291, 299.

[117] V. N. Madgearu, *op. cit.*, p. 278.

[118] P. Ioan, *Refacerea domeniului forestier al ţării. Sporirea patrimoniului C.A.P.S.*, Bucureşti, 1932, p. 6.

[119] V. Săbău, *Organizarea producţiei forestiere...*, p. 3.

[120] P. Ioan, *Muncă şi creaţie românească...*, p. 13.

Superior al Lemnului", care să aibă drept menire coordonarea, armonizarea și controlarea activității unor organe speciale, create pe categorii de interese, regiuni, debușeuri etc. Ulterior, din diverse motive, problema organizării economiei lemnului a fost abandonată[121]. După scurt timp, adică în 1935, revistele de specialitate invitau Societatea „Progresul silvic" să sugereze înființarea pe lîngă C.A.P.S. și Direcția regimului silvic a unor organe speciale pentru raționalizarea serviciilor „pe criterii strict funcționale" [122]. Era vorba de a introduce și păstra numai ce se aprecia ca indispensabil unei raționale funcționări, înlăturînd „tot ce îngreunează serviciul în mod inutil" [123]. Se proiecta ca organele respective (direcții sau servicii de studii, raționalizare și normalizare) să aibă, pe lîngă personalul propriu, temeinic pregătit și apt, secțiuni pe specialități. Pe seama direcțiilor sau serviciilor de studii erau puse permanent numeroase îndatoriri : propunerea temelor de investigat pe categorii (amenajament, exploatări, transporturi, regenerări, industrializare, comercializare, administrație etc.), formularea și publicarea normelor și a instrucțiunilor însoțite de o expunere de motive, centralizarea obiecțiunilor și altele[124].

Problema a rămas însă deschisă, deși organizarea producției forestiere, după criterii științifice, a fost apreciată, mai ales în ajunul celei de a doua conflagrații mondiale a secolului, „un imperativ ce nu mai poate suferi nici o temporizare" [125]. Merită relevat că în acele împrejurări extrem de grave la adresa poporului român s-a preconizat nu o organizare oarecare, ci una solidă, in regim de plan, apreciată drept „cea mai de seamă și cea mai urgentă nevoie" [126], ca emanație exclusivă a specialiștilor. I. C. Vasiliu și P. Ioan, de pildă, subliniaseră justificat că organizarea producției forestiere comportă — *într-un sistem planificat* — examinarea posibilităților intense de valorificare rațională a pădurilor, astfel încît din ea să decurgă în mod natural regenerarea, ameliorarea și directive noi de reorganizarea gospodăriei silvice[127]. Normalizarea producției forestiere, raționalizarea și adaptarea industriei lemnului la capacitatea pădurilor, crearea debușeurilor corespunzătoare și asigurarea desfacerii surplusului peste graniță reprezentau — în opinia altui contemporan — liniile principale ale organizării silvice care nu se puteau realiza decît în cadrul unui *plan economic de durată.* Organizarea ei în acest fel răspundea pe deplin nevoilor neamului[128].

Dealtminteri, în faza avansată a producției și a tehnicii, progresul silviculturii și al industriei lemnului, ca expresii ale raționalizării, a fost întrevăzut cel mai bine, chiar de la începutul epocii contemporane, prin introducerea dirijismului și aplicarea planificării după bareme științifice, considerîndu-se, pe drept cuvînt, că liberalismul economic era cea mai primejdioasă doctrină pentru fondul forestier[129]. Deși liberal, chiar de frunte, I. G. Duca mărturisise încă din 1920 că era de dorit ca, în afară de considerații politice și mai presus de preocupări personale, să se întocmească un plan general și ca toți, rînd pe rînd, să lucreze pentru desăvîrșirea lui[130]. Spre meritul lui, Gr. Antipa a vorbit de un plan în domeniul silvic într-o epocă în care noțiunea era prea puțin cristalizată chiar în state mai avansate. Savantul propusese în 1919, ca activitate civilizatoare ce o indica natura, sistarea devastărilor din partea celor de bună-credință care-și închipuiau că numeroasele ferăstraie și instalații erau o operă de progres industrial, ori a celor lacomi de cîștig — români sau străini— ce secătuiau aurul verde fără a lua măsuri corective. Numai după oprirea ruinei trebuia să se purceadă la alcătuirea unor planuri sistematice de exploatare rațională a fondului silvestru, cuprinzînd și instalațiile necesare transportului și punerii lui în valoare[131].

Specialiști de marcă relevaseră că, spre a îndrepta situația, nu era suficientă enunțarea unui program, adică o înșiruire de revendicări și dorințe, cum inserau, de obicei, partidele politice, ci de o sumă largă de lucrări pe o perioadă de timp mai îndelungată, în strînsă legătură și

[121] Gh. I. Ionescu, *Organizarea economiei lemnului,* în „Revista pădurlor", XLVIII, 1936, nr. 5, p. 566—567.

[122] R. Berențan, *Servicii de studii, raționalizare și normalizare,* în „Viața forestieră" an. III, 1935, nr. 6—7, p. 281.

[123] *Ibidem.*

[124] *Ibidem.*

[125] I. C. Vasiliu, *Probleme actuale în agricultura românească,* București, 1939, p. 52.

[126] P. Ioan, *Politică silvică națională...,* p. 60.

[127] I. C. Vasiliu, *op. cit.,* p. 52 ; P. Ioan, *Muncă și creație românească...,* p. 16.

[128] V. C. Filip, *op. cit.,* p. 396.

[129] M. D. Drăcea, *La semicentenarul Societății „Progresul silvic",* București, 1937, p. 8.

[130] I. G. Duca, *op. cit.,* p. 259.

[131] Gr. Antipa, *Problemele evoluției...,* p. 199—200.

cu cunoaşterea exactă a suprafeţelor degradate[132]. Greşelile comise de proprietarii neiniţiaţi sau răuvoitori, avînd drept rezultat compromiterea unor zone silvestre, trebuiau reparate printr-un program care să cuprindă în prima linie regenerarea după metode proprii, răspîndirea cunoştinţelor tehnice silvice, ca şi extinderea publicaţiilor ştiinţifice de valoare şi stimularea cu premii a creaţiilor utile[133]. Era vorba, cu alte cuvinte, de aplicarea uni plan de acţiune constructivă, de „o gîndire completă, un ansamblu de măsuri, toate coordonate între ele, în care orice problemă soluţionată să întărească coeziunea celorlalte probleme puse în întreg planul"[134].

Conceptul de plan nu era expresia unei reflexii de conjunctură, ci a nevoii de organizare pe termen lung. O planificare de durată — după unii specialişti posibilă chiar pe o perioadă de 10—20 de ani[135] — reclama ca premisă de bază modificarea esenţială, atît ca structură administrativă, cît şi ca sistem politico-economic a ramurii spre a o putea îmbina cu ideea de plan la scară naţională, şi trebuia să aibă ca prim obiectiv progresul ansamblului avuţiei forestiere şi eşalonarea problemelor de rezolvat in ordinea dictată de însemnătatea lor. Acţiunea nu putea avea eficienţă fără o conducere unitară, care să elaboreze măsurile necesare, să controleze aplicarea lor şi să sincronizeze eforturile tuturor sectoarelor de execuţie[136]. Suma prevederilor politicii forestiere trebuia, inevitabil, să facă parte integrantă din planul economic naţional[137]. În 1938, M. Manoilescu, preocupîndu-se de ideea de plan economic naţional, avea să demonstreze că, din punct de vedere silvic, idealul nu era de a se cruţa de la tăiere *orice pădure*, ci de a sacrifica pe acelea care puteau fi înlocuite cu altele mai bune[138]. În consecinţă, pleda, reclamînd aplicarea principiului „integrării verticale", adică al executării cultivării şi a exploatării pădurii de către aceeaşi întreprindere de stat, pentru alcătuirea unui program care să ducă la *„un sistem de păduri crescute şi îngrijite modern, în vederea celui mai mare randament calitativ şi cantitativ"*[139]. Pentru a transpune în practică ideea, Gh. Ionescu-Şişeşti, aflat în fruntea Ministerului Agriculturii şi Domeniilor, a întocmit în 1940 un plan agricol, în cadrul căruia a acordat o atenţie deosebită şi silviculturii[140]. Era cu totul altceva decît prevederile incluse în planul de „colaborare" româno-germană, care i-a premers, cu accent plasat exclusiv pe *exploatarea* forestieră şi *prelucrarea* lemnului[141].

În epoca de adulare a monarhului s-a putut produce o apreciere deformată a teoriei şi aplicării planificării şi programării. „Economia forestieră fiind planificată şi dirijată prin definiţie în ultimul deceniu (adică de la reîntoarcerea lui Carol al II-lea în 1930 — n.ns.) — se exagera voit — studiul de amenajament s-a impus aproape peste tot, acesta trebuind să prevadă in linii generale mersul lucrărilor de cultură şi raţională exploatare"[142], inclusiv valorificarea, pentru care s-au dat îndrumări de normalizare[143].

În fapt, la cîţiva ani după prima conflagraţie mondială au fost date instrucţiuni pentru întocmirea amenajamentelor — sistem de măsuri pentru organizarea exploatărilor forestiere, cuprinzînd refacerea, ameliorarea, mărirea, protecţia şi valorificarea raţională a fondului silvestru — instrucţiuni care, împreună cu cele referitoare la unele comunităţi de avere şi cu recomandările înglobate în *Agenda forestieră* a lui V. N. Stinghe şi D. A. Sburlan, au constituit singurele îndrumări puse la dispoziţia silvicultorilor. În 1939 a fost publicată *Amenajarea pădurilor* de V. N. Stinghe, lucrare care reprezintă pentru acel timp chintesenţa cunoştinţelor teoretice şi practice în atare domeniu acumulate la noi; ea a determinat o cotitură în evoluţia concepţiilor despre amenajarea pădurilor, devenind o carte de căpătîi pentru inginerul forestier în organizarea procesului de producţie şi o sursă principală de inspiraţie pentru specialiştii de după 23 August 1944[144].

---

[132] *A 47-a Adunare generală a Societăţii „Progresul silvic" în zilele de 25, 26 şi 27 mai 1933*, Bucureşti, 1933, p. 148.
[133] *Ibidem*, p. 176—177.
[134] P. Ioan, *Politică silvică naţională...*, p. 51.
[135] Al. Ştefănescu, *Relaţiuni între cultura raţională...*, p. 591.
[136] *Ibidem*, p. 9, 12.
[137] Val. Dinu, *Politica forestieră naţională...*, p. 283.
[138] M. Manoilescu, *Ideea de plan economic naţional*, Bucureşti, 1938, p. 31.
[139] *Ibidem*, p. 32.
[140] *Planul agricol al României pe 5 ani*, în „Bursa", XXXIX, 1940, nr. 1 843, p. 374.
[141] A. Nirl, *Istoricul unui tratat înrobitor*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965, p. 223.
[142] *Realizări agricole...*, p. 179.
[143] *Ibidem*.
[144] D. Ivănescu, *op. cit.*, p. 120.

Un regim planificat nu putea fi realizat fără o administraţie unitară. Deşi între cultură şi valorificare erau legături aşa de organice „că face să derive una din alta", interese străine pădurilor au separat multă vreme cele două sectoare pînă la antagonism[145]. De aceea, s-a şi apreciat că urmările negative ale contradicţiei reale dintre principiul rentabilităţii maxime a exploatării şi gospodărirea chibzuită a silviculturii nu puteau să dispară în cea mai mare parte decît *„prin integrarea într-o singură mînă şi într-un singur cuget a culturii pădurii cu exploatarea acesteia"*; numai în acest caz era cu putinţă sacrificarea unor pretenţii exagerate ale exploatării în favoarea culturii raţionale[146]. În alţi termeni, se impunea, ca problemă axială a epocii, realizarea acelei instituţii care să coordoneze într-un tot unitar pădurea şi orice domeniu în legătură structurală cu ea. Studiul obiectiv al realităţilor româneşti conducea la necesitatea regrupării raţionale a diferitelor instituţii. „Raţionalizarea administraţiei statului — releva Val. Dinu — este o condiţie esenţială progresului real pe care vremurile de astăzi îl necesită. Ea poate începe cu realizarea acelei unităţi administrative : apă, păduri, vînătoare..." [147].

Chestiunea era judecată şi pe faţeta cadrelor, întrucît sistemul administrativ şi normele de serviciu nu corespundeau cerinţelor unei moderne gospodării silvice şi nu asigurau o raţională distribuţie a atribuţiilor şi a responsabilităţilor. Subordonată principiului de chibzuinţă, problema cadrelor era direcţionată — ca dezbatere — mai ales spre sporirea contribuţiei la valorificarea maximă a pădurilor prin asigurarea unui regim de stabilitate a lor[148] şi îmbunătăţirea stării materiale şi morale. Sub cel dintîi aspect, Fr. Gernlein, cu intenţia de a ameliora economia forestieră, a alcătuit un memoriu, subliniind prioritar necesitatea unei noi ordini în administraţia silvică de stat şi a schimbării atribuţiilor ei în sensul îndrumării tuturor compartimentelor[149]. Situaţia era de-a dreptul anormală ca mod de repartiţie a cadrelor. Din 502 agenţi silvici superiori existenţi *(în 1930)* în administraţia ramurii, 62 sau 12,4% se aflau în Administraţia centrală a Casei pădurilor şi 157 sau 31,3% în direcţii. Ca atare, 219 cadre superioare, sau 43,7% din numărul lor total, erau ocupaţi în funcţii de conducere şi controlare a ocoalelor, în timp ce pentru restul serviciilor 285 agenţi sau 56,3%. De aici, concluzia că pentru fiecare şef de ocol funcţiona în serviciile superioare cîte un cadru de supraveghere şi control[150]. În fond — după părerea lui Val. Dinu — Fr. Gernlein nu făcuse altceva decît „să spună fără nici un menajament tot ceea ce specialiştii români remarcaseră în repetate rînduri, fără a putea convinge forurile conducătoare de necesitatea unei îndreptări urgente" [151].

Într-o altă alcătuire, datele statistice relevau că în pădurile statului aşezate la şes un specialist revenea la 7 000 ha, în regiunea de deal la 9 000 ha, iar la munte la 14 000 ha, că în exploatările administrate de stat, unui şef de ocol îi erau repartizate 20 000 ha, iar în celelalte categorii de proprietăţi 30 000 ha. Caracterul de insuficienţă a numărului în raport cu ceea ce reclama raţionalizarea se desprinde din comparaţia cu situaţia din statele cu o cultură avansată, unde pentru un inginer silvic, şef de ocol sau agent care lucra efectiv pe teren se acorda o medie de 1 000—2 000 ha. Faptul se datora, la noi, îndeosebi înlocuirii inginerului, în pădurile exploatate în antrepriză, cu comercianţi, antreprenori şi alte categorii străine de profesiunea de silvicultor[152].

Din această pricină, în gospodăria noastră silvică interbelică s-au întîlnit toate formele de exploatare, de la cea mai primitivă pînă la cea raţională, în care se aplicau cele mai noi doctrine şi se urmărea nu numai asigurarea cu orice preţ a raportului susţinut, ci şi sporirea producţiei în volum şi calitate, prin regenerări bine făcute şi prin conducerea îngrijită a arboretelor[153]. Silvicultura a primit un impuls spre progres odată cu părăsirea sistemului exploatării prin antrepriză a pădurilor statului şi trecerea la exploatarea în regie. Faptul, petrecut în 1930, a dat specialiştilor posibilitatea mai bunei gospodăriri a pădurilor, a aplicării unei

---

[145] P. Ioan, *Muncă şi creaţie românească...*, p. 15.

[146] M. D. Drăcea, *Cooperaţia noastră forestieră*, în „Economia forestieră", III, 1921, nr. 6—9, p. 151.

[147] Val. Dinu, *Politica forestieră naţională...*, p. 275.

[148] D. Clain, *Legea de organizare a corpului tehnic*, în „Revista pădurilor", XXXIV, 1922; nr. 8, p. 425.

[149] Fr. Gernlein, *Memoriu asupra condiţiunilor şi organizării administraţiei forestiere din România*, Bucureşti, 1930, p. 31.

[150] *Ibidem*, p. 26.

[151] Val. Dinu, *Elemente de politică şi administraţie forestieră*, Bucureşti, 1939, p. 245.

[152] *Enciclopedia României, vol.* III, p. 460.

[153] Fr. Gernlein, *op. cit.*, p. 10.

tehnici superioare, a luării de măsuri mai eficace pentru regenerare. Exploatarea de acest tip a putut lua o astfel de dezvoltare, încît, în anii celei de a doua conflagrații mondiale, a ajuns să reprezinte peste 75% din volumul total al recoltărilor de lemn din pădurile statului. Neavînd însă o capacitate de prelucrare suficientă în cele 17 fabrici de cherestea proprii, C.A.P.S. a fost nevoită să vîndă, prin licitație, însemnate cantități de material lemnos exploatat și fasonat, predat antreprenorilor la marginea pădurilor sau în stațiile de cale ferată[154].

Pe fundalul tezei avansate că pădurea, prin natura ei, era o proprietate indivizibilă care impunea etatizarea, altminteri i se deprecia din ce în ce valoarea economică[155], cîștigase teren ideea ca *statul să fie singurul exploatator*, făcînd-o printr-un corp tehnic competent și cu o administrație raționalizată, eliberată de formalități inutile. V. Săbău, bunăoară, constatînd că proprietatea privată își tăia pădurile în mod prea grăbit și aproape exclusiv pentru satisfacerea nevoilor de combustibil, fără a conta prea mult în procesul de prelucrare, a preconizat, ca motivare în armonizarea producției lemnului cu interesul binelui obștesc, restrîngerea dreptului de proprietate[156]. În plus, s-a demonstrat că structura diferită a proprietății forestiere determina o administrație diferențiată, deși regimul legislativ fusese unificat, fapt cu consecințe negative asupra întreținerii, exploatării și valorificării aurului verde. Totodată, din interese superioare de securitate, s-a enunțat și conceptul ca să se treacă în Constituție *„principiul integrității domeniului silvic, nepermițîndu-se sub nici un cuvînt ca el să fie micșorat“*[157], ca și necesitatea stringentă a sporirii controlului autorității centrale asupra gestiunii pădurilor particulare, act posibil nu numai prin supunerea lor unui regim silvic unitar, dar și prin refuzarea dreptului la avantajele legii de încurajare a industriei naționale în cazul în care nu se făcea dovada împăduririi suprafețelor exploatate[158].

Sporirea funcției economice a statului se vădește puternic și în cerința, formulată în chip raționalist, ca să întreprindă comerțul cu lemne, să construiască fabrici, să valorifice produsele pădurii și să beneficieze de diferența rezultată dintre prețul materialului lemnos „în picioare“ și cel realizat prin industrializare[159]. Totodată, se sugera ca statul să pretindă, indiferent de natura proprietății, obținerea necondiționată a raportului susținut, cu observarea strictă a principiilor de conservare, cultivare și exploatare rațională[160] și preîntîmpinarea situațiilor grave, a căror îndepărtare era „peste măsură de anevoioasă și legată de mari cheltuieli“[161]. În fapt, necesitatea politicii de stat, exprimată din 1921[162], s-a impus odată cu sporirea, prin achiziții, a suprafețelor păduroase, fie prin oferte directe făcute de particulari, fie prin exercitarea de către autoritatea centrală a dreptului de preemțiune, apreciindu-se că numai astfel se putea ajunge la etatizarea și naționalizarea proprietății forestiere și la sporirea producției prin exploatarea lor rațională[163]. Cu toate acestea, comparația cifrelor arată că în perioada antebelică s-au cumpărat 48 255 ha, pe cînd în răstimpul interbelic doar 12 343,51 ha[164].

Se făcuse cu temei observația că raționalizarea nu era de conceput fără o remunerare în raport de munca depusă și de profitul ce-l realiza statul[165], fără o bună organizare a vieții muncitorilor forestieri[166], întrucît de capacitatea și buna lor dispoziție depindea rezultatul și rentabilitatea. Contemporani de elită demonstraseră științificește că adăpostirea igienică a lucrătorilor de pădure era posibilă în toate cazurile. Alegerea tipurilor de adăposturi atîrna de priceperea conducătorului exploatării, specialiștii venindu-i în ajutor prin întocmirea unor

---

154 D. Ivănescu, *op. cit.*, p. 184.

155 G. I. Ionescu, *Problema pădurilor comunale*, în „Revista pădurilor“, XXXVI, 1924, nr. 5 p. 396—404; G. P. Georgescu, *Problema exploatării întregului masiv forestier al României*, în idem, XXXVI, 1924, nr. 6, p. 477.

156 V. Săbău, *Politica de amenajare a pădurilor*,... p. 24.

157 P. Antonescu, *Pădurile și Constituțiunea...*, p. 77.

158 M. P. Florescu, *Intervenția statului...*, p. 527.

159 H. Manole, *Comerțul de lemne*, în „Revista pădurilor“, XXXVI, 1924, nr. 2, p. 98.

160 V. Precup, *op. cit.*, p. 413—414.

161 I. C. Demetrescu, *Temeiuri de economie forestieră...*, p. 290.

162 V. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 133—144.

163 I. Galeriu, *Cumpărările de păduri de către stat în perioada 1910—1940*, în „Revista pădurilor“, LII, 1940, nr. 10, p. 672.

164 *Ibidem*, p. 675.

165 I. Nistor Văleanu, *Îmbunătățirea soartei personalului silvic al statului*, în „Revista pădurilor“, XXXIV, 1922, nr. 8, p. 407—409; XXXV, 1923, nr. 12, p. 895—896.

166 I. C Demetrescu, *Temeiuri de economie forestieră...*, p. 248.

schiţe[167]. Cu toate că se ceruseră condiţii similare şi pentru muncitorii din industria lemnului, constatările dovedeau contrariul[168].

Raţionalizarea pretindea şi o conştiinţă profesională şi civică impecabilă. În consecinţă, s-a pus în lumină, mai întîi, permanenta necesitate a integrării inginerului silvic în viaţa socială, spre a nu se izola în turnul de ivoriu al erudiţiei. Rolul lui nu trebuia să se limiteze la creşterea şi îngrijirea pădurii şi la organizarea raţională a exploatării, ci trebuia să cuprindă „toată seria lemnului" [169], ceea ce în parte avea să se realizeze prin înfiinţarea în 1930 a C.A.P. Faptul presupunea spargerea carapacei izolării şi a exercitării numai a profesiunii pe măsura lărgirii funcţiilor pădurii, ale căror foloase au dus în chip fatal la recunoaşterea unui „panaceu universal" [170], părăsirea lizierii aurului verde şi avîntarea specialistului în mijlocul populaţiei, cu cuvîntul, cu scrisul şi cu fapta vie „spre a o lumina asupra rolului pădurii în ansamblul armonios al naturii şi în economia ţării" [171]. Era vorba de a da cu largheţe şi a nu ţine sub oboroc cunoştinţele necesare populaţiei pentru cultura şi civilizaţia ei în sectorul economiei forestiere, conduită socotită drept „calea cea mai bună pentru terapeutica tuturor pagubelor de care suferă pădurea" [172]. Revelator rămîne pentru noua orientare ca, indiferent de natura proprietăţii şi de forma întreprinderii, să cîştige preponderenţă, chiar exclusivitate, specialiştii titraţi faţă de elementele eterogene, fără chenare sacră pentru pădure[173].

În al doilea rînd, se accentua pe ideea de acţiune culturală, care să aibă drept ţel final naşterea şi dezvoltarea conştiinţei silvice naţionale, ca necesitate imperioasă, ştiut fiind că „nu din spirit de castă ori sectarism profesional *silvicultorii duc o luptă vie*, de fiecare zi, pentru luminarea, atît a sferelor de jos ale naţiei, unde ignoranţa e adesea firească şi mai puţin vătămătoare, dar mai ales a sferelor de sus, conducătoare, unde ignorarea este conştientă şi voită, săvîrşind adevărate „crime naţionale" [174]. *„Are sau nu are păduri* — scria Tr. Heroiu — *orice cetăţean trebuie să ştie ceva despre rolul lor şi să se manifeste favorabil faţă de acest bun natural, fără să păgubească cu ceva, este numai de folos, atît gospodăriei individuale,cît şi avuţiei naţionale"*[175]. Un minimum de cunoştinţe despre păduri — afirma identic M. Drăcea — „trebuie neapărat să facă parte integrantă din cultura generală a fiecărui fiu al acestui neam" [176]. Pădurea cerea un înalt nivel de cultură, la care interesul personal şi imediat să se lase depăşit de cel general şi îndepărtat[177]; de aici şi războiul împotriva ignoranţei, care împiedica înţelegerea concepţiilor superioare, şi a egoismului economic. Pentru aceasta, se şi lansare un apel ca membrii corpului silvic să formeze un zid de rezistenţă şi să suspună orprobiului public pe toţi acei politicieni care cereau ca slujbaşii statului să lucreze „în contra conştiinţei lor, sau în contra conservării pădurilor şi exploatării lor raţionale" [178]. Mai mult, se ceruse să se instituie „cultul pentru arbore", pentru că prin viaţa şi produsele sale este *„emblema legăturii între neînsufleţit şi însufleţit, între frumos şi folositor"* [179]. Educaţia silvico-tehnică a poporului[180], formarea unei noi mentalităţi care să justifice posibilitatea încadrării României în spiritul timpului de „renaştere forestieră" [181], cunoaşterea adevărurilor elementare de silvicultură şi de existenţă a unui mini-

---

[167] D. A. Sburlan, *Colibe şi adăposturi pentru lucrătorii la pădure*, Bucureşti, 1941, p. 24—25.

[168] V. Mişicu, *Lucrătorii din fabrici*, Galaţi, 1922, p. 9—10.

[169] M. Manoilescu, *Silvicultura şi tehnica...*, p. 225.

[170] Ş. Cristea, *Chemarea socială a inginerului silvic*, Bucureşti, 1935, p. 3.

[171] Tr. Ionescu-Heroiu, *Chemarea socială a inginerului silvic de azi*, Bucureşti, 1935, p. 11; vezi şi I. P. Demetrescu, *Propaganda forestieră*, în „Revista pădurilor", XLII, 1930, nr. 8, p. 885—891; *Asistenţa silvică a satului*, Bucureşti, 1939, p. 93—141.

[172] Tr. Ionescu-Heroiu, *Nevoia şi posibiliatea de popularizare a cunoştinţelor despre economia forestieră*, în „Revista pădurilor" XLVII, 1935, nr. 6, p. 463.

[173] V. Săbău, *Organizarea producţiei forestiere...*, p. 66—67.

[174] C. Cristea, *Rolul pădurilor în economia şi apărarea naţională*, Bucureşti, 1934, p. 7.

[175] Tr. Heroiu, *Cunoştinţe de economie forestieră în şcoala românească*, Bucureşti, 1936, p. 6.

[176] M. Drăcea, *Grija de pădurile ţării...*, p. 11.

[177] Tr. Heroiu „*Societatea „Progresul silvic" şi munca la sate*, în „Sociologie românească" I, 1936, nr. 6, p. 34.

[178] C. Marinescu, *Observaţiuni asupra practicii silviculturii şi gospodăriei silvice în ţara noastră*, în „Revista pădurilor", XXXV, 1923, nr. 2, p. 82.

[179] I. Simionescu. *Pădurile noastre*, Bucureşti, 1925, p. 9.

[180] M Drăcea, *Consideraţiuni asupra domeniului forestier...*, p. 38.

[181] C. Cristea, *Renaşterea forestieră în cadrul timpului nostru*, în „Buletinul Societăţii politehnice", I., 1936, nr. 2, p. 194.

mum de sensibilitate faţă de aurul verde[182] n-ar mai fi trebuit marcate ca necesităţi prioritare dacă învăţămîntul ar fi fost condus de spirit practic. Aşadar, conştiinţa silvică, pătrunsă de marile rosturi pe care pădurea le are de îndeplinit, trebuia să se constituie pe baze trainice, cu un program de acţiune de durată.

Numai suma tuturor soluţiilor la problemele tratate în rezumat mai sus era considerată capabilă să ajungă la postulatul *maximum de producţie cu minimum de cheltuială*, care reprezenta idealul tuturor ramurilor.

S-au aplicat metodele moderne de organizare a producţiei şi a muncii ? Situaţia silviculturii şi a industriei forestiere, de care, în parte, ne-am ocupat cu alt prilej[183], dezvăluie că aspectele avansate ale raţionalizării, ca atribut esenţial al gîndirii economice, n-au fost luate decît parţial în consideraţie, că zigzagurile în politică au impus un proces destul de lent şi de oscilant. De aceea, nu miră pe nimeni că după o îndelungată pledoarie pentru aplicarea metodelor moderne de producţie, valorificare şi desfacere s-a putut consemna în 1937 că „te doare, pur şi simplu, inima cînd vezi cît de nemiloasă şi neraţională a fost făcută exploatarea pădurilor"[184]. Argumentele din epocă nu se opresc aici. Gh. Ionescu-Şişeşti, în expunerea făcută în martie 1938 Consiliului Superior al Agriculturii, declara fără ocol că exploatarea patriomoniului silvic „s-a făcut într-un mod nu prea raţional şi din cauza aceasta intrăm într-o perioadă în care trebuie să aplicăm o politică mai strictă de conservaţiune" [185]. Pentru alţi contemporani, doar la capătul unui drum lung şi anevoios se putea spune că s-a realizat o cultură raţională de păduri, că s-au scris autentice pagini de silvicultură şi că România şi-a păstrat demnitatea între ţările exportatoare de lemn[186], ori că numai atunci cînd practicile antieconomice se vor afla doar în amintire şi cînd refacerea, cultura şi valorificarea raţională vor fi biruitoare se va putea vorbi de victoria profesiunii silvice[187], că numai cu un ţel bine definit, cu mijloace materiale suficiente, cu o organizare amănunţită şi cu metode raţionale de lucru succesul acţiunii era asigurat[188]. La sfîrşit de perioadă, V. Madgearu avea să facă aprecierea că valorificarea lemnului prin industrializare „nu cuprinde încă toate posibilităţile tehnice date şi nici nu este raţionalizată prin utilizarea cea mai potrivită a fiecărei specii de lemn" [189]. O analiză atentă făcură de *Enciclopedia României* reliefa, între altele, că numai amenajamentele definitive se ocupau în mod suficient de viitorul arboretelor, de problemele raportului susţinut, în genere de cultura şi buna stare a pădurilor, că toate celelalte studii erau planuri întocmite în pripă, primitive, avînd ca scop principal tăierea şi lichidarea cît mai grabnică a pădurilor. Degradarea unor terenuri s-a datorat în exclusivitate exploatării lor pe asemenea *surogate de planuri*, necunoscute şi neadmise de ştiinţa economiei forestiere[190].

Cîteva acţiuni meritorii au existat. M. Drăcea avea să consemneze că punctul de plecare a silviculturii raţionale se afla imediat după primul război mondial, odată cu măsurile de oprire sau stînjenire a defrişărilor, de cultură şi regenerare a pădurilor ce au rămas[191], că, din nimic, s-a creat un început de tradiţie forestieră, o ştiinţă şi o practică silvică, fapt reflectat, între altele, în acţiunea de împădurire în zona nisipurilor, unde „am realizat minuni de importanţă mondială, pe care le cunosc străinii mai bine ca noi" [192]. De asemenea, pentru munca în birou s-au făcut propuneri privind raţionalizarea scriptelor Ministerului Agriculturii şi Domeniilor şi s-au întreprins studii de tipizare a mobilierului[193].

---

182 Tr. Herolu, *Cunoştinţe de economie forestieră...*, p. 4—5.

183 I. Saizu, C. Botez, *Pădurile şi industria forestieră a României între anii 1922—1928*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» Iaşi", Istorie, XIV, 1968, p. 127—139.

184 G. Şuşnea, *Planul industrial şi raţionalizarea*, în „Analele economice şi statistice", XX, 1937, nr. 3—5, p. 356—357.

185 Gh. Ionescu-Şişeşti, *Programul Ministerului Agriculturii şi Domeniilor*, Bucureşti, 1938, p. 18.

186 P. Ioan, *Sporirea producţiei forestiere,...* p. 32.

187 Idem, *50 de ani de silvicultură românească*, Bucureşti, 1937, p. 21.

188 Tr. Ionescu-Herolu, *Propaganda forestieră. O acţiune culturală*, Bucureşti, 1935, p. 19.

189 V. N, Madgearu, *op. cit.*, p. 100.

190 *Enciclopedia României*, vol. III, p. 456.

191 M. Drăcea şi Gh. Ionescu-Şişeşti, *op. cit.*, p. 4.

192 M. Drăcea, *Grija de pădurile ţării...*, p. 7.

193 *Dare de seamă asupra cercetărilor...*, p. 19.

Deși palide în faptă, schimbările radicale produse prin actul de la 1 decembrie 1918 ridicaseră pe primul plan al preocupărilor probleme tehnico-organizatorice de exploatare, prelucrare și transport, care și-au găsit condiții optime de împlinire în era istorică a zilelor noastre. Pentru gîndirea economică, preceptele de modernizare formulate în intervalul interbelic rămîn ca bunuri cîștigate pentru tezaurul culturii naționale, care tocmai din acest motiv, stau la temelia silviculturii contemporane. Studiul nostru — un eseu de cutezanță — adună în aceeași matcă, precum fluviul strînge afluenții, cvasitotalitatea ideilor autentice, *exclusiv științifice* destinate să rodească în brazda solului silvestru național. Din acest motiv, travaliul se confundă și cu un capitol *sui-generis* de istorie a științei. Analiza realistă a obligat la remarcarea judecăților avansate, unele aflate sub influența gîndirii socialiste despre planificare și organizare. În demersul de față am pus la bază convingerea celui mai autorizat cugetător al zilelor noastre, exprimată cu prilejul conferirii titlului de doctor, că pericolul principal nu consta în faptul că în cursul investigației se poate ajunge la o concluzie eronată, ci „în a nu desfășura activitate de cercetare datorită fricii de a nu greși"[194].

DES THÉORÉTISATIONS DE LA PÉRIODE D'ENTRE-LES-DES GUÈRRES CONCERNANT LA VALORIFICATIONS RAISONNELLE DU PATRIMOINE SYLVICOLE NATIONAL

Résumé

La présente étude réunit, *exclusivement scientifiques*, destinées à produire des fruits dans le sillon *sylvestre* national. De cette raison, de travail se confond avec un chapitre *sui-generis* d'histoire de la science. L'analyse réaliste a obligé à remarquer les jugements de valeur, quelques unes étant sous l'influence de la pensée socialiste sur la planification et l'organisation.

Le point central des préocupations d'entre les deux guerres incorporait un grand nombre des leviers nécessaires pour l'introduction des méthodes modernes de production, de circulation et de liquidation.

Privée d'une base matérielle correspondente, la pensée sylvicole roumaine bien que très féconde et variée, par des thèses originales et par la réceptivite au nouveau dans le plan international n'a pas pu contribuer à la modernisation de la sylviculture et de l'industrie du bois dans la mesure où on l'a espéré.

Pâles en faits, ces problemes ont trouvé des conditions optimales d'accomplissement dans notre époque. Pour la pensée économique, les préceptes de modernisation formulés dans l'intervalle d'entre-les-deux-guerres restent des bons gagnés pour le trésor de la culture nationale qui, juste grâce à cette raison, sont à la base de la sylviculture contemporaine.

[194] N. Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 15, București, Editura politică, 1978, p. 428.

CONGRESUL MONDIAL AL SCRIITORILOR ANTIFASCIŞTI (PARIS 21—25 IUNIE 1935)

K. MIRIAM, L. EŞANU

Congresele internaţionale antifasciste din deceniul al patrulea al secolului nostru reprezintă momente însemnate din istoria contemporană universală. Ele au imprimat în conştiinţa popoarelor lumii ideea necesităţii unirii tuturor forţelor democratice in lupta dusă împotriva fascismului şi a războiului.

Un larg răsunet l-a avut în România vestea pregătirii Congresului mondial al scriitorilor pentru apărarea culturii şi a civilizaţiei, congres ce urma să se desfăşoare la Paris.

La sfîrşitul anului 1934 a fost trimis în ţară pentru uzul mişcării antifasciste din România statului Asociaţiei scriitorilor şi artiştilor revoluţionari ce-şi avea sediul la Paris în vederea constituirii şi la noi a unei asemenea organizaţii[1]. Prin prisma sentimentelor antifasciste şi antirăzboinice care animau opinia publică românească, efectele acestei acţiuni au fost imediat sesizate cu îngrijorare de organele de stat care urmăreau cu atenţie orice manifestare pe această linie[2].

În presa democratică de la noi a apărut în această perioadă apelul vibrant al unor cunoscute personalităţi culturale franceze dintre care menţionăm pe: Romain Rolland, A. Malraux, A. Gide, L. Aragon şi alţii, adresat scriitorilor din întrega lume prin care aceştia erau chemaţi să-şi exprime adeziunea la organizarea congresului internaţional al scriitorilor antifascişti[3].

„Cînd în ţările fasciste se aruncă pradă focului rezervoarele de cultură adunate de sute de ani de oameni care au suferit şi murit pentru umanitate... cînd Mikado-ul, Hitler sau Mussolini deţin în mîinile lor destinul unor popoare... se poate spune deschis: „Cultura umană este în pericol“ [4]. Scriitorii francezi au înţeles acest lucru şi Comitetul de vigilenţă al intelectualilor antifascişti au adresat apelul menţionat mai sus tuturor celor ce reprezintă mişcarea artistică şi culturală din lume, pentru a fi prezenţi la un Congres care se anunţa ca un mare eveniment cultural şi politic[5].

Ministerul de Interne avizînd organele în subordine asupra datei Congresului, a participanţilor şi a scopurilor sale, le atrăgea acestora atenţia asupra faptului că „se vor lua hotărîri pentru organizarea asociaţiilor de scriitori antifascişti în acele ţări unde nu există asemenea asociaţii[6].

Cunoscuta intoleranţă a fascismului pentru cultură şi libera gîndire era peste tot concretizată prin distrugerea operelor progresiste şi reprimarea necruţătoare a tuturor manifes-

---

[1] Arhiva C.C. al P.C.R., colecţia 50, ds. 1 216, f. 11.

[2] *Ibidem.*

[3] Cuvîntul liber“ din 18 mai 1935; cf. I. Babici, „Solidaritatea militantă antifascistă“ Ed. Politică, Bucureşti, 1972, p. 243.

[4] „Apărarea culturii“, editată de „Liga contra prejudecăţilor“, 1935, p. 2.

[5] *Ibidem.*

[6] Arhiva C.C. al P.C.R., colecţia 50, dosar 1 216, f. 24.

tațiilor cu caracter umanitar. Prigoana s-a materializat în „stare de asediu, cenzură, interzicere de congrese, de conferințe, suspectare a oricărei gîndiri libere, arestări, toate mijloacele de reprimare intrînd în acțiune. În fața acestui război de distrugere a ideii și a simțirii, tot ce este conștiință în lumea asta, tot ce poate suporta o luptă a luat inițiativa de a apăra, pînă la ultimele resurse, cultura omenească"[7].

Între fascism și cultură — scria presa antifascistă din România — există o incompatibilitate absolută. Un regim care i-a alungat pe Einstein, pe frații Mann, pe Zweig și Feuchtwanger, pe Freud și Renn, care a ars opera lui Heine și l-a transformat în prizonier pe Plank se condamnă singur la oprobiu. „Fascismul nimicește orice idee de libertate, de drept cîștigat, de știință și cultură", scria Ilie Murgulescu în acest timp.

Datoria omului de cultură în fața primejdiei fasciste era una din temele cele mai frecvente în publicistica antifascistă, care aprecia ca o sarcină de onoare apărarea culturii autentice împotriva manifestărilor dezumanizante ale fascismului[8].

În lumina acestor considerente, apelul și convocarea Congresului au fost primite cu entuziasm de oamenii de cultură din România pe deplin convinși că „apărarea intereselor culturii e sinonimă cu „lupta contra barbariei fasciste"[9].

La 21 iunie 1935 s-a inaugurat în Palatul Mutualității din Paris[10] lucrările Congresului mondial consacrat apărării culturii și civilizației[11]. Printre participanți s-au aflat numeroase nume de prestigiu ale literaturii și culturii Europei și mondiale dintre care cităm: A. Gide, A. Malraux, H. Barbusse, R. Rolland, J. R. Bloch, H. Mann, L. Feuchtwanger[12], A. Tolstoi, Y. Ehremburg, M. Șolohov, A. Foster, A. Huxley, J. Strachey, Karel Čapek, John dos Passos Sinclair Lewis, M. Gold, M. Karin, W. Frank, A. Nexö, Th. Dreiser, A. Ponce, P. Rios, J. Hast J. Martinello și alții[13].

Ziarul „Facla" din 20 iulie 1935 își informa cititorii și opinia publică de la noi că la dezbaterile „acestui semnificativ Congres participă reprezentanți glorioși ai tuturor literaturilor globului[14]. În programul dezbaterilor figurau opt capitole mari ce trebuiau discutate de participanți: „Tradiție culturală", „Umanism", „Națiune și cultură", „Demnitatea gîndirii", „Rolul scriitorului în societate", „Creația literară", „Apărarea culturii" și un număr de puncte subsidiare, toate formînd „subiectul tot atîtor frămîntări sociale"[15].

Lucrările Congresului, la care au luat parte 230 de scriitori și oameni de cultură care reprezentau 39 de țări din întreaga lume au fost găzduite de imensa sală Mutualité. Cele opt ședințe ale veritabilului areopag internațional al culturii au fost urmărite de mii de oameni din întreaga Franță ca și din alte țări ale Europei care au înțeles gravitatea momentului și importanța deciziilor ce urmau să fie luate în apărarea culturii și a civilizației. Amplele cuvîntări și comunicări făcute de delegații veniți din toate colțurile lumii erau audiate cu emoție și venerație de

---

[7] G. Macovescu, „După Congresul de la Paris", în vol. *Oameni și fapte*, E.S.P.L.A., București, 1957, p. 24.

[8] Mihail Sadoveanu situîndu-se printre scriitorii care pășeau hotărît în apărarea culturii înaintate legate de popor, de interesele dezvoltării sale, în corespondența sa, în articolele de tiraj, ale vremii, a stigmatizat fascismul și implicațiile sale nocive. Arătînd că umanitatea este într-un război permanent cu întoarcerea la sălbăticie, M. Sadoveanu scria: „Hitlerismul este o rătăcire a timpurilor de după război, este o enormă sălbăticie și revenire la epoca de piatră ...". G. Enescu, spirit larg umanist, într-o lapidară și consistentă mărturie publicistică arăta: „Nu recunosc în Germania de azi nimic din măreția celor ce au sfințit geniul german în secolul trecut". „Cultura va trăi — scria Enescu. Prea e mare patrimoniul ce l-au acumulat atîtea secole de trudă și de credință pentru a face dintr-o dată tabula rasa din tot ce am strîns și asimilat. Impasuri a mai avut omenirea. Și le-a răzbit pe toate cu o vitalitate eroică. Nu-i va lipsi curajul nici de data aceasta". (Apud T. Georgescu *Intelectuali antifasciști în publicistica românească*, Ed. științifică Buc. 1967, p. 34).

[9] „Cuvîntul liber" din 18 mai 1935.

[10] Capitala Franței găzduise și alte reuniuni antifasciste internaționale .

[11] Arhiva C.C. al P.C.R., colecția 50, ds. 1 216, f. 25; „Manifest" din 28 iulie 1935; G. Macovescu, *op. cit.*, p. 23.

[12] Ultimii doi scriitori menționați trăiau ca exilați în Olanda, fiind nevoiți să părăsească Germania hitleristă, unde persecuțiile rasiale erau în continuă creștere.

[13] Arhiva C.C. al P.C.R., colecția 50, ds. 1 216, f. 26; „Facla" din 20 iunie, 12 iulie 1935.

[14] *Ibidem*; „Facla" din 20 iunie 1935.

[15] G. Macovescu, *op. cit.*, p. 24.

cei care „în timp ce ascultau, păreau a căuta cu privirile lor o lume nouă“ [16]. Oratorii erau aproape fără excepţie scriitori de renume mondial. Trăsătura comună a spuselor lor a reprezentat-o vehementul protest contra barbariei fasciste care, prin teroarea ce o exercita asupra gîndirii şi conştiinţei, constituia o primejdie iminentă pentru cultură şi civilizaţie. Numitorul comun care a unit pe toţi cei prezenţi la Congres a fost în primul rînd puternicele lor convingeri antifasciste şi, totodată, credinţa fermă nestrămutată în necesitatea gîndirii libere şi a creaţiei libere pentru înaintarea culturii umane[17].

Din România, la Congres a participat ziaristul Paul Teodorescu, care se afirmase în mişcarea antifascistă ca preşedinte al Uniunii Generale a Studenţilor Români din Străinătate, cu sediul la Paris[18]. Referindu-se la activitatea desfăşurată în timpul Congresului, Paul Teodorescu nota : „Personal am lucrat în comisia „Presa literară“ şi am contribuit la definitivarea textului privitor la revistele de literatură, text inclus în documentul final care a fost adoptat la Congres, la suplimentele literare ale cotidienelor şi la reportajele cu caracter literar“ [19].

Puternica mişcare antifascistă din România era binecunoscută şi se bucura de un frumos prestigiu pe plan mondial[20].

Procesele antifasciste ce se desfăşurau în ţara noastră au avut un puternic ecou intern şi internaţional. Reuniunea mondială de la Paris a dezbătut în şedinţele sale şi problema mişcării antifasciste din România. Cu privire la procesul lui Petre Constantinescu-Iaşi şi a celorlalţi antifascişti ce se judeca la Chişinău în această perioadă, Congresul a votat o moţiune prin care se arăta deplin solidar cu luptătorii pentru progres şi democraţie din România. Documentul la care ne referim, cerea reintegrarea lui Petre Constantinescu-Iaşi la catedră şi încetarea ilegalităţilor şi abuzurilor ce se comiteau împotriva tuturor acuzaţilor implicaţi[21]. La grandioasa întrunire populară, cu peste 6 000 de participanţi, care a avut loc la Montreuil, Petre Constantinescu-Iaşi a fost ales în prezidiul de onoare alături de profesorii Rivert şi Walon[22]. Preţuirea deosebită de care se bucura mişcarea antifascistă din România, recunoaşterea deschisă a aportului acesteia la lupta pe plan internaţional ce se desfăşura împotriva fascismului şi a războiului, au fost încă o dată confirmate la 25 iunie cînd în impunătoarea sală de la Mutualité cei care au luat cuvîntul şi apoi în moţiunea ce a fost adoptată au cerut cu hotărîre stingerea proceselor intentate la Chişinău şi Cluj antifasciştilor români[23].

Dezbaterile Congresului au reţinut atenţia miilor de participanţi care au ascultat cu extremă concentrare „risipa de inteligenţă, pătrundere şi talent pe care aproape toţi vorbitorii au cheltuit-o cu devoţiune şi convingere“ [24] în susţinerea ideilor de apărare a culturii cu care au fost investiţi de popoarele pe care le reprezentau.

Chiar din prima zi a Congresului, vineri 21 iunie, Palatul Mutualităţii era plin cu multe ore înainte de începerea lucrărilor. În prezidiul de onoare se aflau A. Gide, A. Malraux, H. Mann, F.E. Kisch, J. Benda şi alţii.

În cuvîntul său, A. Gide a salutat scriitorii şi ziariştii sosiţi la Paris din întreaga lume şi a definit raţiunile care au determinat organizarea impozantei reuniuni internaţionale din

---

[16] „Vremea“ din 28 iulie 1935.

[17] „Apărarea culturii“, p. 1.

[18] „Pentru apărarea păcii“ din septembrie 1969, articolul lui Paul Teodorescu, „Scriitori în apărarea culturii“ ; I. Babici, *op. cit.*, p. 244. Din România a fost invitat la Congres Petre Constantinescu — Iaşi, cunoscut ca o figură proeminentă a antifascismului din ţara noastră. Din cauza procesului ce l-a fost intentat, el n-a putut participa la Congres. (Arhiva C.C. al P.C.R., colecţia 50, ds. 1 216, f. 26).

[19] Paul Teodorescu, art. cit. ; I. Babici, *op. cit.*, p. 244.

[20] O trăsătură a antifascismului intelectualităţii româneşti a constituit-o faptul că manifestările sale nu erau izolate de mişcarea antifascistă a celor mai consecvente forţe ale democraţiei — clasa muncitoare şi organizaţiile sale. Starea de efervescenţă a intelectualităţii progresiste din România a luat contururi precise încă în anii 1933—1934. Intelectualii români potrivnici hitlerismului îşi căutau drumul de manifestare împreună cu celelalte forţe patriotice antifasciste. Subliniind că majoritatea intelectualilor din România sînt ostili hitlerismului, P.C.R. preciza : „Fascismul reprezintă pentru el tot aşa un pericol ca pentru clasa muncitoare, ameninţîndu-le libertatea de profesie şi de cugetare ... Manifestările lor democratice trebuie prin organizarea comună şi o platformă democratică antifascistă, ridicate la nivelul unei mişcări naţionale“.

[21] Facla din 12 iulie 1935.

[22] *Ibidem*.

[23] *Ibidem*.

[24] „Vremea“ din 28 iulie 1935.

capitala Franței. El a subliniat faptul că literatura în particular și cultura în general, deși mai vii ca oricînd, erau puternic amenințate de regimurile fasciste care reprezentau o primejdie de moarte pentru libertatea și progresul culturii, ca și pentru independența popoarelor din întreaga lume. „Cultura ce o apărăm este patrimoniul culturilor particulare a fiecărui popor, aparține tuturor și-n ea trebuie să vedem binele nostru comun și viitor. Situația culturii în anumite țări (cele fasciste — n.n.) indică natura pericolului ce ne amenință. El este același pentru noi toți și marele interes al acestei întruniri, este faptul că o să ne permită de a releva aspectele primejdiei și modurile de a o combate“ [25].

Vorbitorii care au urmat la cuvînt[26] au arătat modul cum erau persecutați, întemnițați și permanent amenințați cu moartea, într-un cuvînt, împiedicați să-și desfășoare activitatea în țările fasciste, o seamă din cei mai iluștri scriitori și gînditori ai lumii contemporane. Majoritatea congresiștilor au condamnat barbariile ce se comiteau în Germania hitleristă împotriva marilor scriitori și artiști ai căror opere erau puse la index sau se ardeau în piețele publice.

În intervențiile lor, iluștrii scriitori germani H. Mann și L. Feuchtwanger, care au trebuit să-și părăsească patria din cauza politicii rasiale a regimului hitlerist, s-au ridicat împotriva persecuțiilor la care erau supuși intelectualii țării lor, accentuînd că „fascismul este dușmanul culturii naționale“ [27].

Scriitorii veniți direct din Germania au arătat congresului manuscrise ale unor scriitori din patria lor care, în pofida dfaptului că le era amenințată viața, își continuau activitatea literară. Intervențiile lui Bloch, E.E. Kisch, E. Gaiser și ale altor participanți au constituit de asemeni proteste hotărîte contra fascismului și a acțiunilor sale criminale.

J. Cassou, marele critic literar și muzical s-a referit la rolul artistului în societate. În acest sens el a subliniat că scriitorul trebuie să fie pionierul ideilor noi, „căci acela care acceptă rigiditatea regimului social, pe care fascismul o impune, se demite de la misiunea și numele de artist[28]. În numele intelectualilor englezi, B. Forster a făcut un aspru rechizitoriu acțiunilor imperialiste întreprinse de Mussolini în Etiopia. „Dintre toate primejdiile care ne amenință, a arătat acesta, cea mai teribilă este războiul. Opunîndu-se la război, un scriitor curajos își îndeplinește funcția lui socială[29].

Cunoscutul scriitor german E.E. Kisch, supranumit „freneticul reporter“, a arătat printre altele, ocupîndu-se de rolul presei literare că „adevăratul reportaj inspirat de la realitatea vie poate să ajungă pînă la arta adevărată, absolvind ziaristul de la rolul de cronicar banal al evenimentelor“ [30].

Scriitoarea daneză, Karin Michaelis, a subliniat în cuvîntul ei că scriitorul trebuie să conserve întreaga libertate pentru a rosti numai adevărul, indiferent pe cine ar leza acest adevăr.

La Congres s-a făcut puternic auzit cuvîntul scriitorilor sovietici Y. Ehremburg, B. Pasternak și A. Tolstoi, iar din partea lui Maxim Gorki, împiedicat de boală de a fi la Paris, s-a citit un mesaj.

Scriitorul G. Wels a făcut un patetic elogiu al libertății de conștiință și a libertății umane în general.

Discursul de închidere al Congresului a fost rostit de A. Malraux care a arătat : „Apărăm arta, gîndirea, poemele, toate bătrînele visuri umane, de care avem nevoie ca să trăim și care

---

25. „Apărarea culturii“, p. 2.

26. H. Barbusse, A. Malraux, M. Gold, L. Aragon, J. Benda, W. Frank, A. Huxley, L. Durten și mulți alții. Potrivit unei informații a organelor Ministerului de interne, (fără a o avea confirmată și din alte surse) printre cei care au luat cuvîntul în cadrul dezbaterilor Congresului, s-a aflat și „poetul dadaist, originar din România Tristan Țara cunoscut comunist. În cuvîntarea ținută la Congres, el a arătat că poezia trebuie pusă în slujba revoluției mondiale“. (Arh. C.C al P.C.R., Colecția 50, ds. 1 216, f. 28). Dintr-o sursă mult ulterioară evenimentelor descrise în acest articol aflăm totuși că Tristan Țara „purtător al stindardului suprarealist... a fost membru al „Asociației scriitorilor și artiștilor revoluționari“ fondată de Paul Vaillant Couturier, scriitor și luptător al rezistenței franceze, încă din anul 1932“ ... (Vezi „România liberă“ din 27 noiembrie 1946)

27. „Vremea“ din 28 iulie 1935.

28. „Apărarea culturii“, p. 2.

29. *Ibidem*, p. 3.

30. *Ibidem*.

au nevoie de noi ca să retrăiască. E o datorie pentru fiecare din noi să facă să renască revolta dospită prin durerea milenară a oamenilor“ [31].

Congresul după o fecundă deliberare a adoptat următoarele hotărîri în vederea măsurilor necesare pentru apărarea culturii :

1) Fondarea unei asociaţii internaţionale a scriitorilor cu secţiuni în toate ţările, care va avea ca menire apărarea culturii şi va fi dirijată de un birou internaţional permanent, însărcinat să sprijine şi să dezvolte relaţiunile care s-au stabilit la Congres.

2) Biroul va înfiinţa în diferite ţări oficii de traducere a literaturilor străine şi va lua toate măsurile pentru publicarea lor.

3) Biroul se va ocupa în special cu traducerile şi publicarea operelor de valoare a cărţilor şi manuscriselor interzise în ţările cu regim fascist.

4) Biroul va face intervenţiuni către guvernele respective pentru a uşura deplasările scriitorilor în diferite ţări pe bazele ospitalităţii reciproce.

5) Biroul va publica periodic listele operelor de valoare apărute în diferite ţări.

6) Biroul va studia diverse mijloace pentru încurajarea operelor de valoare în care scop va institui şi un premiu literar internaţional.

7) Biroul compus din scriitori de diverse tendinţe filozofice, literare şi politice va lupta în domeniul literar contra războiului şi a fascismului şi într-un sens mai larg contra tuturor pericolelor ce ne ameninţă civilizaţia[32].

În moţiunea de Congres se sublinia : „Scriitorii reprezentînd 39 de ţări care au luat parte la primul Congres pentru apărarea culturii, găsesc util să prelungească acţiunea acestui congres, creînd o asociaţie internaţională a criitorilor cu un birou permanent“ [33]. După ce au fost menţionate sarcinile ce reveneau biroului[34] în moţiune se arăta : Congresul a discutat şi cazul profesorului Petre Constantinescu— Iaşi care este şi un distins publicist. În unanimitate, Congresul a votat o moţiune prin care se condamnă atitudinea de împiedicare a libertăţii scrisului şi gîndirii, cerînd reintegrarea profesorului la catedra universitară şi încetarea oricăror ilegalităţi contra tuturor acuzaţiilor. Scriitorii de la New York la Madrid şi de la Londra la Nanking au dat alarma culturii în primejdie. Prin solidaritatea lor ei au afirmat că gîndirea nu poate fi întemniţată[35].

Referindu-se la moţiunea votată de Congres, George Macovescu arăta că aceasta „a fost auzită de acel număr imens de intelectuali care au înţeles menirea culturii în societate căci cultura nu se poate închide în dosare sau în sertare“ [36].

Congresul de la Paris a strîns acolo tot ceea ce omenirea avea mai puternic în gîndire şi simţire. Însufleţită de un singur gînd, acela de apărare a libertăţii de a crea, ameninţate să fie înăbuşite de barbaria fascismului, scriitorii şi-au afirmat crezul lor de viaţă, hotărînd să lupte din răsputeri pentru propăşirea culturii, pentru demnitatea umană, pentru crearea unei societăţi armonioase, pentru un om nou. Congresiştii au afirmat că scriitorii trebuie să-şi îndrepte privirile spre omenirea oprimată cultura lucrînd pentru emanciparea spiritului şi nu pentru aservirea lui. „Cînd primejdia fascistă ameninţă din ce în ce mai mult lumea, salvarea nu poate veni decît din solidaritatea elitei intelectuale cu păturile muncitoreşti de pretutindeni“ [37] — a fost una din concluziile congresului.

---

[31] *Ibidem*, p. 7—8. Despre A. Gide „primit la tribună într-o furtună de aplauze“, broşură din care am mai citat, menţionează că a pronunţat cel mai amplu discurs al Congresului. „A. Gide de cînd a aderat net la marxism n-a avut încă ocazia să facă o profesiune de credinţă într-un mod atît de public“. Făcînd rechizitoriu şovinismului, el a subliniat : „Sîntem foarte mulţi aici care nu putem admite că iubirea pentru ţara unde ne-am născut să fie constituită din ură pentru celelalte ţări. Cît mă priveşte pe mine pretind să fiu internaţionalist şi să rămîn în acelaşi timp profund francez“ („Apărarea culturii“, p. 6), „Lumea“ din 6 octombrie 1936 a apreciat discursul lui A. Gide, ca cel mai semnificativ, reprezentînd „toată calda lui adeziune la o nouă concepţie de viaţă pentru un om nou şi o lume nouă“.

[32] Arhiva C.C. al P.C.R., colecţia 50, ds. 1 216, f. 27—28.

[33] *Ibidem*, „Apărarea culturii“, p. 8.

[34] Membrii biroului aleşi de Congres erau : A. Gide, H. Barbusse, R. Rolland, H. Mann, M. Gorki, A. Forster, B. Schaw, S. Lewis, S. Lagerlof, V. Lucian. Sediul asociaţiei internaţionale a scriitorilor antifascişti a fost stabilit la Paris urmînd a se constitui secţiuni în toate ţările.

[35] „Apărarea culturii“, p. 8.

[36] G. Macovescu, *op. cit.*, p. 25.

[37] „Manifest“ din 28 iulie 1935.

Problemele presei ca principal mijloc de informare a opiniei publice, de influenţare a acesteia, au fost de asemenea în atenţia reuniunii mondiale de la Paris. Potrivit hotărîrilor adoptate, Comitetul mondial al scriitorilor, ales în vara anului 1935, s-a întrunit la începutul lunii noiembrie în aceeaşi sală Mutualité sub preşedinţia lui A. Gide[38]. Comitetul a decis ca tuturor asociaţiilor de presă proletară şi democratică din toate ţările să le fie transmise îndemnurile ca pe calea presei să desfăşoare o propagandă susţinută şi eficientă pentru apărarea păcii, grav ameninţate de acţiunea statelor fasciste. Masele proletare din toate ţările trebuiau antrenate la întruniri şi mitinguri de protest împotriva războiului imperialist dezlănţuit de Italia fascistă împotriva Abisiniei[39]. În ţara noastră a fost imediat răspîndită revista Asociaţiei scriitorilor şi artiştilor revoluţionari editată la Paris de un comitet ce avea în componenţa sa pe A. Gide, M. Gorki, R. Rolland şi P. Vaillant Couturier[40].

Din cele arătate pînă acum se degajă în mod firesc întrebarea : Ce a însemnat, ce loc ocupă Congresul din vara anului 1935 pentru lupta de apărare a culturii umane, pentru anihilarea nocivelor tendinţe ale fascismului ? Congresul a reprezentat o strălucită dovadă a solidarităţii oamenilor de cultură în apărarea civilizaţiei, trecîndu-se peste convingerile politice atît de diverse la numeroşii participanţi. Congresul s-a dovedit o remarcabilă pledoarie în favoarea necesităţii prezenţei intelectualilor în focul luptelor politice şi a ideii că în afara acestor relaţii nu puteau fi plasate literatura, arta şi cultura în totalitatea ei.

Cultura a fost analizată în toate implicaţiile ei, congresul acceptînd postulatul că „scriitorul să fie în acord cu vremea şi societatea". Acesta a fost un lait-motiv care a revenit mereu în cuvîntările lui A. Gide, Y. Ehremburg, B. Pasternak, L. Aragon, J. Cassou, Vaillant-Couturier şi alţii. Ei s-au referit la modificarea relaţiilor culturale şi spirituale de către social şi politic şi la faptul că în faţa vieţii primează actele de solidaritate umană. Deşi Congresul a avut şi o tentă antiburgheză destul de clar manifestată, ca şi una strict culturală, totuşi cea predominantă, latura care şi-a pus amprenta în mod neîndoielnic, a reprezentat-o cea de apărare a culturii ameninţate de fascism care odată cu instaurarea hitlerismului în Germania devenise principalul şi iminentul pericol care ameninţa civilizaţia umană. Fascismul a dovedit prin programul şi acţiunile sale că urmărea meninerea sclavajului economic şi spiritual pentru marea majoritate a populaţiei. Pentru învingerea lui cei prezenţi la Congresul de la Paris au conchis că este necesară „coalizarea tuturor forţelor antifasciste[41].

Prezenţa în publicistica antifascistă internaţională a marilor corifei ai culturii, duşmani declaraţi ai fascismului ca Henri Barbusse, Romain Rolland, M. Gorki, J. Curie, A. Einstein, Y. Ehremburg, Th. Mann, A. Nexö, L. Aragon, St. Zweig şi mulţi alţii, reflecta o solidaritate totală pe tărîmul culturii. Toţi aceştia, deşi deosebiţi ca poziţii sociale şi politice erau legaţi prin dăruirea faţă de cuceririle civilizaţiei şi prin spiritul potrivnic totalitarismului fascist[42].

Pe deplin conştienţi de condiţiile în care cultura se poate dezvolta, scriitorii lumii adunaţi la Paris au găsit cauzele răului în fascism, în concepţiile şi curentele retrograde şi obscurantiste. Aderarea la marile frămîntări şi probleme ale umanităţii integrarea în marea luptă pentru pacea şi libertatea popoarelor, acesta a fost crezul exprimat de scriitorii lumii, iubitori ai adevărului şi ai culturii. Libertatea politică, libertatea de gîndire şi de organizare trebuia să constituie — au conchis ei — mijlocul pentru realizarea emancipării sociale, a eliberării omenirii de sub tirania ignoranţei, a superstiţiei şi a mizeriei.

O reuniune internaţională de o asemenea amploare, care a reţinut atenţia lumii în vara anului 1935 a determinat, cum era şi firesc, nişte urmări precise pentru dezvoltarea ulterioară a direcţiilor de acţiune ale culturii europene şi universale. Congresul a impus o serie de elemente, dintre care pe primul plan, s-a cristalizat cu stringenţă necesitatea promovării pe toate căile a valorilor superioare ale culturii, aspiraţia către noi forme legate nemijlocit de realitatea umană a vremii şi, în sfîrşit, poate cea mai importantă dintre învăţămintele desprinse, a fost aceea a necesităţii apărării culturii de cumplita primejdie a fascismului, duşman declarat a libertăţii şi civilizaţiei.

Reuniunea de la Paris a scriitorilor şi oamenilor de cultură a avut un imens răsunet atît pe plan european[43], cît şi în ţara noastră. Faptul este lesne de înţeles dacă luăm în consideraţie

[38] Arhiva C.C. al P.C.R., colecţia 50, ds. 1 216, fila 29.
[39] *Ibidem.*
[40] *Ibidem*, f. 30.
[41] „Apărarea culturii", p. 8.
[42] Titu Georgescu, *Intelectuali antifascişti în publicistica românească*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 38–39.
[43] Despre răsunetul Congresului în Polonia, de exemplu ne relatează M. Naszkowski în lucrarea *Zile de nelinişte*, tradusă în limba română. Referindu-se la ecoul Congresului în ţara

cîțiva factori care au contribuit în mod hotărîtor la reușita acțiunii. În acest sens avem în vedere momentul în care s-a ținut Congresul[44], prestigiul de care se bucurau participanții, figuri ilustre ale literaturii și culturii universale, precum și importanța hotărîrilor adoptate cu consecințe pe planul luptei generale antifasciste care nu s-au lăsat prea mult așteptate.

În presa și publicistica românească, Congresul și hotărîrile sale au avut un larg ecou, în afară de broșura intitulată *Apărarea culturii*, editată de „Liga contra prejudecăților", pe care am citat-o în cuprinsul acestui articol și care cuprindea într-un număr foarte restrîns de pagini o sinteză a dezbaterilor și hotărîrilor adoptate, relatări ale lucrărilor de la Paris, au mai fost consemnate în unele din ziarele și revistele care apăreau la noi. Astfel ziarul „Lumina" din 8 august 1935 înfățișînd cititorilor importanța deosebită a Congresului desfășurat în capitala Franței, a prezentat ample extrase din cuvîntul rostit de A. Gide în deschiderea dezbaterilor intitulat „Pentru apărarea culturii"[45].

Referindu-se la acest epocal discurs, George Ivașcu l-a apreciat „pentru marea lui semnificație, ca o piatră de hotar la drumul adeseori șovăielnic al intelectualilor"[46].

Revista „Cuvîntul liber", ca și alte publicații de orientare democratică, au consacrat Congresului, informații, relatări și comentarii pe marginea importanței forumului internațional al scriitorilor antifasciști și a hotărîrilor ce au fost adoptate.

Revista ieșeană „Manifest" s-a ocupat pe larg în numărul din 28 iulie 1935 de semnificația dezbaterilor ce avuseseră loc în capitala Franței precizînd : „În momentul actual, cînd amenințările de război plutesc în văzduh și cînd o mișcare barbară ca fascismul a declarat război de moarte cuvîntului scris, drumul intelectualității nu poate fi decît acesta. Falanga marilor scriitori ... a dat dovada demnă de notat că ei au înțeles porunca ceasului de față" ...

Comentînd semnificația importantei reuniuni internaționale ce-și desfășura lucrările în capitala Franței, George Macovescu nota : „Scriitorii cei mai reprezentativi ai omenirii au venit să-și exprime părerea lor asupra ultimelor probleme de interes actual. A fost discutat rolul scriitorilor în societate ; umanismul, națiunea și cultura, creațiunea și demnitatea gîndirii, apărarea culturii, care formează subiectul tot atîtor frămîntări sociale. Este pentru prima dată cînd intelectualii din toate statele intervin în problemele politice și sociale. S-a prăbușit turnul de fildeș în care se închideau pînă acum scriitorii și la prăbușirea lui au contribuit acei scriitori care au înțeles freamătul vremurilor"[47].

Ziarul „Lumea" din 5 octombrie 1936 făcea aprecierea că la Paris s-a desfășurat „Congresul în care cei mai mari scriitori și-au afirmat hotărîrea de a lupta pentru apărarea civilizației, împotriva dușmanilor ei din ce în ce mai amenințători"[48].

În anul următor, cu ocazia Congresului scriitorilor ce a avut loc la Buenos Aires, problemele discutate au fost în ansamblul lor foarte asemănătoare cu cele puse la Congresul de la Paris. Rezoluțiile votate cu acest prilej au precizat din nou datoria scriitorilor de a lupta împotriva fascismului și a războiului cu toate forțele lor. Hotărîrile luate au fost primite și de astă dată cu un mare entuziasm de toți cei prezenți, iar scriitorilor F. Ludwig și St. Zweig, exilați din Germania, li s-a făcut o călduroasă manifestație de simpatie[49].

Eveniment de largă rezonanță politică și culturală, Congresul de la Paris din vara anului 1935 a constituit un important moment al luptei desfășurate de omenirea progresistă împotriva fascismului pe planul apărării culturii și a civilizației umane[50].

---

sa, autorul menționează printre altele că după Congres a venit în Polonia o delegație a intelectualilor francezi și belgieni care doreau să cunoască la fața locului urmările măsurilor care se făceau simțite în acei ani și să protesteze împotriva celor ce o întrețineau.

[44] Acesta a fost organizat într-o perioadă cînd lupta forțelor progresite pentru a dezvălui primejdia fascismului pentru civilizația și cultura umană era în plină desfășurare și întrunea în toate țările lumii tot mai mulți aderenți.

[45] Arhiva C.C. al P. C. R. , colecția 50, ds. 1 216, f. 28.

[46] „Lumea" din 5 octombrie 1935.

[47] G. Macovescu, *După Congresul de la Paris*, în vol. *Oameni și fapte*, E.S.P.L.A., București, 1957, p. 24.

[48] „Lumea" din 5 octombrie 1936.

[49] *Ibidem*, din 12 octombrie 1936 ; Cf. G. Ivașcu, *Jurnal ieșean*, Editura Cartea Românească Buc. 1671, p. 50.

[50] În Romania, ca urmare a Congresului de la Paris a fost creată Asociația independentă a scriitorilor și artiștilor intitulată „Arta nouă" și care a activat ca o filială a organizației internaționale pentru apărarea culturii. Organele de stat au semnalat acțiunile desfășurate de această organizație, precum și strînsele legături pe care le-a avut cu Partidul comunist. Comitetul or-

LE CONGRÈS MONDIAL DES ECRIVAINS ANTIFASCISTES (PARIS 21–25 JUIN 1935)

Résumé

Parmc les nombreux congrès mondiaux antifascistes de la quatrième décennie de notre siècle, celui déroulé à Paris, durant l'été de 1935, a cu une particulière importance. Consacré aux problèmes d'importance majeure de la défense de la culture et de la civilisation humaine menacée par l'extension du péril fasciste, ce congrès a réussi à tirer un sérieux signal d'alarme, qui a été capté par conséquent par la plupart des pays de l'Europe et du monde.

Par la participation de quelques personnalités prestigieuses de la culture européenne et mondiale, par les problèmes qu'on a abordés, par les mesures préconisées, on peût affirmer que le Congrès, déroulé à Paris, du juin 1935, a justifié pleinement l'attention concentrée du monde civilisé sur ses travaux, il y a 45 ans.

---

ganizaţiei era alcătuit din comunişti şi diverşi intelectuali, scriitori, artişti, ziarişti, regizori, cunoscuţi simpatizanţi ai Partidului comunist şi ai mişcării de stînga din România (Arhiva C.C. al P.C.R., colecţia 50, ds. 188, f. 255).

Referitor la înfiinţarea asociaţiei mai sus amintite menţionăm în continuare amănunte furnizate de documentele vremii : „În seara zilei de 2 martie (anul 1936 n.n.) a avut loc la locuinţa din strada Maria Rosetti o şedinţă a artiştilor şi scriitorilor de stînga cu care ocazie s-au pus bazele unei asociaţii denumită „Arta nouă", care va fi înscrisă şi la tribunal şi se vor face formalităţile necesare pentru obţinerea personalităţii morale şi juridice. Scopul acestei asociaţii este de a organiza un teatru muncitoresc cu piese revoluţionare de stînga, astfel ca propaganda comunistă să fie răspîndită în masele proletare şi pe această cale. Comitetul acestei asociaţii pînă la completa organizare este constituită în mod provizoriu din următorii : 1) L. Frank (pseudonim) cunoscut artist la teatrul comunist „Piskato" din Germania, unde a activat tot timpul pînă la instalarea regimului hitlerist. 2) Ghiţă Ionescu, colaborator la „Cuvîntul liber", cunoscut comunist, fost redactor al publicaţiei „Bluze albastre", interzisă în 1932 pentru caracterul ei revoluţionar. Colaborator şi la revista „Era nouă" de sub direcţia lui N.D. Cocea. 3) Şt. Roll una şi aceeaşi persoană cu Gh. Dinu, redactor la ziarul „Adevărul", cunoscut comunist, colaborator la toate publicaţiile de stînga şi secretar de redacţie la „Cuvîntul liber". 4) Emilian Bâcov, zis Sandu, student la Facultatea de litere şi filozofie din Bucureşti, cunoscut comunist care a scris mai multe piese revoluţionare. 5) Inginer Iuster, simpatizant comunist.

Asociaţia „Arta nouă" şi-a început activitatea sub auspiciile Partidului comunist prin consfătuiri, întruniri şi conferinţe, organizate cu program artistic şi literar. A creat un oficiu de lectură şi traduceri, precum şi un colegiu al presei legale care e condus de comunistul Ştefan Foriş şi alţii. Comitetul este alcătuit din mai mulţi intelectuali, simpatizanţi ai mişcării de stînga şi comunişti, ziarişti, scriitori, artişti şi regizori". (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 5, dosar 1 216, f. 32 ; colecţia 50, dosar 188, f. 255 ; vezi şi unele date legate de această problemă în ziarul „Dimineaţa" din 25 iunie 1935).

Imediat după constituirea asociaţiei, a fost răspîndită în ţară alături de alte publicaţii şi broşura intitulată „Commune", revista Asociaţiei scriitorilor şi artiştilor revoluţionari editată la Paris de un comitet director compus din André Gide, Maxim Gorki, Romain Rolland şi Paul Vaillant-Couturier. (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 5, dosar 1 216, f. 30).

În pofida spaţiului restrîns care este afectat unei note explicative, ne permitem totuşi să mai prezentăm o caracterizare a asociaţiei constituită în România ca urmare a Congresului din iunie 1935, desfăşurat la Paris. Asociaţia independentă a scriitorilor şi artiştilor a activat intens pe linia apărării culturii în faţa atacurilor organizaţiilor fasciste. Ea a militat pentru organizarea unor saloane de pictură ale artiştilor muncitori şi studenţi, organizarea de spectacole de teatru pentru oamenii muncii, publicarea în ziarele şi revistele vremii a unor materiale şi articole de prezentare şi popularizare a unor lucrări şi opere de artă cu un bogat conţinut de idei etc.

Din rîndurile acestei organizaţii au făcut parte sau au contribuit la reuşita unora din acţiunile sale printre alţii Al. Sahia, Geo Bogza, Radu Boureanu, Victor Eftimiu, Ion Călugăru, Miron Constantinescu, Gh. Dinu, Miron Radu Paraschivescu, C. Baraschi, Scarlat Callimachi. Organizaţia a folosit coloanele „Cuvîntului liber", „Lumii româneşti" şi ale altor publicaţii democratice şi de stînga ale timpului (Arhiva C.C al P.C.R., fond 1, dosar 155, f. 61 – 62 ; dosar 206, f. 40 - 43. „Cuvîntul liber" din 13 iulie 1935.

Les auteurs de l'article ont voulu exprimer, à l'aide de documents inédits d'archive et des publications de l'époque, l'ampleur de ce véritable aréopage de la culture, s'arrêtant particulièrement sur les echos et les conséquences que le Congrès a eus en Roumanie.

La conclusion de l'article et bien reflétée par les éléments présentés.

Le Congrès qui avait eu lieu à Paris durant l'été de l'année 1935, a constitué un événement de large résonance politique et culturelle, un important moment de la lutte entreprise par l'humanité contre le fascisme pour la défense de la culture et de la civilisation humaine.

DIN ACTIVITATEA ANTIFASCISTA A STUDENȚILOR IEȘENI (1933–1939)

VALERIU FLORIN DOBRINESCU

Studențimea ieșeană a adăugat, prin acțiunile ei, pagini luminoase la mișcarea revendicativă, democratică și antifascistă, dovedindu-se o puternică forță socială în lupta pentru propășirea societății.

Iașul a fost, și în anii care au urmat eroicelor lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști, teatrul unor puternice acțiuni de masă a marii majorități a studenților și cadrelor didactice, acțiuni îndreptate împotriva grupărilor de extremă dreaptă. Numeroase cadre universitare, printre care: G. Ibrăileanu, Al. Myller, Paul Bujor, Petre Andrei, Tr. Bratu, Al. Philippide, R. Cernătescu, P. Constantinescu—Iași, Iorgu Iordan, Mihai Ralea, și alții, împreună cu studenții democrați, au luat atitudine decisă față de actele brutale săvîrșite împotriva studenților și profesorilor progresiști și au militat pentru instaurarea în Universitate a unui climat democratic. Lupta împotriva fascismului și a războiului a angajat forțe din cele mai diverse, de la cele de stînga și pînă la grupări ale burgheziei, toate conștiente de pericolul pe care îl reprezentau pentru poporul român hitlerismul, fascismul italian și militarismul japonez. În același timp, această luptă a presupus o opoziție puternică la mișcările de extremă dreaptă, care reprezentau un fenomen concret, o prezență violentă de care se izbeau în toate domeniile. „În acele vremuri — scrie George Macovescu — a lupta pentru democrație, pentru progres, pentru civilizație înseamnă a lupta împotriva fascismului“ [1].

Marea majoritate a studențimii ieșene a respins fascismul cu variantele lui românești. „Studențimea săracă — se scria în documentul *Către studențimea săracă și opinia publică cinstită* — a fost întotdeauna împotriva acestor mișcări fasciste“ [2]. Formarea unor gărzi de autoapărare, indiferent de concepțiile politice ale studenților, angajarea într-un front unic de luptă[3] era singurul răspuns pe care tineretul democrat îl putea da mișcării legionare.

Anii 1933—1939 se încadrează într-o perioadă importantă a istoriei patriei, a Partidului comunist și a mișcării democratice, antifasciste din țara noastră. Partidul Comunist Român s-a aflat atunci în fața unor sarcini deosebit de complexe și de importante care decurgeau din situația internă și externă a țării. Creșterea pe plan intern a pericolului fascist, a agresivității organizațiilor de dreapta, iar pe plan extern a tendințelor revanșarde și revizioniste ale Germaniei hitleriste și ale acoliților ei a ridicat în fața maselor celor mai largi problema organizării unei riposte comune și hotărîte. O asemenea ripostă putea fi realizată numai în condițiile ralierii într-un front comun a tuturor categoriilor sociale și forțelor politice interesante în propășirea democratică a țării, în apărarea integrității teritoriale, a independenței și suveranității ei naționale. „În aceste împrejurări — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — Partidul Comunist Român

[1] G. Macovescu, *Vîrstele timpului*, Ed. „C.R.“, București, 1971, p. 350.
[2] Arh. C.C. al P.C.R., fond 33, Mapa 142/1933.
[3] *Idem*, Mapa 59/1933; Mapa 74/1934; A.I.S.I.S.P., cota B, XVII—18, aprilie 1933.

exprimînd interesele vitale ale maselor largi, militează activ pentru unirea tuturor forţelor democratice şi patriotice, ale poporului, pentru apărarea independenţei şi suveranităţii ţării"[4].

Obiectivele sub care s-a desfăşurat activitatea pentru realizarea frontului comun al forţelor democratice interesau în mod firesc masele cele mai largi, pentru satisfacerea lor militînd, alături de clasa muncitoare, şi alte categorii şi pături sociale : ţărănimea, intelectualitatea, *studenţimea*, funcţionarii, meseriaşii, în general păturile mijlocii, inclusiv majoritatea burgheziei neliniştită de perspectivele sumbre ale aservirii ţării intereselor Germaniei imperialiste.

Punînd activitatea pentru realizarea F.U.M. la baza efortului general pentru concentrarea tuturor forţelor democratice, Partidul comunist s-a străduit, în acelaşi timp, să desfăşoare o muncă de masă cît mai largă, să statornicească contacte şi legături cu toate acele partide şi organizaţii politice care puteau concura la înfăptuirea unui larg front democratic, antifascist, antihitlerist. În această luptă, Partidul comunist a acordat o atenţie deosebită tinerei generaţii, pe care a chemat-o la luptă pentru condiţii mai bune de viaţă şi de învăţătură, împotriva fascismului şi a războiului. „Este necesară — se scria în Apelul C.C. al U.T.C. din ianuarie 1936 — o concentrare a întregului tineret din România, indiferent de vederile politice, a tot ce este nefascist, într-o mişcare largă a tinerei generaţii, concentrare care ar uni toate forţele progresiste şi pacifiste în faţa duşmanului comun". Prin unirea tinerei generaţii, preciza C.C. al U.T.C. se înţelegea „concentrarea tuturor forţelor democratice, nefasciste ale tineretului în cadrul Frontului Popular Antifascist în lupta pentru menţinerea libertăţilor democratice şi lărgirea lor, pentru libertate, pace şi progres"[5].

Realizarea unor asemenea acţiuni nu a fost nicidecum facilă, comuniştii folosind cele mai bune mijloace legale şi ilegale. Din acest punct de vedere Iaşul universitar devenea în acei ani un puternic centru al antifascismului, un loc unde mişcarea impotriva războiului, pentru drepturi şi libertăţi democratice a cunoscut rezultate deosebite.

Problema acţiunilor studenţilor democraţi împotriva fascismului şi a războiului trebuie privită ca o frîntură din lupta Partidului comunist pentru strîngerea tuturor forţelor democratice, patriotice din ţară într-un front popular antifascist, capabil să opună o puternică rezistenţă fascismului. „Încă din luna februarie 1933 şi pînă astăzi — se sublinia într-un document al poliţiei — s-a constatat că propaganda revoluţionară comunistă prinde consistenţă în rîndurile tineretului şcolar şi universitar"[6]. Acest lucru s-a datorat, în primul rînd, atenţiei deosebite pe care Partidul comunist a acordat-o tineretului universitar, potenţialului de luptă al acestuia, într-o perioadă de mari convulsiuni interne, dar mai ales internaţionale.

În Moldova, Partidul comunist avea puternice celule şi un număr de patru comitete regionale[7]. La sfîrşitul anului 1932 şi începutul anului 1933, P.C.R. a creat organizaţii de partid în rîndul studenţilor ; în ianuarie 1934 s-a format un nucleu comunist la Facultatea de chimie. Prin „Asociaţiile Studenţilor Revoluţionari", „F.S.D.", „Comitetele antifasciste studenţeşti", „Ajutorul roşu studenţesc", prin prezenţa în numeroase alte organizaţii democratice, Partidul comunist a căutat să atragă tineretul universitar la lupta antifascistă şi antirăzboinică. Organizaţiile antifasciste şi cele fasciste nu cuprindeau majoritatea tineretului studios. Marea masă a studenţimii a rămas deoparte, neutră. Deşi neutră, această masă de studenţi, avînd o viziune realistă asupra pericolului ce-l reprezenta fascismul pentru soarta ţării şi a poporului român era convinsă de justeţea şi necesitatea îndeplinirii programului ce şi l-au propus organizaţiile revoluţionare, antifasciste. Acum, Partidul comunist şi U.T.C. şi-au dovedit odată mai mult profunzimea sentimentelor patriotice, democratice, antifasciste, pentru că, în fond, de aceste idealuri era animată marea majoritate a tinerei generaţii din România. Era o perioadă în care şi grupările de dreapta încercau captarea studenţimii neangajate. Tineretul universitar trecea printr-o fază de zbucium, de pesimism care îl făcea nehotărît, ezitant. „Lumea studenţească de astăzi — se scria într-un memoriu din 16 noiembrie 1933 — oferă durerosul spectacol al unei lumi umilitor de tristă, al unei lumi a poemelor mizeriei şi demoralizării intelectuale"[8].

[4] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. I., Bucureşti, Ed. politică, 1968, p. 369.

[5] C. Mocanu, *Din contribuţia tineretului la lupta P.C.R. împotriva fascismului şi pregătirii războiului antisovietic*, în „Studii", 2/1962, p. 293—294.

[6] Idem, *Activitatea antifascistă a studenţimii din România desfăşurată sub îndrumarea Partidului comunist în anii 1933—1937*, „Anale de istorie", 2/1962, p. 82.

[7] Vicenţiu Plucă, M. Muşat, *Activitatea organizaţiilor P.C.R. din Moldova pentru unirea tuturor forţelor populare în front comun de luptă împotriva fascismului* („Revista Muzeelor", nr. 1/1970, p. 9—15).

[8] Arh. Univ. Iaşi, fond R, dosar 4/1933, f. 326.

Se impunea ca un imperativ al vremii însănătoșirea vieții studențești, aceasta dovedindu-și conștiința situației sale de factor cultural. Nefasta atmosferă politică a avut desigur o pondere importantă în declanșarea binecunoscutei „crize" a vieții studențești. Partidele au căutat să-i transforme în adepți politici, cultivîndu-le slăbiciunile. Un număr de studenți curați sufletește, dar descurajați de atmosfera anormală ce respirau, a crezut că văd mîntuirea în doctrinele cele mai extremiste (de dreapta)[9]. Mișcarea de dreapta nu putea oferi studenților decît spectrul unei iluzii lucru care avea să fie dovedit în anii care au urmat. Curentul democratic era singurul care răspundea unor necesități interne, aspirațiilor majorității tineretului studios.

În iulie 1934, P.C.R. a creat „Asociația tineretului antifascist", organizație de masă legală, care a desfășurat o activitate susținută de atragere a tineretului din fabrici, școli și facultăți la diferite acțiuni pentru împiedicarea fascizării tinerei generații. Din „Comitetul Național Antifascist al Tineretului" au făcut parte Nicolae Ceaușescu, Constanța Crăciun, Grigore Preoteasa, Matei Socor[10]. Comitetul Central al Tineretului Antifascist, printr-un apel adresat C.C. al U.T.S., C.C. al U.T. Socialist-Unitar, Sindicatele Unitare, C.G.M. și către toți tinerii organizați și reorganizați cerea „închegarea cît mai grabnică a Frontului unic de luptă împotriva războiului și a fascismului" [11]. Nucleul antifascist al studenților de la Facultatea de drept cuprindea pe: Al. Bîrlădeanu, Al. Voitinovici, Al. Antohi, Năstase și Tudor Popescu, Radu Paul, Gh. Diaconescu, N. Aghinei, Victor Ionescu, Lică Frunză, Emil Popovici-Gălușcă, Gh. Mihăilă și alții. Un rol deosebit l-a jucat „ofensiva culturală" a studenților antifasciști pentru atragerea de simpatizanți din rîndurile tineretului studios. Angajarea majorității studențimii ieșene la lupta antifascistă a fost și rezultatul activității prodigioase desfășurată de o serie de profesori între care Iorgu Iordan s-a dovedit a fi amfitrionul tuturor organizațiilor antifasciste din Iași[12], om pentru care îmbunătățirea atmosferei vieții studențești de la noi era mai mult decît o datorie civică[13].

Au fost diferite formele prin care tineretul universitar din Iași și-a dovedit atașamentul la lupta antifascistă și antirăzboinică. Un manifest al U.T.C. cu lozinci antifasciste și antirăzboinice a fost răspîndit, la 29 mai 1934, pe culoarele Universității din Iași[14]. În locuința lui Iorgu Iordan de pe str. Lascăr Catargiu se afla sediul din Iași al „Amicilor U.R.S.S." Acolo puteau fi întîlniți Ion Niculi, Radu Cernătescu, Marin Florea-Ionescu, Smaranda Florescu, frații Frunză, uteciști cu renume bine statornicit. Alături de Iorgu Iordan, în Comitetul de inițiativă pentru pace mai activau: Emil Serghie, I. Mironescu, Gr. Moisil, Gh. Mihail-Zamfirescu, I. Botez, Al. Claudian, Alfons Heroveanu, Mircea Mancaș, Al. Dimitriu-Păușești. Ședințele acestui comitet se desfășurau în casa prof. Radu Cernătescu din str. Simion Bărnuțiu nr. 15, care servea drept sediu F.S.D. La acest comitet a aderat un comitet de inițiativă pentru pace al tinerilor muncitori și studenți din Iași care se angajau într-un apel să nu precupețească nici un efort pentru asigurarea succesului acțiunii declanșate. Din comitet făceau parte: C. Secară, Radu Paul, C. Zosin, Ion Cernătescu[15].

Perioada aceasta a fost o luptă crîncenă între curentele de stînga și dreapta. Fascismul cu variantele lui românești și iminența războiului a transformat stînga într-o mișcare cu o compoziție largă, variind de la comuniști și uteciști pînă la tineri studenți înregimentați în organizațiile de tineret ale partidelor „istorice". „A fost o perioadă fecundă — mărturisește George Ivașcu — din procesul — care e continuu — al formării și definirii unui intelectual, în năzuința lui de a-și proiecta ființa spirituală într-o anume ipostază de activitate socialmente angajată". „Anii studenției — continuă G. Ivașcu — au fost pentru mine dintre cei mai generoși întru strădania de profilare umanistă, pentru dezvoltarea sentimentului de răspundere, pentru întărirea caracterului, pentru o conștiință a demnității" [16].

Sub îndrumarea comuniștilor și a uteciștilor s-au creat cercuri de studiere a operelor lui Marx, Engels, Lenin, cu un deosebit rol în organizarea masei largi de studenți[17]. În seminarii,

---

[9] Arh. St. București, fond Casa Regală — Carol II, dosar 84/1938, f. 7—8.

[10] I. Babici, *Manifestations internationalites du mouvement révolutionnaire de la Jeunesse de Roumanie durant la période de l'entre deux guerres*, „Revue roum. d'hist.", 1/1972, p. 115.

[11] Gh. Unc, A. Simion, *Activitatea U.T.C. pentru realizarea Frontului unic al Tineretului muncitoresc în perioada imediat următoare luptelor din ianuarie—februarie 1933* în „Anale de istorie", 2/1962, p. 72.

[12] Arh. Șt. Iași, fond Trib. milit., dosar 2/1937, f. 79.

[13] Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 4/1933, f. 238—239.

[14] Arh. C.C. al P.C.R., fond 33, Mapa 49/1933.

[15] Gh. I. Ioniță, A. Karetki, *Intelectuali ieșeni în lupta antifascistă*, Iași, 1971, p. 158.

[16] G. Ivașcu, *Jurnal ieșean 1935—1940*, București, C.R., 1975, p. 5.

[17] C. Mocanu, *Activitatea ...*, p. 82—83, 85.

cercuri de studii sau șezători se discutau, în afară de problemele păcii și ale războiului, revendicări specifice studențimii. Un raport, din 5 septembrie 1933, consemna faptul că în Moldova, la *Iași* și Galați, uteciștii au participat activ la grevele, întrunirile și demonstrațiile tineretului. Se evidenția, de asemenea, că „luptele din februarie au dus la creșterea considerabilă a influenței politicii U.T.C., singura organizație de tineret care pregătește și organizează luptele pentru interesele lui"[18].

Manifestele *Colegi și Colege*, redactate de studențimea săracă, reprezintă documente programatice de o însemnată valoare teoretică pentru luptele tineretului universitar din Iași. Revendicările specifice erau însoțite de atacuri la adresa organizațiilor de extremă dreaptă (L.A.N.C. și Garda de Fier) și aprecieri asupra evenimentelor internaționale. Studenții ieșeni condamnau teroarea dezlănțuită de regimul hitlerist împotriva maselor populare, considerînd crearea unui *front unic* drept singura cale pentru obținerea revendicărilor tinerești[19]. Participarea la acțiunile „Ajutorului roșu român", editarea și răspîndirea de manifeste cu caracter antirăzboinic și antifascist, popularizarea realizărilor statului sovietic sînt numai cîteva din acțiunile mai importante din acea perioadă. Reorganizarea Comitetului regional U.T.C. în 1932 a avut consecințe pozitive și asupra acțiunilor tineretului universitar. Ședințele U.T.C. se desfășurau în subsolul Spitalului dr. Ghelerter de pe str. Ghica Vodă, la Spitalul Socola și în alte locuri. Organizația de partid din Universitate era sprijinită și îndrumată de o serie de comuniști cunoscuți ; Ilie Pintilie, Ion Niculi, Marin Florea-Ionescu, V. Mârza, C. Secăleanu și alții.[20]

În martie 1934, studenților organizați în „Asociația studenților revoluționari" li s-a intentat proces, printre cei arestați numărîndu-se un însemnat număr de tineri. Protestează intelectualii din Chișinău în frunte cu Petre Constantinescu-Iași[21], iar la Praga o numeroasă delegație de intelectuali progresiști reprezentînd Universitățile din Praga și „Liga drepturilor omului" a depus o moțiune de protest. „Domnule rector — se spunea în *Protestul intelectualilor din Chișinău* — această asociație este produsul unei munci încordate și dezinteresate" ; cerem „eliberarea nevinovaților și ancheterea barbariilor".

Biroul comunist studențesc al Universității din Iași a editat în noiembrie 1934 manifestul *Colegi și Colege !* în care chema la luptă revoluționară, împotriva fascismului și a războiului. Studenții erau îndemnați să acționeze prin greve, proteste, demonstrații de stradă „pentru dreptul de întrunire, organizare și presă, pentru eliberare și luptă antifascistă". Acum își începe activitatea revoluționară Elena Pavel-Sîrbu, studentă la medicină. Făcînd parte din redacția ziarului „Școlarul roșu" ea și-a concentrat eforturile în direcția organizării studențimii democrate. Din însărcinarea organizației de tineret a Regionalei Moldova a participat la pregătirea și desfășurarea demonstrațiilor antifasciste ale studenților democrați din iarna anilor 1934/1935. Ca delegată a organizației de tineret a Universității a avut misiunea să stabilească legătura între studenții ieșeni și cei din București, contribuind și la organizarea F.S.D. la Iași[22]. În cursul unei asemenea misiuni, Elena Pavel-Sîrbu a fost arestată și condamnată la 2 ani închisoare.

Strînsa colaborare între studenții democrați ieșeni și cei bucureșteni este dovedită și prin faptul că manifestul, din noiembrie 1934, *Către studenții facultății de filozofie și litere — București*, semnat de Comitetul local al U.T.C. din București (Em. Bîcov, C. Crăciun, C. Micu, Gr. Preoteasa, M. Dragomirescu, Gelu Naum) a circulat și în Iași[23].

Un alt moment în care profesorii și studenții democrați ieșeni și-au dovedit atașamentul față de lupta antifascistă și antirăzboinică a fost procesul lui P. Constantinescu-Iași. În ședința sa din 19 februarie 1935 Senatul considera „precedentul creat în acest caz ca foarte primejdios pentru rostul și viitorul așezămintelor de cultură înaltă care sînt universitățile. Universitatea consideră drept cea mai înaltă justiție a dreptului său la existență, libertatea conștiinței și a gîndirii care nu e cu putință și nici nu trebuie să fie supusă controlului". Senatul avertiza asupra efectelor pe care le putea implica cazul asupra unui „tineret în fierbere și în căutarea unei orientări, în fața unui tineret flămînd de ideile cele mai contradictorii". Profesorii cereau să se facă dreptate în acest caz, pornind de la o întrebare legitimă : cum poate fi suspendat un profesor universitar

[18] A.I.S.I.S.P., cota A XVII—129 (5 sept. 1933).

[19] Arh. C.C. al P.C.R., Mapa 36/1933 ; idem, Mapa 35/1933 ; idem, Mapa 35/1933.

[20] A. Karețki, I. Eșanu, G. Tudoran, *Iași — mărturii ale luptei revoluționare (Locuri și case legate de activitatea comuniștilor)*, Iași, 1969, p. 25.

[21] Arh. C.C. al P.C.R., fond 33/Mapa 146/1934.

[22] M. Covaci, *E. Pavel-Sîrbu (1915—1934)* în „Anale de istorie", anul XV, 5/1969, p. 174—177 ; A. Roșca, *Elena Pavel*, Ed. „Tineretului", București, 1951.

[23] Arh. C.C. al P.C.R., fond 33, Mapa 38/1934.

antifascist ?[24]. La 27 martie, acelaşi an, Senatul discuta din nou acest caz; prof. Popescu-Prahova era de părere că în cazul de faţă s-a eludat legea, profesorii neputînd fi suspendaţi decît de Senat şi propunea să se ceară ministerului „intrarea în legalitate". De asemenea, el comunica că „studenţii legionari sînt hotărîţi să împiedice şedinţele Senatului şi să molesteze pe cei ce îl compun, pe motiv că majoritatea membrilor acestuia fac o făţişă politică de stînga"[25]. 40 de socialişti, martori în procesul Petre Constantinescu-Iaşi, au aruncat, în gara Nicolina, manifeste semnate de Tineretul socialist şi intitulate : *„Tineri muncitori, ţărani şi studenţi*. Prin manifeste se cerea formarea unui front comun „în jurul păcii şi a libertăţilor populare ameninţate de fascism" şi continuarea programului de acţiune a tineretului socialist. Tineretul era sfătuit „să-şi strîngă rîndurile pentru apărarea păcii ameninţate" şi să se înscrie în organizaţiile socialiste[26]. Aceleaşi temeri în privinţa propagandei comuniste din rîndurile tineretului universitar, cu ocazia procesului, judecat la Chişinău, reies şi dintr-o notă adresată de Inspectoratul Pregătirei Premilitare Ministerului apărării naţionale[27]. În apărarea lui P. Constantinescu-Iaşi, s-a situat întreaga opinie publică. Un grup de studenţi naţional-ţărănişti au adresat o scrisoare deschisă deputaţilor N. Lupu şi Gh. Pop, prin care îi rugau să intervină pentru suprimarea imediată a procesului. „Fascismul — spuneau studenţii — pune în pericol viaţa voastră la toţi. Este de datoria voastră de a salva pe Iaşi care v-a dat şi ne dă un preţios ajutor in momente dificile"[28]. Procesul antifasciştilor din 1936 a găsit pe majoritatea profesorilor şi studenţilor ieşeni în tabăra democraţiei. Tr. Bratu, Iorgu Iordan, Orest Tafrali, şi alţii au arătat pericolul pe care îl reprezintă fascismul pentru independenţa şi suveranitatea patriei. „Eu sînt democrat — declara Tr. Bratu la procesul antifasciştilor — şi ştiu demarcaţia între democraţie şi demagogie. Eu cred că trebuie să avem încredere în înţelepciunea poporului nostru pe care îl stimez mult, îl stimez şi cred în vitalitatea sa". Pentru Andrei Oţetea fascismul era „dăunător" ; Iorgu Iordan considera că acesta atentează deschis la libertăţile civice[29]. În unanimitate profesorii au cerut achitarea lui P. Constantinescu-Iaşi, a celorlalţi luptători antifascişti, văzînd în aceasta o datorie a întregii democraţii. Procesul lui P. Constantinescu-Iaşi, proces al luptei împotriva fascismului şi războiului[30], cu rezonanţe şi în străinătate[31], a dovedit poziţia antifascistă a marii majorităţi a poporului român, conştientă de uriaşele consecinţe pe care războiul le putea avea pentru soarta omenirii.

Desfiinţarea, în noiembrie, 1934, a unor asociaţii şi societăţi în care activau şi studenţi („Amicii U.R.S.S.", „Comitetul Naţional Antifascist", „B.M.T.", „Liga Muncii", „Cercul de studii marxiste", „Tribuna studentului sărac" etc.) a creat o serie de probleme noi mişcării antifasciste şi democratice. Organizaţiile dizolvate au reapărut sub alte forme. Astfel, tineretul poate fi întîlnit în „Blocul pentru apărarea libertăţilor democratice", „F.S.D." care a înlocuit „Asociaţia studenţilor revoluţionari", „Anatole France", „Asociaţia pentru pace şi cultură", „Frontul Plugarilor" etc. Toate aceste asociaţii urmăreau „strîngerea tuturor forţelor democratice într-un singur bloc care să fie opus fascismului". Realizarea Frontului Patriotic Antifascist era condiţionată de perfecţionarea unităţii de acţiune a proletariatului şi, în această circumstanţă, de crearea *Frontului Popular*, care tindea să unifice toate forţele democratice[32]. În atingerea acestor obiective, atragerea tineretului studenţesc era hotărîtoare. Prin presă sau prin organizaţiile create cu acest scop ca „Tineretul blocului pentru apărarea libertăţilor democratice" se stipula democratizarea învăţămîntului, drepturi şi libertăţi pentru tineret etc.

La sfîrşitul anului universitar 1934/1935 s-au obţinut unele succese pe linia închegării Frontului studenţesc democrat. Grupele de studenţi democraţi, înfiinţate atunci, au constituit de fapt începutul organizării F.S.D. care avea ca obiective imediate revendicări profesionale, ajutorarea tinerilor lipsiţi de mijloace, crearea de biblioteci, cercuri de studii, manifestări artistice, răspîndirea culturii în mase. Dar scopul principal era lupta împotriva fascismului intern şi internaţional. Crearea F.S.D. la Bucureşti, în mai 1935, a stimulat constituirea unor organizaţii asemănătoare pe întreaga ţară. La 27 iunie 1935 a fost editat primul număr al F.S.D. „Studentul român", tribună a luptei democratice, antifasciste a studenţimii din România. Din conducerea

---

24 Arh. Univ. Iaşi, fond R, dosar 15/1934, f. 536—539.
25 Arh. St. Iaşi, fond Pref., dosar 1/1935, f. 2.
26 Idem, fond Trib. milit., dosar 17/1939, f. 70.
27 Arh. St. Bucureşti, fond. Min. Instrucţ., D.I.S., dosar 617/1936, f. 11.
28 „Dimineaţa", din 17 aprilie 1936.
29 Gh. I. Ioniţă, A. Kareţki, *op. cit.*, p. 112—113.
30 A.I.S.I.S.P., E. XIX—2, 1935.
31 Arh. St. Iaşi, fond Pref., dosar 3/1933—34, f. 2.
32 Idem, fond Trib. milit., dosar 17/1936, f. 18—20 ; idem, fond Circ. I. Pol., dosar 3/1936, vol. I., f. 112.

F.S.D. au făcut parte: Gh. Rădulescu (preşedinte), Mihai I. Dragomirescu (secretar general) A. Predescu, Al. Balaci, Miron Constantinescu, Constanţa Crăciun, Nicolae şi Lucia Djamo, V. Malinschi, Manea Mănescu, Roman Moldovan, George Macovescu, Dante Gherman, Corneliu Mănescu, D. Praporgescu, Al. Bîrlădeanu, Al. Voitinovici, Zoe Bugnariu, Şt. Cleja, T. Dinculescu, Gh. Micle, Eduard Mezincescu, I. Oancea, G. Popa, Bucur Şchiopu, Iosif Vinţe, V. Pogoceanu şi alţii. F.S.D. realiza pe baza platformei luptei pentru democraţie şi împotriva fascismului unitatea studenţilor utecişti, social-democraţi, membri ai unor organizaţii de tineret ale partidelor burgheze care manifestau opoziţia faţă de fascism, români şi studenţi aparţinînd naţionalităţilor conlocuitoare. Studenţii organizaţi în F.S.D. au primit sprijinul moral al cadrelor celor mai înaintate din învăţămîntul superior ca C.I. Parhon, Radu Cernătescu, Iorgu Iordan, V. Mârza şi alţii. Într-adevăr, F.S.D. şi-a propus să stabilească unitatea de acţiune studenţească. Deviza sa: „Cultură, libertate şi pace" implica „o garanţie a seriozităţii şi a intenţiilor constructive ale acestui tineret conştient"[33]. Salutîndu-i apariţia, studentul Radu Comşa scria că „ideea alcătuirii unui *front comun studenţesc* lansată de Comitetul de iniţiativă al Frontului Democratic, *prinde din ce în ce mai mult teren*" (s.n.)[34].

La Iaşi, F.S.D. s-a constituit la 13 iulie 1935 cu sediul pe str. Simion Bărnuţiu, nr. 15. Un rol deosebit în constituirea F.S.D. — Iaşi l-au jucat: Paul Radu, Topor Vasile, Al. Bîrlădeanu, Al. Voitinovici, Ion Zaharia, Năstase şi Tudor Popescu, Gh. şi Ioan Pinculescu, Virgil Buzdrug, Cosma Valeriu, Emil Găluşcă, Alex. Florescu. După aprecierea poliţiei, organizarea şi activitatea acestui front „era condusă, din umbră de organizaţia comunistă „Tribuna studentului sărac" care, deşi dizolvată, continua să activeze clandestin; acesta, împreună cu alte două organizaţii „Anatole France" (formată aproape exclusiv din studenţi) şi „Asociaţia pentru pace şi cultură" poate înscrie tineretul în general (intelectuali, muncitori, funcţionari) în lupta contra organizaţiilor de dreapta, *lărgind şi întărind Frontul Popular*"[35]. Ziarul „Ideea" din Huşi, condus de un comitet de studenţi, a avut un rol important în propagarea ideilor F.S.D. Secţii ale F.S.D. s-au creat şi la Huşi şi Botoşani.

Secţia din Iaşi a F.S.D. care avea ca preşedinte pe Al. Bîrlădeanu şi ca secretar pe Al. Voitinovici[36] a avut strînse legături cu organizaţia centrală. După cum îşi aminteşte Al. Voitinovici, la Bucureşti, în sediul de pe str. Batiştei, Al. Bîrlădeanu făcea adesea expuneri asupra situaţiei din mişcarea studenţească ieşeană şi formula aprecieri după care formele organizatorice erau corespunzătoare. Oricum, considera Al. Voitinovici, F.S.D. a fost „precursorul unui front popular românesc"[37]. La apelul F.S.D. Iaşi[38] au aderat numeroşi studenţi animaţi de convingeri democratice[39]. Acţiunile studenţilor ieşeni pentru cîştigarea revendicărilor lor, pentru cultură şi libertate, dovedeau că F.S.D. reprezintă o forţă organizată şi vie. „Tineretul universitar încadrat în F.S.D. — se scria în „Tînărul leninist" duce dîrz lupta împotriva fascismului şi războiului, pentru libertate şi cultură"[40].

Un pas înainte pe calea redeşteptării studenţimii şi, totodată, un simpton îmbucurător pentru situaţia politică generală a ţării[41] l-a constituit Congresul F.S.D. care a avut loc în zilele de 23 şi 24 ianuarie 1936 la Bucureşti. În urma acestei puternice afirmări a tineretului universitar (la congres au participat 500 de delegaţi) s-au organizat adunări, demonstraţii de stradă şi acţiuni revendicative, s-au format gărzi care au zădărnicit numeroase acte huliganice ale organizaţiilor de extremă dreaptă îndreptate împotriva unor organizaţii sau personalităţi progresiste. „La 23 ianuarie — se scria în manifestul *Colegi şi Colege !* — s-a făcut prima manifestare cu adevărat studenţească pentru apărarea intereselor ei". În acelaşi timp s-a demonstrat că „organul luptei profesionale studenţeşti este F.S.D."[42].

Atitudinea faţă de Congresul studenţesc de la Tg. Mureş[43] şi organizarea taberei de la Moeciul de Jos — judeţul Braşov au făcut din F.S.D. o organizaţie cu o puternică aderenţă

---

33 „Studentul român", anul II, nr. 5/29 febr. 1936.
34 Idem, anul I, nr. 1/27 iunie 1935.
35 Arh. St. Iaşi, fond Trib. milit., dosar 17/1935, f. 26—27.
36 *Timp eroic*, Iaşi, „Junimea, 1971, p. 72—73.
37 *Ibidem*, p. 73.
38 Arh. C.C. al P.C.R., fond 33, Mapa 76.
39 *Timp eroic*, p. 69—70.
40 C. Mocanu, *Activitatea ...*, p. 89.
41 Mihai Dragomirescu, *O demonstraţie în nocturnă* („Magazin istoric", nr. 5/1969, p. 53—54).
42 Arh. C.C. al P.C.R., fond 33, Mapa 91/1936.
43 Arh. St. Bucureşti, fond Min. Just., D.A.J., dosar 18/1936, f. 4—5.

în rîndurile tineretului universitar. Tabăra s-a dovedit a fi veritabilă şcoală de educaţie politică-democratică şi antifascistă a studenţimii. Din conducerea ei au făcut parte: Gh. Rădulescu, Constanţa Crăciun, Mihail Dragomirescu, Al. Antohi, Al. Voitinovici şi alţii[44].

Pronunţîndu-se pentru integritatea teritorială a ţării, F.S.D. a considerat că prima necesitate a momentului era Frontul Popular, ca principală armă pentru respingerea ofensivei fasciste[45]. Din iniţiativa P.C.R., în spiritul acordului de la Ţebea, din 19 decembrie 1935, studenţii democraţi s-au întîlnit cu reprezentanţi ai organizaţiei „Blocului Democratic", „Frontului Plugarilor" şi „Madoszului" şi au hotărît să constituie un comitet de coordonare în vederea generalizării acţiunii de închegare a Frontului Popular Antifascist[46]. Angajamente solemne pentru apărarea hotarelor ameninţate de puterile revizioniste rostea în acele zile şi tineretul studenţesc. „O Românie multilată, iată ce vrea fascismul internaţional. E ceasul unirii — se scria într-un manifest elaborat de F.S.D."[47].

„Frontul Păcii" creat, din iniţiativa Organizaţiei regionale P.C.R. Moldova, în anul 1936 îşi avea sediul in casa lui Emil Serghie de pe str. Albineţ. În august 1936 acest Front, din care făceau parte şi studenţi, adresa următoarea Chemare: „Semnatarii apelului îşi dau seama de primejdia care ameninţă pacea lumii, îşi dau seama de planurile criminale ale revizionismului fascist, îşi dau seama că războiul ameninţă integritatea şi independenţa noastră naţională. De aceea cheamă toate energiile, valorile păcii şi culturii să împiedice pregătirea haosului şi o catastrofe!"[48]. Cu strîngerea fondurilor pentru „Frontul Păcii" s-au ocupat studenţii Z. Cuşnir şi Al. Voitinovici[49]. Pe această linie a apărării păcii şi hotarelor stabilite prin sistemul tratatelor de pace de la Paris se situează adunarea organizată de societatea studenţilor în istorie din 21 noiembrie 1936, precum şi manifestarea prilejuită de sărbătorirea desăvîrşirii unităţii naţional-statale de la Iaşi, din 1 decembrie 1936. Cu toate aceste ocazii, studenţii s-au pronunţat pentru menţinerea tratatelor şi păstrarea unui climat de pace pe continentul european. „Cînd norii grei ai revizionismului — spunea în cuvîntul său Tr. Bratu — bîntuie în toate părţile trebuie să afirmăm că nu avem de cedat nimănui nici un petec de pămînt. România s-a întregît în hotarele ei etnice şi fireşti. Datoria noastră este de a respecta graniţele de astăzi şi a le păstra cu sfinţenie". În acelaşi sens s-au pronunţat profesorii Gr. T. Popa, Ilie Minea, Orest Tafrall şi studenţii: N. Grigoraş, Petre Osuhovschi, Cicerone Teodorescu[50].

Numeroşi studenţi activau în secţiile „Ligii Antirevizioniste"[51], acţiunile lor urmărind crearea unei lumi[52] din care să lipsească războiul cu toate consecinţele sale nefaste.

Acţiuni importante au desfăşurat studenţii în cadrul asociaţiei „Amicii U.R.S.S."[53], sau în cadrul altor organizaţii create de Partidul comunist. Studenţi ca Năstase Popescu şi fraţii Penculescu erau deseori văzuţi în preajma muncitorilor de la întreprinderile „Ţesătura" sau „Nicolina"[54]. În adunări, tinerii studenţi se pronunţau, alături de profesori, împotriva „mijloacelor energice" folosite de regim, a cenzurii şi a stării de asediu. Ilie Pintilie, Ion Niculi, Vasile Mârza, G. Ivaşcu sau Marin Florea Ionescu au sprijinit intens activitatea studenţilor democraţi. Împotriva legionarilor, care nu erau prea numeroşi, însă de o agresivitate gălăgioasă, s-au coalizat tineri nu numai din grupările de stînga. Al. Bîrlădeanu a fost acela care prin excepţionalele sale calităţi intelectuale a dat o deosebită strălucire acţiunilor din acea perioadă[55]. Alături de el, Al. Voitinovici, Magda Isanos (studentă la drept), Zenaida Cuşnir, C. Braga (ştiinţe), Ionel Cernătescu (litere), Gh. Gane (agronomie), Al. Antohi, Viorica Zosin, Olga Chicu, Zenobia Covăsneanu şi alţii vor fi găsiţi în primele rînduri ale luptei democratice şi antifasciste[56]. De organizarea activităţii studenţilor democraţi, în anii 1935/36, a răspuns, din partea Partidului comunist Lucreţiu Pătrăşcanu. Nu puţine din iniţiativele pentru crearea de asociaţii studenţeşti sau de

---

[44] *Timp eroic*, p. 71—81.
[45] Arh. St. Iaşi, fond. Circ. I. Pol., dosar 3/vol. I/1936, f. 34.
[46] Gh. I. Ioniţă, *P.C.R. şi masele populare*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1971, p. 201.
[47] *Ibidem*, p. 230—231.
[48] A. Kareţki şi alţii, *Iaşi ...*, p. 28.
[49] *Timp eroic*, p. 92.
[50] Arh. St. Iaşi, fond. Trib. milit., dosar 17/1936, nepag.
[51] Valeriu Florin Dobrinescu, *Contribuţii la cunoaşterea situaţiei studenţilor ieşeni în perioada 1 septembrie 1939—6 septembrie 1940*, „Carpica", Bacău, VI, 1973—1974, p. 202.
[52] Articolul *Războiul şi tineretul* („Lupta de clasă", anul XX, nr. 7, decembrie 1939).
[53] Arh. St. Bucureşti, fond Min. Instruct., D.I.S., dosar 513/1935, f. 47.
[54] Arh. St. Iaşi, fond Pref., dosar 2/1936, f. 12.
[55] *Timp eroic*, p. 86.
[56] *Ibidem*, p. 27—28.

manifestări antifasciste în rîndurile intelectualității universitare au fost inspirate de partid prin Lucrețiu Pătrășcanu[57]. Sute și sute de studenți și tineri intelectuali ieșeni au semnat proteste împotriva proceselor înscenate de regim unor militanți ai mișcării progresiste și muncitorești Astfel, față de procesul antifasciștilor de la Craiova din anul 1936, (printre arestați se afla și Nicolae Ceaușescu), 250 de persoane „intelectuali, studenți, funcționari și muncitori din Iași) se alăturau acțiunii „Comitetului de asistență a deținuților politici", cerînd „achitarea celor 19 antifasciști și eliberarea lor"[58]. Cîștigarea alegerilor din cadrul societăților, la facultățile de litere și filozofie, de studenții democrați, contribuția la apariția unor publicații cu un pronunțat caracter antifascist („Manifest", „Ideea" și altele), activitatea în comitetele pentru apărarea libertăților cetățenești au fost acțiuni cu o deosebită rezonanță asupra masei largi a tineretului universitar.

Un alt aspect important al activității revoluționare și democratice desfășurată de elementele înaintate din rîndurile tineretului universitar l-a constituit prezența multora dintre ei, în afara F.S.D., în rîndul organizațiilor de masă legale înființate sau îndrumate de Partidul comunist: „Blocul democratic", „Comitetul național antifascist", „Liga muncii", „Liga contra prejudecăților", "Madosz", Comitetul antirăzboinic", „Frontul Plugarilor", „Comitetul pentru apărarea antifasciștilor", „Comitetul român al Reuniunii universale pentru pace", „Uniunea democratică" etc. Elementele democratice din rîndurile studenților ieșeni au activat, sub conducerea U.T.C. în cadrul tineretului acestor organizații pentru unirea eforturilor întregii mase studențești, în lupta pentru drepturi și libertăți democratice, împotriva pericolului crescînd al fascismului, pentru apărarea intereselor naționale ale poporului român.

La Iași, ca și în alte centre universitare ale țării, unitatea de acțiune a tineretului studios s-a desfășurat în cadrul unei largi mișcări democratice studențești, în cadrul multor întruniri și demonstrații cu caracter democratic și antifascist.

Studenții farmaciști ai anului al III-lea au refuzat, la 8 aprilie 1935, să participe la cursul de toxicologie al prof. Șumuleanu[59], ca urmare a atitudinii reacționare a acestuia. Documentele poliției dovedesc rolul jucat de U.T.C. în organizarea luptelor tineretului universitar, această organizație avînd un caracter de masă[60]. „F.S.D.", „Apărarea culturii proletare", „Anatole France", „Pentru pace și cultură" și altele au reprezentat asociații în care studenții democrați luptau pentru dreptul la cultură, împotriva fascismului și a războiului. U.T.C. desfășura, de asemenea, o activitate intensă pe tărîmul sportului. În rîndurile tineretului ieșean circulau manifeste cu caracter revendicativ, antirăzboinic și antifascist: *Către toți profesorii, învățătorii și institutorii, către toți salariații corpului didactic. Tovarăși"* — semnate de Comitetul județean Iași al P.C.R., *Jos Războiul !* și broșura *„V. I. Lenin și Tineretul"*, *Lenin, Liebnecht, Roza, Februarie roșu, De ce sîntem socialiști* — de Leon Blum[61].

De organizarea acțiunilor tineretului se ocupau celule comuniste alcătuite din vechi membri de partid[62], la unele (cum a fost aceea din 1 mai 1936) participînd și profesorii Al. Claudian, Octav Bolez, Emil Serghie. Organizația studențească marxistă „Tribuna studentului sărac" desfășura o intensă propagandă de stînga. Publicații ca: „Studentul leninist", „Tînărul leninist" „Lupta universitară", „Școlarul roșu", „Studentul nou" și „Studentul evreu" circulau printre tinerii studioși, în ele cerîndu-se „dezrobirea națiunei de exploatarea capitalistă"[63].

Erau frecvente disputele dintre studenții democrați și cei reacționari. La 7 mai 1936, cînd U.N.S.C.R. a propus greva generală protestînd astfel împotriva arestării conducătorilor Congresului de la Tg. Mureș, grupul studenților democrați la care s-au afiliat tineri din organizația Partidului țărănesc s-au pronunțat pentru respingerea acesteia și participarea la cursuri în pofida încercărilor legionarilor de a-i împiedica[64]. Marea majoritate a studențimii ieșene a respins manifestul legionar *Colegi de la toate Universitățile* deoarece, așa cum se consemna într-

---

[57] G. Ivașcu, *Resurecție morală*, în „Contemporanul", 3 mai 1968, p. 2; *Timp eroic*, p. 94—96.

[58] V. Piucă, M. Mușat, *op. cit.*, p. 18.

[59] Arh. I.M.F., pachet 324, dosar 227/1935—36, inv. 226, nepag.

[60] Arh. St. Iași, fond Circ. I. Pol., dosar 3/1936, vol. I., f. 32.

[61] Idem, fond Trib. milit., dosar 17/1936, f. 167; A.I.S.I.S.P., cota A XX—31, februarie 1936.

[62] Idem, fond Circ. V. Pol., dosar 7/1936, f. 18; idem, Circ. I. Pol., dosar 3/1936, vol. I, f. 28.

[63] Arh. St. Iași, fond Circ. I. Pol., dosar 3/1936, vol. I., f. 36.

[64] *Ibidem*, f. 338—354; 237; idem, fond Circ. I. Pol., dosar/1936, vol. I., f. 36, 59; *Timp eroic*, p. 55.

un Raport al Corpului IV Armată: „ei nu admiteau declararea unei greve pentru satisfacerea de ambițiuni în interesul unei organizații politice ci numai cînd e vorba de interese studențești. Studenții ce nu împărtășesc vederile legionarilor vor să intre imediat la cursuri“ [65].

Dacă în unele situații, unitatea de acțiune a tineretului universitar nu s-a putut realiza, aceasta s-a datorat, între altele lipsei de înțelegere din partea unor conducători ai diverselor grupări și organizații studențești care nu întotdeauna au înțeles semnificația momentelor pe care le traversa România. Oricum, din partea studenților democrați, în frunte cu comuniștii și uteciștii, au existat preocupări în perspectiva realizării unui Front popular antifascist în care tineretul universitar să fie substanțial reprezentat[66]. Studențimea independentă din Iași chema la luptă, prin manifestul *Colegi și Colege* pentru organizarea unui front unitar studențesc. „Să ne întindem unii altora mîna — se scria în manifest — pentru a rezista împreună“ [67]. Mai mulți studenți comuniști și uteciști au fost eliminați din Universitate în anul 1936. „Soluția aceasta — sublinia Petre Andrei — este cea mai puțin potrivită și ea denotă o greșită și primejdioasă concepție despre Universitate. Nu avem nevoie numai de boxeri și de oameni de rezistență fiziceşte. Avem nevoie de minți luminate care să stăpînească prin spiritualitatea lor și să dea directive de cugetare în țara asta“ [68].

Tocmai într-un moment de succese, într-o perioadă cînd, pentru Partidul comunist era deosebit de necesară organizația de tineret, cînd asupra țării se abăteau timpuri grele activitatea U.T.C. din România a încetat. Fără a cunoaște situația U.T.C. din România, unele cadre din conducerea de atunci a partidului au aplicat mecanic o rezoluție a Congresului al VI-lea al Internaționalei comuniste a tineretului care, de fapt, a dus la desființarea organizațiilor comuniste de tineret[69]. F.S.D. a întîmpinat dificultăți sporite, iar în primăvara anului 1937 a fost pus în afara legii. La propunerea comuniștilor s-a decis ca organizațiile F.S.D. să se considere în ființă și să ducă mai departe lupta ilegal.

În pofida dizolvării U.T.C. studenții democrați din Iași și-au continuat activitatea. În anul 1937 studenții antifasciști organizau conferințe cu caracter progresist la Universitatea populară a căminului Păcurari[70]. Atunci a fost descoperită o organizație a tineretului comunist care activa în Universitate. Organizația, înzestrată cu aparatură și materiale de propagandă, număra peste 60 de membri[71]. Pentru activitate revoluționară au fost condamnați la închisoare mai mulți studenți[72]. Peste 400 de persoane, în majoritate studenți, au participat, la 6 iunie 1937, în sala „Cultura“ la o întrunire a Frontului democratic condusă de Alfons Herovanu și Tr. Gheorghiu[73].

Dealtfel, cu toate măsurile represive mișcarea comunistă de tineret continua să activeze eficient[74], lucru sesizat și de Ministerul de Interne într-un ordin din 24 martie 1937. „În sistemul de organizare și acțiune comunistă — se scria în ordinul amintit — descoperirile făcute reprezintă într-adevăr pierderi simțitoare, dar munca lor de organizare continuă și în scurt timp iau ființă noi formațiuni care duc mai departe ideile înnoitoare în care cred“ [75].

Schimbările politice petrecute la începutul anului 1938 au pus în fața tineretului sarcini noi, complexe, datorate nu numai situației interne, dar și unei vieți internaționale extrem de agitate. Documentele Siguranței vorbesc de rolul lui Nicolae Ceaușescu „cunoscut comunist“ în organizarea luptelor tineretului. „Nicolae Ceaușescu — se scria într-un document al Siguranței, din 1938 — face apel la tineri de a nu se mărgini numai la o activitate culturală și sportivă, ci să intensifice acțiunea de propagandă pentru organizarea în breaslă“ [76].

Manifestele comuniste lansate în raza municipiului Iași aduceau elogii forțelor de stînga din China și Spania, tuturor celor care luptă împotriva fascismului și a războiului [77]. La 15 noiembrie s-au răspîndit, în corpul clădirii centrale a Universității, cîteva manifeste șapirografiate

---

[65] Idem, fond Circ. I. Pol., dosar 3/1936, vol. I., f. 59.
[66] *Timp eroic*, p. 55.
[67] Arh. C.C. al P.C.R., fond 33, Mapa 101/1936.
[68] Gh. I. Ioniță, A. Karețki, *op. cit.*, p. 195—196.
[69] *File din istoria U.T.C.*, București, Ed. politică, 1971, p. 162.
[70] „Adevărul“ din 9 ianuarie 1937.
[71] Arh. St. Iași, fond Trib. milit., dosar 2/1937, f. 105—106; idem, Circ. III. Pol., dosar 3/1937, f. 232—245.
[72] Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 4/1937, f. 228; idem, dosar 66/1937, f. 8—10.
[73] Arh. St. Iași, fond Circ., fond Circ. III. Pol., dosar 3/1937, f. 313.
[74] Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 4/1937, f. 380.
[75] Arh. St. Iași, fond. Pref., dosar 1/1936, f. 38.
[76] A.I.S.I.S.P., cota D XXII—2, 1938.
[77] Arh. St. Iași, fond Rezidența Regală a ținutului Prut dosar 1/1938, f. 16.

intitulate: *Colegi şi Colege* şi semnate „Tineretul universitar comunist". Se protesta aici împotriva desfiinţării autonomiei universitare, împotriva exmatriculărilor şi a măririi taxelor. În acelaşi timp, se îndemna la luptă hotărîtă împotriva Gărzii de Fier care, împreună cu aliaţii ei „Hitler şi Horthy pregăteşte împărţirea Ţării Româneşti" [78]. Era sesizată de organele poliţieneşti activitatea Partidului comunist în rîndurile studenţimii prin „Ajutorul roşu", „Şcolarul roşu", „Blocul democratic" în care laturile antifasciste şi cea antirăzboinică sînt esenţiale[79]. Pentru activitate comunistă au fost condamnaţi, în 1938, de la 3 luni la 3 ani mai mulţi studenţi[80]

În anul 1939, cu deosebire în a doua sa parte, mişcarea comunistă din România cunoaşte o perioadă de transformări structurale, de reorganizare, proces normal dacă avem în vedere noua conjunctură internă şi internaţională a unei epoci atît de zbuciumată. În această direcţie, reorganizarea U.T.C. a fost cel mai important moment al activităţii Partidului comunist în rîndurile tineretului. Reînfiinţarea U.T.C., principală rezervă de cadre a partidului şi „cel mai apropiat ajutor al său" [81], a cuprins şi municipiul Iaşi, unde, la 23 aprilie 1939, într-o casă conspirativă, de lîngă gară, a avut loc o consfătuire la care au participat, alături de împuternicitul C.C. şi reprezentanţi ai organizaţiilor comuniste din Iaşi, Bacău, Roman, Tg. Neamţ[82]. Măsura adoptată de P.C.R. de reînfiinţare a U.T.C. în 1939 trebuie apreciată ca total adecvată cerinţelor mişcării revoluţionare în creştere, intereselor majore ale unirii efortului de luptă al tineretului cu al maselor largi muncitoare în împrejurările de atunci, hotărîtoare pentru soarta ţării şi a întregului popor român[83]. În fruntea Comitetului de reorganizare a U.T.C. a fost desemnat, de către conducerea P.C.R., Nicolae Ceauşescu.

Problema reorganizării Comitetului regional din Iaşi al Tineretului Comunist s-a discutat, din nou, la 17 decembrie 1939, un rol deosebit revenindu-i lui Nicolae Ceauşescu, pe atunci secretar general al U.T.C., care s-a deplasat în acest scop la Iaşi[84]. Reînfiinţarea U.T.C., la indicaţiile P.C.R., a reprezentat un moment important în atragerea şi mobilizarea întregului tineret din România la lupta împotriva dictaturii regale şi, apoi, a dictaturii antonesciene[85].

În lunile septembrie şi noiembrie 1939 au fost răspîndite pe străzile municipiului Iaşi manifeste intitulate: *Iubitori de ţară şi de popor, Muncitori, ţărani, funcţionari şi intelectuali, Către toţi iubitorii de neam şi de ţară, Lenin, Liebnecht, Luxemburg* editate de Comitetul regional din Moldova. Pe lîngă revendicările studenţeşti (mai multe sesiuni de examene, dezaprobarea F.N.S., scutirea de taxe) manifestele cu un caracter mai mult „educativ", făceau apel la unitatea tuturor forţelor democratice în vederea înfiinţării Frontului Popular şi a respingerii actelor de forţă ale imperialiştilor germani, italieni şi japonezi. „Organizaţiile comuniste — se sublinia într-un raport al Legiunii de jandarmi Iaşi — consideră frontului comun al clasei muncitoare singura posibilitate de a stăvili războiul imperialist" [86].

Tot din iniţiativa P.C.R, prin Miron Constantinescu şi Corneliu Mănescu, s-a intervenit pe lîngă Nicolae Iorga în vederea admiterii studenţilor democraţi la activitatea „Ligii culturale", asociaţie legală, puţin suspectată şi urmărită de autorităţi. Vreme de aproape un an studenţii au putut folosi „Liga culturală" pentru organizarea activităţii lor antihitleriste[87]. La Iaşi, după informaţiile Poliţiei, s-a constituit, spre sfîrşitul lui august 1939, o asociaţie intelectuală cu „substrat politic". Condusă de avocatul Gh. Chiper, acesta avea legături cu dr. C. Dimitriu, Al. Bîrlădeanu şi Paul Radu[88].

În primăvara anului 1940, la Bucureşti, s-a desfăşurat o conferinţă a organizaţiilor studenţeşti uteciste din întreaga ţară care a stabilit principalele direcţii de luptă ale tineretului universitar. Partidul chema studenţimea să se încadreze în U.T.C., să lupte împotriva dictaturii regale, a războiului şi a fascismului, pentru condiţii omeneşti de viaţă, muncă şi învăţă-

---

[78] Idem, fond Pref.. dosar 5/1938, f. 87.

[79] *Ibidem*, f. 105—106; idem, dosar 1/1938, f. 29—30.

[80] Arh. St. Bucureşti, fond Min. Ed. naţionale, D.I.S., dosar 997/1939, f. 20, 31; Arh. Univ. Iaşi, fond. R, dosar 49/1938, f. 24—25.

[81] „Lupta de clasă", Anul XX, nr. 7, dec. 1939.

[82] Valeriu Florin Dobrinescu, *op. cit.*, p. 201.

[83] Arh. St. Iaşi, fond Rezidenţa ..., dosar 9/1939, f. 183; idem, fond Circ. I. Poliţie, dosar 14/1939, f. 89.

[84] Valeriu Florin Dobrinescu, *op. cit.*, p. 202.

[85] „Lupta Tineretului", Anul I, nr. 1, 15 martie 1940.

[86] Idem, fond Circ. I. Pol., dosar 14/1939, p. 89.

[87] Gh. I. Ioniţă, *Din activitatea studenţilor democraţi şi antifascişti din România*, „Studii", 1/1972, p. 21.

[88] Arh. St. Iaşi, fond Rezidenţa ..., dosar 9/1939—40, f. 433.

tură.[89] Studenţii, ca şi ceilalţi tineri, erau sfătuiţi să se înscrie în U.T.C., singura organizaţie care reprezenta cu adevărat interesele tinerei generaţii, să se organizeze, în formaţiuni în cadrul Asociaţiilor admise să funcţioneze în România, să transforme breslele în organe de luptă împotriva dictaturii regale. Organizaţiile U.T.C. de la Iaşi activau, în aprilie 1940, ca o parte componentă a asociaţiilor judeţene, Uteciştii ieşeni acţionau conspirativ, în celule comuniste formate din din 5—13 tineri şi, legal, în bresle. Sectorul cel mai activ era Socola, unde existau 10—15 celule U.T.C., activele U.T.C. din sectoarele Păcurari, Tătăraşi şi M.O.P.R. — Textila Copou fiind în curs de reorganizare[90]. Numeroşi studenţi au participat la colectarea de fonduri pentru deţinuţi şi au proiectat o demonstraţie la 1 Mai, unii fiind deferiţi tribunalelor militare pentru activitatea lor.

Aşadar, în anii care au urmat eroicelor lupte ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti, marea majoritate a studenţilor s-a încadrat în frontul larg de luptă al forţelor progresiste din România împotriva războiului şi a fascismului, pentru condiţii mai bune de viaţă şi de învăţătură. Conştienţi de pericolul pe care îl reprezenta pentru ţară hitlerismul, fascismul italian, gardismul etc. ei s-au împotrivit actelor de forţă ale celui de-al III-lea Reich, Italiei fasciste şi Japoniei militariste, au sprijinit poporul polonez care trăia o adevărată dramă naţională şi şi-au exprimat adeziunea la lupta forţelor progresiste de pretutindeni. Îndrumaţi de P.C.R., principalul conducător al luptei împotriva fascismului şi a războiului, studenţii comunişti ieşeni s-au situat în frunte, exemplul lor fiind urmat de marea majoritate a colegilor, din care unii făceau parte din organizaţiile de tineret ale partidelor burgheze.

Prin diferite materiale de propagandă ca : manifeste, fluturaşi, ziare etc., sau prin acţiuni directe, studenţii ieşeni şi-au conturat o poziţie limpede faţă de unele din măsurile cu caracter intern şi s-au împotrivit mutilării teritoriale a ţării, tuturor problemelor care contraveneau idealurilor poporului român. Experienţa cîştigată de tineretul universitar din Iaşi în acei ani va fi amplificată în timpul anilor grei ai regimului antonescian, în mişcarea de rezistenţă.

À PROPOS DE L'ACTIVITÉ ANTIFASCISTE DES ÉTUDIANTS DE IASSY (1933—1939)

Résumé

Dans le présent article, fondé sur de nombreuses sources inédites, l'auteur souligne les plus importants moments de l'activité antifasciste des étudiants de Iassy dans les années 1933 — 1939. Le fait est mis en évidence que, sous la direction du P.C.R., le principal conducteur de la lutte contre le fascisme et la guerre, les étudiants communists iassiotes se sont trouvés à la tête, leur exemple ayant été suivi par la majorité de leurs camarades. Ce faisant, note l'auteur, ils ont tenu une position claire vis-à-vis de certaines mesures internes et se sont opposés à la mutilation territoriale de pays de même qu'a tout ce qui portait atteinte aux idéaux du peuple roumain, expérience qui allait être amplifiée, sous le régime antonescien, dans le mouvement de résistance.

[89] A.I.S.I.S.P., cota 8, XXIV—1 august 1940.
[90] Valeriu Florin Dobrinescu, *op. cit.*, p. 201.

PETRE ANDREI — OM POLITIC

Em. BOLD și A. CARPINSCHI

Cînd afirmăm că profesorul Petre Andrei s-a înscris în galeria oamenilor de seamă a vieții publice, avem în vedere două criterii de apreciere. Primul se referă la activitatea lui didactică, științifică și culturală ca profesor al Universității din Iași ; al doilea, la activitatea lui politică în care se observă calități mai rar întîlnite politicienilor din trecut : patriot și democrat convins, neabătută morală personală, atașament sincer față de țărănime, muncitorime și alte categorii sociale oprimate, receptivitate față de nou, consecvent luptător contra fascismului și a forțelor de dreapta. Firește că între cele două criterii se află o strînsă legătură. Ca om de știință și adept al integralismului sociologic, dornic să cunoască societatea în aspectele ei cele mai diverse și cît mai profund, Petre Andrei nu se putea rupe de viața politică. El considera că activitatea desfășurată într-un partid democratic îi putea oferi multiple posibilități de lărgire a investigațiilor sale sociologice. Trebuie făcută precizarea însă, că el a dat științei și carierei universitare atributul său de prestigiu și demnitate, ferindu-le de politicianismul îngust, tipic burghez, în care oportunismul, demagogia, ipocrizia, vanitatea erau mobiluri esențiale parvenirii în viața politică.

În anul 1928, Petre Andrei se înscrie în Partidul Național Țărănesc. Acest partid se situase după primul război mondial la stînga burgheziei. Lozincile sale, propunerile unor largi reforme democratice lansate în timpul opoziției, doctrina țărănistă cristalizată de C. Stere, V. Madgearu, I. Mihalache ș.a. au influențat și au fost adoptate de numeroși intelectuali, străini de manevrele politicianiste, sincer animați de sentimentul necesității îmbunătățirii situației materiale a poporului român și a ridicării lui politice și culturale. Printre aceștia a figurat și profesorul de sociologie a Facultății de litere și filozofie din Iași, Petre Andrei.

Din același an, 1928, el devine șeful organizației P.N.Ț. a județului Vaslui cînd e ales și deputat, calitate pe care o deține fără întrerupere, pînă în 1936. Discursurile lui parlamentare de o rară frumusețe, sînt străbătute de idei democratice și progresiste, idei enunțate și în scrierile, cursurile universitare[1] și în conferințele sale publice.

Calitatea de membru al P.N.Ț. i-a oferit posibilitatea deținerii unor funcții importante în aparatul de stat. În 1930, el este subsecretar de stat la departamentul domeniilor și agriculturii, iar în guvernarea național-țărănistă din 1932—1933 deține aceeași funcție la Ministerul Educației Naționale. Din acest moment, Petre Andrei, om de o probitate civică demnă, a înțeles dedesubturile politicianismului țărănist, demagogia, ca și lipsa de viziune politică a unora dintre conducătorii săi[2]. Animat de principii democratice, el n-a putut accepta alunecarea partidului său spre dreapta și nici combinațiile bizare ale lui Iuliu Maniu cu forțele de extremă dreaptă, așa cum se întîmplase cu prilejul alegerilor parlamentare din decembrie 1937. De aceea, el se rupe de P.N.Ț. pe care-l și părăsește în aprilie 1938[3]. Această hotărîre, cu rezonanțe

---

[1] „Cronica", II, nr. 51 (98), 23 dec. 1967.

[2] *Ibidem*.

[3] Petre Andrei, *Jurnal* (în manuscris), în Arhiva familiei, p.1.

deosebite, este efectul convingerilor sale de democrat sincer şi cinstit. Petre Andrei a înţeles din timp drumul dubios şi riscant al conducerii partidului său a cărei esenţă democratică iniţială fusese aruncată peste bord, a văzut lipsa de sprijin a ţărănimii pentru care se pare că a fost creat, descompunerea lui morală, datorită, mai ales, conduitei antidemocratice a lui Iuliu Maniu şi a altor politicieni aflaţi în fruntea ierarhiei ţărăniste.

Instaurarea dictaturii regale, la 10 februarie 1938, în care Petre Andrei a deţinut funcţia de ministru al Educaţiei naţionale, n-a schimbat opiniile şi nici convingerile sale democratice. Funcţia ministerială a îndeplinit-o cu conştiinciozitate, cu certă responsabilitate personală, apărînd legalitatea şi făcînd dreptate în toate ocaziile[4]. Din jurnalul său aflat în arhiva familiei şi publicat parţial în revista ieşeană „Cronica", reiese că funcţia cu care a fost onorat nu l-a încîntat şi numai sub presiunea lui Armand Călinescu a acceptat-o. „Armand Călinescu — notează el — ... a uzat de ameninţări care priveau pe copii mei şi familia mea...Surîzînd, mi s-a pomenit că pot fi trimis în lagăr"[5]. Faptul că şi-a manifestat unele rezerve este explicabil. Dictatura regală, faţă de regimul parlamentar obişnuit pînă în 1938, fără a avea un conţinut fascist, constituia totuşi un regres politic, o alunecare vădită spre dreapta.

Carol al II-lea a căutat să dea soliditate regimului său, apelînd la serviciile a numeroşi intelectuali de prestigiu care-şi manifestaseră în diferite ocazii aversiunea faţă de mişcările fasciste în ascensiune şi care ameninţau independenţa şi suveranitatea naţională. Or, aceşti intelectuali, printre care şi Petre Andrei, au preferat instaurarea unei dictaturi personale, acceptabile unei dictaturi totalitariste preconizată de elemente legionare şi alte forţe de extremă dreaptă. Cert este că Petre Andrei n-a aderat total la regimul dictaturii regale[6]. Tocmai datorită poziţiei sale consecvent democratice, în vara anului 1940, odată cu formarea guvernului I. Gigurtu şi cu orientarea evidentă a politicii carliste spre Germania hitleristă, Petre Andrei este înlocuit din postul de ministru şi pînă la 4 octombrie acelaşi an cînd s-a sinucis, fiind arestat de legionari, n-a mai deţinut nici o funcţie politică.

Deşi avea toate calităţile pentru a deţine posturi importante în ierarhia P.N.Ţ., totuşi Petre Andrei nu a fost un membru marcant al acestui partid[7]. Una din explicaţii, şi poate cea mai plauzibilă, ar fi aceea că el s-a situat permanent pe o poziţie de stînga în raport cu linia oficială a conducerii ţărăniste, luînd atitudine hotărîtă faţă de unele măsuri nepopulare ale guvernelor naţional-ţărăniste. Principiile şi concepţia sa materialistă despre viaţă şi lume sînt rezultatul unei activităţi vaste de cunoaştere a societăţii, diversitatea lecturilor cu conţinut sociologic şi filozofic, între care filozofia marxistă, oferindu-i posibilitatea conturării unor idei înaintate de care a fost animat toată viaţa. Aprecierile realiste asupra unor importante probleme sociale cum ar fi lupta de clasă, clasele sociale raportul dintre libertate şi autoritate, raportul dintre om şi societate, evoluţie şi revoluţie, factorul economic în explicarea fenomenelor sociale îl situa, cu anumite limite, aproape de ideile marxismului. Dealtfel, încă din 1915, apoi în cursurile din 1921—1922 şi în operele ulterioare publicate, Petre Andrei îşi manifestă, cu îndrăzneală, opiniile sale aprobative faţă de teoria marxistă. „Marxismul — spunea el încă în 1915 — e cea mai ştiinţifică socilogie cu anumite metode şi cu temeiuri filozofice proprii"[8]; sau „Marxismul nu se mărgineşte... numai la partea statică, explicativă, ci are şi o parte dinamică, normativă, căci schiţează planul unei viitoare organizaţii socialiste a societăţii de azi. El îndeamnă către luptă, propagă lupta ca mijloc de ajungere a idealului socialist"[9]. Să notăm, de asemenea, că Petre Andrei a adoptat materialismul dialectic şi istoric ca mijloc de interpretare a fenomenelor sociale. Nu avem intenţia, prin cele arătate mai sus, să demonstrăm că profesorul ieşean a adoptat marxismul în întregul său. Format la şcoala idealismului kantian, la ideile şcolii franceze durkheimiene el n-a putut depăşi curentul sociologic integralist, axat, după cum se ştie, pe conştiinţa colectivă şi cercetarea integralistă a fenomenelor sociale. Mai mult, Petre Andrei figurează printre filozofii şi sociologii care reduceau explicaţia marxistă la economism. Dar, faptul că a abordat marxismul într-o perioadă de tăcere sau de denigrare a acestei filozofii, faptul că a căutat să-l înţeleagă şi să-l explice cît mai nedistorsionat ideologic, subscriind uneori la tezele marxiste, este un merit incontestabil şi probabil l-au influenţat în profilul personalităţii sale politice. Poate numai astfel ne putem explica poziţia lui de stînga în cadrul burgheziei, aderarea sa la ideile politice înaintate.

---

[4] Idem, p. 27—28.
[5] Idem, p. 1.
[6] Idem, p. 4.
[7] „Cronica", II, nr. 50 (97), 16 dec. 1967.
[8] M. Miciu, *Cuvînt introductiv* la *Sociologia generală*, Edit. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1970, p. 21.
[9] Idem, *Sociologia lui Petre Andrei*, Edit. politică, Bucureşti, 1969, p. 68.

În viața parlamentară, fără a se intimida de unele presiuni exercitate de conducerea P.N.T., el a demascat demagogia politică și s-a raliat forțelor democratice pentru un front antifascist. În alegerile parlamentare parțiale din februarie 1936 în județele Hunedoara și Mehedinți, el se situează pe platforma Frontului democratic, inițiat de P.C.R., alături de Ilie Pintilie, N. Cristea, C. Trandafirescu, V. Bîgu, M. Macavei, dr. N. Lupu, M. Ghelmegeanu ș.a. În același an, Petre Andrei devine membru al unei organizații de masă legale, aflată sub conducerea P.C.R. — *Reuniunea universală pentru pace* — în care figurau personalități politice și culturale românești de seamă : dr. Petru Groza, M. Sadoveanu, C. I. Parhon, M. Ralea, Lothar Rădăceanu, D. Botez, Geo Bogza, Victor Eftimiu, dr. N. Lupu[10] etc. Merită, de asemenea, subliniată, atitudinea sa față de clasa muncitoare și încercarea, de cele mai multe ori izbutită, de a explica într-o manieră corectă, fenomenele sociale ale muncii. El a considerat că la baza mișcărilor muncitorești din primele decenii ale secolului al XX-lea au stat înrăutățirea situației nateriale a clasei muncitoare, războiul cu întregul său cortegiu de nenorociri punînd-o în situația de a lupta contra mecanismului economic care o zdrobea și a milita pentru schimbarea societății capitaliste[11]. În timpul crizei economice din 1929—1933, de la tribuna parlamentară, cerea insistent alcătuirea unui sistem de legi care să reglementeze raporturile dintre muncă și capital, să contribuie la îmbunătățirea materială a clasei muncitoare, la respectul față de munca acesteia. În acest sens, el propunea perfecționarea legislației muncii în domeniul asigurărilor sociale, asigurării minimului de salariu stabilit prin contract colectiv de muncă, acordării unor gratificații, reglementării concediilor de odihnă etc.[12]. Totodată, el a dezvăluit contrastul izbitor dintre cei avuți, trăind în „lux destrăbălat și revoltător“ și cei săraci ducînd „o viață aproape animalică“ [13].

Ca om dedicat învățămîntului și culturii și apreciind rolul acestora în viața socială, Petre Andrei a criticat politica diferitelor guverne, inclusiv a celor țărăniste, față de corpul didactic, supus umilinței și bunului plac al autorităților. „Simțim cu toții loviturile ce le primim din partea guvernului — avea să scrie el în unul din ziarele vremii. Munca noastră este disprețuită de cei care conduc țara și dăscălimea de toate gradele este lovită în existența ei prin salariile de mizerie ce le primește, dacă le primește“ [14]. El figurează printre intelectualii care iau atitudine hotărîtă contra curbelor de sacrificiu. La 16 februarie 1933, el își dă demisia din postul de subsecretar de stat ca semn de protest față de reducerile preconizate de guvernul Vaida-Voevod, reduceri considerate ca un sacrificiu prea mare „pentru școala și cultura poporului român“ [15].

O grijă atentă a manifestat Petre Andrei pentru educația tineretului, îndemnîndu-l la studiu serios, la formarea personalității ca cetățeni, ferirea lui de ideile și manifestările naționaliste exaltate dirijate de A. C. Cuza și C. Z. Codreanu. În același timp, el a fost preocupat de îmbunătățirea conținutului învățămîntului de toate gradele, pentru dezvoltarea culturii „în toate straturile sociale, începînd cu pătura țărănească“, pentru integritatea învățămîntului necesităților țării pentru o strînsă legătură între teorie și practică[16]. Petre Andrei s-a preocupat și de învățămîntul tehnic și profesional și a manifestat o simpatie caldă față de ucenici. Criticînd lipsa de grijă a guvernelor în înzestrarea tehnică a acestor categorii de școli, el scria că este „o adevărată ipocrizie să zicem că avem un învățămînt profesional și tehnic, cînd copiii învață pe mașini scoase din uz și care ar putea figura numai într-un muzeu tehnologic propriuzis“ [17].

În funcțiile sale ministeriale, el a dovedit o certă responsabilitate personală și un mare interes profesional și pedagogic. La 4 iulie 1940, cînd avea să fie îndepărtat din guvern, Petre Andrei scria cu amărăciune în jurnalul său : „Cît suflet și trudă am depus în conducerea ministerului (educației naționale — n.n.) vor putea mărturisi oameni de treabă care au lucrat cu mine. Voi fi făcut poate greșeli, dar n-am nedreptățit pe nimeni și am apărat legea...“ [18].

---

[10] Idem, p. 36.

[11] Idem, *Teoria sociologic-integralistă a lui Petre Andrei*, în vol. *Filozofia și sociologia românească în prima jumătate a sec. al XX-lea*, Edit. Acad. R.S.R. București, 1969, p. 323.

[12] „Monitorul oficial“ nr. 50/24 ian. 1929, Dezbaterile Adunării Deputaților, p. 1 716.

[13] M. Mîciu, *Sociologia lui P. Andrei* ... p. 32.

[14] Idem, p. 28.

[15] Idem, p. 29.

[16] P. Andrei, *Instrucția publică. Raport prezentat comisiei de întocmire a programului* (Cercul de studii a P.N.Ț.), Inst. de arte grafice „Eminescu S.A“, București, s.a., p. 3—4.

[17] M. Mîciu, *Sociologia lui P. Andrei*, p. 30—31.

[18] Petre Andrei, *Jurnal*, p. 27—28.

Petre Andrei, ca profesor sau ca politician, a fost un om integru, sever cu sine și cu alții. Niciodată nu și-a manifestat simpatia față de fastul ocazional de unele ceremonii oficiale și nici pentru îmbrăcămintea pompoasă introdusă de Carol al II-lea. Într-o scrisoare către soția sa, datată 26 septembrie 1933, el descria sărbătorirea a 50 de ani de la construcția castelului Peleș, la care participau regi, miniștri și diplomați din diferite țări: „În toată aceată desfășurare de fast — scrie el — eu mă simt, totuși, singur și trist. De cînd îi cunosc mai bine pe oameni, mă închid mai mult în mine și dezgustul mă cuprinde mai cu tărie... Am oroare de toată frămîntarea aceasta de vanități, în care nimeni nu e sincer și util pentru țară" [19]. Tot atît de puțin utilă a fost considerată și dispoziția lui Carol de a-i îmbrăca pe membrii F.R.N. în uniforme albastre. „Mă jenează teribil uniforma — scria el. Evit cît pot fotografii care parcă expres voiesc să mă fotografieze în uniforma albastră" [20].

Privită în general, activitatea politică a lui Petre Andrei, pe care noi am schițat-o doar, în comparație cu a altor politicieni ai vremii, este pozitivă. Este adevărat că ideile lui politice au fost tributare, într-o măsură, doctrinei țărăniste, că nu mergea mai departe de limitele de clasă ale orinduirii în care s-a format și și-a desfășurat munca. Propunerile sale din parlament însă, vizînd perfecționarea democrației burgheze, atașamentul său sincer față de clasele oprimate și exploatate, față de grijile poporului român, de ridicarea lui culturală, de menținerea și apărarea suveranității, independenței și integrității teritoriale a țării, îl situiază în rîndurile oamenilor politici democrați. Acolo unde a activat — ca profesor sau ministru — a dat dovadă de o înaltă probitate civică și morală. Pentru el, munca și cinstea au constituit însuși sensul vieții. Confesîndu-se copiilor săi care urmau să-i judece faptele și ca o concluzie la tot ce a întreprins în viață, Petre Andrei și-a reliefat, nu fără modestie, calitățile sale esențiale de om politic. „Am lucrat cu conștiința curată și cinstit în tot ceea ce am făcut. Am lucrat determinat de sentimentul datoriei și al iubirii de țară" [21].

PETRE ANDREI — HOMME POLITIQUE

Résumé

Nous presentons l'activité politique de Petre Andrei au cadre du parti national paysan jusqu'en 1938 quand il quitte ce parti politique a cause de ses convictions démocratiques.

Devenu ministre des l'éducation nationale apres l'instauration de la dictature royale a le 10 fevrier 1938, il ne renonce pas à ses opinions pregresistes, antifascistes. Le rapprochement du marxisme explique sa position de gauche, son adhésion aux idées politiques avancées.

[19] Scrisoarea lui Petre Andrei către soția sa din Sinaia, 26 septembrie 1933, în Arhiva familiei.

[20] Petre Andrei, *Jurnal*, ... p. 3.

[21] Idem, p. 16.

DIN ISTORICUL PĂDURII ROMÂNEŞTI (II)
Coordonate bibliografice[1]

CONSTANTIN BOTEZ

Trecutul fondului forestier şi al activităţilor care îl continuă trebuie necontenit relevat ca o verigă de legătură în realizarea progresului social, între căutările şi împlinirile generaţiilor de ieri şi cerinţele epocii noastre. Pe drept cuvînt se remarcă în prefaţa primei noastre bibliografii forestiere că *„Istoria silviculturii unei ţări este scrisă pe teren. Publicaţiile o reflectă în mare parte. Cunoaşterea lor este o necesitate simţită, deopotrivă, de specialiştii din producţie, ca şi de cercetătorii ştiinţifici, de cadrele didactice şi nu mai puţin de studenţi“*[2]. Fără cunoaşterea acestui trecut, istoria României, îndeosebi istoria economică şi socială este lipsită de un element esenţial, de proba evidentă şi, adesea, inegalabilă a acestei ramuri la propăşirea ţării.

Prin corelarea multiplilor factori, prin analiza atentă, plină de grijă, prin măsurarea şi compararea obiectivă a faptelor şi evenimentelor avem posibilitatea să reliefăm conţinutul unor fenomene istorico-economice şi sociale[3], în cazul de faţă istoricul fondului forestier al României interbelice, problemă cu valenţe de o deosebită importanţă pentru trecutul, prezentul şi viitorul societăţii noastre. Analiza obiectivă, de pe poziţiile adevărului, ne-a permis, prin decantarea vastei problematici forestiere, să evidenţiem nu numai evoluţia şi structuralismul ei, ci şi plasarea pe coordonatele economiei naţionale, ca şi înfiripirea pe plan suprastructural[4]. Din aceleaşi considerente am urmărit să scoatem în relief cele mai hotărîtoare momente din lupta neobosită a unor apărători fideli ai aurului verde, fapt pentru care ne-am asumat datoria de a remarca încleştarea ce s-a produs, pe de o parte, între cei care administrau, gospodăreau şi apărau patrimoniul forestier şi, pe de altă parte, pletora politicienilor, partidelor istorice care au văzut în bogăţia lemnoasă a masivilor păduroşi doar o mină bună de comercializat[5]. În jurul acestor realităţi s-au desemnat atitudini dintre cele mai avansate în legătură cu apărarea perimetrului verde de rapacitatea capitalului străin şi a celui intern, de goana nestăvilită după profit concomitent cu brăcuirea pădurilor rămase, fapt ce a determinat scăderea ponderii lor[6].

---

[1] Partea întîi a fost publicată în cercetări istorice, IX—X, 1978—1979, p. 497—515.

[2] *Bibliografia forestieră română 1860—1950*, Bucureşti, Editura agrosilvică de stat. 1958, p. 5.

[3] *Ştiinţa istorică în lumina sarcinilor ideologice actuale*, în „Studii“, an XXV (1972) nr. 3, p. 427—433.

[4] C. Botez, *Probleme esenţiale ale economiei forestiere interbelice reflectate în presa de specialitate*, lucrare prezentată la sesiunea ştiinţifică a Universităţii „Al. I. Cuza“ Iaşi din 20—29 octombrie 1974, (mss.), 1974, p. 3.

[5] *Ibidem*, p. 6—7.

[6] Const. Blaj. *Pădurile din R.P.R. Evoluţia suprafeţei şi importanţa lor economică*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza“ Iaşi (Ştiinţe naturale), 1959, p. 210—218.

Bibliografii și istoriografii sînt unanimi în a recunoaște, fapt exprimat în mai multe rînduri, că procesul istoric, pe multiplele sale planuri, a fost și este dominat de probleme care dau naștere la o variată și bogată literatură. Prin excelență, ei au inclus în vasta problematică și domeniul economiei forestiere, pentru considerentul de bază că „aurul verde" a cîștigat noi valențe în procesul valorificării sale odată cu progresul societății. Întrucît noțiunea de literatură are un caracter și o sferă mai generală, fiind complexă și pentru ramura forestieră, am luat în cercetare doar literatura științifică de specialitate și literatura de tangență cu problema agrară, datorită puternicilor afinități existente între ele. Literatura silvică însă, față de lucrările referitoare la problema agrară, a fost în anumite momente mai puțin concludentă, deși era rezultatul unor uriașe strădanii depuse de o parte a personalului silvic și de economiștii timpului. Faptul motivează de ce se impune elaborarea de lucrări asupra acestei probleme, care să fie rodul activității de cercetare prin excelență a unor istorici, mai cu seamă pentru că, numai consultînd titlurile lucrărilor, studiilor și articolelor din perioada interbelică, care singure pot alcătui un volum bibliografic[7], se degajă informații deosebit de utile pentru istoria economică politică și socială a României.

Tratarea științifică a temei a impus necesitatea recurgerii la o arie vastă și la un număr variat de izvoare istorice și aceasta datorită faptului că, pentru ca o concluzie să aibă o temelie solidă, trebuie să țină seama, nu de fapte răzlețe, ci de *întreg ansamblul* faptelor referitoare la problema analizată.

În acest spirit, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, sublinia că „istoria mișcării muncitorești, a partidului comunist este legată indisolubil de dezvoltarea economică, politică, științifică și culturală a țării, de progresul forțelor de producție, de acțiunea legilor sociale obiective și a diferiților factori interni și externi care au influențat istoria României" [8]. Aceste indicații au o valoare deosebită și pentru tema noastră, permițînd ca, pe baza variatelor și bogatelor informații, să se ajungă la o stabilire precisă a faptelor.

Documentația largă, recurgerea la izvoarele inedite și temeinica analiză a celor edite, ajută la justa înțelegere a problematicii complexe privitoare la rolul fondului silvestru.

Dintre toate lucrările referitoare la evoluția fondului forestier în perioada istorică cuprinsă între decembrie 1918 și Dictatul de la Viena, cele mai numeroase sînt cu caracter economic, ele permițînd, prin tematica abordată, urmărirea manifestărilor concrete ale factorilor economico-financiari. Deosebit de utile sînt *sintezele și monografiile* alcătuite în trecut pe întreaga ramură forestieră. Unele din ele se remarcă prin analiza modului de administrare și conceptele preocupărilor în raport cu cerințele științei moderne[9], prin analiza structurii pe clase de vîrstă, gen și specii ale fondului forestier[10]. În perioada interbelică se disting cu deosebire lucrările elaborate și semnate de M. D. Drăcea, Ilie C. Demetrescu, Const. D. Chiriță, Vasile Sabău, M. P. Florescu, Dinu Valeriu, Marin Popescu-Spineni și alții. De pildă, Dinu Valeriu a procedat la studierea doctrinei și politicii forestiere din statele Europei și Americii spre a prezenta, prin comparație, politica forestieră din România. Autorul a avut în vedere cît mai multe aspecte ale problemei, preocupările sale pendulînd între concepție și posibilitățile realizării ei. Acest fapt l-a ajutat să prevadă, în limitele gîndirii timpului, obiectivele unui plan de acțiune

---

[7] În mare parte titlurile sînt cuprinse în *Bibliografia forestieră română, 1800—1956*, București, Editura agrosilvică de stat, 1958, 534 pag. ; pentru domeniul forestier din Bucovina se remarcă lucrarea lui Erich Beck, *Bibliographie zur landeskunde der Bukowine*, München, 1966, 378 p. În anul 1934 s-a demonstrat necesitatea alcătuirii ei în raport cu bibliografia forestieră internațională (Ilie C. Demetrescu, *Bibliografia forestieră internațională și problema celei românești*, București, 1934, 22 p.) O bibliografie izbutită a fost alcătuită în 1945, ca o componentă a corpusului : *Bibliografia românească — știință, tehnică, economie —*, de Octav Păduraru rămasă, regretabil, în manuscris.

[8] Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România* București, Ed. politică, București, 1966, p. 5—6.

[9] Valeriu Dinu, *Administrație și politică forestieră în spiritul doctrinei și practicii moderne*, București, 1939, 32 p. ; Idem, *Elemente de politică și administrație forestieră*, București 1937 ; Idem, *Politica forestieră, Evoluția și studiul actual al doctrinei*, București, 1937 ; Idem *Politica forestieră națională. Doctrina modernă și realizările epocii 1918—1938*, București, 303 p. ; Vasile Sabău, *Organizarea producției forestiere*, București, 1937, 83 p. ; I. Tăcutu, *Monografia forestieră*, București, 1938, 163 p.

[10] M. P. Florescu, *Pădurile României*, București, 1925, 59 p.

favorabil vieţii forestiere, concretizat în : măsuri pentru naţionalizarea industriei lemnului şi a comerţului cu produse de atare gen : gospodărirea în aşa fel a consumului intern încît să se producă o evidentă economisire a materialului lemnos ; refacerea masivilor păduroşi, pretutindeni unde statistica indica o diminuare a acestora ; comasarea unor terenuri mai puţin fertile în vederea creării de păduri în regiunile bîntuite de secetă şi acolo unde regimul apelor sau apărarea naţională le necesita ; mărirea patrimoniului forestier naţional prin împădurirea terenurilor degradate şi a celor ce nu puteau fi utilizate pentru alte culturi ; organizarea unei eficace propagande pentru pădurea şi lemnul românesc în scopul formării unei conştiinţe forestiere etc.[11]. Acelaşi autor, tot pe baza criteriului de comparaţie, a relevat elementele componente ale politicii şi administraţiei forestiere, ajungînd însă la concluzia exagerată că controlul organelor executive de la noi se plasa înaintea tuturor ţărilor forestiere din Europa[12]. Rezultă, deci, o serie de prevederi care fac cinste înaintaşilor ştiinţei silviculturii.

Totodată, de un real folos sînt articolele cuprinse în mari sinteze realizate în colectiv, cu accent pe legislaţia silvică[13], politica forestieră[14], cultura, exploatarea pădurilor[15] şi evoluţia industriei lemnului[16], sau de personalităţi ştiinţifice[17], azi în volume cu arie geografică restrînsă care analizează atît potenţele economiei silvice, cît şi viitorul industriei forestiere din unele provincii[18].

Dintre toate acestea, materialele cuprinse în *Enciclopedia României* şi monografia lui V. N. Madgearu fac dovada alcătuirii lor pe baza unei serioase documentaţii. În urma unor asemenea studii, autorii au ajuns la concluzia că, sub raport juridic, de pildă, „eficacitatea legilor silvice româneşti a fost şi este discutabilă în mare măsură“ [19] din cauza nerespectării lor şi a lipsei unei administraţii silvice corespunzătoare, ce impunea, în special, încurajarea întreprinderilor care urmăreau o industrializare mai accentuată a lemnului, inclusiv chimizarea lui [20].

Deosebit de travaliul la scară naţională sau provincială, numeroşi autori[21] au stăruit asupra lucrărilor la tema privită *cu caracter zonal*, ca şi asupra fondului forestier aparţinînd unor mari instituţii. Acest gen de monografii redactate în mod deosebit pe baza materialului cules la faţa locului de contemporani, referitoare la activitatea pe multiple planuri în sate, oraşe şi judeţe, alcătuieşte, ca urmare, o altă categorie de izvoare. Valoarea lor documentară este cu atît mai mare, cu cît tratează detalii care, în mod firesc, nu pot fi incluse în volume de sinteză.

Informaţii documentare preţioase referitoare la economia forestieră în perioada interbelică se află şi în cîteva monografii elaborate în zilele noastre[22]. Altele, profilate pe studierea

---

[11] Valeriu Dinu, *Politica forestieră naţională...*, p. 283—284.

[12] Idem, *Elemente de politică şi administraţie...*, p. 259.

[13] *Enciclopedia României*, vol. III, p. 95—109.

[14] *Ibidem*, p. 161—167.

[15] *Ibidem*, p. 449—466.

[16] *Ibidem*, p. 933—940.

[17] V. N. Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Bucureşti, 1940.

[18] *Industria şi bogăţiile naturale din Ardeal şi Banat*, Cluj, 1927, p. 218—239 ; 243—204; *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul (1918—1928)*, Bucureşti, 1929.

[19] *Enciclopedia României*, vol. 3, p. 107.

[20] *Ibidem*, p. 940.

[21] S. Dimitrovici, *Istoricul şi organizaţia pădurilor Fondului Bisericesc Ortodox Român din Bucovina*, Cernăuţi, 1922, 53 p.; M. P. Florescu, *O pagină hărăzită apărării patrimoniului forestier al eforiei spitalelor civile din Bucureşti*, Bucureşti, 1937, 7 p.; Idem, *Pădurile judeţului Neamţ*, Bucureşti, 1925, 15 p. ; C. C. Georgescu, *Pădurile Cadrilaterului*, Cernăuţi, 1928, 44 p.; M. G. Georgescu, *Problema silvică a Vrancei*, Focşani, 1937, 46 p. ; Aurel Gociman-Oituz, *Industria şi comerţul lemnului în judeţul Trei Scaune*, Cluj, 1932, 47 p. ; M. Peteuţ, *Pădurile de la limita dintre Vlăsia, Mostiştea, şi Bărăgan*, Bucureşti, 1937, 14 p. ; Emil Pop, *Problema pădurilor din Ardealul de Nord*, Sibiu, 1941, 7 p. ; Adonis Popov, *Afacerea cu composesoratul Borşa judeţul Maramureş*, Bucureşti, 1933, 8 p. ; St. Rubţov, *Împădurirea stepelor româneşti*, Cetatea Albă 1935, 218 p. ; Ion Moga, *Din trecutul economic al comunei Sălişte*, Sibiu, 1929, 66 p. ; Iona I. Ciomac şi V. Popa Necşa, *Munţii Apuseni. Cercetări asupra stăriilor economice din Munţii Apuseni*, Bucureşti, 1936, 305 p. ; Al. Bărbat, *Dezvoltarea şi structura economică a Ţării Oltului*, Cluj, 1938, 320 p. ; Gh. Verşescu, *Monografia comunei Tarcău*, judeţul *Neamţ*, P. Neamţ, 1942, p. 282—284.

[22] *Dezvoltarea economiei forestiere în R. S. România. Culegere de date statistice*, Bucureşti, 1967, 294 p. ; *Dezvoltarea economiei forestiere în România*, Bucureşti, 1969, 55 p.

cu precădere a economiei forestiere concrete sau pe prezentarea evoluţiei ramurii în anii socialismului, se referă numai tangenţial la problema luată de noi în cercetare[23].

Cum este şi firesc, mulţi dintre autori au stăruit în trecut asupra regimului proprietăţii forestiere şi a mijloacelor necesare pentru consolidarea[24] acestui pilon de bază al societăţii burgheze. Chestiunea revine în dese rînduri şi în legătură cu tratarea composesoratelor[25] şi a tranzacţiilor prin contracte[26]. Totodată, au fost puse în evidenţă consecinţele nefaste ale proprietăţilor particulare asupra exploatării fondului silvic, subliniindu-se cu deosebită tărie „exproprierea lor în interesul general al ţării şi pentru cauză de utilitate naţională" [27].

Procesul despăduririi devenise, cu adevărat, extrem de avansat pe ambele versante ale Carpaţilor încă din perioada anterioară primei conflagraţii mondiale. Proprietatea privată asupra fondului forestier a permis o exploatare anarhică şi a dus la micşorarea acestei avuţii.

În activitatea nestăvilită după profituri maxime, capitaliştii au distrus nu numai masivele păduroase situate în apropierea centrelor industriale, ci şi pădurile care aveau importanţă deosebită pentru protecţia solului şi a centrelor populate, fără să ia măsuri de regenerare. Vorbind despre această politică, K. Marx arăta că *„dezvoltarea culturii* (forestiere — n.ns.) *şi industriei, în general, a fost totdeauna atît de activă în distrugerea pădurilor, încît tot ce a făcut pe de altă parte pentru întreţinerea şi producerea lor constituie o mărime cu totul neglijabilă"* [28] (subl. ns.).

Ideile lui Karl Marx corespund întru totul şi realităţilor din ţara noastră atît pentru epoca modernă, cît şi pentru întreaga perioadă interbelică. Strigătul de alarmă dat de specialiştii români nu trebuie considerat ca o figură retorică, ci ca o tristă realitate; factorii politici aveau datoria, neonorată în mare parte, de a ţine cont de legile pădurii, de directivele ştiinţei silvice şi ale slujitorilor ei competenţi, ca raportul dintre pădure şi factorii materiali şi imateriali folositori omului să nu fie răsturnat în detrimentul pădurii, că trebuia aplicată o politică chibzuită care să înlăture teama de a ajunge la consecinţele unei crize a pădurii, îndeosebi a răşinoaselor[29].

Plecînd de la această realitate, specialiştii au subliniat că, faţă de trecut, cînd au existat bunuri asupra cărora fiinţa „plena proprietas", adică dreptul de a se uza de ele fără limită, în epocile moderne şi, îndeosebi, contemporană erau necesare, dimpotrivă, la cele mai multe bogăţii, numai o folosinţă uzufructuoasă, fără îngăduinţă în abuzuri. Pădurile au fost şi fac parte din această ultimă categorie. Orice abuz asupra fondului forestier a constituit o gravă imprudenţă care a provocat urmări nefaste de nebănuit evoluţiei economice. În consecinţă, din interesul de a estompa fărădelegile în exploatarea aurului verde, unii autori au subliniat necesitatea ca statul să-şi sporească rolul său intervenţionist. Dacă societăţile — scria

---

[23] Vezi între altele, Ilie Dincă, *Dezvoltarea economiei forestiere a României*, Bucureşti, Editura C.E.R.E.S., 1970; Idem, *Economia forestieră a ţărilor europene*, Bucureşti, Editura Ceres, 1972; D. Ivănescu, *Din istoria silviculturii româneşti*, Bucureşti, Editura Ceres, 1972; J. Filipovici şi C. Lăzărescu, *Probleme de economie forestieră*, Bucureşti, Editura Agrosilvică 1956, p. 83—147.

[24] Gh. Agaple, *Mijloace de consolidare a proprietăţii forestiere*, Bucureşti, 1937, 6 p. St. Bărbulescu, *Generalităţi asupra consolidării proprietăţii forestiere*, Bucureşti, 1937, 6 p.; Ilie C. Demetrescu, *Consolidarea proprietăţii agricole din punct de vedere forestier*, Bucureşti, 1937, 22 p.; M. P. Florescu, *Generalităţi asupra necesităţii consolidării proprietăţii forestiere*, Bucureşti, 1937, 9 p.; Coman Marinescu, *Necesitatea consolidării proprietăţii forestiere* Bucureşti 1937, 10 p.; D. A. Sburlan, *Necesitatea consolidării proprietăţii forestiere*, Bucureşti, 1937, 3p.; Societatea „Progresul Silvic", *Necesitatea şi mijloacele de consolidare a proprietăţii forestiere* Bucureşti, 1937, 110 p.

[25] Tiberiu Cernescu, *Istoricul pădurilor composesorale din Ardeal*, Bucureşti, 1940, p. 98—98; Vasile V. I. Caramolea, *Composesoratele de foşti iobagi din Ţara Oltului*, Craiova, 1944 31 p.; Iosif Jivan, *Composesoratele de pădure din Transilvania, Banat şi controlul statului*, Gherla 1936, 72 p.; idem, *Composesoratele de pădure*, Deva, 1940, 2 p.

[26] Mitiţă Constantinescu, *Contractele de vînzare pentru exploatarea pădurilor faţă de legislaţia agrară şi silvică*, Bucureşti, 1926, 54 p.

[27] Însuşi titlul unei lucrări ce aparţine lui Budu C. N., *Pădurile şi exproprierea lor în interesul general al ţării şi pentru cauză de utilitate naţională*, Bacău, 1919, 87 p. demonstrează cît de îmbrăţişată era această idee.

[28] K. Marx, *Capitalul*, vol. II, Ed. P.M.R., 1951, p. 201.

[29] Ioan P. Diaconescu, *op. cit.*, p. 136.

un contemporan — nu înţeleg să se achite integral şi de bună voie de datoriile ce incumbă simţul de solidaritate cu noile generaţii care au şi ele dreptul să beneficieze de foloasele pădurii, „statul să facă obligatorii aceste datorii, legiferînd şi luînd măsuri cuvenite“ [30]. Şi, într-adevăr, după desăvîrşirea constituirii statului naţional român, constatăm ca element nou, determinat de promovarea politicii „prin noi înşine“ [31], creşterea intervenţiei statului în toate sectoarele economiei naţionale[32]. Etatismul a determinat în anumite perioade creşterea patrimoniului economic al statului şi a capitalului „naţional“. În domeniul silviculturii, acest fapt se reflectă în elaborarea unei legislaţii forestiere cu rol unificator, în creşterea suprafeţei păduroase deţinute de stat şi în descreşterea celei aparţinînd proprietarilor şi instituţiilor publice, în dezbaterea unor probleme în literatura de specialitate în legătură cu exploatarea şi valorificarea chibzuită a pădurilor etc.

În strînsă legătură cu proprietatea forestieră a fost tratată problema definirii politicii economice în domeniul silvic, problemă care a antrenat mulţi specialişti[33], ca şi reprezentanţi ai marii burghezii îndeosebi acei înregimentaţi în P.N.L., interesaţi să întroneze o politică etatistă. Prin excelenţă, această chestiune apare documentată pe larg la Vintilă Brătianu[34], care a căutat să subordoneze liberalilor, spre administrare şi exploatare, cele mai importante bogăţii ale solului şi subsolului. Vintilă Brătianu, în 1922, ca şi alţi autori de mai tîrziu[35], căuta să promoveze linia naţională în domeniul forestier, de afirmare a intereselor capitalului autohton. Totodată, specialiştii au luat poziţii faţă de exploatarea nechibzuită a lemnului[36], manifestată mai cu seamă în primii ani postbelici, în bună parte cu scopul de a asigura venituri în buget, iar mai tîrziu împotriva tăierilor fără discernămînt. Ei au subliniat în repetate rînduri că în domeniul forestier, ca şi în celelalte ramuri ale economiei, nu trebuie să guverneze decît o politică unitară, bine organizată[37], pentru ca roadele să fie salutare[38].

Corelat cu politica silvică, s-a pus un accent deosebit pe problema protejării solului silvic[39] şi agricol [40], pe strînsa lor interferenţă[41]. Legătura dintre unele zone montane bogate în păduri şi posibilitatea dezvoltării agriculturii a fost viu dezbătută în perioada interbelică, relieftîndu-se, atît aspectele negative, cît şi cele pozitive. După cum demonstra Lucia Apolzan, în locul pădurilor de stejari din munţii Apuseni, care au rămas de domeniul amintirilor, „cresc frumoase holde. Regiunea are astăzi un caracter aproape exclusiv agricol“ [42]. Legătura dintre aceste două compartimente apare în mod deosebit în primii ani postbelici prin politica creării izlazurilor comunale. Specialiştii din trecut au consacrat problemei cîteva lucrări şi studii pre-

---

30 *Ibidem*, p. 128.

31 I. Saizu şi C. Botez *Cu privire la politica economică „prin noi înşine“ în anii 1922—1928* în „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza din Iaşi“, istorie tom. XV, (11969) fasc. p. 227—244.

32 I. Rădulescu, *Evoluţia capitalismului şi intervenţia statului în economie*, în „Lupta de clasă“ an. XLVII (1867), nr. 1, p. 42 ; O. Clătici *În legătură cu funcţia economică a statului capitalist*, in „Anale de istorie“, an. XIV (1968), nr. 5, p. 120—121 ; I. Saizu, *Cu privire la rolul statului în economia naţională (1922—1928)*, in „Anuarul Institutului de „A. D. Xenopol“, XVI (1977), p. 211—223.

33 Vezi, între alţii, H. Brauner, *Problema lemnului în România*, Bucureşti 1924, 48 p. ; Aureliu Eliescu, *Politica forestieră*, Bucureşti, 1922, 11 p.

34 Vintilă Brătianu, *Politica de stat a lemnului*, Bucureşti, 1922, 23 p.; Ilie C. Demetrescu, *Politica forestieră a României*, 1937, 24 p.

35 Vezi, între alţii, Ilie C. Demetrescu, *Politica forestieră românească în lumina legislaţiei silvice postbelice*, Bucureşti, 1933, 32 p. ; P. Ioan, *Politica silvică naţională*, Bucureşti, 1936, p. 62.

36 M. P. Florescu, *Problema exploatării întregului masiv forestier al României*, Bucureşti, 1924, 21 p. ; ibidem, *Războiul contra pădurilor României*, Bucureşti, 1925, 23 p. ; idem, *Sacrificarea pădurilor*, Bucureşti, 1939, 20 p.

37 C. I. Ionescu, *Organizarea economiei lemnului*, Bucureşti, 1936,.

38 Dim. S. Drimbă, *Două politici forestiere*, Bucureşti, 1936, 7 p.

39 C. D. Chiriţă, *Problema solului în silvicultura română*, Bucureşti, 1933, 68 p.

40 At. Haralamb. *Opera instituţiilor forestiere la păstrarea şi îmbunătăţirea solului ţării*, Bucureşti, 1944, p. 149—167.

41 Marin Drăcea, *Legătura dintre exploatarea agricolă şi cea silvică*, Bucureşti, 1931, 30 p.

42 Lucia Apolzan, *Portul şi industria casnică textilă în Munţii Apuseni*, Bucureşti 1944, p. 25.

ţioase. Se cuvin amintite aici contribuţiile lui Petre I. Antonescu[43], Ilie D. Demetrescu[44], Gh. Nedici[45], V. N. Stinghe[46], care au insistat pentru aplicarea unor măsuri menite să asigure conservarea pădurilor, utilizarea intensivă a puterii de producţie a păşunelor spre a se da posibilitatea creşterii în condiţii optime a sectorului zootehnic.

Literatura consacrată politicii silvice s-a referit şi la problema solului alpin[47], relieflndu-se funcţia lui economică, importanţa pădurilor şi masivilor montani pentru apărarea naţională[48], valoarea fizică şi mecanică deosebită a răşinoaselor[49], utilizarea pentru păstorit, una dintre străvechile practici ale poporului nostru[50].

Un alt grup de autori şi-au consacrat preocupările lor amenajamentelor silvice, adică tehnicii punerii în valoare şi regenerării pădurilor[51], considerată de unii[52] ca insuficient precizată în legislaţia silvică interbelică, precum şi tehnicii de proiectare în domeniul forestier[53], aplicării unei formule mai avansate în domeniul exploatărilor forestiere, în general[54], şi în cele cooperatiste, în special [55].

O prevedere care face cinste literaturii de specialitate din trecut se referă la necesitatea transformării terenurilor sterile în terenuri productive pe calea împăduririlor[56] şi a irigaţiilor[57]. Problema s-a pus mai acut după epoca de exploatare nechibzuită a lemnului în anii 1919—1920, cînd au fost încălcate cele mai elementare reguli silvice.

Literatura epocii a consacrat un mare volum preocupărilor legate de refacerea fondului silvic. În modul de conservare a pădurilor se oglindeşte în covîrşitoare măsură simţul de prevedere şi de solidaritate între generaţii. Care era însă situaţia reală în acest domeniu la noi? Răspunsul era unul şi mereu acelaşi, prezentat însă sub diverse formulări: slaba preocupare pentru împădurirea terenurilor depopulate de arborete. *„Egoismul societăţii de azi* — scria în 1929 unul din specialiştii în economia silvică — *a condus la o rea îngrijire a pădurilor, care, de cele mai multe ori, n-au la unitatea de suprafaţă nici numărul de arbori, nici volumul, nici esenţele cele mai valoroase proprii regiunii, pe care ar trebui să le aibe ca să fie adevărate păduri, astfel ca, transmiţîndu-le generaţiilor viitoare, acelea să fie recunoscătoare şi mulţumite, nu înşelate"* [58]. Fenomenul era aproximativ privit şi la nivelul autorităţilor centrale. Iată ce demonstra acelaşi autor: *„Statul nu promovează o operă de împădurire în stil mare, nedînd mijloace suficiente agenţilor lui şi neexercitînd o acţiune energică pentru împăduriri la particulari"* [59].

Necesitatea reîmpăduririlor, a împăduririi terenurilor neproductive, ca şi a corectării şi a influenţării debitului rîurilor au determinat cu acuitate, mai mult ca oricînd, acordarea unei atenţii deosebite profilului învăţămîntului silvic de toate gradele. Plecînd de la unele rea-

---

[43] Petre I. Antonescu, *Islazurile comunale şi problema silvică pastorală la munte*, Bucureşti, 1921, 51 p.

[44] Ilie C. Demetrescu, *Păşunatul în pădurile statului şi politica preţului*, Bucureşti, 1937, 4 p.

[45] Gh. Nedici, *Importanţa pădurilor şi păşunatul în pădure*, Bucureşti, 1934, 26 p.

[46] V. N. Stinghe, *Pădurile şi legea păşunilor comunale*, Bucureşti, 1921, 15 p.

[47] At. Haralamb, *Pădurea şi golul alpin*, Bucureşti, 1938, 32 p.; V. Precup, *Păşunile noastre alpine*, Bistriţa, 1933, 112 p.

[48] Cezar Cristea, *Rolul pădurilor în economia şi apărarea naţională*, Bucureşti, 1934, 79 p.

[49] D. S. Drimbă, *Etude physique et mecanique du bois roumaine*, Nancy, 1932, 247 p.

[50] Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români*, Editura Academiei, 1964, 252 p.; Tiberiu Morariu, *Viaţa pastorală în munţii Rodnei*, 1937, 257 p.; I. I. Oţel, *Cercetări asupra păstoritului în Vrancea*, Bucureşti, 1936, 152 p.; I. Someşan, *Viaţa pastorală*, Bucureşti, 1933, 302 p.

[51] E. I. Biolloy, *Amenajarea pădurilor prin metode experimentale şi în special metoda controlului*, Cluj, 1937, 174p.; Ilie C. Demetrescu, *Amenajamentul în legislaţia forestieră românească*, Bucureşti, 1936, 7p.; V. N. Stinghe, *Amenajarea pădurilor*, Bucureşti, 1939, 260 p.; V. Sabău, *Politica de amenajare a pădurilor româneşti în lumina statisticii*, Bucureşti, 1937, 65 p.

[52] Ilie C. Demetrescu, *Amenajamentul în legislaţia...*, p. 6.

[53] Centrul de documentare forestieră, *Tehnica nouă în proiectarea forestieră*, Bucureşti 1944, 62 p.

[54] G. Nicolau-Bîrlad, *Tehnica forestieră*, vol. I—II, Brăneşti — Ilfov, 1933—1934, 400 p.; E. Przemeţchi ş.a., *Tehnica împăduririlor*, Bucureşti, 1937, 456 p.

[55] E. Vâlceanu, *Îndrumări tehnice pentru cooperativele forestiere*, Buc. 1930.

[56] George P. Antonescu, *Împădurirea terenurilor neproductive*, Buc., 1927 9 p.

[57] Marin Chiriţescu-Arva, *Pădurea şi problema irigaţiei aeriene în agricultură*, Bucureşti, 1932, 28 p.

[58] Ioan P. Diaconescu, *op. cit.*, p. 130.

[59] *Ibidem*, p. 131.

lităţi triste[60], inclusiv insuficienţa personalului tehnic pentru administrarea şi exploatarea fondului silvic[61], unii dintre autori i-au conturat perspective sumbre în cazul în care nu se elaborau măsuri chibzuite şi energice[62].

Specialiştii din trecut au pus un accent aparte pe nevoia ca în domeniul administrării, exploatării şi valorificării aurului verde ştiinţa silvică să decidă, combătîndu-se astfel greşelile unor politicieni, care, călcînd principiul competenţelor, etalau ambiţia de a da directive în chestiunile forestiere. Consecinţa firească a acestui proces era faptul că, în tăieri, se aplicau măsuri călăuzite de interese momentane în dauna celor permanente şi de satisfacerea unei minorităţi în defavoarea interesului general, că pădurile continuau să fie obiectul de promisiune făcut de candidaţi în campaniile electorale pentru a obţine mai uşor sufragiul maselor[63].

Cel mai bun sfetnic al atitudinii faţă de acest vast şi preţios patrimoniu era, pe de o parte, *ştiinţa silvică*, pentru popularizarea căreia erau necesare diferite forme, iar, pe de altă parte, *conştiinţa silvică generalizată* la nivelul întregii societăţi. Interdependenţa dintre cele două elemente se reflectă în faptul că primul influenţează pe al doilea, iar acesta, la rîndul său, rezolvă cerinţele sistematice, ştiinţifice silvice. Din această încrengătură perfectă, generalizată, bogăţia pădurilor sau aurul verde putea cunoaşte o proprie prosperare şi influenţa în sens pozitiv structura societăţii şi numeroase elemente din suprastructura ei (arta, literatura etc.). Aceste idei aduc pe podiumul istoriei de astăzi încă odată înţeleapta cugetare de acum 19 veacuri a lui Plinius cel bătrîn : Darul cel mai de seamă ce i s-a dat omului (Summum munus homini datum) este pădurea !

Caracterul ştiinţific al politicii forestiere trebuie să rezulte şi din faptul că, în timp ce cercalele, conform ciclului de producţie, solicitau activitatea unui an de producţie, apoi rezervele refăcîndu-se, în domeniul lemnului forţarea tăierilor peste limita normală de refacere determina o rapidă diminuare a uneia dintre cele mai mari şi importante avuţii naţionale.

Concomitent cu dezbaterea problematicii pur silvice reliefate mai sus, s-a acordat o atenţie aparte chestiunilor care completa acest domeniu, mai cu seamă celor de economie forestieră, care pornesc de la materia primă pînă la formele de comercializare.

În concordanţă cu aspectul respectiv este necesar să reliefăm că, în trecut[64], dar mai ales în zilele noastre[65], atît economiştii, cît şi istoricii au consacrat unele lucrări studierii variatelor întrebuinţări ale lemnului. În una din acestea, au fost cuprinse cele mai diverse aspecte ale întrebuinţării lemnului : chimizarea, distilarea uscată, producerea viscozei, a gazelor şi a celulozei fără a mai aminti multiplele folosinţe în construcţii şi gospodării. Constatînd neajunsuri serioase în valorificarea chimică a lemnului, autorii volumului, au făcut propuneri preţioase în legătură cu descompunerea termică pentru obţinerea unor răşini, a tananţilor, a celulozei şi a cărbunelui activ, concomitent cu zaharificarea, conservarea, ignifugarea şi înnobilarea lui[66], propuneri care, însă, n-au fost luate în seamă decît într-o foarte mică măsură. În alte lucrări

---

[60] M. P. Florescu, *O pagină dureroasă în evoluţia corpului inginerilor silvici*, Bucureşti, 1921, 12 p. ; *Idem*, *O pagină dureroasă din evoluţia învăţămîntului silvic superior*, Bucureşti, 1922, 32 p.

[61] M. P. Florescu ş.a., *Răspîndirea inginerilor silvici din România la 1 iunie 1920*, Bucureşti, 1920, 32 p.

[62] M. P. Florescu, ş.a., *Soarta învăţămîntului silvic superior*, Bucureşti, 1921, 8 p.

[63] Ioan P. Diaconescu, *op. cit.*, p. 132.

[64] Vezi, între altele : *Industria hîrtiei şi artelor grafice. Date şi observaţiuni*, Bucureşti, 1928 ; George Ioaniţiu, Nicolae Costache, *Industria hîrtiei în România*, Bucureşti, 1934, 73 p. ; C. Bungeţian, *Studii şi perspective în transporturi şi industria chimică a lemnului în România*, Bucureşti, 1921, 79 p. ; *Contribuţiuni la problema materiilor prime în România*, vol. I ; *Problema lemnului în România. Valorificarea chimică a lemnului*, Bucureşti, 1939, 540 p.

[65] C. D. Albu, *Cînd lemnul se transformă în mătase*, Bucureşti, 1969, 32 p. ; Aurel Dimboiu *De la piatră la hîrtie*, Bucureşti, 1964, 346 p. ; Al. Bărbat, *Fabrica de hîrtie de la Zărneşti (1852—1878)*, în „Studii şi articole de istorie", vol. IV, Bucureşti, 1962 ; D. Berlescu, C. Botez, I. Saizu, *File din istoricul fabricii de celuloză şi hîrtie „Letea" Bacău*, Bacău, 1969, 285 p. ; O sumă de alte lucrări au fost cuprinse de S. Jaco în *Bibliografia privind istoria hîrtiei în România*, apărută în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Historia, an XIV, 1969, fasc. 1.

[66] *Contribuţii la problema materiilor prime...*, p. 448—450.

au fost relevate diverse aspecte, aparent secundare: funcția pădurii ca loc de agrement[67], estetica forestieră[68], utilizarea lemnului în sculptură[69], în genere, ca mijloc de creație[70].

Valoarea deosebită a lemnului ca materie primă a determinat, ca și în ramura petrolului, atragerea de timpuriu a capitalului, problemă care, împreună cu creditul forestier, a constituit un alt aspect ce a preocupat pe specialiști. Ilie C. Demetrescu[71], Mihail P. Florescu[72], Eug. Vîlceanu[73] și alții au căutat să pună în evidență problema investițiilor în raport cu cerințele de producție. Privită numai sub acest unghi, chestiunea financiară, așa cum o prezintă autorii din trecut, este foarte puțin concludentă în stabilirea structurii finanței după proveniență, coeficientul deținut de capitalul străin etc. Abia în zilele noastre, un colectiv sub conducerea acad. Costin Murgescu[74] a elaborat un valoros volum care surprinde aspecte extrem de interesante privitoare la infiltrația capitalului străin. Cu această ocazie a fost urmărită penetrația pe multiplele sale căi și în domeniul economiei forestiere. La o scară mai redusă, analiza problemei a fost operată mai înainte într-un interesant articol datorat lui V. Axenciuc[75], care a pus într-o lumină nouă unele aspecte concrete legate de evoluția capitalului în industria forestieră a României din primul deceniu interbelic, după proveniența, mărimea, „mișcarea" între diferite societăți monopoliste și rata ridicată a profitului. Se impune, totodată, articolul lui N. Marcu[76], care tratează variatele aspecte ale economiei forestiere din cele două decenii ale perioadei interbelice.

Un grup restrîns de lucrări supun atenției, prin prisma interesului burghez, problema forței de muncă în procesul de producție din ramura forestieră[77] și evoluția legislației muncii[78]. Unele din ele se referă și la fenomenul șomajului cu schimbările sale înregistrate în perioada interbelică[79]. Analiza atentă a faptelor demonstrează că intrarea industriei forestiere, de la finele anului 1926, într-o adîncă criză a produs perturbații în ramurile cu care întreținea relații economice. Cu toate că o mare parte din autori au folosit informații utile, inclusiv statistici bogate, nu au fost surprinse convingător și obiectiv fenomenele manifestate în ciclul crizei. Informațiile referitorare la problematica socială au putut fi completate prin articolele și statisticile din publicațiile *Inspecția muncii*, care apar după anul 1925.

---

[67] C. V. Nicolau-Bîrlad, *Problema pădurilor de agrement*, Cernica, 1936, 74 p.

[68] Idem, *L'esthetique forestiere et ses objectifs*, Budapesta, 136, p. 10.

[69] Nicolae Iorga, *Sculptura in lemn*, Vălenii de munte, 1921, 29 p.

[70] P. Ioan, *Muncă și creație românească în domeniul forestier*, București, 1939, 30 p.; Paul N. Stahl, *Meșteri țărani români și creațiile lor de artă*, București, Editura Enciclopedică, 1969, 100 p.; Henri H. Stahl, Paul H. Stahl, *Civilizația vechilor sate românești*, București, Editura științifică, 1968, 98 p.; Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I, București, Editura Academiei, 1958, p. 226—281 (capitolul II și capitolul III; Poienile naturale și artificiale), vol. III, p. 367—386 (capitolul despre păduri și curături); C. Botez, *Fondul forestier, regimul juridic și industia lemnului în România (1922—1928)*, (mss.), f. 54—55.

[71] Ilie C. Demetrescu, *Capitalul în economia forestieră*, București, 1937, 18 p.; Idem, *Despre creditul forestier*, București, 1938, 16 p.; idem, *Finanțarea economiei noastre forestiere*, București, 1938, 16 p.; Idem, *Problema creditului forestier sub condițiunile românești*, București, 1938, 27 p.

[72] Mihail P. Florescu, *Capitalul și munca românească în întreprinderile și administrațiile silvice*, București, 1937, 15 p.; idem, *Creditul forestier românesc*, București, 1938, p. 7.

[73] Eug. Vâlceanu, *Creditul forestier*, București, 1938, p. 7.

[74] *Contribuții la istoria capitalului străin în România de la sfîrșitul primului război mondial pînă la ieșirea din criza economică din 1929—1933*, București, Editura Academiei, 1960, 591 p.

[75] V. Axenciuc, *Contribuții la cercetarea pătrunderii și dominației capitalului străin în industria forestieră a României in perioada stabilizării relative a capitalismului*, în „Probleme economice", an X (1957), nr. 11.

[76] N. Marcu, *Din istoricul economiei forestiere a României interbelice (1919—1939)*, în „Studii", nr. 4/1971, p. 777—793.

[77] Traian Herolu, *Probleme noi în munca forestieră*, București, 1941, 25 p.

[78] D. R. Ioanițescu, *Istoricul legislației muncii în România*, București, 1919; Idem, *Legislația muncii în România*, București, 1926.

[79] Ion N. Lazaru, *Problema somajului. Aspecte naționale și internaționale*, București, 1936, 136 p.; G. Banu, *Șomajul în România*, București, 1831, 97 p.

Spre deosebire de caracterul sporadic al lucrărilor din trecut, istoriografia socialistă a luat problema respectivă în cercetare amănunţită, aducînd, prin stăruinţa unor specialişti[80], contribuţii de seamă la analizarea veridică a situaţiei materiale a muncitorilor forestieri. Aceeaşi chestiune, ca şi analiza cadrului legislativ şi a formelor multiple de manifestare a luptei de clasă, a mijloacelor folosite de P.C.R. a fost studiată la noi dimensiuni de istoriografia contemporană[81].

Vasta problematică a procesului de valorificare a materialului lemnos se oglindeşte şi în gradul de industrializare şi de comercializare a lui. Ca urmare, *Indicatorul industriei româneşti*, ca şi unele lucrări independente[82], reflectă potenţialul industrial şi comercial al întreprinderilor de ramură, ceea ce îngăduie formularea unor concluzii temeinice şi cu privire la structura naţională a capitalului, gradul de înzestrare tehnică şi de concentrare a forţei de muncă. Preocupaţi prin excelenţă de necesitatea industrializării lemnului, unii din autorii nu au sesizat consecinţele nefaste ale nerespectării raportului dintre capacitatea de producţie a pădurilor şi posibilitatea lor de regenerare, mai cu seamă a răşinoaselor, ceea ce a dus în unele zone la întinse despăduriri.

O conturare mai detaliată a problemelor de producţie şi comerţ a asigurat-o şi consultarea materialelor cuprinse în lucrările care urmăreau îndeaproape puterea de comercializare a lemnului pe piaţa externă[83]. O completare a imaginii tabloului economic al reproducţiei şi comerţului a rezultat şi din analiza lucrărilor dedicate cooperativelor forestiere[84]. Conţinutul lor este cu atît mai valoros, cu cît dezvăluie enormele greutăţi, provocate îndeosebi de concurenţa marilor întreprinderi forestiere. Alte lucrări în schimb, referindu-se la cooperaţia forestieră, au trecut cu vederea afacerile veroase ale unor aşa-zişi cooperatori, care s-au îmbogăţit peste noapte prin spolierea pădurilor[85].

Din interesul îmbunătăţirii procesului de producţie şi al comercializării s-a acordat o atenţie specială transportului forestier, propunîndu-se, totodată, şi măsurile necesare pentru dezvoltarea lui[86]. În rare cazuri, această problemă a fost pusă şi în legătură cu procesul chimic de distilare a lemnului[87].

Materiale documentare însemnate furnizează şi *revistele de specialitate*: „Buletinul A.G.I.R."[88]; „Economia forestieră" (1919—1921); „Revista pădurilor" (1918—1943); „Viaţa forestieră"

---

[80] Istoriografia marxist-leninistă s-a manifestat puternic şi în perioada interbelică în legătură cu problema tratată de noi. Vezi, între altele, Mihail Roller, *1920. Contribuţii la istoria socială a României*, Bucureşti, 1937, p. 135; Ştefan Voicu, *Pagini de istorie socială*, Bucureşti, Editura politică, 1971, p. 99, 165—166.

[81] Vezi, între altele, Gh. Surpat, *Pauperizarea clasei muncitoare din România burghezo-moşierească*, Bucureşti, Ed. ştiinţifică, 1962, 300 p. sub redacţia lui N. N. Constantinescu, *Situaţia clasei muncitoare din România*, 1914—1944, Bucureşti, Ed. politică, 1966, 490 p.; Colectiv, *Mişcarea muncitorească şi legislaţia muncii în România. 1864—1944*, Bucureşti, Ed. ştiinţifică, 1972, p. 67—267.

[82] Vezi, între alţii, H. Brauner, *Comerţul şi industria lemnului din România*, ed. a II-a Sibiu, 1932, 247 p.; D. A. Sburlan, *Cunoştinţele forestiere despre industria şi comerţul cherestelei* Bucureşti, 1940, 55, p.; Idem, *Les conditions forestieres de la Roumanie: Production, industrie et commerce du bois*, Bucureşti, 1932; Gh. Nicolau, *Posibilitatea de intensificare a valorificării produselor lemnoase*, Bucureşti, 1934, p. 75 p.; D. A. Sburlan, *Fabrici de cherestea*, Sibiu, 1934, 254 p.

[83] *Raport asupra valorificării lemnului românesc*, B.N.R., Bucureşti, 1938; *Comerţul exterior al României. 1926—1937*, Bucureşti, 1939, vol. I, p. I, p. 554—568.

[84] Adrian Sfinţescu, *Sistemul cooperativ în economia forestieră*, Bucureşti, 1934, 63 p.; George Turneanu, *Exploatarea lemnului în cooperaţia românească*, Bucureşti, 1923, 32 p.; Eugen Vîlceanu, *Evoluţia cooperativelor de producţie forestieră în perioada 1921—1930*, Bucureşti, 1932, 23 p.; Scarlat Panaitescu, *Din industria lemnului*, Bucureşti, 1919, p. 35—43; A. Gh. Galan *40 de ani de experienţe coooperative în România*, Bucureşti, 1935, 275 p.

[85] Z. Ornea, *Ţărănismul. Studiu sociologic*, Bucureşti, Editura politică, 1869, p. 230.

[86] Vezi, între alţii, G. V. Nicolau-Bîrlad, *Transporturi forestiere*, vol. I—II, Cernica 1933—1934, 400 p.; Ladislau Papp ş.a. *Transportul lemnului pe apă şi pe uscat*, Bucureşti, 1923, 101 p.

[87] C. Bungeţeanu, *Studii şi perspective în transporturi şi industria chimică în România*, Bucureşti, 1921, 79 p.

[88] Din paginile sale am reţinut, între altele, materialul lui Eugen Vîlceanu, *Evoluţia cooperativelor de producţie forestieră în perioada 1921—1930*, în „Buletinul A.G.I.R.", 1932

(1933—1941)[89], „Industria lemnului" (1923—1936) ; „Monitorul forestier" (1921—1928) ; „Codrii Bucovinei" (1930—1940) ; „Albina" (1927—1932) ; „Analele economice şi statistice" al căror conţinut a devenit din ce în ce mai bogat[90], pe măsura adîncirii schimbului de opinii dintre factorii politici şi cadrele tehnico-inginereşti silvice. Se cuvin menţionate şi publicaţiile *Institutului social român*[91] care cuprind o bogăţie de material de interes sociologic, istoric, economic. În temeiul principiilor şcolii monografice a lui D. Gusti, ele pun un pronunţat accent pe factorii „cosmici", „biologici", „spirituali", „economici" şi „istorici"[92].

Unele dintre acestea, îndeosebi revista „Sociologia românească", a susţinut intens tipărirea unor lucrări referitoare la zona montană, căutînd să surprindă aspectele diferenţiate de celelalte regiuni[93]. În fine, menţionăm şi „Revista graniţei Năsăudene" care, în ultimul an al crizei, a analizat, multiplu, factorii ce au determinat stagnarea producţiei materialului lemnos, politica preţurilor, urmările asupra nivelului de trai al celor ce lucrau la pădure sau diferite fabrici.

În afara informaţiilor şi analizelor, periodicele, cu mici excepţii, relatează situaţia materială a lucrătorilor din această ramură, gradul lor de combativitate revoluţionară. O subliniere fidelă a acestui important aspect o realizează publicaţiile muncitoreşti, îndeosebi cele editate de P.C.R., care, militînd de pe poziţiile materialismului dialectic, dezvăluie cauzele situaţiei reale, pauperismul acestui detaşament muncitoresc şi propune remedii[94].

O sursă importantă de informaţie o reprezintă *presa oficială şi semioficială*. De multe ori, în cadrul acesteia întîlnim relatări pline de conţinut cu privire la locul de muncă al forestierilor, doleanţele lor, lupta pentru contract colectiv, cerinţe pentru rezolvarea unor probleme sanitare, criticarea unor regulamente de muncă, comentarea unor texte de legi, conţinutul unor interpelări în parlament şi altele. În acest sens, aşteaptă să fie folosite articolele despre viaţa forestierilor, a lucrătorilor lemnari, a plutaşilor din paginile cotidienelor[95] „Adevărul", „Dimineaţa" „Argus", „Bacăul", „Dezvăluirea", „Desrobirea", „Prutul" şi altele. Aceleaşi organe de presă au redat, atît atmosfera congreselor inginerilor silvici ţinute în Transilvania, Moldova, Bucovina şi alte provincii, cît şi unele relatări asupra grevelor din bazinul Mureşului, Trotuşului, Bistriţei, Oltului şi Someşului"[96]. Semnificativ nu numai prin conţinut, dar şi prin titulatură, ca mod de a exprima sintetic liniile directoare ale politicii economice în acest domeniu, este şi „Zigzaguri forestiere".

Aspectelor economice, îndeosebi evoluţiei ramurii forestiere în perioada la care ne referim le-au fost consacrate în zilele noastre studii bine cotate între specialişti[97],. Unele din acestea au o arie restrînsă, referindu-se mai cu seamă la Moldova[98]. Un alt grup, mai numeros, a fost afec-

---

[89] Pentru valoarea lor documentară interesează îndeosebi V. Sabău, *Exportul normal de cherestea al României*, în „Viaţa forestieră", nr. 2, 1936 şi Val. Dinu, *Pădurea românească bun al naţiunii*, în Idem, nr. 8—9, 1936.

[90] Vezi, printre altele, G. Minescu, *Cîteva consideraţii privind cooperaţia şi economia forestieră românească*, în „Analele economice şi statistice" nr. 6—9, 1937.

[91] Viorel D. Trifa, *Economia forestieră mijloc de trai al moţilor din cătunul Capsea (Cîmpenia)*; Mircea Tîrlung, Const. Durdun. *Tîrnava-Caraş, un sat de plugari-muncitori industriali*: Mircea Tîrlung, *Plutăritul şi condiţiile de muncă şi viaţă a plutaşilor de pe Bistriţa.*

[92] M. Constantinescu, Ov. Bădina, Ernö Gall, *Gîndirea sociologică din România*. Buc. 1973, p. 82.

[93] Prin cercetarea şi urmărirea fenomenelor sociologice şi istorico-economice din comuna Albac, judeţul Turda, s-a schiţat micromonografia : *Albac. Exploatatori de păduri* publicată în „Sociologia românească", an. III, nr. 4—6, p. 255—257.

[94] Pentru cadrul general al acestei probleme vezi : A. Kareţchi, C. Cloşcă, *Publicaţii antifasciste ieşene* Iaşi, 1969. 205 p.

[95] Vezi de pildă : „Adevărul" din 26 aprilie 1924 ; „Argus" din 8 mai 1925, „Dimineaţa din 4 februarie şi 20 octombrie 1935 ; „Bacăul" din 28 iunie 1925 ; „Economia rurală" din 15 martie 1938 ; „România" din 18 aprilie 1938.

[96] O analiză mai detaliată asupra acestei probleme, am realizat-o în lucrarea intitulată: *Situaţia şi lupta maselor muncitoare din exploatările forestiere şi întreprinderile pentru industrializarea lemnului în perioada interbelică (1918—august 1940)*, (în mss., 56 pagini).

[97] V. Axenciuc, *Contribuţii la cercetarea pătrunderii şi dominaţiei capitalului străin în industria forestieră a României...*,

[98] C. Botez şi C. Swizewski, *Contribuţii economico-geografice la studiul industriei lemnului din Moldova*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi", Geologie-geografie

tat problemelor situaţiei materiale, sociale şi, mai ales, luptei muncitorilor forestieri împotriva exploatării, pentru dreptate socială, democraţie şi progres[99], aspecte care au fost total neglijate de cercetătorii burghezi.

O altă grupă de informaţii preţioasă studierii istoriei fondului forestier, o constituie *legile, regulamentele, deciziile* şi *diferite publicaţii ministeriale*, tipărite în „Monitorul Oficial". Colecţia *Codul general al României*, alcătuită de C. Hamangiu, concepută într-un corpus riguros şi sistematic, uşurează enorm cercetarea legislaţiei forestiere elaborate sub regimul burghez[100]. Pentru înţelegerea cadrului juridic, un rol deosebit îl are Tratatul de drept silvic român al lui Gh. Nedici şi Const. Gr. C. Zotta, specialişti care şi-au propus să releve lipsurile legislaţiei forestiere şi să pună de acord legile elaborate după 1918 cu codul silvic[101]. Cadrul juridic a fost luat în studiu şi de Vasile Sabău, care, după o largă şi documentată incursiune în trecut, s-a ocupat de legislaţia respectivă în perioada de după desăvîrşirea unificării statului, relevînd, între altele, că, pentru „*a putea promova cu adevărat economia forestieră, înlăuntrul căreia este nevoie de ordine şi sistem, aceasta trebuie scoasă de sub aservirea ei la alte ramuri economice*" [102]. Cu alte cuvinte, autorul, pătruns de importanţa deosebită a acestei ramuri, susţinea necesitatea adîncirii şi organizării în toate compartimentele economice a exploatării pădurilor după un plan de ansamblu care, ordonînd raporturile dintre producţie şi consum, să păstreze „fiinţa" pădurilor într-un cadru care să le asigure conservarea şi ameliorarea. Unele din legi au circulat ca texte independente, putînd fi puse mai uşor la dispoziţia factorilor executivi[103], însoţite fiind de largi comentarii făcute de specialişti[104]. Şi unele şi altele erau menite să fixeze şi să propage un nou cadru juridic

---

tom X, 1964, p. 59—168; C. Botez şi I. Saizu; *Contribuţii la cunoaşterea situaţiei industriei forestiere din nordul Moldovei în anii crizei economice din 1929—1933*, în Idem, Ştiinţe filozofice economice şi juridice, tom. XI, 1965, p. 189—200; C. Botez, Gh. Balica, *Arhivele, izvor bogat de informare privind istoricul exploatărilor forestiere din Moldova*, în „Revista arhivelor", an. IX (1966), nr. 2, p. 101—124.

99 Simon Fuchs, *Greva muncitorilor din valea Mureşului în anul 1925* în vol. *Studii şi referate privind istoria României*, partea a II-a, Bucureşti, Editura Academiei, 1954; Idem, *Situaţia industriei forestiere şi luptele muncitorilor forestieri la începutul crizei economice din 1929*, n *Studii şi materiale de istorie contemporană*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei, 1956, p. 109—155; V. Ştefănescu şi M. Turzai, *Greva muncitorilor lemnari la fabrica de mobilă „Szekely şi Reti" din Tg. Mureş (iunie-iulie 1934)* în „Studii şi articole de istorie", tom. IV, Bucureşti, 1964; Ionel Marin, *Unele acţiuni ale maselor populare din judeţul Neamţ în perioada 1917—1921*, în „Memoria Antiquitatis" III, P. Neamţ, 1971; N. Adăniloaiei şi I. Dîrdală, *Acţiuni ţărăneşti în Bucovina în perioada aplicării reformei agrare din 1921*, în „Studii" an. XVI (1963), nr. 4; Grigore Chiriţă, *Din luptele greviste conduse de partid în anii 1922—1923*, în „Studii" an XIII (1960), nr. 3; L. Eşanu, *Greva muncitorilor de la fabrica de hîrtie din Piatra Neamţ (iunie-iulie 1926)*, în „Studii şi articole de istorie" vol. VII (1965); Simion F. Ligeti, *Lupta muncitorilor forestieri de pe valea Mureşului din aprilie—mai 1929*, în „Anale de istorie", nr. 2, 1956. Multe din aspectele care evidenţiază această problemă au fost dezbătute cu prilejul organizării de către Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., a unei *mese rotunde*, avînd ca temă procesul grevist din România. Cu acel prilej, A. Loghin, Gh. I. Ioniţă, M. C. Stănescu, Tr. Udrea, Ilie Ceauşescu şi alţii au subliniat necesitatea analizei atente a tuturor factorilor interni şi externi, subiectivi şi obiectivi care au influenţat istoria poporului nostru, inclusiv mişcarea muncitorească şi activitatea partidului comunist. (*Procesul grevist din România de la crearea Partidului Comunist Român, pînă la 23 August 1944*, în Anale de istorie, an XVI (1970) nr. 6, p. 70—127).

100 *Codul legislaţiei silvice*, adnotat şi comentat de Const. Gr. C. Zotta şi V. I. Harnagea, Bucureşti, 1935; Corneliu Botez, *Legiuiri silvice*, 1923; *Codul silvic din 8 aprilie 1910, cu modificările la zi*, M-rea Neamţului, 1945, 137 p.; C. Ivanovici, *Codul silvic din 8 aprilie 1910 cu modificările la zi şi adnotat cu note, legi şi jurisprudenţe*, Buzău, 1937, 97, p.; *Legiuiri silvice Codul silvic, adnotat şi comentat*, Bucureşti, 1923, 201 p.

101 Gh. Nedici, Const. Gr. C. Zotta, *Tratat de drept silvic român*. Bucureşti, 1935, p. 1.

102 Vasile Sabău, *Evoluţia economiei forestiere în România*, Bucureşti, 1946, p. 425.

103 Vezi, între altele, *Legea pentru completarea şi modificarea articolului 1 şi 40 din codul silvic din 7 iulie 1930*, R. Sărat, 1932; *Legea pentru satisfacerea treburilor normale în lemn de foc şi construcţie ale populaţiei rurale*. R. Sărat, 1932, 424 p.; *Legea pentru pădurile de protecţie*, Bucureşti, 1935, 8 p.

104 Ilie C. Demetrescu, *Legea din 20 aprilie 1935 pentru pădurile de protecţie*, Bucureşti 1936, 41 p M.;. P. Florescu, *Legea imprevizinnii şi pădurile*, Bucureşti, 1924, 27 p.

de activitate. Pe larg, acest punct de vedere a fost expus şi în unele lucrări apărute în trecut[105] De multe ori, însă, datorită unor factori care ţineau de birocraţie, cadrul juridic n-a fost aplicat în tot complexul său. „O mulţime de dispoziţii legale care ar fi fost salutare pentru pădure dacă s-ar fi aplicat, au rămas — sublinia în acest sens unul din contemporani — numai pe hîrtie, cum, dealtfel, se întîmplă în toate domeniile de activitate din România" [106].

O sursă de primă importanţă a prezentat-o *dezbaterile parlamentare*. Valoarea lor documentară este sporită prin argumentaţia care o aduc în Cameră şi Senat deputaţii opoziţiei, dind in vileag limitele legislaţiei şi interesele de monopol ale unor grupări interesate. Semnalăm discursurile rostite în legătură cu legea pentru exproprierea şi formarea de păduri judeţene şi comunale[107], ca şi interpelările care dezvăluie de la tribuna parlamentului samavolniciile săvîrşite de autorităţi asupra sătenilor şi muncitorilor forestieri[108].

O valoare documentară însemnată, care însă nu exclude necesitatea confruntării cu alte surse, oferă *lucrările statistice*; ele dau, la nivel de ramură, informaţii pe linie de cifre, ceea ce îngăduie stabilirea unei tendinţe sau direcţii în economia forestieră, potrivit conjuncturii interne şi internaţionale. De mare valoare sînt şi anuarele statistice publicate de Direcţia centrală de statistică, *Anuarul forestier pentru industria şi comerţul lemnului din România*, datele cuprinse în *Recensămîntul general al populaţiei României din decembrie 1930*, *Agenda forestieră* întocmită de V.N. Stinghe şi D.A. Sburlan[109], ca şi alte statistici[110]. Utile se dovedesc şi statisticile cuprinse în volumele consacrate special comerţului exterior[111]. Deşi concepute după criterii specifice gîndirii timpului, datele, cercetate şi analizate cu grijă, oferă un imens material documentar, permiţînd evidenţierea locului României pe piaţa mondială a lemnului, surprinderea cît mai exactă a gradului de prelucrare a materialului silvestru destinat exportului. Am constatat, de pildă, că, din dorinţa de a atrage în ţară o cantitate mai mare de devize, s-a forţat din nou, după criza economică, exportul de lemn, România ajungînd în 1935 să fie cotată ca primul stat din lume la *exportul lemnului de foc*[112].

Domeniul de informare pentru toată perioada interbelică a fost extins în zilele noastre prin *Colecţia de documente publicate de Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lingă C.C. al P.C.R.* în legătură cu activitatea revoluţionară a muncitorilor[113]. Un spaţiu însemnat în aceste volume a fost rezervat organizării şi formelor de luptă aplicate de muncitorii forestieri. Parte din documente au fost selectate din presa socialistă a timpului, îndeosebi din „Socialismul", „Piatra socialistă", „Scînteia", „Sfatul lucrătorilor în lemn şi mobilă", „Tineretul socialist", „Înainte" şi altele[114].

---

[105] Vezi, între alţii, P. Ioan, *Noile îndrumări constituţionale la păduri*, Bucureşti, 1939, 20 p.; V. Sabău, *Evoluţia economiei forestiere în România* (regimul juridic), Bucureşti, 1946, 520 p.; Gh. Nedici şi alţii, *Tratat de drept silvic român*, Bucureşti, 1935, 251 p.

[106] Ioan P. Diaconescu, *op. cit.*, p. 131.

[107] N. Borzea de Vişt, *Discurs cu ocazia depunerii în senat a legii pentru exproprierea şi formarea de păduri judeţene şi comunale*, Bucureşti, 1924, 20 p.

[108] L. Scridon, *Discursuri în sesiuni extraordinare şi ordinare din parlament 1932—1933*, Bistriţa, 1934, 75 p.

[109] N. Stinghe şi D. A. Sburlan, *Agenda forestieră a României*, Bucureşti, 1941.

[110] *Statistica pădurilor din România pe anul 1922*, Chişinău, 1922—1924; D. A. Sburlan *Statistica pădurilor din România pe anul 1929*, Bucureşti, 1931, 25 p.; *Statistica pădurilor statului (1930—1931)*, Bucureşti, 1931, 25 p.; C. Ivanovici, *Statistica pădurilor în anul forestier 1937—1938*, Bucureşti, 1939.

[111] *Comerţul exterior al României 1928—1937*, vol. I, Bucureşti, 1939.

[112] *Raport asupra valorificării lemnului românesc*, B.N.R., Bucureşti, 1938.

[113] *Documente din istoria Partidului Comunist din România 1917—1922*, Bucureşti, E.P.L.P., 1953, ediţia a II-a, Bucureşti, E.S.P.L.P., 1956; Idem, 1923—1928, Bucureşti, E.P.L.P., 1953; Idem, 1929—1933, Bucureşti, E.S.P.L.P., 1955; Idem, 1934—1937, Bucureşti E.S.P.L.P., 1957; Idem, 1917—1944, Bucureşti, E.P.L.P., 1953; *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România, 1916—1921*, Bucureşti, Ed politică, 1966; Idem, 1921—1924, Bucureşti, Ed. politică, 1970; G. Irimescu şi Fl. Popovici, *Documente privind acţiuni greviste ale muncitorilor forestieri din Bucovina în anii 1929—1933*, în „Revista arhivelor", nr. 2, 1967 p. 317—324.

[114] Valoarea conţinutului presei de stînga a fost amplu analizată de Titu Georgescu şi M. Ioanid, *Presa P.C.R. şi ogranizaţiile sale de masă, 1921—1944*, Bucureşti, Ed. ştiinţifică, 1963, 381 p.

O sursă prețioasă de documentare o constituie materialele prezentate la congresele silvice și dările de seamă anuale ale societății „Progresul silvic[115]". La nivelul congreselor inginerilor silvici s-a subliniat insistent necesitatea promovării științei în acest domeniu, ca pîrghie care asigură administrarea, conservarea și exploatarea chibzuită a patrimoniului silvic[116]. La același nivel, s-a criticat în dese rînduri, ca de pildă la Congresul inginerilor silvici din 25—28 mai 1934, influența total negativă a politicianismului asupra vieții economiei forestiere și a legislației[117], faptul că *„nu e continuitate în programele guvernelor, lipsește axa directoare; avem pasiunea legiferărilor și improvizațiilor efemere"* [118]. Lăsînd la o parte doza exagerată de negativism, aprecierea corespunde în bună parte realităților.

Problema la care ne referim a suscitat interes și la Congresele Asociației generale a inginerilor din România (A.G.I.R.), din rîndul cărora se remarcă, în special, cel de la Iași, susținut, în 1936, de importante și realiste lucrări referitoare la rolul culturilor forestiere de protecție împotriva secetei[119].

O grupă de izvoare au reprezentat-o *amintirile și memoriile* care, însă, au o valoare oarecum mai limitată. Aceste memorii, datorate unor personalități din epocă, sînt îmbibate de un pronunțat caracter de clasă și de o anumită doză de subiectivism[120]. Cu toate acestea, memorialistica oferă pagini vii de istorie, care, preluate critic, pot servi temei de față.

În studiul asupra vastei problematici a fondului forestier se includ și *materialele inedite* răspîndite, cu deosebire, în principalele județe ale țării. Avem în vedere, cel dintîi, fondurile aflate la ministerul de resort, la Arhivele Statului din Capitală, Iași, Cluj, Tg. Mureș, Sibiu, Suceava, P. Neamț, Bîrlad, Focșani, Bacău, Craiova, R. Vîlcea, Timișoara și altele, ca și cele care au aparținut societății forestiere, cooperativelor forestiere și serviciilor silvice. Toate acestea, ca și fondurile aflate în Arhiva C.C. al P.C.R., la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. și la unele comitete județene de partid reprezintă o sursă de valoare pentru cercetarea aspectelor sociale, a condițiilor de muncă și trai ale muncitorilor forestieri, a organizării și luptei lor. Valoarea arhivelor, ca izvor bogat de informare în cercetarea economiei forestiere, am semnalat-o și cu alt prilej[121], relevînd, de pildă, că în Moldova există fonduri arhivistice prețioase care completează multe din informațiile edite. Arhivele oferă, mai ales, știri despre gruparea întreprinderilor în raport cu zonele forestiere de exploatare, cu procesul de producție și cu activitatea muncitorilor forestieri, atît a celor din unitățile de prelucrare a lemnului[122], cît și din domeniul industriei hîrtiei[123]. Investigația mai profundă a unor aspecte este însă stînjenită de faptul că unele fonduri au fost distruse de război, sau expuse premeditat, degradării de către foștii patroni sau administratori.

---

[115] *A 45-a adunare generală în zilele de 14—16 iunie 1931*, București, 1931, 105 p.; *A 46,-a adunare generală în zilele de 16—19 iunie 1932*, București, 1932, 223 p.; *A 47-a adunare generală în zilele de 25—27 mai 1933*, București, 1933, 181 p.; *A 48-a adunare generală din zilele de 25—28 mai 1934*, București, 1934, 288; p.; *A 49-a adunare generală ținută în zilele de 6—9 iunie 1935*, București, 1935, 525 p.; *50 de ani de existență 1886—1936*, București, 1936, 102 p. *A 51-a adunare generală ținută în zilele de 30—31 mai și 1—2 iunie 1937*, București, 1937, 286 p.; *A 52-a adunare generală ținută în zilele de 2—5 iunie 1938*, București, 1938, 304 p.; *A 53-a adunare generală ținută în zilele de 28—29 mai 1939*, Buc., 1939, 244 p.; *A 56-a adunare generală ținută în zilele de 24—25 mai*, Buc., 1943, 134 p.

[116] Vezi, între alții Ilie C. Demetrescu, *Critică drept mijloc pentru promovarea științei forestiere românești*, București, 1937, 32 p.

[117] *A 48-a adunare generală a Societății „Progresul forestier" din zilele de 25—28 mai 1934*, București, 1934, p. 102.

[118] *Ibidem*, p. 139.

[119] Vezi o amplă analiză asupra acestei probleme la Ioan Z. Lupe, *Contribuții la istoria culturilor forestiere de protecție a cîmpului din România*, în „Terra nostra", vol. III, 1973, p. 286—287.

[120] N. Iorga, *Memorii*, vol. II—VI, Editura Națională, București, perioada anilor 1918—1938; Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. IV—V; *Memorii asupra situației generale a țării*, s. l., ș.a.

[121] C. Botez, Gh. Balica, *Arhivele, izvor bogat de informare privind istoricul exploatărilor forestiere din Moldova*, în „Revista arhivelor", an IX (1966), nr. 2, p. 101—124.

[122] *Ibidem*, p. 119—192.

[123] D. Berlescu, C. Botez și I. Saizu, *Fabrica de celuloză și hîrtie „Letea" Bacău. Nouă decenii de existență*, Bacău, 1971—p. 13—40.

Dintre toate fondurile, cele de la Arhivele Statului din Bucureşti reţin atenţia prin bogăţia multilaterală de informaţii. În mod deosebit amintesc *Fondul Direcţiei şi Ocoale Silvice*, dat de puţin timp în cercetare, care cuprinde o bogăţie de elemente concrete pentru principalele zone ale ţării. De fapt, acest fond arhivistic este singurul care nu tratează altceva decît activitatea şi viaţa economiei forestiere. Fondul Preşedinţia Consiliului de Miniştri dezvăluie noi idei despre administrarea pădurilor comunităţilor de avere din Caransebeş. Nu întîmplător titlul unui referat redactat în anul 1927 începe cu „abuzurile" înfăptuite asupra acestor mari averi[124]. Bogatul material demonstrează că s-au vîndut „cantităţi de mii de vagoane" şi că s-a dat, prin arendă, în exploatare „mai multe mii de jugăre fără licitaţie publică[125]. Se specifică printre altele că încălcările au mers pînă acolo încît s-au modificat parchetele anuale de tăieri, că a fost „retuşat" — ceea ce nu este permis în ştiinţa silvică — planul de amenajare al pădurilor Golet şi Obreja. Prin astfel de maşinaţii, la sfîrşitul anului 1926 s-au tăiat parcele de păduri care nu reveneau anului respectiv. Nemulţumirea a fost generală. Cei peste 140 000 locuitori din 94 comune au protestat împotriva samavolniciilor şi abuzurilor.

Bogate informaţii se întîlnesc în fondurile existente la Arhivele statului Ilfov, suplinind în mare măsură arhiva pierdută a uneia dintre cele mai importante firme „S.A. pentru exploatarea de păduri şi ferăstraie cu vapori (fostă Göetz)", care proiectează componenţa consiliilor de administraţie, legăturile cu marea finanţă, reprezentată de fosta Bancă Marmorosch, Blank et Co şi legăturile de afaceri cu unele firme străine[126].

Bogăţia materialelor arhivistice este atît de mare pentru unele unităţi de exploatare, cum ar fi „S.A.R., pentru industria forestieră Carpatina" [127], a cărei activitate se desfăşura în partea de nord - vest a Munteniei, încît numai pe baza fondului Camerei de comerţ, deţinut de către Arhivele statului Rm. Vîlcea, s-ar putea întocmi un adevărat studiu monografic. De asemenea, Arhivele statului din Suceava constituie un bogat filon documentar, pentru întreaga zonă de nord a Moldovei şi Bucovinei. Aici poate fi consultat, între altele, un vast material general şi special care a aparţinut Fondului bisericesc ortodox român din Bucovina (F.B.O.R.B.), instituţie ce gospodărea cele mai frumoase zone de răşinoase din ţară. Întreaga arie geografică de la nord de Suceava ce aparţinea fondului religionar, era înţesată de fabrici de diferite mărimi şi gatere, ce lucrau necontenit pentru rotunjirea veniturilor acestuia. Dosarele instituţiei respective[128] cuprind o bogăţie de material statistic cu privire la activitatea economică, financiară, comercială, munca din pepiniere, viaţa corpului silvic, organizarea silviculturilor, forme de şcolarizare, munca tăietorilor de păduri şi doleanţele lor, greutăţile şi plîngerile plutaşilor, aspecte concrete ale luptei de clasă (procese, manifestaţii şi greve). Corelînd şi analizînd critic toate ştirile preţioase inedite cu cele cuprinse în diferite lucrări apărute în legătură cu activitatea F.B.O.R.B. se obţine o imagine complexă, obiectivă, despre puterea economică şi rolul lui[129].

Fondul Tribunalului judeţului Cîmpulung şi al prefecturii judeţului Rădăuţi oferă nenumărate date pentru perioada interbelică privitoare, în mare parte, la aceleaşi aspecte : legături economice pe linia aprovizionării cu lemn de conifere şi foioase ; extrem de interesante date despre lupta muncitorilor pentru contract colectiv, pentru ziua de muncă de 8 ore, pentru spor de salarii şi periclitate, pentru dreptul de a sărbători ziua de 1 Mai, ca şi numeroase informaţii în legătură cu modul cum s-au desfăşurat şi tergiversat unele procese dintre lucrătorii forestieri şi proprietari[130].

Preţioase materiale pentru tratarea subiectului se întîlnesc, totodată, în fondurile existente din Arhivele Statului din Iaşi. Unul din cele mai vechi şi mai bogate fonduri aparţinea Epitropiei Spitalelor „Sf. Spiridon" din Iaşi. Situaţiile întocmite încă înainte de primul război mondial demonstrează că avuţia forestieră ocupa un rol important în activitatea financiară

---

[124] Arh. St. Bucureşti, Fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dos. 31, 128, f. 9.

[125] *Ibidem*, f. 10.

[126] Arh. St. Ilfov, fond Tribunalul Ilfov, secţia comercială, dos. 2/1888 (vol. II), f. 100—176 ; dos. 2/1932, (vol. III), f. 75—141 ; dos. 3/1929, (vol. IV), f. 262—268.

[127] Arh. St. Rîmnicu Vîlcea, fond Camera de Comerţ şi Industria Rm. Vîlcea, dos. 4/1932, f. 1—25.

[128] Întregul fond existent numai la Suceava este inventariat în aproape 2 000 de unităţi arhivistice.

[129] C. Botez şi D. Boţescu, „Exploatările miniere din bazinul Vatra Dornei în preajma şi în timpul celui de al doilea război mondial", (cu referire la F.B.O.R.B.) în „Analele Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi", Istorie, 1966.

[130] Arh. St. Suceava, fond Tribunalul jud. Cîmpulung, şi fond Prefectura judeţului Rădăuţi.

a instituţiei respective[131]. După război, în urma reformei agrare din 1921, Epitropia ieşeană a continuat să deţină un vast patrimoniu silvic[132] în judeţele Neamţ, Bacău, Vaslui, Putna, Tutova, Covurlui, Roman şi Dorohoi. În cadrul grupului de informaţii provenit din fondurile arhivistic ale instituţiei respective precumpănitoare sub aspect social sînt plîngerile muncitorilor şi ţăranilor privitoare la „socotelile neîncheiate" cu juriştii Epitropiei. Unele litigii au devenit proverbiale datorită prelungirii lor; cîteva procese au ţinut peste două decenii, stingîndu-se abia în 1945.

Tot în custodia Arhivelor Statului din Iaşi se întîlnesc informaţii de primă valoare pentru activitatea economică şi socială din majoritatea judeţelor legate de axa montană şi deluroasă, îndeosebi în vastul şi bogatul fond al Inspectoratului III Industrial[133], care cuprinde referiri, analize, statistici şi chiar mici studii descriptive asupra unor întreprinderi din industria lemnului.

Bogăţia de informaţii documentare din Iaşi, completată cu aceea aflată în Arhivele statului Bacău[134], Piatra Neamţ[135], Bîrlad şi Focşani[136], facilitează mult formarea unei imagini precise asupra evoluţiei sinuoase a capitalului forestier, a prefacerilor survenite, a trecerii de la micile făbricuţe şi gatere la întreprinderi dirijate de cîteva bănci specializate, a luptelor muncitorilor din acest domeniu.

De un real folos sînt informaţiile puse la dispoziţie de Arhivele statului din Tg. Mureş şi Sibiu, importante centre deţinătoare de fonduri inedite silvice. Bogaţii masivi de răşinoase, de o calitate excepţională, au determinat — o demonstrează actele — o puternică penetraţie a capitalului din vestul european în această parte a ţării, incomparabil mai intensă decît în alte zone ale ţării. Nota particulară a exploatării se oglindeşte veridic în procesele şi luptele greviste ce s-au declanşat în întreaga perioadă interbelică pe teritoriul judeţelor Trei Scaune, Ciuc şi Mureş[137]. Marile mişcări sociale de aici au fost surprinse pe larg chiar în presa burgheză.

Interesul cîştigă, aşadar, în valoare prin ponderea ce materialele a acordă problemei luptei de clasă. În acest sector, marea majoritate a lucrătorilor tăietori de păduri era sezonieră. În practica lor, se îmbina creşterea animalelor, cu munca la pădure. În unele regiuni ale ţării, în funcţie de sezon, ei activau, fie ca tăietori de păduri, fie ca plutaşi sau cărăuşi pentru materialul lemnos curăţat într-o primă formă.

Nivelul tehnic la care se desfăşura procesul de producţie la cele mai multe întreprinderi forestiere punea pe muncitori în situaţia de a fi constrînşi să depună eforturi fizice extreme. Munca dificilă a acestei categorii de muncitori, obligaţi să lucreze răspîndiţi pe mari întinderi montane sau submontane, supuşi practic stihiilor naturii, a atras atenţia multor gînditori. Caracterizarea făcută de V.I. Lenin, în lucrarea *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* că muncile „forestiere fac parte din categoria muncilor celor mai prost plătite; condiţiile sanitare sînt mizerabile şi sănătatea muncitorilor se distruge într-o măsură foarte mare, muncitorii, pierduţi în adîncul pădurilor, sînt lipsiţi de orice apărare şi în această ramură a industriei domnesc în toată puterea lor robia, truck-sistem-ul şi alte lucruri de felul acesta care însoţesc ocupaţiile ţărăneşti patriarhale[138], are valoare şi pentru înţelegerea situaţiei muncitorilor forestieri de la noi.

Studierea atentă a problemelor sociale din acest compartiment ridică de la început unele chestiuni legate de modul cum trebuie procedat la periodizarea fenomenelor şi acţiunilor muncitoreşti şi aceasta pentru considerentul de bază că evoluţia ramurilor forestiere nu se su-

---

131 O dovadă în acest sens este şi lucrarea lui: Gheorghiu C. Ernest, *Studiu asupra pădurilor casei Sf. Spiridon din Iaşi*, Tipografia Soc. „Progresul silvic, (s.1.), 1913, 75 p.

132 Arh. St. Iaşi, fond Epitropia Spitalelor" Sf. Spiridon", cu deosebire Dosarele pentru anii 1919—1934.

133 Arh. St. Iaşi, fond Inspectoratul III Industrial, dos. 549—569; 862—864; 1043—1078; 1189—1284.

134 Arh. St. Bacău, fond Fabrica „Letea", pachet 12, dos. 14/1920, f. 53; dos. 19/1920, f. 57—61; pachet 10 dări de seamă pentru anii 1919—1939; fond Camera de Comerţ, registru inventar-firme pentru anii 1920—1938 (firmele fabricilor de lemn şi derivate din lemn).

135 Arh. St. Neamţ, fond Prefectura Neamţ, dos. 70/1923—1924, dos. 2/1930, f. 38; dos. 1/1925, f. 9; dos. 172/1929, f. 17; fond Parchetul Tribunalului Neamţ, dos. 2/1925, f. 3; dos. 663/1929, f. 17; dos. 263/1931, f. 25—26.

136 Arh. St. Focşani, deţin un important fond arhivistic referitor la istorica zonă a pădurilor Vrancei.

137 Arh. St. Tg. Mureş, fond Prefectura Mureş, dos. 72/1923, f. 2—3; dos. 76/1923; f.1; dos. 167/1924. f. 17; dos. 159/1924, f. 16; dos. 5622/1929, f. 1—13; dos. 7025/1929, f. 16; dos. 5774/1933, f. 18—25; dos. 6612/1934, f. 71—101; dos. 7112/1936, f. 121—132.

138 V.I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, vol. 3, Bucureşti, Ed. P. M.R., 1951, p. 499.

prapune identic cu diviziunea istorică clasică, unanim acceptată de istorici şi economişti. Ţinînd seama de particularităţile economiei forestiere se poate legitima şi strădania de a modifica conform acestor caracteristici, periodizarea însăşi a luptei muncitorilor forestieri. Dovada, în industria prelucrării lemnului criza a izbucnit cu trei ani mai devreme decît în celelalte sectoare ale economiei naţionale, ceea ce a impus ca şi la nivelul mişcării muncitoreşti să aibă loc puternice manifestări sociale. Dealtminteri, asemenea particularităţi au şi fost luate drept criterii pentru o periodizare proprie economiei forestiere[139]. Cert, verificabil este că perioada interbelică nu a fost defrişată *analitic* din punct de vedere istoric, ci a fost doar surprinsă în cadrul unei tematici mai largi, doar ca o verigă de legătură.

Documentaţia existentă, ca şi urmărirea curbei graficelor privind evoluţia cantitativă şi valorică a permis să se demonstreze grăitor că după primii ani postbelici, în care a avut loc o nechibzuită exploatare, nu a urmat, cum s-a întîmplat în general în celelalte ramuri, o refacere, încheiată în anul 1924, cînd s-a atins nivelul antebelic, ci a continuat, în proporţii fără precedent, o exploatare intensivă care nu a ţinut seama de capacitatea de regenerare a pădurilor. Faptul a determinat ca spre sfîrşitul anului 1926, economia forestieră să înregistreze primele simptome ale unei puternice crize de supraproducţie.

Criza a dăinuit puternic, în linii generale, pînă în anul 1932, cînd cercurile conducătoare au întreprins primele măsuri mai energice în legătură cu redresarea comercializării materialului lemnos, măsuri luate în strînsă legătură cu cerinţele sectorului agricol, de care silvicultura era strîns legată, şi cu celelalte ramuri. După acest an, politica de refacere, de chibzuire mai pregnantă în exploatarea şi administrarea fondului silvic a avut o linie continuă ascendentă, rezultatele fiind direct influenţate de curentul etatist în materie economică. Preocupările pentru o folosire mai judicioasă a fondului forestier, care constituiau o cerinţă obiectivă a timpului, au fost însă mult frînate, mai ales în direcţia regenerării şi administrării pădurilor, de îndată ce s-a semnat la 23 martie 1939 înrobitorul tratat economic cu cel de-al treilea Reich. Germania a urmărit, metodic şi insistent, să exploateze la maximum „aurul verde", după cum proceda în ramura industriei petrolului şi a producţiei agricole şi animaliere.

* * *

Rezultă, în final, că economia naţională poate fi asemuită cu un uriaş şi puternic arbore care, prin rădăcinile sale viguroase, primeşte permanent viaţă pentru ramificaţiile din coroana sa. Una din rădăcinile de bază ale arborelui economic o constituie economia forestieră cu cele două subramuri componente: a) silvicultura, cu vasta ei întindere materializată în valoroasele păduri care dau materialul lemnos, şi b) compartimentul prelucrării şi comercializării produselor superioare obţinute, atît de solicitate pe piaţa internă şi externă. Cu cît este o mai strînsă legătură între ambele componente, în sensul că se prelucrează mai mult sau mai puţin produsul lemnos brut, cu atît economia forestieră este mai dinamică, mai organizată, sau invers.

Economia forestieră şi viaţa pădurii sînt astfel rînduite încît se impun satisfăcute două exigenţe necruţătoare: *permanenţa pădurii* şi *asigurarea utilizării ei continui*. Aceste două elemente, structural şi reciproc condiţionate, implică o fructificare civilizată a materialului lemnos, ceea ce, implicit, constituie axa directoare a doctrinei forestiere. Evident, între utilizarea continuă a pădurii (fructificare, exploatare) şi permanenţa ei nu-i nici un antagonism. Ambele aspecte presupun respectarea strictă a normelor vieţii fondului forestier, ca funcţie productiv-economică şi, totodată, satisfacerea exigenţelor care asigură continuitatea pădurii. Plecînd de la această axiomă, observăm că pădurile, chiar privite exclusiv din punct de vedere economic, depăşesc însemnătatea bunurilor naturale obişnuite. Întîi pentru că, faţă de celelalte bogăţii terestre, deţin facultatea de a regenera, în anumite condiţii de respectare, fiind eterne. În al doilea rînd, pe lîngă utilitatea pur economică, ele îndeplinesc un larg fascicol de alte însuşiri pentru întreaga colectivitate.

DE L'HISTOIRE DE LA FORET ROUMAINE (II). COORDONNÉS BIBLIOGRAPHIQUES

Résumé

L'auteur présente d'une manière exhaustive les travaux qui se réfèrent au probléme propose d'être étudie.

Les travaux fondamentaux sont analysés d'une façon détaillée.

[139] V. Avenciuc, *Situaţia economică—socială a României in perioada 1919—1924*, in „Anale de istorie", an XII, (1966), nr. 4, p. 125 şi urm.

ROMÂNIA ÎN FAŢA HOTĂRÎRII DECISIVE PRIVIND IEŞIREA DIN RĂZBOIUL HITLERIST (1944)[1]

CONST. CLOŞCĂ

Schimbarea raportului de forţe şi trecerea iniţiativei de partea Aliaţilor, în a doua jumătate a anului 1942 şi începutul celui următor, pe terenul desfăşurării celui de-al doilea război mondial, a determinat şi în România mari frămîntări în rîndul cercurilor politice conducătoare. Acest moment de intensă activitate diplomatică şi politică prezintă, după părerea noastră, o importanţă majoră în înţelegerea fenomenului de desprindere a României din rîndul statelor satelite Germaniei hitleriste şi angajarea sa în luptă alături de Aliaţi, pentru victoria finală asupra fascismului.

România a devenit aliata Germaniei în cel de-al doilea război mondial fără voia sa, forţată de izolarea internaţională la care o dusese politica europeană a marilor puteri, ceea ce a condus la slăbirea şi amputarea sa teritorială. Ca urmare ţara noastră s-a văzut silită să ia parte la războiul mondial în perioada 1941—1944 alături de trupele Germaniei hitleriste. Opinia publică românească a condamnat asemenea acte silnice, pronunţîndu-se hotărît împotriva cotropirilor militare promovate în primul rînd de cel de al III-lea Reich.

În ciuda realităţilor politice şi militare, care situau ţara noastră în tabăra Axei, era de aşteptat o evadare a României din rîndul aliaţilor Germaniei lui Hitler. Se poate spune că primele planuri în acest sens s-au conturat cu mult înainte de 1944. Ele au aparţinut în primul rînd Partidului Comunist Român, forţelor progresiste, înaintate ale societăţii româneşti, care, încă în cursul anului 1941, s-au ridicat împotriva participării României la război şi au luat atitudine potrivnică faţă de cotropitori. În acelaşi timp elementele de frunte ale partidelor burgheze,

---

[1] A se vedea în legătură cu acest subiect lucrări ale istoriografiei noastre ca : V. Liveanu E. Cimponeriu, M. Rusenescu, T. Udrea, *Din cronica unor zile istorice*, Ed. Academiei R.S.R Bucureşti 1971.; Eugen Preda, *Săritura de pisică*, Ed. militară, Bucureşti 1976 ; A. Simion *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecţiei române din august 1944*, Ed. „Dacia", Cluj-Napoca 1979 ; Sergiu Columbeanu, *Mărturii documentare inedite privind situaţia internaţională a României în 1942—1944*, în revista de istorie" nr. 5, 1975 ; Traian Udrea, *Rolul forţelor politice interne din România în restabilirea independenţei şi suveranităţii naţionale în preajma insurecţiei naţionale armate antifasciste şi antiimperialiste din august 1944*, în „Revista de istorie" nr. 12, 1975. Dumitru Ţuţu, *Tratative şi contacte ale guvernului şi burgheziei române pentru ieşirea din războiul dus alături de Germania hitleristă*, în „Acta musei Napocensis", XV, 1978, editată de Muzeul de istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca.

Deşi s-a mai scris despre acest subiect, socotim că mai sînt posibile evidenţieri de noi date şi interpretări care să deslușească pe deplin complexul fenomen de desprindere a României de Axă şi angajarea ei alături de Aliaţi. Lucrarea de faţă, pornind de la ceea ce s-a scris pînă în prezent şi valorificînd noi mărturii documentare, constituie o modestă contribuţie la cunoaşterea adevărului privitor la contextul în care ţara noastră a participat la cel de-al doilea război mondial.

dorind înfrîngerea Germaniei şi vizînd revenirea lor la cîrma ţării, după război, au început să se opună conducătorului statului, Ion Antonescu şi regimului său, folosindu-se îndeosebi de memorii.

Deşi România era angajată în război alături de Germania împotriva puterilor aliate (Uniunea Sovietică, Anglia şi Statele Unite ale Americii), principalele forţe politice burgheze româneşti, (liderii Partidului naţional ţărănesc şi Partidului naţional liberal, implicate iniţial în susţinerea lui Ion Antonescu au căutat să păstreze legăturile ce le aveau cu Marea Britanie şi cu Statele Unite, în speranţa revenirii ţării noastre în sfera de influenţă a acestora. Menţinerea unor contacte ascunse cu legaţiile engleză şi americană, iar după plecarea acestora din ţară cu cea a Elveţiei[2], sînt concludente în acest sens.

Pe aceleaşi coordonate se înscriu şi memoriile lui Iuliu Maniu, din toamna anului 1942, adresate Londrei prin legaţia Elveţiei la Bucureşti, în care se arăta că opinia publică românească era ostilă Axei. Din conţinutul acestora mai rezultă speranţa semnatarului într-un ajutor din partea Marii Britanii pentru ieşirea României din război. Un alt memoriu al liderului naţional ţărănist era adresat tot în acea perioadă lui Eduard Beneş, preşedintele guvernului cehoslovac în exil, prin care cerea să apere interesele românilor pe lîngă Aliaţi[3].

Pe de altă parte, Mihai Antonescu, ministrul de externe român, stăruie, începînd din anul 1941, pe lîngă conducătorii italieni încercînd să-i convingă de necesitatea unor relaţii strînse între Italia şi România (la care urma să adere şi alte ţări latine din Europa) în ideea constituirii unui front comun pentru a rezista presiunilor germane. Această preocupare a conducătorilor statului român este considerată ca o componentă a viitoarelor acţiuni de scoatere a României de sub apăsătoarea alianţă cu cel de-al treilea Reich, şi alăturarea la coaliţei antifasciste. De asemenea, liderii opoziţiei române ca şi conducătorii statului român au întreţinut relaţii ascunse cu legaţia turcă la Bucureşti în scopul păstrării legăturilor cu Aliaţii prin intermediul curierilor turci.

Sînt cunoscute astăzi numeroase contacte diplomatice ale oamenilor de stat şi politicienilor români, prin intermediul a numeroşi emisari, realizate în diferite ţări în anii premergători lui 1944. De exemplu, ministrul României la Madrid a vizitat în 1943 mai mulţi ambasadori acreditaţi în Spania printre care reprezentanţii Argentinei, Portugaliei, Finlandei, Turciei, Vaticanului, Marii Britanii, S.U.A., faţă de care a susţinut că Germania nu mai poate cîştiga războiul[4]. În acelaşi sens a activat şi Victor Cădere, trimisul României la Lisabona. Totodată, politicienii români s-au servit de Citta Davilla care asigura în America contactul cu Casa Albă, cu legaţia engleză din Washington, cu ambasadorul sovietic de acolo, precum şi cu unele guverne emigrante[5]. Grigore Gafencu, fost ministru de externe al României (1939—1940), deşi stabilit ca particular în Elveţia, a fost antrenat în conlucrarea cu diverse personalităţi, reprezentînd Aliaţii.

Pe măsură ce înfrîngerile suferite de armata germană căpătau proporţii, se intensifică, de la o zi la alta şi acţiunile diplomaţiei româneşti care urmărea tot mai insistent realizarea unei înţelegeri cu Aliaţii pentru scoaterea ţării din războiul hitlerist şi redobîndirea suveranităţii naţionale.

În cursul anului 1943, Mihai Antonescu iniţiază noi acţiuni pe lîngă Mussolini, căruia îi propune să preia iniţiativa unei conlucrări a statelor aliate cu Germania, în scopul încetării simultane a ostilităţilor împotriva coaliţei antihitleriste. În acest sens are loc vizita oficială a ministerului de externe român în Italia (iunie 1943), însă rezultatele nu au fost cele urmărite de Mihai Antonescu, deoarece dictatorul italian a respins propunerile acestuia.

Opoziţia din România, condusă de Iuliu Maniu şi C.I.C. Brătianu, reuşeşte în septembrie 1943 să determine trimiterea ca ambasador al ţării noastre în Turcia pe Alexandru Cretzianu, admirator al cercurilor politice occidentale şi cu relaţii în rîndul acestora. Maniu şi Brătianu urmăreau ca printr-un om de încredere să stabilească o legătură sigură cu reprezentanţii anglo-americani din Egipt. Misiunea lui Cretzianu, însă, se anunţă de la început dificilă şi sortită eşe-

---

[2] Cf. Ilie Ceauşescu, *Aspecte contradictorii în atitudinea unor forţe politice burgheze din România faţă de problemele militare şi politice ale ţării în perioada septembrie 1940 — august 1944*, în lucrarea *File din istoria militară a poporului român*, vol. I, Bucureşti, 1973, p. 214.

[3] A se vedea pe larg A. Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecţiei române din august 1944*, Ed. „Dacia", Cluj-Napoca, 1979, p. 271.

[4] D. Ţuţu, *Evoluţia evenimentelor politice şi militare internaţionale, 1940—1944, şi ecoul lor în opinia publică din România*, în „Cercetări istorice", Iaşi, 1976, p. 235.

[5] Ilie Ceauşescu, *op. cit.*, p. 214.

cului. „Am sosit la Istambul la 15 septembrie — notează Al. Cretzianu — şi şederea în Turcia a început cu deziluzii premergătoare ale altor decepţii viitoare"[6].

De observat faptul că pînă în toamna anului 1943 tatonările şi convorbirile secrete cu Aliaţii au avut un caracter mai mult informativ „asupra poziţiei şi intereselor guvernului român" faţă de aceştia[7]. Propuneri sau intenţii cu privire la ieşirea României din război, nu s-au făcut simţite decît foarte anemic şi fără o bază concretă de discuţii. O asemenea atitudine trebuie pusă în legătură cu interesul minor manifestat de către puterile aliate faţă de astfel de probleme. Acestea au neglijat într-o măsură oarecare chestiunea modalităţii ducerii unor tratative concrete de sprijinire a României; iniţiativa fiind lăsată mai mult la latitudinea celor care urmăreau evadarea din lagărul Axei.

Considerăm că nu este lipsit de interes să atenţionăm cititorul că politica externă pentru România în această perioadă se impune a fi analizată în contextul prăbuşirii frontului german de răsărit şi a apropierii vertiginoase a acestuia de ţara noastră, precum şi a desfăşurării în cele din urmă, în lunile aprilie—august 1944, a ostilităţilor şi pe teritoriul României, în partea de nord-est a Moldovei.

Un moment hotărîtor pentru evoluţia evenimentelor internaţionale şi, deci, pentru soarta României, în această perioadă l-a constituit Conferinţele de la Moscova (a miniştrilor de externe ai S.U.A. Angliei şi U.R.S.S.) şi Teheran (a conducătorilor celor trei mari puteri aliate) din octombrie, respectiv noiembrie 1943, care vor determina schimbări radicale în atitudinea Angliei, S.U.A. şi U.R.S.S. faţă de România. Dacă pînă la acea dată, spre exemplu, discuţiile puteau fi purtate, fie numai cu anglo-americanii, fie numai cu Uniunea, după Moscova şi Teheran, lucrurile se schimbă. Documentele vremii consemnează că la puţin timp după Conferinţa de la Moscova, înainte de întrunirea de la Teheran, guvernul britanic a emis o notă care preciza că: „Guvernul majestăţii sale nu poate ţine seama de propuneri ale guvernului român sau ale românilor care tratează individual dacă aceste propuneri nu sînt adresate simultan guvernelor Statelor Unite, Angliei şi Uniunii Sovietice. Astfel de propuneri — precizează documentul — ar trebui făcute sub forma unei oferte de către emisarul împuternicit să semneze o capitulare necondiţionată faţă de cei trei aliaţi. „Orice altă propunere este pentru noi fără importanţă"[8] — conchide nota amintită.

Conţinutul fără echivoc al acestei note a derutat şi pus pe gînduri conducătorii şi politicienii români. Cel mai mult i-a îngrijorat termenul „capitulare necondiţionată"[9], pe care nu l-au acceptat nici atunci nici mai tîrziu. De asemenea, au privit cu serioase rezerve obligaţia de a trata cu cele trei puteri deodată; guvernanţii şi opoziţia română sperînd, în primul rînd, în tratativele cu anglo-americanii şi intervenţia acestora pentru „salvarea" ţării. Prin aceasta căutau să ocolească cît mai mult posibil tratativele cu Uniunea Sovietică, dar nu excludeau o astfel de posibilitate.

Ne luînd în seamă nota engleză şi neavînd puterea de discernămînt necesară asupra acesteia, Mihai Antonescu mai făcea, încă la 20 decembrie 1943, oferte ambasadorului american la Madrid, Carlton Hoies, declarîndu-se de acord, în numele guvernului român să prezinte guvernului turc „o declaraţie de capitulare semnată de Mihai Antonescu, care urma să fie prezentată aliaţilor occidentali" cu condiţia ca anglo-americanii să debarce în Balcani în direcţia României, iar Turcia să se declare de acord să intre în război de partea acestora[10].

Sub semnul incertitudinii, pe de o parte, şi a speranţelor lipsite de realism politic, pe de altă parte, factorii de răspundere politică şi de stat ai României, aveau să angajeze noi şi greoaie discuţii cu marile puteri, în cursul anului 1944, an hotărîtor pentru soarta celui de-al doilea război mondial şi pentru destinele istoriei ţării noastre. În călătoriile sale la Bucureşti, din noiembrie 1943 şi ianuarie 1944, Alexandru Cretzianu făcea cunoscut superiorilor săi „rezultatul şi mai lipsit de speranţă"[11] al contactelor sale cu agenţii britanici din Turcia, care se ocupau cu problemele româneşti.

Deşi timpul lucra în defavoarea conducătorilor de la Bucureşti, aceştia se căzneau în a găsi soluţii salvatoare pentru scoaterea României din război, punînd şi ei condiţii, unele din ele îndreptăţite, de altfel, însă lipsite de perspectivă în acea vreme. În a doua jumătate a lunii

---

[6] Al. Cretzianu, *The Lost Oportunity*, London, 1957, p. 110.

[7] Marea conflagraţie a secolului XX, Bucureşti, 1974, p. 317.

[8] Bibl. doc. a Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. (în continuare I.S.I.S.P.) Bucureşti, inv. nr. 59619/1972, p. 274—275.

[9] Ideea capitulării necondiţionate a fost emisă la Conferinţa de la Casablanca din 14—24 ianuarie 1943, dintre conducătorii S.U.A. şi Marii Britanii.

[10] Bibl. doc. a I.S.I.S.P., inv. nr. 59619/1972, p. 274—275.

[11] Al. Cretzianu, *op. cit.*, p. 123.

ianuarie 1944, Maniu îi cere lui Gafencu[12] ca în discuţiile ce le purta cu reprezentanţii Aliaţilor să aibă în vedere trei condiţii şi anume : 1) Nici o concesie cu privire la integritatea teritorială; 2) Orînduirea în ţară a unui regim de sinceră şi adevărată democraţie, în strînsă legătură cu „vechii noştri aliaţi" ; 3) Stabilirea unor raporturi de prietenie şi de foarte bună înţelegere cu sovieticii[13]. Pe acelaşi plan, Grigore Gafencu, cunoscător al situaţiei internaţionale, s-a manifestat pentru o politică apropiată de adevăr. Referindu-se, în însemnările sale la necesitatea contactului cu aliaţii aprecia că „trebuie să ne înţelegem fără nici o deosebire şi cu unii şi cu alţii... în primul rînd cu ruşii"[14]. El se pronunţa, de asemenea, ca guvernul român să cedeze de bună voie şi să „înlesnească membrilor opoziţiei să poată stabili *un contact absolut necesar* (subl. Gr. Gafencu) cu Naţiunile Unite"[15]. În acelaşi timp, Mihai Antonescu, cu aprobarea „conducătorului" reaminteşte încă o dată, la 30 ianuarie 1944, Washingtonului, prin intermediul neutrilor, dorinţa guvernului român de a pune capăt, după exemplul Italiei, colaborării sale cu Germania ; dar întreabă „în ce măsură pot ajuta cu operaţiuni aeriene anglo-saxonii ?"[16].

Desprinderea României de Axă nu era o problemă simplă. Aceasta cerea hotărîre, curaj şi o mare răspundere patriotică. Un asemenea act cutezător nu se putea face pe calea tratativelor de tatonare şi lipsite de perspectiva faptelor, ci numai pe cale revoluţionară-armată, cum s-a şi întîmplat, în cele din urmă. Aceasta cu atît mai mult cu cît Germania hitleristă urmărea cu mare atenţie orice activitate a autorităţilor şi conducătorilor politici ai P.N.Ţ. şi P.N.L. şi a tot ce se petrecea în România ; mişcarea antifascistă îndeosebi. Îngrijorarea căpeteniilor naziste cu privire la o posibilă evadare a României de sub controlul şi tutela germană, devenise tot mai evidentă. Dovadă este şi vizita lui Himmler la Bucureşti, în ianuarie 1944. În acelaşi sens, trebuie privit şi noul acord comercial germano-român din februarie 1944, în baza căruia exportul românesc în Germania urma să crească de la 80% la 95%[17]. Conducătorii de la Berlin căutau pe toate căile să intensifice măsurile de supunere totală a României.

Pe de altă parte, evoluţia, în favoarea Aliaţilor, a confruntărilor militare dintre cele două tabere determină o accelerare a ritmului negocierilor dintre România şi cele trei puteri aliate. Acestea din urmă aşteptau ca Bucureştiul să trimită un emisar cu puteri depline care să negocieze pacea separată[18]. În tabăra română s-a considerat, la un moment dat, necesară plecarea chiar a lui Iuliu Maniu. În cele din urmă, însă, dată fiind necesitatea prezenţei liderului P.N.Ţ. în ţară, s-a convenit asupra numirii lui Barbu Ştirbei, fost prim-ministru în anul 1927. Acesta se bucura de încrederea conducătorilor P.N.Ţ. şi P.N.L., precum şi a regelui, care-l socoteau cel mai nimerit pentru această misiune, mai ales că avea şi relaţii de rudenie în lumea politică engleză[19].

În timp ce la Bucureşti se hotăra asupra plecării lui Barbu Ştirbei în Orientul Apropiat, ca de acolo să plece spre Londra, pentru tratative cu anglo-americanii, Grigore Gafencu, în Elveţia făcea schimb de mesaje cu Eduard Beneş. Un nou mesaj al acestuia din urmă, către ex-ministrul de externe român, este consemnat la 2 februarie 1944, mesaj în care fostul preşedinte ceh arăta printre altele : „Am trecut în revistă şi în detaliu, cu Stalin şi cu Molotov, problema românească... Noi dorim în mod stăruitor ca România să-şi normalizeze poziţia ei faţă de U.R.S.S. Molotov mi-a declarat — sublinia autorul mesajului — că Uniunea Sovietică accentuează asupra faptului că Bucovina de nord şi Basarabia trebuie să rămînă încorporate la U.R.S.S."[20]. În continuare, mesajul amintit menţiona faptul că „Uniunea Sovietică este gata să aplice faţă de

---

[12] Fostul diplomat român avea să mijlocească cu succes legăturile dintre Bucureşti şi Eduard Beneş, stabilit în acea vreme la Londra. Cu ajutorul acestuia din urmă s-au conturat unele căi de comunicare între Moscova şi capitala României.

[13] Gr. Gafencu, *Jurnal*, 19 ianuarie 1944.

[14] Gr. Gafencu, *Jurnal*, 28 ianuarie 1944.

[15] *Ibidem*.

[16] Maxim Mourin, *Histoire des nations européennes, pendant la deuxieme guerre mondiale*, 1939—1945, tome II, Paris, p. 72.

[17] Arh. ist. centr., fond, Ministerul Propagandei Naţionale (în continuare M.P.N.), II (presă externă), dosar 1335, fila 153.

[18] N.I. Lebedeev, *op. cit.*, p. 215.

[19] Barbu Ştirbei avea un nepot, precum şi ginerele său la Londra, ambii ofiţeri în armata engleză.

[20] Gr. Gafencu, *Jurnal*, 24 februarie 1944.

România politica unei bune vecinătăţi, iar în litigiul româno-maghiar ea (Uniunea Sovietică) va fi alături de România ....“ [21].

Expedierea peste graniţă a lui Barbu Ştirbei, pentru tratative cu aliaţii, în condiţiile existenţei unei stricte supravegheri germane, dovedeşte oarecare nelinişte la Bucureşti şi graba de a valorifica punţile de legătură create pînă atunci ca viitoare baze pentru tratative privind scoaterea României din războiul dus alături de Axă.

De la primele discuţii (17 martie 1944) dintre trimisul opoziţiei române şi reprezentanţii celor trei puteri aliate (lordul Mayne — Anglia ; Mac Veagh — S.U.A. ; Novicov — U.R.S.S.) s-a resimţit dorinţa ambelor părţi de a pune cît mai repede capăt războiului. Partea română a manifestat în acest sens solicitudine faţă de măsurile ce se impuneau a fi luate la cererea Aliaţilor pretinzînd acestora asigurări că vor fi respectate independenţa şi libertatea poporului român şi că se va ţine cont de drepturile sale teritoriale[22].

În ciuda măsurilor riguroase de conspiraţie luate de către partea română şi de către cea a Aliaţilor (în parte), presa occidentală află şi dă în vileag prezenţa prinţului Ştirbei la Cairo[23], intuind uşor scopul „vizitei“ sale în Orientul Apropiat. Serviciul de presă român, în cadrul obişnuitelor sinteze din presa străină informa, atunci, că : „Presa londoneză din 15 martie (1944) rezervă un loc considerabil călătoriei prinţului Ştirbei la Cairo“ [24]. Acest fapt a dus, după cum era de aşteptat, la reacţia promptă a Berlinului. Hitler convoacă de îndată pe conducătorul României, mareşalul Antonescu. Are loc întîlnirea din 23—24 martie 1944, în cadrul căreia, după ce se analizează situaţia generală a frontului şi după ce Antonescu invocă timide motive pentru scutirea României de eforturi militare, se iau, în cele din urmă, noi angajamente de loialitate reciprocă şi de continuarea războiului. Apostrofat pentru misiunea Ştirbei la Cairo, Ion Antonescu s-a scuzat aruncînd vina asupra opoziţiei[25]. Totodată, mareşalul punea problema evacuării Crimeii. (România avea concentrate acolo 7 divizii). Hitler nu s-a lăsat convins de argumentele lui Ion Antonescu, şi lucrurile au rămas ca şi mai înainte[26]. În acest context, dictatorul Germaniei promite lui Antonescu că va face o declaraţie publică despre nevalabilitatea Arbitrajului de la Viena[27], ceea ce i-a mai dat speranţe mareşalului, liniştindu-l pentru un moment.

În timpul pregătirilor de plecare a lui Ion Antonescu la Berlin, generalul Maitland Wilson, şeful comandamentului britanic din Orientul Mijlociu, adresează acestuia un mesaj în care îl sfătuia să nu viziteze în nici un caz pe Hitler. „Dacă o faceţi — se consemna în mesaj — aceasta va fi considerată ca o ultimă mărturie a intenţiei României de a colabora cu Germania pînă la sfîrşit, iar ţara dumneavoastră va trebui să suporte toate consecinţele“ [28]. Între altele, mesajul cerea capitularea imediată faţă de cele trei mari puteri şi încetarea rezistenţei în răsărit[29]. Mesajul nu a putut avea vreo rezonanţă deoarece a ajuns pe masa mareşalului după ce acesta se pornise spre Berlin. Cu toate acestea, era puţin probabilă o renunţare la călătoria în capitala Germaniei. „Este îndoielnic — consemnează Al. Cretzianu în memoriile sale — că mesajul ar fi schimbat într-un fel oarecare planurile lui Antonescu, în cazul că ar fi ajuns la timp“ [30].

În timp ce Ion Antonescu se afla la Führer, înlocuitorul său la conducerea statului, Mihai Antonescu telegrafiază alarmat lui Cretzianu la Ankara, comunicîndu-i că „mareşalul Antonescu a fost invitat la Cartierul general a lui Hitler şi că avînd în vedere evenimentele recente din Ungaria[31] şi hotărîrile pe care vor trebui probabil să le ia, era esenţial să cunoască opiniile aliaţilor occidentali în problema apărării teritoriului României contra înaintării sovietice ...“ [32].

---

[21] *Ibidem.*

[22] Maxim Mourin, *op. cit.*, p. 73 ; N. I. Lebedeev, *op. cit.*, p. 216 ; Bibl. doc. I.S.I.S.P. Bucureşti, inv. nr. 59619/72, p. 276.

[23] În ultimă instanţă Al. Cretzianu, ambasadorul României la Ankara, care a mijlocit, pînă la sosirea lui Ştirbei, contactul cu Aliaţii, este anunţat din partea Comandamentului că acesta „consideră chestiunea urgentă şi că convorbirile vor avea loc nu la Londra cum s-a stabilit anterior, ci la Cairo“ (Al. Cretzianu, *op. cit.*, p. 125).

[24] Arh. ist. centr., fond, M.P.N., II (presă ext.), dosar 1334, fila 45.

[25] N. I. Lebedeev, *op. cit.*, p. 218.

[26] Bibl. doc. I.S.I.S.P., Bucureşti, inv. nr. 59619/72, p. 226.

[27] N. I. Lebedeev, *op. cit.*, p. 221.

[28] Al. Cretzianu, *op. cit.*, p. 130.

[29] *Ibidem.*

[30] *Ibidem*, p. 131.

[31] Aluzie la ocuparea militară a Ungariei de către trupele germane.

[32] Al. Cretzianu, *op. cit.*, p. 129.

După intrevederea lui Ion Antonescu cu Hitler, şi după revenirea la Bucureşti a „conducătorului", Mihai Antonescu trimite o nouă notă către Wilson in care confirmă că România vrea armistițiu. „Nu ne-am asumat nici un fel de obligații noi, prin urmare poziția românească rămîne neschimbată" [33] — ține să precizeze ministrul de externe român. La 29 martie 1944 este rîndul lui Wilson să trimită un mesaj către mareşalul Antonescu, din care rezultă înțelegerea intervenită între cei trei aliați privitoare la relațiile cu România : „Guvernul sovietic — se spune în mesaj — a informat guvernul majestății sale că este pregătit acum pentru a stabili contacte cu mareşalul Antonescu" [34], condiționîndu-i acestuia din urmă luarea unor măsuri între care : capitularea trupelor pe frontul de est ; contact direct cu comandamentul sovietic etc. Aliații se angajau în acelaşi timp să susțină o acțiune a României împotriva Germaniei, prin trimiterea în țară a trupelor române ce vor capitula în Crimeea[35]. Neprimind nici un răspuns[36], cele trei puteri aliate s-au adresat atunci lui Maniu cu următoarele precizări : 1) Opoziția din România să procedeze la răsturnarea lui Antonescu. 2) În acest caz, Uniunea Sovietică va trata cu opoziția. 3) Comandamentul aliat anglo-american din Orientul Mijlociu va bombarda căile de comunicații germane din România[37].

În aprilie 1944, se punea pentru conducătorii de la Bucureşti, chinuitoarea întrebare ce e de făcut ? Frontul de răsărit intrase pe teritoriul României. Soluții de scoaterea țării din războiul contra Aliaților nu se găsiseră. Nu s-a putut, pînă la acea dată, să se încheie nici o înțelegere cu aliații. Desprinderea de germani în acele condiții părea imposibilă. Rezervele nemțeşti pătrundeau în țară venind prin Ungaria ocupată. Aceasta pe de o parte ; iar, pe de alta, armatele înfrînte ale mareşalului von Manstein se opreau pe teritoriul patriei noastre, aruncate înapoi din Ucraina. În această privință, Grigore Gafencu, atent observator al acestor evenimente, făcea trista remarcă : „Sîntem cuprinşi între două valuri de nemți, copleşiți de o armată de polițişti, legați de rezistența germană şi de hotărîrile Reichului de a lupta cu disperare pentru păstrarea petrolului românesc ..." [38].

În aceste condiții, după ce frontul de est se stabileşte pe teritoriul românesc, în nordul Moldovei, la 2 aprilie 1944, opinia publică din România şi din întreaga lume ia act de Declarația guvernului sovietic privitoare la pătrunderea Armatei Roşii pe teritoriul țării noastre, declarație în care se stipula că Uniunea Sovietică nu urmăreşte obținerea vreunei părți din teritoriul românesc sau schimbarea orînduirii sociale existente în România. Intrarea trupelor sovietice în România — se spunea în continuare — este dictată exclusiv de necesități militare, precum şi de faptul că trupele inamicului continuă să opună rezistență în această țară.

Declarația a stîrnit ample comentarii atît în țară cît şi în străinătate, reținînd atenția comentatorilor vremii şi a istoricilor. În baza acesteia, s-au angajat noi negocieri între diplomația română şi coaliția antihitleristă. La Cairo, Barbu Ştirbei a inițiat discuții cu Novicov, remarcînd faptul că documentul amintit nu menționează nimic cu privire la armistițiu. Ambasadorul sovietic a răspuns că „atît timp cît armatele germane luptă în România, amestecate cu trupele române, un armistițiu este impracticabil" [39].

Într-adevăr, pentru studiul la care ajunseseră schimburile de mesaje şi tatonările diplomatice, conținutul Declarației era destul de vag pentru a se putea trage concluzii privind soarta României şi ce măsuri concrete trebuia să întreprindă. Intervenția lui Stirbei la Novicov a avut totuşi ca rezultat precizarea atitudinii U.R.S.S. față de România, într-o nouă declarație sovietică, cunoscută sub denumirea de „Condițiile minime ale armistițiului cu România", prezentată lui Ştirbei la 12 aprilie 1944 şi adresată atît guvernului, cît şi opoziției respectiv lui Maniu. Pe scurt, această declarație cuprindea următoarele puncte : 1) Ruperea relațiilor dintre România şi Germania, alăturarea trupelor române celor ale aliaților, în lupta împotriva Germaniei hitleriste. 2) România trebuie să accepte restabilirea frontierei sovieto-române[40] din vara anului 1940. 3) Repararea prejudiciilor de război cauzate U.R.S.S. 4) Eliberarea tuturor prizonierilor

---

[33] *Ibidem*, p. 131.
[34] *Ibidem*.
[35] Bibl. doc. I.S.I.S.P., inv. nr. 59619/72, p. 227 ; Al. Cretzianu, *op. cit.*, p. 131.
[36] Aceasta se explică şi prin faptul că între timp, ofensiva se oprise, ceea ce l-a făcut pe dictatorul român să creadă că „pericolul" imediat a scăzut.
[37] N. I. Lebedeev, *op. cit.*, p. 222.
[38] Gr. Gafencu, *Jurnal*, 1 aprilie 1944.
[39] Al. Cretzianu, *op. cit.*, p. 137.
[40] Granița impusă prin ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940.

aliaţi. 5) Trupele aliate[41] urmau să se deplaseze liber în România. 6) Guvernul sovietic se declara de acord cu anularea Dictatului de la Viena[42].

Declaraţia sovietică din 12 aprilie 1944 avea consimţămîntul Marii Britanii şi Statelor Unite ale Americii. Acest răspuns se consemnează în documentele vremii — „venea de la delegatul Ştirbei şi cele trei puteri aliate"[43]. Termenul fixat pentru acceptare îi dădea un caracter ultimativ. În preambulul acestui document se stipula printre altele: „Situaţia pe frontul de est este absolut pierdută şi dacă România nu primeşte condiţiunile aşa cum au fost puse, atunci va suferi războiul total"[44]. Pe de altă parte, Maniu trimite un nou mesaj lui Barbu Ştirbei la Cairo, în care insistă pentru trimiterea trupelor anglo-americane, sperînd că prezenţa lor în Balcani şi în România ar neutraliza pe cele sovietice[45].

Alexandru Cretzianu privind de aproape lucrurile, semnala pe bună dreptate că „subtilităţile lui Maniu nu erau de nici un folos"[46]. La 21 aprilie 1944, Barbu Ştirbei îi telegrafia lui Cretzianu că „aliaţii cereau un răspuns precis de acceptare sau refuz conform termenilor armistiţiului propus"[47]. Între timp, Maniu, înainte de a cunoaşte conţinutul telegramei de la 21 aprilie, întocmise un răspuns formal la propunerile de armistiţiu din 12 aprilie, căutînd noi soluţii pentru a determina pe aliaţi să consimtă luarea în discuţie a unor doleanţe ale opoziţiei româneşti, între care şi aceea a integrităţii teritoriale. El se declara în principiu pentru negocieri pe baza acestor puncte, dar făcea cunoscut că va trimite la Cairo un al doilea emisar împuternicit să-l asiste pe Ştirbei şi să prezinte noi date asupra situaţiei din România. Maniu aprecia totodată că „propunerile sovietice erau de natura unui tratat"[48], nu a unui simplu armistiţiu, ceea ce ar „complica negocierile". După părerea liderului naţional-ţărănist, armistiţiul proiectat urma „să fie adus la cunoştinţa germanilor" şi numai în caz că aceştia ar fi recurs la acte de agresiune va fi urmat o declaraţie de război din partea română[49].

Urmare declaraţiei din 12 aprilie, guvernul român şi opoziţia îşi vedeau spulberate speranţele ce şi le puneau, deopotrivă, în misiunea Ştirbei, care trebuia să convingă pe aliaţii occidentali, pentru „eliberarea" României cu ajutorul trupelor anglo-americane. Documentul a fost discutat „absolut pe toate feţele" — va mărturisi chiar Ion Antonescu — de către el şi Maniu. Discuţia nu a scos la iveală însă nici o soluţie, în afară de precizările făcute de mareşal că el „nu poate primi aceste condiţii", dar consimţea să predea conducerea ţării, lui Maniu, dacă acesta s-ar fi angajat să accepte condiţiile. Totodată, Ion Antonescu a precizat că el va „acorda tot ajutorul militar"[50].

În timp ce pe căi diplomatice se angajaseră discuţii cu privire la retragerea României din război, aviaţia anglo-americană arunca asupra Bucureştiului şi Văii Prahovei mii de tone de bombe, provocînd uriaşe pierderi materiale şi de vieţi omeneşti. În schimb, conducătorii statului român şi ai partidelor burgheze le solicitau „ajutorul". Aceste bombardamente nemiloase, care loveau în primul rînd populaţia, urmăreau să provoace derută în rîndul cercurilor politice şi militare româneşti, dar demonstrau şi unitatea de vederi a Aliaţilor în ce priveşte determinarea României de a ieşi din război pe baza condiţiilor impuse de aceştia.

Deruta cercurilor politice şi militare romîneşti era amplificată şi de declaraţiile lui Ribbentrop, făcute la începutul lunii aprilie şi din care rezulta că „Germania va apăra România ca şi pe propriul teritoriu"[51]. România era pusă la grea încercare. Conducătorii ţării, constrînşi de cele două declaraţii se străduiau să găsească o cale de mijloc care să-i pună în afara pericolului ocupaţiei militare germane şi să ocolească în acelaşi timp acceptarea în totalitate a condiţiilor prevăzute de Declaraţia din 12 aprilie.

După felul cum evoluau lucrările în domeniul tratativelor între reprezentanţa noastră la Cairo şi Comandamentul aliat, se poate aprecia că, în aprilie 1944, deşi se înregistrase o intensitate sporită a schimbului de mesaje şi activităţi diplomatice, rezultatele nu erau cele scon-

[41] Înţelegîndu-se prin aceasta trupele sovietice.
[42] N. I. Lebedeev, *op. cit.*, p. 223.
[43] *Procesul marii trădări naţionale*, Bucureşti, 1946, p. 163.
[44] *Ibidem.*
[45] N. I. Lebedeev, *op cit.*, p. 225.
[46] Al. Cretzianu, *op. cit.*, p. 139—140.
[47] *Ibidem.*
[48] *Ibidem.*
[49] *Ibidem*, p. 138—139.
[50] *Procesul marii trădări*... 224—225 (interogatoriul acuzatului Eugen Cristescu).
[51] Arh. Ist. centr. fond, M.P.N., II (presă ext.), dosar 1359/1944, fila 23.

tate şi nici nu lăsau să se întrevadă speranţe în direcţia punerii în practică a cunoscutei variant balcanice", după cum doreau politicienii de la Bucureşti.

Înţelegînd anacronismul tratativelor de la Cairo, Gafencu aprecia că „misiunea Ştirbei a eşuat, sau în orice caz nu a dat rezultatele aşteptate"[52]. El făcea această apreciere în baza faptului că fusese instruit în ducerea tratativelor cu sovieticii. „Fox se prezintă la mine — consemnează Gafencu să-i comunic mesajul. Cer să-l transmită cît mai repede la Moscova şi să-mi dea cît mai repede răspuns"[53]. Acest mesaj era venit din partea lui Mihai Antonescu, care la rîndul său apela la Gafencu să depună toate strădaniile pentru a „obţine de la aliaţi — şi în primul rînd de la sovietici — o precizare a condiţiilor politice şi modalităţilor practice care ar îngădui României să pună capăt ostilităţilor cu Aliaţii şi să iasă din război". Apelul era aprobat de rege şi de Maniu, nu şi de mareşal[54] — precizează autorul însemnărilor.

Transmiterea de împuterniciri şi lui Gafencu, de a trata cu Aliaţii, în special cu Uniunea Sovietică, însemna din partea cercurilor conducătoare o altă încercare de a găsi soluţii convenabile lor privind retragerea României din războiul dus alături de Germania. În legătură cu acest fapt, Gafencu îşi manifestă satisfacţia că politicienii şi conducătorii români de atunci au ajuns la părerile lui de mai înainte: „metoda preconizată de mine — notează el — este cea mai bună, adică pacea cu toţi trei, dar mai ales cu ruşii"[55].

În acest context, Maniu încetineşte ritmul tratativelor ce se desfăşurau la Cairo, răspunzînd condiţiilor de armistiţiu puse de marile puteri prin următoarele precizări; 1) Opoziţia românească nu-şi propunea să lupte împotriva Reichului. 2) Se angaja să înceteze operaţiile militare împotriva Uniunii Sovietice. 3) În cazul că Germania se va opune ieşirii României din războiul contra Aliaţilor, atunci România va lupta contra Germaniei. 4) Maniu se pronunţa categoric împotriva prezenţei trupelor străine în Muntenia, Oltenia, Transilvania, Banat şi Dobrogea. Această prezenţă era acceptată numai în Moldova. Stipulaţia privea numai trupele sovietice, deoarece în acelaşi timp opoziţia solicita trimiterea de unităţi aeropurtate anglo-americane[56].

Refuzul puterilor occidentale de a trata în mod separat cu România, ieşirea acesteia din război în baza condiţiilor pe care le reclama opoziţia avea şi un alt substrat decît acela al modalităţilor de urmat. După părerea fostului ministru la Berlin, Ion Gheorghe, impasul creat privea doar negocierile cu anglo-americanii, deoarece între timp ambasadorii român şi sovietic din capitala Suediei luaseră iniţiativa unor tratative directe[57]. Ministrul României la Stockholm, Frideric Nanu, fusese împuternicit de către mareşalul Antonescu „să întreprindă sondaje şi să accepte contactele propuse de ambasadorul U.R.S.S. în vederea discutării condiţiilor de armistiţiu"[58] din 12 aprilie 1944.

În privinţa tratativelor de la Stockolm, Mihai Antonescu mărturisea următoarele: „Prin ministrul României la Stockholm, domnul Nanu, am avut legături şi am primit condiţiunile de armistiţiu prin doamna Kolontay care reprezenta Uniunea Sovietică acolo. Condiţiile de armistiţiu primite pe la Stockholm erau mai complete decît cele primite prin domnul Ştirbei; cuprindeau clauza privitoare la Transilvania pe care nu o cuprindeau celelalte condiţiuni"[59].

În ciuda eforturilor depuse pînă la acea dată, atît pe plan diplomatic cît şi politic, pentru scoaterea României din război, rezultatele se făceau anevoios simţite. Aceasta din cauză că, pe de o parte, marile puteri aliate căutau să determine ieşirea României din război pe baza condiţiilor impuse de acestea şi pe care partea română le socotea cel puţin în parte inacceptabile, iar pe de altă parte opoziţia română împreună cu conducătorul statului pretindeau să li se asigure garanţii şi sprijin armat, de preferinţă anglo-american, ceea ce a făcut ca discuţiile să intre într-un cerc vicios fără ieşire.

Încercînd o soluţie de ultim moment, liderii P.N.Ţ. şi P.N.L. au socotit necesar să trimită un alt emisar la Cairo, cu împuterniceiri depline pentru tratative cu cei trei aliaţi şi pentru

[52] Gr. Gafencu, *Jurnal*, 15 aprilie 1944.

[53] Gr. Gafencu, *Jurnal*, 16 aprilie 1944.

[54] *Ibidem*, 15 aprilie 1944.

[55] *Ibidem*.

[56] N. I. Lebedeev, *op. cit.*, p. 224. Maniu socotea, dealtfel, condiţiile de armistiţiu ca o bază de discuţii (A. Simion *op cit.*, p. 398).

[57] Bibl. doc. a I.S.I.P. Bucureşti, inv. nr. 59619/72, p. 276.

[58] Fr. Nanu, *The First Soviet Double Cross*, în „Journal of Central European Affairs", nr. 12 din 1952, p. 247.

[59] *Procesul marii trădări*... p. 80.

a informa pe aceştia de stadiul măsurilor interne privind scoaterea României din război. În acest scop, soseşte în capitala Egiptului, la 26 mai 1944, Constantin Vişoianu. În discuţiile sale cu reprezentanţii aliaţilor, le-a reliefat acestora „dificultăţile implicate de ruperea colaborării cu Germania", arătînd, în concluzie — relatează Al. Cretzianu — că „această mişcare ar putea fi concepută numai ca o parte a unei colaborări strînse şi bine coordonate cu aliaţii"[60]. Constantin Vişoianu a mai informat Comandamentul aliat că Maniu angajase deja acţiuni de organizare a coaliţiei partidelor democratice din România. „Această ultimă noutate — remarcă Al. Cretzianu — a fost primită cu o deosebită satisfacţie de către reprezentanţii Aliaţilor"[61].

Misiunea Vişoianu era menită să ia lucrurile de la capăt şi să prelungească agonia. Aceasta însemna noi discuţii şi tergiversări tocmai în clipa cînd timpul nu mai asculta de nimeni. Aducînd noi motivaţii preconizate de Maniu, Const. Vişoianu a primit drept răspuns un refuz categoric din partea lui Novicov care a spus că: „Guvernul sovietic refuză să intre în discuţii privind aceste chestiuni pînă cînd Maniu nu va declara în mod categoric că acceptă condiţiile propuse de armistiţiu"[62].

Acest refuz este socotit de ambasadorul român la Ankara, Al. Cretzianu, drept un ultimatum, mai ales că de la acea dată, 1 iunie 1944, „reprezentanţii sovietic, englez şi american decid încetarea tratativelor cu Ştirbei şi Vişoianu"[63]. Situaţia creată a dus la un impas al tratativelor. În ciuda acestui fapt, se mai fac încă eforturi din partea română. Astfel, Maniu, cu acordul regelui, a răspuns în mod favorabil consimţind să încheie armistiţiul pe baza propunerilor aliaţilor"[64], dar insistă pentru „trimiterea a trei brigăzi aeropurtate anglo-americane în România"[65]. În răspunsul său, politicianul român lăsa să se înţeleagă că în ţară s-au făcut progrese pe linia scoaterii României din război. Era o aluzie la înţelegerea dintre Partidul naţional Ţărănesc, Partidul Naţional Liberal, Partidul Social-Democrat şi Partidul Comunist Român pentru crearea Blocului Naţional Democratic; un nou şi important pas pe linia unirii forţelor interne antifasciste şi pregătirii actului insurecţional ce avea să se declanşeze la 23 August 1944.

Nu după mult timp, dealtfel, la 20 iunie acelaşi an Maniu face cunoscut forţelor aliate, printr-un mesaj că „au fost întocmite planurile pentru încetarea imediată a ostilităţilor contra Uniunii Sovietice"[66], Nici de astă dată liderul P.N.Ţ. nu renunţă la constanta sa rugăminte ca „acţiunea românească" să fie sprijinită cu trei brigăzi aeropurtate englezeşti sau americane „pentru a neutraliza forţele germane în România"[67]. — după cum precizează documentul.

Aşa stînd lucrurile, era de aşteptat ca în scurt timp să se producă deznodămîntul, adică realizarea unei acţiuni concrete în direcţia răsturnării dictaturii antonesciene şi întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste. Bucureştiul, însă, nu întreprindea nimic concret, dimpotrivă, stăruia în aşteptarea răspunsului la mesajul din 20 iunie 1944.

Un element nou, deosebit de important în ceea ce privea situaţia internaţională a ţării noastre a fost acela al plasării, la un moment dat a problemei române pe un plan secundar în domeniul politicii mondiale. Foşti diplomaţi români (Al. Cretzianu, Ion Gheorghe ş.a.) au opinat în primii ani după încheiera ostilităţilor celui de al doilea război mondial, că faptul s-ar fi datorat deschiderii celui de al doilea front în Europa[68], la 6 iunie 1944 (debarcarea în Franţa). Lucrări recente apreciază că un nou factor, nu lipsit de importanţă, care ar fi contribuit la blocarea canalului diplomatic de la Cairo a fost şi apariţia unui nou partener de discuţii pentru guvernul sovietic, în persoana lui Gh. Tătărescu, hotărît să întreprindă acţiuni concrete.

Mai mult decît atît trebuie avut în vedere faptul, confirmat de documente, că în acel moment, între marile puteri aliate s-a realizat un acord de constituire temporară a sud-estului Europei în aşa-numitele zone de influenţă"[69], ceea ce a determinat Anglia şi S.U.A. să se dezintereseze apoi de coordonatele internaţionale ale problemei române[70].

---

[60] Al. Cretzianu, *op. cit.*, p. 140.
[61] *Ibidem.*
[62] *Ibidem.*
[63] N. I. Lebedeev, *op. cit.*, p. 225—226.
[64] Al. Cretzianu, *op. cit.*, p. 142.
[65] N. I. Lebedeev, *op. cit.*, p. 226.
[66] Al. Cretzianu, *op. cit.*, p. 142—143.
[67] *Ibidem*, p. 140.
[68] A. Simion, *op. cit.*, p. 403.
[69] Cf. Sir Llewellyn Woodward, *British Foreign Policy in the Second World War*, III, London, H.M.S.O., 1971, pp. 115—121.
[70] *Ibidem*, ap. 146—153.

În ce priveşte tratativele cu sovieticii, rezultă că atît opoziţia cît şi conducătorul statului s-au interesat îndeaproape de stabilirea unor legături directe şi eficiente, care de fapt au rămas în stadiu de intenţii: dar s-a nutrit speranţa unor înţelegeri menite să răspundă cerinţelor ambelor părţi.

Tot în legătură cu ducerea tratativelor între România şi Uniunea Sovietică se constată că s-au preconizat şi alte căi. Persoane bine informate, din anturajul, regelui au dat la iveală mărturii din care rezultă că la un moment dat a existat ideea ca însuşi regele Mihai I „să plece cu avionul la Moscova pentru a lua personal contact cu Stalin", conducătorul statului sovietic[71]. De asemenea, s-a pus problema constituirii în Moldova a unui guvern român de rezistenţă, şi anume: cu acordul sovieticilor, Maniu urma să se stabilească pe teritoriul unde se afla Armata Sovietică şi să constituie acolo, în partea de nord a Moldovei, un guvern opus lui Antonescu[72]. Conducătorul grupării liberale de stînga, Gh. Tătărescu s-a oferit şi el să negocieze „direct cu Moscova", ceea ce şi guvernul sovietic acceptase[73]. Ministrul român la Sofia, Christu, întreţinea „o bună legătură" cu ambasada sovietică din Bulgaria[74].

Generalul Ilie Creţulescu, comandant de mare unitate, aflat în Moldova, în vara anului 1944, mărturiseşte în cartea sa, *Peste crestele Carpaţilor*, că era în acea perioadă în legătură cu generalul Sănătescu, făcînd parte din rîndul viitorilor insurgenţi. În această calitate i s-a încredinţat o misiune de mare răspundere. „Generalul Sănătescu m-a anunţat că s-a hotărît trimiterea unui emisar în U.R.S.S. care să informeze despre pregătirile din România. El urma să treacă linia frontului în secret prin sectorul diviziei mele"[75]. Cu ducerea la îndeplinire a acestei misiuni au fost pregătiţi generalii: Victor Dombrovschi (care la un moment dat urma să treacă linia frontului „pentru a lua contact cu comandamentul sovietic"[76]) şi Aurel Aldea (desemnat, de asemenea, ca la începutul lunii august 1944 să treacă frontul ca delegat al partidelor din B.N.D. şi al regelui, pentru „discutarea armistiţiului şi coordonarea acţiunii antihitleriste a României şi U.R.S.S."[77].

Se ştie că toate acestea au rămas în stadiu de proiect. Documentele cît şi literatura de specialitate evidenţiază faptul că nu s-a dat curs intenţiilor preconizate întrucît a intervenit înţelegerea Tătărescu-sovietice, care a dus la „torpilarea plecării în U.R.S.S. a generalului Aldea". Opinia noastră este că acest lucru s-a datorat şi evoluţiei rapide a evenimentelor din România în direcţia conturării unui front larg antifascist, patriotic, a concretizării măsurilor insurecţionale de sub conducerea P.C.R. şi declanşarea acesteia în ziua de 23 august 1944, în condiţiile unei noi ofensive sovietice pe frontul de Est împotriva trupelor hitleriste.

La o primă vedere sau analiză sumară a celor relatate pînă aici, s-ar părea că au existat mai multe grupări politice, care independente una de cealaltă au acţionat în direcţia scoaterii ţării din război şi ralierea la coaliţia antihitleristă. Aparent lucrurile aşa au stat, dar în fond între aceste grupări au existat contacte şi schimburi de informaţii permanente. Mareşalul Ion Antonescu a cunoscut intenţiile şi acţiunile celorlalţi negociatori, care la rîndul lor tratau chipurile fără ştirea acestuia şi adesea „împotriva conducerii oficiale a statului. În această privinţă este semnificativă afirmaţia lui Eugen Cristescu, şeful Serviciului secret de informaţii (S.S.I.). în timpul dictaturii antonesciene, care declara în 1946: „Domnul mareşal a fost ţinut la curent de toate aceste lucruri şi se servea de aceste trei căi pentru tratativele de armistiţiu"[78]. Aşa se explică de ce Ion Antonescu nu a luat măsuri de reprimare a „rivalilor" săi. Mai mult, le-a acordat sprijinul său tacit. Barbu Ştirbei, de exemplu, a plecat la Cairo ca reprezentant al opoziţiei să trateze pentru înlăturarea mareşalului. Cu toate acestea Ion Antonescu a avizat plecarea lui Ştirbei din ţară. „Eu am luat contactul cu Barbu Stirbei cînd a plecat la Cairo pentru tratativele de armistiţiu"[79] — mărturiseşte însuşi mareşalul.

---

[71] Bibl. doc. I.S.I.S.P., Bucureşti, inv. nr. 630/1972, p. 82.

[72] Cf. Traian Udrea, *Rolul forţelor politice interne din România...*, în „Revista de istorie" nr. 12, 1975, p. 1823.

[73] *Marea conflagraţie...* p. 215.

[74] Bibl. doc. I.S.I.S.P., inv. nr. 59619/1972, p. 263; Bulgaria nu se găsea în război cu U.R.S.S. şi avea relaţii diplomatice cu Moscova.

[75] Ilie Creţulescu, *Peste crestele Carpaţilor*, p. 197.

[76] V. Liveanu, *Primele decrete ale insurecţiei...*, în „Revista de istorie", nr. 10, 1976, p. 1512.

[77] *Ibidem*, p. 1509.

[78] *Procesul marii trădări naţionale*, Bucureşti, 1946, p. 162.

[79] *Ibidem*, p. 164 (declaraţia acuzatului Eugen Cristescu).

În altă ordine de idei, opoziţia cerea „conducătorului" să realizeze armistiţiul, ceea ce era greu de înfăptuit deoarece Ion Antonescu nu concepea să-şi încalce cuvîntul de militar dar era de acord, spre exemplu, să sprijine o astfel de acţiune. „Îmi cerea (opoziţia) să fac eu armistiţiul; eu sînt soldat, nu pot să întorc armele împotriva celor lîngă care am luptat ... Am spus — declară Ion Antonescu — luaţi conducerea, nu vă fac nici o opoziţie, vă dau tot concursul"[80].

La un moment dat, văzînd că opoziţia nu vrea să-şi asume riscul unor răspunderi istorice, prin acceptarea condiţiilor de armistiţiu, Ion Antonescu a intenţionat să ia asupra sa această răspundere, dar cu rezerva ca atît Brătianu cît şi Maniu să-i fi dat scrisori de garanţie[81]. Şi în acest caz, mareşalul şi-a menţinut opoziţia de a cere, mai întîi, consimţămîntul Germaniei. „Voiam să evit războiul între noi şi Germania", declara în 1946 Ion Antonescu[82]. Al. Cretzianu consemna în memoriile sale că mareşalul Antonescu i-a declarat personal, în ianuarie 1944, că el însuşi „nu va lupta contra germanilor", dar a adăugat că va preda lui Maniu „frînele guvernării dacă englezii şi americani vor înainta spre Dunăre şi îi vor cere să facă acest lucru" [83].

La rîndul său, Mihai Antonescu, al doilea om în stat, declarară pe „domnul Iuliu Maniu l-am informat, l-am ţinut la curent cu toată acţiunea diplomatică pe care am dus-o pînă în 1944 şi l-am sprijinit cu aprobarea plecării [84], după aprobarea dată de d-l mareşal" [85]. De asemenea, „regele Mihai, fusese informat asupra tuturor aspectelor misiunii mele în străinătate — declara Al. Cretzianu. El mi-a cerut să mă consider ca reprezentantul său şi să acţionez în consecinţă" [86]. Maniu declara şi el, că a fost ţinut la curent cu tratativele de armistiţiu duse de Mihai Antonescu. „Am fost informat din partea d-sale de anumite tratative politice pe care le ducea cu ambasadorul S.U.A la Madrid" [87]. Eugen Cristescu, susţine între altele că „înlesnirea pentru plecarea lui Vişoianu s-a făcut de către d-l Mihai Antonescu, care avea legături în permanenţă cu d-l Maniu" [88].

Ceea ce ni se pare deosebit de semnificativ cu privire la atitudinea claselor conducătoare faţă de modalitatea scoaterii României din războiul hitlerist, este răspunsul dat de Iuliu Maniu într-o discuţie cu Al. Cretzianu. „Deoarece eram departe de a fi convins că guvernul Antonescu va ceda frînele la timp — spune Cretzianu — l-am întrebat pe Maniu cum îşi propune răsturnarea lui — de sus sau de jos ? Fără a ezita, a răspuns cu un zîmbet abia perceptibil, = de sus =" [89]. Acest răspuns, laconic, explică multe lucruri în legătură cu atitudinea liderilor politici din ţara noastră. Faptul clarifică, în consecinţă, şi politica externă a României în acea perioadă. Iată de ce conducătorii celor două partide, ca şi cei din fruntea statului şi-au îndreptat atenţia şi au nădăjduit atît de mult în scoaterea României din război pe calea ajutorului anglo-american. Pentru ei, numai aceştia prezentau garanţia unei trăinicii a orînduirii burgheze în ţara noastră.

Într-un mod insistent, negociatorii români au condiţionat ieşirea României din tabăra hitleristă, de recunoaşterea reîntregirii statului român în graniţele dinainte de 1940. Încercarea lor de a determina marile puteri aliate să consimtă la aceasta a generat şi prelungirea exagerată a tratativelor de scoatere a României din război : pe de altă parte, puterile aliate, învingătoare au devenit susceptibile faţă de intenţiile României şi nu acceptau să li se sugereze nici un fel de doleanţe.

Din modalitatea ducerii tratativelor şi a scopului urmărit, rezultă clar optica politicianismului burgheziei româneşti de apărarea a intereselor ei de clasă şi salvarea de la pieire. Chiar dacă s-a situat în permanenţă pe poziţia justă a refacerii unităţii teritoriale a statului român, aceasta nu era o dovadă a luptei pentru salvarea tuturor intereselor poporului muncitor, în acel moment.

Un alt aspect al problemei era acela că ieşirea României din război împotriva voinţei germane nu era o chestiune simplă, lipsită de consecinţe grave pentru ţară. Chiar marile puteri din coaliţia antihitleristă, erau nevoite să recunoască imensul pericol ce pîndea, în asemenea

---

80 *Ibidem*, p. 57.
81 *Ibidem*, p. 57 şi 185.
82 *Ibidem*, p. 58.
83 Al. Cretzianu, *op. cit.*, p. 172.
84 Este vorba despre plecarea lui Barbu Ştirbei la Cairo.
85 Procesul..., p. 79 (interogatoriul lui Mihai Antonescu) şi p. 198 (depoziţia lui Dinu Brătianu).
86 Al. Cretzianu, *op. cit.*, p. 97.
87 *Procesul...*, p. 205.
88 *Ibidem*, p. 165.
89 Al. Cretzianu, *op. cit.*, p. 96.

Avînd o viziune clară asupra situaţiei interne şi externe, înarmat cu teoria marxist-leninistă despre revoluţie, bazat pe o bogată experienţă de luptă, P C R a acţionat în direcţia antrenării tuturor forţelor naţionale la lupta pentru eliberarea imediată a ţării. În aprilie 1944 P C R şi P S D realizează Frontul unic muncitoresc, pas important pe drumul unităţii de acţiune a mişcării muncitoreşti din ţara noastră, măsură menită să consolideze detaşamentul de luptă al clasei muncitoare în vederea bătăliei decisive ce se apropia. Impreună cu F UM alte grupări politice ca Uniunea Patrioţilor, Partidul Socialist Ţărănesc, Frontul Plugarilor s-au constituit într-un front patriotic antifascist.

Totodată, Partidul Comunist Român a realizat, după stăruitoare eforturi, unirea într-un singur bloc politic antifascist, patriotic a principalelor forţe politice (20 iunie 1944) din care mai făceau parte Partidul Social-Democrat, Partidul Naţional Ţărănesc şi Partidul Naţional Liberal. Recurgînd la o politică de coaliţie cu grupări politice burgheze, partidul comunist nu-şi schimba fondul politicii sale, a programului său de luptă. „P C R a înţeles — subliniază documentele sale din acea vreme — că datoria sa cea mai grabnică este astăzi de a lupta pentru eliberarea ţării de sub teroarea lui Hitler"[107].

Succesul dobîndit de Partidul Comunist Român în organizarea actului insurecţional de la 23 August 1944, cît şi în conducerea acţiunilor revoluţionare ce i-au urmat, au pus în evidenţă clarviziunea cu care partidul nostru a ştiut să realizeze coaliţiile politice, reuşind să aprecieze cu exactitate momentul politic şi istoric.

LA ROUMANIE VIS-A-VIS DE SA DÉCISION DÉFINITIVE CONCERNANT ISSUE DE LA GUERRE HITLERIENNE (1944).

Résumé

En dépit de la richesse de la littérature historique sur la deuxième guerre mondiale il y a encore des nouveaux problèmes pour remplir l'immense catalogue bibliographique. Basé sur la litterature connue et valorisant des nouveaux témoignages documentaires l'auteur poursuit à elucider le problème de la participation forcée de la Roumanie à la guerre à coté de l'Allemagne hitlerienne.

On met en relief le fait que la Roumanie a été la victime des conflictes des intérêts de l'imperialisme international. Elle a supporté les conséquence de son isolation sur le plan externe 'imposée par la politique des grandes pouvoirs. Dans ce contexte la Roumanie a suffrit des graves amputations territoriales e a été entre les bras de l'Allemagne hitlerienne.

On insiste aussi sur le problème de attitude de la Roumanie vis-à-vis des Alliés. Quoique l'armée roumaine a lutté à côté de celle allemagne sur le front de l'Est, en pays s'energistrait un fort. état d'esprit antihitlerien. On projetait l'issue de la Roumanie de cette guerre dès 1941—1942 et on metait en question les diverses modalités pour la faire, en première ligne les contacts secrets puis les négotiations avec la Grande-Bretagne et les les Etats Unis, et l'URSS.

Les négotiations ont été initiées par les lieders des partis bourgeois opposés au gouvernement Antonesco. Cet à côté de ces partis que le roi Mihai est situé lui-même.

A mésure que la coalition antihitlérienne obtenait des importants succés sur le front, le maréchal Antonesco, le dirigeant du pays et son ministre des Affaire Etrangères, Mihai Antonesco ont entamé des négociations. Les négociations engagés dans la premiére moitie de 1944 entre les Alliés et la Roumanie par divers voies (avec la Commandement allié à Cairo, l'entremise de l'ex-ministre des Affaire Etrangères roumain, établi alors en Suisse, par les ambasades roumaine et sovietique de la capitale suédoise) n'ont condui pas à un résultat sur à cause positions divergents des partenoires. Les négociatiateurs roumains conditionaient l'issue de la guerre par l'aprobatiation du statut de cobéligérance et du respect de l'intégrite teritoriale totale. Les Alliées n'ont pas admis cettes justes pretentions des roumains et ils ont interrompre les négociations.

L'été de 1944, la Roumanie se trouvait dans une situation extremmement dificile. Le front de l'Est arrivait sur son territoire. On ne pouvait pas faire tomber la marèchal Antonesco ;

[107] *Doc. din ist. P.C.R. 1917—1944*, pp. 365—366.

des nombreusse troupes allemagnes se trouvaient dans le pays ; l'armée roumaine était sur le front, règle sous la commande allemagne. Le Parti Communiste Roumain, le dirigeant de forces progressistes, des masses populaires était en illégalite et beaucoup de ses membres en prisons. La peuple en avait assez de cette guerre. Le courent d'opinion antihitlerienne et antibeliciste s'agrandi de plus en plus. Sur le plan extern, issue de la Roumanie de la guerre et son rapprochement à la coalition antifasciste ait regardée comme une necessité pour raccourcir la guerre et obtenir la victoire des Alliés.

Le dirigeants du pays ainsi que l'oposition ne voulaient pas que l'ordre bourgeoise-capitaliste être mise en peril. Ils se basaient sur l'aide anglo-américaine et dirigeant au gouvernement aussi des représentants de la classe exploituese. Mais il y avait en Roumanie une force très puissante, ignorée par les dirigeants : la force des masses populaire dont le representant était le Parti Communiste. La peuple travailleur ne désirait encore l'ancienne ordre politique, mais une nouvelle, basée sur l'equité sociale, liberte et dignité humaine. C'est pourquoi dans la conjuncture de la guerre, le forces progressistes, antifascistes ont choisi la voie plus droite et plus sure pour sortir de cette guerre : l'insurection nationale armée, antifasciste, act historique préparé et dirigé par la Parti Communiste Roumain. Finalement, le dirigeants politiques bourgeois ainsi que le roi ont y subscri.

Le 23 Août represent sur le plan intern une revolution et sur le plan extern unei important contribution à la victoire contre l'Allemagne hitlerienne.

DECLANŞAREA PROCESULUI REVOLUŢIONAR DIN ROMÂNIA ÎN AUGUST 1944 ŞI PROBLEMA PARTICIPĂRII MASELOR LA VIAŢA DE STAT

D. MORĂRAŞU

Situînd pe baze ştiinţifice concepţia despre istoria şi rolul maselor în acest proces, fondatorii teoriei revoluţionare a clasei muncitoare au arătat că legităţile obiective care guvernează devenirea societăţii umane acţionează numai *în* şi *prin* activitatea oamenilor, a forţelor sociale dintr-o societate dată. Delimitîndu-se clar de concepţiile idealiste, mistice, voluntariste, în opoziţie cu acestea, materialismul istoric „vede cauza ultimă şi forţa motrice hotărîtoare a tuturor evenimentelor istorice importante în dezvoltarea economică a societăţii, în schimbările modului de producţie şi de schimb, în împărţirea societăţii în diferite clase, care decurge de aici, şi în luptele dintre acestea" [1].

Istoria societăţii omeneşti, preogresul economic şi social sînt de neconceput în afara acţiunii maselor, forţa motrice fundamentală a „mişcării istoriei". Nu voinţa subiectivă a unor personalităţi este acea care schimbă cursul dezvoltării omenirii, ci, evoluţia progresistă a societăţii este determinată de masele largi populare, de lupta lor pentru făurirea propriei istorii, în conformitate cu cerinţele obiective ale vieţii sociale. În ce priveşte personalităţile, ele pot contribui la transformarea lumii, la înfăptuirea aspiraţiilor înaintate ale popoarelor şi aceasta numai în măsura în care înţeleg cerinţele legice ale dezvoltării sociale.

Evoluţia societăţii româneşti, din cele mai vechi timpuri şi pînă astăzi, s-a datorat acţiunii maselor populare, luptei lor necurmate pentru înfăptuirea idealurilor de dreptate şi egalitate socială şi naţională. Evidenţiind această idee, Programul P.C.R. subliniază că „Întreaga istorie a poporului român se înfăţişează ca istoria unor necontenite lupte de clasă, a bătăliilor purtate de masele populare pentru libertate şi dreptate socială, pentru apărarea fiinţei naţionale şi neatîrnare, pentru progres şi civilizaţie" [2].

Revoluţia de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă, din august 1944, a constituit un moment istoric deosebit cînd s-a manifestat cu pregnanţă rolul decisiv al maselor. „Măreaţa epopee a insurecţiei de acum trei decenii şi jumătate — arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu — a fost rezultatul voinţei întregului nostru popor, al acţiunii revoluţionare a eroicei noastre clase muncitoare, a maselor largi populare, al unirii într-un front larg al tuturor forţelor antifasciste, democratice, patriotice" [3]. Astfel insurecţia a relevat încă o dată că,

---

[1] Fr. Engels, Introducere la ediţia engleză (1892) a lucrării „Dezvoltarea socialismului de la utopie la ştiinţă", în Marx—Engels, *Opere*, vol. 22, Ed. pol., Bucureşti, 1965, pag. 291.

[2] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Ed. pol., Bucureşti, 1975, pag. 29.

[3] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Adunarea festivă din Capitală organizată cu prilejul împlinirii a 35 de ani de la revoluţia de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă 22 august 1979*, în *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate, vol. 18*, Ed. pol., 1979, pag. 576.

în momentele de răscruce din zbuciumata istorie a românilor, intervenţia maselor a fost hotărîtoare, marile acţiuni din istoria noastră naţională fiind, de fapt, opera maselor largi populare.

În cele ce urmează, nu ne propunem să urmărim toate aspectele participării maselor la lupta revoluţionară declanşată în august 1944, ci doar un singur aspect, care ni se pare a fi deosebit de important, anume în ce măsură şi în ce forme revoluţia de eliberare socială şi naţională a impus, în faza ei iniţială, accesul maselor la conducerea ţării, la viaţa de stat.

Eveniment istoric cu multiple semnificaţii, insurecţia naţională armată, antifascistă şi antiimperialistă din august 1944 a inaugurat epoca unor profunde transformări revoluţionare, democratice în societatea românească, a cuceririi puterii politice de către clasa muncitoare şi ceilalţi oameni ai muncii. Odată cu insurecţia, pentru masele largi populare se conturează posibilitatea dobîndirii treptate, printr-o luptă hotărîtă împotriva claselor dominante, a unei participări reale, efective la conducerea statului, la hotărîrea destinelor proprii. Subliniind importanţa actului revoluţionar din august 1944 sub raportul contribuţiei maselor la înfăptuirea acestuia şi a victoriilor obţinute, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta că prin insurecţie „masele populare şi-au dobîndit, cu arma în mînă, dreptul la libertate şi neatîrnare, dreptul de a fi deplin stăpîne pe bogăţiile naţionale, de a-şi făuri destinele potrivit intereselor şi aspiraţiilor proprii, precum şi posibilitatea de a construi pe pămîntul patriei cea mai dreaptă şi mai înaintată orînduire socială — orînduirea socialistă şi comunistă"[4].

Schimbările determinate de insurecţie în viaţa ţării noastre, printre care amintim arestarea guvernului antonescian, abolirea legislaţiei fasciste şi repunerea în vigoare a Constituţiei din 1923, desfiinţarea lagărelor de concentrare şi eliberarea deţinuţilor comunişti şi antifascişti etc., au marcat trecerea cu hotărîre la acţiunea de înlăturare a regimului dictatorial şi la restabilirea unui regim constituţional, democratic, bazat pe un sistem de drepturi şi libertăţi civice. Reinstaurarea unor astfel de drepturi — ca egalitatea în faţa legilor, dreptul de întrunire, de asociere, libertatea presei, a cuvîntului, a conştiinţei pentru toţi cetăţenii ţării — a creat posibilităţi legale de activitate şi manifestare în viaţa politică a tuturor partidelor şi organizaţiilor democratice, nefasciste. După 20 de ani de adîncă ilegalitate, Partidul Comunist Român intră în legalitate şi în scurt timp devine principalul partid politic al ţării.

Cadrul politic creat în ţara noastră după insurecţie era nu numai complet schimbat faţă de cel din timpul lui Antonescu, dar, în multe privinţe, era clar diferit şi faţă de cel existent în perioada interbelică[5]. Descătuşate de robia fascistă, trezite la viaţa politică activă, masele îşi manifestau cu putere voinţa de a folosi din plin noile realităţi favorabile create prin victoria insurecţiei pentru apărarea şi promovarea intereselor lor vitale. Intrînd viguros în arena vieţii politice şi afirmîndu-se ca factor determinant pe acest plan, ele nu se vor mulţumi cu revenirea la vechile rînduieli politice democrat-burgheze, ci vor acţiona energic pentru instaurarea în ţară a unui regim de reală democraţie. Pe de altă parte, cadrul politic românesc postinsurecţional nu va rămîne acelaşi, el va suferi permanente şi adînci mutaţii, în concordanţă cu schimbările petrecute în raportul forţelor de clasă. Aflate în permanentă ofensivă, acţionînd unite, masele populare vor lărgi treptat spărtura provocată de insurecţie în sistemul politic burghez de guvernămînt din ţara noastră. Pe măsura modificării raportului forţelor de clasă, a creşterii luptei maselor se va accentua procesul de democratizare a vieţii politice româneşti, a aparatului de stat, proces iniţiat de actul de la 23 August şi care, în perioada dată a revoluţiei, va culmina cu instaurarea primului guvern democratic din istoria ţării. Contextul politic nou generat de insurecţie va favoriza accesul crescînd al poporului la rezolvarea treburilor de stat, factor care va reprezenta o expresie şi, în acelaşi timp, o condiţie importantă a adîncirii revoluţiei.

În ridicarea maselor la lupta revoluţionară, în mobilizarea lor la determinarea cursului societăţii noastre un rol esenţial l-a jucat munca politică, ideologică şi organizatorică a Partidului Comunist Român — forţa de avangardă a clasei muncitoare, a oamenilor muncii. Exponent conştient al năzuinţelor poporului, al cerinţelor obiective ale dezvoltării ţării noastre, partidul comunist a acţionat consecvent pentru antrenarea celor mai largi forţe sociale în jurul clasei muncitoare, clasa cea mai înaintată a societăţii, la lupta pentru continuarea procesului revoluţionar început prin victoria insurecţiei. În condiţiile ridicării hotărîte a oamenilor muncii la făurirea conştientă a propriului lor destin, s-a probat înalta capacitate politică şi organizatorică a P.C.R., prestigiul şi influenţa sa în viaţa ţării. Prin stabilirea, cu realism şi clarviziune, a obiectivelor momentului istoric dat, prin ampla activitate de mobilizare a poporului la înfăp-

---

[4] *Ibidem*, pag. 578.

[5] Vezi în acest sens Dumitru V. Firoiu, *Transformările din perioada revoluţiei populare şi a edificării socialismului oglindite în evoluţia constituţională a statului român*, în „Anale de istorie", nr. 2, 1974, pag. 52.

tuirea acestor obiective, partidul comunist s-a dovedit a fi singura forţă politică capabilă să îndrume masele spre victorie. „În împrejurările social-politice de după insurecţie, arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu, partidului nostru i-au revenit răspunderi de importanţă istorică pentru evoluţia destinelor poporului român, pe care el le-a îndeplinit cu cinste, dovedindu-se singura forţă politică în stare să organizeze şi să conducă lupta revoluţionară a maselor“ [6].

Orientarea partidului comunist spre forţele largi populare în vederea continuării revoluţiei se întemeia pe însuşirea şi aplicarea creatoare a adevărurilor generale ale teoriei revoluţionare, în principal a tezei referitoare la rolul hotărîtor al maselor în făurirea istoriei. De asemenea, o însemnătate deosebită în acest sens a avut-o experienţa proprie, la loc de frunte înscriindu-se cea acumulată în perioada anterioară insurecţiei. Luptele purtate împotriva exploatării, a fascismului şi războiului hitlerist, succesele obţinute în aceşti ani, victoria din august 1944 — toate acestea au evidenţiat cu tărie rolul maselor. În lumina acestei valoroase experienţe, lărgirea cuceririlor dobîndite prin insurecţie, înfrîngerea împotrivirii claselor exploatatoare şi statornicirea unor noi rînduieli social-politice şi economice impuneau în mod necesar participarea activă a maselor. Totodată, problema atragerii maselor la lupta revoluţionară, la viaţa de stat s-a aflat într-o legătură directă nu numai cu natura transformărilor ce se impuneau în România, ci, mai ales, cu profunzimea acestora. Insurecţia, deşi a răsturnat regimul de dictatură fascistă urît de întregul popor, ea nu a afectat temeliile social-economice ale regimului claselor exploatatoare[7]. Mai mult, avînd sprijinul partidelor „istorice“ şi al monarhiei, forţele conservatoare, care deţineau poziţii preponderente în guvernele succedate pînă la 6 martie 1945, căutau să facă totul pentru păstrarea vechilor rînduieli. De aceea, pentru continuarea revoluţiei se impuneau noi transformări social-politice şi economice. Profunzimea acestor transformări revoluţionare cerea cu necesitate o participare mult mai largă şi mai activă a maselor populare la desfăşurarea luptei revoluţionare şi, în primul rînd, la conducerea treburilor ţării. Cerinţele dezvoltării luptei de clasă din România reliefau astfel valoarea deosebită, teoretică şi practică, a tezei materialismului istoric potrivit căreia „odată cu profunzimea acţiunii istorice, va creşte deci şi amploarea masei care o înfăptuieşte“ [8]. Aceasta înseamnă, după cum explica Lenin mai tîrziu, că, cu cît transformarea revoluţionară a societăţii este mai adîncă, cu atît mai conştient şi mai activ participă masele largi la înfăptuirea ei. Lenin a considerat această teză drept una dintre cele mai profunde teze ale filozofiei marxiste a istoriei[9].

Linia strategică şi tactică a P.C.R. de atragere a maselor la lupta revoluţionară a fost limpede exprimată încă în primele sale documente publicate după 23 August. Prin aceste documente comuniştii români se adresau celor mai largi forţe ale naţiunii, chemîndu-le la luptă fără cruţare împotriva hitleriştilor, a elementelor fasciste, pentru consolidarea libertăţilor cucerite prin insurecţie[10]. De asemenea, analiza documentelor programatice elaborate din iniţiativa P.C.R. mai tîrziu (de exemplu, Proiectul de Platformă al Frontului Naţional Democrat, Programul de guvernare al FND etc.), precum şi activitatea politico-organizatorică şi ideologică desfăşurată în rîndul maselor reflectă aceeaşi concepţie a P.C.R. privind rolul hotărîtor pe

---

[6] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naţionale consacrată celei de-a XXX-a aniversări a eliberării României de sub dominaţia fascistă. 22 august 1974*, în *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, Ed. pol., Bucureşti, 1974, pag. 628.

[7] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntarea la adunarea festivă cu prilejul celei de-a 25-a aniversări a instaurării guvernului democratic de la 6 martie 1945*, în *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, Ed. pol., Bucureşti, 1970, pag. 624.

[8] K. Marx-Fr. Engels, *Sfînta familie*, în *Opere*, vol. 2, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1958, pag. 91.

[9] V.I. Lenin, *La ce moştenire renunţăm ?*, în *Opere complete*, ediţia a II-a, vol. 2, Ed. pol., Bucureşti, 1960, pag. 542—543.

[10] „În ciocnirea inevitabilă cu forţele hitleriste — se arăta, de pildă, în *Declaraţia C.C. al P.C.R. din 24 august 1944* — Partidul Comunist din România cheamă muncitorimea, ţărănimea, intelectualii şi pe toţi cetăţenii României la luptă fără cruţare... împotriva duşmanului de moarte al poporului român“ (Vezi „România liberă“ din 24 august 1944).

La 28 august 1944, P.C.R. lansa un nou *Apel* in care formula cu claritate obiectivele luptei revoluţionare din perioada istorică respectivă şi prin care chema cele mai largi categorii ale poporului la luptă unită şi fără cruţare pentru „a întări libertăţile cucerite prin insurecţie (Vezi „România liberă“ din 30 august 1944).

Documentele elaborate de P.C.R. în această fază de început a revoluţiei au contribuit la clarificarea maselor, indicîndu-le obiectivele concrete de luptă şi, în acelaşi timp, chemîndu-le să se organizeze.

trebuiau să-l joace masele în înfăptuirea transformărilor cerute de adîncirea procesului revoluţionar.

Asigurarea unui acces real al maselor la conducerea statului — latură esenţială a procesului complex al antrenării maselor la lupta revoluţionară, la viaţa politică din România — era condiţionată de înfăptuirea unor schimbări democratice în structura societăţii româneşti şi, în primul rînd, în natura puterii de stat. Numai în măsură în care puterea politică exprima şi realiza voinţa poporului, masele puteau participa la actul conducerii statului. De aceea, analiza noastră va urmări schimbările petrecute în conţinutul puterii de stat din România odată cu victoria insurecţiei din august 1944.

După cum se cunoaşte, problema puterii reprezintă problema fundamentală a oricărei revoluţii. Nici o clasă socială nu-şi poate dobîndi, consolida şi menţine dominaţia în societate fără a dispune de puterea de stat.

Experienţa revoluţionară arată însă că problema puterii politice nu se poate pune în mod abstract, ruptă de împrejurările istorice concrete. Conţinutul puterii diferă în funcţie de condiţiile specifice ale fiecărei ţări şi etape de dezvoltare. El este determinat de natura bazei economice, de structura de clasă, cît şi de raportul forţelor de clasă.

În ce priveşte România, partidul comunist şi-a fixat ca obiectiv esenţial al luptei sale cucerirea puterii de către clasa muncitoare, în alianţă cu ceilalţi oameni ai muncii. Studiind atent situaţia din ţară, partidul a ajuns la concluzia — confirmată pe deplin de evoluţia ulterioară a evenimentelor — că acest obiectiv nu putea fi realizat dintr-o dată, printr-un singur act, ci în mod treptat, pe măsura creării condiţiilor necesare. Această concepţie a comuniştilor în problema puterii, cristalizată încă înainte de insurecţie, pleca de la condiţiile concrete în care urma să se declanşeze revoluţia în România, de la complexitatea şi natura sarcinilor ce trebuiau înfăptuite. Obiectivele largi, cu caracter naţional, antifascist impuneau o participare a tuturor forţelor interesate, indiferent de natura lor de clasă. De aceea, singura condiţie pusă de comunişti pentru ralierea la frontul naţional antifascist — realizat cu succes în vara anului 1944 — a fost atitudinea faţă de regimul antonescian şi războiul hitlerist[11]. În împrejurările cînd ţara se afla în pragul unei catastrofe naţionale, natura de clasă a diferitelor forţe ce urmau să fie atrase în frontul naţional antifascist nu se impunea pe primul plan. Plecînd de la aceste condiţii specifice, P.C.R. a susţinut ideea unui guvern de coaliţie naţională, care să cuprindă toate forţele interesate în înfăptuirea sarcinilor luptei antihitleriste[12]. Insurecţia nu şi-a propus, şi nici n-ar fi putut atunci, să rezolve problema puterii politice în favoarea oamenilor muncii. Dar în concepţia P.C.R. ea trebuia să reprezinte primul pas pe linia soluţionării depline a problemei puterii. Cucerirea treptată a puterii politice, înlăturarea succesivă de la cîrma ţării a diferitelor cercuri ale claselor exploatatoare a constituit una din trăsăturile specifice, originale ale procesului revoluţionar din România. Pe măsura dobîndirii puterii, a înfăptuirii celorlalte sarcini ale revoluţiei se va extinde şi adînci, în forme diverse şi mereu noi, participarea reală a maselor la conducerea treburilor de stat.

Insurecţia din august 1944 a determinat schimbări importante la nivelul puterii de stat, deschizînd perspectiva soluţionării treptate a problemei fundamentale a revoluţiei în interesul maselor muncitoare. Prin lovitura dată poziţiilor politice ale claselor dominante (acestea au fost nevoite să accepte planul propus de P.C.R. pentru scoaterea ţării din situaţia în care se afla, să admită prezenţa comuniştilor în guvern etc.), insurecţia marchează, după părerea noastră, începutul destrămării puterii de stat burgheze, proces care se va accentua rapid în lunile următoare.

---

[11] De pildă, în Platforma program din 6 septembrie 1941, P.C.R. sublinia că este gata „să colaboreze cu toate partidele, grupările, personalităţile politice, cu toţi patrioţii români... punînd ca singur criteriu al colaborării atitudinea faţă de ocupanţii hitlerişti, de dictatura militaro-fascistă şi de războiul criminal contra Uniunii Sovietice" (Vezi *Documente din istoria Partidului Comunist din România*, ed. a II-a, EPLP. 1953, pag. 347).

[12] Tot în Platforma program din 6 septembrie 1941, P.C.R. propunea, alături de alte obiective, răsturnarea dictaturii militaro-fasciste şi formarea unui guvern al independenţei naţionale, cu participarea reprezentanţilor tuturor forţelor patriotice.

În Manifestul programatic al Frontului Unic Muncitoresc dat publicităţii la 1 Mai 1944, cele două partide ale clasei muncitoare chemau forţele patriotice, antihitleriste să se unească pentru „... Răsturnarea guvernului Antonescu. Formarea unui guvern naţional din reprezentanţii tuturor forţelor antihitleriste" (Vezi *Documente din istoria Partidului Comunist din România* ed. a II-a, EPLP, 1953, pag. 347 şi 382).

În locul guvernului antonescian arestat, la conducerea țării s-a instaurat, în seara zilei de 23 August 1944, un guvern de uniune națională, expresie a largii coaliții de forțe antihitleriste realizată de P.C.R. în vara aceluiași an. Noul guvern, prezidat de generalul Constantin Sănătescu, reflecta raportul forțelor de clasă creat în perioada de pregătire și înfăptuire a insurecției naționale. Majoritatea membrilor acestui guvern erau, în genere, personalități legate sau influențate fie de partidele „istorice“, fie de cercurile palatului regal[13].

Alcătuit în condițiile victoriei insurecției, guvernul Sănătescu avea de rezolvat sarcinile impuse de momentul istoric dat, de caracterul democratic și național antifascist al insurecției armate victorioase[14]. Natura antifascistă a sarcinilor guvernului ne permite să desprindem caracterul istoricește necesar al acestuia.

Prin actul insurecțional de la 23 August 1944, puterea de stat dictatorială a fost înlocuită cu o putere de stat nouă, de esență burghezo-democratică. Noua putere era formată din reprezentanții forțelor participante la pregătirea și desfășurarea insurecției, adică a forțelor politice antihitleriste grupate în BND*, a cercurilor armatei și ale palatului regal[15]. Această structură a cabinetului era consecința activității intense a P.C.R., desfășurată înainte de insurecție, pentru unirea tuturor forțelor antihitleriste, cît și a muncii sale în armată, a legăturilor stabilite cu numeroși generali și ofițeri patrioți. Din analiza componenței guvernului rezulta, prin urmare, că forțele conservatoare dețineau poziții preponderente în cadrul acestuia.

Dar victoria insurecției a pus clasa muncitoare, pentru prima dată în istoria existenței sale, în situația de a fi participantă la guvernarea țării, ceea ce a însemnat un moment de cotitură în atragerea maselor muncitoare la viața de stat. Se deschide etapa participării reale adîncirii procesului revoluționar.

Astfel, în cadrul guvernului format la 23 August 1944 intrau și doi reprezentanți ai clasei muncitoare (Lucrețiu Pătrășcanu — P.C.R. și Constantin Titel Petrescu — PSD) care aveau calitatea de miniștri de stat fără portofoliu. Reprezentantul partidului comunist a deținut, pînă în septembrie 1944, și interimatul la Ministerul de Justiție, situație de natură să garanteze instituirea unui cadru juridic nou, favorabil atragerii și participării maselor la viața politică a țării. Prin intermediul acestor reprezentanți, forțele populare au avut o contribuție importantă la elaborarea și adoptarea hotărîrilor de stat din acel moment istoric, hotărîri care au influențat considerabil evoluția ulterioară a evenimentelor din România.

Examinarea atentă a structurii cabinetului și a condițiilor istorice în care s-a instaurat relevă concluzia, subliniată in literatura de specialitate[16], că ponderea în guvern a diverselor forțe sociale și politice nu corespundea contribuției efective a acestora în mișcarea de rezistență antifascistă și în acțiunea de doborîre a regimului antonescian. Includerea, de pildă, a numai doi reprezentanți ai clasei muncitoare în guvern era în totală neconcordanță cu rolul pe care această clasă și organizațiile ei l-au avut în rezistența antifascistă, în pregătirea și înfăptuirea insurecției naționale. Constatarea de mai sus se explică prin aceea că partidele „istorice“ au refuzat alcătuirea unui guvern din reprezentanții tuturor forțelor politice antihitleriste, cum preconizase

---

[13] A. Karețchi, *Probleme ale tacticii P.C.R. în perioada luptei pentru instaurarea puterii populare*, în „Cercetări istorice“, Iași, 1970, pag. 253.

[14] În Declarația guvernului se arăta, printre altele, următoarele: „Astăzi dictatura a fost înlăturată. Poporul reintră în drepturile lui. Regimul politic pe care îl vom înfăptui va fi un regim democratic, in care libertățile și drepturile cetățenești vor fi garantate și respectate“ („România liberă“ din 24 VIII 1944).

* Blocul Național Democratic a fost creat în luna iunie 1944, pe baza acordului încheiat între P.C.R., P.S.D., P.N.Ț. (Maniu) și P.N.L. (Brătianu). Platforma de acțiune a celor patru partide prevedea scoaterea României din războiul antisovietic, alăturarea ei Națiunilor Unite, eliberarea țării de sub dominația fascistă, restabilirea independenței și suveranității naționale, inlăturarea dictaturii fasciste și instaurarea unui regim democratic.

[15] Structura guvernului era următoarea: președinte; 4 miniștri secretari de stat fără portofoliu, care aveau rolul de vicepreședinți (este vorba de reprezentanții partidelor din B.N.D.); 9 miniștri și 5 subsecretari de stat.

Din totalul de 9 departamente, 6 erau ocupate de generali activi. Departamentele Afacerilor Străine și Agriculturii erau deținute de specialiști. Interimatul Ministerului de Justiție era asigurat de Laurențiu Pătrășcanu. În ce privește subsecretarii de stat, aceștia erau, de asemenea, militari („România liberă“ din 24 august 1944; „Libertatea“ din 25 august 1944).

[16] Vezi Paraschiva Nichita, *Cucerirea puterii centrale de stat de către clasa muncitoare în alianță cu ceilalți oameni ai muncii* (*23 August 1944—30 Decembrie 1947*), în volumul *30 Decembrie '47. Premise și semnificații*, București, 1972, pag. 18.

partidul comunist. Astfel partidele „istorice", chiar în condiţiile acceptării colaborării cu P.C.R. şi PSD în vederea răsturnării regimului antonescian, scoaterii României din războiul hitlerist şi eliberării ei, rămîneau în continuare potrivnice participării maselor largi la conducerea statului.

Desigur, analiza problemei nu se poate opri la ponderea numerică a partidelor clasei muncitoare în guvern. Văzută prin prizma condiţiilor social-politice din acea perioadă, prezenţa celor doi reprezentanţi ai clasei muncitoare în guvern avea semnificaţii politice multiple şi de importanţă deosebită.

Astfel, se impune subliniat faptul că partidele claselor exploatatoare n-au putut evita conlucrarea în guvern cu partidul comunist, pe care în trecut îl ţinuseră în adîncă ilegaliate, şi cu partidul social-democrat. Aceasta ilustrează neputinţa claselor dominante de a acţiona deschis împotriva clasei muncitoare care îşi afirma cu putere crescîndă rolul conducător în lupta revoluţionară ce se desfăşura. Prin admiterea P.C.R. în guvern, politica anticomunistă promovată de clasele exploatatoare timp de patru decenii a primit o puternică lovitură. În acelaşi timp, intrarea celor doi reprezentanţi în guvern exprima şi forţa politică a celor două partide muncitoreşti, în primul rînd a partidului comunist. Problema puterii politice în România nu mai putea fi rezolvată fără conlucrarea, într-un fel sau altul, cu muncitorimea, clasa cea mai avansată a societăţii româneşti, purtătoarea aspiraţiilor de dreptate şi libertate socială ale întregului popor. Totodată, în condiţiile deţinerii majorităţii portofoliilor de către forţele interesate în conservarea vechilor rînduieli burgheze interbelice, includerea celor doi reprezentanţi ai clasei muncitoare în guvern constituia o garanţie a unei evoluţii democratice a vieţii social-politice din România pe linia satisfacerii năzuinţelor fundamentale ale maselor muncitoare şi dezvoltării luptei revoluţionare. Prin reprezentanţii lor, cele două partide muncitoreşti, sprijinite de forţele populare, vor apăra şi promova interesele clasei muncitoare, ale oamenilor muncii la nivelul organului central al puterii de stat. Pe măsura adîncirii procesului revoluţionar, poziţiile clasei muncitoare, ale forţelor consecvent democratice în guvern şi in aparatul de stat vor fi lărgite. Activitatea reprezentanţilor oamenilor muncii în organele de stat va fi sprijinită şi se va îmbina tot mai mult cu acţiunile de jos ale maselor.

În concluzie odată cu insurecţia clasa muncitoare devine, pentru prima dată în istoria sa, *participantă la guvernarea ţării, la executarea puterii centrale în stat.* Aceasta a constituit un pas pe linia cuceririi întregii puteri politice de către oamenii muncii. Prin răsturnările produse în viaţa social-politică a României, insurecţia a deschis drumul atragerii şi participării reale, efective a maselor la conducerea statului, la rezolvarea problemelor majore ale dezvoltării societăţii româneşti. Începînd din acest moment, destinele istorice ale naţiunii noastre vor fi hotărîte, într-o măsură crescîndă, de către masele largi populare, conduse de partidul comunisti.

Actul insurecţional n-a însemnat pur şi simplu o revenire la sistemul democraţiei burgheze interbelice, ci, el a constituit un punct de plecare spre o democraţie superioară, începutul unui proces de adînci transformări revoluţionare în societatea românească[17]. Deşi intenţia claselor dominante era aceea de a menţine rînduielile democrat-burgheze tradiţionale, viaţa politică din România se caracteriza, în acel moment istoric, printr-o serie de elemente care indicau clar o perspectivă nouă societăţii noastre. Dintre aceste elemente, se impun a fi menţionate următoarele : Scoaterea de către insurecţie la suprafaţa vieţii politice româneşti a maselor populare care îşi manifestau neclintit hotărîrea de a continua lupta pentru apărarea şi dezvoltarea cuceririlor obţinute ; manifestarea maselor ca principală forţă ce avea să determine cursul dezvoltării ulterioare a României ; existenţa unui cadru juridic favorabil dezvoltării luptei revoluţionare — sistemul de drepturi şi libertăţi cetăţeneşti reinstaurat prin repunerea în vigoare a Constituţiei din 1923 ; existenţa unei forţe politice capabile să organizeze şi să conducă masele în lupta pentru noi victorii — partidul comunist ; îndepărtarea din viaţa politică a ţării a legislaţiei şi a grupărilor fasciste şi interzicerea prin lege a activităţii lor ; intrarea, pentru prima dată, a reprezentanţilor clasei muncitoare în guvern, ceea ce releva rolul şi prestigiul dobîndite de această clasă în lupta revoluţionară şi, totodată, constituia o garanţie a trecerii la înfăptuirea unor noi transformări de structură în societate.

În faza iniţială a revoluţiei, actul participativ a îmbrăcat forme specifice, impuse de realităţile concret-istorice din ţara noastră.

Insurecţia — care „a răsturnat regimul politic al dictaturii militaro-fasciste, forţele cele mai reacţionare vîndute Germaniei fasciste şi a lichidat dependenţa de imperialismul german şi de orice imperialism, ducînd la întoarcerea armelor împotriva armatelor hitleriste şi

---

[17] Vezi în acest sens şi Dumitru Turcuş, *Pagini din lupta pentru instaurarea puterii populare în România*, Edit. ştiinţifică, 1 pag. 1974,29.

la izgonirea lor de pe teritoriul ţării...“[16] a fost rezultatul direct al acţiunii maselor, al voinţei lor unanime de a imprima un nou curs dezvoltării României. Expresia cea mai înaltă a acestei participări a constituit-o activitatea PCR — forţa politică ce a jucat rolul principal în pregătirea, organizarea şi desfăşurarea actului insurecţional.

Odată cu insurecţia, masele, prin forţele politice care le reprezentau, încep să aibă acces în mod efectiv la guvernarea ţării, la adoptarea deciziilor fundamentale de stat. Partidul comunist, cel mai autentic exponent al năzuinţelor poporului, a avut prin reprezentanţii săi (in special Lucreţiu Pătrăşcanu) un rol important în elaborarea şi definitivarea documentelor care au pregătit şi au favorizat apoi desfăşurarea insurecţiei. Trebuie amintit aici şi faptul că Lucreţiu Pătrăşcanu, reprezentantul P.C.R. în guvernul instaurat la 23 August 1944, în cadrul căruia deţinea şi interimatul la Ministerul Justiţiei, a fost acela care a condus delegaţia României care, la sfîrşitul lunii august, a plecat la Moscova pentru încheierea armistiţiului cu Naţiunile Unite. Astfel comuniştii au participat direct şi la reglementarea situaţiei internaţionale a ţării în conformitate cu schimbările intervenite la 23 August.

Insurecţia a impus definitiv masele populare în arena politică, unde devin factorul determinant. Prezenţa efectivă şi crescîndă a lor în confruntările politice a asigurat evoluţia societăţii româneşti spre o democraţie superioară, spre o democraţie a poporului.

Toate aceste direcţii ale actului participativ s-au desfăşurat, pe de o parte, în contextul răsturnării prin forţă a regimului antonescian şi a luptei împotriva trupelor hitleriste pentru eliberarea ţării, iar pe de altă parte, pe fondul colaborării dintre forţele consecvent democratice partidele „istorice“ şi cercurile palatului regal. Aflate într-o strînsă unitate dialectică, aceste direcţii nu s-au născut spontan, ci ele au fost rezultatul nemijlocit al activităţii complexe a P.C.R. Conducerea de către partidul comunist a imprimat, tot mai mult, participării maselor la viaţa politică, la conducerea statului un caracter conştient şi organizat, asigurînd, în ansamblu, manifestarea acestora ca făuritoare ale istoriei, ale propriului lor destin.

LE DÉVELOPPEMENT DE LA RÉVOLUTION DE ROUMANIE EN AOÛT 1944 ET LE PROBLÉME DE LA PARTICIPATION DES MASSES POPULAIRES À LA VIE D'ETAT

Résumé

L'insurection de l'Août 1944 a inauguré l'époque de profondes transformations révolutionaires démocratiques dans la société roumaine, la conquête du pouvoir politique par les ouvriers. Elle a creé un cadre politique complètement nouveau, favorable à l'affirmation des masses dans la vie social-politique du pays. Au fur et à mesure du changement du raport des forces de classe, ce cadre permettra la transformation graduelle de la participation des masses à la direction d'Etat dans un fait réal, ce fait presentant des implications les plus profondes pour le développement de la société roumaine.

La présence et l'ascension des masses dans la vie politique du pays, leur participation à la détermination du cours de la société roumaine ont eu lieu à la suite de l'intense activité entreprise par P.C.R. — la force d'avangarde de touts les ouvriers. L'ouvrage reflète largement la conception du Parti Communiste Roumain concernant le rôle des masses au processus révolutionaire.

Le 23 Août 1944 la classe ouvrière participe, pour la première fois, à la formation du gouvernement, exerçant son pouvoir en Etat. C'est le premier pas vers la conquise de l'entier pouvoir politique par les masses ouvrières, la réalisation d'une participation large et effective de celles-ci à la direction de l'Etat. Au fur et à mesure à l'approfondissement du processus révolutionaire, l'acte de la participation connaitra dans notre patrie de nouvelles dimensions.

---

[16] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Adunarea festivă din Capitală organizată cu prilejul împlinirii a 35 de ani de la revoluţia de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă. 22 august 1979*, în *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 18, Ed. pol., Bucureşti, 1979, pag. 578.

BIBLIOTECA MICLĂUŞEANĂ

COSTIN MERIŞCA

Biblioteca miclăuşeană s-a format treptat la conacul Sturzeştilor de aici, ridicat în 1752[1] de marele vornic Ioan S. Sturza. Ca şi tatăl său, logofătul Sandu I. Sturza, ca şi bunicul său, Ioan C. Sturza, ori străbunicul, Chiriac M. Sturza, dregători de vază ai vremii lor şi Ioan S. Sturza şi-a asigurat o cultură corespunzătoare, cu profesori particulari, moştenind de la strămoşi nu numai hrisoavele de proprietate, dar desigur şi cîteva manuscrise şi cărţi şi, o dată cu ele, oarecare pasiune bibliofilă pe care o va transmite urmaşilor. De la tatăl său, logofătul Sandu I. Sturza, s-a păstrat în biblioteca miclăuşeană şi apoi a trecut în cea şcheiană, de unde a ajuns la Academie (sub nr. 108), manuscrisul din 1707 intitulat „Adunare şi strîngire a multor istorii — tălmăcire di pi Grecie de Pătraşco Danovici al treilea logofăt". Traducătorul era prin 1662 „logofăt al treilea şi grămătic de scrisoare grecească" [2]. Logof. Sandu I. Sturza cumpără manuscrisul, denumit şi „Letopisețul grecesc", la 17 noiembrie 1737 de la ieromonahul Vasilachi Ursachi. Intrat în stăpînirea Miclăuşenilor încă din 1737[3], Ioan S. Sturza va dărui bisericii de aici în 1748 un Triod iar peste un an Evanghelia tipărită la Rîmnic în 1746, cumpărată de el de la Bucureşti, păstrate şi astăzi la biserica din Miclăuşeni[4]. Unul din manuscrisele modestei sale biblioteci, aflat în colecţia Academiei[5] este „Litopiseţ a vechiului şi slăvitului neam a slovenilor", pe care se află scris în greceşte : „Această carte e a jupînului spătar Ioan Sturza", însemnarea fiind aşadar de prin 1746—1747 cînd era spătar[6] şi deci manuscrisul nu e din 1767 cum îl datează I. Bianu[7].

Biblioteca miclăuşeană se va forma însă propriu-zis o dată cu Dimitrie I. Sturza logofătul, el însuşi „scriitor", după cum vom vedea, devenit „stăpîn" la Miclăuşeni în 1781[8]. Acesta nu s-a mărginit numai la cunoaşterea limbii şi culturii greceşti[9], dar, spirit luminist, e în curent cu evoluţia culturii apusene, fiind şi un cunoscător al limbii franceze, iar pe fiii săi îi va trimite la studii în Germania. El va achiziţiona şi manuscrise, cum este cel din 1772 al operei „Întîmplările lui Tilemah, fiul lui Odiseu" [10]. Băieţii săi : Costache Sturza — Şcheianu, care va deveni preşedintele Cabinetului de istorie naturală al Moldovei şi va purta corespondenţă, alături de

---

[1] Arhivele Statului Iaşi, pac. 645, nr. 6, nota 2 şi inscripţia din „muzeul" castelului de la Miclăuşeni.

[2] *Istoria literaturii române*, Ed. Acad. RPR, I, 1964, p. 504.

[3] Arh. St. Iaşi, ms. 65 (*Condica Scheiană*), p. 467—502.

[4] Arh. St. Iaşi, pac. 645, nr. 6, nota 4 şi 5.

[5] Biblioteca Academiei R.S.R., ms. 249.

[6] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, Iaşi, Dacia, 1906—1933, vol. 10, p. 96 şi Arh. St. Iaşi, ms. 65 (*Condica Scheiană*), p. 311.

[7] I. Bianu, *Catalogul manusriptelor româneşti*, I, Buc., 1907.

[8] Arh. St. Iaşi, pac. 464, doc. 66.

[9] Bibl. Acad. R.S.R., ms. grec, nr.25 şi 409, f. 65—66.

[10] Bibl. Acad. R.S.R., ms. 342.

doctorul Cihac, cu personalităţi ştiinţifice din Paris, Frankfurt, Lipsca, Viena etc.[11] şi Alecu Sturza — Miclăuşanu, pasionat colecţionar de manuscrise istorice, vor îmbogăţi substanţial biblioteca tatălui lor. [12]. E drept că această valoroasă bibliotecă de cărţi şi manuscrise se va împărţi intre cei doi fraţi încă de prin 1830—1835 şi, definitiv, probabil în 1846, la moartea tatălui lor. Pentru o parte din manuscrise se face o a doua copie ca să aibă fiecare cîte una. Costache D. Sturdza îşi va strămuta cărţile şi manuscrisele sale la Şcheia şi ele vor fi dăruite Academiei în 1884 de către fiul său, academicianul Dimitrie C. Sturdza — Şcheianu. Biblioteca rămasă la Miclăuşeni lui Alecu va fi transmisă fiilor săi Dimitrie şi George. Dar, pînă la moartea sa, în timpul revoluţiei de la 1848, Alecu D. Sturdza va ordona şi va şnurui manuscrisele, din care o parte le va pune cu modestie la dispoziţia lui M. Kogălniceanu pentru a le publica în vestita sa colecţie de letopiseţe. El va menţine o parte din bibliotecă la casele din Iaşi, o parte la conacul din Miclăuşeni[13]. „Celebra“ [14] bibliotecă miclăuşeană va ajunge la apogeul său valoric prin Dimitrie A. Sturdza, care, făcînd serioase studii în Germania, îşi va însuşi o cultură enciclopedică, se va distinge ca un mare numismat şi istoric — documentarist român şi va deveni secretar şi preşedinte al Academiei. Ca şi vărul său, omonimul de la Şcheia, D. A. Sturdza va achiziţiona un mare număr de manuscrise româneşti de o deosebită importanţă şi, adăugate celor moştenite, le va dărui Academiei Române. El îşi va înzestra totodată biblioteca de la Miclăuşeni cu un mare număr de cărţi valoroase, cumpărate din străinătate, care vor rămîne în continuare la Miclăşeni fratelui său George, chiar după ce Dimitrie îşi va întemeia o familie la Bucureşti[15]. Va lua de aici doar cărţi de strictă specialitate : de drept, economie politică şi finanţe, vîndute se pare apoi de către nepoţii săi unor anticariate bucureştene, precum şi majoritatea manuscriselor donate Academiei în 1877, 1881 (oct.), 1882 (mai, 28), 1883, 1885 (sept. 13 şi oct. 4), 1889 (martie 14), 1890 (nov. 9). 1891 (nov. 8), 1893 (martie 3), 1895 (oct. 20), 1898 (martie 4) şi 1900 (ian. 7).

La biblioteca din Miclăuşeni se primeau regulat buletine de informare, pe baza cărora D. A. Sturdza şi fratele său George făceau comenzi în străinătate, primind cărţi de la Boulogne, ca în 1859, de la Berlin (1864), Paris, etc.

În vara anului 1883, episcopul Melchisedec cercetează timp de 6 zile biblioteca de la Miclăuşeni, oprindu-se la cărţile şi manuscrisele cele „mai interesante pentru istoria ţării şi a limbii noastre“, descriindu-le şi transcriind şi „însemnările găsite pe filele“ acestora[16]. Cărţile şi chiar unele manuscrise menţionate de Melchisedec care nu figurează însă între donaţiile lui D. A. Sturdza către Academie, înseamnă, probabil, că s-au pierdut o dată cu risipirea bibliotecii de la Miclăuşeni în 1944.

În secolul nostru, această bibliotecă s-a îmbogăţit cantitativ, dar cu lucrări obişnuite. Maria G. Sturza, fata scriitorului Ion Ghica şi fiica sa Ecaterina, căsătorită cu Şerban G. Cantacuzino, nu mai aveau pasiunea cărţilor rare şi priceperea de a achiziţiona pe cele mai valoroase, ca înaintaşii. Această vastă bibliotecă particulară era acum efectiv nefolosită şi încuiată în masive dulapuri, aşezate de-a lungul pereţilor culoarului central de la etajul castelului actual. În primăvara anului 1944, frontul fiind aproape, autorităţile au propus Ecaterinei Sturza — Cantacuzino evacuarea bilbliotecii, dar ea a refuzat, spunînd că leagă soarta bibliotecii de a castelului. Evacuîndu-se, ea a predat Episcopiei Roman inventarul bibliotecii din Miclăuşeni (cu scoarţe roşii, c. 40/30 cm). Mai tîrziu, Episcopia a ridicat de la Miclăuşeni şi un inventar mai vechi (cu scoarţe de carton maro). De ambele inventare, Episcopia Roman pretinde acum că nu mai ştie nimic, deşi importanţa lor ar fi deosebită în lipsa cărţilor dispărute fără de urmă.

În iarna anului 1944—45, convoaiele cu prizonieri nemţi făceau popas în castelul de la Miclăuşeni. Sute şi sute de cărţi, precum şi coperţile cartonate ale celor rămase erau arse în sobe ca să se încălzească. În primăvara lui 1945, arhivarul ieşean Akerman s-a prezentat cu un camion la castelul din Miclăuşeni, pretextînd că are misiunea să ridice cărţi pentru Universitate. Priceput în materie, el a ridicat de aici, ca şi de la alte conace boiereşti din nordul Moldovei, cele mai valoroase volume, pe care, cu complicitatea şi a altor persoane, le-au expediat se pare

[11] Bibl. Acad. R.S.R., pac. 1278, doc. 27 şi 30.

[12] Vezi şi *Istoria României*, vol. III, Buc. 1964, p. 1061.

[13] Arh. St. Iaşi, pac. 645, doc. 17 şi altele.

[14] M. Kogălniceanu, *Scrisori. Note de călătorie*, EPL, 1967, p. 84.

[15] Vezi Melchisedec, *Biblioteca d-lui Dimitrie Sturza de la Miclăuşeni din judeţul Romanului. Catalog de cărţile sîrbeşti şi ruseşti manuscrise vechi ce se află în Biblioteca Neamţului*, Biblioteca centrală Iaşi, ms. VI-61 ; tip. în Revista pentru istorie, arheologie şi filologie, anul III, 1884.

[16] *Ibidem.*

peste graniţă. Mai tirziu, a părăsit şi el ţara. Circa o mie de volume le-a cumpărat de la un intermediar al său, Biblioteca centrală din Iaşi. Paznicii de la castel au vîndut şi ei apoi mai multe căruţe de cărţi pentru a fi folosite se pare ca ambalaj la prăvălii din Tg. Frumos.

În toamna anului 1945, cu consimţămîntul Ecaterinei Cantacuzino, Episcopia Roman, prin inimoşii preoţi C. Dănilă şi I. Pascu, adună tot ce mai rămăsese din biblioteca de la Miclăuşeni : mii de scrisori, documente de moşie şi de un interes mai general, plus 4 000 de cărţi, multe deteriorate, dar păstrate şi acum la Episcopia Roman, inventariate, se pare, aproximativ, de la nr. 7 459 la 10 655. Dintre manuscrise, preluate de Arhivele Statului, circa 1 500, din perioada 1830—1850 au fost ridicate de Arhivele Statului Iaşi (pac. 465, 468, 470, 473, 532—535, 537—542, 544, 546, 645, 699, 849 şi ms. nr. 65) iar alte peste patru mii de scrisori şi acte de moşie, mai cu seamă din perioada 1850—1944, au rămas la Arhivele Statului Roman.

Biblioteca din Miclăuşeni a avut aproximativ 60 000 de volume, dintre care multe incunabule, ediţii princeps sau rarisime ale culturii europene şi româneşti. Din literatura română ea poseda mai toate ediţiile princeps ale secolelor XVIII şi XIX, o parte dintre principalele cronici româneşti în manuscris, precum şi tipărituri ori manuscrise religioase, în slavoneşte şi româneşte, din secolele XVI—XIX. Din literatura universală, majoritatea erau în limbile germană şi franceză, dar şi în limbile greacă, slavonă, engleză, italiană etc. Multe erau ediţii princeps ale literaturilor europene, începînd din sec. al XVI-lea. În afara operelor beletristice, biblioteca poseda numeroase opere filozofice, aparţinînd mai cu seamă filozofiei antice şi medievale, nenumărate opere de istorie universală sau cu un conţinut moral şi religios. Dintre revistele în limbi străine pe care le primea biblioteca, amintim colecţiile descompletate, păstrate la Episcopia Roman : Revue du clergé française (Paris, 1896—97), Revue encyclopédique Larousse (1899), La petite illustration (1914—1932), La Roumanie nouvelle (1925—28), Die Wochesăptăminal (Berlin, 1929—30).

Pentru o edificare mai convingătoare, iată cîteva titluri de cărţi care au aparţinut cu certitudine bibliotecii miclăuşene, avînd aplicate pe ele una din peceţile acestei biblioteci :

Din sec. al XVI-lea : Homer—Iliada şi Odiseia (în l. greacă) — 1551.

Din sec. al XVII-lea :

străine : Episcop Petro Lombardo — Magistri sententiarum (Lugduni, 1618) ; Fr. Baconis — Novum organum scientiarum (1645). Die Gotteslehre des Aristoteles (Zurück, 1682) ; Biblia poliglotă (Paris, 1628—1645, 10 vol.) (De această din urmă carte, cunoscută, se zice, printre bibliofili cu denumirea pompoasă de „Biblia Miclausensis“, fiind printre puţinele exemplare păstrate în lume, a întrebat, cum a coborît din maşină, arhivarul Akerman, cînd a ridicat cele mai preţioase exemplare ale bibliotecii miclăuşene ; este meritul paznicului Costache Bandur, care, dîndu-şi seama că e vorba de o carte deosebit de valoroasă, a urcat imediat pe scara de serviciu şi a ascuns cele 8 volume deteriorate care se mai aflau aici, ele intrînd apoi în posesia Episcopiei Roman, deţinătoare şi a Bibliei de la Basel din 1545. Poliglota pariziană e tipărită în limbile : ebraică, samariteană, caldeeană, siriană, greacă, latină şi arabă — pe coloane. Savanţii care au cooperat la această mare lucrare sînt : P. J. Morin, Phil. d'Aquin, Gabriel Sionite, J. Hesronite şi Abrah. Echellensis[17].

româneşti : (amintim şapte titluri, semnalate de episcopul Melchisedec în studiul amintit, care probabil au încăput pe miinile arhivarului Akerman : Cazania lui Varlaam (Iaşi, 1643) ; Noul Testament de la Bălgrad, tip. de mitrop. S. Ştefan în 1648, Cazania tipărită sub Matei Basarab, Psaltirea (traducerea din 1651 de la Bălgrad, sub G. Racoţi) — 2 exemplare ; Psaltirea în versuri a lui Dosoftei (Uniew, 1673) — 2 exemplare ; Divanul sau gîlceava înţeleptului cu lumea sau giudeţul sufletului cu trupul de D. Cantemir (Iaşi, 1698) — 2 exemplare ; Triodul (tipărit în 1700, sub Const. Brîncoveanu).

Din sec. al XVIII-lea : Efraim (în l. greacă, cu scoarţe de lemn) — 1721 ; Les oeuvres de Virgile (3 vol. dedicată „à son altesse sérénissime. Constantin Mauro-cordato, despote (prince souverain) de deux Valachies et de Moldavie“). Eclogae ex optimus graecis scriptoribus (1749) ; Bazin — La philosophie de l'histoire (1765) ; Phédon ou dialogues socratiques sur l'immortalité de l'âme (Berlin, 1772) ; Helvetius — Les progrès de la Raison dans la recherche du vrai (Londra, 1775) ; Universalhistorie (alter, mittler und neuer Zeiten) — Leipzig, 1777 ; R. P. Heliot — Histoire des ordres religieux et militaires (Paris, 1792) ; Cr. Gorde — Etica lui Aristotel (în l. germană) — Breslau, 1798 ; Aristoteles über die Kunst der Poësie (Berlin, 1798) ; Ch. Brontë — Jane Eyre (1798) ; I. Herder — O metacritică la critica raţiunii pure (în l. germană) Leipzig, 1799 ; Malebranche's Geist (Leipzig, 1800).

[17] Apud *Manuel du libraire*, Paris, vol. I, p. 849—852.

Din sec. al XIX-lea:

— *literatură franceză*: Lettres inédites de Voltaire à Fréderic-le-Grand (Paris, 1802); Le parnasse occitanien ou choix de poésies originales des troubadours (Toulouse, 1819); V. Hugo — Oeuvres (Paris, 1832); V. Hugo — Lucrèce Borgia (Paris, 1833); Oeuvres complètes de P. J. de Béranger (Paris, 1834); Leçons françaises de littérature et de morale (Bruxelles, 1841); La Harpe — Cours de littérature (Paris, 1851); P. F. Tissot — Leçons et modèles de littérature française (2 vol., Paris, 1854); Oeuvres complètes de Molière (Paris, 1854); Balzac — Études philosophiques (Paris, 1855); Alfred de Vigny — Cinq-Mars (Paris, 1861).

— *literatură germană*: Goethe's Werke — 40 vol. (Stuttgart und Lübingen, 1830), Goethe's sämmtliche Werke — 30 vol. (Stuttgart und Lübingen, 1851), Goethe's Leben und Schriften (Berlin, 1859), Schillers Werken (Stuttgart, 1858), Schiller's Leben und Werke (Berlin, 1860), Schillers sämtliche Werke — 12 vol. (Stuttgart und Lübingen, 1862), Lessing's sämmtliche Schriften — 10 vol, (Leipzig, 1856), H. Kurz — Geschichte der deutschen Literatur (1871 ?).

— *literatură italiană*: La Divina Commedia di Dante Alighieri — 3 vol. (Milano, 1804), Opere di Giacomo Leopardi (Napoli, 1852), Lodovico Ariosto — Orlando Furioso (Firenze, 1854), Il Convito di Dante Alighieri e le epistole (Firenze, 1862).

— *literatură latină*: Q. Horatii Flacci — Opera omnia (Lipsiae, 1855).

— *opere istorice*: Fr. Ancillan — Tableau des revolutions (Berlin, 1803), M. Michelet — Précis de l'histoire de France (Bruxelles, 1834), M. Michelet — Introduction à l'histoire universelle (Bruxelles, 1840), M. Guizot — L'histoire de France (Paris, 1874).

— *dicţionare şi opere filologice*: Dictionnaire françois-grec (Paris, 1809), Grundlinien zur Encyklopädie der Philologie (Halle, 1832).

— *cărţi româneşti*: Gh. Şincai — Cronica românilor şi a mai multor neamuri (1843); P. Maior — Istoria pentru începutul românilor în Dacia (Buda, 1812); Gh. Asachi — Tableaux de l'histoire moldave (Iassy, 1833); Robinson Crusoe — trad, de V. Drăghici (Iaşi, 1835); Omer— Iliada (trad. de D. C. Aristia) — Bucureşti, în tipografia lui Eliad, 1837; P. M. Cîmpeanu — Gramatică românească (Iaşi, 1848 şi 1880); Excerpta e variis auctoribus latinis (collegit Nicolaus de Draginitz) — Iaşi, 1840; Alex. Sturza — Învăţături religioase, morale şi istorice (trad. de F. Scriban) — Iaşi, 1844; I. Zalomit — Elemente de filosofie (trad. de A. Charma) — Bucureşti, Tip. Colegiului Naţional, 1854.

De asemenea, masive volume de partituri muzicale din: I. S. Bach, L. van Beethoven, W. A. Mozart, Fr. Liszt, R. Wagner, J. Haydn etc.

Aşadar, cîteva dintre primele scrieri în româneşte, înainte de a fi cunoscute, tipărite şi menţionate ca pietre de temelie la începuturile literaturii naţionale, au ajuns la Academie trecînd mai întîi prin Biblioteca miclăuşeană. Adăugînd la acestea tipăriturile deosebit de rare de aici, româneşti şi străine, putem conchide că, într-o viitoare istoriei a bibliotecilor publice şi particulare din ţara noastră, Biblioteca miclăuşeană va ocupa locul de cinste ce i se cuvine.

LA BIBLIOTHÉQUE DE MICLĂUŞENI

Résumé

L'auteur suit les phases de dévelopement de la Bibliothèque existente jusqu'a 1945 dans le chateau de Miclăuşeni, le département de Iassy — l'une des plus renommées bibliothèques privées de notre pays de la deuxieme moitié du siècle passé et même au début de notre siècle. C'est de la que la Bibliothèque de Scheia.

L'auteur passe en revue le contenu de la Bibliothèque de Miclăuşeni en faisant mention du fond d'or des manuscrits donnés à la Bibliothèque de l'Academie (Le Psautier de Voroneţ, Codex Sturzanus, le manuscrit du Psautier en vers de Dosoftei, le plus complet manuscrit de la Chronique de I. Neculce etc.) ou, parmi les publications des éditions rarissimes comme la Bibliothèque polyglotte parisienne et d'autres.

„CERCETĂRI ISTORICE“ (1925—1943) „STUDII ŞI CERCETĂRI ISTORICE“ (1943—1947), „CERCETĂRI ISTORICE“, SERIA NOUĂ — CONTINUITATEA UNEI VALOROASE PUBLICAŢII DE ISTORIE. STUDIU ŞI INDICE.

ŞTEFAN LEMNY

Dacă ne-am strădui să vedem evoluţia unei ştiinţe nu numai prin momentele ei exemplare ci şi prin însumarea unui îndelungat efort colectiv, atunci ar trebui să repunem în drepturi atîtea contribuţii remarcabile, adesea ignorate de cercetători, fie dintr-un subiectivism greu de înţeles, fie — ceea ce e mai grav — dintr-o comoditate alimentată şi de lipsa instrumentelor de lucru. Între asemenea contribuţii merită încadrată *Cercetări istorice*, revista apărută la Iaşi din iniţiativa lui Ilie Minea.

Importanţa ei în peisajul istoriografiei naţionale n-a întîrziat de altfel să fie reliefată, şi cel dintîi prilej l-au oferit cei 50 de ani de la apariţia primului număr[1]. De atunci nu s-au mai adăugat alte lucrări la ceea ce ar putea să constituie propria „istoriografie“ a *Cercetărilor istorice*[2]. N-ar fi, desigur, un motiv lamentabil dacă ne-am gîndi cît sînt de ignorate şi alte publicaţii de cel mai mare interes pentru orizontul istoriografic interbelic, exceptînd *Revista istorică română*[3]. Cu toate acestea, o retrospectivă asupra *Cercetărilor istorice* se impunea din raţiuni multiple, mai presus de cele de ordin aniversativ.

Publicaţia lui I. Minea a fost timp de peste o jumătate de secol (din 1925 pînă în zilele noastre) o prezenţă activă în cercetarea istoriografică ieşeană, prezenţă care, în ciuda unor întreruperi, a găzduit o parte valoroasă a producţiei ştiinţifice din vechiul centru universitar. Aportul ei venea pe urmele unor frumoase tradiţii ilustrate un timp de nume răsunătoare ca M. Kogălniceanu şi A. D. Xenopol. O raportare la aceste antecedente ar fi greu de făcut. Condiţiile înseşi se schimbaseră mult în Iaşul greu încercat de primul război mondial. În faţa directorului de revistă stăteau mari dificultăţi financiare ce-l sileau chiar de la primul număr să publice mai puţine lucrări, „nu din cauza lipsei de material, ci din cauza scumpetei tiparului“[4].

Pe de altă parte, cu dispariţia lui A. D. Xenopol, aureola şcolii istorice ieşene se vedea un timp eclipsată şi numărul valorilor îndreptate spre capitală avea să deficiteze potenţele istoriografice din această parte a ţării.

---

[1] *„Cercetări istorice“ la 50 de ani*, în *Cercetări istorice*, VI, 1975, p. 7—14 (se va abrevia trimiţînd direct la tomul şi anul revistei); V. Cristian, *Preocupări de istorie universală în „Cercetări istorice“*, VI, 1975; p. 229—237.

[2] Referiri sintetice sînt făcute doar în *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, Bucureşti, 1978, p. 445.

[3] Cu totul exemplară, lucrarea lui Paul Cernovodeanu. *Revista istorică română, 1931—1947*. Bibliografie analitică, Bucureşti, 1977.

[4] I. Minea, *O lămurire*, I, 1925, p. 1.

A fost nevoie de tenacitatea lui I. Minea pentru ca firul tradiţiilor să nu se întrerupă, iar *Cercetări istorice* au devenit, implicit, mandatara efortului istoriografic propulsat de elanul său.

Concepută iniţial ca un buletin al seminarului de istoria românilor, publicaţia făcea astfel corp comun cu şcoala istorică ieşeană pe care o reprezenta prin colaboratori (cadre didactice sau studenţi) dar şi prin studiile găzduite, cele mai multe constînd din lucrări susţinute, iniţial în seminarii şi din disertaţii de doctorat[5]. De la tomul II—III publicaţia se subîntitula, simplu, „revistă de istorie românească", denumire sub care avea să apară pînă în 1940, fără însă ca ea să-şi fi modificat profilul de „buletin" al seminarului de istoria românilor. Programul prezentat sumar într-o *lămurire* de I. Minea, exprima acelaşi ţel : „De la începutul carierii mele de profesor [...] m-am străduit să deştept în studenţimea mea gustul de a cerceta şi am insistat totdeauna asupra tehnicii şi aranjării unei lucrări istorice [...]. În acest sens, buletinul va informa lumea românească, ce şi cum lucrăm. Tocmai de aceea se vor putea ceti în el şi părţi cu interpretări noui din cursul ţinut la facultate"[6]. Mai mult însă, buletinul se adresa „colegilor de la specialităţi cari pot ajuta la interpretarea evoluţiei noastre istorice"[7]. Îndemnul avea în vedere domeniile conexe istoriei (ştiinţa juridică, filologia, istoria artelor) care, de altfel, n-au întîrziat să se facă simţite în paginile revistei prin studii dense, de real interes. De notat mai ales cele privitoare la organizarea judecătorească în evul mediu şi în epoca modernă[8].

Sfera problematicii anchetată de revista lui I. Minea a fost însă cu mult mai largă : de la studii generale de istoriografie şi teoria cercetării istorice la referinţe cu caracter auxiliar (note de diplomatică, comentarii cronologice şi genealogice, epigrafie, heraldică, etc.), de la studiul izvoarelor (manuscrise, documente interne şi externe, corespondenţă, cronici) la note şi studii fundamentale privind istoria românilor din epoca veche pînă în cea contemporană.

Desigur, formaţia de medievist a lui I. Minea şi-a pus pecetea asupra conţinutului publicaţiei, spaţiul cel mai larg fiind consacrat chestiunilor medievale. În acest domeniu înrîurirea lui D. Onciul era evidentă. Universitarul ieşean îi fusese de altfel discipol, bucurîndu-se de preţuirea marelui istoric ce vedea în el un cercetător distins „printr-o riguroasă metodă istorică, prin obiectivitate ştiinţifică, prin originalitate în tratare [...] cum şi printr-o expunere limpede şi luminoasă"[9]. Tot atîtea motive ce-l îndreptăţeau pe D. Onciul să-l propună pentru ocuparea catedrei de istoria românilor, rămasă vacantă prin pensionarea lui A. D. Xenopol. La rîndul său, I. Minea îşi mărturisea ataşamentul faţă de profesorul său, recunoscînd, din capul locului, „buna pildă a regretatului D. Onciul"[10].

În spiritul acribiei arhivistice pe care şi-o însuşise în perioada cînd a lucrat la Arhivele statului sub îndrumarea lui D. Onciul, I. Minea avea să propulseze astfel studiile despre evul mediu românesc. Dăduse tonul prin contribuţii de mare întindere, concepute însă într-o manieră tradiţională, îndatorată mult pozitivismului. În virtutea acesteia, el avea să ocolească teme nu mai puţin esenţiale demersului istoriografic (relaţii sociale sau economice, fenomene de spiritualitate, filosofia şi teoria istoriei), pentru a cantona, în schimb, cu răbdare, în domeniul istoriei evenimenţiale[11]. Discipolii, studenţii, viitori cercetători sau cadre universitare, i-au urmat exemplul, încercînd, în prea puţine cazuri să-i depăşească vederile. La fel de „înfeudat" în documente, N. Şendrea evoca astfel evenimentele interne ale domniei lui Aron Vodă Tiranul[12].

---

[5] Emil Diaconescu, *Politica orientală burgundă şi turcii în sec. XIV—XV*, în *loc. cit.* p. 8—65 (teză de doctorat) ; A. Mesrobeanu, *Rolul politic al Movileştilor pînă la domnia lui Ieremia Vodă*, în *loc. cit.*, p. 177—189 ; Cornelia Lavronschi, *Curtea domnilor moldoveni în preajma epocii fanariote*, in *loc. cit.*, p. 377—391 (citate în seminarul de istorie a românilor), etc.

[6] I. Minea, *loc. cit.*

[7] *Ibidem.*

[8] I. Minea, L. T. Boga, *Cum se moşteneau moşiile în Ţara Românească pînă la sfîrşitul secolului al XVI-lea. Contribuţie la istoria vechiului drept în Ţara Românească*, VIII—IX, 1932—1933, nr. 2, p. 164—197 ; nr. 3, p. 84—234 ; X—XII, 1934—1936, nr. 1, p. 306—336 ; nr. 2, p. 145—192 ; XIII—XV, 1945, p. 1—52 ; Emil Condurachi, *Juzii şi judeciile moldoveneşti*, V—VII, 1929—1931, p. 304—316 ; Const. P.— Secelca, *Dreptul canonic în literatura românească, I, opera lui Andrei, baron de Şaguna*, II—III, 1926—1927, p. 3—43.

[9] Emil Diaconescu, *Opera ştiinţifică a profesorului Ilie Minea*, XVIII, 1943, p. 10.

[10] I. Minea, *Loc. cit.*

[11] Pentru o interpretare globală, de văzut A. Boldur, *Locul lui Ilie Minea în istoriografia românească*, XVIII, 1843, p. 465—468. Bibliografia lucrărilor acestuia, inclusiv la *Cercetări istorice*, la N. Grigoraş, *Publicaţiile profesorului Ilie Minea, loc. cit.*, p. 469—480.

[12] N. Şendrea, *Evenimentele interne din domnia lui Aron Vodă (1591—1595)*, IV, nr. 2, 1928, p. 41—51.

Valerian Popovici, un episod al domniei lui Mihai Viteazul[13], Vasile Lungu, un altul din timpul lui Mihăilaș Movilă[14], iar „secretarul" său, N. Grigoraș, cu o deschidere mai largă spre problematica social-politică, explora monografic, cu același lux de amănunte, straturile boierimii[15].

Spațiul larg acordat medievisticii n-a adus după sine eliminarea interesului pentru celelalte epoci istorice.

Pentru investigarea trecutului îndepărtat, Ilie Minea însuși dăduse îndemnuri temeinice cărora le-a rămas îndatorat un Philip Horovitz[16], figură uitată astăzi, în ciuda interesului său pentru unele teme majore ale antichității naționale[17].

Mai tîrziu pe aceeași temă s-au remarcat contribuțiile generației noi de arheologi trecuți prin Școala română din Roma a lui Vasile Pârvan : P. Nicorescu[18], Radu Vulpe[19].

Mai bine ilustrată a fost epoca modernă. Studii esențiale, orientate în special spre relațiile externe ale României a publicat îndeosebi N. Corivan[20], lui adăugîndu-i-se și alte nume binecunoscute în lumea istoriografică de azi : M. Berza[21], Emil Condurachi[22], Emil Diaconescu[23], Gh. Duzinchevici[24].

Mai puțin a atras atenția epoca contemporană, înțeleasă în raport cu datele actuale ale periodizării, fiindcă, în concepția lui I. Minea, începutul ei era plasat la 1848[25].

În fine, un capitol important al notelor și studiilor găzduite de revistă a avut în vedere precizările pe marginea faptelor de istorie culturală sau ecleziastică, contribuții constituite adesea în veritabile exegeze arhivistice. Adăugîndu-le și spațiul stufos de note bibliografice și recenzii, chiar dacă fără o valoare critică deosebită, avem astfel suficiente motive să vedem în activitatea *Cercetărilor istorice* din anii 1925—1940 un element important al dialogului istoriografic în perioada interbelică.

Din nefericire, împrejurările politice din România, după izbucnirea celui de-al doilea război mondial, au împiedicat tipărirea în continuare a revistei. Apăruse în schimb, în acest interval, Institutul de istorie a românilor „A. D. Xenopol", ca urmare a propunerii făcute în dec. 1940 de I. Minea de a se transforma seminarul său în institut[26]. Decretul-lege din 25 mai 1943

---

[13] Valerian Popovici, *Mihai Viteazul și turcii în anii 1600—1601*, X—XII, 1934—1936, 1, p. 156—76 ; nr. 2, p. 3—25.

[14] Vasile Lungu, *Mihăilaș Vodă Movilă și Moldova în anul 1607*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 89—103.

[15] N. Grigoraș *Logofătul Mihul*, XIX, 1946, p. 123—173 ; idem, *Boierii lui Alexandru Vodă Lăpușneanu*, XIII—XVI, 1940, p. 348—384.

[16] Filip Horovitz, *Influența elenismului asupra lumei traco-dacice și traco-dace-romane pînă la retragerea legiunilor din Dacia*, II—III, 1927—1928, p. 44—96. În prima notă, acesta mărturisea că lucrarea fusese concepută în seminarul de istoria românilor, în 1922, bucurîndu-se de sfaturile lui I. Minea căruia-i datora „ideea că istoria noastră veche este istoria tuturor tracilor de la sud și nord de Dunăre" (p. 44).

[17] Idem, *Cînd încetează stăpînirea romană în Dacia Traiană ?* IV, 1928, nr. 2, p. 52—63; idem, *Despre organizarea administrativă a Daciei Traiane pînă la Marcu Aurel*, V—VII, 1929—1931, p. 87—160.

[18] P. Nicorescu, *Coloana traiană*, XVIII, 1943, p. 78—83.

[19] Radu Vulpe, *Valurile romane din Dobrogea*, in *loc cit.* p. 84—89.

[20] N. Corivan, *Scopul misiuniei secrete a lui Bălăceanu și atitudinea lui Napoleon al III-lea*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 3—14 ; idem, *Politica secretă napoleoniană și atitudinea Rusiei în preajma războiului franco-austriac din 1859*, în *loc cit.*, 2, p. 29—56 ; idem, *Walewski, Napoleon al III-lea și Alexandru Ioan Cuza*, în *loc. cit.*, 3, p. 64—84 ; idem, *La politica orientale di Napoleon III e l'unuione dei principati romeni*, X—XII, 1934—1936, 1, p. 225—256 ; XIII—XVI, 1940, p. 53—96 ; XVII, 1943, p. 1—74.

[21] M. T. Berza, *Manifestații politice unguerești și războiul româno-ruso-turc din 1877—1878*, IV, 1928, nr. 2, p. 110—116.

[22] Emil Condurachi, *România și războiul mondial*, VIII—IX, 1932—1933, nr. 1, p. 237—241.

[23] *România și marile puteri după Congresul de la Berlin pînă la 1914*, XIII—XVI, 1940, p. 180—263.

[24] *Din vremea lui Cuza Vodă. 1. Contribuție la istoria relațiilor sîrbo-române în timpul lui Cuza Vodă*, VIII—IX, 1932—1933, nr. 2, p. 57—67 ; idem, *Chestiuni din vremea lui Cuza Vodă. Relațiile cu Polonia*, X—XII, 1934—1936, nr. 1, p. 90—104.

[25] I. Minea,

[26] A. Boldur, *Ilie Minea. Figura fostului director al Institutului de istoria românilor „A. D. Xenopol"*, XVII, 1943, p. 5.

crea cadrul juridic propice dezvoltării acestui institut, avînd în vedere contribuția sa „la dezvoltarea și progresele cercetărilor și studiilor referitoare la istoria națională" [27]. Astfel apărea revista *Studii și cercetări istorice*, ca buletin al Institutului de istorie națională „A. D. Xenopol", revistă ce era în același timp „o continuare a revistei pe care o scotea răposatul profesor Ilie Minea, sub titlul *Cercetări istorice*" [28]. Primul număr era de altfel închinat memoriei lui Ilie Minea ca, „semn de bună solidaritate în recunoașterea deplină a meritelor... în domeniul științei istorice române" [29]. Volumul apărea în imediata continuare a volumului XVII din *Cercetări istorice*, volum pregătit de Ilie Minea, dar publicat postum, în 1943, de colaboratorii săi apropiați. Continuitatea *Cercetărilor istorice*, sub un titlu ușor modificat, este astfel neîndoielnică, chiar dacă profilul publicației avea să capete altă orientare, datorită succesorului lui I. Minea la conducerea Institutului de istoria românilor, profesorul A. Boldur. Merită evidențiată îndreptarea revistei în special în acele direcții prea puțin urmărite în timpul lui I. Minea : chestiunile sociale și economice, istoria universală și, mai presus de toate, studiul comparativ cu istoria vecinilor și a lumii, cu posibilitatea ulterioară a „generalizărilor" [30].

Preocuparea aceasta de natură teoretică pentru problemele cercetării istoriografice reprezenta, desigur, o noutate în profilul ideologic al publicației, imprimată mai ales de A. Boldur, cel care socotea că „orice istoric trebuie să fie în mare măsură și gînditor" [31]. În linii mari, orientările amintite s-au resimțit pozitiv și în conținutul studiilor și în prezentarea de ansamblu, a revistei, chiar dacă condițiile tipografice din anii de după război n-au îngăduit realizarea cea mai adecvată[32]. Într-o formă ce evidenția însă tot mai ferm o concepție redacțională proprie[33], revista condusă de A. Boldur promova cu asiduitate cercetările ce veneau în domeniul istoriei comparate, fapt meritoriu în acea epocă. Se avea în vedere mai ales istoria raporturilor româno-ruse, atît pentru satisfacerea interesului pur științific, cît și pentru împlinirea unui „comandament de utilitate publică", aluzie la apropierea pe multiple planuri dintre România și puterea vecină[34]. La imprimarea acestei direcții, a avut un rol și formația de remarcabil slavist a directorului Institutului de istorie, A. Boldur făcîndu-se cunoscut încă dinainte de război prin studii despre relațiile romîno-ruse[35].

Sub imboldul acestor factori, în *Studii și cercetări istorice* apăruseră un șir de contribuții la cunoașterea relațiilor dintre ruși și români, din epoca veche pînă în strictă contemporaneitate remarcabile fiind îndeosebi contribuțiile lui A. Boldur[36], D. Simionescu[37], Gh. Ivănescu[38], Paul Mihail[39].

---

27 Decretul a fost tipărit în *loc. cit.*, p. 503—505.

28 *Prefață*, în *loc cit.*, p. 1.

29 *Ibidem.*

30 A. Boldur, *Știința istorică română în ultimii 25 ani*, în *loc. cit.*, XX, 1947, p. 90—91.

31 *Ibidem*, p. 2.

32 *Prefață*, în *loc cit.*, XVIII, 1943, p. 1 (se exprimă regretul pentru lipsa „de zețari experimentați").

33 Pentru vol. XVIII, 1943, Direcția își exprima neputința de a grupa studiile „după criterii de materie sau înrudire", ele fiind tipărite „în ordinea sosirii la redacție". Volumele XIX și XX prezentau în linii mari, o alcătuire identică : studii (vol. XIX, relații româno-ruse), note, recenzii și note bibliografice, revista publicațiilor periodice, cronica și, în fine, un rezumat în limba franceză.

34 *Prefață*, XIX, 1946, p. 1.

35 *La Bessarabie et les relations russo-roumaines*, Paris, 1927 ; *Istoria Basarabiei pînă la secolul al XVII-lea*, Chișinău, 1937.

36 Idem, *Privire generală asupra colaborării ruso-române în domeniul științei istorice*, în *loc cit.*, p. 3—8 ; idem, *Expediția de la Prut din 1711*, în *loc. cit.*, p. 47—86 ; idem, *Jurnalul lui Petru cel Mare ca izvor de informație pentru istoria românilor*, în *loc. cit.*, p. 87—100 ; idem, *Cine a fost principele Olaha ?* XX, 1947, p. 312—313.

37 D. Simonescu, *Activitatea lui D. Cantemir în Rusia*, XIX, 1946, p. 9—17.

38 Gh. Ivănescu, *Repartiția geografică a neamurilor slave în patria lor primitivă*, în *loc. cit.*, p. 18—25.

39 Paul Mihail, *Ideologia social-politică a lui P. D. Kiselef*, XX, 1947, p. p. 317—319.

În fine, un fapt meritoriu al publicaţiei condusă de A. Boldur a fost şi interesul pentru istoria universală[40], interes ce continua, la noi dimensiuni, un şir de preocupări statornicite încă din vremea lui I. Minea[41].

Ducînd mai departe tradiţia *Cercetărilor istorice*, revista Institutului de istorie a contribuit, astfel, la îmbogăţirea prestigiului aceteia, prin studii noi, remarcabile ca ţinută ştiinţifică. Între cele două publicaţii a existat o continuitate desăvîrşită ce era dovedită nu numai de declaraţia programatică a celeia din urmă, ci şi de menţinerea aceleiaşi echipe de colaboratori activi (N. Grigoraş, Al. Andronic, N. Corivan, ş.a.).

Scurta apariţie în timp (din 1943 pînă în 1947, 3 volume), n-a îngăduit *Studiilor şi cercetărilor istorice* o afirmare prea răsunătoare în dialogul istoriografic al vremii. În acest sens îi erau potrivnice, de altfel, condiţiile create în ţara noastră de urmările celui de-al doilea război mondial şi de transformările adînc revoluţionare parcurse de societatea românească.

Reorganizarea, la noi dimensiuni, a vieţii cultural-ştiinţifice în Iaşul prefacerilor socialiste din anii de după 1947 a ignorat, un timp, tradiţiile publicaţiei fondată de Ilie Minea. Cadrele Facultăţii de istorie aveau să-şi valorifice contribuţiile în *Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza"*, iar cercetătorii *Institutului de istorie şi arheologie* aveau să editeze, din 1961, *Arheologia Moldovei*, şi, din 1964, *Anuarul*, astfel încît numele revistei lui I. Minea, o frumoasă realizare a istoriografiei ieşene interbelice, fusese dat uitării.

Este meritul Muzeului de istorie a Moldovei de a scoate în 1970 primul volum din *Cercetări istorice*, seria nouă, culegere menită să amintească de „prestigioasa revistă apărută cu cîteva decenii în urmă", cu mesajul de a duce „mai departe, la dimensiunile societăţii noastre socialiste, tradiţiile ştiinţifice progresiste ale şcolii istorice ieşene"[42].

În asemenea împrejurări, revista îşi fixa ca ţel principal publicarea studiilor de istorie dar şi de muzeologie, alături de acestea înscriindu-se preocupările de valorificare a trecutului cultural, a documentelor istorice inedite şi un spaţiu, mai restrîns, de recenzii. De notat că, deşi apărută ca o publicaţie muzeistică, revista a reuşit să atragă colaborarea unui număr larg de cercetători din întregul centru universitar, mai ales de la Facultatea de istorie şi de la Institutul de istorie, devenind astfel făptaşă la afirmarea tot mai activă a şcolii istorice ieşene din zilele noastre. Mai mult, prin colaborările pe care a reuşit să le cîştige de la reputaţi specialişti din alte localităţi şi prin problematica de interes major, vizînd întregul spaţiu naţional, *Cercetări istorice*, seria nouă se afirmă, pe urmele seriei vechi, ca o revistă ce depăşeşte sfera regională.

Cel puţin în trei direcţii, însă, seria nouă reflectă avansul considerabil al istoriografiei din zilele noastre faţă de perioada interbelică : 1) interesul sporit pentru investigaţiile arheologice, interes concretizat în numărul mare de studii, rod al cercetărilor temeinice de teren ; 2) reconsiderarea istoriei contemporane şi, în special, a mişcării democratice şi muncitoreşti ; 3) în fine, preocuparea faţă de problemele de muzeologie, văzute ca o posibilitate esenţială de educare a publicului în spiritul istoriei naţionale. În toate aceste domenii, *Cercetările istorice* au publicat în decursul celor 10 ani de la apariţia seriei noi un volum considerabil de contribuţii intrate curînd în circuitul istoriografiei naţionale.

Sînt numai cîteva din datele ce conturează chipul unei valoroase publicaţii de istorie, demnă de tradiţiile pe care le reprezintă, o publicaţie chemată să contribuie mai departe la dezvoltarea istoriografiei din ţara noastră.

NOTĂ

Între dificultăţile pe care a trebuit să le depăşim în conceperea acestui indice cele dintîi probleme au izvorît din modul de apariţie al revistei : pe de-o parte, redactorii i-au susţinut continuitatea atît prin titlu cît şi prin numerotarea volumelor de apariţie ; pe de altă parte au existat, incontestabil, deosebiri în ceea ce privea caracterul revistei (apărută, iniţial, ca buletin al seminarului de istorie a românilor, ulterior ca buletin al Institutului de istorie „A. D. Xenopol", sub titlul de *Studii şi cercetări istorice*, în fine, ca publicaţie a Muzeului de istorie a Moldovei). Ar fi trebuit, prin urmare, un singur indice, ca cel de faţă, sau trei indici distincţi, reuniţi, eventual, printr-unul de nume astfel încît ce-l ce-i va folosi să poată avea o imagine pentru fiecare etapă în parte a publicaţiei ? Dacă am depăşit dilema, acceptînd prima soluţie,

[40] N. Corivan, *Contribuţii la anexarea Savoiei şi Nisei*, în *loc. cit.*, p. 261—297 ; G. Ivănescu, *loc. cit.*

[41] V. Cristian, *op. cit.*, p. 232—233.

[42] [*Anunţ*], I, 1970, f. nenumerotată.

20. Idem, *Locul lui D. Onciul în istoriografia românească.* Idei din lecția de deschidere a cursului de istoria românilor, ținută în ziua de 3 noiembrie 1938, XIII—XVI, 1940, p. 597—605.
21. Idem, *Există tendințe noui în istoriografia românească de azi ?* Idei din lecția de deschidere a cursului de istorie românească, ținută în ziua de 1 noiembrie 1937, *loc. cit.*, p. 606—612.
22. Idem, *Cum s-a scris istoria veche românească.* Idei din lecția de deschidere a cursului de Istoria românilor, ținută în ziua de 2 noiembrie 1936, *loc. cit.*, p. 631—640.
23. Idem, *Istoriografia românească și arta.* Idei din lecția de deschidere a cursului de istorie română, ținută la 14 noiembrie 1934, *loc. cit.*, p. 641—650.
24. Idem, *Despre Miron Costin.* Idei din lecția de deschidere a cursului de Istoria românilor, ținută la 4 noiembrie 1933, *loc. cit.*, p. 651—669.
25. Idem, *Un monument al istoriografiei noastre* (N. Iorga), *loc. cit.*, p. 720—721.
26. Petre MÂLCOMETE, *Nicolae Iorga și istoria comerțului intern al țărilor române*. III, 1972, p. 195—205.
27. Idem, *Considerații cu privire la abordarea problemelor economice în opera lui Nicolae Iorga*, IV, 1973, p. 231—251.
28. Claudiu PARADAISER, Maria PARADAISER, *Știri de istorie universală în opera cronicarului Ion Neculce*, III, 1972, p. 83—99.
29. George PASCU, *Mihail Cantacuzino*, I, 1925, p. 66—78.
30. Cornelia ȘERBAN-LAVRONSCHI, *Idei politice în Letopisețul lui Miron Costin*, IV, 1928, p. 64—75.
31. Ion ZAMFIRESCU, *„Teoria istoriei". Pe marginea cărții lui A. D. Xenopol*, XVIII, 1943, p. 441—446.
32. D. ZAHARIA, *D. Cantemir și L. F. Marsigli despre stadiul contemporan al Imperiului otoman*, IV, 1973, p. 383—391.
33. Al. ZUB, *A. D. Xenopol, note istoriografice*, I, 1970, p. 187—201.
vezi și nr. 449, 478 — 482, 548, 568.

II. Izvoare istorice

1. Manuscrise

34. M. CROITORU, *„Hora Unirii", variantă inedită*, IX—X, 1978—1979, p. 629—634.
35. G. DUZINCHIEVICI, *Manuscrisele vechi* (*Halima* și un *Calendariu din 1804*), II—III, 1926—1927, p. 249—255.
36. P. MIHAIL, *Manuscris ieșan din 1784 în Basarabia* (scris de Const. Botezatul și Alexandru Batcul), XVIII, 1943, p. 392—402.
37. Idem, *Manuscris miscelaneu din secolul al XVIII-lea* (a doua jumătate), IV, 1973, p. 44—415.
38. Ilie MINEA, *„Histoire de Charles XII" într-o traducere românească din 1792*, I, 1925, p. 403.
39. Idem, *„Telemah" în traducere românească veche* (un ms. la B.C.U. — Iași), II—III, 1926—1927, p. 255.
40. Idem, *Despre o veche gramatică română manuscrisă* (scrisă de Grigorovici, școlar la Academia Mihăileană, probabil după cursul lui Petru Cîmpeanu), XIII—XVI, 1940, p. 677—682.

2. Documente istorice

41. P. ABRUDAN, *Un document inedit din anul 1625*, III, 1972, p. 329—331.
42. Idem, *Trei documente inedite din secolul al XVIII-lea referitoare la neamul Stroici*, IV, 1973, p. 399—406.
43. Gh. BĂILEANU, *Despre tîrgul Hîrlău : întinderea lui în 1806.* (un document din arhiva Epitropiei Sf. Spiridon, Iași), V—VII, 1929—1931, p. 317—323.
44. Alex. BĂILEANU, *Documente și regeste moldovenești* (între 1436—1840) VIII—IX, 1932—1933, p. 80—150 ; X—XII, 1943—1936, 1, p. 257—302.
45. T. G. BULAT, *O carte de blestem a episcopului Dimitrie Sulima al Cetății Albe în cauza evreului Volf Leibovici din Iași* (din 16 nov. 1811), XIII—XVI, 1940, p. 422—423.
46. I. CAPROȘU, A. PRICOP, *Documentele satului Ringhilești*, (între 1623—1803), III, 1972, p. 315—327 ; VIII, 1977, p. 495—501.
47. I. CIUPERCĂ, *Un document privind mișcarea muncitorească din Galați între anii 1919—1923*, III, 1972, p. 353—354.
48. Dumitru D. CIUREA, *Documente moldovenești* (între 1663—1822), X—XIII, 1934—1936, 2, p. 65—88.
49. G. DUZINCHEVICI, *Regeste și documente vechi moldovenești*, V—VII, 1929—1931, p. 161—169.

50. Th. HOLBAN, *Document moldovenesc din anul 1610*, IV, 1928, 2, p. 186—187.
51. D. IVĂNESCU, *1877, Mărturii contemporane*, VII, 1976, p. 267—272.
52. Idem, *Documente despre 1877*, VIII, 1977, p. 503—508.
53. Ştefan LEMNY, *Documente referitoare la istoria oraşului Suceava adunate de S. Fl. Marian*, V, 1974, p. 257—264.
54. Adrian MACOVEI, *O instalaţie pentru finisat stofe, atestată documentar la Iaşi, 1808*, (5 mart.), IV, 1973, p. 407—408.
55. Tudor MATEESCU, Marcel D. CIUCĂ, *Arzuri ale Moldovei către Poartă în secolul al XVIII-lea*, III, 1972, p. 339—352.
56. Paul MIHAILOVICI, *Opt documente moldoveneşti dinaintea lui Ştefan cel Mare*, VIII—IX (1932—1933), 1, p. 185—215.
57. Idem, *Documente moldoveneşti găsite la Constantinopol* (între 1462—1806), VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 3—63; X—XII, 1934—1936, 1, p. 105—127; XIII—XVI, 1940, p. 106—112.
58. I. MINEA, *Despre răzeşi. În legătură cu un document* (din 21 febr. 1588, Iaşi), IV, 1928, 2, p. 92—96.
59. Idem, *Regeste şi documente moldoveneşti (1508—1590)*, *loc. cit.*, p. 139—124.
60. Idem, *Un uric de la Aron Vodă* (8 dec. 1594), *loc. cit.*, p. 145—149.
61. Idem, *Păreri despre Moldova, din 1843* (într-un doc. din biblioteca liceului Honterus), V—VII, 1929—1931, p. 367—371.
62. Idem, *Proclamaţia guvernatorului Buccow către românii ardeleni în 1761, loc. cit.*, p. 371—373.
63. Idem, *Ceva despre Constantin Cantacuzino stolnicul* (într-un doc. din 27 sept. 1707), VIII—IX, 1932—1933, 2, p. 73—79.
64. Idem, *Din istoria unui cnezat ardelean* (într-un doc. din 24 nov. 1487), *X—XII, 1934—1936, 1, p.3—61.*
65. Idem, *Despre Ardealul lui Mihai Vodă Viteazul. Cîteva documente date pentru moşii ardeleneşti, loc. cit.*, p. 177—195.
66. Idem, *Un peciu* (doc. din 1799), *loc. cit.*, p. 337.
67. Idem, *Un document inedit despre domnia lui Mihai Vodă Viteazul, loc. cit.*, p. 339—340.
68. Idem, *Despre principatele române şi Ardeal în 1553*, (un doc. din 25 iul. 1553), *loc. cit.*, p. 355—356.
69. Idem, *Ştiri noui despre cnezatul ardelean şi cincizecime* (în 2 doc. din 13 mai 1366 şi 16 aug. 1433), X—XII, 1934—1936, 2, p. 95—97.
70. Virgil PÂNTEA, *Documente moldoveneşti din vremea lui Ştefan cel Mare*, X—XII, 1934—1936, 1, p. 222—224.
71. A. PRICOP, *Lupta Partidului împotriva dictaturii militaro-fasciste reflectată în documentele organizaţiei regionale P.C.R., Moldova*, V, 1974, p. 275—280.
72. Leon ŞIMANSCHI, *Menţiuni de acte moldoveneşti de la sfîrşitul secolului al XIV-lea*, IC, 1973, p. 151—160.

vezi şi nr. 304, 321, 328—329, 364, 372, 392, 396, 409, 418, 420, 452—453, 470, 473, 478, 532, 534, 542, 585, 588, 589.

3. Documente şi alte menţiuni externe

73. A. BOLDUR, *Jurnalul lui Petru cel Mare ca izvor de informaţie pentru istoria românilor*, XIX, 1946, p. 87—100.
74. Idem, *V-n-n-t-r din scrisoarea cahanului Iosif şi N-dr-r al lui Gardazi, loc. cit.*, p. 194—197.
75. Emil DIACONESCU, *Presa franceză şi chestiunea Basarabiei în 1878*, IV, 1928, 1, p. 277—308.
76. D. GĂZDARU, *O relaţiune italiană contimporană despre sfîrşitul lui Velicio şi Miron Costin*, V—VII, 1929—1931, p. 375—376.
77. T. HOLBAN, *Noi ştiri despre luptele ruso-turce din 1711* (din arhivele franceze), XIII, 1940, p. 299—309.
78. Anton MESROBEANU, *Documente din Arhiva Vaticanului referitoare la Mihai Viteazul*, V—VII, 1929—1931, p. 27—30.
79. Ilie MINEA, *Marino Sanudo bătrînul despre noi*, I, 1925, p. 404—405.
80. Idem, *Neînţelegeri între Alexandru Vodă Ghica şi consulul englez din Bucureşti*, (raport din arhivele franceze comunicat de N. Corivan), VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 239—243.
81. Idem, *În legătură cu căderea lui Alexandru Ghica (1834—1842) şi domnia lui Mihai Sturza*, (memorii din arhivele franceze), *loc. cit.*, p. 243—249.

150. Idem, *Indicaţie greşită ?* (pe marginea unui doc. publicat de Damian Bogdan, *Rev. ist. rom.*, III, fasc. II—III, 1933), X—XII, 1934—1936, 1, p. 345—346.
151. Idem, *Despre primul staroste cunoscut de Putna* (= Bolea, la 1552, XII I—XV 1940, p. 700.

2. Cronologie

152. A. BOLDUR, *Lista domnitorilor* (după C. C. Giurescu, *Istoria românilor*), XVIII 1943, p. 492—493.
153. Emil CONDURACHI, *Data morţii lui Alexăndrel Vodă* (: 26 apr. 1455), VIII—IX 1932—1933, 1, p. 216—217.
154. Vasile LUNGU, *Cînd şi-a scris Ureche cronica*, XIII—XVI, 1940, p. 719—720.
155. Ilie MINEA, *Ziua morţii lui Nicolae Alexandru Voevod, I*, 1925, p. 410.
156. Idem, *Cînd a scris Miron Costin „Chronika ziem moldawskichy y multawskich" ? loc. cit.*, p. 414—416.
157. Idem, *Cînd a redactat Dimitrie Cantemir „Istoria pentru creşterea şi descreşterea curţii aliosmăneşti" ?* II—III, 1926—1927, p. 255—256.
158. Idem, *O povară de bani* (în legătură cu solia logofătului Tăutu), *loc. cit.*, p. 256—257.
159. Idem, *O ştire despre Gligorie Ureche*, V—VII, 1919—1931, p. 350.
160. Idem, *Cînd s-a clădit m-rea Secul ?, loc. cit.*, p. 351.
161. Idem, *Sfîrşitul domniei lui Despot Vodă, loc. cit.*, p. 351—352.
162. Idem, *Data de zi a luptei de la Verbia, loc. cit.*, p. 352—354.
163. Idem, *Cînd s-a întemeiat banatul de Severin, loc. cit.*, p. 359.
164. Idem, *În legătură cu banii Craiovei, loc. cit.*, p. 417.
165. Idem, *Despre sfîrşitul domniei lui Iancu Vodă Sasul*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 217—218.
166. Idem, *În legătură cu data morţii lui Ştefan cel Mare, loc. cit.*, p. 219—220.
167. Idem, *Despre domnia lui Roman II Vodă, loc. cit.*, p. 222—227.
168. Idem, *Data morţii lui Ion Vasilie Despot Vodă, loc. cit.*, p. 230.
169. Idem, *Sfîrşitul domniei lui Ştefan Vodă Tomşa, loc. cit.*
170. Idem, *Svonuri despre un plan de căsătorie a fiicei lui Mihai Vodă Viteazul cu Sigismund Bathory, loc. cit.*, p. 231—232.
171. Idem, *Românii din Braşov şi Mihai Viteazul, loc. cit.*, p. 232—237.
172. Idem, *Cînd începe anul de la 1 sept. în Moldova după cronica lui Ureche ?* , X—XI 1934—1936, 1, p. 338.
173. Idem, *Cînd apare mai întăi marile vornic a ţării de jos ? loc. cit.*
174. Idem, *Cînd s-a mutat reşedinţa domnească de la Bucureşti, loc. cit.*, p. 338—339.
175. Idem, *Cînd a început domnia întăia a lui Mihnea (II) Vodă ?, loc. cit.*, p. 349—350.
176. Idem, [În legătură cu începuturile marii bănii a Craiovei. Polemică cu I. C. Filitti] *loc. cit.*, p. 428—429.
177. Idem, *Evenimentele moldoveneşti din anul 1474*, XIII—XVI, 1940, p. 686—690.
178. Idem, *Cînd a început domnia Gavriil Vodă Movilă ? loc. cit.*, p. 690—691.
179. Idem, *Cînd a murit Ieremia Vodă Movilă, loc. cit.*, p. 694.
180. Idem, *Data de zi a luptei de la Ciuhur, loc. cit.*, p. 694—695.

3. Epigrafie. Însemnări pe cărţi

181. Nicolae GOSTAR, *Un altar epigrafic din fosta colecţie a lui Vasile Ursăcescu din Curteni, jud. Vaslui*, V, 1974, p. 93—100.
182. Şt. BUJORANU, *Note de pe cărţile bisericeşti de la biserica Ţuţcani—Mînăstire* (jud. Covurlui) (cu referiri la Manolache Bogdan), XIII—XVI, 1940, p. 405—413.
183. I. MINEA, *Însemnări vechi* (pe cărţi), V—VII, 1929—1931, p. 380—382.

4. Numismatică

184. I. MINEA, *Bani vechi moldoveneşti* (= domniţe), II—III, 1926—1927, p. 255.
185. Idem, *Dacia felix* (în monede), VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 265—266.
186. P. NICORESCU, *Monete moldoveneşti bătute la Cetatea Albă*, XVIII, 1943, p. 75—88.
187. Şeiva SANIE, *Tezaurul de monede romane imperiale de la Măgireşti (jud. Bacău)*, VI, 1975, p. 69—81.
188. C. ZANE, *Sisteme monetare şi monete principale din veacurile trecute*, IV, 1928, 1, p. 3—36.

5 Heraldică

189. L. T. BOGA, *Din vremea ocupației ruse în Moldova (1769—1774). Bourul și stema românească*, XIII—XVI, 1940, p. 702.
190. V. BRĂTULESCU, *În chestiunea pecetei Mînăstirei Neamțului, XVIII*, 1943, p. 447—448.
191. Valerian L. CIOFU, *Un sigiliu moldovean din perioada premergătoare Unirii Principatelor*, V, 1974, p. 265—273.
192. Idem, *Războiul de independență a României ilustrat în medalii, decorații și plachete*, VIII, 1977, p. 369—388.
193. N. GRĂMADĂ, *A existat în România instituția eraldică ?* XIX, 1946, p. 26—32.
194. Ilie MINEA, *Despre stema Moldovei*, I, 1925, p. 401—402.

6. Genealogie

195. Mihai COSTĂCHESCU, *Despre neamul de boieri moldoveni Ureche, cu ocazia unor știri într-un document de la Duca Vodă, din 1671, Sept. 5*, IV, 1928, 1, p. 37—47.
196. Idem, *Neamul lui Oană, dvornic de Suceava și satele lui*. V—VII, 1929—1931, p. 41—79.
197. Șt. S. GOROVEI, *Găneștii și Arbureștii (Fragmente istorice)*, II, 1971, p. 143—159.
198. Ilie MINEA, *Cherana sau Cherața ?* (în legătură cu primii domni ai Țării Românești, Vladislav I și Radu I), I, 1925, p. 412—414.
199. Idem, *Mama lui Mihai Voevod, domnul Țării Românești*, V—VII, 1929—1931, p. 358—359.
200. Idem, *Despre Miron Costin, mare vornic al Țării de jos și fratele său Iancu*, V—VII, 1929—1931, p. 366—367.
201. Idem, *În legătură cu copiii lui Mihai Viteazul, loc. cit.*, p. 419—423.
202. Idem, *O nepoată a lui Iancu de Inidoara, doamnă a Moldovei*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 227—228.
203. Idem, *Cuscru lui Ștefan cel Mare, loc. cit.*, p. 250—251.
204. Idem, *Despre Mihai banul* (completare la nota de la nr. 201) *loc. cit.*, 3, p. 261.
205. Idem, *Despre Teodor, fratele lui Petru Vodă Rareș, loc. cit.*, p. 349—351.
206. Idem, *Ceva despre Alexandru Vodă cel Rău*, X—XII, 1934—1936, 1, p. 344—345.
207. Idem, *Despre Petru Vodă Cercel, loc. cit.*, p. 345.
208. Idem, *Despre Dumitru banul, fiul lui Stan banul*, XIII—XVI, 1940, p. 348—349.
209. Idem, *Despre fiii lui Dan II Vodă, loc. cit.*, p. 351—352.
210. Idem, *Descendența masculină a lui Mircea cel Bătrîn, loc. cit.*, p. 695—697.
211. Idem, *Un strămoș mai însemnat al Racovițeștilor, loc. cit.*, p. 698—699.
212. Idem, *Din descendența lui Balc Voevod, loc. cit.*, p. 708—710.
213. Sever ZOTTA, *Înrudirea Lăpușnenilor cu Ioan IV cel Groaznic, I-ul țar al rușilor*, I, 1925, p. 392—397.

7. Etimologii. Topografie. Onomastică.

214. Ilie MINEA, *Nume topice din Polonia* (înrudite cu cele românești), I, 1925, p. 408.
215. Idem, *Numiri vechi la noi pentru narthex și pridvor, loc. cit.* p. 408—409.
216. Idem, *Du-te la hantătar, loc. cit.*, p. 410.
217. Idem, *De cînd cu Tokoli, loc. cit.*
218. Idem, *Golăi sau Golia ? loc. cit.*, p. 411.
219. Idem, *Boja, loc. cit.*
220. Idem, *Toponimie și istorie : „luncă" și „loc", loc. cit.*, p. 411—412.
221. Idem, *Originea romană a instituției cnezatului la noi, loc. cit.*, p. 412.
222. Idem, *Lamură*, II—III, 1926—1927, p. 262.
223. Idem, *Ficior de babă, loc. cit.*, p. 202.
224. Idem, *Un cuvînt rar* (: drumac), V—VII, 1929—1931, p. 355.
225. Idem, *Despre curtea domnească din Suceava* (așezarea ei), VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 220.
226. Idem, *„...Au ieșit la lume", loc. cit.*, p. 229—230.
227. Idem, *O emendare a textului cronicii lui Ureche în prelucrarea lui Simion Dascălul* (referitoare la cuvîntul calaiștо), *loc. cit.*, 3, p. 269—270.
228. Idem, *Ceva despre voit*, X—XII, 1934—1936, 1, p. 339.
229. Idem, *Despre cel mai vechi nume al orașului Roman, loc. cit.*, p. 346—348.
230. Idem, *A Șovăi*, XIII—XVI, 1940, p. 693.

231. Idem, *Cuvînt uitat în graiul moldovenesc, loc. cit.*, p. 697.

232. Idem, *Unde erau Piperești din vremea lui Iliaș Vodă și Ștefan Vodă, domni ai Moldovei ?, loc. cit.*, p. 700.

233. Idem, *Originea numirii Răbîe, loc. cit.*, p. 700—701.

8. Bibliografie. Carte veche

234. GH. BUZATU, *Lucrări străine din 1965—1975 privind istoria contemporană a României. O bibliografie*, IX—X, 1978—1979, p. 581—596.

235. N. GRIGORAȘ, *Publicațiile profesorului Ilie Minea*, XVIII, 1943, p. 469—480.

236. Ilie MINEA, *Adaos bibliografic* (două completări la o listă a studiilor despre cronicile moldovenești), I, 1925, p. 412.

237. Idem, *Cărți vechi și necunoscute sau rare*, V—VII, 1929—1931, p. 378—380.

238. Lucian PREDESCU, *În legătură cu cărți mai vechi* (despre Alexandru Hasdeu), II—III, 1926—1927, p. 288.

9. **Iconografie**

239. Valerian L. CIOFU, *Iconografia lui Dimitrie Cantemir în artele secolelor XVIII—XIX*, IX—X, 1978—1979, p. 327—348.

240. Mihai CROITORU, *Un nou document iconografic Al. I. Cuza*, IV, 1973, p. 409—410.

241. I. MINEA, *Chipul lui Alexandru cel Bun. Discuție fără chipuri*, XIII—XVI, 1940, p. 706—708.

242. Ion I. SOLCANU, *Portretul lui Ștefan cel Mare în pictura epocii sale*, VI, 1975, p. 83—100.

243. Gustav Adolf ZIKELI, *Prinderea lui Horia și Cloșca.* (Pe marginea unei gravuri de Weinrauch), V—VII, 1929—1931, p. 291—296.

B. ISTORIA ROMÂNILOR

I. **Istoria veche. Epoca migrațiilor**

1. **Arheologie**

244. Cătălina BLOȘIU, *Considerații preliminare asupra necropolei birituale din secolul al IV-lea e.n. de la Lețcani-Iași*, IV, 1973, p. 93—125.

245. Idem, *Noi observații și ipoteze cu privire la mormîntul de la Concești*, V, 1974, p. 59—80.

246. M. BRUDIU, *Paleoliticul superior dintre Carpați și Siret*, III, 1972, p. 41—54.

247. Stela CHEPTEA, *Săpături arheologice de la Hlincea Iași din anul 1964*, I, 1970, p. 77—90.

248. V. CHIRICA, *Considerații cu privire la paleoliticul final de pe teritoriul României*, VIII, 1977, p. 109—123.

249. C. ICONOMU, *Un nou akinakes descoperit la Cozia* (jud. Iași), VI, 1975, p. 55—67.

250. C. ICONOMU și R. OCHEȘANU, *Un pond de Cyzic în colecțiile Muzeului de istorie a Moldovei din Iași*, VII, 1976, p. 77—82.

251. Constantin ICONOMU, *Depozitul de bronzuri de la Tătărăni (comuna Dănești, jud. Vaslui)*, VIII, 1977, p. 213—229.

252. Idem, *Cercetările arheologice din locuirea hallstattiană tîrzie de la Curteni—Vaslui*, IX—X, 1978—1979, p. 177—235.

253. I. IONIȚĂ, *Necropola din secolul IV e.n. de la Miorcani (jud. Botoșani)*, V, 1974, p. 81—92.

254. A LASZLO, *Începuturile primei vîrste a fierului pe teritoriul Moldovei. Unele rezultate și probleme.* VII, 1976, p. 57—75.

255. Silvia MARINESCU-BÎLCU, *Unele probleme ale fazei Cucuteni A în lumina săpăturilor arheologice de la Topile*, VIII, 1977, p. 125—144.

256. DAN MONAH, *Idoli „en violon" din cultura Cucuteni*, IX—X, 1978—1979, p. p. 163—175.

257. Anton NIȚU, *Originea orientală și sensul religios al motivului antropomorf cucutenian de la Petreni (Basarabia)*, XVIII, 1943, p. 197—206.

258. Idem, *Vase antropomorfe ale ceramicii Stoicani-Aldeni din sudul Moldovei*, II, 1971, p. 77—90.

259. Idem, *Reprezentarea păsării în decorul pictat al ceramicii cucuteniene din Moldova* VI, 1975, p. 45—64.

260. Idem, *Teme plastice ornitomorfee şi zoomorfee pe ceramica cucuteniană din Moldova*, VII, 1976, p. 49—55.

261. Idem, *Continuitatea ceramicii pictate între culturile Cucuteni—Tripolie şi Gorodsk—Usatovo* (*Horodiştea—Folteşti*), VIII, 1977, p. 145—211.

262. Idem, *Criterii actuale pentru clasificarea complexelor ceramicii şi periodizarea etapelor culturii cucuteniene*, IX—X, 1978—1979, p. 93—162.

263. V. PALADE, *Mormînt de înhumaţie din sec. al IV-lea descoperit la Iveşti* (*jud. Vaslui*), I, 1970, p. 73—76.

264. Idem, *Descoperiri sarmatice din secolele II—III e.n. în sud-estul colinelor Tutovei*, IX—X, 1978—1979, p. 247—260.

265. Şeiva SANIE, *O camee şi o gemă de la Barboşi*, III, 1972, p. 55—64.

266. Silviu SANIE, Şeiva SANIE, *Cercetările arheologice de la Dumbrava* (*com. Ciurea, jud. Iaşi*), IV, 1973, p. 61—92.

267. Şeiva SANIE, Paul ŞADURSCHI, *Tezaurul de la Dersca* (*jud. Botoşani*), VII, 1976, p. 83—90.

268. V. SPINEI, *O psalie din corn descoperită la Băiceni*, I. 1970, p. 67—72.

269. Idem, *Săpăturile arheologice de la Băiceni-Dîmbul lui Pletosu, în anii 1961—1968*, IX—X, 1978—1979, p. 261—271.

270. Corneliu Mărgărit TĂTULEA, D. VICOVEANU, *Depozitul de piese de cult de la Poiana*, IV, 1973, p. 143—150.

271. Silvia TEODOR, Stela CHEPTEA, *O amforă ştampilată de la Hîrlău*, VIII, 1977, p. 231—233.

272. Maria VRABIE, *Probota—Iaşi. Noi contribuţii la cercetările arheologice de suprafaţă*, IX—X,. 1978—1979, p. 237—245.

2. Epoca veche

273. A. BOLDUR, *Indo-europenii şi migraţiunea slavilor* (*teoria lui A. Şahmatov*) (*Despre originea românilor*), XVIII, 1943, p. 481—487.

274. Em. CONDURACHI, *Din nou cu privire la altarul funerar de la Tropaeum Traiani*, II, 1971, p. 129—141.

275. Adrian C. FLORESCU, *Unele consideraţii asupra cetăţilor traco-getice* (*hallstattiene*) *din mil. I. î.e.n. de pe teritoriul Moldovei*, II, 1971, p. 103—118.

276. N. GOSTAR, *Numele şi originea costobocilor*, *I.*, *1970*, p. 109—117.

277. Idem, *Gladiatorul ΣΚΙΡΤΟΣ ΔΑΚΗΣΙΣ*, VII, 1976, p. 91—101.

278. Idem, *Thebtunis Papyrus*, *II 686*, IX—X, 1978—1979, p. 273—280.

279. Filip HOROVITZ, *Influenţa elenismului asupra lumei traco-dacice şi traco-daco-romane pînă la retragerea legiunilor din Dacia*, II—III, 1926—1927, p. 44—93.

280. Idem, *Cînd încetează stăpînirea romană în Dacia Traiană ?* IV, 1928, 2, p. 52—63.

281. Idem, *Despre organizarea administrativă a Daciei Traiane pînă la Marcu Aurel*, V—VII, 1929—1931, p. 87—160.

282. Vladimir ILIESCU, *Cu privire la data aşezării sciţilor în Dobrogea*, III, 1972, p. 59—64.

283. P. NICORESCU, *Coloana traiană*, XVIII, 1943, p. 78—83.

284. Radu VULPE, *Valurile romane din Dobrogea*, *loc. cit.*, p. 84—89.

3. Epoca migraţiilor

285. C. CIHODARU, *Localizarea unor triburi din lista geografului bavarez*, I, 1970, p. 119—132.

286. Idem, *Continuitatea populaţiei băştinaşe romanizate în regiunea nord-dunăreană şi urmele ei în toponimie*, VIII, 1977, p. 249—265.

287. Dan Gh. TEODOR, *Descoperiri din secolele VI—VII e.n. la Iaşi.—Crucea lui Ferenţ*, II, 1971, p. 119—124.

288. Idem, *Apartenenţa etnică a culturii Dridu*, IV, 1973, p. 127—142.

II. Evul mediu

1. Viaţa politică

289. A. BOLDUR, **Întemeierea Moldovei** *Cu privire la lucrările d-lui Gheorghe I. Brătianu*, XIX, 1946, p. 174—193.

290. Idem, *Cine a fost principele Olaha ?* (= Oleg Ingrarevici de Reazan), XX, 1947, p. 312—313.

291. N. GRIGORAŞ, *Românii de la Est de Carpaţi şi organizarea lor pînă la întemeierea statului românesc al Moldovei*, VIII, 1977, p. 267—284.

292. I. MINEA, *Războiul lui* **Basarab** *cel* **Mare** *cu regele Carol Robert* (noiembrie 1330), V—VII, 1929—1931, p. 324—343.

293. Idem, *Despre politica externă a Ţării Româneşti în anii 1349 şi 1357, loc. cit.*, p. 354.

294. Idem, **Vlad Dracul** *şi vremea sa*, IV, 1928, 1, p. 65—276.

295. A. BOLDUR, *Politica externă a lui* **Ştefan cel Mare** *într-o lumină nouă*, XVIII, 1943, p. 33—72.

296. Emil CONDURACHI, *Boierii moldoveni şi lupta de la Valea Albă*, V—VII, 1929—1931 p. 373—375.

297. N. GRIGORAŞ, *Logofătul Mihul*, XIX, 1946, p. 123—173.

298. I. LUPAŞ, *Cuscrul maramureşean al lui Ştefan cel Mare : voievodul transilvan Bartolomeu Dragfi. 1493—1498*, XVIII, 1943, p. 90—94.

299. I. MINEA, *Ştefan cel Mare şi împăratul Maximilian I*, V—VII, 1929—1931, p. 354—355.

300. Idem, *Despre lupta de la Podul Înalt*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 220—221.

301. Idem, *Un popas al regelui Mateiaş în Moldova*, X—XII, 1934—1936, 2, p. 89—94.

302. Ven. CIOBANU, *Relaţiile lui Ştefan cel Mare cu Polonia oglindite în istoriografia poloneză*, VIII, 1977, p. 287—293.

303. I. MINEA, *Despre Roman Pribeagul* (*şi conflictul* din 1507 între Radu cel Mare şi **Bogdan cel Orb**), II—III, 1926—1927, p. 263—267.

304. Idem, *Complotul boieresc în contra lui* **Ştefăniţă Vodă** (cu 2 doc. în anexă), IV, 1928, 2, p. 188—219.

305. Idem, *Despre sfîrşitul lui Ştefăniţă Vodă Rareş şi ceva despre Alexandru Lăpuşneanu*, X—XII, 1934—1936, 2, p. 193—205.

306. Constantin REZACHEVICI, *Tratatul între* **Petru Rareş** *şi Sigismund I* (*28—31 august 1538*) *din vremea campaniei lui Suleiman Magnificul în Moldova*, IX—X, 1978—1979, p. 305—326.

307. D. CIUREA, *Domnia lui* **Vlad Vodă Înecatul** (*iunie 1530 — octombrie 1532*), XVII, 1943, p. 251—267.

308. I. MINEA, *Sfetnicii lui Vlad Vodă Înecatul* (*1530—1532*), XIII—XVI, 1940, p. 714—717.

309. Idem, *În legătură cu omorîrea lui* **Ştefan Vodă Lăcustă**, X—XII, 1934—1936, 1, 350—351.

310. Idem, *Despre* **Alexandru Cornea** *pretendentul la tronul Moldovei*, VIII—IX, 1932—1933, 2, p. 200—204.

311. Idem, *Un pretendent la tronul Moldovei cînd* **Iliaş Vodă Rareş** *îşi începea domnia* (= Petru Vartic), *loc. cit.*, 3, p. 264—265.

312. Idem, *Despre Radu Vodă Ilie şi Castaldo*, (o scrisoare din 28 febr. 1553), X—XII, 1934—1936, 1, p. 354—355.

313. D. CONSTANTINESCU, **Ştefan Mîzgă** *„Voevod" şi vremea sa. Contribuţie la istoria politică a Moldovei în secolul al XVI-lea*, XX, 1947, p. 209—245.

314. N.C. BEJENARU, *A fost cu adevărat* **Alexandru Lăpuşneanu** *un domn rău?*, XVIII, 1943, p. 207—215.

315. N. GRIGORAŞ, *Boierii lui Alexandru Vodă Lăpuşneanu*, XIII—XVI ,1940, p. 348—384.

316. I. MINEA, *Începutul domniei lui Alexandru Lăpuşneanu. Discutarea cîtorva isvoare.* I, 1925, p. 100—113.

317. Idem, *Un pretendent la tronul Moldovei în 1560*, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 262—263.

318. Constantin CIHODARU, *Inadvertenţe privind cercetarea domniei lui* **Ioan Vodă** cel Viteaz *în Moldova* (1572—1574), VII, 1976, p. 113—122.

319. N. GRIGORAŞ, *Lupta de eliberare condusă de Ion Vodă cel Viteaz* (februarie—iunie 1574), V, 1974, p. 101—130.

320. I. MINEA, *Ion Vodă Armeanul înainte de domnie*, VIII—IX, 1932—1933, 2, p. 208—214.

321. Idem, *Trupe muntene în Moldova pentru Ion Vodă Armeanul în anul 1572* (şi un doc. din 23 mart. 1572), X—XII, 1934—1936, 1, p. 353—354.

322. Idem, *Sfîrşitul domniei lui Ion Vodă Armeanul*, XIII—XVI, 1940, p. 701—702.

323. Idem, *În legătură cu lupta de la Bogdăneşti* (27 oct. 1582), VIII—IX, 1932—1933, 2, p. 206—207.

324. Idem, *Alte ştiri despre Sima visternicului*, XIII—XVI, 1940, p. 718—719.
325. Idem, **Aron Vodă** *şi vremea sa*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 104—184.
326. N. ŞENDREA, *Evenimentele interne din domnia lui Aron-Vodă (1591—1595)*, IV, 1928, 2, 41—51.
327. C. CIHODARU, *Campania lui* **Mihai Viteazu** *în Moldova (mai-iunie 1600)*, V, 1974, p. 131—145.
328. I. IONAŞCU, *Despre hatmanul moldovenesc Andrei, ajuns mare logofăt al lui Mihai Vodă Viteazul* (şi 4 doc. în anexă), XIII—XVI, 1940, p. 97—105.
329. I. MINEA, *Despre lupta de la Teleajen (oct. 1600)* (şi un doc. din 23 oct. 1600), IV, 1928, 2, p. 150—156.
330. Valerian POPOVICI, *Mihai Viteazul şi turcii în anii 1600—1601. Contribuţie la istoria lui Mihai Viteazul*, X—XII, 1934—1936, 1, p. 156—176; 2, p. 3—25.
331. Dimitrie CIUREA, *Domnia munteană a lui* **Simion Vodă Movilă**, XIII—XVI, 1940, p. 113—132.
332. Vasile LUNGU, **Mihăilcş Vodă Movilă** *şi Moldova în anul 1607*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 89—103.
333. A. MESROBEANU, *Rolul politic al Movileştilor pînă la domnia lui* **Ieremia Vodă** I, 1925, p. 177—189.
334. I. CRACIUN, *Sfîrşitul domniei lui* **Radu Şerban**, XVIII, 1943, p. 288—296.
335. I. MINEA, *Radu Vodă Şerban cerut ca principe al Ardealului*, V—VII, 1929—1931, p. 367.
336. N.C. BEJENARU, **Gaspar Gratiani** *domnul Moldovei (1619—1620) şi luptele turco-polone din 1600*, I, 1925, p. 79—99.
337. I. MINEA, *Un adăpost ardelenesc al lui* **Radu Mihai Vodă**, V—VII, 1929—1931, p. 349.
338. Aurel C. GOLIMAŞ, *Diplomatul Constantin Batişte Vevelli Rettimiotul şi revoluţia Moldovei din primăvara anului 1633*, XVIII, 1943, p. 403—419.
339. Victor MOTOGNA, *Epoca lui* **Matei Basarab** şi **Vasile Lupu**, XIII—XVI, 1940, p. 453—544.
340. T.HOLBAN, *Regele Mihail Wisniowiecki* şi *românii*, XIII—XVI, 1940, p. 309—332.
341. Petre ABRUDAN, *Odoarele bisericeşti şi documentele duse în Polonia de către Ioan Sobieschi in anul 1686*, V, 1974, p. 161—169.
342. I. MINEA, *Din domnia lui* **Constantin Vodă Cantemir**, V—VII, 1929—1931, p. 356—357.
343. C.G. BEDREAG, *„Pohod na Charkov — 1711" sau însoţitorii prinţului* D. Cantemir *în exodul din 1711*, XVIII, 1943, p. 420—440.
344. A. BOLDUR, *Expediţia de la Prut din 1711*, XIX, 1946, p. 47—86.

2. Economie. Aspecte sociale. Administraţie. Fiscalitate. Instituţii.

344 bis. C. BOTEZ, *Din istoricul pădurii româneşti*, I, IX—X, 1978—1979, p. 497—516.
345. C. CIHODARU, *Observaţii în legătură cu porturile de pe cursul inferior al Dunării în secolele XI—XIV*, IX—X. 1978—1979, p. 281—303.
346. G. DUZINCHEVICI, *Vornicia moldovenească pînă la 1504*, V—VII, 1929—1931, p. 216—252.
347. Cornelia LAVRONSCHI, *Curtea domnilor moldoveni în preajma epocii fanariote*, I, 1925, p. 377—391.
348. Ştefan LEMNY, *Iscoadele în activitatea de informare din Evul mediu (Moldova şi Ţara Românească)*, IX—X, 1978—1979, p. 349—354.
349. Vasile LUNGU, *Despre olatul Hotinului (1715—1806)*, V—VII, 1929—1931, p. 253—290.
350. Idem, *Ţinuturile moldoveneşti pînă la 1711*, IV, 1928, 2, p. 97—109; XVII, 1943, p. 211—250.
351. C. MERIŞCA, *Cum au dispărut şase sate răzeşeşti de pe harta Moldovei*, VII, 1976, p. 103—111.
352. I. MINEA, *Banii calului*, II—III, 1926—1927, p. 258—259.
353. Idem, *În legătură cu răzeşii*, V—VII, 1929—1931, p. 417—418.
354. Victor MOTOGNA, *Ocnele de sare din Transilvania* şi *istoria medievală a românilor*, XVIII, 1943, p. 136—144.
355. Virgil PÂNTEA *Impozite, taxe şi amenzi moldoveneşti pînă la 1504*, X—XII, 1934—1936, 2, p. 216—224; XIII—XVI, 1940, p. 133—167.

Jurisdicție feudală

356. Alexandru ANDRONIC, *Din problemele vechiului drept românesc : citație și mandat*, XX, 1947, p. 298—311.

357. Gheorghe BĂILEANU, *Fondarea Epitropiei Sf. Spiridon și crearea persoanelor juridice în vechiul drept privat*, V—VII, 1929—1931, p. 3—26.

358. Emil CONDURACHI, *Juzii și judeciile moldovenești*, V—VII, 1929—1931, p. 304—316.

359. N. GRIGORAȘ, *Funcția judecătorească a domniei în Moldova. Domnul și instanțele auxiliare (1741—1832)*, IX—X, 1978—1979, p. 355—386.

360. T. HOLBAN, *Cneazul. Contribuție la Jus valachicum din Polonia*, X—XII, 1934—1936, 1, p. 62—79.

361. Idem, *Jus Valachicum în Polonia*, XVIII, 1943, p. 313—372.

362. I. MINEA, *Despre solemnitatea înfrățirii*, V—VII, 1929—1931, p. 364—365.

363. Idem, *În legătură cu frăția de cruce, loc, cit.*, p. 418—419.

364. Idem, *Probe vechi de judecată* (un doc, din 20 ian. 1737), X—XII, 1934—1936, p. 340—341. 1, p. 340—341.

365. Idem, *Importanța juridică a peceților domnești, loc. cit.*, p.344

366. Idem, *Despre feriia din așezămîntul lui Miron Barnovschi*, X—XII, 1934—1936, 2, p. 206—207.

367. I. MINEA și L. T. BOGA, *Cum se moșteniau moșiile în Țara Românească, pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea? Contribuții la istoria vechiului drept în Țara Românească*. VIII—IX, 1932—1933, 2, p. 164—197 ; 3. p. 84—234 ; X—XII, 1934—1936, 1, p. 306—336 ; 2, p. 145—192 ; XIII—XVI, 1940, p. 1—52.

368. Idem, [Despre banu Iane. Polemică cu I. C. Filitti pe marginea lucrării Cum se se moșteneau moșiile în Țara Românească], X—XII, 1934—1936, 1, p. 429 ; 2, p. 33—64.

369. Mustafa A. MEHMED, *Despre dreptul de proprietate al supușilor otomani în Moldova și Țara Românească în secolele XV—XVIII*, III, 1972, p. 65—81.

370. C. P. SECELEA, *Cazuri de caterisire în dreptul moldovenesc pînă la sfîrșitul sec. XVII*, V—VII, 1929—1931, p. 80—86.

371. Valeriu ȘOTROPA, *Contribuții la studiul aspectelor unitare ale dezvoltării instituiilor juridice pe teritoriul României*, III, 1972, p. 133—145.

III. Epoca modernă

1. Etape

Sfîrșitul secolului XVIII— începutul secolului XIX

372. AL. I. CIUREA, *Catastihul breslei ciubotarilor din Huși (1790—1830)*. XX, 1947, p. 156—170.

373. D. CONSTANTINESCU, *Însemnări despre răscoala tătărășenilor din 1819*, XVIII, 1943, p. 373—379.

374. NICOS GAIDAGIS, *Sfîrșitul acțiunii eteriste în Principate*, III, 1972, p. 147—163.

375. N.GRIGORAȘ, *Beilicul din Iași și asasinarea domnitorului Grigore al III-lea Ghica (1 octombrie 1776)*, VI, 1975, p. 101—122.

376. Idem, *Reformele cu caracter administrativ ale lui Constantin Mavrocordat*, VII, 1976, p. 123—164.

377. Idem, *„Reforma" lui Constantin Vodă Mavrocordat*, II—III, 1926—1927 p. 97—248 ; V—VII, 1929—1931, p. 423—424.

vezi și nr. 546, 554.

Perioada regulamentară

378. D. AGACHE, *Infiintarea eforiilor orășenești în Moldova*, IV, 1973, p. 1973, p. 191—205.

379. Mihail GALAN, *Dificultățile aplicării Regulamentului organic în Moldova*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 15—29.

380. Idem, *Ocupația rusească în Moldova, din anii 1828—1834*, X—XII, 1934—1936, 1, p. 196—221 ; 2, p. 98—144.

381. Adrian MACOVEI, *Prima întreprindere din Moldova pentru fabricarea uneltelor și mașinilor agricole (Iași, 1841)*, IV, 1972, p. 207—222.

382. Ecaterina NEGRUȚI—MUNTEANU, *Breslele de slujitori din Moldova și aplicarea Regulamentului Organic*, III, 1972, p. 111—121.

383. Gh. PLATON, *Complotul lui Ioniță Popovici din Moldova din anul 1839*, I, 1970, p. 133—154.

384. D. VITCU, *Proiecte de reorganizare a exploatării Ocnelor Moldovei. 1832—1862*, III, 1972, p. 175—193.

385. G. ZANE, *Visteria Moldovei în timpul lui Ioan Sandu Sturza*, IV, 1928, 2, p. 3—40.

Perioada 1848—1859—1877

386. T. BALAN, *Domnul Moldovei Grigore Ghica şi ziarul „Bucovina", 1850*, XVIII, 1943, p. 168—181.

387. L. BOICU, *Înfiinţarea primului departament al lucrărilor publice în România*. III, 1972, p. 123—131.

388. Gh. BUZATU, *Originile politicii petroliere a României*, VIII, 1977, p. 407—417.

389. Georgeta CRĂCIUN, *Republica română în prima jumătate a secolului al XIX-lea* III, 1972, p. 101—110.

390. G. DUZINCHEVICI, *Contribuţii la istoria Bucovinei în anul 1849: măsuri de apărare faţă de o eventuală năvală a revoluţionarilor din Transilvania şi Ungaria*, XVIII, 1943, p. 145—167.

391. C.FLOREA, *Ideea de unitate naţională în revoluţia de la 1848 şi Ţările române*, II, 1971, p. 161—171.

392. Maria HUMINIC, *Colaborarea dintre unioniştii moldoveni şi munteni în lumina unor documente ale vremii aflate în Muzeul Unirii din Iaşi*, I, 1970, p. 29—41.

393. Maria HUMINIC-TECLEAN, *Acţiunile statistice din 1859 şi problemele creşterii şi educaţiei patriotice a cadrelor administrative în Principatele Unite*, IV, 1973, p. 223—229.

394. I. MINEA, *Proclamaţia separatiştilor din aprilie 1866* (şi N. Rosetti Rosnovanu), VIII—IX, 1932—1933, 2, p. 199—200.

395. V. RUSSU, *Cauzele luptelor politice dintre grupările liberale şi conservatoare in anii instabilităţii guvernamentale şi parlamentare (1866—1871)*, IX—X, 1978—1979, p. 141—437.

396. Nic. ŞENDREA, *O încălcare a hotarului moldovenesc de către ungurii insurgenţi în vara anului 1849* (+ anexa), XVIII, 1943, p. 188—196.

397. Gh, SIBECHI, *Dorobanţii ieşeni şi vasluieni în războiul pentru cucerirea independenţei României*, VIII, 1977, p. 345—367.

398. Idem, *Biografii paşoptiste*, IX—X, 1978, p. 645—658.

399. M. VASILUŢĂ, G. SIBECHI, *Eroul de la Plevna şi Smîrdan: generalul Cerchez*, VIII, 1977, p. 531—542.

De la sfîrşitul secolului XIX pînă la desăvîrşirea unităţii de stat

400. M. CROITORU, *Congresele studenţeşti şi mişcarea pentru desăvîrşirea unităţii de stat*, II, 1971, p. 191—196.

401. P. BUJOR, *Un episod din marele nostru război de la 1917*, XVIII, 1943, p. 73—77.

402. Veta GIREADĂ, *Obştiile de arendare de pămînt şi locul lor în cooperaţia românească din perioada anilor 1903—1918*, VIII, 1977, p. 389—406.

403. C. Gh. MARINESCU, *Aportul societăţii „Carpaţi" la dezvoltarea conştiinţei naţionale, la lupta poporului român pentru unirea Transilvaniei cu ţara*, IX—X, 1978—1979, p. 439—450.

404. D. D. RUSU, *Din istoricul legislaţiei muncii în România. Legea din februarie 1916*, I, 1970, p. 231—242.

2. Relaţii externe

405. Al. ANDRONIC, *În legătură cu primul război mondial şi participarea României*, XX, 1947, p. 319—320.

406. Constantin C. ANGELESCU, *O pagină din viaţa lui Ion C. Brătianu: complotul din 1853 împotriva lui Napoleon al III-lea*, XX, 1947, p. 171—208.

407. M. T. BERZA, *Manifestaţii politice ungureşti şi războiul româno-ruso-turc din 1877—1878*, IV, 1929, 2, p. 110—116.

408. Emil CONDURACHI, *România şi războiul mondial*. (Pe marginea cărţii lui M. Paléologue, *La Russie des Tsars pendant la grande guerre*, Paris, 3 vol., 1930), VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 237—241.

409. N. CORIVAN, *Scopul misiunii secrete a lui Bălcescu şi atitudinea lui Napoleon al III-lea* (+ 1 doc. în anexă), VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 3—14.

410. Idem, *Politica secretă napoleoniană şi atitudinea Rusiei în preajma războiului franco-austriac din 1859, loc. cit.*, 2, p. 29—56.
411. Idem, *Walewski, Napoleon al III-lea şi Alexandru Ioan Cuza, loc cit.*, 3, p. 64—83.
412. Idem, *La politica orientale di Napoleone III e l'unione dei principati romeni* (Teză de doctorat la Fac. de istorie din Iaşi), X—XII, 1934—1936, 1, p. 225—256 ; XIII—XVI, 1940, p. 53—96 ; XVII, 1943, p. 1—74.
413. Idem, *Aspecte din politica externă a Principatelor unite în timpul guvernării D. Ghica M. Kogălniceanu (16 noiebrie 1868 — 2 februarie 1870)*, VI, 1975, p. 141—159.
414. Idem, *Proclamarea independenţei României şi atitudinea marilor puteri*, VIII, 1977 p. 325—343.
415. Emil DIACONESCU, *Regele Carol şi războiul mondial.* (Pe marginea cărţii Caterinei Radziwill, *The Near East from within*, Londra, 1915), II—III, 1926—1927, p. 268—276.
416. Idem, *România şi marile puteri după Congresul de la Berlin pînă la 1914*, XIII—XVI p. 180—263.
417. Idem, *Tratatul de la Budapesta dintre Austro-Ungaria şi Rusia (1877)*, XVII, 1943, p. 268—290.
418. Gh. DUZINCHEVICI, *Din vremea lui Cuza Vodă. 1. Contribuţie la istoria relaţiilor sîrbo-române în timpul lui Cuza Vodă* (În anexă, documente), VIII—IX, 1932—1933, 2, p. 57—67.
419. Idem, *Nouă contribuţie la istoria relaţiunilor sîrbo-române în timpul lui Cuza Vodă, loc.cit.*, p. 198.
420. Idem, *Chestiuni din vremea lui Cuza Vodă. (Relaţiile cu Polonia, cu biserica romano-catolică. Transportul de arme pentru Serbia* (În anexă, documente). X—XII, 1934—1936, p. 90—104.
421. Idem, *Contribuţiuni la istoria relaţiunilor polono-române în timpul lui Grigore Ghica. 1776—1777, loc. cit.*, 2, p. 26—32.
422. Stela MĂRIEŞ, *Activitatea lui Ignaţiu Ştefan Raicevich, primul consul al Austriei în ţările române (1782—1786)*, VI, 1975, p. 123—139.
423. V. MIHORDEA, *Raporturile ruso-române după pacea de la San Stefano (1878)*, XVIII, 1943, p. 380—388.
424. Gh. PLATON, *Franţa şi Principatele dunărene în epoca de constituire a naţiunii, de formare a statului naţional român*, IX—X, 1978—1979, p. 403—410.

IV Epoca contemporană.

425. Ion AGRIGOROAIEI, *Problema reformei agrare şi electorale din România între anii 1916—1918*, VI, 1975, p. 179—194.
426. Idem, *Împotriva organizaţiilor naţionaliste de extremă dreaptă (1919—1920)*, VIII, 1977, p. 419—426.
427. Valentin CIORBEA, *Activitatea organizaţiilor din Dobrogea ale partidelor politice burgheze între anii 1918 şi 1921*, IX—X, 1978—1979, p. 465—478.
428. Const. CLOŞCĂ, *Lupta forţelor patriotice din Moldova în anul 1944, sub conducerea P.C.R. pentru răsturnarea dictaturii militare antonesciene şi întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste*, IX—X, 1978—1979, p. 531—546.
429. Emil DIACONESCU, *Ecouri de la Conferinţa de pace* (Pe marginea volumului lui W. H. Steed, *Mes souvenirs*, vol. II, Paris, 1927), XIII—XVI, 1940, p. 336—347.
430. Valeriu Florin DOBRINESCU, *Manifestări internaţionaliste ale studenţimii din Iaşi* (1933—1939), VIII, 1977, p. 481—485.
431. Idem, *Cu privire la raporturile româno-iugoslave (1945—1947)*, IX—X, 1978—1979, p. 547—553.
432. Em. BOLD, *Problema reparaţiilor şi relaţiile internaţionale de la Conferinţa păcii la planul Dawes*, I, 1970, p. 203—218.
433. Em. BOLD, Gh. IACOB, *Contribuţii privind studierea şi cunoaşterea legislaţiei muncii din România. Legea Camerelor de muncă din 1927*, VI, 1975, p. 217—228.
434. Em. BOLD, T. RĂŢOI, *Consideraţii asupra evoluţiei cadrului juridic al sindicalismului în România (1921—1924)*, VII, 1976, p. 195—209.
435. L. EŞANU, *Activitatea secţiunilor din Moldova ale Partidului Socialist în anii premergători înfiinţării P.C.R.*, II, 1971, p. 259—273.
436. Idem, *Asasinarea militantului socialist Dr. H. Aroneanu în timpul grevei generale din octombrie 1920*, VIII, 1977, p. 443—453.

437. Gh. FLORESCU, I. SAIZU, *Alegerile parlamentare din România între anii 1919—1922*, IV, 1973, p. 309—334.

438. Gh. I. FLORESCU, *Evoluţia Partidului Poporului în anii 1920—1921*, VIII, 1977, p. 427—441.

439. Gh. I. IONIŢĂ, *Partidul Comunist—iniţiatorul, organizatorul şi dinamizatorul mişcării antifasciste din România*, II, 1971, p. 307—319.

440. A KAREŢCHI, *Problemele tacticii P.C.R. în perioada luptei pentru instaurarea puterii populare*, I, 1970, p. 251—263.

441. A. KAREŢCHI, L. EŞANU, *Ospitalitatea acordată în România preşedintelui Poloniei Ignacy Moscicki la începutul celui de-al doilea război mondial — expresie a luptei împotriva Germaniei hitleriste duse de poporul român (septembrie — decembrie 1939)*, V, 1974, p. 187—202.

442. A. KAREŢCHI, *Rolul miniştrilor F.N.D. în etapa hotărîtoare a luptei pentru putere*, VI, 1975, p. 239—245.

443. Idem, *Frontul naţional democrat in etapa hotărîtoare a luptei maselor pentru instaurarea guvernului democrat*, VII, 1976, p. 251—266.

444. A. LOGHIN, C. MARINESCU, *Partidul Comunist Român, conducătorul forţelor democratice în procesul de transformare revoluţionară a societăţii româneşti (1944—1947)*, IV, 1973, p. 359—375.

445. Aurel LOGHIN, Ioan SAIZU, *Starea de spirit din armata română reflectată în presa comunistă şi democratică (1934—1940)*, V, 1974, p. 171—185.

446. Aurel LOGHIN, *Ideea de unitate, independenţă şi suveranitate a patriei în Programul Partidului Comunist Român*, VI, 1975, p. 247—253.

447. Idem, *Din activitatea Partidului Comunist Român în primii ani după constituire*, VII, 1976, p. 185—194.

448. P. MÂLCOMETE, *Problema agrară la începutul secolului al XX-lea în opera lui Nicolae Iorga*, II, 1971, p. 241—252.

449. I. MINEA, *Cînd începe istoria noastră contemporană*, Idei din lecţia de deschidere a cursului de istoria românilor, XIII—XVI, 1940, p. 622—630.

450. Valeria POTOP, *Unirea Ligii Ţăranilor din Moldova cu Frontul plugarilor, 1933*, IV, 1973, p. 351—357.

451. Rodica RADU, *Arhivele Universităţii din Iaşi, izvor documentar pentru cunoaşterea tradiţiilor de luptă progresiste ale intelectualităţii ieşene în perioada interbelică*, VIII, 1977, p 487—494.

452. Dumitru D. RUSU, *Probleme ale strategiei şi tacticii Partidului Comunist Român în documentele programatice din anii 1939—1942*, V, 1974, p. 217—226.

453. Idem, *Documente privitoare la aplicarea legii asigurărilor muncitoreşti din 1912 lucrătorilor din porturi*, I, 1970, p. 337—344.

454. I. SAIZU, *Relaţiile româno-cehoslovace spre sfîrşitul primului război mondial*, III, 1972, p. 221—233.

455. Idem, *Menţiuni programatice referitoare la agricultura României (1922—1928)*, VIII, 1977, p. 455—467.

456. I. SAIZU, Gh. I. FLORESCU, *Alegerile parlamentare din România (1926—1928)*, IX—X, 1978—1979, p. 479—495.

457. D. ŞANDRU, I. SAIZU, *Contribuţii la cunoaşterea stării de spirit în armata română în anii dictaturii militaro-fasciste*, II, 1971, p. 321—336.

458. D. ŞANDRU, *Rolul „Casei rurale" în finanţarea agriculturii româneşti*, VI, 1975, p. 205—215.

459. Idem, *Creditul agricol din România după criza economică din 1929—1933*, VIII, 1977, p. 469—480.

460. Natalia SIMION, *Structura social-politică a României în perioada interbelică*, III, 1972, p. 251—268 ; V, 1974, p. 203—215.

461. Eadem, *Confruntări între principalele concepţii social-politice burgheze din perioada interbelică a României cu privire la dezvoltarea acesteia*, VII, 1976, p. 211—224.

462. Dumitru TUŢU, *Evoluţia evenimentelor politice şi militare internaţionale (1940—1944) şi ecoul lor în opinia publică din România*, VII, 1976, p. 235—250.

463. Gh. ZAHARIA, *Tradiţii ale politicii externe a Partidului Comunist Român (1921—1929)*, II, 1971, p. 275—294.

vezi şi nr. 547, 549—550, 552—553, 555—558, 561—564, 566—567, 569—570, 573.

C. ISTORIA CULTURII

I. Lăcaşuri de cultură

464. C. CLOŞCĂ, *Un prestigios lăcaş de cultură: „Ateneul popular Tătăraşi" (1919—1940)*, I, 1970, p. 317—328.
465. Idem, *Acţiuni cultural-educative de masă organizate de către Ateneul popular din cartierul Tătăraşi — Iaşi în perioada dintre cele două războaie mondiale*, IV, 1973, p. 271—293.
466. A. GHEORGHIU, *Din ctitoriile lui Nicolae Iorga (Biblioteca populară din Tătăraşi—Iaşi)*, II, 1971, p. 253—256.
467. Iosif NAGHIU, C. CLOŞCĂ, *Mărturii privitoare la activitatea Căminului cultural şi a Universităţii populare din Ungureni —Botoşani (1927—1947)*, VI, 1975, p. 255—269.
468. C. OARGĂ, *„Casa poporului" din Iaşi. Scurt istoric*, II, 1971, p. 365—372.

II. Istoria învăţămîntului.

469. C. ANGELESCU, *Studenţii români în străinătate. Universitatea din Bruxelles*, XVIII, 1943, p. 119—126.
470. T. G. BULAT, *Un pension de domnişoare la Iaşi în 1811* (al doamnei Germont de Lemont; Cu documente), XIII-XVI, 1940, p. 414—422.
471. Tr. BRATU, *Momente solemne în viaţa Universităţii din Iaşi* (Dare de seamă pe anul şcolar 1932—1933), X—XII, 1934—1936, 1, p. 80—89.
472. N. GĂZDARU, *Doi moldoveni din sec. XVII la studii în Italia în Collegio di Fermo* (Giorgio Gross din Baia, Pietro Wolf din Cotnari), V—VII, 1929—1931, p. 376—377.
473. I. MINEA, D*in istoria şcoalelor şi educaţiei şcolare româneşti din Ardeal* (Cu 2 doc. inedite). V—VII, 1929—1931 p. 360—362.
474. Idem, *Începuturile dăscăleşti ale lui G. Asachi*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 218—219.
475. I. MINEA, L. T. BOGA, *Despre cel mai vechi document în legătură cu şcoala de la Trei Ierarhi*, X—XII, 1934—1936, 2 p. 208—216.
476. I. NAGHIU, *Învăţămîntul papirologiei la Universitatea din Iaşi*, IX—X, 1978—1979, p. 517—522.
477. Paul PĂLTĂNEA, *Contribuţii la istoria învăţămîntului din Galaţi în perioada 1832—1848*, VIII,1977, p. 295—308.

Învăţămîntul istoriei

478. Gh. BUZATU, *Mărturii noi despre un concurs universitar la Iaşi în anul 1894* (susţinut de N. Iorga), I, 1970, p. 349—355.
479. V.CRISTIAN, *Ioan Maiorescu, profesor de istorie la Iaşi (1842—1843)*, VIII, 1977, p. 311—324.
480 Maria HUMINIC—TECLEAN, *Istoria patriei în şcoala românească din anii domniei lui Al. I. Cuza*, II, 1971, p. 183—190.
481. I. MINEA, *Schiţa celui dintâi curs universitar de istoria românilor ţinut la Bucureşti* (proiectat de Ioan Maiorescu), XIII—XVI, 1940, p. 173—177.
482. Idem, *Nevoia unei opere de istorie generală românească în 1860*, III—XVI, 1940, p. 178—179.

III. Istoria ştiinţelor şi a literaturii

1. Literatura beletristică şi religioasă.

483. Ion ARHIP, *Omagiu sonetistului Mihai Codreanu*, VIII, 1977, p. 255—259.
484 M. BORDEIANU, *Dosoftei — deschizător de drumuri în lirica românească*, V, 1974, p. 153—160.
485. Sanda DIACONESCU, *Raporturile literare ruso-române, cu specială privire la opera lui Tolstoi*, XIX, 1946, p. 101—117.
486. Eugen DIMITRIU, *Contribuţii la biografia lui Anton Holban*, VIII, 1977, p. 561—564.
487. Maria HUMINIC-TECLEAN, *Elena Ghica (Dora d'Istria). 1828—1888*, IX—X, 1978—1979, p. 659—672.
488. Paul LEU, *S. Fl. Marian în contemporaneitatea sa europeană*, VIII, 1977 p. 543—554.

489. Idem, *Ecouri naţionale şi internaţionale la moartea lui S. Fl. Marian*, IX—X 1978—1979, p. 673—678.
490. I. MINEA, *Despre Noul Testament din 1648*, V—VII, 1929—1931, p. 350.
491. Idem, *Din istoria literaturii noastre vechi* (Traducerea *Testamentului* în Ardeal; în sec. XVII), VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 228—229.
492. L. PREDESCU, *Dragoş Eustratie logofătul*, XIII—XVI, 1940, p. 424—452 ; XVII, 1943, p. 121—140.
493. Gr. SCORPAN, *Locul Cazaniei lui Varlaam în vechia noastră literatură omiletică din sec. XVI şi XVII*, XIII—XVI, 1940, p. 545—596 ; XVII, 1943, p. 89—120.
494. D. VACARIU, *350 de ani de la naşterea lui Dosoftei* (*In memoriam*), V, 1974, p. 147—152.

2. Literatura juridică

495. Const. C. ANGELESCU, *Andronache Donici şi proiectul de Constituţie din 1822*, XX, 1947, p. 315—317.
496. Ilie MINEA, *Prima legiuire rusească în limba românească* (*Învăţătura* Ecaterinei II, Iaşi, 1773) 1926, p. 405—406.
497. Const. P.— SECELEA, *Dreptul canonic în literatura românească I. Opera lui Andrei baron de Şaguna*, II—III, 1926—1927, p. 3—43.

IV Istoria artelor

1. Arhitectură

498. Const. ANDREESCU, *Cetatea Nouă în vremea lui Ştefan cel Mare. O interpretare a cronicei vechi moldoveneşti*, I, 1925, p. 159—176.
499. Dim .CONSTANTINESCU, *Lucruri noui despre arhitectura şi pictura mînăstirii Golia : Discuţii fără clişee*. XIII—XVI, 1940, p. 263—294.
500. N. GRIGORAŞ, *Forma veche a bisericii Trei Ierarhi*, XIII—XVI, 1940, p. 294—298.
501. Idem *Mînăstirea Galata, XVIII*, 1943, p. 216—287.
502. Idem, *Primele mînăstiri şi biserici moldoveneşti. Ctitorii şi proprietăţi boiereşti*, XX, 1947, p. 114—131.
503. Idem, *Vechi cetăţi moldoveneşti. Originea lor, loc. cit.*, p. 132—155.
504. Idem, *Două monumente de artă feudală din împrejurimile Iaşului*: *mănăstirile Hlincea şi Aroneanu*, I, 1970, p. 283—304.
505. Idem, *Un important monument de artă al Iaşului, Galata, II*, 1971. p. 349—364.
506. I. MINEA, *Despre curtea domnească din Suceava*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p.220.
507. I. MINEA, N. GRIGORAŞ. G. COJOC, *Din trecutul Cetăţii Neamţului*, XVII, 1943, p. 141—210.

2. Monumente, locuri istorice.

508. N. GRIGORAŞ, *Statuia lui Ştefan cel Mare din Iaşi*, III, 1972, p. 281—308.
509. Idem, *Complexul de monumente de la Copou — Iaşi*, IV, 1973, p. 177—190.
510. Elisabeta IONIŢĂ, Gh. GRIVIŢEANU, *Casa în care a fost votată constituirea Partidului Comunist Român*, II, 1971, p. 373—378.
511. K. MIRIAM, *Un edificiu al mişcării muncitoreşti* : *„Casa din strada Max* Wexler,". I, 1970, p. 309—316.
512. Agurița VICOVEANU, *Vila sonet „M. Codreanu"*, *I*, 1970, p. 329—331.

3. Alte arte.

Teatru

513. Elena Bogdan, *O vibraţie spirituală autentică în Iaşul de altădată* : *Tereza Stratilescu*, IV, 1973, p. 253—270.
514. Georgeta ŢURCANU, *Documente privitoare la istoria Teatrului Naţional Iaşi*, III, 1972, p. 309—314.
515. Eadem, *Teatru din Moldova şi revoluţia de la 1848*, *IV*, 1973, p. 377—381.

Pictură

516. I. MINEA, *Un mare pictor şi sculptor la Curtea de Argeş*, (Veit Stoss), V—VII, 1929—1931, p. 359.

517. Maria PARADAISER, *Anii de ucenicie ai lui Gheorghe Panaiteanu — Bardasare*, VIII, 1977, p. 565—569.
518. Virginia VASILOVICI, *Identificarea unei lucrări a pictorului polonez Aleksander Kotsis în Muzul de artă din Iaşi*, IX—X, 1978—1979, p. 29—33.

Muzică

519. Viorica TEIŞANU, *Marcel Botez — animator de frunte al muzicii corale româneşti* IX—X, 1978—1979, p. 679—690.

4. *Varia*

520. A. BOLDUR, *Polihron Sîrcu* (Corectări la art. lui Damian P. Bogdan, în *Arhiva românească*, VII, 1942), XVIII, 1943, p. 488—490.
521. Idem, *O calomnie la adresa lui B. P. Haşdeu, loc. cit*, p. 490—492.
522. Idem, *Unele îndreptări şi constatări la discursul de recepţie de la Academia Română a d-lui. C. Ionescu — Mihăeşti (29 mai 1946)*, II, 1947, p. 313—314.
523. I. MINEA, *În legătură cu cea mai veche revistă românească*, V—VII, 1929 — 1931, p. 362—364.
524. Idem, *Din legăturile lui Mihail Kogălniceanu cu polonii*, VIII—IX, 1932—1933, 2, p. 198.
525. Idem. *În legătură cu originea literei ⱷ la noi*, (polemică cu Damian P. Bogdan), VIII —IX, 1932—1933, 3, p. 271.
526. Idem, *Abonaţi ieşeni la o carte a lui Damaschin Bojîncă*, X—XII, 1934—1936, 1, p. 346.
527. Idem, *Din istoria scrisului românesc, XIII—XVI*, 1940, p. 710—714.
528. A. SACERDOŢEANU, *„Împămîntenirea" lui Haşdeu*, XVIII, 1943, p. 127—135.
529. Dan SIMONESCU, *Activitatea lui D. Cantemir în Rusia*, XIX, 1946, p. 9—17.
530. Emil VÎRTOSU, *Ordinul jerbii de aur. Un proiect inedit al lui Vasile Alecsandri*, XIII—XVI, 1940, p. 702—706.

D. ISTORIA BISERICII

1. Biserica ortodoxă

531. Dan SIMONESCU, *Mănăstirea Neamţului ca focar de cultură*, XVIII, 1943, p. 95—103.
532. I. MINEA, *Despre mănăstirea Todireni* (şi un document din 7 mai 1810 referitor la ea), IV, 1928, 1, p. 309—313.
533. Idem, *Începutul curentului cultural grecesc la mănăstirile moldoveneşti* (cu o menţiune din 1545), V—VII, 1929—1931, p. 357—358 .

Figuri bisericeşti

534. Al. IORDAN, *Ignatie, mitropolitul Ţării Româneşti (în anexă documente)*, XIII—XVI, 1940, p. 385—404.
535. Mihai MĂNUCĂ, *Arhiereul Inochentie Iliupoleos Burghele*, XVIII, 1943, p. 449—464.
536. Ilie MINEA, *Un mitropolit muntean uitat* (David, 1477—1511), XIII—IX, 1932—1933, p. 267.
537. Idem, *Sfîrşitul mitropolitului moldovean Damian şi chestiunea succesorului acestuia*, loc. cit, p. 267—269.
538. Idem, *Mitropolitul Mardarie (1595)*, XIII,—XVI, 1940, p. 695.
539. Constantin TURCU, *Daniil Sihastru. Figură istorică legendară şi bisericească*, XX, 1947, p. 246—260.

II. Biserica catolică.

540. Constantin ANDREESCU, *Aşezări franciscane la Dunăre şi Marea Neagră în sec. XIII—XIV*, VIII—IX, 1932—1933, 2, p. 151—162.
541. Gh. DUZINCHEVICI, *Propaganda cistercită printre români. În legătură cu cronica lui Albicus Trium — Fontium, IV*, 1928, 2, p. 126—138.
542. Anton MESROBEANU, *Contribuţie la istoria catolicismului din Moldova* (cu 5 documente inedite în anexă, între 1595—1604), IV, 1928, 2, p. 76—91.
543. Ilie MINEA, *Cine a întemeiat mănăstirea catolică din Bacău ?* VIII—IX, 1932—1933, 2, p. 207.
544. Iosif NAGHIU, *Mărunţişuri istorice*, XVIII, 1943, p. 392—402.

E. ISTORIE LOCALĂ

545. M. POPESCU, *Contribuţiuni la catagrafia judeţului* **Bolgrad**, XIII—XVI, 1940, p. 168—172.

546. Paul PĂLTĂNEA, *Unele ştiri despre economia oraşului* **Galaţi** *din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, IV, 1973, p. 161—175.

547. I. AGRIGOROAIEI, *Mişcarea democratică şi socialistă din oraşul* **Iaşi** *în preajma creării Partidului Comunist Român*, II, 1971, p. 207—216.

548. Idem, *Rezultate recente ale cercetării ieşene referitoare la rezistenţa antifascistă din România (1940—1944)*, V, 1974, p. 247—256.

549. Idem, *Tradiţii democratice ale presei ieşene: ziarul „Tribuna" (1918)*, VII, 1976, p. 175—184.

550. I. AGRIGOROAIEI, G. CALCAN, M. STRUGARIU, *Unirea din 1918 şi presa din oraşul Iaşi*, IX—X, 1978—1979, p. 451—464.

551. Al. ANDRONIC, *Iaşii pînă în secolul al XVIII-lea, în lumina datelor arheologice*, I, 1970, p. 91—108.

552. C. BOTEZ, *Cu privire la situaţia reformei agrare în judeţul Iaşi în anii 1928—1930*, I, 1970, p. 171—185.

553. I. CĂPREANU, *Din gîndirea social—politică materialistă ieşeană la începutul sec. al. XX-lea*, II, 1971, p. 197—205.

554. Gheorghe CLIVETI, *Evoluţia urbanistică a Iaşilor la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea*, IX—X, 1978—1979, p. 387—401.

555. Const. CLOŞCĂ, *Problematica publicisticii militantului comunist ieşean, Gh. Tănase*, IV, 1963, p. 335—349.

556. Idem, *Activitatea lui Gheorghe Tănase, militant al mişcării muncitoreşti şi comuniste din ţara noastră în cadrul societăţii „Unirea" a lucrătorilor tipografi din Iaşi*, VI, 1975, p. 195—204.

557. Valeriu Florin DOBRINESCU, *Din problematica presei progresiste studenţeşti apărute la Iaşi în perioada interbelică, V, 1974*, p. 229—235.

558. Ionel HAGIU şi Dionisie MORĂRAŞU, *Cu privire la crearea şi activitatea Comitetului judeţean Iaşi al Frontului Unic Muncitoresc* V, 1974, p. 237—246.

559. Maria HUMINIC—TECLEAN, *Societatea lucrătorilor tipografi „Unirea" din Iaşi, 1880—1922*, III, 1972, p. 207—230.

560. Virginia ISAC, *Sărbătorirea zilei de 24 Ianuarie la Iaşi. Cîteva ştiri dintre anii 1860 şi 1909*, I, 1970, p. 51—57.

561. D. IVĂNESCU, *Din activitatea sindicatelor muncitoreşti din Iaşi în perioada 1922—1929*, II, 1971, p. 295—305.

562. A. KAREŢCHI, I. AGRIGOROAIEI, *Iaşii în contextul revoluţiei democrat — populare. Probleme şi realizări*, IX—X, 1978—1979, p. 555—580.

563. A. LOGHIN, *Contribuţia organizaţiilor muncitoreşti ieşene la crearea Partidului unic al clasei muncitoare*, I, 1970, p. 265—274.

564. Idem, *Din tradiţiile democratice şi revoluţionare ale studenţimii ieşene*, III, 1972, p. 269—279. p. 269—279.

565. I. MINEA, *Din trecutul Iaşilor, XIII—XVI*, 1940, p. 670—676.

566. D. MORĂRAŞU, *Aspectele ale democratizării aparatului de stat local în prima etapă a revoluţiei populare din România (23 August 1944—30 decembrie 1947)*, II, 1971, p. 337—348.

567. I. NIŢĂ, G. MACARIE, I. ADUMITRĂCESEI, *Aspecte ale evoluţiei capitaliste a Întreprinderii „Ţesătura" Iaşi*, III, 1972, p. 235—250.

568. C. OARGĂ, *Problematica istorică locală în atenţia cercetătorilor ieşeni*, I, 1970, p. 357—360.

569. I. SAIZU, *Greve ale muncitorilor textilişti din Iaşi (februarie — aprilie 1940)*, I, 1970, p. 243—249.

570. D. ŞANDRU, *Aplicarea reformei agrare din 1921 pe moşia Oneşti—Urziceni—Boroşoaia, judeţul Iaşi*, IV, 1973, p. 295—307.

571. Viorica TEIŞANU, *Iaşii în primăvara anului 1898*, VII, 1976, p. 273—278.

572. Georgeta TUDORAN, *Aportul socialiştilor ieşeni la răspîndirea marxismului în România*, I, 1970, p. 219—229.

573. Elena ZAHARIA, *Istoria economică a judeţului Iaşi în perioada interbelică, loc. cit.*, p. 155—170.

Partea a doua : ISTORIA UNIVERSALĂ

574. Janeta BENDITER, *Surse pentru studierea celui de al doilea război mondial (relații germano — italiene 1939—1941)*, II, 1971, p. 217—229.

575. Eadem, *Anul 1942 în politica Germaniei naziste*, IX—X, 1978—1979, p. 523—530.

576. N. CORIVAN, *Contribuții la anexarea Savoiei și Nisei*, XX, 1947 p. 261—297.

577. Emil DIACONESCU, *Politica orientală burgundă și turcii în sec. XIV—XV*. (Teză de doctorat), I, 1925, p. 8—65.

578. Gh. IVĂNESCU, *Repartiția geografică a neamurilor slave în patria lor primitivă*, XIX, 1946, p. 18—25.

579. Mihail VASILESCU, *Tracii în epopeile homerice*, VIII, 1977, p. 235—247.

MUZEOLOGIE

I. Coordonate generale

580. Ion ARHIP, *Coordonatele muzeografiei ieșene în anii socialismului*, III, 1972, p. 7—17.

581. Eugenia URSESCU, *Cîteva aspecte psihosociale privind relația între muzeu și public*, IV, 1973, p. 27—38.

582. Eadem, *Din activitatea Complexului muzeistic Iași*, VII, 1976, p. 289—291.

583. Eugenia URSESCU, Georgeta PODOLEANU, *Aspecte din activitatea expozițională a muzeelor ieșene*, IX—X, 1978—1979, p. 23—26.

II. Trecutul muzeisticii.

584. Em. DIACONESCU, *Teohari Antonescu — înaintaș al muzeografiei românești*, I, 1970, p. 21—27.

585. Idem, *Muzeistica ieșeană în documente*, loc. cit. p. 345—347.

586. Idem, *Tradiții ale muzeisticii ieșene*, II, 1971, p. 19—38.

587. I. GRIGORIU, *Din istoricul muzeisticii ieșene*, I, 1970, p. 9—20.

588. D. IVĂNESCU, *Pagini din trecutul muzeografiei ieșene* (și documente), III, 1972, p. 19—29.

589. Iosif E. NAGHIU, *Preocupări de muzeografie locală — colecții și colecționari din județul Botoșani* (și documente), IV, 1973, p. 393—398.

590. Claudiu PARADAIS, *Aspecte ale cercetării muzeistice la Pinacoteca națională din Iași între anii 1860—1960*, VI, 1977, p. 9—25.

III. Muzee.

1. Muzeul de istorie

591. Leon EȘANU, *Înființarea Muzeului „Cuza Vodă" în orașul Galați*, IV, 1973, p. 39—51.

592. Const. CLOȘCĂ, *Criterii de organizare a caselor memoriale (Casa memorială „Ilie Pintilie")* II, 1971, p. 55—68.

593. Idem, *Lupta forțelor progresiste conduse de P.C.R. împotriva fascismului, pentru victoria insurecției naționale antifasciste armate, oglindită în sălile Muzeului de istorie a Moldovei*, V, 1974, p. 45—53.

594. Idem, *Patrimoniul muzeelor de istorie pentru epoca revoluției și construcției societății socialiste*, VI, 1977, p. 27—43.

595. C. FLOREA, *Reflectarea muzeistică a relațiilor revoluționare dintre Al. I. Cuza și Giuseppe Garibaldi*, I, 1970, p. 43—50.

596. Idem, *Cuvîntul... la redeschiderea secției de istorie veche* II, 1970, p. 9—11.

597. C. ICONOMU, *O nouă realizare muzeistică : secția de istorie veche și prefeudală din cadrul Muzeului de istorie a Moldovei*, II, 1971, p. 13—17.

598. Maria HUMINIC-TECLEAN, *O nouă realizare muzeografică ieșeană de prestigiu : Expoziția aniversativă 1848*, IV, 1973, p. 53—60.

599. Eadem, *Muzeul de istorie a Moldovei*, V, 1974, p. 15—35.

600. Anghel PAVEL, *În legătură cu structura și organizarea colecțiilor muzeale de istorie a epocii socialiste*, IX—X, 1978—1979, p. 9—12.

601. Rodica RADU, *Fotografia — tip de exponat în muzeul de istorie. Posibilităţi de expunere, conservare, evidenţă ştiinţifică*, VI, 1975, p. 33—43.
602. Eadem, *Probleme de cultură în tematica muzeului de istorie*, VII, 1976, p. 31—36.
603. Alec RAM, *Coordonate prezente şi viitoare ale cercetării ştiinţifice în Muzeul de istorie a Moldovei*, I, 1970, p. 361—363.
604. Şeiva SANIE, *Proiect de organizare a expoziţiei temporare: Mărturii arheologice despre satul dacic (secolele I—II e.n.) de la Dumbrava, com. Ciurea, jud. Iaşi*, V. 1974, p. 55—58.

2. Muzeul de literatură

605. I. ARHIP, *Casa „Vasile Pogor": tradiţie, autenticitate şi modern. Proiect*, II, 1971 p. 43—53.
606. Idem, *Redacţia „Vieţii Româneşti" prezentată în Muzeul literaturii din Iaşi. Proiect*, I, 1970 p. 59—65.
607. Idem, *Prelecţiunile Junimii — o frumoasă tradiţie preluată de Muzeul de literatură din Iaşi*, V, 1974, p. 37—43.
608. Idem, *Profilul muzeului memorial literar. Principii de organizare muzeistică*, VI, 1975, p. 15—32.
609. Ioan ILAŞ, *Bojdeuca „Ion Creangă" — cel mai vechi muzeu memorial de literatură din ţară — la a şaizecea sa aniversare*, IX—X, 1978—1979, p. 13—21.
610. D. VACARIU, *Un nou şi valoros obiectiv muzeistic ieşean: „Casa Dosoftei"* I, 1970, p. 305—308.

3. Muzeul de artă

611. Maria PARADAISER, *Gheorghe Panaiteanu Bardasare — date noi şi precizări cu privire la fondarea Pinacotecii Naţionale din Iaşi*, VII, 1976, p. 165—173.
612. Geta PASCAL, *Din istoricul Pinacotecii ieşene: contribuţia lui Ştefan Dimitrescu la dezvoltarea vieţii artistice în perioada interbelică*.
613. Virginia VASILOVICI, *110 ani de la înfiinţarea Muzeului de artă din Iaşi*, I, 1970, p. 365—366.

4. Muzeul de etnografie

614. Petru CAZACU, *Preocupări pentru organizarea unui muzeu etnografic la Iaşi*, VII, 1976, p. 17—29.
615. Emilia PAVEL, *Patrimoniul Muzeului etnografic al Moldovei din Iaşi*, VI, 1977, p. 1977, p. 45—50.
616. Victoria SEMENDEAEV, *Ceramica din Schitu Stavnic, comuna Voineşti — Iaşi, loc. cit.*, p. 51—82.
617. Eadem, *Aspecte etnografice din satul Brădeşti, comuna Vindereni, judeţul Vaslui*, IX—X, 1978—1979, p. 35—66.

5. Muzeul politehnic

618. Eugenia URSESCU, *Orologiul cu carilon din turnul Palatului Culturii din Iaşi*, II, 1971, p. 379—383.
619. Eadem, *Perspective şi rezolvări muzeografice în organizarea secţiei „Telecomunicaţii" la Muzeul Politehnic din Iaşi*, III, 1972, p. 31—38.
620. Eadem, *Muzeul politehnic Iaşi — organizarea actuală, direcţii necesare şi posibile de dezvoltare*, VII, 1976, p. 7—16.
621. Eugenia URSESCU, Antoaneta GARABEDEANU, Maria NICA, *Din istoria telecomunicaţiilor în Moldova*, VI, 1975, p. 161—178.

IV. Restaurare — Conservare

622. Mihai M. CROITORU, *Restaurarea şi conservarea unei călimări de epocă*, IX—X, 1978—1979, p. 83—91.
623. Adriana IONIUC, *Restaurarea şi consevarea unei cărţi de la Muzeul de literatură*, IX—X, 1978—1979, p. 67—73.
624. Cristina LUCHIAN,. *Utilizarea benzotriazolului ca inhibitor de coroziune pentru obiecte antice de bronz*, VII, 1976, p. 45—48.
625. Maria MUSTAŢĂ, *Aspecte privind atacul unor insecte dăunătoare lemnului şi cărţilor din Casa „Dosoftei" şi măsurile de conmbatere efectuate*, IX—X, 1978—1979, p. 75—82.

626. Gh. MUSTAȚĂ, Mariana MUSTAȚĂ, *Aspecte privind atacul unor insecte dăunătoare în mănăstirea Frumoasa*, VI, 1977, p. 95–107.

627. D. VICOVEANU, *Metodă pentru restaurarea oului antic*, *II*, 1971, p. 69–74.

628. Idem, *Organizarea unui laborator de restaurare-conservare pe profilul Muzeului de istorie*, IV, 1973, p. 35–38.

629. Idem, *Conservarea ceramicii cu ajutorul silicatului de sodiu*, VII, 1976, p. 37–48.

630. Idem, *Restaurarea și conservarea pecetilor atîrnate*, VIII, 1977, p. 63–80.

631. Ana-Maria VLAD, *Radiografierea cu raze X a obiectelor metalice muzeistice cu strat e coroziune*, VI, 1977, p. 81–93.

RECENZII, NOTE BIBLIOGRAFICE

I. Cărți românești

632. Bogdan Gh. AGAPIE, *Problema jurătorilor români. Studiu critic de drept vechi românesc*, Iași, 1939, 66 p., XIX, 1946, p. 213–214 (*A. Andronic*).

633. Corneliu ALBU, *Alexandru Papiu Ilarian. Viața și activitatea sa*... București, 1977, IX–X, 1978–1979, p. 700–711 (*Const. C. Angelescu*).

634. C. I. ANDREESCU și C. A. STOIDE, *Documente și regeste*, vol. I, Iași, 1934, X–XII, 1934–1936, 2, p. 238–239 (*V. Lungu*).

635. Dan BĂDĂRĂU și Ioan CAPROȘU, *Iașii vechilor zidiri*, Iași. 1974, 424 p., V, 1974, p. 284–285 (*Nistor Ciocan*).

636. Gh. BĂILEANU, *Evoluția juridică a Epitropiei Sf. Spiridon de la 1747 la 1800*, Iași, 1929, V–VII, 1929–1931, p. 387–388 (*I. Minea*)*.

637. Idem, *Instituțiile epitropiei Sf. Spiridon între anii 1800–1853. Partea* IV și V, Iași, 1932, *loc cit.* (*I.M.*).

638. Idem, *Principii de drept comparat*, Iași, 1926, II–III, 1926–1927 p. 285 (*I.M.*).

639. C. BALMUȘ, *Tratatul despre sublim.*, f.l., 1935, X–XII, 1934–1936, 1, p. 410, (*I.M.*).

640. N. C. BEJENARU, *Politica externă a lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1935, X–XII, 1934–1936, 1, p. 408 (*I.M.*).

641. Ștefan Gr. BERECHET, *Istoria vechiului drept românesc*, Iași, 1933, X–XII 1934–1936, 1, p. 407 (*I.M.*).

642. Idem, *Procedura de judecată la slavi și români*, Chișinău, 1926, II–III, 1926–1927, p. 282 (*I.M.*).

643. L.T. BOGA, *Documente basarabene, XVI, Zapise* (*1657–1684*), Chișinău, 1933, VIII–IX, 1932–1933, 3, p. 345 (*I.M.*).

644. Idem, *Lupta pentru limba românească și ide a unirii la românii din Basarabia după 1812*, Chișinău, 1932, VIII–IX, 1932–1933, 3, p. 302–303 (*Val. Popovici*).

645. Damian P. BOGDAN, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, București, 1946, 270 p., XX, 1947, p. 329–330 (*P. Mihail*).

646. Olimpiu BOITOȘ, *Une correspondence française conserant le Congrès de Berlin* (1878), București, 1931, V–VII, 1929–1931, p. 405–406 (*I. M.*). VIII–IX, 1932–1933, 1, p. 316–317 (*Em. Diaconescu*);

647. R. V. BOSSY, *Agenția diplomatică a României în Paris și legăturile politice franco-române sub Cuza–Vodă*, București, 1931, V–VII, 1929–1931, p. 394–399 (*I. M.*).

648. Idem, *Agenția diplomatică a României în Belgrad și legăturile politice româno-serbe sub Cuza Vodă*, București, 1934, X–XII, 1934–1936, 1, p. 361–362 (*N. Corivan*).

649. C. BOTEZ, L. EȘANU, I. SAIZU, *Județul Bacău. Pagini memoriale din lupta maselor*, Bacău, 1971, 288 p., II, 1971, p. 402–403 (*D. Șandru*).

650. Constantin BOTEZ, Dem. URMĂ, Leon EȘANU. *Istoria unei citadele muncitorești : Nicolina – Iași* (*1892–1972*), Iași, 1972, 469 p., IV, 1973, p. 421–424 (*I. Căpreanu*)

651 *** *Botoșani, file de istorie revoluționară*... Botoșani, 1971, III, 1972, p. 360–362, (*Const. Oargă*).

652. D. BRAHARU, *Un colaborator al lui Șaguna* : *secretarul de stat Gheorghe Ioanovici*, Cluj, 1932, VIII–IX, 1932–1933, 3, p. 282–283 (*Em. Diaconescu*).

653. G. I. BRĂTIANU, *Napoléon III et les nationalités*, Paris, 1934, X–XII, 1934–1936, 1, p. 357–360 (*N. Corivan*).

654. Idem, *Sfatul domnesc și adunarea stărilor*, I–III, 1945–1947, XX, 1947 p. 323 (*A.* Boldur).

* Se va abrevia mai departe: *I.M.*

655. Traian BRATU, *Die deutschen Volksbucher bei den Rumänen*, Jena — Leipzig, 1936, X—XII, 1934—1936, 1, p. 422—423 (*I.M.*).

656. Victor BRĂTULESCU, *Călimăneştii şi monumentele istorice din împrejurimi, Bucureşti*, f.a., VIII—IX, 1932—1933, 3, 343—344 (*I.M.*).

657. Ion BREAZU, *Michelet şi românii*, Cluj, 1935, X—XII, 1934—1936, 1, p. 397 (*I. M.*).

658. Constantin BUŞE, *Comerţul exterior prin Galaţi sub regimul de port franc (1837—1883)*, Bucureşti 1976, 202, VIII, 1977, p. 573 (*Gh. Buzatu*).

659. George BUZDUGAN, Gheorghe NICULIŢĂ, *Medalii şi plachete româneşti, Bucureşti*, 1971, III, 1972, p. 356—358. (*Georgeta Crăciun, Andone Cumpătescu*).

660. Scarlat CALLIMACHI, *Pagini inedite despre Moldova. Însemnările unui călător străin din întîia parte a veacului al XIX-lea*, Bucureşti, 1947, XX, 1947, p. 323—324 (*A. Boldur*).

661 * * * *Călători străini despre ţările române*, vol. V, Bucureşti, 1973, V, 1974, p. 295—299 (*Ştefan Lemny*).

662. Dan CERNOVODEANU, *Ştiinţa şi arta heraldică în România*, Bucureşti, 1977, IX—X, 1978—1979, p. 698—700 (*I. Filipciuc*).

663. Alexandru I. CIUREA, *Iacov Stamati (1749—1803)*, Iaşi, 1947, 256 p. XX, 1947, p. 328—329 (*C. Dumitrache*).

664. Theodor CHINDEA, *Contribuţii la istoria românilor din Giurgeul Ciucului*, Gheorghieni, 1930, V—VII, 1929—1931, p. 390—391 (*I. M.*).

665. Idem, *Monumente istorice din Ciuc*, Gheorghieni, 1933, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 278—279 (*Val. Popovici*).

666. *Comemorarea lui Alexandru I. Philippide*, Bucureşti, 1934, *loc. cit.* p. 345 (*I. M.*).

667. Nicolae COMŞA, *Manuscrisele româneşti din Biblioteca Centrală de la Blaj*, Blaj, 1944, XIX, 1946, p. 216—217 (*Alexandru I. Ciurea*).

668. D. CONSTANTINESCU, *Cehoslovacia*, Iaşi, 1935, X—XII, 1934—1936, 1, p. 421 (*I. M.*).

669. N. CORIVAN, *Din activitatea emigraţilor români în Apus, 1853—1857. Scrisori şi memorii*. Ed. de Ion C. Brătianu, Bucureşti, 1931, V—VII 1929—1931, p. 406—409 (*I. M*).

670. Ilie CORFUS, *Însemnările Androneştilor*, Bucureşti, 1947, XX, 1947, p. 323 (*A. Boldur*).

671. Mihail CONSTĂCHESCU, *Arderea tîrgului Flori şi a Ialomiţei în 1470*, Iaşi, 1935, X—XII, 1934—1936, 1, p. 411 (*I. M.*).

672. Idem, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare, I*, Iaşi, 1931, V—VII, 1929—1931, p. 413—414 (*I. M.*).

673. *Ibidem*, II, 1932, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 334—335 (*I. M.*).

674. Idem, *Documente moldoveneşti de la Ştefan cel Mare*, Iaşi, 1933, *loc. cit.*, p. 335.

675. Miron COSTIN, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, editat de Ioan Şt. Petre, Iaşi, 1943, XVIII, p. 495 (*A. Boldur*).

676. Nicolae COSTIN, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Iaşi, 1942, *loc. cit.* (*A. Boldur*).

677. Georgeta CRĂCIUN, Elena PETRIŞOR, *Catalog numismatic*, Iaşi, 1970, III, 1972, p. 364—365 (*A. Cumpănă*).

678. Mihail DAN, *Cehi, slovaci şi români in veacurile XIII—XVI*, Sibiu, 1944, XX, 1947, p. 325—326 (*N. Corivan*).

679. *Documenta Ronmaniae Historica*. A. Moldova, vol. I—II, Bucureşti, 1975—1976, VIII, 1977, p. 572—573 (*Ştefan Lemny*).

680. Virgiliu N. DRĂGHICEANU, *Mitropolia Tirgoviştei. Note istorice şi arheologice*, Bucureşti, 1933, VIII-IX, 1932—1933, 3, p. 342—343 (*I. M.*).

681. Silviu DRAGOMIR, *Ion Buteanu, prefectul Zarandului, 1848—1849*. [Bucureşti, 1928] V—VII, 1929—1931, p. 415—417 (*Vas. Lungu*).

682. *I. G. Duca, Ion C. Brătianu*, Bucureşti, 1932, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 281—283 (*I. M.*).

683. Constantin V. DUMITRIU, *Un mare boier moldovean din prima jumătate a sec. XV-lea : Logofătul Mihail Mihu*, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 279—281 (*Val. Popovici*).

684. M. FĂTU, Ion SPĂLĂŢELU, *Garda de fier, organizaţie teroristă de tip fascist*, Bucureşti, 1971, III, 1972, p. 359—360 (*Gh. I. Florescu*)).

685. Ioan C. FILITTI, *Proprietatea solului în Principatele române pînă la 1864*. Bucureşti, 1935, X—XII, 1934—1936, 2, p. 225—232 (*Alex. Ciulcu*).

686. Idem, *Principatele române de la 1828 la 1834. Ocupaţia rusească şi Regulamentul organic*, Bucureşti, f.a., X—XII, 1934—1936, 1, p. 392—397 (*Mihail Galan*).

687. D. FURTUNA, *Ucenicii stareţului Paisie în mănăstirile Cernica şi Căldăruşani*, Bucureşti, f.a., II—III, 1926—1927, p. 287—288. *(I. M.)*.

688. Titu GEORGESCU, *Între două revoluţii*, Craiova, 1974, V, 1974, p. 289—291 *(Ion Agrigoroaiei)*.

689. Ioan GLODARIU, *Relaţiile comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană*, Cluj, 1974, p. 281—283 *(Silvia Teodor)*.

690. Aurel H. GOLIMAŞ, *Lupta decisivă de la Tătăreni şi capitularea darabanilor deasupra Tăuteştilor* (22 noiembrie 1615), Iaşi, 1935, X—XII, 1934—1936, 1, p. 404 *(I. M.)*.

691. N. GRIGORAŞ, *Instituţii feudale din Moldova I. Organizarea de stat pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*. Bucureşti, 1971, p. 475, II, 1971, p. 396—397 *(I. Caproşu)*.

692. Idem, *Ţara Românească a Moldovei de la întemeierea statului pînă la Ştefan cel Mare (1359—1457)*, Iaşi, 19, IX—X, 1978—1979, p. 694—696 *(Ştefan Lemny)*.

693. *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, V—VII, 1929—1931, p. 382—283 *(I. M.)*.

694. Gh. I. IONIŢĂ, A. KAREŢCHI, *Intelectuali ieşeni în lupta antifascistă*, Iaşi, 1971, II, 1971, p. 403—404 *(L. Eşanu)*.

695. Gh. I. IONIŢĂ, Gh. ŢUŢUI, *Frontul plugarilor*, Bucureşti, 1970, II, 1971, p. 406—407 *(D. Ivănescu)*.

696. Nicolae Th. IONNIŢIU, *Istoria Editurii româneşti*, Bucureşti, 1943, XIX, 1946, p. 215—216 *(Alexandru I. Ciurea)*.

697. Cicerone IORDĂCHESCU, Teofil SIMENSCHY, *Din vechea literatură creştină*, Iaşi, 1936, X—XII, 1934—1936, 1, p. 410 *(I. M.)*.

698. Cicerone IORDĂCHESCU, *Istoria vechii literaturi creştine*, I—II, Iaşi, 1934—1935, X—XII, 1934—1936, 1, p. 410.

699. Alexandru IORDAN, *Bibliografia scrierilor lui V. A. Urechia*. Prefaţă de A. Sacerdoţeanu, Bucureşti, 1942, XIX, 1946, p. 225—226 *(N. Grigoraş)*.

700. Iorgu IORDAN, *Introducerea în studiul limbilor romanice*, Iaşi, 1932, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 281 *(I. M.)*.

701. Idem, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, Iaşi, 1943, XIX, 1946, p. 210—211 *(Dan Simonescu)*.

702. N. IORGA, *Acte privitoare la istoria marelui război*, Bucureşti, 1932, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 283—284 *(Em. Diaconescu)*.

703. Idem, *Byzance après Byzance*, Bucureşti, 1935, X—XII, 1934—1936, 1, p. 402—403 *(I. M.)*.

704. Idem, *Domnii români după portrete şi fresce contemporane*, Sibiu, 1930, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 328 *(I. M.)*.

705. Idem, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1933, *loc. cit.*, p. 282, *(Em. Diaconescu)*.

706. Idem, *Istoria lui Mihai Viteazul*, I—II, Bucureşti, 1935, p. 403—404 *(I. M.)*.

707. Idem, *Istoria românilor*, vol. I/1, Bucureşti, 1936, X—XII, 1934—1936, 2, p. 235—237 *(P. Nicorescu)*.

708. Idem, *Histoire de la vie byzantine*, Bucureşti, 1934, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 313—316 *(I. M.)*.

709. Idem, *O altă istorie contemporană*, Bucureşti, 1933, *loc. cit.* p. 317 *(I. M)*.

710. Idem, *Rumänische Seele*, Jena şi Leipzig, 1933, *loc. cit.*, p. 316—317 *(I. M.)*.

711. D. IVĂNESCU, Virginia ISAC, *Al. I. Cuza. Acte şi scrisori*, Iaşi, 1973, IV, 1973, p. 420—421 *(Maria Huminic)*.

712. Ionel HAGIU, *Rezistenţa antifascistă în Moldova. Pagini eroice din lupta Partidului Comunist Român*, Iaşi, 1971, II, 1971, p. 405— *[Marcel] Gh. M[ol]dărasu]*

713. Iulia HAŢIEGANU, *Educaţia fizică în universităţi*, Bucureşti, 1934, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 330 *(I. M.)*.

714. Damian HUREZEANU, *Constantin Dobrogeanu—Gherea (studiu social-politic)*, Bucureşti, 1973, V, 1974, p. 286—288 *(Dumitru D. Rusu)*.

715. Aurel KAREŢCHI, Maria COVACI, *Zile însîngerate la Iaşi (28—30 iunie 1941)*, Bucureşti, 1978, IX—X, 1978—1979, p. 715—716, *(I. Saizu)*.

716. N. KRETZULESCU, *Amintiri istorice*. Editat de I. Lugoşianu, Bucureşti, 1940. XIX, 1946, p. 211—213 *(N. Grigoraş)*.

717. Alex. LAPEDATU, *Viaţa politică internă a Principatelor Unite sub Alexandru Ioan Cuza (1859—1866)*, Bucureşti, 1932, VIII—IX, 1932—1933, p. 324—327 *(I. M.)*.

718. Ioan LICEA, *Contribuţiuni vechi româneşti la cultura altor popoare*, Galaţi f.a., *loc. cit.*, p. 339 *(I. M.)*.

719. Constantin LOGHIN, *Societatea pentru cultura şi literatura română din Bucovina 1862—1932*. Schiţă istorică cu prilejul jubileului de 70 ani, Cernăuţi, 1932, *loc. cit.*, p. 304, *(Val Popovici)*.

720. I. LUPAŞ, *Răscoala ţăranilor din Transilvania la anul 1784*, Cluj, 1934, X—XII, 1934—1936, 1, p. 408 *(I. M.)*.

721. Ioan LUPU, *Vina şi procesul ei la români*, Iaşi, 1934, 3, 456 p. (studiu de mentalitate), X—XII, 1934—1936, 2, p. 233 *(I. M.)*.

722. William MARIN, Gh. I. OANCEA, *Mişcarea antifascistă şi revoluţia populară în Banat*, Timişoara, 1971, II, 1971, p. 406 (*Mihaela Feraru*).

723. Gh. MATEI, *Dezarmarea în contextul problemelor internaţionale şi atitudinea României (1919—1934)*, Bucureşti, 1971, III, 1972, p. 358—359 *(Gh. I. Florescu)*.

724. I. MATEI, *O instituţie de educaţie ortodoxă (Internatul teologic din Bucureşti)*, Bucureşti, 1930, V—VII, 1929—1931, p. 392—393 *(I. M.)*.

725. Idem, *Valoarea concordatului încheiat cu Vaticanul*, Sibiu, 1929, *loc. cit.*, p. 392 *(I.M.)*.

726. *Mélanges offerts à M. Nicolas Iorga par ses amis de France et des pays de langue française*, Paris, 1933, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 344—335 *(I. M.)*.

727. Paul MIHAILOVICI, *Două documente de legătură culturală dintre români şi ruşi*, Chişinău, 1930, V—VII, 1929—1931, p. 404 *(I. M.)*.

728. I. MINEA, *Din istoria culturii româneşti*, I, Iaşi, 1935, X—XII, 1934—1936, 1, p. 389—391 *(N. C. Bejenaru)*.

729. Ion MOGA, *Problema ţării Loviştei şi ducatul Amlaşului*, Cluj, 1936, X—XII, 1934—1936, 2, p. 232—233 *(I. M.)*.

730. * * * *Monumente istorice bisericeşti din Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, 1973—1974, VI, 1975, p. 277—279 *(Petru Abrudan)*.

731. V. NĂDEJDE, *Bătălia de la Varna*, 1944, Iaşi, 1933, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 293—294, *(Alex. Ciulcu)*.

732. Ion NECULCE, *Cronica* (ediţia Al. Procopovici), I—II, Craiova, 1942, XVIII, 1943, p. 495, *(A. Boldur)*.

733. P. NEGULESCU, Gh. ALEXIANU, *Regulamentele Organice ale Valahiei şi Moldovei*. În colaborare cu Aurel Sava, Bucureşti, 1944, XIX, 1946, p. 203 *(A. Boldur)*.

734. Şt. NICOLESCU, *Cum a murit Mihai Viteazul*, Bucureşti, f.a. VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 301—302 *(Val. Popovici)*.

735. Paul NICORESCU, *Cetatea Albă*, Craiova, f.a., V—VII, 1929—1931, p. 387 *(I. M.)*.

736. Constantin NUŢU, *România în anii neutralităţii (1914—1916)*, Bucureşti, 1972, IV, 1973, p. 418—420 *(N. Corivan)*.

737. A. OŢETEA, *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă în ţările româneşti. 1821—1822* Bucureşti, 1945, XX, 1947, p. 322—323 (*A. Boldur*).

738. Idem, *Tudor Vladimirescu*, Bucureşti, 1971, II, 1971, p. 397—399 (*M. H[uminic] T[eclean]*

739. * * * *P.C.R. în viaţa social-politică a României. 1921—1944*. Culegere de studii Bucureşti, 1971, II, 1971, p. 400—402 (*Dragomir Moldoveanu*)

740. Em. PANAITESCU, *Prin satele românilor din Istria*, Cluj, 1931, V—VII, 1929—1931, p. 387 (*I.M.*)

741. P. P. PANAITESCU, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1936, X—XII, 1934—1936, 1, p. 406—407 (*I.M.*)

742. Lucreţiu PĂTRĂŞCANU, *Un veac de frămîntări sociale. 1821—1907*, Bucureşti, 1946, XIX, 1946, p. 198—202 (*A. Boldur*).

743. Ştefan PASCU, *Contribuţiuni documentare la istoria românilor în sec. XIII—XIV*, Sibiu, 1944, XIX, 1946, p. 207—208 (*A. Boldur*).

744. Idem, *Istoria Transilvaniei*, Blaj, 1944, XIX, 1946, p. 207 (*A. Boldur*).

745. Idem, *Petru Cercel şi Ţara Românească la sfîrşitul sec. al XVI-lea*, Sibiu, 1944, *loc. cit.*, p. 208—209 (*N. Iordăchescu*), p. 209—210 (*D. Berlescu*).

746. Alexandru PĂUNESCU, Paul ŞADURSCHI, Vasile CHIRICA, *Repertoriul arheologic al judeţului Botoşani*, I—II, Bucureşti, 1976, VIII, 1977, p. 571—572 (*C. Iconomu*).

747. Emilia PAVEL, *Portul popular românesc*, Iaşi, 1976, VIII, 1977, p. 594—595 (*Petru Ursache*).

748. Const. Titel PETRESCU *Socialismul în România 1835 — 6 septembrie* 1940, XIX, 1946, p. 205—207 (*A. Boldur*).

749. * * * *Petru Rareş* (Redactor coordonator Leon Şimanschi) Bucureşti, 1978, IX—X, 1978—1979, p. 696—698 (*Ştefan Lemny*)

750. Mircea POPA, *Ioan Molnar Piuariu*, Cluj—Napoca, 1976, IX—X, 1978—1979, p. 711—713 (*Gh. Cliveti*).
751. G. POPA-LISSEANU, *Izvoarele istoriei românilor*, f. a., X—XII, 1934—1936, 1, p. 405 (*I. M.*)
752. Şerban RĂDULESCU-ZONER, *România şi Tripla Alianţă la începutul secolului al XX-lea (1900—1914)*, Bucureşti, 1977, IX—X, 1978-1979, p. 714-715 (*Valeriu Fl. Dobrinescu*).
753. R. ROSETTI, *Corespondenţa generalului Iancu Ghica (2 aprilie 1877 — 8 aprilie 1878)*, Bucureşti, 1930, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 255—257 (*Em. Diaconescu*).
754. Aurel SACERDOŢEANU, *Marea invazie tătară şi sud-estul european*, Bucureşti, 1933, X—XII, 1934—1936, 1, p. 400 —402 (*I.M.*)
755. Dan SIMONESCU, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi, 1762* (Studiu şi text), Bucureşti, 1939, XVIII, 1943, p. 495—497 (*N. Grigoraş*).
756. George SOFRONIE, *Tratatul de la Trianon şi acţiunea revizionistă*, Oradea, 1933, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 304—305 (*Val. Popovici*).
757. M.C. STĂNESCU, *Mişcarea muncitorească din România în anii 1921—1924*, Bucureşti, 1971, II, 1971, p. 399—400 (*I. Saizu*).
758. Iosif ŞCHIOPUL, *Ţările române înainte de secolul al XIV-lea*, Bucureşti, 1945, XXI, 1946, p. 203—204 (*A. Boldur*).
759. N. ŞERBAN, N. DJIOONAT, *Grammaire française*, Iaşi, f.a., X—XII, 1934—1936, 1, p. 421 (*I.M*)
760. Idem, *Un frère de Pierre Loti*, Paris, f.a., *loc. cit.*, (*I.M.*).
761. I. ŞIADBEI, *Problemele vocabularului român comun*, Iaşi, 1934, *loc. cit.*, p. 421—422, (*I.M.*).
762. *** *Şipote—tradiţie şi contemporaneitate*, Iaşi, 1974, V, 1974, p. 291—293;(*L. Eşanu*).
763. Grigore TABACARU, *Bisericile Bacăului*, Bacău, 1932, V—VIII, 1929—1931, p. 385 (*I.M.*).
764. Grigore URECHE Vornicul şi SIMION Dascălul, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Ediţia a II-a, de C.C. Giurescu, Craiova, XVIII, 1943, p. 494 (*A. Boldur*).
765. C. D. VASILIU, *Movila Răbîii (Hantepesi). Monografie istorico-arheologică*, Bucureşti, 1934, VIII—IX, 1932—1933, p. 303—304 (*Val. Popovici*).
766. Vasile VESA, *România şi Franţa la începutul secolului al XX-lea (1900—1916). Pagini de istorie diplomatică*, Cluj—Napoca, 1975, VII, 1976, p. 282—285 (*Ion Agrigoroaiei*).
767. Cristian VLĂDESCU, Carol KÖNIG, Dan POPA, *Arme în muzeele din România*, Bucureşti, 1973, IV, 1973, p. 417—418 (*P. Abrudan*).
768. G. ZANE, *Economia de schimb în Principatele române*, Bucureşti, 1930, V—VII, 1929—1931, p. 414 (I. M.).
769. Idem, *Impreviziunea*, Iaşi, 1925, II—III, 1926—1927, p. 285—287 (*I.M.*).
770. Idem, *N. Bălcescu — Opera. Omul. Epoca*, Bucureşti, 1975, VII, 1976, p. 279—282, (*Gh. Iacob*).
771. Alexandru ZUB, *A. D. Xenopol. Biobibliografie*, Bucureşti, 1973, VIII, 1977, p. 575—594 (*Constantin C. Angelescu*).
772. Idem, *Junimea. Implicaţii istoriografice, 1864—1885*, Iaşi, 1976, VIII, 1977, p. 574—575 (*I. Saizu*).

Alte recenzii
773. Ion AGRIGOROAIEI, *Noi şi valoroase lucrări privind mişcarea muncitorească din România în perioada 1916—1921 şi crearea Partidului Comunist Român*. (Sînt prezentate cărţile : Clara CUŞNIR-MIHAILOVICI, Florea DRAGNE, Gheorghe UNC, *Mişcarea muncitorească din România, 1916—1921. Crearea Partidului Comunist Român*, Bucureşti, 1971; Ion POPESCU—PUŢURI şi colaboratorii, *Crearea Partidului Comunist Român (mai 1921*; Bucureşti, 1971), II, 1971, p. 395—396.
774. A. BOLDUR, *Notiţe* (Se amintesc lucrările : M. KOGĂLNICEANU, *Opere*, ediţia de A. Oţetea ; D. ONCIUL, *Opere*, ediţie de A. Sacerdoţeanu; C. C. GIURESCU, *Istoria românilor*, ediţia V şi vol. III/2 ; D. ŞANDRU, *Mocanii din Dobrogea* ; Scarlat CALLIMACHI *Din cărţi vechi şi rare* ; N. BĂNESCU, *Le duche byzantin de Paristrion et de Danube* ; I. NISTOR, *Manuscrise orientale din biblioteca Academiei Române* ; C. MATASE, *Frumuşica* ; A. CAMARIANO-CIORAN, *Spiritul revoluţionar francez şi Voltaire în limba greacă şi română* ; Ilie GHEORGHIŢĂ, *Un veac de la moartea mitropolitului Veniamin Costache* ; studiul lui Al. CIURA despre acelaşi, în *Candela* ; M. ROLLER, *Documente din mişcarea muncitorească (1892—1900) I* şi *Documente sindicale (1906—1914)* ; broşura *Pe urmele trecutului* a Institutului polon din România (1947), XX, 1947, p. 333—334.

775. Gh. RUSU, *Momente din istoria Uniunii Tineretului Comunist*, Bucureşti, 1972, III, 1972, p. 362—364. Sînt amintite volumele: *File din istoria U.T.C.* şi *Crearea Uniunii Tineretului Comunist*.

II. Reviste şi alte publi aţii româneşti

776. *Anale de istorie*, nr. 1—6/1975, VII, 1976, p. 285—288 (*Gh. Creţu, Gh. Iacob, S. Mureşanu, T. Răţoi*)
777. *Analele Dobrogei*, XVI, 1935, X—XII, 1934—1936, 1, p. 412—413 (*I.M.*).
778. *Analele Moldovei*, I—II, XIX, 1946, p. 227—228 (*N. Grigoraş*).
778 a. *Anuarul centenarului şcoalei naţionale de învăţătoare* „Mihai Sturza", Iaşi, 1935, X—XII, 1934—1936, 1, p. 405—406 (*I.M.*).
779. *Anuarul Institutului de istorie naţională*, Cluj, VIII (1939—1942), XIX, 1946, p. 221—222 (*N. Grigoraş*).
780. *Anuarul Liceului naţional Iaşi pe anii 1942—1945*. Omagiu profesorului Mihai Costăchescu, Iaşi, 1946, XX, 1947, p. 336—337 (*Al. Andronic*).
781. *Arhiva*, Iaşi, nr. 4, 1932, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 308 (*I.M.*).
782. *Arhiva genealogică română*, Bucureşti, 1944, XIX, 1946, p. 240—241 (*Al. Andronic*).
783. *Arhivele Basarabiei*, V, nr. 1, 1933, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 295—296 (*I.M.*) nr. 3—4, 1935, X—XII, 1934—1936, 1, p. 413 (*I.M.*).
784. *Arhivele Olteniei*, nr. 78—82, 1935, X—XII, 1934—1936, 1, p. 415 (*I.M.*).
785. *Arta şi Arheologia*, Iaşi, nr. 1, 1927, II—III, 1926—1927, p. 288, fasc. 9—10, 1935, X—XII, 1934—1936, 1, p. 417 (*I.M.*).
786. *Balcania*, I, 1938; II—III, 1939—1940; VI, 1943, XIX, 1946, p. 229—281 (*A. Boldur*).
787. *Buletinul Comisiei istorice a României*, XIV, Bucureşti, 1935, X—XII, 1934—1936, 1, p. 416 (*I.M.*).
788. *Buletinul Comisiunii monumentelor istorice*, fasc., 83, 1935, X—XII, 1934—1936, 1, p. 420 (*I.M.*).
789. *Buletinul Institutului de filologie română* „Alexandru Philippide", Iaşi, I—II, 1934—1935, loc. cit., p. 415—416 (*I.M.*).
790. *Cercetări literare*, I, 1934, loc. cit., p. 417 (*I.M.*).
791. *Codrul Cosminului*, VII, 1931—1932, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 307 (*I.M.*); IX, 1935, X—XII, 1934—1936, 1, p. 411—412 (*I.M.*).
792. *Cronica numismatică şi arheologică*, XI, nr. 103—104, 1935, *loc. cit.*, p. 411 (*I.M.*).
793. *Dacoromania*, Jahrbuch für östliche latinität, Freiburg-München, 1975—1976, IX—X, 1978—1979, p. 716—719 (*Sorin Chiţanu*).
794. *Din trecutul nostru*, III, nr. 17—20, 1935, X—XII, 1934—1936, 1, p. 416 (*I.M.*); IV, nr. 28—30, 1936, *loc. cit.*, p. 420 (*I.M.*).
795. *Documente răzăşeşti*, Bîrlad, 1912, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 298 (*I.M.*).
796. *Filologia*, Ploieşti, nr. 1, 1936, X—XII, 1934—1936, 1, p. 420 (*I.M.*).
797. *Istros*, 1934, *loc. cit.*, p. 368—369 (*I.M.*).
798. *Însemnări ieşene*, nr. 1, 1936, *loc. cit.*, p. 367—368 (*I.M.*).
799. *Grai şi suflet*, V, 1931—1932, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 308 (*I.M.*).
800. *Hrisovul*, II—IV, 1942—1944, XIX, 1946, p. 222—224 (*N. Grigoraş*); V, 1945 XX, 1947, p. 338—339 (*N. Grigoraş*).
801. *Lucrările şcoalei de arhivistică*, II, 1943, XIX, 1946, p. 226—227 (*N. Grigoraş*).
802. *Moldova nouă*, Iaşi, nr. 2—3, 1935.
803. *Observatorul social-economic*, Revista profesorilor de la Academia de înalte studii comerciale şi industriale din Cluj, I, nr. 2—4, 1931, V—VII, 1929—1931, p. 402—403 (*I.M.*).
804. *Pagini basarabene*, I, nr. 3, 1936, X—XII, 1934—1936, 1, p. 421, (*I.M.*).
805. *Revista arhivelor*, V/1, 1942, XIX, 1936, p. 224—225 (*N. Grigoraş*); VI/2, 1944—1945, XX, 1947, p. 339 (*N. Grigoraş*).
806. *Revista istorică*, XIX, nr. 1—3, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 313—315 (I.M.); XXI, nr. 10—12, X—XII, 1934—1936, 1, p. 412 (*I.M.*); XXX, 1944, nr. 1—12, XIX, 1946, p. 237—238 (*N. Grigoraş*); XXXII, nr. 1—12, 1946, XX, 1947, p. 337—338 (*N. Grigoraş*).
807. *Revista istorică română*, IX, 1934, X—XII, 1934—1936, 1, p. 413—415 (I.M.); XI—XII, XIX, 1946, p. 218—219 (*N. Grigoraş*); XIII, 1943, fasc. 2, în XIX, 1946, p. 220 (*N. Grigoraş*); fasc. 1, 3—4; XIV, fasc. 1—4, în *loc. cit.*, p. 231—237(*N. Grigoraş*); XV, fasc. 1—4, XX, 1947 p. 339—341 (*N. Grigoraş*).
808. *Revue d'Histoire comparée. Etudes hongroise*, XXI, 1943, XX, 1947, p. 335 (*A. Boldur*)

809. *Revue de Transylvanie*, II, nr. 2, 1935, X—XII, 1934—1936, 1, p. 416 (*I.M.*).
810. *Revue historique du sud-est européen*, XII, 1935, nr. 10—12, X—XII, 1934—1936, 1, p. 412 (*I.M.*) ; XIII, 1936, nr. 1—3, *loc. cit.*, p. 420 (*I.M.*) ; XX, 1943, XIX, 1947, p. 228—229 (A. *Boldur*).
811. *Scriptum*, Buletin bibliografic, I, 1943, XIX, 1946, p. 239—240 (*Constantin Turcu*).
812. *Siebenbürgische Vierteljahrschrift*, 1935, nr. 3, X—XII, 1934—1936, 1, p. 417 (*I M.*).
813. *Studii italiene*, I, 1934, loc. cit., p. 365—367 (*I.M.*).
814. *Teodor Codrescu*, Iași, VI, 1936, nr. 1, loc. cit., p. 416 (*I.M.*).
815. *Viitorul social*, I, 1972, nr. 2, III, 1972, p. 365—367 (*M. Grigorescu*).

III. Extrase din reviste

816. *Analele Academiei Române*. Memoriile Secțiunii Istorice. Seria III : M. BERZA *Bibliotecile mănăstirești în Palestina, Chipru și Muntele Sinai* (t. VI, mem. 7), VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 303—305 (*I.M.*); P. P. PANAITESCU, *Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare* (mem. 2), X—XII, 1934—1936, 1, p. 362—365 (*Valerian Popovici*) ; N. IORGA, *Un port de familie și o nuntă domnească în 1587* (t. XII, mem. 2), V—VII, 1929—1931, p. 293—294 (*I.M.*) ; Idem, *Pretendentul Nicolae Basarab în Elveția* (t. XII, mem. 4), VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 248—255 ;
Idem, *„Moștenii" din Cremenari* (t. XII, mem. 11), VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 248—249 (*I.M.*); Idem, *Publicații străine privitoare la istoria contemporană a românilor* (t. XII, mem. 13), V—VII, 1929—1931, p. 393—394 (*I.M.*) ; Idem, *Moșnenii de pe Vărbilău și de pe valea Buzăului* t. XII, mem. 14), VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 250—251 (*I.M.*) ; Idem, *Întoarcerea unei pribege* : *Doamna Maria Minio*, (t. XII, mem. 15), *loc. cit.*, p. 251—253 (I.M.) ; Idem, *Pedagogia unui jurisconsult fanariot din București la 1780* (t. XII, mem. 15), *loc. cit.*, p. 251—252 (*I.M.*) ; Idem *Contribuții la istoria modernă a Galaților* (t. XII, mem. 16), *loc. cit.*, p. 263—265, (I.M.) ; Idem. *Știri nouă privitoare la familia Petru Șchiopul* (t. XII, mem. 18), VIII—IX, 1932—1933, p, 253—255 (*I. M.*).; Idem, *Cîteva observații asupra celui mai mare tezaur cultural românesc* (mem. 15), VIII—IX, 1932—1933, 2, p. 319—320 (*I.M.*) ALEX. LAPEDATU, *Din grijile și greutățile unei domnii...* (t. XII, mem. 17), VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 298—300 (*I.M.*) ; I. NISTOR *Opera istorică a lui Nicolae Iorga* (t. XII, mem. 5), *loc. cit.*, p. 305 (*I.M.*) ; Idem, *Un român iscoadă la 1683 în tabăra regelui Sobieski la Viena* (t. XII, mem. 6), VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 332—333 (*I.M.*) ; N. IORGA, *Un cugetător politic moldovean de la jumătatea secolului al XIX-lea* : *Ștefan Scarlat Dăscălescu* (t. XIII, mem. 1), VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 277—280 (*I.M.*) ; Idem, *Două scrisori ale lui Atanasie Anghel* (t. XIII, mem. 5), *loc. cit.*, p. 246—247 (*I.M.*) ; Idem, *Domnii români Vasile Lupu, Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu în legătură cu patriarhii Alexandriei* (t. XIII, mem. 6), *loc. cit.*, p. 268—271 ; Idem, *Radu Cantacuzino* (t. XIII, mem. 7), *loc. cit.*, p. 267—268 (*I.M.*).; I. NISTOR, *Bisericile și școala greco-romană din Viena* (t. XIII, mem. 3), *loc. cit.*, p. 292—295 ; Idem, *Contribuții la relațiunile dintre Moldova și Ucraina* (t. XIII, mem. 11), *loc. cit.*, 3, p. 333—334 (*I.M.*) ; Idem, *Din corespondența, lui Todleben de la Plevna* (t. XIII, mem 12), *loc. cit.*, p. 330—332 (*I.M.*) ; Alex. LAPEDATU *Jurnalul principelui Iacob Sobieski, fiul regelui Ioan asupra campaniei polone în Moldova la 1686* (t. XIII, mem. 13), *loc. cit.*, p. 328—329 ; Idem, *În jurul asasinării lui Barbu Catargiu* (t. IV mem. 7), *loc. cit.*, p. 327—328 (*I.M.*) ; Ion I. NISTOR, *Ravagiile epidemiilor de ciumă și holeră și constituirea cordonului carantinal la Dunăre* (t. XXVI, mem. 13), XX, 1947, p. 331 (N. Grigoraș) ; Emil LAZĂRESCU, *Despre voevodul românilor din 1307—1308 amintit în cronica lui Ottocar din Styria* (t. XXVII, mem. 11), *loc. cit.*, *(N.Grigoraș)* ; Ion I. NISTOR, *Relațiile principilor Caragheorghe și Miloș Obrenović* (t. XXVII, mem. 12), *loc. cit.*, p. 332 (N. Grigoraș) ; M. BERZA, *Știința și metoda istorică în gîndirea lui Nicolae Iorga* (1945), XIX, 1946, p. 204 (*A. B*[*oldur*]).
817. *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii literare*, Seria III : N. CARTOJAN, *Legendele Troadei în literatura veche românească*, (mem. 3), II—III, 1926—1927, p. 277—280 *I.M.*); Idem, *Poema cretană a lui Erotocrit în literatura românească și izvorul ei necunoscut* (t.VII, mem. 4), X—XII, 1934—1936, 1, p. 407—408 (*I.M.*) ; Gh. F. CIAȘANU, *Glosar de cuvinte din județul Vîlcea* (t.V, mem. 6), VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 257—258 (*Val. Popovici*); G. OPRESCU, *Un mare istoric de artă, prieten al românilor* : *Henri Focillon*, (t. XIII, mem. 3), XX, 1947, p.330 (*N. G*[*rigoraș*]).
818. *Analele Dobrogei* : Mihai I. PRICOPIE, *Țiganiada lui Budai Deleanu*, (XII, 1931), V—VII, 1929—1931, p. 389 (*I.M.*); Lucian PREDESCU, *Panait Cerna. Viața și opera* (XIII—XIV, 1932—1933), VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 320 (*I.M.*).

819. *Anuarul Institutului de istorie națională*, Cluj, IV, 1933 : Silviu DRAGOMIR *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul în secolele XV și XVI*, II—III 1926—1927, p. 284 (*I.M.*) ; I. LUPAȘ, *Documente istorice privitoare la moșiile brîncovenești din Transilvania și Oltenia. 1654—1823*, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 277—278 (*Val. Popovici*) ; VI, 1936 : Alex. LAPEDATU, *Abolirea protectoratului rusesc in țările române (1834—1858)*, *loc. cit.*, p. 321—323 (*I.M.*) ; I. CRĂCIUN, *Originea lui Mihai Viteazul*, X—XII, 1934—1936 2, p. 233—235 (*I.M.*).

820. *Anuarul Institutului de studii clasice al Universității din Cluj*, 1933 : C. DAICOVICIU , *Un nou „miliarium" din Dacia*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 308—309 (*I.M.*) ; 1936 : Idem , *Observații cu privire la noua etimologie a „Sarmizegetuzei"*, X—XII, 1934—1936, 1, p. 423—424 , (*P. Nicorescu*).

821. *Anuarul liceului de băieți din Piatra Neamț*, 1932—1933 : Dim. L. STĂHIESCU , *Școli vechi în județul Neamț*, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 313 (*I.M.*)

822. *Anuarul Liceului Național*, 1931—1932 : I. ȘIADBEI, *Originile dialectelor române* VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 309—310 (*I.M.*); 1932—1933: Idem, *Din estetica limbii române. Proporția formelor*, X—XII, 1934—1936, 1, p. 421 (*I.M.*); T. HOTNOG, *Cîteva nume topice românești de origine cumană*, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 318—319 (*I.M.*) ; 1935 : Gh. UNGUREANU . *Învățămîntul juridic în „Academia Mihăileană"*, X—XII, 1934—1936, 1, p. 404—405 (*I.M.*).

823. *Anuarul liceului și școalelor comerciale „M. Kogălniceanu"*, 1932: N. C. BEJENARU, *Turcirea lui Iliaș Rareș și planurile sultanului de a transforma Moldova în pașalîc*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 309—313 (*I.M.*) ; D. NICHITA, *Pîrcălăbia în Moldova pînă în veacul al XVII (-lea)*, *loc. cit.*, p. 313 (*I.M.*).

824. *Apulum*, Buletinul Muzeului regional din Alba Iulia, II (1943—1945) : Anton NIȚU , *Semnificația motivului pictural în formă de „casă" de la Turdaș (Transilvania)*, XIX, 1936, p . 217 (*N. Grigoraș*).

825. *Arhiva*, Iași, 1931 : I. HUDIȚĂ, *Contribuțiuni la istoria lui Cuza Vodă*, V—VII , 1929—1931, p. 399—402 (*I.M.*) ; Gh. UNGUREANU, *Mănăstirea Hangului sau Buhalnița*, *loc. cit.*, p. 383—385 (I.M.) ; Șt. Gr. BERECHET, *Importanța însemnărilor slavo-române de pe manuscrisele vechi în Dobrogea*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 315—316 (*I.M.*) ; *Omagiu profesorului Ilie Bărbulescu...*, *loc. cit.*, p. 404—405 (*I.M.*) ; I. ȘIADBEI, *Le latin dans l'Empire d'Orient*, *loc. cit.*, 3, p. 308—309 (*Val. Popovici*).

826. *Arhivele Basarabiei*, III, nr. 2 : Gh. I. NĂSTASE, *Slavii în sec. al XVII-lea la Orhei*, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 317—318 (*I.M.*).

827. *Balcania*, II—III : George D. LONGINESCU, *Feria*, XIX, 1946, p. 214—215 (*Constantin Turcu*).

828. *Biserica ortodoxă română*, nr. 1—3/1947 : Nicolae M. POPESCU, *Petru Movilă*, XX, 1947, p. 332 ; Tit. SEMEDREA, *Mănăstirea Vodița*, *loc. cit.*, p. 331 (*P.M[ihail]*).

829. *Buletinul Comisiunii monumentelor istorice*, XXIV, 1931, fasc. 70 : N. IORGA *Miniaturi românești în secolul al XVII-lea*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 296—297 (*I.M.*) .

830. *Buletinul Institutului de filologie română*, Iași, 1913 : Dumitru Șt. MARIN, *Părăsirea Daciei traiane*, XX, 1947, p. 326—328 (*Al. Andronic*).

831. *Buletinul S.R.R. de geografie*, 1932 : Gh. I. NĂSTASE, *Hotarul lui Halil Pașa și „cele 2 ceasuri"*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 262—263 (*Val. Popovici*) ; 1934 : Ion CONEA , *Țara Loviștei*, X—XII, 1934—1936, 1, p. 408—409 (*Alex. Cicluu*).

832. *Buletin de la section historique. Academie Roumaine*, t. XIII : G.I. BRĂTIANU , *Contributions à l'historire de Cetatea Albă...*, II—III, 1926—1927, p. 282—284 (*I.M.*).

833. *Cercetări istorice*, VIII—IX : Paul MIHAILOVICI, *Opt documente moldovenești dinaintea lui Ștefan cel Mare*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 273—277 ; Idem, *Documente moldovenești găsite la Constantinopol*, X—XII, 1934—1936, 1, p. 398—400 (*I.M.*).

834. *Dacia*, III—IV, București, 1932 : P. NICORESCU, *Fouilles de Tyras*, Idem, *Un nouvel aes grave olbien*. VIII—IX 1932—1933, 1, p. 271—272, 280—281 (*I.M.*) ;

835 *Gazeta Ciucului*, Gheorghieni, II, 1930 ; VI, 1934 : Teodor CHINDEA, *Credința românilor din Giurgiu*, V—VII, 1929—1931, p. 391—392 ; Idem, [*Despre localitatea Tulgheș*] VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 261—262, (*I.M.*)

836. *Gînd românesc*, Cluj, nr. 6, 1934 : C. DAICOVICIU, *Problema numărului* geto-dacilor..., VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 337—338 (*P. Nicorescu*).

837. *Întregiri. Buletinul seminarului de istoria vechiului drept românesc*, Iași, 1931 : Gh. UNGUREANU, *Pedepsele în Moldova la sfîrșitul secolului al XVIII-lea*, V—VII, 1929—1931, p. 385—386 (*I.M.*).

838. *Minerva*, Iași, III, nr. 2—3, 1930 : Andrei OȚETEA, *Agonia vechiului regim francez și formarea spiritului revoluționar*, V—VII, 1929—1931, p. 409—413 (*I.M.*)

839. *Misionarul*, nr. 1—2, 1936 : P. MIHAILOVICI, *Profesorul preot Dr. Titov*, X—XII, 1934—1936, 1, p. 410 (*I.M.*).

840. *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 10—12, 1946 : G.I. KIRILEANU, Gh. UNGUREANU, C. TURCU, *Contribuții documentare cu privire la Veniamin Costache*, XX, 1947, p. 328 (*N. Grigoraș*).

841. *Mișcarea*, 22 mart. , 24 mai 1934 : Gh. I. BRĂTIANU, *Politica lui Napoleon III și principiul naționalităților* ; Idem, *Din legăturile noastre cu turcii*, VIII—IX, 1932—1933, p. 339—342 (*I.M.*).

842. *Mélanges de l'école roumaine en France* : Vasile I. LUNGU, *Les grandes puissances et les principautés roumaines de 1821 à 1826*, X—XII, 1934—1936, 1, p. 404 (*I.M.*).

843. Μνημοσυνα Παππουλια, Athena, 1934 : Șt. Gr. BERECHET, *Der Einfluss des byzantinischen auf des alte rumänische Recht*, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 347—348 (*I.M.*).

844. *Revista critică*, Iași, 1936 : D. GAZDARU, *Contribuție la relațiile lui Grigore Maior, Gheorghe Șincai și Petru Maior cu Roma*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 297—298 (*I.M.*) ; C. ANDREESCU, *Domnița Cneajina , fiică a lui Alexandru Lăpușneanu*, X—XII, 1934—1936, 2, p. 237—238 (*V. Lungu*).

845. *Revista critică literară*, V, nr. 2 : Ar. DENSUȘIANU, *Un dicționar vechi*.

846. *Revista istorică*, 1944 : Th. BUCUR, *Un ofițer al ocupației austriece în Moldova...*, XX, 1947, p. 330 (*C.C. Angelescu*) ; 1945 : Constantin I. CĂRADJA, *Note despre cîțiva boieri ai lui Vasile Lupu*, *loc. cit.*, p. 324—325 (*Const. A. Stoide*).

847. *Revista istorică română*, 1931 : D. RUSSO, *O scrisoare a lui Evghenie Vulgaris*, V—VII, 1929—1931, p. 386—387 (*I.M.*) ; II—III : Gheorghe I. BRĂTIANU, *Politica externă a lui Cuza Vodă...*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 300—302 (*N. Corivan*) ; XIII : D. BODIN, *Tudor Vladimirescu în București*, XIX, 1946, p. 220—221 (*N. Corivan*).

848. *Revista Societății istorice arheologice bisericești*, Chișinău, 1932: Paul MIHAILOVICI, *Legăturile culturale bisericești dintre români și ruși în sec. XV—XX*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 258—261 (*Val. Popovici*).

849. *Revista științifică „V. Adamachi"*, XVI : P. CAZANACLIU, *Ioan Popp, primul profesor de geometrie analitică la Universitatea din Iași*, V—VII, 1929—1931, p. 388 (I.M.) XIX : Șt. PROCOPIU, *Himere din știință*, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 320 (*I.M.*) ; XXXII; 1946 : N. MACAROVICI, *Istoricul exploatărilor miniere din Munții Apuseni*, XX, 1947, p. 332, (*N. G[rigoraș]*).

850. *Revue historique*, 1932 : PHILIPPE HOROVITZ, *La problème de l'évacuation de la Dacie*, V—VII, 1929—1931, p. 389—390 (*I.M.*).

851. *România militară*, f.l., f.a. Teodor NICOLAU, *Unde a avut loc lupta de la Rovine*, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 345—347 (*I.M.*).

852. *Țara Bîrsei*, Brașov, 1931 : Constantin LACZA, *Din copilăria lui Ștefan O. Iosif*, *loc. cit.*, p. 305 (*Val. Popovici*) ; 1933 : Candid C. MUȘLEA, *Protopopul Eustratie Grid*, *loc. cit.*, p. 307 (*Val. Popovici*).

853. *Tinerimea română*, nr. 7, 8, 1934 : Damian P. BOGDAN, *Despre cancelaria slavă a voievodului muntean Mircea cel Bătrîn*, X—XII, 1934—1936, 1, p. 369—371 (*Vasile Lungu*).

854. *Viața săceleană*, 1931 : Ion I. GHELASE, *Din trecutul economic comercial al Brașovului*, V—VII, 1929—1931, p. 403—404 (*I.M.*).

Din volume omagiale

855. *Omagiu lui I. Bianu* : N. CARTOJAN, II—III, 1926—1927, p. 280—281, (*I.M.*)

856. *Mélanges Bidez*, Bruxelles, 1934 : I. ȘIADBEI, *Sur les plus anciennes sources de l'histoire des roumains*, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 310—313 (*I.M.*).

857. *Mélanges Charles Dieh*, : Gh. I. BRĂTIANU, *L'hyperpère byzantin et la monnaie d'or des républiques italiennes au XIII-e siècle*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 317—318 (*Val Popovici*).

858. *În amintirea lui C. Giurescu*, București, 1944 : Aurel GOLIMAȘ, A. OȚETEA, *Mișcarea eteristă în Moldova*, XIX, 1946, p. 211 (*N. Corivan*).

859. *Mélanges Glotz*, Paris, 1933 : N. IORGA, *Quelques notes sur la Scythie mineure*, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 320 (*I.M.*).

860. *Mélanges Iorga*, Paris, 1933 : V. MIHORDEA, *Contributions aux relations franco-roumaines au XVIII-e siècle*, *loc. cit.*, p. 306—307 (*Val. Popovici*) ; D. IONESCU, *Quelques miniatures trouvées dans un évangile du XVII-e siècle*, *loc. cit.*, 1, p. 283—286 (*I.M.*).

861. *Închinare lui N. Iorga cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani*, Cluj, 1931 : N. DRAGAN, Sever ZOTTA, *O mistificare genealogică: Ieremia Golia, loc. cit.*, p. 247—248, 305—306 (*I.M.*).

862. *În memoria lui Vasile Pârvan*, Bucureşti, 1934 : P. NICORESCU, *Une croix-reliquaire de Dobroudja, loc. cit.*, 3, p. 300—301 (*I.M.*) ; Em. PANAITESCU, *Numărul geţilor şi al dacilor, loc. cit.*, p. 336—337 (*P. Nicorescu*).

863. *Hommage à M. de Saint-Aulaire*, Bucureşti, 1930 : Al. LAPEDATU, *Monsieur de Saint-Aulaire et les Roumains d'Autriche-Hongrie, loc. cit.*, p. 323—324 (*I.M.*).

IV. Cărţi, studii şi reviste străine

864. I. ANCEL, *Les Balkans face à l'Italie*, Paris, f.a., VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 294—296 (*Em. Diaconescu*).

865. *L'Armée d'Orient vue a 15 ans de distance*, în *Revue des Balkans*, Paris, janv. — mars 1932 1932, *loc. cit.*, p. 281 (*I. Andreescu*).

866. I. H. BAGRAMEAN, *Aşa a început războiul*, Bucureşti, 1974, V, 1974, p. 293—295 (*Petre Abrudan*).

867. Edmond BAPST, *Les origines de la guerre de Crimée. La France et la Russie de 1848 à 1854*, Paris, 1912, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 288—289 (*C. Andreescu*).

868. Jean-Noël BIRABEN, *Les hommes et la peste en France et dans les pays européens et méditerranéens*, T. I, *La peste dans l'histoire*, Paris —La Jaye, 1975, VIII, 1977, p. 595—597, (*Michaela Spinei*).

869. André BRUNEAU, *Traditions et politique de la France an Levant*, Paris, 1932, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 284—285 (*C. Andreescu*).

870. F.-I. DEYGAS, *L'Armée d'Orient dans la guerre mondiale* (1915—1919), Paris, 1932, *loc. cit.*, p. 289—293 (*C. Andreescu*).

871. Pierre de la GORCE, *Napoléon III et sa politique*, Paris, 1933, X—XII, 1934—1936, 1, p. 361 (*N. Corivan*).

872. B. GRECOV, A. IACUBOVSCHI, *Zolotaia Orda*, Leningrad, 1937, XIX, 1946, p. 205 (*A. B[oldur]*).

873. G. de JERPHANION, *Bulletin d'arhéologie chrétienne*, III (= *Orientalia Christiana* Roma), VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 306—307. (*I.M.*)

874. *Kwartalnik historyczny*, Lwow, 1933 ; VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 296—300 (*Gh. Duzinchevici*) ; 1935 ; X—XII, 1934—1936, 1, p. 417—418 (*I.M.*).

875. N.A. MOUCHNOV, *Le trésor numismatique de Réka-Devnia* (*Marcianopolis*), Annuaire du Musée national bulgar, V, Supplément, Sofia, 1934, VIII—IX, 1932—1933, 3 p. 338—339 (*P. Nicorescu*).

876. General PÉTIN, *Le drame roumain*, 1916—1918, Paris, 1932, *loc. cit.*, p. 285—288 (*C. Andreescu*).

877. *Revue d'histoire comparée. Etudes hongroise*, XXI, 1943, XX, 1937, p. 335—336 (*A. Boldur*).

878. T. W. RIKER, *Cum s-a înfăptuit România*. Studiul unei probleme internaţionale, 1956—1866. Traducere de Alice Bădescu, Bucureşti, f.a., XIX, 1946, p. 204 (*A. B[oldur]*)

879. Steven RUNCIMAN, *Căderea Constantinopolului, 1453*, Bucureşti, 1971, III, 1972, p. 355—356 (*Angela Engel*).

880. Hubert SCHMIDT, *Cucuteni*, Berlin, Leipzig, 1932, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 286—291 (*P. Nicorescu*).

881. Hermann SCHROLLER, *Die Stein — und Kupferzeit Siebenbürgens*, Berlin, 1933 VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 243—246 (*P. Nicorescu*).

882. Otto TROGMAYER, *Das bronzezeitliche Gräberfeld bei Tápé*, Budapest, 1975, IX—X, 1978—1979, p. 691—694 (*A. László*).

883. *Viadomósci hystoryczno-dydatyczne*, Lwów, 1935, X—XII, 1934—1936, 1, p. 418 (*I.M.*).

884. B. IA. VLADIMIRTOV, *Obşcestrennîi stori mongolov* (*Mongolschi coceroi feodalism*) 1934, XIX, 1946, p. 205 (*A. B[oldur]*).

885. D. UHLING, *Die Wälle in Bessarabien, besonders die sogenannten Trajánswälle. Ein historisch-geographischer Versuch, Praehistorische Zeitschrift*, XIX, 1928, VIII—IX, 1932—1933, 3, p. 272—277 (*Gh. I. Nastase*).

CRONICA REVISTEI

I. Prefețe.

886. I. MINEA, *O lămurire*, I, 1925, p. 1 :
Urmînd pilda lui D. Onciul, buletinul „va informa lumea românească ce și cum lucrăm". „Se vor putea ceti în el și părți cu interpretări noi din cursul ținut la facultate. Din cînd în cînd, oferindu-ni-se, vom publica și lucrări ale colegilor de la specialitățile cari pot ajuta interpretarea evoluției noastre istorice".

887. A. BOLDUR, *Prefață*, XVII, 1943, (nepag.) : volumul a fost editat după moartea lui I. Minea, după manuscrisele acestuia și din datorie morală față de memoria lui. Se anunță transformarea revistei, începînd cu numărul viitor, în organ al Institutului de istorie națională „A. D. Xenopol" sub titlul de *Studii și cercetări istorice*.

888. Direcțiunea, *Prefață*, XVIII, 1943, p. 1 : Sub un titlu nou, revista se consideră continuatoarea publicației lui I. Minea.

889. Direcțiunea, *Prefață*, XIX, 1946, p. 1 : După reluarea activității Institutului, revista își propune un program nou : de apropiere de știința istorică sovietică, studiind raporturile româno-sovietice din „interesul pur științific" și de nevoia de a răspunde unui „comandament de utilitate publică".

890. [*Anunț*], I, 1970, (nepag.) : Titlul revistei își propune să amintească de protigioasa revistă, fără a se urmări o „reeditare". Se va acorda interes problemelor de istorie și muzeologie.

891. *România în anul aniversării a trei decenii de la victoria insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste și al celui de al XI-lea Congres al partidului*, V, 1974, p. 7—14.

892. *„Cercetări istorice" la cincizeci de ani*, VI, 1975, p. 7—14.

II. Note redacționale

893. I[lie] M[INEA], *Trebuie știut*, VIII—IX, 1932—1933, 1, p. 242 : anunță că, din lipsa materialelor tipografice, documentele slavonești ori poloneze nu pot să apară în ortografia necesară.

894. [*Anunț*], *loc. cit.*, 3, p. 360.

895. I. MINEA, *Despre ultimele numere ale revistelor noastre de istorie*, X—XII, 1934—1936 1, p. 411.

III. Necroloage

896. Iosif E. NAGHIU, *Gheorghe Băileanu*, VI, 1975, p. 281—284.

897. Idem, *Vasile Ciurea*, IV, 1973, p. 427—428.

898. N. GOSTAR, *Acad. Constantin Daicoviciu*, *loc. cit.*, p. 425—426.

899. * * * *G. Ibrăileanu*, X—XII, 1934—1936, 1, p. 43 —431.

900. C. ICONOMU, *Nicolae Gostar* (și lista lucrărilor), IX—X, 1978—1979, p. 721—725.

901. Idem, *Gheorghe Melinte*, VII, 1976, p. 299—300.

902. V. I[SAC], *Gheorghe Ungureanu*, *loc. cit.*, p. 295—297.

903. * * * *Stanislau Zakrzewski*, X—XII, 1934—1936, 1, p. 431.

IV. Varia

904. *Decret lege pentru organizarea și funcționarea Institutului de istorie-națională „A. D Xenopol" de pe lîngă Universitatea din Iași*, XVIII, 1943, p. 503—505.

905. *Activitatea Institutului de istorie națională „A. D. Xenopol" pe anul școlar 1942—1943*, XVIII, 1943, p. 498—502 (*N. G[rigoraș]*).

906. *Activitatea Institutului de istorie națională „A.D. Xenopol" în anii școlari 1943—1944 și 1944—1945*, XIX, 1946, p. 242—245.

907. *Activitatea Institutului de istorie națională „A. D. Xenopol" în anii academici 1945—1946 și 1946—1947*, XX, 1947, p. 342—349 (*A. Boldur*).

908. *Donații și donatori*, I, 1970, p. 367 ; II, 1971, p. 413 ; VII, 1976, p. 293—294.

909. *Al XIV-lea Congres internațional de studii bizantine, 6—21 sept. 1971*, II, 1971, p. 409—411 (*N. Grigoraș*).

Indice de nume*

A

B

C

* Prin cifre cursive am indicat calitatea de subiecţi a numelor indexate, prin celelalte, obişnuite, calitatea de autori.

D

E

Tabla de materii

ALEXANDRU IOAN CUZA
CORESPONDENŢĂ ŞI ACTE INEDITE

PAUL PĂLTĂNEA

În ultimul deceniu s-a manifestat un interes deosebit pentru cercetarea activităţii desfăşurată de Alexandru Ioan Cuza în perioada de dinaintea domniei[1]. Se cunoaşte acum, cu destule amănunte, participarea lui Cuza la viaţa publică, ca şi ecoul pe care l-a avut printre contemporanii săi atitudinea sa fermă şi intransigentă în rezolvarea obligaţiilor profesionale. Această comportare şi permanentul protest manifestat faţă de abuzurile domnitorului M. Sturdza şi ale caimacamilor T. Balş şi N. Vogoride i-au creat o largă popularitate care a fost hotărîtoare în înfăptuirea actelor din 5 şi 24 ianuarie 1859.

Publicînd cîteva scrisori din corespondenţa trimisă postelnicului Iordache Rosetti — tatăl Elenei — şi unele acte din anii cînd îndeplinea şi funcţia de inspector al şcolii publice din oraşul Galaţi — o activitate mai puţin cunoscută — sperăm să aducem încă o modestă contribuţie la biografia domnitorului Alexandru Ioan Cuza.

I

Alexandru I. Cuza către Iordache Rosetti[2] *Galaţi, 1844 martie 10*

Dorite cucoane Iordachi

După încredirea ce prin cartea Dum/nea/v/oastră/din 5 a curgătoarei îmi arătaţi a vă mai înnoi protestaţiile atît de sintementurile ci hrănescu pentru Dum/nea/v/oastră/cît şi ţălul ci-m pui înainte întru celi hotărîte între noi, socot acest mijloc pre echivoc fiind în lume întrebuinţat şi de către cei ce în adevăr sînt pătrunşi de sintementurile ci arată şi de cei ci să îmbracă cu aseminea mască numai spre săvîrşirea tăinuitilor lor scoposuri. Şi dar aştept doritul ocazion spre a vă dovedi în

[1] N. Corivan, *Precizări la funcţiile publice ocupate de Alexandru Cuza pînă la alegerea lui ca domn*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi*, Bucureşti, 1965, p. 481—489; Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, Bucureşti, 1966, p. 58—69 ; Paul Păltănea, *Alte ştiri despre funcţiile publice ale lui Alexandru I. Cuza*, în *Revista muzeelor*, 1967, 5, p. 472—473 ; idem, *Alexandru Ioan Cuza şi Galaţii*, în Danubius, II—III, 1969, p. 121—135 ; D. Ivănescu, Virginia Isac, *Date noi privind viaţa şi activitatea lui Alexandru Ioan Cuza pînă la alegerea sa ca domnitor al Principatelor Unite*, în *Revista arhivelor*, XLVIII, vol. XXXIII, 1971, 4, p. 525—537.

[2] Era fiul lui Iordache şi al Ecaterinei Gavrliţă Catargi. S-a născut la 30 martie 1796. S-a căsătorit, în august 1823, cu Ecaterina Sturdza. A murit la 10 ianuarie 1846; R. Rosetti, *Familia Rosetti*, I, Bucureşti, 1938, p. 127.

faptă că precum îmi faceţi cinste a mă crede, asăminea în adivărat sînt, şi pără la înfăţoşarea acestui fericit prilej, vă rog să priimiţi jărfa ace mai înalte consideraţii de care sînt pătrunsu pentru D/u/m/nea/v/oastră/.

Al Dum/nea/v/oastră/plecat
A.Cuza

P.S. Cucoanei Catincăi[3] *arataţi-i din parte-mi cel mai adînc respect. Asăminea şi cucoanei bătrînii maica Dum/nea/v/oastră/, iar matmoazelii Elenii*[4] *ecspresiile ci veţi socoti de cuviinţă. Tatăl meu*[5] *şi maica me mă însărcinează să vă arăt din parte-li frăţeşti sentementuri atît Dum/nea/ v/oastră/ cît şi famelii Dum/nea/v/oastră/ şi îndeosebi părinţăşti îmbrăţişări matmoazelii. Auzind pe trimisul Dum/nea/v/oastră/ că l-aţi însărcinat a vă cumpăra portocale îmi eu îndrăzneala a săvîrşi eu un asăminea plăcut comision şi a vi le triimite împreună cu o puţinică icri proaspiti pentru cucoana Catinca, fiind pre cît am văzut la petrecirea mea în casa Dum/nea/v/oastră/ urmează în totul celi bisericeşti i o cutii rahat lucum pentru vrednicul de iubit munsiu Teodoriţă*[6] *spre legarea mai cu tării prieteşugului ce prin scrisoarea Dum/nea/v/oastră/ îmi făgăduiţi din parte-i rugîndu-vă totodată ca în viitorimi mai avînd trebuinţă de ceva să nu mă itirisiţi de plăcerea ce am a vă sluji.*

Dumisali Cuconului Iordachi Rosit post/elnic/

Cu deosebită ştimă
La Soleşti

Biblioteca Academiei R.S.R., MDCXLVII/20. /sigiliu A.C./

II

Galaţi, 1844 aprilie 12

Alexandru I. Cuza către Iordache Rosetti

Cucoane Iordachi sărut mîinile.

Ni avînd nimică mai preţios decît siguranţia întregimii sănătăţii Domniilor voastre i a scumpii familii Dum/nea/v/oastră/ prin ocazionul curierului cercetez, vestindu-vă totodată că şi eu mă aflu sănătos, şi în mare părere de rău că nu am putut, împotriva dorinţii mele, împedecat fiind de multi împregiurări a mă afla la vremea ce prin scrisoare Dum/ea/v/oastră/ din 5 martie îmi ziceţi că aţi regularisit spre săvîrşirea celor între noi hotărît. Şi mult doriti de mini, însă acum mîntuind toati celi trebuincioasă spre venire me pentru îndeplinire acestii dorinţi ci singur acum mă ocupez, nădăjduesc că la 25 a curgătoarei mă voi afla acolo să mă fălesc a credi că atît pi Dum/nea/v/oastră/ cît şi pe maatmozela Dum/nea/v/oastră/ vă voi găsi tot în aceli sămţări şi buni dispoziţii cari mi-aţi arătat la mica şi neuitata în veci de mini petrecire în casa Dum/nea/v/oastră/rugîndu-vă a arăta cel mai adînc respect din parte-mi maicăi Dumneavoastră, respectuoază surutări di mîini cucoanei Dum/nea/v/oastră/ şi ecspresiile cuvenite din parte-mi matmuazelii. Mă măgulesc a credi că precum eu vă am ca un părinti asămine sînt şi în inima Dum/nea/v/oastră/ întocmai ca un fiu plecat

A. Cuza

P.S. Aştept răspunsul Dum/nea/v/oastră/ spre ştiinţa mea dacă vădeaua ce însămnez în carte vă este de plăcere, iar la dimpotrivă mă înştiinţaţi şi întocmai voi urma.

Cinstit Dumisali Cuconului Iordachi Rosăt post/elnic/cu diosăbită consideraţie

La Soleşti

Ibidem, MDCXLVII 21 /sigiliu A.C./

---

[3] Ecaterina Sturdza.

[4] Elena Rosetti. S-a născut la 17 iunie 1825. S-a căsătorit cu Alexandru I. Cuza la 30 aprilie 1844. A decedat la 2 aprilie 1909 (R. Rosetti, *op. cit.*, p. 177).

[5] Fiul căminarului Nicolae Cuza, Ioan s-a născut probabil la 17 ianuarie 1785 (D. Ivănescu, Virginia Isac, *op. cit.*, p. 525). S-a căsătorit cu Sultana Cozadini. A murit în 1849 (Gheorghe Ghibănescu, *Cuzeştii*, Iaşi, 1912, p. 155).

[6] Teodor Rosetti, 4 mai 1837 — 17 iulie 1923. Pentru cariera lui, vezi R. Rosetti, *op. cit.*, p. 181—182.

III

|1844, martie-aprilie, înainte de 17|

Iordache Rosetti către Alexandru I. Cuza

Cu o nespusă plăcere v-am citit scrisoarea și din suflet m-am bucurat priimind bunile vestiri dispre starea sănătății Dumitali, noi toți slavă a tot ziditorului ne aflăm bine. Catinca și Elena să află la Eși de unde, cu puțin mai înainte priimirii scrisorii Dumitali, am primit scrisoare prin care îmi fac tristă înștiințare că pe socrul meu[7] *l-au lovit un mic atac de dambla la gură, despre care toți sînt în îngrijăre de a se viață. M-aș fi repezit și eu să-i eu poate cea di pe urmă blagoslovenii, dar m-am hotărît mai întîi a aștepta răspunsul asupra propoziții ce am a vă face. Dorința noastră a părinților ar fi ca toți ai familii noastre să cîștigi blagoslovenie acestui respectabil bătrîn, așa dar ca unul ce mi-ați închezășluit, mulțămire Domnului, de a vă numără între fii noștri, eu mă rog ca cît mai în grabă de îndemănările vă să viniți aice de undi împreună să mergem la Eși ca săvîrșind o semplă cununii să puteți cîștiga și blagoslovenia bătrînului* . Nădăjduesc că cu vinire pe la Bărboși vei îndupleca și pe cuconu Ioan și cucoana Soltănița la această a noastră dorință și cu toți împreună adunîndu-ne vom merge la Eși**. Eu eri m-am întors de la Bărboși, undi cu totul într-alt fel închipuisăm săvărșirea țirimonii nunții, precum cred că vei fi înștiințat, dar neașteptatul caz ce v-am descris ne-au făcut a vă face această propunere asupra cărue cu nerăbdare așteptînd răspuns, rămîn cu ce mai vii plăcere întocmai*

A dumitale ca un părinte

* de undi după plăcere ne vom întoarci (șters)
** sau măcar vom hotărî (șters)

Insemnare : *(1) 844, scrisori și răspunsuri a boierilor Cuzăști*

Ibidem, MDCXLVII/32

IV

Galați, 1844 aprilie 17

Alexandru I. Cuza către Iordache Rosetti

Sărut mîinile cucoane Iordachi,

Trimisul Dum|nea|v|oastră m-au găsit pe drum în întoarceri de la o comandirofcă și inima pătrunsă pi di o parti de o adivărată bucurii că vă aflați sănătoși împreună cu scumpa Dum|nea|v|oastră| famelii, iar pi di altă de ce mai adîncă întristari despre jalnica întîmplare socrului Dum|nea|v|oastră|, vă răspund îndată. Încît să atingi despre dorința Dum|nea|v|oastră|ca eu să vin la Solești spre a mergi împreună la Eși întru săvîrșirea cununiei meli cu vrednica de iubit fiica Dum|nea|v|oastră| găsindu-vă în neliniști pentru viața socrului Dum|nea|v|oastră| și avînd de mulțumiri să fii blagoslovită această uniri și de acel vinerabil bătrîn. Întru acest predmet dorințele noastre sînt deopotrivă, nefiind ocuparisit de altă din minuntu ci ne-am înțăles împreună la Solești, decît de însoțirea mea cu fiica Dum|nea|v|oastră|. Însă precum v-am scris sînt în neputință a veni acolo înainte de 25 a curgătoarei luni cînd neapărat mă voi găsi, nerămîindu-mi nici vremi materială să pot veni mai în grabă, fiind datoriu mai întîiu a mergi pe la părinții mei la Bărboși.*

[7] Marele logofăt Dimitrie Sturdza de la Miclăușeni.

Dorind din suflet o bună auzire pentru sănătatea obşteşti preţioasă a socrului Dum/nea/v/oastră/, rămîi a Dum/nea/v/oastră/doritoriu întocma ca un fiu.

P.S. Arătaţi din parte-mi cel mai adînc respect maicăi Dum/nea/v/oastră/.

Doritului meu întocmai ca un părinte cinstit Dum/nealui/post/elnic/ Iordachi Rosăt, cu fiiască supuneri.
Dum/nealui/post/elnic/ Iordachi Rosăt, cu fiiască supuneri.

La Soleşti

/sigiliu A.C./

* sănătoşi, în text

Ibidem, MDCXLVII 22

V

Bărboşi, 1844 aprilie 24

Ioan Cuza către Iordache Rosetti

Iubite cuscre Iordache

Pe fiul meu Alecu dîndu-i blagoslovenie părintească îl trimet Dum/nea/v/oastră/spre a săvîrşi cu agiutorul lui Dumnezeu soarta ce rînduită a tainei însoţirii cu iubita Dumneavoastră fiică. Pentru noi de am şi fost cu mare dorinţă a ne afla încă faţă la o aşa svîntă şi plăcută faptă însă greutatea vremilor şi neîndemînarea nu ne-au iertat. Pentru care ne rugăm de iertăciune, păstrîndu-ne bucurie a îmbrăţoşa aice pe tinerii amîndoi. Cucoanei Catirinii maichii Dumneavoastră asămine şi cucoanei Catinchii cuscrii îi sărut mîinile şi Soltana încă să închină Dumneavoastră cu plecăciune. Pe iubita noră cucoana Elenco părinteşte o îmbrăţişăm.

Al Dumitale frate şi plecat slugă

I. Cuza postelnic

Către al meu ca un frate.

Ibidem, MDCXLVII/23

VI

Bărboşi, 1844 mai 1

Ioan Cuza către Iordache Rosetti

Iubite cucoane Iordachi

Vestire ce aţi avut bunătate a-mi da pentru ce mai de pe urmă cerere. De la atotputernicul Dumnezeu că s-au săvîrşit legiuita însoţire a pre iubiţi doilor noştrii fii mulţămire ce ni-au pricinuit la amîndoi nu se poate asemăna şi dar fie numele Domnului binecuvîntat în veci şi... lui cea mare împreună cu smerita noastră blagoslovenie. Cu dînşii spre a ne bucura şi noi părinţii, trecînd să privim petricire lor cea paşnică şi faptile cele plăcute lui Dumnezeu şi oamenilor. Pentru care rezultat este şi zidit omul.*

Fiind tot frate şi plecat slugă
Ioan Cuza post/elnic/

Cucoanei Ecaterinăi şi cucoanei Catinchii iarăşi împreună cu Soltana plecat ne închinăm. Pe iubita Elenchii va îmbratişa-o fiiul nostru din parte-mi şi va săruta-o, pe cari îi aşteptăm cu bucurie.

Iubitului ca un frate Dumnealui cuconu Iordachi Roset
postelnic cu frăţească dragoste.

x. cuvînt ilizibil

Ibidem, MDCXLVII 24

VII

Bărboși, 1844 mai 14

Ioan Cuza către Iordache Rosetti

Cu frățească dragoste mă închin iubite cocoane Iordache

Mai întăi dorind pentru fericita întregimei Dumneavoastră sănătăți nu lipsescu prin acest înadins a cerceta. Al doilea vă vestescu că iubiții noștri și Dumneavoastră fii au mersu sănătoși la Galați de la cari am luat și scrisori de bucurie pentru buna petrecire trimețînd și pentru Dumneavoastră fiiștile închinăciuni. Pe lîngă cari aducînd și un gemădan și niște banițe în cari au fost lucrurile păstrate iată să înapoiesc Dumneavoastră de a cărora priimire voi ave dorit răspuns. Pe lîngă această vă rog dacă zălele aceste vă aflați pe acașă să-mi faci cunoscut spre a ni faci și noi datorie cu venire la Dumneavoastră după dorință. Cucoanei Catincăi sărut mîna. Soltana se închină cu pace Dumneavoastră. Cucoanei Ecaterina sărutăm mîna.

A Dumneavoastră ca un frate plecată slugă
Ioan Cuza postelnic

Cinstit al meu ca un frate D/omnu/lui Cuconului Iordachi

Roset vornic cu multă dragoste frățească. Solești

Ibidem, MDCXLVII/25

VIII

Bărboși 1844 iunie 1

Ioan Cuza către Iordache Rosetti

Iubite cucoane Iordache,

Priimind cu înadins dorita scrisoare Dumitali m-am bucurat mai întîi că te aflu sănătos. Am înțeles cele cuprinzătoare întrînsa și cît pentru îndreptare ce de văru Gheorghe Costache măcar că iești patriarh, dar cam șugăiești din adivăr, căci cu adivărat terminul au fost păr la 15 sau 20 mai însă Dumnealui să mă cerți, dar nu eu să-l caut și să-l rog păr la care vadé, eu ca un frate și prieten bun m-am silit di am adunat suma cerșută și am așteptat venire Dumisali sau să-mi scrie. Cu toate aceste dacă s-au înlesnit din aiure cu iarăși belé nu-i caut nici cum vreo pretenție și încă voi da și suma aceasta mai mică ci nu i-au ajuns încă, dacă va veni sau va triimeti pi cineva cu sinet formalnic ca să-l priimească.

Sultănița să închină cu frățească dragoste Dumitale. Pentru copii știm că sînt sănătoși cărora le-am scris și alaltăieri, arătîndu-le și pentru venire Dumitali aice la Bărboși ci au fost di două ceasuri.

Al Dumitale ca un frate și plecată slugă

Ioan Cuza postelnic

Cinstit al meu ca un frate Dumisale cuscrului Iordachi

Rosăt vornic cu frățească dragoste

La Eși

Ibidem, MDCXLVII/26

IX

Galaţi, 1849 octombrie 31

Comitetul de Inspecţie al şcoalelor publice din Galaţi

către Departamentul învăţăturilor publice

Comitetul avînd în privire regulamentul pentru a pune stavilă propagandei şarlatanismului în ramul educaţiei au scris D[omnul] Marius Cugino[8] *ca să-i înfăţoşeze autorizaţia guvernului pentru pansionatul ce are şi fiind că nici răspunde dovedeşte că nu o are, temeiu de agiuns în urmarea căruia Comitetul roagă închiderea acestui aşezămînt scandalos pentru că şi religia se propune în limba italiană iar nu în limba românească şi de către un catihet ortodox precum instrucţiile mărginesc pe directorii de pansioane.*

Aceasta Comitetul o înseamnă pe temeiul arătării D[umi]sale Apostol Batidie, profesorul limbii elineşti la şcoala publică şi în acel pensionat.

A. Cuza

Arhiva istorică centrală, Ministerul Instrucţiunii Publice, Moldova, 1849, dos. 237, f. 1.

X

Galaţi, 1849 octombrie 31

Onoratului Departament al averilor bisericeşti
şi al învăţăturilor publice

Unul din noii inspectori Scoalei publice din Galaţi

Raport

Postul de prezident[9] *cu care este însărcinat iscălitul îl chiamă şi la îndatorirea de nou inspector al învăţăturilor.*

Comitetul fiind compus din trei mădulari, cu toţi sînt chemaţi a conlucra în trebile şcoalei, spre care sfîrşit s-au încheiat jurnalul Comitetului la 18 octomb[rie] prin care hotărăşte ca sesiile ce le ţin la casa şcoalei în toată sîmbăta de la 4 oare după amiază; încă aceasta nu s-au împlinit din pricină că D[umnea]lui pîrcălabul[10] *nou inspector deşi au iscălit în jurnal, dar n-au urmat a veni, urmare din parte-i ce aduce împedecarea lucrurilor cuvenite unui aşa ţintaş obiect. Asemine şi alte măsuri ce se mai chibzuiesc pentru moralitatea publică şi la care se cere conlucrarea D[umni]sale ca inspector sau ca pîrcălab iarăşi puţin agiutoriu dă, pentru aceasta iscălitul mijloceşte către Onor Departament regularisirea cuvenită, căci într-alt feliu iscălitul nu va puté prelungi o însărcinare în care nu poate rezulta precum regulamentul îl mărgineşte.*

A. I. Cuza

Idem, 1846, dos. 180, f. 111

---

[8] Pentru activitatea lui Marius Cugino, vezi D. Bodin, *Din viaţa şi faptele căminarului Mario Pietro Cugino*, în *Revista istorică română*, VII, 1937, p. 38—71. Intervenţiile lui Cuza către Departamentul Instrucţiunii publice dovedesc scopul „înşelătoriu" a unor preocupări idealizate îndestul de D. Bodin.

[9] Prezident al Judecătoriei de Covurlui, renumit la începutul lui octombrie 1849 (D. Ivănescu, Virginia Isac, *op. cit.*, p. 531). Presa gălăţeană anunţă numirea lui Cuza în cele două posturi adăugind că aşteaptă „mult de la zelul Domniei-Sale cel patriotic" spre folosul şcoalilor din oraş (*Jurnalul de Galatz*, I, nr. 5, 20 octombrie 1849, p. 17. Pentru această activitate desfăşurată anterior vezi D. Ivănescu, Virginia Isac, *op. cit.*, p. 529—530; P. Păltănea, *Alexandru Ioan Cuza şi Galaţii*, p. 123—124).

[10] Vornicul Iorgu Ghica.

XI

Galați, 1849 noiembrie 17

Onoratului Departament al averilor bisericești
și a învățăturilor publice

Subiscălitul în urmare însușirii ce acel Cinst[it] Departament au binevoit a-i hărăzi de a lucra și singur în celi atingătoare de învățătura i moralul public, cu cinste aduce la cunoștință că și această măsură vroind a o pune în lucrare să găsești fără nici un rezultat din pricina Cinstitei Pîrcălăbii care nici pînă acum n-au adus împlinirea poruncii Departamentului cu închiderea școlii Dum[nealui] Cugino ce spre rușini legilor statornicite întru asămine urmează a demoraliza viitorul prin învățături neiertate în această țară. Asemenea nici banii ce numitul au sfeterisit de la școală în vremi cînd să găsea ocupînd postul de vițe inspector, totuși nu s-au împlinit de către Cinst[ita] Pîrcălăbie din care pricină școala duce lipsă de acele întîi nevoi, cerîndu-se o grabnică punire la cali, gios iscălitul cu tot respectul adauge întrebări sînt sau nu așezăminte să poată sau nu cere păzirea lor de la tribunalurile respectivi poruncile Departamentului, au lucrare sau ba ca să poată și gios iscălitul regula urmările la datorie ca mădulariu a comitetului școlii sau convenirea de la niște funcțiuni numai închipuite și aceasta spre dignitate Ocîrmuirii.

A. I. Cuza

Idem, 1849, dos. 237, f. 8, 11.

DIN DOCUMENTELE UNIRII DE LA 1859
O SCRISOARE A LUI VASILE ALECSANDRI PUȚIN CUNOSCUTĂ

CONSTANTIN TURCU

Publicăm în acest volum, în întregime, în traducere — acum întîia oară — excepționala scrisoare din 20 ianuarie 1859, trimisă de către Vasile Alecsandri fratelui său Iancu, la Paris, în care îi povestește amănunțit evenimentele care au dus la alegerea lui Alexandru I. Cuza ca domnitor al Moldovei.

Scrisoarea, originală, redactată în limba franceză, se află în arhiva de familie a poetului, în păstrarea Academiei Române, din București, unde a fost descoperită acum 20 ani[1], după alți vre-o 50, de stagiu în depozitele acestei instituții. Din cuprinsul ei, cititorii vor observa că poetul apare din plin, cu talentul său de mare scriitor, cu stilul său îngrijit, cu logica strîns susținută, cu energia și claritatea pe care i-o cunoaștem. Și, mai presus de toate, apare aici luptătorul progresist al epocii sale.

Scrisoarea este un document istoric de o mare importanță. Alecsandri se dovedește, totodată ca unul din cei mai buni cronicari ai timpului său. În afară de liniile generale ale faptelor cunoscute din istorie, sînt descrise în ea o seamă de întîmplări și scene total necunoscute, între care, mai ales, acelea petrecute în actualul Muzeu de istorie naturală, din seara zilei de 3 ianuarie 1859. Alecsandri a jucat atunci un rol remarcabil, uimitor și decisiv, dezarmînd, rînd pe rînd, pe toți pretendenții la tron, din rîndurile partidului național-majoritar. El urmărește faptele acelor zile, cu o încordare deosebită și le notează cu interesul unui nedesmințit autor dramatic. Din acest punct de vedere, scrisoarea sa poate fi socotită un scurt scenariu al unei viitoare piese de teatru, veridică, istorică, pe care poetul n-a mai apucat să o scrie, deși el era cel mai indicat pentru aceasta, ca unul care a dorit fierbinte, a luptat cu tenacitate și a biruit în lupta cea mare pentru Unirea țărilor și a poporului român...

Dar lupta pentru atingerea acestui țel a fost grea și de durată. Alecsandri mărturisește că toți din generația sa au lucrat cu entuziasm și cu jertfe. Unii prin viu grai, neosteniți, alții prin presă, alții pe alte căi — în țară și în străinătate. „Cît despre mine (spune el) am început să fac din scena română un auxiliar puternic pentru succesul luptei noastre". Aluzia este, desigur, la piesa de teatru „Cinel-cinel", scrisă în 1875 și în care ideea unirei este impetuoasă. Ea a fost precedată de poezia „Deșteptarea României" din 1848, și de „Hora Unirei" din 1856. Cum se observă, poetul-luptător, anticipase totul, cu o intuiție de geniu...

Și acum, dăm conținutul scrisorii care formează subiectul principal al acestui articol. Ea este excepțională. Este, cum ar zice cronicarul, „cu asupră de măsură" de strălucită și mobilizatoare...

---

[1] Cf. Marta Anineanu, *Catalogul corespondenței lui Vasile Alecsandri*, București, Editura Academiei R.S.R., 1957, nr. 6, p. 2 (semnalare). Textul francez, publicat ulterior de Cornelia Bodea, *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III, Buc. 1963, p. 483, nr.231 (fără traducere).

întîlnii o mulțime imensă de oameni, înarmați cu torțe, cu drapele etc. Degeaba vrui să evit această întîlnire. Fui recunoscut în sania mea și, cît ai clipi din ochi, mă văzui înconjurat de mai mult de 3000 de oameni, care începură să strige salutîndu-mă : trăiască Alecsandri ! trăiască deputatul nostru ! trăiască poetul nostru ! Vrură să mă zmulgă din sanie ca să mă ducă în triumf. Doi comisari de poliție, care se găseau acolo, mă apărară spunînd mulțimii că eram bolnav. În sfîrșit, luai cuvîntul zicînd ! Fraților, să trăiască steagul moldovean, steagul României, pe care-l purtați cu atîta fală !

La aceste cuvinte era cît pe ce să fiu asurzit de urale. Era o scenă de noapte dintre cele mai fantastice. În mijlocul acestui tumult, auzii o voce de adevărat stentor strigînd ! unde-i muzica ? Banda de muzică militară înaintă prin masa compactă care mă înconjura. Atunci, același glas zise din nou ! cîntați măi Hora Unirii, că Alecsandri a făcut-o ! Noi urale întovărășite de dans, de cîntec. Era măreț ! Fui aiurit în chipul acesta timp de un ceas, după care mulțimea mă lăsă liber ca să se ducă să-i sărbătorească pe Panu, Kogălniceanu și pe alții.

Într-un cuvînt, toată lumea este mulțumită că are un domnitor nou și că a scăpat de primejdiile care amenințau țara. Bătrînii boieri mari, numai ei nu știau încotro să apuce, ei nu înțeleg nimic ! Cum — zic ei — un Cuza prinț domnitor ? E imposibil ! E un coșmar ! Și, totuși, a doua zi după alegerea lui Cuza, se duseră toți să se gudure înaintea lui. Pînă și Grigore Sturza, pînă și Mihai Sturza însuși, toți s-au prosternat umili în fața noului astru. O, neam josnic de ciocoi !

Adio, dragă Iancu, sînt fericit că am rămas cu scumpa mea independență și că am contribuit puternic să-mi salvez țara de la o calamitate iminentă.

Fratele tău, Alecsandri

Poate te voi vedea curînd, căci prințul vrea să mă însărcineze să duc scrisori de mulțumire regilor și împăraților care au ratificat Tratatul de la Paris.

Ceea ce trebuie subliniat în încheiere, ca să rămînă definitiv înscris în memoria tuturor generațiilor, este faptul că acum o sută și douăzeci de ani, Unirea Moldovei cu Muntenia, n-a fost o simplă întîmplare, nici opera diplomației timpului, ci rezultatul inevitabil al unui lung proces istoric, ce s-a născut în conștiința poporului nostru, din ambele principate, și în rîndurile acelora dintre fiii lui, care i-au înțeles suferințele de secole, care i-au cunoscut dorințele cele mai fierbinți și care au luptat alături de popor pentru împlinirea unui mare ideal milenar.

GENERALUL — LOCOTENENT DIN ARMATA RUSĂ EMIL WITTGENSTEIN DESPRE PARTICIPAREA ROMÂNIEI LA RĂZBOIUL DIN 1877—1878

CONSTANTIN C. ANGELESCU

Printre aghiotanții țarului Alexandru al II-lea care l-au însoțit, în 1877, dincolo de Dunăre, în zona în care se desfășura războiul, a fost și generalul-locotenent Emil Wittgenstein.

Membru al unei vechi familii din regiunea Rinului, Emil Wittgenstein se născuse, în 1824, la Darmstadt, capitala marelui ducat Hessa[1]. Conform tradiției familiei sale, el a îmbrățișat cariera militară. A făcut parte din oștirea marelui ducat Hessa de la 1840 la 1848. În 1849, el s-a înrolat în armata rusă, urmînd exemplul unor rude ale sale, dintre care cităm pe generalul Ludovic Adolf Wittgenstein, înaintat mareșal de către țarul Nicolae I, la 1828, pentru meritele sale în războiul contra Turciei, încheiat prin pacea de la Adrianopol (1829) [2].

Emil Wittgenstein a fost primit în armata rusă, în ianuarie 1849, cu gradul de căpitan. După scurt timp, în decembrie 1849, el a fost avansat maior. A participat, în anii următori, la războaiele împărăției țariste, beneficiind de o rapidă înaintare în ierarhia militară. S-a distins îndeosebi, în 1854, în bătăliile din Caucaz împotriva turcilor. În 1863, el era deja general-maior. În ajunul anului nou 1867, țarul Alexandru al II-lea l-a numit aghiotant al său. În 1877, în această calitate de aghiotant al țarului și avînd gradul de general-locotenent, Emil Wittgenstein l-a însoțit pe Alexandru al II-lea în România și apoi în Bulgaria, pînă la capitularea Plevnei.

În 1856, Emil Wittgenstein s-a căsătorit cu Pulcheria Cantacuzino din ramura moldovană a acestei familii. Căsnicia n-a fost de lungă durată, căci Pulcheria a murit în august 1865. Emil Wittgenstein s-a recăsătorit morganatic, în 1868, cu Camilia Ștefanska, după ce a obținut autorizația țarului. Celei de a doua soții, marele duce de Hessa i-a acordat titlul și numele de „baroană de Kleydorff".

Foarte curînd după terminarea războiului ruso-româno-turc, Emil Wittgenstein a decedat, la 16 septembrie 1878. El era în vîrstă de numai 54 de ani.

În decursul vieții sale, Emil Wittgenstein a scris numeroase scrisori rudelor sale, precum și unor prieteni, cuprinzînd relații interesante despre evenimentele la care a luat parte. După moartea sa, unele din scrisori au fost publicate la Paris, probabil de văduva sa, în două volume, în limba franceză, avînd titlul : *Souvenirs et correspondance du prince Emile de Sayn-Wittgenstein-Berlebourg* (vol. I, 456 p. ; vol. II, 528 p. ; Paris, Calmann Lévy Editeur, 1888). Primul volum începe cu o notiță biografică (din care am extras datele de mai sus privitoare la viața

---

[1] El era din ramura princiară Sayn-Wittgenstein-Berleburg (Meyers Konversations-Lexikon, ed. a 5-a, Tomul XV, Leipzig-Viena, 1897, p. 329). Foarte modest, el a iscălit scrisorile sale numai cu prenumele și numele Emil Wittgenstein, fără particula „de".

[2] Amélie Sayn-Wittgenstein-Sayn, *Une famille princière d'Allemagne*, Paris, 1885, p. 44 ; Pompiliu Eliade, *La Roumanie au XIXe siècle*, II, *Les trois présidents plénipotentiaires (1828—1834)*, Paris, Hachette, 1914, p. 5.

şi activitatea lui Emil Wittgenstein), după care urmează scrisori din anii 1841—1862. În al doilea volum sînt publicate scrisori din anii 1863—1878. În unele din ele găsim informaţii relative la România. Cele mai de seamă din aceste informaţii se referă la războiul din 1877—1878. Le rezumăm în rîndurile de mai jos.

Începem cu scrisorile pe care Emil Wittgenstein le-a adresat soţiei sale, baroana de Kleydorff. La 20 mai/1 iunie 1877, el îi scrie din Ploieşti, unde sosise în ajun. După ce îi comunică vestea că un vas otoman de război a fost scufundat de doi ofiţeri din marina rusă, adaugă că armata română se distinge prin bravura ei. Ea a fost bombardată din Vidin de către artileria turcească şi a răspuns acesteia vitejeşte cu tunul[3].

La 25 mai/6 iunie 1877, Emil Wittgenstein înştiinţează că ţarul Alexandru al II-lea va sosi la Ploieşti în seara acelei zile. Constată totodată că apa Dunării este aşa de crescută, încît nu se poate şti cînd va fi posibilă trecerea trupelor pe celălalt mal al fluviului[4].

La 31 mai/12 iunie 1877, Emil Wittgenstein face cunoscut soţiei sale că ţarul se află la Ploieşti. În ajun, fiind de serviciu, ca aghiotant, dejunase şi cinase cu ţarul[5].

La 21 iunie/3 iulie 1877, Emil Wittgenstein scrie din Zimnicea că bateriile turceşti de la Nicopole au bombardat Turnu Măgurele şi că acest „frumos oraş" a fost incendiat[6].

La 12/24 iulie 1877, el comunică din Bjela, în Bulgaria, că armata rusă a fost înfrîntă la Plevna. Trupele comandate de generalul Schilder au suferit grele pierderi. Din cele şase batalioane, aflate sub ordinele acestuia, au căzut, în cursul bătăliei, 1800 oameni, adică o treime din efectivul lor[7].

Opt zile mai tîrziu, la 20 iulie/1 august 1877, Emil Wittgenstein constată îndurerat că a doua ofensivă rusească împotriva Plevnei s-a încheiat cu o nouă înfrîngere[8]. La 22 iulie/3 august 1877, el adaugă unele amănunte. Atacul a avut loc din ordinul „expres" al marelui duce Nicolae, comandantul armatei de operaţii. Generalii J Krüdener şi Schaklovskoï au pornit la asalt cu 28 000 de soldaţi. După 24 de ore de lupte continue, ruşii au fost siliţi să se retragă. Pierderile lor se cifrează la vreo opt mii de morţi şi răniţi, printre care mulţi ofiţeri. Armata turcească de la Plevna ar fi alcătuită din vreo 70 000 de soldaţi. Vor trebui să fie aduse din Rusia trupe pentru a întări pe cele de pe cîmpul de luptă din Balcani. În asemenea condiţii, războiul „va dura încă mult"[9].

La 29 august/10 septembrie 1877, Emil Wittgenstein înştiinţează din Radeniţa că Plevna este împresurată de armata rusă şi de armata română. A început o nouă ofensivă — a treia. De patru zile, 300 de tunuri bombardează poziţiile turceşti, ziua şi noaptea. Ţarul, însoţit de aghiotantul său, priveşte din culmea unui deal, situat la şase verste depărtare de Plevna, desfăşurarea bătăliei. Cît despre soldaţii români, ei luptă admirabil. Iată propriile cuvinte ale lui Emil Wittgenstein : „Les Roumains, dont je doutais, se battent admirablement bien"[10]. Acestea sînt declaraţiile unui martor ocular, făcute atunci cînd bătălia era în curs.

La 31 august/12 septembrie 1877, Emil Wittgenstein relatează destul de amănunţit operaţiile militare din ajun. După patru zile de intens bombardament de artilerie, trupele ruse şi române au pornit la asaltul redutelor din jurul Plevnei. Luptele au fost crîncene şi cu multe jertfe de vieţi omeneşti. La flancul drept, pentru cucerirea „marei redute" — aşa este denumită Griviţa 1 de către Emil Wittgenstein — au pornit la atac şase batalioane ruseşti, dar rezistenţa turcilor a fost aşa de îndîrjită, încît terenul cucerit, cu mari sacrificii, în timpul zilei, pînă la o depărtare de aproximativ o mie de paşi de redută, a trebuit să fie evacuat în timpul nopţii. Românii, la extremitatea flancului drept, au dezlănţuit şi ei trei atacuri împotriva acelei redute, dar au fost respinşi cu mari pierderi, deşi o dată au fost aproape de izbîndă. Cu acest prilej, Emil Wittgenstein constată iarăşi că „românii sînt splendizi soldaţi"[11].

În a doua parte a acestei scrisori, Emil Wittgenstein adaugă, în dimineaţa de 1/13 septembrie 1877, completări. Plin de bucurie, el anunţă că „marea redută" — adică Griviţa 1 — a fost cucerită de ruşi şi de români în seara de 30 august/11 septembrie 1877. Foarte mari au

[3] *Souvenirs et correspondance du prince Emile de Sayn-Wittgenstein-Berlebourg*, vol. II, Paris, 1888, p. 436.
[4] *Ibid.*, p. 436.
[5] *Ibid.*, p. 437—438.
[6] *Ibid.*, p. 448.
[7] *Ibid.*, p. 459.
[8] *Ibid.*, p. 463.
[9] *Ibid.*, p. 465—466.
[10] *Ibid.*, p. 474—476.
[11] *Ibid.*, p. 477—478.

fost sacrificiile. Pierderile rușilor, în acea zi de 30 august/11 septembrie 1877, au fost de vreo 10 000 morți și răniți, dintre care 110 ofițeri, iar cele ale românilor depășesc cifra de 2 000 morți și răniți[12].

La 2/14 septembrie 1877, Emil Wittgenstein înștiințează pe soția lui că generalul Skobelev care, la 30 august/11 septembrie 1877, cucerise la Plevna trei redute turcești, a fost silit a doua zi de ostașii lui Osman Pașa să le evacueze și să se retragă pe pozițiile de unde pornise la atac. Emil Wittgenstein este convins că, în curînd, va trebui evacuată și reduta Grivița 1, pentru care au fost făcute așa de multe sacrificii[13].

Aceste pesimiste prevederi nu s-au realizat. După cucerirea redutei Grivița 1, ostașii români au avut misiunea de a o apăra împotriva contra-atacurilor lui Osman Pașa. Ei au rezistat eroic și nu s-au clintit de pe pozițiile lor. N-au cedat nimic din terenul cucerit cu așa de mari jertfe.

Într-o lungă scrisoare, începută la 3/15 septembrie 1877 și continuată la 5/17 septembrie 1877, Emil Wittgenstein comunică fiicei sale, Lucia de Schoenburg-Waldenburg, amănunte cu privire la bătălia de la Grivița[14]. Deși fortificațiile turcești au fost bombardate necontenit, rezultatele au fost slabe. Din cauza pierderilor suferite pînă atunci, armata rusă din jurul Plevnei nu mai avea decît 36 000 de soldați. Ostașii români erau în număr de 35 000. La 30 august/11 septembrie 1877, la ora 3 după amiază, a început asaltul. Detașamentele române, aflate la extremitatea flancului drept, împreună cu o divizie de ruși, au pornit la atac împotriva „marei redute", adică Grivița 1. Turcii s-au apărat cu un baraj neîntrerupt de focuri de armă, fiind pitiți în numeroase adăposturi. Asediatorii au înaintat cu greu, au fost apoi siliți să se retragă, iar au înaintat, iar s-au retras, ghiulele inamicului ucigînd pe mulți dintre ei. A plouat toată vremea. Pînă la înnoptare nu s-a obținut nici un rezultat favorabil. Atacurile românilor, la extremitatea flancului drept, au fost respinse de turci. Cînd s-a înnoptat, țarul, cu însoțitorii lui, care au urmărit mersul bătăliei dintr-o poziție situată pe un deal, s-au înapoiat la Radenița, care se afla la vreo 30 de verste în spatele frontului. Țarul era foarte trist. Spre dimineață, la 31 august/12 septembrie 1877, i s-a adus la cunoștință că „marea redută" a fost în sfîrșit cucerită de rămășițele a șase batalioane rusești și de către un batalion român. Acest batalion român, din numărul total de 700 de ostași, a pierdut 500 dintre ei și aproape pe toți ofițerii. Încercările turcilor, la 31 august/ 12 septembrie 1877, de a redobîndi poziția din care fuseseră alungați — adică Grivița 1 — au dat greș. Contra-atacurile lor au fost respinse. „Marea redută" este însă dominată de fortificații,de unde turcii trag asupra celor ce au pătruns în ea, fără ca aceștia „să poată riposta cu succes".

În partea finală a scrisorii, purtînd data de 5/17 septembrie 1877, Emil Wittgenstein precizează că Grivița 1 este acum ocupată numai de români. Ei sapă un subteran pentru a mina fortificațiile turcești care domină reduta. Emil Wittgenstein și cu acest prilej elogiază armata română, care, după părerea lui, „este o armată strălucită și vitează" („c'est une brillante et brave troupe"). Pierderile ei în bătălia de la Grivița au fost de 2 300 morți și răniți, dintre care 49 ofițeri.

Românii, în cursul războiului de la 1877—1878, n-au făcut sacrificii numai pe cîmpul de luptă. Porturile lor dunărene au suferit mari pagube din cauza bombardamentelor turcești. Am menționat deja incendierea orașului Turnu Măgurele. Mai ales Giurgiu a fost sub bătaia tunurilor oștirii otomane, după cum constată la fața locului Emil Wittgenstein.

În scrisorile pe care le-a trimis soției sale, sînt și informații despre bombardarea orașului Giurgiu de către turci. Obținînd o scurtă permisie de la țar, el a întreprins o obositoare călătorie la București pentru îngrijirea sănătății și echiparea în vederea iernii. A trecut Dunărea la Zimnicea și, în seara de 21 septembrie/3 octombrie 1877, a sosit la Giurgiu. A fost foarte mirat întîlnind aici civili și „chiar femei" plimbîndu-se pe străzi, deși orașul a fost bombardat de la Rusciuc de către turci, în mai multe rînduri. Un sfert din el este distrus[15].

La 5/17 octombrie 1877, Emil Wittgenstein, înapoiat la cartierul general al țarului, scrie soției sale din Gorni-Studen. A rămas la București opt zile. La înapoiere a trecut prin Giurgiu, care, cu două zile în urmă, fusese iarăși bombardat de turci. Mai ales gara suferise pagube[16].

La 27 octombrie/8 noiembrie 1877, Emil Wittgenstein comunică din Poradim că Giurgiu a fost din nou bombardat de la Rusciuc la 22 octombrie/3 noiembrie 1877. Șase obuze au căzut asupra gării, ucigînd soldați și rănind un ofițer[17].

---

[12] *Ibid.*, p. 479.
[13] *Ibid.*, p. 481.
[14] *Ibid.*, p. 482—487.
[15] *Ibid.*, p. 496.
[16] *Ibid.*, p. 498 și p. 500 .
[17] *Ibid.*, p. 508.

În fine, la 30 noiembrie/12 decembrie 1877, Emil Wittgenstein înştiinţează pe soţia lu că Plevna a capitulat. Nu poate da acum detalii despre împrejurările în care capitularea a avut loc, deoarece trebuie să însoţească pe ţar peste o jumătate de oră în oraşul cucerit[18].

Aceasta este ultima dintre scrisorile publicate ale lui Emil Wittgenstein, referitoare la războiul din 1877—1878.

Precum se vede, aceste scrisori conţin informaţii interesante despre participarea României la războiul din 1877—1878 şi despre jertfele ei. Astfel, prezintă un evident interes că, după ce două ofensive împotriva Plevnei se terminaseră prin înfrîngeri, cea de a treia ofensivă, la care a luat parte şi armata română, s-a încheiat cu biruinţa de la Griviţa. Este desigur foarte interesantă şi precizarea că, la 30 august/11 septembrie 1877, în ziua victoriei de la Griviţa, se aflau în jurul Plevnei 36 000 de ostaşi ruşi şi 35 000 de ostaşi români. Este de asemenea interesantă constatarea că, la 31 august/12 septembrie 1877, generalul Skobelev, care, în ajun, cu trupele de sub comanda sa, cucerise trei redute, a fost silit de contra-atacurile turceşti să se retragă, în timp ce românii au rezistat, cu îndîrjire, laGriviţa şi n-au evacuat acest important punct strategic, deşi aghiotantul ţarului era convins că o asemenea rezistenţă nu va fi posibilă. Remarcabile sînt elogiile aduse soldaţilor români pentru vitejia lor în faţa inamicului. Generalul-locotenent Emil Wittgenstein, care zi de zi, de pe poziţii din preajma frontului, a urmărit desfăşurarea bătăliilor, laudă curajul ostaşului român, subliniind că el „luptă admirabil" şi că armata română se distinge prin vitejia ei. „C'est une brillante et brave troupe", scrie el despre trupele române. Aceste aprecieri el le rosteşte în scrisori particulare, scrisori care, desigur, în intenţia lui, nu erau menite să fie publicate. El comunică astfel, cu deplină sinceritate, constatările sale de pe cîmpul de luptă.

Mărturia generalului-locotenent Emil Wittgenstein, aghiotantul ţarului Alexandru al II-lea, este aşadar încă o preţioasă contribuţie pentru cunoaşterea însemnătăţii participării României la războiul din 1877— 1878.

[18] *Ibid.*, p. 520.

UN TESTAMENT OLOGRAF A.D. XENOPOL AFLAT ÎN COLECȚIA MUZEULUI DE ISTORIE A MOLDOVEI

RODICA RADU

În patrimoniul Muzeului de istorie a Moldovei se găsește un interesant document biografic, autograf, A. D. Xenopol[1]. Este vorba de un testament provenit din colecția unui avocat din București, cu care se pare că familia A. D. Xenopol avea relații de prietenie și căruia marele istoric il încredințase, poate, în vederea unei legalizări*. Testamentul este redactat pe coală dublă tip „comercială", scris cu cerneală neagră, datat și localizat.

Se știe că la 21 martie 1919, fiind bolnav, la București, marele istoric a dictat avocatului V. Cancicov ultimile sale dorințe[2]. Acest testament a fost autentificat la 2 mai 1919 „de către secția de notariat a tribunalului Ilfov, printr-un judecător delegat, venit la domiciliul lui A. D. Xenopol"[3]. Prin acest act, marele istoric consemna că singura-i avere este bogata sa operă istorică, lăsînd Ministerului de Culte toate edițiile sale, exceptînd una atribuită lui Nicolae Iorga și alte generalului Eremia Grigorescu, de care era legat și prin relații de rudenie[4].

Testamentul aflat în patrimoniul Muzeului de istorie a Moldovei, este antedatat față de cel citat. Acesta este un testament olograf, nelegalizat, datat și localizat : „Iași în 17 ianuarie 1914". Prin acest act, redactat probabil înainte să fi părăsit Iașul, presimțind poate atacul bolii care va surveni numai peste cîteva luni[5], Xenopol lasă soției sale, Coralia Xenopol, toată averea sa mobilă și imobilă, precum și sarcina de a încheia procesul ce-l purta cu succesorii primei sale soții, Eliza Galu.

Pe aceeași filă, la 24 august 1919, cu o grafie tremurătoare, greu lizibilă, ce trădează gravitatea stării sale de sănătate, A. D. Xenopol adaugă un codicil olograf, localizat „București", prin care, luînd cunoștință de moartea generalului Eremia Grigorescu, își menține dispozițiile primului legat testamentar din 1914, anulînd testamentul din mai 2,1919, prin care lăsa generalului parte din biblioteca sa.

Pe verso aceleiași file, la 25 iunie 1914, deci înaintea primului atac al bolii istoricului, soția sa (Coralia Xenopol, născută Biberi fostă Gatovski, care-și semna producțiile literare cu numele Riria), redactează și ea un legat testamentar, cu substrat mai mult sentimental, exprimîndu-și dorința ca „iubitul său maestru" (desigur A. D. Xenopol) să continue după moartea ei viața comună cu copiii din prima sa căsnicie.

Dăm mai jos transcrierea acestui testament, care fără să aducă date noi în tabloul biografiei marelui istoric, vine să îmbogățească fondul documentar deja cunoscut :

---

1 Muzeul de istorie a Moldovei, nr. inv. 2897.

* Din aceeași sursă provine și un exemplar al dramei „Ion Vodă cel cumplit", cu autograful autoarei, Riria [Coralia Xenopol].

2 Zub, Al, *A.D. Xenopol, Biobibliografie*, Ed. Enciclopedică română, Ed. militară. București, 1973, p. 58.

3 *Opinia*, 1920, martie, 1.

4 Gogoneață, N. Ornea, Z., *A. D. Xenopol. Concepția socială și filozofică*, Ed. științifică, București, 1965, p. 46.

5 *Opinia*, 1914, noiembrie, 26.

Testament

Las soţiei mele Coralia Xenopol toată averea mobilă sau imobilă ce s-ar găsi la moartea mea, dreptul de editor a toate din cărţile mele din ţară şi din străinătate şi procesul ce l-am intentat succesorilor fostei mele soţii din I căsătorie Eliza Gall şi care proces nu este încă terminat.

Iaşi în 17 ianuarie 1914
A. D. Xenopol

În urma morţii generalului Eremia Grigorescu menţin în tot dispoziţiile luate mai sus anulînd testamentul [ilizibil] din mai 2 în care lăsam marelui general parte din biblioteca mea

A. D. Xenopol
24 august 1919

[*pe verso*]

Rog pe iubitul meu maestru ca să continue în amintirea mea viaţa comună şi unită cu aceeaşi dragoste [*subliniat în text*] *cu iubiţii mei copii pân ce şi va stabili fiecare viitorul lui. Cu gîndul spre voi pe aripile nemuritorului suflet care a fost robul fericirei voastre va veni adese ori spre voi. Vă voi îmbraţuşa cu drag iar voi veţi simţi tot cu voi în clipele grele, aceea ce nu moare şi ce nu trebue să moară.*

Dragostea mamei
Dragostea Ririei matale iubitul meu maestru
Iunie 25 914
Iaşi

DOCUMENTE DIN SEC. AL XX-LEA PRIVIND PALATUL ALEXANDRU IOAN CUZA DIN IAŞI

MARIA HUMINIC — TECLEAN

Clădirea de pe str. Lăpuşneanu din Iaşi cunoscută sub numele de „Palatul Al. I. Cuza" a fost construită în primii ani ai sec.al XIX-lea, trecînd, succesiv, în posesia mai multor proprietari[1].

În 1856 casa avea ca proprietar pe Mihalache Cantacuzino-Paşcanu, „marele om de bine şi marele patriot" [2], care a pus casa la dispoziţia mişcării unioniste, aici ţinîndu-se „prima întrunire patriotică ce avu loc la Iaşi în favoarea Unirii".

În 1859 palatul a fost închiriat de Alex. I. Cuza să-i servească ca reşedinţă domnească pe timpul cît stătea la Iaşi.

În 1886 fraţii Dimitrie, Eugen, Gheorghe şi Nicu N. Ghica, noii proprietari, contractează un împrumut de 240 000 lei la Societatea Creditului Urban din Iaşi ipotecînd imobilul din str. Lăpuşneanu şi, la foarte scurt timp, îl vînd instituţiei citate. Prezentăm în anexă cele trei documente[3] prin care Societatea Creditul Urban Iaşi a devenit proprietara deplină a clădirii în discuţie (documentele 1, 2, 3), *Certificatul de primirea titlurilor proprietăţii* constituind un document de bază în cercetarea paternităţilor clădirii, a diferitelor învoieli, datorii, plăţi, etc. efectuate de proprietară de-a lungul anilor.

Documentele din sec. al XX-lea privitoare la fosta reşedinţă domnească a lui Alex. I. Cuza[4] reliefează în general grija municipalităţii ieşene pentru conservarea monumentului istoric. De exemplu, cererea inginerului V. A. Popovici de la Creditul Urban Iaşi din 25 aprilie 1903 este avizată favorabil de Primărie: „... la Palatul Societăţii Creditului Urban să deschidă în soclul grilajului actual al grădinei despre str. Lăpuşneanu o intrare în dimensiune circa 2 m." În 1910 Primăria Iaşi aproba executarea unor lucrări de „simplă întreţinere" la imobilul din str. Lăpuşneanu nr. 37 (documentul 5).

Dar, în 1904 şi în 1910 Primăria Iaşi face şi cîteva concesii privind modificarea parterului clădirii în vederea amenajării unor magazine (documentele 4 şi 6), ceea ce schimbă faţada palatului (vezi planul — schiţă şi fotografiile anexe). În autorizaţiile respective, Serviciul tehnic al Primăriei ieşene a avut grijă să menţioneze — pentru conservarea zidurilor imobilului — detalii tehnice privind construirea vitrinelor magazinelor.

În perioada primului război mondial, între 26 dec. 1916 — 23 aprilie 1919 clădirea a servit drept reşedinţă a regelui Ferdinand, evacuat la Iaşi cu toată conducerea ţării. Date fiind stricăciunile şi distrugerile aduse clădirii şi mobilierului din interiorul ei, Societatea Creditului Urban Iaşi în iulie 1920 solicită despăgubiri băneşti prin Tribunalul Iaşi (documentul 7).

---

[1] Dan Berindei, *„Palatul Cuza" din Iaşi şi proprietarii săi din sec. al XIX-lea,* în „Buletinul monumentelor istorice", anul XL, nr. 1, 1971, pag. 49—52.
[2] Radu Rosetti, *Amintiri din copilărie,* Bucureşti 1925, pag. 73.
[3] Arhivele Statului Iaşi, Societatea Creditului Funciar Urban Iaşi, dosar nr. 414.
[4] Arhivele Statului, Iaşi, Fond Primăria Iaşi — imobile, dosar nr. 337/45.

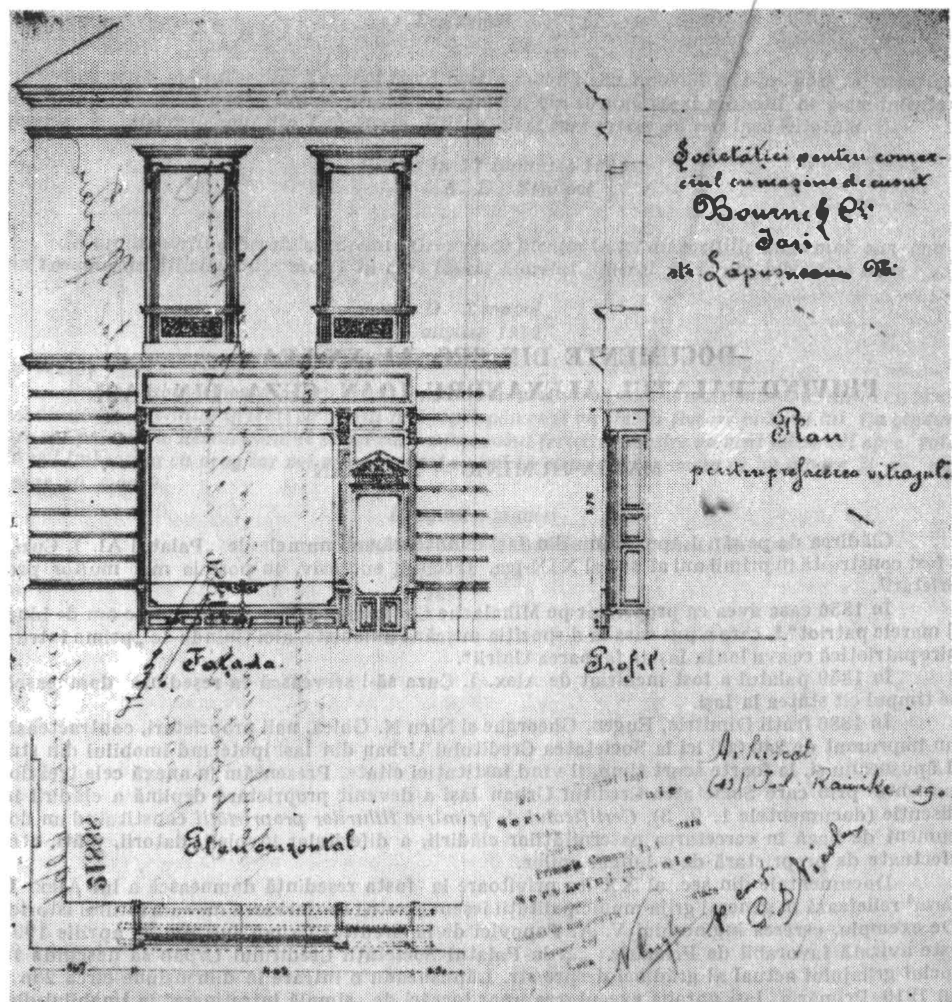
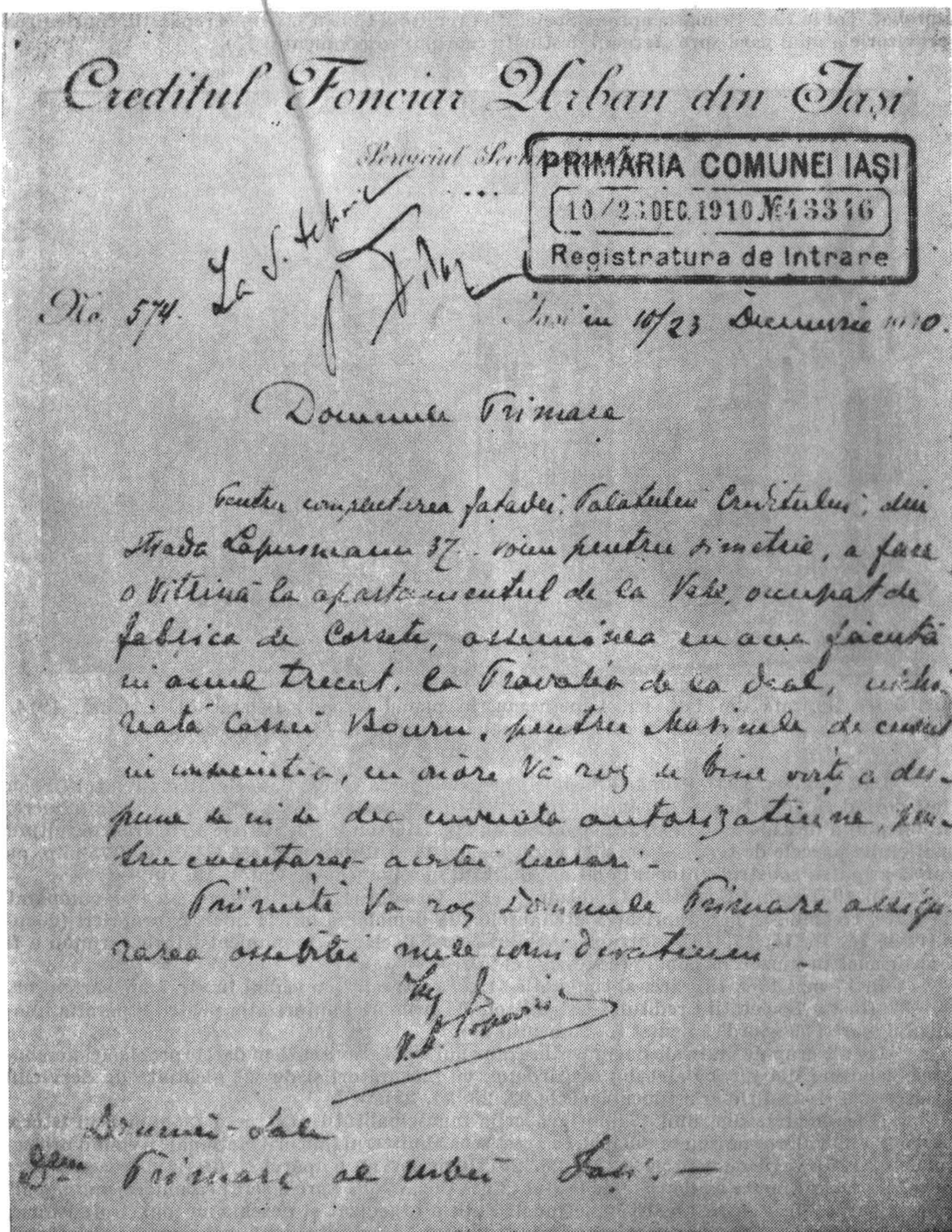

Fig. 1 — Plan pentru refacerea vitrinei unui magazin de la parterul Palatului Al. I. Cuza — partea stîngă, 1902. (Originalul în Arhivele Statului Iaşi, Fond Primăria Iaşi — imobile, dosar 337/45).

Un alt grup de documente din anul 1920 (documentele 8, 9, 10) relevă stricăciunile aduse unei clădiri pendinte de Palatul Creditului Urban Iaşi (Librăria Ionescu) din cauza incendiului de la un cinematograf alăturat numit „Principele Mircea" şi faptul că municipalitatea nu a mai permis reconstruirea clădirii decît conform normativelor de sistematizare a străzii Lăpuşneanu.

În 13 aprilie 1923 Societatea Română de Asigurări Generale „Generala" din Bucureşti, prin reprezentantul său de la Iaşi, înainta Primăriei ieşene o cerere menţionînd că : „în interesul evidenţierii imobilului istoric care este Palatul zisului Credit, precum şi în acel al înfrumuseţării oraşului", dar mai ales pentru faptul că respectiva Societate dorea să construiască un mare imobil în apropiere, „vă rog să binevoiţi a admite şi dispune să se deschidă între imobilul Creditului şi terenul cumpărat de noi o stradă debuşând perpendicular în str. Lăpuşneanu de o lăţime minimă de 11,20 m... stabilind astfel o comunicaţie directă între str. Lăpuşneanu şi prin curtea Mitocului sf. Paraschiva cu str. I. C. Brătianu, respectiv Piaţa sf. Spiridon". Neaprobîndu-se atunci, problema este reluată în 1932, cînd „s-a făcut planul pentru crearea unui scuar şi des-

Creditul Fonciar Urban din Iași

Serviciul Sec[illegible]

PRIMĂRIA COMUNEI IAȘI
10/23 DEC. 1910 № 43346
Registratura de Intrare

La S. Tehnic [illegible]

No. 574. Iași în 10/23 Decemvrie 1910.

Domnule Primare

Pentru complectarea fațadei Palatului Creditului, din Strada Lăpușneanu 37, voim pentru simetrie, a face o vitrină la apartamentul de la Vale, ocupat de fabrica de Corsete, asemănarea cu acea făcută și anul trecut, la Prăvălia de la deal, [illegible] Cassei Bourn, pentru Materiale de construct și [illegible], cu onoare Vă rog să binevoiți a dispune să ni se dea cuvenita autorizațiune, pentru executarea acestei lucrări. —

Primiți Vă rog Domnule Primare asigurarea osebitei mele consideratiuni —

[illegible]

Domniei-Sale
Domnului Primare al urbei Iași. —

Fig. 2 — Creditul Funciar urban din Iași solicită Primăriei Iași autorizație pentru refacerea unei noi vitrine de magazin la parterul Palatului Al. I. Cuza — partea dreaptă. 1910 (Originalul în Arhivele Statului Iași, Fond Primăria Iași — imobile, dosar 337/45).

chiderea unei străzi care leagă str. Lăpuşneanu cu str. I. C. Brătianu" şi ing. arh. Arthur Klleper se oferea să construiască „o casă cu o fațadă adecvată" (documentul 11) — construcție ce nu i s-a aprobat. Tot în 1932 Primăria aproba Societății Creditului Urban Iaşi mici reparații, construirea provizorie a unui gard spre „terenul destinat scuarului" (documentul 12).

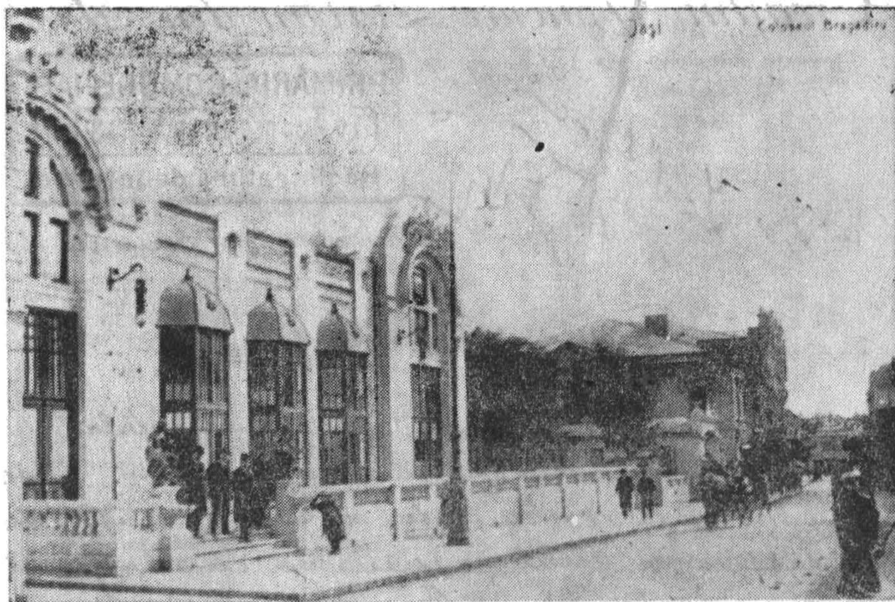

Fig. 3 — Ilustrată din Iaşi, str. Lăpuşneanu, în planul secund: Palatul Al. I. Cuza. 1914. (Originalul în colecția Muzeului de istorie al Moldovei, Iaşi).

La 16 noiem. 1937 Primăria Iaşi primea următoarea cerere: „Societatea Creditul Urban Iaşi dorind să construiască un imobil important pentru sediul său şi cum prin noua aliniere, Municipiul a deschis o nouă stradă, paralelă cu str. Alecsandri, în spatele Primăriei, rezultînd mai multe parcele de teren — am ales parcelele nr. 11 şi 12 în suprafață totală de 375 m.p. pe care s-ar putea construi viitorul Palat al Societății noastre" (documentele 13, 19).

În 1937 sediul Societății Creditului Urban Iaşi din str. Lăpuşneanu „a fost cumpărat de stat", trecîndu-se la salubrizarea atenanselor, la demolarea lor, la unele exproprieri (documentele 14, 15, 16, 17, 18), întrucît imobilul a fost declarat „monument istoric, urmînd a fi transformat în muzeu național" (documentul 20).

În 17 mai 1938 Librăria şi tipografia „Ligii culturale" cu sediul în str. Lăpuşneanu nr. 35—37 (fost a Societății Creditului Urban) solicită primăriei autorizația pentru reparația imobilului, care i se acordă imediat (documentul 21).

Un alt grup de matriale documentare din anul 1938 gravitează în datele problemei amenajării scuarului din jurul Palatului, a gardului, cu măsurători şi devize alcătuite de Serviciul arhitecturii de la Primărie (documentele 22, 23, 24, 25).

Documentele din anul 1943 relevă grija municipalității pentru ca monumentul istoric să devină un valoros muzeu municipal, în acest sens Ministerul Culturii Naționale avizînd proiectul de decret-lege (documentele 26, 27, 28, 29). În acelaşi an a apărut şi decretul-lege prin care primăria Iaşi primeşte ca donație de la stat „Casa Cuza-Vodă spre a servi ca muzeu municipal" (documentul 30). Pentru scurt timp, Rudolf Şuțu a organizat şi deschis un muzeu de istorie, dar vicisitudinile războiului au întrerupt, temporar, activitatea cultural-muzeistică ieşeană.

După al doilea război mondial, în clădirea grav avariată s-au făcut unele reparații doar la parter, funcționînd librării şi anticariate. Partea din spate a clădirii, deasemenea grav avariată de bombardamente (pe linia fostului Pasaj Trianon, azi scuarul dintre Muzeul Unirii şi cinematograful „Republicii") a fost demolată.

Fig. 4 — Proiectul refacerii Librăriei Ionescu și a Cinematografului „Mircea" de lîngă Palatul Al. I. Cuza. 1920. (Originalul în Arhivele Statului Iași. Fond Primăria Iași — imobile, dosar 337/45).

Fig. 5 — Palatul Al. I. Cuza din Iaşi, str. Lăpuşneanu, fost sediu al Societăţii Creditul Urban ; parterul amenajat pentru magazine. 1930. (Originalul în colecţia Muzeului Unirii din Iaşi).

Fig. 6 — Cancelaria principală a Societăţii Creditul Urban Iaşi, astăzi Sala memorială „Al. I. Cuza". 1930. (Originalul în colecţia Muzeului Unirii din Iaşi).

În 1955 prin grija manifestată de conducerea de partid şi de stat a Romåniei faţă de conservarea monumentelor istorice, s-a hotărît ca în clădirea-reşedinţă domnească a lui Alexandru Ioan Cuza, primul conducător al statului naţional unitar român, să se înfiinţeze MUZEUL UNIRII (documentul 31)[5], avînd „caracter memorial istoric“ [6].

Fig. 7 — Palatul Al. I. Cuza, fost sediu al societăţii Creditului Funciar Urban. 1935. (Reproducere după Ghidul municipiului Iaşi).

Documentul 1

SOCIETATEA CREDITULUI URBAN ROMÂN DIN IAŞI
Nr. 723

CERTIFICAT
de
PRIMIREA TITLURILOR PROPRIETATEI

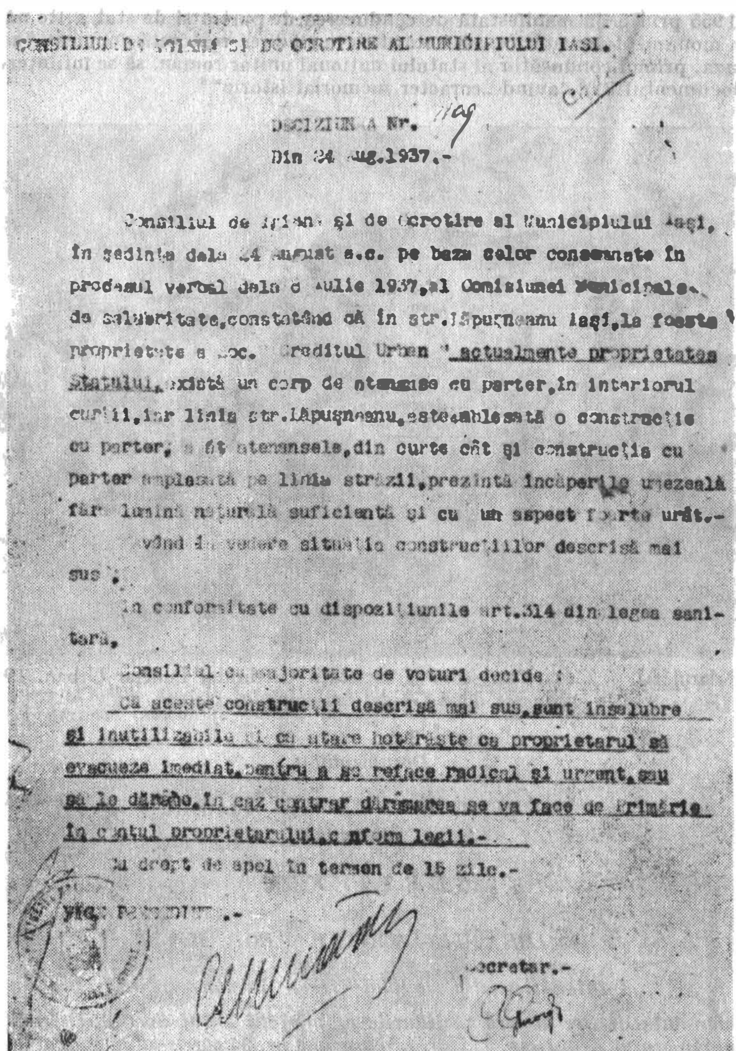
D-lui Societăţei Creditului Urban Român din Iasy

Subsemnatul Director declară că titlurile proprietăţii D-lui Societăţei Creditului Urban Român situată în oraşul Iasy Desp. III str. Lăpuşneanu nr. 35 care s-au hypotecat în primul rang pe seama acestei Societăţi, pentru asigurarea sumei de lei 240.000-doue sute patru zece mii — pe termin de 40 (patruzeci) ani, dată D-lui cu împrumutare s-au priimit în pastrarea Cassei societăţei în numer de ... bucăţi şi anume,

1. *Procura D-lui Eugene Ghica, autentica la Trib. Ilfov nr. 1427/885.*
1. *Procura D-lui Gheorghe Ghica, autentica la Trib. Bacău nr. 625.*
1. *Procura D-lui Dimitrie Ghica, autentica la Trib. Iasy Sect. III nr. 1257/885.*
1. *Procura D-lui* Prinţu *Alex. Barbu Stirbey, autentica la Trib. Ilfov nr. 1187.*
1. *Procesul-verbal a Consiliului de familie din 23 noem. 1885, în copie legalizată de Gref. Ilfov Sect. III.*
1. *Jurnalul Nr. 3101 a Trib. Ilfov leg. de Gref. Trib. Ilfov Sect. III.*

[5] Arhivele Muzeului Regional Iaşi, azi la Complexul muzeistic Iaşi, dosar Decizii pe anul 1955.

[6] Pentru posibilitatea cercetării dosarelor cu documentele citate aducem deosebite mulţumiri tovarăşilor Adrian Pricop, Virginia Isac, Rodica Anghel, Rodica Chiriac.

CONSILIUL DE IGIENĂ ŞI DE OCROTIRE AL MUNICIPIULUI IAŞI.

DECIZIUNEA Nr. 1109
Din 24 Aug.1937.-

Consiliul de Igienă şi de Ocrotire al Municipiului Iaşi, în şedinţa dela 24 August a.c. pe baza celor consemnate în procesul verbal dela 6 Iulie 1937, al Comisiunei Municipale de salubritate, constatând că în str. Lăpuşneanu Iaşi, la fosta proprietate a Soc. "Creditul Urban" actualmente proprietatea Statului, există un corp de etamnse cu parter, în interiorul curţii, iar linia str. Lăpuşneanu, este amplasată o construcţie cu parter, atât etamnsele, din curte cât şi construcţia cu parter amplasată pe linia străzii, prezintă încăperile umezeală fără lumină naturală suficientă şi cu un aspect foarte urât.-

Având în vedere situaţia construcţiilor descrisă mai sus;

În conformitate cu dispoziţiunile art. 314 din legea sanitară,

Consiliul cu majoritate de voturi decide:

Că aceste construcţii descrise mai sus, sunt insalubre şi inutilizabile şi ca atare hotărăşte ca proprietarul să evacueze imediat, pentru a se reface radical şi urgent, sau să le dărâme. In caz contrar dărâmarea se va face de Primăria în contul proprietarului, conform legii.-

Cu drept de apel în termen de 15 zile.-

Vice Preşedinte,.-

Secretar.-

Fig. 8 — Decizia Consiliului de igienă şi de ocrotire a municipiului Iaşi, privind demolarea unor clădiri insalubre din curtea Palatului Al. I. Cuza. 1937. (Originalul în Arhivele Statului Iaşi, fond Primăria Iaşi — imobile, dosar 337/45).

1. Hotărîrea cu nr. 268 din 11 dec. 885 a Trib. Iasy Sect. II admite divizarea în copie leg. de Gref. Trib. Sect. III nr. 1521.
1. Ordonanţa de adjudecare nr. 89 a Trib. Iasy Sect. 3 din 20 feb, 1886.
1. Procura D-lui Nicu Ghica pentru facerea împrumut., autentica la T.I.S. 3 nr. 215.
1. Din 1827 înscris de vindere, întărit de divan la 23 dec. 1827.
1. Din 1829 înscris de vindere, întărit de divan la 8 iulie 1829.
1. Din 1831 zdelca de mezat a Divan. Jud., adiverit de Divan la 14 iulie 1832.
1. Din 1832 Nr. 190 Chitenţa Epitr....def. C. Palladi.
1. Din 1832 Nr. 195 act Epitropiei constatînd vinderea, întărit de divan nr. 2774.

1. Din 1832 Chitanţa Epitropiei de primirea sumei de 120. 010 lei preţul vinderei caselor.
1. Din 1833 Nr. 14 officiul vicepreşed. Mircovitzi întărind cumpărarea casei.
1. Din 1840 act de vindere întărit de Divanul apelativ a ţărei de sus nr. 1706.
1. Din 1856 înscrisul Monast. Agapia, întărit de Mitropolitul Moldaviei nr. 168.
1. Din 1856 vechilime Stariţei Monast. Agapia de a primi 60 galbeni.
1. Din 1851 nr. 19 buletinul Foia publicaţiunilor officiale.
1. Din 1866 act de învoială între Ecat. Ghica şi Aglaia Moruzi leg. de Trib. Iasy Sect. 3 nr. 3283 din 1866.
1. Din 1881 Testamentul D-nei Ecat. Ghica, autentic la T.I.S. 3 nr. 544 din 1881, în copie leg. de Direcţiunea Urban din Iasy la 19 mai 886.
1. În copie leg. de Direcţie lista de împărţeala legatului de 2.350 lei locuitorilor de pe Comanesci, adiverite de paroh şi Primarie Nr. 1330.
1. În copie leg. de Direcţie declaraţiunea D-nei Nathalia Dumitriu Dinga de primirea acomptului de 3 000 lei din legatul de 5.000. În 12 mai 1882.
1. În copie leg. de Direcţie Chitanţa D-lui T. Kemingher de primirea sumelor de 2500. 500. şi 2000 legatul lăsat minoarelor sale copii, Hortensa, Consuela şi Natalia.
1. În copie leg. de Direcţie adiverinţa D-nei Maria Manu de primirea sumei de 1200 lei adiverit de Primăria Comunei Brusturoasa nr. 692/1883.
1. În copie leg. de Direcţie, adiverinţa D-lui F. Vindel de primirea sumei de 1.200 lei.
1. În copie l g.de Direcţie, Procesul verbal nr. 1052 din 1881 al Executorului testamentar şi Primarele comunei Puţanii că i-a plătit legatul de 2350 lei locuitorilor comunei Mandresci.
1. În copie leg. de Direcţie, Adiverinţa D-nei Ana Belciurescu de primirea legatului de 1200 lei, adiverita de Comisia desp. III Iasy nr. 5502/1881.
1. În copie leg. de Direcţie, adiverinţa D-nei Anica Mihailescu de primirea legatului de 400 lei adiverita de Comisia desp. III Iasy nr. 5503/1881.
1. În copie leg. de Direcţie, adiverinţa D-nei Maria Cornicescu de primirea legatului de 400 lei adiverita de Comisia desp. III Iasy nr. 5500/1881.
1. În copie leg. de Direcţie adiverinţa d-nei Maria Filtermaister de primirea legatului de 400 lei adiverita de Comisia desp. III Iasy nr. 5501/1881.
1. În copie leg. de Direcţie Talon de recipisa nr. 65 a Epitropiei Ospitalului de copii Caritatea de primirea legatului de 1200 lei.
1. În copie leg. de Direcţie, adiverinţa D. Nathalia Dimitriu Dinga de primirea legatului ca acomptu suma de 500 lei.
1. În copie leg. de Direcţie adiverinţa D. Nathalia Dimitriu Dinga de primirea acomptului de 1500 lei asupra legatului.
1. În copie leg. de Direcţie obligaţiunea de 11851 lei a D-nei Ecath. Ghica din 1875.
1. În copie leg. de Direcţie obligaţiunea de 11750 lei a D-nei Ecath. Ghica din 1876.
2. În copie leg. de Direcţie (învoiala) din 1881 dintre Ecath. Ghica şi Kemingher Lippa.
1. Extractul actului de moarte nr. 1132/881 vizat de Preş. T.I.S. 3 nr. 8924 din 1885.
1. Extractul actului de moarte nr. 64/885 în copie leg. de Primăria comun. Bucoreni.
1. Din 1886 dovada a 5 cetăţeni, autentica la T. Ilfov nr. 206.
1. Certificatul Percepţiei Iasy nr. 189.
2. Certificate a Gref. Trib. Iasy Sect. III nr. 1585—1586.
1. Certificatul a 3 propritari.
1. Certificatul Gref. Trib. Iasy, Sect. I nr. 1656.
1. Din 1866 Proces-verbal, în copie leg. de Gref. Trib. Iasy Sect. I nr. 1635.
1. Din 1857 Jurnalul boerilor însărcinaţi de urmaşi def. Mihail Cantacuzin, în copie leg. de G. T.I.S.I. nr. 3242 din 1886.
1. Din 1857 Suplica dată Trib. în copie leg. de G.T.I.S.I nr. 3243 din 1886.
1. Din 1867 Procura Princesei Aglae Moruzi, leg. de Primăria comunei Vărfulu Campului nr. 51 din 1867.
1. Din 1867 Chitanţa D-lui Costi Silion sub semnătura privată.
1. Din 1866 sinetul de 5400 galbeni a def. Cath. Ghica rupt la iscalitura.
1. Certificatul Gref. Trib. Iasy Sect. I nr. 3338 din 1886.
1. Certificatul Gref Trib. Iasy Sect. II nr. 4023 din 1886.
1. Certificatul Greg. Trib. Iasy Sect. III nr. 2601 din 1886.
1. Certificatul Gref. Trib. Iasy Sect, IV nr. 3826 din 1886.
2. Certificate a Gref. Trib. Iasy nr. 2693. 2694. din 1886.
1. Jurnalul Trib. Iasy nr. 1917, în copie leg. de G.T.I.S. 3 nr. 2695/886.

1. Jurnalul Trib. Iasy nr. 3101 în copie leg. de G.T.I.S. 3 nr. 3975/886.
1. Certificatul Gref. Trib. Iasy Sect. 3 nr. 3976 din 1886.
2. Procura a Prinţului Alex. B. Stirbey, autentica la legaţiunea României la Viena nr. 33 şi 15 din 1886 în copie leg. de G.T.I.S. 3 nr. 3985/1886.
1. Procura D-nei J. Neuchatz et Comp. autentica la T.I.S. 3 nr. 424, în copie leg. de G.T.I.S. 3 nr. 3947 din 1886.
1. Chitanţa D-nei M. Schnürer la T.I.S. 3 nr. 761 din 1886.
1. Notificaţiunea nr. 624 a D-lui N. Ghyca catre Societatea Creditului Urban din Iaşi, cu act de cesiune pe el.
1. Procura D-lui Nicu N. Ghica, autentica la Trib. Iasy Sect. III nr. 388/886.
1. Jurnalul Trib. nr. 2298, în copie leg. de G.T.I.S. 3 nr. 3104.
1. Chitanţa D-lui Xenofon Ciurea de 16.000 lei aur, autentica la Trib. Iasy Sect. III nr. 564 din 1886.
1. Chitanţa de 46.000 lei în scrisuri a D-lui Felix Klarman, autentica la Trib. Iasy. Sect. III nr. 565 din 1886.
1. Certificatul Gref. Trib. Iasy Sect. 3 nr. 3105 din 1886.
1. Procura D-lui Eugene Ghica, autentica la legaţiunea Romana din Paris nr. 115 din 1886.
1. Cererea şi adiverirea de primirea sumei de 46.000 lei înscrisuri de către Dl. Dimitrie N. Ghica, partea fratelui său Eugene N. Ghica din 7 iunie 1886.
1. Procura D-lui Gheorghie N. Ghica, transcris de legaţiunea Română din Viena sub nr. 11 din 1886.
1. Cererea şi adiverirea de primirea sumei de 46.000 lei înscrisuri de către Dl. Dimitrie N. Ghica parte fratelui său Gheorghe N. Ghica din 31 mai 1886.
1. Convenţiunea din 19 mai 1886 dintre Direcţiunea Creditului Urban din Iasy şi Dl. Dimitrie Ghica şi adiverirea de primirea sumei de 1878 lei.
1. Procura D-lui Nicu N. Ghica, autentica la Trib. Iasy Sect. III nr. 387/886.
1. Planul casei.
1. Contractul de împrumutări din 12 mai 1886 autentificat la Trib. Iasy Sect. 3 sub nr. 439 din 439 din 30 aprilie 1886 şi la Inscripţiuni sub nr. 122 vol. II la 1 mai 1886.
1. Act de realizare din 18 mai 1886 sub nr. 1343, autentificat la Trib. Iasy Sect. III sub nr. 484 din 7 mai 1886.
1. Act de vindere cumpărare imobiliară din 18 mai 1886, autentificat la Trib. Iasy Sect. III sub nr. 486 vol. V la 7 mai 1886 şi transcris sub nr. 224 din 7 mai 1886.
1. Chitanţa Capitalului Social nr. 22 din 12 mai 1886, pe valoare de lei noi 4800 pe numele D-lor Fraţii Dimitrie, Nicu, Eugenie şi Gheorghie Ghyka cu cesiunea în dosul ei către Societatea Creditului Urban din Iaşi dupe decisiunea consiliului în şedinţa sa din 30 iunie 1886, cu Procesul verbal nr...

---

83 adică optu zeci şi trei bucăţi acte conţine certificatul present.

Director, *Conservator,*
(ss) indescifrabil *I. Svorţescu*

Documentul 2

ACT DE REALIZARE

Subscrişii constată că condiţiunile cuprinse în contractul încheiat pentru împrumutul acordat D-lor Dimitrie N. Ghica în numele seu şi a fraţilor sei Nicu, Eugen şi Gheorghe Ghica s-au îndeplinit şi conţinutul lui s-a înscris în Registrul respectiv al Tribunalului Iasy sub nr. 122 din 1886 prin urmare realizarea acestui imprumut s-a efectuat în modul următor :
I. Subsemnatul Director recunosc că din scrisurile confecţionate pentru acest împrumut în valoare de lei n. 240.000 am reţinut asupra întregei sumi 2% pentru Capitalul Social însă :

	numerariu	efecte
Scrisuri f. cu cupon de iulie 1886 pentru care s-a eliberat recipisa nr.		4 800

II Recunosc că s-au reţinut asemenea numerariul cerut cu ocasiunea realizărei acestui împrumut precum urmează:
1/4 % pentru capitalul de rezervă . . . lei *600*

1/2 % cheltueli de administrație pe 42 zile de la 18 mai a.c. 1886 data realisărei împrumutului pînă la finele acestui semestru conform art. 35 din Legea funciară . . . . lei 130

5 % procente pe semestrul corent representînd valoarea întreagă a cuponului acestui semestru care se cedează D-sale, conform cererii ce a făcut şi în asemănarea cu deciziunea Consiliului mai sus arătată . . . . lei 6 000

lei 6 730

Reținut p. complectarea taxelor în numerariu pe lîngă sumele date din contul respectiv al acestei Casse

Scrisuri f. cu cupon de iunie 1886.	*5 200*
Reținut p. transcripțiunea nr. 89 de 35.00 lei efectiv	*45 000*
Idem pt. Dnu Eugen Ghica conform Decl.	*46 000*
Idem p. Dnu Nicu Ghica	*46 000*
Idem p. Dnu Gheorghe Ghica	*46 000*

Subscrisul Dimitrie N. Ghica pentru mine (şi frații mei) recunosc că am primit de la Direcția Creditului funciar Urban Român din Iasy, scrisuri funciare purtînd fiecare cîte 51 cupoane dobîndă semestrială în valoare nom. de lei 46 000 . . 46 000

care împreună cu sumele reținute mai sus în scrisuri fonciare, compun împreună întreaga sumă a împrumutului de lei două sute patruzeci mii . . . 24 000

Director. (ss)

Alexandru I. Gheorghiu Dimitrie N. Ghica

pentru mine şi frații mei Eugenie, Gheorghie şi Neculai Ghica

Iasy 1886 mai 18 st. n.

Documentul 3

Procura

Subsemnatul Nicu N. Ghica, coproprietar împreună cu frații săi d-nii Dimitrie, Eugen şi Gheorghe Nicu Ghica, a caselor din Iaşi, desp. 3 str. Lăpuşneanu, autoriz şi împuternicesc pe fratele meu dl. Dimitrie N. Ghica, a face şi subscrie în numele meu actul prin care aceste case se vînd Societății Creditul Funciar Urban din Iaşi pentru prețul convenit între noi, preț ce se primeşte în împrumutul ce urmează a se contracta cu ipotecă aceste case.

De asemenea fratele meu Dimitrie N. Ghica este împuternicit din parte-mi a se răfui cu zisa Societate atît în privința prețului acelui imobil, cît şi pentru veniturile lui cuvenite la cîştiul de 26 oct. 1885 încasate de direcțiunea Societății şi care urmează a ni se plăti nouă vînzătorilor, care venituri se vor primi de fratele meu.

În baza dar a prezentei procuri, fratele meu dl. Dimitrie N. Ghica va subscria, actul, va preda imobilul şi va face toate actele şi declarațiunile necesare care, în ce mă priveşte pe mine, vor fi considerate ca făcute de mine însumi. Pentru recunoaşterea fratelui meu de procurator şi al meu în această afacere, liberez procura prezentă subsemnată de mine şi autentificată de Tribunalul Iaşi.

Făcută la Iaşi la 20 aprilie 1886

(ss) N. Ghica

;Documentul 4

Autorizație nr. 21886/23 dec. 1904

Primăria Iaşi autorizează Societatea pentru comerțul cu maşini de cusut Bourne et Co. din Iaşi ca „la casele din desp. III str. Lăpuşneanu nr. 37 zona I proprietatea Creditului Urban să mărească vitrina conform planului vizat sub nr. 21886 înlocuind bolțile actuale cu traverse de

fer dublu T, bine prinse și ancorate în zidărie. Ușile se vor deschide înăuntru ; atît ferestra cît și ușa vor avea ruletă de fer. Tocurile ușei și ferestrei vor fi de lemn lucrate conform planului și văpsite cu culoare de oloi. Va repara și reface tencuelile fațadei...“

Documentul 5

Adresa Primăriei comunei Iași nr. 16219/16 august 1910

Domnului Director Creditului Urban Iași,

Pe baza referatului Serviciului tehnic vă autorizăm a face la imobilul din str. Lăpușneanu nr. 37 următoarele lucrări de simplă întreținere :
Repararea cornișei de la fațadă și complectarea consoalelor de sub cornișă. Repararea tencuielilor și văpsirea păreților exteriori.

Primar,
indescifrabil

Documentul 6

Autorizația Primăriei nr. 29735 din 28 dec. 1910

În vederea cererii înregistrată la nr. 43346/910 și pe baza referatului Serv. tehnic comunal nr. 7205/910 autorizăm pe dl. ing. V. A. Popovici a face la imobilul din str. Lăpușneanu nr. 37 următoarele lucrări :
A înlocui cu o vitrină mare deschizăturile mici ale fațadei din dreapta, cît și a coborî parchetul la nivelul trotuarului.
Plafonul va trebui să fie susținut cu grinzi verticale și orizontale, se vor îngropa traverse în numărul de trei și profil minim de 0,33 sau două traverse profil 0,35 așezate pe cuzinete de fer (plăci) cît zidul și groase de 0,01 bine bulonate la ambele capete și zidite cu mortar de ciment. Ușa și ferestra vor avea rulouri de fer și nu vor avea nici o deschidere în afară.

Primar,
(ss) indescifrabil

Documentul 7

Comisiunea Județeană Iași Secția II-a
pentru constatarea și evaluarea pagubelor de război,
Tribunalul Iași Secția II Comuna Iași, Jud. Iași
Audiența din 5 iulie anul 1920

H O T Ă R Î R E
Nr. 60

Azi a venit la ordine cercetarea declarației de pagubele de război înregistrată la nr. 31 din 28 febr. 1920 prin care Dl. Creditul Urban Iași domiciliat în comuna Iași str. Lăpușneanu nr. 37 jud. Iași, pretinde, în baza actelor depuse, că daunele suferite în timpul și din cauza războiului în comuna Iași str. Lăpușneanu nr. 37 jud. Iași pendinte de Tribunal Iași se ridică la suma de lei 155.000.
La apelul nominal s-a prezentat Dl. avocat N. Gheorghiade ca procurator a Creditului Urban Iași.
Procedura complectă.

Comisiunea

Avînd în vedere că Direcțiunea Societății Creditului funciar Urban din Iași, cu declarațiunea de pagube de război pretinde ca despăgubiri suma de 155.000 lei, consistînd:
85.000 lei lipsa de folosință pentru palatul Creditului:
60.000 lei stricăciuni și distrugeri aduse acestui palat și
10.000 lei stricăciuni și distrugeri aduse mobilierului acestui palat.

Avînd în vedere că din actele prezentate de dăunat și din depunerile martorilor audiați în cauză reesă că societatea Creditului Urban Iași cu ocazia retragerii trupelor din Muntenia, a fost silit fără a se face vreo formalitate, a evacua palatul în care-și avea instalate biurourile sale din preună cu toți chiriașii din apartamentele de jos și dependinți, pentru a se instala în el Cuarterul regal și locuința M. S. Regelui.

Avînd în vedere că această ocupație a început de la 26 dec. 1916 și a durat pînă la 23 aprilie 1919;

Avînd în vedere că în timpul acestei ocupațiuni din actele și depunerile martorilor reesă că s-a adus imobilului mai multe stricăciuni, transformări plus distrugerea a o parte din atenanse pentru care Comisiunea apreciind fixează ca preț de despăgubire suma de 12.000 lei, iar ca preț pentru refacerea lor suma de 22.248 lei 40 bani; că de către personalul Palatului regal s-a adus mai multe stricăciuni la mobilierul Creditului pentru care Comisiunea apreciind, fixează ca preț de despăgubire suma de 3.000 lei, iar ca preț de refacere suma de 7.160 lei;

Avînd în vedere că Creditul Urban Iași cu ocazia mutărei sale a fost silit a face oarecare cheltueli pentru care Comisiunea apreciind fixează suma de 3.015 lei

Că din cauza acestei ocupațiuni, Creditul a fost lipsit timp de 2 ani și 4 luni de folosința (chiriile) prăvăliilor și atenanselor închiriate care după contractele prezentate se urcă la suma de 36. 000 lei, iar pentru apartamentul de sus ocupat de biurourile Creditului, Comisiunea apreciază lipsa de folosință pe acelaș timp la suma de 29.000 lei sau în total 65.000 lei;

Că așa fiind, Comisiunea admite în parte cererea de daune

Hotărăște

Admite în parte cererea de despăgubire de război a D. Societatea Creditului funciar Urban Iași și evaluează pagubele suferite, după cum se specifică mai jos:

Nr. crt.	Specificarea pagubelor	Suma evaluată	Preț pentru refacere fixat
3	Lipsa de folosință a moșiilor, caselor de locuit, fabricelor, etc.	65 000	22 248,40
4	Imobile (case de locuit, dependințe, împrejmuiri etc.)	12 000	7 160,00
20	Diverse cheltuieli de mutat biurourile	3 015	
	Total	83 015	29 408,40

Adică evaluează suma totală a pagubelor suferite la suma de lei 83.015 optzeci și tremii cincisprezece lei, iar prețul de refacere 29.408,40 bani douăzeci și nouă mii patru sute opt lei 40% sau în total 112.423,40 nabi.

Dată și citită (cu apel) astăzi 5 iulie 1920

Președinte,

(ss) Anton Rădulescu

Membrii

(ss) Al. Velciu

(ss) N-lai Vrînceanu

Grefier,

(ss) Gh. Gavrilescu

Documentul 8

Referatul Serviciului arhitecturei de la Primăria Iași anexat la cererea Creditului Urban Iași cu nr. 17663 din 26 mai 1920

Proprietatea Creditului Fonciar Urban Iași se află situată în str. Lăpușneanu 35—37, disp. III, zona I, Palatul cel mare supus retragerii cu 2,30 m. în partea de sud (spre grădina) și cu 0,50 m. spre nord (curte), iar corpul mic în parter unde a fost instalată Librăria Ionescu supus tot la retragere în partea de nord (spre Cinema „Principele Mircea") cu 0,50 m., iar în partea despre curte se află pe linie.

Reparațiile ce voesc a se face la ambele corpuri de clădire sunt radicale...

1. Reparațiile ce urmează a se face la Palatul mare nu cad în zona de aliniere, deci ele pot fi admise.

2. Pentru reparațiile de la corpul mic în parter și care cad în zona de aliniere, binevoiți a decide și stabili următoarele

a) Dacă urmează a reconstrui clădirea după cum a existat înainte de incendiu,

b) Dacă urmează a se retrage cu fațada casei pe noul aliniament cu 0,50 m

c) Dacă urmează a mai suprapune un etaj după cum prevede regulamentul în zona I a orașului (aceasta n-o găsesc practică din cauza că terenul e prea ingust în acel punct și,s-ar înmulți nr. locatarilor — devenind neigienic, totodată ar masca fațada laterală a Palatului de două ori istoric),

d) Dacă urmează a se desființa complect acel corp de clădire pentru a da o perspectivă mai liberă și frumoasă acelui Palat.

Binevoiți a hotărî pentru a putea ști condițiile de care să ne putem servi la autorizație.

Arhitect,

indescifrabil

Referatul Sefului Serviciului arhitecturei pe aceeași cerere a Creditului Urban Iași

Creditul Funciar Urban cere autorizare a repara zidurile stricate cu ocazia cunoscutului incendiu. Reparațiunile solicitate se pot aproba în ce privește palatul mare astfel precum sunt cerute.

În ce privește clădirea în parter de la poartă, fostă librăria Ionescu, vă rog să binevoiți a a respinge cererea astfel cum e formulată și să fie invitat Creditul a introduce o nouă cerere pentru acest corp ce conform regulamentului de construcție, fiind vorba de aliniere și reparație radicală a acestui local, trebuie refăcut cu două etaje ca fiind în str. Lăpușneanu și pus la linie. Acest parter ar suporta de minune două etaje având un zid de aproape 1 m. grosime. Se va clădi un imobil ce ca privire temporal va părea îngust, însă cu timpul vom avea grijă ca cerîndu-se de cineva autorizare a clădi pe locul fost „Cinema Mircea", ca să clădească în imediata vecinătate, astfel că în ce privește esteticul, va fi cu timpul pe deplin satisfăcut.

Șeful Serv. arhitecturei,

(ss) indescifrabil

Documentul 9

Proces—verbal din 5 iunie 1920

Noi ing, șef Ioan Tînțu, director regional de poduri și șosele, arhitect Vladimir Mironescu și Emil C. A. Sachelarie arh. șef al oraș. Iași în baza invitațiunii d-lui președ. al Comisiei interimare întocmindu-se în comisiune spre a studia și a ne pronunța asupra cererei de autorizare făcută de Direcția Credit. Func. Urban Iași către Comuna Iași de a reface în starea care a fost imobilul din poarta palatului Creditului, fostă librăria Ionescu și care a fost distrus de incendiul de la Cinema Mircea,

Noi luînd chestiunea în cercetare și studiu, am stabilit ca acel imobil nu prezintă absolut nici o importanță istorică și ca atare suntem de opinie ca Administrația Comunală să nu elibereze autorizația Direcțiunei Creditului de a reface acel imobil decît în condițiunile art. 22 al regulamentului de construcții, adică cu două etaje și în condițiile tehnice ce se vor prescrie de către Serv. de arhit. al com. Iași. În caz cînd Direcțiunea Creditului nu va fi următoare celor de mai sus, opinăm a se dărîma pereții rămași.

(ss) ing. șef Ioan Tînțu arh. V. Mironescu arh. șef Sachelarie

Documentul 10

Adresa Președintelui Comisiei interimare Iași către Ministerul de Interne, 11 iunie 1920

Pe baza acestui proces — verbal (cel reprodus la doc. 9, n. ns.) s-a refuzat autorizația pentru reconstruirea magaziei celei mici, în starea în care era adică cu un rînd, dar Corpul 4 de Armată, din a cărui culpă au ars acea magazie, căci focul a provenit de la Cinematograful „Mircea" care aparținea tot acelui Corp, care l-a trecut Societăție Naționale a orfanilor de război și care cinematograf a fost construit de lemn, fără autorizația Primăriei luînd asupra sa refacerea acelei magazii în starea în care era adică cu un rînd, reclădește fără autorizație și pentru a nu fi împiedicați au postat santinele. S-a intervenit la Parket și la Poliție pentru oprirea lucrărilor, dar în zadar, construcția se continuă.

Aducîndu-vă acestea la cunoștința dvs., avem onoarea a vă ruga, domnule ministru, să binevoiți a lua măsurile care veți crede de cuviință pentru ca regulamentul aprobat prin decret regal să fie respectat.

Președinte,
(ss) indescifrabil

Documentul 11

Cererea ing. arh. Arthur Klleper către Primăria Iași
cu nr. 008222/16 martie 1932

Domnule Primar,

Primăria a expropiat de la proprietarul Teatrului „Trianon" și de la d-nii Damsker Opinia/ locul dintre ei și proprietatea Creditului Urban. Pe acest loc s-a făcut planul pentru crearea unui scuar și deschiderea unei străzi care leagă str. Lăpușneanu cu str. I. C. Brătianu.

Pe acest plan s-a proiectat și un drum de acces către curtea Teatrului Trianon și a proprietății Damsker/Opinia/ care însă tăind locul, lasă în partea despre biserică o suprafață de cca 200 m. p. fost proprietatea Damsker/.

În această situație scuarul propriu zis este locul cuprins între str. Lăpușneanu și strada de acces spre Trianon și Opinia. Dincolo de această stradă numai este sens să se facă scuar, pe un petec mic fără legătură cu scuarul.

Privită situația din punct de vedere estetic și urbanist, scuarul deschis pînă la fund s-ar proiecta pe biserică și gardul bisericii, lăsînd vizibil și cotitura care o face din cauza bisericii strada nsăși de legătură între str. Lăpușneanu și str. I. C. Brătianu.

Dacă însă la linia drumului de acces spre Trianon, pe toată lățimea scuarului s-ar proiecta o casă cu o fațadă distinsă care ar masca gardurile, biserica și cotitura străzii, dînd un fond și o încheere plantațiilor îngrijite ce se vor face pe întinderea scuarului, s-au creia în adevăr un loc frumos între Palatul Creditului și Trianon, fără asemănare în orașul Iași.

Întemeiat pe cele expuse mai sus, subsemnatul ing. arh. A. Klleper propun municipiului Iași să renunțe la exproprierea locului de dincolo de drum și eu mă oblig ca pe toată lățimea fundului scuarului să construiesc o casă cu o fațadă adecvată locului după planurile ce voi înainta spre aprobare, cu singura condiție ca strada din fața casei /adică între scuar și casă/ să fie lată de minimum 7,00 m.

Dacă onor Primăria acceptă această propunere pe lîngă eă ansamblul cîştigă din punct de vedere estetic, dar mai are avantajul pe de o parte că degrevează bugetul cu sumele ce trebuie să le plătească anual pentru expropriere, iar pe de altă încasează venituri de la casa ce se va construi şi subsemnatul mă mai oblig chiar a renunţa la favorurile ce decurg din legea încurajărei construcţiilor în ce priveşte dările comunale.

(ss) Ing. arh. A. Klieper

Documentul 12

Cererea Societăţii Creditului Urbon Iaşi către Primăria Iaşi
cu nr. 013782/9 mai 1932

Domnule Primar,

Prin dărîmarea zidului din fundul curţii noastre la imobilul din str. Lăpuşneanu nr. 37, înspre terenul destinat scuarului, rămînînd teren disgrădit, vă rugăm să binevoiţi a ne autoriza să construim un gard de scîndură vopsit, pe o lungime de 26 m. l. Această îngrăditură este provizoriu pînă în primăvara anului viitor cînd Societatea noastră va hotărî dacă construeşte sau execută o îngrăditură definitivă.

Totodată vă rugăm a ne autoriza să retencuim soclul dinspre scuar vopsindu-l în culoarea restului clădirii.

Director general,
(ss) N. Gheorghiadi

Autorizaţie nr. 13115/19 mai 1932

Autorizăm Societatea Creditul Funciar Urban Român de a face următoarele lucrări la proprietatea din str. Lăpuşneanu nr. 37 :

Va construi în mod provizor spre grădina deschisă de lîngă Trianon în fundul proprietăţii sale un gard de scînduri geluite şi vopsit în culoarea verde de ulei, în înălţime de maximum 2 m. Va tencui pe unde va necesita atît la corpul principal, cît şi la cel secundar.

Documentul 13

Consiliul Municipiului Iaşi
Şedinţa din 16 martie 1937

Deciziunea nr. 85

Consiliul, avînd în vedere planul de parcelare al terenului din curtea Primăriei, cu deschiderea stradei Piaţa Unirii în str. V. Alecsandri şi Cuza Vodă prezentat de Serv. Planului,

În urma discuţiunilor avute în şedinţă

Cu unanimitate de voturi :

Aprobă planul de parcelare al terenului din curtea Primăriei cu deschiderea stradei P. Unirii în str. V. Alecsandri şi Cuza Vodă prezentat de Serv. Planului.

Primar, *Secretar general,*
(ss) Osw. Racoviţă *(ss) Ch. Drăgan*

Consiliul Municipiului Iaşi

Deciziunea nr.222

Consiliul, avînd în vedere referatul nr. 1819/937 a Serv. Planului, prin care cere ca Consiliul Municipal să aprobe vînzarea prin licitaţie publică a parcelelor din str. Cuza Vodă, rezultate

în urma aplicării planului de sistematizare şi parcelare aprobat de Cons. Municipal pin Decizia 86/937,

Avînd în vedere propunerile d-lui Primar de a se rezerva parcelele nr. 11 şi 12 pentru Societatea Creditul Urban Iaşi, a cărui local a fost cumpărat de Stat, iar restul să fie vîndut prin licitaţie publică

În urma discuţiunilor avute,

Cu majoritate de voturi :

Aprobă ca parcelele din str. Cuza Vodă rezultate în urma aplicărei planului de sistematizare şi parcelare aprobat de Cons. Mun. prin Decizia nr. 85/937 să se vîndă prin licitaţie publică, afară de parcelele nr. 11 şi 12, care se rezervă pentru Societatea Creditul Urban din Iaşi în vederea tranzacţiei ce urmează a se încheia cu această instituţie.

pt. conform.

Roman Iulia

Documentul 14

Cererea Ecaterinei Nicolau către Primărie
cu nr. 025093/23 iulie 1937

Domnule Primar,

Subsemnata Ecaterina Nicolau, văduva defunctului Vasile Nicolau, fost funcţionar al Creditului Urban din Iaşi' mă văd somată astăzi să părăsesc locuinţa din curtea Creditului Urban locuinţă destinată de dvs. pentru dărîmare.

Cum subsemnata am investit o sumă importantă pentru renovarea acestei locuinţe şi anume, am executat două sobe de teracotă, o plită mare modernă, instalaţii sanitare de apă canal şi electricitate, duşumele noi peste tot, tencuieli şi zugrăveli noi în toată locuinţa. precum şi cea mai mare parte din tîmplărie, şi cum această sumă n-am putut să mi-o recuperez în puţinii ani de cînd profit de amenajările menţionate mai sus,

Vă rog a dispune să fiu despăgubită de această sumă, întrucît subsemnata nu mai pot lua nimic cu mine la plecarea mea din locuinţă. Spre D-le Primar că veţi binevoi a lua în consideraţie situaţia mea nenorocită şi veţi aprecia ca un adevărat părinte.

Cu stimă,

(ss) Ecaterina Nicolau

Rezoluţia de pe cerere : „Se aprobă a i se da ca compensaţie suma de lei 15.000"

Documentul 15

Proces — verbal
Astăzi iulie 8 anul 1937

Subsemnaţii membri ai comisiunii de salubritate, în baza rezoluţiei nr. 22463/1937 a d-lui Primar al mun. Iaşi, comunicată nouă, ne-am transportat în str. Lăpuşneanu la foasta proprietate a Creditului Urban — actualmente proprietatea statului — unde am constatat că există un corp de atenanse cu parter în interiorul curţii în parte locuite de d-na Nicolau, iară restul de încăperi sunt libere

De asemenea pe linia străzii Lăpuşneanu este amplasată o construcţie cu parter. Atît corpul atenanselor din curte, cît şi construcţia cu parter amplasată pe linia străzei prezintă încăperile umezeala, fără lumină naturală suficientă, cu un aspect foarte urît.

Avînd în vedere cele de mai sus declarăm ambele corpuri de clădiri improprii pentru a mai fi locuite sau să li se poată da o altă destinaţie pentru că sunt insalubre, deci se va soma proprietarul să le evacueze imediat pentru a se reface radical şi urgent sau să le dărîme, ntrar se vor dărîma de Primărie în contul proprietarului conform legii.

(ss) patru semnături indescifrabile

Consiliul de igienă și de ocrotire a mun. Iași

Deciziunea nr. 1109 din 24 august 193

Consiliul de igienă și de ocrotire a mun. Iași în ședința de la 24 august 1937 pe baza celor consemnate în procesul-verbal din 8 iulie 1937, al Comisiunii Municipale de salubritate, constatînd că în str. Lăpușneanu Iași, la foasta proprietate a Societății „Creditul Urban" actualmente proprietatea statului există un corp de atenanse cu parter, în interiorul curții, iar linia str. Lăpușneanu este amplasată o construcție cu parter ; atît atenansele, din curte cît și construcția cu parter amplasată pe linia străzii, prezintă încăperile umezeală, fără lumină naturală suficientă și cu un aspect foarte urît,

Avînd în vedere situația construcțiilor descrisă mai sus

În conformitate cu dispozițiunile art. 314 din legea sanitară, Consiliul cu majoritate de voturi decide

Că aceste construcții descrise mai sus, sunt insalubre și inutilizabile și ca atare hotărește ca proprietarul să evacueze imediat, pentru a se reface radical și urgent, sau să le dărîme, în caz contrar dărîmarea se va face de Primărie în contul proprietarului conform legii.

Cu drept de apel în termen de 15 zile.

Vicepreședinte, (ss)*indescifrabil*

Secretar, (ss) *indescifrabil*

O notă manuscris a Serv. arhitecturii către Serv, sanitar al mun. Iași înregistrată la Primărie 31928/20 oct. 1937 menționa

„Avem onoare a vă face cunoscut că s-a luat cunoștință de deciziunea nr. 1109/1937 a Cons. de igienă și de ocrotire a mun. Iași și s-a procedat la dărîmarea atenanselor cu parter din curtea imobilului din str. Lăpușneanu fost Creditul Urban".

Documentul 16

Adresa Ministerului de finanțe către Primăria Iași
nr. 156642/7 august 1937

Domnule Primar,

Urmare adresei dvs. nr. 23341 din 8 iulie 1937, avem onoarea a vă face cunoscut că Ministerul ținînd seama de constatările consemnate în procesul verbal nr. 4839/937, încheiat de delegatul Ministerului, a aprobat propunerile dvs. de a dărîma clădirile — atenanse din jurul Palatului, fost proprietatea Creditul Urban Iași, pentru ca potrivit planului de sistematizare a orașului Iași să se continue amenajarea scuarului început, degajînd complect Palatul — declarat monument istoric — rămînînd ca asupra terenului în suprafață de 1 153 m.p. ce urmează a se ceda Primăriei de către Minister să ne faceți propuneri.

Ministerul aprobă de asemenea ca dărîmările să se facă de către organele Municipiului Iași, cu condițiunea ca lucrările de împrejmuirea Palatului cu beton și fer forjat — să fie executate de acel Municipiu — potrivit planurilor și detaliilor ce se vor prezenta Ministerului spre aprobare

p. Ministru
(ss) *arh. Ciortan*

Director general,
(ss) *indescifrabil*

10 august 1937

Dl. arh. Grumăzescu pentru a întocmi planul împrejmuirei construind un grilaj de fer pe soclu de beton buciardat.

Primar, O. Racoviță

Documentul 17

Domnule Primar,

Subsemnatul Emil Grechi, antreprenor, luînd cunoştinţă de dărîmarea a două corpuri din str. Lăpuşneanu la Creditul Urban, în care rămîne onor Primăriei tablele, sobele şi instalaţia de apă. Restul rămîne antreprenorului, ofer eu suma de 24 000 lei

3 sept. 1937 — *Antreprenor,*
Se aprobă ca fiind cea mai avantajoas *(ss) Emil Grechi*

Primar, Oswald Racoviţă

Documentul 18

Tablou de expropiere 9.10.937

Proprietatea bisericii Banu

Teren liber	*supraf.*	*1 304,43 m.p*
Clădiri, parter şi etaj A—B	*supraf.*	*215,70 m.p.*
Clădiri parter.	*supraf.*	*12,60 m.p.*
Constr. scînduri	*supraf.*	*7,20 m.p.*
	total teren	*1 539,93 m.p.*

Creditul Urban

Teren liber	*supraf.*	*381,00 m.p.*
Clădiri parter C—C	*supraf.*	*316,38 m.p.*

Scuarul şi artera de intrare are supraf. totală de 1 561,87 m.p.

Şef Serv. Planului,
(ss) indescifrabil

Consiliul Municipiului Iaşi
Ordinea zilei nr. 314/1937 luna oct. ziua 19

Serv. Planului cere ca Consiliu să aprobe în principiu terenul şi clădirile ce urmează a se expropia din proprietatea bis. Banu din str. Lăpuşneanu nr. 35. Terenul în suprafaţă de 1 304,43 m. p. se evaluează în medie la 800 lei m. p. Evaluarea totală a imobilului se ridică la suma de 1 919 344 lei, adică în rotund 1 900 000 lei — dacă materialele rămîn bisericii se poate micşora preţul la 1 700 000.

Deciziunea nr. 245

Şedinţa din 2 noiem. 1937

Consiliul Municipiului Iaşi... cu unanimitate de voturi aprobă în principiu exproprierea terenului şi clădirilor din str. Lăpuşneanu proprietatea bisericii Banu, în suprafaţa şi cu evaluarea arătată de Serv. Planului prin referatul de mai sus. —

Documentul 19

Creditul Fonciar Urban
din Iaşi
Serv. Contencios nr. 2355/11 april 1938

Domnule Primar,

Răspunzînd adresei dvs. nr. 13686/938 privind oferta noastră de cumpărare a două parcele nr. 11 şi 12 situate pe noua stradă ce se va deschide paralel cu str. V. Alecsandri, avem onoare a vă

face cunoscut că Consiliul nostru de Administrație își menține acea ofertă de cumpărare comunicată de dvs. cu nr. 5869/937 și repetată cu nr. 901/93

Primiți asigurarea stimei noastre,

Director general, *Subdirector,*
N. Gheorghiadi *(ss) indescifrabil*

Documentul 20

Primăria Municipiului Iași
Serviciul Arhitecturii
29 aprilie 193

Primăria Municipiului Iași
Serviciul Planului
30 aprilie 1938

Domnule Primar,

Am onoare a vă aduce la cunoștință următoarele:

Imobilul Creditului Urban din Iași str. Lăpușneanu a fost declarat monument istoric, urmînd a fi transformat în muzeu național.

Pentru degajarea acestui imobil, Serv. Planului a întocmit un plan de sistematizare ce a fost aprobat de Primărie.

În vederea realizării acestui plan s-a dărîmat toate atenansele din curte, urmînd ca în locul lor să se croiască stradă, lăsîndu-se Muzeului un teren liber drept curte.

Această curte fiind desgrădită, Administrația municipală conform adresei Ministerului de Finanțe nr. 156 642 din 7 aug. 1937 a dispus să se întocmească un deviz pentru împrejmuirea acestei curți.

Devizul în valoare de lei 120 000 s-a întocmit.

S-au cerut oferte pentru lucrările de fierărie, iară pentru restul lucrărilor de zidărie nu s-a făcut nici o ofertă, lucrările rămînînd pe loc, pentru a se vedea dacă sunt fonduri.

Lucrarea s-a trimis la Direcția contabilității care a cerut deschiderea de credit și ne-a fost restituită în ziua de 21 aprilie 1938 pentru a arăta dacă se mai efectuează sau nu. Se anexează:

1. Copie după adresa Ministerului de finanțe
2. Raportul cu devizul și 2 schițe a împrejmuirei
3. Trei oferte pentru lucrările în fierărie

Rog dispuneți ca și Serv. Planului să refere asupra stadiului acestei lucrări.

Șeful Serv. Arh.
arh. (ss) indescifrabil

Documentul 21

Autorizație 19728/19 mai 1938

În urma cererii înregistrată la nr 20975/1938 și pe baza referatului serv. Arhitecturii nr. 1519/1938 autorizăm librăria „Ligii culturale" din str. Lăpușneanu 37 să șlefuiască și să văruiască fațada imobilului.

Taxa comunală în sumă de lei 80 s-a încasat cu recipisa nr. 473/1938.

Șef Serv. Arh. *Secretar general,*
arh. (ss) indescifrabil *indescifrabil*

Documentul 22

Ministerul Cultelor și Artelor
Comisiunea Monumentelor Istorice
nr. 764/4 mai 1938

Domnule Primar,

Cu privire la cele constatate la casa Cuza Vodă din Iași, avem onoarea vă ruga să binevoiți a ne trimite de urgență convenția încheiată cu domnul antreprenor care a fost angajat cu dărîmarea vechilor dependințe ale caselor domnești de odinioară.

Primiți vă rugăm, D-le Primar, încredințarea deosebitei noastre considerațiuni.

Președinte, *Secretarul Comisiunii,*
N. Iorga *Victor Brătulescu*

N. ns. — pe verso acestui document există următorul referat :
Primăria Mun. Iaşi
Administrafia Bunurilor Municipale
6 mai 1938 — nr. 633

Domnule Primar,

Prin prezenta, Comisiunea monumentelor istorice ne cere să-i trimitem convenţia cu antreprenorul care a fost angajat cu dărîmarea vechilor dependinţe domneşti ale casei Cuza-Vodă Creditul Urban Iaşi.

În baza raportului Adm. bunurilor nr. 794/31 aug. 1937, prin care se înaintează trei oferte pentru dărîmare, se aprobă oferta d-lui antreprenor Emilie Grechi, care oferă pentru material lei 24 400. Acesta a şi executat dărîmările, rămînînd doar să niveleze terenul pe unde a existat o pivniţă. Am onoare a vă înainta în copie cele trei oferte şi raportul Adm. bunurilor cu rugămintea să bine voiţi a dispune ca aceste acte să fie înaintate Comisiunii mon. istorice.

Şeful Adm. bunurilor Municipiului Iaşi
N. Sofronie

N. ns. — alăturat mai există o notiţă :
Dl. Victor Brătulescu luînd cunoştinţă de referatul de mai sus a mers la faţa locului dimpreună cu dl. Sofronie, şeful Serv. Bunurilor care din partea Primăriei a luat măsurile cerute de reprezentantul monumentelor istorice.

Documentul 23

Primăria mun. Iaşi
Serv. Planului *nr. 023708/8 iunie 1938*

Domnule Primar,

La adresa Ministerului de finanţe nr. 156642 din 7 aug. 1937 privitor la terenul ce urmează a fi cedat Primăriei din fosta proprietate Creditul Urban din str. Lăpuşneanu pentru realizarea unui scuar în jurul Palatului ; cerîndu-ni-se a face propuneri avem onoare a vă referi că, avîndu-se în vedere scopul pentru care Primăria cere acest teren — a se creia în jurul Palatului un scuar — pentru care trebuie să mai facă încă expropieri în valoare de peste 1 500 000 lei plus cheltuieli de amenajare ; că în afară de necesitatea cerută de sistematizare este şi aceea de a înfrumuseţa şi pune în adevărata valoare însuşi Palatul, că Primăria este lipsită de fonduri, vă rugăm să binevoiţi a se interveni către Ministerul de finanţe, pentru a se ceda gratuit acest teren, arătîndu-se că, în caz contrar Primăria se vede nevoită a renunţa la efectuarea acestor lucrări.

Şeful Serv. Planului,
ing. (ss) indescifrabil

Documentul 24

Ministerul Finanţelor
Secretariatul general
Serviciul arhitecturii şi întreţinerii localurilor
nr. 136101/30 iunie 1938

La adresa dvs. nr. 25002/938 avem onoare a vă face cunoscut că imobilul din localitate, str. Lăpuşneanu 37, a fost cedat Ministerului Cultelor şi Artelor. În consecinţă vă rugăm ca pentru cedarea terenului menţionat în adresa dvs. de mai sus, să vă adresaţi acelui Departament.

p. Ministru
arh. (ss) indescifrabil

Documentul 25

Măsurătoare și deviz pentru lucrările de împrejmuire la Creditul Urban Iași — 17 aug. 1937

Nr. crt.	Arătarea lucrărilor	Dimensiuni	Suprafețe cubi sau greutăți	unitar	Prețul pe art.
1	Săpătură de pămînt în fundație. Pămîntul se va transporta.	67×0,80×0,35	—m.c.18 760	45	844,20
2	Beton în săpătură cu 150 kg. ciment Turda la 1 m.c. pietriș și 1 2 m.c. nisip aspru grăunțos de rîu	67×0,80×0,35	=m.c. 18.760	1 100	20 636
3	Beton în cofraj cu 200 kg. ciment Turda la soclu	67×0,35×0,40	=m.c. 9 380	1 300	12 194
4	Beton în cofraj cu 200 kg. ciment Turda cu 4 bare de fier Ø 8% la stîlpii care vor merge pînă în fundație, iar la stîlpii porții și portiței ferul va fi de Ø 10%	28×1,45×0,30×0,30	=m.c. 3 654	1 800	6 577
5	Grilaj din fier la fel cu cel de la Consulatul rusesc (conf. schiței) vopsit culoare, odată minimum de plumb și 2 ori vopsea culoare ulei. În metri liniari intră și poarta și portița cu toate încuietorile. Se măsoară lumina inte stîlpi.		=m. 1 58	1 000	58 000
6	Tencuială buciardată peste tot	67×1,15= 28×1,20×1,45=	77,05 48,72 m.p.125,77	115	19 494,35

Total lei 117 745,75

Neprevăzute lei 2 254

Total general: 120 000

Documentul 26

Domniei Sale
Domnului Ministru al Culturii
Naționale și al Cultelor *Nr. 22816/8 sept. 943*

Iașul nu are pînă astăzi un muzeu municipal, în care să se găsească strînse laolaltă urme din trecutul său încărcat de fapte și acțiuni glorioase ; un muzeu în care generațiile tinere să învețe a cunoaște în chip mai concret, istoria unui oraș de mare tradiție culturală și românească.

De aceea, ne îngăduim a vă ruga să binevoiți a trece in patrimoniul Municipiului nostru casa „Cuza Vodă" din str. Lăpușneanu, casă în care astăzi este instalată Librăria și Tipografia Ligii Culturale.

Pentru organizarea acestui muzeu, Președinția Consiliului de Miniștri ne-a dat suma de două milioane lei.

În cazul că dvs. veți trece în patrimoniul Comunei această casă, vă rugăm să ne ajutați și mai departe în dorința noastră, dispunînd ca directorul acestui muzeu — director pe care noi îl și vedem în persoana harnicului director al Arhivelor Statului, Gh. Ungureanu — să fie plătit din bugetul Culturii Naționale.

Nădăjduim, D-le Ministru, că în dragostea pe care mereu o păstrați Iașului, îi veți face și acest prețios și util dar.

Primarul Mun. Iași
Inspect. General Ad-ti
Constantin N. Ifrim

Secretar general,
Gh. Dragan

Documentul 27

Comisiunea Legislativă
Secțiunea I
(ștampila Min. Culturii
Naționale) *24 noiem. 1943*

A v i z

Asupra proectului de decret lege pentru trecerea imobilului din Iași, str. Lăpușneanu 37, în patrimoniul Primăriei Municip. Iași.

Proectul de decret lege supus consultării are de obiect autorizarea Statului Român, prin Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor, să doneze Primăriei Mun. Iași imobilul din acel oraș, str. Lăpușneanu 37 denumit „Casa Cuza-Vodă" spre a servi ca muzeu municipal.

Între Ministerul Cultelor și Artelor (astăzi Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor) de o parte și Liga pentru Unitatea Culturală a tuturor românilor, intervenind o convențiune în 1938 prin care Ministerul cedează pe timp de 10 ani folosința imobilului din Iași, str. Lăpușneanu 37 Ligii Culturale în scopul amenajării unui muzeu național, organizat de Comisiunea Mon. Istorice, restul imobilelor urmînd a fi întrebuințat pentru bibliotecă, librărie și orice altă întrebuințare de propagandă culturală, în prezent convențiune existentă încheiat prin comunul acord al părților contractante, nu poate fi desființată.

În consecință, imobilul menționat în proect poate forma obiectul unei donațiuni către Primăria Mun. Iași cu condițiunea de a nu se aduce nici o modificare convențiunei existente, încheiată între acel Minister și Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor, referitoare la folosința acelui imobil.

Prin urmare, art. 4 va trebui suprimat, iar art. 3 pus în concordanță cu situațiunea ce rezultă din menționarea convențiunii existente.

(ss) Mihai Măgureanu
(ss) L. Pilat

Documentul 28

Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor
Contenciosul
D-lui Primar al Mun. Iași *11 dec. 1943*

Avem onoare a vă înainta, în copie, conform dispoziției D-lui Ministru Prof. univ. I. Petrovici avizul Consiliului Legislativ Secția I cu nr. 2064 B. din 24 noiem. 1943, împreună cu copia de pe proiectul de Decret lege pentru trecerea imobilului din Iași. str. Lăpușneanu 37 în patrimoniul acelei onorate Primării, rugîndu-vă să binevoiți a dispune să se cerceteze și să ni se dea lămuririle necesare asupra modului în care Liga Culturală și-a îndeplinit obligațiile ei contractuale.

p. Ministru
(ss) indescifrabil

Documentul 29

Serviciul Contencios
Referat
30 dec. 1943

D-le Primar,

Contenciosul Ministerului Culturii Naționale din ordinul D-lui Ministru Ion Petrovici ne solicită să se cerceteze și să dăm lămuririle necesare asupra modului în care Liga Culturală și-a îndeplinit obligațiunile ei contractuale.

Această cerere se face în legătură cu avizul dat de Comisiunea Legislatică în ceea ce privește proiectul de lege pentru trecerea imobilului din str. Lăpușneanu 37 în patrimoniul Municipiului nostru.

În acest aviz se arată că între Ministerul Cultelor și Artelor (astăzi Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor) și Liga Culturală a intervenit o convenție în 1938 prin care Ministerul donează pe timp de 10 ani folosința imobilului cu condiția amenajării unui muzeu național, organizat de Comisiunea Monumentelor Istorice, iar restul imobilelor urmînd a fi întrebuințate pentru bibliotecă, librărie și orice altă întrebuințare de propagandă culturală.

Comisiunea Legislativă avizează că această convențiune încheiată prin acordul comun al părților contractante nu poate fi desființată.

Contenciosul Ministerului Culturii Naționale cerînd să cercetăm modul cum Liga Culturală și-a îndeplinit obligațiunile contractuale desigur că o face cu scopul de a se cere anularea acestei convențiuni pentru neîndeplinirea condițiunilor impuse.

Pentru a se da lămuriri sigure și de nelnlăturat asupra celor îndeplinite de Liga Culturală sunt de părere să numiți o Comisiune care să cerceteze la fața locului dacă s-a înființat muzeul organizat de Comisiunea Mon. Ist. și în caz afirmativ dacă funcționează și în ce condițiuni s-a organizat. Dacă s-a înființat o bibliotecă și o librărie și ce întrebuințare de propagandă culturală s-a dat restului de imobil.

Această comisiune propun să fie formată din dvs. și :

I.P.S. Mitropolit Irineu
dl. general de divizie, comand. secund C. 4 Arm., Manoliu Gh.
dl. director al Teatrului, Iov
dl. rector al Univ., Mihai David
dl. director al Academiei Artelor Frumoase, Roman Simionescu
dl. director al Conservatorului de muzică, Radu Constantinescu
dl. director al Fundației Ferdinand, Petru Bogdan
dl. director al Arhivelor Statului, Gh. Ungureanu
dl. prefect de județ, col. Talpeș

Comisiunea de cele constatate va dresa un proces verbal care va fi înaintat de Primărie Contenciosului Ministerului.

Șef Serv. Contencios,
Avocat N. Giolti

Documentul 30

D e c r e t — L e g e

pentru trecerea imobilului din Iaşi str. Lăpuşneanu 37 în patrimoniul Primăriei Municipiului Iaşi.

Art. 1. Se autoriză Statul Român prin Min. Cult. Naţ. şi al Cultelor să doneze Primăriei Mun. Iaşi imobilul din Iaşi, str. Lăpuşneanu 37 denumit „Casa Cuza Vodă" spre a servi ca muzeu municipal.

Art. 2. Prin prezenta lege se autoriză Primăria Mun. Iaşi să accepte această donaţiune în scopul arătat la art. 1.

Art. 3. Primăria este obligată să organizeze în imobilul donat muzeul municipal, în termen de 2 ani de la apariţia prezentei legi în Monitorul Oficial. În cazul neîndeplinirii acestei condiţiuni, imobilul revine de drept şi fără vreo despăgubire în patrimoniul Ministerului Culturii Naţionale şi al Cultelor.

Art. 4. Drepturile de folosinţă acordate Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor prin Jurnalul Consiliului de Miniştri nr. 479/938 şi 606/941 încetează pe data publicării acestei legi.

Documentul 31

Sfatul Popular al Regiunii Iaşi
Comitetul Executiv

Sfatul Popular al Regiunii Iaşi
Secţiunea Secretariat
Nr. 34453 din 23 noiem. 1955
Către Secţiunea Culturală
spre conformare

D E C I Z I E
nr. 917

Comitetul Executiv al Sfatului Popular Regional Iaşi;

Având în vedere dispoziţiunile H.C.M. nr. 1819 din 29 august 1955;

Având în vedere instrucţiunile Ministerului Culturii nr. B, 64935/1955 din noiembrie 1955, privind aplicarea acestei Hotărâri, cât şi Ordinul Ministerului Culturii nr. 1272 din 15.XI.1955 privind aprobarea unor normative referitoare la salarizarea în muzee.

În baza tabelului de gradare a muzeelor pe categorii şi regiuni - care este anexă la Ordinul Ministerului Culturii nr. 1272.

În baza dispoziţiunilor art. 18 al. a din regulamentul de funcţionare a Sfaturilor Populare Regionale;

D E C I D E

Art. 1. Pe data prezentei deciziuni ia fiinţă „Muzeul Unirii" cu sediul în Iaşi, str. Republicii nr. 14 în clădirea Palatului A.I. Cuza şi trece sub directa administrare a Palatului Culturii, intrând în complexul acestuia, cu statul de funcţiuni respectiv.

Art. 2. „Muzeul Unirii" are caracter memorial istoric.

Art. 3. Secţiunile: Secretariat, Cultural şi Financiar, vor aduce la îndeplinire prezenta decizie.

Dată astăzi 23 noiem. 1955

Preşedinte,
Emil Mazilu

O SCRISOARE INEDITĂ A PROFESORULUI SIMION MEHEDINŢI DESPRE ÎNSEMNĂTATEA LIMBII LATINE PENTRU NOI ROMÂNII

GEORGE JUVARA

Scrisoarea reprodusă alăturat, a fost adresată de Simion Mehedinţi, fostului inspector şcolar Ionescu-Bujor, la 8 august 1960, transcrisă pe curat de Maria S. Mehedinţi. Din aspectul grafic al textului, se pot vedea uşor greutăţile pe care le învingea Mehedinţi, din pricina unei cataracte de care suferea la ambii ochi, în ultimii ani ai vieţii sale. După cum el însuşi îmi mărturisea, cu prilejul convorbirilor noastre, Maria Mehedinţi reproducea cu scrierea ei clară, textul greu de descifrat al soţului.

Ceea ce trebuie subliniat este faptul că, pînă în ultimile zile ale vieţii sale, memoria şi viociunea de gîndire ale lui Simion Mehedinţi, rămăseseră aceleaşi, nefiind cu nimic alterate de vicisitudinile vîrstei sale înaintate, nici de boala de care suferea. La data de 16 octombrie 1962, el a împlinit 94 ani, iar la 14 decembrie, acelaşi an, a încetat din viaţă.

Dată exactă a naşterii lui Simion Mehedinţi ne-a fost de curînd comunicată de către profesorul *Dumitru Muster*, executorul testamentar al soţilor Mehedinţi. În urma informaţiilor obţinute de acesta de la Arhivele Statului, Filiala Focşani, data naşterii lui Mehedinţi trebuie rectificată : el nu s-a născut la 19 octombrie 1868, ci la 16 octombrie acelaşi an. În copia nr. C. 3—24, din 2 martie 1979, după originalul aflat la acea filială (nr. 28/1868 com. *Soveja*), se menţionează că Simion Mehedinţi a fost trecut în registrul de stare civilă al com. Soveja, la data 18 octombrie 1868, ca fiind *„născut alaltăieri*, în casa părinţilor săi din acea comună, fiind fiu al domnului Neculai *Mehedinţ*, în etate de 40 ani şi al doamnei Voica *Mehedinţ*, în etate de 35 de ani, agricultori, domiciliaţi în acea comună“. Aşa dar, data reală a naşterii lui S. Mehedinţi este 16 şi nu 18 octombrie 1868, după cum menţionau pînă acum toţi biografii săi. Este de asemenea demn de subliniat că, în acel act de stare civilă, ortografia numelui este Mehedinţ, nu Mehedinţi.

În ultima convorbire avută cu S. Mehedinţi, la 20 octombrie 1962, mi-a mărturisit, pentru întîia oară, suferinţele sale fizice, care-l reţineau în acea zi în pat, dar mi-a subliniat cu multă seninătate şi stoicism ; „Moartea este un fenomen fiziologic foarte firesc“.

În scrisoarea de faţă, Mehedinţi se referă la meritele didactice ale latinistului Constantin Georgian, al cărui elev a fost la Seminarul Central din Bucureşti, (Vezi S. Mehedinţi, *Premize şi concluzii la Terra*, Amintiri şi mărturisiri, Academia Română, 1946, pag. 15—16).

Textul scrisorii mi-a fost încredinţat de Mehedinţi, cu prilejul unei convorbiri ce am avut cu dînsul la 14 august 1960, cînd el mi-a scos în evidenţă însuşirile fostului său dascăl de limba latină. Mehedinţi mi-a lăsat această scrisoare în scopul publicării ei, la momentul potrivit. Cred că tipărirea acesteia este acum bine venită, într-o vreme în care gîndul nostru se întoarce către strămoşii latini şi traci, pe care Mehedinţi i-a evocat deseori în cursul activităţii sale ştiinţifice şi pedagogice. Unele publicaţii de dată recentă scot în evidenţă aceste preocupări ale strălucitului cărturar român, care a fost Simion Mehedinţi. (Vezi *Magazin Istoric*, Anul XII, nr. 10/139, oct. 1978, precum şi lucrarea lui *Emil Bîldescu*, S. Mehedinţi, gînditor social-politic şi pedagog, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, pag. 133).

ANEXĂ

(urmează în continuare textul scrisorii lui S.M.)

8. VIII. 60 S. MEHEDINŢI către I. IONESCU—BUJOR

Iubite amice (*nu găsesc alt cuvînt mai „rotund latinesc" şi mai potrivit pentru D-ta*).

Azi noapte ţi-am scris[1] (*în gînd*) *o lungă scrisoare. Rog acuma pe soţia mea să-ţi trimită un scurt rezumat*[2]. *La 92 de ani, nici ochii, nici mîna nu mă mai ajută...*

1. Ne-am înţeles ieri că limba latină întrecea — şi întrece şi azi — toate celelalte limbi. Are vocalele clare şi consonantele fără lunecări laterale. A fost limba Legilor, a „sentinţelor" definitive a oratorilor cu m(are)[3] *prestigiu, care încep dintrodată cu întrebări explosive*. „Quousque tandem abutere patientia nostra...?[4]. *Era limba de comandă militară a lui D.I. Juvenales*[5], *tribunul cohortei întâi* (*sic*) *din* Legiunea Dalmatorum, *dar şi limba satirei, care arde pînă la os, ca picătura de plumb topit. Nu în zădar se făceau Romanii* „satura tota nostra est..." *Era deci de la sine înţeles că nicio altă limbă nu va putea întrece* latina *pînă* în saecula seculorum...

2. S-a întîmplat însă că tocmai în Carpaţi, unde se vorbeşte şi azi cea mai arhaică dintre toate limbile neolatine, să trăiască un latinist fără pereche, la care nu numai şcolarii silitori, dar şi cei mijlocii ajungeau să citească latineşte „ca pe apă" ... Lecţia lui era aşteptată de toţi ca o sărbătoare. Prin cîte ţări nu călătorise, cîte limbi nu învăţase (*între altele şi sanscrita*) *şi ce nu povestea el, amestecînd cu textul latin „Amintirile" lui ! Clasa*[6] *ajungea ca o şezătoare... ! Moartea lui timpurie a fost însoţită de lacrimi nenumărate şi toate adevărate. Cu gîndul la acel minunat educator, mă întreb şi te întreb :* Se *cuvine să fie uitat cel care stîrnise în tineret un entuziasm, care*[7] *mergea pînă la cel mai sincer devotament personal ?*

3. Ai avut norocul să înveţi limba latină cu acel providenţial profesor timp de cinci ani. Ai fost discipolul său cel mai ales. Te-a urmărit şi în anii de la universitate, cu un adevărat părinte. Avusese şi el norocul să vadă că-i semeni nu numai prin muncă necurmată, dar şi prin alte calităţi eminente, pe care le-ai dovedit cu prisosinţă în zilele grele de la Cireşoaia... Fără o încordare supraomenească ne aştepta înfrîngerea şi ruşinea.

Mă întreb deci şi te întreb : În toată generaţia de azi, cine ar putea mai mult decît d-ta să ridice un monument[8] *răposatului profesor Georgian ? Cine poate reînvia „Gramatica" lui, „Sintaxa" lui şi mai ales „Metoda" lui de*[9] *a înviora clasa şi a chema „Regula" în ajutor, tocmai cînd trebuie şi unde trebuie ? Cine poate să ridice marelui latinist un monument, mai înalt, decît D-ta ?*

4. Fiindcă ai avut parte de o viaţă lungă, variată şi întru tot exemplară, mai fă ca fost „inspector" un act de Dreptate[10] *: nu lăsa să cadă în întunericul „Uitării" un cărturar a cărui personalitate merită să rămînă în amintirea neamului nostru Traco-Dac, ca un „cîştig pentru totdeauna"* (τὸ κτῆμα εἰ αεὶ)[11] *cum zicea*[12] *compatriotul nostru Thucydide — fiind el însuşi* Trac.

Încă odată, toată recunoştinţa mea pentru neaşteptata întîlnire care[13] *m-a înviorat. Ai făcut nu de mult o conferinţă, pe care mi-a lăudat-o mult D-na Orghidan...*

Devotat, S.M.

---

[1] În text, se repetă cuvîntul „scrie". (scris crls).

[2] În text „rezultat".

[3] În text, numai litera m (prescurtare).

[4] Apostrofa violentă, cu care Cicero începe în senat nemuritorul său discurs de acuzare împotriva lui Catilina : „Pînă cînd vei abuza de răbdarea noastră... ‹Catilina›.

[5] *Decimus Iunius Juvenalis*, poet latin, autorul celebrelor *Satire*, născut la *Aquitum* (60—140 ?).

[6] Deasupra cuvîntului „clasa" e scris cu creionul de altă mînă (a D-nei Mehedinţi) „lecţia", fără a se şterge primul cuvînt.

[7] În text cuvîntul „are", în loc de „care".

[8] Cuvintele „un monument" au fost adăugate ulterior cu creionul de Maria S. Mehedinţi, care a transcris textul scrisorii, după ciorna originală de faţă.

[9] În text, omis cuvîntul „de".

[10] Cu majuscule, în text.

[11] În paranteză, textul elin : τὸ κτῆμαεὶ αεὶ (la un cîştig pentru totdeauna).

[12] În text, se repetă cuvîntul „zicea".

[13] În text, se repetă cuvîntul „care".

120 DE ANI DE LA ÎNFIINȚAREA PINACOTECII NAȚIONALE ȘI A ȘCOLII DE ARTE FRUMOASE DIN IAȘI ȘI 80 DE ANI DE LA MOARTEA LUI GHEORGHE PANAITEANU — BARDASARE

CLAUDIU PARADAIS și MARIA PARADAISER

Se împlinesc anul acesta opt decenii de la moartea lui Gheorghe Panaiteanu-Bardasare, fondatorul Pinacotecii Naționale și al Școlii de bele-arte din Iași, instituții inaugurate — în premieră pe țară — la 26 octombrie 1860, așadar, cu 120 de ani în urmă.

Identificîndu-se cu destinul acestora, sacrificîndu-și propria creație artistică în folosul lor, trăind aproape jumătate din viață numai prin ele și pentru ele, Gheorghe Panaiteanu-Bardasare nici nu ar putea fi evocat altfel — în toată plenitudinea personalității sale — decît odată cu instituțiile pe care le-a creat și pentru existența cărora a luptat curajos împotriva tuturor vicisitudinilor istoriei și a stihiilor birocratice care s-au abătut asupra lor, cît ele s-au aflat sub conducerea sa.

În acest scop ne stau la îndemînă numeroase documente și mărturii, edite și inedite, unele revelatoare pentru frămîntările pe care le-a trăit acest om, pentru devotamentul și tenacitatea de care a fost capabil. Multe documente, emanînd chiar de la el și avînd un pronunțat caracter memorialistic, au fost utilizate — ca sursă informativă de prim rang — în elaborarea comunicării de față, oferindu-ne adeseori prilejul sublinierii unor aspecte mai puțin cunoscute din activitatea sa, al unor precizări utile și, nu rareori, al corijării unor inadvertențe care au circulat și mai circulă încă prin bibliografia de specialitate referitoare la viața artistică pe care a polarizat-o Panaiteanu în jurul celor două instituții create de el, cu privire la premisele și consecințele acesteia.

În unele publicații din secolul trecut, ca și în altele din secolul nostru, se considera „fără exagerare" că Gheorghe Panaiteanu-Bardasare „a deschis drumul artelor frumoase indigene" [1], că el „a aprins cea dintîi făclie spre drumul artelor frumoase din Iași" [2], că el este „cel dintîiu pictor al Moldovei, omul care va pune bazele, în Iași și-n toată Moldova, unei tradiții artistice, rezemată pe adevărata știință, căpătată la școlile cele mari ale Apusului" [3]. Se mai considera, de asemenea, că „nepornind de la nici o tradiție picturală din țara sa, arta lui Panaiteanu nu va avea nici o legătură cu trecutul românesc, ci va reprezenta fidel și cu mijloace modeste, caracterul, maniera și felul de execuție al școalei în care își făcuse învățătura" [4]). Evident, aceste afirmații sînt numai parțial valabile. Gheorghe Panaiteanu-Bardasare nu a fost nici în timp, nici sub raport valoric „cel dintîiu pictor al Moldovei". Eustatie Altini (1772—1815) și însuși Gheorghe Asachi (1788—1869), mentorul său, l-au precedat și ca „știință căpătată la școlile

---

[1] M. K. (Mihail Kogălniceanu) *Miscelle*, rev. Propășirea, anul I, 1844, nr. 7, p. 56.

[2] A. D. Atanasiu, *Gh. Bardasare — Panaiteanu și înființarea Pinacotecii și Școalei Artelor Frumoase din Iași*, Arhiva, anul XV, nr. 2, Iași, 1904, p. 63.

[3] Elena Zara, *G. Panaiteanu-Bardasare și Constantin Stahi, București*, 1937, p. 6.

[4] Idem.

cele mari ale Apusului" și ca pionieri ai clasicismului academist în Moldova și ca organizatori de învățămînt artistic; Gheorghe Lemeni și Gheorghe Năstăseanu s-au afirmat odată cu el, vădind resurse creatoare cel puțin echivalente, iar unii dintre discipolii săi — C. D. Stahi, Em. P. Bardasare, Gheorghe Popovici — l-au depășit simțitor. În ceea ce privește afirmația că Gheorghe Panaiteanu-Bardasare nu a pornit „de la nici o tradiție picturală din țara sa", trebuie să subliniem, dimpotrivă, că meritul său constă tocmai în faptul că, pornind de la tradițiile clasicismului autohton, înfiripate la Iași către sfîrșitul secolului al XVIII-lea și dezvoltate, printr-o direcționare sistematică de către Gheorghe Asachi, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, el a izbutit să consolideze aceste baze de la care a pornit, atît prin exemplul propriei creații — considerată de unii cercetători „forma cea mai completă și mai evoluată a clasicismului în Moldova, alături de Stahi" [5] — cît și prin organizarea unui învățămînt artistic viabil, în spirit clasicist, așa cum îl inițiase cu ani in urmă Gheorghe Asachi la „clasul de zugrăvitură" al Academiei Mihăilene.

S-a observat mai de mult că Gheorghe Panaiteanu-Bardasare nu trebuie considerat ca un inițiator în istoria artelor plastice moderne din Moldova — cu toate că a fondat Pinacoteca Națională și Școala de arte frumoase din Iași —, ci ca „un inel în lanțul evoluției spre asimilarea picturii moderne, fără a adăuga nimic nou, în ceea ce privește concepția, față de predecesori", meritul său incontestabil fiind așadar acela de „animator..., de continuator al tradiției lăsată de Asachi" [6]. Într-adevăr, dacă clasicismul cu lunga sa trenă academistă a dominat în exclusivitate școala de pictură ieșeană din secolul al XIX-lea și din primele două decenii ale secolului nostru, faptul i se datorează în cea mai mare măsură lui Gheorghe Asachi. El însuși pictor, format în atmosfera clasicismului vienez (1805—1808) și mai ales a celui roman (1808—1812). cu unii dintre corifeii acestuia — cum ar fi Antonio Canova. de pildă — Gheorghe Asachi își va pune pecetea propriei sale formații spirituale asupra vieții artistice ieșene vreme de aproape un secol. Organizînd diverse forme de învățămînt artistic in Moldova — la Școala franceză dela Miroslava, la „Gimnazia Vasiliană" de la „Trei Ierarhi". sau la Academia Mihăileană — Asachi a încadrat catedrele respective cu profesori clasicizanți din țările în care el însuși se formase ca artist, sau din alte țări puternic dominate de academism. Pentru „începuturile zugrăvici" îl invită la Școala franceză de la Miroslava pe vienezul Hönig; pentru „caligrafie și desemn de peisagiuri", pentru „desemnul figurilor" și pentru „zugrăvitura istorică în oloiu" îi invită la „Gimnazia Vasiliană" pe germanii Iosif Adler și Johann Müller, iar ceva mai tîrziu. la conducerea cunoscutului „clas de zugrăvitură" al Academiei Mihăilene îl va numi pe italianul Giovanni Schiavoni, cel mai prețuit dintre profesorii străini angajați de Asachi la Iași,. La rîndul lor, primii absolvenți ai „clasului de zugrăvitură" sînt îndrumați pentru specializare in țările din care proveneau foștii lor profesori academiști, ocolindu-se cu prudență Franța care trecea prin profunde transformări social-politice și cultural-artistice, frămîntări pe care atît Gheorghe Asachi, cît și Mihail Sturza, domnul Moldovei, nu le priveau cu ochi buni [7]. Gheorhge Năstăseanu este trimis la Roma; Gheorghe Lemeni și Gheorghe Panaiteanu-Bardasare sînt trimiși la München, oraș apreciat pe atunci ca o adevărată „Atenă" a Germaniei. Întorcîndu-se de la München, după 18 ani de studii, Gheorghe Panaiteanu organizează Școala de arte frumoase din Iași pe care o va conduce timp de peste trei decenii (1860—1892), imprimîndu-i orientarea academistă a propriei sale formații artistice. La rîndul lor, absolvenții acestei școli — Const. D. Stahi, Emanoil P. Bardasare Dimitrie Tronescu, Gheorghe Popovici, Octav Băncilă ș.a. — vor fi și ei trimiși la specializare în țările și în orașele in care fuseseră cu ani in urmă înaintașii lor, ajungînd apoi ei înșiși profesori și directori ai Școlii de bele-arte din Iași ale cărei destine le-au canalizat pe același făgaș academist, trasat dintru început de Gheorghe Asachi... Astfel se explică faptul că cei mai mulți și cei mai de seamă pictori moldoveni din secolul al XIX-lea s-au format în primul rînd la München și la Roma, făcînd să întîrzie atita vreme academismul în capitala Moldovei. Acel *spiritus rector* de esență clasicizantă, al cărui *primum mobile* a fost Gheorghe Asachi, s-a perpetuat — canonizat rigid — în succesiunea unor discipoli docili. trecînd ca o ștafetă din generație în generație. Treptat însă forța sa de penetrație începe să slăbească. Octav Băncilă, de pildă, a studiat la München, dar nu s-a conformat decît parțial programului academist, iar Nicolae Tonitza i-a

[5] Lucia Dracopol Ispir, *Clasicismul in pictura românească*, București, 1939, p. 32.
[6] Idem, p. 33.
[7] Prin 1835, „Mihail Sturza îi transferă de la studii din Franța, în Germania, atît pe fiii săi Dumitrache și Grigore cît și pe Mihail Kogălniceanu care se afla împreună cu ei. În acest sens fusese sfătuit și de consulul rus, care îi atrase atenția Măriei Sale că nu se cuvenea ca să-și țină copiii într-o țară prea liberală, pe marginile anarhiei" (Cf. George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941, p. 169).

plătit și mai puțin tribut. Trimiși de la Iași sau din alte orașe ale țării, nici ceilalți pictori români care au studiat la München spre sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru — Luchian, Petrașcu, Vorel, Hîrlescu, Steriade ș.a. — nu mai cad sub conul de influență al academismului. Dealtfel, însăși capitala Bavariei, multă vreme bastion european al academismului anacronic, devenise între timp cu totul altceva. Împotriva normelor academiste, incompatibile cu avîntul și fantezia creatoare, se produc spre sfîrșitul secolului al XIX-lea — atît la München cît și în alte centre din Germania — mișcări violente care pun întreaga artă clasică într-o succesivă și ireductibilă contradicție cu simbolismul și secesionismul, cu grupările „Jugendstil", „Der Blaue Reiter" și „Die Brücke", toate la un loc pregătind apariția expresionismului, curent cu rezonanțe universale și cu profunde implicații atît în artele plastice cît și în literatură, muzică și teatru. Depășit în apusul Europei, unde se împotmolise de aproape două veacuri în academism, clasicismul a constituit o etapă necesară în dezvoltarea artelor moderne românești din prima jumătate a veacului al XIX-lea, subordonîndu-se — ca și în alte țări europene — programului general de luptă ideologică, politică, socială și națională al burgheziei în ascensiune. Sub acest raport, inițiativa lui Asachi de a organiza un învățămînt artistic românesc cu orientare clasicizantă, ca și diriguirea acestuia spre un conținut patriotic, mai cu seamă spre subiectele pilduitoare din istoria noastră națională, au corespuns întocmai etapei istorice respective. Lui Gheorghe Panaiteanu-Bardasare, așa cum s-a mai spus, i-a revenit meritul continuării și consolidării acestor inițiative care, pe lîngă misiunea lor ideologică, au avut ca efect și educarea gustului public într-un spirit artistic nou, diferit de cel feudalo-religios, ceea ce a netezit realmente drumul către noile etape ale artelor moderne românești.

Dăruindu-se exemplar acestei cauze, pictorul afirma, într-un memoriu către Ministerul Instrucțiunii Publice, că lucrează pentru realizarea ei „poate de douăzeci de ori mai mult decît dorește onorabilul minister", deoarece progresele rapide înregistrate în dezvoltarea „talentului junimei noastre îl satisfac pe subsemnatul, făcîndu-l să nu se urnească de la școală de dimineața pînă seara și să-și sacrifice timpul, bucuria și zelul pentru plantarea și răspîndirea științelor artistice pe pămîntul României" [8]. Această putere de sacrificiu izvora din convingerea nestrămutată a lui Gheorghe Panaiteanu-Bardasare că „artele frumoase au misiunea de a înnobila și înălța cultura unui popor prin dezvoltarea gustului estetic" [9].

* * *

Toate demersurile care s-au făcut în vederea înființării Pinacotecii și a Școlii de belearte din Iași s-au prevalat de valoarea tablourilor donate de Scarlat Vârnav, chiar dacă numele donatorului nu era pomenit decît arareori în demersurile respective[10]. Cunoscînd bine acest adevăr, Gheorghe Panaiteanu-Bardasare îl relata în mod categoric: „Temelia acestei Pinacoteci s-a pus... la 1846 de către defunctul Sofronie (Scarlat) Vîrnav prin donațiunea colecțiunii de tablouri pe care a cumpărat-o licitativ de la marquisul Las Marismas din Paris în zilele de vineri și sîmbătă, în 19 și 20 decembrie, anul 1845, precum dovedește catalogul tablourilor, imprimat la Paris în același an" [11].

Întrucît în perioada cînd s-a făcut această donație, Pinacoteca încă nu exista, lucrările lui Vârnav au fost depozitate la Biblioteca Gimnaziului academic — care își avea sediul în vechea clădire a Academiei Mihăilene — rămînînd depozitate acolo vreme de zece ani.

Numai la cîteva luni după Unirea Principatelor Române, cînd, sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza, condițiile istorice devin mult mai favorabile dezvoltării învățămîntului, culturii și artei românești, V. Alecsandrescu — Urechiă, care era pe atunci șeful secțiunii I

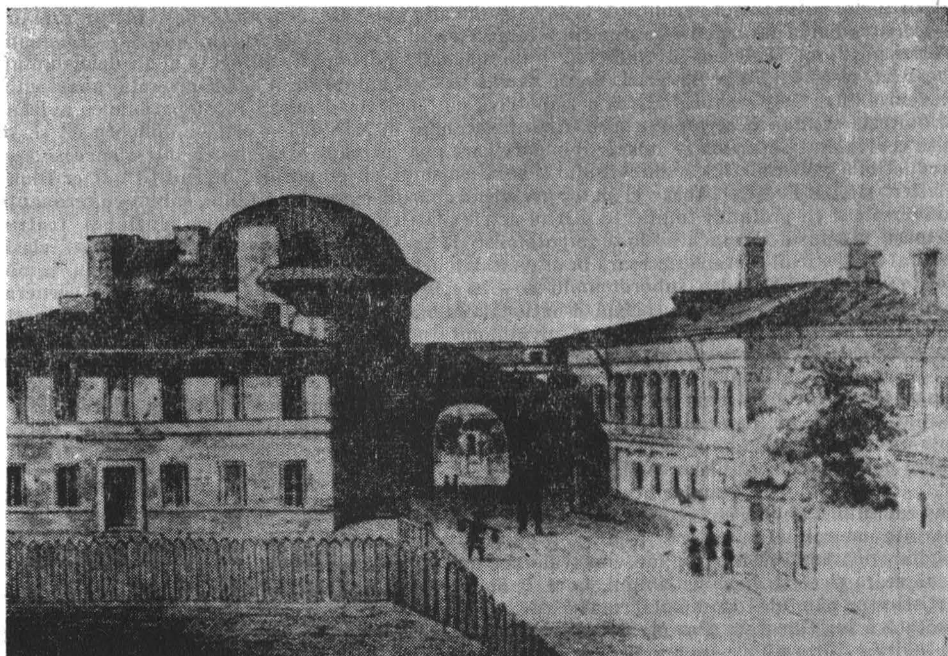
---

[8] Arhivele Statului Iași, Fond 183, ds. 1/1864, f. 10.

[9] Arhivele Statului Iași, Fond 183, ds. 2/1871, f. 51, „Petiția" lui Gh. Panaiteanu, nr. 52/15 iulie 1871, către Președintele Comitetului județean Iași.

[10] În redactarea acestei părți, referitoare la înființarea, evoluția și dezvoltarea Pinacotecii Naționale din Iași, autorii au folosit extrase din următoarele lucrări: Claudiu Paradais, *Valori ale picturii românești în Muzeul de artă din Iași*, Iași, 1970; Claudiu Paradais, *Valori ale picturii universale în Muzeul de artă din Iași*, Iași, 1972; Claudiu Paradais, *Muzeul de artă din Iași. Ghid*, Editura Meridiane, București, 1974; Maria Paradaiser, *Gheorghe Panaiteanu-Bardasare — date noi și precizări cu privire la fondarea Pinacotecii Naționale din Iași*, rev. „Cercetări istorice" (seria nouă), VII, Iași, 1976, pp. 165—173.

[11] Arhivele Statului București, M.I.P.C. 426/1893, f. 158.

Academia Mihăileană din Iași. Aici a luat ființă în 1835, „Clasul de zugrăvitură" ale cărui cursuri le-a frecventat Gheorghe Panaiteanu-Bardasare între anii 1835—1840.

din Ministerul Instrucțiunii Publice, își începe demersurile pentru înființarea a așa-numitului *Muzeu național de pictură*, pornind tocmai de la situația în care se afla această colecție.

La 3 noiembrie 1859, el înaintează *Consiliului miniștrilor* un referat în care arată că „Biblioteca colegiului din Iași posedă o colecțiune de 23 tablouri în oloi[12] și 40 litografiate, din care multe sînt de valoare reală ca tablouri istorice naționale sau modele de pictură, încît această mică colecțiune poate servi de începutul unui muzeu de pictură națională. La cercetarea ce s-a făcut acestor tablouri, văzînd că cele mai însemnate din ele se găsesc în o stare de ruinare și de labrare, simțind totodată trebuința ce este pentru națiune de a avea un muzeu istoric de pictură, care s-ar permite cu timpul a-și avea o școală a sa în această frumoasă artă, cu atît mai mult că chiar pînă acum guvernul țării a cheltuit mai multe sume cu trimiterea de tineri pictori români în Italia, subscrisul a crezut de datoria sa a îngriji pentru formarea unui muzeu de pictură națională și, ca început la aceasta, a însărcina pre D. Anastasano, ca pictor român, cu restaurarea tabloanelor îndăunate și sporirea lor cu copierea Domnilor români de pre la deosebitele biserici și alte izvoare, însemnîndu-i-se spre acest finit (= scop) un onorariu din economiile casei clerului.

Acestea, subscrisul are onoarea a le referi onorabilului Consiliu spre cuvenita aprobare" [13].

Acestui referat i s-a dat următoarea rezoluție: „Se va aștepta aprobarea budgetului".

În sfîrșit, în ședința din 30 iunie 1860, Adunarea legiuitoare a Moldovei, prezidată de Mihail Kogălniceanu, pe atunci președinte al Consiliului de Miniștri și ministru ad-interim la Culte și Instrucțiune publică, aprobă înființarea Muzeului, a Școlii de arte frumoase și a Universității, toate trei fiind primele instituții de acest fel din țara noastră.

---

[12] Pe lîngă lucrările donate de Scarlat Vârnav, la Biblioteca colegiului se mai găseau și alte opere de artă adunate de Gheorghe Asachi încă de pe vremea *clasului de zugrăvitură*, care a funcționat în cadrul Academiei Mihăilene, între anii 1835—1843.

[13] Arhivele Statului București, M. C. I.P., Moldova, ds. 518/1859, f. 23.

79

NOI

Alessandru Ioan I.

Cu mila lui Dumnedeu si vointia Nationala

Principateloru-Unite

Moldova si Têra Românéscă

La toti de facia si viitori sănătate

Asupra raportului No 9177 al Ministrului Nostru Secretariu de Statu ad interimu la Ministeriulu de Culte si Instrucţiune Publica din Moldova

Considerandu propunerea inpreuna cu alaturatulu raportu si in virtutea § 101 din [illegible] scolarii

Amu decretatu si decretamu:

Art. I Dlu Baltazaru Panaiteanu este intaritu in postulu de directoru alu Muzeului din Moldova cu speciala indatorire de a restaura tablourile actuale ale acestui Muzeu, de a completa albumulu nationalu si de a preda de o [illegible] la scola de pictura si sculptura ce se va infiintia.

Art. II Si celu de pe urma D. Ministru Nostru Secretariu de Statu ad interimu la Ministeriulu de Culte si Instrucţiune Publica din Moldova este insarcinatu cu a

Decretul domnesc prin care Gheorghe Panaiteanu-Bardasare „...este întărit în postul de directore al Muzeului din Moldova". (Arhivele Statului București, ds. 518/1859, f. 79).

La 29 august 1860, prin Decretul domnesc nr. 9223, Gheorghe Panaiteanu-Bardasare „este întărit în postul de directore al Muzeului din Moldova, cu speciale îndatoriri de a restaura tabloanele actuale ale acestui Muzeu, de a completa albumul național și de a preda la școala de pictură și sculptură ce se va înființa"[14].

În noua sa calitate, Gheorghe Panaiteanu-Bardasare primește ordin de la ministerul tutelar — cu nr. 10.796 din 12 septembrie 1860 — să preia, împreună cu Gheorghe Șiller, operele de artă existente la Biblioteca școalelor.

Vestea înființării — de jure — a Muzeului național de pictură a produs entuziasm în rîndurile intelectualității ieșene. La 12 iulie 1860 — deci numai după două săptămîni de la adoptarea măsurii în Adunarea legiuitoare — se primea, la Ministerul Instrucțiunii Publice din Moldova, o scrisoare entuziastă a „Letinantului *ALEXANDRU DONICI* „prin care cunoscutul fabulist își exprima dorința, „ca român, de a contribui și el la deschiderea unui asemenea important templu al artelor în Patrie", rugind „pre Onor Ministeriu a binevoi să primească pentru noul muzeu... donațiunea din partea " sa „a tabloului original de T. Aman, reprezentînd actul *Unirii Principatelor...* in mărime naturală". Cu acest prilej, Kogălniceanu are inspirata idee de a pune pe scrisoarea lui Donici următoarea rezoluție : „Primindu-se cu recunoștință hărăzirea făcută, se va aduce la cunoștința Domnului stăpinitor... ca prin ordonanță domnească și publicată să se exprime dăruitorului recunoștința guvernului". Peste cîteva zile, la 26 iulie 1860, el va redacta un referat către Al. I. Cuza rugîndu-l a exprima dăruitorului, prin alăturata Ordonanție, Domneasca... mulțumire pentru asemine lăudabilă faptă, demnă a servi de model tuturor carii (= celor ce) aspiră a binemerita de recunoștința țării, autorizînd pe subscrisul a o și publica spre obșteasca știință și aprețuire"[15].

Acest procedeu — total diferit de tratamentul aplicat donației lui Scarlat Vârnav pe vremea lui Mihail Sturza și chiar a lui Grigore Alexandru Ghica — a stimulat considerabil generozitatea colecționarilor particulari. Pe la mijlocul lunii octombrie a aceluiași an, patrimoniul artistic al instituției se îmbogățește cu încă treizeci de tablouri—românești și străine— pe care le donează un alt colecționar ieșean, avocatul *COSTACHE DASIADE.*

Primindu-i-se cu recunoștință ofranda, Mihail Kogălniceanu solicită lui Gheorghe Panaiteanu — la 6 noiembrie 1860 — catalogul colecției lui Dasiade, pentru a redacta, în temeiul acestuia, un referat către Al. I. Cuza, rugîndu-l, ca și in cazul donației lui Donici, să aducă mulțumiri publice colecționarului pentru donația făcută muzeului.

Pînă la inaugurarea muzeului, Panaiteanu a mai obținut de la Ministerul Instrucțiunii Publice o lucrare de Theodor Aman *(Ștefan cel Mare și arcașii)*, două lucrări de Gheorghe Năstăseanu *(Cavaler în zale* și *Portretul lui Al. I. Cuza)*, un *Portret al mitropolitului Veniamin Costache*, semnat de A. Kauffmann, și un portret anonim.

Deschiderea muzeului a avut loc la 26 octombrie 1860, odată cu solemnitatea inaugurării Universității și în același local cu aceasta, adică în actualul sediu al Filialei Iași a Academiei R. S. România. Patrimoniul său însuma atunci 64 de tablouri în ulei, 18 mulaje în ghips și circa 100 de litografii.

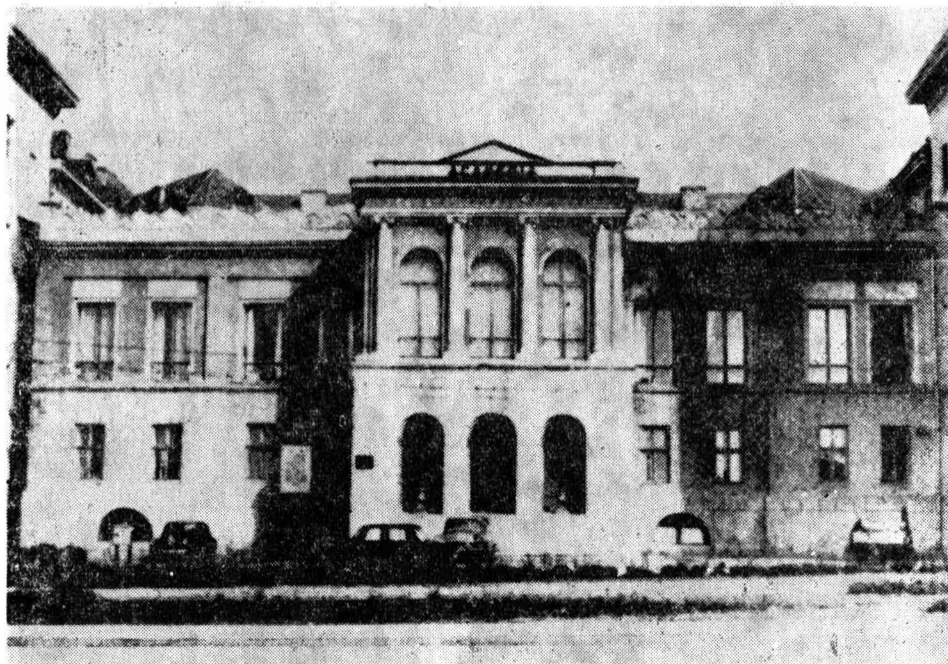
Nucleul cel mai prețios al acestei restrînse colecții era constituit din cele 16 tablouri italiene, spaniole, flamande, olandeze și franceze donate statului de către patriotul moldovean Scarlat V. Vârnav, încă din anul 1847, la care s-au adăugat ulterior donațiile și achizițiile menționate mai sus.

După inaugurare, la 7 aprilie 1861, intră în Muzeu, împrumutată „vremelnicește", colecția lui Costache Negri, formată din 39 de tablouri atribuite unor maeștri celebri ca Van Dyck, Nicolas Poussin, Tintoretto, Veronese, Salvator Rosa, Carlo Dolci, Giulio Romano, Francesco Solimena, Jan Both etc. Ulterior, la 10 iulie 1874, in urma unor îndelungate tratative purtate de Panaiteanu cu Negri, pe de o parte, cu generalul Tell, Mihail Kogălniceanu și Titu Maiorescu, pe de alta, colecția sa intră definitiv în patrimoniul muzeului, fiind achiziționată la o sumă derizorie care face din ea o cvasidonație...

De-a lungul anilor, patrimoniul Muzeului s-a îmbogățit cu noi lucrări de artă românească și străină provenite atît din donații particulare, cit și din achiziții efectuate de stat. Au mai făcut donații : C. D. Stahi, Gh. Panaitcanu-Bardasare, B. P. Hasdeu, Ioan Aivas, Em. P. Bardasare, Iancu Manolache Codrescu ș.a., iar printre autorii lucrărilor donate de aceștia întîlnim numele pictorilor Niccolo Livaditti, Em. P. Bardasare, C. D. Stahi, Ludovic Stawschi, Eustache Lesueur ș.a.

Mai importante ca valoare artistică — dar cu mult mai puține — sînt lucrările achiziționate de stat în perioada respectivă. Printre autorii acestora — alături de Constantin Lecca,

[14] Idem, f. 79.
[15] *Ibidem*, ff. 33, 37.

Palatul Roznovanu, unde la 26 octombrie 1860 a fost inaugurat Muzeul. În prezent aici se află Filiala Iaşi a Academiei R. S. România.

Em. P. Bardasare, Petre Verussi, Gheorghe Panaiteanu, C. D. Stahi — îi intilnim și pe cei mai mari pictori români din secolul trecut : Theodor Aman, Nicolae Grigorescu și Ion Andreescu.

După trei decenii de la inaugurare, cînd Gheorghe Panaiteanu-Bardasare ieșea la pensie (1892), se putea afirma că instituția a prins rădăcini puternice, că s-a integrat în viața spirituală a orașului și a țării, polarizind în jurul ei întreaga mișcare plastică din Moldova.

Încă din primii ani ai existenței sale, Muzeul — numit mai tirziu *Pinacoteca Națională din Iași*[16] — a fost mereu in căutarea unui sediu propriu, cu condiții bune de expunere și conservare : în 1860, după cum am văzut, este inaugurat în vechiul local al Universității, unde își are sediul acum Filiala Iași a Academiei R. S. România ; în 1879 se mută în casele lui Constantin Theodor Ghica, de la Copou, dar după 12 ani — în 1891 — își schimbă iar sediul, mutindu-se în localul fostei Școli centrale de fete din str. Muzelor, acolo unde se află astăzi Liceul nr. 2 „Mihai Eminescu".

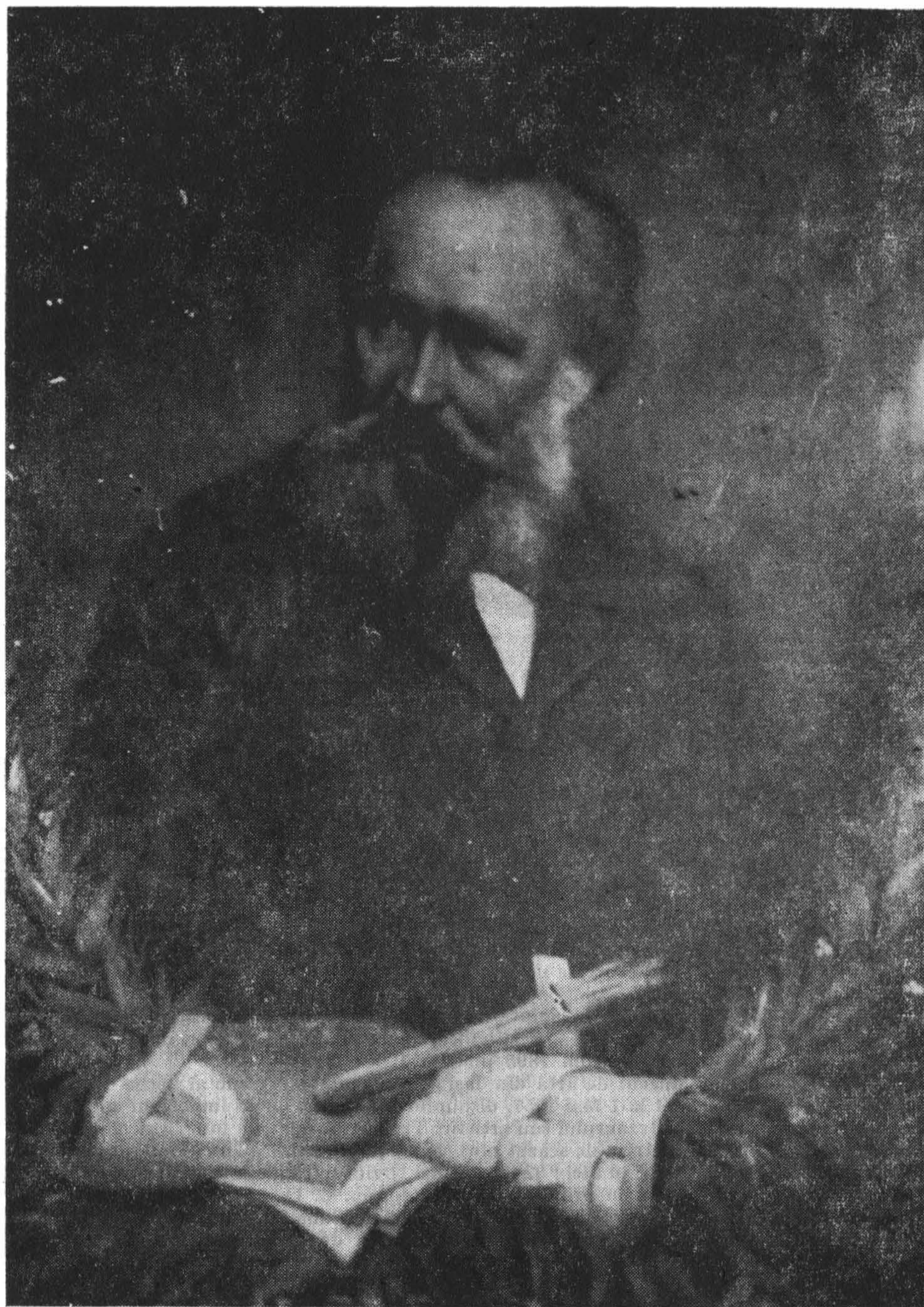
Ultimul local al Pinacotecii — înainte de a fi instalată în monumentalul Palat al Culturii — a fost vechea clădire a Academiei Mihăilene, care era situată vizavi de Liceul Național, aici zăbovind cel mai mult : din 1895 pînă în 1950.

În actualul sediu, Muzeul de artă din Iași — continuator organic al vechii Pinacoteci Naționale — a fost inaugurat la 1 Mai 1957, dispunind, în sfîrșit, de un important spațiu pentru expunerea și depozitarea tezaurului său artistic. Trebuie să relevăm însă că ritmul de creștere a acestui tezaur a fost extrem de scăzut pînă acum 25 de ani. La 26 octombrie 1860, patrimoniul însuma 64 de tablouri în ulei ; 32 de ani mai tirziu, retrăgindu-se la pensie, Gheorghe Panaiteanu-Bardasare îi dădea în primire succesorului său, C. D. Stahi, 214 tablouri[17], iar după 86 de ani de existență, în 1946, cînd maestrul Corneliu Baba lua în primire direcția Pinacotecii din Iași, în inventarul acesteia nu figurau decit 521 de piese de pictură, grafică și sculptură.

---

[16] Prin ordinul Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor nr. 31. 959 din septembrie 1865. Cf. Arhivele Statului Iași, Fond 183, ds. 6/1912, f. 383.

[17] Arhivele Statului București, M.I.P.C., ds. 426/1893, f. 157 și următoarele.

Gh. Panaiteanu „Autoportret", (1870—1880). Col. Muzeului de artă din Iaşi.

Abia în anii puterii populare s-au alocat fondurile necesare pentru achiziții masive de lucrări, pentru instalarea Muzeului într-un local pe măsura importanței acestuia, pentru extinderea spațiului de expunere și conservare, pentru organizări de expoziții temporare, pentru tipărituri, pentru angajarea unui personal de îndrumare, cercetare și îngrijire corespunzător.

Acum, în Palatul Culturii — una dintre cele mai mari și mai frumoase construcții din oraș și din țară chiar — Muzeul dispune de 22 de săli spațioase pentru expoziția permanentă și de un patrimoniu artistic care însumează peste 5 000 de opere, din care circa 2 500 sînt lucrări de pictură, peste 2 200 de grafică și circa 450 de sculptură, fiecare din aceste genuri cuprinzînd atît opere de artă națională, cît și opere de artă universală.

Este în continuă creștere, de asemenea, afluența vizitatorilor Muzeului, care a atins în ultima vreme o medie anuală de circa 150 000, cifră pe deplin edificatoare dacă o comparăm cu numărul acestora din anul 1938, care atinsese „recordul de... o mie", după cum anunța ziarul local.

* * *

În concepția lui Gheorghe Panaiteanu-Bardasare, „Fondarea unui muzeu" de pictură fără o școală de arte frumoase „este întocmai ca o bibliotecă fără știință de carte" [18]. Considerîndu-le inseparabile, toate demersurile sale pentru înființarea Muzeului au avut deopotrivă în vedere și organizarea unei asemenea școli „hrănind ideea" de a o fonda la Iași „încă de pe vremea cînd se afla în străinătate" [19]. Pătruns de necesitatea ei, el a „stăruit întru aceasta... cu toate puterile" obținînd „autorisațiunea Domnului Mihail Kogălniceanu să organizeze o asemenea școală după modelul academiilor din Germania" [20]. Formal, problema fusese oarecum rezolvată încă de la 12 august 1860, prin acel „Prescriptium-verbale" semnat și publicat de Mihail Kogălniceanu în „Ateneul Român" nr. 1 din septembrie 1860 în care se prevedea că „pe lîngă Muzeul nou înființat... se va organiza un început de școală de pictură și sculptură", prevedere curpinsă, dealtfel, și în Ordonanța domnească din 29 august 1860, prin care „D-lui Baltasar Panaiteanu era „întărit în postul de directore al Muzeului din Moldova", avînd printre alte speciale îndatoriri „și pe aceea „de a preda... la școala de pictură și sculptură ce se va înființa" [21].

Conform proiectului prezentat de Panaiteanu lui Kogălniceanu, această școală era „menită să formeze artiști și diletanți... pentru ca prin dînșii să se poată dezvolta gustul pentru frumos în popor", arta trebuind să fie „întocmai ca razele soarelui care să străbată ...pînă la bordeiul olarului, precum era odinioară la greci și romani" [22]. Considerînd că „puținii pictori" din vremea lui „sînt trecători" și că „pe urma lor" trebuie „să răsară alții care să însuflețească artele cu noi puteri spre a le înălța la culminațiunea lor", Gheorghe Panaiteanu pleda — în succesiunea gîndirii bătrînului Asachi — „pentru introducerea desenului liber în toate gimnaziile principatului" și pentru obligativitatea tinerilor (elevi) de a desena în vederea depistării acelora care vădesc talent și care „cu timpul... pot deveni artiști". Se subînțelege că mai ales din rîndurile acestora se vor recruta viitorii elevi ai Școlii de arte frumoase, care, pentru început, va funcționa „sub acoperămîntul Muzeului", cu două clase și anume: I clasul anticilor și II clasul de pictură". Mai tîrziu se va putea înființa „și un clas de compozițiune". Deocamdată însă, „fiindcă lipsesc elevii pregătiți pentru a începe studiile" la primele două clase menționate mai sus, el își propunea să înființeze un „clas de desen preparativ", în cadrul căruia elevii să fie supuși la „tot felul de probe elementare graduale pînă la cele mai grele" și numai în funcție de iscusința lor „vor trece la studiul academic al anticilor unde se va începe cu desemnarea anatomică". Pentru „clasul de desen preparativ", Panaiteanu prevedea următorul program: „dimineața de la 8—12 ore și după-amiaza de la 1—5 ore". Pentru „clasul anticilor" se preconiza un program mai încărcat și mai complex: „dimineața de la ora 6—8, modelul; de la 8—11, anticile; de la 11—12, optica sau perspectiva. După-amiaza de la 2—5, studiul anticilor; de la 5—6, anatomia și de la 6—8, nudul". Cu privire la studiul de nud, Panaiteanu considera că acesta „este cel mai greu, dar și cel mai folositor pentru fiecare artist sau diletant ce vrea să aibă o solidă pregătire în cariera sa artistică". La „clasul de pictură" nu puteau să ajungă decît „Tinerii care au învins greutățile desenului de pe antic și natură". Aici ei de-

---

[18] Eugen Pohonțu, *Începuturile vieții artistice moderne în Moldova — Gh. Asachi și Gh. Panaiteanu*, Editura Meridiane, București, 1967, p. 76.

[19] Arhivele Statului Iași, Fond 183, ds. 1/1864, f. 256.

[20] Idem.

[21] Arhivele Statului București, Fond Minist. Cult. și Instr. Public., Moldova, ds. 518/1859, f. 79.

[22] *Ateneul Român*, nr. 17, 10 februarie 1861, p. 146.

Gheorghe Panaiteanu-Bardasare — desen în creion de Emanoil P. Bardasare, 1887.

prindeau „finele nuanțe ale coloritului", un accent deosebit punîndu-se pe exercițiile după modele vii care trebuiau să fie alese dintre „oamenii cei mai expresivi, cu trăsături caracteristice și carnație puternică". Se afectau pentru studiul modelelor vii trei ore dimineața și două după-amiaza. „Celelalte ore se vor întrebuința pentru studierea draperiilor, imitațiunea tuturor materialelor, cum și pentru prelecțiunile următoare: anatomie (după cadavru), fiziologia, mai pe larg istoria artelor, estetica, arheologia, antologia etc". Copierea oricărui tablou din Muzeu era permisă numai acelor elevi „care au trecut peste greutățile tehnice ale coloritului cu măiestrie și s-au pătruns cu toată profunditatea despre formele materiei". Proiectul mai prevedea organizarea unor expoziții anuale cu lucrările elevilor, instituindu-se pe baza lor concursuri pentru obținerea medaliilor de merit ale școlii, ierarhizate pe „trei clase și anume: I. de aur; II. de argint; III. de aramă". Cîștigătorul medaliei de aur urma să fie trimis în Italia, „sau aiurea, pe 3 ani de zile pentru perfecționarea sa într-una din specialitățile ce și le-au ales și în care va fi dator de a executa un tablou pentru Muzeu", în semn de recunoștință. Recompensa pentru cîștigătorul medaliei de argint trebuia să fie autorizarea acestuia de a picta „orice biserici". Pornind de la această ultimă idee, Panaiteanu își îngăduia să atragă „atențiunea unui guvern luminat, liberal, către starea deplorabilă a zugrăviturilor religioase de prin bisericile noastre" și propunea în final „a îndatori (după vîrstă) pe toți zugravii de biserici ca să vie și să studieze la școala de frumoase meserii (sic!) și numai acela care va căpăta atestatul școlii să fie liber de a profesa această artă". După opinia sa, „prin atare reorganizare... Înaltul Minister de Culte "își înscrie „în istoria dezvoltării artelor române o strălucită pagină de laudă și de recunoștință eternă"[23].

Proiectul acesta a fost aprobat în principiu, dar nu s-au afectat inițial, decît sporadic și într-o măsură extrem de scăzută, fonduri pentru realizarea lui.

După unii istorici, Școala ar fi început să funcționeze „înainte de deschiderea Muzeului"[24], ceea ce ni se pare puțin probabil. După relatările lui Panaiteanu însuși, cursurile au început „în luna lui noiembrie 1860, iar în mod mai regulat de la 15 ianuarie 1861, numai cu un singur profesor în persoana sa și cu 12 elevi între care se aflau mai mulți zografi de biserică ce se adunaseră mai de mult timp împrejurul său"[25]. „Și fiind că Școala era goală — relatează Panaiteanu în altă parte — lipsită de modele și de alte obiecte didactice, i-am pus la dispozițiune pe ale mele proprii aduse cu mine din străinătate"[26].

Potrivit prevederilor din proiect, la sfîrșitul anului școlar 1860—1861 s-a organizat prima expoziție a Școlii, asupra căreia nu avem alte știri decît acelea transmise chiar de Panaiteanu prin diversele sale memorii și însemnări autobiografice: „Expozițiunea de desemne a elevilor ce avusese loc la finea acelui an școlar, atrase un număr mare de tineri, veniți din gimnazii și din alte școale, încît spațiul școalei nu mai permitea a se admite pe toți, ceea ce a motivat mai tîrziu numirea unui al doilea profesor de desemn — George Șiller — pentru anul următor și adăugirea a două camere"[27]. Gheorghe Șiller a fost numit într-adevăr, la 10 august 1961, în postul de „subîngrijitor" al Muzeului și ajutor la Școala de pictură „cu speciala îndatorire de restaurator al tabloanelor îndăunate"[28], dar numirea sa a fost prilejuită nu numai de afluența sporită a elevilor, ci mai ales de trimiterea, în iunie 1861, a lui Gheorghe Panaiteanu-Bardasare împreună cu Bogdan Petriceicu-Hasdeu la expoziția de „antichități, numismatice, manuscripte etc." de la Lemberg, „spre a face copii exacte și a aduce lămuriri arheologice de pe originalele atingătoare la România"[29]. Lipsind din țară în perioada înscrierilor și a celorlalte pregătiri pentru deschiderea anului școlar 1861—1862, Panaiteanu a solicitat Ministerului să însărcineze pe Gheorghe Șiller cu rezolvarea acestor probleme, ceea ce a dus la angajarea acestuia.

[23] Idem.

[24] Eugen, Pohonțu, *op. cit.*, p. 74.

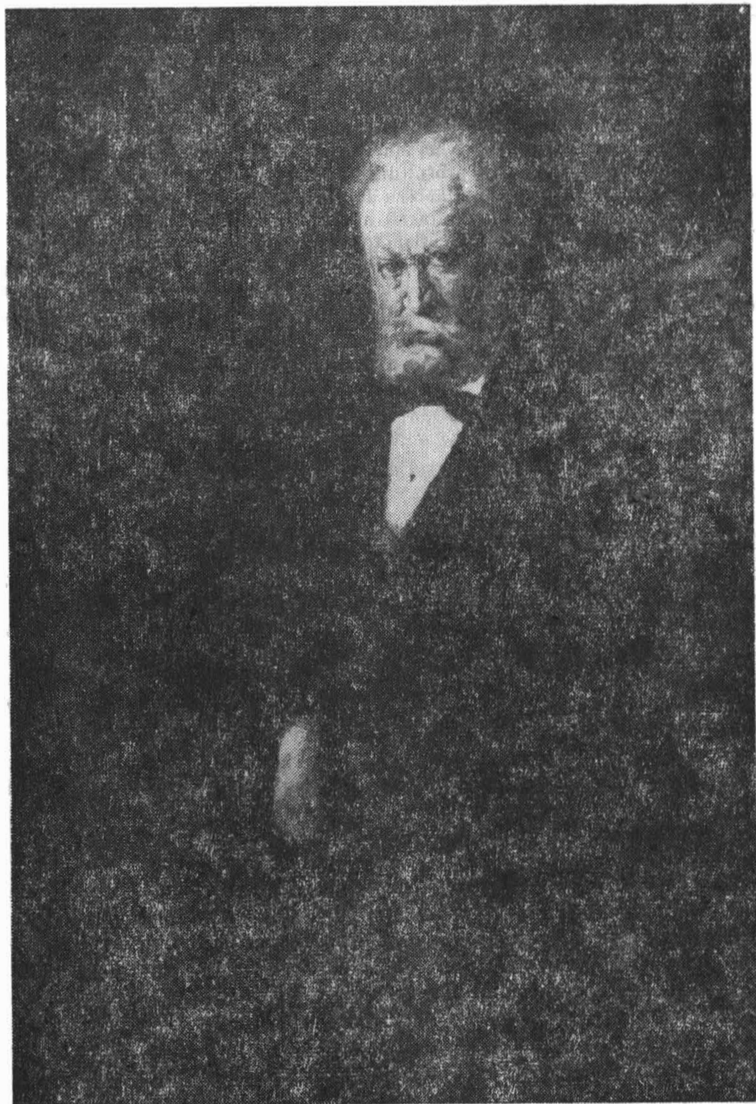
[25] Arhivele Statului București, Minist. Instr. Public, ds. 426/1893. f. 126.

[26] Arhivele Statului Iași, Fond 183, ds. 1/1864, f. 256.

[27] Idem.

[28] Eugen Pohonțu, *op. cit.*, p. 75.

[29] Idem, pp. 74—75.

Gheorghe Panaiteanu-Bardasare, portret executat de elevul său, Octav Băncilă, în anul 1898. (Col. Muzeul de artă din Iaşi).

În proiectul de organizare a Şcolii, Panaiteanu prevăzuse o măsură interesantă şi surprinzătoare pentru un pictor de formaţie tipic academistă. Este vorba de recomandarea ce trebuia să se facă elevilor ca „în timpul vacanţelor... să meargă pe la cele mai pitoreşti locuri şi să stringă din muzeul cel mare şi bogat al naturii tot soiul de studii" [30]. Pornind de la

[30] *Ateneul Român*, nr. 17 ,din 10 februarie 1861, p. 146. (Pentru realizarea acestei prevederi în mod organizat cu toţi elevii, Panaiteanu va solicita mai tirziu fonduri de la Minister ; Adresa nr. 51/30. VII. 1866, „... prin raportul nr. 22 din 14 iunie a. c. (subsemnatul) a făcut o

această prevedere, s-a hotărît ca expozițiile Școlii să nu se mai organizeze la sfîrșitul anului școlar expirat, ci la începutul celui următor, pentru a da posibilitatea elevilor să expună și lucrările executate în timpul vacanțelor de vară, potrivit recomandării citate. Așa se face că expoziția anului școlar 1861—1862 s-a deschis în toamnă, la 30 septembrie 1862, bucurîndu-se de o atenție sporită din partea Ministerului care a numit cu acest prilej un juriu restrîns, format din septuagenarul Asachi și D. Gheorghe (fost elev al Academiei Mihăilene, la „clasul de zugrăvitură“) pentru clasificarea și premierea celor mai bune lucrări[31].

Din conceptul unui anunț, semnat de Gheorghe Panaiteanu Bardasare, aflăm că „Solemnitatea deschiderii expoziției“, din anul școlar 1862—1863, „se va face duminică 17 noiembrie, la 11 1/2 ore“, cu participarea „Onorabilului Comitet de inspecțiune școlară“, a tuturor „domnilor profesori, ca membri ai corpului Instructiunii publice“, a tuturor „demnităților religioase, civile, militare“, precum și a cetățenilor... Se mai anunța că „D-l Alexandrescu (Urechiă), președintele Comitetului de inspecțiune și pro-rectorul Universității va rosti un cuvînt analog cu ocaziunea“ și că „Muzica militară va cînta Imnul național“, după care se va declara expoziția deschisă, putînd fi vizitată — vreme de două săptămîni — zilnic între orele 10—14.

Din același concept mai aflăm că erau expuse peste „două sute de studii în felurite genuri, precum : figuri, animale, peisaje și prospecte, ornamente, arabescuri și altele, lucrate în diferite metode“ și că expoziția se va închide la 1 decembrie, cînd se vor distribui și premiile „hărăzite elevilor de către Înaltul Guvernămînt“[32]. Printre elevii premiați atunci — cu bani și cu materiale de pictură — îi menționăm pe Gheorghe Ulinescu, Emanoil Bardasare, Constantin Stahi, Vasile Belissimus, Ilie Constantius, ieromonahul Paulescu Damian ș.a.[33]. Așa dar, cu prilejul acestor expoziții se organizau manifestări solemne, profund educative, care depășeau ca amploare oficierea unui simplu vernisaj. Școala a început să trăiască, numărul elevilor a crescut dînd posibilitatea unei selecții mai exigente și — în consecință — rezultatele meritorii nu s-au lăsat prea mult așteptate. Pornind de la aceste realități, Panaiteanu procedează, în anul școlar 1863—1864, la o reorganizare a programului de învățămînt, împărțind Școala în două diviziuni principale : ceea ce fusese inițial „clasul de desen preparativ“ devine acum „diviziunea elementară“, iar „clasul anticilor“ și „clasul de pictură“ sînt integrate, potrivit noii organizări, în „diviziunea academică“. În această restructurare nu este vorba numai de o substituire de termeni. Diviziunea elementară era mai complex concepută decît „clasul de desen preparativ“, împărțindu-se, la rîndul ei, în „clasa I-a“, unde elevii învățau să deseneze elemente disparate ale figurii umane și ale peisajului (gură, ochi, nas, urechi, sau frunze, ramuri etc.) și „clasa a II-a“ în care elevii asamblau figuri și peisaje întregi din elementele pe care învățaseră să le deseneze disparat la clasa anterioară. Durata studiilor la diviziunea elementară era nedeterminată și nu se lua în considerație la structurarea studiilor, pe ani, în cea de a doua diviziune numită „academică“. Pentru aceasta din urmă, programul de învățămînt era eșalonat pe o perioadă de șase luni, după cum urmează : anul I — desen după antic și după model viu, anatomie și fiziologie, perspectivă și noțiuni introductive de istoria artelor ; anul II — desen după antic și după natură, studii de nud, anatomie, fiziologie, perspectivă, istoria artei primitive și a Egiptului antic ; anul III — studii de nud după statui și după natură, studii de draperii, anatomie, perspectivă, istoria artei grecești și romane, studii elementare de compoziții în alb-negru ; anul IV — studii de colorit după capete, studii de nud și de draperii la lumină de zi și de noapte, compoziții în desen după subiecte date de profesor, estetică, psihologie, arhitectură, istoria artei bizantine, germane și italiene ; anul V — colorit după figuri întregi și după nud în [illegible], sculptură, compoziții în ulei, estetică, psi-

---

propunere foarte favorabilă atît în interesul progresării culturii cît și al igienei bursierilor, de a face pe timpul vacanțelor excursii campestre pe la cele mai frumoase și pitorești locuri din țară spre a se desfăta prin aceasta știința lor despre frumos și grandios în natură. Rog să li se dea pe lîngă bursa lor o sută de lei pentru cheltuiala drumului etc. Văzînd însă că pînă astăzi... nu s-a dat încă nici un fel de lămurire, iar vin din nou a mă ruga cu profund respect ca după ce veți consimți și Dvs. la necesitatea unor asemenea excursii instructive ele să se facă și în alte țări în interesul dezvoltării artelor. Binevoiți a da stipendiștilor ajutorul de care au nevoie“.(Cf. Arhivele Statului Iași, Fond 183, ds. 1/1866, f. 103).

[31] Eugen Pohonțu, *op. cit.*, pp. 78—79. (Gh. Asachi va face parte — pînă în 1869, cînd moare — din toate juriile expozițiilor organizate de școală, fiind probabil, mîndru de opera discipolului său).

[32] Arhivele Statului Iași, Fond 183, ds. 1/1863, f. 51.

[33] Eugen Pohonțu, *op. cit.*, p. 79.

hologic, chimia și teoria culorilor, istoria costumelor și armelor, istoria artelor între secolele al XV-lea și al XVIII-lea ; anul VI — compoziții în ulei cu subiecte istorice, religioase, mitologice și de gen, istoric universală și națională, religie și mitologie greco-romană[34].

Acest program de învățămînt, ca și multe din prevederile proiectului de organizare a Școlii de arte frumoase din Iași au fost preluate și integrate de Ministerul Instrucțiunii Publice în Regulamentul pentru Școalele Naționale de Arte Frumoase, intrat în vigoare la 23 octombrie 1864. După cum se știe, odată cu apariția acestui regulament a luat ființă Școala de arte frumoase din București, sub direcția lui Theodor Aman, iar cea de la Iași a primit, în sfîrșit, o consacrare legală, fiind abia acum înscrisă în bugetul statului.

Programul de studii stabilit în acest regulament era vast, cuprinzînd secții de pictură, sculptură, gravură, arhitectură și arta grădinilor, cu toate disciplinele auxiliare, fapt pentru care Theodor Aman nu a putut să-l respecte decît „în linii generale", iar Gheorghe Panaiteanu-Bardasare nici atît. Fiind „supradimensionat față de posibilitățile reale asigurate de societatea vremii" [35], directorul Școlii din Iași a continuat să se conducă după propriul său program, elaborat în 1863, care „s-a dovedit a corespunde într-o mai are măsură condițiilor din țară" decît programul sugerat „de Tattarescu, Alexandrescu și Aman", inclus și legiferat „parțial prin regulamentul școlii" [36]. Conștient de acest lucru, Panaiteanu va raporta mai tîrziu Ministerului, făcîndu-și un merit din faptul că programa sa de studii „acomodată după împrejurările locale și aprobată de Guvernul de atunci, s-a pus îndată în lucrare și s-a păzit cu cea mai mare exactitate pînă în momentul de față (1866), fără nici o modificare" [37].

O dată cu promulgarea Regulamentului Școlilor Naționale de Arte Frumoase, care oferea un suport legal modern întregii activități artistice din țara noastră, ia ființă și un Comitet academic de bele-arte, căruia trebuiau să-i stea „sub supraveghere... toți zugravii... formînd corporațiune" și care, printre altele, avea sarcina de a veghea „să nu fie tolerată depingerea vreunei biserici de către alți pictori, decît acei care vor avea autorizațiunea Comitetului academic de bele-arte"[38] — măsură preconizată, după cum am văzut, încă din 1861, de Gheorghe Panaiteanu-Bardasare în proiectul său de înființare a Școlii de arte frumoase din Iași.

La puțin timp după apariția regulamentului din 1864, în ziua de 5 decembrie a aceluiași an, Consiliul de Miniștri, prezidat de Alexandru Ioan Cuza, hotărăște instituirea expozițiilor periodice din România și aprobă „Regulamentul... pentru *Expozițiunea publică a operelor artiștilor în viață...*" [39]. Potrivit acestui regulament expozițiile trebuiau să aibă loc, alternativ, un an la București, un an la Iași. Ca urmare, la 25 aprilie 1865, se deschide la București prima *Expoziție a artiștilor români în viață*, la care Panaiteanu a trimis trei lucrări — *Fata cu fluturele*, *Femeia cu tamburina* și *Războinicul cuirasat* — fiind distins cu Medalia clasa a II-a, alături de sculptorul Kark Storck. Medalia clasa I a fost conferită atunci lui Theodor Aman. Un succes deosebit au repurtat cu acest prilej și unii elevi ai Școlii din Iași — Emanoil Bardasare, Constantin Stahi, Gheorghe Ulinescu, Vasile Belissimus ș.a. — care au participat la expoziția amintită cu 40 de „studii după natură".

Spre sfîrșitul lunii mai, la închiderea expoziției, ministrul D. Cariagdi i-a transmis lui Panaiteanu „deplina sa mulțumire că în scurtul timp de cînd se află înființată Școala... a dat destule dovezi de activitate și progres", autorizîndu-l totodată „a exprima în numele Ministerului cuvenita mulțumire și elevilor cari prin silința lor s-au distins în arta picturii" [40]. Următoarea ediție a *Expoziției artiștilor* ar fi trebuit să aibă loc la Iași, în luna mai 1866, dar, cu toate apelurile lansate de Gheorghe Panaiteanu-Bardasare, nu s-au primit din restul țării decît trei tablouri, ceea ce a făcut imposibilă organizarea ei. În același an, la 1 august, ca urmare a detronării lui Cuza și a crizei financiare prin care trecea țara, Școlile de bele-arte din București și din Iași au fost suprimate. Ministrul de finanțe Ion Strat a trimis celor doi directori cîte o telegramă cu următorul conținut : „De la 1 august — curent, suprimîndu-se din buget Școala de bele-arte cu tot personalul, vă invit a comunica aceasta funcționarilor respectivi, iar dv. rămîneți ca director al Pinacotecii" [41].

[34] Idem, pp. 79—82.

[35] Raoul Șorban, *100 de ani de la înființarea Institutului de arte plastice „Nicolae Grigorescu" din București*, Editura Meridiane, București, 1964, p. 23.

[36] Idem, p. 24.

[37] Arhivele Statului Iași, Fond 183, ds. 1/1866, f. 56.

[38] Raoul Șorban, *op. cit.*, p. 22.

[39] Idem, p. 137, nota XX.

[40] Arhivele Statului Iași, Fond 183, ds. 1/1868, f. 82 ; Eugen Pohonțu, *op. cit.*, p. 82.

[41] Arhivele Statului București, Minist. Instr. Publ., ds. 426/1893, f. 130 ; Eugen Pohonțu, *op. cit.*, p. 83.

Prin această măsură, în situația materială personală a lui Gheorghe Panaiteanu-Bardasare nu se schimba nimic, pentru că oricum el era plătit numai ca director al Pinacotecii... Cu toate acestea „Jalea era nedescris de mare !“ — își amintea el mai tîrziu, subliniind că „Deși... se afla materialmente asigurat, totuși, simțind o sufletească durere de munca zădărnicită în progresul școalei și o milă de soarta elevilor“ rămași pe drumuri „în voia întîmplărilor“, el a continuat cursurile „nu fără sacrificii pecuniare“ [42]. La fel a procedat și Theodor Aman, ambele școli continuîndu-și activitatea cu concursul benevol al profesorilor care au vădit în aceste împrejurări multă înțelegere și simțire patriotică.

Pentru reintegrarea celor două instituții în bugetul statului s-au făcut numeroase întîmpinări, demersuri și proteste, atît de la Iași cît și de la București, dar cea mai eficientă s-a dovedit o împrejurare pe care Gheorghe Panaiteanu a știut s-o speculeze cu multă abilitate. Este vorba de prima vizită întreprinsă la Iași — în august 1866 — de către Carol I, noul domnitor al țării. Cu acest prilej, Gheorghe Panaiteanu a improvizat „în onoarea sa o expozițiune de lucrările elevilor, elaborate în cursul anului școlar 1865—1866, aranjată in șase saloane și în aula Universității, pe care, onorînd-o cu înalta prezență“, vodă a rămas total „surprins de progresul elevilor și mai cu seamă de acela al elevului Emanoil Bardasare pe care l-a trimis la Berlin“, pentru studii „cu cheltuiala privată a măriei sale“ [43]. Și cum Carol trebuia să-și facă popularitate, mai ales într-un centru ca Iașul — în care cultul pentru figura luminoasă a lui Alexandru Ioan Cuza era atît de puternic — el i-a ordonat lui Panaiteanu „în fața suitei și a tuturor autorităților“ ca să aducă la cunoștința „profesorilor și școlarilor că școala este și rămîne reînființată, promițînd îmbunătățiri considerabile“ [44].

Lucrurile nu s-au rezolvat însă chiar atît de simplu, deoarece „după o lungă așteptare“ lui Panaiteanu i-a fost dat să afle că „Măria Sa Vodă a vrut “dar „ministrul Ion Strat nu a vrut reînființarea Școalei și avînd în vedere că atît profesorii, cît și bursierii... n-au fost plătiți de opt luni de zile“ (adică din aprilie și pînă în noiembrie 1866), el s-a hotărît să plece la București „spre a stărui pe lîngă sus-numitul ministru“ să repună școala în toate drepturile sale. Ion Strat s-a dovedit însă insensibil la toate argumentele lui Panaiteanu, prevenindu-l chiar că este bine „să se astîmpere și să nu mai insiste în zadar, creîndu-și niște sarcini de care ministru, l-a scutit lăsîndu-l cu aclelași salariu în postul de director al Pinacotecii“. În această situație Gheorghe Panaiteanu s-a văzut nevoit să treacă peste obtuzitatea ministrului, apelînd din nou la Vodă cu rugămintea de a-și „menține ordinul, in a cărui bază“ au continuat să lucreze „profesorii și școlarii în timp de opt luni“ [45]. În urma acestei noi intervenții, cele două Școli de bele-arte au fost reintegrate în bugetul pe anul 1867—1868, cu „o sumă de trei ori mai mare“ [46], personalul ambelor instituții fiind rechemat „spre a putea începe cursurile... respective la 1 aprilie viitor...[47] “. În plus, Gheorghe Panaiteanu, amintindu-i probabil domnitorului că a promis „îmbunătățiri considerabile“ pentru Școala de bele-arte din Iași, obține — cu prilejul aceleiași intervenții — fonduri pentru a pleca la Berlin să achiziționeze mulaje după statui celebre ale antichității greco-romane, mulaje necesare — ca material didactic — în procesul de învățămînt artistic. La 6 ianuarie 1867, el pleacă la Berlin, luîndu-l cu sine și pe nepotul său Emanoil Bardasare pentru a-l înscrie la Academia regală de bele-arte din acest oraș. Aici a intrat în legătură cu Richard Lauchert, fostul său coleg de la Academia müncheneză, ajuns între timp pictor al curții din Berlin, încredințîndu-i-l spre învățătură pe Emanoil Bardasare care va rămîne aici pînă în august 1869, cînd absolvă Academia. Cu ajutorul aceluiași important personaj, achiziționează avantajos o bogată colecție de mulaje, obținînd „reduceri de preț și înlesniri de transport, încît cu banii primiți a putut achiziționa de două ori mai mult decît s-ar fi putut face în mod obișnuit“ [48]. Asigurată astfel cu materialul didactic necesar, Școala de bele-arte din Iași a continuat să funcționeze, făcînd încercări de-a lungul anilor să-și ampli-

---

[42] Arhivele Statului Iași, Fond 183, ds. 1/1864, f. 261.

[43] Idem.

[44] *Ibidem*.

[45] *Ibidem*.

[46] Eugen Pohonțu, *op. cit.*, p. 85.

[47] Raoul Șorban, *op. cit.*, p. 32.

[48] Arhivele Statului Iași, Fond 183, ds. 3/1865, f. 34 : Însemnare despre toate anticile cumpărate de la Berlin de către subscrisul pentru studiul elevilor.

A. De la Direcțiunea Generală a Muzeului regal s-au cumpărat următoarele statui și busturi : Meleager cu ciinele, Antonius ca Mercur, Heros săgetătorul, Gladiatorul Borghese, Venera de Medicis-tors, Marsyas, Jupiter-bust, Cezar-bust, Traian, Antonius, Marc Aurelius, Cicero, August, Bacantă, toate busturi în mărime naturală.

fice și — mai ales — să-și diversifice activitatea. În 1869 și 1883 au apărut noi regulamente de organizare și funcționare, s-au introdus noi criterii de participare și clasificare a elevilor la expozițiile anuale ale Școlii, s-au stabilit limite de vîrstă pentru candidați (între 15 și 25 de ani), s-au fixat condițiile minime de studii pentru admiterea lor în Școală (cel puțin patru clase primare și patru gimnaziale), s-a redus durata de școlarizare de la șase la cinci ani și s-au introdus, pe lîngă pictură, catedre noi in programul de învățămînt, cum ar fi sculptura, gravura pe aramă, xilografia și arhitectura. Cu excepția picturii însă, toate celelalte catedre au avut o existență fluctuantă și intermitentă. Arhitectura, de pildă, programată în 1863, dispare apoi și reapare în 1867 pentru a dispare din nou în 1872 ; sculptura, semnalată pentru prima dată în programul din 1863, este desființată în 1867, reapare în 1871 (cumulată cu gravura), se transformă în catedră de „xilografie și gravură" în 1874 (avîndu-l ca titular pe C. D. Stahi) și reapare abia după 1897 cînd este numit profesor Dimitrie Tronescu [49].

Constant a funcționat numai secția de pictură cu cele două diviziuni ale sale. De la înființarea Școlii și pînă la pensionare (adică pînă la 15 octombrie 1892), Gheorghe Panaiteanu-Bardasare a ocupat în permanență postul de profesor al „diviziunii academice", pe cită vreme la „diviziunea elementară" s-au perindat, în același interval, mai mulți profesori : de la 1861 pînă la 1880, cînd moare, a funcționat Gheorghe Șiller ; între 1880—1881 a fost numit de către Minister, „prin favoare", Theodor Buiucliu, caracterizat de Panaiteanu — care-l susținea pentru acest post pe nepotul său Emanoil Bardasare — drept „foarte slab și fără nici un metod didactic, spre a putea preda cu bun succes" [50]. Înlăturat în toamna lui 1881, Theodor Buiucliu este înlocuit cu Emanoil Bardasare a cărui pretendență la această catedră (devenită între timp de „pictură, figuri și peisaje") era oarecum îndreptățită, deoarece el ținea la Școala de belearte din Iași, încă din octombrie 1877, „un curs gratuit de desen și colorit după natură" [51].

Expozițiile Școlii s-au organizat cu regularitate, în fiecare an, acordindu-se elevilor recompense și distincții, în bani, în medalii sau in materiale de pictură, după un sistem destul de complicat, legiferat prin regulamentele din 1869 și din 1883. Potrivit noilor instrucțiuni, elevii nu mai aveau dreptul să participe la *Expoziția artiștilor în viață*, care era destinată numai pictorilor și sculptorilor consacrați, iar Panaiteanu însuși — ocupat cu Școala de dimineața pînă seara — nu a mai participat decît de două ori la această manifestare : o dată în 1867, cînd a expus tabloul *Buchetiera* — lucrare pierdută acum, dar foarte apreciată atunci — și a doua oară în 1883, cînd a expus *Franciscanul*, tablou „distins de juriul expoziției cu premiul I-ui și recomandat Ministerului spre a-l cumpăra... conform ord. nr. 8243" [52].

În anul 1883, *Expoziția artiștilor în viață* s-a organizat la Iași pentru prima și ultima oară, deși conform regulamentului ar fi trebuit să aibă loc din doi în doi ani. Cauza principală pentru care nu se putea organiza această manifestare la Iași o constituia faptul că artiștii din restul țării nu erau stimulați în nici un fel ca să-și trimită lucrările aici. Cît a trăit Gheorghe Panaiteanu-Bardasare, singurele manifestări expoziționale din Iași au rămas cele organizate de el, cu lucrările elevilor Școlii, vernisarea acestora făcîndu-se cu mult fast, într-un cadru sollemn, profund educativ.

Pentru a veni în ajutorul elevilor talentați dar săraci, Panaiteanu a dus o luptă acerbă de-a lungul întregii sale cariere didactice, obținînd burse și ajutoare pentru aceștia atît de la Ministerul tutelar, cît și de la alte ministere și organisme sociale. „Chiar din primul an de funcționare — ne informează Eugen Pohonțu —, Școala a avut șase bursieri plătiți lunar de stat cu o sumă ce depășea cheltuielile de întreținere strict necesare" [53]. În acest scop el a izbutit să obțină, pe lîngă bursele acordate de Ministerul Instrucțiunii Publice, fonduri de la Ministerul de Finanțe, de la Consiliul comunal al primăriei municipiului Iași, de la Comitetul permanent al județului Iași, de la Comitetele permanente din Bacău și Fălticeni, de la primăria orașului

B. De la Direcțiunea Muzeului Rauch — Lagerhaus s-au cumpărat următoarele statui : Apollo de Belvedere, Muza Polhymnia, Muza Euterpia, Grupul Castor și Polux. Busturi Venera de Capus, Claudius, Niobe.

C. De la stabilimentul plastic a lui G. Sichler s-au cumpărat următoarele statui : Venera din Milo, Minerva Giustiniani. Busturi : Venera de Termini, Muza Melpomena, Isis, Amor și Praxiteles, Masca Clibei, Noaptea — relief, Dimineața — relief, Amor și copilul Bacchus și Amoreți recoltind.

[49] Eugen Pohonțu, *op. cit.*, pp. 87 și 108.

[50] Idem, p. 101.

[51] *Ibidem.*

[52] Arhivele Statului Iași, Fond 183, ds. 2/1876, f. 166.

[53] Eugen Pohonțu, *op. cit.*, p. 92.

Dorohoi și chiar de la unele persoane oficiale. Au beneficiat de aceste burse și ajutoare elevi ca Emanoil Bardasare, Constantin Stahl, Ștefan Șoldănescu, Gheorghe Popovici, Dimitrie Tronescu, Octav Băncilă, Vasile Crassus și alții, care, după absolvirea Școlii de la Iași, au fost trimiși — cu stipendii — și în străinătate, la specializare, fie în Germania, fie în Italia, fie și într-o țară și în cealaltă. În privința aceasta, Gheorghe Panaiteanu era de părere că pentru a-și „forma sistemul și direcția... proprie", un artist trebuie să studieze mai întîi la München Düsseldorf și Anvers, ca să cunoască și să deprindă „grandiosul, frumosul, sublimul și clasicul ce trebuie să fie întrunite într-un tablou de adevărată valoare artistică", după care se impunea să studieze coloritul la Bruxelles și Paris, încheind apoi cu o călătorie în Italia pentru a cunoaște marile opere ale maeștrilor din această țară[54].

Dar Gheorghe Panaiteanu-Bardasare s-a îngrijit de soarta elevilor săi nu numai cît aceștia s-au aflat sub directa oblăduire a Școlii pe care o conducea. Pentru a le asigura existența, după absolvire, sau după stagiul de specializare în străinătate, unora dintre ei — ca Emanoil Bardasare și C. D. Stahi — le-a asigurat posturi de profesori chiar la Școala de bele-arte din Iași, iar pentru cei mai mulți dintre ei a intervenit la Minister ca să li se repartizeze catedre de desen și caligrafie în școlile secundare de la Iași sau din alte orașe ale țării. A luptat cu disperare aproape ca să-i asigure comenzi lui Dimitrie Tronescu, sau măcar o slujbă din care să poată trăi, acest eminent sculptor ajuns acum (în 1892), cu tot talentul și capacitatea sa artistică, a fi peritoriu de foame" și care „trăiește uitat de lumea cultă în cea mai teribilă mizerie!"[55] " Gheorghe Panaiteanu-Bardasare a fost atît de îngrijorat de soarta acestui nefericit artist, încît în 1892, pensionîndu-se, el îi transmitea lui C. D. Stahi — succesorul său la direcția Școlii și a Pinacotecii — printre alte importante deziderate și pe acela de „a veni în ajutorul sculptorului român Dimitrie Tronescu... fie prin comande, sau fie prin orice alte mijloace se vor găsi de cuviință"[56].

Cu același prilej al pensionării, care, după cum vom vedea imediat, a fost, de fapt, o demisie mai întîi, Panaiteanu îi transmitea succesorului său încă o grijă care i-a produs adeseori coșmaruri și pe care el însuși nu a izbutit s-o rezolve de-a lungul întregii sale activități. Este vorba de problema localului pentru Școala de bele-arte și pentru Pinacotecă. Inaugurate la 26 octombrie 1860, în vechea clădire a Universității, cele două instituții sînt silite să se mute în primăvara anului 1879 la Copou, în casele lui Constantin Ghica-Deleanu, închiriate inițial și apoi cumpărate de stat, special cu această destinație. Stăpîn pe întregul imobil, care era situat în partea cea mai populată a orașului, în imediata apropiere a vechiului Teatru Național și, mai ales, scutit, în sfîrșit, de numeroasele conflicte pe care le avusese pînă atunci cu administrația Universității, Panaiteanu se putea declara mulțumit de noul sediu al Pinacotecii și al Școlii. Din păcate însă, nici aici nu s-a bucurat prea mult de liniște. În noaptea de 17 spre 18 februarie 1888 un incendiu năprasnic a cuprins clădirea Teatrului Național, amenințînd cu o totală distrugere și cele două instituții, care au fost salvate numai datorită măsurilor energice luate de directorul lor. „Era un spectacol pe cît de îngrozitor, pe atît de primejdios pentru existența acestor institute", raporta Panaiteanu chiar a doua zi Ministerului, relatînd în continuare, cu lux de amănunte, toate măsurile pe care le-a luat în vederea izolării incendiului. „Dacă nu s-ar fi procedat cu energie și rapid în modul arătat — concluziona el — de bună seamă că ar fi ars și magaziile unde erau clădite lemnele pentru încălzit și prin acestea focul ar fi ajuns la edificiul cu toate tablourile și statuile imposibil de a se scoate în grabă și în zăpăceala momentului"[57]. Revenind la numeroasele demersuri pe care începuse a le face încă din anul 1865, Panaiteanu găsea, la sfîrșitul acestui raport, că este „momentul oportun de a atrage înalta atențiune" Ministerului" asupra viitorului edificiu pentru aceste institute ca să fie construite în asemenea condițiuni, potrivit cu cerințele artelor frumoase și, totodată, în interesul siguranței lor, să fie situate într-o piață liberă, departe de orice altă zidire, după modelul Pinacotecii din München"[58].

Problema construirii unui edificiu special pentru Muzeul de artă și pentru Școală, asupra căreia a insistat atît de mult Panaiteanu, nu numai că nu s-a rezolvat, conform proiectelor sale, dar la numai trei ani de la incendiul amintit și în pofida tuturor demersurilor pe care le-a făcut înainte și după această nenorocită întîmplare, el a fost silit să mute din nou cele două instituții, deoarece imobilul în care erau adăpostite urma să fie demolat în vederea construirii, pe

[54] Idem, *op. cit.*, p.54.

[55] Arhivele Statului București, Minist. Instr. Publ., ds. 426/1893, f. 134.

[56] Idem, f. 117.

[57] Arhivele Statului Iași, Fond 183, ds. 4/1888, f. 5.

[58] Idem.

locul respectiv, a noului edificiu universitar. Protestînd curajos, dar zadarnic, împotriva acestei decizii, apostrofat şi avertizat sever pentru opoziţia sa, de către Gheorghe. Dem. Teodorescu, ministrul Instrucţiunii, Gheorghe Panaiteanu mută, între 18—25 iunie 1892, Muzeul şi Şcoala de bele-arte în localul fostei Şcoli centrale de fete, din strada Muzelor, în care funcţionează acum Liceul nr. 2 „Mihai Eminescu", iar cîteva luni mai tîrziu, la 15 octombrie 1892, obosit şi descurajat de zădărnicia tuturor întîmpinărilor sale, îşi dă demisia, retrăgîndu-se deceptionat la pensie.

Preluînd direcţia la 13 noiembrie 1892, Constantin Stahi, discipolul său credincios, prelua şi această dificilă problemă, arătînd într-un memoriu, înaintat Ministerului la 11 aprilie 1893 că localul în care s-au „răsmutat" cele două instituţii „ar fi potrivit pentru orice alt stabiliment, numai pentru Şcoală şi Pinacotecă nu ." [59]. În consecinţă, ruga respectuos Ministerul „a face cît de curînd, precum a promis, ca atît Şcoala, cît şi Pinacoteca să aibă local propriu, corespunzător menirii lor, luminos, spaţios şi ferit de umezeală şi obscuritate, care contribuie în mod funest la deteriorarea şi descompunerea tablourilor şi la ruinarea sănătăţii întregului personal şcolar..." [60]. Repetînd demersurile, Stahi primeşte, în vara anului 1895, aprobarea de la Minister să mute Şcoala şi Pinacoteca în localul — cît de cît mai corespunzător — al Academiei Mihăilene, unde acestea vor staţiona pentru o îndelungată perioadă de timp . Şcoala devenită în 1931 Academie de bele-arte, pînă în 1950, cînd se desfiinţează, iar Pinacoteca pînă în 1955, cînd este mutată la Palatul Culturii, în care îşi are sediul şi astăzi.

Luînd în primire inventarele Şcolii şi ale Pinacotecii, întocmite de Gheorghe Panaiteanu-Bardasare după retragerea sa la pensie, C. D. Stahi le înaintează Ministerului însoţite de un memoriu în care, printre multe altele, aprecia plin de admiraţie că acestea „nu sînt numai o simplă listă sau o catalogare despre tot ce posedă aceste aşezăminte, ci conform datelor şi notiţelor intercalate în ele, se pot considera ca un adevărat istoric despre începutul, dezvoltarea şi toată mişcarea noastră artistică în curs de 30 de ani, ce negreşit o dată va servi ca material preţios pentru un istoriograf al artelor române născînde" [61]. Într-adevăr, conştient de rolul pe care l-a jucat în viaţa artistică ieşeană dintre anii 1858—1892, Panaiteanu face ample relatări, în inventarele amintite, cu privire la întreaga mişcare plastică de la Iaşi, convins, probabil, că acestea vor servi cîndva — aşa cum spunea Stahi — „ca material preţios pentru un istoriograf al artelor române născînde". Şi cum Ministerul încă nu-i mulţumise nici pînă atunci fostului director, cu prilejul pensionării sale, pentru toate strădaniile pe care le-a depus în slujba „artelor române născînde", C. D. Stahi îşi îngăduia să-l roage respectuos pe D-l ministru „a-i adresa acele mulţumiri..., spre îndulcirea bătrîneţilor... unui vechi organizator, consumat în materie de învăţămînt artistic" [62]. În ultimii ani ai vieţii, Gheorghe Panaiteanu-Bardasare a trăit înconjurat de stima şi dragostea discipolilor săi, petrecîndu-şi timpul „departe de zgomotul lumii", iarna în casele sale din oraş, iar vara „la renumita sa vie de la Socola. Aici, la vie, povesteşte A. D. Atanasiu, de multe ori învăţăceii — elevi şi eleve — la zilele mari şi mai ales la Sfîntul Gheorghe — ziua lui patronimică — veneau în mare număr spre semn de admiraţie şi recunoştinţă, să aducă iubitului lor maestru şi propovăduitor al artelor, urări de fericire şi de prosperitate. În asemenea ocaziuni, multe şi interesante discuţiuni se încingeau despre arte între maestru... şi urmaşii lui — profesori, eleve şi elevi ai Şcoalei de arte frumoase" [63].

Ultimele zile din viaţa lui Panaiteanu au fost din nou întunecate de spectrul desfiinţării Şcolii, din aceeaşi cauză „a grelelor încercări financiare prin care trecea ţara", după cum scriau ziarele vremii [64].

La 9 noiembrie 1900, C. D. Stahi (director şi profesor de pictură), Emanoil P. Bardasare (profesor de pictură), Dr. Possa (profesor de anatomie artistică), Sever Mureşanu (profesor de istoria artei) şi Dimitrie Tronescu (profesor de sculptură), semnau un memoriu către Minis-

---

[59] Arhivele Statului Iaşi, Fond 183, ds. 4/1893, f. 8.

[60] Idem.

[61] *Ibidem*, f. 162.

[62] *Ibidem.*

[63] A. D. Atanasiu, *Gh. Bardasare-Panaiteanu şi înfiinţarea Pinacotecii şi a Şcoalei Artelor Frumoase din Iaşi*, rev. Arhiva, anul XV, nr. 2, Iaşi, 1904, p. 63.

[64] Eugen Pohonţu, *op. cit.*, p. 116.

ter, argumentînd concis și convingător „să nu adere la desființarea Școalei de bele-arte, care este pentru Iași și pentru țară un așezămînt cultural-artistic cît se poate de util"[65]. La intervenția lor, Școala nu a mai fost desființată, dar, în aceeași zi de 9 noiembrie 1900, Gheorghe Panaiteanu-Bardasare se stingea din viață, în vîrstă de 84 de ani, mîhnit și răvășit, probabil, că roadele strădaniilor sale erau din nou amenințate.

Ministerul Instrucțiunii Publice a suspendat, în ziua funeraliilor cursurile, pentru a omagia astfel memoria uneia dintre cele mai alese figuri ale Iașului... Posteritatea i-a recunoscut meritele de artist și mai ales, pe acelea de organizator și neobosit animator al vieții artistice din Moldova secolului trecut, rezervîndu-i un loc de cinste în istoria culturii românești.

120 ANS DEPUIS LA FONDATION DE LA PINACOTHÈQUE NATIONALE ET DE L'ÉCOLE DES BEAUX—ARTS DE IAȘI ET 80 ANS DEPUIS LA MORT DE GHEORGHE PANAÏTEANU-BARDASARE

Résumé

Cette année on commémore huit décennies depuis la mort de GHEORGHE PANAÏTEANU-BARDASARE, le fondateur de la Pinacothèque Nationale et de l'École des Beaux—Arts de Iași, institutions inaugurées-en première dans le pays-il y a 120 ans.

S'identifiant à leur destin, sacrifiant sa propre création artistique dans leurs intérêt, vivant à peu-près la moitié de sa vie par elles et pour elles, Gheorghe Panaiteanu-Bardasare ne pourrait pas être évoqué autrement — dans toute la plénitude de sa personnalité — qu'à côté des institutions qu'il a créés et pour l'existence desquelles il a lutté courageusement contre toutes les vicissitudes de l'histoire, durant la période qu'elles furent sous sa direction.

Dans ce but nous avons à notre disposition de nombreux documents et témoignages, publiés ou inédits, certains d'entre eux émanant de Gh. Panaïteanu-Bardasare lui-même et ayant un prononcé caractère de „Mémoires", utilisés par nous — comme source d'information de premier rang — dans l'élaboration de la présente communication.

L'inauguration du Musée eut lieu le 26 octobre 1860, en même temps que la solennité de l'inauguration de l'Université et dans le meme endroit que celle-ci, c'est-à-dire au siège actuel de la Filiale de l'Académie de la R.S. Roumaine à Iași. Son patrimoine totalisait à l'époque 64 toiles à l'huile, 18 moulages en plâtre et environ 100 lithographies.

Le noyau le plus précieux de cette collection restreinte était représenté par les 16 tableaux italiens, espagnols, flamands, hollandais et français, constituant la donation du patriote moldave SCARLAT V. VÎRNAV, datant déjà depuis 1847, complétée ultérieurement par d'autres nombreuses donations et acquisitions effectuées par l'état.

Trois décennies plus tard, au moment où Gh. Panaïteanu-Bardasare prenait sa retraite (1892), on pouvait affirmer, et à juste raison, que l'institution avait fortement gagné en prestige et qu'elle s'était intégrée dans la vie spirituelle de la ville et du pays, polarisant autour d'elle le mouvement plastique de toute la Moldavie.

Déjà depuis les premières années de son existence, le Musée nommé *la Pinacothèque de Iași* — était toujours à la recherche d'un Imeuble approprié qui offre de bonnes conditions pour l'exposition et la conservation.

Dans son siège actuel, le Musée d'art de Iași — continuateur organique de l'ancienne Pinacothèque Nationale — fut inauguré le 1 mai 1957. Il y dispose de 22 salons spacieux pour l'exposition permanente et d'un patrimoine artistique qui renferme plus de 5.000 oeuvres, dont environ 2500 sont des travaux de peinture, plus de 2200 des travaux de graphique et environ 450 travaux de sculpture, chacun des genres englobant autant des oeuvres d'art national, que des oeuvres d'art universel.

Dans la conception de Gh. Panaïteanu-Bardasare, „la fondation d'un musée de peinture, sans une école de Beaux-Arts, c'est exactement comme une bibliothèque dont les lecteurs ne savent lire et écrire". Considérant les deux (le musée et l'école) inséparables, toutes ses démarches pour la fondation du Musée eurent également en vue l'organisation d'une pareille école aussi.

65 Idem, p.117.

D'après certains historiens, l'école aurait commencé son activité „avant l'inauguration du Musée", ce qui nous semble, peu probable. D'après l'es relations de Gh. Panaitcanu — Bardasare lui- même, les cours commencèrent au moins de novembre 1860, et de manière suivie, le 15 janvier 1861, n'ayant qu'un seul professeur „représenté par lui-même, et 12 élèves parmi lesquels se trouvaient plusieurs peintres d'églises qui s'étaient groupés depuis un certain temps autour de lui". Ultérieurement l'Ecole des Beaux—Arts de Iaşi prit une ampleur considérable, devenant en 1931 l'Académie des Beaux —Arts.

Les expositions de l'École se sont organisées régulièrement chaque année, accordant aux élèves des récompenses et des distinctions, soit en argent, soit en médailles ou matériaux de peinture, d'après un système assez compliqué, légiféré par les règlements de 1869 et 1883.

Les derniers jours de la vie de Gh. Panaiteanu-Bardasare furent assombris par le spectre de la suppression de l'École à cause des difficiles épreuves financières que traversait le pays.

Le 9 novembre 1900, C. D. STAHI (directeur et professeur de peinture) conjointement à un groupe de professeurs, signèrent un mémoire adressé au Ministère, argumentant de manière concise et convainquante, que ce n'était pas le cas „d'adhérer à la suspension de l'École des Beaux-arts qui, pour Iaşi et pour le pays tout entier, c'était un établissement culturel-artistique tout-à-fait utile". À la suite de leur intervention l'École ne fut plus supprimée, mais le jour même de leur intervention, le 9 novembre 1 900, Gh. Panaiteanu-Bardasare s'étaignait.

Le Ministère de l'Instruction publique suspenda les cours le jour de ses funérailles, pour rendre de cette manière un hommage à la mémoire d'une des plus marquantes personnalités de Iaşi.

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ DIN IAȘI LA A 340-A ANIVERSARE

MIHAI BORDEIANU

Înființată în anul 1640 de către Vasile Lupu, domnul Țării Românești a Moldovei, ca bibliotecă a Academiei Vasiliene, Biblioteca centrală universitară „M. Eminescu" din Iași este continuatoarea directă și neîntreruptă a acestei biblioteci, trecînd, de-a lungul secolelor, prin mai multe transformări și reorganizări, cerute de necesitățile vremurilor[1].

Nu ne vom ocupa în acest articol de data înființării Bibliotecii Academiei Mihăilene, nici de controversele legate de această dată, controverse eliminate de studiul lui Nikos Gaidagis, citat aici ; pentru noi este certă data de 16 iulie 1835, cînd biblioteca dispunea, după date insuficient controlate, de peste 1981 volume[2]. Dar această dată este cea a unei noi reorganizări, atît a bibliotecii, cît și a învățămîntului superior din Iași, Biblioteca Academiei Mihăilene, continuînd și preluînd fondurile Bibliotecii Academiei Domnești din Iași și aceasta din urmă preluînd și continuînd Biblioteca Academiei Vasiliene[3]. În 1835 biblioteca a fost reorganizată, dîndu-i-se aspect de bibliotecă națională și publică, nemaifiind închisă numai pentru nevoile Academiei[4].

Aceste reorganizări se pot observa pe însemnările de pe cărțile păstrate, de-a lungul timpului, în fondurile actuale ale bibliotecii, căci din toate epocile, începînd cu cea a lui Vasile Lupu, se păstrează și astăzi volume ce au aparținut bibliotecii în diverse etape ; desigur că multe s-au pierdut datorită vicisitudinilor timpurilor. De la Biblioteca Academiei Vasiliene ea a continuat ca Biblioteca a Academiei domnești din Iași, pînă la 1835, cu pierderi mari în timpul Eteriei, apoi, din 1835 pînă in 1859, ca Bibliotecă a Academiei Mihăilene ; de la această dată, 1859, Bogdan Petriceicu Hasdeu îi schimbă numele în Biblioteca Ulpia. În anul 1860, odată cu reorganizarea Universității din Iași, numită pînă în octombrie 1942, Universitatea Mihăileană din Iași, preia funcția de bibliotecă universitară. Prin *Legea Crețulescu* din 1864 BCU Iași capătă și mai mult profil de bibliotecă națională (avusese încă din anul 1835 *depozit legal*). De la această dată, pînă la începutul secolului al XX-lea se va numi Biblioteca Centrală din Iași. Numele actual datează din anul 1948.

Ultimele cercetări duc ferm la concluzia că Biblioteca Academiei Vasiliene se continuă neîntrerupt în Biblioteca Academiei domnești din Iași, care a continuat să existe, chiar și după 1821, cînd academiile domnești din Țările române au fost desființate printr-un firman al sul-

[1] Întreaga bibliografie a problemei poate fi consultată în excelenta lucrare a lui Nikos Gaidagis, *Contribuții la istoricul Bibliotecii centrale universitare din Iași*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol"*, Iași an XIII, 1976, p. 93—118.

[2] Nikos Gaidagis, *op. cit.*, p. 95.

[3] Cf. și Valeriu Moldovanu, Gheorghe Popescu și Mircea Tomescu, *Ghidul bibliotecilor din România*, București, Editura enciclopedică română, 1970, p. 222.

[4] Nikos Gaidagis, *op. cit.*, p. 96 și urm.

tanului, ca fiind instrumente de instigare şi răzvrătire[5]. Cu toate pierderile din timpul Eteriei, lăsată fără bibliotecar, închisă pînă în 1827, ea nu s-a desfiinţat şi tot fondul rămas a intrat în cel al Bibliotecii Academiei Mihăilene, care s-a deschis în 1835 (15 iulie), continuînd deci vechea bibliotecă. Redeschiderea şcolilor din Iaşi în ianuarie 1828 găsea biblioteca deja revizuită şi reinventariată[6] încă din martie 1827.

Dacă în fondurile ei se păstrează, cu toate vicisitudinile timpului, peste 100 de volume, cu însemnări care le atestă apartenenţa la vechea bibliotecă a Academiei Vasiliene sau a Academiei domneşti din Iaşi (cercetările fiind neterminate) la începutul secolului al XIX-lea biblioteca avea peste 2 500 de volume, în 1844 dispunea de aproape 3 000 de volume, iar în 1868 peste 10 000 de volume, în momentul de faţă BCU dispune de peste 2 150 000 volume, dintre care, peste 6 000 volume cărţi rare străine (amintim aici cîteva lucrări rarisime : Thomas de Aquino *Super tertio libro Sententiarum*, Veneţia, Liechtenstein, 1490 ; Giovanni Marchesini, *Mammotrectus Liber expositori totius bibliae*, Argentina (Strasbourg), 1494 ; Aeneas Sylvius Piccolomini (Papa Pius al II-lea), *Epistole (familiares ep. ad diverses in quadruplici vite ejus statu transmisse)* Nüremberg, Koberger, 1496 ; Hieronymus de Ferrara Savonarola, *Compendium revelationis servi*... Ulm, Dinckmut, 1496 ; Plutarchus, *Vitae Plutarchi adhibita solerti diligentia ac multis collatis exemplaribus graecis et latinis ad unguem per excel. virum Pyladem Brix*, Brescia (Italia), Britanicus, 1499 ; Julius Pollux, *Onomasticon-Vocabularium graecae...*, Venetia, Aldus Manuzzio Romanus, 1502 ; *Rhetores Graeci. Aphtonii Sophistae progymnasmata Hermogenis ars Rhetorica. Aristotelis Rhetoricorum ad Theodectem libri 3. Eiusdem Rhetorice ad Alexandrum. Eiusdem Ars Poetica*, Veneţia, Aldus, 1508 ; Luca Pacioli (Luca di Borgo), *Summa de arithmetica geometria. Proportioni et proportionalita*. Novamente impresa. Pars 1—2, Tusculum-Frascati 1523 ; Aristoteles, *Opera omnia summa cum. vig. exc. per D. Erasmus Rot.* Vol. 1—2. (Text grec). Basel, Isingrinius, 1539 ; Plutarchus, *Ethika syngrammata. Moralia opuscula multiss mendarum milibus expurgata*, Basel, Froben, 1542 ; Quintus Rufus Curtius, *De rebus gestis Alexandri Magni regis Macedonum opus, ita demum emendatum atque illustratum... per Christophorum Brunonem...*, Basel, Froben, 1545 ; *Vitae Caesarum quarum scriptores his : C. Suetonius Tranquillus, Aelius Spartianus, Aelius Lampridius, Trebelius Pollio, ... Dion Cassius, ... Annot. D. Erasmi Rot. et Baptistae Egnatii in vita Caess.*, Basel, Froben, 1546 ; Homerus, *Ilias kai Odysseia...*, Basel, Hervag, 1551 ; Martin Cromer, *De origine et rebus gestis Polonarum* libri XXX, Basel, Oparin, 1555 ; Gullelmus Budaeus, *Lexicon Ellenico-Romaicon, hoc est Dictionarium graecolatinum supra omnes editiones postremo nunc hoc anno ex variis... linguae graecae authoribus...* Basel, Petrin, 1572 ; Hippocrates, *Opera quae extant graecae et latine. C Veterum cod. collatione restituta*, tom 1—2, Veneţia, Junta, 1588. Dintre cărţile vechi româneşti (1450 volume) este instructiv de enumerat aici cîteva : Coresi, *Cartea ce se cheamă Evanghelie cu învăţătură...*, Braşov, 1580—1581 ; *Pravila. Aceasta este direptătoriu de lege, tocmeala...*, Govora, 1640 ; Varlaam Mitropolit, *Carte românească de învăţătură*, Iaşi, Tip. M-tirii Trei Ierarhi, 1643 ; *Şepte taine*, Iaşi, 1644 ; *Carte românească de învăţătură de la Pravilile împărăteşti şi de la alte giudeţe*, Iaşi, 1646 ; *Noul Testament*, Alba-Iulia, 1648 ; *Îndreptarea legii*, Tîrgovişte, 1652 ; Dosoftei, Mitropolitul, *Psaltirea în versuri*, Uniev, 1673 [Exemplar cu însemnări ale lui Mihai Eminescu]; Dosoftei, *Viaţa şi petrecerea svinţilor*, Partea 1—2, Iaşi, 1682 ; [Exemplar cu însemnări de la Mihai Eminescu]; Dimitrie Cantemir, *Divanul sau gîlceava înţeleptului cu lumea sau giudeţul sufletului cu trupul*... Iaşi, 1 698 [cu însemnări de la M. Eminescu].

Cîteva albume de artă (dintre cele peste 11 000 volume), cele mai preţioase, din care trebuie amintite : Ciaconius, *Historia utriusque belli Dacici*, Roma, 1576 ; Champollion le Jeune, *Monuments de l'Égypte*, Paris, 1845 ; Anton-Maria Zanetti, *Le gemme antiche din Anton-Maria Zanetti di Girolamo illustrate colle annotazioni latine di Anton-Francesco Gori, volgarizzate da Girolamo Francesco Zanetti di Alessandro*, Veneţia, Albrizzi, 1750 ; N. Vergnaud, *L'art de créer les jardins*, Paris, Roret, 1835 ; *Trésor de numismatique et de glyptique, ou Recueil général de médailles, monnaies, pierres gravées, bas-reliefs* etc., vol. 1—5, Paris, Rittner, 1834—1849 ; R. Toepffer, *Collection des histoires en estampes*, vol. —5, Genève, Kessmann, 1846—1847 ; Bernard Picart, *Impostures innocentes ou Recueil d'Estampes d'après divers peintres illustres...*, Amster-

---

[5] Cf. şi Nikos Gaidagis, *Op. cit.*, p. 98 şi Ariadna Camariano—Cioran, *Academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi*, Bucureşti, 1971, p. 68 şi 94.

[6] În fondurile B. C. U. Iaşi se păstrează cărţile *Gradus ad parnassum sive novus synonimorum. Epithetorum, phrasium poeticarum ac versuum thesaurus* (cota CR I-488) şi Michel Feri, *Nouvelle méthode abregée, curieuse et facile...*, Ed. II-a, Veneţia, 1732 (cota I-2411). Pe amîndouă sînt însemnări care atestă verificarea fondurilor bibliotecii: „S-au căutat toate cărţile bibliotecii". Cf. şi Nikos Gaidagis, *Op. cit.*, p. 98—99.

dam, Picart, 1734 ; Luigi Mayer, *Views in the Ottoman Dominions in Europe, in Asia...*, London Bower, 1810 ; Gérard de Lairess, *Les principes du dessein...*, Amsterdam, Arkstée, 1746 ; *Explication des cent estampes qui représentent différentes nations du Levant*, Paris, Collombat, 1715.

Lecţionarul evanghelic grecesc de la Iaşi, de la finele secolului al VIII-lea, cel mai vechi manuscris din ţara noastră ; o *Psaltichie* bizantină din secolul al XIII-lea ; *Gramatica limbii sanscrite* şi *Glossarium sanscritarum*, de Franz Bopp, în traducerea olografă a lui Mihai Eminescu, *Cronica Ţării Moldovei* a lui Grigore Ureche, *Codicele psaltic* de la Putna din 1545 ; scris de ieromonahul Andonie, din celebra şcoală de psalţi de la mănăstirea Putna ; Antonio de Guevara, *Ceasornicul domnilor*, traducere a lui Nicolai Costin, Iaşi, 1700, fiind cîteva dintre cele peste 1300 de manuscrise existente la BCU.

Dintre atlasele valoroase (în total biblioteca posedă peste 800) vom aminti de asemenea cîteva : Joseph Dirwaldt, *Mappa specialis Valachiae*, Viena, Mollo, 1810 ; *Atlante novissimo, illustrato ed accresciuto sulle osservazioni e scoperte fatte dai piu celebri e più recenti geografi...* Veneţia, Zatta, 1775 ; John Flamsteed, *Atlas célecte, de Flamstéed, approuvé par l'Académie Royale des Sciences*, Paris, Deschamps, 1776 ; Johannes Baptista Homann, *Atlas mapparum geographicarum generalium et specialium centum foliis compositum...* Nürenberg, Homann, 1762 ; *Plan de la ville de St. Peterbourg, avec ses principales vues, dessiné et gravé sous la direction de l'Academie Impériale des Sciences et des Arts*, St. Peterbourg, 1753 ; *Repraesentantes regnum Hungariae, cum adjacentibus provinciis suis Tabulae 12*, Wien, Bruggen, 1737 ; Johannes Baptista Homann, *Atlas Germaniae specialis, seu Imperium Romano-Germanicum, secundum suos circulos...* Nürnberg, 1735; Aloysius Ferd. Marsilius, *La Hongrie et le Danube...*, ouvrage ou *l'onvoit la Hongrie par rapport à ses rivières, à ses antiquites romaines...* La Haye, 1741 ; Aloysius, Ferd. Marsilius, *Danubius Pannonico-Mysicus, observationibus geographicis, astronomicis, hidrographicis, historicis, physicis perlustratus et in sex tomos digestus*, vol. 1—6, Haga, Gosse, 1726 ; Matthias Chuadus Chalcographus, *Europae totius orbis terrarum partis praestantissimae, universalis et particularis descriptio*, Köln, Andreas, 1596; J. Janssonius, *Nouvel atlas, ou théatre du monde, comprenant les tables et descriptions de toutes les régions du monde universel*, vol. 1—6, Amsterdam, Janssonius, 1658.

În ceea ce priveşte hărţile vechi şi rare vom enumera cîteva : M. Guthrie, *An Accurate Map of all the Countries Finally Ceded to Russia by the Turks at the Peace of Jassy ; which the Remaining Part of the Coast of the Black Sea...*, London, Cadell, 1796 ; Rizzi Zannoni, *Carte de partie septentrionale de l'Empire Otoman*, Paris, Dezauche, 1774 ; Gaëtan Palma, *Carte de la plus grande partie de la Turquie d'Europe...*, Viena, Artaria, 1811 ; *Geographische Mappe des., Gross-Fürstenthums Siebenbürgen*, 1784 ; Tob. Mayer, *Carte des états de la couronne de Pologne..., publiée par les héritiers de Homann*, Nürnberg, 1750 ; Jean Denis Barbié du Bocage, *Carte de la navigation intérieure d'une grande partie de la Russie européenne et de l'ancienne Pologne..* Gravé par P. F. Tardieu, Paris, 1805. Deasemenea, din fondul de peste 13 000 de opere şi partituri muzicale, merită să amintim aici cîteva : J. J. Rousseau, *Les consolations des misères de ma vie*, Paris, 1781.

Bibliotecă de profil enciclopedic şi naţional, avînd 22 de filiale, organizate pe facultăţi şi secţii, pe profile stricte, Biblioteca centrală universitară din Iaşi este posesoarea multor unicate naţionale şi a unei colecţii excepţionale de carte grecească editată în toate timpurile şi în toate ţările.

La propăşirea ei de-a-lungul timpului şi-au adus contribuţia o seamă de cărturari şi oameni de bine ai secolelor XVII—XX, începînd cu Vasile Lupu şi mitropolitul Varlaam, fraţii Costin şi Neculai Costin, Hrisant Notara şi Neculai Mavrocordat, Antioh Cantemir, domnul Ţării Moldovei, Iacob Putneanu şi Iacob Stamate, Toma Dimitriu, Veniamin Costache, Mihalache Sturdza şi Gheorghe Asaki, Costache Negri, Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Vasile Adamachi şi încă mulţi alţii. La conducerea ei s-au remarcat Gh.Asachi, D. Gusti, B.P.Hasdeu, Cezar Cătănescu, Samson Bodnărăscu, Mihai Eminescu, Ion Caragiani, Al. Philippide, Petre Andrei, Karl Kurt Klein şi alţii.

Donaţii remarcabile au făcut, mai ales în secolul al XIX-lea, Veniamin Costache (peste 100 de tomuri), Mihalache Sturdza (1835) peste 600 de tomuri, B. P. Hasdeu (1862) peste 5 500 de volume, Titu Maiorescu, de mai multe ori, Constantin Hurmuzachi (1872, prin soţia sa Elisa), peste 7 800 de volume.

Pentru orientarea în problemă, dăm mai jos şi o bibliografie mulţumitoare

1 *Albina românească*, an X, 1839, nr. 69, p. 363 şi XI, 1840, nr. 87 supliment din 17 noiembrie.

2 Andreescu, Const., *Istoricul Liceului Naţional din Iaşi 1835—1935*, în *De la Academia Mihăileană la Liceul Naţional 100 de ani*, Iaşi, 1936, p. 57, 90, 95—99, 99—100, 215, 241 nota 489;

3. Bârsănescu, Ştefan, *Academia domnească din Iaşi*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1962, p. 31.
4. Berlescu, Dumitru, *Universitatea din Iaşi de la 1860—1918*, în *Contribuţii la istoria dezvoltării Universităţii din Iaşi 1860—1960*, Bucureşti, 1960 (vol. I, p. 238).
5. Bogdan, N. A., *Oraşul Iaşi. Monografia istorică şi socială ilustrată*, ed. II-a, 1913, p. 269.
6. Bordeianu, Mihai, *Activitatea Bibliotecii centrale universitare „M. Eminescu" din Iaşi în sprijinul documentării ştiinţifice a studenţilor, cadrelor didactice şi cercetătorilor*, în *Studii şi cercetări de documentare*. Educaţie-învăţămînt, an XIX, 1977, nr. 1—2, p. 97—100.
7. Bordeianu, Mihai, *Cîteva autografe eminesciene în Biblioteca centrală universitară „M. Eminescu" din Iaşi*, în *Călăuza bibliotecarului*, Bucureşti, 1964, nr. 6, p. 335—337.
8. Bordeianu, Mihai, *Date noi privitoare la istoria învăţămîntului românesc*, în *Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol"*, Iaşi, an XIV, 1977, p. 327—331.
9. *Buletin. Foaie oficială*, Iaşi, an IV, 1838, nr. 55, p. 218 ; an VI, 1838, nr. 55, p. 220 ; an VIII, 1840, nr. 93, p. 362—363.
10. Camariano-Cioran, Ariadna, *Academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi*, Bucureşti, 1971, p. 68 şi 94.
11. Caragiani, Ion, *Neadevărurile calomnioase ale prof. N. Iorga în privinţa Bibliotecii centrale Iaşi*, Bucureşti, 1899 (56 p.).
12. Cătănescu, Cezar, *Catalogu general al Bibliotecii centrale din Iassi*, Iaşi, Tipografia Societăţii Junimea, 1868 (VI + 240 p).
13. Codrescu Theodor, *Uricarul*, Iaşi, vol. III, p. 32—34 ; vol. VII, p. 175—178 şi 181 ; vol. XVI, p. 383.
14. Erbiceanu, Constantin, *Din biblioteca Seminarului Veniamin din Iaşi, unele cărţi ce se raportă la şcoala domnească din Iaşi, ori au fost cărţi de şcoală în Seminarie*, în *Revista teologică*, an III, 1885—1886, nr. 51, p. 401—404.
15. Erbiceanu, Constantin, *Manuscrisele şcoalei greceşti aflate în biblioteca Înalt preasf. Mitropolit al Moldovei şi Sucevei, D. D. Iosif Naniescu*, în *Revista Teologică*, an III, nr. 25, p. 193—198.
16. Erbiceanu, Constantin, *Manuscriptele şcoalei greceşti aflate în biblioteca Seminarului Veniamin din m-rea Socola*, în *Revista teologică*, an III, 1885, nr. 22, p. 169—173 ; nr. 23, p. 177—181 ; nr. 24, p. 185—187.
17. Gaidagis, Nicos, *Catalogul cărţilor greceşti de la Biblioteca centrală universitară „M. Eminescu" din Iaşi*, vol. I, (Sec. XVI—XVII), Iaşi 1974, p. 97.
18. Gaidagis, Nicos, *Contribuţii la istoricul Bibliotecii centrale universitare din Iaşi*, în *Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol"*, XIII, 1976, p. 93—118 (cu o amplă bibliografie a problemei.
19. Gheorghiţă, Ilie, *O carte dăruită de Vasile Lupu, aflată în Biblioteca centrală a Universităţii din Iaşi*, în *Iaşul literar*, 1956, nr. 1, p. 124—126.
20. Gheorghiţă, Ilie, *Prezentarea a două cărţi preţioase din Biblioteca centrală universitară din Iaşi*, în *Prima sesiune ştiinţifică de bibliografie şi documentare Bucureşti, 15—16 decembrie 1955*, Bucureşti, 1957, p. 273—276.
21. *Ghidul bibliotecilor din România*, Bucureşti, Editura enciclopedică română, 1907, p. 222
22. Giurescu, Constantin C., *Istoria românilor*, III, partea a II-a, Bucureşti, 1946, p. 915—916.
23. Gusti, D., *Catalogul cărţilor de cetit în Biblioteca Academiei Mihăilene*, Iaşi, Institutul Albinei, 1841, p. 3.
24. Gusti, Dimitrie, *Întemeierea bibliotecii şi seminariilor de pe lîngă Universitatea din Iaşi, un sistem de propuneri, cu numeroase documente şi planuri în anexe*, Iaşi, 1914, p. 7—8.
25. Klein, Karl Kurt, *Biblioteca Universităţii din Iaşi*, în *Boabe de grîu*, V, 1934, p. 264 şi urm.
26. *Manualul administrativ al Principatului Moldovei, cuprinzător legilor şi dispoziţiilor introduse în ţară de la anul 1832 pînă la 1855*, Iaşi, 1855—1856, vol. II, p. 301.
27. Stoide, Const. A. <recenzie la :> *Petru Vladcovschi, Contribuţii la istoricul dezvoltării învăţămîntului din judeţul Iaşi*, Partea I, Iaşi, 1972, în *Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol"*, X, 1973, p. 555.
28. Theodorescu, Barbu, *Istoria bibliografiei române*, Bucureşti, 1945, p. 32.
29. Urechia, V. A., *Istoria şcoalelor de la 1800—1864*, Bucureşti, 1892, vol. I, p. 9, 118, 363 şi vol. II, p. 64, 86, 125, 169—170 şi 203.
30. Xenopol, A. D. şi Erbiceanu, Const., *Memoriu asupra învăţămîntului*, în *Serbarea şcolară de la Iaşi. Acte şi documente*, Iaşi, 1885, p. 154—156 şi 206.

DIE CENTRAL UNIVERSITÄT BIBLIOTHEK VON IAŞI ZUR 340-TEN JUBILEUMSFEIER

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit wird ein kurzer Überblick über die Geschichte der Universitütsbibliothek Iaşi gegeben. Der moldauische Herrscher Vasile Lupu hatte 1640 eine Bibliothek für die von ihm gegründete Fürstenakademie geschaffen, deren Bestände in den darauf folgenden Jahtrhunderten von der Academia Mihăileană (1835) übernoomen wurden und 1860 den Grundstock der Universit7tsbibliothek bildeten. Zu den 3 000 Titeln, die am Anfang des 19. Jahrhunderts bezeugt sind, kamen neue hinzu, so daß die Universitätsbibliothek heute über 2 150 000 Bücher verfügt. Vasile Lupu, der Metropolit Varlaam, die Gebrüder Costin, Antioh Cantemir, Gh. Asachi, B. P. Haşdeu, M. Kogălniceanu u.a. werden als wichtigste Förderer der Bibliothek im Laufe der Jahre genannt. Die namhaftesten Direktoren waren : Gh. Asachi, S. Bodnărescu, M. Eminescu, Al. Phillipide, K. K. Klein. Private Spenden erhielt die Bücberei u.a. von Veniamin Costachi, B. P. Haşdeu, Titu Maiorescu.

Besonders reichhaltig sind die Sammlungen auslandischer und rumanischer Frühdrucke die Kollektion griechischer Unikate (Handschriften und Drucke vom Mittelalter bis ins 19. Jahrhundert), die Kunstalben, die Kartensammlung. Seit 1835 gilt die UB Iaşi als Nationalbibliothek, die alle inländischen Publikationen sammelt. Eine Auswahlbibliographie der Arbeiten über die Jassyer Bibliotheksgeschichte ist am Ende der Arbeit zu finden.

MARIA COJA, PIERRE DUPONT, Histria V. *Ateliers ceramiques. Resultats des fouilles*, tom V, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R — Editions du C.N.R.S — Paris, 1979, 168 p., 15 planşe.

Propunîndu-şi să publice în şase volume rezultatul descoperirilor de la Histria, urmare firească a cercetărilor iniţiate în 1914, Vasile Pârvan n-a reuşit să realizeze decît două din ele, dar a deschis drum cercetărilor ce aveau să urmeze în acest sens. Scarlat Lambrino şi Marcelle Flot-Lambrino, în 1938, Emil Condurachi şi apoi colectivul Institutului de arheologie din Bucureşti, sub conducerea lui D. M. Pippidi au reluat proiectul lui Vasile Pârvan de a publica pe capitole materialele arheologice, epigrafice şi numismatice descoperite la Histria în timpul săpăturilor.

Seria nouă, *Histria. Rezultatele descoperirilor arheologice*, iniţiată în 1973 de Constantin Preda şi H. Nubar, editată în limba franceză, constituie un act binevenit de popularizare a cercetărilor privind vestigiile autohtone şi de import ale civilizaţiei histriene.

Dacă volumul IV, realizat de Petre Alexandrescu, privitor la *Ceramica din epoca arhaică şi clasică, sec. VII-IV*, este prin excelenţă o lucrare de pur interes arheologic, ultimul volum, rezultatul colaborării Mariei Coja cu Pierre Dupont, se situează între descriptivism şi stadiul interpretativ. El este, în acelaşi timp, un bun ghid pentru investigaţiile de laborator la ceramică, prezentînd un dublu interes: metodologic şi practic.

Ideea unei analize de laborator riguroase, pe baze ştiinţifice, a ceramicii de la Histria, nu este nouă, atîta timp cît obiectele descoperite, diferite ca pastă, formă, decoraţie, trădează origini diferite. S-a pus aşadar problema existenţei unor ateliere ceramice autohtone, care au produs vase de aceeaşi calitate cu cele de import. Mărturiile materiale ale producţiei ceramice histriene, cît şi tehnica acestei producţii sînt prezentate de Maria Coja în prima parte a lucrării, într-un capitol sistematizat, ce se încheie cu un catalog al documentelor dosarului problemei în discuţie.

Partea a doua, şi cea mai mare ca întindere, constituie noutatea pentru cercetările arheologice prin faptul că depăşeşte metodele tradiţionale: tipologie, morfologie, analiză macroscopică a argilelor, ajungînd la confirmarea, pe bază de analize fizice şi chimice a supoziţiilor arheologilor. Investigaţiile pe material arheologic de la Histria au fost făcute cu ajutorul Laboratorului de Ceramologie din Lyon şi a colaborării cu Maurice Picon, specialist în ceramică.

Pierre Dupont, propunîndu-şi după cum i s-a cerut de către colegii români, să dovedească o eventuală industrie ceramică în zona Histriei, alcătuieşte un riguros plan de studiu bazat pe demersurile următoare:

— o anchetă arheologică prealabilă

— extragerea şi analiza eşantioanelor — capitol de importanţă deosebită pentru separarea ceramicii de import de cea locală şi deci pentru demonstrarea existenţei sau absenţei aşa-numitei industrii ceramice histriene. Mai mult de 700 eşantioane au fost supuse analizei fizico-chimice prin procedeul spectrometriei de fluorescenţă X, relativ uşor de aplicat şi adaptat la dozajul de constituienţi principali ai materialelor argiloase (în număr de 8: calciu, fier, titan, potasiu, siliciu, aluminiu, magneziu, mangan) — suficienţi pentru a caracteriza ceramica arheologică şi a permite separările legate de diferenţele de fabricaţie sau de provenienţă.

— a urmat exploatarea statistică a rezultatelor și exploatarea analitică a lor prin ordinator, ansamblu de procedee de exploatare a datelor chimice ce a trebuit să țină cont de structura geochimică a zonelor de producție, singura capabilă să dovedească proveniența grupului de fragmente în cauză.

În „Concluziile generale", Pierre Dupont comentează rezultatele obținute, subliniind existența unui grup histrian ce poate fi comparat cu vesela provenită din Grecia de Est.

Pierre Dupont a format din cele două grupe de vase presupuse locale, pe care Petre Alexandrescu le numise : argilă cu cochilie și argilă albă, un singur grup, a cărei culoare diferă după temperatura cuptorului și conținutul în calcar. El are meritul de a fi confirmat supoziția că ceramicile gri și de culoare deschisă aparțin acelorași ateliere histriene.

Metoda de analiză globală folosită de Pierre Dupont a ajutat la recuperarea unui centru provincial în masa ceramicii grecești și a sugerat în același timp o posibilă urmare a acestei lucrări, care ar avea drept scop determinarea unui număr și mai mare de centre ceramice și studierea raporturilor, rezultatelor și coincidențelor.

Doina Lemny

MARIA COMȘA, *Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII—X de la Bucov — Ploiești)*, Editura Academiei, București, 1978, 182 p.

Publicată la una din cele mai prestigioase edituri din țară, monografia așezărilor vechi românești de la Bucov aduce în circuitul științific un bogat și valoros material arheologic, obținut pe parcursul a unsprezece campanii de săpături. Numărul mare de complexe (bordeie, locuințe de suprafață, anexe gospodărești, cuptoare, gropi) și inventarul variat descoperit în cuprinsul acestora oferă posibilitatea de a analiza probleme diverse, nu numai de natură strict arheologică, ci și de importanță istorică mai largă. Întrucît ele nu pot fi toate discutate în cadrul unei recenzii, ne propunem să consemnăm doar cîteva observații, care se referă la modul de prezentare al descoperirilor de la Bucov, precum și la unele interpretări făcute pe baza lor.

Pe teritoriul comunei Bucov au fost semnalate resturi de locuire datînd aproximativ din aceeași perioadă în mai multe puncte, pe care M. Comșa le consideră așezări distincte. Analizînd poziția lor în teren (fig. 1), constatăm că patru dintre ele (Rotari, Ghespari, Tioca și La Morcovescu) sînt foarte apropiate și ar putea fi incluse într-o singură așezare, situată pe o parte din vatra actualului sat. Separarea resturilor de locuire de la Ghespari, Tioca și La Morcovescu prin albia unor pîraie nu poate fi un criteriu de delimitare a așezărilor, deoarece vetre de sat străbătute de pîraie sau de rîpi se cunosc și în alte perioade istorice; locuințele puteau fi grupate după unele particularități de relief, dar nu orice grup de locuințe forma o așezare. Prin urmare, cele patru puncte de la Rotari, Ghespari, La Morcovescu și Tioca ar putea fi apreciate mai curînd ca sectoare ale aceleiași așezări. Doar zona de locuire din punctul „La Brezeanu", aflată la peste 1 000 m spre nord, ar putea fi considerată ca o a doua așezare.

Autoarea monografiei și-a propus să prezinte și să analizeze materialul arheologic după o problematică amplă, cu caracter istoric, privind în special amplasarea așezărilor, sistemul de construcție al locuințelor, ocupațiile locuitorilor și obiceiurile funerare (rituri și ritualuri) practicate de populația românească din această zonă.

Pe baza observațiilor stratigrafice, M. Comșa stabilește în punctul Tioca două niveluri cu șapte etape de locuire : trei etape în bordeie, două etape în case puțin adîncite și două etape în case construite la suprafața solului. Se exprimă totodată opinia că această succesiune a etapelor de locuire este valabilă și pentru punctele Rotari și Ghespari.

În monografia sa, autoarea a încercat să realizeze două deziderate : publicarea exhaustivă a descoperirilor din așezările vechi românești de la Bucov, precum și ordonarea și interpretarea diferitelor categorii de descoperiri (complexe de locuire și inventar).

M. Comșa nu a făcut o prezentare separată a fiecărui complex arheologic la care să consemneze și inventarul descoperit, ci a oferit o descriere generală pentru diferitele categorii de complexe. Prin această prezentare sintetică, autoarea ne lipsește însă de posibilitatea de a verifica aprecierile făcute, care rămîn în cea mai mare parte incontrolabile. Spre exemplu, din planurile generale de săpături (fig. 4 și 5) rezultă că în punctul Tioca au fost dezvelite 54 locuințe, 4 cuptoare și 20 gropi (dintre care două nenumerotate în casa nr. 14 ; p. 137), iar la Rotari 16 locuințe, 1 cuptor și 2 gropi. Pentru aproximativ 24 % din numărul locuințelor nu se dau planurile și celelalte informații privind tipul construcției, prezentîndu-li-se numai inventarul : bordeiele nr. 2 și 13, casele nr. 22, 26—28 de la Tioca ; dependințele nr. 1, 4, 5, casele nr. 3—9 de la

Rotari. Despre alte locuințe nu ni se dau informații decît incidental : din casa 22 se dă numai o vatră (pl. VI/5), din casa 26 o fusaiolă (fig. 38/4), iar din casa 27 un rest de inscripție, despre care nu știm însă precis dacă provine de aici, cum se menționează în explicația planșei XXVIII/11, sau din casa 28, cum se afirmă la p. 130 și fig. 98/8. Acestea sînt toate informațiile despre complexele în discuție. O situație deosebită au bordeiele 10 și 22 de la Tioca. Ele apar în desen (secvențe de plan în fig. 21/1 și 10/3), fără nici o altă informație în text privind tipul construcției. Pe baza comparării inventarului, și în special a ceramicii, ele au fost datate în secolul VIII (p. 15), dar in toată monografia nu găsim nici o piesă de inventar care să provină din cuprinsul lor. Există însă complexe despre care nu se dă pe parcursul lucrării absolut nici o informație, fie desenul, fie descrierea construcției sau a inventarului (casa 15 și gropile 10—16 de la Tioca ; pentru acestea din urmă se fac doar unele referiri generale la p. 43—44).

Succesiunea tipurilor de locuințe — bordei, casă puțin adîncită, casă de suprafață — și datarea lor sint probleme asupra cărora M. Comșa a zăbovit îndelung, adeseori revenind, fără a înlătura totuși semnele de întrebare generate de inconsecvențele repetate. Astfel, bordeiele sînt datate în secolul VIII și pînă la mijlocul secolului al IX-lea, casele puțin adîncite în a doua jumătate a secolului al IX-lea și la începutul secolului al X-lea, iar casele construite la suprafață în secolul al X-lea (p. 33—35, fig. 4 și 108). Corelînd informațiile din fig. 4 și 108, aflăm că cele șapte etape sînt datate astfel: I — secolul VIII; II — sfîrșitul secolului al VIII-lea — începutul secolului al IX-lea ; III — mijlocul secolului al IX-lea ; IV — a doua jumătate a secolului al IX-lea ; V — sfîrșitul secolului al IX-lea — începutul secolului al X-lea ; VI — mijlocul secolului al X-lea ; VII — a doua jumătate a secolului al X-lea. Presupunînd că aceasta ar fi realitatea, cum s-ar putea explica oare lipsa locuințelor din prima jumătate a secolului al IX-lea, deoarece M. Comșa datează clar etapa a doua pînă la începutul secolului al IX-lea, iar etapa a treia începînd de la mijlocul secolului al IX-lea ? Situația se repetă și pentru locuințele din prima jumătate a secolului al X-lea.

Bordeiul 6 de la Tioca este datat la sfîrșitul secolului al VIII-lea și la începutul secolului al IX-lea în explicația fig. 108 și la mijlocul secolului al IX-lea în explicația fig. 4 și p. 34. De asemenea, casa de la Tioca, despre care se spune că avea două faze (p. 25), este datată global la sfîrșitul secolului al IX-lea și la începutul secolului al X-lea în explicația figurilor 4 și 108. Aprecierile referitoare la „evoluția și datarea diferitelor tipuri de locuințe de la Bucov“ (p. 31—35) se bazează pe datele stratigrafice coroborate cu „elemente de datare“ (p. 33), mai precis obiecte de port, arme, alte obiecte de uz casnic (toc de ace, găleată). Materialul cel mai numeros de la Bucov — ceramica — n-a fost amintit în acest subcapitol despre datarea locuințelor, deși pe parcursul lucrării se menționează că ceramica a contribuit, în general, la datarea complexelor.

Încadrarea cronologică a complexelor de locuire pe baza obiectelor de port (nasture, mărgele, catarame, cercei) care au o largă circulație în timp și în spațiu rămîne o problemă discutabilă, după cum a observat deja P. Diaconu[1]. De exemplu, catarama din bronz cu verigă ovală și cercelul cu veriga dintr-un fir simplu, de bronz, cu secțiunea circulară, nu pot data bordeiul 3 de la Tioca la sfîrșitul secolului al VIII-lea sau la începutul secolului al IX-lea (p. 32 și fig. 95/11, 19), pentru că aceste obiecte au analogii perfecte în secolul al IV-lea[2]. O locuire „aparținînd unei faze tîrzii a culturii Sîntana de Mureș, a fost semnalată și de M. Comșa prin „rare fragmente ceramice“ (p. 15).

Populația care a locuit în zona Bucov se ocupa îndeosebi cu creșterea animalelor, diferite meșteșuguri (prelucrarea fierului și a lemnului, olăritul) și mai puțin cu agricultura, deși „preocupările agricole nu lipseau“ (p. 44). Această ultimă afirmație a fost susținută prin numărul mic al uneltelor agricole și al gropilor de provizie, prin cantitatea mică de semințe carbonizate și de asemenea prin urmele de pleavă descoperite.

În ciuda faptului că la Bucov se prelucra fierul, numărul uneltelor agricole descoperite (o ramă de hîrleț și o coasă) este destul de mic. Totuși, o parte din unelte puteau fi lucrate din material perisabil (lemn), fapt cunoscut pînă tîrziu, aproape de epoca modernă[3].

Din cele 22 de gropi descoperite în punctele Tioca și Rotari, patru au fost folosite, după părerea M. Comșa, ca gropi rituale (gropile nr. 4 și 6, precum și cele două gropi din casa nr. 14 de la Tioca), șapte „ar putea reprezenta înmormîntări reale sau simbolice (cenotafuri)“

[1] P. Diaconu, *Maria Comșa, Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII—X de la Bucov — Ploiești)*, *SCIVA*, 30, 1979, 3, p. 474.

[2] Gh. Diaconu, *Mogoșani. Necropola din sec. IV e.n.*, Tîrgoviște, 1970, fig. 13, 10 și 15, 9.

[3] V. Neamțu, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle*, București, 1975, p. 197.

(gropile nr. 1 şi 2 de la Rotari şi nr. 1, 3, 5, 7 şi 8 de la Tioca) şi una ar fi groapă de provizie (groapa nr. 18 de la Tioca). La subcapitolul despre agricultură, referitor la gr. nr. 9 de la Tioca se spune că „ar putea fi de bucate" (p. 44), dar se trimite la fig. 17/1. Or, din explicaţia figurii, ca şi din textul care prezintă detaliat această groapă (p. 41), aflăm că la fig. 17/1 a fost ilustrată groapa nr. 18. Prin urmare, s-ar părea că la p. 44 autoarea a intenţionat să se refere din nou la groapa nr. 18. Pentru groapa nr. 17, de „forma unui con inversat cu laturile arcuite şi vîrful rotunjit" se arată că a avut o „destinaţie specială" (p. 41), fără a se face vre-o altă apreciere. Ţinînd seama că unele gropi pentru păstrarea proviziilor din perioade mai tîrzii[4] se aseamănă în parte cu groapa nr. 17 de la Tioca, am putea presupune că şi aceasta a putut avea aceeaşi destinaţie. Groapa nr. 2, împreună cu altele din seectorul nordic de la Tioca (gropile nr. 10—16), au fost considerate unele ca gropi de scos lut, iar altele ca gropi menajere (p. 41—42). Totuşi, se recunoaşte posibilitatea ca unele din aceste gropi „să fi servit şi la păstrarea cerealelor" (p. 44) Toate aceste constatări nu concordă cu observaţiile finale ale autoarei, că „în cuprinsul celor două aşezări... gropile de bucate sînt... aproape inexistente" (p. 44).

În ceea ce priveşte gropile reprezentînd înmormîntări, autoarea nu poate oferi nici un argument care să justifice o asemenea interpretare, pentru că nu au fost descoperite fragmente de oase umane calcinate (p. 138—143). Prin particularităţile lor, aceste gropi se deosebesc de gropile obişnuite, avînd fără îndoială o altă destinaţie. Forma şi maniera de amenajare ar sugera mai curînd folosirea lor drept „cuptoare".

Deosebit de interesantă este descoperirea mai multor ateliere de fierărie. În ciuda tuturor străduinţelor, numărul lor nu poate fi precizat, fapt pentru care nu se poate stabili, nici măcar cu aproximaţie, amploarea prelucrării fierului la Bucov.

În cadrul analizei pieselor de inventar, un loc aparte este rezervat ceramicii, a cărei tipologie a fost făcută pe baza următoarelor criterii : tehnică de lucru (roata acţionată „cu mîna" şi „cu piciorul"), ardere (oxidantă sau inoxidantă) şi decor (incizat, lustruit, vopsit, pictat, smălţuit). Se evită, de cele mai multe ori, precizările în legătură cu structura şi calitatea pastei. Astfel, din toate vasele prezentate în subcapitolul „Ceramica cu decor incizat, lucrată cu roata rapidă" (p. 60—66), numai pentru două fragmente se menţionează pasta (p. 66, fig. 74/4, 9). Împărţirea ceramicii locale în mai multe categorii nu s-a făcut pe baza aceloraşi criterii. Subtitlurile prin care M. Comşa defineşte cele cinci grupe ceramice (1 — Ceramica cu decor incizat, lucrată cu roata rapidă ; 2 — Ceramica cu decor incizat, lucrată pe roata de mînă ; 3 — Ceramica cu decor lustruit şi incizat, arsă inoxidant (cenuşie) ; 4 — Ceramica cu decor lustruit şi incizat, arsă oxidant ; 5 — Ceramica avînd suprafaţa dată cu angobă, vopsită sau pictată) arată evident că uneori s-a avut în vedere decorul şi tehnica de execuţie (grupele 1 şi 2), iar alteori decorul şi tehnica de ardere (grupele 3 şi 4) sau chiar numai decorul (grupa 5). Aprecierile referitoare la tehnica de modelare a vaselor sînt destul de relative. Astfel, despre ceramica celei de a doua grupe se spune : „Vasele... sînt uneori lucrate pe o roată de mînă primitivă, cu turaţii lente. Marea majoritate a materialului este lucrat pe diferite tipuri de roată de mînă mai perfecţionate, care au uneori turaţiile atît de repezi încît se apropie de cele ale roatei rapide acţionată cu piciorul" (p. 66). După o asemenea precizare ar trebui să aflăm însă şi care este diferenţa între ceramica lucrată cu roata rapidă şi cea executată cu roata de mînă cu turaţii rapide. Autoarea ne lasă să înţelegem numai cît de neunitară era, după tehnica de lucru, cea de a doua grupă de ceramică.

Clasificarea tipologică nu este făcută totdeauna după criterii precise şi pe un material concludent. A se vedea, ca exemplu, cele două tipuri de oale cu toartă (p. 73—74) din capitolul „Ceramica cu decor incizat, lucrată pe roată de mînă". În general se insistă la descrierea formelor de vase şi a ornamentelor, care se pot observa bine în ilustraţie. În schimb, de cele mai multe ori sînt omise datele cu privire la pastă şi tehnica de lucru, detalii care nu pot fi stabilite după ilustraţie.

Descoperirea unui atelier de olărie la Bucov atestă că o parte din ceramică a fost lucrată pe loc. Spre o asemenea concluzie conduc şi analizele făcute cu izotopi radioactivi pentru unele probe de ceramică şi de sol. Totuşi, este greu de admis că aproape toată ceramica a fost lucrată la Bucov, aşa cum autoarea ne lasă să înţelegem. Nici prezenţa iniţială a unor modele şi nici aducerea unor meşteri din centrele de olărie bizantine nu puteau opri pătrunderea produselor de olărie din alte ateliere. În mod firesc, într-un centru meşteşugăresc important cum este acela de la Bucov, situat pe drumul tradiţional al sării, ce lega teritoriul intracarpatic de sudul Dunării, trebuie să fi pătruns din abundenţă şi ceramica din alte centre de olărie, locale şi bizantine.

[4] *Ibidem*, fig. 52, 2.

Sînt regretabile erorile cu privire mai ales la proveniența și datarea materialelor. Astfel, unele din ele au fost încadrate diferit de la o pagină la alta, sau au fost atribuite în același timp la două complexe. Menționăm doar cîteva dintre ele:

— Vasul din fig. 88/6 ar proveni după explicația figurii din bordeiul 1 (Rotari) și ar data din secolul al IX-lea; la p. 112 se afirmă însă că același vas ar proveni din dependința 3 (Rotari — și ar data din secolul al X-lea.

— Fragmentul de vas din fig. 88/3 provine, potrivit explicației figurii, din dependința 4 (Rotari), dar la p. 110 se afirmă că ar fi din bordeiul 1 (Rotari).

— Fragmentul de vas de la fig. 81/1 este considerat mai întîi ca provenind de la un castron cu corpul tronconic (p. 85), iar mai apoi de la un urcior (p. 102).

— Fragmentul de vas din pl. XXI/3 ar avea conform explicației o dublă proveniență; din dependința 3 de la Rotari și ar data din secolul X; apoi este atribuit bordeiului 1 de la Tioca și este datat în secolele VIII — X. Din explicația aceleiași planșe lipsesc referirile pentru fragmentele de vase de la nr. 4 — 5, în schimb se menționează un fragment de vas la nr. 15, care n-a mai fost ilustrat.

— Arșicele din pl. XXVII/8 — 12 provin conform explicației din dependința nr. 3 de la Rotari, datată în secolul X, iar ulterior se spune că provin din bordeiul 9 de la Tioca, datat în secolul IX.

Un interes deosebit îl prezintă informațiile cu privire la descoperirea unor piese pe care s-au păstrat resturi de scriere, „semne alfabetiforme" și chiar inscripții. Ele provin din bordeiele 1 — 4, 7, 9, 13, 15 — 17, 19, 21 și casele 1 — 3, 4a, 6a, 6, 7 — 12, 14, 17, 19, 28 de la Tioca și din bordeiele 1 — 2, dependințele 2 — 5 și casele 1 — 6, 8, 9, de la Rotari (s-au avut în vedere și complexele în care au fost descoperite obiecte cu „semne", discutate în cap. *Scrisul*). Un calcul simplu arată că resturi de scriere s-ar fi găsit în 42 locuințe din cele 70 descoperite, deci în 60% (!) din numărul lor. Datele sînt adunate din cap. VIII (p. 56), IX (p. 95), XIV (p. 127 — 135), fig. 98 — 101, pl. XV, XXVII și XXVIII. Trebuie să menționăm totuși că multe probe din ceea ce autoarea ne prezintă drept scriere sînt de fapt semne și zgîrieturi întîmplătoare. Spre exemplu, ne surprinde că zgîrieturi ca acelea de pe fusaiolele de la fig. 37/2, 5, 18 au putut fi considerate inscripții. Felul în care ni se demonstrează existența lor este semnificativă. La p. 56 se afirmă că „unele fusaiole au pe ele diferite semne incizate (semne de proprietate), semne alfabetiforme și chiar inscripții cu inițialele sau chiar numele celei care a folosit fusaiola respectivă", indicîndu-ni-se în paranteză cap. *Scrisul* pentru toate aceste detalii. Numai că la capitolul despre scris (p. 127 — 135), luîndu-se în discuție fiecare fusaiolă cu presupuse semne și inscripții, nu ni se mai amintește absolut nimic de promisiunea făcută la p. 56. Prin urmare, nu aflăm nimic despre ceea ce autoarea consideră că ar fi „inițialele" sau chiar numele proprietarei (p. 56).

Situația este similară și pentru semnele aflate pe pietrele de ascuțit (fig. 102) și de asemenea pe unele vase de lut și chiar pe resturile de lipitură. Anumite semne și litere par să existe la Bucov, așa cum rezultă, spre exemplu, din ilustrația de la fig. 103/2, 7, 10; 104/7; pl. XXVIII/2, 3, 5, dar numărul lor este mult mai redus decît ni-l prezintă M. Comșa. Multe din aceste semne observate pe fragmente de vase, care „cu greu pot fi văzute cu ochiul liber" (p. 130), sînt de fapt un joc al naturii.

Problematica discutată și trimiterile bibliografice, îndeosebi la literatura de specialitate sovietică și bulgară, atestă cunoștințele ample pe care le posedă autoarea în ceea ce privește regiunea carpato-ponto-dunăreană în a doua jumătate a mileniului I al e.n. Ne surprinde însă tendința evidentă de a nu menționa lucrările care se referă la descoperirile din spațiul cuprins între Carpați și Prut pentru care se amintește doar un singur articol (!)[5]. Omisiunea este cu atît mai mult o surpriză, cu cît autoarea face foarte dese referiri la descoperirile similare dintre Prut și Nistru.

Încadrarea cronologică a diferitelor etape de locuire din așezarea de la Bucov rămîne încă un deziderat. Observațiile mai vechi, menționate și de autoare (p. 143, nota 190), la care se adaugă și altele mai recente[6], arată că există motive temeinice pentru a data o parte din descoperirile de la Bucov într-o perioadă ulterioară secolului al X-lea. Dealtfel, M. Comșa nu a făcut o analiză propriu-zisă pentru încadrarea cronologică a descoperirilor de la Bucov, ci a oferit doar o apreciere formulată foarte pe scurt. Este suficient să menționăm că subcapitolul *Încadrarea cronologică a așezărilor de la Bucov* a fost tratat doar pe o jumătate de pagină. Or,

---

[5] Ghenuță Coman, *Evoluția culturii materiale din Moldova de sud în lumina cercetărilor arheologice cu privire la secolele V — XIII*, *MemAntiq*, III, 1971, p. 479 — 497.

[6] P. Diaconu, *op. cit.*, p. 472 — 474.

cunoscînd părerile diferite asupra cronologiei descoperirilor de la Bucov, s-ar fi impus tratarea subiectului mult mai pe larg. De asemenea, prezentat pe o jumătate de pagină, subcapitolul intitulat *Locul așezărilor de la Bucov în cadrul culturii materiale vechi românești* ar fi necesitat o atenție sporită.

Lucrarea a fost structurată pe un număr mare de capitole (I—XVII), ceea ce fragmentează mult materialul. Unele capitole puteau fi contopite. Astfel, cap. V (*Materiale de construcție descoperite în diferite complexe*) putea fi inclus la cap. IV (*Locuințele și dependințele lor*), iar cap. VII (*Meșteșugurile*) și VIII (*Îndeletnicirile/meșteșugurile/casnice*) la cap. VI (*Ocupațiile*). De asemenea, cap. X (*Obiectele de uz casnic*) și XI (*Instrumente pentru măsurat greutatea*) puteau fi reunite, iar cap. XVI despre gropile arse și cu cărbuni putea fi inclus la cap. IV.

Pentru descoperirile arheologice de la Bucov au fost făcute și unele cercetări complimentare[7], cum ar fi analize sporopolinice, determinări de material faunistic, analize cu izotopi radioactivi pentru probe de ceramică și de sol, analize metalografice, precum și determinări de semințe și de resturi de cărbuni. Spațiul tipografic acordat de editură a fost prea mic pentru a include în volum și studiile complimentare. Importanța cu totul aparte pe care o au descoperirile de la Bucov ar fi impus totuși acordarea unui spațiu corespunzător în monografie și acestor studii, risipite din această cauză prin diverse publicații.

Volumul, apărut în condiții grafice foarte bune, cuprinde un material ilustrativ deosebit de bogat, constînd în cea mai mare parte din desene, care permit, recunoașterea exactă a tuturor detaliilor de formă și de decor. Pentru fiecare obiect se dă în explicație și proveniența, ceea ce ajută la reconstituirea inventarului pe complexe.

În concluzie, monografia descoperirilor de la Bucov oferă un foarte bogat material arheologic aparținînd culturii vechi românești. Chiar dacă unele din problemele ridicate de această așezare n-au putut fi rezolvate de la început, monografia are, între altele, marele merit de a oferi istoricilor repere de sprijin sigure și puncte de plecare pentru cercetările viitoare.

Sanda Ioniță

DOCUMENTA ROMANIAE HISTORICA. A MOLDOVA. *Volumul III, întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și Nistor Ciocan.* **Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, 685 p., 50 lei.**

Volumul închinat memoriei lui Ion Bogdan și Mihai Costăchescu cuprinde 309 documente interne dintre anii 1487—1504, împărțite astfel: 295 originale, unul îndoielnic (p. 531) și 13 falsuri (p. 532—577). După locul lor de conservare documentele publicate în volumul al III-lea al colecției provin de la Biblioteca Academiei Socialiste România, Arhivele Statului din București, Iași, Suceava, Bacău, Botoșani, Piatra—Neamț, Biblioteca de Stat a U.R.S.S., „V. I. Lenin" din Moscova, Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" Iași, Mănăstirea Putna, Mănăstirea Dragomirna, Muzeul militar Central, Biblioteca Centrală de Stat—București, Biblioteca Universității Cluj—Napoca, Muzeul județean Suceava, Muzeul Regiunii Porților de Fier—Drobeta—Turnu Severin, Arhiva Centrală a actelor vechi din Varșovia, Arhiva istorică de stat—Chișinău, Biblioteca „V. A. Urechia"—Galați, Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România, Muzeul județean Argeș — Pitești, Muzeul de istorie — Buzău, Muzeul Fălticenilor, Muzeul de literatură al Moldovei Iași și din cîteva colecții particulare.

Toate cele 309 documente cuprinse în acest volum sînt publicate în ordine cronologică la nivelul tuturor exigențelor științifice. Ele conțin o bogată informație privitoare la situația social — economică și politică a Moldovei între anii 1487—1504, a organizării administrative, judecătorești, militare, fiscale și bisericești.

Documentele cunoscute pînă acum, au fost editate cu textul original și traduceri, iar cînd nu s-au păstrat originalele, copiile în limba originalului sau traducerile și chiar registrele. Ca atare volumul acesta este cel mai complet cu privire la actele din perioada amintită, depășind pe cele editate de Ion Bogdan și Mihai Costăchescu ș. a. fiind incluse și un număr de 39 de documente inedite. Cercetînd atent conținutul documentelor editorii actualului volum au

[7] Pentru diferitele analize și determinări folosite de autoare vezi lista din monografie de la p. 6.

reuşit să redateze unele acte publicate anterior cu alte date, necorespunzătoare, iar la 21 acte le-au publicat originalele, pe care editorii anteriori nu le cunoscuseră avind la dispoziţie doar traduceri sau rezumate. În total numărul documentelor noi cuprinse în volumul al III-lea al seriei D. R. H. atinge numărul de 47. Faţă de documentele false considerate de editorii anteriori, care se ridicau la cinci în urma analizei atente a textelor, limbii şi acelor elemente poleografice, autorii au demonstrat că încă alte opt nu pot fi autentice, incluzîndu-le în rîndul celor false. Urmînd aceeaşi metodă de cercetare autorii au eliminat din perioada 1487—1504 un număr de documente atribuite de editorii anteriori ca fiind emise între aceşti ani. Alte documente au fost publicate acum „după forme arhivistice superioare celor cunoscute pînă în prezent: traduceri în locul copiilor vechi, traduceri germane complete în locul rezumatelor germane". Textele editate „după piese arhivistice sau după publicaţii", au fost comparate de editori cu deosebită grijă, adoptîndu-le pe cele mai complete, mai bune, pe care le-au completat cu datele din celelalte.

Editorii au respectat limba textelor şi pentru prima oară în acest volum s-au reprodus integral textele tuturor documentelor dintre anii amintiţi. Traducerea textelor s-a făcut „în spiritul deslavizării lexicale şi fonetice a numelor proprii româneşti". Pe lîngă textul documentelor editorii au transcris şi publicat toate însemnările contemporane sau ulterioare făcute pe verso, considerînd just că acestea indică nu numai circulaţia actelor ci pentru că, conţin şi informaţii interesante, forme topice sau onomastice. S-au menţionat şi numele traducătorilor şi copiştilor cu datele traducerii sau copiei. Documentele deteriorate s-au bucurat de atenţie specială fiind întregite după documente ulterioare sau pe baza unor atente cercetări.

La întocmirea volumului editorii s-au călăuzit după principiile stabilite şi aplicate în vol. I al seriei. Volumul se încheie cu indicele de nume, de materii, lista de concordanţă a documentelor din volum publicate anterior sub alte date, lista documentelor anulate, a celor eliminate din volum şi a slavonismelor din traducerile şi rezumatele româneşti şi cu fotocopiile tuturor documentelor originale ce au fost accesibile editorilor, care sînt de un real folos tuturor cercetătorilor.

În concluzie se poate aprecia că volumul acesta ca şi cele două anterioare este cel mai util instrument de lucru pentru toţi cei care studiază evoluţia vieţii social-economice, politice şi de organizare a statului moldovenesc dintre anii 1485—1504.

N. Grigoraş

EUGENIA NEAMŢU, VASILE NEAMŢU, STELA CHEPTEA, *Oraşul medieval Baia în secolele XIV—XVII (Cercetările arheologice din anii 1967—1976)*, Ed. Junimea, Iaşi, 1980, 156 p. + 117 pl.

Lucrarea cuprinde rezultatele cercetărilor arheologice dintre anii 1967—1976, care împreună cu izvoarele cunoscute oferă o înţelegere mai corectă a procesului de urbanizare şi dezvoltare a uneia din cele mai vechi şi importante aşezări urbane româneşti din spaţiul est-carpatic. Împotriva unor păreri autorizate autorii încearcă să combată afirmaţia că sigiliul Băii ar fi anterior anului 1400, deci şi caracterul de aşezare urbană cum s-a susţinut că l-ar fi avut încă din secolul al XIV-lea sau cel puţin din cea de a doua jumătate. Surprinde faptul — dar aceasta o demonstrează cercetările, dacă sondajele sînt edificatorii şi nu trebuiesc extinse — că la punctul zis Cetăţuia, nu a fost o fortificaţie medievală ci o aşezare neolitică, deoarece cum se ştie punctele fortificate de lîngă aşezările cu caracter urban din evul mediu au fost ceva obişnuit. De asemenea surprinde, după afirmaţia autorilor, inexistenţa posadei, deşi e atestată documentar încă din prima jumătate a secolului al XV-lea. Noi înclinăm a crede că încă nu s-a dat de urmele ei, deoarece asupra acesteia avem o literatură bogată, începînd cu studiile lui B. P. Hasdeu şi terminind, în zilele noastre cu I. Bogdan, I. Ursu ş. a.

Lipsa unui capitol în care ar fi trebuit să se trateze evenimentele istorice, începînd cu întemeierea Moldovei, în legătură cu Baia, dacă a fost sau nu capitala noului stat românesc întemeiat de Bogdan I., credem că se resimte, deoarece ar fi servit înţelegerii evoluţiei acestei aşezări, a dezvoltării şi a decăderii ei.

Capitolul intitulat *Descrierea săpăturii şi stratigrafia. Complexe de locuire* îl apreciem ca cel mai remarcabil şi bogat în date necunoscute istoriografiei noastre. Poate că cercetările

sau sondajele trebuiau să urmeze textul lui Bonfinius după care biserica catolică era în centrul orașului, în piața principală spre ea convergînd străzile principale. Regretăm că după aceste cercetări nu s-a putut determina perimetrul orașului și deci nu s-au găsit urmele palisadei. Nu știm dacă autorii au încercat să fixeze, să găsească locul în care Ștefan cel Mare — după mărturia proprie — a înmormîntat pe cei 7000 de ostași maghiari, căzuți în lupta din 14—15 decembrie 1467.

Apreciem ca deosebit de interesante și edificatoare pentru evoluția așezării materialele descoperite, în special cele datate ca fiind din prima jumătate a secolului al XIV-lea, ca și monedele dintre anii 1346—1371 .

Potrivit izvoarelor păstrate sîntem de părere că zona centrală a orașului, anterioară anului 1467, a fost în jurul bisericii catolice, iar cea din jurul Bisericii Albe este posterioară, probabil reconstruită după înfrîngerea lui Matei Corvinul.

Foarte documentat și completat cu numeroase date inedite este cap. *Ocupațiile locuitorilor* din Baia în perioada cuprinsă de cercetările amintite. Capitolul este fericit completat și cu izvoarele documentare pe lîngă cele arheologice.

Nu s-a putut însă demonstra că Baia a fost un centru minier deoarece aici nu sînt concentrări metalifere. Descrierea tehnică, detaliată a tuturor obiectelor de uz curent, a uneltelor, armamentului, harnașamentului etc. ne fac să înțelegem măiestria meseriașilor. care lucrau la Baia și bogăția locuitorilor în comparație cu cea a țăranilor.

Un capitol special s-a consacrat prelucrării aramei, obiectelor lucrate din acest metal ca : balanțe, unelte meșteșugărești, de uz casnic, obiecte de podoabă, de cult etc. care de asemenea aruncă o lumină asupra vieții și în special asupra nivelului de trai. Un spațiu extins s-a acordat studiului ceramicii de toate formele și tipurile, de import sau locală, cahlelor și obiectelor de sticlă. Extrem de interesantă, fiindcă aruncă o lumină edificatoare asupra schimbului și a vieții economice a fost circulația monetară de la Baia, în care au fost folosite monede interne, începînd cu cele de la Petru I și pînă la Ștefan Vodă cel Tînăr, ca și cele externe, care arată relațiile comerciale ale locuitorilor din Baia.

În concluzie cercetările arheologice de la Baia dintre anii 1967—1976 demonstrează clar că „Baia nu mai poate fi definită ca un simplu centru de schimb și, de la o vreme loc de popas și punct vamal pe drumul care lega Suceava de Bistrița, ci o așezare urbană în cadrul căreia se desfășura o activitate economică complexă, a cărei importanță nu mai poate fi neglijată" (p. 155). Cercetările publicate de cei trei autori au contribuit astfel categoric la îmbogățirea cunoștințelor despre evoluția așezării urbane de la Baia în evul mediu. Sugerăm ca următoarele cercetări să urmărească în special elucidarea originii, perioadei întemeierii și a rolului orașului Baia în special în perioada întemeierii statului românesc de la est de Carpați.

N. Grigoraș

VALENTIN AL. GEORGESCU—PETRE STRIHAN, *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova* (1611—1831), Partea I — *Organizarea judecătorească*. Vol. I. (1611—1740), Editura Academiei— București, 1979, 218 p.

Întrebarea pe care și-o poate pune fiecare lector al acestei lucrări este de ce autorii au tratat materia începînd cu anul 1611 și nu de la întemeierea celor două state românești : Moldova și Țara Românească ? Explicația autorilor nu este convingătoare. Asemenea tratări sînt neobișnuite mai ales pentru lucrările de sinteză.

În Cap. I intitulat *Domnul* (p. 15—66) se tratează : *Criza domniei de la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Instaurarea așa-numitului regim nobiliar. Consecințele asupra puterii juridice a domnului*, trecîndu-se apoi la *Condițiile de exercitare a puterii judecătorești a domnului*. Capitolul a fost completat cu următoarele paragrafe tratate pentru prima oară în istoria dreptului românesc : *Justiția feudală ca instrument al exploatării de clasă* ; *contopirea actului administrativ cu cel jurisdicțional* ; *originea teocratică* ; *caracterul harismatic* ; *caracterul teocratic și problema autonomiei* ; *contractul feudal ca sursă secundară a puterii judecătorești a domnului* ; *limitele în timp ale puterii judecătorești a domnului*. Pentru a avea o imagine completă a puterii judecătorești a domnului, capitolul a fost completat cu expuneri privitoare la *limitele puterii domnești, care au fost obiceiul și pravilele*, apoi *Confirmarea și cenzura obiceiurilor. Domnul ca judecător*

suprem și sursă unică a justiției, limitele puterii judecătorești a domnului decurgînd din suzeranitatea otomană, Autonomia judiciară și litigiile supușilor otomani, Domnul ca judecător unic și autonomiile locale și Imunitățile de stare socială.

Autorul capitolului, prof. Valentin Georgescu a demonstrat că judecata domnească a alcătuit „un ansamblu bine structurat", subliniind ce au judecat domnii, competența după persoană, materie și loc. Dacă s-ar fi tratat și perioada anterioară anului 1611, adică începînd cu întemeierea statelor, din lectura acestei părți se putea înțelege comparativ evoluția și deosebirea dintre vechiul regim și cel nou, dacă i se poate spune astfel — adică cel „nobiliar". În general, capitolul I cuprinde o sinteză documentară a funcției judecătorești a domnului în secolul al XVII-lea și din prima jumătate a celui următor, pînă la reforma lui Constantin Mavrocordat, demonstrînd clar că judecata domnească, în materie civilă, nu a dat naștere la conflicte, pentru că s-a făcut înaintea consiliului domnesc, ai cărui membri au fost cointeresați în administrarea justiției. Potrivit părerii autorului, după anul 1611 asistăm la o reînnoire a justiției în viața de stat, care însă nu știm în ce a constat, netratîndu-se perioada anterioară. În perioada de după 1611, domnul a avut rolul hotărîtor sub toate aspectele. O calitate excepțională a capitolului este că autorul a sesizat și tratat sistematic structurile juridice și mecanismele tehnice ale dreptului, reușind să facă înțeles rolul extrem de important pe care l-a deținut dreptul într-o anumită perioadă a societății feudale.

Se înțelege deci că între anii 1611 și 1740 nu a existat o unitate perfectă de organizare judiciară în Țara Românească și Moldova și de aceea autorii au scos în evidență particularitățile fiecărui stat în materie de administrare a justiției. De o atenție deosebită s-au bucurat atribuțiile judecătorești ale *Băniei Olteniei*,limitată la cele cinci județe, pînă la reforma lui Constantin Mavrocordat. Abordarea e total nouă, bazată numai pe izvoare, fiindcă asupra atribuțiilor judecătorești ale Băniei nu s-au publicat nici un fel de lucrări.

S-au tratat însă destul de neexemplificabil atribuțiile judecătorești ale Adunării stărilor, evident că din cauza lipsei de material documentar și pentru că acestei instituții nu i s-a atribuit un asemenea rol nici prin obiceiu sau pravile, ci doar numai unele cu caracter politic (vezi p. 101—102).

De atenție cuvenită s-a bucurat a doua instituție de bază, după domnie, a statelor feudale românești — Moldova și Țara Românească, și anume aceea a Sfatului domnesc, ca structură și competență, dar în tratarea acestui capitol nu se aduce aproape nici o noutate, mai ales în partea care se referă la alcătuirea și atribuțiile sfatului domnesc, acestea fiind discutate destul de pe larg într-un număr de lucrări mai vechi dar și mai noi, care nu au fost depășite cu nimic ca interpretare și informare. Dealtfel și spațiul acordat acestui capitol, dacă ne gîndim la rolul și importanța instituției, este foarte redus. Aceeași apreciere s-ar putea face și despre cap. al V-lea, intitulat : *Alți mari dregători cu atribuții judecătorești proprii* (p. 114—148). Ne întrebăm de ce *alți dregători* și nu dregătorii, pentru că oricine se poate întreba care sînt ceilalți ?

Un capitol interesant ca atribuții, tratare și competență este acela al Locotenenței domnești, denumită de autor (Petru Strihan) și Regență (?!) (p. 152—172).

Un capitol original ca tratare și interpretare este cel intitulat: *Condițiile externe ale judecății domnești* (173—180), care cuprinde paragrafele: *Localitatea în care se desfășura judecata domnească* ; *Locul și sala unde se desfășurau dezbaterile și Publicitatea dezbaterilor* ( ). Ultimul capitol, de asemenea original ca tratare este : *Exercitarea atribuțiilor judiciare ale domniei sub ocupațiile militare streine* (p. 182—199), care însă au fost puține și de scurtă durată.

Lucrarea cuprinde o bibliografie completă asupra problemei și un rezumat în limba franceză.

Față de puținele rezerve semnalate putem totuși trage concluzia că lucrarea prezentată reprezintă o cercetare științifică valoroasă și unică în literatura de specialitate, bazată în bună parte pe izvoare de mîna întîi. Din această sinteză pe lîngă specialiștii în istoria dreptului și orice om de cultură poate înțelege și reține evoluția comparativă a instanțelor judiciare din Moldova și Țara Românească cu atribuțiile lor ca și limitele lor de manifestare in perioada de accentuare a suzeranității otomane, prevăzute în obiceiul pămîntului și în pravile. Lucrarea reprezintă o realizare erudită, de înalt nivel științific și — cum s-a scris — „constituie un util instrument de lucru pentru istorici și cercetătorii în istoria dreptului ca și a instituțiilor din trecutul statelor noastre feudale".

N. Grigoraș

G. T. KIRILEANU, *Corespondenţă*. Ediţie îngrijită, note, tabel cronologic, bibliografie şi indici de Mircea Handoca, Editura Minerva, Bucureşti, 1977, XIV+711 p.

După cum arată Mircea Handoca în tabelul cronologic tipărit la începutul volumului ce recenzăm, Gheorghe Teodorescu Kirileanu s-a născut în 1872, în satul Holda, comuna Broşteni, judeţul Neamţ. El a fost fiul unui ţăran, „pădurar, vînător de urşi şi vestit pescar".

Cu toate că, din cauza sărăciei, G. T. Kirileanu s-a aflat adesea într-o grea situaţie, el a izbutit totuşi, în 1895, să obţină diploma de bacalaureat. Cinci ani mai tîrziu, în octombrie 1900, el era licenţiat în drept la Facultatea juridică din Iaşi. După încheierea studiilor universitare, G. T. Kirileanu a fost numit în magistratură, dar postul pe care l-a ocupat a fost în curînd desfiinţat pentru motive de economie. A devenit atunci profesor la liceul particular Emilia Humpel din Iaşi. Apoi a pregătit pentru examenele de Stat pe copii din familii înstărite. În 1904, el era „inspector comunal", dar, în anul următor, el a fost pus în disponibilitate. În sfîrşit, în 1905, G. T. Kirileanu a fost încadrat la biroul petiţiilor al unei instituţii din Bucureşti, a fost apoi bibliotecar la această instituţie pînă în iunie 1930, cînd a fost pensionat.

În ultimii ani ai vieţii sale, G. T. Kirileanu a locuit la Piatra Neamţ, unde a murit în 1960, în vîrstă de 88 de ani.

Am desprins aceste date din tabelul cronologic întocmit de Mircea Handoca, tabel care cuprinde numeroase şi interesante informaţii despre viaţa şi activitatea lui G. T. Kirileanu.

Corespondenţa publicată în acest volum este alcătuită din 788 scrisori, pe care Mircea Handoca — după cum el însuşi precizează — le-a selectat din „peste 16 000 scrisori, aflate la Biblioteca Academiei R. S. R. şi Biblioteca Centrală de Stat".

Din cele 788 scrisori al căror text integral a fost publicat de Mircea Handoca, 379 sînt emise de G. T. Kirileanu şi 406 sînt primite de el de la diverse persoane ; la acestea se adaugă o scrisoare a lui Vasile Bogrea către Al. Lapedatu, o scrisoare a lui Jean Boutière către Octav Minar şi o scrisoare a lui Titu Maiorescu către George Vâlsan.

Dintre aceste numeroase scrisori prezintă interes mai ales cele dintre G. T. Kirileanu şi Vasile Bogrea, George Vâlsan, Simion Mehedinţi, Leca Morariu, Artur Gorovei, Mihai Costăchescu, Jean Boutière şi Constantin Turcu.

G. T. Kirileanu a fost un om foarte corect, foarte harnic şi foarte modest. Frumoasele însuşiri, cu care a fost înzestrat, reies adesea din corespondenţa sa.

În funcţiunile pe care le-a avut, G. T. Kirileanu a îndeplinit sarcinile serviciului său cu o conştiinciozitate exemplară. S-a străduit totodată să apere pe săteni împotriva împilărilor şi să-i ajute ori de cîte ori prilejul s-a ivit. Într-o scrisoare, adresată lui Titu Maiorescu, la 3 octombrie 1908, el îl încunoştinţa că, în fiecare zi, folosea „ceasurile libere" pentru a aduna material „atît asupra stării economice a ţăranului, cît şi asupra stării lui sufleteşti, adică a folclorului" [1].

A fost G. T. Kirileanu un pasionat folclorist. El a cules multe poezii populare, descîntece, colinde, oraţii de nuntă, legende etc., dintre care a publicat unele deosebit de interesante în revista „Şezătoarea" din Fălticeni.

A avut G. T. Kirileanu şi pasiunea studiilor istorice. De aceea a şi întreprins cercetări asidue la Arhivele Statului şi în biblioteci, îndeosebi în Biblioteca Academiei Române din Bucureşti. Foarte silitor, el a adunat un bogat material referitor la trecutul nostru. El a izbutit să culeagă multe informaţii despre Mihai Eminescu şi Ion Creangă.

În ceea ce priveşte pe Mihai Eminescu, o parte din acest material a fost publicat de I. Scurtu, în 1906, într-un volum cuprinzînd *Scrieri politice şi literare* ale marelui poet, însă fără ca I. Scurtu să fi precizat care a fost contribuţia lui Kirileanu. Acesta a primit cu resemnare nedreptatea ce i-a fost făcută de I. Scurtu şi a continuat cercetările sale în anii următori. După aproape patru decenii, el încă lucra la completarea materialului ce culesese. Astfel, la 25 noiembrie 1945, Kirileanu scria lui Leca Morariu şi soţiei sale că recent copiase acte relative la moşiile Orăşeni şi Ipoteşti ale părinţilor lui Mihai Eminescu. Cîteva din rezultatele acestor îndelungate cercetări relative la M. Eminescu au fost publicate de G. T. Kirileanu în şase reviste pe care le indică Mircea Handoca în bibliografia ce a întocmit[2].

Cu privire la Ion Creangă, merite deosebite a avut G. T. Kirileanu, prin contribuţiile ce a adus la biografia marelui humuleştean, precum şi prin editarea corectă a scrierilor aces-

[1] G. T. Kirileanu, *Corespondenţă*, p. 167—168.
[2] *Ibid.*, p. 685—688.

tuia. În adevăr, la începutul veacului nostru, Ilarie Chendi și Șt. O. Iosif au publicat, la București, un volum din operele lui Creangă, înlocuind unele moldovenisme prin termeni care li se păreau că vor fi mai lesne înțeleși de către cititori. Cu multă dreptate, Kirileanu a combătut acest sistem. El a susținut că trebuie păstrat, fără nici o modificare, textul integral al lui Creangă. Această teză a fost recunoscută ca justă și, în consecință, Kirileanu a fost însărcinat, în 1906, de însăși Editura Minerva să „îndrepte" erorile strecurate în scrierile lui Creangă apărute la acea Editură[3]. Astfel „îndreptate" au fost retipărite aceste scrieri, însoțite de un glosar al moldovenismelor, glosar întocmit de Kirileanu cu colaborarea învățătorului Alexandru Vasiliu din Tătăruși, comună din fostul județ Suceava[4]. Ediția operelor lui Creangă, publicată ulterior de Kirileanu, este încă astăzi considerată ca fiind cea mai bună.

G. T. Kirileanu a mai avut și alte merite. El a fost un foarte bun coleg. Din numeroasele fișe, documente și manuscrise, pe care le adunase în decursul anilor, el a comunicat adesea importante informații istoricilor și literaților care au făcut apel la el. Lui Constantin Gane i-a împrumutat manuscrise[5]. De asemenea lui Virgil Cîndea i-a împrumutat un manuscris avînd „adnotări ale lui Bălcescu pe filele Letopisețului" [6]. Lui George Juvara i-a predat spre publicare scrisori ale lui Titu Maiorescu și ale lui P. P. Carp[7]. Lui Jean Boutière, profesor la Rouen, i-a trimis un bogat material relativ la Ion Creangă[8], material pe care Jean Boutière l-a folosit la redactarea tezei sale de doctorat. Kirileanu a dovedit astfel un altruism, foarte rar la cei ce se îndeletnicesc cu cercetările științifice.

Kirileanu a dat și un prețios ajutor unor autori pentru tipărirea lucrărilor lor. De exemplu, prin stăruința sa a fost publicat de Academia Română, în 1909, volumul cuprinzînd *Cîntece, urături și bocete de-ale poporului*, culese de Al. Vasiliu-Tătăruși[9]. De asemenea, în urma stăruințelor lui Kirileanu a apărut, în editura Academiei Române, în 1928, volumul de *Povești* al lui Al. Vasiliu-Tătăruși[10]. Intervenind la Casa Școalelor, Kirileanu a obținut să fie tipărite *Fabulele* lui Ștefan Cacoveanu[11], precum și poeziile populare din Maramureș, culese de părintele Ion Bîrlea[12]. Multă stăruință a depus Kirileanu și spre a înlesni profesorului Mihai Costăchescu publicarea a cinci volume de *Documente moldovenești*[13]. Datorită lui Kirileanu a fost dusă pînă la capăt imprimarea *Dicționarului român-german* al lui Tiktin[14]. Iată cîteva exemple din acțiunea desfășurată de G. T. Kirileanu pentru propășirea culturală a României.

A fost G. T. Kirileanu și un pasionat bibliofil. În perioada dintre cele două războaie mondiale, cît timp el a locuit la București, el adesea vizita Casa Anticarilor, unde, în cele trei prăvălii ale celor trei frați Pach, i se rezervau noile achiziții, din care el alegea mai totdeauna cîteva cărți sau broșuri. Și-a constituit astfel Kirileanu o bibliotecă avînd mii de volume, pe care le-a adus la Piatra Neamț, cînd s-a mutat acolo. În anii următori, întîmplări nefericite au distrus o parte din biblioteca sa. Au rămas totuși vreo 20 000 de volume, pe care Kirileanu le-a dăruit orașului Piatra Neamț [15]. Datorită acestei importante donații, Piatra Neamț posedă astăzi o frumoasă bibliotecă, avînd publicații foarte rare care nu se găsesc nici chiar în centre universitare cu o veche tradiție, ca Iașul.

A fost deci G. T. Kirileanu un mare cărturar. Înzestrat cu o vie inteligență, cu o putere de muncă excepțională, cu o foarte bună memorie, el ar fi putut publica mult mai multe lucrări decît cele ce a tipărit în cursul vieții sale. A fost însă un om de o rară modestie, precum rezultă din scrisoarea pe care a adresat-o lui Simion Mehedinți, spre a-i mulțumi pentru alegerea sa ca membru de onoare al Academiei Române[16]. Această modestie explică atitudinea rezervată a lui G. T. Kirileanu. El a preferat să stea de o parte, neavînd ambiții de mărire sau de parvenire.

---

[3] *Ibid.*, p. 190.
[4] *Ibid.*, p. 25.
[5] *Ibid.*, p. 13.
[6] *Ibid.*, p. 405.
[7] *Ibid.*, p. 251.
[8] *Ibid.*, p. 27–28 și p. 378–392.
[9] *Ibid.*, p. 164–166, p. 204 și p. 328.
[10] *Ibid.*, p. 426.
[11] *Ibid.*, p. 232 și p. 396.
[12] *Ibid.*, p. 104.
[13] *Ibid.*, p. 85, 87, 88, 255, 415, și 417.
[14] *Ibid.*, p. 33, p. 614, 616 și 617.
[15] *Ibid.*, p. 219.
[16] *Ibid.*, p. 176–177.

Scrisorile lui G. T. Kirileanu, publicate de Mircea Handoca, sînt foarte interesante prin informațiile pe care le cuprind. Au fost săvîrșite însă greșeli la transcrierea lor sau în notele care le însoțesc. Vom indica pe cele mai de seamă, neputînd să le enumerăm pe toate din cauza numărului limitat de pagini prevăzut pentru recenzii.

Unele scrisori au fost greșit datate.

De exemplu, scrisoarea lui Ion Bianu, prin care înștiințează pe G. T. Kirileanu că-i trimite „un volum din cele *527 Documente*". Acestei scrisori Mircea Handoca i-a dat data de „7 mai 1921"[17]. Or, cartea trimisă lui Kirileanu este alcătuită din 68 coale imprimate la Viena, în anii 1905–1906, "prin îngrijirea lui Gr. G. Tocilescu". Acele 68 coale au fost achiziționate de Academia Română. La tipografia „Cartea Românească" din București, după ce au fost imprimate încă opt pagini, precum și coperta, prefața lui Bianu și tabla de materii, volumul a fost broșat. Pe coperta lui este tipărit anul 1931, iar prefața lui Ion Bianu este datată „martie 1931". Deci acest volum a apărut în 1931. În consecință, el n-a putut fi trimis lui Kirileanu de către Ion Bianu cu o scrisoare avînd data de 7 mai 1921.

O scrisoare a lui Ion Teodorescu a fost imprimată sub data de 18 noiembrie 1921. Ion Teodorescu comunică lui Kirileanu că văduva lui Iancu Nădejde acceptă să vîndă unele cărți din biblioteca răposatului ei soț[18]. Întrucît Iancu Nădejde a murit în decembrie 1928, scrisoarea nu poate fi din 1921.

La p. 680–681 din lucrarea ce recenzăm a fost tipărită, sub data de 20 iulie 1933, o scrisoare, prin care George Vâlsan mulțumește lui Kirileanu „pentru demersurile făcute pe lîngă d-l ministru Duca", dar nu mai are nevoie de ajutorul acestuia, fiindcă Vintilă Brătianu i-a acordat cele necesare. Scrisoarea aceasta nu poate fi din iulie 1933, fiindcă atunci I. G. Duca nu era ministru, iar Vintilă Brătianu murise în decembrie 1930. Ea este în legătură cu altă scrisoare din 11 iulie 1923, prin care Vâlsan, bolnav și avînd nevoie de „băi de soare la țărmul mării", încunoștiințează pe Kirileanu că a obținut de la ministrul de finanțe Vintilă Brătianu suma de cinci mii franci francezi[19].

Greșit a fost publicată, sub data de 26 ianuarie 1940, o scrisoare a lui Artur Gorovei către G. T. Kirileanu[20], deoarece în acea scrisoare Artur Gorovei relatează evenimente petrecute în 1941.

Etc.

În corespondența publicată de Mircea Handoca mai sînt și alte erori. Au fost descifrate greșit numele sau prenumele anumitor persoane. Astfel, într-o scrisoare din „6 faur 1954" a lui Kirileanu către G. Bezviconi este amintit „romancierul" *Dinu Moruzi*, autorul mai multor cărți, dintre care „una s-a tipărit la Piatra Neamț"[21]. Prenumele acelui romancier n-a fost *Dinu* ci *Dumitru*. La Piatra Neamț a fost imprimat, în 1914, romanul lui Dumitru C. Moruzi, *Moartea lui Cain*, cu o prefață de A. D. Xenopol.

Într-o scrisoare din 10 aprilie 1957 a lui Kirileanu către Iorgu Iordan este menționat „*bătrînul dr. Ghiorghiu*, fost primar al Capitalei"[22]. Numele acestuia a fost *Gheorghian*, iar nicidecum Ghiorghiu.

La p. 192 din volumul ce recenzăm este reprodusă o scrisoare din 10 ianuarie 1940 a lui Kirileanu către Leca Morariu și soția lui. În acea scrisoare este citat fostul ministru al României la Londra, „bucovineanul" *Grigoru* a cărui soție este nepoata Veronicăi Micle. Numele fostului ministru al României la Londra a fost însă *Grigorcea*.

Într-o scrisoare din 3 iulie 1916, N. Iorga roagă pe G. T. Kirileanu să facă demersurile necesare la Biblioteca Academiei Române spre a i se trimite „Revue des deux mondes" din 1911–1915 „cu memoriile lui Nelidar"[23]. Autorul acelor memorii n-a fost *Nelidar*, ci *Nelidow*[24], consilier la ambasada Rusiei la Constantinopol în 1875–1877, apoi ministru al Rusiei la Dresda, în sfîrșit, în 1883, ambasador al Rusiei la Constantinopol.

Mai sînt și alte erori de acest fel. Cele patru exemple citate sînt suficiente pentru a pune în evidență cît de regretabile sînt asemenea greșite descifrări.

---

[17] *Ibid.*, p. 330.
[18] *Ibid.*, p. 611.
[19] *Ibid.*, p. 664–665.
[20] *Ibid.*, p. 482.
[21] *Ibid.*, p. 15.
[22] *Ibid.*, p. 103.
[23] *Ibid.*, p. 494.
[24] A. Nelidow, *Souvenirs d'avant et d'après la guerre de 1877–1878*, „Revue des deux mondes", 15 mai 1915, p. 302–339; 15 iulie 1915, p. 241–277; 15 noiembrie 1915, p. 241–270.

Scrisorile publicate de Mircea Handoca sînt însoţite de note lămuritoare. Erori s-au strecurat în unele din aceste note.

Astfel, la p. 69, într-o notă biografică, se precizează că istoricul I. C. Filitti a murit în 1946. Or, el a încetat din viaţă în 1945[25].

La p. 609, nota 1, se afirmă că poetul I. U. Soricu a decedat în 1956. Data exactă cînd a încetat din viaţă a fost însă 11 ianuarie 1957[26].

La p. 124, nota 1, se menţionează că Al. Lapedatu a fost ministru al cultelor şi artelor în anii 1924—1926. El a fost însă ministru al cultelor şi artelor încă din octombrie 1923, după cum de altminteri reiese din scrisoarea de felicitare pe care i-a adresat-o G. T. Kirileanu la 30 octombrie 1923 şi care este inserată în volumul ce recenzăm la aceeaşi pagină 124 ca şi această notă.

Desigur notele lui Mircea Handoca sînt utile. După cum a constatat şi Ilie Torouţiu, un document fără adnotări este ca „o vioară veche fără strune, iar nota corectă înseamnă încordarea la punct a strunei“ [27]. Deci bine a procedat Mircea Handoca adnotînd corespondenţa lui G. T. Kirileanu, însă el trebuia să fie mai atent pentru a nu săvîrşi aşa de multe erori.

Pe alocuri, Mircea Handoca a omis să dea lămuriri, care erau necesare pentru cititori de astăzi.

Astfel, într-o scrisoare din 20 noiembrie 1922 a lui G. T. Kirileanu către Vasile Bogrea, este pomenit „fluşturatecul de Berechet“ [28]. S-ar fi cuvenit ca, într-o notă, să se precizeze că acest Berechet a fost profesor de istoria vechiului drept românesc la Facultatea juridică din Iaşi.

În două scrisori este menţionat Cărăbaş[29]. În notele lui Mircea Handoca nu ni se spune cine a fost Cărăbaş. El a fost librar şi totodată şi anticar în Bucureşti. La el găseai mai ales lucrări privitoare la istoria ţării noastre. De o corectitudine exemplară, Cărăbaş era gata oricînd să facă tot ce era posibil pentru a-ţi procura o carte rară de care aveai nevoie, la un preţ moderat.

La 11 ianuarie 1939, I. C. Filitti scria lui G. T. Kirileanu că „noua comunicare a lui Al. L. [la Academia Română] s-a distins prin răutăţi [...] împotriva lui B.C.“ [30]. Ar fi fost necesar să se completeze numele, din care au fost publicate numai iniţialele. O asemenea completare nu prezenta vreo dificultate, Al. L. fiind iniţialele lui Alexandru Lapedatu şi B.C. fiind iniţialele lui Barbu Catargiu.

La 31 decembrie 1940, Leca Morariu comunica lui G. T. Kirileanu că primise de la Artur Gorovei manuscrisul original al autobiografiei lui Teodor Vîrnav[31]. Într-o notă, Mircea Handoca precizează că Teodor C. Vîrnav, „născut la 1 martie 1801, Floreşti, Tecuci“, a scris „*Istoria vieţii mele* (autobiografie din 1857), publicată, după originalul inedit de Artur Gorovei în „Gazeta Săteanului“, Rîmnicu-Sărat, 1893, 128 p.“. Mircea Handoca a omis să adauge că Artur Gorovei a retipărit apoi, la Bucureşti, în 1908, *Istoria vieţii mele* de Teodor Vîrnav, într-un volum de 143 pagini care a avut o largă răspîndire[32].

Oprim aici înşirarea deficienţelor din cartea ce recenzăm. Ele desigur sînt regretabile. Cu toate aceste deficienţe, datori sîntem să recunoaştem şi meritele lui Mircea Handoca pentru publicarea *Corespondenţei* lui G. T. Kirileanu, întrucît în bogatul material pe care l-a selectat şi inserat în acest volum sînt preţioase informaţii despre viaţa politică şi culturală din România în primele şase decenii ale veacului al XX-lea.

Constantin C. Angelescu

---

[25] „Studii şi cercetări istorice“ (Iaşi), XX, 1947, p. 320.

[26] „România literară“, XII, nr. 1 din 4 ianuarie 1979, p. 11.

[27] G. T. Kirileanu, *Corespondenţă*, p. 619. Scrisoarea din 27 iulie 1952.

[28] *Ibid* , p. 25.

[29] *Ibid.*, p. 64 şi p. 196.

[30] *Ibid.*, p. 445—446.

[31] *Ibid.*, p. 561.

[32] Teodor Vîrnav, *Istoria vieţii mele*, Bucureşti, Editura Minerva, „Biblioteca Minerva“, 1908, 143 p., 30 bani.

VASILE CRISTIAN, *Istoriografia generală*, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1979, 286 pagini, bibliografie 11 pagini, îndice de nume 12 pagini.

O sinteză istoriografică nu înseamnă o aglomerare de date, ci posibilitatea pe care aceasta o deschide în sesizarea esenţialului, al mecanismului lăuntric al unei structuri ce se manifestă în multiple ipostaze. Bazată pe o laborioasă cercetare şi o profundă investigaţie „*Istoriografia generală*" a conf. univ. dr. Vasile Cristian, decanul Facultăţii de istorie şi filosofie a Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi, este o sinteză care-şi merită pe deplin numele. Constituind „o prelungire a actului istoric, o punere a sa în valoare" (p. 5), lucrarea este de un incontestabil interes sub raportul cunoaşterii devenirii umane.

Exprimînd „preţuirea muncii înaintaşilor", în „Introducere", autorul analizează totalitatea scrierilor istorice aparţinînd diferitelor popoare, perioade istorice, concepţii şi probleme, avînd în vedere atît raportarea fenomenului istoriografic la mediul social, cît şi factorii ce au putut influenţa evoluţia acestuia. În acest context locul şi rolul istoricului este semnificativ, nu numai în analiza faptelor istorice, i şi în elaborarea unei teorii sau filosofii a istoriei. Din punct de vedere metodologic, *istoriografia generală* nu înseamnă o juxtapunere a celor naţionale, ci sinteza unor momente fundamentale în succesiunea lor logică, realizările mai importante, apariţia şi dezvoltarea unor noi orientări şi curente, cu respectarea unei succesiuni cronologice riguroase.

Lucrarea, structurată pe zone geografice şi civilizaţii istorice, începînd cu primele manifestări, păstrează un echilibru în tratarea perioadelor istoriografice (antică, medievală, modernă şi contemporană) sub aspectul contribuţiei personalităţilor la evaluarea evenimentelor anterioare. Antichitatea, cuprinsă în capitolele „Începuturile manifestărilor istoriografice", „Istoriografia greacă şi elenistică", „Istoriografia latină" şi prima parte a capitolului „Istoriografia antică şi medievală în estul şi sudul Asiei", a cunoscut o perioadă de înflorire deosebită datorită geniului grec şi Romei cezarilor. Primele manifestări ale istoriografiei trebuie căutate însă în lumea orientală, în „preistoria" istoriei antice.

În Orient, unde realizările omului, mersul evenimentelor sînt considerate ca fiind un rezultat al voinţei zeilor, primele manifestări istoriografice distincte sînt impregnate şi de mituri şi legende, care adesea pornesc şi de la fapte reale, iar pe măsură ce s-au îndepărtat în negura trecutului ele au fost modificate, impunîndu-le modele bine individualizate şi hiperbolizate. Lumea e considerată neschimbătoare, veşnică, singurele modificări constituindu-le evenimentele politice. „Puţine erau cazurile în literatura antichităţii orientale — subliniază istoricul ieşean — cînd pentru un eveniment se caută o explicaţie de natură umană" (p. 26). De pildă în „Cartea I a Maccabeilor", succesele răsculaţilor nu sînt atribuite intervenţiei lui Iahve, ci eroismului şi viziunii politice ale personalităţilor istorice aflate în centrul evenimentelor.

Cărturarii lumii orientale nu aveau o concepţie clară despre sensul activităţii lor, mai ales ca metodă de lucru. Cu toate acestea scrierile lor au devenit totuşi preţioase „izvoare de inspiraţie şi bogate surse documentare", iar contribuţia Orientului s-a prelungit pînă tîrziu, prin intermediul creştinismului, concepţia iudaică influenţînd notabil istoriografia medievală. „Se poate afirma, astfel, — arată autorul —, că Orientul antic a constituit şi leagănul istoriografiei, chiar dacă actul ei de naştere avea să fie semnat în Ellada" (p. 32).

Gîndirii istoriografice i s-au oferit condiţii de dezvoltare mult mai favorabile în Grecia şi Roma, întrucît specificul şi particularităţile locale au permis participarea unui mare număr de cetăţeni la viaţa publică şi culturală, spre deosebire de Orientul antic, „unde imense teritorii sînt reunite sub puterea despotică a unui monarh, considerat o zeitate pe tron, ceea ce nu îngăduia o viaţă politică şi elimina posibilitatea unei gîndiri libere". Orăşeni, comercianţi, navigatori şi buni militari, greco-romanii, prin contactul cu alte realităţi, aveau un orizont mult mai larg decît orientalii, limitaţi în anumite zone geografice şi etnice. Naşterea şi dezvoltarea istoriografiei elino-latine (practicată nu de funcţionari, ca în statele orientale, ci de oameni de cultură, de o intelectualitate liberă), trebuie raportată şi la efervescenta atmosferă culturală notabilă. Latinii ca dealtfel şi chinezii au făcut din istorie, cel mai important obiect de educaţie, pe care autorul „Istoriografiei generale" îl scoate în evidenţă ca avînd o importanţă „funcţie moralizatoare". În acest sens, Titus Livius înţelegînd valoarea educativă a istoriei, consideră că nu poate fi un bun cetăţean roman acela ce nu-şi cunoaşte propriul său trecut. În Grecia, Tucidide, întemeietorul criticii istorice, „s-a ridicat pînă la cel mai înalt nivel pe care îl putea permite epoca" (p. 39). Grecia şi Roma au dat noi dimensiuni

scrisului istoric prin problemele de metodă și pronunțatul caracter artistic al acestuia. Astfel istoria își merită reputația de a fi „tezaurul vieții".

Tratată în capitolele „Istoriografia medievală europeană", „Istoriografia islamică" și partea a doua a celui referitor la istoriografia Extremului Orient și a sudului Asiei, perioada medievală a istoriografiei, urmînd celei antice, are trăsături caracteristice deosebite, o imagine nouă. Triumful feudalismului cu pronunțata și caracteristica sa fărîmițare, duce la o sensibilă diminuare a orizontului politic și cultural in raport cu lumea antică. Omul medieval, trăind într-o economie autarhică, are o experiență limitată. Un orizont mai larg nu putea fi obținut nici pe cale livrescă. Creștinismul, ca dealtfel și islamismul, religii cu un pronunțat caracter istoric, și-au pus amprenta pe întreaga societate medievală. În concepția vremii, divinitatea (Dumnezeu sau Allah) supraveghează în mod constant pe om. Raportul divinitate — istorie umană, se reflectă numai prin modul de a concepe lumea și societatea. Creștinii, preluînd o idee ebraică conform căreia Iahve este protectorul nu numai al conducătorilor, ci al unui popor întreg în totalitatea sa, au susținut că divinitatea veghează asupra omenirii atît ca indivizi, cît și ca specie. Gîndirea istoriografică medievală, tributară concepției teologice creștine, islamice, budiste etc., este mult mai modestă față de Antichitate. Avînd anumite trăsături comune, ea nu constituie totuși o unitate, vizibile fiind și particularitățile diferitelor regiuni geografice separate uneori prin distanțe enorme. Chiar și atunci cînd unele regiuni erau apropiate, cunoașterea reciprocă este un element de excepție. Această separație e determinată nu numai de rațiuni religioase, ci și de anumite particularități lingvistice, de moștenire culturală, de contactul cu mari arii de civilizație, de nivelul de dezvoltare social-economică sau organizare politico-statală.

Capitolelor istoriografiei moderne („Începuturile istoriografiei moderne. Umanismul", „Istoriografia europeană în «Veacul luminilor»", „Istoriografia europeană în prima jumătate a secolului al XIX-lea", „Începuturile istoriografiei marxiste" și „Istoriografia burgheză în a doua jumătate a secolului al XIX-lea") li s-au rezervat de către autor un spațiu de tratare mult mai larg. Caracterizată printr-o puternică laicizare, prin treptata perfecționare a metodelor, prin desprinderea de manifestările literare și constituirea ei ca știință de sine stătătoare, istoriografia modernă a pătruns în istorie pe poarta umanismului, ce a pus în centrul preocupărilor sale omul, preocupat exclusiv de viața terestră, măsură a tuturor lucrurilor. Începuturile ei coincid cu destrămarea relațiilor medievale și nașterea celor capitaliste, impunîndu-se o concepție pragmatică asupra istoriei, incompatibilă cu o interpretare teologică. În aceste condiții, „istoricul — scoate în evidență autorul — are deci obligația să caute cauzele umane și naturale ale evenimentelor trecute, singura manieră în care opera sa se poate transforma într-un îndreptar politic" (p. 123).

Cît privește iluminismul, el a apărut ca o reacție împotriva doctrinei absolutist-catolice a organizării politico-religioase a statului, ca mod divin de organizare a societății absolutiste, a teologiei, ca o concepție globală asupra lumii, impunîndu-se și o concepție, o ideologie globală — filosofia. Noua societate pe care o concepeau ei, trebuia să pornească de la respectarea drepturilor naturale ale omului, întărite prin contractul social: libertatea, egalitatea, toleranța, universalitatea, proprietatea. Tot acum își face apariția și raționalismul, avînd a fondator pe Voltaire. Un suflu nou in știința istorică, l-a adus Giambatista Vico, cel care a pus bazele unei noi științe — filosofia istoriei.

„Secolul istoriei" considerat și „secol al naționalităților", constituie o expresie a aspirațiilor generale și a spiritului istoric pătruns în cele mai variate domenii ale vieții cultural-politice. Cărturarii acestui „secol", pentru a sprijini lupta națională în procesul de formare a națiunilor din Europa central-estică, se adresează în mod constant trecutului. Preocupați să găsească explicațiile raționale ale proceselor istorice, să sesizeze sensul evoluției umane, să întrebuințeze metode de cercetare care să permită cunoașterea fenomenelor și evenimentelor, istoricii și filosofii pun bazele concepției materialist-dialectice asupra istoriei, fapt ce a permis abordarea cu adevărat științifică a procesului istoric, conform căreia natura și societatea se află într-o permanentă mișcare dialectică. În consecință, Vasile Cristian, relievează faptul că istoriografia, de pe pozițiile materialismului istoric, a marcat o cotitură radicală în domeniul gîndirii și activității devenirii umane.

Istoriografia contemporană cuprinsă în două capitole „Istoriografia burgheză contemporană" și „Istoriografia marxistă contemporană" poate fi urmărită sub semnul disputei dintre cea materialist-dialectică și istorică, și cea burgheză, încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Dezvoltată atît cantitativ, cît și calitativ, ea oferă o mare diversitate de orientări și tendințe, separate prin nuanțe sau atitudini contradictorii, prin natura informa-

ției sau specificul unor metode, prin poziția și locul în societate a creatorilor, așa cum sesizează în mod magistral istoricul ieșean.

Înțelegînd profund fenomenul istoric și judecîndu-l în mod echilibrat, autorul, analizează dual literatura istorică contemporană, vertical și orizontal, atît sub aspectul tendințelor generale, cît și sub aspectul contribuției personalităților istorice.

Cît privește istoriografia românească, medievală, modernă și contemporană, laică prin excelență, aceasta se încadrează organic în cea generală, pe care o urmează îndeaproape, fiind strîns legată de evoluția societății românești. Rezultat al unei joncțiuni între influența raționalistă și tradiția umanistă proprie, cu un profund caracter militant, istoriografia românească a contribuit la dezvoltarea conștiinței naționale, mai ales prin promovarea ideii de latinitate și apărarea drepturilor istorice ale poporului român. Prin contribuția adusă de marile personalități, A. D. Xenopol, V. Pârvan, N. Iorga și mulți alții, istoriografia noastră a contribuit substanțial la îmbogățirea tezaurului gîndirii umane.

În încheiere, autorul, referindu-se la „Rezultatele și perspectivele istoriografiei generale", conchide că „pentru a ajunge la realizările de astăzi, istoriografia a trebuit să străbată un drum îndelungat, adeseori anevoios și nu lipsit de vicisitudini. La atingerea actualului ei stadiu au contribuit, se poate spune, toate generațiile succesive de istorici din Antichitate și pînă în zilele noastre. Efortul lor în această privință nu a fost egal, după cum nu au fost egale nici rezultatele obținute. Din contribuții particulare, inegale și diverse, a rezultat însă o acțiune comună, care a asigurat mersul înainte al istoriografiei generale" (p. 282). Conferindu-i-se menirea de „învățătoare a vieții", istoria, ca un bun dascăl, oferă importante sugestii pentru perspectivele istoriografiei generale. „Parte fundamentală a cunoașterii umane, subliniază istoricul V. Cristian, știința istorică răspunde unei necesități obiective. Istoria scrisă este o prelungire naturală a istoriei reale și, în același timp, o componentă a naturii umane. Ființă istorică, omul nu poate renunța la cunoașterea trecutului său. Cît timp va exista omenirea și, va crea istorie, ea va avea nevoie de istoriografie. Cercetarea sensului ei va fi absolut necesară pentru perfecționarea raporturilor între oameni... Indiferent de felul în care este imaginat astăzi, omul viitorului nu se va putea transforma într-o mașină. Păstrîndu-și esența umană, el își va păstra, în același timp, organicul interes pentru propria sa istorie" (p. 286).

Iată așadar, o admirabilă sinteză istoriografică, o oglindă ale cărților „sfinte" ale popoarelor, ale vieții și activității lor, testamentul trecutului, prezentului și viitorului umanității. În aceste pagini sînt turnate totalitatea scrierilor istorice moștenite de omenire de-a lungul veacurilor. Densă, substanțială, întrunind atributele celor mai exigente cercetări, lucrarea invită la reflecții ample privind nu numai evoluția istoriografică, ci însăși evoluția societății umane în ansamblul ei. Cu aceasta istoriografia românească se îmbogățește cu o carte fundamentală deosebit de valoroasă și utilă tuturor celor ce îndrăgesc istoria umană.

Nicolae Ciudin

EMILIA ZAHARIA

La 4 septembrie 1979 s-a stins din viață EMILIA ZAHARIA, distinsă și iubită profesoară de istorie și geografie în învățămîntul mediu, reputată cercetătoare în domeniul arheologiei Moldovei.

După absolvirea studiilor liceale în orașul natal, Botoșani, Emilia Zaharia își continuă desăvîrșirea studiilor în cadrul facultății de istorie și geografie a Universității din Iași, sub îndrumarea profesorilor Orest Tafrali și Ilie Minea.

S-a consacrat, apoi, cu devotament și entuziasm, activității pedagogice, timp de peste trei decenii, obținînd rezultate meritorii în formarea și pregătirea elevilor săi, cărora le-a insuflat dragoste pentru trecutul nostru istoric, cîștigîndu-le în același timp stima și prețuirea.

Devenită colaboratoare activă a Academiei R.S.R. în cadrul Comisiei pentru studiul formării poporului român și a limbii române (1960) precum și a Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol" din Iași, profesoara și cercetătoarea Emilia Zaharia a îmbinat cu competență preocupările pedagogice cu cele consacrate cercetărilor științifice. Împreună cu soțul său, profesorul emerit Nicolae Zaharia, s-a dedicat în ultimii 30 de ani cercetării arheologice a teritoriului Moldovei și a întreprins — în colaborare cu cercetătorii ai Institutului de istorie și Arheologie din Iași — nenumărate recunoașteri arheologice de teren precum și numeroase săpături de cercetare, dintre care menționăm pe cele efectuate la Hlincea, Erbiceni și Spinoasa (jud. Iași), Ceahlău și Hangu (jud. Neamț), Botoșani, Hănești, Nichiteni (jud. Botoșani) etc.

Rezultatele activității sale științifice — desfășurată întotdeauna cu pricepere și devotament — s-au concretizat în cuprinsul a numeroase studii și publicații care oglindesc prețioasa contribuție adusă de regretata Emilia Zaharia la identificarea urmelor de viețuire umană

pe teritoriul Moldovei, studierea, clasificarea şi încadrarea lor cronologică, în cunoaşterea trecutului nostru istoric.

Memoria profesoarei Emilia Zaharia care, prin întreaga sa viaţă şi activitate a prezentat mereu un exemplu de dăruire, abnegaţie, competenţă şi devotament, va rămîne mereu vie — păstrată cu recunoştinţă şi duioşie — în sufletele celor care au avut bucuria de a o cunoaşte.

Lista lucrărilor publicate de profesoara Emilia Zaharia :

1. *Şantierul Hlincea Iaşi*, în „Studii şi cercetări de istorie veche" (S.C.I.V.), IV, 1953, p. 312—334 (în calitate de colaboratoare a colectivului de cercetare).
2. *Şantierul arheologic Hlincea, Iaşi, 1954*, în „Materiale şi cercetări arheologice", (M.C.A.), IV, 19, p. 233—255 (în calitate de colaboratoare a colectivului de cercetare).
3. *Cercetări arheologice în oraşul Iaşi şi împrejurimi*, Iaşi, Ed. Acad. R.P.R., 1965, 56 p. (în colaborare cu Mircea Petrescu-Dîmboviţa şi Nicolae Zaharia).
4. *Un mormînt din epoca migraţiilor la Erbiceni*, în „Arheologia Moldovei" (A.M), I, 1961, p. 211—218 (în colaborare cu Nicolae Zaharia).
5. *Sondajul din necropola de la începutul epocii migraţiilor de la Pietriş*, în M.C.A., VIII, 1962, p. 591—598 (în colaborare cu Nicolae Zaharia şi Vasile Palade).
6. *Sondajul de salvare din necropola de la Probota*, M.C.A., VIII, 1962, p. 599—609 (în colaborare cu Nicolae Zaharia).
7. *Sondajele de la Spinoasa şi Erbiceni*, M.C.A., VIII, 1962, p. 35—46 (în colaborare cu Dan Teodor).
8. *Sondajul arheologic de la Botoşani „Dealul Cărămidăriei"*, M.C.A. VII, 1960, p. 461—466, (în colaborare cu Nicolae Zaharia şi S. Raţă).
9. *Descoperiri arheologice din perioada prefeudală în oraşul Iaşi şi împrejurimi*, comunicare susţinută la sesiunea de comunicări ştiinţifice din Iaşi, 1963 (în colaborare cu Mircea Petrescu-Dîmboviţa şi Nicolae Zaharia).
10. *Mormîntul de incineraţie din secolul al 3-lea e.n. din Conţeşti* (raionul Paşcani, regiunea Iaşi), 1964.
11. *Date arheologice privind aşezările omeneşti de caracter rural de pe teritoriul Moldovei* comunicare susţinută la Sesiunea ştiinţifică a muzeelor, decembrie 1965 (în colaborare cu Mircea Petrescu-Dîmboviţa şi Nicolae Zaharia).
12. *La diffusion géographique des établissements pré et protohistorique de la Moldavie*, în „Actes du VII-a Congrés International des Sciences Prêhistoriques et Protohistoriques", Prague, vol. I, 1970, p. 112—114 (în colaborare cu Mircea Petrescu-Dîmboviţa şi Nicolae Zaharia).
13. *Contribuţii la cunoaşterea culturii materiale în secolul al V-lea e.n. din Moldova în lumina săpăturilor de la Botoşani*, în A.M., VI, 1969, p. 168—178 (în colaborare cu Nicolae Zaharia).
14. *Aşezări din Moldova. De la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, Ed. Acad. R.S.R., 1970, 622 p. + 13 hărţi (în colaborare cu Mircea Petrescu-Dîmboviţa şi Nicolae Zaharia).
15. *Sondajul din aşezarea de la Drăguşeni* (La Ocoale, jud. Botoşani), 1973, p. 152—167 (în colaborare cu Nicolae Zaharia şi Filaret Aprotosoaie).
16. *Contribuţii privind rezultatele unor cercetări arheologice în Cîmpia Jijiei Superioare din judeţul Botoşani*, „Din trecutul judeţului Botoşani", I, 1974, p. 135—155.
17. *Les nécropoles du IV-e siècle de Botoşani — Dealul Cărămidăriei*, în Dacia, XIX, 1975, p. 201—236 (în colaborare cu Nicolae Zaharia).

Lucrări în manuscris :

1. *Contribuţii la cunoaşterea culturii materiale din secolul V e.n. în Moldova. Aşezarea şi necropolele de la Botoşani — Dealul Cărămidăriei* (în colaborare cu Nicolae Zaharia).
2. *Nichiteni. O necropolă din perioada hunică* (în colaborare cu Nicolae Zaharia).
3. *Rezultatele săpăturilor efectuate în aşezarea şi necropola din sec. IV—V e.n. la Botoşani—Dealul Cărămidăriei* (în colaborare cu Nicolae Zaharia).
4. *Rezultatele sondajului din aşezarea din perioada de închegare a statului feudal moldovenesc de pe dealul Hudum (Botoşani)*, (în colaborare cu Nicolae Zaharia şi Angela Paveliuc).
5. *Sondajul arheologic din 1960—1961 efectuat în necropola de inhumaţie de la Probota — Iaşi* (în colaborare cu Nicolae Zaharia).
6. *Sondajul arheologic din aşezarea de la Ciurchi — Iaşi* (în colaborare cu Nicolae Zaharia).

Voica Maria Puşcaşu

Tiparul executat sub cd. nr. 281
Întreprinderea poligrafică Iaşi
str. 7 Noiembrie, nr. 49